

الذی المنصور

(الحکم)

سُنَنُ أَبِي دَاوُدَ

(افادات)

حضرت مولانا محمد عاقل صیّد

صدر مدرس، مظاہر العلوم، تھانہ نور، ہند

(تفہیم)

- ① دیکھنا کہ اقل کون سا کتب خانہ میں ملے گا
- ② یہاں ان کے بارے میں (ابو داؤد) کے بارے میں تفہیم اور تفسیر
- ③ دیکھنا کہ ان کے بارے میں کیا ہے
- ④ دیکھنا کہ ان کے بارے میں کیا ہے
- ⑤ دیکھنا کہ ان کے بارے میں کیا ہے
- ⑥ دیکھنا کہ ان کے بارے میں کیا ہے
- ⑦ دیکھنا کہ ان کے بارے میں کیا ہے
- ⑧ دیکھنا کہ ان کے بارے میں کیا ہے

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
آڈیو درس	مناظرے	تمام فنون

الدر المنضود

فی حل

سنن أبي داود

افادات:- حضرت مولانا محمد عاقل صیب
صدر مدرس مظاہر العلوم سہارنپور (ہند)

مترجمین:

[رفقاء] دارالتصنیف والتحقیق

زیر نگرانی

مولانا شہ فیصل فاضل وفاق المدارس

پیشگو..... خلورم جلد

خصوصیات

- ① د کتاب پہ اول کنبی د اصول حدیث مفیدہ مقدمہ.
- ② د بذل المجہود شرح أبي داود عربی شرحی خلاصہ اونچوہ
- ③ د متن تولو احادیث تہ اعراب ورکول
- ④ د ہر کتاب پہ اول کنبی ہفتی سرہ متعلقہ ضروری مباحث.
- ⑤ د ہر حدیث تخریج د مصدر، کتاب اور رقم پہ حولی سرہ.
- ⑥ د مشکلو لغاتو حل.
- ⑦ پہ فقہی مباحثو کنبی د مذاہبو بیان.
- ⑧ د فریق مخالف دلائل
- ⑨ د فریق مخالف د دلائلو خخہ جوابونہ.
- ⑩ د مذہب حنفی دلائل او وجوہ ترجیح

خوړونکي

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پشپور

د چماپ حقوق صرف ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم: الدر المنضود فی حل سنن ابی داؤد
 مؤلف: حضرت مولانا محمد عاقل صاحب دامت برکاتهم
 زیر نگرانی: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس
 خپرونکی: فیصل کتب خانه محله جنگی پېښور

د ملا ویدو پټی

- مکتبه فخر الدین رازی هرات [نمائنده فیصل کتب خانه در هرات]
- جدید اسلامی کتب خانه خوست
- المصباح کتب خانه کابل
- روغانیوال کتب خانه جلال آباد
- رحیمی کتب خانه خوست
- حرم کتب خانه کابل
- فلاح کتب خانه جلال آباد
- مومنی مبارک کتب خانه غزنی
- مکتبه خواجه عبداللہ النصاری غزنی
- واحدی کتب خانه خوست
- مکتبه رحمانیہ قندهار
- دعوت کتب خانه جلال آباد
- تقوی کتب خانه جلال آباد
- نعمت کتب خانه کابل
- شریف الله کتب خانه کابل
- حقانیہ کتب خانه گردیز
- مسلم کتب خانه جلال آباد
- مکتبه نعمانیہ غزنی
- گودر کتب خانه جلال آباد
- مسلم کتب خانه خوست
- حاجی سردار کتب خانه کابل
- مکتبه رشیدیہ کابل

خپرونکی

فیصل کتب خانه

مدینه ټاور محله جنگی پېښور قصه خوانی پېښور
 موبائیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست ابواب جلد چهارم

شمار	مضمون	صفحه
۲۶	کتاب الزکاة.....	۲۶
۲۶	باب وُجُوبِ الزَّكَاةِ.....	۲۶
۲۶	ابحاث خمسہ مفیدہ :.....	۲۶
۲۶	بحث اول : (المناسبة بما قبله وترتيب الكتب).....	۲۶
۲۷	دویم بحث : (د زکوة لغوی معنی).....	۲۷
۲۷	د زکوة اصطلاحی تعریف.....	۲۷
۲۸	بحث ثالث : د زکوة فرضیت کله اوشو؟.....	۲۸
۲۹	بحث رابع : (آیا په انبیاء علیهم السلام باندې زکوة واجب وو؟.....	۲۹
۳۰	بحث خامس : (د زکوة بعضې فوائد او حکمتونه).....	۳۰
۳۲	د مناظره شیخین والا حدیث تشریح :.....	۳۲
۳۲	د حدیث جزء اول، د مرتدینو تعین :.....	۳۲
۳۴	د حدیث جزء ثانی، د فاروق اعظم <small>رضی اللہ عنہ</small> اشکال :.....	۳۴
۳۵	د صدیق اکبر <small>رضی اللہ عنہ</small> د جواب خلاصه :.....	۳۵
۳۵	د شیخینو اختلاف او مناظره د کومې دلې باره کښې وه :.....	۳۵
۳۶	د اشکال منشاء :.....	۳۶
۳۶	فقہی مسئله :.....	۳۶
۳۹	باب مَا تَحِبُّ فِيهِ الزَّكَاةُ.....	۳۹
۴۰	زکوة په کومو کومو څیزونو کښې واجب دي؟.....	۴۰
۴۰	(د زکوة اقسام).....	۴۰
۴۱	(د خمس ذود تلفظ).....	۴۱
۴۱	(د اوقیه وجه تسمیه).....	۴۱
۴۲	امام صاحب او څوک چه ددوی سره موافق دی، هغوی دپاره دلیل :.....	۴۲
۴۲	د جمهورو د طرف نه تنقید او زمونږ د طرف نه جواب :.....	۴۲
۴۳	د امام صاحب د طرف نه د حدیث الباب توجیه :.....	۴۳
۴۵	شرح حدیث :.....	۴۵
۴۶	باب الْعُرُوضُ إِذَا كَانَتْ لِلتَّجَارَةِ هَلْ فِيهَا مِنْ زَكَاةٍ.....	۴۶
۴۷	(د تجارت په مال کښې د داؤد ظاهري اختلاف مع الدلائل).....	۴۷
۴۷	(د جمهورو د طرفه جواب).....	۴۷

شمار	مضمون	صفحه
۴۷	د تاجر دوه قسمونه، مدير، محترک او د امام مالک مذهب :	۴۷
۴۷	باب الْکَنْزِ مَا هُوَ وَزَكَاةُ الْحَلِيِّ	۴۷
۴۹	د زنانو د کالو د زکوة باره کښې د علماؤ مذاهب :	۴۹
۵۱	د نصاب د تکميل دپاره د دواؤ مختلفو مالونو يوځاي کول :	۵۱
۵۱	باب فِي زَكَاةِ السَّائِمَةِ	۵۱
۵۱	د نصاب ذهب ثبوت او د محدثينو دې باره کښې طرز عمل :	۵۱
۵۲	د نصاب ذهب ثبوت :	۵۲
۵۲	د سائمه تعريف :	۵۲
۵۶	مضمون حديث :	۵۶
۵۸	د نصاب ابل بيان :	۵۸
۵۹	د نصاب ابل تفصيل :	۵۹
۶۰	د شپږ شلونه پس په نصاب ابل کښې د امامانو اختلاف :	۶۰
۶۱	د شپږو شلو ۱۲۰ نه پس استيناف کښې د احنافو مستدل :	۶۱
۶۲	د احنافو د طرف نه د حديث الباب توجيه :	۶۲
۶۲	يو اشکال او جواب :	۶۲
۶۳	د حديث شرح او تفاوت ما بين السنين پوره کولو طريقه :	۶۳
۶۴	د نصاب غنم تفصيل :	۶۴
۶۴	د حديث شرح :	۶۴
۶۵	خلطه جوار مؤثر دې که نه ؟	۶۵
۶۷	خلطه الشبوع :	۶۷
۶۷	په خلطه الجوار کښې د جمهورو دپاره دليل :	۶۷
۶۷	شرح حديث :	۶۷
۶۸	د حديث په شرح کښې د جمهورو او احنافو اختلاف :	۶۸
۷۲	د شوافع او حنابله دپاره صريح دليل :	۷۲
۷۳	د امام مالک <small>رحمته الله</small> بيان کړې شوې جمع او تفريق مثال :	۷۳
۷۵	آيا د نقدينو د زکوة په نصاب کښې وقص شته ؟	۷۵
۷۶	نصاب بقر :	۷۶
۷۷	نصاب ذهب :	۷۷
۷۸	په مال مستفاد کښې د زکوة مسئله او اختلاف علماء :	۷۸
۷۹	د احنافو دليل :	۷۹

شمار	مضمون	صفحه
۷۹	د شوافعو د دليل نه جواب :	۷۹
۸۰	د زکوة الخيل مسئله :	۸۰
۸۱	د امام صاحب دليل :	۸۱
۸۲	شرح حديث :	۸۲
۸۳	عقوبة ماليه :	۸۳
۸۴	شرح الحديث و تخریجه :	۸۴
۸۴	فقه الحديث، د جزئی مقدار کښي د امامانو مذاهب :	۸۴
۸۵	د جزئی قسمونه :	۸۵
۸۵	جزیه د کومو کافرانو نه اخستلې کيږي :	۸۵
۸۶	شرح السند :	۸۶
۸۷	تشکیل الاسانید :	۸۷
۸۸	مضمون حديث :	۸۸
۹۴	هل الکفار مخاطبون بالفروع :	۹۴
۹۵	د حديث الباب نه استدلال کښي اشکال :	۹۵
۹۶	د نقل زکوة مسئله مع اختلاف ائمه :	۹۶
۹۷	شرح حديث :	۹۷
۹۷	باب رِضَا الْمُصَدَّقِ	۹۷
۹۹	شرح حديث :	۹۹
۱۰۰	باب دُعَاءِ الْمُصَدَّقِ لِأَهْلِ الصَّدَقَةِ	۱۰۰
۱۰۰	شرح حديث :	۱۰۰
۱۰۱	باب تَفْسِيرِ أَسْتَأْنِ الْإِیْل	۱۰۱
۱۰۵	باب أَيْنَ تُصَدَّقُ الْأَمْوَالُ	۱۰۵
۱۰۶	شرح حديث :	۱۰۶
۱۰۷	باب الرَّجُلِ يَبْتَاعُ صَدَقَتَهُ	۱۰۷
۱۰۸	شرح حديث :	۱۰۸
۱۰۸	مذاهب ائمه :	۱۰۸
۱۰۹	باب صَدَقَةِ الرَّقِيقِ	۱۰۹
۱۱۰	باب صَدَقَةِ الرَّزْعِ	۱۱۰
۱۱۰	د مسائل الباب تجزيه :	۱۱۰
۱۱۱	شرح حديث :	۱۱۱

شمار	مضمون	صفحه
۱۱۱	په خضراوات کښې د وجوب عشر مسئله:	۱۱۱
۱۱۲	د امام صاحب دليل:	۱۱۲
۱۱۳	د مذاهب ائمه خلاصه:	۱۱۳
۱۱۳	دلائل فريقين:	۱۱۳
۱۱۵	په اداء الزکوة بالقیمة کښې د مذاهب ائمه تحقيق:	۱۱۵
۱۱۵	د زکوة د برکت مثال:	۱۱۵
۱۱۶	باب زکاة العسل:	۱۱۶
۱۱۶	مذاهب ائمه:	۱۱۶
۱۱۷	شرح حديث:	۱۱۷
۱۱۸	مضمون حديث:	۱۱۸
۱۱۹	د حديث الباب نه استدلال:	۱۱۹
۱۱۹	نصاب عسل:	۱۱۹
۱۱۹	باب في خرص العنب:	۱۱۹
۱۱۹	د خرص سره متعلق مباحث ثمانية فقهيه:	۱۱۹
۱۲۰	بحث اول: (دخرص لغوی او اصطلاحی تعريف)	۱۲۰
۱۲۰	بحث ثاني: (د خرص حکم او فائده)	۱۲۰
۱۲۰	بحث ثالث: (خرص په کومو څيزونو کښې صحيح دي؟)	۱۲۰
۱۲۱	بحث رابع: (آيا دخرص په وخت څه مقدار په عشر کښې پریځودې شي؟)	۱۲۱
۱۲۱	بحث خامس: (ظهور الخطأ في الخرص بعد الجفاف)	۱۲۱
۱۲۱	بحث سادس: (آفة سماويه)	۱۲۱
۱۲۱	بحث سابع: (دخرص ثبوت من حيث الدليل اود منكرين خرص جواب)	۱۲۱
۱۲۱	د ابن العربي په خرص کښې مسئله، محققانه او منصفانه كلام:	۱۲۱
۱۲۲	د امام طحاوی رأي:	۱۲۲
۱۲۳	د نهی عن الخرص حديث:	۱۲۳
۱۲۳	د شوافعو د طرف نه د حديث النهی جواب:	۱۲۳
۱۲۳	بحث ثامن: (خرص سره متعلق د احنافو د مسلک تحقيق)	۱۲۳
۱۲۳	د خرص باره کښې د حضرت کنکوهی رأي:	۱۲۳
۱۲۴	شرح حديث:	۱۲۴
۱۲۴	د حديث الباب نه د حنفیه د طرف نه جواب:	۱۲۴
۱۲۵	باب في الخرص:	۱۲۵

شمار	مضمون	صفحه
۱۲۵	د خرص مفهوم عند الحنفیه او عند الجمهور :	۱۲۵
۱۲۶	شرح حدیث او اختلاف نسخ :	۱۲۶
۱۲۶	تخریج الحدیث :	۱۲۶
۱۲۷	باب متى يُخْرَصُ التَّمْرُ	۱۲۷
۱۲۷	باب مَا لَا يَجُوزُ مِنَ التَّمْرَةِ فِي الصَّدَقَةِ	۱۲۷
۱۲۸	شرح حدیث :	۱۲۸
۱۲۹	باب زَكَاةِ الْفِطْرِ	۱۲۹
۱۲۹	د صدقه الفطر سره متعلق مباحث عشره علمیه مفیده :	۱۲۹
۱۲۹	بحث اول : (د صدقه الفطر نومونه او وجه تسمیه)	۱۲۹
۱۳۰	بحث ثانی : (د صدقه الفطر حکم کله نازل شو؟)	۱۳۰
۱۳۰	بحث ثالث : (د صدقه الفطر حکم)	۱۳۰
۱۳۰	بحث رابع : (د صدقه الفطر د وجوب سبب)	۱۳۰
۱۳۱	بحث خامس : (د صدقه الفطر د وجوب شرائط)	۱۳۱
۱۳۱	بحث سادس : (د صدقه الفطر د وجوب وخت)	۱۳۱
۱۳۱	بحث سابع : (د صدقه الفطر د وجوب کیفیت)	۱۳۱
۱۳۲	بحث ثامن : (آیا په غلام باندې صدقه فطر شته؟)	۱۳۲
۱۳۲	بحث تاسع و عاشر :	۱۳۲
۱۳۳	د صدقه الفطر په مشروعیت کښې حکمت :	۱۳۳
۱۳۳	باب متى تُؤَدَّى	۱۳۳
۱۳۴	د صدقه الفطر تقدیم کله پورې جائز دي؟	۱۳۴
۱۳۴	باب كَمْ يُؤَدَّى فِي صَدَقَةِ الْفِطْرِ	۱۳۴
۱۳۴	د صدقه الفطر مقدار :	۱۳۴
۱۳۵	شرح السند :	۱۳۵
۱۳۵	د کافر غلام د طرف نه صدقه الفطر :	۱۳۵
۱۳۷	په صدقه الفطر کښې کوم څیز ورکول پکار دی :	۱۳۷
۱۳۹	په صدقه الفطر کښې ورکونکې اشیاء منصوصه :	۱۳۹
۱۳۹	په صاعا من طعام باندې کلام :	۱۳۹
۱۴۰	د حنطه ذکر په صحاح کښې :	۱۴۰
۱۴۰	د ثعلبه بن ابی صعیر په حدیث باندې بحث او نقد :	۱۴۰
۱۴۱	د حافظ ابن المنذر دې باره کښې رائي :	۱۴۱

شمار	مضمون	صفحه
۱۴۲	باب مَنْ رَوَى نِصْفَ صَاعٍ مِنْ قَنْجٍ	۱۴۲
۱۴۳	د صحابی (راوی حدیث) د نوم تحقیق	۱۴۳
۱۴۳	په حدیث ثعلبه باندې نقد او دهغې جواب	۱۴۳
۱۴۵	شرح حدیث	۱۴۵
۱۴۵	تکمله	۱۴۵
۱۴۶	باب فِي تَعْجِيلِ الزَّكَاةِ	۱۴۶
۱۴۷	شرح حدیث	۱۴۷
۱۴۹	په تعجیل زکوۍ کښې مذاهب ائمه	۱۴۹
۱۵۰	باب فِي الزَّكَاةِ هَلْ تُحْمَلُ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ	۱۵۰
۱۵۱	باب مَنْ يُعْطَى مِنَ الصَّدَقَةِ وَحَدَّ الْغِنَى	۱۵۱
۱۵۱	د حد غنی باره کښې اختلاف روایات	۱۵۱
۱۵۱	د حد غنی باره کښې د ائمه مذاهب تحقیق	۱۵۱
۱۵۳	د شافعيه مسلک تفصیل او توضیح	۱۵۳
۱۵۳	تکمیل	۱۵۳
۱۵۳	د فقیر او مسکین په تعریف کښې د امامانو اختلاف	۱۵۳
۱۵۴	شرح حدیث	۱۵۴
۱۵۸	شرح حدیث	۱۵۸
۱۵۹	د صحیفه متلمس شرح	۱۵۹
۱۶۰	د زکوۍ مصارف ثمانیه بیان مع مذاهب ائمه	۱۶۰
۱۶۰	بحث اول: (د مصارف ثمانیه مصادیق)	۱۶۰
۱۶۱	(د مؤلفه القلوب حصه ولې ساقط شوه؟)	۱۶۱
۱۶۳	بحث ثانی:	۱۶۳
۱۶۳	بحث ثالث:	۱۶۳
۱۶۶	غریب قادر علی الکسب د غنی په حکم کښې دې او که نه؟	۱۶۶
۱۶۷	باب مَنْ يَجُوزُ لَهُ اخْذُ الصَّدَقَةِ وَهُوَ غَنِيٌّ	۱۶۷
۱۶۷	مضمون حدیث مع بیان مذاهب ائمه	۱۶۷
۱۷۰	باب كَمْ يُعْطَى الرَّجُلُ الْوَاحِدُ مِنَ الزَّكَاةِ	۱۷۰
۱۷۰	بحث اول: یو سړی ته څومره زکوۍ ورکولې شی؟	۱۷۰
۱۷۱	بحث ثانی: تشریح حدیث	۱۷۱
۱۷۱	یو فقهی اشکال او دهغې جواب	۱۷۱

شمار	مضمون	صفحه
۱۷۲	بحث ثالث: د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت	۱۷۲
۱۷۲	باب مَا تَجُوزُ فِيهِ الْمَسْأَلَةُ	۱۷۲
۱۷۴	شرح حديث:	۱۷۴
۱۷۴	د حد غني باره كښي د جمهورو دليل:	۱۷۴
۱۷۵	د بيع المزايده (نيلام) جواز:	۱۷۵
۱۷۶	شرح حديث:	۱۷۶
۱۷۶	باب كَرَاهِيَةِ الْمَسْأَلَةِ	۱۷۶
۱۷۷	د صوفيانو په بيعت سلوك باندې استدلال:	۱۷۷
۱۷۸	باب فِي الْإِسْتِغْفَافِ	۱۷۸
۱۷۹	شرح حديث:	۱۷۹
۱۸۳	شرح حديث:	۱۸۳
۱۸۴	جمع بين الروايات:	۱۸۴
۱۸۴	باب الصَّدَقَةِ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ	۱۸۴
۱۸۵	په حرمة صدقه كښي د بنو هاشم سره بنو المطلب هم شامل دي، او كه نه:	۱۸۵
۱۸۶	د بنو هاشم مصداق:	۱۸۶
۱۸۷	ازواج مطهرات په دې حكم كښي داخل دي او كه نه:	۱۸۷
۱۸۸	شرح حديث:	۱۸۸
۱۸۹	شرح السند:	۱۸۹
۱۹۰	باب الْفَقِيرِ يُهْدِي لِلْغَنِيِّ مِنَ الصَّدَقَةِ	۱۹۰
۱۹۰	د صدقي او هديي په مينځ كښي فرق:	۱۹۰
۱۹۱	باب مَنْ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ ثُمَّ وَرِثَهَا	۱۹۱
۱۹۱	باب فِي حُقُوقِ الْمَالِ	۱۹۱
۱۹۳	شرح حديث:	۱۹۳
۱۹۶	شرح حديث:	۱۹۶
۱۹۶	شرح حديث:	۱۹۶
۱۹۸	باب حَقُّ السَّائِلِ	۱۹۸
۱۹۹	شرح حديث:	۱۹۹
۲۰۰	باب الصَّدَقَةُ عَلَى أَهْلِ الذَّمِّ	۲۰۰
۲۰۰	شرح حديث:	۲۰۰
۲۰۱	باب مَا لَا يَجُوزُ مَنْعُهُ	۲۰۱

شمار	مضمون	صفحه
۲۰۲	شرح حديث من حيث الفقه:	۲۰۲
۲۰۳	باب الْمَسْأَلَةِ فِي الْمَسَاجِدِ	۲۰۳
۲۰۴	په حديث باندې كلام من حيث الفقه:	۲۰۴
۲۰۴	باب كَرَاهِيَةِ الْمَسْأَلَةِ بِوَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى	۲۰۴
۲۰۴	شرح حديث :	۲۰۴
۲۰۵	باب عَطِيَّة مَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ	۲۰۵
۲۰۶	باب الرَّجُلِ يَخْرُجُ مِنْ مَالِهِ	۲۰۶
۲۰۷	تصدق بجميع المال كنبی د علماؤ اختلاف:	۲۰۷
۲۰۸	دوؤ احاديثو كنبی تطبيق:	۲۰۸
۲۰۹	باب فِي الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ	۲۰۹
۲۱۱	تصدق بجميع المال:	۲۱۱
۲۱۱	باب فِي فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ	۲۱۱
۲۱۲	باب فِي فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ	۲۱۲
۲۱۲	مړی ته د کومو اعمالو ثواب رسی، او په دې کنبی مذاهب ائمه:	۲۱۲
۲۱۳	باب فِي الْمَنِيحَةِ	۲۱۳
۲۱۴	شرح حديث :	۲۱۴
۲۱۶	باب أَجْرُ الْخَازِنِ	۲۱۶
۲۱۷	باب الْمَرْأَةُ تَتَصَدَّقُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا	۲۱۷
۲۱۸	یو اشکال او دهغې جواب :	۲۱۸
۲۱۹	مضمون حديث :	۲۱۹
۲۲۰	باب فِي صَلَةِ الرَّجِيمِ	۲۲۰
۲۲۰	د صلة الرحم لفظی تحقیق:	۲۲۰
۲۲۱	صله رحمی د کومو رشته دارو سره واجب ده:	۲۲۱
۲۲۲	شرح حديث :	۲۲۲
۲۲۲	(د بئر تلفظ)	۲۲۲
۲۲۳	یو فقهی بحث:	۲۲۳
۲۲۳	(د دریو وارو صحابه کرامو خپل مینځ کنبی رشته داری)	۲۲۳
۲۲۵	شرح حديث :	۲۲۵
۲۲۶	شرح حديث :	۲۲۶
۲۲۸	شرح حديث :	۲۲۸

شمار	مضمون	صفحه
۲۲۸	باب في الشَّحِّ	۲۲۸
۲۲۹	شرح حديث :	۲۲۹
۲۳۱	كتاب اللقطة	۲۳۱
۲۳۱	باب التَّعْرِيفِ بِاللُّقْطَةِ	۲۳۱
۲۳۱	د لقطي سره متعلق مباحث تسعه:	۲۳۱
۲۳۱	البحث الاول: (تحقيق اللقطة لغةً)	۲۳۱
۲۳۱	البحث الثاني: (حكم الالتقاط)	۲۳۱
۲۳۲	البحث الثالث: (الفرق بين لقطة الحيوان وغير الحيوان)	۲۳۲
۲۳۴	البحث الرابع: (مدة التعريف)	۲۳۴
۲۳۴	البحث الخامس: (التملك بعد التعريف)	۲۳۴
۲۳۴	البحث السادس: (وجوب الضمان عند محي المالك)	۲۳۴
۲۳۵	البحث السابع: (هل يدفع الى الناشد بمجرد بيان العلامات)	۲۳۵
۲۳۵	البحث الثامن: (الاشهاد عند الالتقاط)	۲۳۵
۲۳۵	البحث التاسع: (لقطة الحاج ما ذا حكمه)	۲۳۵
۲۳۶	مضمون حديث :	۲۳۶
۲۳۷	د شافعيه دليل او دهغي نه جواب:	۲۳۷
۲۴۲	مضمون حديث :	۲۴۲
۲۴۲	مسئله ثابته بالحديث او په هغي كښي اختلاف علماء:	۲۴۲
۲۴۲	يوه بله اختلافي مسئله:	۲۴۲
۲۴۳	شرح حديث :	۲۴۳
۲۴۴	د حضرت علي رضی اللہ عنہ د لقطي موندلو قصه :	۲۴۴
۲۴۵	په دې قصه باندي كلام من حيث الفقهاء او توجيهات:	۲۴۵
۲۴۸	شرح حديث :	۲۴۸
۲۴۹	شرح حديث :	۲۴۹
۲۴۹	كتاب المناسك	۲۴۹
۲۴۹	ابتدائي مباحث:	۲۴۹
۲۴۹	بحث اول: ترتيب الكتاب	۲۴۹
۲۵۰	بحث ثاني: (د حج لغوي معنى)	۲۵۰
۲۵۰	مناسك:	۲۵۰
۲۵۱	حج:	۲۵۱

شمار	مضمون	صفحه
۲۵۱	بحث ثالث: (حج کله فرض شو؟)	۲۵۱
۲۵۱	بحث رابع: (د استقامت نه څه مراد دی؟)	۲۵۱
۲۵۲	د استطاعت قسمونه چه په هغې باندې د وجوب حج مدار دي:	۲۵۲
۲۵۲	بحث خامس: (د حج وجوب علی الفور دي یا علی التراخي؟)	۲۵۲
۲۵۳	بحث سادس: (حضور پاک ﷺ د حج د تاخير سبب)	۲۵۳
۲۵۴	البحث السابع: (آیا حج ددې امت د خصوصیاتو نه دي؟)	۲۵۴
۲۵۴	البحث الثامن: (د نبی کریم ﷺ د حجونو تعداد)	۲۵۴
۲۵۵	باب فَرَضُ الْحَجِّ	۲۵۵
۲۵۶	شرح حدیث:	۲۵۶
۲۵۷	باب فِي الْمَرْأَةِ تَحُجُّ بِغَيْرِ مَحْرَمٍ	۲۵۷
۲۵۷	مسئله ثابته بالحدیث:	۲۵۷
۲۵۸	مسئله مترجم بها او په دې کښې مذاهب ائمه:	۲۵۸
۲۵۸	په مدت مسافت کښې د اختلاف روایات توجیه:	۲۵۸
۲۶۰	باب "لَا صَرُورَةَ" فِي الْإِسْلَامِ	۲۶۰
۲۶۰	شرح حدیث:	۲۶۰
۲۶۱	باب التَّزْوُدِ فِي الْحَجِّ	۲۶۱
۲۶۱	باب التَّجَارَةِ فِي الْحَجِّ	۲۶۱
۲۶۲	بابُ (بَلَا تَرْجَمَةَ)	۲۶۲
۲۶۲	باب الْكُرْبِيِّ	۲۶۲
۲۶۴	باب فِي الصَّيِّ يَحُجُّ	۲۶۴
۲۶۴	شرح حدیث:	۲۶۴
۲۶۵	د حج صبی په معتبر کیدو کښې د فقهاء کرام رائي:	۲۶۵
۲۶۶	باب فِي الْمَوَاقِيَتِ	۲۶۶
۲۶۶	د احرام حقیقت:	۲۶۶
۲۶۷	شرح حدیث مع اختلاف ائمه:	۲۶۷
۲۶۸	شرح حدیث مع اختلاف علماء:	۲۶۸
۲۶۹	دخول مکه بغير احرام والا بحث:	۲۶۹
۲۶۹	د فریقینو دلائل:	۲۶۹
۲۷۰	د ذات عرق توقیت د کوم طرف دپاره دي:	۲۷۰
۲۷۱	په دوو احادیثو کښې رفع تعارض:	۲۷۱

شمار	مضمون	صفحه
۲۷۲	تقديم الاحرام على الميقات كنبى اختلاف علماء:	۲۷۲
۲۷۳	باب الحائِضُ تَهْلُ بِالْحَجِّ	۲۷۳
۲۷۳	په افعال حج كنبى د كومو افعالو دپاره طهارت ضرورى دى:	۲۷۳
۲۷۵	باب الطَّيِّبِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ	۲۷۵
۲۷۵	په مسئله الباب كنبى اختلاف ائمة:	۲۷۵
۲۷۶	(تحلل او ددې اقسام)	۲۷۶
۲۷۷	باب التَّلْبِيدِ	۲۷۷
۲۷۷	شرح حديث :	۲۷۷
۲۷۸	باب فِي الْهَدْيِ	۲۷۸
۲۷۸	د هدى تعريف:	۲۷۸
۲۷۹	باب فِي هَذِي الْبَقَرِ	۲۷۹
۲۷۹	د ازواج تسعه د طرف نه د بقره واحده قربانى څرنكه صحيح شوه:	۲۷۹
۲۸۱	باب فِي الْإِشْعَارِ	۲۸۱
۲۸۱	د اشعار لغوى او اصطلاحى معنى:	۲۸۱
۲۸۱	د اشعار باره كنبى د امام صاحب رائي :	۲۸۱
۲۸۱	(د امام اعظم <small>رحمته الله</small> په مسلك باندې دوه اشكالات او دهغې جوابات	۲۸۱
۲۸۲	د اشعار باره كنبى نور زيات اختلاف:	۲۸۲
۲۸۳	په تقليد غنم كنبى اختلاف:	۲۸۳
۲۸۴	باب تَبْدِيلِ الْهَدْيِ	۲۸۴
۲۸۵	شرح حديث :	۲۸۵
۲۸۵	باب مَنْ بَعَثَ بِهِدْيِهِ وَأَقَامَ	۲۸۵
۲۸۶	په مسئله مترجم بها كنبى اختلاف:	۲۸۶
۲۸۷	يوه بله اختلافى مسئله :	۲۸۷
۲۸۷	باب فِي رُكُوبِ الْبُذْنِ	۲۸۷
۲۸۸	په ركوب هدى كنبى اختلاف:	۲۸۸
۲۸۹	باب فِي الْهَدْيِ إِذَا عَطِبَ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ	۲۸۹
۲۹۰	په مسئله الباب كنبى مذاهب ائمة:	۲۹۰
۲۹۰	تكميل:	۲۹۰
۲۹۱	د حديث شرح او د روايات مختلفه توجيه:	۲۹۱
۲۹۳	باب كَيْفَ تُنَحَرُ الْبُذْنُ	۲۹۳

شمار	مضمون	صفحه
۲۹۴	په نحر او ذبح کښې فرق :	۲۹۴
۲۹۵	هل يجوز نحر ما يذبح و ذبح ما ينحر؟	۲۹۵
۲۹۵	شرح حديث :	۲۹۵
۲۹۶	باب في وقت الإحرام	۲۹۶
۲۹۷	مضمون حديث :	۲۹۷
۲۹۹	مضمون حديث :	۲۹۹
۳۰۰	د جواب خلاصه :	۳۰۰
۳۰۰	د بيت الله ارکان اربعه :	۳۰۰
۳۰۲	د مکې نه مدينې دپاره طرق اربعه :	۳۰۲
۳۰۳	باب الاشتراط في الحج	۳۰۳
۳۰۳	اختلاف ائمه او منشاء اختلاف :	۳۰۳
۳۰۴	د حنفيه دليل او د حديث الباب توجيه :	۳۰۴
۳۰۵	باب في أفراد الحج	۳۰۵
۳۰۵	اقسام حج :	۳۰۵
۳۰۶	د حضور ﷺ په احرام کښ احوال سته :	۳۰۶
۳۰۷	د نبی کریم ﷺ په احرام کښ د روايات مختلفه توجيه :	۳۰۷
۳۰۸	په اقسامو د حج کښ د فضيلت په اعتبار سره ترتيب :	۳۰۸
۳۱۰	د احرام عائشه رضي الله عنها تحقيق :	۳۱۰
۳۱۱	د حنفيه رأي :	۳۱۱
۳۱۱	د جمهورو رأي :	۳۱۱
۳۱۲	په روايت باندې قوی اشکال او جواب :	۳۱۲
۳۱۴	د طواف قارن باره کښ د جمهورو دليل او د احنافو د طرف نه دهغي توجيه :	۳۱۴
۳۱۶	عمرة التنعيم :	۳۱۶
۳۱۷	يو اشکال مع جواب :	۳۱۷
۳۱۷	په شرح حديث کښ دوه اقوال :	۳۱۷
۳۲۰	(د جمهورو دليل او دهغي جواب)	۳۲۰
۳۲۱	په روايت باندې يو اشکال او دهغي توجيه :	۳۲۱
۳۲۳	په حجة الوداع کښ هدی د کومو کومو حضراتو سره وه :	۳۲۳
۳۲۴	د مصنف په قول باندې قوی اشکال او دهغي توجيه :	۳۲۴
۳۲۵	آيا سوق هدی د تحلل نه مانع دي :	۳۲۵

شمار	مضمون	صفحه
۳۲۶	د حديث شرح او د بعضي صحابه كرامو د تمتع نه منع كول:	۳۲۶
۳۲۷	باب في الإفتران	۳۲۷
۳۲۷	د قران بيان	۳۲۷
۳۳۲	شرح حديث :	۳۳۲
۳۳۶	باب الرَّجُلُ يَهْلُ بِالْحَجِّ ثُمَّ يَجْعَلُهَا عُمْرَةً	۳۳۶
۳۳۶	د حج دپاره ترې احرام د عمرې په احرام باندې بدلول	۳۳۶
۳۳۶	باب الرَّجُلِ يَحُجُّ عَنْ غَيْرِهِ	۳۳۶
۳۳۶	دېل چا د طرفه حج كول (حج بدل)	۳۳۶
۳۳۶	په كومو عباداتو كښ نيابة عن الغير جاري كيدي شي؟	۳۳۶
۳۳۸	د حج على المعصوب مسئله چه د حديث الباب نه ثابتيږي:	۳۳۸
۳۳۹	په حج الصرورة عن الغير كښ اختلاف علماء:	۳۳۹
۳۳۹	باب كَيْفَ التَّلْبِيَةِ	۳۳۹
۳۳۹	د تلبيه بيان	۳۳۹
۳۳۹	المذاهب في التلبية:	۳۳۹
۳۴۰	د تلبیې په كلماتو كښ كمې زياتي:	۳۴۰
۳۴۱	باب مَتَى يَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ	۳۴۱
۳۴۱	تلبیه کله بندول پکار دی	۳۴۱
۳۴۲	باب مَتَى يَقْطَعُ الْمُعْتِمِرُ التَّلْبِيَةَ	۳۴۲
۳۴۳	باب الْمُحْرِمِ يُؤَدِّبُ غُلَامَهُ	۳۴۳
۳۴۳	د احرام په حالت كښې د ادب دپاره خپل خادم وهل جائز دی	۳۴۳
۳۴۴	باب الرَّجُلِ يُحْرِمُ فِي ثِيَابِهِ	۳۴۴
۳۴۴	د گندله شوو جامو نه د احرام جوړولو بيان	۳۴۴
۳۴۵	شرح حديث :	۳۴۵
۳۴۵	حديث د چا خلاف دي:	۳۴۵
۳۴۶	باب مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ	۳۴۶
۳۴۶	د حالت احرام د لباس بيان	۳۴۶
۳۴۹	په لباس معصفر كښ اختلاف ائمه :	۳۴۹
۳۵۰	شرح حديث :	۳۵۰
۳۵۱	باب الْمُحْرِمِ يَحْمِلُ السَّلَاحَ	۳۵۱
۳۵۱	د محرم دپاره د اسلحي ترلو بيان	۳۵۱

شمار	مضمون	صفحه
۳۵۲	باب فِي الْمُخْرِمَةِ تُغَطِّي وَجْهَهَا.....	۳۵۲
۳۵۲	کچری بنځی په حالت احرام کښی پټ مخ وی نو څه حکم دی؟	۳۵۲
۳۵۲	شرح حدیث :	۳۵۲
۳۵۳	باب فِي الْمُخْرِمِ يُظَلِّلُ.....	۳۵۳
۳۵۳	محرم لره په حالت احرام کښی په خپل سرباندی دسوری کولو بیان	۳۵۳
۳۵۳	د تظلیل صورتونه مع مذاهب ائمه :	۳۵۳
۳۵۴	باب الْمُخْرِمِ يَحْتَجِمُ.....	۳۵۴
۳۵۴	د محرم دپاره دښکر لکولو بیان	۳۵۴
۳۵۵	باب يَكْتَحِلُ الْمُخْرِمُ.....	۳۵۵
۳۵۵	د محرم دپاره په رنځو باندی دسترگو تورو لولو بیان	۳۵۵
۳۵۵	باب الْمُخْرِمِ يَغْتَسِلُ.....	۳۵۵
۳۵۵	د احرام په حالت کښی دغسل کولو بیان	۳۵۵
۳۵۷	باب الْمُخْرِمِ يَتَزَوَّجُ.....	۳۵۷
۳۵۷	د احرام په حالت کښی دنکاح کولو دمانعت بیان	۳۵۷
۳۵۸	د جمهورو دلیل او د حنفیه د طرف نه دهغې جواب :	۳۵۸
۳۵۹	حدیث ابن عباس <small>رضی الله عنه</small> عند الجمهور مرجوح دې او که مؤول دې:	۳۵۹
۳۵۹	د احنافو په نزد د حدیث ابن عباس <small>رضی الله عنه</small> وجه ترجیح:	۳۵۹
۳۶۰	په تاویل شافعیه باندې رد:	۳۶۰
۳۶۰	د امام طحاوی بیان کړې شوې وجه ترجیح:	۳۶۰
۳۶۱	باب مَا يَقْتُلُ الْمُخْرِمُ مِنَ الدَّوَابِّ.....	۳۶۱
۳۶۱	د محرم دپاره په احرام کښی دکوم قسم ځناور قتل کول جائز دی؟	۳۶۱
۳۶۴	باب لَحْمِ الصَّيْدِ لِلْمُخْرِمِ.....	۳۶۴
۳۶۴	د محرم دپاره دښکار دغوښی مسئله	۳۶۴
۳۶۴	په مسئله الباب کښی مذاهب علماء:	۳۶۴
۳۶۵	د احادیث الباب تجزیه او تفصیل :	۳۶۵
۳۶۶	د هدیه صید په سلسله کښی د قبول او رد والا روایاتو کښی تطبیق:	۳۶۶
۳۶۷	د ائمه ثلاثه دلیل او د حنفیه د طرف نه دهغې جواب :	۳۶۷
۳۶۸	یو مشهور اشکال او جواب:	۳۶۸
۳۶۸	باب فِي الْجَرَادِ لِلْمُخْرِمِ.....	۳۶۸
۳۶۸	د محرم دپاره دملخانو ښکار څنگه دی	۳۶۸

شمار	مضمون	صفحه
۳۷۰	باب في الفِذْيَةِ	۳۷۰
۳۷۰	د فدي بيان	۳۷۰
۳۷۰	شرح حديث او په هغې باندې كلام من حيث الفقه:	۳۷۰
۳۷۱	د فديه سره متعلق څو مسائل فقهيه اختلافيه:	۳۷۱
۳۷۲	باب الإخْصَارِ	۳۷۲
۳۷۲	باب: د حج نه د بنديدلو (منع كولو) بيان -	۳۷۲
۳۷۲	د احصار تعريف او په دې كښ اختلاف علماء:	۳۷۲
۳۷۳	په حديث باندې كلام من حيث الفقه:	۳۷۳
۳۷۴	په محصر بالعمرة باندې څه واجبيږي:	۳۷۴
۳۷۵	شرح حديث:	۳۷۵
۳۷۵	ذكر ما يستفاد من الحديث:	۳۷۵
۳۷۶	په حديث كښ يو تاريخي واقعي طرف ته اشاره:	۳۷۶
۳۷۷	باب دُخُولِ مَكَّةَ	۳۷۷
۳۷۷	د دخول مكه درې آداب مع اختلاف علماء:	۳۷۷
۳۷۹	شرح حديث:	۳۷۹
۳۸۰	باب في رَفْعِ اليَدَيْنِ إِذَا رَأَى الْبَيْتَ	۳۸۰
۳۸۱	په مسئله الباب كښ مذاهب ائمه:	۳۸۱
۳۸۲	باب في تَقْيِيلِ الْحَجَرِ	۳۸۲
۳۸۳	باب اسْتِلَامِ الْأَرْكَانِ	۳۸۳
۳۸۵	باب الطَّوَافِ الْوَاجِبِ	۳۸۵
۳۸۵	په حديث كښ امور اربعة وضاحت طلب:	۳۸۵
۳۸۵	بحث اول: (طواف به ماشياً وى)	۳۸۵
۳۸۵	بحث ثانى: (د نبى كريم ﷺ د طواف راكباً مصلحتونه)	۳۸۵
۳۸۶	بحث ثالث: (د نبى كريم ﷺ طواف ماشياً كوم طواف وو؟)	۳۸۶
۳۸۶	بحث رابع: (په حج كښې د نبى كريم ﷺ ټول طوافونه)	۳۸۶
۳۸۷	د استلام سره متعلق څه فروع مختلف فيها:	۳۸۷
۳۸۸	طواف ام سلمه رضی اللہ عنہا راكباً:	۳۸۸
۳۸۹	باب الإِضْطِبَاجِ فِي الطَّوَافِ	۳۸۹
۳۹۰	باب في الرَّمْلِ	۳۹۰
۳۹۰	بحث اول: (د رمل معنى)	۳۹۰

شمار	مضمون	صفحه
۳۹۱	بحث ثاني: (د رمل حكم)	۳۹۱
۳۹۱	بحث ثالث: (رمل دچا دپاره دي؟)	۳۹۱
۳۹۱	بحث رابع: (رمل به په كوم طواف كښي وي؟)	۳۹۱
۳۹۱	بحث خامس: (د طواف په څومره چكړونو كښي به رمل كولې شي؟)	۳۹۱
۳۹۱	بحث سادس: (رمل به د بيت الله د څلورو وارو طرفونو نه كولې شي)	۳۹۱
۳۹۱	بحث سابع: د رمل بعضي حكمتونه	۳۹۱
۳۹۳	شرح حديث:	۳۹۳
۳۹۳	(رمل مستقل سنت دي)	۳۹۳
۳۹۶	باب الدُّعَاءِ فِي الطَّوَافِ	۳۹۶
۳۹۸	باب الطَّوَافِ بَعْدَ الْعَصْرِ	۳۹۸
۳۹۹	باب طَوَافِ الْقَارِنِ	۳۹۹
۳۹۹	د طواف قارن په سلسله كښي د فريقينو د استدلال جائزه:	۳۹۹
۴۰۲	باب الْمُلتَزِم	۴۰۲
۴۰۵	د حديث شرح:	۴۰۵
۴۰۵	باب أَمْرِ الصَّغَا وَالْمَرْوَةِ	۴۰۵
۴۰۵	بحث اول:	۴۰۵
۴۰۶	بحث ثاني:	۴۰۶
۴۰۶	بحث ثالث:	۴۰۶
۴۰۷	د عروه او عائشي رضي الله عنه درميان سوال وجواب	۴۰۷
۴۰۸	د حجة الوداع په سفر كښي حضور ﷺ بيت الله شريف ته داخل شو كه نه؟	۴۰۸
۴۰۹	د حديث مبارك تشريح:	۴۰۹
۴۱۰	باب صِفَةِ حَجَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	۴۱۰
۴۱۱	د حجة الوداع اسماء عديده	۴۱۱
۴۱۹	انتهائي بابرکت او مقدس منظر	۴۱۹
۴۲۱	د طواف سعی نه پس د پیغمبر علیه السلام له طرفه د فسخ الحج امر جازم	۴۲۱
۴۲۲	د حج پنځه ورځي او دهغي ورځو کارونه	۴۲۲
۴۲۳	د حديث تشريح:	۴۲۳
۴۲۴	د عرفات د خطبي د بعضي جملو تشريح	۴۲۴
۴۲۶	جمع بين الصلوتين بعرفه	۴۲۶
۴۲۸	جمع بين الصلوتين بمزدلفه	۴۲۸

شمار	مضمون	صفحه
۴۲۸	ليلة المزدلفة كنبې نبی علیه السلام تهجد كړې وو يا نه؟	۴۲۸
۴۲۹	په شرح حديث او نظر الرجل الى المرأة وعكسه كنبې مذاهب اربعة	۴۲۹
۴۳۱	د وادی محسر (وجه تسمیه او ددې) نه د تیز تللو وجه	۴۳۱
۴۳۱	د جمره عقبه د رمی کیفیت او په دې كنبې اختلاف	۴۳۱
۴۳۲	(دا رمی راكباً وه)	۴۳۲
۴۳۲	په يوم النحر كنبې نبی علیه السلام د ماسپڅین مونځ كوم ځانې او كړو؟	۴۳۲
۴۳۵	باب الوقوف بعرفة	۴۳۵
۴۳۵	د وقوف وقت ابتداء و انتهاء او مقدار د وقوف وجوباً و فرضاً	۴۳۵
۴۳۶	باب الخروج إلى منى	۴۳۶
۴۳۸	باب الخروج إلى عرفة	۴۳۸
۴۳۸	باب الزواج إلى عرفة	۴۳۸
۴۴۰	باب الخطبة على المنبر بعرفة	۴۴۰
۴۴۰	د حج د خطبو تعداد او تعیین او د امامانو اختلاف	۴۴۰
۴۴۱	باب موضع الوقوف بعرفة	۴۴۱
۴۴۲	د حديث شرح	۴۴۲
۴۴۳	باب الدفعة من عرفة	۴۴۳
۴۴۴	د ماښام مونځ د مزدلفه په لار كنبې او په دې كنبې څلور مذهبونه	۴۴۴
۴۴۷	باب الصلاة بجمع	۴۴۷
۴۴۷	(د مزدلفه وجه تسمیه)	۴۴۷
۴۵۱	باب التَّعْجِيلِ مِنْ جَمْعٍ	۴۵۱
۴۵۱	په مبيت مزدلفه او وقوف مزدلفه كنبې دائمه كرامو اختلاف	۴۵۱
۴۵۲	د رمی يوم النحر او رمی ايام التشريق وخت او د امامانو اختلاف	۴۵۲
۴۵۳	د حنفيه له طرفه د حديث توجيه	۴۵۳
۴۵۴	يو اشكال او دهغې جواب	۴۵۴
۴۵۴	د حديث شرح	۴۵۴
۴۵۵	د شافعيه د استدلال جواب	۴۵۵
۴۵۵	باب يوم الحج الأكبر	۴۵۵
۴۵۶	باب الأشهر الحرم	۴۵۶
۴۵۷	باب مَنْ لَمْ يُذْرِكْ عَرَفَةَ	۴۵۷
۴۵۹	د حديث مبارك تشریح	۴۵۹

شمار	مضمون	صفحه
۴۶۰	باب التَّزْوِيلِ بَيْنِي	۴۶۰
۴۶۱	باب أَيَّ يَوْمٍ يَخْطُبُ بَيْنِي	۴۶۱
۴۶۱	د حديث مبارک تشریح	۴۶۱
۴۶۲	باب مَنْ قَالَ خَطْبَ يَوْمِ النَّحْرِ	۴۶۲
۴۶۲	باب أَيَّ وَقْتٍ يَخْطُبُ يَوْمَ النَّحْرِ	۴۶۲
۴۶۳	باب مَا يَذْكُرُ الْإِمَامُ فِي خُطْبَتِهِ بَيْنِي	۴۶۳
۴۶۴	باب يَبِيتُ بِمَكَّةَ لَيْلًا مِّنِي	۴۶۴
۴۶۴	د مني د مبيت په حکم کښي د علماء کرامو اختلاف	۴۶۴
۴۶۵	د سقایه او رعایه نه علاوه بل غرض دپاره ترک مبيت؟	۴۶۵
۴۶۵	باب الصَّلَاةِ بَيْنِي	۴۶۵
۴۶۵	د ترجمه الباب تشریح او د هغې غرض	۴۶۵
۴۶۵	په مني کښي په مانځه کښي د قصر باره کښي د امام مالک تحقیق	۴۶۵
۴۶۷	حضرت عثمان <small>رضی الله عنه</small> به په مني کښي مونځ ولې پوره کوو؟	۴۶۷
۴۶۸	باب الْقَصْرِ لِأَهْلِ مَكَّةَ	۴۶۸
۴۶۹	د حديث مبارک تشریح	۴۶۹
۴۷۰	د حديث نه د مالکيه استدلال او د جمهورو له طرفه د هغې جواب	۴۷۰
۴۷۰	باب فِي رَمِي الْجِمَارِ	۴۷۰
۴۷۱	مسئله اولی: (د رمي حکم)	۴۷۱
۴۷۱	مسئله ثانيه: (د رمي وخت)	۴۷۱
۴۷۱	مسئله ثالثه: (رمي راکبا افضل ده که ماشيا)	۴۷۱
۴۷۴	د جمراتو د رمي کيفيت او د امامانو اختلاف	۴۷۴
۴۷۷	په حج کښي دوه تحلل وي تحلل اصغر او اکبر	۴۷۷
۴۷۷	دا حديث د مالکيه موافق او د جمهور خلاف دي	۴۷۷
۴۷۷	په حج کښي د سر خرڅولو حکم	۴۷۷
۴۷۸	يو بله اختلافي مسئله	۴۷۸
۴۷۸	د سر د حلق مقدار	۴۷۸
۴۷۹	د ويختو د تقسيمولو مصلحت	۴۷۹
۴۸۰	په رمي کښي تاخير کول جائز دی که نه؟	۴۸۰
۴۸۱	باب الْعُمْرَةِ	۴۸۱
۴۸۱	عمري سره متعلق بعضي فقهي مسائل	۴۸۱

شمار	مضمون	صفحه
۴۸۴	د رمضان المبارک د عمرې سره متعلق د ام معقل قصه او دغه شان نورې قصې	۴۸۴
۴۸۷	د نبی علیه السلام د عمرو تعداد او د هغې اجمالی بیان	۴۸۷
۴۸۷	عمره جعرانه	۴۸۷
۴۸۹	باب الْمُهْلَةِ بِالْعُمْرَةِ تَحِيضٌ فَيَذَرُهَا الْحَجُّ	۴۸۹
۴۹۰	حضرت عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا په احرام کښې د مصنف رائي	۴۹۰
۴۹۱	د ابوداؤد په روايت کښې يو وهم	۴۹۱
۴۹۱	باب الْمَقَامِ فِي الْعُمْرَةِ	۴۹۱
۴۹۱	باب الْإِقَاضَةِ فِي الْحَجِّ	۴۹۱
۴۹۳	آخر طواف يوم النحر الى الليل باندي تفصيلي كلام	۴۹۳
۴۹۴	دا حديث بالاتفاق د تاويل محتاج دي	۴۹۴
۴۹۵	د حديث مبارك تشریح:	۴۹۵
۴۹۵	باب الْوَدَاعِ	۴۹۵
۴۹۶	باب الْحَائِضِ تَخْرُجُ بَعْدَ الْإِقَاضَةِ	۴۹۶
۴۹۶	د حديث تشریح د اشکال او جواب سره	۴۹۶
۴۹۸	باب طَوَافِ الْوَدَاعِ	۴۹۸
۴۹۸	په حديث باندي اشکال او د هغې جواب	۴۹۸
۵۰۱	باب التَّخْصِيصِ	۵۰۱
۵۰۲	د اسمح لخروجه شرح	۵۰۲
۵۰۴	د حديث تشریح او وضاحت	۵۰۴
۵۰۶	باب فِيمَنْ قَدَّمَ شَيْئًا قَبْلَ شَيْءٍ فِي حَجِّهِ	۵۰۶
۵۰۷	باب فِي مَكَّةَ	۵۰۷
۵۰۷	د ترجمه الباب غرض	۵۰۷
۵۰۸	په مکه مکرمه کښې د ستره قائمولو ضرورت شته يا نه؟	۵۰۸
۵۰۸	شرح السند	۵۰۸
۵۰۹	باب تَحْرِيمِ حَرَمِ مَكَّةَ	۵۰۹
۵۱۰	د حديث مبارك شرح:	۵۱۰
۵۱۱	د حرم کوم وابنه او اونه کت کول منع دي	۵۱۱
۵۱۱	د مقام مناسب بعضې فقهي جزئيات او د امامانو اختلاف	۵۱۱
۵۱۳	د حرم زمکه موقوف ده يا مملوک؟ او په دې کښې څلور مذاهب	۵۱۳
۵۱۳	آيا په ارض حرم او بناء حرم کښې فرق دي؟	۵۱۳

شمار	مضمون	صفحه
۵۱۵	باب فِي تَبْيِذِ السَّقَايَةِ	۵۱۵
۵۱۶	باب الإِقَامَةِ بِمَكَّةَ	۵۱۶
۵۱۷	باب الصَّلَاةِ فِي الْكَعْبَةِ	۵۱۷
۵۱۷	اولنې بحث:	۵۱۷
۵۱۷	دويم بحث:	۵۱۷
۵۱۷	دريم بحث:	۵۱۷
۵۱۸	خلورم بحث:	۵۱۸
۵۱۸	په جوف كعبه او د كعبې په جهت باندې مونځ كله صحيح دې؟	۵۱۸
۵۲۲	باب الصَّلَاةِ فِي الْحِجْرِ	۵۲۲
۵۲۳	باب فِي دُخُولِ الْكَعْبَةِ	۵۲۳
۵۲۳	آيا نبي عليه السلام د حجة الوداع په موقع باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو؟	۵۲۳
۵۲۵	باب فِي مَالِ الْكَعْبَةِ	۵۲۵
۵۲۷	د حديث مبارك شرح:	۵۲۷
۵۲۷	آيا وَج طائف د حرم په حكم كښې دې؟	۵۲۷
۵۲۸	باب فِي إِتْيَانِ الْمَدِينَةِ	۵۲۸
۵۲۸	د حديث شرح على احسن وجه	۵۲۸
۵۳۰	د علماؤ صلحاؤ يا د هغوی د قبرونو د زیارت دپاره شید رحل	۵۳۰
۵۳۱	شید رحل د روضه شریفه نبویه په اراده	۵۳۱
۵۳۲	استدراک	۵۳۲
۵۳۲	د مسجد حرام او مسجد نبوی په فضیلت کښې احادیث او د هغې توضیح او تشریح	۵۳۲
۵۳۶	باب فِي تَحْرِيمِ الْمَدِينَةِ	۵۳۶
۵۳۷	د حرم مدینه په حكم كښې د جمهورو او د احنافو اختلاف	۵۳۷
۵۳۸	د حديث تفصیلی تشریح	۵۳۸
۵۴۳	باب زِيَارَةِ الْقُبُورِ	۵۴۳
۵۴۳	د حديث مبارك تشریح د ماله و ماعليه سره	۵۴۳
۵۴۴	د علامه سندی <small>رحمته الله</small> توجیه	۵۴۴
۵۴۴	د علامه سیوطی <small>رحمته الله</small> توجیه	۵۴۴
۵۴۶	د علامه خفاجی <small>رحمته الله</small> جواب:	۵۴۶
۵۴۸	په دواؤ احادیثو کښې د تعارض دفع کول	۵۴۸
۵۴۹	د حديث وضاحت او تشریح	۵۴۹

شمار	مضمون	صفحه
۵۴۹	د ذوالحلیفه نه مدینې منورې ته دوه لارې او د نبی علیه السلام معمول	۵۴۹
۵۵۱	کتاب النکاح	۵۵۱
۵۵۱	مباحثه اربعه علمیه مفیده	۵۵۱
۵۵۱	البحث الاول : (د کتاب ترتیب)	۵۵۱
۵۵۲	البحث الثاني : (د نکاح لغوی او اصطلاحی معنی)	۵۵۲
۵۵۲	د زنا نه د حرمة مصاهرة ثبوت	۵۵۲
۵۵۳	البحث الثالث : (د نکاح شرعی حکم)	۵۵۳
۵۵۴	البحث الرابع : (د نکاح فوائد او فضائل)	۵۵۴
۵۵۶	باب التَّخْرِیضُ عَلَى النَّكَاحِ	۵۵۶
۵۵۶	مضمون حدیث :	۵۵۶
۵۵۷	شرح حدیث :	۵۵۷
۵۵۷	وجاء او اخفاء کنبې فرق :	۵۵۷
۵۵۸	باب مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ تَزْوِیجِ ذَاتِ الدِّینِ	۵۵۸
۵۵۹	باب فِي تَزْوِیجِ الْأَبْكَارِ	۵۵۹
۵۵۹	شرح حدیث :	۵۵۹
۵۶۰	باب التَّهْيِ عَنْ تَزْوِیجِ، مِنْ لَمْ يَلِدْ مِنَ النِّسَاءِ	۵۶۰
۵۶۰	شرح حدیث :	۵۶۰
۵۶۱	مطابقة الحديث للترجمة :	۵۶۱
۵۶۲	باب فِي قَوْلِهِ تَعَالَى { الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً }	۵۶۲
۵۶۳	مضمون حدیث :	۵۶۳
۵۶۳	مسئله ثابته من الحديث :	۵۶۳
۵۶۴	باب فِي الرَّجُلِ يَغْتَنِقُ أَمَتَهُ ثُمَّ يَتَزَوَّجُهَا	۵۶۴
۵۶۵	شرح حدیث :	۵۶۵
۵۶۶	مسئله ثانيه بالحديث كنبې اختلاف ائمه :	۵۶۶
۵۶۷	باب يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ	۵۶۷
۵۶۷	متن حدیث	۵۶۷
۵۶۸	لبن الفحل :	۵۶۸
۵۶۹	مضمون حدیث :	۵۶۹
۵۷۰	باب فِي لَبَنِ الْفَحْلِ	۵۷۰
۵۷۰	د لبن الفحل تشریح :	۵۷۰

شمار	مضمون	صفحه
۵۷۱	د اختلاف وجه :	۵۷۱
۵۷۱	مضمون حديث :	۵۷۱
۵۷۲	باب فِي رَضَاعَةِ الْكَبِيرِ	۵۷۲
۵۷۳	شرح حديث :	۵۷۳
۵۷۳	دا حديث مختصر دي :	۵۷۳
۵۷۴	باب فِيمَنْ حَرَّمَ بِهِ	۵۷۴
۵۷۵	مضمون حديث :	۵۷۵
۵۷۶	د جمهورو دليل :	۵۷۶
۵۷۶	باب هَلْ يُحَرِّمُ مَا دُونَ خَمْسِ رَضَعَاتٍ	۵۷۶
۵۷۸	باب فِي الرِّضْخِ عِنْدَ الْفِصَالِ	۵۷۸
۵۷۸	شرح حديث :	۵۷۸
۵۷۹	باب مَا يُكْرَهُ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ	۵۷۹
۵۸۲	شرح حديث :	۵۸۲
۵۸۴	د حديث تشریح :	۵۸۴
۵۸۵	هغه قصه چه د هغې طرف ته په حديث کښې اشاره ده :	۵۸۵
۵۸۶	شرح السند :	۵۸۶
۵۸۷	باب فِي نِكَاحِ الْمُتَعَةِ	۵۸۷
۵۸۷	په متعه او نکاح موقت کښې فرق :	۵۸۷
۵۸۷	د متعه په باره کښې په روايات مختلفه کښې توجیه :	۵۸۷
۵۸۸	مسلك ابن عباس :	۵۸۸
۵۸۹	باب فِي الشَّغَارِ	۵۸۹
۵۹۰	د شغار په باره کښې مذاهب ائمه :	۵۹۰
۵۹۱	باب فِي التَّحْلِيلِ	۵۹۱
۵۹۱	په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :	۵۹۱
۵۹۲	باب فِي نِكَاحِ الْعَبْدِ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ	۵۹۲
۵۹۳	باب فِي كَرَاهِيَةِ أَنْ يُخْطَبَ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ	۵۹۳
۵۹۴	شرح الحديث على اتم وجه	۵۹۴
۵۹۵	باب فِي الرَّجُلِ يَنْظُرُ إِلَى الْمَرْأَةِ وَهُوَ يُرِيدُ تَزْوِيجَهَا	۵۹۵
۵۹۶	باب فِي الْوَلِيِّ	۵۹۶
۵۹۶	د دې مقام پوره وضاحت	۵۹۶

شمار	مضمون	صفحه
۵۹۷	وجوه اربعه وفاقیه خلافیه.....	۵۹۷
۵۹۸	د حدیث عائشه د احنافو د طرف نه جواب.....	۵۹۸
۶۰۰	شرح السند:.....	۶۰۰
۶۰۰	د حدیث ابو موسی جواب.....	۶۰۰
۶۰۱	د ام حبیبه <small>رضی اللہ عنہ</small> سره د رسول الله <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> د نکاح قصه:.....	۶۰۱
۶۰۲	باب فی العَضَلِ.....	۶۰۲
۶۰۳	د آیت کریمه نه په ولایه النکاح کنبی د فریقینو استدلال.....	۶۰۳
۶۰۳	باب إِذَا أَنْكَحَ الْوَلِيَّانِ.....	۶۰۳
۶۰۴	باب قَوْلِهِ تَعَالَى { لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ }.....	۶۰۴
۶۰۵	باب فی الإِسْتِثْمَارِ.....	۶۰۵
۶۰۵	د حدیث نه د جمهورو استدلال او د احنافو د طرف نه د هغې جواب.....	۶۰۵
۶۰۸	باب فی الْبِكْرِ يُزَوِّجُهَا أَبُوهَا وَلَا يَسْتَأْمِرُهَا.....	۶۰۸
۶۰۹	باب فی الثَّيِّبِ.....	۶۰۹
۶۰۹	د حدیث په تشریح کنبی د احنافو او شوافعو اختلاف.....	۶۰۹
۶۱۱	باب فی الْأَكْفَاءِ.....	۶۱۱
۶۱۱	د كفاءه متعلق مباحث اربعه.....	۶۱۱
۶۱۱	بحث اول: (كفوء معنی).....	۶۱۱
۶۱۲	بحث ثانی: (د كفوء حكم).....	۶۱۲
۶۱۲	بحث ثالث: كفاءت په كومو كومو اوصافو كنبي معتبر دي؟.....	۶۱۲
۶۱۲	بحث رابع: كفاءت دا د زنانه حق دي د سړي حق نه دي:.....	۶۱۲
۶۱۳	ايا په كفاءت بالنسب كنبي يو حدیث شته؟.....	۶۱۳
۶۱۴	باب فی تَزْوِیجِ مَنْ لَمْ يُولَدْ.....	۶۱۴
۶۱۵	شرح الحدیث بتمامه:.....	۶۱۵
۶۱۶	مطابقة الحدیث للترجمة:.....	۶۱۶

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على سيدنا
وسيد المرسلين محمد وآله واصحابه اجمعين
اللهم اني احمدك و استعينك

.....
کتاب الزکاة
د زکوة احکام او مسائل
باب وجوب الزکاة
باب: ۱- د زکات د واجب کيدو بيان
ابحاث خمسة مفیده :

- په شروع کښې يو څو څيزونه قابل ذکر دي،
(۱) المناسبة بما قبله و ترتيب الكتب، (۲) المعنى اللغوي والشرعي
(۳) بدء الشريعة، (۴) هل تجب الزکوة على الانبياء،
(۵) د مشروعيت زکوة حکمت، فهذه خمسة ابحاث.

بحث اول : (المناسبة بما قبله و ترتيب الكتب)

هر کله چه مصنف عليه السلام د اسلام د رکن ثاني يعنى صلوة نه فارغ شو، نو اوس رکن ثالث شروع کوي، حديث بنی الاسلام على خمس کښې هم دا ترتيب دي، په شروع کښې شهادتين بيا صلوة، دهغي نه پس زکوة، او د قرآن مجيد ترتيب هم دا دي، ددي وجې نه اکثر فقهاؤ او محدثينو هم داسې کړي دي، لکه په صحيحين او سنن ترمذي کښې هم دا ترتيب دي، ليکن سنن نسائي او ابن ماجه دواړو کښې په زکوة باندې د صوم تقديم کړې دي، او دمؤطا امام مالک نسخې مختلفې دي، په نسخ هنديې کښې زکوة باندې د صوم تقديم دي، او بعضې نورو نسخو کښې زکوة مقدم دي، په صوم باندې. د قياس تقاضا خو داده، چه صوم مقدم وي په زکوة باندې، ځکه چه صلوة او صوم دواړه عبادت بدنیه دي، او زکوة عبادت ماليه دي، او د اصح قول په بنياد باندې د صوم فرضيت مقدم دي، په زکوة باندې کما سياتي.

او د تقديم زکوة وجه داده، چه څرنگه مخکښې تير شو، چه د اکثر احاديثو او قرآن مجيد ترتيب دادې، حتی چه قرآن مجيد کښې دوه ديرش ځله (۱) د صلوة سره د زکوة ذکر کړې شوې دي، چه په هغې کښې اته آيتونه د مکي سورتونو دي، او باقی د مدني سورتونو، په درمختار کښې دي، چه د صلوة او زکوة دا اقتران دليل دي، ددي خبرې چه په دي دواړو کښې کمال اتصال او تعلق دي.

۱، دلته په درمختار کښې د دوه ديرشو په ځاني دوه اتيا (۸۲) مذکور دي، په دي علامه شامي تنبيه کړې ده، چه د اثنيين او ثمانين په ځاني اثنيين او ثلاثين کيدل پکار دي. (الحل المفهم)

او دویمه وجه تقدیم د زکوة دا کیدې شی، چه بعضو علماؤ ددې خبرې تصریح کړې ده، چه په ارکان اربعه کښې د صلوة نه پس د زکوة مرتبه ده، ثم الصيام ثم الحج. لیکن دا ترتیب د احنافو په نزد دې، لکه علامه ابن عابدین دا ترتیب لیکلې دې، او په کتب شافعيه شرح اقناع وغیره کښې ددې خلاف دی، دهغوی په نزد صوم او حج افضل دی د زکوة نه لکه په روضة المحتاجین ص ۲۲۷ کښې دی، وقدم العلماء بيا انها على بيان الصوم والحج مع انها افضل منها نظرا لحديث بنی الاسلام الخ او بيا مخکښې هغوی په حدیث کښې د تقدیم زکوة حکمت بیان کړې دې (۱)

دویم بحث : (د زکوة لغوی معنی)

زکوة لغه په دواؤ معانیو کښې مستعمل دې.
(۱) نما او زیاتوالې، وئیلې شی زکا الزرع چه کله فصل لوئیدل شروع شی
(۲) طهارت او تزکیه لکه په دې آیت کریمه کښې قد افح من زکها، بتلوا علیهم آیاته و یرکبهم، او چونکه معنی لغوی په معنی اصطلاحی کښې ملحوظه وی، ددې وجه نه علماؤ لیکلې دی، چه دا دواړه لغوی معنی په زکوة شرعی کښې موندلې شی. اول په دې وجه چه اخراج زکوة په مال کښې د برکت او زیاتوالی سبب دې، په حدیث کښې دی ما نقص مال من صدقة او یا داسې او ایئ، چه د زکوة په وجه په ثواب کښې زیاتوالې راځی، او یا ددې لحاظ نه چه د زکوة تعلق د مال نامی سره دې. او ثانی معنی په دې وجه موندلې شی، چه زکوة د ردیل اخلاقو او بخل نه د پاکئ سبب دې، یا د طهارت من الذنوب سبب دې بعضو علماؤ د زکوة یوه دریمه معنی هم لیکلې ده، مدح كما فی قوله تعالى : فلا ترکوا انفسکم

د زکوة اصطلاحی تعریف

او معنی شرعی د زکوة داده (۲) دنصاب حولی نه د یو خاص جزء (ربع العشر) داسې یو مسلمان مالک کول چه فقیر وی، او هاشمی یا مولی الهاشمی نه وی، په نیت د امتثال امر خداوندی. آتو الزکوة (یا داسې اوایه چه په نیت د زکوة) بشرط قطع المنفعة عن المملک (یعنی دا ملک په داسې طریقې وی، چه دهغې نه پس په هغې مال د زکوة کښې د مزکی څه منفعت باقی پاتې نشی) ددې احرى قید په وجه د د مزکی اصول او فروع د مصرف د زکوة نه وتل.

(۱) هغه داچه د انسان په طبیعت کښې بخل او حب مال دې، چه دهغې په وجه د زکوة ادا کول مشکل وی، ددې وجه د زکوة اهمیت او تاکید ظاهرولو دپاره حدیث کښې زکوة مقدم ذکر کړې شوې دې، او د زکوة یوه نوعه یعنی صدقه فطر داسې ده، چه تقریبا په ټولو واجبه ده، که صغیر وی او که کبیر، غنی وی او که فقیر، په خلاف د حج او صوم نه الخ د غنی او فقیر عموم په صدقه الفطر کښې عند الجمهور دې خلافا للحنفية كما سیأتی.

(۲) هغه داچه چونکه د انسان په طبیعت کښې بخل اود مال محبت پروت دې، چه ددې په وجه زکوة ادا کول مشکل وی، په دې وجه د زکوة اهمیت او تاکید ښکاره کولو دپاره په حدیث کښې دا مقدم کړې شوې دې، اود زکوة یو نوع یعنی صدقه الفطر داسې ده چه دا تقریبا په ټولو باندې واجب ده، که هغه ماشوم وی او که لونی وی، که مالدار وی که غریب وی، په خلاف د حج او روزې الخ، د مالدار او غریب عموم په صدقه الفطر کښې د جمهورو په ترډدې، خلافا للحنفية كما سیأتی.

پس زکوة هغوی ته ورکول صحیح نه دی، ځکه چه ددې رشتو په خپلو کښې منافع مشترک وی، لهذ د مملک او مملک په مینځ کښې د منفعت قطع تحقق اوشو (نېلی) د زکوة اطلاق څرنگه چه په اخراج د مال باندې کیږی، چه فعل دمکلف دې دغه شان په هغې مال هم کیږی، چه په زکوة کښې ادا کړې شی. (۱)

تنبيه: په بذل المجهود کښې د زکوة په تعريف کښې غير هاشمی ولا مطلبی لیکلې دي، د هاشمی سره د مطلبی نفی د شافعیه مسلک دي، او په بذل کښې دا عبارت د حافظ نه اخستلې شوې دي، چه شافعی دي، د حنابله نه هم یو روایت داسې دي. زکوة ئې په خمس غنیمت باندې قیاس کړې دي، مالکیه په دې مسئله کښې د احنافو سره دی، کما هو مصرح فی کتبهم.

د حنفیه او مالکیه په نزد په دې مسئله کښې بنو المطلب د بنو هاشم سره نه دي، البته په خمس غنیمت کښې بنو المطلب هم زمونږ په نزد د بنو هاشم په حکم کښې دي، (۲) لکه چه آئنده به انشاء الله د کتاب الجهاد د تقسیم الغنیمت په باب کښې راښی.

فانده: د زکوة د تعريف نه معلومه شوه، چه ددې حقیقت تمليک دي، لهذا کوم ځاني چه د تمليک معنی نه موندلې کیږی، هغه به زکوة شرعی نه وی، مثلاً په جمات کښې خرچ کول، د مړې په کفن کښې ورکول، د عام ښیگرې په کارونو کښې لگول لکه مهمان خانه یا مسافر خانه وغیره جوړول.

بحث ثالث: د زکوة فرضیت کله اوشو؟

په دې کښې درې اقواله دي (۱)، د هجرت نه پس سنه ۲هـ کښې، او هم دا کال د صوم د فرضیت هم دي، لیکن په دې دواړو کښې کوم یو مقدم دي، زکوة یا صوم؟ په دې کښې دواړه اقواله دي، مال النووی فی الروضة الی الاول او د اکثر و راښی ددې برعکس ده، چه د صوم فرضیت مخکښې دي د زکوة نه، (ددې تائید مخکښې د حدیث نه هم کیږی) د صوم مشروعیت په شعبان سنه ۲هـ کښې اوشو، او د زکوة مشروعیت په شوال سنه ۲هـ کښې اوشو، البته د صدقة الفطر مشروعیت د زکوة نه مخکښې صوم سره شوې دي، لکه چه په مسند احمد او د نسائي په یو روایت کښې (۲) ددې تصریح ده، چه دهغې راوی قیس بن

(۱) علامه قسطلانی ددې تعريف په بله طریقی سره کړې دي، هغوی لیکلې دي، وفي الشرع اسم لما ینخرج عن مال او بدن هلي وجه مخصوص الخ دا تعريف هغوی ددې وجه نه کړې دي، چه په اصل کښې د زکوة دوه قسمه دي، زکوة مالیه او زکوة بدنیه، د زکوة بدنیه نه مراد صدقة الفطر دي، د صدقة الفطر د وجوب تعلق د مال او نصاب سره نه دي، بلکه د انسان د ذات او بدن سره دي، ددې وجه نه دي ته زکوة الراس والبدن ونیلې شی، کما سیاتي فی محله او دا تعريف مبنی دي، په دې باندې چه د زکوة اطلاق څرنگه په تمليک د مال او په اخراج د مال باندې کیږی، دغه شان په مال مخرج باندې هم کیږی، هم ددې وجه نه صاحب منهل لیکلې دي، وفي عرف الشرع اسم للقدر المخرج من المال حقا لله تعالى، یعنی د مال هغه محصوص مقدار چه وېستلې شی د حق الله کیدلو په حیثیت سره.

(۲) یعنی په خمس د غنیمت کښې څرنگه چه د بنو هاشم حصه ده، دغه شان د بنو المطلب هم ده، ځکه په حدیث کښې ددې تصریح ده.
(۳) امام نسائي خو په دې حدیث باندې مستقل باب ترلي دي، باب فرض صدقة الفطر قبل نزول الزکوة.

سعد دې، هغه فرمائي امرنا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بصدقة الفطر قبل ان تنزل الزكاة ثم نزلت فريضة الزكاة. په دې حديث كښې ددې خبرې تصريح ده، چه نبی كريم ﷺ د صدقة الفطر حكم د فريضه زكوة نه مخكښې او فرمائيلو، د زكوة نزول دهغې نه پس اوشو، او ددې نه دا خبره هم ثابته شوه، چه د صوم فرضيت هم د زكوة نه مخكښې دې، ځكه چه صدقة الفطر د صوم سره متعلق دې، نو هر كله چه صدقة الفطر د زكوة نه مقدم دې، نو صوم هم د زكوة نه مقدم شو، (قاله الحافظ)

(۲) دويم قوم د ابن الاثير الجزري رحمه الله دې، چه د زكوة نزول په سنه ۹هـ كښې اوشو، ليكن دا قول مردود دې، ځكه چه ډير داسې احاديث دي، چه يقينا د سنه ۹هـ نه مخكښې والا دي، په هغې كښې د زكوة ذكر موجود دې، مثلا حديث دضام بن ثعلبة چه د سنه ۵هـ واقع ده، هم داسې حديث دهرقل چه د سنه ۷هـ واقع ده، البته د تحصيل زكوة دپاره بعث دعمال په سنه ۹هـ كښې اوشو، كما قال الشراح.

(۳) دريم قول د محدث شهير ابن خزيمة دې، چه د زكوة فرضيت قبل الهجرة دې، هغه دې لره د حديث ام سلمه رضي الله عنها نه ثابت كړې دې، چه د هجرة الى الحبشة سره متعلق دې، چه د نجاشي د سوال په جواب كښې حضرت جعفر ابن ابى طالب رضي الله عنه او فرمائيل و يا امرنا بالصلوة والزكاة والصيام. چه محمد ﷺ مونږ ته د صلوة، زكوة او صيام حكم فرمائي، او دا قصه د هجرت مدينه نه مخكښې ده. د ابن خزيمة په استدلال باندې حافظ اشكال كړې دې، هغه فرمائي و في استدلاله بذلك نظر. ځكه چه دغه وخت پورې خو صلوات خمسة او صيام هم فرض نه وو، نو كيدي شي، چه د دې دواړو په مينځ كښې دا سوال او جواب د حضرت جعفر رضي الله عنه حبشي ته رسيدلو سره سم مستي نه وو. بلكه څه موده پس شوې وي، او په هغې موده كښې دا څيزونه فرض كړې شوې وي، چه دهغې اطلاع حضرت جعفر رضي الله عنه ته په حبشه كښې اورسيدله، حافظ فرمائي و لكه بعيد او بيا مخكښې ليكې او بهتره داده، چه داسې اوښلي شي، چه په دې حديث كښې د صلوة او صيام او زكوة نه مطلق صلوة او روژه او صدقه مراد دي، نه صلوات خمسة، او صيام رمضان او زكوة معهود.

ليكن د ابن خزيمة نه علاوه نور هم د ډيرو علماؤ رائي هم داده، چه د زكوة فرضيت قبل الهجرة اوشو، البته دهغې تفصيلات او د نصاب مقرر تيا د هجرت نه پس اوشو، ځكه چه ډير آيات قرآنيه چه مكى دي، په هغې كښې د زكوة ذكر دې، لكه چه په شروع كښې تير شوې دي، چه داسې قسمه آيتونه تقريبا اته (۸) دي، د ملا على قارى تحقيق هم دادې، او د مولانا انور شاه رحمه الله تحقيق هم دادې كما في فيض الباري.

بحث رابع: (ايا په انبياء عليهم السلام باندې زكوة واجب وو؟)

په بعضو كتابونو د حنفيه او مالكيه كښې تصريح ده، كما في الاوجز) چه زكوة په انبياء عليهم السلام باندې واجب نه دې، او په درمختار كښې ئې خوپه دې باندې اجماع نقل كړې ده، ليكن په ظاهر كښې د اجماع نه د علماء احناف اجماع مراد ده، ځكه چه مطلقا په دې اجماع كيدل ماته په بل يو كتاب كښې هم ملاؤ نشوه بلكه صاحب روح المعاني د

واوصاني بالصلوة والزكوة مادمت حيا په تفسير كښې په دې سلسله كښې د تردد اظهار كړې دې، بلكه بعض كتب شافعيه لكه انوار ساطعه كښې احقر ته ددې خبرې تصريح ملاؤ شوه، چه د شوافع په نزد د انبياء كرامو دپاره ملك هم ثابتېږي، او كه هغوی صاحب نصاب وي، نو زكوة هم په هغوی واجب دې.

د كوم علماؤ په نزد چه واجب نه دې، نو د عدم وجوب مقصد څه دې؟ په دې كښې څو اقوال دي، بعضې وائي: ځكه چه الله تعالى انبياء كرامو لره د دنيا د مال او متاع نه پاك ساتلې دي، هغوی سره چه څه وو هغه په حقيقت كښې دامانت او وديعة په طور باندې وو، ملك د الله تعالى وو.

بعض داسې وائي چه زكوة ذريعه ده، د تطهير د مال، او كسب د انبياء د مخكښې نه پاك او طيب دې، د تطهير ضرورت نشته، او وئيلې شوې دي، چه زكوة د بخل او رذيل عاداتو د ازالې ذريعه ده، او انبياء كرام ددې نه پاك دي.

بحث خامس: (د زكوة بعضې فوائد او حكمتونه)

علماؤ په دې كښې ډير مصالح او حكم ليكلي دي:

- (۱) خپل ځان لره د گناهونو او د بخل د گندگي نه پاكول
- (۲) په فقيرانو او مسكينانو باندې احسان كول او دهغوی سره همدردی كول
- (۳) په آخرت كښې ددې په وجه د درجو او چتوالي
- (۴) مال چونكه انسان ته طبعاً محبوب دې، ددې وجه نه ددې په كثرت كښې قوي خطره ده، چه سرې په دې كښې مشغول شي او د الله تعالى او دار آخرت نه غافل شي، نو دې محبت او غفلت لره كمولو دپاره زكوة لره واجب كړې شو، دې دپاره چه تعلق مع الله او تقرب حاصل شي

(۵) په دې كښې امتحان او تمیز دې، د مطيع او غير مطيع په مينځ كښې، چه كوم يو بنده داسې دي، چه خپل محبوب او مرغوب څيز د الله تعالى دپاره خرچ كوي، او كوم بنده داسې نه كوي،

- (۶) يوه فائده داده، چه كله فقيرانو ته هر كال د مالدارانو د مال نه يوه حصه ملاوېږي، نو هغوی نه به يو قسم تسلي ملاوېږي، ددې په نتيجه كښې به د مالدارانو مالونه د فقاړو د ناجائز تصرف او قهر نه محفوظ وي، گني هغه خلق به په زور يا خيانت او غلا باندې مجبور شي، دې سره ظاهره ده چه فساد في الارض به وي،

پد اني مباحث پوره شو، اوس حديث الباب ته راشئ.

[۵۵۱] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَسْتَخْلَفَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَكَفَّرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ، قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِأَبِي بَكْرٍ: كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَرْتُ

۱: صحيح البخاري/الزكاة ۱ (۱۳۹۹)، ۴۰ (۱۴۵۶)، المرتدين ۳ (۶۹۲۴)، الاعتصام ۲ (۷۲۸۴)، صحيح مسلم/الإيمان ۸ (۲۱)، سنن الترمذي/الإيمان ۱ (۲۶۰۷)، سنن النسائي/الزكاة ۳ (۲۴۴۵)، الجهاد ۱ (۳۰۹۴)، المحاربة ۱ (۳۹۷۵)، ۳۹۷۶، ۳۹۷۸، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۶۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الفتن ۱ (۳۹۲۷)، مسند احمد (۵۲۸۲) (صحيح)

أَن أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمَ مِنِّي مَالُهُ وَنَفْسُهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَاللَّهِ لَا أَقَاتِلُنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ، فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ، وَاللَّهُ لَوْ مَنَعُونِي عَقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَاثَلْتُهُمْ عَلَى مَنَعِهِ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: قَوْلُ اللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ رَأَيْتَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ شَرَحَ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلْقِتَالِ، قَالَ: فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ مَعْمَرُ بْنُ الْمُثَنَّى: الْعَقَالُ صَدَقَةٌ سَنِيَّةٌ، وَالْعَقَالَانِ صَدَقَةٌ سَنَتَيْنِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ رِبَاحُ بْنُ زَيْدٍ، وَرَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ يَأْتِنَادِيهِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: عَقَالًا. وَرَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، قَالَ: عَنَّا قَا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، وَمَعْمَرٌ، وَالزُّبَيْدِيُّ: عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، لَوْ مَنَعُونِي عَنَّا قَا. وَرَوَى عَنَبَسَةُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: عَنَّا قَا.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه كله د رسول الله ﷺ وفات اوشو او د هغه نه پس حضرت ابوبكر صدیق رضي الله عنه خليفه جوړ كړې شو او د قبائل عرب نه چه د چا كفر اختيارول وو، هغوی كفر اختيار كړو، نو حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته وفرمائيل: تاسو د خلقو سره په كومه بناء باندې قتال (جنگ) كوي؟ حالانكه رسول الله ﷺ فرمايلي دي: "ماته حكم راكړې شوې دي چه د خلقو سره قتال او كرم تردې پورې چه هغوی لا اله الا الله او وائي. نو چا چه لا اله الا الله اووي هغه زما نه خپل جان او مال محفوظ كړل، مگر دا كه د اسلام خه حق وي، او د هغې حساب د الله په ذمه باندې دي." په دي باندې حضرت ابوبكر رضي الله عنه جواب وركړو: قسم په الله باندې ا زه د هر هغه كس سره لازما جنگ كووم څوك چه د مونځ او د زكات په مايين كښې فرق كوي ځكه چه زكات د مال (شرعي) حق دي، قسم په الله باندې ا كه چرې دي خلقو زما نه هغه رسئ هم منع كړه كومه چه به دوی رسول الله ﷺ ته وركوله نو زه به ددوی سره ددې په منع كيدو باندې هم قتال كووم. نو حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه وفرمائيل: قسم په الله باندې ا ما او كتل چه الله تعالى د جنگ د پاره د حضرت ابوبكر صدیق رضي الله عنه سينه كولاو كړې ده او آخر زما په پوهه كښې هم دا خبره راغله چه هم دا خبره حق ده. امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه دي حديث لره رباح بن زيد او عبد الرزاق د معمر نه، هغوی د زهري نه د هغه په سند سره روايت كړې دي. بعضو د عقلا "رسئ" ذكر كړې دي، او ابن وهب د يونس نه [عناقا] "د چيلی بچي" روايت كړې دي. امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه شعيب بن ابی حمزه، معمر او زبيدي هم د زهري نه په دي حديث كښې دغه شان وئيلي دي (چه ابوبكر اووي) [لو منعوني عناقا] "كه چرې دي خلقو زما نه د چيلی يو بچي هم منع كړو نو او هم داشان عنبسه د يونس نه، هغوی د زهري نه، لفظ د: "عناقا" د چيلی بچي" روايت كړې دي.

تشریح: قوله: حدثنا قتيبة بن سعيد عن أبي هريرة رضي الله عنه قال لما توفي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) واستخلف ابوبكر بعده وكفر من كفر من العرب الخ.

دا حديث د ابوداود نه علاوه صحيحين، ترمذی او مسند احمد كښې هم دي، د ترمذی جلد ثاني كتاب الايمان اول حديث هم دادي، او حضرت امام بخاري رحمه الله دا حديث په څو ځايونو كښې ذكر كړې دي، اول په كتاب الايمان كښې، بيا په كتاب الزكوة كښې چه په هغې ئې ترجمه قائمه كړې ده باب وجوب الزكوة. دهغې نه پس د جلد ثاني په آخر كښې،

استابة المرتدين کښې، او هلته ئې په دې ترجمه قائمه کړې ده باب قتل من ابی قبول الفرائض. لیکن امام ابو داؤد دا حدیث دلته په کتاب الزکوة کښې بغیر د تبویب او ترجمه نه ذکر کړې دې، ددې په ظاهر کښې وجه دا په پوهه کښې راځي، چه د مصنف غرض دې حدیث راوړلو سره صرف د زکوة اهمیت بیانول دی، او نور د څه خاص مسئلې استنباط مقصود نه دې، دې دپاره چه څوک په دې باندې څه خاص ترجمه قائمه کړي.

دا حدیث ډیر د تشریح او توضیح محتاج دې، شارحینو په دې باندې ډیر لیکل کړې دي، مونږ کوشش کوو، چه د ضرورت مطابق خلاصه دلته بیان کړې شی والله المستعان
د مناظره شیخین والا حدیث تشریح :

په دې حدیث کښې دوه اجزاء دي، یو کفر من کفر من العرب دا خو تاریخی خبره ده، او ددې جزء ثانی مناظره شیخین ده.

د حضرت عمر رضی الله عنه اشکال په حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه باندې چه کیف تقاتل الناس دا اصولی او فقهی مسئله ده، په جزء اول باندې بعضې شارحینو تفصیلی کلام کړې دې، او بعضو مختصر، علامه قسطلانی په شرح بخاری کښې مختصراً لیکلې دي، مونږ اول هغه بیانوو. حضرت ابوهریره رضی الله عنه (راوی حدیث) د مناظره شیخین تمهید بیانوي، چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله د وصال نه پس چه کله صدیق اکبر رضی الله عنه خلیفه جوړ کړې شو، او د عرب بعضې قبائل مرتد شول، (په دې حضرت ابو بکر رضی الله عنه هغوی سره د قتال اراده او فرمائیل، نو حضرت عمر رضی الله عنه عرض او کړو کیف تقاتل الناس الخ

د حدیث جزء اول، د مرتدینو تعیین :

علامه قسطلانی کفر من کفر باندې لیکلې دي، چه بعضې خو په هغوی کښې کافران شول، د عبادت او شان د وجې نه، او بعضې د مسیلمه کذاب د اتباع د وجې نه اهل یمامه وغیره، او بعضې په خپل ایمان باندې قائم پاتې شو، لیکن هغوی د زکوة ورکولو نه انکار او کړو، (ددې تاویل باطل په ذریعه) چه زکوة خو عهد نبوی صلی الله علیه و آله سره خاص وو، لقوله تعالی خذ من اموالهم صدقة تطهرهم و تزکيهم بها الآية په دې آیت کښې نبی کریم صلی الله علیه و آله ته خطاب دې، چه ته د دوی نه زکوة واخله، او زکوة اخستلو سره دوی د گناهونو د اثراو نه پاک کړه، او دهغوی په حق کښې دعا هم او کړه، بیشکه ستا دعا دهغوی دپاره د سکون او اطمینان سبب دې او دا اوچت شان د نبی کریم صلی الله علیه و آله وو، چه د هغوی دعا د سکون باعث وه، د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه علاوه بل هیچاته دا صفت حاصل نه دې، چه هغه زکوة واخلي. ۱هـ

او امام نووی په شرح مسلم کښې د خطابي نه په دې تفصیلی کلام نقل کړې دې، دهغې خلاصه داده، چه د مرتدینو دوه قسمه وو، اول قسم هغه خلق وو، چه بالکل د اسلام نه واوختل، په دې قسم کښې دوه قسمه خلق وو، بعضې هغه وو چه د دروغژن مدعیان نبوت (مسلیمه او اسود عنسی وغیره) په ملگرو کښې شامل شو، او بعضې هغه وو، چه خپل سابقه جهالت طرف ته واوختل، یعنی د بتانو عبادت او کفر وشرک ئې شروع کړو، او په دې ارتداد کښې دومره عموم او ابتلاء اوشوه چه، په مخ د زمکې صرف درې جماتونه

داسې پاتې شو، چه په هغې کښې به د الله تعالى عبادت کیدو، مسجد مکه، مسجد مدینه، او د بحرین په کلی جواثی کښې مسجد عبد القیس.

او دویم قسم هغه خلق وو، چه صلوٰه او نور شرائع د اسلام ئې منل، لیکن د زکوٰه د فرضیت او دهغې اداء الی الامام نه منکر وو، دا خلق په حقیقت کښې مرتد او کافر نه وو، بلکه باغیان وو، د مرتدینو د کثرت په وجه په هغوی کښې خلط ملط شو، ۱هـ ددې خلاصه داشوه، چه په هغه زمانه کښې د نیغې لارې نه اوختونکې خلق دوه قسمه وو، (۱) مرتدین چه په هغوی کښې دوه قسمه خلق وو کما سبق (۲) فارقین بین الصلوٰه والزکوٰه چه دوی ته باغیان وئیل پکار دی.

د خطابي د کلام نه معلومیري، چه د فتنه ارتداد و بآء په ټول عرب کښې خوره شوه، او د یو عموم او شیوع شکل ئې اختیار کړو، په دې باندې حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې اشاره او شاه صاحب په فیض الباری کښې صراحة تنقید کړې دې، چه داسې نقل کولو سره د دینی ضرر نه علاوه دا هم دی، چه دا خبره خلاف واقع ده، و قد مر منی عن ابن حزم (فی کتاب الملل والنحل) انه لم یترد الا شرذمة قليلة (فیض الباری)

د حضرت مولانا حبیب الرحمن صاحب سابق مهتم دارا العلوم دیوبند مضمون * اشاعت اسلام (۱) ددې ارتداد باره کښې د مطالعې قابل دې.

او صاحب دمنهل و کفر من کفر من العرب په شرح کښې لیکلې دی : یعنی د دین نه واؤختل، بیا هغه خلق د کومو باره کښې چه الله تعالى د کفر اراده کړې وه، او د شرائع اسلام نه منکر شول، صلوٰه او زکوٰه ټول ئې پریخودل، او خپل مخکښي حالت چه جاهلیت وو، هغې ته واؤختل، او بعضې دروغژن مدعیان نبوت هم پیدا شو، لکه مسیلمه کذاب د بنو حنیفه نه، او طلیحه الاسدی او سجاح بنت الحارث او اسود عنسی په یمن کښې.

په هغې مرتدینو کښې دا قبائل وو، اسد، (۲) غطفان، بنو حنیفه په یمامه کښې، او اهل بحرین، ازد عمان، قضاچه او اکثر بنو تمیم او بعضې بنو سلیم. او بیا مخکښي ئې لیکلې دی، و ثبت علی الاسلام اهل المدينة، الله تعالى دوی لره په اسلام مضبوط اوساتل، د

(۱) په دې کښې حضرت مولانا صاحب لیکلې دی، چه د فتح مکې او د رسول الله ﷺ د وفات په مینځ کښې تقریبا د یونیم کال زمانه ده، (کذا فی الاصل والصواب علی الظاهر دوه نیم کاله) په دومره موده کښې په ټول ملک عرب کښې اسلام خور شو، او غالبا په عربو کښې هیڅ یوه قبیله هم ظاهرا د اسلام نه منحرف پاتې نشوه، لیکن په دې نوي مسلمانانو کښې ډیر داسې هم وو، چه فی الواقع مسلمانان شوي نه وو، بلکه د خپل قوم په تقلید کښې ئې احکام اسلام ادا کول، او د مسلمانانو په جماعت کښې داخل شوي وو، (بیا مخکښي دې لره مولانا صاحب په شواهد سره ثابت کړې ده) او ډیر داسې وو، چه ایمان په هغوی کښې راسخ شوي نه وو، هم د داسې خلقو باره کښې ارشاد دې، قالت الاعراب انا قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا ولما يدخل الایمان فی قلوبکم الآية په دې خلقو کښې ایمان راسخ شوي نه وو، هغوی د اسلام خوند ځکلي نه وو، چه د رسول الله ﷺ د وفات سانځه پېښه شوه، ددې وجه نه په دې دواړو ډلو کښې سمدستی یو تحریک پیدا شو، او د ارتداد یوه داسې تیزه هوا راوالتله، چه اکثر قبائل دهغې نه متاثره شوه (بیا مخکښي ددې تفصیل دې، چه په دې کښې کتاب کښې کتلې شی)

(۲) او علامه طیبی رحمه الله لیکي: لکه څنگه چه قبیله غطفان، فزاره او بنو سلیم وغیره.

ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په برکت سره، او دغه شان باقی پاتې شو اهل مکه، د سهیل بن عمرو په وجه، ځکه چه سهیل هم اهل مکې ته هغسي خطبه ورکړه، څرنگه چه صدیق اکبر د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د وفات په وخت کښې ورکړې وه. او په طائف کښې بنو ثقیف هم په اسلام قائم پاتې شو، د عثمان بن ابی العاص په وجه، عثمان هم هغوی ته هغسي خطبه ورکولو سره پوهه کړل، څرنگه چه اهل مکې ته سهیل ورکړې وه. او په اسلام باندې قائم پاتې کیدونکو کښې دا قبائل هم دی، اسلم، غفار، جهینه، مزینه، أشجع، هوازن، جشم، او اهل صنعاء وغیره. او بعضې هغه وو، چه صلوٰة وغیره امور د دین ئې منل، لیکن د زکوٰة ورکولو نه ئې انکار کولو، د یوې شېبې په وجه، او دا خلق په اصل کښې باغیان وو، په دوی باندې د کفر اطلاق تغلیظ دې، او څه خلق داسې هم وو، چه د فرضیت زکوٰة نه منکر شوې وو، او بعضې خلق داسې وو، چه خپله خو ئې زکوٰة ورکولو، لیکن دهغوی مشران به هغوی لره منع کول، لکه بنی یربوع، لکه هغوی خپل صدقات جمع کړل او صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ته ئې د لیگلو اراده اوکړه، نو هغوی لره مالک بن نویره منع کړل، او هغه دغه صدقات په خپلې قبیلې والو باندې تقسیم کړو، دا صورت حال په مسلمانانو باندې ډیر سخت تیر شو، نو ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ډیر په تلوار سره یوولس جندي (لواء) تیارې کړې، او دهغې دپاره ئې یوولس قائدین مقرر کړل، په هغوی کښې خالد بن ولید رضی اللہ عنہ عکرمه بن ابوجهل رضی اللہ عنہ او عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ هم وو،

فقاتلوا اهل الردة حتى رجعوا الى الاسلام وقاتلوا المتنبين حتى قتل مسيلمة باليمامة والاسود العنسي^(۱) بصنعاء و هرب طليعة الاسدي و سجاح بنت الحارث و اسلما بعد ذالك، و قاتلوا مانعي الزكوة حتى ادوها وقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين. ۱هـ

د حدیث جزء ثانی، د فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اشکال :

كيف تقاتل الناس و قد قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) اموت ان اقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله فمن قال لا اله الا الله عصم مني ماله و نفسه الا بحقه و حسابه على الله. صدیق اکبر رضی اللہ عنہ چه کله د مانعین زکوٰة سره د قتال اراده اوکړه، نو په هغې فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اشکال اوکړو، چه دا خلق کلمه وائي، مسلمانان دی، او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دې، چه ماته د خلقو سره د قتال حکم راکړې شوې دې، تردې پورې چه هغوی د شهادتین اقرار اوکړی.

(۱) د اسود عنسی قتل د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په حیات کښې شوې وو، فیروز نومي صحابی هغه لره د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په حکم قتل کړې وو، په دې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : فاز فیروز دهغه د قتل اطلاع نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته د وحی په ذریعې شوې وه، حضرت فیروز رضی اللہ عنہ دهغه د قتل نه پس دهغه د قتل اطلاع د کوم قاصد په ذریعه چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې رالېږلې وه، د هغه مدینې منورې ته رارسیدو نه یوه ورځ مخکښې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفات شوې وو، البته د وحی په ذریعه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته خبر شوې وو، چه دهغې تذکره رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم صحابه کرام ته فرمائیلې وه، صحابو عرض اوکړو چه چا قتل کړې دې، نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : چه یو مبارک سړې، فاز فیروز. د اسود عنسی او مسيلمه کذاب د دواړو د قتل واقعه مؤرخینو د سنه ۱۱هـ په واقعو کښې ذکر کړې دې، د اسود قتل د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د وفات نه مخکښې او د مسيلمه قتل د وفات نه پس د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ په زمانه کښې د مرتدینو سره په جنگ یمامه کښې شوې وو.

په دې حديث كښې اقرار د شهادتين لره د قتال غايت مقرر كړې شوې ده، او داچه د شهادت نه پس سرې معصوم الدم والمال كيږي، او دهغه جان او مال سره تعرض جائز نه دي، بيا تاسو دهغوی سره د قتال اراده څرنگه فرمايئ؟

په دې صديق اكبر عليه السلام او فرمايئ: و الله لا قاتلن من فرق بين الصلوة والزكوة فان الزكوة حق المال ترجمه: والله زه به ضرور قتال كوم، دهغې خلقو سره چه د صلوة او زكوة په مينځ كښې فرق كوي، چه د صلوة خو قاتل دي او د زكوة قاتل نه دي، او په دليل كښې ئې دا او فرمايئ: چه زكوة په حقوق اسلام كښې حق المال دي، ددې مقابل د قرينې د مقام سره په پوهه كښې راځي يعنې كما ان الصلوة حق البدن يعنې څرنگه چه د حق البدن تارك سره قتال كولې شي، دغه شان د حق المال تارك سره هم قتال كول پكار دي، ددې نه په ظاهر كښې دا معلومېږي، چه د تارك صلوة باره كښې د ټولو صحابه كرامو په ذهن كښې داوه، چه دهغه سره قتال كول پكار دي.

د صديق اكبر عليه السلام د جواب خلاصه:

د صديق اكبر عليه السلام د جواب خلاصه دا شوه، چه خپله دا حديث كوم چه تاسو پيش كوي، دلالت كوي، چه مقاتله بحق الاسلام او بحق الكلمة جائز دي، يعنې چه كوم سرې سره د كلمې وئيلو په حقوق اسلام كښې يو حق پريږدي، نو دهغه سره د قتال او كړې شي، شارحينو ليكلي دي، چه خليفه ثاني خو يا الا بحقه دي استثناء طرف ته التفات اونه فرمايئلو، د څه په وجه ئې چه اشكال او كړو، او يا دهغوی د اشكال وجه دا وه، چه هغوی دا گنړل، چه صديق اكبر دا قتال هغوی سره د هغوی د كفر په وجه كوي، د صديق اكبر د جواب نه معلومه شوه، چه دا اراده د قتال د كفر په وجه نه وه، بلكه د فرق بين الصلوة والزكوة په وجه ده، او ددې فرق دوه صورتونه كيدي شي، يو داچه د فرضيت د زكوة نه انكار وي، دويم داچه انكار صرف د اداء الى الامام نه وي، اول صورت اگر چه كفر دي، ليكن د شرك پشان كفر صريح نه دي، او قتال څرنگه چه د كفر صريح په وجه كيږي، دغه شان د كفر غير صريح په وجه هم كيږي، او دويم صورت يعنې اداء الى الامام نه انكار، دا كفر نه دي، بلكه بغاوت دي، او د باغيانو سره هم قتال مشروع دي.

د شيخينو اختلاف او مناظره د كومي ډلې باره كښې وه:

د بعضو مصنفينو د كلام نه معلومېږي، چه دا مناظره د مرتدينو او مانعين زكوة ټولو باره كښې وه، دا خو غلطه ده،^(۱) لكه اكثر شارحينو دا مناظره صرف فارقين بين الصلوة

^(۱) دلته سوال پيدا كيږي، چه راوی خو ددې مناظرې په تمهيد كښې په خپله وائي و كفر من كفر من العرب ددې په ظاهر كښې تقاضا داده، چه دا اختلاف او مناظره د ټولو باره كښې وه؟ جواب دادي، چه په ظاهر كښې غلط فهمي هم ددې لفظ نه كيږي، حالاتكه د راوی غرض په دې جملې سره دهغې وخت عام حالت او فضا بيانول دي، نه دا خبره بيانول، چه مناظره دهغې خلقو باره كښې وه، او كه ددې تعلق دهغې خلقو سره او منلې شي، د كومو باره كښې چه مناظره وه، نو دا هم كيدي شي، ځكه چه په دې مانعين زكوة كښې بعضي جاحين زكوة هم وو، او بعضي صرف منكرين اداء وو، نو قسم اول خو واقعه كافر وو، او قسم ثاني چه باغيان وو، په هغوی د كفر اطلاق تغليباً دي.

والزکوة باندې محمول کړې ده، که هغه فارقين جاحدين زکوة وي، يا مانعين زکوة، ليکن زمونږ مشايخ فرمائي چې دا مناظره او اختلاف د جاحدينو باره کښې هم نه وه، ځکه چې هغوی خو کافر دي، (ځکه چې په ضروريات دين کښې د يو څيز نه انکار کفر دي) دهغوی سره قتال کښې څه اشکال کيدې شي، بلکه مناظره صرف د مانعين اداء الی الامام باره کښې وه، چې باغيان وو، او ددې تائيد د حديث ددې جملې نه هم کيږي، والله لو منعوني عقلا کانوا يؤدونه الی رسول الله (صلی الله عليه وسلم) لقاتلتهم علی منعه، هم دا خبره حضرت په بذل کښې هم ليکلې ده، و تبعه صاحب المنهل.

د اشکال منشاء :

شارحينو ليکلې دي، چې داسې معلوميږي، چې حضرت عمر رضي الله عنه ته دا حديث صرف دومره رسيدلې وو، يا دغه وخت کښې هغه ته صرف دومره ياد وو، حتی يقولوا لا اله الا الله گڼي په صحيح بخاري کښې خپله د حضرت عمر رضي الله عنه د ځوی حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په حديث کښې حتی يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمد رسول الله وقيموا الصلوة و يؤتوا الزکوة موجود دي، بلکه د صحيح مسلم په يو حديث کښې چې د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي، دادې، حتی يشهدوا ان لا اله الا الله ويؤمنوا بي و بما جئت به که هغوی ته دا ټول حديث مستحضر وو، نو بيا اشکال هم نه وارديږي، دغه شان حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته هم غالبا دومره ياد وو، گڼي زکوة لره په صلوة باندې قياس کولو يا د الاحقه نه استنباط کولو هيڅ ضرورت به پيش نه راتلو، او دا هم ممکن ده، چې د صديق اکبر رضي الله عنه په علم کښې پوره حديث وو، ليکن په دليل نظري سره ئې ثابتول غوختل، او گويا تنبيه وه، عمر فاروق رضي الله عنه ته چې که تا په خپل بيان کړې شوې حديث کښې غور کړې وي، نو اشکال به پېښ شوې نه وو.

فقهی مسئله :

دلته سوال پيدا کيږي، چې د مانع زکوة باره کښې فقهاء څه فرمائي؟

جواب دادې، چې امام بخاري په صحيح بخاري ص ۱۰۲۳ کتاب استابة المولدين کښې يو مستقل باب ددې مسئلې باره کښې قائم کړې دي، باب قتل من ابى قبول الفرائض او په هغې کښې امام بخاري رحمه الله دا د مناظره شيخين والا حديث ذکر کړې دي، ددې باب په ذيل کښې علامه عيني او نورو شارحينو ليکلې دي، چې که يو سړي په فرائض اسلام کښې د يو فرض نه انکار او کړي، نو که د نفس فرضيت نه ئې انکار کړې وي، نو هغه په مرتد وي، د مرتد احکام به په هغه جاري کولې شي، يعنی قتل بعد الاستابة او که د فرضيت قاتل وي، ليکن د اداء نه انکار کوي، نو بيا د احنافو مذهب دادې، چې هغه لره به قتلولې نشي، او نه به دهغه سره جنگ کولې شي، بلکه په زور به ترې زکوة اخستلې شي، په شرط ددې چې هغه ډلې والا نه وي، او مقابله نه کوي، او که هغه ډلې والا وي، او د محاربي دپاره تيار وي، نو بيا به امام المسلمين دهغه سره قتال کوي، پس صديق اکبر رضي الله عنه چې دهغې مانعينو سره قتال کړې وو، هغه ددې نصب قتال د وجې نه وو، (چې دا مانعين د قتال دپاره خپله تيار وو) د تارک صلوة حکم په جلد ثاني کښې د کتاب الصلوة په شروع کښې په تفصيل سره تير

شوي دي، هغې لره هم کتل پکار دي.

په دې حديث کښې دي، الا بحقه دا ضمير اسلام طرف ته راجع دي، چه د مقام د قرينې نه پوهه کښې راځي، او د بخاري شريف په يو روايت کښې ددې تصريح هم ده، او علامه طيبي ضمير راجع کړې دي، قول طرف ته، چه په هغې باندې فمن قال دال دي، يعنې بحق هذا القول اي قول لا اله الا الله. وحسابه على الله يعنې چه کوم سړې کلمه توحيد يعنې لا اله الا الله اواني، او خپل اسلام ظاهر کړي، نو مونږ به هغه سره مقاتله پريږدو، او دهغه د باطن حال تفتيش به نه کوو، چه آيا هغه مخلص دي، يا منافق، د باطن معامله الله تعالی ته حواله ده، البته د اسلام د حق دپاره به قتال ضرور کوو، مثلا حدود، قصاص او منع عن الصلوة والزکوة وغيره.

والله لو منعوني عقالا : زياتي صديق اکبر عليه السلام دا هم او فرمايل : چه که هغې خلقو د زکوة يوه رسئ هم ماته د راکولو نه انکار او کړو، نو زه به په هغې هم قتال کوم، د عقال په تفسير کښې څو اقوال دي:

(۱) بعضو دي لره په خپل ظاهر باندې ايځودلې دي، يعنې د رسئ يوه ټکړه، اوس دا چه رسئ په زکوة کښې چرته اوړلې شي، نو هغوی وئيلې دي، چه دا د مبالغې په طور باندې دي، چه که يو سړې په زکوة کښې قدر قليل (چه په قيمت کښې د رسئ برابر وي) هم ادا کوي نه، پوره زکوة خو جدا خبره ده.

(۲) د عقال اطلاق په صدقه عام (د يو کال زکوة) باندې کيږي، او د دواؤ کالو زکوة ته عقلا ن وئيلې شي، دا قول د بعضې اکابر اهل لغت نضر بن شميل، ابو عبید مبرد وغيره نه منقول دي،

(۳) ددې نه مراد هغه رسئ ده، چه په هغې څاروی لره تړي او ساعی ته ئې ورکوي، ځکه چه د څاروی په زکوة کښې د تسليم تحقق عادة ددې نه بغير نه کيږي،
(۴) يو قول دادې، چه عقال وئيلې شي، قلو ص ته (يعنې ځوانه اوښه) مطلب داشو، چه که يوه اوښه ورکولو نه انکار کوي، نو په دې به هم قتال کوم، ددې نه زيات باندې خو به طريقه اولی قتال کوم.

(۵) ددې نه د زکوة رسئ مراد ده، لکه يو سړې درسو تجارت کوي، نو ظاهر ده، چه دهغه په زکوة کښې به رسئ واجبه وي، ځکه چه په عروض تجارت کښې زکوة واجب وي، ليکن دا قول بس هسې دي، ځکه چه په دې کښې د رسئ د تخصيص وجه څه ده؟

فعرفت ان الحق : فاروق اعظم عليه السلام فرمائي چه ماته يقين اوشو، چه د صديق اکبر رائي حق ده، دا يقين څرنگه اوشو؟ ظاهره ده، چه په هغې دليل سره چه دهغه په کلام او په دې مناظره کښې مذکور دي، د کوم چه تشریح تيره شوه، او دا مطلب نه دي، چه ما دهغه په مخکښې وسله او غورزوله، او دهغه خبره مې تقليد ا تسليم کړه، ځکه د يو مجتهد دپاره د بل مجتهد تقليد جائز نه دي.

قال بعضهم عقلا.... قال عناقا : عقال خو د عین په کسري سره دي، د هغې تشریح تیره شوې ده، او عناق د عین په فتحې سره دي، د بزې بچې، چه د یو کال نه کم وی، په دې لفظ کښې د راویانو اختلاف دي، بعضو عقلا وئيلي دي، او بعضو عناقا، زیات تر شارحین د شوافعو نه عناق ته ترجیح ورکوی، پس امام بخاری تصریح فرمائيلي ده، هو الاصح ددې یوه وجه دا هم کیدې شی، چه دې سره یوه اختلافی مسئله متعلق ده، چه دهغې تعلق د زکوة سوانم سره دي، او د عناق کیدو په صورت کښې په ظاهر کښې د شوافعو په هغې سره تائید کیږی، هغه مسئله داده، چه که دیو سړي په ملک کښې صرف صغار خاړوی وی، نو په هغې کښې به زکوة واجب وی او که نه، په دې کښې درې مذهبه دی،

۱. امام مالک او امام زفر رحمهما الله فرمائي يجب فيها ما يجب في الكبار

۲. امام ابو يوسف او امام شافعي رحمهما الله فرمائي يجب واحد منها يعني بچې په په زکوة کښې واجبیږی.

۳. طرفین (امام ابو حنیفه رحمهما الله او امام محمد رحمهما الله) فرمائي لا يجب فيها شيء. د دې دواړو په نزد په سائمه کښې د وجوب زکوة دپاره مخصوص عمر شرط دي، هغه داچه یا خو ټول په ټوله مسنه وی، یا کم از کم بعضې په هغې کښې مسنه وی، او بعضې صغار وی، که هغه ټول په ټوله صغار وی، یعنی فصلان،^(۱) حملان او عجاجیل وی، نو بیا په هغې کښې زکوة واجب نه دي.

په جوهره نیره کښې لیکلې دی، چه کم نه کم عمر په اوبنانو کښې چه په هغې کښې زکوة واجبیږی، بنت مخاض دي، او په بقر کښې تبیع او په غنم کښې ثنی (دا ټول په ټوله د یو کال وی، د دې نه کم نه، لهذا د دې دواړو په نزد به په صغار سوانم کښې زکوة بالکل وی نه، او که د صغار سره کبار هم وو، اگر که صرف یو وی، نو بیا به په صغار کښې زکوة واجب وی، تبعاً للکبیر،^(۲) گویا په صغار سره د نصاب تکمیل خو کیږی، لیکن انعقاد نه کیږی، او په زکوة کښې به بچې په دې صورت کښې هم اخستلې کیږی نه، مثلاً د یو سړي په ملکیت کښې د غنم نصاب یعنی څلویښت بزې وې، د کال دوران کښې هغوی څلویښت بچې راوړل، بیا هغه بزې د کال پوره کیدو نه مخکښې مړې شوې، او په هغې صغار باندې کال پوره شو، (یعنی حول الامهات) نو په دې صورت کښې د طرفینو په نزد په دې صغار کښې به زکوة واجب نه وی، او د امام ابو یوسف رحمهما الله په نزد د حول الامهات پوره کیدو باندې به زکوة واجب وی، دهغه په نزد حول الامهات هم حول الاولاد دي.^(۳)

(۱) فصلان جمع فصیل ولد الناقة اذا فصل عن امه، حملان جمع حمل (بفتحین) ولد الشاة عجاجیل جمع عجول، پروژن سنور بمعنی العجل ولد البقر

(۲) وفي القدوري وليس في الفصلان والعجاجيل والحملان صفة عند أبي حنيفة ومحمد الا ان يكون فيها كبار (هـ)

(۳) ددې مسئلې فقهاؤ خو مثالونه او صورتونه بیان کړي دي، او د بیانولو وجه داده، چه دا مسئله مشکله ده، ځکه چه دا وئیل چه په صغار کښې زکوة واجب نه دي، په ظاهر کښې د ۶۱

د دې اختلاف نه معلومه شوه، چه د امام ابو يوسف او امام شافعي رحمهما الله په نزد د صغار په زکوة کښې صغیر واجب دې، لهذا د عناق والا روایت د دواړو حضراتو موافق او موید شو، او د احنافو وغیره خلاف.

جواب دادې، چه د صدیق اکبر رضی الله عنه دا کلام تعلیقا دې، چه که بالفرض داسې وی نوزة به داسې کوم، لهذا دې لره دلیل گرځول څرنگه صحیح دی، او دهغوی دا کلام په طریقې د مبالغې دې، لکه په بل روایت کښې لفظ عقال دې، عقال په زکوة کښې کله واجبیږي؟ او که بالفرض هم دا مرادوی کوم چه تاسو وایئ، نوددې جواب دادې، چه دا حدیث دهغې حدیث مرفوع خلاف دې، چه مخکښې په باب زکوة السوائم کښې راروان دې. (بذل ۳ ص ۲۰)

یعنی د سويد بن غفله حدیث چه دهغې الفاظ دادی: ان لا تاخذ من راضع لبن قال صاحب المنهل ای لا تاخذ صغیرا یرضع اللبن او هم دا معنی شیخ ابن الهمام هم بیان کړې ده، کما فی البذل (۳ ص ۴) اگر چه شوافع شارحینو ددې دویمه معنی اخستلې ده، هغه داچه دلته مضاف مخذوف دې، ای ذات راضع لبن یعنی پټ وړکونکې بزه به په زکوة کښې نه اخستلې کیږي، ځکه چه هغه خیار مال دې، او زکوة اخستلې کیږي د اوساط مال نه، والله سبحانه و تعالی اعلم الحمد لله د حدیث شرح پوره شوه.

[۱۵۵] حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ حَقَّهُ أَذَاءُ الزَّكَاةِ، وَقَالَ: عَقْلًا.

یونس د زهری نه دا حدیث روایت کړې دې او فرمائیلي ئې دی چی حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او فرمائیل: د مال حق دې چه زکات ادا کړې شی - او په دې روایت کښې لفظ د [عقلا] "رسی" دې -

بَاب مَا تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ

باب: ۲- په کومو څیزونو کښې زکات واجب دې؟

د ترجمې الفاظ د دواؤ معانیو احتمال لری:

- (۱) دهغې څیزونو بیان په کومو کښې چه زکوة واجب وی،
- (۲) د مال هغه مقدار په کوم کښې چه زکوة واجب وی، یعنی نصاب دزکوة د حضرت شیخ میلان په حاشیه د بذل کښې اول طرف ته دې، او صاحب بذل او منهل دویمه معنی اخستلې ده، وهو الظاهر عندي.

له..... اشکال باعث دې، ځکه چه زکوة واجب کیږي د حولان حول نه پس، او د کال پوره کیدو نه پس په هغوی باندې د فصلان یا حملان اطلاق صحیح نه دې، په نور الفاظو کښې داسې وایئ، چه هغه صغار صغار نه پاتې کیږي، بیا ددې څه مطلب دې، چه په صغار کښې زکوة واجب نه دې؟ ددې وجه نه فقهاء ددې په توجیه کښې مختلف صورتونه بیانوي، (زیلمی) د توجیه حاصل دادې، چه په کال کښې بچو لره د میاندو تابع ساتلي شوی دی، او بیا د اصولو کال لره د فصولو کال او گنرلي شو.

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۶) (صحیح)

زکوة په کومو کومو څيزونو کښې واجب دي؟

مشهوره ده، چه زکوة په دريو څيزونو کښې واجب دي:

- (۱) نقدین (ذهب او فضه) (۲) عروض تجارت (۳) سوانم (ابل، بقر، غنم)
په زروع او ثمار کښې چونکه عشر يا نصف عشر واجب وي، ددې وجې نه هغه جدا ذکر کوي، ځکه چه شرعي زکوة خوربع العشر يعني د څلويښتمې حصې نوم دي.
(د زکوة اقسام)

صاحب بدائع فرمائي چه د زکوة دوه قسمه دي، فرض او واجب، فرض خو زکوة المال دي، او واجب زکوة الراس يعني صدقة الفطر، او د زکوة المال دوه قسمه دي:

- (۱) زکوة الذهب والفضة، و اموال التجارة والسوانم.
(۲) زکوة الزروع والثمار (غله اود اونوميوي)، او هغه عشر دي يا نصف عشر. (او جز ۳ ص ۱۴۱)
او پيژندل پکار دي، چه د نقدین او سوانم نصاب خو مقرر دي، او په مال تجارت کښې د قيمت اعتبار دي، او په زروع او ثمار کښې اختلاف دي، چه دهغې دپاره نصاب شرط دي او که نه کما سياتي او بعضې څيزونه داسې دي، چه په هغې کښې وجوب زکوة مختلف فيه دي، لکه بقول او حضراوات. (۱)

[۵۵۸] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمْسٍ ذُوْدٌ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمْسٍ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمْسٍ أَوْسَقٌ صَدَقَةٌ."

حضرت ابو سعيد خدری رضی الله عنه فرمائي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: د پنځه اوبسانو نه په کمو کښې زکات نشته دي. او د پنځه اوقیو (سپینو زرو) نه په کمو کښې زکات نشته دي او د پنځه وسقو (غلي) نه په کمو کښې زکات نشته دي.

حدثنا عبدالله بن مسلمة..... سمعت ابا سعيد الخدري يقول قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ليس فيما دون خمس ذود صدقة وليس في ما دون خمس اواق صدقة و ليس في ما دون خمسة اوسق صدقة.

دا حديث متفق عليه دي، (په صحيح مسلم او بخاري دواړو کښې دي) په دي کښې د دريو څيزونو د نصاب بيان دي، نصاب ابل، نصاب ورق (فضه)، او نصاب الزرع والحبوب، يعني د زمکې د پيداوار نصاب، چه په هغې کښې عشر يا نصف عشر واجبېږي، اوس د هريو

(۱) د احنافو په نزد په کومو څيزونو کښې چه زکوة واجب دي، که هغې ټولو لره تفصيلا شمار کړي شي، نو هغه ټول نهه دي، ذهب، فضة، مال تجارت، سوانم، چه درې دي، ابل بقر او غنم، زروع، ثمار، عسل، ددې نه علاوه په دواو کښې اختلاف دي د امام صاحب او صاحبينو، او د حضرات امام صاحب قائل دي، صاحبين نه.

(۱) صحيح البخاري للزكاة ۴ (۱۴۰۵)، ۳۲ (۱۴۴۷)، ۴۲ (۱۴۵۹)، ۵۶ (۱۴۸۴)، صحيح مسلم للزكاة ۱ (۹۷۹)، سنن الترمذي للزكاة ۷ (۶۲۶)، سنن النسائي للزكاة ۵ (۲۴۴۷)، ۱۸ (۲۴۷۵)، ۲۱ (۲۴۷۸)، ۲۴ (۲۴۸۵)، ۲۴۸۶، ۲۴۸۹، سنن ابن ماجه للزكاة ۶ (۱۷۹۳)، (تحفة الأشراف: ۴۴۰۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للزكاة ۱ (۱)، مسند احمد (۷۳، ۳۰، ۴۵، ۵۹، ۶۰، ۷۳، ۷۴، ۷۹)، سنن الدارمي للزكاة ۱۱ (۱۶۷۳) (صحيح)

باره کښې ترتیب وار واوړی.

(۱) نصاب ابل خمس ذود بیان کړې شوې دې، د ذود اطلاق په جماعت دابل باندې کیږي، د دریو نه لسو پورې، او وئیلې شوې دی، چه د دواؤ نه نهو پورې، ددې مفرد من لفظه نه راځي، لکه لفظ قوم او رهط،

(د خمس ذود تلفظ)

خمس ذود لره دواؤ طریقو سره وئیلې شی، په اضافت سره خمس ذود، او د خمس په تنوین سره خمس ذود په دې صورت کښې به ذود بدل وی، د خمس نه، او د خمس ذود نه مراد به خمس ابل من الذود وی، (د اوبسانو نه پنځه) او متبادره معنی یعنی خمسة اذواد مراد نه دې، ځکه چه پنځه ذود خو کم نه کم پنځلس اوبسان به شی، چه مراد نه دی، (۱) دا مسئله اجماعی ده، چه نصاب دابل پنځه اوبسان دی،

(۲) نصاب فضه خمس اواق دی، اواق د اوقیه جمع ده، یعنی خلویښت درهمه، د پنځو اوقیو دوه سوه درهمه کیږي، په حساب د وزن سبعة، (۲) یعنی داسې چه هر لس درهمه د اووه مثقالو برابر وی، په دې اعتبار سره دوه سوره درهمه (۲) به د یو سل خلویښت مثقالو برابر وی، په نصاب فضه کښې د علماؤ په دې اجماع ده، قاله الحافظ،

(د اوقیه وجه تسمیه)

لفظ اوقیه د وقایه نه ماخوذ دې، او وجه تسمیه داده، چه دومره مقدار دراهم سرې لره د محتاجی نه بچ ساتی،

(۳) اوسق، د وسق جمع ده، یو وسق د شپیتو صاعو برابر وی، او پنځه وسق د درې سوه صاع برابر وی، تقریباً پنځویشت من.

د زمکې د پیداوار (زرعی پیداوار) نصاب په دې حدیث کښې پنځه وسق مقرر کړې شوې دې، په زروع او ثمار کښې بالاتفاق په یو صورت کښې نصف العشر واجب دې، (د صدقه الزرع مستقل باب مخکښې راروان دې، لیکن په دې کښې اختلاف دې، چه معشرات یعنی په کومو څیزونو کښې چه عشر واجب دې، دهغي دپاره څه خاص مقدار او نصاب شرط دې، څرنگه چه د زکوة دپاره دې، او که نه؟ ائمه ثلاثه او صاحبین په دې کښې هم د نصاب قائل دی، او هغه نصاب هم دادې، چه په دې حدیث کښې ذکر دې، یعنی پنځه وسق، او یو جماعت د علماؤ لکه ابن عباس، عمر بن عبدالعزیز، ابراهیم نخعی، مجاهد، او امام ابوحنیفه د وجوب عشر دپاره د نصاب قائل نه دی، بلکه قلیل او کثیر ټولو کښې واجب منی.

(۱) یا دې داسې اوئیلې شی، چه دلته کښې د ذود استعمال د مطلق ابل دپاره دې، په خپل اصلی معنی کښې نه دې.

(۲) دراهم به د وزن په اعتبار سره مختلف وو، وزن سبعة، وزن سته او وزن خمسة وغیره.

(۳) او د جدید وزن یعنی گرام په اعتبار سره دواؤ سوو درهمو باره کښې د حساب کونکو اقوال مختلف دی (۱) ۵۹۵ گرام (۲) ۲۰۹ گرام (۳) ۸۱۲ گرام، او نصاب دذهب چه شل مثقاله دی، دې باره کښې هم درې اقوال دی، (۱) ۸۵ گرام (۲) ۸۷ گرام (۳) ۹۰ گرام (التسهيل للفرودی)

امام صاحب او څوک چه ددوی سره موافق دی، هغوی دپاره دلیل :

د بعضو آیاتونو او احادیثو په بناء مثلا وآتوا حقه يوم حصاده، انفقوا من طبیات ما کسبتم و مما اخرجنا لکم من الارض، او احادیث صحیحه چه په کتب صحاح کښې موجود دی، دهغې نه حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما چه په صحیح بخاری کښې مرفوعا روایت دی، فیما سقت السماء والعیون العشر و ما سقی بالنضح نصف العشر او ددې مضمون بل حدیث چه په صحیح مسلم کښې د حضرت جابر رضی الله عنه نه مرفوعا روایت دی، فیما سقت الانهار والغیم العشر و فیما سقی بالسانية نصف العشر او دا دواړه احادیث په دې کتاب کښې په باب صدقة الزرع کښې راروان دی، دا آیتونه او احادیث عام او مطلق دی، ددې نه معلومیږي، چه په زرعی پیداوار کښې بغیر د نصاب د قید نه په یو صورت کښې (چه په هغې کښې د اوبو مشقت برداشت کړې شوې وي) نصف عشر واجب دي، او که هغه زمکې بارانی وغیره وي، چه په هغې کښې د اوبو راویستلو مشقت برداشت کول نه وي، په هغې کښې عشر واجب دي، قاضی ابوبکر ابن العربی مالکی فرمائي اقوی المذهب مذهب ابی حنیفه رضی الله عنه دلیلا واحوطها للمساکین واولاها قیاما شکر النعمة.

د جمهورو د طرف نه تنقید او زمونږ د طرف نه جواب :

د جمهورو د طرف نه حافظ ابن حجر تبعاً للحافظ ابن القيم ددې حدیث جواب دا ورکړې دي، چه ددې نه مقصود صرف په دې دواړو زمکو کښې فرق بیانول دی، چه په هغې کښې د یوې په پیداوار کښې عشر او د بلې په پیداوار کښې نصف عشر واجب دي، نصاب او عدم نصاب ته په کښې هیڅ مداخلت نشته، بلکه په دې لحاظ سره دا حدیث (ابن عمر، وجابر) مجمل دي، او حدیث د ابوسعید خدری رضی الله عنه یعنی حدیث الباب مفسر دي، او مفسر قاضی وی په مجمل باندې،^(۱)

زمونږ د طرف ته په جواب کښې وئیلې شوې دی، چه په حدیث کښې اجمال نشته، بلکه اثبات دعموم دي، ځکه چه لفظ دما دعموم دپاره دي، او دا وئیل چه مقصود صرف تمیز دي، بین العشر و نصف العشر، دا د حدیث افادیت کمول دی، بلکه د حدیث مطلب دادې، چه د زمکې په پیداوار کښې مطلقاً په یو صورت کښې عشر او په بل صورت کښې نصف العشر دي، او د مفسر دپاره ضروری ده، چه د مفسر ټولو افرادو ته شامل وي، او دلته داسې نه دی، ځکه چه په حدیث دابن عمر و جابر کښې د هر قسم پیداوار ذکر دي، که هغه مکيلي او موسوقی وي، او که نه وي، لکه زعفران وغیره، او حدیث دابو سعید خدری رضی الله عنه چه هغې لره تاسو مفسر وئیل غواړئ، دهغې تعلق صرف موسوق او مکيل سره دي، د غیر موسوق حال په هغې کښې بیان شوې نه دي، ددې وجه نه داؤد ظاهري دا مسلک اختیار

^(۱) هغوی داسې هم وائي چه حدیث دابوسعید رضی الله عنه خاص دي، او حدیث دابن عمر رضی الله عنهما عام دي، او خاص ته تقدم حاصل دي، په عام باندې، زمونږ د طرف نه وئیلې شوې دی، چه اول خو د احنافو په نزد عام او خاص دواړه په قوت کښې برابر وي، دویمه داچه مونږ سره هم خاص حدیث موجود دي، روي من الطحاوي من جابر بن عبدالله مرفوعاً فی کل عشرة اثناء فتوى یوضع فی المساجد للمساکین (اوجز عن العرف الشدی)

کړې دي، چه د زمکې په پیداوار کښې کوم څیزونه موسوق یعنی مکيلي دي، لکه تمام اجناس او غلې، دهغې دپاره خو نصاب شرط دي، کوم چه په دې حديث کښې مذکور دي، او کوم څیزونه چه غیر موسوق دي، مثلاً زعفران او مالوچ وغيره په هغې کښې د نصاب قيد نشته، کما فی حديث ابن عمر گویا هغه د جمع بين الحديثین دا شکل اختیار کړې دي.

د امام صاحب د طرف نه د حديث الباب توجیه :

اوس پاتې شوه دا مسئله چه د حديث الباب څه حل دي، نو دې باره کښې د امام صاحب نه مختلف توجیهاټ منقول دي، چه هغې لره حضرت شيخ په اوجز المسالك کښې یوځاني جمع کړې دي، په هغې کښې مونږ یوڅو دلته ذکر کوو.

(۱) تاسو دا اوگنړي، چه د صدقې اطلاق په زکوة او عشر دواړو باندې کیږي، په دې حديث کښې د دریو څیزونو نصاب بیان شوې دي، ابل، فضه، حبوب او ثمار، په دریو واړو ځایونو کښې لفظ صدقه مذکور دي، په اولنۍ دواړو ځایونو کښې د صدقې نه بالاتفاق زکوة مراد دي، په دریم ځایي کښې جمهورو د صدقې نه عشر مراد اخستلي دي، ددې وجه نه دا حضرات په عشر کښې هم د نصاب قائل دي، او د امام صاحب د طرف نه وئیلې شوې دي، چه په دریم ځایي کښې هم د صدقې نه زکوة مراد دي، او د خمسة اوسق نه مراد هغه غله نه ده، چه په خپلې کروندې سره حاصله کړې شوې وي، لکه چه جمهور څرنګه گنړي، بلکه ددې نه هغه غله مراد ده، چه تجارتی وي، چه هغې لره سړي په څه ذریعې سره تجارت دپاره حاصله کړې وي، او په مال تجارت کښې د وجوب زکوة دپاره نصاب بالاتفاق شرط دي، چه په هغې کښې د قیمت اعتبار دي، کوم مال تجارت چه په قیمت کښې د دواړو سوو درهمو برابر وي، په هغې کښې زکوة واجب دي، او د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د یو وسق غلې قیمت عام طور باندې د یوې اوقیې برابر وو، لهذا پنځه وسق غله د پنځو اوقیو چاندې برابر شو، چه نصاب دفعه دي، د حضرت گنګوهی رضی الله عنه رائي نې په الکوکب الدرې کښې داسې لیکلې ده، چه خلق (د غلې تاجران) د اجناسو د قیمتونو تفتیش او تحقیق کوي، دې دپاره چه هغوی ته دا معلومه شی، چه مونږ سره کومه غله ده، هغه د نصاب برابر ده او که نه، دې دپاره چه په هغې اعتبار سره دهغې زکوة ادا کړې شی، په دې نبی کریم ﷺ په هغې زمانه کښې د اجناسو د قیمت مطابق یو تقریبی تحدید تجویز کړو، اوس داچه د ټولو غلو قیمت خو برابر نه وي، نو بیا پنځو وسقو لره معیار څرنګه جوړولې شی؟ حضرت په خپله دا اشکال ذکر کولو نه پس لیکلې دي، چه ممکن ده، چه نبی کریم ﷺ د خلقو د آساتیا او دفع دخرج دپاره توسعاً د مقدار تجویز فرمائیلې وي، والله تعالی اعلم.

په دې توجیه کښې هیڅ لرې والې نشته، د اکابر قداماء نه منقول ده، او ددې نظیر هم په باب الزکوة کښې موجود دي، مسئله الخرص، چه دهغې جمهور قائل دي، او بیا لسان شارع، اگر که هغه د اندازې د قبیلې نه وي، په هر حال کښې حجت شرعیه دي.

(۲) یوه توجیه دا کړې شوې ده، چه ددې حديث تعلق د عاشر سره دي، او مطلب دادې، چه (۲) یوه توجیه دا کړې شوې ده، چه ددې حديث تعلق د عاشر سره دي، عاشر ته دهغې د عشر اخستلو حق کومو زمیندارو سره چه معمولی شان کرونده شوې وي، عاشر ته دهغې د عشر اخستلو حق

نشته، بلکه هغوی په خپله هغه ادا کولې شی، البته کومو زمیندارو سره چه ډیر پیداوار شوي دي، کم از کم پنځه وسق، دهغوی نه زکوة اخستل د عاشر حق دي، زمونږ حضرت شیخ به دي جواب لره زیات خوښولو.

(۳) دا حدیث په عریه باندې محمول دي، او عریه لکه څرنګه چه په احادیثو کښې وارد دي، په مادون خمسة اوسق کښې وی، (کما سیجيء فی کتاب البیوع) عریه د هبې یوه خاصه طریقه ده، یعنی د احنافو او د جمهورو په نزد ددې حقیقت بیع ده، بهر حال چه کله مالک یو څیز هبه کړو، یا نې خرچ کړو، نو بیا په هغې کښې زکوة څرنګه واجب دي، دا جواب د ابو عبید قاسم بن سلام نه په کتاب الاموال کښې منقول دي، چه د غریب الحدیث لوڼي امام دي، دا جواب د شاه صاحب نه په عرف الشذی کښې منقول دي، د هلته نه حضرت شیخ په اوجز کښې نقل کړې دي، دا ټول درې جوابونه شو، څوک چه زیات جوابونه غواړي هغه دي اوجز المسالک ته رجوع اوکړی.

[۱۵۵۹] (۱) حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا إِدْرِيسُ بْنُ يَزِيدَ الْأَوْدِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ الْجَمَلِيِّ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ الطَّائِي، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَيْسَ فِيهَا دُونَ خُمْسَةِ أَوْسُقٍ زَكَاةٌ وَالْأَوْسُقُ سِتُونَ مَخْتُومًا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الْبَخْتَرِيُّ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ أَبِي سَعِيدٍ.

حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ بیان کوی او حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته نسبت کوی چه د پنځو وسقو نه په کم (غله) کښې زکات نشته دي - او یو وسق د شپیتو معیاری صاعونو وی - امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی چه ابو البختري د حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ نه براه راست اوریدل نه دي کړې -

تشریح: قوله: والوسق ستون مختوما: مختوم د صاع دپاره صفت دي، یعنی ستون صاعا مختوما، ختم بمعنی مهر هغه صاع چه په هغې باندې سرکاری مهر لګیدلې وی، او مخکښې راروان دي، مختوما بالحجاج یعنی په کوم باندې چه د امیر کوفه حجاج بن یوسف مهر لګیدلې وی، هغې ته صاع حجاجی وئیلې شی، او هم دا صاع عراقی هم نومېږي، او د شوافعو صاع په صاع حجازی سره مشهور دي، ددې تفصیل په جلد اول کښې باب مقدار ماء الوضوء کښې تیر شوي دي.

[۱۵۶۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُدَامَةَ بْنِ أَغْيَنَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْمُفِيرَةِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: الْأَوْسُقُ سِتُونَ صَاعًا مَخْتُومًا بِالْحَجَّاجِيِّ.

د حضرت ابراهیم نخعی رحمته اللہ علیہ بیان دي چه یو وسق د شپیتو حجاجی صاعو برابر دي په کومو باندې چه مهر لګولې شوي وی -

۱: سنن النسائي للزكاة ۲۴ (۲۴۸۸)، سنن ابن ماجه للزكاة (۱۸۳۲)، (تحفة الأشراف: ۴۰۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۹۳، ۸۳، ۹۷) (ضعيف)
 ۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۴۰۱) (صحيح)

[١٥٣١] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا هَرْدُ بْنُ أَبِي الْمَنَازِلِ، قَالَ: سَمِعْتُ حَبِيبًا الْمَالِكِيَّ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِعِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ: يَا أَبَا نُجَيْدٍ، إِنَّكُمْ لَتَحَدِّثُونَنَا بِأَحَادِيثَ مَا تُحَدِّثُ لَهَا أَصْلًا فِي الْقُرْآنِ، فَغَضِبَ عِمْرَانُ، وَقَالَ لِلرَّجُلِ: أَوْجَدْتُمْ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا، وَمِنْ كُلِّ كَذَا وَكَذَا شَاةٌ، وَمِنْ كُلِّ كَذَا وَكَذَا ابْعِيزًا كَذَا وَكَذَا أَوْجَدْتُمْ هَذَا فِي الْقُرْآنِ، قَالَ: لَا، قَالَ: فَعَنْ مَنْ أَخَذْتُمْ هَذَا؟ أَخَذْتُمُوهُ عَنَّا وَأَخَذْنَاهُ عَنْ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَكَرَ أَشْيَاءَ نَحْوُ هَذَا.

د حبيب مالکي بيان دې چه يو کس حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه ته او فرمائيل: اي ابو نجيد! تاسو مونږ ته داسې احاديث بيانوي چه د هغې څه اصل مونږ ته په قرآن کښې نه ملاويږي. په دې باندې حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه په غصه کښې راغې او ورته ئې او فرمائيل آيا تاسو ته په قرآن مجيد کښې ملاويږي چه په هر څلوېښت درهمو کښې يو درهم زکات دې؟ په هر دومره تعداد د چيلو بکرو کښې يوه بکرې ده؟ په دومره دومره اوبښانو کښې دومره (زکات) دې؟ آيا تاسو ته په قرآن کښې دا ټول هر څه ملاويږي؟ هغوی اووې نه. حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه او فرمائيل: نو بيا تاسو دا (احکام او مسائل) د چا نه حاصل کړې دي؟ بې شکه دا تاسو زمونږ (صحابه کرامو رضي الله عنهم) نه اخلي. حضرت عمران بن حصين دارنگه نور څيزونه هم ذکر کړل.

د حدثنا محمد بن بشار..... قال رجل لعمران بن حصين يا أبا نُجَيْدٍ إِنَّكُمْ لَتَحَدِّثُونَنَا بِأَحَادِيثَ مَا نَجِدُ لَهَا أَصْلًا فِي الْقُرْآنِ فَغَضِبَ عِمْرَانُ وَقَالَ لِلرَّجُلِ أَوْجَدْتُمْ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا الْخ دا حديث په صحاح کښې صرف ابو داؤد کښې دې، او په منهل کښې ئې ليکلې دي، اخرجه البيهقي ايضا في البعث.

شرح حديث:

حافظ په فتح الباري ١١ ص ٣٢٧ کښې دا روايت د بيهقي په حوالې سره نقل کړې دې، په هغې کښې دا هم دي، چه د عمران بن حصين په مجلس کښې بعضو صحابو د شفاعت ذکر اوکړو، نو په هغې يو سړې اعتراض اوکړو، چه دلته په روايت کښې ذکر دې، د حافظ د کلام نه معلوميږي، چه دا معترض د خوارجو نه وو، چه دا فرقه د شفاعت نه انکار کوي، او صحابه کرامو په هغه باندې رد کولو.

د حديث مضمون خو واضح دې، چه يو سړې عمران بن حصين ته اوئيل چه ته مونږ ته داسې داسې احاديث بيانوي، چه دهغې څه اصل مونږ په کتاب الله کښې نه مومو، په دې هغوی ته غصه راغله، او وې فرمائيل، د زکوة ذکر په قرآن مجيد کښې شته، او تاسو هم هغه منئ، ښه دا راته اوبښايه چه قرآن مجيد کښې دا هم شته، چه په دومره مال کښې زکوة واجب دې، او دهغې نه په کم کښې نه دې واجب، او په دومره مال کښې دومره مقدار واجب دې، وغيره وغيره، دا ټول تفصيلونه په قرآن مجيد کښې کوم ځاني دي، ظاهر ده چه دا ټول څيزونه تا زمونږ نه زده کړې دي، او مونږ د جناب رسول الله صلی الله علیه و آله نه، مطلب دا چه

(١) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٠٧٩١) (ضعيف)

زمونږ د دين او شريعت مدار صرف په قرآن مجيد باندې نه دي، بلكه د رسول الله ﷺ په بياناتو او تشریحاتو باندې هم دي، قرآن مجيد خو متن دي، او احاديث د رسول الله ﷺ دهغي تشریح ده، دا حديث د حجية حديث دپاره صريح دليل دي.

باب العَرُوضُ إِذَا كَانَتْ لِلتِّجَارَةِ هَلْ فِيهَا مِنْ زَكَاةٍ

باب: ۲- آیا د تجارت په سامان كښې زكات شته دي؟

عروض بضم العين د عرض جمع ده، لكه فلوس د فلس، سامان و متاع و كل شيء سوى النقدین (قمارس) او بعضو ليكلي دي، چه عروض هغه سامان دي، چه مكيلي او موزوني نه وي، او نه حيوان وي، او نه عقار وي، (المصباح المنير)

[۱۵۲۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ سُفْيَانَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ مُوسَى أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سَعْدٍ بْنُ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ، حَدَّثَنِي خُبَيْبُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ، قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِي نَعِدُّ لِلْبَيْعِ".

حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه او فرمائيل اما بعد ابي شكه رسول الله ﷺ به مونږ ته حكم فرمائيلو چه كوم مال مونږ د تجارت دپاره تيار كړو چه ددي نه صدقه (زكات) وركړو. " حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ..... عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِي نَعِدُّ لِلْبَيْعِ

ددې باب نه د مصنف رضي الله عنه غرض په مال تجارت كښې زكوة ثابتول دي، دهغي دپاره امام بخاري دا باب تړلې دي، باب صدقة الكسب والتجارة، ليكن ددې باب لاندې امام بخاري هيڅ حديث ذكر كړې نه دي، ځكه په دې مسئله كښې دهغه د شرط مطابق هيڅ حديث نه وو، بلكه صرف ئې په آيت ذكر كولو باندې اكتفاء كړې ده، انفقوا من طيبات ما كسبتم، او امام ابوداؤد په دې باب كښې مکتوب سمره والا حديث ذكر كړې دي، مخكښې دا خبره تيره شوې وه، چه حضرت سمره رضي الله عنه د خپلو خامنو په نوم يوه مجموعه د احاديثو ليكلي وه، چه دهغي په ابتداء كښې دا وو، السلام عليكم اما بعد، دا حديث په معجم طبراني كښې هم داسې دي، دهغي نه علاوه په دارقطني كښې هم دي، ليكن دا حديث په صحاح سته كښې صرف سنن ابوداؤد كښې دي، ددې مضمون دادې، چه نبی كريم ﷺ به په هغي مال كښې د اخراج زكوة حكم فرمائيلو، كوم لره چه مونږ حاصل او تيار كړو د بيع او تجارت دپاره، په دې حديث باندې مصنف سكوت فرمائيلې دي، او منډري هم لهذا حجة دي، او ابن عبد البر فرمائي اسناده حسن. ۱هـ (عون)

په مال تجارت كښې د جمهور علماؤ او ائمه اربعه په اتفاق سره زكوة واجب دي، (حسب شرائط حولان حول ونصاب وغيره) كه ددې نه مخكښې زكوة واجب وو، لكه ابل، بقر وغيره او كه نه وو، لكه بغال او حمير، په قسم اول كښې زكوة هسي هم واجب دي، اگر كه هغه د تجارت دپاره نه وي، دهغي مستقل يو نصاب دزكوة دي، او د تجارت په صورت كښې به

زکوة واجب وی د قیمت په اعتبار سره، هغه داچه دهغي قیمت د دواؤ سوؤ درهمو برابر وی، او په قسم ثانی کښې فی نفسه زکوة واجب نه دې، او که د تجارت دپاره وی، نو بې شکه زکوة په کښې واجب دې (مهل)

(د تجارت په مال کښې د داؤد ظاهري اختلاف مع الدلائل)

د داؤد ظاهري په دې مسئله کښې اختلاف دې، هغه په مال تجارت کښې د زکوة قائل نه دې، لحدیث لیس علی المسلم فی فرسه ولا عبده صدقة الحدیث ولم یقل الا ان ینوی بهما التجارة بیا نور باقی اموال د تجارت ئې په دې دواړو قیاس کړې دی، او حدیث الباب چه دې سره په مال تجارت کښې زکوة ثابتیږي، هغه دې ته وائي چه دا ضعیف دې، د جعفر ابن سعد د وجې نه،

(د جمهورو د طرفه جواب)

او د جمهورو د طرف نه ددې جواب دادې، چه دې حدیث د اجماع صحابه وغیره د وجه نه تقویت حاصل کړې دې، او آیت کریمه انفقوا من طیبات ما کسبتم د جمهور دپاره مؤید دې، قال مجاهد نزلت فی التجارة ابن المنذر وائي لیکن ددې منکر به کافر نه وی لاجل الاختلاف.

د تاجر دوه قسمونه، مدیر، محتکر او د امام مالک مذهب:

ددې نه پس په دې خبره ځان پوهه کړئ، چه دلته یوه اختلافی مسئله ده، هغه داچه د ائمه ثلاثه په نزد په هر تاجر باندې هر کال زکوة واجب دې، لیکن امام مالک رحمته الله علیه فرمائي چه د تاجر دوه قسمه دی، مدیر او محتکر، د مدیر حکم خو دادې، چه په هغه باندې په مال کښې هر کال زکوة واجب دې، او په محتکر هر کال واجب نه دې، بلکه په کوم کال او کوم وخت کښې چه هغه مال خرڅ کړي، هغه وخت به صرف د یو کال زکوة ورکول وی، مدیر هغه تاجر دې، چه مال اخلي او خرڅوی، لکه چه عام طور باندې کیږي، او محتکر هغه تاجر دې، چه مال تجارت ځان سره په گودام کښې محفوظ اوساتي، او د قیمت د زیاتیدو انتظار کوي، اوس که هغه څومره کلونو پورې هم مال محفوظ ساتي،، دهغي کلونو زکوة به واجب نه وی، امام مالک ددې په دلیل کښې د اهل مدینه عمل پیش کوي، چه دهغه په نزد مستقل حجت دې.

یوه مسئله اختلافی داده، چه د مالکیه او شافعیه په نزد د وجوب زکوة دپاره دکال پوره کیدو په وخت کښې نصاب پوره کیدل ضروری دی، او احناف وائي چه دکال په اول او آخر کښې د نصاب موجود کیدل ضروری دی، که په مینځ کښې کم شی، نو نقصان نه کوي، او د حنابله په نزد د اول نه آخره پورې کمال نصاب ضروری دې (مهل)

باب الْكَزْمِ مَا هُوَ وَزَكَاةُ الْحَلِيِّ

باب: ۴- د کز تعریف او دکالو د زکات مسئله:

په ترجمه الباب کښې دوه جزئونه دی، او د دواړو متعلق مصنف په باب کښې احادیث راوړلې دی، د کز لغوی معنی ادخار (ذخیره کول) دی، او په شریعت کښې هغي مال ته وئیلې شی، په کوم کښې چه زکوة واجب وی، او ادا کړې شوې نه وی، او حلی بالفتح مفرد دې، ددې جمع حلی راځي، لکه ټدی و ټدی په معنی د کالو، که د سرو زرو یا سپینو زرو

وی، یا یو قیمتی کانرې او ملغلره وغیره وی، لیکن دلته سره او سپین زر مراد دی، ځکه چه مسئله زکوة دهغې سره متعلق ده، او کوم کالی چه د جواهراتو نه جوړ کړې شوي وی، د قیمتی کانرې، لؤلؤ، مرجان وغیره نه، په هغې کښې بالاتفاق زکوة نشته، ددې دپاره مؤطا امام محمد او گورې.

[۱۵۱۳] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، وَحُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، الْمَعْنَى أَنَّ عَالِدَ بْنَ الْحَارِثِ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهَا ابْنَةٌ لَهَا وَفِي يَدِ ابْنَتِهَا مَسَكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ لَهَا: "أَنْعِطِينَ زَكَاةً هَذَا؟" قَالَتْ: لَا، قَالَ: "أَيَسْرُكَ أَنْ يُسَوِّرَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَوَارِينَ مِنْ نَارٍ؟" قَالَ: فَخَلَعْتُهُمَا، فَأَلَقْتُهُمَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَتْ: هُمَا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلِرَسُولِهِ.

حضرت عمرو بن شعيب د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه (عبد الله بن عمرو) نه روایت کوي چه یوه ښځه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه د هغې لور هم وه او د هغه لور په لاس کښې ئې دوه غټ غټ د سرو بنگرې هم وو - حضور ﷺ د ښځې نه پوښتنه او کړه چه: آیا تاسو ددې زکات ورکوي؟ هغې اووې نه - حضور ﷺ او فرمائیل: آیا تاسو ته دا خبره خوښه ده چه د قیامت په ورځ باندي الله تعالی تاسو ته ددې په بدله کښې د اور دوه بنگرې واچوي؟ چنانچه هغه ښځې دې بنگرې لره او یستل او د نبی ﷺ مخې ته ئې گزار کړل اووې وئیل: دا د الله او د هغه د رسول د پاره دی -

حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ وَحُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ..... أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهَا ابْنَةٌ لَهَا وَفِي يَدِ ابْنَتِهَا مَسَكَتَانِ الْخ، د امرأه نوم اسماء بنت یزید بن السکن ښودلې شوې دي، دا حدیث په ترمذی کښې هم دي، دغه شان په نسائي کښې مسندا او مرسله په دواړو طریقو سره روایت دي، علامه زیلعی رحمه الله فرمائي اسناد صحیح او هم دا خبره مندری کړې ده، بلکه هغه ددې حدیث د هر ر راوی نشاندهی گولو نه پس توثیق نقل کړې دي،

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَلْبَسُ أَوْضَاخًا مِنْ ذَهَبٍ أَوْضَاخِ د وَضَحِ جَمْعِ دَه، د چاندې د یو کالی نوم دي، چونکه هغه سپین او چمکدار وی، ددې وجې نه هغې ته وضح وئیلې شی، بعضو ددې ترجمه په خلخال سره کړې ده، یعنی پانزیب، فارسئ کښې ورته پائیه برنجن وئیلې شی، اکثر هو، یعنی د کالو استعمالول، آیا دا هغه کنز دي، په کوم چه قرآن مجید کښې وعید راغلي دي، یوم یحمی علیها فی نار جهنم فتکوی بها جباهم و جنوبهم و ظهورهم الآية نو نبی کریم ﷺ ارشاد او فرمائیلو، چه کوم مال په قدر د نصاب وی، او دهغې زکوة ادا نه کړې شی، هغه د کنز مصداق دي، او د کوم چه زکوة ادا کړې شی، هغه کنز نه دي.

[۱۵۱۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا عَتَّابُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ بَشِيرٍ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ،

۱: سنن النسائي للزكاة ۱۹ (۲۴۸۱، ۲۴۸۲)، (تحفة الأشراف: ۸۶۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۸/۲)، ۲۰۴.

۲۰۸ (حسن)

۱: تهرده لهر داود (تحفة الأشراف: ۱۸۱۹۹) (حسن)

قَالَتْ: كُنْتُ أَلْبَسُ أَوْصَا حَامِينَ ذَهَبَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَكْثَرُهُ؟ فَقَالَ: "مَا بَلَّغَ أَنْ تُؤَدِّيَ زَكَاتَهُ، فُزْتُيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ".

حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه ما به د سرو زرو هار اچولو - ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو : ای د الله رسوله آیا دا کنز دی؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : کوم چه د زکات مقدار ته اورسی او د هغې زکات ورکړې شی نو هغه کنز نه دی -

ددې حدیث ام سلمه رضی اللہ عنہا تخریج دارقطنی بیهقی او حاکم هم کړې دي، و صححه الحاکم، بیهقی فرمائي تفرد به ثابت بن عجلان لیکن په دې کنبې هیڅ نقصان نشته، ځکه چه ددې ډیر امامانو توثیق کړې دي، البته ددې په سند کنبې عتاب بن بشیر دي، په ده کنبې مقال دي (مهل)

[۱۵۶۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو بْنَ عَطَاءٍ أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَادٍ بْنِ الْهَادِ، أَنَّهُ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى فِي يَدَيَّ فَتَخَاتٍ مِنْ وَرَقٍ، فَقَالَ: "مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ؟" فَقُلْتُ: صَنَعْتُهُنَّ أَتَرَيْنَ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "أَتُؤَدِينَ زَكَاتَهُنَّ؟" قُلْتُ: لَا، أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ، قَالَ: "هُوَ حَبْلُكَ مِنَ النَّارِ".

عبد الله بن شداد بن هاد فرمائي چه مونږ حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته ورغلو نو هغې او فرمائیل : چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته تشریف راوړو - هغوی صلی اللہ علیہ وسلم اوکتل چه زما په لاسونو کنبې د چاندې انگوتې (گوتې) دي نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : عائشه ! دا څه دي؟ ما عرض اوکړو : دا ما ستاسو له خاطره د زینت دپاره اچولي دي ای د الله رسوله ! - هغوی صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو آیا ته ددې زکات ورکوي؟ ما اووې نه - یا څه ددې په شان مې اووې - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : تالره د اور نه دا کافی دي -

د زنانو د کالو د زکوة په باره کنبې د علماؤ مذاهب :

دریم حدیث د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا دي: قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى فِي يَدَيَّ فَتَخَاتٍ، (۲)

فتخات د فتخه جمع ده، د فتخه په تاء باندې فتح او سکون دواړه وئیلې شوې دي، خاتم کبیر د چاندې لویه گوتمه یا بنګرې چه زنانه ئې اکثر په لاسونو کنبې او کله په پنبو کنبې هم اچوي

ددې احادیث ثلثه نه معلومېږي، چه په حلی نساء کنبې زکوة واجب دي، مسئله مختلف فیه ده، امام خطابی فرمائي چه د صحابه کرامو یو جماعت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ په کالو کنبې زکوة مني، هم دا مذهب په تابعینو کنبې هم د یو جماعت دي، سعید بن المسيب، سعید بن جبیر، عطاء،

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۲۰۰) (صحیح)

(۲) والحديث أخرجه الدارقطني في سننه عن محمد بن عطاء فنسبه الي جده دون ابيه ثم قال ومحمد بن عطاء مجهول قال البيهقي في المعرفة هو محمد بن عمرو بن عطاء لكنه لما نسب الي جده ظن الدارقطني انه مجهول وليس كذلك.. اهـ وقال ابن دقيق العيد في الامام الحديث علي شرط مسلم.. اهـ (عون)

ابن سیرین، او هم دې لره سفیان ثوری او احنافو اختیار کړې دي، او یو جماعت د صحابه کرامو او تابعینو لکه ابن عمر، جابر بن عبد الله، حضرت عائشه قاسم بن محمد، شعبي په کالو کښې د زکوة قائل نه دي، هم دې لره امام مالک، احمد، او اسحاق بن راهویه اختیار کړې دي، او په اظهر القولین کښې د امام شافعی رحمه الله هم دا مذهب دي، په بذل کښې د علامه عینی نه نقل دي، چه امام شافعی رحمه الله به په عراق کښې هم دا فرمائیل، چه زکوة نشته، لیکن مصر ته تللو نه پس هغوی په دې مسئله کښې توقف او فرمائیلو، وقال هذا مما استخیر الله فيه، چه زه به دې باره کښې د الله تعالی سره استخاره او کړم ۱هـ، خطابی فرمائي چه د ظاهر قرآن او د آثارو نه د قائلین وجوب تائید کیږي، او کوم خلق چه قائل نه دي، هغوی د قیاس لحاظ ساتلې دي، او بعضې آثار هم شته، بهر حال احتیاط په ادا کولو کښې دي، د قیاس نه مراد په ظاهر کښې دادي، چه کالی د استعمال په څیزونو کښې دي، او د ضرورت او استعمال څیزونو کښې زکوة واجب نه دي، صاحب سبل السلام فرمائي: بعضې آثار چه د سلفو نه منقول دي، د عدم وجوب تقاضا کوي. ولكن بعد صحة الحديث لا اثر للأثر، (۱) یو قول په دې مسئله کښې دادي، چه د کالو زکوة هغې لره په عاریت ورکول دي، او یو قول دادي، چه په ټول عمر کښې صرف یو ځل ورکول واجب دي، دا دواړه اقوال د حضرت انس رضی الله عنه نه منقول دي (منهل)

علامه عینی رحمه الله فرمائي چه د لیث بن سعد مذهب دادي، چه کوم کالی اچولې شی، او په عاریت ورکولې شی، په هغې کښې زکوة نشته، او کوم کالی چه د زکوة نه دبچ کیدو دپاره جوړ کړې شوې وي، په هغې کښې زکوة واجب دي.

ددې نه پس پوهه شی، چه ددې حدیث ثالث نه په ظاهر کښې دا معلومیږي، چه په کالو کښې زکوة واجب کیدو دپاره نصاب شرط نه دي، ځکه چه فتحات د نصاب هومره چرته کیدې شی، لیکن علماؤ د احادیث النقدین په ظاهر (چه په کښې نصاب ذکر دي) باندي عمل کړې دي، او دې لره ئې هم نصاب سره مقید کړې دي، (سبل السلام) دا اشکال خپله مخکښې په دې کتاب کښې هم راړوان دي.

[۱۵۲۱] (۱) حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُمَرَ بْنِ يَعْلَى، قَدْ كَرَّ الْحَدِيثُ نَحْوَ حَدِيثِ الْحَاتِمِ، قِيلَ لِسُفْيَانَ: كَيْفَ تَرْكِيهِ؟ قَالَ: تَغْنَمُهُ إِلَى غَيْرِهِ.

سفیان د عمر بن یعلی نه روایت کړې دي او د انګوتی والا د حدیث هم مثل ئې بیان کړې دي د سفیان نه پوښتنه او کړې شوه چه ددې زکات به څنگه ورکوي؟ (یعنی د ګوتې وغیره) نو هغوی او فرمائیل: د نورو زیوراتو سره دې ملاؤ کړی - (او د نصاب مطابق دي زکات ادا کړی -)

(۱) لیکن امام ترمذی د سوارین من نار والا حدیث تضعیف کوي فرمائي ولا یصح فی هذا الباب عن النبي (صلي الله عليه وسلم) شي (۲) تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۱۵۷) (ضعیف)

د نصاب د تکميل دپاره د دواؤ مختلفو مالونو يوځاني کول :

قیل لسفیان کیف تزکیه قال تضمه الی غیره، یعنی دهغې نه علاوه هغه سره چه کوم کالی وی، هغه کالی دې دهغې سره یوځاني کړی او نصاب پوره کیدو باندې دې زکوة ادا کړی، د ضم مسئله تفصیل طلب ده، او ددې څو صورتونه دی، (۱) ضم العروض الی احد النقدین، (۲) ضم احد النقدین بالآخر، که عروض د تجارت د نصاب هومره نه وی، لیکن هغه سره سره زر یا سپین زر دی، نو دلته کښې ضم بالاتفاق شته، او که سره زر او چاندی، د هر یو بیل بیل نصاب پوره نه وی، یا د یو پوره وی، او د بل ناقص، نو په دې صورت کښې اختلاف دې، د ابن ابی لیلی حسن بن صالح او امام شافعی په نزد به ضم نه وی، وهو رواية عن احمد او دویم روایت د امام احمد، امام مالک، او امام ابو حنیفه په نزد ضم به وی، او د ضم په ذریعه به د نصاب پوره والې کولې شی.

د ضم صورت به څه وی؟ په دې کښې اختلاف دې، په هدایه کښې دی، په ضم کښې به د امام صاحب رحمته الله علیه په نزد د قیمت لحاظ کولې شی، او د صاحبینو په نزد د اجزاؤ، یعنی د وزن لحاظ به کولې شی.

باب فی زکاة السَّائِمَةِ

باب: ۵- په ځنګل کښې د خریدونکو ځناوړوزکات

دا باب ډیر اوږد دې، مصنف په دې کښې تقریبا شل احادیث راوړلې دی، ددې تعلق د څاروؤ د زکوة سره دې.

د نصاب ذهب ثبوت او د محدثینو دې باره کښې طرز عمل :

ددې نه مخکښې په باب فیما تجب فيه الزکوة کښې دهغې څیزونو تعیین تیر شوې دې، په کومو کښې چه زکوة واجب دې، په هغې کښې نقدین یعنی ذهب او فضه هم دی، لیکن په تبویب کښې د محدثینو طرز او طریقو مختلفه ده، امام بخاری باب زکوة الورق قائم کړې دې، لیکن په ذهب کې هیڅ باب نه دې قائم کړې، او هم داسې امام نسائي هم کړې دی، او امام ترمذی په دې دواړو باندې مشترک باب زکوة الذهب والورق قائم کړې دې، لیکن د باب لاندې امام ترمذی چه کوم حدیث ذکر کړې دې، (۱) په هغې کښې صرف ورق مذكور دې، د ذهب ذکر په کښې نشته، دغه شان ابن ماجه کښې هم باب زکوة الورق والذهب دې، او په هغې کښې هغوی د ذهب او فضه دواړو نصاب باره کښې حدیث ذکر کړې دې، دذهب باره کښې ئې د ابن عمر او عائشه رضی الله عنهما حدیث په یو سند سره ذکر کړې دې، ان النبی (صلی الله علیه وسلم) کان یأخذ من کل عشرين دینارا فصاعدا نصف دینار ومن الاربعین دینارا.

(۱) په هغې کښې امام ترمذی همې حدیث علي ذکر فرمائیلې دې، چه دهغې مخکښې ذکر راروان دې، په اصل کښې دهغې په بعضو طرقو کښې نصاب ذهب مذكور دې، او په بعضو کښې نسته، امام ابوداؤد په دواړو طریقو سره حدیث اخستلې دې، لیکن امام ترمذی هغې لره صرف په هغې طریقې ذکر کړې دې، په کومې کښې چه نصاب ذهب نشته، نو گویا هغه په ترجمة الباب کښې ذهب ذکر کولو سره هغې طریق ثانی طرف ته اشاره کړې ده والله اعلم.

لیکن امام ابو داؤد رحمۃ اللہ علیہ مستقل باب نه خو په ورق باندې قائم کړې دې، او نه په ذهب باندې، حالانکه د نصاب ذهب حدیث په دې کښې موجود دې، لیکن هغې لره مصنف د اختلاف رواة او اختلاف طریق لاندې ذکر کړې دې، نه قصدا، ددې وجې نه شاید په دې باندې نې باب نه دې قائم کړې، باقی د نصاب ورق حدیث خو صحیح او متفق علیه دې، چه په دې کتاب کښې هم په باب فيما تجب فيه الزکوة کښې تیر شوې دې، غالباً مصنف هم په دې باندې اکتفاء کولو په وجه مستقل باب نه دې قائم کړې. والله اعلم

د نصاب ذهب ثبوت :

علامه قسطلانی ۲ ص ۳۳۹ د بخاری د باب زکوة الورق لاندې لیکلې دی :
واما الذهب ففي عشرين مثقالا منه ربع العشر لحديث ابی داؤد باسناد صحيح او حسن عن علی عن النبی (صلی الله علیه وسلم) ليس فی اقل من عشرين دينارا شيء وفي عشرين نصف دينار ۱هـ او ددې په مقابله کښې ابن عبدالبر فرمائي لم يثبت عن النبی (صلی الله علیه وسلم) فی نصاب الذهب شيء، او په حدیث علی رضی اللہ عنہ باندې تنقید کولو سره هغوی او فرمائیل ورواه الحفاظ موقوفا علی علی ۱هـ. زه وایم، د نصاب ذهب والا حدیث صحت اگر چه مختلف فيه دې، لیکن دهغې باوجود مسئله تقریبا اجماعی ده، چه نصاب ذهب عشرين مثقال دې، او په دې کښې چه کوم اختلاف دې، هغې لره شاذ مقرر کړې شوې دې، لکه د حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ قول دې، چه ددې نصاب اربعین مثقال دې، علامه باجی فرمائي چه د حسن نه پس د علماؤ اجماع اوشوه په عشرين مثقال باندې، دغه شان ابن قدامه هم په عشرين مثقال باندې اجماع نقل کړې ده. (۱)

دویمه اجماع دلته کښې داده، چه په نصاب ذهب کښې د مثقال اعتبار دې، د قیمت نه، لیکن عطاء، طاؤس او زهری فرمائي په دې کښې د قیمت فضه اعتبار دې، لهذا کوم ذهب چه په قیمت کښې د دواؤ سوؤ درهمو برابر وی، په هغې کښې به زکوة واجب وی، ددې نه پس تاسو د موجوده باب باره کښې واوړئ.

د سائمه تعریف :

سائمه د سوؤ نه مشتق دې، په معنی د خریدلو، وئیلې شی سامت الماشية سوما ای رعت او اسامة متعدی دې، اسامها صاحبها، خاړوی لره دهغې مالک په ځنگل کښې یا په مرعې کښې د خریدلو دپاره پریخودو، کوم خاړوی چه په ځنگل کښې د کال په اکثره حصه کښې خربړی، او دهغې د گیا او دانې مشقت مالک نه برداشت کوی، هغې خاړوؤ ته سائمه وئیلې شی، په دې کښې دا قید هم دې، چه په صحراء کښې دا پریخودل د نسل دپاره وی، چه دهغې مال نامی کیدل ثابت شی، لیکن چونکه خاړوی داسې په صحراء کښې پریخودلې شی، چه دهغې نه مقصود نسل وی، ددې وجه دې قید لره د سائمه په تعریف کښې اکثر ذکر کولې نشی، په اصل کښې ددې وصف اسامة للدر والنسل په وجه د نماء

۱، د شل مثقال نه څومره گرام جوړیږی ددې بیان د فضه په نصاب کښې تیر شوې دې.

معنی پیدا کیری،^(۱) او زکوة په مال نامی کښې واجب دي، او هم دا ددې دپاره یوه وجه عقلی ده، چه په بغال کښې زکوة واجب نه دي، د عدم تناسل په وجه، او په علوفه کښې د گيا د مشقت په وجه، لکه چه د جمهور علماؤ او ائمه ثلاثه مذهب دي، خلافا للامام مالک، فانه اوجب الزکوة فی العلوفة ایضا، علوفه چه معلوفه ورته هم ونیلې شی، دا د سائمه ضد دي، هغه خاړوی چه هغې لره مالک د کال په اکثر حصه کښې د حمل یا رکوب بار برداری، دپاره په کور کښې ساتی، په علوفه کښې د گيا او داني مشقت چونکه مالک برداشت کوی، ددې وجې نه په هغې کښې د نماء صفت مغلوب کیری، چه هغې ته شریعت اعتبار نه دي ورکړې، ددې وجې نه په دې کښې زکوة واجب نه دي.

[۱۵۲۷] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَخَذْتُ مِنْ ثَمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ كِتَابًا زَعَمَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ كَتَبَهُ لِأَنَسٍ وَعَلَيْهِ خَاتِمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا وَكُتِبَ لَهُ، "فَإِذَا فِيهِ هَذِهِ قَرِيبَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي قَرَضَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سَبَلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهٍ فَلْيُعْطَهَا، وَمَنْ سَبَلَهَا فَلَا يُعْطِهَا فِيمَا دُونَ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الْإِبِلِ الْغَنَمِ فِرْكَلٍ خَمْسٍ ذَوْدِ شَاةٍ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَيُفِيهَا بَنْتُ مُحَاضٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَثَلَاثِينَ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا بَنْتُ مُحَاضٍ فَإِنَّ لَبُونَ ذَكَرٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلَاثِينَ فَيُفِيهَا بَنْتُ لَبُونَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ فَيُفِيهَا حَقُّ طَرُوقَةِ الْفَحْلِ إِلَى سِتِّينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَسِتِّينَ فَيُفِيهَا جَذَعَةٌ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَسَبْعِينَ فَيُفِيهَا ابْنَتَا لَبُونَ إِلَى تِسْعِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ فَيُفِيهَا حَقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْفَحْلِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَيُفِي كُلَّ أَرْبَعِينَ بَنْتُ لَبُونَ وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حَقَّةٌ، فَإِذَا تَبَيَّنَ أَسْنَانُ الْإِبِلِ فِي قَرَابِصِ الصَّدَقَاتِ فَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْجَذَعَةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ حَقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ، وَأَنْ يَجْعَلَ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَ تَأْلَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحَقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ حَقَّةٌ وَعِنْدَهُ جَذَعَةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيُعْطِيهِ الْمَصْدُوقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحَقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ حَقَّةٌ وَعِنْدَهُ ابْنَةٌ لَبُونَ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: مِنْ هَاهُنَا لَمْ أَضِطُّهُ عَنْ مُوسَى كَمَا أَحِبُّ، وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَ تَأْلَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ لَبُونَ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إِلَّا حَقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِلَى هَاهُنَا، ثُمَّ أَتَقَنَّنُهُ، وَيُعْطِيهِ الْمَصْدُوقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ ابْنَةِ لَبُونَ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إِلَّا بَنْتُ مُحَاضٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَشَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ ابْنَةِ مُحَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إِلَّا ابْنُ لَبُونَ ذَكَرٌ فَإِنَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ إِلَّا أَرْبَعٌ فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَجُلًا، وَفِي سَابِغَةِ الْغَنَمِ إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ فَيُفِيهَا شَاةٌ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَيُفِيهَا شَاتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ مِائَتَيْنِ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِائَتَيْنِ فَيُفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ ثَلَاثَ مِائَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلَاثَ مِائَةٍ فَيُفِي كُلَّ مِائَةٍ شَاةً وَلَا يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرْمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَوَارٍ مِنَ الْغَنَمِ وَلَا تَبِيسُ الْغَنَمِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْمَصْدُوقُ، وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُفْتَرِقٍ وَلَا يَفْرَقُ بَيْنَ مُجْمَعٍ خَشِيَةَ الصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَا جَعَابَ بَيْنَهُمَا بِالسُّوِيَةِ، فَإِنْ لَمْ تَبْلُغْ

(۱) فقهاؤ لیکنلی دی، چه که بالفرض د اسامه نه مقصود در او نسل نه وی، بلکه حمل یا رکوب وی، نو بیا د سائمه کیدلو باوجود به په هغې کښې زکوة واجب نه وی، (زیلعی وغیره)

(۲) صحیح البخاری للزکاة ۳۳ (۱۴۴۸)، ۳۹ (۱۴۵۵)، الشریکه ۲ (۲۴۸۷)، فرض الخمس ۵ (۳۰۱۶)، الحیل ۳ (۶۹۵۵)، سنن النسائی للزکاة ۵ (۲۴۴۹)، ۱۰ (۲۴۵۷)، سنن ابن ماجه للزکاة ۱۰ (۱۸۰۰)، (تحفة الأشراف: ۶۵۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳، ۱۱/۱) (صحیح)

سَابِمَةُ الرَّجُلِ أَرْبَعِينَ فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاعَرَهَا، وَفِي الرَّقَّةِ رَهْمُ الْعُشْرِ فَإِنْ لَمْ يَكُنِ الْمَالُ إِلَّا تِسْعِينَ وَمِائَةً فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاعَرَهَا".

حماد بیان کوی چه ما دا تحریر د حضرت ثمامه بن عبد الله بن انس نه حاصل کړې دې - هغه وئیل چه دا حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د حضرت انس رضی الله عنه د پاره لیکلې وو او هغه لره ئې د صدقې (زکات) دپاره تحصیلدار جوړ کړې وو او لیږلې ئې وو او په دې باندې د رسول الله صلی الله علیه و آله مهر وو ... په دې کښې لیکلې شوې وو : دا د فريضة زکات تفصيل دې کوم چه رسول الله صلی الله علیه و آله په مسلمانانو باندې فرض کړې وو، د کومې چه الله تعالی خپل پیغمبر صلی الله علیه و آله ته حکم فرمائیلې وو - لهذا د کوم مسلمان نه چه هم ددې مطابق مطالبه اوکړې شی، هغه دې ادا کړی او د چا نه د هغې نه علاوه مزید اوغوستلې شی، نو هغه دې نه ورکوی - د پنځیشتو نه په کمو اوبنانو کښې (زکات د بکرو په صورت کښې دې) په هر پنځه اوبنانو باندې یوه جیلې ده - کله چی پنځیش شی نو په هغې کښې یو بنت مخاض ده (یو کلیزی مؤنث اوبڼه)، پنځه دیرشو پورې - که چرې په دې کښې یو کلیزی نه وی نو د دوو کالو تر اوبڼ دې ورکړی (چه هغې ته ابن لبون وائی) او کله چه شپږ دیرش شی نو په دې کښې دوه کلیزی مؤنث اوبڼه ده (بنت لبون) تر د پنځه څلویښت پورې - او کله چه شپږ پنځوس شی نو په هغې کښې حقه ده (درې کلیزی مؤنث اوبڼه) کومه چه د تیریدو لائقه وی - تر د شپیتو پورې - کله چه یو شپته شی نو په هغې کښې جذعه ده (څلور کلیزی مؤنث اوبڼه) تر د پنځه او یا پورې - او کله چه شپږ او یا شی نو په دې کښې دوه بنت لبون (دوه کلیزی دوه مؤنث اوبڼې) دی، تر د نوی پورې - او کله چه یو نوی شی نو په هغې کښې دوه حقی (درې کلیزی دوه مؤنث اوبڼې) دی، کوم چه به د تیریدو لائقې وی، تر د شپږ شلې پورې او کله چه د شپږ شلو نه واورې نو په هر څلویښتو کښې بنت لبون او په پنځوسو کښې حقه ده - که چرې په زکات کښې د واجب کیدونکو ځناورو په عمر کښې فرق وو، نو په چا باندې چه جذعه واجب وی مگر د هغه سره جذعه نه وی بلکې (ددې د کم عمر والا) حقه (درې کلیزی اوبڼه) وی نو دده نه دې حقه واخستلې شی او ددې سره دې دوه بکری ملاؤ کړی که چرې ده ته آسانه وی یا شل درهمه (د چاندئ)، او په چا باندې چه په زکات کښې حقه واجب شوې وی، مگر د هغه سره حقه نه وی بلکې جذعه وی (څلور کلیزی اوبڼه) نو دده نه دې جذعه واخستلې شی او تحصیلدار دې ده ته شل درهمه ورکړی یا دوه بکری - او په چا باندې چه حقه لازمه شوه مگر موجود نه وی بلکې بنت لبون وی نو دده نه دې بنت لبون واخستې شی ... امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی : چه د حدیث ددې حصې نه پس ما د خپل شیخ موسی بن اسماعیل نه کما حقه ضبط نه دې کړې ... او صاحب مال دې ددې سره دوه بکری ورکړی که چه میسره وی، یا شل درهمه - او په چا باندې چه په زکات کښې بنت لبون واجب شوله مگر د هغه سره حقه وه نو دده نه دې دا حقه واخستې شی ... امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی ددې حصې نه پس ماته ښه ضبط دې ... او تحصیلدار دې هغه ته شل درهمه ورکړی یا دوه بکری، او په چا

باندې چه بنت لبون واجب شوې وی مگر د هغه سره یو کلیزی (بنت مخاض) وی نو دده نه به هم دا قبلولې شی او ددې سره به ترینه دوه بکړی یا شل درهمه اخستلې شی - او په چا باندې چه بنت مخاض (یو کلیزی) لازمه شوی وی مگر د هغه سره دوکلیزی تر (ابن لبون) موجود وی نو دده نه دې هم دا واخستلې شی مگر ددې سره به څه (واپس) کولې نه شی - او د کوم کس سره چه صرف څلور اوبشان وی نو په هغه باندې څه زکات واجب نه دې مگر دا که د هغې مالک او غواړی - او د سائمه بکړو (هغه چیلې بکړی چه هغه اکثر د کور نه بهر څرن کوی) د زکات (تفصیل) دادې : د څلوېښتو نه واخله تر د شپږ شلو پورې یوه چیلې ده - که چېرې ددې نه زیات شی نو بیا دوه بکړی دی تر د دوو سوو پورې - د دوو سوو نه په زیاتو کښې درې بکړی دی، دریو سوو پورې - که چېرې چیلې د دریو سوو نه واوریدلې نو په هر سلو کښې یوه چیلې ده - په زکات کښې به بودا یا عیب داره بکړی نه شی اخستې او نه دې تر بکړې (کوم چی په مؤنث باندې څیژی) واخستلې شی مگر دا که د زکات د تخصیلاتر خواهش وی - او د زکات د پرې نه دې دوه جدا جدا کنه کونه جمع نه کړې شی او نه دې یوځانې مال جدا جدا کړې شی - او د کومو دوو مشترکو مالکانو مال چه یوځانې وی او زکات ترینه هم یوځانې اخستلې شوې وی نو هغوی دې په خپل مابین کښې برابر برابر لین دین کوی - که چېرې د چا په ځنگل کښې خریدونکې چیلې څلوېښتو ته نه وی رسیدلې نو په هغې کښې هیڅ زکات نشته دې مگر دا که مالک او غواړی - په سپینو زرو کښې څلوېښتمه حصه ده - که چېرې مال صرف د یوسل او نوی درهمو وو نو په دې کښې هیڅ زکات نشته دې مگر دا که د هغې مالک او غواړی -

په کومو سوائمو کښې چه زکوة واجب دې، هغه درې دی، ابل، بقر، او غنم، (غنم معز یعنی بزه او ضان یعنی گد دواړو ته شامل دې) په بغال او حمیر کښې زکوة بالاتفاق نشته، (په حدیث کښې ددې تصریح ده، لم ينزل علی فیهما شیء الا هذه الآية الجامعة الفاظة فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره الخ

حدثنا موسى بن اسماعيل نا حماد قال اخذت من ثمامة بن عبدالله بن انس كتابا زعم ان ابابكر كتبه لانس وعليه خاتم رسول الله (صلى الله عليه وسلم) حين بعثه مصدقا و كتبه له فاذا فيه هذه فريضة الصدقة التي فرضها رسول الله (صلى الله عليه وسلم) على المسلمين.

په دې حدیث کښې د کتاب الصدقه ذکر دې، چه هغې لره رسول الله ﷺ د وفات نه مخکښې لیکلې وو، په هغې کښې د زکوة احکام او تفصیل ذکر دی، خصوصا د سوائمو زکوة، چه زیات تفصیلی دې، ابل، بقر او غنم، د هریو نصاب، او مقدار واجب، دې دپاره

۱، مگر دا که د تجارت دپاره وی، په دې صورت کښې د مال تجارت په اعتبار سره هغې کښې زکوة واجب دې، په حساب د قیمت نصاب، دغه شان سوائم هم که د در او نسل دپاره نه وی، بلکه د تجارت دپاره وی، نو په هغې کښې به د مال تجارت زکوة د قیمت په اعتبار سره واجب وی، نه د سائمه کیدلو په اعتبار سره.

چه عمال ددې کتاب مطابق زکوة وصول کړې، په هغې د نبی کریم ﷺ مهر هم وو، ددې نه پس راتلونکې روایت کښې دې فلم یخړجه الی عماله حتی قبض فقره بسیفه فعل به ابوبکر حتی قبض ثم عمل به عمر حتی قبض، یعنی نبی کریم ﷺ د لیکلو نه پس هغه کتاب د خپلې تورې په ټیګې کښې محفوظ کړو، او عاملانو ته ئې حواله نه کړو، تردې پورې چه نبی کریم ﷺ وفات شو، دهغوی نه پس خلیفه اول حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه دهغې مطابق عمل اوکړو، دهغوی نه پس دغه شان حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نبی کریم ﷺ هغې لره عاملانو ته په ظاهر کښې ددې وجه نه حواله نه کړو، (۱) چه هغوی ته خوږ نبی کریم ﷺ د زکوة تفصیل زبانی بالمشافه تعلیم ورکولو، بلکه هغې لره ئې محفوظ خائي کښې کیخودو، دې دپاره چه روستو راتلونکې خلفاء هغې طرف ته رجوع اوکړې، نو هم داسې اوشوه، چه حضرات شیخینو په خپلو خپلو زمانو کښې دهغې مطابق زکوة وصول کړو ددې نه د زکوة د مسائلو اهمیت معلومیږي، ځکه د نبی کریم ﷺ عادت د احکامو او احادیثو لیکلو نه وو، بلکه دهغوی تعلیم به قولا او فعلا وو، لیکن د زکوة احکام هغوی باقاعده اولیکل، دا گویا د زکوة خصوصیت دې، او ددې وجه هم ظاهره ده، چه زکوة، ددې نصاب، او په هر نصاب کښې څه څه واجبیږي، دا ټول حسابی امور دی، ددې زبانی یادول مشکل دی.

فقره بسیفه شارحینو لیکلې دی، چه د تورې په ټیګې کښې هغه ایخودل، دې کښې یوه لطیف اشاره ده، چه په هغې صدیق اکبر رضی الله عنه پوهه شوې وو، که یو جماعت د زکوة نه انکار اوکړې، نو دهغې حل او علاج توره ده، نو صدیق اکبر د مانعین زکوة سره قتال اوکړو.

مضمون حدیث :

حماد بن سلمه وائي چه ما د حضرت انس رضی الله عنه د نمسی ثمامة بن عبدالله نه دا کتاب اخستلې دې، چه دهغې باره کښې ثمامة دا وائي چه دا کتاب صدیق اکبر رضی الله عنه زما نیکه حضرت انس رضی الله عنه ته لیکلې ورکړې وو، چه په هغې د نبی کریم ﷺ مهر هم وو، هرکله چه صدیق اکبر رضی الله عنه هغه لره (انس رضی الله عنه لره) د بحرین عامل جوړکړو، او د صدقاتو وصولولو دپاره ئې لیږلو، فاذا فيه هذه فريضة الصدقة او د صحیح بخاری په یو روایت کښې داسې دی، کتب له هذا الكتاب لما وجهه الى بالبحرين، بسم الله الرحمن الرحيم، هذه فريضة الصدقة دلته کښې مضاف محذوف دې، ای نسخة فريضة الصدقة، لکه د دواؤ حدیثونو نه پس یو

(۱) کذا في المنهل لیکن په ظاهر کښې د روایت دسیاق او دهغې د الفاظو نه دا معلومیږي، چه عاملانو ته نه ورکول قصدا نه وو، بلکه چونکه دا کتاب نبی کریم ﷺ بالکل په آخری ورځو د ژوند کښې لیکلې وو، اوسه پورې عاملانو ته د حواله کولو نوبت راغلې نه وو، چه سانحه ارتحال د نبی کریم ﷺ پښه شوه، بلکه د بعضي روایاتو نه خو دا معلومیږي، چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې مصدقینو سره هم داسې تحریر لیدلې شوې وو، لهذا داسې ذیل پکار دی، چه په ابتداء کښې چه کوم کتاب نبی کریم ﷺ اولیکلو، یعنی اصل تحریر، هغې لره خو هغوی د تورې په ټیګې کښې محفوظ کړو، لیکن دهغې نقول ئې عاملانو ته حواله کړل، والله تعالی اعلم بالصواب، دې باره کښې نور زیات د تحقیق او تفتیش ضرورت شته.

حديث راروان دې، په هغې کښې داسې دى، هغه نسخه کتاب رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، نسخه يعنى ليک، او نوشته يعنى هغه ليک دې چه هغې کښې دهغې صدقې او زکوة بيان دې کوم لره چه رسول الله ﷺ په مسلمانانو باندې معين کړې دې، او هغه فريضه ده، د کوم چه الله تعالى خپل نبى ته حکم ورکړې دې، يعنى د کوم د تبليغ حکم نې چه ورکړې دې، التى امر الله بها، دا جمله د ماقبل نه بدل واقع شوې ده، په دې کښې د فرض نسبت نبى کریم ﷺ ته شوې دې، اگر چه فرض د الله تعالى د طرف نه دې، ليکن چونکه رسول الله ﷺ د الله تعالى د طرف نه داعى دې، په دې اعتبار سره د فرض نسبت نبى کریم ﷺ ته اوشو، او يا دا فرض بمعنى دقدر دې، تقدير يعنى تعيين دنصاب، او په دې صورت کښې به کلام په خپل ظاهر باندې وى، د تاويل حاجت نشته، ځکه اگر چه اصل ايجاب خو د الله تعالى د طرف نه دې، ليکن هغه مجمل دې، نبى کریم ﷺ دهغې تقدير او تعيين د بيان نصاب په ذريعه فرمائيلې دې.

دا حديث په صحيح بخارى کښې هم دې، په هغې کښې د ثمامة نه روايت کونکې دهغه اورارة عبدالله بن المثنى دې، علامه عيني فرمائې، دې حديث لره امام بخارى په خپل صحيح کښې لس کرته په سند واحد سره ذکر کړې دې، چرته مقطعا او چرته مطولا، په هغې کښې په شپږو ځايونو کښې په کتاب الزکوة کښې ذکر کړې دې، ابن حزم فرمائې هذا حديث فى نهاية الصحة عمل به الصديق فى حضرة العلماء ولم يخالفه احداً (هـ منهل)

دا حديث د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما په روايت سره مخکښې راروان دې، په هغې کښې يو زياتوالي شته، فلم يخرج به الى عماله حتى قبض فقرته بسيفه (و قد تقدمت الحوالة)

على المسلمين: ددې قيد نه مستفاد كيږي، چه كافران د زکوة مخاطب او مکلف نه دى، وعلى هذا القياس نور فروع، (دا يوه مشهوره اختلافى مسئله ده، دلته به په دې باندې کلام انشاء الله د حديث بعث معاذ بن عبد الله الى اليمن په ذيل کښې راشي) او چونکه شوافع د کافرانو د مکلف کيدو قائل دى، ددې وجه نه حافظ ددې تاويل په فتح البارى ۴ ص ۲۵۲ کښې داسې کړې دې، چه د مسلمانانو قيد د صحة اداء په اعتبار سره دې، ځکه چه د کافرانو زکوة ادا کول معتبر نه دى، (۲) او په دې حثيت سره نه، چه هغوى ددې مکلف نه دى، او هغوى ته به په آخرت کښې په دې عذاب نه وى.

فمن سئلها من المسلمين على وجهها فليعطها يعنى د کوم مسلمان نه چه ددې کتاب مطابق د زکوة مطالبه اوکړې شى، نو هغه لره پکار دى، چه هغه خپل زکوة ساعى ته ورکړي، او د

۱) ليکن علامه عيني دې حديث باره کښې د بعضو علماؤ نه تضعيف نقل کړې دې، په اصل کښې خبره داده، چه ددې حديث يو جزء په ظاهر کښې د احنافو خلاف دې، احنافو په خپل تائيد کښې يو بل حديث پيش کړو، دهغې بيهقى تضعيف اوکړو، نو دهغې په جواب کښې علامه عيني ددې حديث تضعيف هم د ډيرو امامانو نه نقل کړو، دعلم خودغې حضراتو سره ماشاء الله کمى نه وه. ۲) پس د شوافع په نزد د کافر د زکوة مکلف کيدو مطلب دادې، چه په هغه واجب دى، چه اول ايمان راوړي، او بيا زکوة وغيره فرائض ادا کړي.

چا نه چه مطالبه ددې د خلاف او کړې شی، یعنی د ما وجب نه زیات، نو نه دې ورکوی، یا خو مطلب دادې، چه بالکل دې هغه ساعی ته نه ورکوی، او خپل زکوة دې په خپله ادا کړی، یا مطلب دادې، چه هغه مقدار زائد دې نه ورکوی، دلته کښې دا سوال پیدا کیږی، چه مخکښې په باب رضا المصدق کښې راروان دی، ارضوا مصدقکم وان ظلمتم یعنی عامل لره راضی واپس کړی، او خومره زکوة چه هغه غواړی ورته ورکړی، اگر که په تاسو باندې ظلم کولې شی، ددې دوه جوابه کیدې شی (۱) په دې راتلونکې حدیث کښې دهغې مصدقینو ذکر دې، چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې وو، چه صحابه دی، او ظاهر ده، چه داسې مصدقین ظلم هرگز نه شی کولې، دا امر آخر دې، چه مزکی دا گنړی چه په ما ظلم کیږی، او دا حدیث چه دلته دې، په دې کښې عام ضابطه تر قیامت پورې بیان کړې شوې ده، او په دې کښې هر قسمه مصدق کیدې شی، عادل هم او ظالم هم، لهذا د دواړو احادیثو محمل مختلف شو.

دویم جواب دادې، چه په دې دواړو مختلفو حکمونو کښې احدهما د بیان جواز او رخصت دپاره دې، او دویم حکم د استحباب او ترغیب دپاره دې. (بدل)

تشریح: قوله: فیما دون خمس و عشرين من الابل الغنم فی کل خمس ذود شاة.

د نصاب ابل بیان :

اوس دلته نه د نصاب بیان شروع کیږی، دا د باب په شروع کښې تیر شوې دی، چه نصاب ابل پنځه اوبښان دی، دلته کښې داده، چه څلیریشتو پورې هم دا حکم دې، په هر پنځو کښې یوه بزه واجبه ده، او هرکله چه اوبښان پنځویشت شی، نو بیا به زکوة بدل شی، او په ځانې د بزود اوبښانو بچی به واجب وی، دیو خاص عمر، چه هغې ته بنت مخاض وئیلې شی. په دې خبره پوهیدل پکار دی، چه اصل داده، چه د مال زکوة دهغې مال د جنس نه ادا کړې شی، او د زکوة بالقیمة مسئله مختلف فیه ده، (۱) د احنافو په نزد جائز ده، او د جمهورو په نزد ناجائز ده، لیکن شریعت مطهره دا قاعده په زکوة الابل کښې جاری کړې نه ده، نو په پنځو اوبښانو کښې یوه بزه ده، او په لسو کښې دوه بزې دی، دغه شان څلیریشتو پورې په هر پنځو کښې یوه بزه ده، وجه ددې داده، چه که پنځو اوبښانو کښې اوبښ ورکړې شی، نو په دې کښې د مالک لوټي نقصان دې، او که د پنځویشتو نه کم کښې هیڅ واجب نه کړې شی، نو ظاهر ده چه په دې کښې د فقیرانو نقصان دې، ددې وجه نه شریعت د جانبینو په رعایت کښې دا اوکړل، چه د زکوة الابل ابتداء ئې په بزې سره اوکړه، او هرکله چه اوبښان کافی او زیات مقدار کښې شی، یعنی پنځویشت نو په هغې کښې ئې یو اوبښ کم عمر والا واجب کړو، بیا دهغې نه پس دهغې نه زیات عمر والا، بیا دغه شان بتدریج اضافه اوشوه، سبحان الله خومره قدرې درعایت خیال ئې ساتلې دې.

(۱) یعنی چه کوم څیز په زکوة کښې اصالة واجب دې، دهغې په ځانې دهغې د قیمت برابر بل یو څیز ادا کول

د نصاب اېل تفصیل :

ددې نه پس پوهه شئ، چه په دې حديث يعنى كتاب الصدقه كښې د اوبسانو كوم نصاب بيان كړې شوې دې، هغه داسې دې، د پنځو نه څليريشتو پورې په هر پنځو كښې يوه بزه، نو څليريشتو پورې څلور بزې واجب شوې، او په پنځو كښې بنت مخاض، پنځه ديرشو پورې، بيا په شپږ ديرشو كښې بنت لبون پنځه څلويښتو پورې، بيا شپږ څلويښتو كښې يوه حقه، شپيتو پورې، بيا يو شپيته نه پنځه اويا پورې يوه جذع، مابين النصابين په هر ځاني كښې عفو دې، چه دهغې نه فقهاء په وقص سره تعبیر كوي، يعنى څرنگه چه په پنځو كښې يوه بزه واجبيږي، نو په نهو كښې هم يوه واجبه ده، نو د پنځو نه مخكښې نهو پورې وقص شو، بيا مخكښې په دې عفو كښې زياتوالي اوشو، لكه د بنت مخاض ابتداء چه د كوم ځاني نه اوشوه، يعنى پنځويشت، دلته نه وقص تقريبا دوچند شو، يعنى لس، او بيا مخكښې په دې كښې نور هم زياتوالي اوشو، او وقص د لسو په ځاني پنځلس شو، لكه چه د دې تفصيل نه معلوميږي.

د جذع نه زيات عمر والا اوبښه په زكوة كښې واجب نه ده، بلكه دهغې نه پس ئې داسې اوكرل، چه د جذع نه كم عمر والا د يو په ځاني دوه واجب دي، لکن د شپږ اويا نه نوى پورې زكوة دوه بنت لبون دې،^(۱) بيا يونوى نه يوسل شلو پورې دوه حقي واجبي دي، دلته نه وقص د مخكښې نه هم دوچند شو، د پنځلسو په ځاني ديرش شو، دا ټول تفصيل په دې حديث كښې ذكر دې، او د پنځو نه يو سل شلو پورې چه كوم تفصيل په دې حديث كښې ذكر دې، هغه د ائمه اربعه په نزد متفق عليه دې، صرف په يو جزء كښې اختلاف دې، هغه دا فاذا بلغت خمساً و عشرين ففيها بنت مخاض، د جمهور علماؤ او ائمه اربعه مذهب هم دادې، چه په پنځويشتو كښې يو بنت مخاض دې، ليكن د حضرت علي عليه السلام د يو روايت چه ددې باب شپږم حديث دې، هغې كښې داسې دي، چه په پنځويشتو كښې پنځه بزې، او په شپږيشتو كښې بنت مخاض، د حضرت علي عليه السلام دا روايت په بذل المجهود كښې د فتح الباري په حوالې سره صرف مصنف ابن ابى شيبه ته منسوب كړې شوې دې، او دا روايت دلته ابوداؤد كښې هم مخكښې راروان دې، سفيان ثوري عليه السلام فرماني چه په دې روايت كښې په رجال علي عليه السلام كښې چانه غلطى واقع شوې ده، ځكه چه د حضرت علي عليه السلام نه دا خبره يعيده ده، چه هغه ددې قائل وى، ځكه په دې صورت كښې موالات بين الواجبين لازم راځي، يعنى د دواؤ واجبو په مينځ كښې وقص نشته، چه د اصول زكوة خلاف ده،^(۲) په دې حديث كښې د مختلفو اوبسانو نومونه راغلي دي، دهغې تشریح په حاشيه كښې شوې ده.^(۳)

(۱) ځكه چه بنت لبون د شپږ دير ۲۶، نه شروع كيږي او په شپږ اويا ۷۶ كښې دوه شپږ ديرش ۲۶ وى، دغسې د پنځه څلويښت ۴۵ نه پس حقه شروع كيږي او يونوى ۹۱ د دوه ځله پنځه څلويښت ۴۵ نه زياتيږي اگر چه په دوه ځله شپږ څلويښت ۴۶ باندې مشتمل نه دي.
(۲) بنت مخاض د اوبښې هغه بچي چه پوره د يو كال وى، او په دويم كال كښې داخل شوې وى، د مخاض نه مراد حامله اوبښه ده، هسې حواصل معنى د مخاض حمل دي، ځكه چه اوبښه
(۳)

فان لم يكن فيها بنت مخاض فابن لبون په اوبښانو کښې د نر او مادې فرق شرعا معتبر دې، ماده زیاته قیمتی وی، د نر نه، او دا ظاهره ده، چه په زکوة کښې د کوم عمر والا بچې واجب وی، ضروری نه ده چه هغه په رمه کښې موجود وی، ددې نه وجې دې باره کښې هدایت فرمائي چه که بنت مخاض موجود نه وی، نو دهغې په ځاني نر یعنی ابن لبون دې ورکړی، بنت مخاض خو د یو کال وی، او ابن لبون د دواؤ کالو وی، نو گویا د وصف انوڅه د انتفاء په وجه چه کوم نقصان اوشو، دهغې پوره والې د عمر په زیاتوالي سره اوشو، دا خبره د امام ابویوسف او امام شافعی په نزد خو ختمی او معیاری ده، لیکن د احنافو په نزد دا خبره معیاری نه ده، بلکه زمونږ په نزد به د قیمت اعتبار وی، پس که ابن لبون په قیمت کښې د بنت مخاض برابر وی، نو بیا خو هغسې به کولې شی، کوم چه حدیث کښې دی، گنی د قیمت په اعتبار سره به پوره والې کولې شی، او دا حدیث په دې محمول دې، چه ممکن ده، چه دا دواړه په دغه وخت کښې قیمت کښې برابر وو، نوداسې کولو سره معادله فی المالیه حاصلیدله، اوهم دا مقصود دې.

فاذا زادت على عشرين و مائة ففي كل اربعين بنت لبون و في كل خمسين حقة، دا ستيشن راغلو، یو سل او شلو پورې چه څه تیر شو، هغه ټول اجماعی وو.

د شپږو شلو نه پس په نصاب ابل کښې د امامانو اختلاف :

اوس دلته نه مخکښې په روایاتو کښې هم اختلاف دې، او د عالمانو په مینځ کښې هم، ددې روایت په وجه، گوم چه دلته ذکر دې، شافعیه او حنابله فرمائي چه د شپږو شلو نه پس به حساب دائر وی، په اربعینات او خمسينات باندې، په هر څلویښتو کښې یو بنت لبون او په پنځوسو کښې یوه حقه، او دا حساب ددې دواړو په نزد د شپږو شلو نه پس سمدستی شروع کیږی، نو په ۱۲۱ کښې درې اربعینات دی، ددې وجه نه په دې کښې به درې بنات لبون وی، او په ۱۳۰ کښې دوه اربعینات او خمسين دي، لهذا دوه بنت لبون او یوه حقه به واجبه وی.

او مالکیه فرمائي چه د ۱۲۰ نه پس به حساب خو په اربعینات او خمسينات باندې دائر وی، لیکن ددې حساب ابتداء به د ۱۲۰ نه پس سمدستی د ۱۲۱ نه نه کیږی، بلکه د ۱۳۰ نه به کیږی، هغوی فرمائي چه په دې حدیث کښې د زیاتوالي نه مراد د دهائی زیاتوالي دې، مطلق زیاتوالي مراد نه دې، ځکه چه په ۱۲۰ کښې هم درې اربعین دی، او هلته کښې

۴۶... بچې راوړلو نه یو کال پس عام طور باندې حاله کیږی، ددې وجه نه ددې عمر بچې ته بنت مخاض ویلې شی، بنت لبون د اوبښې هغه بچې چه د دواؤ کالو وی، او په دریم کښې داخل شوې وی، ځکه چه اوس یو کال مخکښې دده مور حامله وه، اوس نور یو کال تیریدو نه پس وضع حمل اوشو، او هغه اوبښه پیی ورکونکې شوه، حقه د اوبښې هغه بچې چه د دریو کالو وی، او په څلورم کښې داخل شي، ځکه چه دې اوس ددې مستحق شو، چه نر پزې اوخیږی، او ددې معنی په لحاظ سره د حقی صفت طروقة الفعل راوړی، طروقة په معنی د مطروقة او فحل نر، یعنی چه نر په هغې اوخیږی، (هغې سره یوځاني والې اوکړی) مخکښې یو مستقل باب راروان دې، باب تفسیر اسنان الابل، په هغې کښې مصنف دا ټول څیزونه، د اوبښانو نومونه او دهغې مصادیق بیان کړي دي.

بالاتفاق حقتین واجب دی، لهدا په دې اجماعی حکم کښې تغیر به د یوې دهائی نه پس شروع کیږي، لهدا د ۱۲۰ نه پس ۱۲۹ پورې خو به حقتین واجب وی (۱)، او ۱۳۰ ته رسیدلو نه پس به دوه بنت لبون او یوه حقه واجبه وی.

او احناف فرمائي چه د ۱۲۰ نه پس به فریضه دوباره شروع کړې شی، یعنی استیناف به اوکړې شی، یعنی په پنځو کښې یوه بزه، لهدا په ۱۲۵ کښې حقتین او یوه بزه، او په ۱۳۰ کښې حقتین او دوه بزې به واجبي وی، او په ۱۳۵ کښې به حقتین او درې بزې او په ۱۴۰ کښې به حقتین او څلور بزې، او په ۱۴۵ کښې به حقتین او یو بنت مخاض او په ۱۵۰ کښې به درې حقې واجبي وی.

یونیم سل نه پس به بیا استیناف اوکړې شی، نو په ۱۵۵ کښې درې حقې او یوه بزه، او په ۱۶۰ کښې به درې حقې او دوه بزې، او په ۱۶۵ کښې به درې حقې او درې بزې، او په ۱۷۰ کښې به درې حقې او څلور بزې، او په ۱۷۵ کښې به درې حقې او یو بنت لبون او په ۱۸۲ کښې به درې حقې او یو بنت لبون او په ۱۹۲ کښې به څلور حقې واجبي وی دواؤ سوؤ پورې، او په دواؤ سوؤ کښې اختیار دې، که د اربعینات په اعتبار سره پنځه بنات لبون ورکوی، او که د خمسینات په اعتبار سره څلور حقې ورکوی، ثم تستانف کما بینا (بذل عن السرخسی)

د جمهورو استدلال د حدیث الباب نه دې، چه یقینا صحیح او قوی دې، او دا حدیث د ابوداؤد نه علاوه په صحیح بخاری کښې په ډیرو ځایونو کښې شته، او هم داسې سنن نسائي او سنن ابن ماجه کښې هم ذکر دې.

د شپږو شلو ۱۲۰ نه پس استیناف کښې د احنافو مستدل:

او د احنافو استدلال د عمرو بن حزم د کتاب الصدقة نه دې، په هغې کښې داسې دی، حماد بن سلمه وائي چه ما قیس بن سعد ته اوئیل چه ما دپاره د محمد بن عمرو بن حزم کتاب الصدقة حاصل کړه، هغه ماته هغه کتاب راکړو، او وې وئیل، چه ما د ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم نه اخستلي دې، او دا ئې هم اوئیل چه رسول الله ﷺ دا کتاب دهغوی نیکه عمرو بن حزم دپاره لیکلې وو.

حماد وائي ما هغې لره اولوستلو، نو په هغې کښې د نصاب ابل باره کښې داسې وو، فاذا كانت اكثر من عشرين ومائة فانه يعاد الى اول فريضة الابل علامه عینی ۹ ص ۲۰ شرح بخاری کښې فرمائي رواه ابوداؤد فی المراسيل واسحاق بن راهويه فی مسنده والطحاوی فی مشکله، په اصل کښې کتب الصدقات د نبی کریم ﷺ نه متعدد منقول دی، بعضې امامانو یو اختیار

(۱) علامه عینی په (ص ۲۰ ج ۹) د اما احمد مذهب هم دا ګرځولې دې او پورته چه د شافعيه کوم مسلک تیر شوي دي دغه ئې دامام احمد یو روایت ګرځولې دي خو زه وائم چه د حنابلې په کتابونو کښې په مثل د نیل العارب وغیره دامام احمد مسلک همدغه لیکلې شوي دي کوم چه د شافعيه و دي اوعلامه عینی دمالکيه نه درې روایات نقل کړي دي یودغه کوم چه ذکرشو دویم داچه هغه ته اختیار دې، درې بنت لبون دي ورکړي که غواړي نو دوه حقه دي ورکړي، او دریم داچه درې بنات لبون مقرر دي، ځنګه چه د شافعيه و په نزد دی، ابن عبدالبر همدې ته صحیح وئیلی دی.

کړې دي، بعضو بل لره، ددې تفصيل په عیني شرح بخاری کښې موجود دي، (۱) او په دې روایت باندې بیهقي وغیره د شوافعو شارحینو څه اعتراضونه هم کړې دي، هغه اعتراضات او دهغي جوابونه پوره په تفصيل سره عمدة القاری کښې موجود دي، (۲) دلته کښې دهغي تفصيل گنجائش نشته.

د استیناف فریضه قول د حضرت علی، ابن مسعود، ابراهیم نخعی او سفیان ثوری نه هم منقول دي،

د احنافو د طرف نه د حدیث الباب توجیه :

او د حدیث الباب په باره کښې د احنافو طرف نه جواب دادې، چه دا حدیث زمونږ خلاف نه دي، بلکه زمونږ هم په دې عمل دي، هغه دا چه داسې اوئیلې شی، فاذا زادت کښې زیادت نه زیادت کبیره مراد دي، لکه چه مالکیه وائی، چه ددې زیادت نه مطلق زیادت مراد نه دي، بلکه د دهائی زیاتوالې مراد دي، نو په ۱۵۰ اوښانو کښې زمونږ په نزد هم درې حقې دي، او په ۲۰۰ کښې مالک ته اختیار دي، که څلور حقې د خمسیناتو په اعتبار سره ورکوی، او که پنځه بنات لبون ورکوی، د اربعیناتو په اعتبار سره، دویمه خبره داده، چه په ۱۲۰ کښې باتفاق آثار و باتفاق علماء حقتین واجب دي، او د ۱۲۰ نه پس آثار مختلف دي، پس د مختلف فیه په وجه متفق علیه پریخودل مناسب نه دي، لهذا د ۱۲۰ نه پس احنافو حقتینو لره باقی اوساتل او استیناف والا روایت باندې ئې عمل اوکړو، په دې صورت کښې جمع بین الروایتین راځی، او د یو روایت اهمال لازم نه راځی، (قاله شمس الانامه السرخسی)

یو اشکال او جواب :

لیکن دلته کښې یو اشکال دي، هغه دا چه ددې باب په څلورم حدیث کښې چه دهغي ابتداء په حدثنا محمد بن العلاء سره ده، په هغي کښې د ۱۲۰ نه پس صراحة هم هغه مذکور دي، کوم چه شوافعو اختیار کړې دي، یعنی ۱۲۱ په دې کښې درې بنات لبون واجب دي، ددې جواب دادې، چه دا د مشهور روایت نه خلاف دي، په عرف الشذی کښې لیکلي دي، چه د امام دارقطنی د ظاهر کلام نه معلومیږی، چه دا زیاتوالې په هغي حدیث کښې بطور تفسیر د یو راوی د طرف نه دي، یعنی د حدیث دا جمله مدرج ده، مرفوعا ثابت نه ده، او هسی ددې یوه توجیه هم کیدې شی، چه د علامه سرخسی نه منقول ده، هغه دا چه ۱۲۰ اوښان د دریو سړو په مینځ کښې مشترک دي، په داسې طریقې چه د یو سړی ۳۵ دی او د یو ۴۰ دی، او د یو ۴۵.

(۱) چه ابن العربی په المسالك شرح مؤطا مالك کښې لیکلي دي، چه د نبی کریم ﷺ نه د زکوة ماشیه باره کښې درې کتابونه ثابت دي، کتاب ابوبکر، کتاب ال عمرو بن حزم، کتاب عمر بن خطاب، او هم په دې د امام مالک اعتماد دي، مخکښې ئې لیکلي دي، قال ابو الحارث قال احمد بن حنبل کتاب عمرو بن حزم في الصدقات صحيح، واليه اذهب ائمه من العینی ۹ ص ۱۶، زه وایم، کتاب د عمر بن الخطاب ﷺ په ابوداؤد کښې مخکښې راوان دي، او کتاب ابی بکر خو په دې حدیث الباب کښې مذکور دي، او د کتاب عمرو بن حزم حواله مخکښې تیره شوه.

(۲) په هغي کښې بعضې په درس ترمذی (از مولانا مفتی تقی عثمانی) کښې هم لیکلي دي.

په ۴۰ او ۴۵ کښې خو یو یو بنت لبون شو، او د کوم شریک چه اوبښان ۳۵ وو، هغه ته یو بل حاصل شو، مخکښې د هغه په ذمه بنت مخاض وو، اوس ددې یو زیاتوالی سره په هغه بنت لبون واجب شو، په دې صورت کښې مجموعی طور باندې په ۱۲۱ کښې درې بنات لبون شو، په دې تاویل کښې اگر چه ظاهرا بعد دې، لیکن د تطبیق بین الروایات عذر ددې دپاره کافی دی.

فاذا تباین اسنان الابل فی فرائض الصدقات فمن بلغت عنده صدقة الجذعة وليست عنده جذعة وعنده حقة فانها تقبل منه وان يجعل منها شاتين او عشرين درهما.

د حدیث شرح او د تفاوت ما بین السنین پوره کولو طریقه:

ددې تشریح داده، چه دا ضروری نه ده، چه په چا زکوة کښې د کوم عمر اوبښ واجب شوې وی، هغه اوبښ دهغه سره موجود وی، که موجود وو، نو فیه، او که نه وو، نو دهغې حل په حدیث کښې بیان کړې شوې دې، چه کوم واجب دې، یا دهغې نه یو کال زیات عمر والا دې واخلی، که هغه وی، یا یو کال کم عمر والا دې واخلی، او ددې تفاوت ما بین السنین د پوره والی صورت دادې، چه په یو شکل کښې به مالک ساعی ته عشرين درهم یا شاتین ورکړی، او په یو صورت کښې به دساعی نه واخلی، د تلافی دا شکل د امام شافعی، احمد، او داؤد ظاهری په نزد اصولی او معیاری دې، او د احنافو په نزد په دې کښې اصل قیمت دې، د قیمت په اعتبار سره چه کوم کموالې یا زیاتوالې دې، دهغې اعتبار به وی، لکه څرنگ چه قیاس تقاضا کوی، او د حضرت علی رضی الله عنه نه روایت دې، چه هغوی ددې تفاوت تلافی په یو شاة یا لس درهم سره فرمائیلي ده، او ددې حدیث توجیه داده، چه ممکن ده هغه وخت کښې د کوم وخت چه دا حدیث دې، د قیمت په اعتبار سره ددې دواړو په مینځ کښې دومره فرق وو، والله تعالی اعلم،

او د امام مالک رحمته الله مسلک په منهل کښې داسې لیکلې دې، چه دهغه په نزد د کوم عمر چه واجب دې، هم هغه ورکول ضروری دې، اگر که مالک هغه په بیع واخلی او ورکړی. ومن بلغت عنده صدقة ابنة مخاض وليس عنده الا ابن لبون ذکر فانه يقبل منه وليس معه شيء، بره د تفاوت والا حدیث کښې چه څومره شکلونه مذکور دی، هغه ټول د یو قسم وو، یعنی د عمر په اعتبار سره، او دلته کښې هغه تفاوت بیانولې شی، چه د ذکورت او انوثت په اعتبار سره وی، پس زده کول پکار دی، چه په ابل کښې د ذکر او انثی فرق شرعا معتبر دې، د دواړو په قیمت کښې فرق وی، د انثی قیمت زیات دې، د ذکر نه، په خلاف د بقر او غنم نه، چه په هغې کښې د نر او ښځې فرق معتبر نه دې، خصوصا د احنافو په نزد، او دا هم واضحه ده، چه د ابل په زکوة کښې اصالة انثی واجبه وی، لیکن که چا سره انثی نه وه، بلکه ورسره ذکر وو، لکه چه په مذکوره حدیث کښې دی، چه په یو سړی بنت مخاض واجب شو، لیکن بنت مخاض دهغه سره نه وو، البته دهغې نه دیو کال د زیات عمر ذکر دې، یعنی ابن لبون، نو په دې صورت کښې د ائمه ثلاثه په نزد دا خبره متعین ده، (وهو رواية عن ابی یوسف) چه د بنت مخاض به ځانې په ابن لبون اخستلې شی، کما فی الحدیث، گویا

د انوش تلافی به زیات عمر سره او کړې شی،^(۱) او د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او حضرت امام محمد رحمته الله علیه په نزد د بنت مخاض په ځاني ابن لبون اخستل متعین نه دی، بلکه دهغوی په نزد دلته کښې هم د قیمت اعتبار دي.

وفي سائمة الغنم اذا كانت اربعين ففيها شاة الى عشرين ومائة الخ

د نصاب غنم تفصیل :

ددې ځاني نه د بزو نصاب شروع کیږي، چه څلویښت دي، او شپږ شلو پورې بالاتفاق هم دا دی، ددې نه پس د ۱۲۱ نه تر دواؤ سوؤ پورې دوه بزې دي.

فاذا زادت على مائتين ففيها ثلاث شياه الى ان تبلغ ثلاثمائة فاذا زادت على ثلاثمائة ففي كل مائة شاة شاة.

او هر کله چه د دواؤ سوؤ نه زیاتې شی، نو په هغې کښې درې بزې دي، تردې پورې چه درې سوؤ پورې اورسیري، او هرکله چه د درې سوؤ نه زیاتې شی، نو بیا په هر سلو کښې یوه بزه ده، یعنی چه کله په درې سوؤ باندې سل زیاتې شی، یعنی څلور سوه شی، نو بیا به په دریو بزو یوه زیاته شی، لهذا درې بزې به د ۲۰۱ نه شروع شی، او ۳۹۹ پورې به وی، (دا نه دی گنرل پکار چه درې بزې به صرف ۳۰۰ پورې وی، لکه چه د ظاهري الفاظو نه شبه کیږي، او هرکله چه دریو سوؤ باندې پوره سل زیاتې شی، یعنی څلور سوه شی، نو بیا به یوه بزه زیاته شی، او په هر سلو کښې به یوه بزه زیاتېږي، لهذا په څلورو سوؤ کښې څلور، ۴۹۹ پورې، او هرکله چه یوه زیاته شی، او پوره پنځه سوه شی، نو په هغې کښې به پنځه شی.

دلته کښې یو اختلاف دي، هغه دا چه فاذا زادت على ثلاثمائة کښې د جمهورو په نزد خود سلو زیاتوالي مراد دي، لهذا ۳۹۹ پورې به درې بزې واجبي وی، او د حسن بن صالح په نزد مطلق زیاتوالي مراد دي، لهذا دهغه په نزد به ۳۰۱ کښې څلور بزې واجبي وی، ۳۹۹ پورې، او بیا به مخکښې څلورو سوؤ کښې پنځه بزې واجبي شی.

قوله: ولا يؤخذ في الصدقة هرمة ولا ذات عوار.

د حدیث شرح :

د نصاب د بیان نه پس دا بیان فرمائي چه کوم قسم بزه یا څاروي په زکوة کښې اخستل پکار دي، نو فرمائي چه په زکوة کښې به زړه (بودی) نه اخلي، او نه عیب دار، څرنگه عیب مراد دي؟ بعضې وائي هغه عیب چه دهغې په وجه بیع کښې څیار رد حاصلیږي، چه د تاجرانو په نزد د نقصان سبب وی، او بعضې وائي هغه عیب مراد دي، چه د جواز اضحیه نه مانع وی.

ولا تيس انعم الا ان يشاء المصدق، او نه به اخستلې کیږي په زکوة الغنم کښې نر، په زکوة البقر کښې نر اخستلې شی بالاتفاق، دلته کښې منع دي، مصدق په دواؤ طریقو سره

^(۱) لیکن دهغوی په نزد دا په هر ځاني کښې نه دی، لکه د بنت لبون په ځاني به حقه ذکر (هغه نر چه د بنت لبون نه یو کال لوني وی) نشي اخستلې، خو هغې لره د بنت مخاض په ځاني اخستلې شی، هکدا هند الشافعيه والمالکيه لیکن د حنابله په نزد جائز ده، (کدافي هامش البدل)

لوستلې شوې دې، مصدق په تخفيف دصاد سره، صدقه وصولونکې، يعنی ساعی، او مصدق دصاد په تشديد سره، صدقه ادا کونکې يعنی مالک،^(۱) په اول صورت کښې د استثناء تعلق به دريو وارو سره وي، لهدا که ساعی د څه مصلحت د وجې نه بودی بزه (مثلاً د کثرت لحم وغيره، چه په هغې کښې د فقيرانو فائده زیاته وي) يا عیب دار يا تر اخستل غواړی، نو اخستلې شی، او په دویم کښې صورت کښې به د استثناء تعلق صرف آخری يعنی تیس سره وي، يعنی مالک که تیس په خپله ورکول غواړی، نو ورکولې شی، ساعی ته په خپله د اخستلو حق نشته،^(۲) او دا ددې وجه نه چه د بزو په رمه کښې نریو يا دوه وي، چه د مالک د ضرورت څیز دې، د جفتی وغيره دپاره، ددې وجې نه که هغه خپله غواړی نو ورکولې شی، ولا يجمع بين مفترق ولا يفرق بين مجتمع خشية الصدقة، دا جمله د توضیح او تشریح محتاجه ده، او ددې په شرح کښې د ائمه فقه اختلاف هم دې، ددې وجې نه په دې پوهیدل هغه اختلاف پیژندلو باندې موقوف دی.

خلطه جوار مؤثر دې که نه؟

د اختلاف صورت دادې، چه د شافعيه او حنابله په نزد د سوائمو د زکوة تعلق د څاروو د اختلاط په صورت کښې په قطائع^(۳) باندې دې، په ملک باندې نه دې، بلکه ملک د خلیطین په منزله د ملک رجل واحد دې، او هم دا مسلک د امام مالک هم دې، لیکن ددوی او د امام شافعی رحمه الله په مسلک کښې لږ شان فرق دې، چه مخکښې به معلوم شی، لهدا په رمه کښې چه څومره څاروی وي، هغې ته به کتلې شی، که هغه د یو سرې ملک وي، یا د څو سرو ملک وي، ملک د خلیطین په منزله د ملک رجل واحد دې، الحاصل خلطه الجوار مؤثر دې،^(۴) د امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نزد خو په نصاب او مقدار واجب دواړو کښې، او د امام مالک رحمه الله په نزد صرف په مقدار کښې واجب دې، په نصاب کښې واجب نه دې، بلکه دهغه په نزد د هر خلیط صاحب نصاب کیدل ضروری دی، دې لره په

(۱) قال الحافظ ۳ ص ۲۵۴ اختلاف في ضبطه الاكثر علي انه بالتشديد والمراد المالك وهذا اختيار ابي عبيد ومنهم من ضبطه بتخفيف الصاد وهو الساعي اه او په دې کښې نور هم اقوال دی، مونږ د خپلو استاذانو نه دا دوه اوریدلي دي.

(۲) دلته کښې دا سوال پیدا کیږی، چه بیا په اول صورت کښې د استثناء تعلق دريو وارو سره منلو کښې د اخذتیس اختیار ساعی ته ولې ورکړې شو، ددې جواب د بعضې شارحینو دکلام نه دا معلوم کیږی، چه په تیس کښې یو حیثیت بل هم شته، هغه داچه ددې غوښه د ښځې په مقابله کښې نظیفه او خوندوره نه وي، (د غیر خصی کیدو په صورت کښې) ددې وجې نه ونیلې شوې دی، چه که ساعی اخستل غواړی نو اخستلې شی.

(۳) جمع قطیعه معنی رمه.

(۴) دې ته خلطه الاوصاف هم ونیلې شی، د جمهورو په نزدې ددې تحقق په څو څیزونو کښې اشتراک او اتحاد باندې موقوف دې، اتحاد في المراح (میث) والمسرح (هغه ځاني چه کوم ځاني کښې محکښې نه څاروی جمع کیږی، بیا دهغې ځاني نه صحرا ته ځی) والمرعي (د خریدلو ځاني) والفحل (تر جفتی کونکې) والمشرّب (تالاب یا نهر) والرعي ددې نه علاوه نور هم بعضې شرائط دی، او بعضې وائي چه د خلطه دپاره صرف اتحاد في الرعي والمرعي کافی دې.

مثال سره زده کړئ، په نصاب کښې د مؤثر کیدلو شکل دادې، په یوه رمه کښې مثلا څلوېښت بزې دی،^(۱) چه د دواؤ سرو ملک دې، نو د شافعیه^(۲) او د حنابلې په نزد په دې کښې یوه بزه واجبه ده^(۳) لکه چه که دا بزې د یو سړی وې، نو بیا هم په هغې کښې یوه بزه واجبه وه، او د امام مالک^(۴) په نزد په دې کښې به زکوة واجب نه وی، ځکه چه هر خلیط صاحب نصاب نه دې.

او که یو خلیط صاحب نصاب وی، او بل نه وی، نو زکوة به صرف په صاحب نصاب واجب وی، په دویم شریک به واجب نه وی، مثلا یوه رمه کښې شپيته بزې دی، څلوېښت د یو سړی او شل د بل سړی، نو په دې صورت کښې زکوة صرف څلوېښتو والا باندې واجب دې. او په مقدار واجب کښې د مؤثر کیدو مثال دادې، چه په یوه رمه کښې مثلا د دواؤ سرو اتیا بزې دی، د هر یو څلوېښت څلوېښت نو په دې صورت کښې د ائمه ثلاثه په نزد^(۵) په زکوة کښې صرف یوه بزه واجبه ده، یعنی نیمه نیمه.

او د احنافو په نزد خلطه جوار مطلقا معتبر نه دې،^(۶) نه په نصاب کښې او نه په مقدار واجب کښې، بلکه په ملک باندې مدار دې، لکه چه په نورو مالونو مثلا سره زر، او سپین زر وغیره کښې زکوة ادا کولې شی.

^(۱) یا ددې نه زیاتې، تردې پورې که په رمه کښې څلوېښت بزې د څلوېښتو مالکانو وې نو بیا هم
^(۲) د بعضې کتابونو د شوافعو نه معلومیږي، چه په خلیطینو کښې کم از کم د یو صاحب نصاب کیدل ضروری دی، مثلا دوه سړی په شلو بزو کښې شریک دی، نصفاً نصف، او په هغې دواړو کښې صرف د یو سړی دیرش بزې نورې دی، نو اوس دا صاحب الثلاثین صاحب نصاب شو، نو په دې صورت کښې زکوة یعنی یوه بزه به واجبه وی، چه دهغې به پنځه حصې کولې شی، ځکه چه مجموعه د مالونو خمسین ده، پس په دغې پنځو حصو کښې به یو خمس د لسو بزو والا په حصه کښې وی، او باقی څلور اخماس به د بل شریک په حصه کښې وی.
^(۳) د هر خلیط په ذمه نیمه بزه واجبه شوه.

^(۴) علامه عینی^(۱) فرماني د جمهورو په نزد د خلطه اثر په ایجاب زکوة کښې هم کیږي، او هم دارنگې په تکثیر زکوة کښې هم، او په تقلیل زکوة کښې هم، مثال الاول: په یوه رمه کښې د خلیطینو پنځه اوبسان یا څلوېښت بزې وې، نو په دې کښې زکوة واجب دې، او که خلطه نه وې، نو زکوة به واجب نه وو، مثال الثاني: په یوه رمه کښې خلیطینو کښې د هر یو یو سل یو (۱۰۱) بزې دی، ټولې دوه سوه دوه (۲۰۲) دی، نو په دې صورت کښې درې بزې واجبي دي، په هر سړی باندې شاة او نصف شاة (یوه نیمه بزه) او که خلطه نه وې، نو په هر یو به یوه یوه بزه واجبه وه، نو دلته کښې په مقدار زکوة کښې زیاتوالي د خلطې په وجه راغلو، مثال الثالث: په یوه رمه کښې یو سل شل (۱۲۰) بزې د دریو سرو شریکي دي، یعنی د هر یو څلوېښت څلوېښت بزې دی، نو دلته کښې صرف یوه بزه واجبه ده، د هر یو په ذمه ثلث شاة (دریمه حصه بزه) او که خلطه نه وې، نو بیا درې بزې واجب کیدلې، دا د تقلیل مثال شو.

^(۵) د خلطې په اصل کښې دوه قسمه دي، خلطه الشیوع چه هغې ته خلطه الاشتراک هم وئیلې شی، او خلطه الجوار چه ورته خلطه الاوصاف هم وئیلې شی، په قسم اول کښې د هر شریک ملک د بل د ملک نه ممتاز نه وی، لکه مثلا دواؤ سرو ته په میراث کښې مشترک طور باندې بزې ملاؤ شوې، چه هغې لره هغوی لا تقسیمي کړې نه دي، یا دوه سړی مشترک طور باندې بزې واخلي، او په قسم ثاني کښې د هر یو ملک د بل نه ممتاز وی، صرف په خارجي خیزونو کښې اتحاد وی، یعنی په راعی او مرعی وغیره کښې.

خلطة الشيوخ :

او هم داسې دهغوی په نزد خلطة الشيوخ هم غیر معتبر دي، اود طاؤس، او عطاء بن ابی رباح په نزد (۱) خلطة الجوار خو معتبر نه دي، او خلطة الشيوخ معتبر دي، او د ائمه ثلاثه په نزد دواړه معتبر دي.

په خلطة الجوار کښې د جمهورو دپاره دليل :

خلطة الجوار مؤثر کيدلو دپاره د جمهورو استدلال د حديث الباب نه دي، (۲) هغه داسې، چه که د اجتماع او افتراق په حالت کښې شرعا فرق نه وي، نو دهغې نه د منع کولو څه فائده ده، هرکله چه د دواړو حالتونو حکم يو دي، لهذا معلومه شوه، چه د څاروؤ د اختلاط او انفراد حکم مختلف دي، احناف وائي په نورو احاديثو سره د زکوة دپاره ملک نصاب شرط کيدل ثابت دي، او دلته کښې ددي حديث نه جمع او تفريق ملک په اعتبار سره مراد دي، چه ساعی د دواؤ سرو ملکيت د يو سري ملکيت او نه گنري، او هم داسې د يو سري ملکيت د دواؤ سرو ملکيت اونه گنري.

شرح حديث :

ددې نه پس پوهه شئ، چه دا جمع متفرق او تفريق مجتمع، د کوم نه چه حديث کښې منع راغلي ده، دهغې تعلق د مالک او ساعی دواړو سره کيدې شي، دغه شان د خشية الصدقة تعلق هم د دواړو سره دي، د مالک خشية يا وجوب زکوة وي، يا زيادت زکوة او د ساعی خطر ددي مناسب وي، يعنی عدم وجوب زکوة يا قلت زکوة، چه د جمع او تفريق گړې يا په دي نيت وي، چه ماباندې زکوة واجب نشي، يا په دي نيت وي، چه کم واجب شي، او د ساعی د طرف نه گړې ددي وجې نه وي، چه زکوة واجب شي، يا زيات واجب شي، لهذا دلته کښې د څلورو مثالونو ضرورت دي، دوه مثالونه د جمع و تفريق من المالک، او دوه مثالونه جمع و تفريق من الساعی، چه لاندې ليکلې شوې دي.

۱. (جمع المتفرق من المالک) څلوېښت څلوېښت بزې في الواقع دوه ځايونو کښې وي، (على مسلک الجمهور) يا د دواؤ سرو ملکيت کښې وي، (على مسلک الحنفية) لهذا په دي کښې دوه بزې واجبې وي، ليکن د ساعی په راتلو مالک هغه يو ځائي کړې او ورته ئې اوبښودلې، (که من حيث الملك وي او که من حيث المرعى) دي دپاره چه په هغې کښې صرف يوه بزه واجبې شي.

۲. (تفريق المجتمع من المالک) څلوېښت بزې يو ځائي وي، د ساعی په راتلو ئې هغه شل شل په دواؤ ځايونو کښې تقسيم کړې، دي دپاره چه زکوة واجب نه شي.

۳. (جمع المتفرق من الساعی) شل شل بزې متفرقې وي، په هغې کښې هيڅ زکوة واجب نه

(۱) فقد حکي الامام البخاري في صحيحه عنهما اذا علم الخليفة انهما فلا يجمع مالهما ۱- او د ائمه ثلاثه په نزد دا دواړه قسمونه معتبر دي، والله تعالى اعلم

(۲) په هغې کښې دي، لا يجمع بين متفرق ولا يفرق بين مجتمع

وو، لیکن ساعی راغلو او هغه ئې مجتمع حساب کړې، دې دپاره چه یوه بزه په زکوة کښې واجبه شی.

۴. (تفریق المجتمع من الساعی) اتیا بزې مجتمع وې، په هغې کښې د قاعدې مطابق یوه بزه واجبه وه، لیکن ساعی راغلو، او هغه ئې د څلویښتو څلویښتو دوه رمې حساب کړې، دې دپاره چه د یو په ځانې دوه بزې واجبې شی.

ددې ټولو د هوکو ورکولو نه په دې حدیث کښې منع کړې شوې ده، وما کان من خلیطین فانهما یتراجعان بینهما بالسویة، دا د کتاب الصدقة والا حدیث یو جزء دې، حضرت امام بخاری خو په دې باندې مستقل ترجمه الباب قائم کړې دې.

د حدیث په شرح کښې د جمهورو او احنافو اختلاف:

د خلیطین نه څه مراد دې، په دې کښې اختلاف دې، جمهور ددې نه دوه سړي مراد اخلي، چه دهغوی په څاروؤ کښې خلطه جوار وی، یعنی د هر یو څاروی د بل نه ممتاز وی، هر یو خپل خپل څاروی پیژنی، بس صرف په راعی او مرعی وغیره اوصافو کښې اتحاد وی، عرض داچه د جمهورو په نزد په دې حدیث کښې خلطه الجوار مذکور دې، ددې وجې نه هغوی ددې اعتبار کوی، او مؤثر ئې منی، او په دلیل کښې دا حدیث او ددې نه مخکښې چه کوم تیر شوې دې، لا یجمع بین متفرق و لا یفرق بین مجتمع پیش کوی.

او احناف فرمائی چه خلطه الجوار څه معتبر خیز نه دې، او نه په حدیث کښې دا مراد دې، بلکه خلیط په لغت کښې وئیلې شی، شریک ته، او هم دا دلته کښې مراد دې، او د شریکانو چه کوم ملک وی، هغه غیر ممیز وی، لکه چه په خلطه الشیوع کښې وی، اگر چه دلته کښې خلطه الشیوع مراد دې، لیکن په دې معنی نه، چه هغه په ایجاب د زکوة یا په تقلیل یا په تکثیر د زکوة کښې مؤثر دې، په دې اعتبار سره خو زمونږ په نزد دواړه غیر معتبر دی، بلکه په دې کښې د یو حسابی امر بیان دې، هغه داچه د مال مشترک زکوة د حصو مطابق واجب دې، لهذا کله چه ساعی د مال مشترک زکوة مشترک طور سره واخلی او لاړ شی، نو بیا به هغه شریکان (که دهغوی حصی متفاوتې وی) خپلو کښې خپل حساب ورکړه راکړې سره صفا کړی، او که شرکت برابرې والا وو، نو ظاهره ده، چه زکوة به هم برابر واجب وی، نو بیاد هیڅ تراجع حاجت نشته (۱) مثلاً شپږ شلې ۱۲۰ بزې د دواؤ سړو په مینځ کښې مشترک وې، د یو دوه ثلثه یعنی اتیا وې، او د بل شریک یو ثلث یعنی څلویښت وې، اوس زکوة خو د دواړو برابر دې، د هر یو په ذمه یوه یوه بزه ده، لیکن بزې خو د یو بل نه جدا نه دی، بلکه په هره بزه کښې شرکت دې، نو په دې صورت کښې به ساعی په زکوة کښې دوه بزې واخلی، لیکن په دې دواؤ بزو کښې د صاحب الثلثین څلور ثلثه لاړل، (یعنی یوه بزه پوره او بلې کښې یو ثلث) او د صاحب الثلث صرف دوه ثلثه لاړل، اوس صاحب الثلثین لره پکار دی، چه د صاحب الثلث نه د یو ثلث بزې قیمت وصول

(۱) مثلاً دوه سړي په اتیا بزو کښې برابر شریک دی، اوس په دې کښې دوه بزې د زکوة واجب دی، نو ساعی دوه بزې واخستلې او لاړو، په هره بزه کښې نیمه د یو شریک ده او نیمه د بل شریک،

کړی، دې دپاره چه د دواړو په حصه کښې د زکوۍ یوه یوه بزه پاتې شی.
دا تشریح او مثال خو د احنافو د مسلک مطابق دې، او جمهور ددې تشریح او تمثیل داسې کوی، په یوه رمه کښې څلویښت بزې د دواړو سړو دی، د هر یو شل شل، په هغې کښې صرف د یوې بزې زکوۍ دې، نیمه د یو شریک د حصې نه او نیمه د بل د حصې نه، او س ساعی چه د چا د حصې نه هم اخستلې وی، هغه لره پکار دی، چه د نیمې بزې قیمت د بل شریک نه وصول کړی، (دادې هغه تراجع بالسویة چه په حدیث کښې ذکر دې) یو بل مثال واخلئ، هغه داچه په یوه رمه کښې یونیم سل ۱۵۰ بزې وې، سل د یو او پنځوس د بل، په هغې کښې دوه بزې واجب وې، اثلاثا یعنی په هره بزه کښې یو ثلث د صاحب الخمسین او دوه ثلثه د صاحب المائة، ددې مطلب دا شو، چه د صاحب المائة په ذمه یوه بزه او دریمه حصه د بزې ده، او د صاحب الخمسین په ذمه د یوې بزې دوه ثلثه دی، اوس که ساعی دوه بزې د صاحب المائة د بزو نه یورې، نو دا صاحب المائة به د بل شریک نه دیوې بزې ثلث قیمت واخلی، او که ساعی دوه بزې د صاحب الخمسین د بزو نه یورې، نو دا صاحب الخمسین به د بل شریک نه د هرې بزې د دواړو ثلثو قیمت واخلی، (ذکره العلامة القسطلانی ص ۳۴)

فانده: خلطة الجوار چه د هغې جمهور علماء قائل دی، په هغې کښې اختلاف دې، چه دا په کومو کومو خیزونو کښې معتبر دې، د حنابله او مالکیه په نزد صرف د څاروؤ په زکوۍ کښې معتبر دې، او د شوافعو په نزد د څاروؤ سره خاص نه دې، بلکه په زروع، ثمار او نقدین ټولو کښې معتبر دې.

وفي الرقة ربع العشر: رقه د راء په کسرې سره، او د قاف په تخفیف سره دې، الفضة الخالصة که مضروبه وی، یعنی سکه وی، یا غیر مضروب، په اصل کښې ورق وو، واؤ حذف کړې شو، او دهغې په عوض کښې آخره کښې تاء راوړلې شوه، لکه وَغَدٌ وَ عِدَّةٌ دې.

[۱۵۱۸] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِتَابَ الصَّدَقَةِ، فَلَمَّا خَرَجَهُ إِلَى عَمَّالِهِ حَتَّى قُبِضَ فَقَرَنَهُ بِسَيْفِهِ، فَعَمِلَ بِهِ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى قُبِضَ، ثُمَّ عَمِلَ بِهِ عُمَرُ حَتَّى قُبِضَ فَكَانَ فِيهِ "فِي خَمْسٍ مِنَ الْإِبِلِ شَاةٌ، وَفِي عَشْرِ شَاتَانِ، وَفِي خَمْسٍ عَشْرَةٍ ثَلَاثُ شِيَاءٍ، وَفِي عَشْرِينَ أَرْبَعُ شِيَاءٍ، وَفِي خَمْسٍ وَعَشْرِينَ ابْنَةُ مُحَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ، فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا ابْنَةُ لَبُونٍ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا حِقَّةٌ إِلَى سِتِينَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا جَدَّةٌ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ إِلَى تِسْعِينَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا حَقَّتَانِ إِلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِنْ كَانَتْ الْإِبِلُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وَفِي الْغَنَمِ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ شَاةٌ شَاةٌ إِلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةً فَشَاتَانِ إِلَى مِائَتَيْنِ، فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةً عَلَى الْمِائَتَيْنِ فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاءٍ إِلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ، فَإِنْ كَانَتْ الْغَنَمُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ شَاةٌ وَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ حَتَّى تَبْلُغَ الْمِائَةَ، وَلَا يَفْرُقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ مُحَافَةَ الصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَا جَعَانِ

۱: سنن الترمذي للزكاة ۴ (۶۲۱)، (تحفة الأشراف: ۶۸۱۳)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للزكاة ۹ (۱۷۹۸)، موطا امام مالك للزكاة ۱۱ (۲۳) (وجادة)، سنن الدارمي للزكاة ۶ (۱۶۶۶)، مسند احمد (۱۵، ۱۴/۲) (صحيح)

يَنْهَمَا بِالسَّوِيَّةِ وَلَا يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرَمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَيْبٍ، قَالَ: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِذَا جَاءَ الْمُصَدِّقُ قُتِمَتِ الشَّاءُ أَثْلَانَا ثَلَاثًا ثَرَارًا، وَثَلَاثًا خِيَارًا، وَثَلَاثًا وَسَطًا، فَأَخَذَ الْمُصَدِّقُ مِنَ الْوَسَطِ "وَلَمْ يَذْكُرِ الزُّهْرِيُّ الْبَقَرَةَ".

سالم د خپل پلار حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه نقل کوي چه رسول الله ﷺ د زکات تفصيل ليکلي وو مگر هغې لره نه خپلو عاملانو ته لا ليرلې نه وو چه د هغوی ﷺ وفات اوشو او دې لره حضور ﷺ د خپلې تورې سره (په نيام کښې) ايخودلې وو - چنانچه حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه په دې باندې عمل اوکړو تردې پورې چه وفات شو بيا حضرت عمر رضي الله عنه په دې باندې عمل اوکړو تردې پورې چه وفات شو - په دې کښې دا ليکلي شوې وو: "په پنځو اوبښانو کښې يوه چيلئ، په لسو کښې دوه چيلئ، په پنځلسو کښې درې چيلئ او په شلو کښې څلور چيلئ - په پنځيشتو اوبښانو کښې يو کليزى مؤنث اوبښه (بنت مخاض) ده - ترد پنځه ديرشو پورې - که چېرې يوه هم زياته شى نو په دې کښې بنت لبون (دوه کليزى مؤنث اوبښه) ده، تر د پنځه څلوېښتو پورې - که چېرې يوه هم زياته شى نو په دې کښې حقه (درې کليزى مؤنث اوبښه) ده تر د شپيتو پورې - که چېرې په دې باندې يوه هم زياتى شى نو په هغې کښې جذعه (څلور کليزى مؤنث اوبښه) ده تر د پنځه اوياء (۷۵) پورې، که چېرې يوه هم زياته شى نو په دې کښې دوه بنت لبون (دوه کليزى دوه مؤنث اوبښې) دى، تر د نوى (۹۰) پورې که چېرې يوه هم زياته شى نو په هغې کښې دوه حقي (درې کليزى درې مؤنث اوبښې) دى تر د شپېر شلو پورې - که چېرې اوبښان ددې نه زيات وى نو په هر پنځوسو کښې يوه حقه او په هر څلوېښتو کښې يوه بنت لبون ده - او په چيلو (بکرو) کښې په هر څلوېښتو کښې يوه چيلئ ده، تر د شپېر شلو پورې - که چېرې يوه هم زياته شى نو بيا دوه بکري دى تر د دوو سوو پورې، که چېرې په دوو سوو باندې يوه (چيلئ) هم زياته شى نو په هغې کښې درې بکري دى تر د درې سوو پورې - که چېرې بکري ددې نه زياتى وى نو په هر سلو کښې يوه بکري ده - او د سلو نه په کمو کښې هيڅ نشته دې تردې پورې چه سل پوره شى - يوځاني ځناور دې د زکات د يرې نه جدا جدا نه کړې شى او جدا جدا دې جمع نه کړې شى - او د چا څاروى چه يوځاني وى نو هغوى دې په خپل مابين کښې برابر برابر لين دين کوى - او په زکات کښې دې هيڅ بوډا يو عيب دار څاروې وانه خستلې شى - امام زهرى وائى چه کله د زکات د وصولو والا راشي نو چيلئ دې په دريو حصو باندې تقسيم کړې شى يعنى مانده، عمده او درميانه درجه کښې او تحصيلدار دې زکات د درميانه درجې نه وصول کړى - امام زهرى د غواگانو ذکر نه دې کړې -

تشریح: قوله: حدثنا عبد الله بن محمد النفيلي..... فلم يخرج الى عماله حتى قبض فقره بسيفه.

په دې جمله کښې تقديم تاخير دې، فقره بسيفه مقدم کول پکار وو، او حتى قبض مؤخر کول، کما هو ظاهر، ددې نه مستفاد کيږي، چه دا کتاب الصدقه نبي کریم ﷺ ليکلي وو، عاملانو او ساعيانو ته دورکولو په نيت سره، دې دپاره چه ددې نقلونه اويستلې شى، او هغوى ته حواله کړې شى، نو صدیق اکبر رضي الله عنه او فاروق اعظم رضي الله عنه هم داسې اوکړل، او نبي کریم ﷺ ته ددې نوبت رانغلو، (دې په باره کښې څه ددې نه مخکښې هم تير شوې دى)

قال الزهري اذا جاء المصدق يعني د ساعی په راتلو چه كله هغه د زكوة اخستلو د پاره راشی، نود كومو خاروؤ زكوة چه اخستل وی، هغی لره په دریو قسمونو كښې تقسیم كړې شی، اعلی او افضل، اوسط، ادنی، بیا مصدق لره پكار دی، چه د اوسط نه واخلی.

[۱۵۶۱] (۱) حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْوَاسِطِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ بِإِسْنَادٍ وَمَعْنَاهُ: قَالَ: "إِنْ لَمْ تَكُنْ ابْنَةً فَخَاضَ قَائِنُ لَبُونٍ" وَلَمْ يَذْكُرْ كَلَامَ الزَّهْرِيِّ.

سفيان بن حسين په خپل سند سره د مذكوره بالا هم معنی بيان كړې دې ... او وئيلي ئي دي كه چرې بنت مخاض (يو كليزې) نه وي نو بنت لبون (دوه كليزې) دې پيش كړي - او د زهري كلام ئي ذكر كړې نه دي -

[۱۵۶۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، قَالَ: هَذِهِ نُسْخَةُ كِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي كَتَبَهُ فِي الصَّدَقَةِ، وَهِيَ عِنْدَ آلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ ابْنُ شَهَابٍ: أَقْرَأْنِيهَا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فَوَعَيْتُهَا عَلَى وَجْهِهَا، وَهِيَ الَّتِي اتَّسَخَّرَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَسَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، قَالَ: "فَإِذَا كَانَتْ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَمِائَةً فَبِهَا ثَلَاثُ بَنَاتٍ لَبُونٍ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ ثَلَاثِينَ وَمِائَةً فَبِهَا بَنَاتُ لَبُونٍ وَحِقَّةٌ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَثَلَاثِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً فَبِهَا حِقَّتَانِ وَبُنْتُ لَبُونٍ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَأَرْبَعِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ خَمْسِينَ وَمِائَةً فَبِهَا ثَلَاثُ حِقَاقٍ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَخَمْسِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ سِتِّينَ وَمِائَةً فَبِهَا أَرْبَعُ بَنَاتٍ لَبُونٍ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَسِتِّينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ سَبْعِينَ وَمِائَةً فَبِهَا ثَلَاثُ بَنَاتٍ لَبُونٍ وَحِقَّةٌ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَسَبْعِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ ثَمَانِينَ وَمِائَةً فَبِهَا حِقَّتَانِ وَابْنَتَا لَبُونٍ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَثَمَانِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ تِسْعِينَ وَمِائَةً فَبِهَا ثَلَاثُ حِقَاقٍ وَبُنْتُ لَبُونٍ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا وَتِسْعِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ مِائَتَيْنِ فَبِهَا أَرْبَعُ حِقَاقٍ أَوْ خَمْسُ بَنَاتٍ لَبُونٍ أَوْ السَّنَيْنِ وَجَدْتُ أَخَذْتُ وَفِي سَابِغَةِ الْغَنَمِ"، فَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ، وَفِيهِ: "وَلَا يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ، وَلَا ذَاتُ عَوَارٍ مِنَ الْغَنَمِ، وَلَا تَبْسُ الْغَنَمِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْمُصَدِّقُ".

حضرت ابن شهاب فرمائيلى دى: دا نقل دې د هغه تحرير كوم چه رسول الله ﷺ د صدقي زكات، په باره كښې ليكلي وو - او دا د آل عمر بن خطاب سره محفوظ وو - ابن شهاب فرمائيلى دى چه دا ماته سالم بن عبد الله بن عمر رضی الله عنہم اولوستو او ما هغې لره هم هغه شان ياد كړو او هم دا هغه تحرير دې كوم چه عمر بن عبد العزيز رضی الله عنہ د حضرت عبد الله بن عبد الله بن عمر رضی الله عنہم او د سالم بن عبد الله بن عمر رضی الله عنہ نه نقل كړې وو ... او حديث ئي بيان كړو - فرمائي: كله (چه د اوسانو تعداد) يو سل يويشت شى نو په دې كښې درې بنت لبون دى، تر د يو سل يو كم ديرشو (۱۲۹) پورې - كله چه يو سل ديرش شى نو په دې كښې به دوه بنت لبون او يوه حقه وي، تر د يو سل يو كم څلويښتو پورې او كله چه يو سل څلويښت شى نو په دې كښې به دوه حقي او يو بنت لبون وي تر د يو سل يو كم پنځوسو پورې، كله چه يو

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۸۱۳) (صحيح)

۲: انظر حديث رقم: (۱۵۶۸)، (تحفة الأشراف: ۶۸۱۳، ۱۸۶۷۰) (صحيح)

سل پنځوس شی نو په دې کښې به درې حقې وی تر د یوسل یو کم شپیتو پورې او کله چه یو سل شپیته شی نو په دې کښې به څلور بنت لبون وی تر د یوسل یو کم او یا (۱۶۹) پورې او کله چی یو سل او یا شی نو په دې کښې به درې بنت لبون او یوه حقه وی، تر د یوسل یو کم اتیا پورې کله چه یو سل اتیا شی نو په دې کښې به دوه حقې او دوه بنت لبون وی تر د یو سل یو کم نوی پورې - کله چه یو سل نوی (۱۹۰) شی نو په دې کښې به درې حقې او یو بنت لبون وی، تر د یو کم دوو سوو (۱۹۹) پورې - او کله چه دوه سوه شی نو په دې کښې به څلور حقې یا پنځه بنت لبون وی، د کوم عمر چی هم څاروی وی نو وادې خستلې شی - او په بهر خریدونکو چیلو کښې ئې حدیث د سفیان ابن حسین په مثل باندې ذکر کړو - په دې کښې دی په صدقه کښې دې بودا یا عیب دار څارې وانه خستلې شی اونه تر بکړې - مگر دا که د زکات تحصیلدار او غواړی.

تشریح: قوله: الذي كتبه في الصدقة وهي عند آل عمر بن الخطاب قال ابن شهاب اقرئنيها سالم بن عبدالله بن عمر فوعيتها على وجهها وهي التي انتسخ عمر بن عبدالعزيز من عبدالله بن عمر و سالم بن عبدالله بن عمر.

دا مخکښې تیر شوې دی، چه کتب الصدقات متعدد دی، په هغې کښې یو کتاب عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته منسوب دې، په دې حدیث کښې دهغې کتاب ذکر دې، دهغې باره کښې راوی وائی، چه دا نسخه د حضرت عمر رضی الله عنه آل او اولاد سره محفوظ وه، او عمر ثانی عمر بن عبد العزيز رضی الله عنه چه کله هغه د مدینې منورې امیر وو، (کما فی رواية الدارقطني والحاكم) دا کتاب نقل کړو او خپلو عاملانو ته ئې ددې مطابق عمل کولو هدایت او فرمائیلو، او دهغې یو نقل ئې ولید بن عبد الملك ته هم اولیرلو، ولید هم خپلو عاملانو ته ددې مطابق عمل کولو هدایت او کړو، او بیا دا سلسله دغه شان روانه وه، روستو خلفاؤ کښې هم هغوی ددې کتاب مطابق عمل کولو، بره په روایت کښې دی، امام زهري رحمته الله فرمائي چه حضرت سالم بن عبدالله بن عمر دا کتاب ماته اورولې وو، چه هغې لره بعینه ما زبانی یاد کړې وو، (حفظ کول خو هغې حضراتو ته ډیر آسان وو، په زرگونو نه بلکه په لکهونو احادیث هغوی ته زبانی یاد وو) فجزاهم الله تعالى عن الاسلام والمسلمين خيرا، قال فاذا كانت احدى و عشرين و مائة ففيها ثلاث بنات لبون.

د شوافع او حنابله دپاره صریح دلیل :

ددې کتاب الصدقه خاص په دې طریق کښې دا زیاتوالې دې، چه په طریق سابق کښې نشته، بلکه هلته خو داسې وو، الی عشرين و مائة فان كانت الابل اکثر من ذالك ففي كل خمسين حقة وفي كل اربعين ابنة لبون او په دې روایت کښې چه کوم دی، د شوافعو او حنابله د مسلک عین مطابق دی، ددې جواب او توجیه مخکښې تیره شوې ده، هغه یاد اوساتئ.

[۱۷۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، قَالَ: قَالَ مَالِكٌ: وَقَوْلُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: لَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ، وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ، هُوَ أَنْ يَكُونَ لِكُلِّ رَجُلٍ أَرْبَعُونَ شَاةً، فَإِذَا أَظْلَمَ الْمُصَدِّقُ جَمْعُوهَا لَيْلًا يَكُونَ فِيهَا إِلَّا شَاةٌ، وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ أَنْ الْخَلِيطَيْنِ إِذَا كَانَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةٌ شَاةٌ وَشَاةٌ فَيَكُونُ عَلَيْهِمَا فِيهَا ثَلَاثُ شِيَاءٍ، فَإِذَا أَظْلَمَ الْمُصَدِّقُ فَرَّقَا غَنَمَهُمَا فَلَمْ يَكُنْ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَّا شَاةٌ، فَهَذَا الَّذِي سَمِعْتُ فِي ذَلِكَ.

امام مالک رحمہ اللہ فرمائی چې د حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فرمان دې: متفرق (جدا جدا) مال لره جمع کول یا جدا جدا مال لره دې یوځای نه کړې شی - هغه داچه مثلاً د هر یو کس څلویښت څلویښت چیلې وی کله چې د زکات حاصلونکی راشی نو دوی خپل مال لره جمع کړی او هغه ته یې پیش کړی، ددې دپاره چې په دې کښې صرف یوه چیلې زکات راشی - او یوځای مال دې جدا جدا نه کړې شی - یعنی چې دوه کسان شریک وی او د یو یو کس سل سل چیلې وی (مجموعه دوه سوه وی) نو په دې کښې درې چیلې زکات دې مگر د زکات د اخستونکي په راتلو باندې دوی خپل خپل مال لره جدا کړی نو په هر یو کس باندې به یوه یوه چیلې زکات راشی - (په دې شان سره به یوه چیلې د زکات نه بیج کړی، ددې ما هم دغه تفصیل اوریدلې دې -

تشریح: قوله: حدثنا عبدالله بن مسلمة قال قال مالك و قول عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ لا يجمع بين متفرق و لا يفرق بين مجتمع هوان يكون الخ

د امام مالک رحمہ اللہ د بیان کړې شوې جمع او تفریق مثال:

په دې باندې کلام مخکښې تیر شوې دې، چې حضرت امام مالک رحمہ اللہ دې جمع او تفریق کښې د هر یو یو مثال (چې هغوی د خپل مشانخو نه اوریدلې دې) نقل فرمائي، د جمع مثال دادې، د دریو سړو ځان ځانله څلویښت څلویښت بزې وې، په هغې کښې درې بزې واجبې وې، لیکن هغې خلقو داسې او کړل، چې کله د ساعتی د راتلو وخت راغلو، نو دریو وارو خپلې بزې په یو ځای کښې جمع کړې او ورته یې اوبښودلې، دې دپاره چې د شپږو شلو په رڼه کښې صرف یوه بزه واجبې شی، ځکه چې ملک خلطاء په منزله د ملک رجل واحد دې، او که د یو سړي په ملک کښې شپږ شلې بزې وې، نو په هغې کښې یوه واجبېږي. د تفریق مثال یې داسې ورکړې دې، چې په یوه رڼه کښې په دواړو سړو کښې د هر یو ۱۰۱ بزې وې، یعنی ټولې دوه سوه دوه ۲۰۲ بزې وې، په هغې کښې درې بزې واجبې شوې، (کما لو کانت لشخص واحد) لیکن کله چې د ساعتی د راتلو وخت شو، نو هغې دواړو خپلې خپلې بزې په دواړو ځایونو کښې جدا کړې، (یعنی د یوې رڼې نه یې دوه رڼې جوړې کړې) دې دپاره چې په هر یو یوه یوه بزه واجبې شی.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۵۴)، وقد أخرجه: موطا امام مالك / الزكاة ۱۱ (۲۳) (صحيح)

[۱۵۷۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ هَمْرَةَ، وَعَنْ الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ زُهَيْرٌ: أَحْسَبُهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "هَاتُوا رُبْعَ الْعَشْرِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا، وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ شَيْءٌ حَتَّى تَتِمَّ مِائَتِي دِرْهَمٍ، فَإِذَا كَانَتْ مِائَتِي دِرْهَمٍ فَفِيهَا خُمُسَةٌ دِرْهَمًا، فَمَا زَادَ فَعَلَى حِسَابِ ذَلِكَ، وَفِي الْغَنَمِ فِي أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةً، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا تِسْعٌ وَثَلَاثُونَ فَلَيْسَ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ" وَسَأَقُ صَدَقَةَ الْغَنَمِ مِثْلَ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: "وَفِي الْبَقَرِ فِي كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعَةً وَفِي الْأَرْبَعِينَ مُسِنَّةً، وَلَيْسَ عَلَى الْعَوَامِلِ شَيْءٌ، وَفِي الْإِبِلِ "فَذَكَرَ صَدَقَتَهَا كَمَا ذَكَرَ الزُّهْرِيُّ، قَالَ: "وَفِي خُمُسٍ وَعِشْرِينَ خُمُسَةً مِنَ الْغَنَمِ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَأَبْنُ لَبُونٍ ذَكَرَ إِلَى خُمُسٍ وَثَلَاثِينَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إِلَى خُمُسٍ وَأَرْبَعِينَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الْجَمَلِ إِلَى سِتِينَ" ثُمَّ سَأَقُ مِثْلَ حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: "فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً، يَعْنِي وَاحِدَةً وَتِسْعِينَ، فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِنْ كَانَتْ الْإِبِلُ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ فَفِي كُلِّ خُمُسِينَ حِقَّةٌ، وَلَا يَفْرَقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُفْتَرَقٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ، وَلَا تُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرَمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَوَارٍ وَلَا تَيْسٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْمُصَدِّقُ، وَفِي النَّبَاتِ مَا سَقَتْهُ الْأَنْهَارُ أَوْ سَقَتْ السَّمَاءُ الْعُشْرُ، وَمَا سَقَى الْغَرْبُ فِيهِ نِصْفُ الْعُشْرِ" وَفِي حَدِيثِ عَاصِمٍ، وَالْحَارِثِ: الصَّدَقَةُ فِي كُلِّ عَامٍ، قَالَ زُهَيْرٌ: أَحْسَبُهُ قَالَ: مَرَّةً، وَفِي حَدِيثِ عَاصِمٍ: "إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي الْإِبِلِ ابْنَةُ مَخَاضٍ وَلَا ابْنُ لَبُونٍ فَعَشْرَةٌ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَانِ".

د حضرت علی رضی اللہ عنہ مروی دی (د حدیث راوی) زهیر وائی چه زما په خیال کنسې هغوی د رسول الله ﷺ نه بیان کړې دې، هغوی او فرمائیل: خلویبستمه حصه ادا کوی، په هر خلویبست درهمه کنسې یو درهم - او تر څو پورې چه دوه سوه درهمه پوره نه شی نو په تاسو باندې هیڅ لازم نه دی - کله چه دوه سوه درهمه شو نو په دې کنسې پنځه درهمه (زکات) دې - او کوم چه ددې نه زیات وی نو د هغې په حساب سره دې (یعنی د هغې نه دې خلویبستمه حصه ادا کړی)، او په بکرو کنسې په هر خلویبست بکرو کنسې یوه بکری ده - دا که چرې یو کم خلویبست وی نو په دې کنسې په تاسو باندې هیڅ نشته دې - " او ددې تفصیل ئې داسې بیان کړو لکه څنگه چه د زهری په روایت کنسې بیان شوې دې - او د غواگانو (غوايانو) په زکات کنسې ئې او فرمائیل: "په هر دیرشو کنسې یو کلیزی سخت ده او په خلویبستو کنسې دوه کلیزی - او داسې څاروې چه د هغې نه کار اخستلې شی په هغې باندې هیڅ زکات نشته دې - او د اوبسانو زکات " د زهری د سابقه حدیث په مثل ئې بیان کړو - وائی: په پنځیشتو اوبسانو کنسې پنځه جیلې دی - که چرې یوه هم زیاته شی نو په دې کنسې یو بنت مخاض (یو کلیزی مؤنث) ده که چرې بنت مخاض نه وی نو ابن لبون (دوه کلیزی اوبسه)، تر د پنځه دیرشو پورې - " که چرې یوه هم زیاته شی نو په دې کنسې یو بنت لبون ده تر د پنځه خلویبستو پورې - کله چه یوه هم زیاته شی نو په دې کنسې یوه حقه ده کومه چه د تیریدو مال کیدو) قابله وی تر د شپیتو پورې - بیا ئې د زهری په مثل باندې روایت بیان کړو - او وې وئیل چه یوه هم زیاته شی یعنی یونوی (۹۱)، شی نو په دې کنسې دوه حقې دی کومې

۱: سنن ابن ماجه/الزکاة ۴ (۱۷۹۰)، سنن الدارمی/الزکاة ۷ (۱۶۶۹)، تحفه الأشراف (۱۰۰۳۹)، وقد أخرجه: سنن الترمذی/الزکاة ۳ (۶۲۰)، سنن النسائی/الزکاة ۱۸ (۲۴۷۹)، مسند احمد (۱/۱۲۱، ۱۳۲، ۱۴۶) (صحیح) (د شواهدو په بنا صحیح دی، ملاحظه هو: صحیح ابی داود ۵/۲۹۱)

چه د مال كيدو قابلي وي - تر د شپږ شلو پورې - كله چه د اوبسانو تعداد ددې نه سوا شي نو په هر پنځوسو كښې يوه حقه درې كليزي اوبښه ده - د زكات د ويري نه دې يوځانې څاروي جدا نه كړې شي او نه دې جدا جدا څاروي يوځانې كړې شي - او په زكات كښې دې څه بډا څاروي يا عيب دار يا تر ځناور وانه خستلې شي، مگر دا كه تحصيل دار او غواړي (نو تر څاروي اخستلې شي) او په زرعي اجناسو كښې چه كومې زمكې په درياب يا په باران سره سيرا به كيږي نو په هغې كښې لسمه حصه ده او كومه چه په بوقي (رت، تيوب ويل وغيره) سره سيرا به كيږي نو په هغې كښې شلمه حصه ده - د عاصم او د حارث په روايت كښې دې چه زكات هر كال دې - "زهير وئيلي دي: زما خيال دې چه هغوی وئيلي دي (هر كال) يو ځل دې - "د عاصم په روايت كښې دې: "كه چرې په اوبسانو كښې بنت مخاض يا ابن لبون نه وو نو لس درهمه يا دوه چيلئ دې وركړي -"

تشریح: قوله: حدثنا عبدالله بن محمد النفيلي..... عن علي بن محمد.... فاذا كانت مائتي درهم ففيها خمسة دراهم فما زاد فعلى حساب ذالك.

ايا د نقدينو د زكوة په نصاب كښې وقص شته؟

يعنى د چاندې نصاب دوه سوه درهمه دې، په هغې كښې پنځه درهمه واجب دي، او د دواؤ سوؤ درهمو نه چه څومره زيات وي، په هغې كښې به دهغې په حساب سره زكوة واجب وي، كه د مائتين نه يو درهم هم زيات وي، نو دهغې زكوة به پنځه درهمه او د يو درهم څلوېښتمه حصه وي، ددې مطلب دا شو، چه په سرؤ او سپينو زرو كښې د زكوة نصاب پوره كيدو نه پس وقص يعنى عفو نشته، بلكه مازاد على النصاب كه قليل وي او كه كثير، دهغې په مقدار به زكوة واجب وي، په خلاف د څاروؤ د زكوة نه، چه هلته كښې د هر دواؤ نصابونو په مينځ كښې وقص وي، دا د حضرت علي عليه السلام حديث دې، د صاحبينو او ائمه ثلاثه عليهم السلام هم دا مذهب دې، په دې كښې د امام ابو حنيفه رحمه الله اختلاف دې، هغه فرمائي په دواؤ سوؤ باندي چه كله څلوېښت درهمه او په شل مثقال ذهب باندي چه كله څلور مثقال يعنى خمس نصاب زياتې نشي، په هغې كښې هيڅ واجب نه دي، هم دا مسلك د سعيد بن المسيب، طاؤس او حسن بصرى او شعبى وغيرهم دې، د امام صاحب استدلال د عمرو بن حزم د حديث نه دې، دغه شان د حضرت معاذ رضي الله عنه د حديث نه چه دهغې الفاظ په بذل المجهود كښې مذكور دي، ليكن په دې دواؤ حديثونو باندي د محدثينو سخت تنقيد دې، چه هغې لره علامه عيني په شرح بخارى ۸ ص ۲۵۹ كښې نقل كړې دې، او بيا دهغې نه پس ئې د احنافو نور دلائل بيان كړې دي، او بيا په آخره كښې ئې ليكلي دي، والعجب من النووى مع وقوفه على هذه الاحاديث الصحيحة كيف يقول ولا يبي حنيفة حديث ضعيف و يذكر الحديث المتكلم فيه ولم يذكر غيره من الاحاديث الصحيحة، او ددې حديث جواب دا كيدي شي، چه مخكښې په روايت كښې راروان دي، قال فلا ادري اعلى يقول فبحساب ذالك او رفعه الى النبي صلى الله عليه وسلم يعنى د حديث ددې جملې متعلق راوى د تردد اظهار

کوی، چه زه نشم وئیلې، چه دا خبره حضرت علی عليه السلام د خپل طرف نه فرمائیلې ده، یا هغې لره نې مرفوعا بیان کړې ده.

تشریح: قوله: وفي البقر في كل ثلاثين تبع وفي الاربعين مسنة

نصاب بقر:

دا نصاب بقر دې، یعنی دیرش، په دې کښې یو تبع دې، یا تبعه، یعنی مذکر او مؤنث دواړه برابر دی، لکه چه مخکښې په حدیث د معاذ رضي الله عنه کښې راروان دې، تبع او تبعه د اکثر رائي هم داده، البته د بقر په مسنة کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد خو ټول انواع د بقر کښې نر او ښځه برابر دی، او عند الاكثر په بقر کښې چه په کومو صورتونو کښې مسنة واجبه ده، هلته کښې د انوثت موجود کیدل ضروري دی، لکه چه د حدیث معاذ رضي الله عنه د ظاهر نه معلومېږي، دهغې الفاظ کتل پکار دی، او د احنافو دلیل د طبرانی روایت دې، په هغې کښې داسې دی، وفي كل اربعين مسنة او مسن، البته په زکوة الغنم کښې بالاتفاق انثی او ذکر برابر دی، (المهل) تبع د غوا یا مینې هغه بچې چه د یو کال وی، او په دویم کال کښې داخل وی، او په څلویښتو کښې مسنة واجبه ده، چه د دواؤ کالو وی، او په دریم کښې داخل وی، د جمهورو مسلک هم دادي، په دې کښې د امام مالک رضي الله عنه اختلاف دې، هغوی وائي چه تبع هغه دې، چه د دواؤ کالو وی، او په دریم کښې داخل وی، او مسنة هغه ده، چه د دریو کالو وی، او په څلورم کښې داخل وی، (المهل)

[۱۵۷۳] (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، وَسَمِعَ آخَرَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، وَالْحَارِثِ الْأَعْوَرِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَعْضِ أَوَّلِ هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: "فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَمِنْهَا خُمْسَةٌ دَرَاهِمٌ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ، يَعْنِي فِي الذَّهَبِ، حَتَّى يَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا، فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَمِنْهَا نِصْفُ دِينَارٍ فَمَا زَادَ فَمِنْ سَابِ ذَلِكَ، قَالَ: فَلَا أَذْرِي، أَعَلَيْ يَقُولُ: فَمِنْ سَابِ ذَلِكَ؟ أَوْ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ"، إِلَّا أَنَّ جَرِيرًا، قَالَ: ابْنُ وَهْبٍ يَزِيدُ فِي الْحَدِيثِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ".

سیدنا حضرت علی عليه السلام د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه روایت کوی ... ددې څه ابتدائی حصه هم هغه ده کومه چه په مذکوره بالا حدیث کښې ذکر شوله ... کله چه له تاسو سره دوه سوه درهمه وی او په هغې باندې یو کال تیر شی نو په هغې باندې پنځه درهمه (زکات) دې - او د سونې (سروزر) په باره کښې په تاسو باندې هیڅ نشته دې تردې پورې چه تاسو سره شل دیناره وی، پس کله چه له تاسو سره شل دیناره وی او په هغې باندې یو کال تیر شی نو په هغې باندې نیم دینار (زکات) دې او کوم چه زیات وی نو هم په هغه حساب سره به وی؛ (١) ابو اسحاق وئیلې دی: ماته معلومه نه ده چه دا خبره "د هغې په حساب سره -" حضرت

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۳۹) (صحیح) د شواهدو په بنا صحیح دې ملاحظه: صحیح ابی

علي عليه السلام خپله فرمائيلې ده يا د نبی کریم ﷺ د جانب نه - او په هيڅ مال باندې زکات نشته دې تردې پورې چې په هغې باندې کال تیر شي - (د حديث د راوی) جریر بیان دې چې ابن وهب به په حديث کښې دا اضافه کوله چې نبی کریم ﷺ فرمائيلې دي: په هيڅ مال باندې زکات نشته دې تردې پورې چې په هغې باندې کال تیر شي -

مسنة ته مسنة د طلوع اسنان د وجې نه وائي يعنی چې دهغې مخکښې ته دوه غاښونه راختلې وې، په خلاف د رجل مسن، په انسانانو کښې مسن معمر او بوډا ته وئيلې شي، دلته کښې دا مراد نه دې، (منهل).

وليس على العوامل شيء: عوامل هغه څاروی دي، چې دهغوی نه مالک کار اخلي، د بار اوچتولو يا زميداره کولو، د على العوامل نه مراد صاحب العوامل دي، په دې صورت کښې به على په خپله معنی وې، او که مضاف لره محذوف اونه منلې شي، نو على به د فې په معنی کښې وې، د جمهور عالمانو سلفا و خلفا هم دا مذهب دې، چې په عوامل کښې دغه شان په علوفة (۱) زکوة واجب نه دې، په قدوری کښې دي، وليس في العوامل والمعلوفة صدقة صاحب د جوهره نيره فرمائي ځکه چې د وجوب زکوة سبب مال نامی دې، او دليل نماء اسامة دې، يا اعداد للتجارة او دلته کښې هغه نشته، او په معلوفه کښې مشقت کم دې، چې دهغې په وجه نماء معنی باقی نه پاتې کيږي.

وفي خمس وعشرين خمسة من الغنم، يعنی په پنځويشتو اوښانو کښې پنځه بزې دي، دا خبره د اجماع خلاف ده، ځکه په پنځويشتو اوښانو کښې بالاتفاق بنت مخاض دې، لهذا د حديث د اقطعه خلاف اجماع ده، په دې باندې کلام د نصاب ابل په بيان کښې تیر شوې دې. وفي النبات ماسقته الانهار الخ ددې تعلق د زمکې پيداوار او عشر سره دې، ددې باب مخکښې په باب الصدقة الزرع کښې مستقل راوان دې.

ف عشرة دراهم او شاتان ددې نه مخکښې په کتاب ابی بکر کښې شاتان و عشرین درهما تیر شوې دې، هغه زيات صحيح دې ددې حديث علي عليه السلام نه، ځکه چې ددې حديث په سند کښې عاصم بن ضمره او حارث اعور دي، وهما ضعيفان (منهل).

۶: حدثنا سليمان بن داود المهری..... عن عاصم بن ضمرة والحارث الاعور عن علي بن النبی (صلى الله عليه وسلم)..... وليس عليك شيء يعني في الذهب حتى يكون لك عشرون دينارا. نصاب ذهب:

په نصاب ذهب باندې تفصيلی کلام د باب في زکوة السائمة په شروع کښې تیر شوې دې. وليس في مال زکوة حتى يحول عليه الحول، د مال نه هغه مال مراد دې، چې په هغې کښې زکوة يعنی ربع العشر (څلوېښتمه حصه) واجبه وې، يعنی څاروی او نقدین په دې کښې د زکوة وجوب بغير د حولان حول نه نه کيږي، ځکه چې په دې اموالو کښې د نماء ظهور او تحقق په کال تيريدلو سره کيږي، په خلاف د زروع او ثمار نه، ددې باره کښې اجماع ده، چې په دې

(۱) علوفة په (فتحي د عين سره) او معلوفه دواړو طريقو سره مستعمل دې.

کښې حولان حول شرط نه دې، بلکه نفس ادراک (یعنی قابل د انتفاع کیدل) یا حصاد سره عشر واجبیږي، لقوله تعالی و آتوا حقه یوم حصاده.

په مال مستفاد کښې د زکوة مسئله او اختلاف د علماء :

ددې نه پس زده کړئ، چه د حدیث د ظاهر نه معلومیږي، چه دا حکم (یعنی د وجوب زکوة دپاره حولان حول) مال مستفاد ته هم شامل دې، لیکن د مال مستفاد مسئله مختلف فیه ده، امام ترمذی خو په دې باندې مستقل ترجمه الباب قائم کړې دې، او دې باره کښې صریح حدیث هم ذکر کړې دې، عن ابن عمر عن النبی (صلی الله علیه وسلم) من استفاد مالا فلا زکوة علیه حتی یحول علیه الحول لیکن امام ابوداؤد په دې مسئله نه مستقل باب قائم کړې دې، او نه ئې صریح حدیث ذکر کړې دې.

مسئله داده : مال مستفاد یعنی د کال په مینځ کښې زیاتې حاصلیدونکې مال، په دې باندې مستقل کال تیریدل د وجوب زکوة دپاره شرط دې او که نه بلکه اصل نصاب باندې کال تیریدل کافی دی، (او دا مال مستفاد په حولان حول کښې د نصاب سابق تابع دې) نو په بعضو صورتونو کښې خو دا مال مستفاد بالاتفاق د اصل نصاب سره ضم کیږي، یعنی دا مال مستفاد په کال کښې د مال سابق تابع وی، او په بعضو صورتونو کښې بالاتفاق ضم کیږي نه، او یو صورت مختلف فیه دې، زمونږ په نزد ضم کیږي، (یعنی مستقل کال تیریدل ضروری نه دی) او د امام شافعی رحمته الله علیه او امام احمد رحمته الله علیه په نزد ضم کیږي نه، اوس ددې اجمال تفصیل هم واورئ.

هغه داچه مال مستفاد د دواؤ حالتونو نه به خالی نه وی، یا به هغه د مال سابق د جنس نه وی، یا د خلاف جنس نه، پس که د خلاف جنس نه دې، مثلاً مال اول خو ابل دی، او مال مستفاد غنم دی، نو دلته به بالاتفاق ضم نه وی، د دواړو حول به ځان ځانله منلې شی، او که مال مستفاد د مال سابق جنس وی، نو بیا دوه صورتونه دی، یو داچه هغه مال به د مال اول نه حاصل شوې وی، (لکه ربح چه په مال تجارت کښې د کال په مینځ کښې حاصل شوې وی یا د سوانمو په نصاب کښې دهغوی اولاد د کال په مینځ کښې زیات شوې وی) او دویم صورت دادې، چه هغه مال مستفاد د سبب مستقل په ذریعې حاصل شوې وی، مثلاً د هې په ذریعې سره، یا د میراث وغیره په ذریعې سره، په قسم اول (یعنی اولاد او ارباح) کښې به بالاتفاق ضم وی، او کوم کال چه د اصل نصاب دې، هغه به د مال مستفاد هم وی، او په قسم ثانی کښې اختلاف دې، د شوافعو او حنابلې په نزد په دې کښې به ضم نه وی، د هر یو حول به ځان ځانله منلې شی، او د هر یو زکوة به ځان ځانله وخت کښې ورکولې شی، او د احنافو او مالکیه په نزد په دې صورت کښې به ضم وی، الحاصل زمونږ په نزد مال مستفاد لره ضم کولو دپاره اتحاد فی الجنس کافی دې،^(۱) او د شوافعو وغیره په نزد

^(۱) (هزینه) د احنافو په نزد دلته کښې د مال مستفاد ضم یو صورت مختلف فیه هم دی، هغه داچه یو سړی د نصاب سوانم زکوة حولان حول باندې ادا کړو، او دهغې نه پس ئې هغه خرڅ کړل، او دهغې ثمن ئې حاصل کړو، او حال دادې چه هغه سره د دارهم او دنانیرو نصاب هم دی، چه په ۶۱

کافي نه دي، بلکه دهغوی په نزد د ضم دپاره دا هم ضروري ده، چه مال مستفاد د مال سابق نه حاصل شوې وي، که په طريقي د ربحي وي او که په طريقي د ولادت، او د اختلاف جنس په صورت کښې به بالاتفاق ضم نه وي، او په يو روايت کښې مالکيه په سوائم کښې د احنافو سره دي، چه ضم به وي، او په نقدين (ذهب او فضا) کښې د امام شافعي سره دي، چه ضم به نه وي.

د احنافو دليل:

اوس د دليل باره کښې واوړئ، احناف په دليل سمعي کښې خو دا وائي، چه گوري! په حديث کښې دي، چه په پنځويشت اوشانو کښې پنځه ديرشو پورې بنت مخاض دي، فان زادت واحدة ففيها ابنة لبون، چه که په پنځو ديرشو يو زياتې شي، نو بيا به د بنت مخاض په ځانې بنت لبون واجب وي، اوس دا زياتوالي په حديث کښې مطلق بيان شوې دي، چه کله هم وي، که د کال په مينځ کښې ولې نه وي، او په دليل عقلي کښې دا پيش کوي، چه گوري! د اتحاد جنس په صورت کښې د مال مستفاد ضم مال سابق سره د نصاب په حق کښې بالاتفاق دي،^(۱) ستاسو په نزد هم او زمونږ په نزد هم، نو هرکله چه د نصاب په اعتبار سره ضم کيږي چه سبب د وجوب دزکوة دپاره دي، نو د حولان حول په اعتبار سره دا ضم په طريق اولي کيدل پکار دي، ځکه چه د حول درجه خو د اصل نصاب نه کمه ده.

د شوافعو د دليل نه جواب:

او حديث ترمذي چه د جمهورو مستدل دي، دهغې جواب دادې، چه په هغې کښې د راويانو اختلاف دي، په رفع او وقف کښې، بعضي راويانو هغه مرفوعا او بعضو موقوفا روايت کړې دي، خپله امام ترمذي دهغې موقوف کيدلو ته اصح وئيلي دي، ځکه چه هغې لره مرفوع روايت کونکي عبدالرحمن بن زيد بن اسلم دي، وهو ضعيف، او دويم جواب دادې، چه دا حديث په خپل عموم باندې د هيچا په نزد هم نه دي، بعضي صورتونه ددي حکم نه بالاتفاق مستثني دي، لهذا دي لره به په هغه صورت محمولولې شي، کوم چه اتفاقي دي، يعني مختلف الجنس باندې، او يا به دا وئيلي شي، چه دا حديث د احنافو خلاف نه دي، په دي کښې د حولان حول نه مراد عام دي، که اصالة وي، (لکه په اصل

له..... هغې اوسه پورې نيم کال تير شوې دي، نو اوس په دي صورت کښې د ثمن سوائم نصاب به نقود کښې ضم کيږي او که نه، د امام صاحب رحمه الله په نزد به نه ضم کيږي، بلکه د ثمن کال به مستقل منلي شي، دهغې نه پس به په هغې زکوة واجبيږي، او د صاحبينو په نزد به ضم کيږي، او نيم کال تيريدلو نه پس به د نقودو سره ددي ثمن زکوة هم ادا کولې شي، د امام صاحب دليل په کتابونو د فقه کښې مذکور دي، يعني حديث مرفوع لاني في الصدقة يعني زکوة کښې تکرار نشته، په کال کښې به دوه ځله نه اخستلې کيږي، (زيلعي على الكنز) ليکن دا اختلاف په هغه وخت کښې دي، هرکله چه ثمن سوائم د نصاب هومره وي، که دهغې نه کم وي، نو بيا بالاتفاق ددي ضم به نصاب سره کيږي، او د نصاب سره به ددي زکوة هم واجب وي.

^(۱) مثلاً د يو سري سره د کال په ابتداء کښې د بقر نصاب يعني ديرش غواگانې موجود وي، بيا د کال په مينځ کښې لس غواگانې هغه ته نورې په څه ذريعي سره ملاؤ شوې، نو په دي لسو کښې هم د اصل نصاب تابع کولو سره، زکوة واجبولې شي، گني صرف په لسو کښې زکوة چرته واجبيږي.

نصاب کښي، يا تبعا للغير، لکه چه په مال مستفاد کښي دي، والله تعالى اعلم.

[۱۵۷۳] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمَرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قَدْ عَفَوْتُ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ فَبَأْتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا، وَلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ، فَإِذَا بَلَغْتَ مِائَتَيْنِ فَبِمَا خَمْسَةَ دَرَاهِمَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، كَمَا قَالَ أَبُو عَوَانَةَ، وَرَوَاهُ شَيْبَانُ أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَابْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى حَدِيثَ النَّفِيلِ شُعْبَةُ، وَسُفْيَانُ وَغَيْرُهُمَا، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ، لَمْ يَرْفَعُوهُ أَوْ قَعُوهُ عَلَى عَلِيٍّ".

د حضرت علي (عليه السلام) نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمايل: ما تاسو ته د اس او د غلام زکات معاف کړې دي. لهذا تاسو د چاندئ (سپينو زرو) زکات ادا کړئ، په هر څلويښتو درهمو کښي يو درهم او په يو کم دوو سوو کښي هيڅ زکات نشته دي. کله چه دوه شي نو په هغي کښي پنځه درهمه زکات دي. امام ابوداؤد (رحمته الله عليه) فرمائي: چه دي حديث لره اعمش د ابو اسحاق نه روایت کړې دي لکه څنگه چه ابو عمر وئيلي دي، ددي نه علاوه شيبان ابو معاويه او ابراهيم بن طهمان د ابو اسحاق نه هغوی د حارث نه، هغوی د حضرت علي (عليه السلام) نه ددي روایت په مثل باندې بيان کړې دي. امام ابوداؤد (رحمته الله عليه) فرمائي: د عبد الله بن محمد نفيلي (سابقه) حديث لره شعبه او سفیان وغيره د ابو اسحاق نه، هغوی د عاصم نه، هغوی د حضرت علي (عليه السلام) نه روایت کړې دي مگر مرفوع ئي نه دي وئيلي بلکي په حضرت علي (عليه السلام) باندې ئي موقوف کړې دي.

تشریح: قوله: عن علي (عليه السلام) قال قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قد عفوت عن الخيل والرقيق. دا مخکښي تير شوې دي، چه په درې قسمه څاروؤ کښي زکوة بالاتفاق واجب دي، ابل، بقر، غنم، او په بغال او حمير کښي بالاتفاق واجب نه دي، ليکن په خيل کښي اختلاف دي، دا حديث د زکوة الخيل سره متعلق دي، په دي کښي دوه اجزاء دي، يو زکوة الخيل او بل صدقة الرقيق، امام بخاري (رحمته الله عليه) او ترمذي (رحمته الله عليه) په دواړو باندې مستقل ترجمة الباب قائم کړې دي، او د زکوة نفی ئي کړې ده، امام ابوداؤد مخکښي په صدقة الرقيق باندې خوباب قائم کړې دي، ليکن د خيل متعلق ئي باب قائم کړې نه دي.

د زکوة الخيل مسئله:

مسئله مختلف فيه ده، په اصل کښي د خيل درې قسمه دي، (۱) د بار اوړولو، سورلي او جهاد دپاره (۲) د تجارت دپاره (۳) د در او نسل دپاره. (۴)

په قسم اول کښي بالاتفاق زکوة نشته، په قسم ثاني کښي باتفاق شته، الا الظاهرية، ظاهريه خو مطلقا په مال تجارت کښي د زکوة قائل نه دي، کما تقدم في بابه، په قسم ثالث کښي اختلاف دي، ائمه ثلاثه او صاحبين قائل نه دي، وهو اختيار الطحاوي قيل وعليه الفتوى، امام

۱: سنن الترمذي / الزكاة ۳ (۶۲۰)، سنن النسائي / الزكاة ۱۸ (۲۴۷۹)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/ ۹۲، ۱۱۳) (صحيح) د شواهدو په بنا صحيح دي، ملاحظه: صحيح ابی داؤد ۲۹۵/۵
۲: په نورو الفاظو کښي اوايي خيل سائمه.

ابو حنیفه رضی اللہ عنہ، زفر رضی اللہ عنہ، حماد بن ابی سلیمان رضی اللہ عنہ، او زید بن ثابت رضی اللہ عنہ د وجوب زکوٰۃ قائل دي، په شرط ددې چه ذکور او اناث مختلط وي، ځکه چه تناسل په دې صورت کښې کيدې شي، او که صرف ذکور يا صرف اناث وي، نو په دې کښې دوه روايتونه دي، وجوب و عدم وجوب، لیکن اشبه بالصواب دادې، چه صرف په اناث کښې واجب دې، ځکه چه تناسل په فحل مستعار سره عام طور باندې کيږي، او صرف په ذکور کښې نشته، (زلمي علی الكنز) بيا په دې کښې اختلاف دې، چه د امام صاحب په نزدې ددې دپاره څه نصاب شته او که نه؟ وئيلي شوي دي، چه شته فقيل خمسة و قيل ثلثة و قيل اثنان ذکر و انثی والصحيح انه لا يشترط لعدم النقل (زلمي) اوس دا چه مقدار د زکوٰۃ څه دې؟ نو په دې کښې دې اختيار دې، که غواړي نو يو فرس کښې دې يو دينار ورکړي، او که غواړي نو د قيمت لگولو نه پس په هر دواؤ سوؤ دراهمو کښې دې پنځه درهم ورکړي.

د جمهور او صاحبينو دليل حديث الباب دې، او حديث ابو هريره رضی اللہ عنہ چه متفق عليه دې، ليس على المسلم في فرسه و غلامه صدقة، دويمه خبره دا ده، چه په کومو سوانمو کښې چه زکوٰۃ واجب دې، دهغي په حديث کښې نصاب بالتفصيل ذکر دې؟ نصاب خيل په هيڅ يو صحيح حديث کښې وارد نه دې.

د امام صاحب دليل :

او د امام صاحب رضی اللہ عنہ دليل د صحيح بخاري او مسلم ^(۱) حديث مرفوع دې، چه د ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روايت دې، ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ذكر الخيل فقال ورجل ربطها تغنيا و تعففا ثم لم ينس حق الله في رقابها و لا ظهورها فهي له ستر الحديث، د حق الله في الرقاب نه ظاهره ده، چه زکوٰۃ مراد دې، او ددې نه علاوه بعضې آثار چه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه روايت دي، په بذل المجهود کښې د بدائع صنائع نه نقل کړي دي، چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ابو عبيده بن الجراح طرف ته د صدقة الخيل باره کښې اوليکل، چه خلقو ته اختيار ورکړه، که غواړي نو د هر فرس د طرف نه دې يو دينار ورکړي، او که غواړي نو د قيمت لگولو نه پس دې په هر دواؤ سوؤ دراهمو کښې پنځه درهم ورکړي، وقال الزملي في شرح الكنز قال ابو عمر بن عبد البر الخبر في صدقة الخيل صحيح، عن عمر، وكذا نقله العلامة عيني ۹ ص ۳۷ و زاد وقال ابن رشد المالكي في القواعد قد صح عن عمر رضی اللہ عنہ انه كان يأخذ الصدقة عن الخيل، هسي ددې نه خلاف هم يو روايت شته، امام مالک رضی اللہ عنہ په خيل سند سره روايت کړې دې، چه اهل شام ابو عبيده بن الجراح رضی اللہ عنہ ته اوئيل چه زمونږ د اسونو نه زکوٰۃ واخله، نو هغوی انکار اوکړو، او د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه ئې ليکلو سره تپوس اوکړو، هغوی هم انکار اوکړو، اهل شام بيا د ابو عبيده نه تقاضا اوکړه، هغوی دوباره د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه معلوم کړل، نو په دې حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوليکل، ان احبوا فخذها منهم وارادوها عليهم وارزق رقيقهم، (سهل) که هغوی زکوٰۃ

^(۱) دا حديث بعضي محشينو صرف مسلم طرف ته منسوب کړي دي حالانکه دا حديث په بخاري کښې هم شته. په اصل کښې دا حديث امام بخاري په صحيح بخاري کښې دوه ځانې کښې ذکر دې په کتاب الجهاد ص ۲۰۰ کښې مختصر او په کتاب المساقاة ص ۲۱۹ کښې دا حديث پوره ذکر کړي دي.

الخیل ورکول غواړی، نو د هغوی نه واخله، او بیا ئې په هغوی واپس کړه، په داسې طریقې چې دهغوی په غلامانو ئې خرچ کړه، نو ممکن ده، چې په شروع کښې حضرت عمر رضی الله عنه ته په دې باندې انشراح نه وو، بیا روستو شوې وو، (په دې صورت کښې به جمع بین الروایتین راشی، ګڼی د احد الروایتین اهمال به لازم راشی، یا داچه اهل شام د اسونو په زکوة کښې اسونه ورکول غوختل، ددې نه هغوی انکار فرمائیلې وی، چې په دې صورت کښې د ارباب خیل نقصان دي، ځکه چې خیل ډیر قیمتی خیز دي، څرنگه چې پنځوښتو پورې په زکوة الابل کښې اوبنان نشی اخستلې کیدي، بلکه بزې اخستلې شی. دا حضرات دا هم وائي چې حضرت عمر رضی الله عنه چې کومه فیصله فرمائیلې وه، هغه دهغوی اجتهاد وو، لیکن دا حدیث مرفوع هم په ذهن کښې ساتل پکار دی، ان الله جعل الحق علی لسان عمر و قلبه، بهرحال که دلائل بالکل صفا وې نو اختلاف بیا ولې وو. والله سبحانه و تعالی اعلم،

[۱۵۴۵] () حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا يَهْزَبُ بْنُ حَكِيمٍ. رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَأَخْبَرَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ يَهْزَبِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "فِي كُلِّ سَابِغَةِ إِبِلٍ فِي أَرْبَعِينَ بَنْتٍ لَبُونٌ، وَلَا يُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ حَسَبِهَا مَنْ أَعْطَاهَا مُوتَجِرًا، قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ: مُوتَجِرًا بِهَا قُلَّةٌ أَجْرُهَا، وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا، وَشَطْرَ مَالِهِ عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتٍ رِبْنًا عَزَّ وَجَلَّ لَيْسَ لِأَبِي مُحَمَّدٍ مِنْهَا شَيْءٌ".

بهبز بن حکیم د خپل والد صاحب نه، هغوی دده د نیکه نه روایت کوی چې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل "په هر څلوېښت اوبسانو کښې په داسې حال کښې چې بهر خریدونکی وی، یو بنت لبون (دوه کلیزی اوبښه) ده او هغې لره دې د هغې په حساب سره جدا جدا نه کړې شی. څوک چې د اجر او ثواب په نیت باندې ورکوی ابو العلاء د [موتجرا بها] الفاظ وئیلې دي ... نو د هغه دپاره د هغې اجر او ثواب دي، او څوک چې (زکات) منع کوی نو مونږ به د هغه نه زکات وصوله وو او نیم مال (زیاتی هم) دا زمونږ د رب ذولجلال د واجباتو نه یو واجب دي، په دې کښې د آل محمد هیڅ حصه نشته دي.

تشریح: قوله: عن بهز بن حکیم عن ابیه عن جده، ددې حدیث راوی د بهز بن حکیم نیکه دي، دهغه نوم معاویه بن حیده القشیری دي، قوله: من اعطاها مؤتجرا فله اجرها و من منعها فانا آخذوها و شطر ماله.

شرح حدیث:

کوم سړې چې زکوة د اجر او ثواب حاصلولو دپاره ورکړی، نو هغه دپاره د دې اجر دي، او څوک چې زکوة منع کړی، نو مونږ به دهغه نه زکوة اخلو، (بلکه نور) دهغه نیم مال هم، ګویا په سزا او جرمانه کښې دهغه د ټول مال نه به نیم هم اخلو، دا عقوبة مالیه دي، ددې باره کښې شارحین لیکي، چې په ابتداء اسلام کښې مشروع وو، روستو بیا منسوخ شو، لیکن

۱: سنن النسائي للزكاة ٤ (٢٤٤٦)، ٧ (٢٤٥١)، (تحفة الأشراف: ١١٣٨٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٥، ٤)، مسند الفارمي للزكاة ٣٦ (١٧١٩) (حسن)

فی الجملة د امام احمد (فی رواية) په دې عمل دې، او د امام شافعی رحمہ اللہ قول قدیم هم دې، او په صحابو رضی اللہ عنہم کښې د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه هم په دې باندې عمل منقول دې، د جمهور علماؤ په نزد داسې سرې نه به صرف زکوۍ چه واجب دې، اخستلې شی.

یو احتمال ددې جملې په معنی کښې دا بیان کړې شوې دې، چه مونږ به دهغه نه زکوۍ اخلو، اگر که هغه دده د ټول مال نیمه حصه ولې نه وی، مثلاً هغه سره زر (۱۰۰۰) بزې وې، په هغې کښې لس بزې د زکوۍ واجبې وې، هغه د زکوۍ ورکولو نه انکار او کړو، او بیا دهغه بزې مړې شوې، او صرف شل باقی پاتې شوې، نو مونږ به په دې صورت کښې دهغه نه پوره زکوۍ اخلو، یعنی لس بزې، چه دهغه د مال نیمه حصه ده.

و شطر ماله، بره په حدیث کښې ذکر دې، دې لره په بلې طریقې سره هم لوستلې شوې دې، و شطر ماله، او په دې صورت کښې به مطلب دا وی، چه دهغې زکوۍ به اخستلې شی، او په داسې طریقې به اخستلې شی، چه دهغه د مال به دوه حصې کړې شی، ردی او عمده، او بیا به زکوۍ کښې د متوسط مال په ځانې عمده او افضل مال اخستلې شی، الحاصل

عقوبة مالیه :

ددې حدیث په تشریح کښې درې اقوال شو، صرف د قول اول په بناء به حدیث د عقوبت مالیه د قبیلې نه وی، د آخری اقوالو په بناء باندې نه، د عقوبة مالیه مسئله او بحث په جلد ثانی کتاب الصلوة، ابواب الجماعة کښې هم تیر شوې دې، او ددې قسمه یو حدیث مخکښې په کتاب الجهاد کښې هم راروان دې، یعنی د عقوبة الغال والا حدیث، اذا وجدتم الرجل قد غل فاحرقوا متاعه.

عزمة من عزمات ربنا عزوجل ليس لآل محمد منها شيء، عزمة لره منصوب هم وئیلې شی، بناء بر مفعولیت، ای عزم الله ذالک علینا عزمة عزمت وئیلې شی، په یو کار کښې مضبوطیا او پوخ والی ته، او عزمة مرفوع هم کیدې شی، ای ذالک عزمه فرمائي چه دا د الله تعالی په احکامو کښې یو تاکیدې حکم دې، یا د الله تعالی په حقوق واجبه کښې یو حق واجب دې، (او دا جرمانه چه اخستلې شی یا پوره زکوۍ) په دې کښې د محمد صلی اللہ علیہ وسلم د کور والو هیڅ حصه نشته، ټول په ټوله به بیت المال کښې داخلېږی، دا حدیث زما د علم مطابق په صحاح کښې صرف ابو داؤد او نسائي کښې دې.

[۱۵۷۶] (١) حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مُعَاذٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْيَمَنِ "أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا أَوْ تَبِيعَةً، وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مِئْنَةً، وَمِنْ كُلِّ خَالِيفَةٍ يَغْنَمُهَا دِينَارًا أَوْ عَدْلَهُ مِنَ الْمَغَافِرِ يَبْتَاعُ بِهَا الْيَمَنَ".

د حضرت معاذ رضی اللہ عنہ نه منقول دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغوی لره کله یمن ته لیږلو نو فرمائیلې ئې وو: "په غواگانو کښې په هر دیرشو کښې یو کلیزی سخی یا سخی اخله او په هر څلوېښتو کښې دوه کلیزی - او د هر (غیر مسلم) بالغ نه یو دینار -

١: سنن النسائي للزكاة ٨ (٢٤٥٥)، (تحفة الأشراف: ١١٣١٢)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للزكاة ١٢ (٢٤)، مسند احمد (٢٣٠/٥، ٢٣٣، ٢٤٧)، سنن الدارمي للزكاة ٥ (١٦٦٣) (صحيح)

تشریح: قوله: عن معاذ ان النبی (صلی الله علیه وسلم) لما وجهه الى اليمن امره ان ياخذ من البقر الخ د حضرت معاذ رضی اللہ عنہ دا حدیث مخکښې د ابن عباس رضی اللہ عنہ په روایت سره څه قدرې تفصیل سره راروان دې، په دې به کلام انشاء الله هلته کښې کیږي.

ومن كل حاله یعنی محتلماً دینارا او عدله (۱) من المعافرة، د حدیث د دې تکررې تعلق د جزیه سره دې، د جزیې تعلق د کتاب الجهاد سره دې، نو د دې باب به کتاب الجهاد کښې راشي.

شرح الحدیث و تخریجه:

حدیث معاذ بروایة ابن عباس رضی اللہ عنہ چه په صحیحینو کښې ذکر دې، او په ابوداؤد کښې هم مخکښې راروان دې، څرنگه چه د هغې حواله هم مخکښې تیره شوې ده، په دې کښې د حدیث هغه تکرر چه د جزیې سره متعلق ده، نشته، دا قطعه صرف د سنن اربعه په روایت کښې ده، امام ترمذی او حاکم دهغې تصحیح کړې ده، (قاله الحافظ) د حدیث مضمون دادې: حضرت معاذ رضی اللہ عنہ لره چه کله نبی کریم صلی اللہ علیه وسلم یمن طرف ته اولیږلو، او والی او گورنر ئې جوړ کړو، (کما جزم به الغسانی) یا قاضی ئې جوړ کړو، (کما جزم به ابن عبدالبر) نو هغه ته نبی کریم صلی اللہ علیه وسلم د زکوٰۃ احکام بیان کړل، او دا ئې ورته هم او فرمائیل: چه په ذمیانو کښې د هر بالغ نه په کال کښې یو دینار اخله، یا ثوب معافری چه په قیمت کښې د یو دینار برابر وی، معافره په وزن د مساجد، په یمن کښې یو څائی دې، یا یوه قبيله ده، چه هغوی طرف ته یو خاص قسم کپړه منسوبه ده.

فقه الحدیث، د جزئی په مقدار کښې د امامانو مذاهب:

په دې حدیث کښې دوه مسئلې ذکر دي، یو مقدار جزیه او دویمه دا چه جزیه به صرف د بالغو نه اخستلې شی، اوله مسئله مختلف فیه ده، او دویمه اجماعی ده، په ټولو مذاهبو کښې د دې تصریح ده، چه د جزیې دپاره حریت، ذکوٰرة او بلوغ شرط دې، نو د ښځو او ماشومانو نه به اخستلې کیږي نه، ځکه چه جزیه د قتل په ځائی اخستلې شی، گویا د ځان بدل دې، او د قتل حکم صرف د رجال کفار دپاره دې، د صبیان او نساء دپاره نه دې.

او په مقدار د جزیه کښې اختلاف دې، د احنافو او حنابله په نزد د حیثیت مطابق د ذمی مالدار نه په کال کښې څلور دیناره، یا اته څلوېښت درهمه، او د متوسط نه دوه دیناره یا څلیرشت درهمه، او د فقیر نه یو دینار یا دولس درهمه.

په صحیح بخاری ص ۴۴۷ کښې دی، د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نه سوال اوکړې شو، ما شان اهل الشام عليهم اربعة دنانير واهل اليمن عليهم دينار قال جعل ذالك من قبل اليسار، یعنی د اهل شام نه په جزیه کښې څلور دیناره دهغوی د مالداري د وجې نه واخستلې شو، او د اهل یمن نه په کال کښې یو دینار دهغوی د فقیري د وجې نه واخستلې شو، او د امام

(۱) عدل لره په کسري د عين او فتحي دوارو طريقو سره ضبط کړې شوې دې، په معنی د مثل، او بعضو په دوارو کښې فرق لیکلي دي، هغه داچه (عدل بفتح) هغه خیز چه د بل خیز مثل وی، د خلاف جنس نه، او عدل (بالکسر) هغه خیز چه د بل خیز سره برابر وی، او دهغې د جنس نه وی، وقيل بعكس ذالك وقيل عدل الشيء بكسر العين اي مثله في الصورة وبالفتح ما كان مثله في القيمة

مالک رحمۃ اللہ علیہ په نزد مطلقاً که غنی وی او که فقیر (کما ذکره فی الموطا اوجز ۳ ص ۲۶۲) خلور دیناره یا خلوبینت درهمه، (بحساب لس درهم په یو دینار کښې) او د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نزد اقل مقدار یو دینار دې، مطلقاً (بدون الفرق بین الغنی والفقیر) ولا حد لاکثرها پس که ذمی یو دینار په کال کښې ورکوی، نو هغه لره قتلول جائز نه دی، بس هم دا کافی دې، (کذا فی الاوجز عن الزرقانی) لیکن حافظ په فتح الباری کښې لیکلې دی، چه د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نزد د یو دینار نه کم اخستلې شی، او هم داسې په شرح افناع (چه په فقه شافعی کښې ده) کښې دا لیکلې دی، چه د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نزد اقل مقدار یو دینار هغه وخت کښې دې، هرکله چه مونږ ته دهغې په اخستلو قدرت وی، گنی ددې نه کم هم مقرر کیدې شی، او د اکثر دپارهیخ حد نشته، لیکن مستحب داده، چه د فقیر نه یو دینار او د متوسط نه دوه دینار د اوه غنی نه خلور دیناره و اخستلې شی، اقتداء بعمر او ابن رشد په بدایة المجتهد کښې د امام احمد رحمۃ اللہ علیہ مذهب دا لیکلې دې، چه یو دینار دې، لایزاد علیه و لا ينقص منه، لیکن په الروض المربع (فی فقه الحنابلة) کښې ئې مقدار جزیه د امام په اجتهاد باندې موقوف کړې ده، او هم دغسې ابن قدامة لیکلې دی، ولفظه والمرجع فی الخراج والجزية الى اجتهاد الامام، لهذا تحقیق دادې، چه د امام احمد مذهب هغه نه دې، چه په اوجز کښې د زرقانی وغیره نه نقل کړې دې.

د جزئی قسمونه :

د جزئی دوه قسمونه دی، جزیه صلح او جزیه جبر، دا مذکوره تفصیل د قسم ثانی دې، او د جزیه صلح مقدار متعین نه دې، په کوم خیز باندې چه مصالحت اوشی، لکه چه روایت دې، چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د نجران عیسایانو سره مصالحت اوکړو، علی الفی حلة، د کپړې په دواؤ زرو جوړو باندې، کما سیاتی فی کتاب الخراج فی باب فی اخذ الجزية (بذل ۴ ص ۱۵۴) او حدیث الباب چه په ظاهر کښې د احنافو خلاف دې، دهغې جواب زمونږ د طرف نه دادې (۱) چه دا جزیه صلح وه، ځکه چه یمن عنوة فتح شوې نه وو، بلکه صلحا فتح شوې وو، او دویمه وجه دا هم ده، چه هغوی اهل فاقه وو، ددې تائید دمجاهد دهغې اثر نه کپړی چه په شروع کښې تیر شو.

جزیه د کومو کافرانو نه اخستلې کیږی :

یوه مسئله دلته کښې داده، چه جزیه د کومو کومو کافرانو نه اخستلې کیږی، د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او احمد رحمۃ اللہ علیہ په نزد صرف د اهل کتاب نه، او په دې حکم کښې مجوس هم داخل دی، او د احنافو په نزد د اهل کتابو تخصیص نشته، بلکه د مشرکین عجم نه هم، البته د مشرکین عرب نه به نه اخستلې کیږی، او د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ په نزد د مشرکین عرب استثناء هم نشته، بلکه د ټولو نه به اخستلې کیږی سوا د مرتد نه (من العینی ۱۵ ص ۷۸)

(۱) هكذا قال المحدث الكنکومي في لامع الدراري ۲ ص ۵۰۹ وكذا علي القاري

[۱۵۷۷] (۱) حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالثَّقَلِيُّ، وَابْنُ الْمُثَنَّى، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُسْرُوقٍ، عَنْ مُعَاذٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

حضرت مسروق د حضرت معاذ رضي الله عنه نه هغوی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه ددې په مثل باندې روایت کړې دي.

[۱۵۷۸] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ بْنُ أَبِي الزَّرْقَاءِ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مُسْرُوقٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ، لَمْ يَذْكُرْ ثِيَابًا تَكُونُ بِالْيَمَنِ، وَلَا ذَكَرَ يَغْنَى مُحْتَلِمًا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ جَرِيرٌ، وَيَعْلَى، وَمَعْمَرٌ، وَشُعْبَةُ، وَأَبُو عَوَانَةَ، وَيَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مُسْرُوقٍ، قَالَ: قَالَ يَعْلى، وَمَعْمَرٌ، عَنْ مُعَاذٍ، مِثْلَهُ.

حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دوی لره یمن ته اولیرلو، او د مذكروه روایت په مثل باندې ئې روایت او کړو، په دې روایت کښې دا ذکر نشته دې چه: "دا کپړې دی کومې چی په یمن کښې وی" او نه ئې د [محتملاً] لفظ ذکر کړې دي. امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه دې روایت لره جریر، یعلی، معمر، شعبه، ابو عوانه او یحیی بن سعید د اعمش نه، هغوی د ابو وائل نه، هغوی د مسروق نه (مرسل) نقل کړې دي، او یعلی او معمر د حضرت معاذ رضي الله عنه نه هم ددې په مثل باندې (متصل) روایت کړې دي.

تشریح: قوله: قال ابوداؤد رواه جریر و یعلی و معمر و شعبه و ابو عوانة و یحی بن سعید عن الاعمش عن ابی وائل عن مسروق قال یعلی و معمر عن معاذ مثله.

شرح السند:

دا قال ابوداؤد د تشریح محتاج دي، لهذا واؤری، مصنف اختلاف رواة فی الاسناد لره بیان فرمائی، په اصل کښې ددې حدیث معاذ مدار په اعمش باندې دي، د اعمش نه نقل کونکې دهغه متعدد شاگردان دی، په هغې کښې د ټولو نه مخکښې مصنف د ابومعاویه روایت ذکر کړې دي، ابومعاویه دې لره د اعمش نه په دواؤ طریقو روایت کړې دي، عن الاعمش عن ابی وائل عن معاذ رضي الله عنه، عن الاعمش عن ابراهیم عن مسروق عن معاذ، یعنی د اعمش استاذ کله ابو وائل مقرر کړې دي، او کله ئې ابراهیم لره، لیکن د ابو وائل او معاذ په مینځ کښې ئې هیڅ واسطه ذکر کړې نه ده، او د ابراهیم او معاذ په مینځ کښې ئې د مسروق واسطه ذکر کړې ده.

او سفیان، یعلی، معمر، دې دریو وارو د اعمش استاذ صرف ابو وائل مقرر کړې دي، او بیا ئې د ابو وائل او معاذ په مینځ کښې د مسروق واسطه هم ذکر کړې ده.

او دغه شان جریر، شعبه، ابو عوانه او یحی بن سعید کړې دي، لیکن رومینو دریو خو حدیث مسند روایت کړې دي، یعنی معاذ صحابی لره ذکر کولو سره، او دې څلورو حدیث مرسل روایت کړې دي، (معاذ ئې ذکر کړې نه دي) حاصل داچه دا حدیث د اعمش نه په

۱: سنن الترمذي / الزكاة ۵ (۶۲۳)، سنن النسائي / الزكاة ۸ (۲۴۵۲)، سنن ابن ماجه / الزكاة ۱۲ (۱۸۰۳)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۶۳)، وقد أخرجه: موطا امام مالك / الزكاة ۱۲ (۲۴)، مسند احمد (۲۳۰/۵، ۲۳۳، ۲۴۷)، دي / الزكاة (۱۶۶۳) (صحیح)
۲: انظر حديث رقم: (۱۵۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۶۳) (صحیح)

متعدد طریقو سره روایت دي، مسندا هم او مرسلا هم، امام ترمذی روایت مرسله (یعنی عن مسروق ان النبی (صلی الله علیه وسلم) لره اصح مقرر کړې دي، دهغې وجه دا بیان کړې شوې ده، چه د مسروق لقاء د معاذ سره ثابته نه ده، لهذا روایت مسنده یعنی مسروق عن معاذ ان النبی (صلی الله علیه وسلم) الخ منقطع شو، په خلاف د روایت مرسله نه، چه هغه د انقطاع نه محفوظ دي، دا جدا خبره ده چه مرسل دي، لیکن نور محدثین ابن القطان، او ابن حبان وغیره ددې انقطاع لره تسلیموی نه، ځکه چه مسروق د معاذ ^{رضی الله عنه} په زمانه کښې یمن کښې وو، پس لقاء ممکن شوه، چه د جمهورو په نزد د حدیث معنعن د اتصال دپاره کافی ده، اگر چه د امام بخاری ^{رضی الله عنه} په نزد امکان لقاء کافی نه ده، کیدې شی، چه په دې مسئله کښې د امام ترمذی رائي د امام بخاری د رائي سره موافق وی، والله تعالی اعلم.

تشکیل الاسانید :

۱. ابو معاویه..... اعمش عن ابی وائل عن معاذ ان النبی (صلی الله علیه وسلم)
۲. سفیان، یعلی، معمر... اعمش عن ابی وائل عن مسروق عن معاذ ان النبی (صلی الله علیه وسلم)
۳. ابومعاویه..... اعمش عن ابراهیم عن مسروق عن معاذ ان النبی (صلی الله علیه وسلم)
۴. جریر، شعبه، ابوعوانه، یحی بن سعید..... اعمش عن ابی وائل عن مسروق ان النبی (صلی الله علیه وسلم)

[۱۵۴۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ مَيْسَرَةَ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ، قَالَ: بَرِئْتُ، أَوْ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَنْ سَأَرَمَعَ مُصَدِّقُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ: "لَا تَأْخُذْ مِنْ رَاضِعٍ لَبَنٍ، وَلَا تَجْمَعُ بَيْنَ مُفْتَرِقٍ بَيْنَ تَجْمَعٍ، وَكَانَ إِنَّمَا يَأْتِي الْبَيَاءَ حِينَ تَرُدُّ الْغَنَمُ، فَيَقُولُ: أَذْوَ صَدَقَاتِ أَمْوَالِكُمْ"، قَالَ: فَعَمَدَ رَجُلٌ مِنْهُمْ إِلَى بَاقِيَةِ كَوْمَاءَ، قَالَ: قُلْتُ: يَا أَبَا صَالِحٍ، مَا الْكَوْمَاءُ؟ قَالَ: عَظِيمَةُ السَّنَامِ، قَالَ: فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَهَا، قَالَ: إِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَأْخُذَ خَيْرَ أَيْلِي، قَالَ: فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَهَا، قَالَ: فَخَطَمَ لَهُ أُخْرَى ذَوْنَهَا، فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَهَا، ثُمَّ خَطَمَ لَهُ أُخْرَى ذَوْنَهَا فَقَبِلَهَا، وَقَالَ: إِنِّي أَخِذْتُهَا وَأَخَافُ أَنْ يَجِدَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ لِي: "عَمَدْتُ إِلَى رَجُلٍ فَخَبَرْتُ عَلَيْهِ أَيْلَهُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ هُشَيْمٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ خَبَّابٍ نَحْوَهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: لَا يَفْرُقُ.

سويد بن غفله بيان کوی چی زه (د نبی کریم ﷺ د عامل سره) لارم، یائي او وئیل ماته دي کس بیان کړې دي کوم چه د نبی کریم ﷺ د عامل سره پاتي شوي وو - د رسول الله ﷺ په عهد کښې (تحریر) کښې دا وو: "په زکات کښې د پیو والا څاروي یا پی څړونکی بچي مه اخله، جدا جدا څارو لره مه جمع کوه او نه یو ځاني څارو لره جدا کوه - او د حضور ﷺ د زکات تحصیلدار به دهغې د اوبو ځاني (چینه، کوهی، تالاب وغیره) ته رسیدلو کله چه به چیلئ د اوبو څښلو د پاره راغلي نو هغه به ددې مالکانو ته، وئیل د خپلو مالونو زکات ادا کړئ - راوی بیان کوی: چنانچه یو کس د "کوماء" اوبښې قصد او کړو - راوی وائی چه ما

۱: سنن النسائي للزكاة ۱۲ (۲۴۵۹)، سنن ابن ماجه للزكاة ۱۱ (۱۸۰۱)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۵/۴)، سنن الدارمي للزكاة ۸ (۱۶۷۰) (حسن)

اووې اي ابو صالح ا د " کوما " څه معنی ده؟ هغوی اووې د غت قُب والا اوښ - نو عامل د اخستو نه انکار اوکړو (ځکه چې دا ډیر زیات عمده وو) مال والا اووې زه دا خوښه وم چې تاسو زما نه بهترینه اوښه وصول کړئ مگر هغه د اخستو نه انکار اوکړو - نو هغه بله اوښه راوستله کومه چې د هغې نه لږه غوندې د کمې درجې وه، نو هغه د ددې د قبلولو نه هم انکار اوکړو - چنانچه هغه یوه بله راوستله کومه چې د ددې نه هم د کمې درجې والا وه نو هغه واخستله اووې وئیل: زه دې لږه اخلم مگر اندیښنه ده چې رسول الله ﷺ به په ما باندې خفه وي - هغوی ﷺ به ماته وائی چې تا ددغه سړی نه بهترینه اوښه وصول کړې ده - امام ابو داود رحمه الله فرمائی چې هشیم د هلال بن خباب نه ددې روایت په مثل باندې بیان کړې دې مگر لفظ د " لا یفرق " نې استعمال کړې دې -

تشریح: قوله: عن سويد بن غفلة قال سرت او قال اخبرني من سار مع مصدق النبي (صلى الله عليه وسلم) فاذا في عهد رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ان لا تاخذ من راضع لبن.

مضمون حدیث:

سويد بن غفله وائی، (۱) یو ځل زه د نبی کریم ﷺ یو مصدق یعنی عامل سره لارم، یا سويد اوئیل چې ماته هغه سړی اوئیل چې د نبی کریم ﷺ یو مصدق سره تلې وو، دا شک د راوی دې، لیکن دا روایت مخکښې هم راروان دې، هلته کښې د راوی شک نشته، بلکه دهغې نه دا معلومیږي، چې دې په خپله د مصدق سره تلې وو، لهذا رومېنې خبره (سرت مع مصدق النبي (صلى الله عليه وسلم)) صحیح ده.

د عهد نه مراد عهدنامه یعنی کتاب الصدقة ده، زمانه مراد نه ده، کما توهم بعضهم (منهل) په دې کښې مصدق ته هدایت دې، چې هغه به په څاروؤ کښې راضع لبن نه اخلي، د راضع لبن نه مراد یا خو پښی خوړونکې بچې دې، یا پښی ورکونکې اوښه یا بزه مراد ده، ددې پوره شرح سره د منشاء اختلاف نه د کتاب الزکوة په رومېنې حدیث والله لو منعونی عقلا په ذیل کښې تیره شوې ده.

وكان انما ياتي المياه حين ترد الغنم، ورود وئیلې شی، د څاروؤ تالاب یا چینې ته د اوبو څکلو دپاره رسیدل، مطلب دادې، چې د مصدقینو (زکوة وصولونکو) معمول دا وو، چې هغوی به د څاروؤ زکوة اخستلو دپاره هلته کښې رسیدل، کوم ځائی به چې څاروی د اوبو څکلو دپاره جمع کیدل، ځکه په دې کښې د دواړو دپاره سهولت دې.

قال فعبد رجل منهم: سويد وائی چې زه د کوم مصدق سره تلې اوم، هغه د یو سړی د اوښانو نه زکوة اخستلو دپاره چینې ته اورسیدلو، نو یو سړی په زکوة کښې ورکولو دپاره ډیره بنائسته اوچت قب والا اوښه راوستله، نو هغې مصدق هغې لږه د قبلولو نه انکار

(۱) سويد بن غفله لږه بعضو په صحابؤ کښې شمار کړې دې، لیکن دا صحیح نه ده، دا محض رمی تابعی دې، مدینې منورې ته هغه وخت کښې حاضر شو، چې کله صحابه کرام د نبی کریم ﷺ د فن کولو نه فارغیدل، (منهل عن التهذيب)

او کړو، (ځکه چه هغه زیاته عمده وه، او قاعده داده چه د متوسط درجې والا به اخستلې شی، بیا هغه د یوې بلې اوبسې پیزوان اونیولو او رانې وستله، چه دا واخله، لیکن مصدق دهغې د اخستلو نه هم انکار او کړو، هغه سړی بیا یوه بله اوبښه راوستله، چه د مخکښنې نه کمې درجې والا وه، نو هغه اوبښه مصدق واخستله، او دا ئې اوئیل چه زه خو دا اخلم، لیکن ماسره ویره ده، چه نبی کریم ﷺ به ددې لیدلو سره وفرمائی، چه تا په زکوة کښې دومره عمده اوبښه ولې اخستلې ده؟ دا حدیث په ابن ماجه کښې هم شته، دهغې الفاظ دادی: فاتاه رجل بناقۃ عظیمة ململة یعنی داسې اوبښه ئې راوستله چه د خورب والی په وجه بالکل غوندې کیدله.

او گورئ! دې حضراتو به خپل زکوة څومره په خوشالۍ سره ادا کولو، او د ښه نه ښه مال به ئې زکوة کښې ورکول غوختل، فاجزل الله ثوبتهم و رزقنا اتباعهم.

[۱۵۸۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي لَيْلَى الْكِنْدِيِّ، عَنْ سُؤَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ، قَالَ: أَتَانَا مُصَدِّقُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذَتْ يَدَيْهِ وَقَرَأَتْ فِي عَهْدِهِ: "لَا يَجْمَعُ بَيْنَ مُفْتَرٍ، وَلَا يَفْرُقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشِيَةَ الصَّدَقَةِ" وَلَمْ يَذْكُرْ رَاضِعَ لَبَنٍ.

د سويد بن غفله بيان دې چه د نبی کریم ﷺ تحصیلدار مونږ ته راغي - ما د هغه لاس اونیولو او ما د هغه په عهد (وثیقه) کښې اولوستل: "د زکات د ویرې نه جدا جدا څاروو لره دې جمع نه کړې شی او نه دې یوځای مال عیلحده (جدا جدا) کړې شی -" په دې روایت کښې د [راضع لبن] "یعنی پیو والا څناور یا د پیو خوړلو والا بچي" ذکر نشته دې امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه د [لا تجمع] "تاسو جمع مه کوئ -" او د [لا یجمع] "جمع دې نه کړې شی -" حکم یو دې -

[۱۵۸۱] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ إِسْحَاقَ الْمَكِّيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الْجُمَحِيِّ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ رِفْعَةَ الشَّكْرِيِّ، قَالَ الْحَسَنُ: رَوَى يَقُولُ: مُسْلِمُ بْنُ شُعْبَةَ، قَالَ: اسْتَعْمَلَ نَافِعُ بْنُ عِلْقَمَةَ أَبِي عَلِيٍّ عِرَاقِيَّةً قَوْمِيَّةً، فَأَمَرَهُ أَنْ يُصَدِّقَهُمْ، قَالَ: فَبَعَثَنِي أَبِي فِيهِ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ، فَأَتَيْتُ شَيْخًا كَبِيرًا يُقَالُ لَهُ: سَعْرُ بْنُ دُبَيْسٍ، فَقُلْتُ: إِنَّ أَبِي بَعَثَنِي إِلَيْكَ، يَعْنِي لِأَصْدَقِكَ، قَالَ ابْنُ أَخِي: وَأَيُّ نَحْوٍ تَأْخُذُونَ، قُلْتُ: نَخْتَارُ حَتَّىٰ إِنَّا نَتَّبِعُ ضُرُوعَ الْقَنْمِ، قَالَ ابْنُ أَخِي: فَأَيُّ أَحَدٍ لَكَ أَتَى كُنْتُ فِي شُعْبٍ مِنْ هَذِهِ الشَّعَابِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَنَمِي، فَبَجَاعَنِي رَجُلَانِ عَلَى بَعِيرٍ، فَقَالَا لِي: إِنَّا رَسُولَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْكَ لِتُؤَدِيَ صَدَقَةَ غَنَمِكَ، فَقُلْتُ: مَا عَلَيَّ فِيهَا، فَقَالَا: شَاةٌ، فَأَعْمَدُ إِلَى شَاةٍ قَدْ عَرَفْتُ مَكَانَهَا مُمْتَلِئَةً حَمَضًا وَشَحْبًا، فَأَخْرَجْتُهَا إِلَيْهِمَا، فَقَالَا: هَذِهِ شَاةُ الشَّافِعِ، وَقَدْ "نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَأْخُذَ شَافِعًا"، قُلْتُ: فَأَيُّ شَيْءٍ تَأْخُذَانِ؟ قَالَا: عَنَاقًا جَدْعَةً أَوْ ثَنِيَّةً، قَالَ: فَأَعْمَدُ إِلَى عَنَاقٍ مُعْتَاطٍ، وَالْمُعْتَاطُ الَّذِي لَمْ تَلِدْ وَلَدًا وَقَدْ حَانَ وَلَدُهَا، فَأَخْرَجْتُهَا إِلَيْهِمَا، فَقَالَا: نَاوَلْنَاهَا، فَجَعَلَاهَا مَعَهُمَا عَلَى بَعِيرِهِمَا، ثُمَّ انْطَلَقَا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ زَكَرِيَّا، قَالَ أَيْضًا: مُسْلِمُ بْنُ شُعْبَةَ، كَمَا قَالَ: رَوَى.

مسلم بن شعبه بيان کوی چه حضرت نافع بن علقمه زما پلار لره هغوی د خپل قوم سربراه،

^۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۹۳) (حسن)

^۲: سنن النسائي / الزكاة ۱۵ (۲۴۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۷۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴/۳، ۱۵) (ضعيف)

نگران کار او منتظم جوړ کړو او حکم ئې ورته اوکړو چه ددوی نه زکات هم وصولوئ - چنانچه زما پلار مالره یو جماعت ته اولیرلو، زه یو ډیر زیات بودا سړی ته اورسیدم د هغه نوم سعد بن دیسم، وو ما عرض اوکړو: زما پلار مالره رالیرلې دې ددې دپاره چه ستاسو نه زکات وصول کړم - هغوی اووې: اې وراره ته کوم قسم مال اخلي؟ ما اووې مونږ ئې چاڼې کوو تنو ته ئې گورو او عمده بکړئ اخلو - هغه اووې اې وراره زه تاته یو حدیث بیانوم زه د رسول الله ﷺ په دور کښې ددې وادو نه په یوه وادې کښې د خپلو چیلو (بکرو) سره وم چه ماته دوه کسان راغلل چه په یو اوبښ باندي سواره وو هغوی ماته اووې مونږ د رسول الله ﷺ د طرف نه تاسو ته راغلي یو ددې د پاره چه ته د خپلو چیلو زکات راکړې - ما تپوس اوکړو په ما باندي په دې کښې څه واجب دی؟ هغوی اووې یوه چیلئ - نو ما د یوې چیلئ قصد اوکړو کومه چه ما پېژندله چه دا د پیو والا او د چربئ نه ډکه وه ما هغې لره د هغوی طرف ته راو ویستله - نو هغوی اووې دا خو حامله ده او رسول الله ﷺ د حامل څاروو د اخستلو نه منع فرمائیلي ده - ما اووې ت مو خلق به کوم قسم قبلوئ؟ هغوی اووئیل د یو کال گډه یا چیلئ، کومه چه په دویم کال کښې داخله شوې وی یا د دوو کالو کومه چه په دریم کال کښې داخله شوې وی - اوس ما یوه گډه راوستله کومه چه چاقه او تازه وه او حامله شوې نه وه ... [معتاط] هغه بکړئ چه لا حامله شوې خونه وی لیکن د حامل والی عمر ته رسیدلې وی ... هغې لره ما هغوی ته راوستله نو هغوی اووې: دا مونږ ته راکړئ، نو هغې لره ئې د خپل ځان سره په اوبښ باندي سوره کړه او روان شول - "امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: ابو عاصم د زکریا نه روایت کوی او د راوی نوم ئې مسلم بن شعبه وئیلی دی لکه څنگه چه روح بیان کړې دې -

۱۱: حدثنا الحسن بن علی نا وکیع قال الحسن روح يقول مسلم بن شعبة، د مصنف استاد حسن بن علی ته دا حدیث د دواؤ استاذانو نه رسیدلې دې، وکیع او روح بن عبادة، په سند کښې چه کوم یو راوی مذکور دې، یعنی مسلم، دهغه باره کښې وکیع دا وئیلی دی، مسلم بن ثفنه، او روح وئیلی دی، مسلم بن شعبه، لیکن صحیح شعبه دې، ثفنه غلط دې، صرح به علماء الرجال من البخاری والدارقطنی وغیرهم، د روح روایت مخکښې په کتاب کښې راوان دې.

قال استعمل نافع بن علقمة ابی علی عرافة قومه، مسام بن شعبه وائی، چه زما پلار (شعبه) لره نافع بن علقمة دخپل قوم عریف جوړ کړ، عریف القوم د قوم مشر او سردار ته وئیلی شی، عرافة دهغې مصدر دې، یعنی مشری، سرداری، عام طور باندي په هر قوم او قبيله کښې دهغوی نه یو مشر او سردار وی، نو نافع شعبه لره د خپل قوم مشر جوړ کړو، دې دپاره چه هغه د قوم نه زکوة هم وصولوی.

مخکښې مسلم وائی: چه زما پلار شعبه مالره د خپل قوم د بعضو خلقو نه زکوة اخستلو دپاره اولیرلو، نو زه یو بودا سړی (چه دهغه نوم سعد وو، په دې کښې د سین فتحه او کسره

دواړه ضبط کړې شوي دي، پوره نوم ئې سحر بن سواده وو، ته لارم، او هغه ته مې اوئیل چه زه خپل پلار د زکوة اخستلو دپاره رالیرلې یم، په دې هغه اوئیل چه اې وراره (زمونږ په معاشره کښې داسې وخت کښې وئیلې شی خویه) زکوة کښې به څرنگه څاروي اخلې، نو ما اوئیل چه چاڼر کولو سره به اخلم، (یعنی د ښه نه ښه، تردې پورې چه زه به د بزو تیونو ته گورم، چه د کومې بزې تیونه (میمی) لوئی دی، چه هغه واخلم، دا خبره چونکه د اصول نه خلاف وه، ددې وجې نه هغه مشر سړی هغه لره پوهولو دپاره د نبی کریم ﷺ د زمانې یوه واقعہ بیان کړه، دې دپاره چه معلومه شی چه زکوة وصولولو دپاره قاعده او طریقه څه ده، مخکښې مضمون واضح دې د ترجمې ضرورت نشته.

فعمدت الی شاة قد عرف مکانها ممثلة محضا و شحما: پس ما اراده اوکړه په زکوة کښې د داسې بزې ورکولو، چه دهغې مرتبه ما پیژندله، چه د پیو او وازگې نه ډکه وه، یعنی ډیر پښی ورکونکې او څربه وه، هغه چه اولیدله نو وې وئیل، هذه شاة الشافع چه دا خو بچې والا بزه ده، یا حامله ده، او نبی کریم ﷺ د داسې بزې اخستلو نه منع فرمائیلې ده، ما تپوس اوکړو، بیا څرنگه بزه اخلې، نو هغه اوئیل چه داسې ځوانه چه تقریبا د یو کال وی، نو بیا ما هغه ته هغسې بزه راوستله او ورمې کړه، چه لا حامله شوې نه وه، لیکن د حمل قابله وه، معطای په اصل کښې هغې بزې ته وئیلې شی، چه د کثرت سمن (سرب والی) د وجې نه حامله شوې نه وی، لهذا دلته په حدیث کښې الی لم تلد ولدا، د ولادة نه مراد مجازا حمل دې، (راوی وائی) هغې دواړو ساعتانو هغې لره په اوبښ باندې سوره کړه، او یوړه.

[۱۵۸۲] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ النَّسَائِيُّ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا زَكْرِيَاءُ بْنُ إِسْحَاقَ، بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ مُسْلِمُ بْنُ شُعْبَةَ، قَالَ فِيهِ: وَالشَّافِعُ الَّتِي فِي بَطْنِهَا الْوَلَدُ.

زکریا بن اسحاق په خپل سند سره دا حدیث بیان کړې دې او د راوی نوم ئې مسلم بن شعبه ذکر کړې دې (او مسلم بن ثفنہ ئې نه دی وئیلې، په دې کښې ئې ذکر کړې دی: [شافع] هغه وی چه د هغې په خیمه کښې بچې وی - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: ما په حمص کښې د آل عمرو بن حارث حمصی سره د عبد الله بن سالم په کتاب کښې اولوستل - کوم چه هغوی د زبیدی نه روایت کړې وو، فرمائی: [عبد الله بن معاویه الغاضری] چه دې د غاضرة قیس نه دې، فرمائی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: "چا چه درې کارونه اوکړل نو هغه د ایمان ذائقه او ځکله - چا چه د یو الله عبادت اوکړو او اقرار ئې اوکړو چه د الله نه سوا بل څوک معبود نشته دې او په خوشالۍ خوشالۍ سره هر کال د خپل مال زکات ورکوی، څه بوډا، څارښتی، بیمار یا ردی قسم څاروي ئې ورنه کړو بلکې د متوسط مال نه ئې ورکړو - بې شکه الله تعالی ستاسو نه د عمده مال مطالبه نه ده کړې او نه ئې تاسو ته د بې کاره مال د ورکولو حکم کړې دې -"

تشریح: قوله: قال ابوداؤد و قرأت فی کتاب عبدالله بن سالم، مصنف فرمائی دا حدیث چه

مخکښې راروان دې، ما د عبد الله بن سالم نه براه راست اوریدلې نه دې (۱)، بلکه دهغه په کتاب کښې مې لوستلې دې.

قال النبی (صلی الله علیه وسلم) ثلاث من فعلهن فقد طعم طعم الايمان. د ایمان د خوند څکلو نه مراد دادې، چه هغې سرې ته د ایمان بشاشت او انشراح حاصلیږي، دا خو یو معنوی خوند دې، لیکن ددې اثر داسې وی، لکه چه د یو محسوس څیز وی، (اللهم ارزقنا منه) طيبة بها نفسه: په داسې طریقې سره زکوة ادا کوی، چه د ادا کولو په وخت کښې دننه زړه خوشاله وی، (یعنی په خوش دلۍ سره)

رافدة علیه) په داسې حال کښې چه دهغه نفس په زکوة ادا کولو کښې دهغه اعانت کوی، (رغد بمعنی اعانت، رغد یرغد از باب ضرب،

لا يعطى الهرمة ډیر زیات عمر والا بودی، ولا الدرنة، درنة بمعنی جربا، خارښتی اوبښه) ولا الشرط اللئيمة شرط دشین او را دواړو په فتحی سره، (ذائل المال، (کوټه مال)

[۱۵۸۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ، عَنْ عَمَارَةَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ كَعْبٍ، قَالَ: بَعَثَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُصَدِّقًا، فَمَرَرْتُ بِرَجُلٍ، فَلَمَّا جَمَعَنِي مَالَهُ لَمْ أَجِدْ عَلَيْهِ فِيهِ إِلَّا ابْنَةً مُحَاضٍ، فَقُلْتُ لَهُ: أَدِ ابْنَةٌ مُحَاضٍ فَإِنَّهَا صَدَقْتُكَ، فَقَالَ: ذَاكَ مَا لَا لَبَنَ فِيهِ وَلَا ظَهَرَ وَلَكِنْ هَذِهِ نَاقَةٌ فَتِيَّةٌ عَظِيمَةٌ سَمِيَّةٌ فَخَذْتُهَا، فَقُلْتُ لَهُ: مَا أَنَا بِأَخِذٍ مَالَهُ أَوْ مَرَبٍ، وَهَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكَ قَرِيبٌ، فَإِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَأْتِيَهُ فَتَعْرِضْ عَلَيْهِ مَا عَرَضْتَ عَلَيَّ، فَا فَعَلْتُ فَإِنْ قَبِلَهُ مِنْكَ قَبِلْتُهُ، وَإِنْ رَدَّهُ عَلَيْكَ رَدَدْتُهُ، قَالَ: فَإِنِّي فَاعِلٌ، فَخَرَجَ مَعِيَ وَخَرَجَ بِالنَّاقَةِ الَّتِي عَرَضْتُ عَلَيَّ حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَتَانِي رَسُولُكَ لِيَأْخُذَ مِنِّي صَدَقَةً مَالِي وَإِنَّمَا اللَّهُ مَا قَامَ فِي مَالِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا رَسُولُهُ قَطُّ قَبْلَهُ، فَجَمَعْتُ لَهُ مَالِي فَزَعَمَ أَنْ مَا عَلَيَّ فِيهِ ابْنَةٌ مُحَاضٍ وَذَلِكَ مَا لَا لَبَنَ فِيهِ وَلَا ظَهَرَ، وَقَدْ عَرَضْتُ عَلَيْهِ نَاقَةً فَتِيَّةً عَظِيمَةً لِيَأْخُذَهَا فَإِنِّي عَلَيَّ، وَهِيَ ذِيَّةٌ قَدْ جِئْتُكَ بِهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ خُذْهَا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ذَاكَ الَّذِي عَلَيْكَ، فَإِنْ تَطَوَّعْتَ بِخَيْرٍ أَجَرَكَ اللَّهُ فِيهِ وَقَبِلْنَا مِنْكَ" قَالَ: فَهَا هِيَ ذِيَّةٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ جِئْتُكَ بِهَا فَخُذْهَا، قَالَ: "فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَبْضِهَا وَدَعَالَهُ فِي مَالِهِ بِالْبَرَكَةِ".

حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنہ بیان کوی چه رسول الله ﷺ مالره د صدقې (زکات، عامل جوړ کړو اووې لیرلم - زه یو کس ته ورغلم، کله چه هغه زما مخې ته خپل مال جمع کړو نو ما په هغه باندې صرف یو بنت مخاض (یو کلیزی مؤنث اوبښه) واجب بیا مونده ما هغه ته اووې یو بنت مخاض راکړه، ستاسو هم دا زکات دې - هغه اووې: دا پیو والا نه ده، نه د سورلۍ قابله ده! ددې په ځانې باندې یوه ځوانه چاقه، تازه اوبښه ده هغه بوځی - ما هغه ته اووې د کومې چه ماته حکم نه دې شوې هغه زه څنگه اخستلې شم، او د الله رسول تاسو ته قریب

(۱) مصنف د عبد الله بن سالم زمانه موندلې نه ده، عبد الله بن سالم په طبقه سابعه کښې دې، چه د کبار تبع تابعینو طبقه ده، لکه امام مالک، سفیان ثوری وغیره، والمصنف من الطبقة الحادي عشر، ددې وجې نه منذری وئیلې دې، چه دا حدیث منقطع دې، (عون المعبود)
(۲) تفرده ابو داود (تحفة الأشراف: ۷۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۲/۵) (حسن)

دې كه چېرې غواړئ نو د هغوی ﷺ خدمت كښې حاضر شئ او كوم څه چه ماته راكوي نو هغې لره بوځه او هغوی ته ئې پيش كړه كه هغوی قبوله كړه نو ماته هم قبوله ده كه هغوی ئې نامنظوره كړي نو زه ئې هم نه قبلوم : هغه اووې زه هم داسې كووم چنانچه هغه زما سره لاړو او هغه اوښې لره ئې هم د خان سره بوتلله كومه چه هغه ماته راكوله تردې پورې چه مونږ د رسول الله په خدمت كښې حاضر شو - هغه حضور ﷺ ورته اووئيل : اي د الله نبي استاسو نمائنده زما د مال د زكات د وصولولو د پاره ماته راغلې دي او قسم دي په الله باندې ا چه ددې نه وړاندې نه د الله رسول زما په مال كښې تشریف راوړې دي او نه د هغه نمائنده - لهذا ما دده د پاره خپل مال جمع كړو نو ده اووئيل چه زما په مال كښې صرف يو بنت مخاض واجب ده، او ددې عمر څاروې نه پئ وركوي او نه د سورلي قابله وي لهذا ما دوي ته يوه شانداره ځوانه تازه اوښه پيش كړه چه دي لره قبول كړي مگر هغه انكار وكړو، او هغه داده - اي د الله رسوله ! هغې لره ما ستاسو په خدمت كښې راوستي ده نو تاسو ئې قبول او فرمائئ، نو رسول الله ﷺ هغه ته اووې په تا باندې هم هغه فرض ده ليكن كه ته په خوشالي سره نيكي كول غواړې نو ددې به الله تعالى تاته اجر او ثواب دركوي او مونږ له تانه دا قبله وو - هغه اووې ما دي لره راوستي ده تاسو زما نه دا قبوله كړئ، چنانچه رسول الله ﷺ د هغې د وصولو حكم وركړو او د هغه په مال كښې ئې د برکت د پاره دعا او فرمائيله -

تشریح: قوله: عن ابی بن کعب رضی اللہ عنہ قال بعثنی رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) مصدقا فمررت برجل فلما جمع لی ماله لم اجد علیہ الخ ابی بن کعب رضی اللہ عنہ د یو زکوة وركونکی قصه بیانوی، چه ما هغه ته اوئيل چه په تا باندې صرف بنت مخاض واجب دي، هغه اوئيل چه بچي اوړولو سره به په دي څه اوکړې، نه د سورلي د کار دي، او نه د پیو، او اوگوره دا ځوانه څریه اوښه ولاړه ده، دا واخله، ما اوئيل دا خو زه نشم اخستلې، د قاعدې خلاف دي، وهذا رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) منک قریب، دلته كښې نزدې رسول الله ﷺ مقیم او تشریف فرما دي، په ظاهر كښې د رسول الله ﷺ د یو سفر قصه ده، د نبي کریم ﷺ قیام چه كوم ځاني وو كيدي شي چه دهغې سړی زمكه هغه ځاني سره نزدې وه، نو هغه ته لاړ شه او اجازت واخله، كه نبي کریم ﷺ اجازت دركړي، نو زه به هم دا واخلم، الى آخر القصة.

[۵۸۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ الْمَكِّيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَبِيحٍ، عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ، فَقَالَ: "إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ، فَأَذْعِمُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ، فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً

۱: صحيح البخاري/الزكاة ۱(۱۳۹۵)، ۴۱(۱۴۵۸)، ۶۳(۱۴۹۶)، المظالم ۹(۲۴۴۸)، المغازي ۶۰(۴۳۴۷)، التوحيد ۱(۷۳۷۲)، صحيح مسلم/الإيمان ۷(۱۹)، سنن الترمذي/الزكاة ۶(۶۲۵)، والبر والصلة ۶۸(۲۰۱۴)، سنن النسائي/الزكاة ۱(۲۴۳۷)، ۴۶(۲۵۲۳)، سنن ابن ماجه/الزكاة ۱(۱۷۸۳)، (تحفة الأشراف ۱: ۶۵۱)، وقد أخرجه: مسند احمد(۱/۲۳۳)، سنن الدارمي/الزكاة ۱(۱۶۵۵)(صحيح)

فِي أَمْوَالِهِمْ تَوَخَّدُ مِنْ أَغْنِيَاءِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فَقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ فَأَيَّاكَ وَكَرَاهِمَ أَمْوَالِهِمْ وَأَتَى دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ."

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دی چه رسول الله ﷺ حضرت معاذ رضي الله عنه لره یمن ته اولیرلو اووې فرمائیل: ته داسې قوم طرف ته ځې چې هغه اهل کتاب دی، هغوی لره شهادت توحید (لا اله الا الله) طرف ته او دې (شهادت) طرف ته چه زه د الله رسول یم، راوبله - که چرې هغوی ستا دا خبره تسلیم کړی، نو هغوی ته اوښایه چه الله تعالی په هغوی باندې په هر ورځ او شپه کښې پنځه مونځونه فرض کړې دی - که چې هغوی دا هم اومنی نو هغوی ته اوښایه چه د هغوی په مالونو کښې ئې زکات فرض کړې دې، چه دا به د هغوی د اغنیاء نه اخستلي شی او د هغوی په فقیرانو کښې به تقسیمولې شی، - که چرې هغوی دا خبره اومنی نو د هغوی د عمده مالونو نه پرهیز کوه او د مظلوم د بد دعا نه ځان بچ ساته، بې شکه د مظلوم د بد دعا او د الله تعالی په مینځ کښې هیڅ پرده نه وی -

تشریح: قوله: عن ابن عباس ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بعث معاذ الى اليمن دا هم هغه حديث دې، چه يوه حصه ئې مخکښې تيره شوې ده، او هم هلته کښې ددې حديث تخریج وغيره هم بیان شوې دې.

فقال انک تاتى قوما اهل کتاب: هلته کښې زیات تر یهود او نصاری وو، مشرکان هم وو، لیکن د اهل کتاب تخصیص د مشرکینو په مقابله کښې یا خو تفضیلا دې، یا تغلیبا، اهل کتاب تعلیم یافته وو، د مشرکین عرب پشان جاهل او امیان نه وو، ددې وجې نه ئې کریم ﷺ حضرت معاذ رضي الله عنه ته هدایت او فرمایه، چه کوم ځائی ته ته ځې، دهغه ځائی خلقو سره دهغوی د حال مطابق خبره کوه، اوله هغوی ته د توحید دعوت ورکوه، (د ابطال تثلیث او عزیز عليه السلام) لره د الله تعالی څوې منلو نه ئې منع کوه، او د محمد ﷺ د رسالت اقرار کولو دعوت ورکوه.

فان هم اطاعوک لذلك فاعلمهم ان الله افترض علیهم خمس صلوات پس که هغوی په شهادتین سره ستا خبره قبوله کړی، او په اسلام کښې داخل شی، نو بیا دهغوی مخکښې ته د اسلام ارکان کیځده، (مخکښې د صلوات خمسة او د زکوة ذکر دې) په دې حديث کښې د زکوة فرضیت بیانولو نه پس ساعی ته خاص طور باندې دا هدایت کړې شوې دې، چه هغه دې د خلقو د کرائم اموال (عمده مال) نه نه اخلی، بلکه متوسط دې اخلی، او د مظلوم د دعاء نه دې ځان ساتی.

هل الکفار مخاطبون بالفروع

په دې حديث کښې یو مشهور اصولی اختلافی مسئلې طرف ته اشاره ملاویرې، چه هغې لره به تاسو د ټولو نه مخکښې غالباً په نور الانوار کښې لوستلې وی، هغه داچه کافران د فروع شریعت مکلف دی او که نه؟ نو په هغې کښې ئې دا لیکلې دی، چه په دې خو د ټولو اتفاق دې، چه کافران د ایمان، عقوبات (حدود و قصاص وغیره)، دغه شان معاملات (بیع، شراء، اجاره او نکاح وغیره) ددې ټولو څیزونو په دنیا کښې مکلف دی، (سوی الخمر

والخزیز فانهما مباحان لهم لانا كما ورد في الحديث) البته په شرائع یعنی عبادات کښې لږ تفصیل او اختلاف دې، هغه داچه په دې خو د ټولو اتفاق دې، چه کافران د عباداتو د مؤاخذه اخرویه په اعتبار سره مکلف دی، نو کافر ته به په آخرت کښې عذاب لکه څرنگه چه په ترک ایمان باندې وی، دغه شان به ورته په ترک اعتقاد صلوٰه باندې هم وی، لیکن په دې کښې اختلاف دې، چه کافران د مونځ وغیره د اداء فی الدنيا په اعتبار سره هم مکلف دی، او که نه؟ نو مشائخ عراق په دې اعتبار سره هم کافران مکلف گڼي، او هم دا مذهب د امام شافعی رحمہ اللہ دې، یعنی کافر په دنیا کښې ددې خبرې مکلف دې، چه اول به هغه اسلام راوړی، او بیا به مونځ ادا کوی، او که هغه داسې اونه کړل، نو هغه ته به په دې دواړو څیزونو (ترک ایمان و ترک اداء صلوٰه) باندې عقاب وی، لیکن صحیح عند الحنفیه داده، (او هم دا د مشائخ ماوراء النهر مسلک دې) چه کافران د عباداتو د اداء فی الدنيا په اعتبار سره مکلف نه دی، لهذا کافر ته به په آخرت کښې عقاب صرف په ترک اعتقاد صلوٰه باندې وی، په ترک اداء به ورته نه وی، ځکه چه هغه د اداء فی الدنيا مکلف نه دې، او په دلیل کښې صاحب د نورالانوار هم دا حدیث معاذ رضی اللہ عنہ پیش کړې دې، ځکه چه په دې کښې دا دی، چه هر کله هغه د شهادتین اقرار او کړی، نو بیا هله هغوی ته اوایه، چه په اسلام کښې دا دا څیزونه فرض دی، معلومه شوه، چه که هغوی اسلام قبول نه کړی، نو بیا هغوی ته دا فرائض کیخودل هم نشته، او هغوی ددې مخاطب هم نه دی.

د حدیث الباب نه یه استدلال کښې اشکال :

لیکن په دې استدلال باندې اشکال دې، هغه داچه ددې حدیث نه مقصود نفس فرائض لره بیانول نه دی، چه فلانی فلانی څیزونه فرض دی، په دې کښې د دعوة الی الاسلام طریقه ذکر ده، چه هغوی ته د ایمان او احکام اسلام دعوت درجه په درجه ورکړه، دفعه (په یو ځل) ټول تکلیفات دهغوی مخښې ته مه ایگده، ځکه چه دا صورت بعضې وختونو کښې د قبلولو نه مانع جوړیږی، لهذا بتدریج او په ترتیب سره هغوی ته دعوت ورکول پکار دی، لکه مخکښې په حدیث کښې دا دی، چه کله هغوی مونځ قبول کړی، نو بیا د زکوٰه مسئله دهغوی مخښې ته کیگده، نو آیا د زکوٰه مکلف سړې د مانځه نه پس کیږی؟ (افاده السندی علی النسائی) او امام نووی رحمہ اللہ ددې دویم جواب ورکړې دې، هغه داچه په دې حدیث کښې د صلوٰه ترتب په ایمان باندې په اعتبار د اداء صلوٰه دې، نه په اعتبار د نفس وجوب صلوٰه ځکه چه اداء صلوٰه بغیر د ایمان نه بالاتفاق صحیح نه دې، بهر حال په دې استدلال باندې اشکال دې، چه معقول اشکال دې، اگر چه زمونږ بعضو علماؤ ددې جواب هم ورکړې دې، لکه صاحب لمعات لیکلې دی، چه په دې حدیث کښې د ایمان نه پس د صلوٰه او زکوٰه په مینځ کښې ترتیب د اهمیت صلوٰه د وجې نه دې، دهغوی الفاظ دادی، واما تقديم الاعلام بالصلوات قبل الاعلام بالزکوٰه فلفضلها علی سائر الاعمال لا لاشرطها بها (هامش ابن ماجه ص ۱۲۷)

په دې مسئله کښې لکه څرنگه چه د احنافو په نزد دوه اقوال دی، (د مشائخ عراق او د مشائخ ماوراء النهر اختلاف) دغه شان په شوافع کښې هم، کما صرح به النووی ونقله عنه

العینی، او صاحب منهل خو د شافعیه، حنفیه او حنابله درې وارو مسلک یو لیکلې دې، یعنی عدم تکلیف، او د مالکیه او مشائخ عراق مسلک نه مکلف کیدل لیکلې دې، والله تعالی اعلم بالصواب.

قوله: توخذ من اغنیاءهم و ترد فی فقرائهم: (کوم ځانې ته چه ته څې یعنی یمن ته) د هغه ځانې د اغنیاء نه زکوٰۃ واخله او دهغې ځانې فقیرانو ته ئې ورکړه، دویم احتمال ددې په شرح کښې دادې، چه دا دواړه ضمیرونه مسلمین طرف ته راجع دی، یعنی د اغنیاء د مسلمین نه زکوٰۃ واخله، او فقراء د مسلمین ته ئې ورکړه، گویا عامه ضابطه بیانوی، د اهل یمن خصوصیت نه دې. صرف په اول صورت کښې به د حدیث په ظاهر کښې تقاضا دا وی، چه زکوٰۃ د یو ښهر به بل ښهر ته نه منتقل کیږي، او که احتمال ثانی واخستلې شی، نو بیا حدیث ددې برعکس د نقل جواز طرف ته اشاره کیدی شی.

د نقل زکوٰۃ مسئله مع اختلاف ائمه:

په دې مسئله مخکښې مصنف یو مستقل باب قائم کړې دې، باب فی الزکوٰۃ تحمل من بلد الی بلد، دا مسئله د علماؤ په مینځ کښې اختلافی ده، جمهور علماء او ائمه ثلاثه د عدم جواز نقل قائل دی، پس که چا منتقل کړو، نو د اصح قول مطابق د امام مالک رحمته الله علیه په نزد به جائز وی، او د امام شافعی رحمته الله علیه په نزد به جائز نه وی، علی الاصح الا داچه په هغه ځانې کښې مستحقین زکوٰۃ موجود نه وی، او ابن قدامه د حنابله نه دوه روایتونه نقل کړي دي، (۱) او د احنافو په نزد بغیر د ضرورت او مصلحت نه نقل کول مکروه دی، پس که مصلحت د نقل کولو ددې وجه نه وی چه هلته کښې احتیاج زیات دې، یا قرابت او رشته داری ده، یا اصلح، اورع او انفع للمسلمین طرف ته ئې زکوٰۃ منتقل کړو، نو بیا کراهت نشته.

امام بخاری رحمته الله علیه چه کوم ترجمه الباب دې مسئلې باره کښې قائم کړې دې، دهغې نه په ظاهر کښې د احنافو د مسلک تائید معلومیږي، باب اخذ الصدقة من الاغنیاء و ترد فی الفقراء حیث کان، یعنی د مالدارو نه به زکوٰۃ اخستلې شی او فقیرانو ته به ورکولې شی، چه کوم ځانې هم موجود وی، هم دا مسلک لیث بن سعد او ابن المنذر شافعی اختیار کړې دي. او یو قول د امام شافعی رحمته الله علیه هم دې، او بقول ابن المنیر شارح بخاری د امام بخاری رحمته الله علیه هم دا مسلک دې، او حافظ صاحب داسې وائي چه په ظاهر کښې د مصنف مراد دادې، چه که په هغه ښهر کښې فقیران نه وو، (د کوم ځانې د مالدارو نه چه زکوٰۃ اخستلې شوې دې) نو بیا کوم ځانې چه هم فقیران وی، هلته کښې به لیږلې شی، هم دا مسلک د امام شافعی رحمته الله علیه دې، عرض داچه حافظ صاحب دا نه غواړي، چه ترجمه البخاری د احنافو موافق شی.

په لامع الدراری ۲ ص ۱۷۳ کښې د حضرت گنگوهی ارشاد د حدیث معاذ رضی الله عنه د ترجمه البخاری سره مطابقت په ذیل کښې منقول دې، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت معاذ رضی الله عنه لره اهل کتاب ته لیږلې وو، لکه چه په حدیث کښې تصریح ده، لهذا دا ضمیرونه به اهل کتاب

(۱) هغوی اصل مسئله بیانولو سره دا هم اوفر مائیل: چه د امام احمد رحمته الله علیه په نزد د یو ځانې زکوٰۃ بل ځانې ته چه په مسافه قصر باندې واقع وی، هلته کښې اوږل ناجائز دی، یعنی د مسافت قصر تصریح ده.

طرف ته راجع وي، يعنې دهغې اهل كتابو نه (بعد اسلامهم) دهغوی زکوة واخله، او هم په هغې اهل كتابو نه رد کړه، او ظاهره ده چه هغه اهل كتاب صرف په يو ښهري يا به يو کلی کښې نه وو، بلکه مختلف ځايونو کښې وو، لهذا ددې نه هم عموم راوتلو، ددې حديث نه شارحينو نور مسائل د زکوة هم مستنبط کړې دي، چه دهغې په ذکر کولو کښې تطويل دي، او نه استيعاب مقصود دي.

[۱۵۸۵] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمُعْتَدِي فِي الصَّدَقَةِ كَمَا نَهَا".

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ او فرمايل: "د زکات په وصولولو کښې زياتی کوونکې داسې دي لکه زکات نه ورکوونکې".

تشریح: قوله: ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال المعتدي في الصدقة كما نهها

شرح حديث :

زکوة ورکولو کښې يا اخستلو کښې د حد نه تجاوز کونکې پشان دهغه سړی دي، چه زکوة منع کونکې وي، دا حديث د مزکی او ساعی دواړو سره متعلق کيدې شی، لکه چه د ترجمې نه ظاهره ده، د مزکی د حد نه تجاوز کول دادی، چه غیر مستحق ته زکوة ورکړی، يا کم زکوة ورکړی پوره شي ادا نه کړی، يا زکوة ورکولو سره احسان ضباطی، او تکلیف رسوی، يا د مقدار واجب نه ډیر زیات ورکړی، چه هغې سره اهل عيال پریشان شي. او د ساعی د حد نه تجاوز کول دادی، چه په زکوة کښې د متوسط مال په ځائی اعلی درجه مال وصول کړی، يا د مقدار واجبه نه ظلما زیات واخلي، ځکه په دې صورت کښې کيدې شی چه آنده کال مالک زکوة ورنکړی، او خپل ټول مال يا بعضې مال پټ کړی، نو چونکه دا ساعی د زکوة د منع کولو سبب جوړ شو، ددې وجې نه ده لره مانع زکوة يعنې د زکوة نه منع کونکې او گرزولي کړې شو، الحمد لله د باب په احاديثو باندې کلام پوره شو.

باب رِضَا الْمُصَدِّقِ

باب: ۶- د تحصیلدار زکات د راضی کولو بیان

مصدق يعنې ساعی لره راضی کول، يعنې د طلب موافق هغه ته زکوة ورکول، امام نووی رحمته الله علیه د صحيح مسلم په شرح کښې په دې باندې باب قائم کړې دي، باب ارضاء السعاة، دا ترجمه زیاته واضحه ده.

[۱۵۸۶] (۲) حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ حَفْصٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، الْمَعْنَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ رَجُلٍ يُقَالُ لَهُ: دَيْسَمٌ، وَقَالَ ابْنُ عُبَيْدٍ، مِنْ بَنِي سَدُوسٍ، عَنْ بَشِيرِ ابْنِ الْخَصَّاصِيَّةِ، قَالَ ابْنُ عُبَيْدٍ فِي حَدِيثِهِ: وَمَا كَانَ اسْمُهُ بِشِيرًا، وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمَاهُ بِشِيرًا، قَالَ: قُلْنَا: إِنَّ أَهْلَ الصَّدَقَةِ يَعْتَدُونَ عَلَيْنَا، أَفَنَكْتُمُ مِنْ أَمْوَالِنَا بِقَدَرٍ مَا يَعْتَدُونَ عَلَيْنَا، فَقَالَ: "لَا".

(۱) سنن الترمذي الزکاة ۱۹ (۶۴۶)، سنن ابن ماجه الزکاة ۱۴ (۱۸۰۸)، (تحفة الأشراف: ۸۴۷) (حسن).

(۲) تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۰۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۴/۵) (ضعيف).

حضرت بشیر ابن الخصاصیه رضی اللہ عنہ روایت کوی - ابن عبید په خپل روایت کښې وائی چه دده نوم مخکښې بشیر نه وو بلکهې دده دا نوم رسول الله ﷺ ایڅې وو - هغه بیان کوی چه مونږ اووې : عمال (اهل) صدقه په مونږ بالدي زیاتي کوی، نو آیا څومره قدرې چه هغه زیاتي کوی مونږ هغه هومره مال پته وو؟ هغوی او فرمائیل : نه -

د باب په اول حدیث کښې چه د حضرت بشیر بن الخصاصیه نه روایت دي، دادی، چه بعضو صحابه کرامو نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو، چه بعضي عاملان په زکوة اخستلو کښې په مونږ ظلم کوی، نو آیا هغوی چه څومره په مونږ زیاتي کوی، دهغې په اندازه مونږ خپل مال پتولي شو، نبی کریم ﷺ هغوی لره ددي نه منع کړل.

[۱۵۸۷] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَنَحْنُ بْنُ مُوسَى، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَصْحَابَ الصَّدَقَةِ يَعْتَدُونَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَفَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ.

ایوب په خپل سند سره د مذکوره بالا حدیث هم معنی روایت کړې دي - البته هغوی وئیلې دي چه مونږ اووې اي د الله رسوله د زکات وصولولو والا کارنده گان زیاتي کوی - امام ابو داود رحمته الله علیه فرمائی : دي روایت لره عبد الرزاق د معمر نه مرفوع روایت کړې دي -

[۱۵۸۸] (۲) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، وَنَحْنُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ أَبِي الْغُصَنِ، عَنْ هَنْظَلِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرِ بْنِ عَتِيكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "سَيَاتِيكُمْ رَكِيبٌ مَبْغُضُونَ، فَإِنْ جَاءُوكُمْ فَرَجَبُوا بِهِمْ وَخَلَّوْا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَنْتَفِعُونَ، فَإِنْ عَدَلُوا فَلَا تُغْنِيهِمْ وَإِنْ ظَلَمُوا فَعَلَيْهَا، وَأَرْضُوهُمْ فَإِنْ تَمَامَ زَكَاةُكُمْ رِضَاهُمْ وَلَيْدُ عَوَالِكُمْ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الْغُصَنِ هُوَ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ غُصَنِ.

عبد الرحمن بن جابر عتيك د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل "قریبه ده چه تاسو ته به ناخوښه خلق راځي - کله چه هغوی تاسو ته راشي نو هغوی ته خوش آمدید وائی او د هغوی او کوم څه چه هغوی اخستل غواړي د هغې په درمیان کښې خلل مه اچوئ، که چرې هغوی عدل او انصاف اوکړو نو هغوی ته به ددي اجر او ثواب ملاویري او که ظلم ئې اوکړو نو هغوي به ددي وبال اوچتوي - تاسو هغوی لره راضي ساتئ، بې شکه ستاسو د زکات تکمیل د هغوی په راضي کولو کښې دي او هغوی لره پکار دي چه ستاسو د پاره دعائې خیر کوی -" امام ابو داود رحمته الله علیه فرمائی : د ابو الغصن نه مراد ثابت بن قیس بن غصن دي - دویم حدیث دادې، چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل : سیاتیکم رب مبعضون، تاسو ته به داسې قافلي راشي، چه ستاسو په نزد به مبعوض وي، یعنی هغوی سره به ستاسو بغض او عداوت وي، لیکن د (مبعوض کیدلو باوجود) چه کله هغوی راشي، نو هغوی ته مرحبا اوایی، دهغوی په راتلو د خوشالۍ اظهار اوکړئ، او دکوم مال د زکوة اخستلو دپاره چه راغلې وي، هغې لره دهغه مخکښې ته کړئ، دي دپاره چه په هغې کښې څومره زکوة کیږي هغه واخلي.

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۲۰۲۲) (ضعیف)

۲: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۷۵) (ضعیف)

شرح حدیث :

زکوٰۃ وصولونکې ته ئې مېغوض ځکه اوښل چې هغه د انسان نه داسې څیزونه اخستلو دپاره راځي، چې هغه ته طبعاً محبوب دي، يعنې مال، نو گویا دغه خلق په دې اعتبار سره مېغوض دي، او دا مطلب نه دي، چې هغوی شرعاً هم قابل بغض دي، ځکه چې شرعاً مېغوض خو هغه وخت کښې کيدې شي، چې کله هغوی واقعي په زکوٰۃ اخستلو کښې ظلم او زیاتې اوکړې، او دلته کښې دا خبره نشته، ځکه چې دا د هغې عاملانو باره کښې ونيلې کېږي، چې د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې وو، او ظاهره ده، چې هغوی ظلم نشي کولې، او بعضې شارحینو دې حدیث لره په هره زمانه کښې عام منلې دي، او ظلم لره ئې ددې په ظاهر باندې حمل کولو سره دا ونيلې دي، چې نبی کریم ﷺ باوجود د ظلم نه د پوره زکوٰۃ ورکولو حکم ددې وجې نه فرمائيلې دي، چې پوره نه ورکولو کښې د سلطان مخالفت دي، ځکه چې عامل دهغه نائب وي، او د سلطان په مخالفت کښې فتنه ده، لیکن دې لره رد کړې شوې دي، چې که دا خبره وي، نو نبی کریم ﷺ به د ظلم نه بچ کیدو دپاره د کتمان مال اجازت ورکړې وو، او په دې صورت کښې به مخالفت هم نه راتلو، حالانکه نبی کریم ﷺ د مال مالکانو ته د کتمان اجازت ورنکړو.

تفیه : د باب زکوٰۃ السائمة په شروع کښې یو حدیث تیر شوی دي، په هغې کښې دا وو، فمن سنلها من المسلمین علی وجهها فلیعطاها و من سنل فوقها فلا یعطه، حدیث الباب په ظاهر کښې ددې خلاف دي، دا اشکال او ددې جواب هلته کښې تیر شوي دي.

[۱۵۸۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ، وَهَذَا حَدِيثٌ أَبِي كَامِلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ هِلَالٍ الْعَبْسِيُّ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ، يَعْنِي مِنَ الْأَعْرَابِ، إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيُظْلِمُونَا، قَالَ: فَقَالَ: "أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنْ ظَلَمُونَا؟ قَالَ: "أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ". زَادَ عُثْمَانُ: وَإِنْ ظَلِمْتُمْ. قَالَ أَبُو كَامِلٍ فِي حَدِيثِهِ: قَالَ جَرِيرٌ: مَا صَدَّرَ عَنِّي مُصَدِّقٌ بَعْدَ مَا سَمِعْتُ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا وَهُوَ عَنِّي رَاضٍ.

د حضرت جریر بن عبد الله نه روایت دي چې رسول الله ﷺ ته څو د باندې اوسیدونکي راغلل او هغوی اووې: بعض عمال مونږ ته راځي او په مونږ باندې ظلم کوي - حضور ﷺ او فرمائيل: د خپلو صدقو وصولولو والاراضی کړئ - "هغوی اووې اي د الله رسوله! اگر چې هغوی په مونږ باندې ظلم کوي؟ حضور ﷺ او فرمائيل د خپلو صدقو وصولولو والا راضی کړئ - "عثمان (بن ابی شیبه) اضافه کړې ده - اگر چې په تاسو باندې ظلم اوکړې شي - "ابو کامل په خپل حدیث کښې بیان کړې دي - جریر اووې ددې فرمان نبوی ﷺ د اوریدو نه ورستو عامل همیشه زما نه راضی شوي دي -"

۱: صحیح مسلم/الزکاة ۵۵ (۹۸۹)، سنن النسائي/الزکاة ۱۴ (۲۴۶۲)، (تحفة الأشراف: ۳۲۱۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الزکاة ۲۰ (۶۴۷)، سنن ابن ماجه/الزکاة ۱۱ (۱۸۰۲)، مسند احمد (۳۶۲/۴)، سنن الدارمي/الزکاة ۳۲ (۱۷۱۲) (صحیح)

باب دُعَاءِ الْمُصَدِّقِ لِأَهْلِ الصَّدَقَةِ

باب: ۷- د مصدق (د زکات وصولوونکی) زکات ورکولو نیکو خلقوته دُعا کول.

د نبی کریم ﷺ معمول شریف وو، چه کوم سړی به دهغوی په خدمت کښې خپل زکوة حاضر کړو، نو هغه ته به ئې دعا فرمائيله، د فقهي په کتابونو کښې هم د متصدق په حق کښې دعاء لره ئې مستحب ليکلي ده، فقهاؤ ليکلي دي، چه دعاء د دواړو په حق کښې مستحب ده، مزکی دې په وخت د اداء کولو دا اوائی: اللهم اجعلها مغنما و لا تجعلها مغرما، او ساعی لره دا وئیل پکار دی: آجرک الله فيما اعطيت و بارک لک فيما ابقيت و جعله لک طهورا، په دې کښې اوله دعا امام ابن ماجه په خپل سنن کښې د ابو هريره رضي الله عنه په روايت سره مرفوعا ذکر کړې ده، او دويمه دعاء چه ساعی لره وئیل پکار ده، هغه دلته په حديث الباب کښې داسې ده، اللهم صل على آل فلان، امام بخاري رحمه الله هم په دې باندې مستقل باب قائم کړې دې، باب صلوة الامام و دعائه لصاحب الصدقة، او بيا په هغې کښې امام بخاري هم دا د ابن ابی اوفی رضي الله عنه حديث ذکر کړې دي.

[۱۵۰] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غَمْرٍاءَ التَّمَرِيُّ، وَأَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ غَمْرُو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ أَبِي مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ" قَالَ: فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى".

حضرت عبد الله بن ابی اوفی رضي الله عنه بیان کوی چه زما پلار د هغه خلقو نه وو کومو چه د بيعت رضوان په موقع باندې، د اونې نه لاندې بيعت کړې وو او نبی کریم ﷺ ته به چه کوم قوم هم زکات راوړلو او راتللو به نو حضور ﷺ به هغوی ته دا دعا کړوله: (اللهم صل على آل فلان) "ای الله! په آل فلان باندې خپل رحمت نازل او فرمايه" او هغوی کښې برکت پیدا کړې، زما پلار هم خپل زکات واخستو او د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو حضور ﷺ او فرمائيل: (اللهم صل على آل ابی اوفی) "ای الله! په آل ابی اوفی باندې خپل رحمت نازل کړې" (او هغوی ته برکت ورکړې).

شرح حديث:

قوله: عن عبدالله بن ابی اوفی قال کان ابی من اصحاب الشجرة الخ: عبدالله بن ابی اوفی فرمائي: چه زما والد یعنی ابو اوفی (دهغه نوم علقمة بن خالد دې) د اصحاب الشجرة نه وو، هغه یو ځل د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې زکوة راوړلو حاضر شو، نو نبی کریم ﷺ حسب معمول هغه ته په دعاء کښې داسې او فرمائيل: اللهم صل على آل ابی اوفی، دلته کښې لفظ آل (مقحم) زائد دې، کله کله دې لره زیاتې کولې شی، لکه نبی کریم ﷺ یو ځل د ابو موسی اشعری رضي الله عنه قراءه واوړیدو، نو وې فرمائيل، لقد اوتی مزمارا من مزامير آل داؤد، دلته کښې هم

۱: صحيح البخاري/الزكاة ٦٤ (١٤٩٧)، المغازي ٣٥ (٤١٦٦)، الدعوات ١٩ (٦٣٣٢)، ٣٣ (٦٣٥٩)، صحيح مسلم/الزكاة ٥٤ (١٠٧٨)، سنن النسائي/الزكاة ١٣ (٢٤٦١)، سنن ابن ماجه/الزكاة ٨ (١٧٩٦)، (تحفة الأشراف: ٥١٧٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٥٣/٤، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٨١، ٣٨٣) (صحيح)

لفظ آل زائد دي، ځكه چه خوش آوازي د كومي چه نبي كريم ﷺ صفت فرمائيلو، هغه خپله داؤد (عليه السلام) ته حاصل وه، شارحينو دا هم ليكلي دي، چه دغه شان د لفظ آل زياتوالي د يو جليل القدر سړي په حق كښي كولي شي.

اصحاب الشجرة هغه صحابه كرام دي، چه په بيعة الرضوان كښي شريك وو، بيعة الرضوان د مشهور بيعت نوم دي، چه په مقام حديبيه كښي په ۶ هـ كښي تحت الشجرة شوي وو، ددي باره كښي په قرآن مجيد كښي دي، آيت: الْقَدْرَ هِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يَبَايَعُوكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ الآية، په ظاهر كښي ددي آيت په وجه دي ته بيعت رضوان ونيلي شي.

په دي حديث كښي د صلوة استعمال په غير نبي باندې استقلال دي، چه د جمهورو په نزد د امت په حق كښي ممنوع دي، ددي پوره بحث د كتاب الصلوة په آخر كښي باب الصلوة على غير النبي كښي تير شوي دي.

باب تفسیر آسان الانبیا

باب: ۸- د اوبښ د غاښونو (دهغي د عمرو نو) تفصيل -

په دي باب باندې زه وايم، چه دلته په سنن ابوداؤد يعنی د حديث په كتاب كښي د قاموس يو باب راغلي دي، امام ابوداؤد رحمه الله د لوستونكو د آسانتيا دپاره د زكوة الانبیا په احاديثو كښي چه څومره مختلف او عجيبه عجيبه نومونه راغلي دي، دهغي ټولو تشريح ئي يو خاني بيان كړي ده، دي دپاره چه د لغت كتابونو ته رجوع كول نه وي، جزاه الله عنا احسن الجزاء. اسنان د سن جمع ده، په معنی د عمر، او د سن معنی غاښ هم راځي، په اصل كښي د څاروؤ د عمر پته دهغوی په غاښونو سره لگي، لهذا په دواړو معنو كښي مناسبت ظاهر دي.

قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُهُ مِنَ الرَّيَاشِيِّ، وَأَبِي حَاتِمٍ، وَغَيْرِهِمَا، وَمِنْ كِتَابِ النَّضْرِ بْنِ شُمَيْلٍ، وَمِنْ كِتَابِ أَبِي عُبَيْدٍ، وَرَمَّا ذَكَرَ أَحَدُهُمُ الْكَلِمَةَ، قَالُوا: يُسَمَّى الْخَوَارُ، ثُمَّ الْفَصِيلُ إِذَا فَصَلَ، ثُمَّ تَكُونُ بِلَتْ فَخَاضَ لِسَنَةً إِلَى تَمَامِ سَنَتَيْنِ، فَإِذَا دَخَلَتْ فِي الثَّالِثَةِ فَهِيَ ابْنَةُ لَبُونٍ، فَإِذَا أَتَمَّتْ لَهُ ثَلَاثُ سِنِينَ فَهُوَ حَقٌّ، وَحَقُّهُ إِلَى تَمَامِ أَرْبَعِ سِنِينَ لِأَنَّهُمَا اسْتَحَقَّتْ أَنْ تُرَكَّبَ وَيُحْمَلَ عَلَيْهَا الْفَحْلُ وَهِيَ تَلْقَهُ، وَلَا يُلْقَهُ الذَّكَرُ حَتَّى يُثْنِيَ، وَيُقَالُ لِلْحَقَّةِ: طَرَوْقَةُ الْفَحْلِ لِأَنَّ الْفَحْلَ يَطْرُقُهَا إِلَى تَمَامِ أَرْبَعِ سِنِينَ، فَإِذَا أَطْعَمَتْ فِي الْخَامِسَةِ فَهِيَ جَذَعَةٌ حَتَّى يَتِمَّ لَهَا خَمْسُ سِنِينَ، فَإِذَا دَخَلَتْ فِي السَّادِسَةِ وَالْقِسْ ثُنَيْتُهُ فَهُوَ حَيْثُ يُثْنِي حَتَّى يَسْتَكْمِلَ سِتًّا، فَإِذَا أَطْعَمَ فِي السَّابِعَةِ سَمِيَ الذَّكَرُ رَبَاعِيًّا وَالْأُنْثَى رَبَاعِيَّةً إِلَى تَمَامِ السَّابِعَةِ، فَإِذَا دَخَلَ فِي الثَّامِنَةِ وَالْقِسْ السِّنِّ السِّدِّيسَ الَّذِي بَعْدَ الرَّبَاعِيَّةِ فَهُوَ سِدِّيسٌ وَسَدَسٌ إِلَى تَمَامِ الثَّامِنَةِ، فَإِذَا دَخَلَ فِي التَّاسِعَةِ وَطَلَعَ ثَابَةً فَهُوَ بَازِلٌ أَيْ بَزَلَ ثَابَةً، يَعْنِي طَلَعَ، حَتَّى يَدْخُلَ فِي الْعَاشِرَةِ فَهُوَ حَيْثُ يُدْخِلُ، ثُمَّ لَيْسَ لَهُ اسْمٌ، وَلَكِنْ يُقَالُ: بَازِلٌ عَامٍ، وَبَازِلٌ عَامَيْنِ، وَخُلَيْفٌ عَامٍ، وَخُلَيْفٌ ثَلَاثَةِ أَغْوَامٍ إِلَى خَمْسِ سِنِينَ، وَالْخُلَيْفَةُ الْحَامِلُ. قَالَ أَبُو حَاتِمٍ: وَالْجَذَعَةُ وَقْتُ مِنَ الزَّمَنِ لَيْسَ بِسَنٍ، وَفُصُولُ الْأَسْنَانِ عِنْدَ طُلُوعِ شُمَيْلٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَأَشَدُّنَا الرَّيَاشِيُّ: إِذَا سَمِعْتَ أَوَّلَ اللَّيْلِ طَلَعَ قَابُنُ اللَّبُونِ الْحَقُّ وَالْحَقُّ جَذَعٌ لَمْ يَتَّقِ مِنْ أَسْنَانِهِمَا غَيْرَ الْهَبَرِ وَالْهَبَرِ الَّذِي يُوَلَّدُ فِي غَيْرِ حِينِهِ

۱، مصنف د اسنان ابل دا تفسیر دغسي د كتاب الحدود په باب الديات كښي هم بيان كړي دي.

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: ما دا مندرجه ذیل تفصیل د ریاشی او ابو حاتم وغیره نه اوریدلې دي. او دارنگه مې د نضر ابن شمیل او د ابو عبيد د کتاب نه هم راخستې دي. او کله په دې کښې څه خبره صرف یو کس ددوی نه کړې ده. هغوی وائی چه د اوبښ هغه بچي کوم چه پښ خوری هغې ته حواری وائی. بیا فصیل وی کله چه پښ خوړل پرېږدی. بیا بنت مخاض وی د یو کال نه تر د دوو کالو پورې. کله چه په دریم کال کښې داخل شی نو هغې ته بنت لبون وائی. کله چه درې کاله پورا شی نو هغې ته حق او حقه وائی، تر د څلورو کلونو د پوره کیدو پورې. ځکه چه دا د سورلۍ او د مال کیدو قابله وی. او حامله کیدې هم شی او تر د ختلو قابل نه وی تردې پورې چه د هغې مخې ته غاښونه پروخی او حقی ته طروقه الفحل هم وئیلې شی ځکه چه تر ه دې باندې ځیژی او دې ته تر د څلورو کلونو د پوره کیدو پورې حقه وائی. کله چه په پنځم کال کښې داخل شی نو هغې ته جذعه وائی تر دې پورې چه پنځه کاله پوره شی. کله چه په شپږم کال کښې داخله شی او د خپل مخې غاښونه او غورځوی نو په دغه وخت کښې دې ته ټټی وائی تردې پورې چه شپږ کاله پوره شی. کله چه په اتم کال کښې داخل شی نو تر ته رباعی او مؤنث ته رباعیه وائی، تر د اووه کالو د پوره کیدو پورې، کله چه په اتم کال کښې داخله شی او شپږ غاښ او غورځوی نو هغې ته سدیس او سدس وائی تر د اتو کالو د پوره کیدو پورې. کله چه په نهم کال کښې داخل شی او د هغې ناب (داری) راوخی نو هغې ته بازل وائی. په دې معنی کښې چه ددې ناب راوخی، تردې پورې چه په لسم کال کښې داخله شی. اوس ددې نوم مخلف وی. ددې نه پس ددې هیڅ نوم نه وی. لیکن داسې وئیلې شی د یو کال بازل، د دوو کالو بازل. یا د یو کال مخلف، د دوو کالو مخلف، د دریو کالو مخلف، ... تر د پنځو کالو پورې ... او ځله حاملې ته وائی. ابو حاتم بیان کوی چه جذوعه د یو وخت نوم دې دا څه غاښ نه دې او د غاښونو موسم د سهیل (ستوری) په راختلو سره بدلیږي. امام ابوداؤد رحمه الله بیان کوی: چه ریاشی په دې سلسله کښې مونږ ته دا شعر واورولو [إِذَا شَهِيلَ أَوَّلَ اللَّيْلِ طَلَّمَ... الْغُرَا] کله چه سهیل ستورې د شپې په شروع کښې راځیژی نو ابن لبون حقه جوړیږي او حقه جذعه او هیڅ غاښ باقی نه پاتې کیږي سوا د "هبع" نه او هبع هغه دی کوم چه بې وخته پیدا شوې وی.

قال ابوداؤد سمعته من الریاشی: منصف د اسنان الابل دا تفسیر او تشریح چه د کومو علماء ادب او لغت نه اوریدلې ده، دهغوی حواله ورکوی، په هغوی کښې د بعضو نه مصنف براه راست اوریدلې دی، او د بعضو په کتابونو او تصنیفاتو کښې کتلې دي، ریاشی" هو ابو الفضل عباس بن الفرج البصری النحوی ثقة (بذل) په منهل کښې لیکلې دی، چه امام ابوداؤد دهغه نه په دې کتاب کښې صرف هم دا تفسیر نقل کړې دې، هیڅ حدیث ئې ترې روایت کړې نه دي.

ابو حاتم: محمد بن ادريس الرازی احد الحفاظ (بذل) حضرت په بذل کښې دده تعین په امام ابو حاتم رازی مشهور محدث سره کړې دي، دغه شان صاحب عون المعبود هم کړې دي،

لیکن صاحب منهل لیکلې دی، هو سهیل بن محمد بن عثمان السجستانی النحوی المقری، والله تعالی اعلم بالصواب.

ومن کتاب النضر بن شميل: نضر بن شميل د لغت او ادب لوئی امام دې، او د حدیثو هم، دغه شان ابو عبید قاسم بن سلام هم د لغت، ادب، او احادیث امام دې، ددې دواړو په غریب الحدیث (لغت حدیث) کښې کتاب مشهور دې.

ورېما ذکر احدهم الکلمة: یعنی دا تفسیر چه ما نقل کړې دې، په هغې کښې بعضې څیزونه خو داسې دي، چه په دې حضراتو کښې د ټولو نه منقول دی، او بعضې حصه داسې ده، چه د ټولو نه منقول نه ده، بلکه صرف د بعضو په کلام کښې موجوده ده، ددې تمهید نه پس مصنف فرماتي قالو یسمى الحوار ثم الفصیل اذا فصل یعنی پیدا کیدو نه پس د ټولو نه اول نوم د اوبښې د بچې حوار دې، ترڅو پورې چه هغه د خپلې مور سره ګرځی راګرځی، بیا چه کله هغه تقریبا د یو کال شی، او د خپلې مور نه جدا کړې شی، نو هغه ته فصیل وئیلې شی، (او فطیم هم، فصال او فطام دواړه هم معنی دی) بیا دهغې نه پس دواؤ کالو پورې هغې ته بنت مخاض وئیلې شی، د مخاض معنی حمل ده، او ماخض په معنی د حامل، ځکه چه یو کال پوره کیدو نه پس په دویم کال هغه اوبښه دوباره حامله شی، فاذا دخلت فی الثالثة بیا چه کله هغه بچې د دواؤ کالو شی، او په دریم کال کښې داخل شی، نو دهغه مور چه تیر کال حامله وه، اوس د حمل زیږولو نه پس پښی ورکوی، ددې وجې نه دې بچې ته بنت لبون وئیلې شی، فاذا تمت له ثلاث سنین فهو حق و حقه او چه کله هغه بچې د پوره دریو کالو شی، او په څلورم کال کښې داخل شی، نو څلور کاله پوره کیدو پورې هغه ته حقه وئیلې شی، یعنی که ماده وی، او که نر وی، نو حق ورته وئیلې شی، ځکه چه دې عمر ته رسیدلو نه پس اوبښ او اوبښه دواړه د سوریډلو قابل شی، او صرف ماده ددې قابله شی چه نر هغې سره یوځانې شی، لیکن نر په دې عمر کښې د یوځانې کیدلو لائق نه وی، هم دا مطلب دې ددې جملې، چه مخکښې راروانه ده وهی تلقح ولا یلقح الذکر حتی یشی، یعنی نر د جفتی قابل نه وی، ترڅو پورې چه هغه ښی نه شی، ښی هغه اوبښ دې، چه د پنځو کالو وی، او شپږم کال کښې داخل شی، لکه چه مخکښې به خپله په کتاب کښې راشی. فاذا طعت فی الخامسة فهی جذعة حتی یتم لها خمس سنین: بیا چه کله څلور کاله پوره شی، او پنځم کال کښې داخل شی، که ښځه وی، نو جذعه او که نر وی نو جذع ورته وئیلې شی. (۱)

فانده: په لغت کښې لیکلې دی، چه جذع د هر حیوان جدا وی، په غوا، غوین، او اس کښې جذع هغه دې، چه په دریم کال کښې وی، او په اوبښ کښې چه په پنځم کال کښې وی،

(۱) جذع په اصل کښې کم عمر څاروی ته وئیلې شی، چه ددې استعمال په انسانانو کښې د ځوان سړی دپاره هم کیږی، لکه د ورقه ابن نوفل په کلام کښې، تاسو په صحیح بخاری کښې لوستلې دې، یا لیتنی کنت فیها جذعا (بخاری ص ۲) او دا خبره دې واضحه وی، چه جذع د انسان زکوة انتهاء ده، ددې نه زیات عمر والا اوبښ په زکوة کښې واجب نه وی، حالانکه قربانی دهغې صحیح نه ده، ترڅو پورې چه مسنة نه وی، یعنی د شپږو کالو نه وی

او په بزه کښې چه په دویم کال کښې وی.

مخکښې په کتاب کښې دا خبره راځي، چه د اوښ دا نوم یعنی جذع د غاښ ویستلو یا غورزولو په اعتبار سره نه دی، لکه د نورو نومونو پشان، لکه فرمائي والجدوة وقت من الزمن ولیس بسن، یعنی د اوښ جذع کیدل، د یو خاص عمر په اعتبار سره دی، د غاښونو سره ددې هیڅ تعلق نشته.

فاذا دخلت فی السادسة والقی ثنية فهو حیثه ثنی، هرکله چه اوښ پوره د پنځو کالو شی، او په شپږم کال کښې داخل شی، او خپل ثنایا غاښونه واغورزوې، نو هغه ته ثنی وئیلې شی، او ښځې ته ثنی وئیلې شی، ثنیه په اصل کښې مخکښې ته بره او ښکته دواؤ دواؤ غاښونو ته وئیلې شی، چه دهغې جمع ثنایا راځي، پنځو کالو نه پس چه کله د اوښ مخکښې ته غاښونه واغورزیږي، (د پیو غاښونه) نو هغه وخت کښې هغه ته ثنی وئیلې شی.

فانده: ثنیه د هر څاروی جدا وی، په غوا او بزه کښې هغه ثنیه ده، چه په دریم کال کښې وی، او په اس کښې هغه چه په څلورم کال کښې وی، او په اوښ کښې هغه چه په شپږم کال کښې وی.

فاذا طعن فی السابعة سمي الذکر رباعیا والانثی رباعیة، رباعیة په اصل کښې غاښونو ته وئیلې شی، چه د ثنیه او ناب (داری) (۱) ترمینځه وی، دواړو طرف ته، بره او ښکته، ټول څلور وی، نو چونکه په دې عمر کښې د اوښ دا غاښونه غورزیږي، ددې وجې نه هغه ته رباعی وئیلې شی، فاذا دخل فی الثامنة والقی السن السدیس الذی بعد الرباعیة فهو سدیس و سدس، یعنی چه کله اتم کال ته اورسیږي، او د سدیس غاښونه دهغه واغورزیږي، نو اوس هغه ته سدیس او سدس وئیلې شی، سدس هغې غاښ ته وئیلې شی، چه د رباعیه نه پس او د ناب نه مخکښې دی، دا څلور وی، دوه ښکته د رباعیه نه گس او ښې طرف ته، او دغه شان دوه بره د رباعیه نه گس او ښې طرف ته، دې ته قوارح وئیلې شی، لیکن د انسان په خله کښې د رباعیه نه پس ناب وی، د رباعیه او ناب په مینځ کښې بل غاښ نه وی، (کذا استفاد من العون عن لسان العرب) لکه د تجوید په کتابونو کښې د غاښونو په تفصیل کښې ددې هیڅ ذکر نشته.

فاذا دخل فی التسع طلع لابه فهو بازل: هرکله چه اوښ په نهم کال کښې داخل شی، نو دهغه ناب (داری) سوکې والا غاښونه راوځي، نو هغه ته بازل وئیلې شی، د بزل معنی ده شق (شلول)، چونکه دا غاښ د خپل ځاني غوښه او شلوی او بهر ته راوځي، ددې وجې نه دې ته بازل وئیلې شی، (هسې خو ټول غاښونه غوښه شلوی او بهر راوځي لیکن په وجه تسمیه کښې اطراد شرط نه دې، یعنی کوم ځاني چه هم وجه تسمیه اوموندلې شی، هلته کښې تسمیه هم وی، دا ضروری نه ده).

(۱) دا چه مونږ کوم لیکلې دی، د انسانانو په اعتبار سره دی، او د اوښانو په اعتبار سره به داسې وئیلې شی، چه رباعیه هغه غاښ دې، چه د ثنیه او سدس په مینځ کښې وی، کما سیاتی فتامل و تشکر.

حتى يدخل في العاشرة فهو حينئذ مخلف ثم ليس له اسم: يعني د مخلف نه پس بيا څه خاص نوم نشته، بلکه په اول نوم کښې قيودات زياتوي، مثلاً بازل عام، بازل عامين، مخلف عام، مخلف عامين، يعني د يو کال بازل، د دواؤ کالو بازل، ديو کال مخلف او د دواؤ کالو مخلف، څرنگه چه په عربی کښې د عشر نه پس د اعدادو دپاره مستقل نوم نشته، بلکه د روستنی عدد سره قيودات لگوي، احد عشر، ثاني عشر وغيره.

قال ابو حاتم والجدوة الخ قد مر شرحه قريبا

وفصول الاسنان عند طلوع سهيل: د هريو څيزيو فصل او موسم وي، دغه شان د نتاج ابل د اوبسانو د پيدائش هم يو خاص فصل دي، چه په هغې کښې عام طور باندې اوبسان بچي راوړي، ددې فصل په راتلو باندې د اوبسانو د بچو کال پوره کيږي، يو کال والا د دواؤ کالو شي، او دواؤ والا د دريو شي، او هغه موسم دي، د سهيل طلوع، يعني سهيل نومې ستوري په کومه زمانه کښې چه د شپې په شروع کښې راوځيږي، نو پوهه شه، چه د اوبسانو د پيدائش زمانه راغله، په دغه زمانه کښې د اونو ميوي پخپري، چه هغې ته موسم ربيع وئيلي شي.

مصنف دلته کښې د رياشي نه درې اشعار نقل کړي دي:

اذا سهيل اول الليل طلع فابن اللون الحق و الحق جذع

لم يبق من اسنانها غير الهيج

د آخری شعر مطلب دادې، چه په دې اشعارو کښې د ټولو اوبسانو د عمرونو ذکر راغلو، پس د يو ذکر پاتې شو، او دا هغه دي، چه ورته هبع وئيلي شي، او هبع د اوبسې هغه بچي ته وئيلي شي، چه بي موسم پيدا شوې وي، مثلاً د ژمې په اول کښې، يا د سپرلي په آخر کښې، (مهل) الحمد لله ددې باب شرح پوره شوه.

باب أَيْنَ تُصَدَّقُ الْأَمْوَالُ

باب: ۹- د مال زکات دې کوم ځاني وصول کړې شي؟

يعني د څاروؤ زکوة کوم ځاني وصول کړې شي

[۱۵۹] (١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ ابْنِ إِسْمَاقٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا جَلْبَ، وَلَا جَنْبَ، وَلَا تُؤْخَذُ صَدَقَاتُهُمْ إِلَّا فِي دُورِهِمْ".

حضرت عمرو بن شعيب د خپل پلار نه، هغه د خپل نیکه عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روایت کوي چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمائیل: نه جلب شته او نه جنب او د هغوی د مالونو زکات دې هم د هغوی په کورونو باندې وصول کړې شي.

عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال لا جلب ولا جنب ولا تؤخذ صدقاتهم الا في دورهم، (٢) جلب او جنب، د هريو شارح دوه دوه مغني ذکر کړي دي،

(١): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٧٨٥، ١٩٢٨٤)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٢/ ١٨٠، ٢١٦) (حسن صحيح)

(٢): د مسند أحمد د روایت الفاظ داسي دي، تؤخذ صدقات المسلمين علي مياهم ددې روایت ٤٦

د یوې تعلق د کتاب الزکوة سره دې، او د دویمې معنی تعلق د کتاب الجهاد سره دې، ددې وجې نه دا حدیث په دواړو ځایونو کېښې ذکر کولې شی، نو مصنف هم دې لره په دواړو ځایونو کېښې ذکر کړې دې، او امام نسائي او ابن ماجه صرف په کتاب الجهاد کېښې ذکر کړې دې، او امام ترمذی ^{رحمته الله علیه} صرف په کتاب النکاح کېښې په باب الشغار کېښې ذکر کړې دې.

شرح حدیث:

اوله معنی د جلب داده، چه سعاة (زکوة وصولونکې) کله د څاروؤ زکوة اخستلو دپاره لارې شی، نو داسې ځائی کېښې دې دیره شی، چه د څاروؤ نه ډیر لرې فاصله کېښې وی، او هلته کېښې دیره کیدو نه پس دې د مالونو مالکانو ته اوائی، چه خپل څاروی دلته راولی، دې دپاره چه مونږ هغه اوینو، او دهغې زکوة واخلو، دا معنی ده د جلب، ددې نه په دې حدیث کېښې منع راغلې ده، وجه ظاهره ده، چه په دې کېښې زکوة ورکونکې ته تکلیف او پریشانی ده. او دویمه معنی د جلب داده، چه مسابقة خیل (د اسونو زغلولو) په وخت احد المتسابقین خپل یو سړی مقرر کړی، چه کله سباق (منډه) شروع شی، نو زما اس لره تیزولو دپاره ښه چغې اوه، دې دپاره چه زما اس مخکښې لار شی، ددې نه منع کړې شوې ده، ځکه چه دا د اصول مسابقة او دیانته نه خلاف دی.

او د جنب اوله معنی داده، چه کله د مال مالکان اویني، چه د زکوة وصولونکو راتلو وخت نژد دې، نو دوی هغوی لره پریشانه کولو دپاره خپل مال (څاروی) ډیر لرې بوځی او هلته ئې دیره کړی، دې دپاره چه سعاة لره زکوة اخستلو دپاره هلته کېښې تلل وی. او دویمه معنی د جنب داده، چه د مسابقة خیل په میدان کېښې چه کله مسابقت شروع شی، نو احد المتسابقین خپل ځان سره خوا کېښې یو بل اس هم روان کړی، دې دپاره چه منډه شروع کیدو نه پس چه کله اوگوری چه زما اس روستو پاتې کیږی، نو سمدستی د خپل اس د ملا نه دې بل اس ته راؤدانگی، ددې نه هم منع شوې ده، دا هم غلطه خبره ده، ځکه چه مسابقة د کوم اس سره مقرر وو، دا هغه نه دې.

دلته کېښې یو دریم څیز هم دې، تلقی الجلب، چه دهغې تعلق کتاب البیوع سره دې، نهی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) عن تلقی الجلب، یعنی د مال مجلوب استقبال کول او هغه اخستل، مال مجلوب هغه مال دې، چه هغې لره باندیسی د باندې نه ښهر ته د خرڅولو دپاره راوړی، نو یو سړی هغه مال د دې نه مخکښې چه هغه منډی ته اورسی، (او هلته کېښې رسیدلو نه پس ئې په صحیح نرخ خرڅ کړی، په لاره کېښې واخلي، ددې نه منع شوې ده، ځکه چه په دې کېښې خطر ده، د تبلیس سعر، چه کیدې شی دې باندیسی ته د هوکه ورکړی او ارزان ترې واخلي.

له..... تعلق صرف مواشی سره دې، او د ابوداؤد د روایت الفاظ عام دی، که زکوة د څاروؤ وی، یا د نور مال، بهر حال ددې احادیثو نه معلومیږی، چه د ساعی فرض دی، چه هغه زکوة د خلقو کورونو او تالابونو ته لار شی او وصول کړی، نه دا چه زکوة ورکونکې خپل زکوة هغه ته راوړسوی، سبل السلام ص ۱۲۵ ج ۲.

[۱۵۹۲] () حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، يَقُولُ: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، فِي قَوْلِهِ: لَا جَلْبَ وَلَا جَنْبَ، قَالَ: أَنْ تُصَدَّقَ الْمَاشِيَةُ فِي مَوَاضِعِهَا وَلَا تُجْلَبَ إِلَى الْمُصَدِّقِ وَالْجَنْبُ عَنْ غَيْرِ هَذِهِ الْقَرِيبَةِ أَيْضًا لَا يُجَنْبُ أَصْحَابُهَا، يَقُولُ: وَلَا يَكُونُ الرَّجُلُ بِأَقْصَى مَوَاضِعِ أَصْحَابِ الصَّدَقَةِ فَتُجَنْبَ إِلَيْهِ، وَلَكِنْ تُؤْخَذُ فِي مَوَاضِعِهِ.

محمد بن اسحاق د [لا جلب لا جنب] په توضیح کښې بیان کړې دی: " د خاروو زکات دې د هغې په خپلو ډیرو باندې وصول کړې شي، (جلب دادې چې) هغه دې د زکات تحصیل دار ته په رابښکلو سره نه شي راوړلې او [جنب] په دې فریضه کښې دادې چې د خاروو والا دې دې لره لرې نه بوځي - (ابن اسحاق وائی) د عامل د پاره روانه دی چې هغه د زکات والا د مقاماتو نه ډیر لرې کښې او خاروی دې دده طرف ته راوستلې شي بلکې زکات دې د هغوی نه په خپل ځانې کښې واخستې شي -

عن محمد بن اسحاق فی قوله لا جلب و لا جنب : محمد بن اسحاق د جلب او جنب تفسیر کوی، د جلب تفسیر ئې داسې کړې دې، چې کوم ځانې کښې خاروی د مخکښې نه دی، ساعی لره هلته کښې تلل او زکوة وصولول پکار دی، دا نه چې مزکی خپل زکوة ساعی ته راوړي،

والجنب علی هذه الطريقة ایضا لا یجنب اصحابها دلته کښې د ابوداؤد نسخې مختلفې دي، کوم الفاظ چې د کومې نسخې مونږ اختیار کړي دي، هم هغه زیات صحیح دي، مطلب دادې، چې کوم قسم هدایت په لا جلب کښې ساعی ته ورکړې شوې دی، دغه شان په لاجنب کښې د خاروو مالکانو ته ورکړې شوې دی، چې هغوی لره هم پکار نه دی، چې خپل مال د خپل معروف ځانې نه چرته لرې یوسی، په دې صورت کښې ساعی ته تکلیف دې ولایکون الرجل باقصی مواضع اصحاب الصدقة : دا د محمد بن اسحاق د روایت تفسیر روان دې، غالباً دا د لاجنب بل تفسیر دې، او دا هغه ده، کومه معنی چې د لا جلب بیان شوې ده، په دې صورت کښې به گویا جلب او جنب دواړه هم معنی شي، او دې لره به په تاکید باندې حمل کولې شي، او دا اول صورت به په ځانې د تاکید تاسیس وی، وهو الاولى، هذا ماعندی، والله اعلم.

بَابُ الرَّجُلِ يَتَأَخَّرُ صَدَقَتَهُ

باب: ۱۰ - څوک چې د خپل زکات (په صدقه کښې ورکړې شوې مال) قیمتاً اخستل او غواړي - صدقه کولو نه پس د متصدق علیه نه د متصدق هغه څیز په بیع اخستل، د حدیث الباب نه ددې عدم جواز معلومېږي، امام بخاری رحمه الله هم په دې باندې باب قائم کړې دې، هل یشتري الرجل صدقته، او دهغې په ذیل کښې ئې هم دا حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما ذکر کړې دې، کوم چې دلته ذکر دې.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۷۸۵، ۱۹۲۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/ ۱۸۰، ۲۱۶) (صحیح)

[۱۵۱۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَوَجَدَهُ يَبَاعُ، فَأَرَادَ أَنْ يَبْتَاغَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "لَا تَبْتَغُهُ وَلَا تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ".

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه بیان کوي چه حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه د الله په لاره کښي یو اس ورکړو، بیا ئې اولیدل چه هغه خرخولې شي نو هغوی رضي الله عنه د هغې اخستل او غوښتل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه ئې ددې په باره کښي تپوس او کړو نو حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: دې لره مۀ اخله او خپله صدقه واپس مۀ اخله -

تشریح: قوله: عن عبدالله بن عمر ان عمر بن الخطاب حمل على فرس في سبيل الله فوجده يباع فاراد ان يبتاعه، فقال لا تبته ولا تعد في صدقتك.

شرح حدیث:

حضرت عمر رضي الله عنه یو سړی لره په اس باندې سور کړو، یعنی هغه ته ئې اس بطور صدقه هبه کړو، پس د بخاری په روایت کښي دي، تصدق بفرس في سبيل الله، او یو قول دادې، چه حضرت عمر رضي الله عنه هغه ته وقف کړې وو، اوس داچه بیا دهغې بیع څرنگه جائز شوه؟ جواب ورکړې شوې دې، چه دغې اس ته هزال او ضعف داسې لاحق شوې وو، چه هغه د جهاد کار نشو کولې، والله اعلم.

بهرحال په روایت کښي دادې، چه حضرت عمر رضي الله عنه اولیدل، چه هغې اس لره هغه سړي خرخوی، نو هغوی او غوختل چه زۀ ئې واخلم، (هغوی د اس په خوبی باندې پوهیدل، هغه داچه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته ورکړې وو) د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه ئې اجازت او غوختلو، نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم د اخستلو نه منع کړو، چه صدقه کولو نه پس هغه واپس مۀ اخله، دې اخستلو ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم عود فی الصدقة ځکه او فرمائیل، چه ظاهره ده، چه کله هغوی دا اخستلو، نو هغه سړی به د هغوی ضرور رعایت کولو، او په ثمن کښي به ئې د هغه د احسان په وجه کمی کوله، نو څومره قدرې به چه هغه په ثمن کښي کمی کوله، هغومره گویا حضرت عمر رضي الله عنه عود کونکې وو، ۱

مذاهب ائمه:

د امام احمد مسلک دادې، چه د متصدق شراء د خپل صدقه کړې شوی څیز جائز نه ده، د امام مالک رحمته الله علیه په نزد هم دا یوه وجه ده، او هم دا مذهب د ابن المنذر شافعی دې، د جمهور علماؤ په نزد جائز ده، او دا حدیث په نهی تنزیه باندې محمول دې، او د جمهورو دلیل هغه حدیث دې، چه مخکښي په باب من يجوز له اخذ الصدقة وهو غني، کښي راروان دې، لا تحل الصدقة لغني الا لخمسة لعامل عليها او رجل اشتراها بماله، الحدیث.

۱: صحیح البخاري/الزكاة ۵۹ (۱۴۸۹)، والهيبة ۳۰ (۲۶۲۳)، ۳۷ (۲۶۳۶)، والوصايا ۳۱ (۲۷۷۵)، والجهاد ۱۱۹ (۲۹۷۱)، ۱۳۷ (۳۰۰۲)، صحیح مسلم/الهيبة ۱ (۱۶۲۱)، تحفة الأشراف ۸۳۵۱، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الزكاة ۳۲ (۶۶۸)، سنن النسائي/الزكاة ۱۰۰ (۲۶۱۶)، سنن ابن ماجه/الصدقات ۱ (۲۳۹۰)، ۲ (۲۳۹۲)، موطا امام مالك/الزكاة ۲۶ (۴۹)، مسند احمد (۴۰/۱، ۵۴) (صحیح)

فانده : ابن سعد په طبقات کښې لیکلې دي، چه دهغې فرس نوم ورد وو، او هغه د حضرت تمیم داری رضی الله عنه وو، هغه نبی کریم صلی الله علیه و آله ته هبه کړې وو، بیا نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت عمر رضی الله عنه ته ورکړې وو. (بذل عن الحافظ)

باب صدقة الرقيق

باب ۱۱- د غلامانوزکات

[۱۵۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَحُمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَيَّاصٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ عِرَّالِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَيْسَ فِي الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ زَكَاةٌ إِلَّا زَكَاةُ الْفَطْرِ فِي الرَّقِيقِ".

د حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه روایت دي چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل : په اس او غلام کښې زکات نشته دي، البته د غلام د طرف نه دي صدقه فطر ورکړې شي. "عن ابی هريرة رضی الله عنه عن النبي صلی الله علیه و آله قال ليس في الخيل والرقيق زكاة الا زكاة الفطر في الرقيق.

د زکوة الخيل مسئله په باب زکوة السائمة حديث نمبر ۷، د قد عفوت عن الخيل والرقيق په ذیل کښې تیره شوي ده.

[۱۵۴] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَّارٍ، عَنْ عِرَّالِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فِي فَرَسِهِ صَدَقَةٌ".

د حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه منقول دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل : په مسلمان باندې د هغه په غلام او اس کښې زکات نشته دي. "دويمه مسئله دلته کښې د عبد ده، په عبید د تجارت کښې د ټولو امامانو په نزد زکوة شته، خلافا للظاهره، او په عبید د خدمت کښې بالاتفاق زکوة نشته، البته د صدقة الفطر مسئله مختلف فيه ده، هغه داچه په عبید د خدمت کښې صدقة الفطر د ټولو امامانو په نزد شته، لیکن په عبید د تجارت کښې صدقة الفطر شته او که نه، په دې کښې اختلاف دي، نور هم په دې کښې اختلافات شته، چه انشاء الله په باب صدقة الفطر کښې به راشي.

(١) صحيح البخاري للزكاة ٤٥ (١٤٦٣)، ٤٦ (١٤٦٤)، صحيح مسلم للزكاة ٢ (٩٨٢)، سنن الترمذي للزكاة ٨ (٦٢٨)، سنن النسائي للزكاة ١٦ (٢٤٦٩)، سنن ابن ماجه للزكاة ١٥ (١٨١٢)، موطا امام مالك للزكاة ٢٣ (٣٧)، (تحفة الأشراف: ١٤١٥٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٤٢، ٢٤٩، ٢٥٤، ٢٧٩، ٤١٠، ٤٢٠، ٤٣٢، ٤٥٤، ٤٦٩، ٤٧٠، ٤٧٧)، سنن الدارمي للزكاة ١٠ (١٦٧٢) (صحيح)

(٢) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٤١٥٣) (صحيح)

بَابُ صَدَقَةِ الزَّرْعِ

باب: ۱۲- د فصل زکات

د مسائل الباب تجزیه :

ددې باب تعلق د زرعی پیداوار زکوة سره دې، چه هغې ته عشر وئیلې شی، په دې سلسله کښې مصنف خو یو باب قائم کړې دې، او امام ترمذی درې ابواب قائم کړې دي، په هغې کښې د یو باب تعلق د زروع او ثمار نصاب سره دې، په هغې کښې هغوی لیس فیما دون خمسة اوسق صدقة حدیث ذکر کړې دې، او د دویم باب مضمون دادې، چه د کومې زمکې په پیداوار کښې عشر واجب دې، او د کومې زمکې په پیداوار کښې نصف عشر، او دریم باب دې، ماجاء فی زکوة الخضراوات، یعنی سبزی او ترکاری، مقصد دادې، چه د زمکې په کوم کوم پیداوار کښې صدقه واجبه ده، آیا په ټول کښې یا صرف په بعضو کښ. د امام ابوداؤد غرض په دې باب کښې دا وئیل دی، چه په کومه زمکه کښې عشر واجب وی، او په کومه کښې نصف عشر، پاتې شوه مسئله د نصاب، نو دا اختلافی ده، په هغې باندې کلام مونږ بالکل په شروع کښې کړې دې، جمهور په هغې کښې باقاعده د نصاب قائل دی، حتی چه صاحبین هم، او امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله د نصاب قائل نه دې، بلکه د زمکې پیداوار چه خومره هم وی، که قلیل وی او که کثیر، په ټولو کښې د صدقې قائل دې، دا یواهم اختلاف دې، چه څه قدرې تفصیل سره الحمد لله په شروع کښې تیر شوي دي. باقی دا مسئله چه د زمکې په کوم کوم پیداوار کښې صدقه ده، په دې امام ابوداؤد اگر چه هیڅ باب قائم کړې نه دې، لیکن تکمیلًا للبحث هغې لره مونږ بیانوو.

[۵۲۱] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْهَيْثَمِ الْأَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْأَنْهَارُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ بَعْلًا الْعَشْرُ، وَفِيمَا سَقَى السَّوَانِي أَوْ النَّضْحُ نِصْفُ الْعَشْرِ".

حضرت سالم بن عبد الله د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "کوم فصل چه د باران په اوبو سره خړوبیږي یا د دریاب یا د چینو نه یا د زمکې د ترئ نه نو په هغې کښې لسمه حصه ده - او کومې زمکې چی په اوبانو سره (یعنی د اړت په ذریعې سره) سیرابه کولې شی یا د کومو زمکو چه آبپاشی کولې شی نو په هغې کښې شلمه حصه (زکات) دې -

۱: حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْهَيْثَمِ الْأَيْلِيُّ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْأَنْهَارُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ بَعْلًا الْعَشْرُ وَفِيمَا سَقَى السَّوَانِي وَالنَّضْحُ نِصْفُ الْعَشْرِ.

۱: صحيح البخاري/الزكاة ۵۵ (۱۴۸۳)، سنن الترمذي/الزكاة ۱۴ (۶۴۰)، سنن النسائي/الزكاة ۲۵ (۲۴۹۰)، سنن ابن ماجه/الزكاة ۱۷ (۱۸۱۷)، تحفة الأشراف: ۶۹۷۷ (صحيح)

شرح حدیث:

العشر او دغه رنگ نصف العشر په ترکیب کښې مبتداء مؤخر ده، او فیما سقت الخ دا خبر مقدم دې، سوانی جمع ده د سانی، د کوهې نه اوبه راویستونکې اوبښه، او نضح مصدر دې، د اوبښ په ذریعې زمکه خړوب کول، او ناضح خړوب کونکې اوبښ، ددې جمع نواضح راځي، لیکن دلته کښې مراد د تقابل په وجه دادې، چه مطلق د یوې آلې په ذریعه زمکه خړوب کول.

او کان بعلا، د بعل تفسیر د کتاب په بعضو نسخو کښې داسې دې، قال ابوداؤد البعل ما شرب بعروقه و لم یتن فی سقیه یعنی بعل هغه فصل یا اونه ده، چه اوبه او لوندوالې د خپلو جرړو په ذریعې سره په خپله راکاږي، او هغې ته د اوبه خور ضرورت نه پېښیږي، او د بخاری او ترمذی په روایت کښې د بعلا په ځایي او کان عثریا دې، او د عثری تفسیر په مظاهر حق ۲ ص ۱۰۳ کښې دا لیکلې دې، چه عثری هغه زمکې ته وئیلې شی، چه په عاثور سره ورته اوبه ورکړې شی، او عاثور وئیلې شی، یوې کندې ته، چه په زمکه کښې کنستلې شی، تالاب دپاره، او د هغې په ذریعه اوبه په خپله پتې ته رسی، اوبعضو وئیلې دې، چه عثری وئیلې شی، هغې فصل ته، چه همیشه دپاره تروتازه وی، د اوبو د نزدې کیدلو په وجه حاصل داچه په کوم فصل یا اونه کښې چه د اوبه خور مشقت برداشت کولې شی، نو په هغې کښې زکوۃ نصف العشر دې، یعنی شلمه حصه واجبه ده، او کوم ځایي چه داسې نه وی هلته کښې عشر واجب دې، دا مسئله خو دلته په حدیث کښې مصرح ده، او امام نووی لیکلې دې، چه دا مسئله متفق علیه ده، لیکن که داسې پتې یا اونه وی، چه هغې ته کله د اوبو ضرورت وی او کله نه وی، نو دهغې حکم دادې، چه که دا دواړه څیزونه علی التساوی وی، نو عندالجمهور په دې کښې ثلثه ارباع العشر واجب دې، یعنی یو ربع کم یو عشر، اوهم دا یو قول د احنافو هم دې، او مشهور قول دهغوی نصف العشر دې، او که احدهما اکثر من الآخر وی، نو د احنافو او حنابلو په نزد اکثرولره اعتبار دې، اوهم دا یو روایت دامام مالک او امام شافعی هم دې، اودویم روایت دهغوی دادې، یؤخذ من کل بحسابه (منهل) یعنی د هر یو حساب به ځان ځانله کولې شی.

ددې حدیث د اطلاق نه ثابتیږي، چه په زرعی پیداوار کښې د وجوب عشر دپاره نصاب شرط نه دې، لهذا دا حدیث د امام صاحب رحمه الله و من وافقه دپاره دلیل دې، وقد مر تحقیقه تحت حدیث، لیس فیما دون خمسة اوسق صدقة.

په خضر اوات^(۱) کښې د وجوب عشر مسئله:

اوس تاسو هغه مسئله راواخلئ، چه د زمکې په پیداوار کښې په کوم کوم قسم کښې صدقه واجبه ده، او په کوم کښې واجبه نه ده؟ د امام صاحب په نزد د زمکې په پیداوار

^(۱) الخضر اوات هي مالا يكال ولا يفتات، هغه څیزونه او پیداوار چه نه کیلی وی، او نه د انسانی خوراک د قبیلې نه وی.

کښې څرنگه چه نصاب شرط نه دې، دغه شان د يو خاص پيداوار تخصیص هم نشته، بلکه په هر قسم پيداوار کښې عشر واجب مني^(۱) که هغه باقی پاتې کيدونکې وي، لکه غله، او خوراک وغيره، او که باقی پاتې کيدونکې نه وي، لکه خضراوات، او بقول، يعنی ساگ، سبزی، او میوې، وغيره الا الحطب والقصب والحشيش^(۲) (بانس، او لرگي، او گيا) چه په دې کښې عشر نشته.

د امام صاحب دلیل :

د امام صاحب مستدل حدیث الباب دې، چه متفق علیه دې، د صحیح بخاری او مسلم روایت دې، او د دې نه علاوه د قرآن مجید عمومات.

په دې مسئله کښې د صاحبینو او جمهور عالمانو د امام صاحب سره اختلاف دې، د صاحبینو په نزد په پيداوار کښې څرنگه چه نصاب شرط دې، څرنگه چه مخکښې تیر شو، دغه شان دا هم شرط دې، چه هغه خیز بغیر د تدبیر او علاج نه يو کال پورې باقی وي، فقهاؤ لیکلې دی، ماله ثمرة باقیه، لهذا لهذا ریاحین، اوراد او بقول (یعنی سبزی، او میوې او گلونه وغيره) په دې کښې دهغوی په نزد عشر واجب نه دې،^(۳) او په باقی اثمه ثلاثه کښې د امام شافعی او امام مالک مسلک دادې، چه عشر په هغې پيداوار کښې واجب دې، چه قوت مدخر وی، یعنی د سړی دپاره خوراک او غذا وی،^(۴) او هغه خوراک ذخیره کیدې شی، مثلاً حنطه، شعیر، سلت، ذره (جوار) عدس (مسور) حمص (چنره) وغيره، لهذا کوم خیز چه قوت (غذا) نه وی، لکه خضراوات په هغې کښې عشر واجب نه دې، او د امام احمد په نزد عشر په هر هغه پيداوار کښې دې، چه کیلی وی، لکه ټول حبوب (داني) یعنی غلې، او باقی پاتې کيدونکې وی،^(۵) اگر که قوت نه وی، لکه ثمار باسه، تمر، زبيب، تین (انحر) کمون (زیره) فلفل (تور مرچ) بزر القطن (فومبه) سمس (تل، کونخلې) وغيره، په دې ټولو کښې عشر واجب دې، او کوم خیزونه چه باقی پاتې کيدونکې نه وی، لکه عامې

^(۱) د پيداوار نه مراد دادې، چه هغه داسې خیز وی، چه هغې لره خلق عادة کړی، او د هغې نه مقصود استغلال یعنی گټل، او د آمدنی حاصلول وی، په خلاف د خطب او حشیش وغيره نه، چه په هغې کښې دا خبره نشته، بلکه دې لره خود زمکې نه صفا کولې شی، او که هغه قصب او حشیش داسې قسم والاوی، چه دهغې نه استغلال او آمدنی مقصود وی، نو په هغې کښې به هم عشر واجب وی،^(۲) او اونې اگر چه قیمتی خیز دې، لیکن په دې کښې عشر ددې وجې نه واجب نه دې، چه دې لره د زمکې تابع مقرر کړې شوې دی، گویا دا د زمکې اجزاء دی، او د زمکې په ذات باندې عشر نشته، بلکه دهغې په پيداوار باندې عشر دې.

^(۳) په مظاهرحق ۲ ص ۹۸ کښې لیکلې دی، اود ساگو او ترکارو او میوو په مینځ کښې اختلاف کړې دې، چه يو کال پورې پاتې کیږی نه، او په دې کښې د امامانو په نزد زکوة واجب نه دې،^(۴) صفة اثنيات چه دهغې شافعیه او مالکیه قائل دی، دا د مالکیه په نزد خو عام دې، یعنی په کوم خیز کښې چه د غذا جوړیدلو صلاحیت وی، اگر که هغه په حالت د مجبوری کښې وی، او د شافعیه د کتابونو نه معلومیږی، چه دهغوی په نزد د حالت اختیار اعتبار دې، په حالت مجاعة او ضرورت کښې قوت معتبر نه دې،^(۵) یعنی اوچولو نه پس باقی ساتلې شی.

میوې مثلاً ناشپاتی، سیب، انځر غیر یابس، او سبزو کښې بادرنگ، تماتر، بانجان، وغیره وغیره، په دې کښې عشر واجب نه دي.

یو مذهب دلته کښې بل دي، چه هغې لره حسن بصری، حسن بن صالح، شعبی او سفیان ثوری رحمهم الله اختیار کړي دي، هغه دا چه عشر صرف په څلورو څیزونو کښې واجب دي، القمح، الشعیر، زبيب، تمر، لحديث ابی موسی الاشعری و معاذ حين بعثهما النبي (صلى الله عليه وسلم) الى اليمن يعلمان الناس امر دينهم فقال لا تاخذ الصدقة الا من هذه الاربعة، الشعير، والحنطة والزبيب، والتمر، اخرجہ الحاکم والدار قطنی والطبرانی والبيهقي، ولحديث عمر انما سن رسول الله ﷺ الزکوة فی هذه الاربعة (المذکور قبل) رواه الدار قطنی.

او د ابن ماجه په روایت کښې په دې کښې د پنځم څیز زیاتوالې دي، الذرة، لیکن په هغې ټولو روایاتو په کومو کښې چه د عشر انحصار په اشیاء اربعة کښې شوې دي کښې محدثینو کلام فرمایلې دي، او دا روایات د ائمه اربعة هم خلاف دي، ځکه چه په ائمه اربعة کښې د چا په نزد هم د عشر انحصار په دې اشیاء اربعة کښې نه دي. (مهل وغیره)

د مذاهب ائمه خلاصه :

خلاصه د مذهب داده، چه د امام مالک او شافعی رحمهم الله په نزد خضراوات یعنی سبزبانو او میوو او گلونو کښې عشر واجب نه دي، بلکه په هغې څیزونو کښې واجب دي، چه هغه د قوت (غذا) کیدلو په صورت کښې ذخیره کولې شي، او د امام احمد په نزد په ټولو مکيلاتو او باقی پاتې کیدونکو څیزونو کښې دي، که هغه قوت وي، او که نه وي، لهذا په ترکارو او سبزو کښې عشر خو نشته، چه هغه نه کیلی دي، او باقی پاتې کیدونکې دي، لیکن کومې میوې وغیره چه اوچې وي، او باقی پاتې کیدونکې وي، په هغې کښې عشر واجب دي، اگر که هغه د قوت د قبیلې نه نه وي، تقریباً هم دا مسلک (چه د امام احمد دي) د صاحبینو هم دي، په تفصیلونو کښې اختلاف دي.

دلائل فریقین :

اوس پاتې شوه مسئله د دلیل، نو د جمهور او صاحبینو استدلال خو دهغې حدیث نه دي، په کوم چه امام ترمذی مستقل باب ترلې دي، لیکن حدیث لره هغوی ضعیف هم گرزولې دي، هغوی فرماني باب ما جاء فی زکوة الحضراوات، عن موسی بن طلحة عن معاذ انه كتب الى النبي (صلى الله عليه وسلم) يساله عن الخضراوات وهي البقول فقال ليس فيها شيء، قال ابو عيسى اسناد هذا الحديث ليس بصحيح وليس يصح في هذا الباب عن النبي (صلى الله عليه وسلم) شيء، او روستو بیا داسې فرماني چه صحيح داده، چه دا حدیث مرسل دي، دي ته مسند وئیل صحيح نه دي، یعنی موسی بن طلحة چه تابعی دي، هغه دي لره براه راست بغیر د واسطې د معاذ رحمهم الله نه د نبی کریم ﷺ نه روایت کوي، دي حدیث لره دارقطنی هم روایت کړي دي، او د امام صاحب استدلال د حدیث الباب یعنی حدیث د ابن عمر نه دي، چه متفق علیه

۱، مونږ ټول اختلافات او د ائمه و مذاهب د احادیثو شروح او د فقهي د کتابونو د مطالعې کولو نه پس لیکلي دي والله الموفق.

دې، بخاری او مسلم ددې تخریج کړې دي.

[۱۵۹۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي ثَمْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "فِيمَا سَقَتِ الْأَنْهَارُ وَالْعَيُونُ الْعُشْرَ، وَمَا سَقَى بِالسَّوَانِي فِيهِ نِصْفُ الْعُشْرِ".

د حضرت جابر بن عبد الله نه روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرمائیل: کومې زمکې چې په دریابونو سره خړوبولې شي یا په چینو سره نو په هغې کښې لسمه حصه ده - او کومې چې په اوبسانو سره (یعنې د اړت په ذریعې سره) خړوبولې شي نو په هغې کښې شلمه حصه ده -

[۱۵۹۸] (۲) حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَالِدٍ الْجُهَنِيُّ، وَحُسَيْنُ بْنُ الْأَسودِ الْعَجَلِيُّ، قَالَا: قَالَ وَكَيْعٌ: الْبَعْلُ الْكَبُوسُ الَّذِي يَنْبُتُ مِنْ مَاءِ السَّمَاءِ، قَالَ ابْنُ الْأَسودِ: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ يَعْنَى ابْنُ آدَمَ: سَأَلْتُ أَبَا إِيَّاسَ الْأَسَدِيَّ، عَنِ الْبَعْلِ، فَقَالَ: الَّذِي يُسْقَى بِمَاءِ السَّمَاءِ، وَقَالَ النَّضْرُ بْنُ شَمِيلٍ: الْبَعْلُ مَاءُ الْمَطَرِ.

حضرت وکیع وائی چې د [البعل الکبوس] نه مراد هغه فصل دي کوم چې په باران سره خړوبولې شي - ابن اسود وائی چې یحیی بن آدم وئیلې دي چې ما د ابو ایاس اسدي نه د بعل متعلق د تفصیل پوښتنه او کړه نو هغوی او فرمائیل: کومه زمکه چې په باران سره خړوبولې شي - نضر بن شمیل وائی د "بعل" نه مراد د باران اوبه دي -

[۱۵۹۹] (۳) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ شَرِيكَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَمْرٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَّارٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ، فَقَالَ: "خُذْ الْحَبَّ مِنَ الْحَبِّ وَالشَّاةَ مِنَ الْغَنَمِ وَالْبَعِيرَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرَةَ مِنَ الْبَقَرِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: شَبَّرتُ قِثَاءَةً بِمِصْرَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ شَبْرًا، وَرَأَيْتُ أَتْرَجَةً عَلَى بَعِيرٍ يَقْطَعَتَيْنِ قُطْعَتَ، وَصَبَّرتُ عَلَى مِثْلِ عَذْلَتَيْنِ.

د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه نه منقول دي چې رسول الله ﷺ هغه لره د یمن طرف ته اولیرلو نو هغه ته ئې او فرمائیل: د غلې نه غله او د بکرو نه بکری او د اوبسانو نه اوبس او د غواگانو نه غوا (غویي) وصوله وه - "امام ابوداود رحمه الله فرمائی: چې ما په مصر کښې یو بادرنگ لره ناپ کړو نو هغې لره ما دیارلس لیشتې بیا موندو - دغه شان ما په یو اوبس باندې یو ترنج بار کړې شوې اولیدو چې هغه دوه تکرې کړې شوې وو او برابر برابر ایخودلې شوې وو -

۲: حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ..... عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ خذْ الْحَبَّ مِنَ الْحَبِّ وَالشَّاةَ مِنَ الْغَنَمِ وَالْبَعِيرَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرَةَ مِنَ الْبَقَرَةِ، يَعْنِي د غلې په زکوة کښې غله واخله، او د بزو په زکوة کښې بزه، د ظاهر حدیث نه مستفاد کیږي، چې د هر مال زکوة بعینه دهغه مال نه واخستلې شي، او قیمت وانه خستلې شي.

۱: صحيح مسلم للزكاة ۱ (۹۸۱)، سنن النسائي للزكاة ۲۵ (۲۴۹۱)، تحفة الأشراف (۲۸۹۵)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۴۱/۳، ۳۵۳) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود (صحيح)

۳: سنن ابن ماجه للزكاة ۱۲ (۱۸۱۴)، تحفة الأشراف (۱۱۳۴۸) (ضعيف)

په اداء الزکوة بالقیمة کښې د مذاهب ائمه تحقیق :

مسئله مختلف فیه ده، امام بخاری رحمہ اللہ په دې مستقل باب قائم کړې دې، باب العرض فی الزکوة، یعنی په زکوة کښې د اصل خیز په ځانې دهغې د قیمت برابر سامان اخستل، او بیا ددې دپاره هغوی بعضې آثار او روایات ذکر کړې دي، د ټولو نه مخکښې د حضرت معاذ رضی اللہ عنہ حدیث تعلیقا بصیفة الجزم، وقال طاؤس قال معاذ لاهل اليمن الخ ذکر کړې دې، هغه داچه هغوی اهل یمن ته او فرمائیل : چه تاسو د غلې په ځانې په زکوة کښې فلانې فلانې قسمه یمنی کپړې راوړئ، ستاسو دپاره په دې کښې آسانی ده، او د مدینې والو په حق کښې دا کپړا زیاتې بهترې دي، د بخاری په شارحینو کښې یو شارح ابن رشید دي، هغه فرمائي : په دې مسئله کښې امام بخاری رحمہ اللہ د احنافو د مسلک موافقت کړې دې، اگر چه هغوی د احنافو په کثرت سره مخالفت کوي، علامه عینی رحمہ اللہ فرمائي : اصل دادی، چه په زکوة کښې د قیمت ورکول د احنافو په نزد جائز دی، وهو قول عمر و ابنه عبدالله و ابن مسعود و ابن عباس و معاذ و طاؤس وهو قول البخاری واحدى الروایتین عن احمد و قال مالک و الشافعی لا يجوز وهو قول داؤد، ۱ هـ او په اوجز کښې دي، چه د امام مالک رحمہ اللہ نه دواړه روایتونه دي، د جواز او عدم جواز، لیکن مشهور عدم جواز دې، کما قال الباجی، صاحب منهل د امام شافعی او امام احمد دواړو مذهب عدم جواز لیکلې نې دې، او لیکلې دي، الا ان لهم فی اخراج احد النقدین عن الآخر قولین قول بالجواز و قول بالمنع، یعنی د دراهم او دنانیر په زکوة کښې د یو په ځانې بل ورکولو کښې ددې دواړو دوه اقوال دي، د جواز او عدم جواز، او د مالکیه په مذهب کښې صاحب منهل درې روایتونه لیکلې دي، دوه خو هغه چه بره تیر شو، او دریم جواز اخراج الذهب والفضة عن الحرث والماشية فقط مع الکراهة وعدم الجواز فيما عدا ذالک او په دلائلو هغوی ډیر کلام فرمائیلې دې.

قال ابوداؤد، شبرت قضاء بمصر ثلاثة عشر شبرا و رایت اترجة علی بعیر بقطعتین،

د زکوة د برکت مثال :

مصنف رحمہ اللہ د زکوة د برکت یو اعجوبه (عجیه واقعه) بیانوي، چه ما یو ځل په مصر کښې یو خټکې اولیدو، چه هغه ما په خپل لاس سره ناپ کړو، نو هغه دیارلس لویشې وو، دغه شان ما یو نارنج (مالته) اولیده، چه هغه دوه ټکړې کړې شوې وو، او په یو اوښ باندې بار کړې شوې وو، یوه ټکړه دهغه د ملاښې طرف ته وه، او دویمه گس طرف ته. احقر وائی، دغه شان ما په الانوار الساطعه کښې کتلې دي، هغه لیکلې دي،

فانده: د غنمو دانه چه کله په شروع کښې د جنت نه زمکې ته راوړلې شوه، نو د شتر مرغ د اگۍ (بیضه نعامه) برابر وه، او د کچو نه زیاته نرمه او مښینه وه، او د مشکو نه زیاته خوشبوداره وه، لیکن د ورځو تیریدولو سره وړوکې شوه، او د فرعون زمانې پورې د چرگې د اگۍ برابر شوه، او یوې مودې پورې دومره وه، تردې پورې چه کله یحیی عليه السلام لره ذبح کړې شو، نو هغه نوره هم وړه شوه، د کونترې د اگۍ برابر شوه، بیا دغه شان نوره هم

وره کیدله، تردې پورې چه موجوده حالت ته راغله، دغه شان حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د حافظ ابن القیم رحمہ اللہ په حوالې سره د امام احمد نه نقل کړې دی، چه هغه د بنوامیه په بعضې خزانو کښې په یوه تھلیق کښې د غنمو دانه اولیده، چه په مقدار کښې د کھجورې د هډوکي برابر وه.

باب زَكَاةِ الْعَسَلِ

باب: ۱۲- د شاتو زکات

د زمکې پیداوار دوه دی، زروع، او ثمار، ددې نه علاوه دوه نور هم شمارلې شی، یعنی معدن، او رکاز، لیکن ددې دواړو باب مصنف دلته په کتاب الزکوة کښې نه دې تړلې، بلکه په جلد ثانی کښې د کتاب الجهاد نه پس په کتاب الخراج کښې ئې قائم کړې دې، او امام بخاری رحمہ اللہ په کتاب الزکوة کښې په دې باندې باب تړلې دې.

مذاهب ائمه:

عسل هم د ثمار په شان د زمکې پیداوار دې، په دې کښې زکوة شته او که نه؟ نو پوهیدل پکار دی، چه د عشر باره کښې د مالکيه او شافعيه چه کومه ضابطه ده، دهغې تقاضا داده، چه په عسل کښې دهغوی په نزد زکوة نه واجب کیدل پکار دی، ځکه چه عسل قوت مدخر نه دې، او د حنابلہ او د صاحبینو د قاعدې تقاضا داده، چه په عسل کښې دهغوی په نزد عشر واجب کیدل پکار دی، ځکه چه عسل مکيل مدخر دې، نو مذاهب ائمه د زکوة العسل باره کښې داسې دی، او د امام صاحب په نزد په پیداوار کښې عموم خود مخکښې نه دې، لهذا حاصل داشو، چه په عسل کښې د مالکيه او شافعيه په نزد عشر نشته، او د امام صاحب، امام احمد او صاحبینو په نزد په کښې عشر شته، او دا مذهب د اسحاق بن راهويه او عمر بن العزیز او په صحابه کرامو کښې د حضرت عمر رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما هم دې، د امام شافعي رحمہ اللہ یو قول هم داسې دې، دا خبره دې هم واضحه وی، چه عام ضابطه داده، چه د امام صاحب رحمہ اللہ په نزد عشر صرف په عشری زمکه کښې واجب دې، په خراجی زمکه کښې واجب نه دې، او د جمهورو په نزد په دواړو کښې عشر دې، دا ټوله خبره خو د نفس مسئلې په اعتبار سره وه، اوس دلیل واوری.

[۱۲۰۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَبِي عَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ الْبَصْرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: جَاءَ هَلَالٌ أَحَدَ بَنِي مُتْعَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعُشُورٍ نَحْلٍ لَهُ، وَكَانَ سَأَلَهُ أَنْ يَخِمَّ لَهُ وَإِدْيَا يُقَالُ لَهُ: سَلَبَةٌ، "فَخِمَّ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ الْوَادِي"، فَلَمَّا وَلَّى عَمْرُو بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَتَبَ سَفِيَّانُ بْنُ وَهَبٍ إِلَى عَمْرِو بْنِ الْخَطَّابِ يَسْأَلُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَكَتَبَ عَمْرُو بْنُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "إِنْ أَدَّى إِلَيْكَ مَا كَانَ يُؤَدِّي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عُشُورٍ نَحْلٍ فَأَحْمِلْهُ سَلَبَةً، وَإِلَّا فَلَا مَا هُوَ ذُبَابٌ غَيْثٌ يَأْكُلُهُ مَنْ يَشَاءُ."

حضرت عمرو بن شعيب د خپل والد صاحب نه هغه د خپل نيکه (عبد الله بن عمرو رضی اللہ عنہ) نه روايت کوی چه د بنی متاعن یو سړی هلال د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې د شاتو عشر

۱. سنن النسائي / الزكاة ۲۹ (۲۴۹۸)، (تحفة الأشراف: ۷۸۶۷)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه / الزكاة ۲۰ (۱۸۲۳) (حسن)

راوړو او راغي او هغوی ته ئې درخواست اوکړو چه د " سلبه " وادئ لره د هغه په نوم باندې کړې شی - چنانچه رسول الله ﷺ هغې لره د هغه په نوم باندې کړو - کله چه حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه خلیفه شو نو حضرت سفیان بن وهب رضی الله عنه تحریرا د حضرت عمر رضی الله عنه د هغه په باره کښې تپوس اوکړو : نو حضرت عمر رضی الله عنه ورته اولیکل کړه چرې دې د خپلو شاتو هم هغه عشر ورکوی کوم چه به ئې رسول الله ﷺ ته ورکولو نو وادئ سلبه د هغه په نوم باندې پرېږده - ورنه دا د شاتو مچئ دی څوک چه غواړي (د هغې شات دې) خوری - "

عن عمرو بن الحارث المصری عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده قال جاء هلال احد بنی متعان الی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بعشور نحل له وکان ساله ان یحمی وادیا یقال له سلبه فحمی له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ذالک الوادی فلما ولی عمر بن الخطاب رضی الله عنه کتب سفیان بن وهب الی عمر ابن الخطاب رضی الله عنه یساله عن ذالک.

شرح حدیث :

په دې باب کښې مصنف درې احادیث ذکر کړې دي، (۱) درې واړه د عبدالله بن عمرو بن العاص دي، د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده په سند سره، په اول حدیث کښې د عمرو نه روایت کونکې عمرو بن الحارث دي، او په دویم کښې عبدالرحمن بن الحارث او په دریم کښې اسامه بن زید، مضمون د ټولو معمولی فرق سره مشترک دي، په اول حدیث کښې دا دي، چه هلال متعی (بنی متعان ته منسوب) د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې د خپلو شهودو عشر راوړلو سره حاضر شو، او هغه نبی کریم ﷺ ته د وادی سلبه باره کښې درخواست کړې وو، چه دا وادی هغه ته بطور حمی ورکړې شی (یعنی دې لره هغه دپاره خاص کړئ، چه دهغه نه علاوه به بل څوک ددې زمکې نه فائده نه اوچتوی، نو نبی کریم ﷺ دهغه دپاره دهغې وادئ حمی او فرمائیل، بیا ډیره موده پس د حضرت عمر رضی الله عنه په خلافت کښې، سفیان بن عبدالله الثقفی، چه د حضرت عمر رضی الله عنه د طرف نه د طائف عامل وو، حضرت عمر ته دې باره کښې اولیکل، (غالبا کیدې شی دانې لیکلې وو چه دا وادی دهغه دپاره خاص اوساتلې شی او که نه، نو په دې حضرت عمر جواب اولیکلو، فکتب عمر ان ادى الیک ما کان یؤدی الی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) من عشور نحلہ فاحم له سلبه والا فانما هو ذباب غیث یاکله من یشاء. چه که دا سړی هم هغسې د شهودو عشر ادا کوی، څرنگه ئې چه نبی کریم ﷺ ته ادا کول، نو بیا خو حمی باقی اوساته، گنی باقی ئې مه ساته، بلکه دا خصوصیت ختم کړه، چه څوک غواړي ددې وادئ شهد دې حاصل کړي، او ورته ئې اولیکل، چه دا شهد د یو باران والا مچئ نفع ده، چه څوک غواړي دا خوړلې شی، باران طرف ته نسبت ځکه اوکړې شو، چه د باران په وجه په اونو کښې میوې او گلونه پیدا کیږي، چه دهغې نه دا مچئ رس نچوړوی، او شهد جوړوی، او چونکه دا زمکه د کومې چه شهد وو) د ارض موات د قبیلې نه وه، ددې وجې نه ټولو ته ددې نه د فائده اوچتولو حق شته.

(۱) او که غواړئ نو داسې اوایی، چه په دې باب کښې مصنف د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه حدیث په دریو طریقو سره ذکر کړې دي،

[۱۰۱] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّغِيِّ، حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ، وَنَسَبَهُ إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ شَبَابَةَ بَطْنٍ مِنْ قَبِيلِهِ، قَدَّرَ نَحْوَهُ، قَالَ: مِنْ كُلِّ عَشْرِ قَرَبٍ قَرَبَةٌ، وَقَالَ سُفْيَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الثَّقَفِيُّ، قَالَ: وَكَانَ يَحْمِي لَهْمُ وَادِيَيْنِ، زَادَ: فَأَذْوَأَ إِلَيْهِ مَا كَانُوا يَذْوُونَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَمَى لَهْمُ وَادِيَيْنِهِمْ.

حضرت عمرو بن شعيب دخپل پلار نه هغه د خپل نيکه نه روايت کوي چه شبا به د بنو فهم تعلق دار وو (شبا به د وړوکی خاندان نوم دي او فهم د غني قبيلې) او حديث لري د سابقه حديث په شان بيان کړو - (د مغیره پلار عبد الرحمن بن حارث) وائی: د شاتو د هر لسو مشکو نه دي يو مشک ورکړې شی - او (د عمر بن خطاب رضي الله عنه عامل) سفیان بن عبد الله ثقفی ذکر کړې دي او وائی چه د هغوی په نوم باندې دوه وادی لیکلي شوي وي، (او عمر بن حارث د يو وادی ذکر کړې دي) عبد الرحمن مزید وئيلي دي: چنانچه هغه خلق دي هغه خه ادا کوي کوم چه به ئې رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورکول او دا وادیانې دي د هغوی په نوم باندې وي -

مضمون حدیث

حدثنا احمد بن عبد الصغی الخ ان شابة بطن من فهم فذكر نحوه: (۱) دا حديث ثانی دي، چه دهغې مضمون دادي، عبد الله بن عمرو بن العاص فرمائي چه قبيله شبا به چه د قبيله فهم يو شاخ دي، هغوی د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې عشر حاضر کړو، او بیا مخکښې هم هغه مضمون دي، کوم چه مخکښې حديث کښې وو، یعنی د حمی سره متعلق، لیکن په دي حديث کښې وادین په صیغه د تشبیه سره دي، او په اول کښې وادیا مفرد صیغې سره وو، او دویم زیاتوالې دادي، چه په دي کښې نصاب غسل هم مذکور دي، من کل عشر قرب قرية یعنی په هر لسو مشکیزو کښې یوه مشکیزه.

او د حديث ثالث مضمون هم داد، په هغې کښې داسې دي، ان بطنا من فهم یعنی د قبيله فهم يو شاخ، ددي شاخ نه مراد هم هغه بنو شبا به دي، کوم چه په مخکښې حديث کښې مذکور دي.

[۱۰۲] (۲) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّي، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ بَطْنًا مِنْ قَبِيلِهِمْ عَمَّاتَى الْمُغِيرَةَ، قَالَ: مِنْ عَشْرِ قَرَبٍ قَرَبَةٌ، وَقَالَ: وَادِيَيْنِ لَهُمْ.

حضرت عمرو بن شعيب د خپل پلار نه، هغوی د خپل نيکه نه روايت کوي چه د قبيله فهم يوه ډله ... ددي نه پس ئې د مغیره په مثل باندې بيان او کړو، وائی: په لسو مشکونو

(۱): انظر حديث رقم: (۱۶۰۰)، (تحفة الأشراف: ۸۷۳۷) (حسن).

(۲): استاذ محترم حضرت مولانا اسعد الله صاحب رحمته الله په دي دا ليکلي دي: چه مقصد دادي، چه هلال (د چا ذکر چه مخکښې حديث کښې راغلي دي) هغه د شبا به قبيلې نه دي، او شبا به د قبيله فهم شاخ دي، لیکن دا په دي موقوف دي، چه د هلال مذکور شبا بهي کيدل ثابت شی، گني په روايت کښې خو تصريح ده، دهغه د متعی کيدلو، او دا هم ممکن ده، چه متعی او شبا بهي دواړو نسبتونو کښې تضاد نه وي، جمع کيدې شی، والله اعلم فليست.

(۳): سنن ابن ماجه للرحلة ۲۰ (۱۸۲۳)، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۷) (حسن).

کښې به ئې يو مشک (ورکولو) او دواړه وادې د هغوی د پاره مخصوص پاتې شوې. “
دا د احاديث الباب تشریح ده، حدیث خو په اصل کښې يو دې، البته ددې په طرقو او
بعضو الفاظو کښې اختلاف دې.

د حدیث الباب نه استدلال :

ددې نه پس پوهیدل پکار دی، چه د دې حدیث نه په غسل کښې وجوب ثابتیږي، لکه چه
د احناف او حنابله مذهب دې، دا حدیث په سنن نسائي کښې هم دې، او امام نسائي په دې
باندې سکوت فرمائیلي دي، هیڅ تنقید ئې نه دې کړې، البته امام ترمذی رحمه الله د باب زکوة
العسل لاندې د ابن عمر رضی الله عنهما حدیث مرفوع فی کل عشرة اذن زق راوړلې دې، او فرمائیلي ئې
دی، وفي الباب عن ابی سیارة المتعی و عبدالله بن عمرو، او فرمائیلي ئې دی، و لا یصح عن
النبي (صلی الله علیه وسلم) فی هذا الباب کبیر شیء، (یعنی زیات تر په دې مسئله کښې روایات
غیر صحیح دي، والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم، یعنی حدیث خو ضعیف دې، لیکن
عمل د اکثر اهل علم په دې باندې دې. د عبدالله بن عمرو حدیث چه دهغې امام ترمذی رحمه الله
حواله ورکړې ده، هغه خوهم دا دې، چه دلته په کتاب کښې موجود دې، او د ابوسیاره
حدیث په ابن ماجه کښې دې، عن ابی سیارة المتعی قال قلت یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)
ان لی نحلا الخ، بعضې شارحینو د حدیث ابن حجر وغیره په دې کښې تردد ظاهر کړې دې،
چه هلال متعی او ابوسیاره دواړه یو سړې دې، یا جدا جدا سړي دي.
د وجوب العشر فی العسل په احادیثو کښې اگر چه کلام دې، لیکن د تعدد طرق په وجه
حدیث ته تقویت ملاویږي، خصوصاً په هغه وخت کښې چه د حدیث مخارج متعدد او طرق
مختلف وي، بله دا چه غسل د میوو او غوتو نه پیدا کیږي، او مکیل مدخر دې، لکه چه
حبوب او بعضې ثمار دي، چه په هغې کښې بالاتفاق عشر واجب دې.

نصاب غسل :

په نصاب غسل کښې هم اختلاف دې، د امام صاحب په نزد خو دهغه د قاعدې مطابق هیڅ
نصاب نشته، په قلیل او کثیر ټولو کښې واجب دې، او په صاحبینو کښې د امام
ابویوسف رحمه الله په نزد ددې نصاب عشر قرب (یعنی لس مشکیزې) دي، او د امام محمد رحمه الله
په نزد خمس فرق دي، یو فرق د دریو صاعو وی، او د امام احمد په نزد لس فرق دي،

باب فی خرص العنب

باب: ۱۴- په اونوپا لاندې د انکور واندازه لیکول

د خرص مسئله هم د زکوة په مشهور اختلافی مسائلو کښې ده، چه دهغې جمهور علماء و
منهم الائمة الثلاثة قائل دي، امام صاحب، صاحبین، شعبی اوسفیان ثوری ددې قائل نه دي.
د خرص سره متعلق مباحث ثمانیه فقهیه :

دلته کښې خو خبرې قابل ذکر دي. (۱) د خرص تعریف، یعنی دهغې شرعی معنی، (۲) ددې
حکم او فائده (۳) خرص په کومو کومو خیزونو کښې وی، صرف په میوو کښې یا په دانو

کښې هم وی، او په میوؤ کښې په کومو کومو میوؤ کښې دې (۴) د خرص په وخت کښې د رب المال په رعایت کښې به څه مقدار د عشر پریخودلې شی، او که نه (۵) که بعد الجفاف د خرص خطا کیدل ظاهر شی، نو په دې صورت کښې به د خارص په قول باندې عمل کولې شی، یا موجوده صورت حال ته به کتلې شی (۶) که د څه آفت سماویه په وجه د مالک د تعدی نه بغیر ثمار قبل الجفاف ضائع شی نو زکوة به ساقطیږي، او که نه (۷) د خرص ثبوت من حیث الدلیل او د منکرین خرص جواب (۸) د خرص په باره کښې د مسلک احناف تحقیق اوس د شروح حدیث او کتب فقه په مدد سره دا مضامین لیکلې شی، والله الموفق.

بحث اول: (د خرص لغوی او اصطلاحی تعریف)

خرص په فتحې او کسرې دواړو سره ضبط کړې شوې دې، (ازباب نصر) ددې لغوی معنی تخمین او تقدیر ده، یعنی خپلې رائي او اندازې سره د یو څیز مقدار متعین کول، او شرعا په اونو باندې لگیدلو میوؤ مقدار متعین کول، چه فی الحال دا دومره دی، او عند الجداد (د اونو نه راشو کولو په وخت) کښې به ددې مقدار دومره وی، لهذا په دې کښې به دومره زکوة واجب وی، چه عند الجداد به اخستلې کیږي، (ځکه چه د جداد په وخت کښې هغه قوت مدخر جوړیږي) خرص عند الجمهور په اصل کښې یو قسم معاهده ده، د ساعی د رب المال سره، چه ستا په مال کښې دومره زکوة واجب دې، چه ستا نه به په خپل وخت باندې اخستلې کیږي، نور رب المال هغه مقدار په خپله ذمه کښې واخلي، دا ټول هرڅه د جمهورو په نزد دی، احناف د خرص قائل نه دی، ددوی د مذهب تحقیق به آخره کښې راشی.

بحث ثانی: (د خرص حکم او فائده)

د خرص فائده د قائلین خرص په نزد داده، چه د رب المال دپاره دا سهولت شی، چه هغه په خپل مال کښې د خرص نه پس چه څرنګه غواړي تصرف کولې شی، رطبا ویا بسا یعنی فی الحال تروتازه هم او روستو هم، خپله خوړل، نورو ته ورکول، هبه کول، صدقه نافله ورکول، وغیره، ځکه چه د شافعيه په نزد قبل الخرص مالک دپاره په مال کښې تصرف کول حرام دی، ترڅو پورې چه زکوة ترې اونه باسی، ځکه چه د رب المال سره کوم مال دی، هغه د اداء زکوة نه مخکښې مشترک دی، د هغه او فقیرانو په مینځ کښې، البته د حنابله په نزد قبل الخرص صرف ثلث یا ربع مال کښې تصرف جائز دې، ددې نه زیات کښې جائز نه دې.

او په خرص کښې د فقیرانو فائده داده، چه دهغوی حق د خیانت او نقص نه محفوظ شی، ځکه چه ټول زکوة ورکونکي امانتدار نه وی، اوس دا چه خرص عند الجمهور واجب دې، او که مستحب، دا مختلف فیه دې، حافظ فرمائي چه د قائلین خرص په نزد ددې په حکم کښې اختلاف دې، جمهور فرمائي مستحب دې، او یوه وجه د شافعيه په نزد د وجوب ده، چه هغې لره صیمري نقل کړې ده، او په منهل کښې دی، ذهب مالک و اصحابه الی الوجوب وهو قول بعض اهل الظاهر وهو قول للشافعي وقالت الشافعية والحنابلة یسن. ۱ هـ

بحث ثالث: (خرص په کومو څیزونو کښې صحیح دې؟)

خرص د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد صرف په تمر او عنب کښې دې، په زیتون کښې

نشته، علی القول المشهور الا فی رواية شاذة عن الشافعی ومالك اگر چه په دې کښې (زیتون کښې) زکوة واجب دې، لیکن خرص په کښې مشروع نه دې، لعدم ورود النص، لیکن د زهری، اوزاعی او لیث په نزد په دې کښې هم خرص شته، لانه ثمر تجب فيه الزکوة فیخرص کالربط، او د بعضی علماؤ په نزد ومنهم البخاری، د تمر او عنب نه علاوه هم په هر هغه میوه کښې شته، چه رطباً و یابساً په دواړو طریقو سره خوړلې شی، او څلورم مذهب د قاضی شریح او داؤد ظاهری دې، دهغوی په نزد خرص تمر سره خاص دې، ددې نه علاوه په بل څیز کښې نشته.

او په حبوب او زروع کښې بالاتفاق خرص مشروع نه دې.

بحث رابع : (ایا دخرص په وخت څه مقدار په عشر کښې پریخودې شی؟)

د خرص په وخت کښې به څه مقدار پریخودلې شی، او که نه؟ د حنابلہ په نزد د خارص د رائي او مصلحت مطابق ثلث یا ربع پریخودل واجب دی، کما فی نیل المآرب ص ۶۰، دا مقدار ولې پریخودلې شی؟ د مالک خپله خوړولو دپاره او هدیہ وغیره کولو دپاره. قال الحافظ فی الفتح ۳ ص ۲۷۴، و به قال الليث واحمد و اسحاق وغيرهم وقال مالك (و سفیان لا یترک لهم شیء وهو المشهور عن الشافعی او دلیل د ترک مخکښې په کتاب کښې راروان دې.

بحث خامس : (ظهور الخطأ فی الخرص بعد الجفاف)

ظهور الخطأ فی الخرص بعد الجفاف) په دې صورت کښې د مالکیه ظاهر قول دادې، چه د خارص په قول به عمل کولې شی، په شرط ددې چه هغه عارف او ماهر وی، او د شوافعو په نزد د موجوده صورت حال اعتبار به وی، کذا فی الفتح وارشاد السالک ص ۶۲۶ فی فقه مالک.

بحث سادس : (أفة سماويه)

(أفة سماويه) په دې صورت کښې د ټولو په نزد زکوة به ساقط وی، په شرط ددې چه کوم مال بیچ پاتې شوې وی، هغه د نصاب (پنځه وسق) په اندازه نه وی.

بحث سابع : (دخرص ثبوت من حیث الدلیل اود منکرین خرص جواب)

په دې کښې کلام طویل دې، بهر حال مصنف په دې سلسله کښې دوه احادیث ذکر کړې دي، حدیث عتاب ابن اسید او حدیث سهل بن ابی حشمه وفيهما مقال کما سیاتی او یو دریم حدیث عائشه چه د خرص یهود باره کښې دی، چه نبی کریم ﷺ به ابن رواحه رضی الله عنه لیرلو وو، د خیبر د یهودیانو د باغونو خرص کولو دپاره، لیکن ددې دریم حدیث تعلق د زکوة مسلمین د خرص سره نه دې (حالانکه مقصود دادې).

د ابن العربی دخرص په مسئله کښې خرص، محققانه او منصفانه کلام :

په دې سلسله کښې زما په خیال د ټولو نه زیات واضحه او منصفانه خبره قاضی ابوبکر ابن

(۱) قلت وفي كتاب الكافي ص ۲۶۵ (في فقه مالك) لابن عبد البر والمشهور من مذهب مالك انه لا يترك الخارص شيئاً في حين خرصه وقد روي بعض المدنيين انه يخفف في الخرص ويترك للعرايا والعلة ونحوها) ۱هـ

العربی فرمائیلي ده، په عارضة الاحوذی شرح ترمذی کښې هغوی د احادیث خرص ذکر کولو نه پس فرمائیلي دي، چه د خرص په باره کښې هیڅ حدیث صحیح وارد نه دي، صرف یو حدیث په دي کښې صحیح دي، چه هغې لره بخاری او مسلم روایت کړې دي، په هغې کښې دادي، چه کله نبي کریم ﷺ تبوک ته تشریف اورولو، نو په لاره کښې د یوې بودی باغ وو، نبي کریم ﷺ هلته تشریف یورو، او کوم صحابه چه دهغوی سره وو، هغوی ته نې اوفرمائیل: احرصوا تاسو ټول ددي باغ د میوو خرص اوکړئ، نو ټولو خرص اوکړو، او خپله نبي کریم ﷺ هم اوکړو، د نبي کریم ﷺ د خرص مقدار په حدیث کښې لس وسق مذکور دي، (د صحابه کرامو د خرص مقدار معلوم نه دي، چه څه وو) بیا چه کله د تبوک نه واپس شول، نو نبي کریم ﷺ دهغې ښځې نه تپوس اوکړو، چه په دي کښې څومره مال (تعر) راوتلو، نو هغې هم هغه مقدار اوښودلو، چه د نبي کریم ﷺ د خرص مطابق وو (۱)

ابن العربی فرمائي: او ددي ته نزدې نزدې (په ثبوت او صحت کښې) حدیث ابن رواحه هم دي، لیکن دهغې تعلق د زکوة المسلمین سره نه دي، بلکه هغه د یهود سره متعلق دي، د یهودیانو نه خو نبي کریم ﷺ خرص ددي وجې نه اخستلي وو، لانهم کانوا غیر امناء او دلته کښې خبره په خرص لاجل الزکوة کښې ده، او حدیث د سهل بن ابی حشمه او عتاب بن اسید اگرچه د خرص فی الزکوة باره کښې دي، لیکن هغه ثابت او صحیح نه دي، ابن العربی یو نقد او جرح بله هم فرمائیلي ده، هغه داچه د خرص په باره کښې روایات چه څرنگه هم دي، (قوی یا ضعیف) لیکن هغه صرف د خرص النخل سره معتلق دي، د خرص زیتون په باره کښې هیڅ حدیث نشته، حالانکه د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې زیتون په کثرت سره وو، او په دي کښې عشر هم واجب دي، داسې ولې ده؟ ۱ه مختصرا

د امام طحاوی رائي:

امام طحاوی په شرح معانی الآثار کښې د خرص یهود باره کښې دا فرمائیلي دي، چه هغه هم د الزام حکم دپاره نه وو، بلکه صرف ددي دپاره چه معلومه شی، چه په دغې باغونو کښې کوم مال دي، دهغې مقدار څه دي، دي دپاره چه په وخت د صرام (یعنی ریبلو) هغومره دهغوی نه وصول کړې شی، او په هغې کښې دوی هیڅ گډه اونه کړی، د ابن العربی او طحاوی په کلام کښې په ظاهره فرق دادي، چه د اول الذکر په نزد د یهودیانو سره خرص دالزام حکم دپاره وو، او د مؤخر الذکر په نزد صرف د مقدار د معرفت دپاره وو، دي دپاره چه دهغوی د خیانت پته اولگی.

۱، په ظاهر کښې د ابن العربی د وینا مقصد دادي، چه دا یو حدیث اگرچه صحیح دي، لیکن په دي کښې ددي خبرې تصریح چرته ده، چه نبي کریم ﷺ دا خرص لاخذ الحق کړې وو، نه مخکښې په حدیث کښې شته، چه نبي کریم ﷺ ددي خرص مطابق دهغې نه زکوة اخستلي وو، او که دا خرص د الزام حکم دپاره وو، نو بیا نبي کریم ﷺ دهغې ښځې نه ولې تپوس کولو؟ چه څومره مال په دي کښې راوتلو، په حقیقت کښې دا د صحابه کرامو یو قسم اختبار او امتحان وو، چه د چا اندازه صحیح راوځی، هلا ما فهمته من سباق کلامه والله تعالی اعلم.

ابن رشد مالکی هم ددې خبرې اعتراف کړې دې، چه خرص لره معتبر منل د اصول او قواعدو خلاف دی، (بیا ئې منی ولې؟ لاجل الاثر) خلاف اصول ددې وجې نه دی، چه په دې کښې د بیع مزاینې شکل دې، او بیع الرطب بالتمر د نسیئة د قبیلې نه دې. چه بالاتفاق ممنوع دې. اه

د نهی عن الخرص حدیث :

زه وایم امام طحاوی د خرص خلاف یو صریح حدیث هم روایت کړې دې. وهو حدیث جابر ان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نهی عن الخرص وقال ارنیم ان هلك التمر أیحب احدکم ان یاکل مال اخیه بالباطل، که څوک اوئی چه بیا نبی کریم ﷺ د یهودیانو سره خرص ولې کولو؟ ددې جواب دادې، چه د یهودیانو سره خرص صرف دمقدار دمعرفت دپاره کولې شو، نه د الزام حکم دپاره (قاله الطحاوی)

د شوافعو د طرف نه د حدیث النهی جواب

شرح شافعیه یعنی حافظ ابن حجر وغیره د حدیث جابر ﷺ باره کښې وئیلې دی، چه دا زمونږ خلاف نه دې، ځکه که د آفت سماویه په وجه قبل الجفاف د میوو نقصان اوشی، او هغه ضائع شی، نو بیا مونږ هم په دې صورت کښې د خارص په قول عمل نه کوو، احقر عرض کوی، چه د باغونو د میوو چه کوم خلق کاروبار کوی، هغوی همیشه هم داسې خبره کوی، چه زمونږ دومره نقصان شوې دې، دا خو بیا د اختلاف او نزاع شکل جوړیږي.

بحث ثامن : (خرص سره متعلق د احنافو د مسلک تحقیق)

د تیر شوو بحثونو نه دا خبره معلومه شوه، چه احناف د خرص قائل نه دی، یعنی هغسې څرنگه چه جمهور وائی، کما تقدم التصريح بذلك فی کلام الطحاوی، د علامه عینی د کلام نه هم دا معلومیږي، او نور شارحینو د حدیث هم په دې مسئله کښې د احنافو خلاف نقل کړې دې، حضرت شیخ په او جز کښې لیکلې دی، ددې وجې نه اکثر فروع د احنافو د دې مسئلې د بیان نه خالی دی.

د خرص باره کښې د حضرت گنگوهی رائي :

لیکن د حضرت گنگوهی رحمته الله علیه په تقریر ترمذی (الکوکب الدری) او تقریر ابوداؤد دواړو کښې تصریح ده، چه د احنافو په نزد په عشر او خراج دواړو کښې خرص (بالمعنی الذی اخذه جمهور) جائز دې، البته په مزارعت کښې جائز نه دې، دغه شان د حضرت په تقریر بخاری (لامع الدراری) کښې هم دې طرف ته اشاره ملایږي، چه خرص په عشر او عریه وغیره کښې جائز دې، البته خرص بالبیع (بیع مزاینه) جائز نه ده، لعارض شبهة الربوا گویا دا شبهة الربوا په خرص فی الزکوة کښې نشته.

زمونږ حضرت شیخ رحمته الله علیه ته د حضرت گنگوهی رحمته الله علیه په رائي او نقل مذهب باندې داسې ښکاری چه څه حیرانتیا ده، (ځکه چه د ډیرو علماء احناف د تصریح نه خلاف ده) ددې باوجود بیا هم په حاشیه د کوکب کښې د حضرت گنگوهی رحمته الله علیه د کلام حتی الامکان توجیه

فرمايلي ده، «دې لره هلته کښې کتل پکار دي، دغه شان د مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله په تقاریر بخاری و ترمذی (فیض الباری او عرف الشذی) کښې لیکلې دي، چه په دې مسئله کښې د جمهور او احنافو څه خاص اختلاف نشته، لیکن احقر ته په دې کښې دا شک دي، چه بیا زمونږ فقهاء دې لره په خپلو کتابونو کښې ذکر کوی ولې نه؟ څرنگه چه د نورو مذاهبو په کتابونو کښې دا مسئله ملاویرې، بلکه دهغوی په کتابونو کښې خو دومره تصریح ملاویرې، چه باغ والا دپاره د خپل باغ په میوو کښې قبل الخرص تصرف حرام دي، زمونږ په نزد خو داسې نه ده، فتدبر و هذا جهد المقل فی توضیح هذه المسئلة و بیان متعلقاتها والله الموفق. ددې بحثونو نه خبریدلو نه پس اوس تاسو حدیث الباب او گورئ.

[۱۰۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ السَّرِيِّ النَّاقِطُ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَبِي سَيْدٍ، قَالَ: "أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُخْرَصَ الْعِنَبُ كَمَا يُخْرَصُ النَّخْلُ، وَتُؤْخَذَ زَكَاةُ زَيْبَا كَمَا تُؤْخَذُ زَكَاةُ النَّخْلِ تَمْرًا".

حضرت عتاب بن اسید رضی الله عنه وائی چه رسول الله ﷺ د انگورو د تخمینه لگولو حکم او کړو لکه څنگه چه په اونه کښې د کجورو تخمینه لگولې شی او دهغې زکوة هغه وخت واخستلې شی کله چه هغه اوچې شی لکه چه د کجورو زکوة په اوچیدلو سره اخستلې شی.

تشریح: قوله: عن عتاب بن اسيد قال امر رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ان يخرص العنب كما يخرص النخل تؤخذ زكوة زيبا كما تؤخذ صدقة النخل تمرا.

شرح حدیث :

ددې حدیث تشریح داسې ده، چه د جمهورو په نزد د کهجورو په زکوة کښې رطب یعنی ترو تازه کهجورې خو اخستلې کیږي نه، بلکه چه کله هغه اوچې شی او تمر ترې جوړ شی، ځکه چه دا ذخیره کولې شی، رطب نشی ذخیره کولې، ځکه چه ډیرې زر باسی کیږي، علی بعد القیاس د عنب زکوة بعد الجفاف چه کله هغه زبیب شی، اخستلې شی، ددې وجې نه ددې دواړو څیزونو خرص په دې اعتبار سره وی، چه رطب تمر جوړیدلو نه پس او عنب زبیب جوړیدلو نه پس به څومره مقدار کښې وی، نو د جمهورو په نزد د معشراتو چه کوم نصاب دي، یعنی پنځه وسق، هغه بعد الجفاف دي.

د حدیث الباب نه د احنافو د طرف نه جواب :

دا حدیث د سنن اربعة روایت دي، او د قائلین خرص دپاره دلیل دي، لیکن دا منقطع دي، ځکه چه د سعید ابن المسیب سماع د عتاب نه ثابت نه ده، بلکه سعید د عتاب زمانه هم موندلې نه ده، د ابن المسیب ولادة په خلافت عمر رضی الله عنه کښې دي، او د عتاب وفات په هغه ورځ وو، په کومه ورځ چه صدیق اکبر رضی الله عنه وفات شو، قال المنذرى انقطاعه ظاهر، لهذا حجت نه دي.

(۱) : سنن الترمذی / الزکاة ۱۷ (۶۴۴)، سنن النسائي / الزکاة ۱۰۰ (۲۶۱۹)، سنن ابن ماجه / الزکاة ۱۸ (۱۸۱۹)، (تحفة الأشراف : ۹۷۴۸) (ضمف)

[۲۰۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيَّبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نَافِعٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحِ التَّمَارِ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَعِيدٌ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عَتَابٍ شَيْئًا.

محمد بن صالح التمار د ابن شهاب نه دهغه په سند سره د مذکوره بالا حدیث هم معنی بیان کړې دي. امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چې سعید (بن المسيب) د حضرت عتاب نه څه نه دی اوریدلي.

باب فِي الْخَرْصِ

باب: ۱۵- په اونوباندي د میوو اندازه لکول

د خرص مفهوم عند الحنفیه او عند الجمهور :

یعنی دا اندازه لکول چې په اونو کبسي څومره رطب یا انگور دی، هغه فی الحال څومره دی، او تمر او زبيب جوړیدلو نه پس به څومره وي، دې دپاره چې د اوس نه معلومه شي، چې ددې باغ نه به تقریبا دوهمه عشر وصولولې شي، چې دهغې تحقیقی مقدار بعد الجفاف به متعین وي، د خرص دا مفهوم د احنافو د مسلک مطابق دي، او د جمهورو په نزد ددې مفهوم د عشر د مقدار فیصله کول دي، چې دهغې د باغ مالک لره د اوس نه ذمه وار جوړولې شي، چې د عشر اخستلو کله وخت راشي، نوموړیبه ستا نه دوهمه زکوة اخلو. دلته کبسي دا اشکال دي، چې مصنف لره پکار وو، چې اول ئې مطلق د خرص باب قائم کړي وي، دهغې نه پس د خرص العنب، ځکه چې مطلق مقدم وي، په مقید باندې، مصنف ددې خلاف ولي او کړل؟

ددې جواب دادې، چې ددې دویم باب نه د مصنف مقصود د نفس خرص بیان نه دي، چې اشکال وارد شي، بلکه د خرص سره متعلق نور احکام بیانول دي، فلا اشکال

[۲۰۵] (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ خُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: جَاءَ سَهْلُ بْنُ أَبِي حَظْمَةَ إِلَى فَجْلِسْنَا، قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا خَرَصْتُمْ فَجِدُّوا وَادْعُوا الثَّلَثَ، فَإِنْ لَمْ تَدْعُوا أَوْ تَجِدُوا الثَّلَثَ فَادْعُوا الرَّبْعَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْخَارِصُ يَدْعُو الثَّلَثَ لِلْجِرْفَةِ.

حضرت عبد الرحمن بن مسعود بیان کوي چې حضرت سهل بن ابی حشمه رضي الله عنه زمونږ مجلس ته راغي اووې فرمائیل چې رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ ته حکم فرمائیلي وو: کله چې تاسو په اونو باندې د میوو اندازه اولگوي نو تاسو د هغې میوه راشو کولي شي او د اندازه کړی شوی وزن نه دریمه حصه پریردئ - که چېرې تاسو دریمه حصه نه پریردئ نو څلورمه حصه پریردئ. امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: چې اندازه کوونکي دې د خپل عمل د تخمینې او اندازې په باعث سره دریمه حصه پریردئ.

(۱) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۷۴۸) (ضعيف)

(۲) سنن الترمذي الزكاة ۱۷ (۶۴۳)، سنن النسائي الزكاة ۲۶ (۲۴۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۴) (ضعيف)

تشریح: قوله: قال جاء سهل بن ابی حنمة الى مجلسا قال امرنا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) اذا خرصتم فجدوا و دعوا الثلث فان لم تدعوا و تجدوا الثلث فدعوا الربع.

شرح حدیث او اختلاف نسخ :

د اولې جملې مطلب دادې، چه كله تاسو خرص او كړئ، نو میوې او شوکوئ، یعنی باغ والو ته د شوگولو اجازت ورکړئ، ځکه چه د میوؤ شوگول د خارص کار نه دې، بلکه د باغ د مالک کار دې، د شوگولو نه مراد دادې، چه هغوی ته په باغ کښې د تصرف کولو اجازت او اختیار ورکړئ، ددې نه په ظاهر کښې معلومېږي، چه قبل الخرص مالک ته په خپل باغ کښې د تصرف کولو اختیار نشته، لکه د شوافعو وغیره مذهب هم دادې. کما تقدم تفصیله. دا جدوا د امر صیغه ده، د جد (ذال معجمه سره) نه، ددې معنی قطع ده، او بعضې نسخو کښې دا لفظ فجدوا دال مهمله سره راغلې دې، د جد نه د امر صیغه ده، ددې معنی کوشش او سعی ده، یعنی هرکله چه تاسو خرص او کړو، نو چه كله د زکوۍ اخستلو وخت راشي، نو دهغې خرص مطابق زکوۍ وصول کړئ.

ودعوا الثلث او د خرص په وخت کښې یو ثلث زکوۍ د باغ مالک سره پریږدئ، کوم خلق چه د ترک قائل دي، لکه امام احمد رحمه الله دهغوی په نزد خو ددې حدیث د توجیه ضرورت نشته، او مصنف هم حنبلي دې، او کوم چه قائل نه دي، لکه امام مالک رحمه الله او امام شافعی رحمه الله نو غالبا هغوی ددې توجیه داسې کوي، چه د ترک نه مقصود تخفیف فی الزکوۍ نه دې، په زکوۍ کښې خو به کمې کولې نشي، بلکه ددې ترک نه مقصود دادې، چه باغ والو ته به هم فقیران وغیره راځي، ددې وجې نه څه مقدار یعنی ثلث یا ربع د باغ مالک سره پریږدئ، دې دپاره چه هغه په خپل لاس هم څه زکوۍ ورکړي، دا ترک یو مستقل اختلافی مسئله ده، چه په تیر شوې مباحث ثمانیه کښې په بحث رابع کښې تیره شوې ده. فان لم تدعوا او تجدوا الثلث پس که نه پریږدئ تاسو ثلث، یا (راوی داسې وئیلې دي) چه اونه مومئ ترک ثلث لره مناسب، نو بیا ربع پریږدئ، دلته کښې هم نسخې مختلفې دي، په دې صورت کښې خطاب په دواړو افعالو کښې عاملانو ته دې، او په بعضو نسخو کښې دي، او تجدوا الثلث په دې صورت کښې د تدعوا خطاب عاملانو ته، او د تجدوا خطاب مالکانو ته دې، یعنی که نه کټ کوئ تاسو د خپل ځان دپاره ثلث، نو ربع کټ کړئ، (د کټ کولو نه مراد خپل ځان دپاره اخستل دي) په عرف الشذی کښې ددې حدیث متعددې معنې لیکلې دي، څوک چه غواړي هلته دې اوگوري.

تخریج الحدیث :

قال المنذرى والحديث أخرجه الترمذى والنسائى وعزاه الحافظ فى الفتح (ص ۲۷۴ ج ۳) الى السنن و صحيح ابن حبان، دا حدیث هم د قائلین خرص دپاره دلیل دې، ددې په سند کښې عبدالرحمن بن مسعود بن نيار الانصارى دې، چه متکلم فيه دې، بعضو دده توثیق کړې دې، او ابن القطان لا يعرف حاله وئیلې دي.

بَاب مَاتِي يُخْرِصُ الثَّمَرُ

باب: ۱۶- د کجورو اندازه دې کله اوله کولې شی

[۱۰۶] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرْتُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: وَهِيَ تَذْكُرُ شَانَ خَيْرٍ "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْعَثُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ رَوَاحَةَ إِلَى يَهُودَ فَيَخْرِصُ النَّخْلَ حِينَ يَطِيبُ قَبْلَ أَنْ يُؤْكَلَ مِنْهُ".

حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د خیبر په سلسله کښې ذکر کړې دی چه نبی کریم ﷺ به حضرت عبد الله بن رواحه رضی اللہ عنہ لره د یهودو طرف ته لیږلو او د کجورو د میوې اندازه به یې لگوله په هغه وخت کښې کله چه به هغه ښه تیاري شوې وې، د خوراک د قابل جوړیدو نه مخکښې مخکښې به یې دا کار کولو.

تشریح: قوله: عن عائشة رضي الله عنها انها قالت وهي تذكر شان خير كان النبي صلى الله عليه وسلم يبعث عبد الله بن رواحة فيخرس النخل حين يطيب قبل ان يؤكل منه،

عبد الله بن رواحة د خرص ماهر وو، ددې وجې نه به نبی کریم ﷺ هغه لره د خیبر یهودیانو ته لیږلو، او دهغه په ذریعې سره به یې خرص کولو.

د حدیث نه معلومه شوه، چه خرص ثمار د بدو صلاح نه پس کول پکار دی، ددې نه مخکښې نه، هم دا مسلک د جمهورو دې، او داچه خرص کښې د خارص واحد عدل قول معتبر دې، وبه قالت المالكية والحنابلة وجماعة من الشافعية ان كان عدلا عارفا وقال جماعة من الشافعية لا بد من الاثنين (منه)

بَاب مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الثَّمَرَةِ فِي الصَّدَقَةِ

باب: ۱۷- په صدقه اوزکات کښې ردی قسم میوه ورکول ناجالز دی.

[۱۰۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ قَارِيَسٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا عَبَادٌ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُسَيْنٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَعْرُورِ، وَلَوْ أَنَّ الْحَبِيقَ أَنْ يُؤْخَذَ فِي الصَّدَقَةِ". قَالَ الزُّهْرِيُّ: لَوْثُنَيْنِ مِنْ ثَمَرِ الْمَدِينَةِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَأَسْنَدُهُ أَيْضًا أَبُو الْوَلِيدِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ.

حضرت ابو امامه بن سهل د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ منع فرمائیلې وه ددې نه چه د جعرور او لون الحبیق قسم (ردی) کجورې په صدقه کښې قبول کړې شی - امام زهری رحمه الله وضاحت کړې دې چه دا د مدینې منورې د دوو قسم کجورو نومونه دی - امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دې لره ابو الولید هم په واسطه د سلیمان بن کثیر، د امام زهری نه مسند ذکر کړې دې -

تشریح: قوله: عن ابی امامة بن سهل عن ابيه قال نهی رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الجعرور ولون الحبیق ان يؤخذ في الصدقة.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۶، ۱۶۵۳۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۳/۶) (ضعيف)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۶۵۸)، وقد أخرجه: سنن النسائي للزكاة ۲۷ (۲۴۹۴) (صحيح)

شرح حدیث :

ددې حدیث راوی سهل بن حنیف دی، او د سهل نه دهغه ځوی ابو امامه چه دهغه نوم اسعد دی، روایت کوی، چه نبی کریم ﷺ په صدقه الشمار کښې ددې نه منع فرمائیلې ده، چه جعور (بروزن عصفور) او لون الحیق واخستلې شی، دا د دواؤ بې کاره قسمه کهجورو نومونه دی، لکه چه خپله په روایت کښې ذکر دی، لیکلې دی، چه حبیق منسوب دې ابن حبیق طرف ته، چه د یو سړی نوم دی، د زکوة او عشر ضابطه داده، چه هغه به د متوسطې درجې نه اخستلې کیږی، نه بې کاره او نه د ټولو نه اعلی، د دارقطنی د روایت نه معلومیږی، چه بعضې خلقو به په صدقه کښې ردی قسم کهجورې ورکولې، نو نبی کریم ﷺ منع کړل، او دا آیت شریف نازل شو، ولا تيمموا الخبيث منه تنفقون، او په یو روایت کښې دی، نهی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ان یؤخذ من الصدقة الرذالة، رذالة په معنی د ردی کهجورې (سهل)

[۱۰۸] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرَبْنُ عَاصِمُ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ أَبِي عَرِيبٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْجِدَ وَبِيَدِهِ عَصَا، وَقَدْ عَلِقَ رَجُلٌ قَنَا حَشَفًا، فَطَعَنَ بِالْعَصَا فِي ذَلِكَ الْقَنُو، وَقَالَ: "لَوْ شَاءَ رَبُّ هَذِهِ الصَّدَقَةِ تَصَدَّقَ بِأُظْيَبٍ مِنْهَا" وَقَالَ: "إِنَّ رَبَّ هَذِهِ الصَّدَقَةِ يَأْكُلُ الْحَشَفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".

د حضرت عوف بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ مونږ ته تشریف راوړو او د هغوی ﷺ په لاس کښې امسا وه او چا د ردی قسم اوچو کهجورو یوه غنچه زورنده کړې وه، حضور ﷺ په خپلې امسا سره هغه غنچه اووهله اووې فرمائیل: "دې صدقه کوونکې ددې نه عمده صدقه هم ورکولې شوه -" اووې فرمائیل: چه دا کس به د قیامت په ورځ باندې ردی کهجورې خوری -"

عن عوف بن مالک قال دخل علينا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) المسجد ويده عصا وقد علق رجل منا قنا حشفا فطعن بالعصا في ذالك القنو، قنا، د قاف فتحې او کسرې سره دواړه لغته دی، او هم دارنگې قنو (بضم القاف و کسرهما) په معنی د کهجور غنچه، او حشف اوچ او ردی کهجورو، یعنی یو سړی د ردی کهجورو غنچه په مسجد نبوی ﷺ کښې د فقیرانو دپاره زورنده کړې وه، نو هغه لیدلو سره نبی کریم ﷺ هغه په امسا سره اوخوزوله، او په خفگان ئې اوئیل چه ددې زورندونکې که غوختلې وې، نو ددې نه ښه غنچه ئې هم زورندولې شوه، لیکن هغه اونه غوختل، اوس الله تعالی به هغه ته هم د قیامت په ورځ دغسې بې کاره کهجورې ورکوی، د قیامت په ورځ خوراک نه په ظاهر کښې حقیقه خوراک مراد نه دی، بلکه ددې خصلت سیئه سزا ځکل مراد دی، جزاء اکل باندې د اکل اطلاق مشاکله دی، او حقیقت اکل هم مراد کیدې شی، په دې شان سره، چه الله تعالی به د قیامت په ورځ دهغه سړی په زړه کښې د خوراک خواش او رغبت پیدا کړی، او بیا به داسې بې

۱: سنن النسائي/الزكاة ۲۷ (۲۴۹۵)، سنن ابن ماجه/الزكاة ۱۹ (۱۸۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۱۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸، ۲۳/۸) (حسن)

کاره کهجورې په هغه باندې اوخړوی، په اصل کښې په صحابه کرامو کښې چه کوم حضرات باغونو والا یا مالدار وو، هغوی به داسې کول، چه د غریبو خلقو دپاره به ئې په جمات کښې د کهجورو غنچې اویزاندولې، دې دپاره چه کله دغه خلقه د مانځه دپاره جمات ته راشی، نو ددې نه یو دانه دوه کهجورې راؤشوکوی، او اوخړی، مخکښې په باب حقوق المال کښې یو حدیث راروان دې، ان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) امر من کل جاد^(۱) عشرة اوسق بقنو یعلق فی المسجد ددې نه معلومه شوه، چه ددې تعلیق قنو دستور د نبی کریم ﷺ په ترغیب سره وو.

باب زکاة الفطر

باب: باب: ۱۸- د زکات فطر احکام او مسائل

پوهیدل پکار دی، چه د زکوة دوه قسمه دی، زکوة مالیه او دویم قسم زکوة بدنیه، چه هغې ته صدقة الفطر وئیلې شی، مصنف چه کله د قسم اول د ضروری او اهم ابوابو نه فارغ شو، نو اوس دلته کښې دهغې قسم ثانی بیان فرمائي، بیا ددې د فراغت نه پس به مصنف نور باقی پاتې ابواب الزکوة بیانوی.

د صدقة الفطر سره متعلق مباحث عشره علمیه مفیده:

دلته کښې د شروع نه مخکښې د یو څو امورو پیژندل د طالب علم دپاره مفید او موجب بصیرت دی، او زموږ د ترتیب په لحاظ سره هغه لس څیزونه دی، (۱) د صدقة الفطر تسمیه او وجه تسمیه (۲) ددې د مشروعیت کال (۳) ددې حکم شرعی مع اختلاف ائمه (۴) د صدقة الفطر سبب وجوب (۵) شرط وجوب، او آیا غنی هم ددې د شرائطو نه دې او که نه؟ (۶) وقت وجوب (۷) کیفیت وجوب وهل له قضاء ان لم یؤد یوم العید (۸) آیا په غلام هم واجب دې، که وی نو ادا کوی به ئې څوک، هغه په خپله یا دهغه د طرف نه مولی (۹) د صدقة الفطر مقدار، او په مقدار حنطه کښې اختلاف (۱۰) صدقة الفطر من الاقط معیار او حکم.

بحث اول: (د صدقة الفطر نومونه او وجه تسمیه)

د صدقة الفطر اسماء ډیر دی، زکوة الفطر، زکوة رمضان، زکوة الصوم، صدقة الراس، صدقة النفوس، زکوة البدن، په صدقة الفطر کښې اضافت الی وقت الوجوب دې، یا الی الشرط ورته اوایښ، او په صدقة الراس والبدن کښې اضافه الی السبب دې، (کما ستعرف) بیا په فطر کښې دوه اقوال دی، په معنی د فطرت واصل خلقه، بمعنی الافطار، وهو الاظهر فقد ورد فی حدیث "زکوة الفطر من رمضان" (قاله الحافظان ابن حجر والعین)

(۱) جاد اسم فاعل دې، جد په معنی د قطع، مجدد، (د اونې نه راشوکولې شوې کهجورې) یعنی د هر لس وسق کهجورو د ذخیرې نه کم از کم یوه غنچه په جمات کښې اویزاندول پکار دی، لطیفه: په الکوکب الدرې کښې ددې حدیث نه یو لطیف استنباط هم فرمائیلې دې، هغه داچه د جمات په جهت کښې د گرمۍ په موسم کښې د هوا دپاره پکې اویزاندول جائز دی.

بحث ثانی: (د صدقة الفطر حکم کله نازل شو؟)

په سنه ۲هـ کښې د اختر د وړځې نه دوه وړځې مخکښې، نبی کریم ﷺ د اختر نه دوه وړځې مخکښې خلقو ته خطبه ورکړه، په هغې کښې ئې د صدقة الفطر تعلیم ورکړو، صلی الله علیه وسلم شرف وکړم (وقد تقدم شيء منه في مبداء كتاب الزکوة)

بحث ثالث: (د صدقة الفطر حکم)

په دې کښې خلور اقوال دی، د ائمه ثلاثه او جمهورو په نزد صدقة الفطر فرض دې، او د احنافو په نزد واجب دې، داشهب مالکی، او ابن اللبان شافعی په نزد سنت مؤکده دې، ابوبکر بن کیسان الاصب او ابراهیم بن علیه په نزد منسوخ دې، لحدیث قیس بن سعد بن عبادة، امرنا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بصدقة الفطر قبل ان تنزل الزکوة ثم نزل فريضة الزکوة فلم يامرنا ولم ينهنا (رواه (۱) احمد وابن خزيمة والنسائي وابن ماجه والحاكم) لیکن دا استدلال صحیح نه دې، اذ نزول فرض لا يدل على سقوط فرض آخر (۲)

فانده: د ائمه ثلاثه مذهب اگر چه د صدقة الفطر د فرضیت لیکلې شوې دې، لیکن ددې باوجود دهغوی په نزد د صدقة الفطر منکر کافر نه دې، ځکه چه د فرضو نه مراد دهغوی غیر قطعی دې، او د احنافو په نزد فرض غیر قطعی نه وی، هغه همیشه دپاره قطعی وی، بلکه د غیر قطعی نه هغوی واجب سره تعبیر کوی، دا یوه مستقلة اختلافی او اصولی مسئله ده، د احنافو اصطلاح د واجبو ده، او د جمهورو په نزد فرض غیر قطعی، پس دا اختلاف صرف لفظی دې، حقیقی نه دې.

بحث رابع: (د صدقة الفطر د وجوب سبب)

د صدقة الفطر وجوب راس یمونه و یلی علیه ولایة تامة دې، لما فی الحدیث عن تمونون یعنی هغه ذات د کوم مؤنثه (نان نفقه وغیره) چه سرې بر داشت کوی، او په چا چه هغه ته ولایت تامة حاصل وی، ددې اولین مصداق خو د سرې خپل ذات دې، او دغه شان په دې کښې دهغوی اولاد صغار (ماشومان) هم داخل دی، اولاد کبار او زوجه په دې کښې داخل نه دی، سرې ته په هغوی باندې ولایت تامة حاصل نه وی، نو د احنافو بلکه د جمهور او ائمه ثلاثه په نزد د اولاد صغار مسئله داده، چه که هغه مالدار وی، نو په پلار واجب دی، چه دهغوی د مال نه دهغوی صدقة الفطر ادا کړی، او که مالدار نه وی، نو بیا پلار وغیره چه څوک هم دهغوی ولی وی، دهغوی د طرف نه دې هغه ادا کړی، لیکن د امام محمد ﷺ په دې کښې اختلاف دې، دهغوی په نزد د صغیر صدقه مطلقا دهغه په پلار ده، که هغه صغیر مالدار وی او که نه، او که هغه یتیم وی، د هغه پلار نه وی، نو بیا په هیچا باندې دهغه صدقه نشته، او د زوجې مسئله هم اختلافی ده، جمهور و منهم الاثمة الثلاثه په نزد دهغې صدقه په زوج واجب ده، څرنګه چه نفقه په هغه واجبه ده، او د احنافو په نزد د زوجې صدقة الفطر په

(۱) دا حدیث د کتاب الزکوة په شروع کښې تیر شوې دې،

(۲) په الحل المفهم کښې تبعاً للاوجز داسی دی، اذ سقوط فرض لا يدل على سقوط فرض آخر دا سبقت قلم دې

خپله په هغې واجبه ده، څرنگه چه دهغې د مال زکوة خپله دهغې په مال کښې واجب دي، هم دا مسلک د سفيان ثوري، ابن المنذر، او ابن سيرين او ظواهر و دي. د احنافو استدلال علی کل ذکر او انشي الحديث نه دي، په دي کښې زوجه هم داخله ده، او غير منکوحه بالغه ښځه به بالاتفاق خپله صدقة الفطر په خپله ورکوي.

بحث خامس : (د صدقة الفطر د وجوب شرائط)

شرائط د وجوب درې دي، اسلام، حریت او غنی، يعنی صاحب نصاب کيدل، ليکن حولان حول شرط نه دي، دا د احنافو مسلک دي، او د امام مالک رحمه الله نه يو روايت داسې دي، او د جمهورو په نزد د صدقة الفطر د وجوب دپاره نصاب شرط نه دي، بلکه په غنی او فقير ټولو باندې واجبه ده، صرف دا ضروري ده، چه دي سړی سره د خپل ځان او اهل عيال د يوې ورځې د نفقې نه علاوه دومره مال وي، چه دهغې نه صدقة الفطر ادا کړې شي، هم دا مسلک د امام شافعي رحمه الله، احمد رحمه الله او مالک رحمه الله (في رواية) دي، لحديث ثعلبة بن ابي صير مرفوعا عند المصنف (چه په مخکښې باب کښې راروان دي، وفيه علی کل غنی او فقير اما فقيرکم فيرد الله عليه اکثر مما اعطى).

قاضي ابوبکر بن العربي مالکی په دي کښې د احنافو مسلک ته ترجيح ورکړې ده، (چه د امام مالک صاحب يو روايت هم داسې دي) ځکه چه حديث ثعلبه دهغې احاديث صحيحه مقابله نشي کولې، چه دهغې نه د غنی شرط کيدل معلومېږي، لا صدقة الا عن ظهر غنی وغيره احاديث صحيحه دي، دغه شان د اصولو تقاضا هم داده، او حديث ثعلبه اول خو ضعيف دي، ځکه چه ددي په سند کښې النعمان بن راشد دي، قال المنذرى لا يحتج بحديثه، دويم ددي جواب دا هم کيدې شي، چه غنی د امور اضافيه نه دي، پس د فقير نه فقير نسبي مراد دي، يعنی هغه غنی چه د کبار اغنياؤ په اعتبار سره فقير دي.

بحث سادس : (د صدقة الفطر د وجوب وخت)

دا مخکښې تير شوې دي، چه په صدقة الفطر کښې د فطر نه مراد افطار صوم دي، لهذا ددي وقت وجوب وقت افطار دي، اوس د افطار نه کوم پو افطار مراد دي؟ حنابله خو دا وائي، چه د رمضان د آخرې ورځې وقت غروب، (د ليلة العيد شروع) او احناف وائي، چه دا افطار خو د رمضان د شروع نه کيږي، دا مراد نه دي، بلکه هغه خاص وقت افطار چه د يوې مياشت نه پس کيږي، يعنی د اختر په ورځ د سحر د راختلو وخت پس کوم سړي چه دغه وخت کښې موجود وي، په هغه صدقة الفطر واجب دي او کوم سړي چه ددي نه مخکښې مړ شي، يا کوم ماشوم چه ددي وخت تيريدو نه پس پيدا شي، په هغه به صدقة الفطر نه وي، او د امام مالک رحمه الله په دي کښې دواړه اقوال دي، مثل المذهبين، دغه شان د امام شافعي رحمه الله هم قول جديد د امام احمد رحمه الله پشان دي، او په قول قديم کښې هغه زمونږ سره دي. (عینی ۹ ص ۱۱۸)

بحث سابيع : (د صدقة الفطر د وجوب کيفيت)

يعنی ددي وجوب موسعا دي او که مضيقا (غير موسع) فعند الحنفية هي من الواجبات الموسعة

فوق اداءها جميع العمر مثل الزكاة، او د ائمه ثلاثه په نزد صدقة الفطر د جبات غير موسعه نه دي، نو دهغوی په نزد ددې تاخير د اختر د ورځې نه حرام دي، ليکن په هغه وخت کښې نه اداء کولو سره د ذمې نه ساقطیږي نه، بيا د امام شافعي او احمد په نزد خو روستو ورکول به قضاء شمارلې شي، او د امام مالک عليه السلام په نزد روستو ورکول خو ادا ده، ليکن د تاخير په وجه به گناه وي، او د حسن بن زياد په نزد يوم الفطر تيريدو نه پس صدقة الفطر ساقطیږي، او د ابن القيم په نزد د صلوٰۃ العيد نه پس ددې وخت باقی پاتې کيږي نه، بلکه ساقطیږي، (بذل وحاشيه بذل)

بحث ثامن: (ايا په غلام باندې صدقه فطر شته؟)

په حديث کښې دي، علي کل حر او عبد، ددې مطابق د داؤد ظاهري مسلک دادې، چه صدقة الفطر په عبد باندې هم واجب دي، او دهغې ادا کول دهغه په ذمه دي، او په سيد لازم دي، چه هغه ته د اکتساب مهلت ورکړي، دې دپاره چه هغه اوگتې او خپله صدقة الفطر په خپله ادا کړي، څرنگه چه مونځ دپاره هغه ته وخت ورکول ضروري دي.

او د جمهورو ومنهم الاثمة الاربعة په نزد د غلام د صدقة الفطر ادا کول په سيد باندې دي، اوس دا د ابتداء نه په سيد ده، يا ابتداء هم په عبد باندې واجب ده، بيا سيد دهغه د طرف نه متحمل کيږي؟ په دې کښې د امام شافعي عليه السلام دوه اقوال دي، او احناف داسې وائي، چه په عبد کښې اهليت وجوب نشته، بلکه د عبد صدقه واجب هم په مولى باندې وي، او ادا کول هم دهغه په ذمه دي، دلته کښې دوه اختلافه دي، يو دا چه په عبد خدمت او عبد تجارت کښې فرق شته او که نه؟ دغه شان د عبد مسلم او غير مسلم په حکم کښې فرق شته او که نه؟ دا اختلافات د آئنده حديث د لاندې راروان دي.

بحث تاسع و عاشر:

ددې دواړو بيان انشاء الله د آئنده حديث د لاندې راروان دي.

[۱۱۰۹] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَالِبٍ الْبَغْدَادِيُّ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّمُرْقَانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو يَزِيدَ الْخَوْلَانِيُّ وَكَانَ شَيْخَ صِدْقِي وَكَانَ ابْنُ وَهْبٍ يَرْوِي عَنْهُ، حَدَّثَنَا سَيَّارُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّدْفِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ طَهُرَةً لِلصَّائِمِينَ مِنَ الْفَقْرِ وَالرَّقَبِ وَطَعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ، مَنْ أَذَاهَا قَبْلَ الصَّلَاةِ فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ، وَمَنْ أَذَاهَا بَعْدَ الصَّلَاةِ فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ".

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه رسول الله ﷺ صدقة فطر (سرسايه) فرض قرار کړه ددې د پاره چه د روژې صفائي راشي د لغو او بې هوډه اقوالو او افعالو نه او مسکينانو ته طعام حاصل وي - چنانچه چا چه دې لره د مونځ (د اختر) نه مخکښې مخکښې ادا کړو نو دا داسې زکات دي چه دا قبول کړې شوي دي او چا چه دې لره د مونځ نه پس ادا کړو نو دا د عامو صدقاتو نه يوه صدقه ده -

تشریح: قوله: عن ابن عباس قال فرض رسول الله (صلی الله علیه وسلم) زکوة الفطر طهارة للصيام من اللغو والرفث و طعمة للمساكين الخ

د صدقة الفطر په مشروعیت کښې حکمت:

په دې حدیث کښې د صدقة الفطر مشروعیت او دهغې حکمت بیان کړې شوې دي، هغه داچه په صیام () کښې څه نقصان واقع شوې وي، دهغې تلافی (پوره والي) اوشي، دویمه داچه د فقیرانو په دې کښې فائده ده، د دارقطنی په یو روایت کښې دي، اغنومهم عن الطواف فی هذا اليوم، چه فقیرانو لره د اختر په ورځ (په محلو کښې او بازارونو کښې د طلب معاش دپاره) د گرزیدو نه مستغنی کړي.

د حدیث الباب باره کښې حافظ منذری لیکلي دي، والحدیث اخرجہ ابن ماجه معلومه شوه، چه دا حدیث په صحاح سته کښې صرف ابوداؤد او ابن ماجه کښې دي، امام نووی فرماني چه ددې حدیث نه بعضو عالمانو په دې استدلال کړې دي، چه په صبی صدقة الفطر نشته، ځکه چه د تطهیر تعلق خو د گناه سره دي، او صبی گناهگار نه دي، دغه شان حسن بصری او سعید بن المسیب ددې نه استدلال کړې دي، چه صدقة الفطر صرف په هغه چا واجب ده، چاچه روژه نیولې وي، ځکه چه چا روژه نیولې نه ده، نو تطهیر صیام کوم ځاني راغلو؟ لیکن ددې جواب دا ورکړې شوې دي، چه طهارة للصائم دا قید د غالب الناس په اعتبار سره دي. هرځاني کښې ددې تحقق ضروری نه دي، مثلاً چاچه هډو گناه کړې نه وي، بلکه هغه سړی متحقق الصلاح وي، نو آیا په هغه به هم واجب نه وي؟

باب مَتَى تُؤَدَّى

باب: ۱۹- صدقة فطر دې کوم وخت کښې ادا کړې شي؟

صدقة الفطر کله پورې ادا کولې شي، په دې مسئله باندې کلام په ابتدائي بحثونو کښې تیر شوې دي، چه صدقة الفطر په واجبات موسعه کښې دي، یا په واجبات مضيقه کښې، په تیر شوې بحثونو کښې بحث سابع داسې دي.

[۱۳۰] () حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَكَاةِ الْفِطْرِ أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ"، قَالَ: فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُؤَدِّيهِمَا قَبْلَ ذَلِكَ بِالْيَوْمِ وَاللَّيْلِ.

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما بیان کوي چه رسول الله ﷺ مونږ ته د صدقة فطر په باره کښې حکم فرمائيلي وو چه دې لره دي د خلقو عید گاه ته د وتلو نه مخکښې مخکښې ادا کړې شي (نافع) وائی چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به دې لره د اختر د ورځې نه یوه دوه ورځې مخکښې ادا کولو.

تشریح: قوله: عن ابن عمر قال امرنا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بزکوة الفطر ان تؤدی قبل خروج

۱، دا ترجمه او مطلب زمونږ د نسخې مطابق دي، او په بعضو نسخو کښې طهارة للصائم دي، هلته کښې به مطلب دا وي، چه د روژه دار تطهیر عن الاثم اوشي.
۲: صحيح البخاري للزكاة ۷۶ (۱۵۰۹)، صحيح مسلم للزكاة ۵ (۹۸۶)، سنن الترمذي للزكاة ۳۶ (۶۷۷)، سنن النسائي للزكاة ۴۵ (۲۵۲۲)، (تحفة الأشراف: ۸۴۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۱/۲، ۱۵۵) (صحيح) دون فعل ابن عمر

الناس الى الصلوة قال فكان ابن عمر يؤديها قبل ذلك باليوم و اليومين.

د صدقة الفطر تقديم كله پوري جائز دي؟

دا دويمه مسئله ده، چه د صدقة الفطر تعجيل جائز دي او كه نه؟

د امام مالك او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په نزد د اختر نه صرف يوه يا دوه ورځې مخكښې وركولې شي، داسې يو روايت د امام ابوحنيفه رحمهما الله هم دي، او دويم روايت د احنافو د يو كال يا دواؤ كالو د تعجيل دي، د حنابله يو روايت دادي، چه د نيم رمضان نه پس وركول جائز دي، څرنگه چه د سحر آذان د نصف اليل نه پس جائز دي، او مزدلفې ته تلل د نصف ليل نه پس جائز دي، او د امام شافعي رحمهما الله په نزد د رمضان په هره حصه كښې وركولې شي، د رمضان نه مخكښې وركول جائز نه دي، او هم دا يو روايت د احنافو هم دي، زمونږ په نزد په دي كښې مختلف روايات دي، لكه دوه مخكښې تير شوې دي، او دريم روايت دادي، دي ته اصح وئيلي شوې دي، چه مطلقا تقديم جائز دي، ولو على رمضان، (اوجز ۳ ص ۲۹۱)

باب كَمْ يُؤَدَّى فِي صَدَقَةِ الْفِطْرِ

باب: ۲۰ - د سراسايي مقدار -

د صدقة الفطر مقدار:

دا هم هغه بحث تاسع دي، چه دهغې مونږ په آئنده كښې د ذكر كولو وعده كړې وه، يعنې د صدقة الفطر مقدار، د صدقة الفطر مقدار په حديث كښې د ټولو ذكر كړې شوې خيزونو د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد يو صاع دي، په حنطه كښې د احنافو د جمهورو سره اختلاف دي. د احنافو په نزد نصف صاع دي، (دې لره په ډير قوت سره ابن المنذر شافعي رحمهما الله اختيار كړې دي، او د صحابه كرامو د يو جماعت مذهب دي لره ثابتوي، او هم دا مذهب د سفيان ثوري او ابن المبارك رحمهما الله دي، او د ابن حبيب مالكي رحمهما الله هم يو روايت دادي، د حافظ ابن القيم او دهغه د شيخ ابن تيميه ميلان هم دي طرف ته دي، ابن تيميه رحمهما الله فرمائي چه د امام احمد كوم مسلك په كفاراتو كښې دي، چه هغه په كفاراتو كښې حنطه نصف مني، د غير حنطه نه، ددي تقاضا او قياس په صدقة الفطر هم دا دي، چه نصف صاع دي وي، ليكن زه وايم، چه د حنابله په كتابونو كښې د يو صاع تصريح ده، او په ظاهر كښې د امام نووي رحمهما الله نه په شرح مسلم كښې سبقت قلم شوې دي، چه د امام احمد مسلك ئې د احنافو په شان ليكلي دي.

[۱۷۱] (") حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ وَقَرَأَهُ عَلَيَّ مَالِكٌ أَيْضًا، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَ زَكَاةَ الْفِطْرِ، قَالَ فِيهِ فِيمَا قَرَأَهُ عَلَيَّ مَالِكٌ: "زَكَاةُ الْفِطْرِ مِنْ رَمَضَانَ صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعٌ

۱) او په زبيب كښې صرف امام صاحب دا فرمائي چه نصف صاع دي، د صاحبينو او ائمه ثلاثه په نزد يو صاع دي.

(: صحيح البخاري/الزكاة ۱۵۰۶، صحيح مسلم/الزكاة ۹۸۴، سنن الترمذي/الزكاة ۳۵، ۳۶، ۳۷، سنن النسائي/الزكاة ۲۳، ۲۵۰۵، سنن ابن ماجه/الزكاة ۱۸۲۶، (تحفة الأشراف: ۸۳۲۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الزكاة ۲۸، ۵۲، مسند احمد (۵/۲، ۵۵، ۶۳، ۶۶، ۱۰۲، ۱۱۴، ۱۳۷)، سنن الدارمي/الزكاة ۲۷، ۱۷۰۲ (صحيح)

مِنْ شَعِيرٍ عَلَى كُلِّ حَرْبٍ أَوْ عَبْدٍ ذَكَرَ أَوْ أُنْثَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ".

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په رمضان کښې صدقه فطر (سرسایې) لره فرض او فرمائیل : په دې شان سره چه د هر مسلمان آزاد، غلام، د سړی او ښځې د طرف نه دې د کجورو یا د اورېشو یو صاع ورکړې شی .

عن ابن عمر رضی اللہ عنہ ان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرض زکوة الفطر (قال فيه فيما قراهه على مالک زکوة الفطر فی رمضان) بین القوسین والا عبارت جمله معترضه ده، د سند په شروع کښې دا راغلې وه، عبد الله بن مسلمه فرمائي حدثنا مالک و قراءة على مالک.

شرح السند :

يعنى عبد الله بن مسلمه ته دا حديث د امام مالک رحمته اللہ علیہ نه په طريق د تحديث رسيدلي دي، او په طريق د قراءت على الشيخ هم، چه هغې ته اخبار وئيلې شي، اوس دلته د الفاظ حديث باره کښې عبد الله بن مسلمه دا فرمائي، چه د سماع من الشيخ والا صورت کښې الفاظ صرف دادی، فرض زکوة الفطر، او په قراءة على الشيخ والا روايت کښې زکوة الفطر من رمضان دی، د من رمضان لفظ په دې کښې زائد دي.

صاع من تمر او صاع من شعير : پوهيدل پکار دی، چه د داؤد ظاهري په نزد صدقه الفطر په دې دواؤ خيزونو کښې منحصر دي، کوم چه په دې حديث کښې ذکر دی، يعنى تمر او شعير، او د جمهورو په نزد په دې دواړو کښې انحصار نشته، دهغې احاديث په بناء باندې، په کومو کښې چه نور خيزونه هم ذکر دی من المسلمين

د کافر غلام د طرف نه صدقه الفطر :

په بحث ثامن کښې دا تير شوې وو، چه په دې کښې دا اختلاف دي، چه د کافر او مسلمان غلام په حکم کښې فرق شته او که نه؟ نو د جمهور ومنهم الائمة الثلاثة په نزد فرق شته، دهغوی په نزد په مولى باندې صرف د مسلمان غلام صدقه الفطر واجبه ده، د کافر غلام صدقه الفطر پرې واجبه نه ده، او د احنافو په نزد په مولى باندې د دواړو د طرف نه صدقه الفطر واجبه ده، دلته په روايت کښې د من المسلمين قيد مذکور دي، چه د جمهورو سره موافق دي، د احنافو د طرف نه په جواب کښې وئيلې شوې دي، چه امام ترمذی ددې زياتوالي په باره کښې فرمائيلې دي، چه امام مالک په دې سره متفرد دي، د نافع په شاگردانو کښې بل هيچا هم دا زياتوالي ذکر کړې نه دي.

ليکن امام نووی رحمته اللہ علیہ د امام ترمذی رحمته اللہ علیہ په دې تنقيد باندې رد کړې دي، چه داسې نه ده، بلکه د مالک متابعت کړې شوې دي، لکه د نافع نه دې زياتوالي لره د امام مالک نه علاوه ضحاک بن عثمان او عمر بن نافع هم روايت کړې دي، او دا دواړه ثقه دي، اه

زه وايم، چه د عمر بن نافع روايت خو په صحيح بخاری کښې شته، او د ضحاک بن عثمان په صحيح مسلم کښې شته، په دواړو کښې د من المسلمين قيد مذکور دي، (کما قال النووی) بلکه ابن دقيق العيد خو دا فرمائي، چه دې زياتوالي لره د نافع نه روايت کونکې

اووه راویان دي، (عی ۹ ص ۱۱۰) لهذا د تفرد او ضعف دعوی خو صحیح نه ده، هر کله چه دا لفظ د صحیحین په روایت کښې موجود دې، اصل جواب ددې دادې، چه په اسبابو کښې تراحم نه وی، د یو مسبب ډیر اسباب کیدې شی، دلته کښې مسبب یعنی صدقة الفطریو دې، او دهغې سبب په عبد کافر کښې دهغه ذات دې، او په عبد مسلم کښې دهغه ذات، ددې وجې نه په بعضو روایاتو کښې د من المسلمین قید ذکر دې، او په بعضو کښې نشته، دویمه خبره داده، چه په مولى باندې د عبد د طرف نه چه کومه صدقة الفطر واجبه وی، دهغې په علت کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد دهغې علت مال کیدل دی، او د جمهورو په نزد دهغې علت د هغه مکلف کیدل دی، او مال څرنګه چه عبد مسلم دې، دغه شان عبد کافر هم دې، او مکلف ظاهره خبره ده، چه صرف عبد مسلم دې، عبد کافر نه دې، ددې وجې نه جمهور د اسلام قید لګوی، والله اعلم

یو اختلاف دلته کښې دادې، چه صدقة الفطر په عبید خدمت او عبید تجارت دواړو کښې دې، او که صرف په عبید خدمت کښې؟

عند الائمة الثلاثة په دې کښې عموم دې، دهغوی په نزد په دواړو کښې دې، او د احنافو په نزد صرف په عبید للخدمت کښې دې، للتجارة کښې نشته، ځکه په هغې کښې خو زکوة تجارت واجب وی، وليس فی مال زکوتان، او په یو مال کښې دوه زکوة واجب نه وی.

[۱۳۳] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ السَّكَنِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَضَمٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا"، فَقَدْ كَرِهْتُ مَالِيكَ، زَادَ: "وَالصَّغِيرَ وَالْكَبِيرَ، وَأَمَرَهُمَا أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ عَبْدُ اللَّهِ الْعُمَرِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: "عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ". وَرَوَاهُ سَعِيدُ الْجَمْحِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ فِيهِ: "مِنَ الْمُسْلِمِينَ"، وَالْمَشْهُورُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ لَيْسَ فِيهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ صدقة فطر لره یو صاع مقرر او فرمائیلو. او د مذکوره بالا روایت مالک هم معنی ئې بیان کړو. او مزید ئې اووئیل: د وړوکی او د غټ د جانب نه دې ورکړې شی او حکم ئې او کړو چه دې لره دې د خلقو د مانځه د پاره د وتلو نه مخکښې مخکښې ادا کړې شی. امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه د عبد الله العمری عن نافع په روایت کښې [على كل مسلم] او د سعید الجمحی په روایت کښې کوم چی په واسطه د عبید الله عن نافع سره دې په هغې کښې د [من المسلمین] لفظ بیان شوې دې. مګر مشهور دادی چه د عبید الله په روایت کښې د [من المسلمین] لفظ نشته دې.

[۱۳۳] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَنَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ، وَبَشَرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَاهُمَا، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، وَوَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ، "فَرَضَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ تَمْرٍ عَلَى الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالْحُرِّ وَالْمَمْلُوكِ"، زَادَ مُوسَى: وَالذَّكَرُ وَالْأُنْثَى. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ فِيهِ: أَيُّوبُ وَعَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي الْعُمَرِيُّ فِي حَدِيثِهِمَا: عَنْ نَافِعٍ، ذَكَرَ وَأَنَا فِي أَيْضًا.

۱: صحيح البخاري/الزكاة ۷۰ (۱۵۰۳)، سنن النسائي/الزكاة ۳۳ (۲۵۰۶)، (تحفة الأشراف: ۸۲۴۴) (صحيح)

۲: صحيح البخاري/الزكاة ۷۸ (۱۵۱۲)، (تحفة الأشراف: ۷۷۹۵، ۷۸۱۵، ۸۱۷۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۵/۲) (صحيح)

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه روایت کوی چه هغوی رضي الله عنه صدقه فطر لره فرض فرمائیلې دې یو صاع د اوربشو یا د کجورو چه دا په هر وړوکی، غټ، په آزاد او غلام باندې واجب ده موسی بن اسماعیل د سری او د ښځې لفظ هم وئیلې دې - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: چه په دې روایت کښې ایوب او عبد الله العمری هم د نافع نه د ذکر او انشی [د سری او ښځې] الفاظ بیانوی.

[۱۱۳] (۱) حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَالِدٍ الْجَنِّيُّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَعْفِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي رَوَّادٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "كَانَ النَّاسُ يُخْرِجُونَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ تَمْرٍ أَوْ سَلْتٍ أَوْ زَبِيبٍ"، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: "فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَثُرَتِ الْحِنْطَةُ، جَعَلَ عُمَرُ نِصْفَ صَاعٍ حِنْطَةً مَكَانَ صَاعٍ مِنْ تِلْكَ الْأَشْيَاءِ."

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه بیان کوی چه خلقو به د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې اوربشي، کجورې، بغیر د پوستکی نه اوربشي یا د اوڅکو نه یو یو صاع ورکولو او صدقه فطر به ئې ادا کولو - حضرت نافع وائی چه کله د حضرت عمر رضي الله عنه دور راغې او غنم ډیر شو نو هغوی ددې څیزونو د یو صاع په ځای باندې د غنمو نیم صاع مقرر کړو -
تشریح: قوله: عن عبدالله بن عمر قال كان الناس يخرجون صدقة الفطر على عهد رسول الله (صلى الله عليه وسلم) صاعا من شعير او تمر او سلت او زبيب.

په صدقه الفطر کښې کوم څیز ورکول پکار دی:

دلته کښې لفظ (أو) د تخیر دپاره دې، د احنافو او حنابلو په نزد سری ته اختیار دې، په دې څیزونو کښې چه څه غواړی په صدقه الفطر کښې دې ورکړی، او د امام شافعی او امام مالک مسلک دادې، چه په صدقه الفطر کښې هغه څیز ورکول ضروری دی، چه غالب قوت بلد وی، یعنی په هغې ښهر کښې چه زیات طور باندې کومه غله خوړلې کیږی. هغه په صدقه الفطر کښې ورکول ضروری دی. (حاشیه بدل)

فانده: د باب د سر نه د ابن عمر رضي الله عنه حدیث شروع دې، چه په متعدد طرقو سره روایت دې، اوسه پورې چه څومره طرق بیان شوې دی، په هغې ټولو کښې د صاع من تمر او صاع من شعیر صرف د دواؤ ذکر دې، نو ددې نه داؤد ظاهری استدلال کړې دې، (کما تقدم) چه صدقه الفطر صرف په دې دواؤ کښې ورکول ضروری دی، لیکن په هغه طریق کښې کوم چه د عبد العزيز بن ابی رواد طریق دې، د سلت او زبيب اضافه ده، حافظ وائی: دې لره امام مسلم په کتاب التمییز کښې د عبد العزيز وهم گرزولې دې.

دغه شان په دې روایت کښې چه کوم لفظ مخکښې راوان دې، فلما کان عمر، په دې باندې هم بعضو محدثینو تنقید کړې دې، چه د عمر تصریح مرجوح ده، په اصل روایت کښې "الناس" دې، چه دهغې مصداق معاویه رضي الله عنه دې، لیکن امام طحاوی د خپل بیان کړې شوې روایت نه دا ثابت کړې ده، چه نصف صاع د حنطه لره د صاع من شعیر سره برابر ونکې

۱: سنن النسائي / الزكاة ٤١ (٢٥١٨)، (تحفة الأشراف: ٧٦٠) (ضعيف)

عمر رضی الله عنه دې، دهغه نه پس عثمان رضی الله عنه (من الفتح ۵ ص ۲۹۶) په اصل کښې شافعيه وغيره چونکه په حنطه کښې د صاع قائل دی، او دا روايت دهغوی خلاف دې، ددې وجې نه هغوی په دې روايت د تنقيد کوشش کوی، مثلاً داچه داسې کونکې معاويه رضی الله عنه وو، عمر رضی الله عنه نه وو، په دې سره مسئله لږه اهون کيږي.

قال عبدالله فلما كان عمر وكثرت الحنطة جعل عمر نصف صاع حنطة مكان صاع من تلك الاشياء. يعني د نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې خو په مدينه منوره کښې غنم نه وو، ددې وجې نه عام طور باندې خلقو په صدقه الفطر کښې تمر او شعير ورکول، ليکن چه کله د حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله، او په اسلامي فتوحاتو کښې اضافه اوشوه، ملک شام فتح شو، او د هلته نه مدينې منورې ته غنم راتلل شروع شو، نو حضرت عمر رضی الله عنه د غنمو نصف صاع د دې نورو خيزونو د يو صاع برابر مقرر کړو، يعني عملي طور باندې، گڼی نفس ثبوت خو ددې (نصف صاع حنطة) عند الحنفیه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه منقول دې، او دا وئيل پکار دی، چه راوی د خپل گمان او علم په اعتبار سره وائي چه عمر رضی الله عنه داسې اوکړل، باقی ددې تاويل حاجت په هغه صورت کښې دې، چه کله دا تسليم کړې شی، چه د نصف صاع حنطه ثبوت د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دې، ليکن دا خيز مختلف فيه بين المحدثين دې، ددې مخکښې يو مستقل باب راروان دې.

[۱۳۵] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَنُوبٍ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: "فَعَدَلَ النَّاسَ بَعْدَ نِصْفِ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ"، قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُعْطِي التَّمْرَ فَأَعْوَزَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ التَّمْرَ عَامًا، فَأَعْطَى الشَّعِيرَ.

حضرت نافع وئيلي دی چه حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه فرمايلي دي چه بيا خلقو د غنمو نيم صاع ورکولو - هغوی اووې چه حضرت عبد الله به کجورې ورکولي مگر يو کال په اهل مدينه باندې د کجورو تنگسيا راغله، نو هغوی اوربشي ورکړې -
قوله: فاعوزاهل المدينة التمر صاعاً: د ابن عمر رضی الله عنه معمول خو هميشه دپاره په صدقه الفطر کښې د صاع تمر ورکولو وو، (ځکه چه هغه اجود الاصناف دې) يو ځل اهل مدينه د تمر ورکولو نه عاجزه شو، يعني د تمر پيداوار په مدينه منوره کښې اونه شو، يا کم اوشو، نو مجبورا هغوی په دغه کال د تمر په ځاني شعير ادا کړو.

[۱۳۶] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ يَعْنِي ابْنَ قَيْسٍ، عَنْ عِيَّاضِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: "كُنَّا نَخْرُجُ إِذْ كَانَ فِيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ عَنْ كُلِّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ حُرٍّ أَوْ مَمْلُوكٍ، صَاعًا مِنْ طَعَامٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِيطٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ، فَلَمْ نَزَلْ نَخْرُجُهُ حَتَّى

١: صحيح البخاري/الزكاة ۷۸ (۱۵۱۱)، صحيح مسلم/الزكاة ۴ (۹۸۴)، سنن الترمذي/الزكاة ۳۵ (۶۷۶)، سنن النسائي/الزكاة ۳۰ (۲۵۰۲)، (تحفة الأشراف: ۷۵۱۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الزكاة ۲۸ (۵۲)، مسند احمد (۵/۲)، ۵۵، ۶۳، ۶۶، ۱۰۲، ۱۱۴، ۱۳۷، دي/الزكاة ۲۷ (۱۷۰۲) (صحيح)

٢: صحيح البخاري/الزكاة ۷۲ (۱۵۰۵)، ۷۳ (۱۵۰۶)، ۷۵ (۱۵۰۸)، ۷۶ (۱۵۱۰)، صحيح مسلم/الزكاة ۴ (۹۸۵)، سنن الترمذي/الزكاة ۳۵ (۶۷۳)، سنن النسائي/الزكاة ۳۷ (۲۵۱۳)، سنن ابن ماجه/الزكاة ۲۱ (۱۸۲۹)، (تحفة الأشراف: ۴۲۶۹)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الزكاة ۲۸ (۵۳)، مسند احمد (۳/۲۳، ۷۳، ۹۸)، سنن الدارمي/الزكاة ۲۷ (۱۷۰۴) (صحيح)

قَدِمَ مُعَاوِيَةَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا، فَكَلَّمَ النَّاسَ عَلَى الْمَنْبَرِ، فَكَانَ فِيمَا كَلَّمَهُ بِهِ النَّاسَ، أَنْ قَالَ: إِنِّي أَرَى أَنَّ مُدَيْنِينَ مِنْ سَمَرَاءَ الشَّامِ يُعْدِلُ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، فَأَخَذَ النَّاسُ بِذَلِكَ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: فَأَمَّا أَنَا فَلَا أَزَالُ أَخْرُجُهُ أَبَدًا مَا عِشْتُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ عُثَيْمٍ، وَعَبْدَةُ وَغَيْرُهُمَا، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ، عَنْ عِيَاضٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بِمَعْنَاهُ، وَذَكَرَ رَجُلٌ وَاحِدٌ فِيهِ عَنْ ابْنِ عُثَيْمٍ: أَوْ صَاعًا مِنْ حِنْطَةٍ، وَلَيْسَ بِمَحْفُوظٍ.

حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ بیان کوی چه کله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مونږ کښي موجود وو نو مونږ به د هر وړوکی او غټ، آزاد او غلام د طرف نه په صدقه فطر کښي د طعام (غنمو)، پښو، اوربشو، کجورو یا د اوڅکو نه یو صاع ورکولو تردې پورې چه حضرت معاویه رضی اللہ عنہ د حج یا د عمرې د پاره راغې او په منبر باندې ئې خلقو ته خطبه ورکړه - د منجمله نورو خبرونه علاوه هغوی رضی اللہ عنہ خلقو ته دا هم او فرمائیل: زه پوهیږم چه د شام د غنمو نه دوه مده (نیم صاع) د کجورو د یو صاع برابر دی - چنانچه خلقو د هغه دا خبره واخسته په دې باندې حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ او وئیل: زه خو چه ترڅو پورې ژوندې یم نو هم یو صاع به ورکووم - امام ابوداود رحمہ اللہ فرمائی چه دې روایت لره ابن علی او عبده وغیره په سند د ابن اسحاق سره د حضرت عبد الله بن عبد الله بن عثمان بن حکیم بن حزام هغوی د حزام بن عیاض نه او هغوی د ابی سعید نه ددې هم معنی روایت کړې دې او په دوی کښي یو کس د ابن علی په روایت کښي د [او صاعا من حنطة] یا یو صاع د غنمو نه " ذکر کړې دې، مگر دا محفوظ نه دی -

تشریح: قوله: صاعا من طعام او صاعا من اقط او صاعا من شعیر او صاعا من تمر او صاعا من زبيب فلم نزل نخرجه حتى قدم معاوية حاجا او معتمرا فکلم الناس على المنبر انی اری ان مدین من سمراء الشام تعدل صاعا من تمر فاخذ الناس بذلك.

د باب د شروع نه دې ځانې پورې په متعدد طرقو سره حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہ راروان دې، دا حدیث د ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ دې، په دې کښي د حنطه ذکر هم دې، هغه په دې طریقې سره، چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښي به مونږ په صدقه الفطر کښي فلانې فلانې څیزونه یو یو صاع ورکول، بیا چه کله د امیر معاویه رضی اللہ عنہ دور راغلو، نو هغوی او فرمائیل: چه زه د حنطې نصف صاع د شعیر یو صاع سره برابر گنم، نو خلقو دې لره اختیار کړو.

په صدقه الفطر کښي ورکونکي اشیاء منصوصه:

پوهیدل پکار دی، چه کوم څیزونه په صدقه الفطر کښي ورکولې شی، هغه په صحیحینو کښي صرف څلور ذکر دی، په حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہ کښي صرف ده، تمر او شعیر، او په حدیث ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ کښي څلور، تمر، شعیر، اقط، او زبيب، او ددې ټولو څیزونو مقدار یو یو صاع بیان کړې شوې دې.

په صاعا من طعام باندې کلام:

او یو لفظ صاعا من طعام راغلې دې، د حنطه ذکر یا دهغې مقدار د صحیحینو په یو حدیث مرفوع یا موقوف کښي صراحة نشته، سوا د لفظ صاعا من طعام نه، دې باره کښي د بعضو شارحینو د شوافعو رائي داده، چه ددې نه مراد حنطه ده، او بعضو نورو ددې مضبوط

ترديد کړې دې، او دغې ترديد لره حافظ ابن حجر هم تسليم کړې دې، هاو دا په صحيحينو کښې ضرور راځي، چه حضرت معاويه رضي الله عنه يو ځل په خپله زمانه کښې د حج يا عمرې دپاره مکې مکرمې ته تشریف راوړو، او په ممبر باندې کيناستلو او د خلقو په مخکښې ئې دا خبره اوکړه، چه زما رائي داده، چه د سمراء الشام (کوم غنم چه د ملک شام نه راځي) نصف صاع د يو صاع تمر برابر دی، فاخذ الناس بذلك، نو ټولو خلقو دې لره قبول کړه، سوا د ابوسعید خدری رضي الله عنه نه، هغوی اوفرمائيل: چه زه خو به هم هغسې ادا کوم، څرنگه مې چه اوسه پورې ادا کوله.

د حنطه ذکر په صحاح کښې:

البته په صحاح کښې باقی سنن اربعه کښې د حنطه تصریح په حدیث مرفوع کښې (مرفوع حقیقی او حکمی) موجود ده، لیکن د مقدار په بیان کښې روایات مختلف دی، په بعضو کښې صاع او په اکثر کښې نصف صاع دې، لکه امام ابوداؤد رحمه الله په نصف صاع باندې مستقل باب قائم کړې دې، او په هغې کښې هغوی دوه احادیث ذکر کړې دي، (۱) د ثعلبه بن ابی صعیر حدیث (۲) د عبدالله بن عباس رضي الله عنه حدیث، د اول حدیث مضمون دادې، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله صاع حنطه لره د دواؤ سرو د طرف نه صدقه الفطر مقرر کړه، (لهذا د هر سړی د طرف نه نصف صاع شوه) او د دویم حدیث مضمون دادې، (۱) چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د شعیر او تمر یو صاع فرض کړې دې، او د حنطه نصف صاع.

د ثعلبه بن ابی صعیر په حدیث باندې بحث او نقد:

د ثعلبه بن ابی صعیر حدیث چه هغې لره امام ابوداؤد رحمه الله په متعدد طرقو سره ذکر کړې دې، او د احنافو دپاره دلیل دې، په هغې باندې بعضې محدثینو کلام کړې دې، چه په هغې کښې سند او متنا اضطراب دې، (۱) لیکن ددې حدیث ټولو طرقو لره علامه زیلعی په نصب الرايه کښې جمع کړې دي، او په هر یو ئې تفصیلی کلام کړې دې، او ددې بعضو طرقو لره ئې صحیح او قوی گرزولې دي. الحاصل، د صاع حنطه څه صریح او صحیح دلیل نشته، په خلاف د نصف صاع من بر، چه هغه د بعضو صحیح احادیث نه ثابت دې، فی الواقع اصل مدار د جمهورو په حدیث د ابوسعید خدری رضي الله عنه صاع من طعام باندې دې، په

(۱) لیکن دې حدیث د ابن عباس رضي الله عنه لره امام نسائي په درې طریقو سره ذکر کړې دې، په یو کښې نصف صاع حنطه دې، او په یو کښې صاع من حنطه دې، او په دریم طریق کښې صاع من طعام دې، امام نسائي دې لره اثبت گرزولې دې، لیکن بیا مخکښې هغوی مستقل باب قائم کړې دې، او په هغې کښې ئې هم دا حدیث د ابن عباس ذکر کړې دې، چه په هغې کښې د نصف صاع من بر لفظ دې، او په دې ئې سکوت اختیار کړې دې، او امام ترمذی د صاع من بر باره کښې څه صریح حدیث بیان کړې نه دې، سوا د صاع من طعام نه، (چه هغې لره بعضو شوافعو په حنطه باندې محمول کړې دي) او د نصف صاع په حدیث مرفوع کښې من حدیث عمرو بن شعيب عن لیه عن جده ذکر کړې دې، او دې ته ئې احسن وئیلې دي.

(۲) ددې اضطراب تشریح او بیان څه قدرې به په خپل محل کښې، کوم ځاني چه دا حدیث ذکر کړې، هلته راشي.

دې کښې شک نشته، چه دا حدیث بالکل صحیح او متفق علیه دی، (اخرجه الشیخان) لیکن دا وئیل چه د طعام نه مراد حنطه ده، (۱) ډیره کمزورې خبره ده، هرکله چه د صحیح بخاری په یو روایت کښې خپله ابو سعید خدری رضی الله عنه اعتراف کوی، وکان طعامنا الشعیر، والزبیب، والاقط والتمر.

د حافظ ابن المنذر دې باره کښې رائي:

ابن المنذر دلته کښې دویمه طریقه اختیاره کړې ده، هغه فرمائي چه د حنطه په باره کښې د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه هیڅ یو حدیث هم قابل اعتماد طریق سره ثابت نه دي او نه د نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې په مدینه منوره کښې حنطه موجوده وه، لیکن اقل قلیل، بیا چه کله د صحابه کرامو په زمانه کښې حنطه کثرت سره شوه، نو هغوی په خپلې رائي او اجتهاد سره دهغې مقدار نصف صاع مقرر کړو، اوس د صحابه کرامو د قول نه د عدول کولو هیڅ گنجائش نشته، ځکه چه هغوی زمونږ امامان او پیشوایان دي، په دې حافظ ابن حجر فرمائي دي: لیکن ابو سعید خدری رضی الله عنه ته خو دې رائي سره اتفاق نه وو، لهذا اجماع کوم خائي شوه. ۱هـ

زۀ وایم، چه اجماع نه سهی، جمهور صحابه کرامو خو دې لره اختیار کړې وه، دویمه خبره داده، چه ابو سعید رضی الله عنه دا کوم خائي فرمائي دي، چه د حنطه یو صاع ورکول پکار دي، هغوی خو دا فرمائي چه کوم اجناس او څیزونه چه مونږ د نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې په صدقة الفطر کښې ورکول، زۀ به اوس هم هغه ورکوم، یعنی په صدقة الفطر کښې به حنطه نه ورکوم، نه داچه دهغې یو صاع به ورکوم، او که بالفرض هم دا مراد وی، چه د حنطه نه به هم یو صاع ورکوم، نو دا خو د خپل ذات په اعتبار سره فرمائي، نورو ته خو مسئله نه ښائي، وهذا ظاهر کما لا یخفی.

شوکانی فرمائي: که دا تسلیم کړې شی، چه د طعام په مصداق کښې حنطه هم شامله ده، نو بیا هغه احادیث په کوم کښې چه د نصف صاع تصریح ده، د خپل مجموع طرق په اعتبار سره ددې قابل دي، چه دهغې په وجه په دې مسئله کښې د حنطه تخصیص او کړې شی.

تنبیه: سنن ابوداؤد کښې د ابو سعید خدری رضی الله عنه د یو حدیث په طریق کښې صاع من حنطه او په بل طریق کښې نصف صاع من بر راغلي دي، امام ابوداؤد رحمته الله دې دواړو لره وهم او غیر محفوظ شمار کړې دي، او واقعی هم داسې ده، چه د ابو سعید خدری رضی الله عنه د حدیث په صحیح طریق کښې د حنطې تصریح نشته، نه د حنطې او نه دهغې د مقدار.

[۱۴۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ، لَيْسَ فِيهِ ذِكْرُ الْحِنْطَةِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَقَدْ ذَكَرَ مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، عَنْ الثَّوْرِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عِيَّاضٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بَرٍّ وَهُوَ هَمٌّ مِنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ هِشَامٍ، أَوْ مِنْ رَوَاهُ عَنْهُ.

۱، د بعضو علماؤ رائي داده، چه د طعام نه مراد ذره ده، یعنی جوار، ځکه چه په هغه زمانه کښې عام خوراک هم دا وو، او بعضې وائي چه طعام د جنس درجه ده، چه مجمل دي، مخکښې په حدیث کښې شعیر، تمر، او زبیب وغیره ددغې مجمل دپاره بیان دي.

۲، نظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۴۲۶۹) (ضعیف)

مسدد په واسطه د اسماعیل سره په روایت کښې د غنمو ذکر نه دې کړې - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: چه معاویه بن هشام د ثوری نه مروی په دې حدیث کښې د ابو سعید نه د غنمو نیم صاع ذکر کړې دی مگر دا د معاویه بن هشام یا د هغوی نه د روایت کوونکو والا نه د یو کس وهم دي -

[۳۱۸] (۱) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، سَمِعَ عِيَاضًا، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: "لَا أَخْرِجُ أَبَدًا إِلَّا صَاعًا، إِنَّا كُنَّا نَخْرُجُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَاعًا ثَمَرًا أَوْ شَعِيرًا أَوْ أَقِطًا أَوْ زَبِيبًا"، هَذَا حَدِيثٌ يَحْيَى، زَادَ سُفْيَانُ: أَوْ صَاعًا مِنْ دَقِيقٍ، قَالَ حَامِدٌ: فَأَلْكَرُوا عَلَيْهِ فَتَرَكَهُ سُفْيَانُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: فَهَذِهِ الزِّيَادَةُ وَهُمْ مِنْ ابْنِ عِيْنَةَ.

حضرت عياض فرمائی چه ما د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه واوریدل چه هغوی فرمائیل زه خو همیشه یو صاع ورکووم - مونږ به د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې د کجورو، اوربشو، د پنیر یا د اوڅکو نه هم یو صاع ورکولو - دا روایت د یحیی دې د سفیان په روایت کښې د [صاعا من دقیق] "یو صاع د اوږونه" ذکر هم دې - حامد وئیلې دی: چه علمائې حدیث ددې اضافې نه انکار اوکړو نو سفیان ددې بیانول پریخودل - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه دا اضافه د ابن عیینه وهم دي -

بَابُ مَنْ رَوَى نِصْفَ صَاعٍ مِنْ قَمْحٍ

باب: ۲۱- د هغه حضراتو دلیل کوم چه د غنمو د یو صاع قائل دی

ترجمة الباب د احنافو موافق دې، په دې کښې مصنف دوه احادیث ذکر کړې دي، یو د ثعلبه بن ابی صعیر، او دویم د حضرت ابن عباس رضی الله عنه، په دې دواړو باندې کلام مخکښې تیر شوې دې، او دا هم چه بعضو محدثینو په دې حدیث باندې دا نقد کړې دې، چه ددې په سند او متن دواړو کښې اضطراب دي.

[۳۱۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، قَالَ مُسَدَّدٌ: عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي صُعَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، وَقَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ، أَوْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي صُعَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "صَاعٌ مِنْ بُرٍّ أَوْ قَمْحٍ عَلَى كُلِّ اثْنَيْنِ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ حَرٌّ أَوْ عَبْدٌ ذَكَرٌ أَوْ أُنْثَى، أَمَا غَنِيكُمْ فَيَرْزِيهِ اللَّهُ، وَأَمَا فَقِيرُكُمْ فَيَرْدُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ أَكْثَرِمًا أَعْطَى"، زَادَ سُلَيْمَانٌ فِي حَدِيثِهِ: "غَنَى أَوْ فَقِيرٌ".

حضرت عبد الله بن ثعلبه یا ثعلبه بن عبد الله بن ابی صعیر د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: د هر دوو افرادو غټو وړو، آزاد او غلام، سړی او د ښځې د طرف نه یو صاع غنم دی - چنانچه څوک چه په تاسو کښې غنی دی نو الله تعالی به هغه لره پاک کړی او کوم چه فقیر دی نو الله تعالی به ده ته ددې نه زیاته ورکړی کوم چه هغه ورکړې

۱: تفرد أبو داود برواية سفیان بن عينة، ورواية يحيى القطان صحيحة موافقة لرقم: ۱۶۱۶، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۹) (حسن)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۰۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۴۳۲) (ضعيف)

دی - "سليمان په خپل رايټ کښې د "غني او فقير" اضافه کړې ده - (داسې ئې ونيلى دی آزاد، غلام، د ښځې او سړی، د غني او فقير د طرف نه).

د صحابی (راوی حدیث) د نوم تحقیق :

ددې اول حدیث د روای په نوم کښې د راویانو اختلاف دې، په اصل کښې ځوی د خپل پلار نه روایت کوی، لیکن د پلار نوم ئې څه دې، او د ځوی نوم څه دې؟ په دې کښې د راویانو اختلاف دې، بعضې راویان کوم نوم چه د ځوی گنړی، نو نور راویان هغه نوم د پلار گنړی، په کتب رجال کښې هم دغسې دا اختلاف منقول دې، بهر حال امام ابوداؤد رحمه الله چه په دې کښې کوم اختلاف ذکر کړې دې، دهغې مطابق ددې حدیث راوی، کوم طرف ته چه دا حدیث منسوب کولې شی، دهغې حاصل درې دی، (۱) ابوصعیر (۲) ثعلبه بن ابی صعیر (۳) عبدالله بن ابی صعیر، او دې طرف ته علامه ذهبی په الکاشف کښې میلان کړې دې، هم دغسې په بذل المجهود کښې د دارقطنی نه نقل کړې دی، چه صحیح عبدالله بن ثعلبه بن ابی صعیر دې، بیا عبدالله دې لره د خپل پلار ثعلبه نه روایت کوی، لهذا راوی حدیث علی الراجح ثعلبه بن ابی صعیر دې.

په حدیث ثعلبه باندې نقد او دهغې جواب :

د ثعلبه د حدیث نه نصف صاع ثابتېږي، په دې باندې شراح شافعيه دا اشکال کوی، چه په دې حدیث کښې سند او متنا اضطراب دې، اول خو د صحابی په نوم کښې اختلاف دې، چه ثعلبه دې او که عبدالله بن ثعلبه، دویم داچه بعض دې لره مسندا او بعض مرسل روایت کوی. ددې جواب دا کیدې شی، چه د اول اختلاف تعلق صرف اسم سره دې، په مسمی کښې هیڅ اختلاف نشته، هغه خو متیقن دې، او د ارسال او اسناد اختلاف هم څه سخت اختلاف نه دې، حدیث مرسل هم د جمهورو په نزد حجت دې، او دلته کښې د سند ټول راویان ثقه دی، او په متن کښې اختلاف دادې، چه بعضو روایت کړې دې، صاع من قمح او اکثر و نصف صاع من بر روایت کړې دې، بعضو د صاع من قمح عن کل انسان یا عن کل راس، او بعضو د صاع من بر بین اثنين، که بین اثنين صحیح دې، نو په هر یو نصف صاع واجب شو، او که صحیح عن کل راس او علی کل انسان دې، نو ظاهره ده، چه د هر یو د طرف نه پوره یو صاع شو، لیکن دا هم کتل پکار دی، چه مصنف په دې حدیث باندې څه باب تړلې دې؟ د نصف صاع ئې تړلې دې، گویا د مصنف په نزد په دې حدیث کښې نصف صاع راجح دې، دویمه خبره دا ده، چه نصف صاع د بعضې نورو روایاتو نه هم ثابت دې، لکه په مسند احمد کښې دی، عن اسماء قالت کنا نؤدی زکوة الفطر علی عهد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) مدین من قمح، (مسند احمد ۶ مر ۳۵۵) ددې نه علاوه نور هم بعضې روایات دی، چه هغې لره علامه عینی په شرح بخاری کښې ذکر کړې دی، او د هغې نه بعضې د دې کتاب په اول باب کښې هم تیر شوې دی.

او خطابی وغیره شراح شافعيه د دې حدیث نه یوه دویمه مسئله اختلافی باندې استدلال کړې دې، چه مخکښې تیره شوې ده، هغه داچه صدقة الفطر په غنی او فقیر دواړو باندې

واجبه ده، لکه چه د شافعيه وغيره مسلک دي، او دې حديث لره هغوی په خپل تائيد کښي پيش کوي، ددې مطلب دا دي، چه دا حديث دهغوی په نزد هم قابل استدلال دي.

[۱۴۰] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ الدَّرَاجِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا هَمَامٌ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ هُوَ ابْنُ وَائِلٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَوْ قَالَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى النِّسَابُورِيُّ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَمَامٌ، عَنْ بَكْرِ الْكُوفِيِّ، قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى: هُوَ بَكْرُ بْنُ وَائِلٍ بْنِ دَاوُدَ، أَنَّ الزُّهْرِيَّ حَدَّثَهُمْ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ بْنِ صُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطْبِيًّا، فَأَمَرَ بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ صَاعٍ تَمْرٍ أَوْ صَاعٍ شَعِيرٍ عَنْ كُلِّ رَأْسٍ"، زَادَ عَلِيُّ فِي حَدِيثِهِ: أَوْ صَاعٍ بَرٍّ أَوْ قَنْعٍ بَيْنَ الثُّنَيْنِ، ثُمَّ اتَّفَقَا عَنِ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالْحَرِّ وَالْعَبْدِ".

حضرت عبد الله بن ثعلبه بن ابی صعیر د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ د خطبي د پاره پاسیدلو نو هغوی د صدقه فطر حکم ارشاد او فرمای په چه د هر فرد د طرف نه یو صاع کجورې یا یو صاع اوربشي دي ورکړې شي - د علي په روایت کښي دا اضافه ده چه یا د دوو افرادو د طرف نه دي یو صاع د غنمو ورکړې شي ددې حصي نه ورستو روایت کښي (علي ابن حسين او محمد بن يحيى نیشاپوري) دواړه متفق دی چه د وړوکی، غټ، آزاد او د غلام د طرف نه دي ورکړې شي -

[۱۴۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ: قَالَ ابْنُ صَالِحٍ: قَالَ الْعَدَوِيُّ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ: قَالَ الْعَدَوِيُّ: عَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ قَبْلَ الْفِطْرِ يَوْمَئِذٍ، بِمَعْنَى حَدِيثِ الْمُقَرَّبِ.

د ابن جریر نه روایت دي چه ابن شهاب د حدیث د راوی نوم عبد الله بن ثعلبه روایت کړي دي او احمد صالح ده ته العدوی وئيلي دي - امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دا په حقیقت کښي العذری دي - (روایت دادي چه) رسول الله ﷺ د وړوکی اختر نه یوه ورځ مخکښي خلقو ته خطبه او فرمایله: او د (عبد الله بن یزید مکی) المقرئ د مذکورہ بالا روایت په مثل ثی بیان کړو -

[۱۴۲] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ يُونُسَ، قَالَ مُحَمَّدٌ: أَخْبَرَنَا، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: "عَطَبَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي آخِرِ رَمَضَانَ عَلَى مِنْبَرِ الْبَصْرَةِ، فَقَالَ: أَخْرَجُوا صَدَقَةَ صَوْمِكُمْ، فَكَانَ النَّاسُ لَمْ يَعْلَمُوا، فَقَالَ: مَنْ هَاهُنَا، مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ قَوْمُوا إِلَى إِخْوَانِكُمْ فَعَلِمُوهُمْ، فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ، فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ الصَّدَقَةَ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ شَعِيرٍ أَوْ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ قَنْعٍ عَلَى كُلِّ حُرٍّ أَوْ مَمْلُوكٍ، ذَكَرَ أَوْ أُنْثَى، صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَأَى رُخَصَ السَّعْرِ، قَالَ: قَدْ أَوْسَمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ، فَلَوْ جَعَلْتُمُوهُ صَاعًا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ"، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَكَانَ الْحَسَنُ يَرَى صَدَقَةَ رَمَضَانَ عَلَى مَنْ صَامَ.

حضرت حسن بصری رحمه الله بیان کوی چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د رمضان په آخر کښي په بصره کښي خلقو ته په منبر باندي خطبه اولوستله او وې فرمائیل د خپلو روژو صدقه ادا

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۰۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۲/۵) (صحيح)

۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۲۰۷۳) (صحيح)

۳: سنن النسائي للزكاة ۳۶ (۲۵۱۰)، (تحفة الأشراف: ۵۳۹۴) (ضعيف)

کړئ - نو گویا چه خلقو ته د هغوی خبره په پوهه کښې رانغله، نو هغوی او فرمائیل : د اهل مدینې والونه دلته کښې څوک دی؟ اودریزه او خپلو روڼو لره پوهه کړه، دوی نه پوهیږي چه رسول الله ﷺ دې صدقه فطر (سرسایي) لره فرض کړې ده چه د هر آزاد، غلام سړی، ښځې، د وړوکی او د غټ د طرف نه دې د کجورو یا د اورشبو نه یو صاع ورکړي شی، یا د غنمو یو نیم صاع ... او کله چه حضرت علی رضی الله عنه تشریف راوړو نو هغوی ﷺ ارزانی اولیدله، نو وې فرمائیل : الله تعالی په تاسو باندې وسعت فرمائیلې دې لهذا که چېرې تاسو د هر یو څیز نه یو یو صاع ادا کوئ (نو بهتره او افضله به وی) حمید وائی چه حضرت حسن رضی الله عنه به سرسایه په هغه چا باندې لازمه گنرله چا چه روژې نیولې وی -

تشریح: قوله: قال خطب ابن عباس فی آخر رمضان علی المنبر بصره..... فلما قدم علی رای رخص السعر قال قد اوسع الله علیکم فلو جعلتموه صاعا من کل شیء.

شرح حدیث:

حضرت ابن عباس رضی الله عنه د حضرت علی رضی الله عنه د طرف نه د بصرې والی او گورنروو، نو هغوی د بصرې په منبر باندې د رمضان په آخری تاریخونو کښې یوه خطبه ورکړه، په هغې کښې د صدقه الفطر ادا کولو ترغیب وو، او دهغې د مقدار بیان هم وو، تمر او شعیر یو صاع، او حنطه نصف صاع، ددې نه پس په روایت کښې دادی، چه کله حضرت علی رضی الله عنه (بظاهر د خپلې دارالخلافتې کوفې نه) بصرې ته تشریف راوړلو، او هلته کښې ئې د غنمو په نرخ کښې ارزانی اولیدله، نو هغوی او فرمائیل : چه هرکله الله تعالی د غنمو ډیر والې فرمائیلې دې، نو که تاسو هم د نصف صاع په ځای یو صاع ورکړئ، نو ډیره به ښه وی، وکان الحسن یری صدقه رمضان علی من صام یعنی حسن بصری رضی الله عنه صرف په هغه سړی باندې د صدقه الفطر د وجوب قائل وو، چاچه د رمضان روژې نیولې وی، په بذل کښې حضرت لیکلې دی: یعنی دهغوی مذهب دا وو، چه صدقه الفطر په ماشومانو باندې واجبه نه ده، ولکن لم نقف علی دلیله، ۱هـ

زه وایم چه مخکښې د صدقه الفطر په شروع کښې د طهارة للصائم په شرح کښې تیر شوې دی، چه ددې نه حسن بصری او سعید بن المسیب دا استدلال کړې دې، چه صدقه الفطر صرف په من صام باندې ده، په من لم یصم باندې نشته.

تکمله:

الحمد لله د صدقه الفطر په مسائلو او احادیثو باندې کلام پوره شو، لیکن اوس یوه مسئله باقی ده، هغه داچه بعضو تیر شوؤ احادیثو کښې صاع من اقط هم تیر شوې دې، تشریح طلب څیز دادې، چه فقهاء او ائمه دې باره کښې څه فرمائي، نو په مذهب حنفی کښې خو دا تصریح ده، چه په اقط کښې د قیمت لحاظ دې، د نورو منصوصی څیزونو د قیمت برابر به ورکولې شی، مثلاً د یو صاع شعیر د قیمت برابر به ورکولې شی، احناف دا

فرمائي چه کوم خيزونه غير منصوصی دی. (۱) ياپه بااعتماد طريق سره ثابت نه دی، په هغې کښې به د قيمت اعتبار وی، د نورو امامانو د طرف نه د اقط باره کښې روايات مختلف دی، د امام مالک رحمه الله مسلک دادې، چه په صدقه الفطر کښې به هغه خيز ورکولې شی، چه غالب قوت بلد وی، (۲) نو که په اقط باندې دا خبره په يو مقام يا ښهر کښې صادق راځي، چه دهغې ځاني د اوسيدونکو هم دا اقط زيات تر خوراک وی، نو ددې به يو صاع ورکول جائز وی، گڼی ته، او د امام شافعي رحمه الله نه په دې کښې دوه روايتونه دی، د جواز او د عدم جواز، او دريم قول دهغوی دادې، چه د اهل باديه (باندیسی) دپاره صاع اقط ورکول جائز دی، او اهل حاضر (ښهر والو) دپاره جائز نه دی، او د امام احمد رحمه الله مسلک حافظ ابن حجر داليکلي دي، يچوز اعطاء الاقط عنده ان لم يجد غيره،

او ابن قدامه حنبلي دا ليکلي دی، چه د غير واجد (۳) د دپاره خو دهغې ورکول جائز دی، او په واجد الغير کښې هغه ليکلي دی، چه زمونږ د طرف نه دوه روايتونه دی، يو د جواز او بل د عدم جواز.

دلته کښې يوه مسئله اختلافی بله ده، چه هغې طرف ته امام مالک رحمه الله په مؤطا کښې اشاره کړې ده، قال مالک تجب زکوة الفطر على اهل البادية كما تجب على اهل القرى، يعنى صدقة الفطر څرنګه چه په ښهر والو باندې واجبه ده، دغه شان په باندو والو باندې هم واجبه ده، په اوچز ۲ ص ۲۸۱ کښې ليکلي دی، چه د جمهورو مسلک هم دادې، او ليث بن سعد، زهري او ربيعة دا فرمائي چه صدقه الفطر په اهل باديه باندې واجبه نه ده، صرف په اهل قرى باندې واجبه ده.

باب فِي تَعْجِيلِ الزَّكَاةِ

باب: ۲۲- زکات لږه په تيزي سره ورکول

[۱۴۴] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا شَيْبَانَةُ، عَنْ وَرْقَاءَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَمَنَّ ابْنُ جُمَيْلٍ وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ وَالْعَبَّاسُ، فَقَالَ:

(۱) ليکن په دې کښې ماته دا اشکال دي، چه د اقط ذکر په رواياتو کښې په کثرت سره موجود دي، حتی چه د صحيحينو په روايت کښې هم موجود دي، ددې جواب شايد دا کيدې شی، چه هرکله دا خبره ده چه د اقط باره کښې د نورو امامانو هم اختلاف دي، او دهغوی نه په دې کښې روايات مختلف دی، ددې نه معلومېږي چه څه خبره ضرور شته، دغه شان امام بخاري رحمه الله سره ددې نه چه احاديث الاقط نه ذکر کړې دي، خو مستقل باب نه په دې باندې ترلې نه دي، حالانکه هغوی په نورو ټولو خيزونو باندې مستقل تبويب کړې دي، مولانا انور شاه فرمائي: چه زما تجربه داده، چه حضرت امام بخاري رحمه الله ته کله د يو حديث په يو جزء کښې تردد وی، نو هلته کښې هغوی داسې کوي، چه حديث خو ذکر کوي، ليکن په هغې جزء باندې مستقل ترجمه نه قائموي. (واقه اعلم)

(۲) ففي كتبهم صاع من اغلب قوت البلد
(۳) يعنى د چا سره چه د اقط نه علاوه بل خيز د ورکولو دپاره نه وی، او واجد الغير چه هغه سره د اقط نه علاوه بل خيز هم د ورکولو دپاره وي.

(۴) صحيح مسلم للزكاة ۳ (۹۸۳)، (تحفة الأشراف: ۱۳۹۲۲)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للزكاة ۴۹ (۱۴۶۸)، سنن النسائي للزكاة ۱۵ (۲۴۶۳)، مسند احمد (۳۲۲/۲) (صحيح)

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا يَنْقُمُ ابْنُ جَمِيلٍ إِلَّا أَنْ كَانَ فَقِيرًا فَأَغْنَاهُ اللَّهُ، وَأَمَّا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَأَنْكَمَ تَطْلُبُونَ خَالِدًا فَقَدْ احْتَبَسَ أَذْرَاعَهُ وَأَعْتَدَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَأَمَّا الْعَبَّاسُ عَمْرُسُورٌ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ عَلَى وَمِثْلُهَا"، ثُمَّ قَالَ: "أَمَا شَعَرْتُ أَنَّ عَمْرُسُورًا لَمْ يَنْوِ الْأَبَ أَوْ صِنُوَابِيَه".

سیدنا ابوهریره رضی اللہ عنہ بیان کوی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ د صدقاتو د وصولولو د پاره اولیرلو نو ابن جمیل، خالد بن ولید او عباس زکات ورنه کړو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: ابن جمیل خو ددې خبرې بدله اخلی چه هغه فقیر وو نو الله تعالیٰ هغه لره غنی کړو، پاتې شو خالد بن ولید، نو تاسو په هغه باندې ظلم کوی - هغه خو خپلې زغرې او نور سامان د الله عز وجل په لاره کښې ورکړې دی - او پاتې شو عباس، نو هغه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تره دې، د هغوی زکات په ما باندې دې بلکې دومره قدرې نور هم - بیاني او فرمائیل: آیا تاسو ته معلومه نه ده چه د انسان تره دده د پلار مثل وی -

تشریح: قوله: قال بعث النبي (صلی اللہ علیہ وسلم) عمر بن الخطاب علی الصدقة فمضی ابن جمیل و خالد بن الولید و العباس فقال رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ما ينقم ابن جمیل الا ان كان فقیرا فاعناه الله.

شرح حدیث:

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عمر رضی اللہ عنہ لره عامل علی الصدقة جوړ کړو او وې لیرلو، دې دپاره چه د خلقو نه زکوة وصول کړی، نو هغوی هغه خدمت ترسره کړو، او واپس راغلو، او د دریو سړو باره کښې نې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته شکایت اوکړو، یو ابن جمیل، دویم حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ، او دریم حضرت عباس رضی اللہ عنہ، چه دوی د زکوة ورکولو نه انکار اوکړو. د ابن جمیل نوم معلوم نه دې، اصح قول دادې، هم ددې وجې نه حافظ ذهبی رحمہ اللہ ده لره د فیمن عرف بایه و لم یسم د لاندې ذکر کړې دې، وقیل اسمه عبدالله و قیل حمید، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د دریو وارو باره کښې خپله راني ښکاره کړه، ما ينقم ابن جمیل الخ د ابن جمیل باره کښې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: چه هغه ته د زکوة ادا کولو نه هیڅ خیز مانع نشی کیدی، بل هیڅ عذر هغه سره نشته، سوا ددې نه چه هغه په شروع کښې فقیر وو، بیا الله تعالیٰ په خپل فضل سره هغه غنی جوړ کړو، او ظاهره ده، چه د الله تعالیٰ هغه لره غنی جوړول د منع زکوة سبب او عذر هیچرې نشی کیدی، پس خلاصه دا شوه، چه هیڅ یو سبب او عذر هغه سره د منع د زکوة دپاره نشته.

فصحاء عرب بعضو وختونو کښې د یو خیز نفی د مبالغې په طور باندې کوی، چه په خانی دهغې خیز د نفی کولو، داسې یو خیز راوولی او ثابت کړی، چه په هغې کښې دهغې محل صلاحیت بالکل نه وی، پس که داسې کول په مقام د مدح کښې وی، نو د علم بیان په اصطلاح کښې ددې نه په تاکید المدح بما یشبیه الذم سره تعبیر کولی شی، او که مقام د مذمت وی، نو دې ته تاکید المدح بما یشبیه الذم و نیلې شی، د اول مثال:

بهن فلول من قراع الكتاب

ولا عيب فيهم غير ان سوفهم

او د دویم مثال دا حدیث^(۱) پیش کیدی شی، (قسطانی شرح بخاری)
زۀ وایم، او هم ددې قبیلې نه دې د الله تعالی دا قول: الم تر الى الذی حاج ابراهیم فی ربه ان
آتاه الله الملك.

بعضي شارحینو لیکلې دی، چه دا ابن جمیل منافق سرې وو، روستو بیا تائب شوې وو،
ددې آیت د نزول نه پس، وما نقموا الا ان اغناهم الله و رسوله من فضله فان يتوبوا یک خیر لهم،
وئیل به ئی: استابنی ربی فتاب فصلحت حاله.

قوله: و اما خالد بن الوليد فانکم تظلمون خالدا فقد احتبس ادراعه^(۲) و اعتده فی سبیل الله
عزوجل. د خالد بن ولید رضی الله عنه باره کښې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: چه هغه خپل جنگی سامان
ټول په ټوله، زغرې، او نورې وسلې او څاروی، (چه د تجارت دپاره وو) هغې لره د کال پوره
کیدو نه مخکښې وقف فی سبیل الله کړې دی، یعنی بیا په هغه باندې زکوٰۃ څرنګه واجب
شو؟ لهذا ستا دهغه نه د زکوٰۃ مطالبه کول په هغه باندې ظلم دي، او دویم مطلب ددې
جملې دادې، چه د خالد د سخاوت چه دا حال دي، (کوم چه ذکر شو) نو هغه د زکوٰۃ واجبه
ورکولو نه څرنګ انکار کولې شی، بلکه ته خطاء شوې یې، (د خالد په څه خبره باندې)،
دریم مطلب ئې دا لیکلې دي، چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله مراد دادې، چه خالد کوم سامان د جهاد
دپاره وقف کړې دي، هم هغې لره د هغه په زکوٰۃ واجبه کښې حساب کړه، ځکه چه فی سبیل
الله یعنی جهاد، دا په خپله په مصارف زکوٰۃ کښې دي. (نو داسې او ګنړه چه هغه خپل زکوٰۃ
په خپله ادا کړې دي)

قوله: و اما العباس عم رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فهي علی و مثلها قال اما شعرت ان عم
الرجل صنو ابيه^(۳).

د حدیث ددې قطعې په شرح کښې دوه اقوال دي، یو دا چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د خپل څه ضرورت
یا د بیت المال د ضرورت دپاره د حضرت عباس رضی الله عنه نه د دواؤ کالو زکوٰۃ بیشګی د وخت
نه مخکښې اخستلې وو، ددې وجې نه نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائي چه د عباس رضی الله عنه د دواؤ کالو
زکوٰۃ زما په ذمه دي، زۀ به دا ادا کوم، په بعضو روایاتو کښې ددې تصریح هم ده، انا کنا
احتجنا فتعجلنا من العباس صدقة ماله سنتین (دارلطنی) او خپله په دې کتاب کښې په بل روایت
کښې راروان دي، چه حضرت عباس رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د تعجیل زکوٰۃ باره کښې تپوس

^(۱) عام طور سره شارحینو دې حدیث ته هم تاکید المدح بما يشبه الذم ونیلې دي، لیکن علامه
قسطانی هغه تفصیل لیکلې دي، کوم چه مونږ به ذکر کړو، لجزاء الله خیرا، هم دغه شان زمونږ استاذ
محترم الادیب الاریب حضرت مولانا اسعد الله صاحب نور الله مرقدہ به هم په درس کښې فرمائیل، چه
دا تاکید المدح بما يشبه الذم دي فتشکر.

^(۲) ادراع د درع جمع ده، د اوسپنې زغره، او اعتد د عتد (بفتح حین) جمع ده، هغه سامان چه د جهاد دپاره
تیارولې شی، من الدواب والصلاح وقيل الخيل خاصة او د مسلم په روایت کښې اعتاده دي، هغه هم د عتد جمع ده،
^(۳) صنو بمعنی مثل په اصل کښې صنو د کهجور هغې اونې ته ونیلې شی، چه د بلې اونې د جرړې نه
راوځي، دي دواړو ته صنوان ونیلې شی، او هر یو ته صنو

کړې وو، نبی کریم ﷺ هغه ته اجازت ورکړې وو، دا مطلب د مصنف د ترجمه الباب سره مناسب هم دې، او دویم مطلب ددې حدیث دا لیکلې دې، چه عباس رضی الله عنه زما تره محترم دې، دهغه په ما باندې حقوق دی، لهذا زه دهغه زکوٰۃ په خپله ذمه اخلم، ددې مطلب تائید ددې جملې نه کیږي، اما شعرت ان عم الرجل صنو ابيه، یا مطلب دادې، چه دهغه نه ددې کال او آئنده کال زکوٰۃ ما په خپله وصول کړې دې، بیا اوس دوباره هغه زکوٰۃ څرنگه ورکړي؟ لیکن د علی لفظ ددې مطلب سره په ظاهر کښې منافی دې.

فانده : د سنن ابوداؤد او صحیح مسلم په روایت کښې خو داسې دی، فهی علی و مثلها، او صحیح بخاری او سنن نسائي د روایت الفاظ دا دی، فهی علیه صدقة و مثلها معها، دا لفظ نور هم قابل اشکال دې، چه د عباس رضی الله عنه زکوٰۃ په عباس رضی الله عنه باندې صدقه کړي، بعضې شارحینو وئیلې دي، چه او داسې کیدې شی، او دا قصه د تحريم الصدقة علی بنی هاشم نه مخکښې ده، (لیکن دا جواب کافی نه دې، ځکه چه دا خو کیدې شی، چه په شروع کښې په بنو هاشم صدقه حرامه نه وه، لیکن د سړي زکوٰۃ په خپله په هغه صدقه کړې شی، دا څرنگه کیدې شی؟ په زکوٰۃ کښې خو اخراج المال عن ملکه وی، دویم مطلب ددې بخاری والا روایت) ئې دا لیکلې دې، چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل : چه عباس زما عم محترم دې، مشر سړې دې، دهغه نه ناامیده کیږه مه، پس دا صدقه په هغه باندې ثابته او واجبه ده، او په دې باندې بس نه دې، بلکه دهغې سره نور هم دهغې پشان (چه ورکړي) دهغه د شان سره دا مناسب دی.

او بعضې شارحینو د بخاری د روایت توجیه کړې ده، چه د اصل روایت لفظ خو علی دې، او په علیه کښې یاء مشدده ده، چه یاء د متکلم ده، او په آخر کښې هاء سکتده ده، علیه، په دې صورت کښې به دواړه صورتونه یو شی، او د بخاری د روایت مفهوم به هم هغه شی، کوم چه د ابوداؤد د روایت دې. ددې حدیث نه علماؤ ډیر مسائل او فوائد مستنبط کړې دي، دهغې ټولو نه یوه مسئله د وقف منقول ده، چه اختلافی ده،^(۱)

په تعجیل زکوٰۃ کښې مذاهب ائمه :

او د تعجیل زکوٰۃ مسئله څرنگه چه مصنف ثابته کړې ده، دا هم اختلافی ده، د ائمه ثلاثه، احناف، شافعیه او حنابله په نزد د ملک نصاب نه پس حولان حول نه مخکښې اخراج زکوٰۃ جائز دې، د حسن بصری، هفیان ثوری او داؤد ظاهري په نزد تعجیل جائز نه دې، دا حضرات فرمائي چه د زکوٰۃ یو وخت متعین دې، څرنگ چه د مانخه وخت متعین دې، قبل الوقت جائز نه دې، هم دا مذهب د امام مالک رحمه الله دې، لیکن په یو روایت کښې هغه فرمائي چه تقدیم یسیر جائز دې، بیا د یسیر په مصداق کښې دهغه د طرف نه څو اقواله منقول دي، د یوې میاشتې، د نیمې میاشتې، پنځه ورځې، او درې ورځې، کذا قال المعنی

^(۱) ددې دپاره د فقهي کتابونه ته رجوع اوکړي، دلته کښې بیانول مقصود نه دی، بلکه صرف اشاره مقصود ده.

۹ ص ۴۷) او په حاشیه د کوکب ص ۲۴۵ کښې ئې د حنابلې مسلک د المیکلې دې، چه دهغوی په نزد صرف د دواؤ کالو تقدیم جائز دې، والحديث اخرجه ايضا احمد والبخاری ومسلم والنسائي والدارقطني (سهل) تم الكلام (۱) علی حدیث الباب و مسئلته فله الحمد والمنة.

[۴۴۳] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيٍّ، أَنَّ الْعَبَّاسَ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي تَعْجِيلِ صَدَقَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُجِيلَ، فَرَخَّصَ لَهُ فِي ذَلِكَ، قَالَ مَرَّةً: "فَإِذَنْ لَهُ فِي ذَلِكَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ هُشَيْمٌ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ زَادَانَ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَحَدِيثٌ هُشَيْمٍ أَصَحُّ.

حضرت عباس رضی اللہ عنہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه پوښتنه او کړه چه ایا صدقه (زکات) د لازم کیدو نه وړاندې ادا کیدې شی؟ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته ددې رخصت ورکړه - (راوی) یو ځل داسې روایت او کړه: [فاذن له فی ذالک] - امام ابوداؤد رحمہ اللہ فرمائی چه دې حدیث لره هشیم د منصور بن زاذان نه، هغوی د حکم نه، هغوی د حسن بن مسلم نه، هغوی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه روایت کړې دې ... او د هشیم روایت زیات صحیح دې -

باب فِي الزَّكَاةِ هَلْ تُحْمَلُ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ

باب: ۲۲-۱۰ آیا د یو ښار یې زکات بل ښار ته منتقل کیدې شی؟

په دې مسئله کښې کلام مخکښې په باب زکوة السائمة حدیث نمبر ۱۴ توخل من اغنیاهم و ترد فی فقراتهم، دلاندې تیر شوي دي.

[۴۴۵] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا أَبِي، أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَطَاءٍ، مَوْلَى عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ زَيْدًا أَوْ بَعْضَ الْأُمَرَاءِ بَعَثَ عُمَرَ بْنَ حُصَيْنٍ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَلَمَّا رَجَعَ، قَالَ لِعُمَرَ: "أَيْنَ الْمَالُ؟ قَالَ: "وَلِلْمَالِ أُرْسَلْتَنِي أَخَذْتُهَا مِنْ حَيْثُ كُنَّا نَأْخُذُهَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوَضَعْنَاهَا حَيْثُ كُنَّا نَضَعُهَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د ابراهيم بن عطاء د پلار نه روایت دې چه زياد يا کوم بل امير حضرت عمران بن حصين رضی اللہ عنہ لره د صدقاتو (زکات) د وصولولو د پاره مقرر کړو - کله چه هغه واپس راغي نو امير د حضرت عمران رضی اللہ عنہ نه پوښتنه او کړه: مال کوم ځانې دې؟ هغوی جواب ورکړه: چه تاسو مالره د مال (د جمع کولو) دپاره لیږلې وو مونږ زکات وصول کړو د کوم ځانې نه چه به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې اخستلې شو، او هم په هغه ځانې کښې مو اولگولو په کوم ځانې کښې چی به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دور کښې لږیدلو - یعنی د علاقې د مالدارو نه مو واخستو او هم د هغه ځانې په فقاؤ او مساکینو باندې مو تقسیم کړو -

(۱) ددې حدیث شرح مونږ د شروح بخاری فتح الباری، عینی، او قسطلانی په رنرا کښې کړې ده،
 ۱: سنن الترمذي للزکاة ۳۷ (۶۷۸)، سنن ابن ماجه للزکاة ۷ (۱۷۹۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۴/۱)، سنن الدارمي للزکاة ۱۲ (۱۶۷۶) (حسن)
 ۲: سنن ابن ماجه للزکاة ۱۴ (۱۸۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۳۴) (صحیح)

بَاب مَنْ يُعْطَى مِنَ الصَّدَقَةِ وَحَدِّ الْغَنَى

باب: ۲۴ - صدقه څنګه ورکړې شي؟ او د غني کيدو حد څه دي؟

ترجمة الباب کښې وحد الغنى ددې وجې نه زيات کړې شو، چه من يعطى من الصدقة هغه سړې کيدې شي، چه غنى نه وي، لهذا اوس ضرورت ددې خبرې دي، چه معلومه کړې شي، چه حد د غنى څه دي؟

د حد د غنى په باره کښې اختلاف روايات:

دا خبره زده کول پکار دي، چه د حد غنى باره کښې روايات حديثيه هم مختلف دي، او مذاهب ائمه هم، اول اختلاف روايات واوړي، د باب په اول حديث کښې چه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه مرفوعا روايت دي، دهغې مقدار خمسون درهما يا ددې برابر سره زر مذکور دي، او په دويم حديث کښې چه دهغې راوي ابوسعيد خدری رضي الله عنه دي، دهغې مقدار يو اوقيه يعنى اربعين درهما مذکور دي، او دهغې نه پس د باب په دريم حديث کښې چه د سهل بن الحنظليه نه روايت دي، دهغې مقدار قدر ما يعديه و يعشيه مذکور دي، يعنى شعب يوم و ليلة، (د سحر ماښام خوراک)

د رواياتو دې تعارض لره بعضو عالمانو داسې ختم کړې دي، چه دا اختلاف د اشخاصو او احوالو په اعتبار سره دي، اصل خيز په دې کښې قدر كفاية دي، اوس د بعض الناس په حق کښې قدر كفاية پنځوس درهمه دي، او د بعضو په حق کښې څلوېښت درهمه دي، او بعضې شارحينو توجيه داسې کړې ده، چه په دې احاديثو کښې د نبی کریم ﷺ مخاطب هغه حضرات وو، چه په هغې کښې د اکثرو پيشه تجارت وه، نو نبی کریم ﷺ د تجارت په راس المال کښې تخمینا يو مقدار يعنى څلوېښت يا پنځوس درهمه متعين کړل، او د دريم روايت يعنى قدر ما يعديه و يعشيه توجيه دا کړې شوې ده، چه ددې نه مراد صرف د يوې ورځې شپې روزې مراد نه ده، بلکه روزانه د سحر او ماښام خوراک، او دهغې مستقل نظم مراد دي، هغه چه څرنګه هم وي، که په دستکاري سره وي، يا تجارت او زراعت وغيره سره، غرض دا چه مقصود د ټولو احاديثو نه دمقدار كفايت حاصلول دي.

او بعضو عالمانو دې احاديثو کښې تطبيق داسې ورکړې دي، چه بعضو لره ئې د بعضو دپاره ناسخ منلې دي، نو حديث الاوقيه ئې ناسخ منلې دي، د مايعديه و يعشيه دپاره، او خپله د حديث الاوقيه دپاره ئې خمسون درهما والا حديث ناسخ منلې دي، او بعضو عالمانو فرمائيلې دي، چه د نسخې ترتيب داسې نه دي، بلکه ددې برعکس دي، د کثرت نه قلت طرف ته راغلې دي، پس خمسون درهما دپاره ناسخ اربعون درهما دي، او د اربعون دپاره غداء و عشاء والا روايت ناسخ دي.

والله سبحانه و تعالى اعلم، دا خو اختلاف روايات او جمع بين الروايات باندې خبره شوه.

د حد غنى په باره کښې د ائمه مذاهب تحقيق:

د حد غنى په باره کښې اختلاف مذاهب هم واوړي! په دې کښې درې مذاهب دي، (۱) د

سفيان ثوري، ابن المبارک او اسحاق بن راهويه په نزد خمسون درهما (۲) د ابو عبید قاسم بن سلام په نزد اربعون درهما، او د ائمه اربعه مذاهب داسې دي.

د امام احمد رحمه الله په نزد علی الدوام د مقدار کفایه حصول، یعنی بقدر کفایه مستقل معاش او د روزی حصول، که هغه د نقد مال په ذریعې سره وي، یا په طریقه د کسب وي، لهذا داسې سرې غنی دي، نه دهغه دپاره سوال جائز دي، او نه اخذ زکوة (بدون سوال) که هغه صاحب نصاب وي او که نه، والروایة الثالثة عنه وجود خمسين درهما او قيمتها من الذهب، او د شافعيه مسلک دادي، چه د هرې ورځې آمدنی او گټه په قدر د کفایت حاصلیدل، (د هغې مداره علی الکسب) یا د باقي پاتې عمر غالب د کفایت حصول (دهغې مداره علی النقد) ددي تشریح مخکښي راروانه ده، او د مالکيه مسلک دادي، چه د قوت عام (۱) یعنی دپوره کال روزی حاصلیدل، یعنی چه دهغه او دهغه د اهل عیال دپاره کافی وي، (دا آخری قید خو په ټولو مذاهبو کښي معتبر دي) ددي تفصیل نه معلومه شوه، چه د جمهورو په نزد د غنی څه خاص مقدار متعین نه دي، بلکه ددي مدار په کفایت او عدم کفایت باندې دي، او ظاهره ده، چه قدر کفایت په ټولو کښي برابر نه دي، د خلقو د حال مطابق دي، ځکه چه بعض کثیر العیال دي، نو بعض قليل العیال یا عديم العیال دي، دغه شان بعض خلق قوی مکتسب (قادر علی الکسب) دي، او بعض ضعیف یعنی غیر قادر علی الکسب دي، لیکن که یو سرې ته باوجود د صاحب نصاب کیدلو نه ټول کفایت حاصل نه وي، نو هغه عند الجمهور زکوة اخستلې شي، اخذ زکوة د هغه دپاره جائز دي، مثلاً یو سرې د څلویښتو بزو مالک دي، لیکن دهغې آمدني دهغه دپاره کافی نه ده، نو هغه زکوة اخستلې شي، اگر چه په خپله په هغه باندې هم زکوة واجب دي. (۴) د احنافو په نزد د غنی حد متعین دي، یعنی چه د نصاب نامی مالک کیدل، لهذا کوم سرې چه صاحب نصاب وي، هغه د احنافو په نزد غنی دي، که هغه ته ما تحصل به الکفایة علی الدوام حاصل وي، او که نه، او کوم سرې چه صاحب نصاب نه دي، هغه غیر غنی دي، دهغه دپاره اخذ زکوة جائز دي، اگر که هغه ته ما تحصل به الکفایة حاصل وي.

ددي ټولو نه معلومه شوه، چه د جمهورو په نزد د غنی دوه قسمونه ځان ځانله دي، اول هغه غنی چه موجب زکوة دي، هغه خو دادي، چه سرې صاحب نصاب وي، او دویم قسم الغنی المانع عن اخذ الزکوة دي، یعنی د قدر کفایت حاصلیدل، او د احنافو په نزد وجوب زکوة او منع عن اخذ الزکوة د دواړو تعلق د نصاب سره دي، (۲) او دا هم زده کول پکار دي، چه د

(۱) د کفایت باره کښي خو شوافعو د باقي پاتې عمر غالب اعتبار کړې دي، (کما سیاتي) او امام مالک رحمه الله د یو کال د کفایت اعتبار کړې دي، او په کتب حنابله کښي د بعضو نه هم دا د یو کال اعتبار معلومیږي، او بعضو علی الدوام، په ظاهر کښي په دي دواړو کښي فرق صرف لفظي دي، ځکه چه کله هر کال د یو کال د کفایت اعتبار کوي، نو هغه به علی الدوام خامخا وي، والله تعالی اعلم.

(۲) اصل او بنیادی اختلاف خو د احنافو او د جمهورو د مسلک په مینځ کښي هم دادي، دي لره په ښه طریقي سره ذهن کښي ساتل پکار دي، ددي سره سره دا هم په ذهن کښي اوساتي، ۶۷

امام احمد يو روايت خو هغه دې، كوم چه بره ذكر شو، او دهغوى دويم روايت كښي (وهو اظهر الروايتين كما قال الموفق) د ثمن او غير ثمن فرق دې، هغه داچه مانع عن الاخذ يا خو ما تحصل به الكفاية دې، او يا خمسون درهما او قيمتها من الذهب، كه چاسره پنخوس درهمه يا دهغې دقيمت برابر ذهب دې، نوبيا هم هغه مانع عن الاخذ دې.

د شافعيه مسلك تفصيل او توضيح:

لكه څرنگه چه دهغوى په كتابونو كښي ذكر دى، چه كوم سړي تجارت او كسب نشي كولې، د عدم قدرت او ضعف د وجې نه، يا دهغې سره لائق اسبابو دشتوالي د وجې نه، بلكه د هغه گذاره په موجوده مال باندې وي، نو دهغه حكم دادې، چه كه هغه مال دهغه باقى پاتې عمر غالب پورې كافى وو، (نو بيا خو هغه سړي غنى دې، دهغه دپاره اخذ زكوة جائز نه دې، او كه هغه مال دومره نه دې، نو بيا هغه سړي غنى نه دې، دهغه دپاره اخذ زكوة جائز دې، او عمر غالب هغوى ائين و ستين يعنى دوه شپيته كاله مقرر كړي دې، او د تجارت او كسب په صورت كښي دهغوى په نزد د هرې وړخې د آمدني او گټې اعتبار دې، كه هغه آمدني دهغه دپاره كافى كيدې شي، نو بيا خو غنى دې، گنى غنى نه دې. (روضة المحتاجين ص ۲۸۸)

تكميل:

د احنافو او جمهور علماؤ په مينځ كښي چه د حد غنى باره كښي كوم اختلاف دې، هغه په اصل كښي مبنى دې په يو بل اختلاف باندې، چه هغې لره تكميلا للبحث ليكلي شي، ځكه چه مشهوره ده، تبين الاشياء باضدادها.

د فقير او مسكين په تعريف كښي د امامانو اختلاف:

هغه داچه فقير او مسكين چه دهغوى مصرف زكوة كيدل منصوص من الله تعالى دى، دهغوى په تعريف او مصداق كښي اختلاف دې، هغه اختلاف دادې، چه فقير د امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په نزد هغه سړي دې، چه هغه سره نقد مال يا د كسب آمدني بالكل نه وي، يا كه وي نو د نصف كفايت نه كم وي، مثلا د يو سړي مقدار كفايت خو هره وړخ لس درهمه وي، ليكن آمدني او گټه دهغه صرف څلور درهمه وي او مسكين د دې دواړو امامانو په نزد هغه دې، چه هغه ته ټول كفايت خو حاصل نه وي، ليكن نصف كفايت يا ددې نه اكثر ورته حاصل وي، مثلا په مثال مذكور كښي د شخص مذكور روزانه گټه د

له... چه فقهاء احناف دا وائي، چه زمونږ په نزد د غنى درې قسمه دي، الغنى الموجب للزكوة، او هغه د نصاب نامي حولى مال ك كيدل دى، ثانى الغنى المانع عن اخذ الزكوة ددې مصداق هم دادې، يعنى د نصاب مال ك كيدل، ليكن حولان حول شرط نه دې، پس كوم سړي چه صاحب نصاب دى، او دهغه په مال حولان حول نه دې شوې، نو دهغه دپاره اخذ زكوة ناجائز دې، او په هغه صدقة الفطر او اضحيه واجب ده، او دريم قسم الغنى المحرم للسؤال دى، او هغه دادې، چه سړي د سحر ماينام د روزي او مايستر په عورته مال ك وي، د داسې سړي دپاره اخذ زكوة بغير د سوال نه خو جائز دې، البته سوال حرام دې، (مثلا د كوم سړي چه موجوده عمر پنخوس كاله دې، نو اوس دهغه باقى پاتې عمر غالب صرف دولس كاله دې)،

پنځو (۵) درهمونه کم او د نهو (۹) درهمو نه زیاته نه وی. او د احنافو په نزد د فقیر تعریف دادې، چه د مادون النصاب مالک وی، یا مالک نصاب خو وی، لیکن هغه مال غیر نامی وی، یا نامی هم وی، لیکن هغه مال دهغه د حاجت اصلیه یعنی مسکن او ملبس وغیره نه زیاتې نه وی، او د امام مالک رحمہ اللہ په نزد فقیر هغه دې، چه هغه سره کفایت عام (د پوره کال د روزی بندوبست) نه وی، بلکه دهغې نه کم وی، او مسکین د دې دواړو (احناف او مالکیه) په نزد هغه دې، من لا شیء له اصلا. ددې تفصیل نه دا هم معلومه شوه، چه د جمهور علماؤ په نزد د غنی مدار په نصاب نه دې، بلکه په کفایت او عدم کفایت باندې دې، او دا هم معلومه شوه، چه د شافعیه او حنابلہ په نزد فقیر ادنی حالا من المسکین دې، او د احناف او مالکیه په نزد ددې برعکس دې، فتدبر و تشکر لعلک لا تجد هذا التفصیل والتحقیق بهذا النهج فی غیر هذا الشرح.

[۱۲۱] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَبْرِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوشٌ وَجْهَهُ"، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْغَنَى؟ قَالَ: "خُمْسُونَ دِرْهَمًا أَوْ قِيمَتَهَا مِنَ الذَّهَبِ". قَالَ يَحْيَى: فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ لِسُفْيَانَ حِفْظِي: أَنَّ شُعْبَةَ لَا يَرَوِي عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَبْرِ، فَقَالَ سُفْيَانُ: حَدَّثَنَا زَيْدٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ.

د حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ بیان دې - رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: کوم کس چه او غواړی، حالانکه د هغه سره بقدر کفایت موجود وی، نو د قیامت په ورځ باندې به هغه راشی او د هغه مخ به زخمی وی یا په هغې باندې به خراشې وی - او وئیلې شو اې د الله رسوله اې غنی کیدو مقدار څه دې؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "پنځوس درهمه یا ددې قیمت سره زر -" یحیی او وې چه عبد الله بن عثمان سفیان ته او وې: ما ته خو داسې یاد دی چه شعبه د حکیم بن جبیر نه روایت نه کوی، نو سفیان جواب ورکړو چه مونږ ته دا روایت زبید د محمد بن عبد الرحمن بن یزید نه بیان کړو -

تشریح: قوله: من سال وله ما يغنيه جاءت يوم القيمة خموش او خدوش او کدوش فی وجهه فقيل يا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وما الغنى قال خمسون درهما او قيمتها من الذهب، دا ددې باب اول حدیث دې، اوسه پورې په ترجمه الباب کښې خبره شروع وه.

شرح حدیث:

د جاءت ضمیر مؤنث مسئلې طرف ته راجع دې، چه د سال نه مفهوم کیرې، تقدیر د عبارت داسې دې، جاءت المسئلة يوم القيمة وهي خموش او خدوش، یعنی کوم سړی چه بغیر د حاجت نه سوال او کړی، نو دهغه دا سوال به د قیامت په ورځ په دې حال کښې ظاهر شی، چه د هغه په مخ به داغونه وی، یعنی دهغه دا سوال کول به د قیامت په ورځ دهغه د مخ د داغونو او

۱: سنن الترمذي للركاة ۲۲ (۶۵۰)، سنن النسائي للركاة ۸۷ (۲۵۹۳)، سنن ابن ماجه للركاة ۲۶ (۱۸۴۰)، (نسخة الأشراف: ۹۲۸۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۸/۱، ۴۴۱)، سنن الترمذي للركاة ۱۵ (۱۶۸۰) (صحیح)

عیبونو سبب وی، یعنی دهغه د رسواین او ذلت سبب به وی، او د نسائي په روایت کښې دی، جاءت خموشا او کدو حافی وجهه، خموش او کدو ح د حال کیدو په وجه منصوب دی، او د ابوداؤد په روایت کښې خموش او خدوش د مبتداء محذوف دپاره خبر دی، او دا جمله اسمیه حال واقع شوې دې.

په خموش، خدوش او کدو ح دریو واړو کښې حرف اول مضموم دې، دا ټول الفاظ متقارب المعنی دی، دې ته په پښتو کښې شوکول، گرول، او رږول وائی، دا درې واړه مصدر هم کیدې شی، او جمع هم، خموش د خمش جمع او کدو ح د کدح جمع، ونیلې شی، خمشت المرأة وجهها، هرکله چه هغه خپل مخ په نوکونو باندې اوشوکوی، او زخمی نې کړی، دلته کښې لفظ او یا د راوی شک دی، چه راوی ته په ښه طریقه سره یاد نه دی، چه د استاذ نه نې کوم لفظ اوریدلې دې، او دا هم ممکن ده، چه دا خپله د متکلم (نبي کریم ﷺ) په کلام کښې وی، په دې صورت کښې به دا او د تقسیم او تنويع دپاره وی، او په دې صورت کښې به دې دریو واړو لره مختلف المرتبه تسلیمولې شی، د مراتب سائلین د اختلاف په اعتبار سره، ځکه چه بعضې په دوی کښې مقل وی، (یعنی کله کله سوال کوی) او بعضې مکثر او بعضې مفرد (یعنی ډیر زیات سوال کوی) دغه شان خمش ابلغ دې، د خدش نه، او خدش ابلغ دې د کدح نه، ځکه چه خمش خاص په مخ باندې وی، او خدش په مطلق خرمن کښې دننه، او کدح فوق الجلد (د خرمنې دپاسه) په خلاف د خدش نه چه هغه د خرمنې دننه پورې وی، او بعضو په دې دریو واړو کښې فرق بل شان لیکلې دې، هغه داچه الخمش بالظفر (په نوکونو سره شوکول) والخدش بالعود (په څه لرگی سره شوکول) والکدح بالسن (غائبونو سره شوکول).

قال يحيى فقال عبدالله بن عثمان لسفيان حفطى ان شعبة لا يروى عن حكيم بن جبير : دا حديث سفيان د حكيم بن جبير نه روایت کړې دې، نو په دې باندې عبدالله بن عثمان چه د شعبة شاگرد دي، سفيان ته اوئیل، چه ترکومې پورې ماته یاد دی، هغه دادی، چه زما استاذ شعبة د حكيم بن جبير نه روایت نه اخلی، (دهغه د ضعف د وجې نه) لهذا بهتره دا وه، چه تاسو هم دا روایت د بل راوی نه روایت کولې، نو ددې په جواب کښې سفيان او فرمائیل: فقد حدثناه زيد عن محمد بن عبد الرحمن یعنی دا حديث ماته د حكيم بن جبير نه علاوه د زبيد نه هم رارسیدلې دې، (لهذا ستا مقصد پوره شو، ځکه چه زبيد ثقه دي) دا زبيد، زبيد بن الحارث دي، (کما فی المنهل) او دا د صحاح سته راوی دي، ولى الطريب لله، لت، هابت، والحدث أخرجه ايضا احمد و النسائي و الترمذی و ابن ماجه و الدارمی و الطحاوی و الدار قطنی (منهل)

[۱۴۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي أَسَدٍ أَنَّهُ قَالَ: تَزَلْتُ أَنَا وَأَهْلِي بِبَقِيعِ الْغَرْقَدِ، فَقَالَ لِي أَهْلِي: أَذْهَبُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلُّ لَنَا شَيْئًا نَأْكُلُهُ فَنَعْمَلُوا يَذْكُرُونَ مِنْ حَاجَتِهِمْ، فَذْهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدْتُ عِنْدَهُ رَجُلًا يَسْأَلُهُ

۱: سنن النسائي للزكاة ۸۰ (۲۵۹۷)، (تحفة الأشراف ۱۵۶۴۰)، وقد أخرجه: موطا لحام مالك/الصدقة (۳)، مستد احمد (۴۳۰/۵، ۳۷۴) (صحيح)

وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا أَجِدُ مَا أُعْطِيكَ"، فَتَوَلَّى الرَّجُلُ عَنْهُ وَهُوَ مُغْضَبٌ، وَهُوَ يَقُولُ: لَعَنَ بَنِي إِثْرَ لَتُعْطِي مَنْ شِئْتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَغْضَبُ عَلَيَّ أَنْ لَا أَجِدَ مَا أُعْطِيهِ، مَنْ سَأَلَ مِنْكُمْ وَلَهُ أَوْقِيَّةٌ أَوْ عِدْلُهَا فَقَدْ سَأَلَ الْحَافَا"، قَالَ الْأَسَدِيُّ: فَقُلْتُ لِلْفَحْهَةِ: لَنَا عِزٌّ مِنْ أَوْقِيَّةٍ وَالْأَوْقِيَّةُ أَرْبَعُونَ دِرْهَمًا، قَالَ: فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَسْأَلْهُ، فَقَدِمَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ شَعِيرٌ وَزَيْبٌ فَقَسَمَ لَنَا مِنْهُ، أَوْ كَمَا قَالَ: حَتَّى أَغْنَانَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَكَذَا رَوَاهُ الثَّوْرِيُّ كَمَا قَالَ مَالِكٌ.

د بنو اسد د يو کس نه روايت دي، هغه وائي: ما او زما کور والو د بقيع الغرقد د مديني موجوده قبرستان سره پراؤ اوکړو، نو زما کور والو ماته اووي چه رسول الله ﷺ ته لار شه او د هغوی ﷺ نه خه او غواړه راوړه چه هغې لره مونږ او خورو، چنانچه زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم ما د هغه سره يو کس لره بيا موندۀ چه هغه د رسول الله ﷺ نه خه غوښتل او حضور ﷺ فرمائيل: زه خه داسې خيز نه مومم چه تاته ئې درکړم - بيا هغه کس شا کړه او روان شو او هغه ناراض وو او وئيل ئې: قسم دي زما د عمر تاسو چه چاته غواړئ نو ورکوي نو رسول الله ﷺ او فرمائيل: دي ددي وجې نه په ما باندې غصه دي چه زما سره هيڅ نشته دي چه زه ئې ده ته ورکړم؟ په تاسو کښې چي کله څوک سوال کوي، حالانکه د هغه سره څلويښت درهمه يا د هغې مساوي خه وي نو ده بي خايه سوال کړې دي - دغه اسدي کس بيان کوي: ما اووي زما اوښه خو د يو اوقيې نه ډيره بهتره ده ... او يو اوقيه د څلويښتو درهمو وي ... هغه وائي: چنانچه زه واپس راغلم او د هغوی ﷺ نه مي خه اونه غوښتل - ددي نه پس رسول الله ﷺ ته اور بشي او اوڅکې راغلي نو رسول الله ﷺ په هغې کښې مونږ ته هم راکړې ... يا ئې داسې اووي ... تردي پورې چه الله تعالي مونږ لره غني کړو - "امام ابوداود ﷺ او فرمائيل: ثوري هم داسې روايت کړې دي لکه څنگه چه مالک وئيلي وي -

عن عطاء بن يسار عن رجل من بني اسد الخ فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) تغضب علي ان لا اجد ما اعطيه، ما نه ناراضه كيږي، ځكه چه ماسره هيڅ خيز هغه ته د ورکولو دپاره نشته، (هرکله چه دا خبره ده، نو بيا دا غصه بالکل غلطه او بي محله ده)،
من سال منكم وله اوقية او عدلها فقد سال الحافا، کوم سړې چه سوال کوي، او دهغه سره څلويښت درهمه يا دهغې برابر په قيمت کښې خه بل خيز وي، نو دغې سړې په سوال کښې مبالغه او بي خايه اصرار اوکړو، فقلت للفحهة لنا خير من اوقية: په للفحهة کښې لام اول لام ابتداء دي، چه مفتوح دي، او لام ثاني مکسور او مفتوح، په دواړو طريقو سره دي، لفحه وئيلې شي، پټي ورکونکې اوښې ته، دا صحابي د نبي کریم ﷺ خدمت ته د خپل حاجت د وجې نه د سوال کولو په نيت تلې وو، هلته کښې تللو نه پس چه کله هغه نبي کریم ﷺ نه دا واړيدل، چه کوم سړې په دي حال کښې سوال اوکړي، چه هغه سره يو اوقيه چاندي وي، نو دهغه دا سوال کول ناجائز دي، نو بيا ئې دا سوچ کولو چه ماسره کومه اوښه ده، هغه خو د څلويښتو درهمو نه زياته ده، لهذا دا صاحب دهغه ځاني نه بغير د سوال کولونه واپس راغلو، والحديث اخرجه ايضا النسائي والطحاوي (منه)

[۱۳۸] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَهَشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزَّجَالِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَأَلَ وَلَهُ قِيَمَةٌ أَوْ قِيَمَةٌ فَقَدْ أَحْفَ"، فَقُلْتُ: نَأْتِي الْيَاقُوتَةَ هِيَ خَيْرٌ مِنْ أَوْقِيَّةٍ، قَالَ هَشَامٌ: خَيْرٌ مِنْ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا فَرَجَعْتُ فَلَمْ أَسْأَلْهُ شَيْئًا، زَادَ هَشَامٌ فِي حَدِيثِهِ: وَكَانَتْ الْأَوْقِيَّةُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا.

حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : کوم کس چه او غواری، حالانکه د هغه سره (د خلویښتو درهمو) مساوی موجود وی نو د هغه سوال الحاف دې - (بی خایه اصرار دې) ما اووې زما یاقوته اوښه د یو اوقیې نه ډیره بهتره ده - د هشام په روایت کښې دی : د خلویښتو درهمو نه ډیره بهتره ده - چنانچه زه واپس راغلم او د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه مې څه سوال اونه کړو - د هشام په روایت کښې اضافه ده چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دور کښې یوه اوقیه د خلویښتو درهمو وه -

تشریح: قوله: فقلت نأتی الیاقوتة هی خیر من اوقیة دهغی اوبښې نوم دې، ددې نه معلومه شوه چه تسمیة الدواب جائز دې، لکه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه هم دا تسمیة ثابته ده، والحديث اخرجه ايضا احمد والنسائي والدارقطني وكذا الطحاوي مختصرا (منهل)

[۱۳۹] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُسْكِينٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَرْبُودٍ، عَنْ أَبِي كَبْشَةَ السَّلُولِيِّ، حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ الْحَنْظَلَةِ، قَالَ: قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَيْنَةُ بْنُ حِصْنٍ وَالْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ فَسَالَا، فَأَمَرَهُمَا بِمَا سَالَا، وَأَمَرَ مُعَاوِيَةَ فَكَتَبَ لَهُمَا بِمَا سَالَا، فَأَمَّا الْأَقْرَعُ فَأَخَذَ كِتَابَهُ فَلَفَّهُ فِي عِمَامَتِهِ وَأَبْطَلَقَ، وَأَمَّا عَيْنَةُ فَأَخَذَ كِتَابَهُ وَأَلَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَانَهُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، أَتُرَانِي حَامِلًا إِلَى قَوْمِي كِتَابًا لَا أَدْرِي مَا فِيهِ كَصَحِيفَةِ الْمَتَلَسِّسِ؟ فَأَخْبَرَ مُعَاوِيَةَ بِقَوْلِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَأَلَ وَعِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ فَأَمَّا يَسْتَكْثِرُ مِنَ النَّارِ"، وَقَالَ النَّفِيلِيُّ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ: مِنْ جَمْرٍ جَبَنَهُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا يُغْنِيهِ؟ وَقَالَ النَّفِيلِيُّ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ: وَمَا الْغَنَى الَّذِي لَا تُنْبِذُ مَعَهُ الْمَسْأَلَةُ، قَالَ: "قَدَرُ مَا يُغْنِيهِ وَيُعْشِيهِ"، وَقَالَ النَّفِيلِيُّ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ: "أَنْ يَكُونَ لَهُ شَبَعٌ يَوْمَ وَلَيْلَةٍ أَوْ لَيْلَةٌ وَيَوْمٌ"، وَكَانَ حَدَّثَنَا بِهِ مُخْتَصِرًا عَلَى هَذِهِ الْأَلْفَاظِ الَّتِي ذَكَرْتُ.

حضرت سهل بن حنظله رضی اللہ عنہ بیان کوی چه عیینہ بن حصن او اقرع بن حابس رضی اللہ عنہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلل او د هغوی صلی اللہ علیہ وسلم نه ئې سوال اوکړو خو کوم څه چه هغوی او غوښتل، نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغې د ورکړې دوی ته حکم اوکړو او حضرت معاویه رضی اللہ عنہ ته ئې او فرمائیل : چه دوی ته ددې یو تحریر (لیکل) ورکړه نو حضرت معاویه رضی اللہ عنہ دې دواړو ته کوم چه دوی غوښتلې وو اولیکل - چنانچه اقرع دا خط واخستو، په خپله پکړئ کښې ئې راتاؤ کړو او لاړو - مگر حضرت عیینہ هغه خط واخستو او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغې کوم ځانې کښې چه هغوی صلی اللہ علیہ وسلم تشریف فرما وو اووې وئیل : ای محمد ! ستاسو څه خیال دې چه د صحیفه متملس په شان زه دا خط واخلم او خپل قوم ته لاړ شم، معلومه نه ده چه په دې کښې څه دی؟ نو حضرت معاویه رضی اللہ عنہ د هغه د تلمیح وضاحت د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په وړاندې پیش کړو - بیا

۱: سنن النسائي للزكاة ۸۹ (۲۵۹۶)، (تحفة الأشراف: ۴۱۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹/۳) (حسن)

۲: تقرده ابو داود (تحفة الأشراف: ۴۶۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۱۸۰، ۱۸۱) (صحيح)

رسول الله ﷺ اوفرمائیل: "کوم کس چه غواړی (سوال کوی) او حالانکه په قدر د کفایت هغه سره موجود وی نو هغه د خان د پاره د اور اضافه کوی -" نفیلی په دې ځانې کښې وئیلی دی: "د جهنم انکار زیاته وی -" خلقو اووې هغه کوم (مقدار) دې چه هغه د انسان د پاره کافی کیږی (او د سوال نه ئې غنی کوی)؟ په دویم ځانې کښې د نفیلی الفاظ داسې وو: - د غنا هغه حد څه دې چه د هغې په موجود کیدو سره سوال کول لائق نه دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل د چا سره چه د ورځې او د شپې خوراک موجود وی -" د نفیلی الفاظ په دویم ځانې کښې داسې وو: د چا سره چه د ورځې او د شپې د پاره د ډکې خیتې خوراک موجود وی - (امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی): نفیلی مونږ ته دې حدیث لره په مختصر انداز کښې داسې بیان کړې وو کوم چه ذکر کړې شو -

تشریح: قوله: عن ابی کبشة السلولی نا سهل بن الحنظلیة قال قدم علی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) عینة بن حصن والاقرع بن حابس رضی الله عنهما الخ

شرح حدیث:

عیینه بن حصن د مؤلفه القلوب نه وو، دهغه معامله گری پر وه، د فتح مکې نه پس ئې ایمان راوړلې وو، بیا د صدیق اکبر رضی الله عنه په عهد کښې مرتد شوې وو، د طلیحه اسدی نه ئې بیعت کړې وو، بیا ئې دوباره اسلام راوړلې وو، په یو موقع نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه ته الاحق المطاع^(۱) فرمائیلې وو، او اقرع بن حابس رضی الله عنه هم اگر چه په شروع کښې د مؤلفه القلوب نه وو، لیکن د اسلام نه مخکښې هم او روستو هم د عزت مند خلقو نه وو، او په اخلاص سره اسلام کښې داخل شوې وو، دا دواړه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې د څه سوال کولو دپاره او څه غوڅتلو دپاره حاضر شوې وو، نبی کریم صلی الله علیه وسلم خپل کاتب حضرت معاویه رضی الله عنه ته اوفرمائیل: چه ددوی دپاره د فلانې فلانې عامل په نوم زما د طرف ته پرچه اولیکه، چه ده ته دومره ورکړه او ده ته دومره ورکړه، حضرت معاویه رضی الله عنه دا پرچه اولیکله او هغوی ته ئې حواله کړه، اقرع خو دغه پرچه په خپل پټکۍ کښې کیخوده او عیینه بن حصن ته په دې تحریر (پرچه) باندې اعتماد نه وو، هغه دا تحریر د معاویه رضی الله عنه نه واخستلو او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو، او وې وئیل، (ځکه چه دغه وخت کښې پوره په اسلام کښې داخل شوې نه وو) فقال یا محمد اترالی حاملا الی قومی کتابا لا ادری مافیه کصحفة المتلمس، آیا ستا دا خیال دې، چه زه خپل قوم ته داسې لیکل یوسم، چه دهغې باره کښې ماته صحیح معلومه نه ده، چه په کښې څه لیکلې دی، د صحیفة متلمس پشان، فاعبر معاویه بقوله رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پس معاویه رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د عیینه د کلام خبر ورکړو، یعنی مطلب ئې ورته بیان کړو، نبی کریم صلی الله علیه وسلم د صحیفة متلمس په مطلب باندې پوهه شوې نه وو، حضرت معاویه رضی الله عنه پوهه شوې وو، ددې وجې نه معاویه رضی الله عنه دهغې تشریح نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته بیان کړه.

(۱) د خپل قوم بې وقوف سردار

د صحیفه متلمس شرح :

متلمس شاعر جاهلی، د شعراء جاهلیه نه یو شاعر دی، دهغه نوم جریر وو، قصه دهغه داده، چې یو ځل جریر او طرفة بن العبد دواړو د خپلې زمانې د بادشاه عمرو بن هند شاعرانه مدح او کره، (انعام اخستلو دپاره) بادشاه دواړو ته ځان ځانله یوه یوه پرچه ورکړه، چې د یو عامل په نوم وه، او دا نې ظاهره کړه، چې ما په دې کښې د انعام ورکولو باره کښې لیکلې دی، حالانکه په هغې کښې دا وو، چې کله دا دواړه تاته راشی، نو سمدستی دوی لره قتل کړه، طرفه خو هغه پرچه اخستلو سره نیغ عامل ته لاړو، او هلته کښې اوږولې شو، لیکن متلمس پوه شو، هغه دا پرچه او کتله، نو په دې کښې د قتل حکم وو، هغه دا پرچه او غورځوله، او د قتل نه بچ شو، دا ده، دهغه صحیفه متلمس واقع، چې دې طرف ته عیینه بن حصن اشاره او کړه، فقالوا یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) و ما یغنیه قال قدر ما یغذیه و یعشیه د سحر او ما بشام خوراک یعنی د یوې وړخې گزاره، چې د چا سره وی. دې حدیث لره احنافو په سوال باندې محمول کړې دي، لکه چې خپله دلته په دې روایت کښې تصریح ده، یعنی د داسې سرې دپاره سوال جائز نه دي، او اخذ زکوة دهغه دپاره جائز دي، او بعضې عالمانو دي لره عام گرزولې دي، او اخذ زکوة په دواړو کښې په دې باندې محمول کړې دي، چې مراد دادی، چې کوم سړی ته علی الدوام غداء او عشاء حاصل وی، یعنی مستقل د سحر او ما بشام د روزی بندوبست وی، لهذا د جمهورو په نزد کوم سړی ته چې د ټول کال دپاره کفایت حاصل وی، هغه دپاره نه سوال جائز دي، او نه اخذ زکوة، ددې تفصیل د باب په شروع کښې تیر شوې دي، والحديث اخرجه ایضا الطحاوی مختصرا واخرجه احمد مطولا (منهل) (۱)

[۱۳۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زِيَادٍ، أَنَّهُ سَمِعَ زِيَادَ بْنَ نَعِيمٍ الْحَضْرَمِيَّ، أَنَّهُ سَمِعَ زِيَادَ بْنَ الْحَارِثِ الصَّدَائِيَّ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ بَيْعَتِهِ، فَذَكَرَ حَدِيثًا طَوِيلًا، قَالَ: فَأَثَاءَ رَجُلٍ، فَقَالَ: أُعْطِنِي مِنَ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِنِي وَلَا غَيْرِي فِي الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ فَجَزَأْهَا تَمَانِيَةً أَجْزَاءَ فَإِنْ كُنْتَ مِنْ يَلِكَ الْأَجْزَاءَ أُعْطَيْتَكَ حَقَّكَ".

د حضرت زیاد بن حارث صدائی بیان دي چې زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او د هغوی ﷺ سره مې بیعت او کړو ... او یو طویل حدیث نې بیان کړو ... اووې فرمائیل: بیا یو کس د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اووې وئیل: ما ته په صدقه کښې څه راکړی نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: الله تعالی د صدقاتو د تقسیم مسئله د نبی یا د چا بل چا په خوښه باندې نه ده پریخودې بلکې ددې په باره کښې نې خپله فیصله فرمائیلې ده - او دې لره نې په اته قسمه خلقو کښې تقسیم فرمائیلې ده - که چېرې ته د

(۱) دا حدیث واقعی ډیر اوږد دي او قابل د مطالعې دي، دې لره حضرت په بذل المجهود کښې د نورو کتابونو نه نقل کړې دي. فارجع الیه لوسته.

(۲) تقرده به أبو داود، تحفة الأشراف: ۴۱۵۴ (ضعیف)

هغوی نه ئې نو زه تاته ستا حق درکوم."

عن زیاد بن الحارث الصدائي قال اتيت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فبايعته و ذكر حديثا طويلا فاته رجل فقال اعطني من الصدقة فقال له رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ان الله لم يرز بحكم لبي و لا غيره في الصدقات حتى حكم فيها هو فجزاها ثمانية اجزاء فان كنت من تلك الاجزاء اعطيتك حقك، يعنى الله تعالى د صدقاتو او زكوة معامله د يو نبى يا غير نبى په فيصلې يا اجتهاد پريخودلې نه ده، بلكه دهغې فيصله الله تعالى په خپله فرمائيلې ده، او مستحقين زكوة ئې په اته قسمه خلقو كښې منحصر فرمائيلې دې، كه ته په هغوى كښې وې نو زه به تاته هم ستا حصه دركړم.

په دې حديث كښې مجملا د مصارف زكوة ذكر راغلو، ددې تفصيل په قرآن مجيد كښې موجود دې، انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل.

د زكوة د مصارف ثمانيه بيان مع مذاهب ائمه:

دلته كښې ضرورت ددې خبرې دې، چه په دې مصارف ثمانيه كښې د هر يو بيان او دهغې تعريف عند الفقهاء او كړې شى، دويمه خبره داده، چه دا مصارف ثمانيه اوس هم ټول باقى دى، يا په دې كښې د څه مصرف نسخ هم شوې ده، دريمه خبره داده، چه ددې مصارف ثمانيه استيعاب او تعميم ضرورى دې او كه نه؟

بحث اول: (د مصارف ثمانيه مصاديق)

(۲.۱) د فقير او مسكين هر يو تعريف مع اختلاف ائمه اوس نژدې تير شوې دې.
(۳) عاملين هغه خلق دى، چه هغوى لره د امام المسلمين د طرف نه د زكوة او صدقاتو د وصولولو دپاره مقرر كړې شوې وى، هغه ته د زكوة د مال نه وركولې شى، (۱) ليكن هغه ته چه څه وركولې شى، هغه د زكوة كيدو په حيثيت سره نه، بلكه د حق الخدمت او معاوضه عمل په طور باندې وركولې شى، ددې وجې نه عامل ته په هر حال كښې وركولې شى، (۱)

(۱) په دې كښې اختلاف دې، چه عامل ته به څومره مقدار زكوة وركولې شى، د احنافو په نزد بقدر كفايت، ليكن كه مال زكوة صرف دومره دې، چه كه عامل ته بقدر كفايت وركړې شى، نو ټول زكوة به دې كښې خرچ كېږي، نو په دې صورت كښې به هغه ته صرف نيم وركولې شى، ددې نه زيات نه، او د امام مالك رحمه الله مسلك دادې، چه بقدر اجرة عمل به ورته وركولې شى، اگر كه ټول زكوة په هغې كښې لاړ شى، او د امام شافعي رحمه الله مسلك ديرو علماؤ دا ليكلې دې، چه دهغه په نزد چونكه تسويه بين الاصناف الثمانيه واجب دې، ددې وجې نه عامل ته به صرف ثمن (ائمه حصه) وركولې شى، ليكن دا صحيح نه ده، بلكه دهغوى مسلك دادې، كما في كتبهم چه اگر چه دهغوى په نزد تسويه ضرورى ده، ليكن عامل ددې نه مستثنى دې، هغه ته به بقدر اجرة عمل وركولې شى، او د امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد ټولو ته به د حاجت مطابق وركولې شى، او عامل ته د هغه د عمل مطابق (من الاجز)

(۲) وفي حاشيه شرح الاتقان (ص ۲۹۷ ج ۲) ولو كان غنيا ومن شرائط الاسلام وان لا يكون هاشميا ولا مطلبيا ولا موليا لهما وفي الانوار الساطعه (ص ۲۲۶) لمي ملحق المالكيه و يعطى العامل من الزكوة ولو غنيا بشرط ان يكون مسلما حرا غير هاشمي عدلا عالما باحكام الزكوة ۱ هـ وفي نيل المارب في فقه الحنابلة و شرط كون العامل عليها مكلفا مسلما ۶

که هغه غنی وی او که فقیر، په ټولو مصارفو د زکوة کښې صرف دا مصرف داسې دی، چه ده ته زکوة د معاوضه خدمت په طور باندې ورکولې شی، گنی زکوة خو وئیلې شی، هغې عطیې ته، چه غریبانو ته بغیر د څه خدمت د معاوضې نه ورکړې شی، ددې وجې نه دلته کښې دا اشکال پیدا کیږي، چه بیا داسې ورکولو سره زکوة څرنگه ادا کیږي؟ جواب دادې، چه عاملین د فقیرانو د طرف نه حکما وکیلان دی، او د وکیل قبضه د مؤکل قبضه وی، نو داسې گنرل پکار دی، چه د زکوة دا رقم فقیرانو ته رسیدلو نه پس دهغوی د طرف نه د عاملینو د خدمت عوض دی، او فقیر ته په خپل مال زکوة کښې د تصرف کولو اختیار شته، چه چاته غواړی ورکولې شی، (معارف القرآن للمفتی محمد شفیع) او علامه زیلعی د کنز په شرح کښې لیکلې دی، چه څه عامل ته ورکولې شی، هغه من وجه دهغه د عمل اجرت دی، ددې وجې نه هغه ته د زکوة نه ورکول جائز دی، باوجود دهغه د غنی کیدو نه، او من وجه صدقه ده، من وجه ځکه چه عامل هاشمی ته ورکول جائز نه دی.

(۴) مؤلفه القلوب، ددې په مصداق کښې کافران هم داخل دی، او مسلمانان هم، شیخ ابن الهمام ددې درې قسمونه لیکلې دی، (۱) هغه کافران چه هغوی ته نبی کریم ﷺ ددې وجې نه زکوة ورکولو چه مونږ ته نزدې شی، او مسلمانان شی (۲) هغه کافر چه هغه ته زکوة ددې وجې نه ورکولې شی، چه دهغه د شر نه محفوظ شی، (۳) هغه مسلمان چه دهغه په اسلام کښې ضعف وو، دې دپاره چه دهغه په ایمان کښې پوځ والې راشی.

(د مؤلفه القلوب حصه ولې ساقط شوه؟)

د مؤلفه القلوب مصرف زکوة کیدل اوس هم باقی دی، یا دهغوی حصه ساقطه شوې ده؟ د امامانو په مینځ کښې دا مسئله اختلافی ده، د احنافو په نزد دهغوی حصه مطلقا ساقطه شوې ده، د صدیق اکبر په زمانه کښې په اتفاق د صحابه کرامو سره، ځکه چه د کوم ضرورت او مصلحت د وجې نه هغوی ته ورکولې شو، هغه د نبی کریم ﷺ نه پس باقی پاتې نه شو، الله تعالی اسلام ته غلبه او شوکت ورکړو، او د تالیف حاجت باقی پاتې نشو، او دا د انتفاء الحكم لارتفاع العلة د قبیلې نه دی، لهذا دا اشکال کول صحیح نه دی، چه د نبی کریم ﷺ نه پس په دې حکم شرعی کښې نسخ څرنگه واقع شوه؟ د مالکیه مشهور مسلک (کما فی الشرح الکبیر) دادې، چه مؤلفه القلوب که کافران دی، نو دهغوی حصه ساقطه شوې ده، لغلبه الاسلام او که مسلمانان دی، نو باقی ده، او صاحب منهل د مالکیه په

۱-... امینا کافیا من غیر ذوی القربی و یعطی قدر اجرته منها ولو غنیا ۱- وقال الموفق (ص ۶۵۴ ج ۲) یجوز للعامل ان یأخذ عمالته من الزکوة سواء کان حرا او عبدا و ظاهر کلام الخرقی انه یجوز ان یکون کافرا و هذه احدي الروایتین عن احمد والروایة الاخری لا یجوز ان یکون العامل کافرا و یجوز ان یکون غنیا و ذا قرابة لرب المال ۱- وفي الزیلعی (ص ۲۹۷ ج ۱) غنی الكنز ولا تحل للعامل الهاشمی تنزیها لقرابة النبی (صلی الله علیه وسلم) عن شبهة الوسخ و تحل للغنی لانه لا یوازی الهاشمی فی استحقاق الکرامة ۱- وفي الجوهره للنیره (ص ۱۵۷ ج ۱) فان جعل الهاشمی عاملا واعطی من غیر الزکوة فلا بأس به ثم الذی یأخذه العامل اجرة من وجه حتی یجوز له مع الغنی و صدقة من وجه حتی لا یجوز للعامل الهاشمی تنزیها له عنها ۱- وفي الكنز الزکوة تمليك المال من فقیر مسلم غیر هاشمی و لا مولاة قال الزیلعی (ص ۲۵۲) یجوز به عن الغنی و الکافر و الهاشمی و مولاة لان دفع الزکوة الیه مع العلم لا یجوز ۱- (ص)

مسلك كښې ليكلې دى، چه د مؤلف كافر باره كښې خو دوه اقوال دى، قيل يعطى و قيل لا يعطى او مؤلف مسلم ته دهغوى په نزد بالاتفاق وركولې شى، دغه شان د شافعيه په نزد د مولفة المسلمين حصه باقى ده، او د مولفة الكفار باره كښې دادى، چه زكوة خو به هغوى ته بالاتفاق نشى وركولې، او غير زكوة هم على الاصح، ليكن د ډيرې مجبورى په وخت كښې مصلحة غير زكوة وركولې شى، (روضة المحتاجين ص ۲۸۹) د حنابله په نزد مولفة القلوب مطلقاً كه كافرين وى او كه مسلمانان، مصرف زكوة دى، ليكن بشرط الحاجة، يعنى كه د تاليف حاجت وى، گنى مصرف نه دې، لكه د خلفاء راشدينو په زمانه كښې چونكه د تاليف حاجت نه وو، ددې وجې نه هغې حضراتو دوى ته نه وركوؤ، اود وركولو وجه دا نه وه، چه ددوى حصه ساقطه شوې ده، (الروض المربع ص ۲۴)

(۵) الرقاب : د احنافو په نزد ددې مصداق مكاتبين دى، د زكوة په پيسو د مكاتبينو امداد كول پكار دې، دې دپاره چه هغوى بدل كتابت ادا كړي، او خپل خټونه د غلامئ نه آزاد كړي، تحرير رقبه يعنى خالص غلامانو لره ازادول په دې كښې داخل نه دى، هم دا مذهب د شافعيه او حنابله دې. (۱) البته د مالكيه په دې كښې اختلاف دې، دهغوى په نزد د وفى الرقاب نه مراد تحرير رقبه دې، يعنى رقيق مومن لره اخستل او ازادول، (۲)

او دا هم شرط دى، چه هغه خالص رقيق وى، (كوم ته چه قن وئيلې شى) مدبر يا مكاتب نه وى، د امام مالك رحمه الله مشهور قول دادې، او هم دې طرف ته د امام بخارى رحمه الله ميلان دې، او يو روايت د امام مالك رحمه الله نه په دې كښې دا هم دې، چه د مكاتب امداد هم په دې كښې داخل دې، هغه هم په مال زكوة سره ادا كولې شى.

(۶) والغارمين : ددې نه مراد هغه مديون دې، چه هغه سره وفاء د دين نه وى، يا وى ليكن د اداء دين نه پس هيڅ نه پاتې كيږي، او كه پاتې كيږي هم، نو هغه په قدر د نصاب نه وى، او دغه شان هغه سړې چه دهغه دين د خلقو په ذمه وى، او هغه دهغوى نه د وصولولو قدرت نه لري، (د غارم اطلاق په مديون او دائن دواړو باندې كيږي) او د شافعيه او حنابله په نزد ددې په مصداق كښې هغه سړي هم داخل دې چا چه د اصلاح ذات البين دپاره تحمل حماله كړې وى، اگر چه هغه غنى وى، (۳) او د احنافو په نزد د تحمل حماله والا سړي د غنى كيدو په صورت كښې مصرف زكوة نه دې.

(۱) د حنابله په كتابونو كښې د فى الرقاب په ضمن كښې دا هم ليكلې دى، و يفك الاسير المسلم چه د زكوة په پيسو مسلمان قيدي هم ازادولې شى.

(۲) د جمهورو په نزد په دې سره زكوة نه ادا كيږي، ځكه چه زكوة كښې تمليك ضرورى دې، دا رقم كوم سره چه شراء عبد كيږي، ددې تمليك چاته كولې شى؟ عبد ته يا مولى ته، په عبد كښې خود مالك جوړيدلو صلاحيت نشته، او مولى كيدي شى چه غنى وي، په خلاف د مكاتب نه، چه په هغه كښې د مالك جوړيدلو صلاحيت شته، ځكه اگر چه هغه ته ملك رقبه حاصل نه دې، ليكن ملك پد ورته حاصل دې، مولى هغه ته د گټلو او مالك جوړيدلو اجازت وركړې دې،

(۳) ليكن ددې دپاره ددوى په نزد څه قيود او تفصيل دې كوم چه دهغوى په كتابونو كښې ليكلې شوې دې، من شاء فليرجع اليه.

(۷) فی سبیل الله : ددې مصداق عند الحنفیه منقطع الغزاة دې، ^(۱) یعنی کوم سړې چه جهاد ته تلل غواړی، لیکن هغه د جهاد سامان نه ملاویدو په وجه د مجاهدینو نه منقطع کیدونکې دې، نو د داسې سړې د زکوة په پیسو سره مدد کولې شی، او د انمه ثلاثه یعنی شافعیه، مالکیه او حنابلې په نزد ددې نه مطلقا غزاة او مجاهدین مراد دی، بغیر د قید د فقر نه، لهذا دا خلق د غنی کیدلو باوجود سامان جهاد وغیره تیاری دپاره د ضرورت مطابق زکوة اخستلې شی، (کما هو مصرح فی کتبهم)

(۸) ابن السبیل : ددې نه مراد هغه مسافر دې، چه هغه سره په سفر کښې مال نه وی، اگر چه په خپل وطن کښې د وصال او غنی وی، بیا پوهیدل پکار دی، چه مسافر په دوه قسمه دې، المسافر المنقطع بالسفر، والمسافر المنشی للسفر، د اول مطلب دادې، چه یو سړې چه د مخکښې نه په سفر کښې دې، او د سفر په مینځ کښې هغه ته د نفقې ختمیدلو په وجه حاجت راپیښ شو، او منشی للسفر هغه سړې دې، چه انشاء سفر یعنی د سفر ابتداء د خپل وطن نه کوی، او حال دادې، چه هغه سره د سفر خرچه نشته، د احنافو او حنابلې په نزد د ابن السبیل په مصداق کښې صرف قسم اول داخل دې، او د شوافعو په نزد په دې کښې دواړه قسمونه داخل دی، (کما هو مصرح فی کتبهم، او علامه باجی مالکی د امام مالک رحمته الله مذهب هم دا نقل کړې دې، (کما فی هامش البذل) لهذا که یو سړې د خپل وطن نه سفر کول غواړی، لیکن د سفر خرچه هغه سره نشته، او هسی بقدر کفایت د معاش انتظام دهغه سره شته، نو که دا سړې سفر او نه کړی، نو هغه دپاره د شافعیه په نزد اخذ زکوة جائز نه دې، او سفر دپاره زکوة اخستل جائز دی ^(۲) الحمد لله د مصارف زکوة تشریح پوره شوه.

بحث ثانی :

د بحث اول په ضمن کښې د مولفة القلوب په بیان کښې تیر شوې دې.

بحث ثالث :

د امام شافعی رحمته الله په نزد زکوة لره په دې اصناف ثمانیه باندې تقسیمول ضروری دې، په شرط ددې چه دا ټول مصارف او اصناف په محل د مال کښې موجود وی، گنی چه کوم موجود وی په هغو کښې به تقسیمولې شی، دا په هغه صورت کښې دی، چه کله تقسیم د امام المسلمین د طرف نه وی، چه هغه د عمالو په ذریعه زکوة وصول کړې وی، لیکن که

^(۱) د فی سبیل الله تفسیر عند الجمهور مجاهدینو سره کړې شوې دې، بغیر د قید د فقر او احتیاج نه، او د احنافو نه د امام ابویوسف صاحب رائي هم داده، لیکن په قید د حاجت او فقر سره، ددې وجهی نه هغوی دې لره په منقطع الغزاة سره تعبیر کړې دې، او د امام محمد رحمته الله په نزد ددې نه منقطع الحاج مراد دې، یعنی هغه سړې چه په هغه باندې حج فرض شوې دې، لیکن فی الحال فقیر دې، داسې سړې ته فرض حج ادا کولو دپاره زکوة ورکولې شی، الروض المربع فی فقه الحنابلې کښې هم ددې تصریح ده، چه د فرض حج د ادا کولو دپاره غریب سړې ته زکوة ورکولې شی.

^(۲) لیکن دهغوی په نزد دا قید دې، چه هغه سفر د څه غرض صحیح دپاره وی، اگر که د تفریح دپاره وی، لهذا د شخص هاتم یعنی د چا حالت چه ښه نه وی، او دهغه په سفر کښې څه خاص نیت نه دې، نو دهغه دپاره اخذ زکوة جائز نه دې، دغه شان د جمهورو په نزد هم دا قید دې، چه هغه سفر د څه معصیت دپاره نه وی، بلکه مباح وی.

مالک خپله ادا کړي، بغير د توسط د عامل نه، نو په دې صورت کښې به زکوة د عامل نه علاوه باقی مصارف سبعة کښې تقسيمولې شي، او په هر صنف کښې کم از کم دريو سړو ته ورکول ضروري دي، سوا د عامل نه، که عامل صرف يو وي، نو ظاهره ده، چه بيا به صرف هم دې يو ته ورکولې شي، (الوار ساطعه ۱۲۸)

او د حنابلة په نزد تعميم الاصناف واجب نه دي، په صنف واحد باندې هم اکتفاء جائز ده، البته تعميم مستحب دي، (بل المآرب) او دغه شان د مالکيه په نزد هم تعميم واجب نه دي، بلکه دهغوی په نزد ايشار المضطر على غيره اولی دي، يعنی چه کوم زيات محتاج وي، هغه ته ورکول اولی دي، الاحوج فالاحوج (الوار ساطعه ۲۲۷)

د احنافو په نزد هم تعميم ضروري نه دي، بلکه تخيير دي، که په ټولو اصنافو کښې ئې تقسيموي، او که بعضو ته ئې ورکوي، او که صرف يو ته ئې ورکوي، و حديث الباب اخرجه ايضا الطحاوي واخرجه الامام احمد من حديث حبان ابن ربح الصدائي صاحب رسول الله (صلى الله عليه وسلم) (منهل)

[۱۳۱] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ الثَّمَرَةُ وَالْثَمَرَتَانِ وَالْأَكْلَةُ وَالْأَكْلَتَانِ وَلَكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَسْأَلُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَا يَفْطِنُونَ بِهِ فَيُعْطُوهُ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: مسکین هغه نه دي چه هغه لره يو کجوره يا دوه کجورې واپس کوي بلکه مسکین هغه دي چه هغه د خلقو نه سوال نه کوي او نه خلقو ته دده په باره کښې اندازه وي چه دده ته ورکړي.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ الثَّمَرَةُ وَالْثَمَرَتَانِ وَالْأَكْلَةُ وَالْأَكْلَتَانِ وَلَكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَسْأَلُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَا يَفْطِنُونَ بِهِ فَيُعْطُوهُ".

يعنی مسکین هغه سړي نه دي، چه يوه يا دوه کجورې يا يوه يا دوه نمړې پسې په کوڅو کښې گرځي، بلکه په حقيقت کښې مسکین يعنی کامل مسکین هغه سړي دي، چه د خلقو نه نه سوال کوي، او نه خلق هغه لره محتاج او فقير گنري، چه هغه ته څه ورکړي، يعنی دهغه د سوال نه کولو په وجه خلق هغه لره حاجت مند نه گنري، او هم ددې وجي نه څه ورکوي هم نه، په دې حديث سره تيره شوې اختلافي مسئله چه د احنافو او امام مالک رضي الله عنه په نزد مسکین هغه سړي دي، من لا شيء له، تائيد کيږي، استدلال ايضا بقوله تعالى او مسکينا ذا مترية، اي لاصق بالتراب من الجوع والعري واما قوله تعالى اما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر فلا ينافي ما ذكر لانه انما سماهم مساكين مجازا ترهما و شفقة عليهم لانهم كانوا مظلومين ضعفاء (من المنهل)

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۵۵)، وقد أخرجه: خ الزكاة ۵۳ (۱۴۷۶)، وتفسير البقرة ۴۸ (۵۳۹)، صحيح مسلم للزكاة ۳۴ (۱۰۳۹)، سنن النسائي للزكاة ۷۶ (۲۵۷۲)، موطا امام مالك / صفة النبي ۵ (۷)، مسند احمد (۲/ ۲۶۰، ۳۱۶، ۳۹۳، ۴۵۷، ۴۵۸)، سنن الدارمي للزكاة ۲ (۱۶۵۶) (صحيح)

۲: په دې کښې طاء باندې ضمه او کسره دواړه ونيلې شي فطن يفتن د باب کرم و نصر و سمع دريو واړو نه راځي.

د کوم مسکین ذکر چه بره په حدیث کښې راغلې دي، دهغه نه په راتلونکې حدیث کښې المحروم سره تعبیر شوې دي، لډاک المحروم، دا د قرآن مجید آیت طرف ته اشاره ده، وفي اموالهم حق للسائل والمحروم، والحديث اخرجه ايضا البخاري ومسلم والنسائي (مهل)

[۱۳۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَأَبُو كَامِلٍ الْمَعْنِي، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزَّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِثْلُهُ، قَالَ: "وَلَكِنْ الْمُسْكِينِ الْمُتَعَفِّفِ"، زَادَ مُسَدَّدٌ فِي حَدِيثِهِ: "لَيْسَ لَهُ مَا يَسْتَفْنِي بِهِ الَّذِي لَا يَسْأَلُ وَلَا يَقْلَمُ بِحَاجَتِهِ فَيَتَصَدَّقَ عَلَيْهِ فِذْلُكَ الْمَحْرُومُ"، وَلَمْ يَذْكُرْ مُسَدَّدٌ الْمُتَعَفِّفَ الَّذِي لَا يَسْأَلُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَوْرٍ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، وَجَعَلَ الْمَحْرُومَ مِنْ كَلَامِ الزَّهْرِيِّ وَهُوَ أَصَحُّ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه منقول دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: (او حدیث ئې بیان کړو) لکه څنگه چه بره ذکر شو (او) وې فرمائیل: "لیکن مسکین خو هغه دي چه هغه د سوال د عار او شرم نه، بچ او پاک وی ... مسدد په خپل روایت کښې زیاته کړې ده چه د هغه سره دومره قدرې نه وی چه د هغه کفایت او کړی ... او د خلقو نه سوال هم نه کوی او نه خلقو ته دده د ضرورت علم وی چه هغوی ده ته صدقه ورکړی دي قسم سړی ته "محروم" ونیلي شی - "مسدد په خپل روایت کښې د [المتعفف الذي لا يسأل] ذکر نه دي کړې - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: چه دي حدیث لره محمد بن ثور او عبد الرزاق د معمر نه روایت کړې دي او هغه د "محروم" بیان د زهری کلام بنودلي دي او دا زیات صحیح دي -

[۱۳۳] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ بْنِ الْخِيَارِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ، أَنَّهُمَا أَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُجَّةِ الْوُدَاعِ وَهُوَ يَقْسِمُ الصَّدَقَةَ، فَسَأَلَاهُ مِنْهَا، فَرَفَعَ فِينَا الْبَصَرَ وَخَفَضَهُ فَرَأَانَا جُلْدَيْنِ، فَقَالَ: "إِنْ شِئْتُمَا أُعْطِيَتْكُمَا وَلَا حَظَّ فِيهَا لِفَنِي وَلَا لِقَوِي مُكْتَسِبٍ".

د عبید الله بن عدی بن خیار نه منقول دی، وائی چه ما ته دوو کسانو او وئیل چی دا دواړه د حجة الوداع په موقع باندي د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شول او حضور ﷺ صدقه تقسیموله - دي دواړو هم د هغوی نه سوال او کړو نو حضور ﷺ مونږ ته د بره نه ترد خکته (د سر نه ترد خپو) پورې اوکتل - هغوی ﷺ اوکتل چه مونږ دواړه طاقتور یو، نو وې فرمائیل: که چرې تاسو غواړئ نو مونږ ئې تاسو ته درکوو مگر (حقیقت دادي) په دي کښې د غنی او د طاقت ور کسب کوونکی هیڅ حصه نشته دي -

فرفع فینا البصر و خفضه فرانا جلدین (۲) فقال ان شئتما اعطیتكما ولا حظ فیها لفنی و لا لقوی مکتسب، دوه سړی چه دهغوی نومونه معلوم نه دی، لیکن صحابه دی، خپله واقعه بیانوی، چه مونږ د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو، د حجة الوداع په موقع، او نبی

۱: سنن النسائي للزكاة ٧٦ (٢٥٧٤)، (تحفة الأشراف: ١٥٢٧٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٦٠) (صحيح) دون قوله:

«فلذا لك المحروم» فإنه مقطوع من كلام الزهري

۲: سنن النسائي للزكاة ٩١ (٢٥٩٩)، (تحفة الأشراف: ١٥٦٣٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٢٢٤، ٥/٣٦٢) (صحيح)

۳: جلدین تشبیه ده د جلد، د دي معنی ده قوی (مضبوط)، جلد (په فتحې د جیم اولام سره) په معنی د قوت راخی، ونیلي شی جلد الرجل جلد آفهو جلد وجليدا.

کریم ﷺ صدقات تقسیمول، هغه دواړه وائي چه مونږ هم د نبی کریم ﷺ نه سوال اوکړو، نو رسول الله ﷺ په مونږ باندې بره ښکته نظر واچولو، یعنی مونږ ته ئې د بره نه ښکته پورې اوکتل، پس نبی کریم ﷺ مونږ قوی او مضبوط اوموندلو، بیا هغوی اوفرمائیل : چه که تاسو غواړئ، نو تاسو ته به ددې صدقې د مال نه درکړم، لیکن حقیقت دادې، چه په صدقه کښې د غنی او قوی مکتسب (چه گټلو باندې قادر وی) حصه نشته.

غریب قادر علی الکسب د غنی په حکم گڼې دې او که نه؟

ددې حدیث نه معلومیږي، چه کوم سرې غریب وی، لیکن قادر علی الکسب وی، هغه هم د غنی په حکم کښې دې، پس د امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله مذهب دادې، چه سرې څنگه غنی بالمال جوړیږي، دغه شان بالکسب هم جوړیږي، نو ددې دواړو په نزد قوی مکتسب دپاره اخذ زکوة جائز نه دې، اود احنافو اومالکیه په نزد قدرة علی الکسب سره سرې غنی شمارلې نشي، او دهغه دپاره اخذ زکوة جائز دې، دا حضرات ددې حدیث جواب دا ورکوي، چه دا په سوال باندې محمول دې، د قوی مکتسب دپاره اگر چه اخذ زکوة جائز دې، لیکن سوال جائز نه دې، او دلیل ددې دپاره دادې، چه نبی کریم ﷺ هغوی ته اوفرمائیل : چه که تاسو غواړئ، نو زه به تاسو ته ددې نه درکړم، نو که هغوی ته ورکولو سره زکوة ساقط کیدو نه، نو بیا نبی کریم ﷺ دا تعلیق ولې فرمائیلو،

علامه طیبی رحمه الله د شوافعو د طرف نه ددې جواب دا ورکړې دې، چه د نبی کریم ﷺ مراد دادې، چه باوجود د حرام کیدلو نه که تاسو په اکل حرام باندې راضی یئ، نو تاسو ته به ددې نه درکړم، گویا دا خبره نبی کریم ﷺ هغوی ته توبیخا فرمائیلې وه، (منهل) والحديث أخرجه ايضا احمد والنسائي والطحاوي (منهل)

[۱۳۳] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ مُوسَى الْأَنْبَارِيُّ الْخُتَلِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تُحِيلُ الصَّدَقَةَ لِفُتًى وَلَا لِيَذَى مِرَّةٍ سَوِيٍّ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: بِرَوَاةٍ سَفِيانَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، كَمَا قَالَ إِبْرَاهِيمُ: وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدٍ، قَالَ لِيَذَى مِرَّةٍ قَوِيٍّ، وَالْأَحَادِيثُ الْأُخْرَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْضُهَا لِيَذَى مِرَّةٍ قَوِيٍّ وَبَعْضُهَا لِيَذَى مِرَّةٍ سَوِيٍّ، وَقَالَ عَطَاءُ بْنُ زُهَيْرٍ: أَنَّهُ لَقِيَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو، فَقَالَ: إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تُحِيلُ لِقَوِيٍّ وَلَا لِيَذَى مِرَّةٍ سَوِيٍّ.

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنہ بیان کوي، چی نبی کریم ﷺ اوفرمائیل صدقه د هېڅ یو مالدار د پاره حلال نه ده او نه د چا طاقتور او صحیح سالم کس دپاره - "امام ابوداود رحمه الله فرمائي : چه دې حدیث لره سفيان د سعد بن ابراهيم نه همداسې روایت کړې دې لکه څنگه چه ابراهيم (بن سعد) روایت کړې دې - او شعبه د سعد نه دا لفظ روایت کړې دې : [لذی مرة قوی] یعنی د "سوی" په ځاني باندې ئې "قوی" ونیلي دي، او د نبی کریم ﷺ نه په بعض احادیثو کښې [لذی مرة قوی] او په بعضو کښې [لذی مرة سوی] روایت شوي دي - عطاء بن زهیر وائي چه زه د حضرت عبد الله بن عمرو رضی الله عنہ سره ملاؤ شوم نو د هغوی الفاظ

۱: سنن الترمذي للزكاة ۲۳ (۶۵۲)، (تحفة الأشراف: ۸۶۲۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۴/۲، ۱۹۲)، سنن الدارمي للزكاة ۱۵ (۱۶۷۹) (صحیح)

وو: [ان الصدقة لا تحل لقوى ولا ذى مرة سوى]

عن عبدالله بن عمرو عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال لا تحل الصدقة لغنى ولا لذي مرة سوى،
مرة، بمعنى قوة، يعنى لذى قوة، او سوى بمعنى سالم، يعنى چه دهغه اندامونه صحيح سالم
وى، خكه چه داسې سرې قادر على الكسب دي، دا حديث هم د شافعيه او حنابله دليل
دي، احناف وائي چه په دي كښې د كمال حل نفى ده، نه د اصل حل، خكه چه دهغوى په نزد
د داسې سرې دپاره اخذ زكوة جائز دي، چه قوى وى، او د خپل حاجات اصليه نه علاوه د
نصاب مالك نه وى، دويمه توجيه هغوى دا كوي، چه دي لره په سوال باندې محمول كړې
شى، كما تقدم فى الحديث السابق،

والحديث اخرجه ايضا احمد والدارمي والدارقطني والطحاوي والترمذي وقال حديث حسن لكن فى
سنده ربحان بن يزيد و فيه مقال (منه)

بَابُ مَنْ يَجُوزُ لَهُ اخْذُ الصَّدَقَةِ وَهُوَ غَنِيٌّ

باب: ۲۵- دهغه خلقو بيان چه هغوى لره سره د غنى كيدو، صدقه اخستل جائز دي.

[۱۳۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ: لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ لِعَارِمٍ، أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ، أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مَسْكِينٌ فَتَصَدَّقَ عَلَى الْمَسْكِينِ فَأَهْدَاهَا الْمَسْكِينُ لِلْغَنِيِّ».

د حضرت عطاء بن يسار نه منقول دى چه رسول الله ﷺ او فرمايل: د پنځو صورتونو نه
علاوه د هيڅ مالدار دپاره صدقه اخستل حلال نه دى: (۱). - كوم چه د الله په لاره كښې
غازى او مجاهد وى - (۲). - يا د صدقاتو تحصيلدار (وصولونكي) وى - (۳). - يا چه په چا
باندې قرض وى - (۴). - يا هغه كوم چه په خپل مال سره د صدقې خيز واخلې - (۵). - يا هغه
سرې چه يو مسكين دده همسايه وى، هغه مسكين ته صدقه ورکړې شوه نو ده په هغې
كښې غنى ته هديه ورکړه -

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ
لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِعَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مَسْكِينٌ
فَتَصَدَّقَ عَلَى الْمَسْكِينِ فَأَهْدَاهَا الْمَسْكِينُ لِلْغَنِيِّ».

مضمون حديث مع بيان مذاهب ائمه:

د زكوة مال د غنى دپاره حلال نه دي، ليكن پنځه قسمه غنيان داسې دي، چه هغوى دپاره د
زكوة مال اخستل جائز دي، (۱)، غازى فى سبيل الله، جهاد ته تلونكي دپاره، د ائمه ثلاثه په
نزد د هغې سرې دپاره سره ددې نه چه هغه غنى وى، زكوة اخستل جائز دي. بيا د امام
مالك رحمه الله په نزد خو دا عام دي، د هر مجاهد په حق كښې، كه په ديوان كښې دهغه نوم
وى، (او د مال فې نه هغه ته حصه ملاويږي، كومه چه مجاهدينو ته ملاويږي) او كه نه وى،

۱: سنن ابن ماجه للزكاة ۲۷ (۱۸۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۷۷، ۱۹۰۹۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للزكاة ۱۷ (۲۹)،
مسند احمد (۴/۳، ۴۰، ۳۱، ۵۶، ۹۷) (صحيح)

او د امام شافعی او احمد رحمتهما په نزد ددې نه هغه مجاهد مراد دې، چه تطوعاً (۱) جهاد ته تلل غواړي، یعنی په دیوان کښې دهغه نوم نه وی، او د مال فی نه هغه ته حصه نه ملاویری. او د احنافو په نزد ددې نه هغه غنی مجاهد مراد دې، چه په جهاد کښې د شرکت نه کولو په صورت کښې خو غنی وی، لیکن جهاد کښې شرکت او دهغې دپاره تیاری دپاره سامان د جهاد اخستلو د وجې نه فقیر شوې وی، نو دا سرې د خپل حالت سابقه په وجه غنی دی، لیکن حالت عارضه، کوم چه اوس ورته پیښ شوې دې، ددې په اعتبار سره محتاج دې، عرض داچه په دې حدیث کښې دغازی فی سبیل الله نه مراد داسې قسمه غنی دې، په خلاف د ائمه ثلاثه، دهغوی په نزد ددې نه مطلق غنی مراد دې، احناف وائی، چه د زکوة اصل حقدار فقیران دی، ځکه چه آیت کریمه انما الصدقات للفقراء والمساکین، او حدیث معاذ رضی الله عنه کښې دی، توخذ من اغنیائهم و ترد فی فقرائهم، په خپل مضمون کښې دا دواړه نص دی، صریح او صحیح دی، لهذا د حدیث الباب معنی به هم ددې په رنړا کښې متعین کولې شی، والله تعالی اعلم، او جمهور دا فرمائی، چه دا آیت کریمه او حدیث معاذ رضی الله عنه پشان نور احادیث مخصوص منه البعض دی، او مخصص دا حدیث دې. (منهل بزیاده)

(۱) اولعامل علیها: په دې باندې د ټولو اتفاق دې، چه د عامل علی الصدقات دپاره اخذ زکوة جائز دی، دهغه غنی کیدل د اخذ زکوة نه مانع نه دی، ځکه چه هغه څه اخلي، بطور حق الخدمت او اجرة د عمل ئې اخلي، نه بطور صدقة.

(۳) اولغارم، هغه مديون چه دهغه دين دهغه د مال نه زیات وی، کوم چه هغه سره دې، یا دهغې برابر وی، یا کم وی، لیکن اداء دين نه پس چه کوم مال زیاتي شی، هغه د نصاب هومره نه وی، داسې سرې اگر چه صورة او ظاهرا د خپل موجوده مال په وجه غنی دې، لیکن فی الواقع غنی نه دې، او یو تفسیر د غارم داسې کړې شوې دې، چه ددې نه هغه سرې مراد دې، چه هغه د اصلاح ذات البین دپاره تحمل حماله کړې وی، ددې تشریح د مصارف زکوة په بیان کښې تیره شوې ده، هلته کښې کتل پکار دی.

(۴) او لرجل اشتراها بماله، کوم غنی سرې چه مال زکوة د فقیر نه په بیع واخلې، دهغه دپاره هم دا مال زکوة جائز کیږي، دا هم ښکاره خبره ده، چه د شراء زکوة دوه صورتونه دی، یو خو دا چه د بل چا ورکړې شوې زکوة د فقیر نه واخستلې شی، په دې کښې خو هیڅ اختلاف نشته، او یو صورت دادې، چه یو سرې خپل ورکړې شوې زکوة د فقیر نه په بیع واخلې، د جمهورو په نزد دا هم جائز دی، لیکن مکروه دی، او د امام احمد رحمتهما په نزد جائز نه دی، دا

(۱) په اصل کښې اسلامی ملک کښې جهاد کښې تلونکی یعنی لښکري د حکومت د طرفه مقرر وی، کوم ته چه زمونږ په عرف کښې فوج وائی ددوی دپاره یو دیوان یعنی رجستر وی چه په هغې کښې د لښکر والو نومونه لیکلی کیږي، او هغوی ته باقاعدہ دبیت المال نه رزق یعنی وظیفه ملاویری دغه جماعت ته مرتزقه هم وائی یعنی په جهاد کښې د تلونکو هغه جماعت چه هغوی دپاره د بیت المال نه رزق او وظیفه مقرر ده. په کتاب الجهاد کښې به داسې قسمه څیزونه او ابواب راځي نو د کومو خلقو نومونه چه په دغه رجستر کښې وی دهغوی خو په نمبر نمبر په جهاد کښې تللی گویا مقرر او واجب دی دهغوی نه علاوه چه کوم خلق په جهاد کښې تلل غواړي دهغوی جهاد تطوعاً گنړلې کیږي.

اختلافی مسئله د باب الرجل یتاع صدقه، دلاندې تیره شوې ده.

(۵) اولرجل کان له جار مسکین، که یو غنی سرې ته فقیر د زکوة مال هدیہ کړی، نو دا مال هغه غنی اخستلې شی، ددې نمبر ۵ او د تیر شوې نمبر ۴ دواړو دپاره د جواز اخذ وجه ظاهره ده، چه کله زکوة یو ځل خپل مصرف او محل ته اورسیدو، نو ادا شو، اوس چه دا فقیر په دې کښې څه تصرف کوی، کولې شی، دهغه خپل مال دې، او هغه چه چاته هم ورکوی، بطور زکوة او صدقه نه ورکوی، ځکه چه اول خو په دې فقیر باندې خپل زکوة واجب هم نه دې، بالفرض که وی هم، نو د زکوة، زکوة کیدل موقوف دې په نیت زکوة باندې، او هغه دلته کښې شته نه، (مهل) په بذل کښې حضرت په دې باندې قصه بریره رضی الله عنه لیکلې ده، په بذل کښې حضرت په دې باندې قصه د بریره رضی الله عنه لیکلې ده، لک صدقه و لنا هدیہ، چه تاسو په مشکوة او دهغې نه مخکښې په نورالانوار کښې وئیلې ده، چه تبدل د ملک مستلزم دې، تبدل د عین لره حکما، دا حدیث مخکښې په دې کتاب کښې باب الفقیر یهدی للغنی من الصدقة، کښې راروان دې.

[۱۳۶] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِمَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زَيْدٍ، كَمَا قَالَ مَالِكٌ: وَرَوَاهُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ زَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي الثَّبْتُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت عطاء بن یسار د حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: او د مذکوره بالا حدیث هم معنی ئې روایت او فرمائیلو - "امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی: چه دې حدیث لره ابن عیینه د زید نه هم داسې بیان کړې دې لکه څنگه چه مالک وئیلې دی - او ثوری د زید نه روایت کړې دې او وئیلې ئې دی: [حدثنی اللیث عن النبی صلی الله علیه و آله یعنی یو با اعتماد کس زما په وړاندې د نبی کریم صلی الله علیه و آله حدیث بیان کړو -

[۱۶۳۷] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ، حَدَّثَنَا الْفَرَيَّابِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانٌ، عَنْ عَمْرَانَ الْبَارِقِيِّ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُحِيلُ الصَّدَقَةَ لِقَبْلِ الْأَفْرِ سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ابْنِ السَّبِيلِ أَوْ جَارٍ فَقِيرٍ يُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ فَيُهْدَى لَكَ أَوْ يَدْخُوكَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ فِرَاسٌ، وَابْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

د حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: صدقه د هېڅ غنی د پاره حلال نه ده - مگر داچه د الله په لاره کښې (مجاهد) وی یا مسافر وی یا یو فقیر همسایه ته صدقه ورکړې شوه او هغه فقیر تاسو ته هدیہ درکړی، یا تاسو ته دعوت درکړی - امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی چه دې حدیث لره فراس او ابن ابی لیلی د عطیه نه، هغوی د ابو سعید نه، او هغوی د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ددې په مثل باندې روایت کړې دې -

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۷، ۱۹۰۹۰) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹، ۴۲۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳/۳۱، ۴۰، ۹۷) (ضعيف)

باب كَمْ يُعْطَى الرَّجُلُ الْوَاحِدُ مِنَ الزَّكَاةِ

باب: ۲۶- یو سړی ته دې د زکات نه څومره قدرې ورکړې شي؟

[۱۶۳۸] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْعَبَّاسِ، حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُبَيْدٍ الطَّلَاطِي، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَّارٍ، زَعَمَ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ: سَهْلُ بْنُ أَبِي حَتْمَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "وَدَّاهُ بِمِائَةِ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ" يَعْنِي دِيَّةَ الْأَنْصَارِيِّ الَّذِي قُتِلَ بِخَيْبَرَ.

حضرت سهل بن حشمه انصاري رضي الله عنه خبر ورکړې دې چې نبی کریم صلی الله علیه و آله هغوی ته د صدقې د اوبسانو نه دیت ادا کړې وو - یعنی د هغه انصاري رضي الله عنه دیت کوم چې په خیبر کښې قتل کړې شوې وو -

تشریح: قوله: أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ سَهْلُ بْنُ أَبِي حَتْمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَدَّاهُ بِمِائَةِ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ - يَعْنِي دِيَّةَ الْأَنْصَارِيِّ الَّذِي قُتِلَ بِخَيْبَرَ.

دلته په دې باب کښې درې څیزونه د بیان محتاج دي، اول ترجمه الباب کښې چې کومه مسئله ذکر ده، چې یو سړی ته د زکوۍ څومره مقدار ورکولې شي ددې بیان او اختلاف ائمه، دویم د حدیث الباب تشریح، دریم د حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت، درې واړه څیزونه قابل تحقیق دي، والله الموفق والمیسر.

بحث اول: یو سړی ته څومره زکوۍ ورکولې شي؟

مسئله مختلف فیه ده، د احنافو په نزد شخص واحد ته مادون النصاب ورکولې شي، او بقدر نصاب ورکول مکروه دي، لیکن دا که هغه سړی مدیون وي، نو بیا په دې صورت کښې دومره ورکولې شي، چې د اداء دین نه پس هغه سره مادون النصاب باقی پاتې شي، دغه شان که یو سړی عیال والا وي، نو هغه ته دومره مقدار ورکولې شي، چې که هغه په ټولو باندې تقسیم کړي، نو د هر یو په حصه کښې د نصاب نه کم راځي، او د امام مالک او احمد رضی الله عنهما په نزد یو سړی ته بقدر کفایه عام ورکولې شي، یعنی دومره مقدار چې دهغه دپاره سره د عیال نه ټول کال دپاره کافی وي، او د حضرت امام شافعی رحمته الله علیه په نزد دومره مقدار به ورکولې شي، چې دهغه باقی عمر غالب دپاره کافی وي، او عمر غالب دوه شپيته کاله دي، کما تقدم، (سهل)

خطابی فرماني چې د شافعيه مذهب دادي، چې په دې کښې هیڅ تحديد نشته، بلکه بقدر الحاجة ورکولې شي، او د سفیان ثوري رحمته الله علیه په نزد یو سړی ته د خمسون درهما نه زیات نشي ورکولې، او دا یو قول د امام احمد رحمته الله علیه دي ۱هـ، (عرف) په اصل کښې د جمهورو مسلک په دې کښې (کما قال الرفق) دادي، چې یو فقیر ته به د ما يحصل به الغنی نه زیات نشي ورکولې، او د ما يحصل به الغنی تفصیل مخکښې تیر شوې دي، چې د ائمه ثلاثه په نزد ددې مصداق قدر کفایه دي، د مالکیه او حنابلې په نزد کفایه عام دي، (د ټولو کال کفایه) او

^۱ صحیح البخاري/اللدیات ۲۲ (۶۸۹۸)، صحیح مسلم/القسمه ۱ (۱۶۶۹)، سنن النسائي/القسمه ۲ (۴۷۱۴)، سنن ابن ماجه/اللدیات ۲۸ (۲۶۷۷)، (تحفة الأشراف: ۴۶۴۴، ۱۵۵۳۶، ۱۵۵۹۲) (صحیح) ویاتې هذا الحديث مفصلاً برقم (۴۵۲۰)

د شافعيه په نزد د غير مکتسب دپاره د باقی پاتی عمر غالب کفايه، او د مکتسب مثلاً تاجر په حق کښې د هرې وړخې د کفايه حصول، يعنی روزانه دهغه دومره آمدنی وی، چه دهغه او دهغه د اهل او عيال دپاره کافي وی،

بحث ثانی: تشریح حدیث:

د دې حدیث د الفاظو ترجمه خو داده، چه سهل ابن خثمه انصار رضی اللہ عنہ فرمائي، چه نبی کریم ﷺ هغه ته سل اوبسان د صدقاتو د اوبسانو نه ورکړل، دهغه انصاری په ديه کښې، چه په خيبر کښې قتل شوې وو، يعنی چا لره چه دخيبر يهوديانو قتل کړې وو. دا حدیث دلته کښې ډير زيات مجمل او مختصر دې، چه په تفصيل سره د کتاب الحدود دلاندې باب القسامه کښې راروان دې، دهغې خلاصه داده، چه يو انصاری صحابی چه دهغه نوم عبدالله بن سهل دې، يو وړخ د خپل ملگری سره، چه دهغه نوم محيصه دې، د مدينې منورې نه خيبر ته لاړو، خيبر ته رسيدلو نه پس دا دواړه ملگری د يو بل نه جدا شول، لږ ساعت پس چه محيصه واپس خپل ځاني ته راغلو، کوم ځاني کښې چه جدا شوې وو، چه وې ليدل چه دهغه ملگری عبدالله بن سهل د يو اونې لاندې وژلې شوې دې، بيا ددې نه پس په حدیث کښې دې، چه انصارو د قتل دا مقدمه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې پيش کړه، چونکه قاتلان په تعين سره معلوم نه وو، او د خيبر په يهوديانو باندې د انصارو شبهه وه، ددې وجې نه نبی کریم ﷺ د قسامه فيصله او فرمائيله، تفصيل ددې خو به په خپل مقام کښې راځي، خلاصه ددې داده، چه انصارو د يهوديانو قسمونه منلو ته تيار نه وو، چه دا خلق دروغ وائي، ددوی د قسمونو هيڅ اعتبار نشته، لهذا مقدمه خارج کيدل پکار وو، ليکن ددې باوجود بيا هم نبی کریم ﷺ د مقتول صحابی ديت کښې سل اوبسان د بيت المال د اوبسانو نه د مقتول ورور ته، چاچه مقدمه راوړې وه، ورکړل، يعنی عبد الرحمن بن سهل ته ئې ورکړل. (۱)

ددې واقعي د تفصيل نه معلومه شوه، چه نبی کریم ﷺ دا ديت عبد الرحمن بن سهل ته ورکړې وو، حالانکه دلته کښې په حدیث الباب کښې د وده ضمير سهل بن خثمه ته راجع دې، لهذا دا لفظ د تاويل محتاج دې، يا خو داسې وئيل پکار دی، چه سهل ته ورکولو نه مراد دهغه قوم ته ورکول دی، او دهغه قوم انصار دې، او د مقتول ورور عبد الرحمن ته ورکړې شو، هغه هم انصاری دې، او يا داسې وئيل پکار دی، چه دلته کښې دا ضمير غير مذکور طرف ته راجع دې، او هغه غير په اصل قصه کښې مذکور دې.

يو فقهي اشکال او دهغې جواب:

دلته کښې يو سوال دې، چه مصارف د زکوة متعين دی، او ديه په هغې مصارفو کښې نه دې، بيا دا اوبسان په ديت کښې څرنگه ورکړې شو؟ ددې جواب دا ورکړې شوې دې، چه

(۱) د نبی کریم ﷺ انصارو ته د مقتول ديت ورکول دهغوی په رعايت کښې د مصلحت په طور وو چه د يو مسلمان وينه دغسې مفت ضائع نه شی او دا چه راروان وخت کښې ددغه دواړو فريکو انصار او يهودو په مينځ کښې گډې او بې چينې پاتې نه شی کذا قال المشايخ رحمهم الله په دې ټولو خبرو ځان ښه پوهه کړی انشاء الله په باب القسامه کښې به مو ډيرې په کار راشي. والله الموفق.

ممکن ده، چه داسې اوښلې شي، چه دې صورت حال لره تحمل حمالة باندې محمول کړې شي، چه د اصلاح ذات البين دپاره گویا نبی کریم ﷺ دیت په خپله ذمه باندې واخستلو، او بیا د قرضدارو د حصې نه ئې هغوی ته ورکړو، او یا داسې اوښلې شي، چه د مؤلفه القلوب د حصې نه دا اوښان نبی کریم ﷺ هغوی ته ورکړل، والتوجه الاول للخطابی والثاني ذكره صاحب المنهل.

بحث ثالث: د حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت

زما په نزد ډیر مشکل دې، ځکه چه اول خود اوښانو دا ورکول د زکوة دپاره نه وو، بلکه د دية په طور باندې وو، دویم دا چه سل اوښان یو سړی ته ورکول د هیچا مذهب نه دې، د ډیر غور او فکر نه پس توجیه دا په پوهه کښې راځی، چه دا خو صحیح ده، چه دا ورکول بطور زکوة نه وو، لیکن چونکه مال د زکوة وو، په دې اعتبار سره ترجمه سره مناسبت پیدا کیږی، پاتې شو دا اشکال، چه په دومره لوڼي مقدار کښې زکوة یو سړی ته څرنگه ورکولې شي، نو ددې حل دا کیدې شي، چه بې شکه فقیر ته خو دومره مقدار ورکولې نشی، لیکن دا خو تحمل حماله وو، چه دهغې تعلق د دین سره وی، او مقدار د دین خو لوڼي نه لوڼي کیدې شي.

هذا ما عندي والله سبحانه و تعالى اعلم بالصواب، الحمد لله د باب سره متعلق مباحث پوره شول، دا باب په سبق کښې همیشه دپاره ماته مشکل معلومیدو، امید دې چه اوس به حل شوې وی. و حدیث الباب اخرجه ایضا البخاری ومسلم والترمذی والنسائی وابن ماجه مختصرا و مطولا، (منهل)

باب مَا تَجُوزُ فِيهِ الْمَسْأَلَةُ

باب: په کوم صورت کښې سوال کول جائز دی؟

[۱۶۳۹] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْأُمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَفْهَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ سَمُرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «الْمَسْأَلُ كَذُوحٍ يَكْدَحُ بِهَا الرَّجُلُ وَجْهَهُ فَمَنْ شَاءَ أَبْقَى عَلَى وَجْهِهِ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَ، إِلَّا أَنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ ذَا سُلْطَانٍ أَوْ فِي أَمْرٍ لَا يَجِدُ مِنْهُ بُدًّا».

حضرت سمره رضي الله عنه د نبی کریم ﷺ نه روایت کوی چه حضور ﷺ او فرمائیل سوال کول خپل خان لره زخمی کول دی، په دې سره انسان خپل مخ لره شوکه وی او زخمی کوی - چنانچه څوک چه غواړی نو هغه دې د خپل مخ آبرو (عزت) باقی اوساتی او څوک چه غواړی نو ضائع دې کړی، لیکن بیا هم که څوک د حکمران نه سوال او کړی یا ډیر زیات لاچاره شي، نو بیا څه مضائقه نشته دې -

تشریح: قوله: قَالَ «الْمَسْأَلُ كَذُوحٍ يَكْدَحُ بِهَا الرَّجُلُ وَجْهَهُ فَمَنْ شَاءَ أَبْقَى عَلَى وَجْهِهِ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَ إِلَّا أَنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ ذَا سُلْطَانٍ أَوْ فِي أَمْرٍ لَا يَجِدُ مِنْهُ بُدًّا».

۱: سنن الترمذی للزکاة ۳۸ (۶۸۱)، سنن النسائي للزکاة ۹۲ (۲۶۰۰)، تحفة الأشراف: ۶۱۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۰/۵، ۱۹، ۲۲) (صحیح)

مسائل د مسئلې جمع، بمعنی سوال، او کدوح د کدح جمع د څه زخم نښه، مراد ترې نه داغ دې، یعنی د خلقو نه غوختل او سوال کول، خپل مخ لره داغدار او عیب دار کول دی، پس د چا چه زړه غواړی، خپل مخ دې داغدار کړی، که نه غواړی نو د سوال نه دې ځان اوساتی، یعنی د سوال ذلت سره د سرې د مخ رنړا ختمیږی، دهغه عزت خاوري کیږی، لیکن ددې نه مراد تخییر نه دې، چه نبی کریم ﷺ اجازت ورکوی، بلکه دا د زجر او توبیخ د قبیلې نه دې، کفوله تعالیٰ فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر انا اعتدنا للظلمین نارا، بیا مخکښې فرمائی، مگر دا چه یو سرې سوال او کړی، د یو بادشاه نه، چه د بیت المال نه را کړی، ځکه چه په بیت المال کښې د ټولو مسلمانانو حصه ده، یا دا چه څه حاجت او مجبوری ډیره زیاته شدیدې وی، چه هلته د سوال نه بغیر بله څه لاره نه وی، نو بیا په دې صورت کښې د بادشاه نه علاوه هم سوال کولې شی.

الحديث اخرجه ايضا النسائي والترمذی وقال حسن صحيح (منه)

[۱۶۴۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هَارُونَ بْنِ رِثَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي كِنَانَةُ بْنُ نُعَيْمٍ الْعَدَوِيُّ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ مُخَارِقٍ الْهَلَالِيِّ، قَالَ: تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "أَقِمِّي يَا قَبِيصَةُ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ فَنَأْمُرَكَ بِهَا"، ثُمَّ قَالَ: "يَا قَبِيصَةُ، إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِأَحَدٍ ثَلَاثَةَ رَجُلٍ تَحْمِلُ حَمَالَةً فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ فَسَأَلَ حَتَّى يُصِيبَهَا ثُمَّ تُمْسِكُ، وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِمَةٌ فَاجْتَا حَتَّى مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ فَسَأَلَ حَتَّى يُصِيبَ قَوْمًا مِنْ عَيْنٍ أَوْ قَالَ: سِدَادًا مِنْ عَيْنٍ، وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ فَاقَةٌ حَتَّى يَقُولَ ثَلَاثَةَ مِنْ ذَوِي الْحَيِّ مِنْ قَوْمِهِ قَدْ أَصَابَتْ فَلَنَا الْفَاقَةُ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ فَسَأَلَ حَتَّى يُصِيبَ قَوْمًا مِنْ عَيْنٍ أَوْ سِدَادًا مِنْ عَيْنٍ ثُمَّ تُمْسِكُ، وَمَا يَوَافِقُ مِنَ الْمَسْأَلَةِ يَا قَبِيصَةُ سَمِعْتُ يَأْكُلُهَا صَاحِبُهَا سَمْعًا".

حضرت قبيصه بن مخارق هلالی ﷺ نه روایت دې چه (یو ځل) زه د چا ضامن جوړ شوم. بیا زه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم نو هغوی ﷺ او فرمائیل: ای قبيصه! اودریږه تردې پورې چه مونږ ته د څه صدقه راشی نو مونږ به ستا د پاره په هغې کښې د درکولو حکم او کړو بیا ئې او فرمائیل: ای قبيصه! سوال کول حلال نه دی، سوا د دریو کسانو نه د یو کس د پاره: کوم کس چه د چا ضمانت واخلی نو د هغه د پاره سوال کول جائز دی تردې پورې چه هغه خپل ضرورت پورا کړی، او بیا منع شی - دویم هغه سرې چه په هغه باندي څه مصیبت یا آفت راغی او هغه مصیبت او آفت، د هغه مال لره تباہ کړی نو دداسې کس دپاره سوال کول حلال دی تردې پورې چه د گزاری لائق خپل ضروریات حاصل کړی - او دریم هغه کس چه هغه لره انتهائی احتیاج گیر کړی وی تردې پورې چه د هغه د قوم نه درې عقل مند افراد او وانی چه فلانکې از حد بې وسه شوې دې نو دداسې کس دپاره سوال کول حلال دی تردې پورې چه هغه خپل گزران حاصل کړی او بیا منع شی ددې صورتونو نه علاوه سوال کول ای قبيصه احرام دی، غوښتونکی حرام خوری -

۱: صحیح مسلم للزکاة ۳۶ (۱۰۴۴)، سنن النسائي للزکاة ۸۰ (۲۵۸۰)، ۸۶ (۲۵۹۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۶۸)، ولفد أخرجه: مسند احمد (۴۷۷/۳، ۶۰/۵) (صحیح)

تشریح: قوله: عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ مُخَارِقٍ الْهَلَالِيِّ قَالَ تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَجِلُّ إِلَّا لِأَخَدٍ ثَلَاثَةٍ رَجُلٌ تَحْمِلُ حَمَالَةً فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ الْخ

شرح حدیث:

یعنی د سوال گنجائش صرف د دریو قسمه خلقو دپاره دې، (۱) هغه چا چه تحمل حماله کړې وی، یعنی د دواؤ سرو په مینځ کښې د صلح کولو دپاره د چا حق ئې په خپله ذمه اخستلې وی، (۲) هغه سړې چه دهغه په مال باندې ناساپی مصیبت او آفت راغلې وی، چه دهغې په وجه دهغه ټول مال تباه شوې وی، (نو هغه سړې سوال کولې شی)

حَتَّى يُصِيبَ قَوَامًا مِنْ عَيْشٍ». أَوْ قَالَ «يَسَادَا مِنْ عَيْشٍ تَرْدِي پورې چه هغه ته د خپلې روزی او گذارې بندوبست حاصل شی، یعنی ترڅو پورې چه ورته حاصل نه وی، تر هغې پورې سوال کولې شی، د حاصلیدو نه پس نشی کولې (۳) یو هغه سړې چه دهغه مالی حالت خو مخکښې ښه وو، لیکن بیا وروستو په تنگۍ کښې مبتلا شو، بلکه د هغه تنگی محققه شوه، په داسې طریقې سره چه دهغه د قوم درې باخبره عقلمند سړی دا گواهی ورکړی، چه او واقعی فلانې سړې نن صبا په فاقه (اولړه) کښې مبتلا دې.

په اصل کښې غوڅتونکې په دوه قسمه دی، یو غیر مشهور سړی، چه دهغه حاجت او عدم حاجت چاته صحیح طریقې سره معلوم نه وی، دویم مشهور سړی، پیژندگلو، چه دهغه باره کښې محلي والا د مخکښې نه خبر وی، چه هغه حاجت مند نه دی، داسې سړې چونکه په سوال کښې متهم وی، ددې وجې نه ده دپاره هغه وخته پورې سوال کول جائز نه دی، تر څو پورې چه دهغه د قوم یو څو سړی اونه وائی، چه او واقعی دا سړې اوس حاجت مند دې، د خپل قوم قید ددې وجې نه دی، چه هغوی د نورو په نسبت زیات دده د حال نه خبر دی، د دې حدیث نه بعضې شافعیه لکه ابن خزیمه وغیره دا استدلال کړې دې، چه د ثبوت اعسار دپاره د دریو سرو شهادت پکار دې، جمهور علماء دا وائی، چه دا څیز د باب شهادت نه نه دې، بلکه د تبیین حال او تحقیق حال د قبیلې نه دې، یا داسې وئیل پکار دی، چه د استحباب په طریقې سره دې، گنی د اعسار (یعنی تنگی) ثبوت هم د نورو څیزونو پشان د دواؤ کسانو په شهادت سره کیږی.

د حد غنی باره کښې د جمهورو دلیل:

ددې حدیث حتی یصیب قواما من عیش نه د جمهورو تائید کیږی، چه د غنی او فقر مدار په حصول کفایه باندې دې، و قد تقدم تفصیل الخلاف فيه.

والحدیث اخرجه ایضا احمد و مسلم والنسائی وابن حبان والدارقطنی و ابن خزيمة (منه)

[۱۶۴۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَخْضَرِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْخَنَّانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ، فَقَالَ: "أَمَا فِي بَيْتِكَ شَيْءٌ؟" قَالَ: بَلَى، جِلْسٌ نَلْبَسُ بَعْضُهُ وَنَبْسُطُ بَعْضُهُ وَقَعْبٌ نُشْرَبُ فِيهِ مِنَ الْمَاءِ، قَالَ: "الْيَتِيمُ بِهِمَا"، قَالَ: فَأَتَاهُ بِهِمَا فَأَخَذَهُمَا

۱: سنن الترمذي للبيوع ۱۰ (۱۲۱۸)، سنن النسائي للبيوع ۲۰ (۴۵۱۲)، سنن ابن ماجه للتجاراۃ ۲۵ (۲۱۹۸)، (نحلة الأشراف: ۹۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۰/۳، ۱۱۴، ۱۲۶) (ضعيف)

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدِيهِ، وَقَالَ: "مَنْ يَشْتَرِي هَذَيْنِ؟" قَالَ رَجُلٌ: أَنَا أَخَذَهُمَا بِدَرَاهِمٍ، قَالَ: "مَنْ يَزِيدُ عَلَى دَرَاهِمٍ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، قَالَ رَجُلٌ: أَنَا أَخَذَهُمَا بِدَرَاهِمَيْنِ، فَأَعْطَاهُمَا إِيَّاهُ وَأَخَذَ الدَّرَاهِمَيْنِ وَأَعْطَاهُمَا الْأَنْصَارِيَّ، وَقَالَ: "اشْتَرِ بِأَحَدِهِمَا طَعَامًا فَأَبِذْهُ إِلَى أَهْلِكَ وَاشْتَرِ بِالْآخَرِ قَدُومًا فَأَتِنِي بِهِ"، فَأَتَاهُ بِهِ، فَشَدَّ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَوْدًا بِيَدِيهِ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: "أَذْهَبْ فَاحْتَطِبْ وَبِعْ وَلَا أَرَيْتَكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا"، قَدْ هَبَ الرَّجُلُ يَحْتَطِبُ وَيَبِيعُ فَجَاءَ وَقَدْ أَصَابَ عَشْرَةَ دَرَاهِمٍ فَاشْتَرَى بِبَعْضِهَا تَوْبًا وَبِبَعْضِهَا طَعَامًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَحْمِيَ الْمَسْأَلَةَ نُكْتَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لثَلَاثَةٍ: لِيَذِيَ فَقْرٍ مُذْقِرٍ، وَلِيَذِيَ غُرْمٍ مُغْظِمٍ، وَلِيَذِيَ ذَمٍّ مُوجِعٍ".

حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ روایت کوی چی یو انصاری د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښي راغي او هغه څه غوښتل - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرماښل آیا ستا په کور کښي څه نشته دي؟ هغه اووي ولي نشته دي، يوه کمبل غوندي ده، دهغي يوه حصه اغوندم او څه خان ته خوره وم او يوه پيال څه په هغي سره څښاک کوو - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرماښل دا دواړه ماته راوړه - چنانچه هغه راوړل - نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغي لره په خپل لاس کښي واخستل اووي فرماښل: څوک دا څيزونه اخلي؟ يو کس اووي زه دي لره په يو درهم باندې اخلم - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرماښل د يو درهم نه په زيات باندې څوک اخلي؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا دوه يا درې ځله او فرماښل: يو (بل) کس اووي زه ددي دوه درهمه درکوم، چنانچه هغوی صلی اللہ علیہ وسلم دا دواړه څيزونه هغه ته ورکړل او دوه درهمه ئي ترينه واخستل او دواړه ئي هغه انصاري ته ورکړل او هغه ته ئي او فرماښل: په يو درهم باندې طعام واخله او خپل کور والو ته ئي ورکړه او په دويم سره تير واخله او ماته ئي راوړه، چنانچه هغه راوړو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خپلو لاسونو سره په هغي کښي لاسکي واچولو اووي فرماښل: څه لرگي کټ کوه او خرخوه، او تر د پنځلسو ورځو پورې څه زه تا اونه وينم - چنانچه هغه کس لاړو، لرگي به ئي کټ کول او خرڅول به ئي، بيا راغي او هغه ته لس درهمه ملاؤ شوي وو په څه باندې ئي کپړا واخستله او په څه سره ئي د خوراک څښاک څيزونه، نو رسول الله او فرماښل: دا ددي نه بهتر دي څه په سوال کولو سره ستا په مخ باندې د قيامت په ورځ داغ وي - بي شکه غوښتل (سوال کول) روانه دي سوا د دريو کسانو نه: از د فقير محتاج خاک نشين، يا په بي آرامي کښي مبتلا قرضدار يا په ديت کښي د پريوتلي وينې والا (يعني په چا باندې څه دقتل ديت لازم وي -)

تشریح: قوله: « قَالَ » « أَمَا فِي بَيْتِكَ شَيْءٌ ». قَالَ بَلَى جَلَسَ نَلْبَسُ بَغْضَةً وَتَبَسُّطُ بَغْضَةً وَقَفْتُ نَشَرْتُ فِيهِ مِنَ الْمَاءِ. قَالَ « انْتَبِهِ بِهِمَا ». قَالَ فَأَتَاهُ بِهِمَا فَأَخَذَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِيَدِيهِ وَقَالَ ... الخ

د حديث مضمون واضح دي، د تشریح محتاج نه دي.

د بيع المزايده (نيلام) جواز:

په دي حديث کښي دا ذکر دي، څه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د هغي سړي تات او د لرگي پيالي په دي طريقي سره خرڅ کړل، څه هغي څه په بيع من يزید او بيع المزايده سره تعبير کولي شي، اول تعبير لره امام ترمذي او دويم تعبير لره امام بخاري په ترجمه الباب کښي اختيار کړي دي،

چه هغې ته زموږ په معاشره كښې نيلا م او نيلا مې بيع وئيلې شي، دا د جمهورو په نزد جائز ده، او د ابراهيم نخعی رحمته الله په نزد مكروه ده، او بعضې علماء لكه امام اوزاعي رحمته الله او اسحق بن راهوايه د تخصيص قائل دي، هغه داچه داسې قسمه بيع صرف په غنائم او مواريت كښې جائز ده، هر ځاني كښې جائز نه ده، حديث الباب ته امام ترمذي رحمته الله حسن وئيلې دې، او امام بخاري رحمته الله هيڅ يو صريح حديث په دې مسئله كښې مسندانه دې ذكر كړې.

قوله: وَلَا أَرَيْتَكَ خَفْسَةً عَشْرَ يَوْمًا.

او دې نه وينم پنځلسو ورځو پورې، (پنځلس ورځې ماته خپل شكل مه ښايه، يعنې زما مجلس ته مه راز، بلكه په كوم كار كښې دې لگوم، په هغې كښې لگيا اوسه، بيا پنځلس ورځې پوره كيدو نه پس راشه او ماته صورت حال بيان كړه.

قوله: إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ لِّدَى فَقْرٍ مُذْقِعٍ أَوْ لِّدَى غُرْمٍ مُفْطِعٍ أَوْ لِّدَى دَمٍ مُّوجِعٍ.

شرح حديث:

سوال كول جائز نه دى، مگر د درې قسمه خلقو دپاره:

(۱) هغه سړى دپاره چه دهغه فقر دفعاء يعنې خاورو سره يوځاني كونكې وى، كما فى قوله تعالى او مسكينا ذا متربة،

(۲) داسې قرضدارې چه دهغه قرض قطع يعنې شديد وى، يقال اقطع الامر اى اشد، د دين د شديد كيدو مطلب دادې، چه دهغې ادا كول ډير زيات گران وى، ځكه چه اسباب ئې نه وى. (۳) د داسې دم والا دپاره، چه هغه ئې بې آرامه كړې وى، يعنې د څه قتل په مسئله كښې يو سړى په خپله ذمه ديت واخستو، د اصلاح ذات البين په طور باندى، ليكن په هغه كښې دومره استطاعت نشته، چه هغې لره ادا كړې شي، اوس كه ديت نه ادا كوى، نو قاتل لره به قتلولى شي، چه هغې سره به ده ته تكليف رسى، نو په داسې صورت حال كښې ده دپاره سوال كول جائز دى، والحديث اخرجه ايضا احمد و ابن ماجه والترمذى و قال حديث حسن و اخرجه النسائي مختصرا (مهل)

باب كَرَاهِيَةِ الْمَسْأَلَةِ

باب: ۲۷. د غوښتلواو د سوال كولو بېدى.

[۱۶۴۲] (۱) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ رَبِيعَةَ يَعْنِي ابْنَ بَرِيدٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَبِيبُ الْأَمِينُ أَمَّا هُوَ أَلَمْ يَحْبِيبْ وَأَمَّا هُوَ عِنْدِي فَأَمِينٌ عَوْفُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَةً أَوْ ثَمَانِيَةً أَوْ تِسْعَةً، فَقَالَ: "أَلَا تَبْأَيُّعُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟" وَكُنَّا حَدِيثٌ عِنْدَ بَيْعَةٍ، قُلْنَا: حَتَّى قَالَهُمَا ثَلَاثًا فَبَسَطْنَا أَيْدِينَاَ قَبَايِعَنَا، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا قَدْ بَايَعْنَاكَ، فَعَلَّامَ تَبَايَعُكَ؟ قَالَ: "أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَتَصَلُّوا الصَّلَاةَ الْخَمْسَ وَتُسَمِّعُوا وَتُعْطِيعُوا، وَأَسْرَ كَلِمَةً خَفِيَّةً، قَالَ: وَلَا تَسْأَلُوا النَّاسَ شَيْئًا، قَالَ: فَلَقَدْ كَانَ بَعْضُ أَوْلِيكَ النَّفَرِ يَسْقُطُ سَوْطُهُ فَيَسْأَلُ أَحَدًا أَنْ يَنَالَهُ إِيَّاهُ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَدِيثُ هِشَامٍ لَمْ يَرَوْهُ إِلَّا سَعِيدٌ.

(۱) صحيح مسلم للزكاة ۳۵ (۱۰۴۳)، سنن النسائي للصلاة ۵ (۴۶۱)، سنن ابن ماجه للجهاد ۴۱ (۲۸۶۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷/۶) (صحيح)

د حضرت ابو مسلم خولانی نه روایت دې چه ما ته یو حبیب (خوب) او امین کس حدیث بیان کړو. هغه زما محبوب او ما ته قریب او نزدې امین دې (یعنی) حضرت عوف بن مالک رضی الله عنه هغه بیان کوی چه مونږ د رسول الله ﷺ په خدمت کښې اووه یا اته یا نهه افراد وو، حضور ﷺ او فرمائیل: آیا تاسو د الله د رسول سره بیعت نه کوئ؟ حالانکه مونږ اوس اوس تازه بیعت کړې وو. مونږ اووې مونږ بیعت کړې دې، مگر هغوی ﷺ خپله خبره درې ځله او فرمائیل: پس مونږ خپل لاسونه وراوږده کړل او بیعت مو اوکړو. یو کس اووې ای د الله رسول! مونږ (ددې نه وړاندې) ستاسو نه بیعت کړې دې نو اوس په څه خبره باندې بیعت اوکړو؟ حضور ﷺ او فرمائیل: "(په دې خبره باندې چه) صرف د الله عبادت به کوئ، د هغه سره به څه خیز شریک نه جوړوئ، پنځه وخته مونږ به کوئ او د احکام شریعت او د حکامو خبره به، اورئ او منئ به ئې. او یوه خبره ئې په مزه غوندي او فرمائیل: "د خلقو نه به څه نه غواړئ." بیان کوی چه بیا د هغه خلقو حال دا وو که د چا نه به څه کوره (چابک) هم پریوتلو نو هغه به چاته داسې نه وئیل چه دا رواخه او ماته ئې راکړه.

تشریح: قوله: عن عوف بن مالك قال كنا عند رسول الله - صلى الله عليه وسلم - سبعة أو ثمانية أو تسعة فقال «ألا تبايعون رسول الله - صلى الله عليه وسلم -». وكنا حديث عهد ببيعة

عوف بن مالک رضی الله عنه فرمائي: چه مونږ یوه ورځ د نبی کریم ﷺ په مجلس کښې اووه یا اته یا نهه کسان موجود وو، نبی کریم ﷺ او فرمائیل: چه آیا ما سره بیعت نه کوئ، هغه فرمائي چه چونکه مونږ نزدې زمانه کښې د نبی کریم ﷺ سره بیعت کړې وو، یعنی بیعة اسلام، ددې وجې نه مونږ عرض اوکړو، چه یا رسول الله ﷺ مونږ خو تاسو سره بیعت کړې دې، نو اوس په کوم خیز باندې بیعت اوکړو، په دې باندې نبی کریم ﷺ هغې حاضرینو ته په بعضو اعمالو باندې بیعت اوکړو، کوم چه په حدیث کښې ذکر دی.

د صوفیانو په بیعت سلوک باندې استدلال:

حضرت شیخ په حاشیه د بډل کښې لیکلې دی، چه په دې حدیث کښې په بیعت او سلوک باندې چه د صوفیاؤ په نزد مشهور دی، دلیل ملاویرې، ځکه ظاهره خبره ده، چه دا بیعت علی الاسلام خو وونه، بلکه په اعمال صالحه او د کفر او شرک نه بچ کیدو باندې وو،

و فی المنهل تحت عنوان، فقه الحديث، دل الحديث علی ما کان علیه النبی صلی الله علیه وسلم من الحرص علی نشر الدعوة و تبلیغ الاحکام کلما وجد الی ذلک سبیلا، و علی مشروعیة التعاقد علی البر والتقوی. ۱هـ

قوله: وَأَسْرَ كَلِمَةً خَفِيَّةً: او یوه خبره نبی کریم ﷺ په مزه آواز سره او فرمائیل، دې دپاره چه ټول ئې واؤنری، هغه داچه وَلَا تَسْأَلُوا النَّاسَ شَيْئًا». ددې عدم سوال هدايت نبی کریم ﷺ په مزه ځکه او فرمائیل، چه د خلقو حالات مختلف وی، د بعضو دپاره د سوال گنجائش وی، بلکه بعضې وخت کښې ضروری وی، او د بعضو دپاره د سوال کولو گنجائش نه وی، ددې

وجي نه ټول خلق ددې مخاطب او مکلف نه شو. (کذا فی المنهل)

قَالَ فَلَقَدْ كَانَ بَعْضُ أَوْلِيكَ التَّغْرِ يَسْقُطُ سَوْطُهُ فَمَا يَسْأَلُ أَحَدًا هَغَ خَبْرَهُ چه نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ته پته بیان کړه، په هغې باندې هغې حضراتو چه کوم شدت سره عمل او کړو، راوی هغې لره بیانوی، چه دغې بیعت کونکو کښې د بعضو حال دا وو، چه که په هغوی کښې به چرته د سور سړی کور ا هم په زمکه پریوته، نو بل چاته به ئې سوال نه کولو، چه رانې کړه، بلکه په خپله به د سورلئ نه کوزیدو، او هغه به ئې پورته کوله، رضی الله تعالی عنهم و عن سائر الصحابة،

والحديث أخرجه ايضا مسلم و النسائي وكذا ابن ماجه في باب البيعة و اشار المصنف الى كونه غريبا بقوله حديث هشام لم يروه الا سعيدا (منهل)

[۱۶۴۳] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: وَكَانَ ثَوْبَانُ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَكْفَلُ لِي أَنْ لَا يَسْأَلَ النَّاسَ شَيْئًا وَاتَّكَفَلَ لَهُ بِالْجَنَّةِ؟" فَقَالَ ثَوْبَانُ: أَنَا، فَكَانَ لَا يَسْأَلُ أَحَدًا شَيْئًا.

د حضرت ثوبان رضی الله عنه نه مروی دی او دا د حضور ﷺ مولى (غلام او خادم) وو. بیان کوی چی رسول الله ﷺ او فرمائیل: څوک دې چه هغه ماته دا ضمانت راکړی چه هغه به د خلقو نه څه نه غواړی چه زه هغه ته د جنت ضمانت ورکړم؟ نو حضرت ثوبان رضی الله عنه اووې زه. چنانچه هغه به د هیچا نه سوال نه کوو.

بَابُ فِي الْإِسْتِعْفَافِ

باب: ۲۸- د سوال نه د بیج کیدو فضیلت

عفة په معنی د ترک او پرهیز، وئیلې شی، عفا عن الشيء یعف، من باب ضرب عفا و عفة و عفا ای امتنع عنه پس مطلب دا شو، چه د سړی د الله تعالی نه عفة عن السؤال طلب کول، یعنی چه الله تعالی هغه لره د سوال نه بیج کړی.

[۱۶۴۴] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُمْ، ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ، حَتَّى إِذَا نَقَدَ مَا عِنْدَهُ، قَالَ: "مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَذْخِرَهُ عَنْكُمْ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللَّهُ، وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَيِّرْهُ اللَّهُ، وَمَا أَعْطَى اللَّهُ أَحَدًا مِنْ عَطَاءٍ أَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ."

١) زما په ذهن کښې ددې حکمت دا راغلي دي چه دا جزء هغوی د راز په طور او فرمائیلو چه بعضي دا واوړی او بعضي ئې وانه وړی او د خلقو عادت وی چه د راز او پټي خبرې لتون او تپوس کوی دغسې دلته د حضور ﷺ د مجلس نه د پاسیدلو نه پس د یو بل نه تپوسونه کول چه حضور ﷺ دا پته څه خبره او فرمائیله؟ چه په دې کښې به په دې خبره کښې نور هم اهمیت پیدا کیری والله تعالی أعلم بالصواب.

٢) تقرر به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۰۸۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي للزكاة ۸۶ (۲۵۹۱)، سنن ابن ماجه للزكاة ۲۵ (۱۸۳۷)، مسند احمد (۲۷۵/۵، ۲۷۶، ۲۷۹، ۲۸۱) (صحیح)

٣) صحیح البخاري للزكاة ۵۰ (۱۴۶۹)، والرقاق ۲۰ (۶۴۷۰)، صحیح مسلم للزكاة ۴۲ (۱۰۵۳)، سنن الترمذي للبر ۷۷ (۲۰۲۴)، سنن النسائي للزكاة ۸۵ (۲۵۸۹)، (تحفة الأشراف: ۴۱۵۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للصلقة ۲ (۷)، مسند احمد (۹۳، ۴۷، ۱۴، ۱۲، ۹، ۳/۳) (صحیح)

د حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي چې د انصارو څه خلقو د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه سوال اوکړو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغوی ته عنایت او فرمائیلو- هغوی بیا سوال اوکړو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغوی ته ورکړل تردې پورې چې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره څه وو، هغه ټول ختم شو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: زما سره چې کوم مال هم وی هغې لره به زه هرگز ستاسو نه، نه ذخیره کووم او څوک چې د سوال نه ځان بچ کوی الله تعالی به هغه لره بچ کوی او څوک غنا اختیاروی الله تعالی به هغه لره غنی کوی- او څوک چې صبر کوی الله تعالی به د هغه نه صابر جوړوی او د صبر نه بل کوم داسې وسیع نعمت نشته چې الله تعالی چاته ورکړي وی

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ أَنَّ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَأَعْطَاهُمْ ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ حَتَّى إِذَا نَقَدَ مَا عِنْدَهُ قَالَ « مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدْخِرَهُ عَنْكُمْ

يعني بعضو انصارو به د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه بار بار سوال کولو، څه وقفې سره، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به هغوی ته ورکول، تردې پورې چې څه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره وو، هغه پاتې نشو، نو یوه ورځ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغوی ته او فرمائیل: چې گورئ، څه مال چې ماسره وی، هغې لره زه چرې هم سنبهالوم نه، بلکه هغه تقسیموم، بیا ئې او فرمائیل: وَمَنْ يَسْتَغْفِرِ اللَّهُ وَمَنْ يَسْتَغْفِرِ اللَّهُ يُغْفِرِ اللَّهُ

شرح حدیث:

کوم سړې چې - خپل نفس نه عفة عن السؤال طلب کوی، یعنی د سوال نه د بچ کیدو کوشش کوی، او خپل نفس په دې باندې اماره کوی، او یا مطلب دادې، چې کوم سړې د الله تعالی نه عفت عن السؤال طلب کوی، او دا غواړي، چې الله تعالی هغه لره د سوال نه اوساتي، یعنې الله نو بیا واقعی الله تعالی هغه لره بچ کوی، او دې پسې جملې مطلب دادې، چې کوم سړې خپله غنی ښکاره کوی، او د خلقو نه استغناء کوی، نو بیا الله تعالی هغه لره په رشتیا غنی جوړوی، د مال په ذریعې سره یا د غنی القلب په ذریعې سره،

وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصْبِرْهُ اللَّهُ او کوم سړې چې د الله تعالی نه توفیق د صبر طلب کوی، یا کوم سړې چې خپل ځان لره په صبر باندې آماده کوی، او په تکلف سره صبر اختیاروی، نو الله تعالی هغه ته د صبر خصلت ورکوي، چې بیا دهغې په ذریعې ده دپاره صبر کول آسان وي.

وَمَا أَعْطَى اللَّهُ أَحَدًا مِنْ عَطَاءٍ أَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ». یعنی د صبر نه زیات څه دولت خو چاته ورکړې شوې نه دي، ځکه چې ددې نه لوڼي څه خصلت نشته، ځکه چې صبر داسې یو خصلت دي، چې ددې ضرورت د ژوند د شعبو نه په هره شعبه کېږي پېښېږي، ځکه چې انسان ته ژوند په منزلونو کېږي په هر منزل کېږي څه نه څه ناخوښه خبره پېښېږي، او دهغې بهرین علاج او حل صبر دي، نو گویا چې صبر د انسان په قدم قدم باندې پکار راتلونکې څیز دي، ددې وجې نه دي ته اوسع العطايا فرمائيلې شوې دي، د صبر خلاصه رضا بالقضاء ده، (۱) چې کومه ناخوښه خبره پېښه شوې ده، هغه منجانب الله او د الله تعالی د تقدیر نه ده، او

(۱) دا تفسیر د صبر بالمعصیت دي، د صبر دوه قسمونه دي: (۱) صبر عن المعصیت: نفس د مصیبت (گناه) نه د منع کولو کوشش کول. (۲) صبر علی الطاعة: خپل نفس په اطاعت باندې مضبوط ساتل او په دې کېږي مشقت برداشت کول.

پته نه لگی، چه په هغې کښې خو مره مصلحتونه پته دی.
والحدیث اخرجہ ایضا البخاری و مسلم والنسائی والترمذی (منهل)

[۱۶۴۵] () حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ حَبِيبٍ أَبُو مَرْوَانَ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ وَهَذَا حَدِيثُهُ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ سَلْمَانَ، عَنْ سَيَّارِ أَبِي خَمْزَةَ، عَنْ طَارِقٍ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَصَابَتْهُ فَاَقَةٌ فَأَنْزَلَهَا بِالنَّاسِ لَمْ تُسَدِّ فَاَقَتُهُ وَمَنْ أَنْزَلَهَا بِاللَّهِ أَوْشَكَ اللَّهُ لَهُ بِالْغِنَى إِمَّا بِمَوْتٍ عَاجِلٍ أَوْ غِنًى عَاجِلٍ".

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "چاته چه انتهائی سخت حاجت پېښ شو او د هغه لره په خلقو باندې پیش کړو نو دده دا حاجت به نه پوره کیږي او چاچه په الله پاک باندې پیش کړو نو عنقریب به الله تعالی د هغه لره بهې پرواه کړي - یا به دده ته زر مرگ راشي (او د دنیا د غمونو او مصیبتونو نه به د هغه لره خلاص کړي) یا به زر غنی شي - (او هیچا ته به ئې حاجت پاتې نه شي) -

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « مَنْ أَصَابَتْهُ فَاَقَةٌ فَأَنْزَلَهَا بِالنَّاسِ لَمْ تُسَدِّ فَاَقَتُهُ وَمَنْ أَنْزَلَهَا بِاللَّهِ أَوْشَكَ اللَّهُ لَهُ بِالْغِنَى » (۱)

تشریح: قوله: إِمَّا بِمَوْتٍ عَاجِلٍ أَوْ غِنًى عَاجِلٍ (۲)

کوم سړی ته چه فقیري او اولره پېښه شي، او هغه دې لره د خلقو په مخکښې بیانوي، نو دهغه اولره ختمیږي نه، ځکه چه اول خو دا ضروري نه ده، چه هغه دده ته څه ورکړي، او که څه ورکړي، نو خلقو ته حاجت خو ئې باقی پاتې دې، دهغې نه ئې استغناء رانغله، او څوک چه خپلې دې فاقي لره الله تعالی ته بیان کړي، او دهغه نه خپل حاجت طلب کړي، نو (دا د دواو حالتونو نه خالی نه دې، یا خو به الله تعالی دهغه انتظام په موت عاجل سره او فرمائي، چه نزدې زمانه کښې به دهغه څه نزدې رشته دار وفات کړي، او دهغه د میراث نه به دده حاجت پوره کړي، یا مطلب دادې، چه خپله دا حاجت مند به وخت پوره کیدو د وجې نه پورته کړي، نه به محتاج وي، او نه به حاجت باقی وي، دویم شکل دادې، چه دده ته به په څه طریقې سره سمدستی غنا ورکړي.

والحدیث اخرجہ ایضا الترمذی و قال حسن غریب، (منهل)

۱: سنن الترمذی ۱۸ (۲۳۲۶) (تحفة الأشراف: ۹۳۱۹)، وقد أخرجہ: مسند احمد (۱/۳۸۹، ۴۰۷، ۴۴۲) (صحیح)

۲: غنی په کسري د غین او قصر یعنی مالداري او د مصاییح په نسخه کښې بالغناء دې یعنی په فتحه د غین او مدرسه چه ددې معنی کفایت (کافی کیدل) ده، د مصاییح په شروحو کښې لیکلی دی چه غناء صحیح دې ځکه چه د حدیث مطلب دادې چه داسې کس ته به الله تعالی ضرور کفایت ورکوي، روستو ئې په حدیث کښې د کفایت دوه شکونه بیان کړي دي. (عون المعبود)

۳: د ابوداؤد په ټولو نسخو کښې دغه شان دې او غني عاجل لیکن په مشکوة کښې او غني آجل (په همزه سره) دې. علامه طیبی هم دې ته ترجیح ورکړې ده، خو دا صحیح نه ده په ظاهره راجح همدا دې کوم چه دلته دې ځکه چه د حدیث مطلب دادې چه الله تعالی داسې سړی ته ضرور کفایت ورکوي او فوراً دهغه انتظام کوي که دهغه یو رشته دار ته مرگ ورکولو سره وی او که په بله طریقه وی، (من البذل والمهمل)

[۱۶۴۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ ابْنِ الْفِرَاسِيِّ، أَنَّ الْفِرَاسِيَّ، قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَسْأَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا، وَإِنْ كُنْتَ سَائِلًا لَأَبْدَأَ بِسَائِلِ الصَّالِحِينَ".

د ابن الفراسی نه روایت دی چه فراسی رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه و آله ته او وئیل: ای د الله رسوله! ایا زه سوال کووم؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: نه. که چرې ته ضرور سوال کوې چه د هغې نه ستا خلاصې نه وی نو د نیک خلقو نه سوال کوه.

عَنْ ابْنِ الْفِرَاسِيِّ أَنَّ الْفِرَاسِيَّ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَسْأَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- « لَا وَإِنْ كُنْتَ سَائِلًا لَأَبْدَأَ بِسَائِلِ الصَّالِحِينَ ».

او که سوال ستا دپاره ډیر ضروری وی، نو بیا د صالحانو نه سوال کوه، ځکه چه د صالح نه سوال کولو کښې زیات ذلت نه وی، ځکه چه صالح سرې یو مسلمان لره ذلیل نه گنړی، دویم داچه که هغه سره څه وی، نو دربه کړی، گنی کم از کم دعاء به درته او کړی، او مناسب لاره به درته اوښائی.

دې حدیث لره ابن الفراسی د خپل پلار فراسی نه روایت کوی، بنو فراس یوه قبيله ده، په دې دواړو کښې د هیچا نوم معلوم نه دې، او بعضې وائی، چه فراسی ئې نوم وو، او وئیلې شوی دی، چه صحیح فراس دې، یعنی بغیر د یاء نسبت نه، او فراس دهغه نوم دې، والحديث أخرجه ايضا النسائي، ((منهل))

[۱۶۴۷] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ يُسْرَيْنَ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ السَّاعِدِيِّ، قَالَ: اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَلَمَّا فَرَعْتُ مِنْهَا وَأَذَيْتُهَا إِلَيْهِ أَمَرَنِي بِعَمَالِهِ، فَقُلْتُ: إِنَّمَا عَمِلْتُ لِلَّهِ وَأَجْرِي عَلَى اللَّهِ، قَالَ: خُذْ مَا أُعْطِيتْ فَإِنِّي قَدْ عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فَعَمَلْنِي"، فَقُلْتُ مِثْلَ قَوْلِكَ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئًا مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسْأَلَ فُكِّلْ وَتَصَدَّقْ".

حضرت ابن ساعدی رضی الله عنه بیان کوی چه حضرت عمر رضی الله عنه مالره د زکات تحصیدار جوړ کړو او وې لیرلم. کله چه زه ددې کار نه فارغ شوم او راغلم او جمع کړې شوی صدقات مې هغوی ته پیش کړل نو هغوی زما په باره کښې حکم او کړو چه ده ته دې دده حق الخدمت ورکړې شی ما او وې نه ما دا کار د الله د پاره کړې دې او زما اجر په الله پاک باندې دې. هغوی او فرمائیل: کوم څه چه تاته درکولې شی هغه واخله، ما هم د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې داسې قسم، کار کړې وو، نو حضور صلی الله علیه و آله ماته د هغې حق الخدمت را کړې وو، ما هم ستا غوندې جواب ورکړې وو، نو رسول الله صلی الله علیه و آله ماته فرمائیلې وو: "کله چه تاته څه څیز درکړې شی بغیر ددې نه چه ته د هغې سوال او کړې نو (هغې لره واخله او) او خوره او صدقه ئې کړه."

۱: سنن النسائي للزكاة ۸۴ (۲۵۸۸)، تحفة الأشراف: ۱۵۵۲۴، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳۴/۴) (ضعيف)

۲: صحيح البخاري للزكاة ۵۱ (۱۴۷۳)، صحيح مسلم للزكاة ۳۷ (۱۰۴۵)، سنن النسائي للزكاة ۹۴ (۲۶۰۵)، تحفة الأشراف: ۱۰۴۸۷، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷/۱، ۴۰، ۵۲) (صحيح)

تشریح: قوله: عَنْ ابْنِ السَّاعِدِيِّ قَالَ اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَلَى الصَّدَقَةِ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْهَا وَأَذْبَنْتُهَا إِلَيْهِ أَمَرَ لِي بِعَمَالَةٍ

عمالة یعنی اجرة عمل، او دهغه وظيفه مضمون د حديث واضحه دې، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئًا مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسْأَلَ فَكُلْ وَتَصَدَّقْ » یعنی کله هم چرته يو خيز بغير د سوال او د اشراف نفس نه راشي، نو هغې لره قبلوه، او قبلولو نه پس ئې خوره، او صدقه کوه ئې هم.

حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل، چه صوفيان وائي، چه كه يو خيز حلال بغير د فرمائش او لالچ نه ملاؤ شي، نو هغې لره د الله تعالى د طرف نه گنرل پكار دي، هغې لره رد كول جائز نه دي، گني بيا په سوال باندې هم نه ملاويږي، صاحب منهل ليكلي دي، چه د داسې خيز قبول د امام احمد رحمه الله په نزد واجب دي، د ظاهر حديث په بناء باندې، او د جمهورو په نزد صرف مستحب دي. (۱)

تنبیه: ددې حديث په سند کښې دي، عن ابن الساعدي، قاضي عياض فرمائي الصواب ابن السعدي و اسمه قدامة ابن وقدان و قيل عمرو بن وقدان، هغوی فرمائي چه ده ته سعدي ددې وجې نه وئيلې شي، چه ده په ماشوموالي کښې قبيله بنو سعد بن بكر کښې پټی څکلي وو، هسې دې قرشي، عامري، او مالکي دي، من بنی مالک بن حنبل بن عامر، او دده د خوی نوم عبدالله بن السعدي دي، هغه هم صحابي دي، لهذا دې صحابي ابن الصحابي شو، حافظ منذري رحمه الله فرمائي واما الساعدي فنسبة الى بني ساعده من الانصار من الخزرج ولا وجه له ههنا یعنی د ساعدي د صحيح کيدلو دلته کښې هيڅ صورت نشته، بلکه ابن السعدي صحيح دي، (من العون)

زه وایم، حافظ د تقریب په شرع کښې ابن الساعدي نه دي اخستلي، صرف ابن السعدي ئې اخستلي دي، وقال هو عبدالله. ۱ هـ

والحديث أخرجه ايضا مسلم والنسائي من طريق المصنف بلفظه وأخرجه البخاري والنسائي من طريق الزهري عن ابن السعدي بلفظ تقدم ۱ هـ (منهل)

۱، علامه عینی د طبری نه نقل کړی دی هرکله چه دا خبره ده چه الله تعالی د اهل کتابونه جزیه اخستل فرمائیلی دی حالانکه دا خبره ښکاره ده چه ددوی اکثر مالونه د حرام کاروبار، شرابونو، خنزیرانو، او د سودی معاملاتو په ذریعه حاصل شوی دی نوییا په اهل اسلام کښې چه دچا سره مال دي چه دهغې باره کښې دا معلوم نه وی چه هغه دا څنگه گټلې دي جائز طریقې سره ئې گټلې دي او که ناجائز طریقې سره، ددې قبول جائز دی په دې شرط چه بعینه هم ددغې مال حرام کیدل معلوم نه وی کوم چه هغه درکوی. ۱ هـ (منهل) قلت لي فيه نظر، اهل اسلام په اهل کتاب باندې قیاس کول څنگه صحيح دي؟ ځکه چه اهل کتاب دپاره شراب او خنزیر حلال دي. وفي نور الانوار (تحت عنوان هل الکفار مخاطبون بالفروع) الا لخصر والخنزیر فان الخمر لهم كالخمر لنا والخنزیر له كالشاة لنا. اهـ فتأمل.

[۱۶۴۸] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَقُّفَ مِنْهَا وَالْمَسْأَلَةَ: «الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ: اخْتَلَفَ عَلَى أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ: «الْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ»، وَقَالَ أَكْثَرُهُمْ: عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، «الْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ»، وَقَالَ وَاحِدٌ: عَنْ حَمَّادٍ، «الْمُنْفِقَةُ».

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چې رسول الله صلی الله علیه و آله په منبر باندې او فرمايېل، او حضور صلی الله علیه و آله د صدقې او د هغې نه د بچ کیدو (فضیلت) او د سوال کولو (مذمت) بیانولو، وې فرمایېل: بره لاس د خکته لاس نه بهتر دې - بره لاس خرچ والا لاس وی او لاندې لاس سوال کوونکې وی - "امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی چې په دې روایت کښې په ایوب باندې کوم چې د نافع نه روایت کوی، اختلاف کړې شوې دې عبد الوارث وئیلې دی چې د بره لاس نه مراد "المتعففه" دې یعنی چې کوم سوال او غوښتنه نه کوی - او په واسطه د سلمان بن زید د ایوب نه روایت کوونکي اکثر حضرات د بره لاس نه مراد "المنفقة" یعنی خرچ کولو والا لاس، بیانوي - د حماد نه صرف یو راوی (مسدد بن مسرهد) المتعففه ذکر کړې دې -

تشریح: قوله: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: «.....» «الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى» وَقَالَ وَاحِدٌ عَنْ حَمَّادٍ «الْمُنْفِقَةُ».

شرح حدیث:

د متن په الفاظو کښې چې د راویانو کوم اختلاف دې، مصنف هغې لره بیانوي، هغه دا دې، چې دې حدیث لره د نافع نه روایت کونکې یو خو مالک دې، چې دهغه روایت د ټولو نه اول مصنف بیان کړو، هغه د خود الید العلیا تفسیر المنفقة سره روایت کړې دې، او دویم سرې د نافع نه روایت کونکې ایوب سختیانی دې، بیا د ایوب شاگردان خپلو کښې مختلف دی، بعضو دهغه نه هم دا نقل کړې دی، (الید العلیا المنفقة) او بعضو ددې نه خلاف الید العلیا المتعففه نقل کړې دې، د ثانی روایت کونکې عبد الوارث دې، او د اول نقل کونکې د ایوب نه حماد بن زید دې، د حماد اکثرو شاگردانو دهغه نه هم دا نقل کړې دی، (المنفقة)، لیکن د حماد صرف یو شاگرد دهغه نه المتعففه نقل کړې دی، حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني (فتح ص ۲۳۶ ج ۳) چې د یو نه مراد مسدد دې، بیا مخکښې فرماني چې یو نه دې، بلکه دوه دی، دویم ابو الربیع الزهرانی دې ۱هـ، په عون المعبود کښې لیکلې دی، رجع الخطابی فی المعالم رواية المتعففه وقال انها اشبه واصح و رجع ابن عبد البر فی التمهید رواية المنفقة و کذا رواه البخاری فی صحیحہ و قال النووی فی شرح المسلم انه الصحیح قال المنذری و أخرجه البخاری و مسلم و النسائی بهذا اللفظ الید العلیا المنفقة والسفلی السائلة، ۱هـ (عون) حافظ فرماني چې د اکثر و احادیثو نه دا معلومېږي، چې ید علیا منفقة دې، او سفلی سائله دې،

۱: صحیح البخاری/الزکاة ۱۸ (۱۴۲۹)، صحیح مسلم/الزکاة ۳۲ (۱۰۳۳)، سنن النسائی/الزکاة ۵۲ (۲۵۳۴)، (تحفة الأشراف: ۸۳۳۷)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الصدقة ۲ (۸)، مسند احمد (۹۷/۲)، سنن الدارمي/الزکاة ۲۲ (۱۶۹۲) (صحیح)

قال وهذا هو المحدث وهو قول الجمهور. ١ هـ

[۱۶۴۹] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ التَّمِيمِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو الزَّعْرَاءِ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِيهِ مَالِكِ بْنِ نَضْلَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْأَيْدِي ثَلَاثَةٌ: فَيَدُ اللَّهِ الْعُلْيَا، وَيَدُ الْمُعْطَى الَّتِي تَلِيهَا، وَيَدُ السَّائِلِ السُّفْلَى، فَأَعْطِ الْفَضْلَ وَلَا تَعْزِزْ عَنْ نَفْسِكَ».

د حضرت مالک بن نضله رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: لاس په درې قسمه باندې دې یو لاس د الله دې کوم چه د ټولو نه بره دې - دویم د ورکوونکی لاس دې کوم چه د هغې نه پس دې - او د سائل لاس د ټولو نه لاندې دې، لهذا چه کوم زیاتې دې هغه ورکړی او د خپل نفس په وړاندې عاجز مه جوړیږه - (د نفس خبره مه منه -) -

عَنْ مَالِكِ بْنِ نَضْلَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « الْأَيْدِي ثَلَاثَةٌ فَيَدُ اللَّهِ الْعُلْيَا وَيَدُ الْمُعْطَى الَّتِي تَلِيهَا وَيَدُ السَّائِلِ السُّفْلَى

جمع بين الروايات:

ټول احاديث مخېنې ته ايځودلو نه پس وټيلې شې، چه علو حقيقي خو يد دالله تعالى ته حاصل دې، او په انسانانو كښې يد عليا المنفقة دې، او يد سفلى سائله دې، او بيا كه نور زيات تفصيل او كړې شې، نو داسې به وټيلې شې، چه ترتيب داسې دې، المنفقة المتعفة عن الاخذ، الآخذة بغير سوال او اسفل الايدي اليد السائلة دې، (بذل عن الحافظ)

بَابُ الصَّدَقَةِ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ

باب: ۲۹- بنی هاشم ته صدقه ورکول څنګه دی؟

(عالي نسب) د مسئله ترجمه الباب د بيان نه مخكښې بطور تمهيد ددې مضمون ذكر كول مناسب دی، چه حضور اكرم صلی اللہ علیہ وسلم قرشي هاشمي دې، قبيله قريش په ټولو قبائل عرب كښې د ټولو نه افضل ده، لكه چه په احاديثو كښې ددې تصريح شته، دترمذی شريف يو حديث مرفوع دې، ثم خيرا القبائل فجعلني من خير القبيلة، او په صحيح مسلم كښې دې، الناس تبع لقريش في هذا الشأن، (اي الخلافة)

بيا په بطون قريش كښې (يعني د قريشو په خاندانونو كښې) د ټولو نه افضل بنو هاشم دې، ځكه چه حضور اكرم صلی اللہ علیہ وسلم هاشمي دې، هغوی د هاشم بن عبدمناف د اولاد نه دي، هاشم دهغوی جد ثاني وو، د صحيح مسلم او د سنن ترمذی حديث دې، نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائيل: چه الله تعالى د ابراهيم عليه السلام د اولاد نه اسماعيل عليه السلام لره منتخب كړو، او د اسماعيل عليه السلام د اولاد نه بنو كنانه لره منتخب كړو (ددې نه مراد نضر بن كنانه دې، اگر چه د كنانه نور خامن هم وو) او په بنو كنانه كښې ئې قريش منتخب كړل، (١) او په قريش كښې ئې بنو هاشم

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۰۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۴۷۳) (صحيح)

٢: د نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم په اجداد كرام كښې د قريش مصداق څوك دی په دې كښې دوه اقوال مشهور دي: (۱) نضر بن كنانه، د نضر بن كنانه اولاد قريش دي. (۲) فهر بن مالك، لهذا د فهر اولاد قريش دي، ددې نه اول قول جمهور طرف ته منسوب دې ددوی صلی اللہ علیہ وسلم په سلسله نسب كښې فهر بن مالك..... ٤٦

منتخب کړل، او په بنو هاشم کښې ټي زه منتخب او ممتاز کړم، د دغې علو نسبې او شرف اصلی د وجې نه شریعت مطهره بنو هاشم لره مصارف زکوة مقرر نه کړل، په حدیث شریف کښې دی، ان هذه الصدقات انما هي اوساخ الناس و انها لا تحل لمحمد ولا لآل محمد (رواه مسلم) یعنی د صدقې مال د خلقو خیرې دي، د محمد او آل محمد دپاره جائز نه دي، نو په دې باندې خو د ټولو علماؤ اجماع ده، چه د نبی کریم ﷺ دپاره زکوة جائز نه دي، بعضو علماؤ د صدقه نافله باره کښې هم اجماع نقل کړې ده، چه هغه هم د نبی کریم ﷺ دپاره جائز نه ده، لیکن دا مسئله اجماعی نه ده، بلکه په دې کښې د بعضو اختلاف دي، اگر چه د جمهورو مسلک هم دادي، چه دا هم د نبی کریم ﷺ دپاره جائز نه وه، دغه شان په دې باندې هم اجماع ده، چه د بنو هاشم دپاره زکوة جائز نه دي، او په صدقة التطوع کښې اختلاف دي، عند الحنفية په دې کښې دواړه اقوال دي، بعضو جواز ته ترجیح ورکړې ده، او بعضو عدم جواز ته ترجیح ورکړې ده، د حضرت گنګوهی راني په کوکب کښې د عدم جواز ده، او د باقی ائمه ثلاثة په نزد قول معتمد دادي، چه د هغوی دپاره صدقه نافله جائز ده. (منهل)

په هرمة د صدقة کښې د بنو هاشم سره بنو المطلب هم شامل دي، او که نه:

د آل محمد ﷺ دپاره چه په دې حدیث کښې صدقه ناجائز کړې شوې ده، ددې نه مراد صرف بنو هاشم دي، یا ددوی سره بنو المطلب هم شامل دي؟ دا مسئله د علماؤ په مینځ کښې اختلافی ده، په اصل کښې د هاشم بن عبدمناف، چه دهغه په اولاد کښې نبی کریم ﷺ دي، دهغه درې ورونه نور هم وو، مطلب، نوفل، عبد شمس، لهذا د دې څلورو واړو نه څلور خاندانونه جوړ شو، په دوی کښې د بنو هاشم مرتبه د ټولو نه اعلی ده، ځکه چه خپله حضور اکرم ﷺ ددې خاندان نه دي، بیا په نورو دریو خاندانونو کښې بنو المطلب ته دا خصوصیت او شرف حاصل دي، چه هغوی په زمانه جاهلیت او اسلام دواړو کښې د بنو هاشم نصرت او حمایت کړې دي، لکه په زمانه د مقاطعې د قریشو کښې په شعب ابی طالب کښې د بنو هاشم سره صرف بنو المطلب وو.

ددې وجې نه به نبی کریم ﷺ د غنیمت د خمس په تقسیم کښې بنو هاشم او بنو المطلب دواړو ته حصه ورکوله، په دې باندې د بنو نوفل او بنو عبد شمس بعض خلق د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او گيله ټي او کړه، چه تاسو د بنو هاشم سره صرف بنو المطلب شامل کړل، او باقی دوه قبیلې مو پریخودلې، حالانکه کومه رشته چه تاسو سره د

له..... په یوولسم پښت دي، او نصر بن کنانه دیارلسم پښت، داسې: محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن قصي بن کلاب بن مرة بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک بن النضر بن کنانه بن خزیمه بن مضر بن الیاس بن النضر بن نزار بن معد بن عدنان، په صحیح بخاری کښې د حضور ﷺ نسب عالی دلته پورې مذکور دي، علماؤ لیکلي دي چه ددې نه خوا په صحیح طریق محفوظ نه دي. فافده: د خلفاء راشدینو نسب د حضور ﷺ سره داسې ملاوړې چه علی د حضور ﷺ په دویم پښت (عبدالمطلب) کښې او عثمان غنی په څلورم پښت (عبدمناف) او صدیق اکبر په اووم پښت (مرة) او عمر فاروق په اتم پښت (کعب) کښې ملاوړې.

بنو المطلب ده، هغه زمونږ هم ده، ټول د یو نیکه اولاد یو، په دې باندې نبی کریم ﷺ او فرمائیل: انا و بنی المطلب لا نفرق فی جاهلیه و لا اسلام و انما نحن و هم شی واحد و شبک بین اصابعه، یعنی نبی کریم ﷺ د یو لاس گوټې د بل لاس په گوټو کښې داخل کړې، او وې فرمائیل، چه مونږ او هغوی د همیشه نه داسې یو، (رواه ابو داؤد، بدل) ص... ج ۲) مطلب دا شو، چه دا خو صحیح ده، چه درې واړه خاندانونه ما سره په قرابت کښې برابر دی، لیکن د نصرت او تعاون په اعتبار سره برابر نه دی، په دې اعتبار سره صرف بنو المطلب مونږ سره دی، ددې نه معلومه شوه، چه په خمس غنیمت کښې بنو هاشم سره بنو المطلب هم شامل دی. اوس دا چه د حرمت صدقه په مسئله کښې هم بنو المطلب د بنو هاشم سره دی، او که نه؟ په دې کښې اختلاف دې، د امام ابو حنیفه رحمته الله او امام مالک رحمته الله په نزد شامل نه دی، او د امام شافعی رحمته الله په نزد داخل دی، د شافعی رحمته الله په نزد ددې دواړو دپاره زکوة جائز نه دې، او د حضرت امام احمد بن حنبل په دې کښې دواړه روایتونه دی، کما فی المغنی، یو پشان د شافعیه، او دویم پشان د احناف او مالکیه.

امام شافعی رحمته الله فرمائي چه نبی کریم ﷺ سهم ذوی القربی په قبائل قریش کښې چاته هم نه دې ورکړې، سوا د بنو هاشم او بنو المطلب نه، او په اصل کښې دا بدل دې، ددې نه چه په صدقاتو کښې دې دواړو قبیلو ته هیڅ نشی ورکولې، جمهور وائی، چه دا خبره نه ده، بلکه بنو المطلب ته په بله وجې سره سهم ورکړې شو، یعنی نصرت او حمایت، لکه چه دهغې حدیث نه معلومیرې، کوم چه مخکښې تیر شو، او نصرت او حمایت د اخذ زکوة نه مانع نه دې، بلکه ددې نه مانع صرف قرابت دې، او په قرابت کښې اقرب الی النبې ﷺ صرف بنو هاشم دی، باقی درې واړه خاندانونه په قرابت کښې برابر دی، لهذا دهغوی حکم به هم یو شان وی.

د بنو هاشم مصداق:

بیا یو اختلاف دلته کښې دا هم دې، هغه دا چه د بنو هاشم مصداق څوک دی؟ د احنافو په نزد په دې کښې پنځه کورنۍ داخلې دی، آل عباس، آل علی، آل جعفر، آل عقیل، دا جعفر او عقیل دواړه د حضرت علی رضی الله عنه وروڼه دی، آل حارث بن عبد المطلب، د احنافو په نزد د ابو لهب اولاد په دې کښې داخل نه دی، ځکه چه د نبی کریم ﷺ خاندان والو کښې صرف دې پنځو کورنو د نبی کریم ﷺ نصرت او حمایت کړې وو، چه دهغې د وجې نه دوی د اعزاز او اکرام مستحق شو، په خلاف د ابو لهب نه، چه هغه نبی کریم ﷺ ته تکلیفونه رسول، لهذا هغه د کرامت په ځاني د اهانت مستحق دې، او د جمهورو په نزد د ابو لهب په اولاد کښې چه چا ایمان راوړې دې، هغه هم په دې کښې داخل دی، لکه عتب و معتب، چه د فتح مکه په موقع ئې اسلام قبول کړې وو، او نبی کریم ﷺ دهغوی په اسلام راوړلو باندې خوشاله شوې وو. (منهل)

یو اختلاف دلته کښې دا هم دې، چه د بنو هاشم سره دهغوی موالی هم شامل دی، او که نه؟ مسئله اختلافی ده، د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد د حدیث الباب په بناء باندې (مولی

القوم من انفسهم) د موالی بنی هاشم حکم هم دا دی، او د امام مالک رحمته الله او د بعضو شوافعو په نزد هغوی په دې حکم کښې داخل نه دی.

ازواج مطهرات په دې حکم کښې داخل دی او که نه:

یو بحث دلته کښې دا هم دی، چه د آل (په کومو باندې چه صدقه حرام ده) په مصداق کښې ازواج مطهرات هم داخل دی او که نه؟ ابن بطلال شارح بخاری، د امام بخاری په ترجمه باب الصدقة علی موالی ازواج النبی (صلی الله علیه وسلم) لاندې فرماني چه باتفاق فقهاء هرکله چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ازواج په دې حکم کښې داخل نه دی، نو موالی ازواج په طریقه اولی داخل نه دی، لیکن په دې باندې حافظ په فتح الباری کښې اولاً یو اشکال کړې دی،^(۱) هغه دا چه ابن قدامه په مغنی کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها روایت ذکر کړې دی، چه هغې لره خلال په خپل سند سره ذکر کړې دی، دهغې مضمون دادې، چه یو ځل یو سړی د حضرت عائشه رضی الله عنها په خدمت کښې یو خیز بطور صدقه راوړیږو، نو هغې لره حضرت عائشه رضی الله عنها دې وینا سره واپس کړو، انا آل محمد لا تحل لنا الصدقة، چه مونږ آل محمد یو، او آل محمد صلی الله علیه وسلم دپاره صدقه جائز نه ده، په دې باندې ابن قدامه لیکلې دی، چه دا حدیث تحریم الصدقة علی الازواج باندې دلالت کوی، په دې باندې حافظ لیکلې دی، (فتح) (ص ۲۸۱ ج ۳) وهذا لا یقدح فما نقله ابن بطلال بظاهر، د حافظ د کلام مطلب دادې، چه دا روایت د ابن بطلال د روایت سره کوم چه هغه په اتفاق د علماؤ سره نقل کړې دی، منافی نه دی، د فقهاؤ اتفاق په خپل ځاني دې، دا جدا خبره ده، چه دا اثر عائشه په ظاهر کښې د هغوی د اتفاق نه خلاف دی، بهر حال دا د یو فقیه نه منقول نه دی، چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په ازواج باندې صدقه حرام ده، دې اثر عائشه رضی الله عنها لره علامه عینی مصنف ابن ابی شیبه طرف ته هم منسوب کړې دی. زه وایم، چه د ازواج مطهرات په دې حکم کښې د نه داخلیدو وجه دا ده، چه په هغوی کښې یوه هم هاشمیه نه وه، گو اکثرې په کښې قرشیه وې، لکه په نسائی شریف ص ۸۱ ج ۲ کښې یو روایت دی،^(۲) چه یو ځل حضرت علی رضی الله عنه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته عرض او کړو، چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم څه خبره ده، چه تاسو د خپلې نکاح دپاره قریش (یعنی هغه قریش چه هاشمی نه دی) خوښوئ، او مونږ لره یعنی بنو هاشم لره پریږدئ، په دې باندې نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: چه آیا ستا په ذهن کښې داسې څوک هاشمیه شته، چه هغې سره زه نکاح او کړم، هغه اوئیل چه اوجی، بنت حمزه رضی الله عنه ده، په دې باندې نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: چه حمزه زما رضاعی ورور دی، لهذا دهغه لور زما دپاره حلال نه ده، ددې نه هم دا معلومیږی، چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ټولې نکاح گانې په غیر بنو هاشمو کښې شوې دی.

^(۱) او بیا روسته ئې په خپله ددې جواب هم ورکړو.

^(۲) «ولفظه عن ابی عبد الرحمن السلمي عن علي بن ابي طالب قال قلت يا رسول الله مالك تتوفي في قریش وتدفن عندك احد المحمدية»

[۱۶۵۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ ابْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ رَجُلًا عَلَى الصَّدَقَةِ مِنْ بَنِي مُخْزُومٍ، فَقَالَ لِأَبِي رَافِعٍ: "اصْحَبْنِي فَإِنَّكَ تُصِيبُ مِنْهَا"، قَالَ: حَتَّى آتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْأَلَهُ، فَأَنَاءَ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: "مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ إِنَّا لَا نَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةَ".

ابن ابی رافع د حضرت ابورافع رضی اللہ عنہ نه روایت کوی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د قبیلہ مخزوم نه یو شخص د صدقاتو د پاره مقرر کړو، هغه ابورافع ته اووې: زما سره لار شه، تاته به هم ددی نه حصه ملاؤ شی - هغه اووې: مخکښي زه پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ته ورځم چه د هغوی نه پوښتنه اوکړم، چنانچه هغه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښي راغي او تپوس ئي اوکړو، نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "د قوم مولی (آزاد کړي شوې غلام) هم د قوم نه وی او زموږ د پاره صدقه حلاله نه ده -"

[۱۶۵۲] (۲) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ خَالِدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ تَمْرَةً، فَقَالَ: "لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ صَدَقَةً لَأَكَلْتُهَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ هِشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، هَكَذَا.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم (په یوه لاره کښي) یوه کجوره بیا مونده، نو وې فرمائیل: که چرې دا یوه نه وې چه دا به د صدقي وی نو ما به دې لره خوړلې وې امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی چه دې لره هشام د قتاده نه هم داسې روایت کړې دي -

[۱۶۵۳] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمُحَارِبِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضِيلٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ كُرَيْبِ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "بَعَثَنِي أَبِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِبِلٍ أَعْطَاهَا إِيَّاهُ مِنَ الصَّدَقَةِ".

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ بیان کوی چه مالره زما پلار د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښي اولیږلو د هغه اوبسانو په سلسله کښي کوم چه هغوی ده ته د صدقي نه ورکړې وو -

شرح حدیث:

عَنْ كُرَيْبِ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ بَعَثَنِي أَبِي إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي إِبِلٍ أَعْطَاهَا إِيَّاهُ مِنَ الصَّدَقَةِ (۴)

(۱): سنن الترمذي/الزكاة ۲۵ (۶۵۷)، سنن النسائي/الزكاة ۹۷ (۲۶۱۳)، تحفة الأشراف: (۱۶۵۰)، وقد أخرجه: منه احمد (۱۰۸/۱، ۳۹۰، ۱۲۰) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف: (۱۱۶۵)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الزكاة ۵۰ (۱۰۷۱)، منه احمد (۲۹۱/۳) (صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف: (۶۳۴۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/قيام الليل ۲۷ (۱۳۳۹)، منه احمد (۳۶۴/۱) (صحيح)

(۴): جار مجرور په ظاهره کښي د «اعطاه» سره متعلق دي او مطلب دا دي چه کوم اوبښ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عباس رضی اللہ عنہ ته هديه کړې وو، د صدقه په اوبسانو کښي خو عباس رضی اللہ عنہ هغه اوبسانو لره هغه سر بدلول غوښتل، یا خو په دي وجه چه په هغې کښي کمی او نقص وی (نو زما د ذهن خبره ده)، او صاحب منهل دا ليکلي دي چه په بدليدو سره د عباس رضی اللہ عنہ مقصود دا وو چه اهل صدقه په ځاني د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغوی نه نور اوبسان راوړي گویا هغوی د صدقي خيز اخستل نه غوښتل تنزها وتورعا، اگر چه دا اوبښ د صدقي په طور نه وو بلکه په اداء قرض کښي وو، او صاحب د عون المعبود خود دي مطلب بالکل بدل ۶۹

کریب چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه مولى او آزاد کرده غلام دې، هغه د ابن عباس رضی الله عنه نه نقل کوی، چه هغه لره دهغه والد یعنی عباس رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله خدمت ته اولیرلو، دهغې اوبسانو باره کښې، کوم چه نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته د صدقې د اوبسانو نه ورکړې وو، او ددې نه مخکښې روایت کښې دا زیاتوالې دې، چه د حضرت عباس رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنه لره لیرل، دهغې اوبسانو د بدلولو دپاره وو، په ظاهر کښې مطلب دادې، چه چرته نبی کریم صلی الله علیه و آله به د حضرت عباس رضی الله عنه نه څه اوبسان قرض اخستلې وو، د جهاد یا د مسلمانانو د ضرورت دپاره، بیا چه کله هغوی عباس رضی الله عنه ته هغه اوبسان واپس اولیرل، یعنی دهغې بدل ئې اولیرو، نو په هغې کښې بعضې حضرت عباس رضی الله عنه بدلول اوغوختل، او ددې عرض دپاره هغه ابن عباس رضی الله عنه لره د نبی کریم صلی الله علیه و آله خدمت ته اولیرو، (کذ فی البذل)

ددې تشریح نه پس اوس دا اشکال باقی نه پاتې کیږی، چه حضرت عباس رضی الله عنه خو خالص هاشمی دې، او د هاشمی دپاره صدقه جائز نه ده.

بیهقی په دې حدیث کښې دوه احتمالات لیکلي دي، یو خو هغه کوم چه بره مونږ اولیکو، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د صدقې اوبسان د قرض په ادا کولو کښې لیرلې وو، او هم دا وجه وه، چه حضرت عباس رضی الله عنه ته دهغې د بدلولو حق هم وو، گنی د صدقې د بدلولو څه مطلب، او دویم احتمال ئې دا لیکلې دې، چه ممکن ده، چه دا واقعه د تحريم الصدقة علی بنو هاشم نه مخکښې وی، بیا وروستو تحريم اوشو.

[۱۶۵۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، نَحْوَهُ، زَادَ "أَبِي يُبْدِلُهَا لَهُ".

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه د مذکوره بالا په مثل باندې مروی دې (ابو عبیده) دا اضافه کړې ده ... چه زما پلار مالره اولیرلو چه هغوی دې اوبسانو لره بدل کړی -

شرح السند:

زَادَ أَبِي يُبْدِلُهَا. د زاد ضمير فاعل ابو عبیده راوی طرف ته راجع دې، (۲)، او ابی ییدلها دا جمله د زاد دپاره مفعول دې، د عبارت ترجمه داسې ده، مصنف فرمائي، چه په دې دویم روایت کښې، چه دهغې راوی ابو عبیده دې، هغه ددې جملې زیاتوالې کړې دې، ابی ییدلها، او اول روایت چه دهغې راوی محمد بن فضیل دې، (۳) هغه دا زیاتوالې ذکر کړې نه دې، او ددې جملې مطلب څرنگه چه مونږ مخکښې لیکلې دې، دادې، چه ابن عباس رضی الله عنه فرمائي، چه

له کړې دې هغه لیکي (من الصدقة) په (اعطابا) پورې متعلق نه دې بلکه په (ییدلها) سره متعلق دې او مطلب دا دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله چه عباس رضی الله عنه ته کوم اوبسان لیکلې وو هغه د غیر صدقه په اوبسانو کښې وو خو کله چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته اهل صدقه راغلل (بيت المال کښې) نو عباس سابق اوبسانو لره بدلول غوښتل چه هغه واخله او اهل صدقه ته ئې ورکړه. له والله تعالی اعلم

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۳۵۰) (صحیح)

(۲): دلته په ظاهره دا دهوکه کیږی چه ابی په ترکیب کښې د زاد فاعل دې حالانکه داسې نه ده، ښه پوهه شی.

(۳): په رومبی سند کښې د اعمش شاگرد محمد بن فضیل دې اوپه دویم کښې ابو عبید.

مالره زما والد عباس رضي الله عنه د حضور ﷺ خدمت ته د اوبسانو د بدلولو دپاره ليرېلې وو. د ابی مصداق عباس رضي الله عنه دې

باب الْفَقِيرُ يُهْدِي لِلْغَنِيِّ مِنَ الصَّدَقَةِ

باب: ۲۰- فقیر که د صدقې د مال نه غنی او مالدار ته هدیه ورکړي نو جائز دی.

[۱۶۵۵] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بِلَحْمٍ، قَالَ: "مَا هَذَا؟" قَالُوا: شَيْءٌ تُصَدِّقُ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ، فَقَالَ: "هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ".

حضرت انس رضي الله عنه بیان کوي چه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې غوښه پيش کړې شوه نو حضور ﷺ تپوس او کړو دا څه دی؟ او ئيلي شو حضرت بریري رضي الله عنه ته صدقه کړې شوې وه. دا دهغې نه ده، حضور ﷺ او فرمائیل: دا دهغې د پاره صدقه ده او زموږ د پاره هدیه ده. قوله: فقال «هو لها صدقة ولنا هدية».

دا حدیث ډیر مشهور او معروف دی، ددې تخریج امام بخاری او مسلم دواړو کړې دي، د حدیث مضمون واضح دی، د بیان محتاج نه دی، ددې حدیث نه معلومه شوه، چه د فقیر په صدقې باندې قبضه کولو نه پس هغه څیز صدقه نه پاتې کیږي، اوس که هغه چاته هغه څیز هدیه کول غواړي، نو هغه به هدیه وي، صدقه به نه وي، ددې وجې نه اهل اصول لیکلي دي، چه تبدل د ملک مستلزم دي، تبدل د عین لره حکما.

د صدقې او هدیې په مینځ کښې فرق:

په صدقه او هدیه کښې فرق دا دی، چه په صدقه کښې د متصدق نیت او مقصود صرف ثواب د آخرت وي، د فقیر ذات په دې کښې مقصود نه وي، او هدیه هغه عطیه ده، چه هغې سره مقصود د مهدی الیه تقرب حاصلول وي، او دهغه اکرام مقصود وي، په هدیه کښې حصول ثواب ثانوی درجه کښې وي، او بعضو دې فرق لره په دې طریقې سره واضح کړې دي، چه د صدقې بدله سړې ته په آخرت کښې ملاویږي، ددې وجې نه په دنیا کښې په فقیر باندې دهغه منت او احسان باقی پاتې وي، په خلاف د هدثې نه، چه د هدثې بدله په دنیا کښې هدثې سره ورکولې شي، پس په صدقه کښې یو قسم ښکته والې او ذلت دي، او په هدیه کښې د مهدی الیه اعزاز او اکرام دي، ددې وجې نه صدقه د نبی کریم ﷺ او د بنو هاشم دپاره جائز نه ده، د صدقې او هدثې په مینځ کښې فرق په یو حدیث مرفوع کښې هم وارد دي، (۲) چه په سنن نسائي کښې د باب العمری په اخر کښې موجود دي، دهغې حاصل

(۱) صحیح البخاري/الزکاة ۶۲ (۱۴۹۵)، والیه ۷ (۲۵۷۷۷)، صحیح مسلم/الزکاة ۵۲ (۱۰۷۴)، سنن النسائي/العمری ۱ (۳۷۹۱)، (تحفة الأشراف: ۱۲۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۷/۳، ۱۳۰، ۱۸۰، ۲۷۶) (صحیح)

(۲) چه دهغې الفاظ دادی: عن عبدالرحمن بن علقمة الثقفي قال قدم وفد ثقيف الي رسول الله ﷺ ومعهم هدية فقال أهدية أم صدقة فان كانت هدية فاتما يبتغي بها وجه الله عز وجل قالوا لا بل هدية نقبلها منهم الحديث (نسائي ص ۴۱ ج) ددې جملې په شرح کښې بدل الجهود کښې هم په ظاهر د کاتب په غلطۍ سره گڼې شوي دي چه دې لره موږ د بدل په حاشیه کښې صحیح کړې دي، او په حاشیه کښې موهم وضاحت کړې دي.

دادې، چه په صدقې سره مقصود تقرب الی الله وی، او په هدني سره مقصود دمهدي الیه تقرب وی، چه هغه سره په تعلق کښې زیاتوالې اوشی.

باب مَنْ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ ثُمَّ وَرَثَهَا

باب: ۳۱- چاچه صدقه ورکړه او بیا دې دهغې وارث جوړشو (اووالې خستو، نو دا جالز دی)

[۱۶۵۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ بُرَيْدَةَ، أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كُنْتُ تَصَدَّقْتُ عَلَى أُمِّي بَوَلِيدَةٍ وَإِنَّمَا مَاتَتْ وَتَرَكْتُ تِلْكَ الْوَلِيدَةَ، قَالَ: "قَدْ وَجِبَ أَجْرُكِ وَرَجَعْتَ إِلَيْكَ فِي الْبِرَاثِ".

د حضرت بریده رضی اللہ عنہا نه روایت دي چه یوه ښځه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغله او وې وئیل: چه ما خپلې مور ته یوه وینځه په صدقه کښې ورکړې وه او اوس زما مور وفات شوې ده او دې وینځې لره ئې په ترکه کښې پریخودې ده - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: ستا اجر او ثواب ثابت شو او هغه وینځه تاته په وراثت کښې واپس شوله -

د حدیث الباب مضمون واضح دي، د بیان محتاج نه دي، ددې نه معلومیږي، که د صدقې څیز متصدق ته په میراث کښې واپس راشی، نو دهغې په اخستلو کښې هیڅ گناه نشته، او دا عود فی الصدقة نه دي، ځکه چه میراث امر غیر اختیاری دي، د اکثر و علماؤ مسلک هم دادې، او بعضو علماؤ لیکلې دي، چه داسې قسمه څیز اخستلو نه پس دوباره چاته صدقه کول پکار دي، ځکه اولاً دې لره صدقه کولو د وجې نه حق الله دي سره اوترلې شو (عون المعبود) لیکن دهغوی دا خبره په ظاهر کښې ددې حدیث خلاف ده.

دویم څیز دلته کښې شراء المتصدق صدقته دي، ددې مستقل باب ډیر مخکښې تیر شوې دي، په هغې کښې بې شکه د امام احمد رضی اللہ عنہ اختلاف دي.

باب فِي حُقُوقِ الْمَالِ

باب: د مال د حقوقو بیان

[۱۶۵۷] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "كُنَّا نَعُدُّ الْمَاعُونَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَارِيَةَ الدَّلُوِّ وَالْقَدَرِ".

حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ بیان کوي چه مونږ خلقو به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې د [الماعون] نه دا مراد اخستو چه چاته ئې په سوال سره بوقه (ډولچه) یا کتوي ورکړه -
تشریح: قوله: قال كنا نعد الماعون على عهد رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) عارية الدلو والقدر. په قرآن مجید کښې د بخلاؤ یعنی کنجوسانو مذمت بیان کړې شوې دي، و يمنعون الماعون،

۱: صحيح مسلم/الصيام ۲۷ (۱۱۴۹)، سنن الترمذي/الزكاة ۳۱ (۶۶۷)، سنن ابن ماجه/الصدقات ۳ (۲۳۹۴)، تحفة الأشراف: ۱۹۸۰، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/الفرائض (۶۳۱۵، ۶۳۱۶)، مسند احمد (۳۵۱/۵، ۳۶۱)، وباتي هذا الحديث برقم (۲۸۷۷، ۲۳۰۹) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۲۷۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/التفسير (۱۱۷۰۱)، مسند احمد (۲۸۷ حسن)

دهغوی حال دادې، چه د ماعون (۱) نه هم انکار کوی، هغه هم نه ورکوی، ددې په تفسیر کښې حضرت عبد الله ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائي چه د ماعون مصداق د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې ډولچه او دیگچې وغیره معمولی خیزونه عاریه ورکول وو، او یو قول په دې کښې دادې، چه ددې نه مراد زکوة دې، دریم قول دادې، چه ددې اعلیٰ فرد زکوة دې، او ادنیٰ فرد معمولی خیزونه عاریه ورکول دی، (بدل)

[۱۶۵۸] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَا مِنْ صَاحِبٍ كُنْزٍ لَا يُؤَدِّي حَقَّهُ إِلَّا جَعَلَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُعْصَى عَلَيْهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جَبْهَتُهُ وَجَنْبُهُ وَظَهْرُهُ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَ عِبَادِهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعْدُونَ ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ، وَمَا مِنْ صَاحِبٍ غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي حَقَّهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَوْفَرُ مَا كَانَتْ قَبْلُهَا بِقَاعٍ قَرَفَرٍ فَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطْلُوهُ بِأُظْلَافِهَا لَيْسَ فِيهَا عَقْصَاءٌ وَلَا جُلْحَاءٌ كُلَّمَا مَضَتْ أُخْرَاهَا رُدَّتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُحْكَمَ اللَّهُ بَيْنَ عِبَادِهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعْدُونَ ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ، وَمَا مِنْ صَاحِبٍ إِبِلٍ لَا يُؤَدِّي حَقَّهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَوْفَرُ مَا كَانَتْ قَبْلُهَا بِقَاعٍ قَرَفَرٍ فَتَطْلُوهُ بِأَخْفَافِهَا كُلَّمَا مَضَتْ أُخْرَاهَا رُدَّتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُحْكَمَ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَ عِبَادِهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعْدُونَ ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ."

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کوم صاحب خزانه چه د هغې حق نه ادا کوی نو الله تعالیٰ به د قیامت په ورځ باندې دې مال لره داسې جوړ کړی چه دا به د جهنم په اور سره گرم کړې شی بیا په دې سره د هغه تندې، اړخ او ملا داغلي شی تردې پورې چه الله تعالیٰ د خپلو بندگانو په مابین کښې فیصله او فرمائي، په هغه ورځ چه د هغې طوالت او ږدوالي ستاسو په شمیر سره پنځوس زره کاله دې - ددې نه پس به هغه خپله لاره او وینی، جنت طرف ته یا جهنم طرف ته - او کوم بکرو چیلو والا چه د هغې حق نه ادا کوی نو د قیامت په ورځ باندې به هغه چیلو لره راوستلې شی، د هغې نه په زیات فربه چاق، حالت کښې په کوم کښې چه مخکښې وو، او ده لره به په یو هموار صفا میدان کښې اولته زورند کړې شی، چنانچه هغه چیلن به ده لره په خپلو ښکرو سره وهی او په نوکو سره به ئې پائمال کوی او په دې کښې به څه کړو ښکرو یا ښې ښکرو چیلن نه وی - کومه یوه چه خپل چکر پوره کړی او آخری چیلن تیره شی نو اوله به په ده باندې بیا واپس شی تردې پورې چه الله تعالیٰ د خپلو بندگانو په مابین کښې فیصله او فرمائي، په هغه ورځ کښې چه د هغې طوالت او ږدوالي ستاسو په حساب سره پنځوس زره کاله ده، ددې نه پس به دې خپله لاره او وینی جنت طرف ته، یا جهنم طرف ته - او کوم اوبسانو والا چه ددې حق ادا نه کړو، نو د قیامت په ورځ باندې به دا راوستلې شی، د هغه حالت نه په زیات فربه حالت کښې په کوم

(۱) ماعون د معن نه دې ددې معنی ده شی قلیل (معمولی څیز) په دې کښې دوه اقوال نور هم دی کوم چه حضرت شیخ د تفسیر جمل نه په حاشیه د بدل کښې نقل کړی دی.

(۲) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للزكاة ۳ (۱۴۰۲)، والجهاد ۱۸۹ (۲۳۷۸)، وتفسر براه ۶ (۳۰۷۳)، والحيل ۳ (۹۶۵۸)، صحيح مسلم للزكاة ۶ (۹۸۷)، سنن النسائي للزكاة ۶ (۲۴۵۰)، سنن ابن ماجه للزكاة ۲ (۱۷۸۶)، موطا امام مالك للزكاة ۱۰ (۲۲)، مسند احمد (۲/ ۴۹۰، ۱۰۱، ۲۶۲، ۲۸۳) (صحيح)

کښې چه دا مخکښې وو او مالک لره به په يو هموار او صفا ميدان کښې زورڼد کړې شي او بيا به هغه لره په خپلو خپو سره پانمال کوي کومه چه ددې نه يو چکر پوره کړي، او آخری اوښ تير شي، نو اول به واپس کولې شي تردې پورې چه الله تعالی په خپلو بند گانو کښې فيصله او فرماني په هغه ورځ کومه چه ستاسو په حساب سره پنځوس زره کاله ده، بيا به دې خپله لار اووينی، جنت طرف ته يا جهنم طرف ته.

إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أُوفَرٌ مَا كَانَتْ : اصحاب المواشي (خاروؤ والا) ته چه د خاروؤ زکوة نه ورکولو په وجه کوم عذاب د قيامت په ورځ ورکولې شي، په دې حديث کښې دهغې بيان دې، فرماني: چه هغه بزې به راشي، د قيامت په ورځ ډير په ښه حالت کښې، چه کله په دنيا کښې دهغوی وو، يعنی ښه څرې او طاقتورې به وی، دې دپاره چه مالک لره ښه د پښو لاندي کړي، فيطح لها بقاع قرقر، پس هغه به پر مخې واچولې شي، دهغې بزو په وجه، يعنی دهغې د زکوة نه ورکولو په وجه، په يو هموار ميدان کښې، فتطحة نطح ينطح از باب ضرب و فتح، په ښکر باندي وهل، و تطوه باظلافيها وطى بمعنى د پښو لاندي کول، اظلاف د ظلف جمع ده، دغوا، ميسې او بزې نوکې، يعنی قدمونه، چه منشق يعنی په مينځ کښې څيرې کړې شوي وی، ددې مقابل حافر دې، يعنی هغه چه غير منشق وی، لکه د اس يا خر نوکان، ليس فيها عقضاء و لا حلجاء، عقضاء چه دهغې ښکرونه کاره وی، او حلجاء چه دهغې ښکرونه بالکل نه وی، کله مضت اخواها ردت عليه اولاه.

شرح حديث :

يعنی دهغې خاروؤ مالک لره به په زمکه باندي الته څملولې شي، او هغې ټولو خاروؤ لره به دهغه دپاسه اوگرځولې شي، هغه ټول به دې د پښو لاندي کړي، او دې به په ښکرو باندي وهی او په دۀ دپاسه به تيرېږي، گويا چه هغه ټول ځناور به د گول دائرې په شکل کښې جمع وی، چه کله دهغې ټولو يو چکر پوره شي، نو بيا به دوباره هغوی لره په دۀ باندي تاوهلې شي، چه کله هم آخری خاروې تير شي، نو اول به په دۀ باندي اوگرځولې شي، ځکه چه د آخری په تيريدو سره به دهغوی يو چکر پوره شي، بيا به سردوباره د اول خاروی نه چکر شروع کولې شي.

تنبيه : د صحيح مسلم په يو روايت کښې خو داسې دی، او په يو بل روايت کښې ددې برعکس دې، کله مر عليه اولاه رد عليه اخرها، دې باره کښې قاضی عياض خو داسې فرمانيلې دی، چه په دې کښې قلب واقع شو، او دا تصحيح دې، په کوم روايت کښې چه ددې برعکس دې، هغه صحيح دې، ليکن ملا علی قاری رحمته الله ددې توجیه کړې ده، چه ټولو خاروؤ لره به په يو قطار کښې او درولې شي، هغوی به پرله پسې په دغې سړی باندي گرځي، د هر يو نه پس دويم، بيا چه کله آخره پورې اورسي، نو اوس به دوباره دهغې آخری خاروی نه سلسله شروع کړې شي، زما په خيال کښې ددې دويم روايت په صورت کښې د خاروؤ نيغ قطار زيات مناسب دې، او د اول روايت دپاره د دائرې شکل زيات مناسب دې، والله تعالی اعلم.

فی یوم کان مقداره خمسين الف سنة مما تعدون. یعنی د تعذیب دا ټوله کاروائی به په هغه وړځ کښې کیږي، چه دهغې مقدار د دنیا د وړځو په اعتبار سره پنځوس زره کاله دي، صاحب منهل لیکلې دي، یعنی د کافرانو په حق کښې او د نورو نافرمانو په حق به دهغوی د عصیان په اعتبار سره طول کم او زیات وی، لقله تعالی یوم عسیر علی الکافرین غیر یسیر، او د مومن کامل الایمان په حق کښې به هغه د یو فرض مونځ د وخت نه زیاته آسانه وی، فقی روایة احمد و ابن حبان فقیل ما اطول هذا اليوم فقال والذي نفسي بيده انه ليخفف على المؤمن حتى يكون اخف عليه من صلوة مكتوبة، وانا اسأل الله تعالى ان يجعلني و اهل بيتي و غيرهم من الاصول والفروع من هؤلاء الذين يكون هذا اليوم عليهم اخف من صلوة واحدة.

دا حدیث مطولا په صحیح مسلم کښې هم شته، او په صحیح بخاری کښې هم ددې مضمون راغلي دي،

[۱۶۵۹] (١) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ، قَالَ فِي قِصَّةِ الْإِبِلِ بَعْدَ قَوْلِهِ "لَا يُؤْذِي حَقَّهَا"، قَالَ: "وَمِنْ حَقِّهَا حَلَبُهَا يَوْمَ مَوْرِدِهَا".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ددې په مثل باندې روایت کړې دي. او د اوسانو په باره کښې چه کوم ذکر شو چه "چا ددې حق نه وی ادا کړې" ددې نه پس فرمائی او دهغې د حق نه دادی چه په کومه وړځ باندې دا د اوبو څښلو د پاره راولی دهغې پي اولوشي.

ومن حقها حلبها يوم وردها. ورد بکسر الواو المء الذي ترد عليه، (عون) یعنی د څاروو حقونه کوم چه د مالک په ذمه دی، دهغې نه دا دی، چه دهغوی نه دي پي په هغه وړځ واخستلې شی، په کومه چه هغوی اوبو څکلو دپاره چيني یا تالاب ته اورسی، ددې وړځي تخصیص ئې ددې وجې نه اوکړو، چه په دغه وړځ اوبو باندې فقیران او مسکینان جمع کیږي، باقی دا خیز دهغې حقوق واجبه نه دي، چه دهغې په تفویت باندې تعذیب دي، بلکه دا صرف د حقوق مستحبه نه دي، دي لره ئې صرف استطرادا د ترغیب دپاره ذکر کړې دي، لکه چه په یو بل حدیث کښې راغلي دي، چه د اونې میوه د شپې مه شوکوه، بلکه د وړځي شوکوه، (ددې دپاره چه فقیرانو ته هم څه دهغې نه ورکړې، او قاضی عیاض دي لره د حقوق واجبه نه مقرر کړې دي، او دا ئې فرمائیلي دي، چه دا د وجوب زکوة نه مخکښې قصه ده، د نزول زکوة نه پس منسوخ شوه، او یا دي لره په زمان قحط یا حالت اضطرار باندې محمولولي شی، ځکه چه د مضطر امداد د واجباتو نه دي. والله تعالی اعلم.

[۱۶۶۰] (٢) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي عُمَرَ الْعَدَنِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ فِي الْقِصَّةِ، فَقَالَ لَهُ يَعْْنِي لِأَبِي هُرَيْرَةَ: فَمَا حَقُّ الْإِبِلِ؟ قَالَ: "تُعْطِي الْكَرْمَةَ وَتَمْنَعُ الْغَزِيرَةَ وَتُفْقِرُ الظَّهْرَ وَتُنْطَرِقُ الْفَحْلَ وَتَسْقِي الدَّيْنِ".

١: تقر دبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۲۱) صحیح

٢: سنن النسائي للزكاة ۲ (۷۴۴۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۵۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/ ۳۸۳، ۴۸۹، ۴۹۰) حسن

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چې هغوی د رسول الله ﷺ نه ددې قصې په مثل باندې اوریدلې دی - شاگرد د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه تپوس اوکړو چې د اوبسانو څه حق دې؟ هغوی اووې: چې ته بهترین اوبن ورکړې (د الله په لاره کښې) د زیاتو پیو ورکولو والا اوبنه په عطیه کښې ورکړې، څه سورلی په سوال باندې ورکړې، او د څیژلو د پاره تر اوبن ورکړې او په خلقو باندې پي اخښې. "

قال تعطي الكريمة و تمنح العزيرة و تفقر الظهر و نظرق الفحل: کریمه یعنی نفیسه، مطلب دادې، چې ته په زکوة کښې اعلى قسم اوبنه ورکړه، او د عزيرې منيحه ورکړه، عزيره بمعنی کثیر اللبن، او منيحه وئیلې شی، هغه پښی ورکونکې بزه یا اوبنه، چې هغې لره دهغې مالک د څو وړڅو دپاره عاریتا یو ضرورت مند ته ورکړی، دې دپاره چې څو وړڅې هغه ددې د پیو نه نفع واخلي، او بیا هغې لره مالک ته واپس کړی، پخوا زمانه کښې د عربو کښې ددې دستور وو، او په احادیثو کښې هم ددې ترغیب راغلی دې، په دې باندې مستقل باب راروان دې، او د دریمې جملې مطلب دادې، چې د سورلۍ څاروې چاته عاریتا د سورلۍ دپاره ورکول، او د څلورمې جملې مطلب دادې، چې د جفتی دپاره تر څاروې چاته عاریتا بغیر د اجرت ته ورکول.

[۱۶۶۱] (١) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ خَلْفٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ: سَمِعْتُ عُبَيْدَ بْنَ عَمْرِوٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ، مَا حَقُّ الْإِبِلِ؟ فَذَكَرْتُ حَمَوَةً، زَادَ: "وَأَعَارَةُ دَلْوَهَا".

حضرت عبید بن عمیر رضي الله عنه (تابعی) بیان کوی چې یو کس اووې: ای د الله رسوله! د اوبسانو څه حق دې؟ نو د مذکوره بالا هم معنی ئې ذکر کړو او مزید ئې اووې: د هغې بوقه (دولچه) په سوال باندې ورکول - "

تشریح: قوله: زاد و اعارة دلوها:

د دلو نه مراد یا خو ددې ظاهری معنی ده، یعنی څارو ته د اوبه ورکولو دپاره عاریتا خپله دولچه ورکول، او وئیلې شوې دی، چې دا کنایه ده د ضرع (بون) نه، یعنی پیو والا څاروې څو وړڅو دپاره عاریتا ورکول، لکه چې مخکښې تیر شو و تمنح العزيرة.

[۱۶۶۲] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَمْرِوٍّ وَاسِعِ بْنِ حَبَّانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَمَرَ مِنْ كُلِّ جَاذٍ عَشْرَةَ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ يَتَّقُوهُ يَتَّقُوهُ فِي الْمَسْجِدِ لِلْمَسَاكِينِ".

د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه نه روايت دې چې چې نبی کریم ﷺ د کجورو د میوې د شوکولو والا ته حکم کړې وو چې څوک لس وسقه کجورې کټ کړی نو هغه دې یوه غنچه د مساکینو د پاره په جمات کښې زوړنده وی -

١: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۹۷)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للزكاة ۶ (۹۸۸) (صحيح)

٢: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۲۳)، وقد أخرجه: مستند احمد (۳۵۹۳، ۳۶۰) (صحيح)

شرح حدیث:

تشریح: قوله: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ مِنْ كُلِّ جَادٍّ (۱) عَشْرَةَ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ يَقْنُو بِعَلْقٍ فِي الْمَسْجِدِ لِلْمَسَاكِينِ

ددې حدیث حواله او مطلب مخکښې د باب ما لا يجوز من التمر في الصدقة دلاندي تیر شوې دې، دهغې حاصل دادې، چه کوم خلق باغ والا دی، او هغوی سره د کجهورو باغونه دی، نو هغوی لره پکار دی، چه په هر لس وسقه کجهورو کښې یوه غنچکه په جمات کښې زورنده کړی، مثلاً که د چا د باغ نه سل وسق کجهورې راوځی، نو هغه دپاره لس غنچکې په جمات کښې زورندول پکار دی. باقی د تعلیق قنو امر عند الجمهور استحبابی دې، او د بعضې ظاهریه په نزد واجب دې. (منهل)

[۱۶۶۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَزَاعِيُّ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ، عَنْ أَبِي نُفَيْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، إِذْ جَاءَ رَجُلٌ عَلَى نَاقَةٍ لَهُ فُجِعَلُ يَصْرَفُهَا يَمِينًا وَشِمَالًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَضْلٌ ظَهَرَ فَلْيُعْذِ بِهِ عَلَى مَنْ لَا ظَهَرَ لَهُ، وَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَضْلٌ زَادَ فَلْيُعْذِ بِهِ عَلَى مَنْ لَا زَادَ لَهُ، حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَا حَقَّ لِأَحَدٍ مِنَّا فِي الْفَضْلِ".

حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ بیان کوی چه مونږ په یو سفر کښې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره وو چه یو کس په اوبښ باندي راغې او هغې لره ئې ښی او گس طرف ته تاو راتاؤ کړو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائیل: "د چا سره چه زیاتی سورلی وی نو هغه دې هغه کس ته ورکړی د چا سره چه سورلی نه وی - او د چا سره چه د خوراک خښاک زیاتی خه خیز وی نو هغه دې هغه شخص ته ورکړی چه د هغه سره توبښه نه وی -" (د هغوی د ارشاد نه) مونږ دا اوگنډله چه زمونږ په زیاتی اموالو کښې هیڅ حق نشته دې.

تشریح: قوله: عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ..... فَلْيُعْذِ بِهِ عَلَى مَنْ لَا زَادَ لَهُ، حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَا حَقَّ لِأَحَدٍ مِنَّا فِي الْفَضْلِ".

شرح حدیث:

ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ فرمائي چه یو ځل مونږ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره په سفر کښې وو، نو یو سړې چه په اوبښ باندي سور وو، ناساپه راوړسیدو، او راتلو نه پس په هغې باندي د

(۱) في مصباح المنير جده جدا من باب قتل قطعة فهو جديد. فعيل به معنى د مفعول وثيل شي: هذا من الجداد (بفتح وله وكسره) دا د جداد زمانه ده يعنى د ميوو د پرې گولو زمانه او موسم، دلته په حديث كښې به جاد يا خود مجدد په زمانه كښې اخستلې شي او جاد به ما بعد ته مضاف منلې شي، په دې صورت كښې به ترجمه دا وي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حكم او فرمائيلو د دې خبرې چه هر لس وسقه په پرې كړې شوې كجهورو كښې دې يوه غنچه په مسجد كښې زورنده كړې شي، او دا هم ممكنه ه چه لفظ جاد د فاعل په معنى كښې اوستلې شي او (من) زائد اومنلې شي، او د اضافت په ځانې تنوين اولوستلې شي، او عشرة لره منصوب د مفعوليت په وجه باندي، من كل جاد عشرة اوسق. ترجمه به دا وي: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حكم او فرمائيلو هغه سړى ته كوم چه لس وسق پرې كونكې وي چه د هغې نه يوه غنچه په مسجد كښې زورنده كړي. (منهل بتغير)

(۲) صحيح مسلم / اللقطة ٤ (١٧٢٨)، (تحفة الأشراف: ٤٣١٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٣٤٤) صحيح

سوریدو په حالت کښې کله به ئې یو طرف ته تاؤ کړه، او کله بل طرف ته، په بذل المجهود کښې ددې دوه مطلبه لیکلې دي، (۱)، دهغې سړې سورلی د ضعف او سترې والی په وجه عاجزه شوې وه، او دې سړې خپله سورلی بدلول غوختل، ددې وجې نه هغه سړې د خپلې سورلۍ حالت خلقو ته ښودل غوختل، دې دپاره چه خلق دهغه مدد اوکړی، او د بلې سورلۍ انتظام اوکړی، لکه مخکښې په حدیث کښې دی، چه نبی کریم ﷺ خلقو ته وفرمائیل: چه د چا سره د ضرورت نه زیاته سورلی وی، نو هغه دې خپل ضرورت مند ورور ته ورکړی. (۲)، دویم مطلب دادې، چه هغه سړې په ډیر خاښسته سورلۍ باندې سور وو، چه دهغې مخ به ئې کله یو طرف ته کړو، او کله بل طرف ته، یعنی بطور فخر او لوڼې خلقو ته ئې خپله سورلی ښودله، او ممکن ده، چه هغه سره نور هم د ضرورت نه زیاتې سورلۍ وې، نو ددې وجې نه نبی کریم ﷺ دهغې سړې د اصلاح دپاره وفرمائیل: چه چا سره د ضرورت نه زیاتې سورلۍ وی، هغه لره پکار دی، چه نورو ته ئې هبه کړی، او خپل ځان سره دې صرف د ضرورت مطابق اوساتی، او په زیاته لوڼې کښې دې نه راځی، چه د مال د کثرت او ډیروالی د وجې نه انسان په تکبر کښې مبتلا کیږی.

تشریح: قوله: حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَا حَقَّ لَأَخِيذٍ مِنَّا فِي الْفَضْلِ

یعنی نبی کریم ﷺ د صدقې دومره ترغیب وفرمائیلو، چه مونږ دا اوگنډل، چه سړې سره د ضرورت نه زیات چه کوم مال وی، په هغې کښې دهغه هیڅ حق او حصه نشته.

[۱۶۶۴] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى الْمُحَارِبِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا غِيلَانُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ سِوَى التَّوْبَةِ آيَةً ۚ، قَالَ: كَبَّرَ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَا أَفْرَجُ عَنْكُمْ، فَأَنْطَلَقَ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، إِنَّهُ كَبَّرَ عَلَى أَصْحَابِكَ هَذِهِ الْآيَةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرَضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ وَأَتَمَّا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ لِيَكُونَ لَكُمْ بَعْدَكُمْ"، فَكَبَّرَ عُمَرُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: "أَلَا أَخْبَرُكَ بِغَيْرِ مَا يَكْنِزُ الْمَرْءُ: الْمَرْأَةَ الصَّالِحَةَ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّهُ وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ".

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه منقول دی چه کله دا آیت کریمه (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) [التوبة: ۳۴] نازل شو نو په دې سره په مسلمانانو باندې ډیره گرانی پریوتله. پس حضرت عمر رضی الله عنه وفرمائیل: زه ستاسو مشکل لره لرې کووم، چنانچه دا ټول راغلل او هغوی اووې ای د الله نبی! ستاسو صحابه و ته دا آیت کریمه ډیر دروند محسوسیږی نو رسول الله ﷺ وفرمائیل: الله تعالی زکات هم ددې دپاره فرض کړې دې چه په دې سره ستاسو باقی مال پاک شی. او وراثت لره ئې ددې وجې نه فرض کړې دې چه ستاسو نه ورستو خلقو ته ملاؤ شی. په دې باندې حضرت عمر رضی الله عنه وفرمائیل: [الله اکبر] بیا ئې ده ته وفرمائیل: آیا زه تاته خبر درنه کړم چه هغه کوم بهترین څیز دې چه هغې لره انسان خزانه کوی وې فرمائیل: "هغه نیکه صالحه بی بی ده، کله چه دې هغې ته نظر اوکړی نو ده لره خوشالوی، هغې ته چه امر اوکړی نو منی ئې او کله چه غائب وی نو دده (د کور،

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۳۸۳) (ضعیف)

مال او د خپل خان د عفت، حفاظت کوی -
 ثُمَّ قَالَ لَهُ أَلَا أَخْبَرُكَ بِخَيْرٍ مَّا يَكْزُرُ الْمَرْءُ الْمَرْأَةَ الصَّالِحَةَ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سِرْنَةً وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ: ددې ټول حديث حاصل دادې، چه سړی سره که خومره ډیر مال ولې نه وی، که هغه زکوة واجبه او حقوق واجبه ادا کوی، نو دا مال دهغه دپاره موجب مواخذه نه دې، لیکن ددې باوجود د دنیا مال او متاع، ساز او سامان د رغبت او جمع کولو قابل خیز نه دې، البته که د دنیا په خیزونو کښې څه خیز قابل رغبت دې، نو هغه نیکه او خائسته بې بې ده، داسې بې بې چه کله خاوند هغې طرف ته اوگوری، نو هغه په خپل حسن ظاهري او باطني (حسن صورت و حسن سیرت) سره هغه خوشاله کړی، او هغه د خاوند فرمانبرداره وی، او چه کله خاوند سفر وغیره ته لاړ شی، نو هغه د خپل عصمت او د خاوند د مال حفاظت کوی، یعنی د دنیا چه باقی کوم خیزونه دی، هاتهی، اسونه خائسته بنگلې، باغونه، او قسما قسم د آرام او راحت اسباب ټول فضول او لغو دی، د دیندار او پوهه سړی دپاره د رغبت خیزونه نه دی، واقعی نبی کریم ﷺ رشتیا فرمائیلې دی، د غور کولو ضرورت دې، په دې وخت کښې غور کول فائده مند او نفع ورکونکې دی، گنی وروستو به پښیمانتیا وی، چه هغې سره به هیڅ فائده نه حاصلیږي. والله الموفق.

باب حَقِّ السَّائِلِ

باب: ۳۳- د سائل حق

[۱۶۶۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ شُرَيْبٍ، حَدَّثَنِي يَعْلَى بْنُ أَبِي يَحْيَى، عَنْ قَاتِلَةَ بِنْتِ حُسَيْنٍ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ".

د حضرت حسين بن علي رضی الله عنه نه روايت دې، چه رسول الله ﷺ او فرمائيل: "د سائل حق دې، اگر كه هغه په اس باندې سور راشي."

عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ
 د سوال کونکې بهر حال حق شته، اگر چه هغه په اس باندې سور ولې نه وی راغلې، یعنی دهغه د ظاهري حال په وجه په هغه باندې بدگمانی پکار نه ده، ځکه چه په اس باندې سوریډلو تقاضا اگر چه دهغه عدم حاجت دې، نو دهغه سوال کول خو د احتیاج نښه او دلیل دې، ښکاره خبره ده، چه کله هغه د سوال ذلت برداشت کوی، نو غالبه دا ده، چه هغه ته څه حاجت پېښ شوې دې، مثلاً تحمل حماله یا کثرت عیال وغیره، او اس ضروری نه دې، چه دهغه ملک وی، ممکن ده چه عاریتاً ټي اخستلې وی.

حضرت په بذل کښې لیکلې دی، چه دا د خیر القرون خبرې دی، لیکن په دې زمانه کښې خو ډیرو خلکو سوال یو کسب او ذریعه معاش گرځولې دې، په داسې صورت کښې سوال هم حرام دې، او اعطاء هم حرام ده، ځکه چه دا اعانت علی المعصیه دې، او هم دا خبره

صاحب منهل هم ليکلي ده.

دا حديث د اهل بيت د مروياتو نه دي، فاطمه بنت الحسين چه د امام زين العابدين خور ده، هغه دي لره د خپل والد حسين بن علي نه روايت کوي، او علامه سيوطي رحمه الله دي لره په الهاشميات کښې روايت کړې دي، کما في المنهل، او صاحب عون المعبود ليکلي دي، چه دا حديث د حضرت شاه ولي الله صاحب دهلوی په اربعين اهل بيت کښې بالسند المسلسل مروی دي، او دا هم زده کول پکار دي، چه بعضو علماؤ لکه سراج الدين قزويني او ابن الصلاح محدث دي حديث ته موضوع ونيولي دي، ليکن حافظ ابن حجر او علامه سيوطي وغيره په دي باندې رد کړې دي، او دي لره ئې حسن گرزولي دي، صاحب منهل ليکلي دي، والحديث اخرجه ايضا الامام احمد.

[۱۶۶۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ شَيْخٍ، قَالَ: رَأَيْتُ سُفْيَانَ عِنْدَهُ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ حُسَيْنٍ، عَنْ أَبِيهَا، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

حضرت حسين عليه السلام د خپل پلار حضرت علي عليه السلام نه هغوی عليه السلام د نبی کریم عليه السلام نه ... د مذكوره بالا حديث په مثل باندې روايت او کړو.

[۱۶۶۷] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ بُجَيْدٍ، عَنْ جَدِّهِ أَمْرِئِ بْنِ جُبَيْدٍ، وَكَانَتْ مِنْ بَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّمَا قَالَتْ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ، إِنَّ الْمُسْكِينَ لَيَقُومُونَ عَلَى بَابِي فَمَا أَجِدُ لَهُ شَيْئًا أُعْطِيهِ إِيَّاهُ، فَقَالَ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ لَمْ تَجِدِي لَهُ شَيْئًا تُعْطِيهِ إِيَّاهُ إِلَّا ظُلْفًا مُخْرَقًا فَادْفَعِيهِ إِلَيْهِ فِي يَدِهِ".

د حضرت ام بجيد نه روايت دي او دا د هغه ښځو نه وه کومو چه د رسول الله عليه السلام نه بيعت کړې وو - هغې اووې اي د الله رسوله د الله تعالى رحمت دي په تا باندې نازل وي، مسكين زما په دروازه باندې اودريږي او ما سره څه نه وي چه هغه ته ئې ورکړم؟ حضور عليه السلام او فرمائيل: که چېرې تاسره هغه ته د ورکړې څه نه وي، او تاسره د بکړي سوزيدلي نوکه هم وي نو هم هغې لره هغه ته په لاس کښې ورکړه.

تشریح: قوله: إِنْ لَمْ تَجِدِي لَهُ شَيْئًا تُعْطِيهِ إِيَّاهُ إِلَّا ظُلْفًا مُخْرَقًا فَادْفَعِيهِ إِلَيْهِ فِي يَدِهِ

که هيڅ يو څيز سائل ته د ورکولو دپاره اونه مومي سوا د ظلف مخرق نه، (يعني دغوا يا بزې سوزيدلي نوکه) نو هم هغه ورکړه.

شرح حديث:

ونيلي شوې دي، چه دا بطور مبالغه ده، مراد معمولي او حقير څيز دي، مقصد دادي، چه سائل خالي لاس واپس مه ليږه، او بعضې وائي، چه نا بلکه حقيقت مراد دي، ځکه چه بعضې خلق د بزې وغيره نوکه په اور کښې سوزولو نه پس ميده کړي، او ځان سره ئې ساتي، او بيا د ضرورت او مجبوري په حالت کښې هغه خوري.

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۷۱) (ضعيف)

۲: سنن الترمذي للزكاة ۲۹ (۶۶۵)، سنن النسائي للزكاة ۷۰ (۲۵۶۶) (تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۵)، وقد أخرجه: موطا امام مالك / حصة النبي ۵ (۸)، مسند احمد (۷۰/۴) (صحيح)

بَابُ الصَّدَقَةِ عَلَى أَهْلِ الدِّمَةِ

باب: ۲۴- ذمیانو ته صدقه ورکول

که کافر ذمی وی او که مشرک، هغه ته صدقه مفروضه یعنی زکوة ورکول جائز نه دی، البته صدقه نافله ورکولې شی، د زکوة مصرف کښې مسلمان کیدل ضروری دی، سوا د مؤلفه القلوب نه، چه په هغې کښې اختلاف دې، او دهغې بیان په تفصیل سره په مصارف زکوة کښې تیر شوې دې.

د حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه کښې دی، چه د احنافو په نزد صدقه الفطر کافر ذمی ته ورکول جائز دی. (کما فی الشامی) ۱ هـ

[۱۶۶۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ، قَالَتْ: قَدِمَتْ عَلَى أُمِّي رَاغِبَةً فِي عَهْدِ قُرَيْشٍ وَهِيَ رَاغِمَةٌ مُشْرِكَةٌ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمِّي قَدِمَتْ عَلَى وَهِيَ رَاغِمَةٌ مُشْرِكَةٌ أَفَأَصِلُهَا، قَالَ: "نَعَمْ فَصِلِي أُمَّكِ".

د حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنہا نه روایت دې، هغه فرمائی چه د قریشو سره د معاهدې حدیبیه په ورځو کښې زما مور (مدینه) ماته راغله او هغې (اسلام لره) ناخوښه گنړلو او مشرکه وه - ما تپوس او کړو: ای د الله رسوله! زما مور ماته راغلې ده او هغه (اسلام) لره ناخوښه گنړی او مشرکه ده - آیا زه د هغې سره حسن سلوک (ښه سلوک) او کړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل: او د خپلې مور سره د حسن سلوک او د صله رحمی معامله او کړه -

شرح حدیث:

عَنْ أَسْمَاءَ قَالَتْ قَدِمَتْ عَلَى أُمِّي رَاغِبَةً (۲) فِي عَهْدِ قُرَيْشٍ وَهِيَ رَاغِمَةٌ مُشْرِكَةٌ حضرت اسماء بنت ابو بکر رضی الله عنہا فرمائی چه په کومه زمانه کښې د مسلمانانو قریشو سره صلح وه، (یعنی صلح حدیبیه) هغه زمانه کښې زما مور ماته رغبت سره راغله، یعنی زما د حسن سلوک توقع سره، او زما د طرف نه د صله رحمی امید سره راغله، لیکن د اسلام نه نفرت کونکې وه، یعنی څرنگه چه اسلام راوړونکې مدینې ته د هجرت او د قیام په نیت راځی، دهغې راتلل داسې نه وو، د اسلام سره دهغې بې رغبتې وه، صرف زما د وجې نه ملاقات دپاره راغلې وه، په بعضو روایتونو کښې دی، چه هغې ځان سره څه تحفې هم

(۱): صحيح البخاري للهيبة ۲۹ (۲۶۲۰)، والجزية ۱۸ (۳۱۸۳)، والأدب ۸ (۵۹۷۸)، صحيح مسلم للزكاة ۱۴ (۱۰۰۳)، تحفة الأشراف: ۱۵۷۲۴، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۴/۶، ۳۴۷، ۳۵۵) (صحيح)

(۲) د «راغبة» په تفسیر کښې اختلاف دې، صحيح دا ده چه د دې نه مراد «راغبة فی صلتی» دې او بعض شارحین په «راغبة فی الاسلام» سره د دې شرح کړې ده تردې چه بعض په دې بنیاد باندې هغه په صحابیات کښې شمار کړې دې خو دا صحيح نه ده ځکه چه د ابوداود په دې حدیث کښې «وهی رَاغِمَةٌ مُشْرِكَةٌ» تصریح ده، بله دا چه هغه د «راغبة فی الاسلام» سره راشی نو بیا به اسماء رضی الله عنہا ته د رسول الله ﷺ نه د اجازت اخستلو ضرورت نه وو ځکه چه تالیف علی الاسلام په هغه زمانه کښې مشهور وو، د رسول الله ﷺ د فعل او امر د وجې نه. (قاله الحافظ ج ۱ ص ۳۲۵) امام نووی رحمه الله فرمائی: اکثر علی انها ماتت مشرکه، هم دغه شان خبره حافظ هم لیکلې ده چه د یو روایت نه هم د هغې اسلام ثابت نه دي.

راوړلې وې، لیکن حضرت اسماء خپلې مور ته نه کور ته د داخلیدو اجازت ورکړو، او نه نې دهغې تحفی قبولې کړې، تر څو پورې چې د نبی کریم ﷺ نه نې تپوس نه وو کړې، حضور اقدس ﷺ حضرت اسماء رضی الله تعالی عنہا ته د خپلې مور سره د حسن سلوک او د صله رحمې حکم ورکړو، دا حدیث متفق علیه دې، امام بخاری دې لره په کتاب الهبه او کتاب الادب دوه ځایونو کښې ذکر کړې دې، او امام مسلم په کتاب الزکوة کښې، امام بخاری په دې باندې یو ځای کښې باب قائم کړې دې، باب الهدیه للمشرکین، و قول الله تعالی لا ینهاکم الله عن الدین لم یقاتلوکم فی الدین الآية، او بل ځای کښې نې باب قائم کړې دې، باب صلة الوالد المشرک، لیکن امام ابوداؤد څرنگه چې تاسو گورئ، په دې حدیث باندې نې د ذمی باب قائم کړې دې، دهغې وجه داده، چې د اسماء رضی الله تعالی عنہا مور مدینې منورې ته د صلح په زمانه کښې راغلې وه، په دې اعتبار سره هغه ذمیې شوه، په اصل کښې ددې حدیث نه د کافر مور پلار سره د صله رحمې ثبوت کیږي، چې دهغې په جواز کښې هیڅ تامل هم پکار نه دې، د نصوص قرآنیه او حدیثیه دواړو نه ثابت دې، لیکن مصنف رحمه الله په دې باندې د صدقه ترجمه قائمه کړې ده، د صله رحمې نه د صدقې په جواز باندې استدلال په طریقې د قیاس دې، یعنی د رشته دارونه علاوه نورو کافرانو سره هم احسان او سلوک کولې شی، (کما قال الله تعالی لا ینهاکم الله عن الدین لم یقاتلوکم فی الدین و لم یخرجوکم من ديارکم ان تبروهم و تقسطو الیهم الآية، لکه چې امام بخاری رحمه الله هم دې آیت لره په ترجمه الباب کښې ذکر کړې دې، د اسماء رضی الله تعالی عنہا د مور نوم قبله بنت عبد العزی دې، او وئیلې شوې دی، چې قتيله دې، هغې ته حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنہ په زمانه د جاهلیت کښې طلاق ورکړې وو. (فتح الباری ۱۷۱۵)

باب مَا لَا يَجُوزُ مَنَعُهُ

باب: ۳۵- هغه څیزونه چې دهغې منع جائز نه ده.

هغه څیزونه چې منع کول او صدقه کښې نې نه ورکول جائز نه دی، بلکه ورکول ضروری او واجب دی.

[۱۶۶۹] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا كَهْمَسٌ، عَنْ سَيَّارِ بْنِ مَنْظُورٍ رَجُلٍ مِنْ بَنِي قَزَّارَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَمْرِأَةٍ يُقَالُ لَهَا: بُهَيْسَةَ، عَنْ أَبِيهَا، قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ أَبِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ قُبَيْبِهِ فَجَعَلَ يَقْبَلُ وَيَلْتَزِمُ، ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ؟ قَالَ: "الْمَاءُ"، قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ؟ قَالَ: "الْبِلْعُ"، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ؟ قَالَ: "أَنْ تَفْعَلَ الْخَيْرَ خَيْرٌ لَكَ".

(۱) او دا شبهه دې اونکړې شی چې دا خبره د دې آیت کریمه خلاف ده (لا تجد قوما یؤمنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله) الآية. ځکه چې په دې آیت کریمه کښې خو کفار او مشرکینو سره د موده نه منع کړې شوې ده او احسان او صله رحمې موده لره مستلزم نه دی بعض وخت په چا باندې احسان مصلحه سره د نفرت نه هم کولې شی او موده وئیلې شی قلبی تعلق او محبت ته.

(۲) تفرد به أبو داود، ویاتی برقم: (۳۴۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/ ۸۰، ۸۱)، سنن الدارمی (۲۶۵۵/۷۰) (ضعیف)

بهيسه عليه السلام د خپل پلار نه نقل کوي چه زما پلار د نبی کریم عليه السلام نه د ملاویدو اجازت واخستو - او هغه د هغوی عليه السلام د قميص او د هغوی عليه السلام په درميان کښې داخل شو او د هغوی عليه السلام جسم (مبارک) ئې ښکل کړو او په هغې پورې پيوست شو - بيا ئې اووې اي د الله رسوله هغه کوم خيز دې چه د هغې منع کول حلال نه دی حضور عليه السلام او فرمائيل: اوبه - بيا ئې تپوس او کړو هغه کوم خيز دې چه د هغې منع کول حلال نه دی؟ هغوی عليه السلام او فرمائيل: مالگه - بيا ئې تپوس او کړو اي د الله رسوله هغه کوم خيز دې چه د هغې منع کول جائز نه دی؟ حضور عليه السلام او فرمائيل: کومه نيکي چه هم کوي هغه ستا د پاره خير دې -

عَنْ امْرَأَةٍ يُقَالُ لَهَا بُهَيْسَةُ عَنْ أَبِيهَا بُهَيْسَةَ مَجْهُولَةٌ دَه، ددې د پلار دنوم په باره کښې وئيلې شوې دی، چه عمير دې، صحابی دې، قليل الرواية دې.

قَالَتْ اسْتَأْذَنَ أَبِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ قَمِيصِهِ فَجَعَلَ يُقَبِّلُ وَيَلْتَزِمُ

حديث باب د محبت او عشق باره کښې دې، بهيسه وائی، زما پلار د نبی کریم عليه السلام نه ددې خبرې اجازت طلب کړو، چه هغه د ستاسو جسد اطهر او جسم انور ښکلول غواړي، يعنی بغير د حائل نه، او صرف ښکلول نه، بلکه څومره هم چه بدن سره بدن يو ځائي کيدې شي، (يا خو د نبی کریم عليه السلام سره د محبت په غلبه کښې، يا ددې وجې نه چه دهغه جسم د نبی کریم عليه السلام د جسم سره د تماس په برکت سره د اور نه محفوظ شي)

ثُمَّ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنْعُهُ قَالَ الْمَاءُ قَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنْعُهُ قَالَ الْمِلْحُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنْعُهُ قَالَ أَنْ تَفْعَلَ الْخَيْرَ خَيْرَ لَكَ

شرح حديث من حيث الفقه:

د بهيسي پلار د نبی کریم عليه السلام نه بار بار دا سوال اوکړو، چه هغه کوم خيز دې، چه دهغې نه انکار کول جائز نه دی، په اول ځل نبی کریم عليه السلام او فرمائيل: الماء، بيا دويم ځل سوال باندې نبی کریم عليه السلام او فرمائيل: الملح، بيا په آخره کښې د دغې سوال په جواب کښې نبی کریم عليه السلام او فرمائيل: چه کوم د نيکي کار وي هغې لره کول پکار دی، په دې جواب سره نبی کریم عليه السلام تمادی فی السؤال (يعنی د سوال او جواب سلسله) ختمه کړه، په دې حديث باندې که فقهي حيثيت سره د ټولو مذاهبو په اعتبار سره کلام اوکړې شي، نو په دې کښې ډير زيات طوالت دې، لهذا څرنگه چه خپله نبی کریم عليه السلام په دې حديث کښې اختصار اختيار کړې دې، مونږ هم مختصر ليکلو باندې اکتفاء کوؤ.

په کتاب البيوع کښې هم مصنف يو باب ددې قسم قائم کړې دې، باب فی منع الماء او په هغې کښې ئې ډير احاديث ذکر کړې دی، هم دا د بهيسي والا حديث هم، او بل حديث د يو رجل مهاجري (چه دهغه د نوم تصريح په سند کښې نشته) چه نبی کریم عليه السلام او فرمائيل: المسلمون شركاء في ثلاث في الماء والكلاء والنار.

علماؤ ليکلي دي، چه د اوبو درې قسمه دی، الانهار الکبار، الانهار الصغار، الماء المحرز فی الاناء، اول لکه نیل او فرات، لوئي لوئي نهرونه، چه دا د هيچا ملک نه دې، په دې کښې د

ټولو خلقو شرکت دې، هیڅوک چالره منع کولې نه شی، او دویم قسم، وړوکې وړوکې نهرونه، چه د لوڼي نهرونو نه ویستلې شوې وی، دا نهرونه د هغې خلقو ملک دې، کومو چه په خپلې خرچې سره دا ویستلې او جاری کړې دی، او دهغې حکم دادې، چه څرنګه سرې خپله دهغې نهرونه فائده اخستلې شی، دغه شان نور خلق او دهغوی څاروی هم دهغې نه اوبه څکلې شی، منع کول جائز نه دی، البته که هغه څاروی دهغې نهرونه غاړه یا ډولچه وغیره ماته کړی، یا خرابه کړی، نو بیا مالک منع کولې شی، لیکن په دې اوبو سره نور خلق خپل باغونه او پټی د مالک د اجازت نه بغیر خړوب کولې نه شی، ددې نه هغه دوی لره منع کولې شی، او د دریم قسم حکم دادې، چه هغه اوبه دسړی خپل ملک دې، د بل دپاره په هغې کښې بالکل تصرف جائز نه دې.

او د ملح نه مراد هغه مالګه ده، چه په خپل معدن کښې وی، او هغه معدن په ارض غیر مملوکه کښې وی، او که په خپل مملوکه زمکه کښې وی، یا داسې مالګه چه د سړی په خپل ملک او خرز کښې وی، نو دهغې منع کول جائز دی، دا خو اصولی او آئینی خبره ده، دویم احتمال په حدیث کښې دادې، چه دې سره د حق شرع بیان مقصود نه دې، بلکه دا د حسن معاشرت او د مکارم اخلاق د قبیلې نه دې، او د بخل نه منع کول دی، په دې صورت کښې به قسم ثالث هم په دې حکم کښې داخل شی، او د هیڅ تخصیص حاجت به نه وی. و حدیث الباب قال المنذرى اخرجه النسائي.

بابُ الْمَسْأَلَةِ فِي الْمَسَاجِدِ

باب: ۲۶- په جماتونو کښې سوال کول

[۱۶۷۰] (۱) حَدَّثَنَا يَشْرُبُنْ أَدَمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَكْرِ السَّهْمِيُّ، حَدَّثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَاتِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَلْ مِنْكُمْ أَحَدٌ أَطْعَمَ الْيَوْمَ مَسْكِينًا؟" فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا أَنَا بِسَائِلٍ يُسْأَلُ فَوَجَدْتُ كِسْرَةً خُبْزٍ فِي يَدِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَأَخَذْتُهَا مِنْهُ فَقَعْتَهَا إِلَيْهِ.

د حضرت عبد الرحمن بن ابی بکر رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله پوښتنه اوکړه: "ایا په تاسو کښې څوک شته چه هغه نن په چا مسکین باندې خوراک کړې وی؟" نو ابوبکر رضی الله عنه جواب ورکړو: زه جمات ته داخلیدم ما یو سوال کوونکې په سوال کولو باندې اولیدلو، ما د خپل خوی، عبد الرحمن په لاس کښې د روتن یوه ټکړا اومندله نو ما هغې لره د هغه نه واخستله او هغه سائل ته مې ورکړه."

په حدیث الباب کښې دادې چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه فرماتي چه یوه ورځ زه جمات ته لاړم، نو اومې لیدل چه یو سائل سوال کوی، هغه فرماتي چه زما د خوی عبد الرحمن په لاس کښې د دودن یوه ټکړه وه، ما دهغه د لاس نه واخستله، او هغې سائل ته مې ورکړه.

۱: تفرد به ابو داود (تحفة الأشراف: ۹۶۹۰) (صحیح)

په حدیث باندې کلام من حیث الفقه:

د جمهورو په نزد سوال فی المسجد جائز دي، او اعطاء هم جائز ده، لیکن که سائل چرته بدعنوانی او کړی، مثلاً په سوال کښې الحاح او اصرار او کړی، یا تخطی رقاب او کړی، نو بیا سوال او اعطاء دواړه ناجائز دي، دا خو د جمهورو مسلک ددي، او د احنافو په نزد سوال فی المسجد مطلقاً حرام دي، او په اعطاء کښې دوه اقوال دي، (۱)، مطلقاً کراهه، (۲)، دویم قول دادي چې په اعطاء کښې کراهه په هغه وخت کښې دي، چې کله سائل تخطی رقاب او کړی، گڼی کراهه نشته، قول اصح هم دادي، لهذا دا حدیث د سوال فی المسجد په مسئله کښې د احنافو خلاف دي، ددي جواب یو خو دادي، چې په دي حدیث کښې ددي تصریح نشته، چې هغه سائل په جمات کښې وو، ممکن ده، چې د جمات نه بهر جمات سره نژدې شي سوال کولو، چې هغه صدیق اکبر عليه السلام په جمات کښې واوړیدو، دویم جواب دادي، چې دا حدیث ضعیف دي، د مبارک بن فضاله د وجې نه، اکثر و امامانو دده تضعیف کړي دي، دا حدیث مطولا په مسند بزار کښې دي، او امام ابوبکر بزار هم په دي باندې کلام کړي دي، د احنافو دلیل په حرمت سوال کښې هغه حدیث دي، کوم چې په کتاب الصلوة، ابواب المساجد کښې تیر شوي دي، من سمع رجلاً ینشد ضالة فی المسجد فلیقل لا رادها الله الیک فان المساجد لم تبین لهذا، (بذل و مهل) هرکله چې د خپل څیز تلاش کولو نه او دهغې باره کښې د سوال کولو نه منع شوي ده، نو د بل نه سوال کول به په طریقو اولی منع وي، والله تعالی اعلم.

تشریح: قوله: قال المنذري وقد اخرجہ مسلم فی صحیحہ والنسائی فی سننہ من حدیث ابی حازم سلمان الاشجعی عن ابی هريرة بنحو، اتم منه.

باب گراہیة المسألة بوجه الله تعالى

باب: ۳۷- د الله تعالی په مخ باندې سوال کول مکروه دي:

[۱۶۷۱] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْقَلَوْرِيُّ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْحَضْرَمِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُعَاذٍ التَّمِيمِيِّ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يُسْأَلُ بَوَاجِهُ اللَّهِ إِلَّا الْجَنَّةُ".

د حضرت جابر عليه السلام نه روایت دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "د الله تعالی د مخ په واسطه باندې صرف د جنت سوال کولې شي."

عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُسْأَلُ بَوَاجِهُ اللَّهِ إِلَّا الْجَنَّةُ، لَا يُسْأَلُ: مضارع منفى مجهول، او صیغه د نهی دواړه کیدې شي.

شرح حدیث:

د حدیث دوه مطلبه کیدې شي، (۱)، د الله تعالی د ذات په توسل سره څه معمولی څیز نه دي غوختل پکار، یعنی خپله د الله تعالی نه، ځکه چې عظیم ذات لره وسیله جوړول د حقیر څیز په طلب کښې غیر مناسب دي، بلکه د جنت پشان عظیم الشان څیز غوختل پکار دي، مثلاً

داسې دعا غوختل جائز نه دی، چه یا الله د خپل کریم ذات په وسیلې او طفیل سره ماته یو وسیع کور راکړه، بلکه داسې دې اوښی، چه ای الله د خپل کریم ذات په طفیل سره ماته جنت الفردوس راکړه، او دویم مطلب دادې، چه د خلقو نه سوال د الله تعالی د ذات په وسیلې سره کول جائز نه دی، یعنی د دنیوی مال او متاع سوال کول د خلقو نه د الله تعالی په وسیلې سره جائز نه دی، مثلاً چاته داسې اوښی، چه ماته د الله تعالی دپاره فلانې خیز راکړه، د الله تعالی په نوم سره حقیر خیز طلب کول پکار نه دی، دا دویم مطلب علامه طیبی رحمته الله علیه لیکلې دې، په دې باندې صاحب منهل لیکلې دی، چه دا کراهت او ممانعت په هغه وخت کښې دې، چه کله مسئول (د چا نه چه سوال کولې شی) سوال سره تنگ دله او سترې کیږی، که دا خبره نه وی، بلکه د الله تعالی د نوم نه متاثره کیږی، او دهغې د عزت خیال ساتی، نو بیا په کښې هیڅ گناه نشته، کما سیاتی فی الحديث الآتی.

بَابُ عَطِيَّةٍ مَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ

باب: ۲۸- کوم کس چه د الله تعالی په نوم باندې سوال اوکړی، هغه ته ورکول پکار دی.

[۱۶۷۲] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعْيَدُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ، وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَائِثًا كَافُوهُ، فَادْعُوهُ حَتَّى تَرَوْا الْكُفْرَ قَدْ كَافُوهُ".

د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کوم کس چه د الله په واسطې سره پناه او غواری نو هغه ته امان ورکړی - او کوم کس چه د الله په نوم باندې سوال اوکړی نو هغه ته ورکړی - او څوک چه ستاسو دعوت اوکړی نو د هغه دعوت قبول کړی - او څوک چه له تاسو سره احسان اوکړی نو د هغې بدله ورکړی - که چېرې د بدلې ورکولو دپاره څه خیز بیا نه مومئ نو د هغه په حق کښې دعا کوئ تردې پورې چه تاسو ته یقین راشي چه د هغه (د احسان) بدله تاسو پوره کړه -

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعْيَدُوهُ وَمَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ

کوم سړې چه ستا نه پناه او غواری د الله تعالی په وسیلې سره، نو هغه ته پناه ورکړه، او کوم سړې چه ستا نه سوال اوکړی، د الله تعالی په وسیلې سره، نو ته د هغه سوال پوره کړه، مطلب دادې، چه دا خو جدا خبره ده، چه سائل لره پکار دی، چه هغه د دنیوی مال او متاع دپاره د الله تعالی د عظیم الشان ذات په وسیلې سره د خلقو نه سوال نه کوی، لیکن ستا دپاره پکار دی، چه که یو سړې د الله تعالی د نوم په وسیلې سره ستا نه سوال اوکړی، نو ته هغه ته ورکړه، بیا مخکښې فرمائی، او څوک چه تاته دعوت درکړی، مثلاً د ولیمې، نو هغې لره قبول کړه، مطلب دادې، چه که څوک تا راوبلی مدد دپاره، نو ته د هغه مدد اوکړه، او څوک چه تاسره هر قسمه احسان اوکړی، نو ته هغه ته د هغې بدله ورکړه، د احسان بدله

(۱) سنن النسائي للزكاة ۷۲ (۲۵۶۸)، (تحفة الأشراف: ۷۳۹۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۷۲، ۹۵، ۹۹، ۱۷۲) (صحيح)

په احسان سره، او که د احسان بدله په احسان سره نه شي ورکولې، (په وجه ددې چه ستا طاقت نشته) نودهغه دپاره د خیر دعا کوه، تردې پورې چه ته پوهه شي، چه اوس دهغه بدله ادا شوه، او په دعا کښې جزاک الله وئیل هم کافی دی، لکه په یو حدیث کښې دی، من صنع الیه معروف فقال لفاعله جزاک الله فقد ابلغ فی الثناء، (رواه الترمذی والنسائی من حدیث اسماعیل بن زید مرفوعاً)

باب الرَّجُلُ يُخْرِجُ مِنْ مَالِهِ

باب: ۲۹- که چرې څوک خپل تمام مال صدقه کول او غواړي

یخرج د ثلاثی مجرد نه دې، یعنی کوم سرې چه د خپل مال صدقه او کړي، او د خپل مال نه بهر راوځي، یعنی دهغې نه بالکل جدا او دست بردار شي، او دا هله کیدې شي، چه کله هغه ټول مال صدقه کړي، نو گویا په دې باب سره د مصنف عرض دتصدق بجمیع المال حکم بیانول دی.

[۱۶۷۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَبِيدٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ بِمِثْلِ بَيْضَةٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَصَبْتُ هَذِهِ مِنْ مَعْدِنٍ فَخُذْهَا فَبَيَّ صَلَاحُ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهَا، فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قَبْلِ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ، فَقَالَ: مِثْلُ ذَلِكَ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قَبْلِ رُكْنِهِ الْأَيْسَرِ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ، فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَدَفَهُ بِهَا فَلَوْ أَصَابَتْهُ لَأَوْجَعَتْهُ أَوْ لَعَقَرَتْهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَأْتِي أَحَدُكُمْ بِمَا يَمْلِكُ فَيَقُولُ هَذِهِ صَدَقَةٌ، ثُمَّ يَقْعُدُ يَسْتَكِفُّ النَّاسَ، خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غَنَى".

حضرت جابر بن عبد الله انصاری رضی اللہ عنہ بیان کوي چه مونږ د رسول الله ﷺ په خدمت کښې وو چه اچانک یو سرې راغې او د هغه سره د انډې په مقدار باندې سره زر وو - وې وئیل: ای د الله رسوله! دا ماته د یو کان نه ملاؤ شوې دی تاسو دې لره واخلي، دا صدقه ده، ما سره ددې نه علاوه نور هیڅ نشته دې - نو رسول الله ﷺ د هغه نه مخ واړولو، نو هغه د حضور ﷺ ښي جانب ته راغې او د اول په شان ئې اووې - حضور ﷺ د هغه نه مخ واړولو نو هغه کس د حضور ﷺ گس جانب ته راغې نو رسول الله ﷺ د هغه نه مخ واړولو - بیا هغه حضور ﷺ ته د شا د طرف نه راغې - نو رسول الله ﷺ د هغه نه هغه سره زر واخستل او لره ئې کړل - که چرې دا ده ته رسیدلې وه نو ده لره به ئې زخمی کړې وو - بیا رسول الله ﷺ او فرمائیل: په تاسو کښې یو کس خپل ټول مال راوړي او وائی چه دا صدقه ده او بیا د خلقو نه سوال کوي - بهترینه صدقه هغه ده چه هغه د خپلو ضروریاتو د پوره کیدو نه پس ورکړي -

تشریح: قوله: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ بِمِثْلِ بَيْضَةٍ مِنْ ذَهَبٍ الخ
د حدیث مضمون خو بالکل واضح دې، د تشریح محتاج نه دې، ددې حدیث نه واضحه

کېږي، چه تصدق بجمیع المال ممنوع دي، لیکن دامنع دهغه سړی په حق کښې ده، چه دهغه حال هغه وی، کوم چه په حدیث کښې آخر کښې ذکر دي. ثم قعد يستکف الناس، یعنی ټول مال صدقه کړی، او په بله ورځ د خلقو مخکښې لاسونه خواره کړې ناست وی سوال کوی.

تصدق بجمیع المال کښې د علماؤ اختلاف:

د تصدق بجمیع المال مسئله مختلف فیه ده، امام نووی په شرح مسلم کښې فرمائي، چه زمونږ یعنی د شافعيه مسلک دادي، چه تصدق بجمیع المال مستحب دي، لیکن ددې دپاره څه قیود او شرائط دي، (۱) هغه سړی قانع او صابر وی، (۲) دهغه په ذمه د چا دین نه وی (۳) هغه سړی عیال دار نه وی که عیال والا وی، نو بیا هغه عیال هم دده پشان قانع او صابر وی، او که دا شرطونه موجود نه وی، نو بیا مکروه دی، قاضی عیاض فرمائي، عند الجمهور و علماء الامصار تصدق بجمیع المال جائز دي، او یو قول دادي، چه جائز نه دي، ټولو لره به رد کولې شی، وهذا مروی عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه او یو قول دادي، چه که څوک خپل ټول مال صدقه کړی، نو دهغه دا تصرف به صرف په ثلث مال کښې نافذ وی، په باقی کښې په نافذ نه وی، وهو مذهب اهل الشام و قيل ان زاد على النصف ردت الزيادة وهو محكي عن مكحول الشامي، په دې باندې نور کلام په مخکښې باب کښې راروان دي.

[۱۶۷۴] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، بِإِسْنَادِهِ، وَمَعْنَاهُ، زَادَ: "خُذْ عَنَّا مَالَكَ لَا حَاجَةَ لَنَا بِهِ".

ابن اسحاق په خپل مذکوره سند سره هم ددې روایت هم معنی روایت کړې دي - مگر په دې کښې مزید دادي چه حضور ﷺ او فرمائیل: زمونږ نه خپل مال یوسه زمونږ دي ته هیڅ ضرورت نشته دي - (نبي کریم ﷺ هغې لره قبول نه کړو -)

[۱۶۷۵] (٢) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عِيَّاضِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: "دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَطْرَحُوا نِيَابًا فَطَرَحُوا، فَأَمَرَهُ مِنْهَا بِثَوْبَيْنِ، ثُمَّ حَتَّ عَلَى الصَّدَقَةِ فَجَاءَ فَطَرَحَ أَحَدَ الثَّوْبَيْنِ فَصَاحَ بِهِ، وَقَالَ: خُذْ ثَوْبَكَ".

د حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت دي چې یو کس جمات کښې داخل شو نو نبي کریم ﷺ خلقو ته حکم او کړو: کپړې ورکړئ (په صدقه کښې) او دده (یعنی د راتلونکي کس) په باره کښې ئې او فرمائیل چه ده ته دوه کپړې ورکړئ - حضور ﷺ بیا دوباره د صدقې ترغیب ورکړو نو هغه کس هم خپله یوه کپړه راویشته - حضور ﷺ هغه لره اورتلو او وې فرمائیل: خپله کپړه اوچته کړه -

خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَىٰ بَهْرَتَرِينِ صدقه هغه ده، چه دهغې نه پس په متصدق کښې غنی باقی وی، دهغې صورت دادي، چه سړی د خپل او د خپل اهل او عیال د ضرورت نه

(١) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۰۹۷) (ضعيف)

(٢) سنن النسائي الجمعة ۲۶ (۴۰۹)، والزكاة ۵۵ (۲۵۳۷)، (تحفة الأشراف: ۴۲۷۴)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للصلاة ۲۵۰ (الجمعة ۱۵) (۵۱۱)، حم (۲۵/۳) (حسن)

علاوه صدقه کړی، ددې نه معلومه شوه، چه تصدق بجمیع المال په مقابله کښې تصدق بما فضل عن الحاجة کوم مال چه د ضرورت نه زیاتې وی، افضل دې

دوو احادیثو کښې تطبیق:

دا دهغې خلقو په حق کښې دی، چه زیات صابر، شاکر او قانع نه وی، او کوم خلق، چه صفت صبر، قناعت، او کمال یقین او توکل سره متصف وی، لکه صدیق اکبر عليه السلام، نو دهغوی په حق کښې تصدق بجمیع المال افضل دې، لکه چه د راتلونکې باب په حدیث کښې راروان دی، چه بهترینه صدقه جهد المقل ده، یعنی چه غریب سرې محنت او مزدوری سره مال گټی، او بیا هغې لره صدقه کړی، دې سره د دواړو احادیثو په مینځ کښې چه کوم ظاهري تعارض په نظر راتلو، هغه هم ختم شو، چه دا اختلاف د اختلاف اشخاص و احوال په اعتبار سره دې، او دویمه توجیه دا کیدې شی، چه عن ظهر غنی، کښې د غنی نه عام مراد واخستلې شی، که غنی المال وی، چه د عامو خلقو په اعتبار سره وی، او که غنی النفس وی، چه د قانعینو او صابرینو سره په اعتبار سره دې، بیا به په دې کښې تصدق بجمیع المال هم راشی، او علامه سندهی داسې لیکلې دی، چه د غنی نه مراد عامه ده، که غنا قلبی وی، یا د قلب او ظهر اضافت غناء طرف ته اضافت بیانیه دې، څرنګه چه سرې د ملا په زور سره تکیه لګوی، او کښینې، چه هغې سره هغه ته آرام او سکون ملاویری، دغه شان د کومې صدقې نه پس چه غنی باقی وی، نو هغه غنی به دهغه دپاره په منزله د ملا او ظهر وی، ځکه چه د صدقې نه پس به دهغه دار و مدار په هغې غنی وی، په دې باندې نور بحث په آئنده باب کښې راروان دې.

عَنْ عِيَّاضِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ... دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ فَأَمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَطْرَحُوا ثِيَابًا فَطَرَحُوا فَأَمَرَ لَهُ بِثَوْبَيْنِ الْخ

دا دویمه قصه ده، اوله قصه کښې د بیضة من ذهب وه-د رجل نه سلیک غطفانی مراد دې، دهغه قصه په ابواب الجمعة کښې باب اذا دخل الرجل والامام یخطب کښې تیره شوې ده. دا واقعه د نسائی شریف په روایت کښې په تفصیل سره مذکور ده، پس حافظ منذری وائی: واخرجه النسائی اتم منه (هرون).

د واقعي خلاصه داده. چه سلیک غطفانی یو ځل چه کله نبی کریم صلی الله علیه و آله خطبه ورکوله، جمات کښې حاضر شو، په هغه وخت کښې دهغه حالت ډیر زیات خراب وو، (یعنی غریب وو، په بدن ئې پوره جامه هم نه وه، ډیر په کمزوری لباس کښې وو، نبی کریم صلی الله علیه و آله دهغه دا حالت لیدلو سره د خطبې په دوران کښې هغه ته د تحية المسجد ادا کولو حکم اوکړو، ټول خلق کوم چه په جمات کښې موجود وو، هغې سړی طرف ته متوجه شو، نبی کریم صلی الله علیه و آله خلقو ته د صدقې ترغیب ورکړو، دهغې فضائل ئې بیان کړل، خلقو په صدقه کښې ډیرې زیاتې جامې پیش کړې، نبی کریم صلی الله علیه و آله د هغې نه دوه جامې هغې صاحب ته هم ورکړې، دې دپاره چه هغه خپل لباس درست کړی، د هغې نه پس چه کله دویمه جمعه راغله، او د جمعي په خطبه کښې د صدقې ذکر راغلو، نو هغې صاحب دا کار اوکړو، چه په تیره شوې جمعه چه

کومې دوه جامې نبی کریم ﷺ هغه ته ورکړې وې، په هغې دواړو کښې یوه جامه هغه هم په صدقه کښې پیش کړه، په دې باندې نبی کریم ﷺ غصه شو، او په اوچت آواز ئې او فرمائیل: خذ ثوبک، اونیسو جامه خپله، دې حدیث باره کښې په منهل کښې لیکلې دی، واخرجه ایضا الحاکم و صححه او دا خبره مخکښې تیره شوې ده، چه دا روایت په نسائی کښې په زیات تفصیل سره بیان شوې دي.

[۱۶۷۶] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ خَيْرَ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غَنًى، أَوْ تُصَدِّقَ بِهِ عَنْ ظَهْرٍ غَنًى، وَأَبْدَأَ بِمَنْ تَعُولُ".

حضرت ابو هريره رضی الله عنہ بیان کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: بې شکه بهترینه صدقه هغه ده چه هغه غنا (د خلقو نه بې نیازی) باقی پریردی یا دا چه په دې کیفیت کښې صدقه اوکړې شی چه خپله محتاج او ضرورت مند نه وی (بلکې غنی وی) او د هغه چا نه شروع اوکړی چه د هغوی کفالت ستاسو په ذمه باندې وی -

تشریح: قوله: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ خَيْرَ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غَنًى أَوْ تُصَدِّقَ بِهِ عَنْ ظَهْرٍ غَنًى وَأَبْدَأَ بِمَنْ تَعُولُ

د حدیث دا متن په صحیح بخاری و مسلم کښې هم شته، د حدیث د اولې جملې تشریح خو مخکښې تیره شوې ده، د آخری جملې مطلب دادې، چه د صدقې ابتداء د خپل کور د خلقو نه کول پکار دی، د چا نفقه چه د سړی په ذمه ده، عال یعول، د خپل اهل عیال نفقه برداشت کول.

بَابُ فِي الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ

باب: ۴۰- د ټول مال د صدقه کولو رخصت

د ذلک اشاره تیر شوې ترجمه الباب طرف ته ده، یعنی د تصدق بجمیع المال رخصت او اجازت، ددې باب په حدیث باندې کلام په تیر شوې باب کښې تیر شوې دی، جهد العقل، یعنی د قلیل المال مشقت، د غریب سړی کوشش، ددې نه معلومه شوه، چه د فقیر (غنی القلب) صدقه اگر چه په مقدار کښې کمه وی، هغه افضله ده، د غنی او مالدار د صدقې نه، اگر چه دهغه صدقه ډیر زیات مقدار کښې ولې نه وی، لکه چه د ابو هريره رضی الله عنہ یو حدیث مرفوع دي، سبق درهم مائة الف درهم، (اخرجه النسائی وابن حبان والحاکم و صححه، کما فی المنهل) یعنی بعضې وخت کښې یو درهم د یو لاکه درهم نه زیات ثواب لری، صحابه کرامو عرض اوکړو، چه هغه څنگه؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل: چه یو سړې چه هغه سره صرف دوه درهمه دی، هغه په هغې کښې یو درهم صدقه کړی، او دویم سړې هغه دي، چه هغه سره د دواړو ډیرې لگیدلې وی، هغه په هغې کښې یو لاکه صدقه کړی.

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۵۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الزكاة ۱۸ (۱۴۲۶)، والنفقات ۲ (۵۳۵۵)، صحيح مسلم/الزكاة ۳۵ (۱۰۴۲)، سنن الترمذي/الزكاة ۳۸ (۶۸۰)، سنن النسائي/الزكاة ۵۳ (۲۵۳۵)، مسند احمد (۲/۲۳۰، ۲۴۳، ۲۷۸، ۲۸۸، ۳۱۹، ۳۶۲، ۳۹۴، ۴۳۴) (صحيح)

[۱۶۷۷] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَزَيْدُ بْنُ خَالِدٍ بْنُ مَوْهَبِ الرَّفِيعِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزَّيْنِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: "جَهْدُ الْمُقِلِّ، وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَقُولُ".

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نہ منقول دی، هغوی پوښتنه اوکړه ای د الله رسوله ا کومه صدقه بهتره ده؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د کم مال والا چه محنت او مشقت او وړکړی او وړکړی - او شروع د هغه چا نه کوی د کومو چه کفالت ستاسو په ذمه باندې وی -

[۱۶۷۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَهَذَا حَدِيثُهُ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَنْ نَتَصَدَّقَ، فَوَافَقَ ذَلِكَ مَا لَنَا عِنْدِي، فَقُلْتُ: الْيَوْمَ أَسْبَقُ أَبَا بَكْرٍ إِنْ سَبَقْتُهُ يَوْمًا فَجِئْتُ بِنَصْفِ مَالِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟" قُلْتُ: مِثْلَهُ، قَالَ: وَأَنَا أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِكُلِّ مَا عِنْدَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟" قَالَ: أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قُلْتُ: لَا أَسَاقُكَ إِلَى شَيْءٍ أَبَدًا.

حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ بیان کوی چه یوه ورځ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته د صدقې کولو حکم اوکړو - په دې موقع باندې ماسره مال هم وو - چنانچه ما (په زړه کښې) اووې: که چېرې زه د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نه سبقت کول او غواړم نو تن سبقت کولې شم - چنانچه ما خپل نیم مال (د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې) راوړو - رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو تا د کور والو د پاره څه باقی پریخودلې دی؟ "ما اووې هم دومره (مې پریڅې دې او راغلې یم) او بیا حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خپل تمام مال (د حضرت په خدمت کښې) راوړو - رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغوی نه پوښتنه اوکړه تا د کور والو د پاره څه پریڅې دی؟ هغوی رضی اللہ عنہ او فرمائیل: ما د هغوی د پاره الله او د هغه رسول پریخودلې دې - بیا ما اووې: زه په څه شې کښې ددوی نه همیشه نه شم مخکښې کیدلې -

قوله: يَقُولُ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَنْ نَتَصَدَّقَ فَوَافَقَ ذَلِكَ مَا لَنَا عِنْدِي فَقُلْتُ الْيَوْمَ أَسْبَقُ أَبَا بَكْرٍ إِنْ سَبَقْتُهُ يَوْمًا فَجِئْتُ بِنَصْفِ مَالِي

حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمائي چه یوه ورځ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته د صدقې کولو حکم اوکړو، اتفاقاً هغه ورځ ماسره ډیر زیات سامان موجود وو، ما په خپل زړه کښې سوچ اوکړو، که زه د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ نه مخکښې کیدې شم، نو نن به مخکښې شم (په صدقه کښې) نو ما د خپل ټول مال نیمه راوړه، او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کښې حاضر شوم، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو، چه د خپل کور والو د پاره دې څه پریخودل؟ ما عرض اوکړو، چه ددې برابر، او ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ سره چه څه وو، هغه ټول ئې حاضر کړل، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دهغه نه هم تپوس اوکړو، چه کور والو د پاره دې څه پریخودل، هغوی عرض اوکړو، چه هغوی د پاره

۱: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۴۸۱۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۸/۲) (صحيح)

۲: سنن الترمذي/المعاليق ۱۶ (۳۶۷۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۹۰)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/للزكاة ۲۶ (۱۷۰۱) (حسن)

ما الله تعالى او دهغه رسول ﷺ پريخودو، (يعنى د الله او د رسول رضامندى مې هغوى دپاره پريخودله)

قُلْتُ لَا أَسَاقِفُكَ إِلَى شَيْءٍ أَبَدًا عمر رضي الله عنه فرمائي چه ما اوښل (په خپل زړه کښې يا ظاهر کښې) چه زه ستا نه چرې هم په څه نيکي کښې مخکښي کيدې نشم

تصدق بجميع المال

ددې واقعي نه د تصدق بجميع المال اولويت يا کم از کم جواز ثابتيږي، ليکن دهغه سړي دپاره چه په يقين او توکل کښې کمال لري

صاحب منهل ليکلي دي، چه بهتره داده، چه دې ته د جواز درجه ورکړې شي، نه د استحباب، ځکه چه د نورو احاديثو نه د تصدق بالبعض افضل کيدل ثابتيږي، دغه شان د کعب ابن مالک رضي الله عنه قصه هم ددې مقتضي ده، او دا هغه قصه ده، چه امام ابو داؤد په کتاب الايمان والندور کښې د باب من نذر ان يتصدق بماله، لاندې راوړلې ده، په هغې کښې دادې، چه هغه نبي کریم ﷺ ته عرض اوکړو، ان من توبتي ان اخرج من مالي كله الى الله والى رسوله صدقة قال لا، يعنى زما د توبې تکميل په دې کښې دې، چه زه خپل ټول مال صدقه کړم، نبي کریم ﷺ ورته وفرمائيل: چه نا، داسې مه کوه، هغه بيا عرض اوکړو، چه صحيح ده، نيم مال به صدقه کړم، نبي کریم ﷺ وفرمائيل: چه نا، هغه عرض اوکړو، چه صحيح ده، ثلث مال به صدقه کړم، نبي کریم ﷺ وفرمائيل: چه دا صحيح ده، يو ثلث صدقه کړه، اهددي جمهور علماء قائل دي، او بعضي علماء لکه امام مالک رضي الله عنه او امام اوزاعي رضي الله عنه فرمائي لا يجوز التصدق الا بالثلث و يرد عليه الثلثان وهو رواية عن مكحول الشامي وعنه ايضا يرد عليه ما زاد على النصف، (من المنهل) و حديث الباب اخرجه ايضا الترمذي والحاكم و صحاحه.

فائدة: د احاديث شريفه نه د صدقې ډير لوڼې فضيلت او فائدي معلوميږي، لکه په ترمذي شريف کښې دي، عن انس بن مالك مرفوعا ان الصدقة لتطفي غضب الرب و تدفع ميتة السوء و في حديث آخر بادروا بالصدقة فان البلاء لا يتخطاها، (په صدقه کښې تلوار کوي، ځکه چه مصيبت او بلاگاني د صدقې نه مخکښي کيدې نشي، رواه ابو الحسن رزين بن معاوية العبدري (منهل)

باب فِي فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ په خلقو باندې د اوبو څښلو فضيلت

[۱۶۷۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدٍ، أَنَّ سَعْدًا أَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَيُّ الصَّدَقَةِ أَغْجَبُ إِلَيْكَ؟ قَالَ: الْمَاءُ.

حضرت سعد (بن عباد) رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او تپوس ئې اوکړو کومه يوه صدقه د ټولو نه زياته پسندیده ده؟ حضور ﷺ وفرمائيل: اوبه.

۱: سنن النسائي الوصايا ۸ (۳۶۹)، سنن ابن ماجه الأدب ۸ (۳۸۴)، تحفة الأشراف: ۳۸۳۴، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۲۸۵، ۷/۷۷) حسن

[۱۶۸۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَفَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَالْحَسَنِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عُبَادَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ.

محمد بن عبد الرحيم په خپل سند سره د حضرت سعد بن عبادۀ رضي الله عنه، هغوی د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د مذکوره بالا حدیث هم مثل روایت کړې دي.

[۱۶۸۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عُبَادَةَ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَمْرَ سَعْدٍ مَاتَتْ، فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الْمَاءُ، قَالَ: فَخَفَرْتُهَا، وَقَالَ: هَذِهِ لِأَمْرِ سَعْدٍ.

د حضرت سعد بن عبادۀ رضي الله عنه نه منقول دي، هغوی او فرمائیل ای د الله رسوله (زما مور) ام سعد وفات شوې ده نو کومه یوه صدقه افضل ده؟ (چه هغې لره زه د هغې د طرف نه او کرم) حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: اوبه - چنانچه هغوی یو کوهی او کنیستلو اووې فرمائیل چه دا (زما د مور) ام سعد د طرف نه دي.

بَابُ فِي فَضْلِ سَقْيِ الْمَاءِ

قوله: عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ أَنَّهُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْرَ سَعْدٍ مَاتَتْ فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ قَالَ الْمَاءُ قَالَ فَخَفَرْتُهَا وَقَالَ هَذِهِ لِأَمْرِ سَعْدٍ

حضرت سعد بن عبادۀ رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړو، چه زما د مور انتقال شوې دي، که زه د هغې د ایصال ثواب دپاره صدقه کوم، نو څه څیز صدقه کرم، نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل: چه اوبه صدقه کړه، د اوبونه مراد عامې دي، که د انسانانو د څکلو دپاره وي، او که د څاروؤ یا پټی وغیره دپاره وي، یا د طهارت دپاره وي، نبی کریم صلی الله علیه و آله د اوبو صدقې لره افضل او گرزوله، ځکه چه اوبه د عام حاجت او ضرورت څیز دي، ددې نفع ډیره زیاته عامه ده، او خصوصاً د عربو په گرم ملک کښې، چه هلته کښې د اوبو قلت هم دي.

مړی ته د کومو اعمالو ثواب رسی، او په دې کښې مذاهب ائمه:

ددې نه معلومه شوه، چه مړی ته د صدقې ثواب ملاویرې، (۱)، امام نووی رحمته الله علیه په شرح مسلم (ص ۳۲۲) کښې لیکلې دي، (۲)، چه په دې باندې د علماؤ اجماع ده، چه مړی ته د صدقې ثواب ملاویرې، دغه شان د مړی په حق کښې د دعا نافع کیدو باندې هم اجماع ده، او هم دغه شان په قضاء الدين عن الميت باندې هم اجماع ده، او حجة الاسلام عن الميت یعنی

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۸۳۴) (حسن)

(۲): انظر حديث رقم: ۱۶۷۸، (تحفة الأشراف: ۳۸۳۴) (حسن)

(۳): لیکن دا حدیث منقطع دي ځکه چه سعید بن المسیب او حسن بصری دواړو سعد بن عبادۀ نه دي موندلي، ځکه چه د سعد وفات ۱۵ هـ یا ۱۶ هـ کښې دي اود ابن المسیب ولادة ۱۵ هـ کښې دي اود حسن بصری په ۲۱ هـ کښې، کذا فی البدل والمنهل، خوصاحب د منهل لیکلی دي چه په دې کښې هیڅ باک نشته ځکه چه د حضرت سعید بن المسیب او خواجه حسن بصری په باره کښې دا دي چه: انهما لا یرویان الا عن ثقة، اهـ

(۴): تحت حديث عائشة ان رجلا أتى النبي فقال ان لمي لثنت نفسها ولم توص واظنها لو تكلمت تصدقت لئلا اجران تصدقت منها قال نعم له، په حدیث کښې خودا سوال شوې وو چه مړی ته ثواب رسیږي او که نه.

فرض حج هم معتبر دي، دغه شان حج التطوع على الاصح عندنا البته په صوم عن الميت كښي اختلاف دي، په قراءت دقرآن كښي زمونږ مشهور مذهب دادي، چه ددي ثواب نه رسي، او د امام احمد رحمه الله په نزد رسي.

(قلت) د مذاهبو خلاصه داده، چه د عبادت ماليه ثواب بالاتفاق رسي، او په عبادت بدنيه كښي د دعا حكم هم دغه دي، باقي نور عبادت بدنيه مثلاً مونځ تلاوت قرآن وغيره كښي اختلاف دي، د شافعيه په نزد نه رسي، د احنافو او حنابله په نزد رسي، د مالكيه مذهب لكه چه د الشرح الكبير وغيره نه معلوميري، دادي، چه دهغوي په نزد د تلاوت قرآن ثواب صرف د مري په نيت سره لوستلو سره رسي، البته كه تلاوت كونكي الله تعالى ته دا دعا كولو سره تلاوت او كړي، چه يا الله په خپل فضل سره ددي ثواب فلاني مري ته اورسوي، نور رسي، گويا د دعا په واسطې سره رسي، ددي نه بغير نه رسي، والله تعالى اعلم، ماته ياديږي، چه غالباً په قصص الاولياء كښي مي لوستلي وو، چه عزالدين بن عبد السلام چا دهغه د مرگ نه پس په خوب كښي اوليدو، نو هغه او فرمايل: چه مونږ خو داسي وايو، چه مري ته دقراءة قرآن ثواب نه رسي، ليكن دلته كښي راتلو نه پس مونږ دهغي خلاف اوموندل.

[۱۶۸۲] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِشْكَابَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الَّذِي كَانَ يَنْتَزِلُ فِي بَنِي دَالَانَ، عَنْ نُبَيْعٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَيُّمَا مُسْلِمٍ كَسَا مُسْلِمًا ثَوْبًا عَلَى عُرْيِ كَسَاةِ اللَّهِ مِنْ خَضِرِ الْجَنَّةِ، وَأَيُّمَا مُسْلِمٍ أَطْعَمَ مُسْلِمًا عَلَى جَوْعٍ أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ، وَأَيُّمَا مُسْلِمٍ سَقَى مُسْلِمًا عَلَى ظَمَأٍ سَقَاهُ اللَّهُ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ".

حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت کوي چه حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائيل: کوم مسلمان چه چا مسلمان ته کپړا واغوندوله په داسي حال كښي چه هغه بربند وو نو الله تعالى به ده ته د جنت شين پوشاک (جوره) واغونده وي - او کوم مسلمان چه په چا مسلمان باندي خوراک اوکړو په داسي حال كښي چه هغه اوږې وو نو الله تعالى به په هغه باندي د جنت د ميوو نه خوراک اوکړي - او کوم مسلمان چه په چا مسلمان باندي څښاک اوکړو په داسي حال كښي چه هغه تږې وو نو الله تعالى به په هغه باندي د جنت د خالص شرابو نه اوڅښي -

بَابُ فِي الْمَنِيحَةِ

باب: ۴۲- د پيو د پاره د خاړوي د هديه ڪولو فضيلت

منحه او منيحه دواړه لغتونه دي، دا د عطيه او هديه يو خاص صورت دي، چه په هغي كښي تمليك المنفعت وي، نه تمليك الرقبة، ددي وجي نه د هر څيز منيحه دهغي سره مناسب وي، مثلاً د ذهب او فضي منيحه داده، چه دراهم او دنانير چاته بطور قرض وركول، او منيحه اللبن دادي، چه پني وركونكي اوبښه يا بزه د خو وړخو دپاره چاته عاريه

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۳۸۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/صفة القياس ۱۸ (۲۴۴۹)، مسند احمد (۱۳/۳) (ضعيف)

ورکول، چه څو ورځې هغه ددې نه نفع واخلي، او بيا ئې مالک ته واپس کړي، او د اونو منيحه داده، چه ميوه دارې اونې د څو ورځو دپاره چاته عاريه ورکړي، دې دپاره چه هغه ددې د ميوو نه څو ورځې فائده اوچته کړي، او بعضې علماء وائي چه منيحه پښې ورکونکي اوبښي يا بزي سره خاص دي.

[۱۶۸۳] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى وَهَذَا حَدِيثٌ مُسَدَّدٌ وَهُوَ أَثَرُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةٍ، عَنْ أَبِي كَيْشَةَ السَّلُولِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرْبَعُونَ خَصْلَةً: أَغْلَاهُنَّ مَنِيحَةُ الْعَنْزِ مَا يَفْعَلُ رَجُلٌ بِخَصْلَةٍ مِنْهَا رَجَاءَ ثَوَابِهَا وَتَصْدِيقَ مَوْعُودِهَا إِلَّا أَذْخَلَهُ اللَّهُ بِهَا الْجَنَّةَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: فِي حَدِيثِ مُسَدَّدٍ، قَالَ حَسَّانٌ: فَقَدْ دُنَا مَا دُونَ مَنِيحَةِ الْعَنْزِ مِنْ رَدِّ السَّلَامِ، وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ، وَمَا طَلَعَهُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَنَعْوَةٍ فَمَا اسْتَطَعْنَا أَنْ نَبْلُغَ خَمْسَةَ عَشَرَ خَصْلَةً.

حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه بيان کوي چه رسول الله ﷺ او فرمايل: په څلويښتو خصلتونو کښې د ټولو نه اعلى خصلت د پيو چيلئ هديه کول دي. "کوم بنده چه ددې د ثواب اميدوار او په دې باندي د کړو شوو وعدو د تصديق په بناء باندي په يو باندي عمل او کړي نو الله تعالى به ده لره ددې په سبب سره په جنت کښې داخل کړي. امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چه د مسدد په روايت کښې حسان بن عطيه وئيلي دي چه مونږ د پښې ورکولو چيلئ د هديې نه علاوه (د نورو اعمالو مثلاً) د سلام او د انتوشکي جواب ورکول او د لاري نه د اذيت والا خيز لرې کول، وغيره د شمارولو کوشش او کړو مگر تر د پنځلسو خصلتونو پورې هم اونه رسيدو (معلومه نه ده چه هغه کوم کوم خصلتونه دي).

تشریح: قوله: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرْبَعُونَ خَصْلَةً أَغْلَاهُنَّ مَنِيحَةُ الْعَنْزِ مَا يَفْعَلُ رَجُلٌ بِخَصْلَةٍ مِنْهَا رَجَاءَ ثَوَابِهَا وَتَصْدِيقَ مَوْعُودِهَا إِلَّا أَذْخَلَهُ اللَّهُ بِهَا الْجَنَّةَ" قَالَ حَسَّانٌ فَقَدْ دُنَا مَا دُونَ مَنِيحَةِ الْعَنْزِ مِنْ رَدِّ السَّلَامِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ الخ.

شرح حديث:

عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه فرمائي چه يو ځل نبي کریم ﷺ او فرمايل: چه څلويښت خصلتونه او نیک کارونه داسې دي، چه په هغې کښې د ټولو نه اعلى او اوچت خصلت منيحه العنز دي، د بزي منيحه (يعنى ددې نه علاوه چه باقى کوم يو کم څلويښت خصلتونه او عملونه دي، هغه ټول ددې نه کمي درجي والا دي، چه هغې لره اختيارول ډير زيات اسان دي) کوم سړي چه په دې خصلتونو کښې يو خصلت هم اختيار کړي، د ثواب په اميد سره او د الله د رسول په وعدې باندي يقين کولو سره، نو هغه به جنت کښې داخلېږي.

په دې حديث کښې نبي کریم ﷺ دهغې څلويښتو خصلتونو (کوم چه جنت ته داخلونکې دي) تعين نه دي فرمائيلې، او هغه ئې شمار کړې نه دي، صرف دومره ئې فرمائيلې دي، چه دهغې ټولو نه يو منيحه العنز هم دي، او دا منيحه العنز په هغې ټولو کښې اعلى او د ټولو نه اوچت خصلت دي، باقى نور دهغې نه کم دي.

اوس دلته کښې فطري طور باندې دا سوال پيدا کيږي، چه هغه باقي اعمال کوم کوم دي، نو حسان بن عطيه د حديث راوي فرمائي چه مونږ هغې باقي اعمالو لره د احاديثو په ذخيره کښې تلاش کړل، نو تلاش کولو سره پنځلس خصلتونه هم معلوم نه شو، کوم چه هغوی ته معلوم شوې وو، په هغې کښې څو لره هغوی بيان کړې دي، لکه رد السلام، تسميت العاطس، او اماطة الاذى عن الطريق وغيره.

دا حديث په صحيح بخاري کښې هم دي،^(۱) د کتاب الهبة باب فضل المنيحة دلاندې، حافظ ابن حجر په فتح الباري کښې د ابن بطلال مشهور شارح حديث نه نقل کړې دي، چه هغوی اوفرمائيل: چه ښکاره خبره ده، چه نبی کریم ﷺ ته هغه ټول خصلتونه معلوم وو، ليکن دهغې باوجود هغوی د څه مصلحت د وجې نه هغه شمار نه کړل، او هغه مصلحت دا کيدې شي، چه هسې نه چرته د تعين نه پس خلق باقي نیک عملونه پريږدي، او صرف په دغې څلويښتو باندې اکتفاء اوکړي، او بيا مخکښې فرمائي، ليکن دا هم حقيقت دي، چه که حسان راوی ته د تلاش کولو باوجود دهغې خصلتونو پته اونه لگيده، نو ددې نه دا لازم نه راځي، چه بل چاته هم پته اونه لگي، نو مونږ هغې خصلتونو لره په مختلفو احاديثو کښې تلاش کړل، نو هغه ټول خصلتونو الحمد لله ملاؤ شو، بلکه د څلويښتو نه هم زيات، او بيا ئې هغه ټول خصلتونه بيان کړل، حافظ فرمائي، چه د بخاري يو بل مشهور شارح ابن المنير په ابن بطلال باندې رد کړې دي، هغه وائي، چه ددې څه دليل دي، چه د حضور ﷺ د هغې څلويښتو نه مراد دا خصلتونه دي، کوم چه ابن بطلال تلاش کړې، او شمار کړې دي، او شمارل خو آسان کار دي، ليکن هغه قيد چه دلته په حديث کښې ذکر دي، چه هغه باقي ټول د منيحة العنز نه کم درجي والا دي، دا شرط په هغې کښې کوم ځانې موندلې کيږي، کوم چه تا تلاش کړې دي، بلکه صورت حال دادي، چه بعضې دهغې نه د منيحة العنز سره مساوي دي، او بعضې د هغې نه هم اوچت دي. هغوی دا هم فرمائيلي دي، چه هرکله د څه مصلحت د وجې نه خپله نبی کریم ﷺ هغه شمار نه کړل، حالانکه نبی کریم ﷺ ته يقينا هغه معلوم وو، نو بيا مونږ لره هم دهغې د تعين کوشش کول پکار نه دي، انتهى کلامه.

دغه شان علامه کرمانی هم د ابن بطلال تردید کړې دي، او فرمائيلي دي، چه دهغه کلام د رجم بالغيب د قبيلې نه دي، حافظ ابن حجر هغې ټولو لره نقل کولو نه پس فرمائي، چه په دې خبره کښې خو زه د ابن بطلال سره یم، چه دغې باقي خصلتونو لره په مختلفو احاديثو کښې تلاش کول پکار دي، تلاش کولو سره ملاويدې شي، ليکن په دې خبره کښې زه د ابن المنير سره یم، چه واقعي ابن بطلال چه کوم تلاش کړې دي، په هغې کښې بعضې د منيحة العنز نه کمې درجي والا نه دي. (من فتح الباري ج ۵ ص ۱۷۹)

^(۱) صاحب د عون المعبود ليکلي دي چه دا حديث امام بخاري روايت کړې دي خو تعجب دي په حافظ منذري چه هغوی دا حديث (د ابوداؤد په شرح کښې) بخاري طرف ته نه دي منسوب کړي، او علامه مناوي فرمائي چه حاکم ته وهم اوشو هغوی دا حديث به المستدرک کښې ذکرکړو، حالانکه مستدرک کښې خوهغه حديث کيدل پکار دي کوم چه دامام بخاري د شرط کيدو باوجود په صحيح بخاري کښې موجود نه وي.

باب أَجْرِ الْخَازِنِ

باب: ۴۲- دَخْرَانِهِ اجْرًا وَثَوَابًا -

خازن یعنی خزانچی، د مال محافظ او د مطبخ نگران و غیره.

[۱۶۸۴] (۱) حَدَّثَنَا عَلَمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْمَعْنَى وَاحِدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْخَازِنَ الْأَمِينَ الَّذِي يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ كَامِلًا مُؤَفَّرًا طَيِّبَةً بِهِ نَفْسُهُ حَتَّى يَدْفَعَهُ إِلَى الَّذِي أُمِرَ لَهُ بِهِ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقِينَ".

حضرت ابو موسی بیان کوی چی رسول الله ﷺ او فرمائیل: بی شک امانت دار خزانچی کوم چه د مالک د حکم مطابق د زړه په خوشی سره پوره پوره ورکوی - تردې پورې چه د چا متعلق و نیلې شوې دی هغه ته ئې ورکړی، هغه د دوو صدقه ورکونکو نه یو دې - (یو اصل مالک چا چه د ورکولو حکم کړې دې او دویم هغه کس چا چه ادا کړو -)

تشریح: قوله: عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْخَازِنَ الْأَمِينَ الَّذِي يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ كَامِلًا مُؤَفَّرًا طَيِّبَةً بِهِ نَفْسُهُ بِهِ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقِينَ

څوک چه د مال محافظ او نگران وی، او هغه امانتدار وی (دهغه حال داسې وی کوم چه مخکښې حدیث کښې راروان دې) مالک چه هغه ته دڅه صدقه کولو و نیلې وی، هغې لږه په خوشالۍ سره پوره پوره ورکوی، نو دهغه شمار هم په صدقه کونکو کښې کیږي. ډیر کرته داسې کیږي، چه اصل مالک خو صدقه کول غواړي، او هغه ددې حکم هم ورکوی، لیکن دا لاندې خلق یعنی خزانچی و غیره پوره ورکولو ته تیار نه وی، اخوا دیخوا، تال متول کوی، حالانکه دهغه خپله هیڅ نه خرچ کیږي، لیکن د حب مال او د سختې کنجوسۍ په وجه داسې کوی، لیکن ټول داسې نه وی، بعضې په هغوی کښې سخیان او نیکان هم وی، په خوشالۍ خوشالۍ پوره صدقه ورکوی، د دغسې حضراتو نبی کریم ﷺ تعریف فرمائیلې دې.

احد المتصدقین: دې لږه تشبیه او جمع دواړو طریقې سره لوستلې شوې دې، که جمع ده، نو د هغې ترجمه بره لیکلې شوې ده، او د تشبیه کیدو په صورت کښې مطلب دادې، چه یو متصدق خو اصل مالک دې، او دویم متصدق دا شخص مامور دې، دواړه د صدقې په ثواب کښې شریک دی، باقی دا ضروری نه ده، چه د دواړو ثواب برابر وی، بلکه د یو د بل نه زیات یا کم کیدې شی، بعضو صورتونو کښې به د مالک ثواب زیات وی، او په بعضو صورتونو کښې به د رسولنکې ثواب زیات وی. (۱) و حدیث الباب أخرجه احمد والبخاری و مسلم والنسائي ایضا (منهل)

(۱): صحيح البخاري للزكاة ۲۵ (۱۴۳۸)، والإجارة (۲۲۶۰)، والوكالة ۱۶ (۲۳۱۹)، صحيح مسلم للزكاة ۲۵ (۱۰۲۳)، سنن النسائي للزكاة ۶۷ (۲۵۶۱)، تحفة الأشراف: (۹۰۳۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/ ۳۹۴، ۴۰۴، ۴۰۹) (صحيح)

(۲): مثلاً که ډیر مال وی او چاته ورکولې شی هغه په دروازه ولاړ دې چه په دې کښې مامور ته دهغه پورې رسولو کښې هیڅ مشقت نه وی، ظاهره ده چه دغه وخت به مالک ته ثواب زیات وی او که مال ډیر کم وی او چرته ئې چه رسوی هغه ځای ډیر لرې دې نو په دې صورت کښې به د مامور ثواب زیات وی (منهل).

بَابُ الْمَرْأَةِ تَصَدَّقُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا^(۱)

باب: ۴۴- د ښځې ثواب، هکومه چه د خپل خاوند د کور نه صدقه ورکړي.

کور والا چه د کور د ضرورتونو دپاره د خوراک خکاګ کوم سامان خپلې ښځې ته حواله کوي، نو آیا هغې لره په هغې کښې د صدقې ورکولو حق شته، او که نه؟ دغه شان د مطبخ چه کوم خادم او ناظم وي، هغوی په هغې خوراک کښې څه صدقه ورکولې شي او که نه؟ (لیکن د مطبخ دخادم او د خازن مسئله خو مستقل په مخکښې باب کښې تیره شوې ده) په دې سلسله کښې اکثر شارحینو په شروع کښې د قاضی ابوبکر ابن العربی رحمته الله کلام نقل کړې دي، هغوی فرمائي، چه آیا ښځه د کور په څیزونو کښې صدقه کولې شي او که نه؟ په دې کښې اختلاف دي، بعضې علماء خو دا فرمائي، چه داسې معمولی څیز چه دهغې عام طور باندې خلق پرواه نه ساتي، او هغې طرف ته توجه نه کوي، داسې څیز لره ښځه صدقه کولې شي، (په دې کښې د هیچا د اجازت ضرورت نشته) او بعضې علماء فرمائي چه ددې مدار د زوج په اجازت باندې دي، دکوم قسم څیز چه دهغه د طرف نه اجازت وي، صراحة یا دلالة، یعنی د قرائتو نه معلومیږي، چه خاوند ته به په دې باندې هیچ اعتراض نه وي، نو داسې څیز لره صدقه کولې شي، ددې نه علاوه نشي صدقه کولې، د امام بخاری رحمته الله میلان دې طرف ته دي، لکه هغوی په ترجمه الباب کښې د اجازت قید ذکر کړې دي، هغوی فرمائي، او دا هم احتمال دي، چه ددې مدار د خلقو په عادت باندې وي، دکوم ځاني د خلقو چه څرنگه عادت وي، هغې لره به اعتبار وي، او د عدم افساد قید چه په حدیث کښې مصرح دي، هغه خو بالا جماع معتبر دي، یعنی ښځه چه کوم څیز صدقه کړي، هغه په طریقې او اعتدال سره وي، په هغې کښې نادیده والې بالکل نه وي، مثلاً په زیات مقدار کښې ورکړي، یا داسې سړي ته ورکړي، چه هغه ته ورکول مناسب نه دی، یا خاوند ته هغه سړي خوښ نه دي، وغیره وغیره. او د بعضو علماؤ رائي داده، چه په دې

(۱) زوجه د خاوند د مال نه صدقه کولې شي یا نه په دې کښې روایات مختلف دي په بعض کښې د اجازت قید مذکور دي او په بعض کښې نه او د بعض روایاتو نه معلومیږي چه بعض څیزونه ورکولې شي او بعض نه، تر څیزونه کوم چه په کیخودلو سره خرابیږي هغه ورکولې شي د دې نه علاوه نه. ونحو ذلك من الاختلافات. جواب دا دي چه په دې کښې اصل دا دي چه بغیر د اجازت نه اخستل جائز نه دی خو د اجازت دوه قسمونه دي: (دلالة) دویم (صرache) نو (صرache) کیدل ضروری نه دی بلکه دلالة هم کافی دی اوس چه په کومو روایاتو کښې د اجازت ذکر نشته هغه محمول دي په روایات مقیده بالاذن باندې ځکه چه دا تقیید د اصول او ضوابط مطابق دي. اوس دا چه په بعض روایاتو کښې چه کوم مطلقاً مذکور دي او چرته مقیداً نو د هغې وجه دا هم کیدی شي چه په دې کښې د خلقو عادتونه مختلف دي، په بعض ملکونو او ښهرونو کښې اجازت د مخکښې نه وي، لکه چه د عربو په نزد عام طور سره په هغوی کښې د سخاوت ماده وي او د میلستیا ئې د دې په وجه باندې ضرورت نه دي گټرلي او قید ئې نه دي ذکر کړي. بله دا چه دا ټول بحث په دې کښې دي چه زنانه د خاوند د مال نه صدقه ورکړي او که هغه د خپل مال نه صدقه او کړي نو په دې کښې د جمهورو په نزد (اذن) د زوج شرط نه دي البته د امام مالک په نزد په دې کښې هم د زوج اذن ضروری دي کما تذکر من کلام الشیخ قدس سره. ۱۳.

احاديثو کښې د خادمانو او ښځو خرچ کولو نه مراد د صاحب مال په اهل و عيال باندې خرچ کول دي، نورو خلقو يعنې فقيرانو او مسکينانو ته ورکول مراد نه دي، او بعضو علماؤ په دې کښې د ښځې او د خادم په حکم کښې فرق کړې دي، چه ښځې ته خود خاوند په مال کښې د حدودو دننه د صدقې ورکولو حق د تصرف حاصل دي، او خادمانو دپاره بغير د اجازت نه ورکول جائز نه دي، انتهى کلام ابن العربي، زه واييم، چه دې اخري قول لره امام بخاري رحمه الله اختيار کړې دي، ځکه چه هغه دې باره کښې دوه بابونه قائم کړې دي، د خادم متعلق باب ئې په امر سره مقيد کړې دي، او د زوجي متعلق باب ئې په غير مفسده سره مقيد کړې دي، په دې کښې هغه د امر زوج قيد نه دي ذکر کړې.

يو اشکال او دهغې جواب :

ليکن دلته کښې يو اشکال پيدا کيږي، هغه داچه دلته مخکښې د ابوهريره رضي الله عنه يو حديث مرفوع راروان دي، او هم دا حديث د بخاري رحمه الله په کتاب البيوع هم دي، په هغې کښې دادي، اذا انفقت المرأة من كسب زوجها عن غير امره فلها نصف اجره، ددې نه په ظاهر کښې دا معلوميږي، چه ښځه د خاوند د اجازت نه بغير د کور د څيزونو نه صدقه ورکولې شي، او په دې صورت کښې به ښځې ته نيم اجر ملاويږي، ددې مفهوم دا شو، چه که اجازت ورکړي، نو هغې ته به پوره ثواب ملاويږي، حالانکه دا خبره د نورو احاديثو نه خلاف ده، چه په هغې کښې دادي، لا ينقص بعضهم اجر بعض، ددې حل حافظ صاحب ډير زبردست ليکلې دي، هغه دادي، چه ددې نه مراد د ښځې د هغه مال نه خرچ کول دي، کوم چه خاوند دهغې په حصه کښې اچولې وي، بيا دغه ښځه خاص دهغې خپلې حصې نه خرچ کوي، لهذا په دې کښې د خاوند اجازت ته ضرورت نشته، حافظ صاحب بيا مخکښې فرمائي، او يا دا تاويل به کولې شي، چه په دې حديث کښې د اذن صريح او تفصيلي نفی مراد ده، د اذن مطلق نفی مراد نه ده، ځکه چه د خاوند د اجازت نه بغير ورکولو کښې د ښځې دپاره د اجر په ځاني وزر دي، او د نيم اجر توجيه دا کولې شي، چه ددې مطلب دا نه دي، چه د ښځې اجر د خاوند د اجر نه نيم دي، بلکه مطلب دادي، چه د دواړو اجر برابر دي، يعنې که د دواړو اجر راجمع کړې شي، نو په هغې کښې به د هر يو حصه نيمه نيمه وي، چه کله يو څيز لره په دواړو برابر حصو کښې تقسيمولې شي، نو ونيلې شي، نيم نيم واخله، او په منهل کښې ليکلې دي، چه علامه کرمانی دې حديث لره ددې په ظاهر باندې ساتلو سره فرمائيلې دي، چه لاينقص بعضهم اجر بعض خو په هغه صورت کښې دي، چه کله ښځه د خاوند په اجازت سره صدقه کوي، او د عدم اذن په صورت کښې ثواب نيم ملاويږي.

[۱۶۸۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كَانَ لَهَا أَجْرُ مَا أَنْفَقَتْ"

۱: صحيح البخاري للزكاة ۱۷ (۱۴۲۵)، ۲۵ (۱۴۳۷)، ۲۶ (۱۴۴۰)، والبيوع ۱۲ (۲۰۶۵)، صحيح مسلم للزكاة ۲۵ (۱۰۲۴)، سنن الترمذي للزكاة ۳۴ (۱۷۲)، سنن النسائي للزكاة ۵۷ (۲۵۴۰)، سنن ابن ماجه للتجارات ۶۵ (۲۲۹۴)، تحفة الأشراف: (۱۷۶۰۸)، وقد أخرجه: مستد احمد (۱/۴۸، ۴۹، ۲۷۸) (صحيح)

وَلَزَوْجَهَا أَجْرًا مَا أَكْتَسَبَ وَلِحَارِزِهِ مِثْلُ ذَلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ."

د حضرت عائشي رضی اللہ عنہا نه روایت دې، هغه وائی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "ښځه چه کله د خپل خاوند د کور نه خرچ او کړی (صدقه ورکړی) په داسې حال کښې چه دا اسراف کوونکې نه وی نو ددې د پاره د صدقې کولو او د خاوند د پاره د گټلو ثواب دې او ددې د خزانچې د پاره هم دومره قدرې دې، او په دوی کښې هېڅ یو کس هم د بل ثواب نه کموی.

[۱۶۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَّارٍ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ زِيَادِ بْنِ جُبَيْرٍ بْنِ حَبِيبَةَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: لَمَّا بَايَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النِّسَاءَ، قَامَتِ امْرَأَةٌ جَلِيلَةٌ كَانَتْهَا مِنْ نِسَاءِ مُضَرَ، فَقَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، إِنَّا كُلُّ عَلَى آبَائِنَا وَأَبْنَاؤُنَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَأَرَى فِيهِ وَأَزْوَاجَنَا قَمَا يَحِلُّ لَنَا مِنْ أَمْوَالِهِمْ، فَقَالَ: "الرَّطْبُ تَأْكُلْنَهُ وَتَهْدِيْنَهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الرَّطْبُ الْحَبْرُ وَالْبَقْلُ وَالرَّطْبُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ يُونُسَ.

د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه کله رسول الله ﷺ د ښځو نه بیعت واخستو نو یو باوقار (یا د اوږد قد والا) ښځه اودریده، گویا چه هغه د قبیلې مضر نه وه، هغې اووې: ای د الله رسوله! ای د الله نبی! مونږ مور او پلار خوپه خپل اولاد ... امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی زما خیال دې چه هغې د خاوندانو ذکر هم اوکړو باندې بوج یو نو زموږ د پاره د هغوی د مالونو نه څه حلال دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل: تر څیزونه خورئ او هدیہ هم ورکوی امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی [رطب] "تر څیز" نه مراد توکاری او تازه کجورې دی امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی: ثوری هم د یونس نه داسې روایت کړې دې

تشریح: قوله: عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ لَمَّا بَايَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النِّسَاءَ قَامَتِ امْرَأَةٌ جَلِيلَةٌ كَانَتْهَا مِنْ نِسَاءِ مُضَرَ فَقَالَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُلُّ عَلَى آبَائِنَا وَأَبْنَاؤُنَا

ددې حدیث راوی سعد دې، یعنی سعد بن ابی وقاص، کما فی البدل، د حضرت شیخ په حاشیه د بدل کښې دی، چه د علامه عینی رائي هم داده، لیکن دا صحیح نه ده، وهم دې، بلکه دا سعد انصاری دې، یو بل سرې کما بسطه الحافظ فی التهذیب فی ترجمته. ۱-هـ

مضمون حدیث:

مضمون د حدیث دادې، چه حضرت سعد رضی اللہ عنہ فرمائی، کله چه نبی کریم ﷺ ښځو ته بیعت او فرمائیلو، (یعنی په هغې مضمون باندې کوم چه په دې آیت کریمه کښې دې، علی ان لا یشرکن بالله شیئا ولا یسرقن ولا یزنین الاية، نو یوه غټه غونډې زنانه د بدن په اعتبار سره) اودریده، راوی وائی چه داسې معلومیده، چه هغه د مضر قبیلې د ښځو نه ده، اودریدو نه پس هغې نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو، چه یا رسول الله! مونږ یعنی زنانه په خپلو سړو باندې (ددې نه پلار، خوي او خاوند مراد دې) بوج یو، یعنی زموږ ټوله خرچه هغوی برداشت کوی، مونږ خو گټلې نشو، او نه مونږ سره څه شته، چه صدقه ئې کړو، نو آیا مونږ په هغې څیزونو کښې څه صدقه کولې شو، په دې باندې نبی کریم ﷺ او فرمائیل: الرطب

(۱) تفرد به ابو داود (تحفة الأشراف: ۳۸۵۳) (ضعیف)

(۲) کل دا لفظ په قرآن شریف کښې هم راغلې دې، وضرب الله مثلا عبدا مملوكا لا یقدر علی شیء وهو کل علی مولاه، الاية.

ټاکنه و تهډینه، تر یعنی لوانده څیزونه تاسو په خپله هم خورلې شئ، او هدیه او صدقه کښې هم ورکولې شئ، دا لفظ رطب د راء فتحې او طاء په سکون سره دې، یعنې هر تر او لوند څیز، چه هغې لره د خرابیدو د وجې نه ذخیره ساتلې نشی، لکه سبزی، میوې، روتۍ، او ترکاری وغیره، او رطب د راء په ضمی او د طاء په فتحې سره لوندو کهجورو سره خاص دې. ددې نه معلومه شوه، چه کوم څیزونه جمع کولې شئ، مثلاً غله، دراهم، یا دنانیر وغیره، هغې لره بغیر د اجازت نه صدقه کولې نشی، د خوراک خکاګ څیزونه عام طور باندې صدقه کولې شئ، عام طور باندې د داسې څیزونو د ورکولو او اخستلو اجازت وی، او که چرته ددې نه زیات وسعت وی، نو د هغې به هم گنجائش وی. والله تعالی اعلم.

[۱۶۸۷] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَلْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ كَسْبِ زَوْجِهَا مِنْ غَيْرِ أَمْرٍ فَلَهَا نِصْفُ أَجْرِهِ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کله چه ښځه د خپل خاوند د کمائی نه د هغه د وینا نه بغیر صدقه ورکړی نو ددې د پاره د خاوند په نیمه اجر او ثواب دې. "

[۱۶۸۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَّارٍ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الْمَرْأَةِ تَصَدَّقُ مِنْ نَيْتِ زَوْجِهَا، قَالَ: "لَا، إِلَّا مِنْ قُوَّتِهَا وَالْأَجْرُ بَيْنَهُمَا، وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَصَدَّقَ مِنْ مَالِ زَوْجِهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا يَضْعِفُ حَدِيثَ هَمَّامٍ.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه تپوس او کړې شو ایا ښځه دې د خاوند د کور نه صدقه ورکوی؟ (یا دې نه ورکوی، هغوی رضي الله عنه او فرمائیل: نه - د خپلې حصې د خرج نه ورکولې شئ -، کومه چه خاوند دې ته ورکړې وی، او اجر به د دواړو په مابین کښې وی - او ددې دپاره جائز نه دی چه د خاوند د کور نه د هغه د اجازت نه بغیر صدقه ورکړی - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: چه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا فتوی گویا چه د همام د سابقه حدیث تضعیف دې.

بَابُ فِي صَلَةِ الرَّحِمِ

باب: ۴۵ - درشته دارو سره میل جول او حسن سلوک

د صلة الرحم لفظی تحقیق:

صله په اصل کښې وصل وو، واؤ لره په شروع کښې حذف کړې شو، او په آخره کښې دهغې په عوض کښې هاء راوړلې شوه، وصل یصل وصلا و صلة ددې معنی ده، احسان الی الاقارب، د خپلو رسته دارو سره ښه سلوک او دهغوی سره د احسان معامله کول، گویا سرې د خپلو رسته دارو سره احسان کولو سره هغه رسته جوړوی او قائموی، رحم (بفتح الراء و

۱: صحیح البخاری ۱۲ (۲۰۶۶)، والنجاح ۸۶ (۵۱۹۲)، والنفقات ۵ (۵۳۶۰)، صحیح مسلم للزکاة ۲۶ (۱۰۲۶)، تحفة الأشراف: (۱۴۶۹۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۴۵، ۳۱۶) (صحیح)

۲: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۱۸۵) (صحیح موقوف)

کسر الهاء) بچه دانئ ته وئیلې شی، بیا وروستو ددې استعمال په قرابت او رشته دارئ کښې اوشو، د اتحاد رحم د وجې نه، ځکه چه ټول رشته دار د یو رحم نه وئیلې دی، او وئیلې شوې دی، چه لفظ رحم مشتق دې، د رحمت نه، ځکه چه اقرباء په خپلو کښې په یو بل باندې رحیم او مهربان وی، (منهل) په حاشیه د بذل کښې حضرت شیخ رحمته الله علیه د علامه شامی (ص ۹۱ ج ۱) نه نقل کړې دی، چه صله رحمی شرعا واجب ده. ۱هـ

صله رحمی د کومو رشته دارو سره واجب ده:

بیا د علماؤ په دې حد رحم کښې اختلاف دې، د کوم صله چه واجب ده، یعنی هغه کوم اقرباء دی، چه هغوی سره صله رحمی واجب ده، ددې تفصیل او اختلاف صاحب د منهل لیکلې دې (۱)، علامه قرطبی فرمائي: هغه رحم یعنی رشته چه دهغې د جوړولو حکم دې، دهغې دوه قسمونه دی، عام او خاص، د اول مصداق قرابة الدین یعنی دیني رشته ده، او دهغې صله داده، چه د عامو مسلمانانو سره د خیر خواهی او محبت او دهغوی د واجب او مستحب حقوقو ادا کول او هغوی سره د انصاف معامله او کړې شی، او رحم خاص رشته خاص د قرابة النسب نوم دې، ددې صله رحم د عام صله نه زیاته ده، په دې کښې احسان او اعطاء او دهغوی د حالاتو خبر اخستل، دهغوی د کوتاهي او خطایي نه بې پروائی کول وغیره شامل دی، او په صله رحمی کښې دا څیزونه هم داخل دی، سلام و کلام او ترک خصام (منهل)

[۱۶۸۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَمَّادُ بْنُ هَاشِمٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: لَمَّا تَزَلَّيْتُ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا يُحِبُّونَ سُوْرَةُ آلِ عِمْرَانَ آيَةُ ۹۲، قَالَ أَبُو طَلْحَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَى رِيَّتًا يَسْأَلُنَا مِنْ أَمْوَالِنَا

۱، هغه لیکي چه بعض علماء کرام فرمائي چه دا هغه خپلوان دی چه د هغوی سره نکاح حرام ده، یعنی په کومو خپلوانو کښې چه داسې رشته داری وی چه که په هغوی کښې یو ذکر او بل آشی فرض کړې شی نو نکاح به حرام وی، د دې قول په وجه باندې به د رحم نه رشتې خارج شی (ولاد الاعمال والعمات والاخوال والخالات) ځکه چه په دې ټولو رشتو کښې نکاح جائز ده، دا حضرات په دلیل کښې وائی چه په کومو رشتو کښې صله رحمی واجب وه لکه ترور، وریره، خاله، خورزه، د دې دواړو د جمع فی النکاح ته شریعت ممنوع وئیلې دی ځکه چه (جمع فی النکاح مفضي فی التخلع) سبب جوړېږي، دغه شان خپله نکاح د دې سبب وی پس چه کله نکاح ممنوع نه وی نو معلومه شوه چه هلته صله رحمی هم واجب نه ده گویا وجوب صله رحمی او جواز نکاح د دې دواړو په شریعت نه دې جمع کړې شوې. ۲: دویم قول په دې کښې دې چه د رحم نه مراد (کل قریب وارث لحديث لمي مريره ان رجلا قال يا رسول الله من احق الناس بحق الصحبة؟ قال امك ثم امك ثم امك ثم ابوك ثم ادناك ثم ادناك (اخرجه مسلم) ۳: دریم قول دا دې چه د دې نه مراد (کل قریب ولو كان غير وارث لحديث عبدالله بن عمر مرفوعا ان ابر البر ان يحصل الرجل ابل ودايه بعد ان يولي. (اخرجه مسلم) د دې لیکلو نه پس په خپلو فقهي کتابونو کښې چه څه ملاؤ شی هغه لاتدي لیکلې شی: وفي الدر المختار وصلة للرحم واجبة ولو كانت بسلام وتحية وهدية ومعونة ومجالسة ومكالمة وتطلف واحسان ويزورهم غبا ليزيد حيا بل يزور اقربائه كل جمعة او شهر ولا يرد حاجتهم لانه من القطيعة في الحديث ان الله يصل من وصل رحمه ويقطع من قطعها وفي الحديث صلة للرحم تزيد في العمر. له كتب عليه ابن عابدين نقل القرطبي في تفسيره اتفاق الامة علي وجوب صلته وحرمة قطعها للدلالة القطعية من الكتاب.

۱: سنن الترمذي/تفسير القرآن (آل عمران) ۶ (۲۹۲۷)، (تحفة الأشراف: ۳۱۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوكة ۱۵ (۲۳۱۸)، والوصايا ۱۰ (۲۷۵۲)، وتفسير القرآن ۵ (۴۵۵۴)، والأشربة ۱۳ (۵۶۱۱)، صحيح مسلم/الوكة ۱۳ (۹۹۸)، موطا امام مالك/الجامع ۸۳، مسند احمد (۱۱۵/۳، ۲۸۵)، سنن الدارمي/الوكة ۲۳ (۱۶۹۵) (صحيح)

فَإِنِّي أَشْهَدُكَ أَنِّي قَدْ جَعَلْتُ أَرْضِي بِأَرْحَاءِ لَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اجْعَلْهَا فِي قِرَائِكَ"، فَقَسَمَ بَيْنَ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ وَأَبِي بَنِي كَعْبٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: بَلَغَنِي عَنِ الْأَنْصَارِيِّ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ أَبُو طَلْحَةَ زَيْدُ بْنُ سَهْلٍ بْنُ الْأَسْوَدِ بْنِ حَرَامٍ بْنُ عَمْرِو بْنِ زَيْدٍ مَنَاةُ بْنُ عَدِي بْنِ عَمْرِو بْنِ مَالِكِ بْنِ النَّجَّارِ وَحَسَّانُ بْنُ ثَابِتِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ حَرَامٍ، يَجْتَمِعَانِ إِلَى حَرَامٍ وَهُوَ الْأَبُ الثَّلَاثُ، وَأَبِي بَنِي كَعْبٍ بْنُ قَيْسِ بْنِ عَتِيكَ بْنِ زَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ مَالِكِ بْنِ النَّجَّارِ، فَعَمَرُوا بَعْضُهُمْ حَسَّانَ وَأَبَا طَلْحَةَ وَأَيُّهَا: قَالَ الْأَنْصَارِيُّ: بَيْنَ أَبِي وَأَبِي طَلْحَةَ سِتَّةُ آبَاءَ.

حضرت انس رضي الله عنه بيان کوی چه کله دا آیت کریمه {لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا حُبَبْتُمْ} [زال عمران: ۹۲] نازل شو نو حضرت ابو طلحه رضي الله عنه اووي اي د الله رسوله ۱ مونږ پوهیږو چه زمونږ رب زمونږ نه مال غواړی نو تاسو گواه اوسئ چه ما خپله د اړیخاء والا زمکه د الله د پاره ورکړه، نو رسول الله صلي الله عليه وسلم او فرمائیل: دې لره په خپلو قرابت دارو کښې تقسیم کړه. چنانچه دې لره هغه په حسان بن ثابت او ابی بن کعب کښې تقسیم کړه. ۲ امام ابو داؤد رحمه الله فرمائی چه ما ته د انصاری محمد بن عبد الله نه دا خبره رارسیدلې ده چه د حضرت ابو طلحه نسب دادي: ابو طلحه: زید بن سهل بن اسود بن حرام بن عمرو بن زید مناة بن عدی بن عمرو بن مالک بن نجار - او د حضرت حسان نسب په دې ډول دې: حسان بن ثابت بن منذر بن حرام، ابو طلحه او حسان دواړه په دریم پلار کښې جمع کیږی. او د ابی بن کعب نسب دادي: ابی بن کعب بن قیس بن عتیک بن زید بن معاویه بن عمرو بن مالک بن نجار - عمرو (بن مالک) دې دواړو لره جمع کوی - یعنی حسان ابو طلحه او ابی لره - انصاری وئیلې دی چه په مابین د ابی او د ابو طلحه کښې شپږ آباء (پلاران) دی.

تشریح: قوله: عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ {لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ} قَالَ أَبُو طَلْحَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ أَمْوَالِنَا فَإِنِّي أَشْهَدُكَ أَنِّي قَدْ جَعَلْتُ أَرْضِي بِأَرْحَاءِ لَهُ

شرح حدیث:

د مذکوره آیت شریف په نازلیدو باندې د رسول الله صلي الله عليه وسلم صحابی حضرت ابو طلحه انصاری رضي الله عنه چه د حضرت انس رضي الله عنه ناسکه پلار دې، هغوی حضور صلي الله عليه وسلم ته عرض او کړو، چه په خپل مال کښې ماته محبوب هغه باغ دې، د کوم نوم چه بشر رحاء دې، زه تاسو لره گواه جوړوم، په دې باندې چه ما هغه د الله تعالی دپاره وقف کړو،

(د بشر تلفظ)

ددغې باغ څه نوم دې، دهغې صحیح تلفظ څه دې، په دې کښې روایات مختلف دی، د صحیحینو په روایت کښې خو بیر رحاء راغلې دې، په باء باندې فتح او کسره دواړه دی، او په راء باندې فتحه او ضمه دواړه دی، والا فصیح بیرحاء،^۱ (بالقصر بدون الهمزة) لیکن د سنن ابو داؤد په دې روایت کښې خلاف مشهور باریحاء راغلې دې، بموحدة مفتوحة ثم الف وهی بدل او عطف بیان لما قبله، او بعضو دې لره په بلې طریقې سره لوستلې دې،

^۱ وفي بعض الروايات بشرحاء باضافة بشر الي حاء والبساطين في المدينة المنورة تسمى بأسماء الآبار والمعني بستان فيها هذا البشر.

باریحاء، (بالیاء الجارة) فقيل وهم فان اریحاء ارض شام و قيل محتمل فسمی بستان ابی طلحة باسمها، او د مسلم په یو روایت کښې باریحاء راغلې دې، (منهل وبذل) دا حدیث د صحیحینو په روایت کښې لږ په تفصیل سره دې، په هغې کښې داسې دی، چه په انصار مدینه کښې د ټولو نه زیاتو کهجورو والا باغونه د ابوطلحه وو، په هغې باغونو کښې د ټولو نه زیات محبوب بیر حاء وو، چه د مسجد نبوی ﷺ مخکښې ته وو، هغې ته به اکثر نبی کریم ﷺ تشریف اوړو، بهر حال ابوطلحه نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو، چه زه دا باغ الله تعالی دپاره ورکوم، دا صدقه مطلقه وه، چه ددې د مصرف تعین نه وو کړې شوې، په ظاهر کښې د مشورې په طور باندې هغه حضور ﷺ ته ددې ذکر اوکړو، نبی کریم ﷺ هغه ته مشوره ورکړه، اجعلها فی قرابتک، چه ددې صدقې مخ خپلو رشته دارو طرف ته واړوه، نو هغه دغه باغ حسان بن ثابت رضی الله عنه او ابی بن کعب رضی الله عنه ته هبه کړو، نبی کریم ﷺ ابوطلحه رضی الله عنه ته دا مشوره ورکړه، چه دغې باغ لره په ځانې د مطلق صدقې، صدقه اقربین مقرر کړه، دې دپاره چه د صدقې سره د صله رحمې ثواب درته هم حاصل شی.

یو فقهی بحث:

په فتح الباری کښې دی، چه ظاهري خبره داده، چه ابوطلحه رضی الله عنه په هغه ورځ هغه دواړه د باغ مالکان جوړ کړې وو، او دا ورکول بطور وقف نه وو، (۱) ځکه چه د صحیح بخاری په روایت کښې دی، چه وروستو بیا حضرت حسان رضی الله عنه دهغې باغ نه خپله حصه په حضرت امیر معاویه رضی الله عنه باندې په یو لاکه درهم خرڅه کړه، نو که دا وقف وو، نو دې لره خرڅول به جائز نه وو.

د حدیث شارحینو ددې حدیث دلاندې ډیر فوائد لیکلې دي، یو ئې دا هم لیکلې دې، چه ددې نه معلومه شوه، چه که یو سړې غنی ته دهغه د سوال کولو نه بغیر صدقه ورکړی، نو هغې لره قبول جائز دی، ځکه چه مشهوره دا ده، چه ابی ابن کعب د میاسیر (مالدار) صحابه کرامو نه وو.

(د دریو وارو صحابه گرامو خپل مینځ کښې رشته داری)

دلته کښې فطري طور باندې دا سوال پیدا کیږي، چه د حسان بن ثابت رضی الله عنه او د ابی بن کعب رضی الله عنه د ابوطلحه رضی الله عنه سره څه رشته داری وه، ددې جواب مصنف رحمه الله خپله ارشاد فرمائي او د ابوطلحه، حسان، او ابی ابن کعب رضی الله عنه شجره نسب بیانوي.

قَالَ أَبُو دَاوُدَ يُلَاقِي عَنِ الْأَنْصَارِيِّ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ

(۱) ابوطلحه: زيد بن سهل بن الاسود بن حرام بن عمرو بن زيد مناة بن عدي بن عمرو بن مالک بن النجار.

(۲) حسان بن ثابت بن المنذر بن حرام.

(۱) خو مولانا حفظ الرحمن صاحب په خپل تصنيف د اسلام اقتصادي نظام کښې د التاج الجامع للاصول د حاشیه نه نقل کړی دی چه دا وقف وو او په حدیث کښې چه د قسمة لفظ راغلې دې ددې نه مراد تقسیم د منافع دې اودا په منزله د وقف علی الاولاد وو. (حاشیه بذل).

(۳) ابی بن کعب بن قیس بن عتیک بن زید بن معاویه بن عمرو بن مالک بن النجار ددې نسبونو نه معلومه شوه، چه حضرت حسان د ابوطلحه سره په دریم پشت کښې یعنی حرام کښې یو خائي کیږي، او ابی بن کعب د ابوطلحه سره په عمرو بن مالک کښې یو خائي کیږي، عمرو بن مالک د ابوطلحه په اعتبار سره خو اووم پشت دې، او د ابی بن کعب په اعتبار سره شپږم پشت دې.

قَالَ الْأَنْصَارِيُّ بَيْنَ أَبِي طَلْحَةَ بِئْتُهُ أَبَاءُ يَعْنِي د ابوطلحه او د ابی بن کعب په مینځ کښې د شپږو پشتونو فصل دې، او په اووم پشت کښې دواړه ملاویږي، لیکن مونږ مخکښې وښلې دی، چه عمرو بن مالک ته اووم پشت وښل د ابوطلحه په اعتبار سره دی، او د ابی بن کعب په اعتبار سره هغه شپږم پشت دې، لهذا د انصاری په کلام کښې فی الجمله تسامح دې.

[۱۶۹۰] (۱) حَدَّثَنَا هَذَا بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشْجَرِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَتْ لِي جَارِيَةٌ فَأَعْتَقْتُهَا فَقَدَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: "أَجْرُكَ اللَّهُ، أَمَا إِنَّكَ لَوَكُنْتَ أُعْطِيتُهَا أَخْوَالَكَ كَانَ أَكْبَرَ لَأَجْرِكَ".

د ام المؤمنین حضرت ميمونه رضی اللہ عنہا نه روایت دې هغه بیان کوي چه زما يوه وينځه وه، ما هغې لره ازاده کړه، بيا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته تشریف راوړو، ما هغوی ته اووښل نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائیل: الله تعالى دې تاته جزاء درکړي، که چېرې تادې لره خپل ماما ته ورکړې وې نو ستا دپاره به زیات اجر او ثواب وو.

[۱۶۹۱] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَلَانَ، عَنْ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّدَقَةِ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، عِنْدِي دِينَارٌ، فَقَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ"، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ"، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجَتِكَ"، أَوْ قَالَ: زَوْجِكَ، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى خَادِمِكَ"، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: "أَنْتَ أَبْعَدُ".

حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ بیان کوي چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د صدقې کولو حکم اوکړو نو یو کس اووې ای د الله رسوله زما سره یو دینار دې، حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائیل په خپل خان باندې صدقه اوکړه. هغه اووې زما سره بل دینار دې، حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائیل: په خپل بچی باندې صدقه اوکړه. هغه اووې زما سره یو بل دې. اوښي فرمائیل: په خپله بی بی باندې صدقه اوکړه. لفظ د [زوجتک] یا د [زوجک] ښي وفرمائیلو، هغه کس اووې زما سره یو بل دې. حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائیل: په خپل خادم باندې صدقه اوکړه. هغه اووې زما سره یو بل دې نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائیل ددې متعلق الله ښه پوهیږي. (چه دا په کوم خائي او په چا باندې صدقه کړې شی،)

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۵۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للهيبة ۱۵ (۲۵۹۲)، صحيح مسلم للزكاة ۱۴ (۹۹۹)، سنن النسائي للكبري للمعتق (۴۹۳۲) (صحيح)

(۲): سنن النسائي للزكاة ۵۴ (۲۵۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/ ۲۵۱، ۴۷۱) (حسن)

[۱۶۹۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ، عَنْ وَهْبِ بْنِ جَابِرٍ الْخَثَوَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَغُوثٌ".

حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د انسان د گناهگار کیدو د پاره هم دا (عمل) کافی دی چه د چا د رزق او د اخراجاتو دې ذمه دار وی، هغه لره ضائع کړی.

[۱۶۹۳] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَبُخَارِيُّ، وَنَعْقُوبُ بْنُ كَعْبٍ، وَهَذَا حَدِيثُهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَرَّهَ أَنْ يُبْسَطَ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحْمَهُ".

د حضرت انس رضی اللہ عنہ بیان دی چی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: چاته چه دا خبره ښه لری چه دده رزق دې فراخ او عمر زیات وی نو هغه لره پکار دی چه د خپلو رشته دارو سره صله رحمی کوی. تشریح: قوله: عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَرَّهَ أَنْ يُبْسَطَ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحْمَهُ".

شرح حدیث:

نسیئه او نساء بمعنی تاخیر، (۱) وئیلې شی، نساء الله فی عمرک، الله تعالی دې ستا ژوند مؤخر کړی، یعنی عمر دې اوږد کړی، کوم سړی لره چه دا خبره خوشالوی، چه دهغه په رزق کښې فراخی راوستلې شی، او دهغه عمر زیات کړې شی، نو هغه لره پکار دی، چه صله رحمی کوی، اثر وئیلې شی، اجل او مدت العمر ته، او اصل معنی ددې نشان قدم یعنی د قدم نخبې دې، چه د ژوند سره لازم دی، او د عمر ختمیدو نه پس د زمکې نه د قدم نخبې هم ختمیږی، ددې وجې نه د نشانات قدم بقاء کنایه ده، د ژوند نه (بدل) په دې حدیث کښې د صله رحمی بعضې ثمرات ذکر کړې شوې دی، اول د رزق وسعت او فراخی، دویم د عمر زیاتوالې، د عمر د زیاتوالې شارحینو دوه مطلبه لیکلې دی، اول دا چه دا کنایه ده د بركة العمر نه، په سبب د توفیق الخیرات، او په سبب د حفاظت عن اضاعه الاوقات، چه دهغې د وجې نه دهغه ذکر خیر ډیر وخته پورې باقی وی، گویا چه هغه ژوندې دې، مړې شوې نه دې، دویم مطلب دادې، چه ددې نه حقیقه زیاتوالې مراد دې، لیکن د علم الهی په اعتبار سره نه، په دغې لحاظ سره خو د هر سړی مدت العمر متعین دې، اذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون، بلکه دا زیاتوالې د هغې فرشتې په اعتبار سره دې، کوم چه په عمر باندې مقرر ده، مثلاً هغې فرشتې ته داسې وئیلې شی، چه که فلانې سړی صله رحمی او کړه، نو دهغه عمر به سل کاله وی، او که صله رحمی ئې اونه کړه، نو

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۹۴۳)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للزكاة ۱۲ (۹۹۶)، سنن النسائي الكبير عشرة النساء (۹۱۷۶)، مسند احمد (۱۶۰/۲، ۱۹۴، ۱۹۵) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۱۶، ۱۵۵۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/البیوع ۱۳ (۲۰۶۷)، والأدب ۱۲ (۵۹۸۶)، صحيح مسلم/البیر والصلة ۶ (۲۵۵۹)، مسند احمد (۲۳۹۳، ۲۴۷) (صحيح)

(۳): قال ابن الاثير النساء التاخير يقال نسات الشئ نسا، ونسائه نساء اذا اخرته، والنساء الاسم ويكون في العمر والدين.

صرف شپيته کاله به وی، اول یعنی چه کوم د علم الهی په اعتبار سره وی، هغې ته تقدیر مبرم، او ثانی چه د فرشتې د علم په اعتبار سره دې، هغې ته تقدیر معلق سره تعبیر کولی شی، دغې دواړو قسمونو طرف ته دې آیت کریمه کښې اشاره ده، یمحوا الله ما یشاء و یتب و عنده ام الكتاب، محو او اثبات د علم ملک په اعتبار سره دې، او په ام الكتاب کښې چه څه دی، هغه هم هغه دې، کوم چه په علم الهی کښې دې.

[۱۶۹۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "قَالَ اللَّهُ: أَنَا الرَّحْمَنُ وَهِيَ الرَّحْمُ شَقَقْتُ لَهَا اسْمًا مِنْ اسْمِي، مَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَّتُهُ".

حضرت عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه بیان کوی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه واوریدل چه هغوی فرمائیل: الله تعالی فرمائی: زه رحمن یم (بی انتها، رحم کوونکې) او دا رشته دارئ کوم ته چه رحم وئیلې شی، ددې لفظ ما د خپل نوم نه ویستلې دې نو څوک چه د خپلو رشته دارو سره صله رحمی (ښه سلوک، میل جول) کوي نو زه دپه هغه پورې پیوست کیږم او څوک چه هغې لره کتې کوی نو زه د هغه نه کتې کیږم (جدا کیږم).
عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ اللَّهُ أَنَا الرَّحْمَنُ وَهِيَ الرَّحْمُ شَقَقْتُ لَهَا اسْمًا مِنْ اسْمِي مَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَّتُهُ او د ترمذی د روایت الفاظ دادی، انا الله و انا الرحمن خلقت الرحم الخ، ددې نه معلومه شوه، چه د ابوداؤد په روایت کښې اختصار دې، او په دې کښې چه کوم ضمیر دهی دې، دهغې مرجع رحم دې، لفظ رحم زیات ترمونث استعمالیږی.

شرح حدیث:

دا حدیث حدیث قدسی دې، الله تعالی فرمائی چه قرابت او رشته دارئ، چه هغې ته رحم وئیلې شی، دهغې دا نوم مشتق دې، زما د نوم نه، یعنی د رحمان نه، چه د الله تعالی نوم او صفت دې، مطلب دادې، چه دا رحم یعنی رشته دارئ او قرابت د رحمان د رحمت د آثارو نه یو اثر دې، او په دې دواړو کښې (یعنی رشته دارئ او د رحمان رحمت کښې) یو خاص قرب او تعلق دې، لهذا کوم سړې چه رحم جوړ ساتی، نو رحمان به په خپل رحمت سره هغه جوړ ساتی، او څوک چه دا ماتوی، نو رحمان به خپل رحمت د هغه نه مات کړی، یعنی رحمت به ترې لرې کړی.

په دې حدیث کښې د صله رحمی زبردست فائده او دهغې بالمقابل د قطع رحمی زبردست مضرت مذکور دې، په صله رحمی کښې سراسر فائده ده، خپله هم او د نورو هم، او په قطع رحمی کښې سراسر نقصان دې، خپل هم او د نورو هم، والله الموفق لما یحب و یرضی.

د صله رحمی مفهوم او تشریح دلته کښې په حاشیه او اصل دواړو کښې تیره شوي ده، ددې صله رحمی درجات او مراتب دی، چه د راتلونکې حدیث دلاندې به بیانېږی.

والحدیث اخرجه ایضا الامام احمد والبخاری فی الادب والحاکم والترمذی (منهل)

[۱۶۹۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْقَلَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ، أَنَّ الرَّدَّادَ اللَّيْثِيَّ أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ.

د محمد بن متوكل عسقلانی په سند سره مروی دی چه حضرت عبد الرحمن بن عوف د نبی کریم ﷺ نه واوریدل، او د مذکوره بالا حدیث هم معنی نی روایت کړو.

[۱۶۹۶] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ رَحِمٍ".

د حضرت جبیر بن مطعم نه روایت دې هغوی د نبی کریم ﷺ نه روایت کوی چه هغوی ﷺ او فرمائیل: چه قطع رحمی والا د رسته داری کت کولو والا به په جنت کښې نه داخلیری "تشریح: قوله: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ رَحِمٍ

قاطع د اصل مقابل دې، اصل، صله رحمی کونکې او قاطع قطع رحمی کونکې، او د امام بخاری په ادب المفرد کښې دغه شان د صحیح مسلم په یو روایت کښې قاطع رحم دې، چه هغې سره د قاطع مفهوم متعین شو، او هم دا اکثر شارحینو لیکلې دې، او په بذل المجهود کښې ددې یو دویم احتمال هم لیکلې دې، یعنی قاطع الطریق، (ډاکو، او لار شو کونکې) قطع رحمی یو معصیت او حرام کار دې، او ددې مرتکب عاصی او فاسق دې، او ددې مستحل (یعنی حلال گنړونکې) کافر دې، او که حدیث لره په مستحل باندې محمول کړې شی، نو بیا خو عدم دخول جنت ظاهر دې، او که ددې نه مراد تارک صله رحمی دې، یعنی غیر مستحل، نو بیا دا حدیث په دخول اولی باندې محمول دې، لکه چه ددې حدیث پشان نورو احادیثو کښې دا مشهوره توجیه ده، د قطع رحمی په باره کښې دا حدیث ډیر سخت وعید دې، کما هو ظاهره.

قال المنذرى واخرجه البخارى و مسلم والترمذى (عون) زاد صاحب المنهل و احمد.

[۱۶۹۷] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، وَالْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو، وَفَطْرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ سُفْيَانُ: وَلَمْ يَرْفَعْهُ سُلَيْمَانُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَفَعَهُ فِطْرٌ وَالْحَسَنُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلَكِنْ هُوَ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحْمَتُهُ وَصَلَّتْهَا".

د حضرت عبد الله بن عمر و ﷺ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: چه په بدل کښې رسته داری قائمولو والا صله رحمی کوونکې نه دې، بلکې صله رحمی کوونکې هغه دې چه کله د هغه سره رسته داری کت کړې شی نو دې صله رحمی کوی (رسته داری قائمه وی)

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۷۲۸) (صحیح)

(۲): صحیح البخاري للأدب ۱۱ (۵۹۸۴)، صحیح مسلم للبر والصلة ۶ (۲۵۵۶)، سنن الترمذي للبر والصلة ۱۰ (۱۹۰۹)، تحفة الأشراف: ۳۱۹۰، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۰/۴، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۳۸۲، ۳۸۹، ۳۹۷، ۴۰۳) (صحیح)

(۳): صحیح البخاري للأدب ۱۵ (۵۹۹۱)، سنن الترمذي للبر والصلة ۱۰ (۱۹۰۸)، تحفة الأشراف: ۸۹۱۵، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۳/۲، ۱۹۰، ۱۹۳) (صحیح)

تشریح: قوله: لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ إِذَا قُطِعَتْ رَحْمَةُ وَصْلَهَا:

شرح حدیث:

هغه سړې صله رحمې کونکې نه دي، چه صرف مکافاة یعنی د برابرۍ بدله او د احسان په بدله کښې احسان کوی، بلکه واصل هغه سړې دي، چه کله د بل طرف نه د قطع رحمې معامله او کړې شي، نو دې د يو ځاني کولو او د جوړولو معامله کوی، شارحینو لیکلې دي، چه اگر چه د مکافات معامله یعنی د احسان په بدله کښې احسان، دا هم فی نفسه صله رحمې ده، لیکن کمال صله نه ده، دلته کښې د کمال نفی مراد ده، او دا حدیث د مکارم اخلاق د قبیلې نه دي، کما ورد صل من قطعک و اعط من حرمک و اعف عن ظلمک، (عون) صاحب منهل لیکلې دی، چه خلق په درې قسمه دی، واصل، مکافی، قاطع، واصل هغه سړې دي، چه خپلو رشته دارو سره احسان کوی، کله چه هغوی د سره احسان نه کوی، مکافی هغه سړې دي، چه څومره اخلي هغومره ورکوی، (۱) او په خپله عطاء کښې زیاتوالې نه کوی، او قاطع هغه سړې دي، چه دهغه قریبې رشته دار په هغه باندې احسان کوی، لیکن دې په هغه احسان نه کوی.

تشریح: قوله: والحديث اخرجه ايضا البخاري والترمذي قاله المنذري (عون)

باب فی الشَّحَر

باب: ۴۶- د حرص او بخل مذمت.

دا د کتاب الزکوة آخری باب دي، مصنف رحمه الله د باریک نظری نه کار اخستی دي، هغه دا چه د پوره کتاب الزکوة او دهغې د احادیثو خلاصه او مقصد دادې، چه سړی لره پکار دی، چه د هغه په ذمه کوم حقوق مالیه دی، که واجب دی او که مستحب دی، هغې ټولو لره ادا کړی، لیکن د هر څیز د تحقق دپاره دوه اموره مطلوب دی، اول د اسباب او شرائطو تحقق، او ثانی د موانع او عوارضو ارتفاع، په دې آخری باب کښې مصنف رحمه الله دې امر ثانی لره بیانوی، چه د سړی ایمان اگر چه هغه لره په انفاق فی سبیل الله باندې تیزوی، لیکن د سړی په طبیعت کښې چه کوم حب مال او بخل طبعی (د مال جمع کولو حرص) دي، هغه د دې انفاق نه مانع جوړیږی، لیکن د دې مانع د لرې کولو ضرورت دي،

(۱) او مکافات څنگه چه صله من الجانبین نه وی (څومره احسان چه په ده باندې اوکړې شي دومره هغه هم اوکړی، هم دغه شان مقاطعة من الجانبین نه هم وی (د قطع تعلق بدله په قطع تعلق سره ورکول) بیا چه په دې کښې څوک مخکښې کیږی هغه به قاطع وی او دویم یعنی جوابی کارروانی کولو والا مکافی بللې شي (منهل) صله رحمې یو جامع لفظ دي د دې مفهوم کافی وسیع دي چه د هغې خلاصه معارف الحدیث (لنعمانی) کښې داسې لیکلې ده چه د صله رحمې هم هغه دوه صورتونه دی یو دا چه انسان په خپلې گټې سره د اهل قرابت مالی خدمت اوکړی او دویم دا چه د خپل وخت او خپل ژوند څه حصه په هغه کارونو کښې اولگوی. امد دي بعض صورتونه مونږ مخکښې په حاشیه د در مختار کښې نقل کړي دي. ۱۲

[۱۶۹۸] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "إِيَّاكُمْ وَالشَّعْ فَأَتَمَّا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشَّعِ، أَمَرَهُمْ بِالْبُخْلِ فَبُخِلُوا، وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا، وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا".

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه مروی دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله خطبه او فرمائیله: خپل ځانونو لره د حرص او بخل نه بچ کړئ ستاسو نه مخکښي خلق هم په دې وجه سره هلاک شو. (حرص) هغوی ته حکم او کړو نو بخل ئې شروع کړو، د قطعه رحمې حکم ئې ورته او کړو نو دوی قطعه رحمې او کړه او د بدکاری امر ئې ورته او کړو نو بدکاری ئې او کړه. "عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِيَّاكُمْ وَالشَّعْ فَأَتَمَّا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشَّعِ أَمَرَهُمْ بِالْبُخْلِ فَبُخِلُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا

شرح حدیث:

خپل ځان د بخل نه اوساتئ، ځکه چه ستاسو نه مخکښي چه کوم امتونه تیر شوي دي، هغه ددې بخل د وجې نه هلاک شو. (۲)

امرهم بالبخل: امر او کړو هغې شح (يعني طبعي بخل او حرص) په بخل سره، پس هغوی بخل اختیار کړو، ددې نه معلومېږي، چه بخل د عدم انفاق مال نوم دي، او شح دهغې طبعي خصلت نوم دي، کوم چه سړي په عدم انفاق باندې آماده کوي، يعني منشاء دبخل. ددې شح د وجې نه هغه خلق په قطع رحمې او په قسما قسم فسق او فجور کښي مبتلا شو، د قسما قسم فسق او فجور مطلب دادي، چه د حب مال او د حرص مال د وجې نه خلق د ظلم و ستم، قتل، لوټ مار، غصب او غلا مرتکب شو، او په دې لوټ مار کښي د زنانو عزت لوټ کول وغيره بي حیائي هم شامله ده.

والحدیث صححه الحاكم قال المنذرى و أخرجه النسائي (عون)

[۱۶۹۹] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، حَدَّثَنَا أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا لِي شَيْءٌ إِلَّا مَا أَدْخَلَ عَلَى الزَّيْرِ بَيْتَهُ أَفَاعْطِي مِنْهُ، قَالَ: "أَعْطِي وَلَا تُوكِي فَيُوكِي عَلَيْكَ".

حضرت اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنها بیان کوي چه ما او وې اي د الله رسوله ازما سره بس صرف

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۶۲۸)، وقد أخرجه: سنن النسائي الكبير (۱۱۵۸۳)، مسند احمد (۱۵۹/۲، ۱۶۰، ۱۹۱، ۱۹۵) (صحيح)

۲: دلته دهلاکت نه هلاکت معنوي يعنى ديني هم مراد کيدې شي چه دبخل په وجه ئې حقوق الله او حقوق العباد ضائع کړل کوم چه د مال سره متعلق وو او خپل آخرت ئې تباه او برباد کړو، او هلاکت حسي يعنى دنيوي هم مراد کيدې شي ځکه چه کله دخلقو حقوق ئې ادا نه کړل نو په خپل مينځ کښي يوبل سره جگړه او قتل و قتال جوړ شو چه په دې سره په دنيا کښي هم هلاک او برباد شو، او ښکاره ده چه هلاکت حسي او معنوي، ديني او دنيوي دواړه مراد واخستلې شي. (منهل)

۳: سنن الترمذي (البر والصله ۴۰) (۱۹۶۰)، سنن النسائي (الزكاة ۶۲) (۲۵۵۱، ۲۵۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۱۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري (الزكاة ۲۱) (۱۴۳۳)، (۲۲) (۱۴۳۴)، والهيبة ۱۵ (۲۵۹۰)، صحيح مسلم (الزكاة ۲۸) (۱۰۲۹)، مسند احمد (۱۳۹/۶، ۳۴۴، ۳۵۳، ۳۵۴) (صحيح)

هغه وی کوم چه (زما خاوند) زبیر کورته راوړی - نو آیا زه هغې لره ورکووم؟ حضور ﷺ اوفرمائیل: (ای اسماء!) ورکوه او ته مه تره هغې لره (د ایخودو د پاره) ورنه په تاباندې به هم (ستا رزق) اوترلې شی -"

تشریح: قوله: حَدَّثَنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي شَيْءٌ إِلَّا مَا أَذْخَلَ عَلَيَّ الرَّبُّ بَيْتَهُ أَفَأَعْطِي مِنْهُ قَالَ أَغْطِي وَلَا تُوكِي فَيُوكِي عَلَيْكَ

حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها فرمائي چه یو ځل ما نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو، یا رسول الله ﷺ (صورت حال دادې) چه زما په ملک کښې خو هیڅ نشته، سوا دهغې نه کوم چه زما خاوند (زبیر) زما کور ته راوړې دی او ماته ئې حواله کړې دی، نو زه دهغې نه صدقه ورکولې شم؟ نبی کریم ﷺ هغې ته د عطاء اجازت ورکړو، بلکه منع کولو او ساتلو نه ئې منع کړه، چه د مال د بوجی خوله مه تره، گنی ستا نه به هم اوترلې شی، یعنی الله تعالی به د خپلې خزاني خوله ستا دپاره بنده کړی، ولاتوکی د ایکاء ته ماخوځ دې، یعنی وکاء سره یو څیز تړل، وکاء وئیلې شی هغه رسئ او تار ته، چه دهغې په ذریعې سره د بورئ او تهیلئ خوله تړلې شی،

په دې حدیث کښې نبی کریم ﷺ زنانه ته د خاوند د مال نه د صدقې کولو اجازت ورکړې دې، چه دهغې د پاره اذن زوج ضروری دې، که دلالة وی، او که صراحة. دلته کښې نبی کریم ﷺ دهغې د ذکر کولو ضرورت ځکه اونه گنړو، چه شاید هغوی ته دهغې د خاوند د طبعیت حال معلوم وو، او یا وئیلې شی، چه مراد دادی، چه ته خاص ستا په حصه کښې چه کوم څیز راغلې دې، دهغې نه ضرور صدقه ورکوه، د اتفاق المرأة من بیت الزوج تفصیل ددې په باب کښې تیر شوې دې. والله تعالی اعلم.

قال المنذرى أخرجه الترمذى والنسائى وأخرجه البخارى و مسلم من طريق آخر مختصرا. (عون)

[۱۷۰۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا ذَكَرَتْ عِدَّةً مِنْ مَسَاكِينٍ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَقَالَ غَيْرُهُ: أَوْ عِدَّةً مِنْ صَدَقَةٍ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَعْطِي وَلَا تُحْصِي فَيُحْصَى عَلَيْكَ".

د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دې چه هغې څو مساکینو لره شمیر کړل یانې څو صدقات شمیر کړل نو رسول الله ﷺ هغې ته اوفرمائیل: "(ای عائشه!) ورکوه او شمیر مه کوه، ورنه په تاباندې به هم شمیر کولې شی -"

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا ذَكَرَتْ عِدَّةً مِنْ مَسَاكِينٍ الْخ: عدة لره د دال په تشدید او تخفیف دواړو طریقو سره لوستلې شوې دې، عدة، عدة په اول صورت کښې به مطلب دا وی، چه هغې د نبی کریم ﷺ مخکښې د څو مسکینانو تذکره اوکړه، چه هغوی ماته د سوال دپاره راغلې وو، او په دویم صورت کښې به مطلب دا وی، چه عائشه رضی الله عنها د نبی کریم ﷺ مخکښې عرض

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۲۳۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي للزكاة ۶۲ (۲۵۵۲)، مسند احمد (۱۰۸/۶، ۱۳۹، ۱۶۰) (صحيح)

او کړو، چه ما بعضې مسکینانو سره د ورکولو وعده کړې ده، نو آیا زه هغوی ته ورکولې شم. نبی کریم ﷺ هغې ته هم د ورکولو حکم او کړو. والحديث اخرج النسائي نحوه مطولا (منهل) الحمد لله الذي بعزته و جلاله تتم الصالحات.

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب اللقطة

د پریوتلي کشفه څیز متعلق احکام او مسائل

باب التعریف باللُقطة

باب: ۱- پریوتلي څیز چه اوچت کړی نو دهغې د اعلان حکم.

په بعضو نسخو کښې د کتاب اللقطة نه قبل آخر کتاب الزکوة لیکلې شوې دې، لیکن زمونږ په نسخه کښې کتاب اللقطة په ختم باندې لیکلې شوې دی آخر کتاب الزکوة، د اول نسخې تقاضا دا ده، چه کتاب اللقطة مستقل کتاب دې، د کتاب الزکوة جزء نه دې، او د دویمې نسخې تقاضا په ظاهر کښې داده، چه مصنف لقطې لره د کتاب الزکوة جزء او دهغې تکمله مقرر کړې ده، بهر حال د لقطې بیان که د کتاب الزکوة جزء وی او که نه، ددې مناسبت د کتاب الزکوة سره ظاهر دې، ځکه چه د لقطې انجام که مالک رانشی، نو تصدق دې. د عادت او معمول مطابق مونږ دلته کښې د لقطې په شروع کښې څو امور او مفید بحثونه ذکر کوو، دې دپاره چه د احادیث الباب په زده کولو او پوهیدلو کښې مفید او د بصیرت باعث وی، والله الموفق.

د لقطې سره متعلق مباحث تسعه:

(۱) تحقیق اللقطة لغة (۲) حکم الالتقاط (۳) الفرق بين لقطة الحيوان وغير الحيوان (۴) مدة التعريف (۵) التملك بعد التعريف (۶) وجوب الضمان عند مجئ المالك (۷) هل يدفع الى الناخذ بمجرد بيان العلامات (۸) الاشهاد عند الالتقاط (۹) لقطة الحاج ما ذا حكمه.

البحث الاول: (تحقیق اللقطة لغة)

لقطة په ضمي دلام او په فتح دقاف سره دې، اگر چه عوام دې لره د قاف په سکون سره وائی، (زمحشری) و معناه لغة الشئ الملقوط، (هغه پریوتونکې څیز چه هغې لره پورته کړې شوې وی)، حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چه مشهور عند اهل اللغة والمحدثين خو دا دی، لیکن خلیل رحمته الله وائی، چه لقطه چه سکون دقاف سره دې، او لقطه بالفتح هغه بمعنی لاقط راځی، حافظ وائی، خلیل چه څه وائی هو القياس، لیکن مسموع من العرب هم دادی، (کوم چه مشهور دی)، بلکه په دې باندې اجماع ده، واما شرعا هو مال يوجد ولا يعرف مالک، یعنی هغه مال چه غیر محفوظ ځانې کښې اوموندلې شی، او دهغې د مالک پته نه لگی.

البحث الثاني: (حکم الالتقاط)

د احنافو په نزد التقاط اولی دې، په شرط ددې چه لاقط ته په خپل نفس باندې اطمینان وی، او که د خیانت خطره وی، فالترک اولی (درمختار) او صاحب بدائع فرمائي چه په خپل نیت

سره او چټول خو حرام دی، پشان د غصب، او د خوف ضیاع په وخت کښې التقاط واجب دی، ځکه چه څرنګه د شخص مسلم د نفس دپاره حرمت او عزت دی، دغه شان د مال دپاره هم، د دواړو حفاظت واجب دی، ګڼی که هغه څیز ضائع شو، نو ګناهګار به وی نه، او هم دا مذهب د شافعیه، مالکیه او جمهورو دی، البته په مغنی کښې د امام احمد بن حنبل رحمته الله نه نقل کړې شوې دی، چه ترک التقاط اولی دی، او دویم قول د حنابل په نزد هغه دی، کوم چه د جمهورو دی.

البحث الثالث: (الفرق بين لقطة الحيوان وغير الحيوان) (۱)

د لقطې په اصل کښې دوه قسمه دی، لقطة الحيوان و غیر الحيوان، اول ته ضاله وئیلې شی، او ثانی ته لقطة، د احنافو په نزد د دواړو په حکم کښې هیڅ فرق نشته، کوم حکم چه د

(۱) او په بعض تقریرونو کښې داسې دی: التقاط الابل، امام بخاری رحمته الله ضالة الابل او ضالة الغنم دوه جدا جدا مستقل بابونه ترلې دی، ابل او کوم حیوانات چه د هغه په شان دی په قوت او جسامت کښې صغار سباع (د وړو او لویو درندګانو نه) خپله بچ کیدې شی مثلاً بقر او فرس او حمار وغیره د حنابل په نزد د دې التقاط جائز نه دی لکه چه د ظاهر حدیث الباب نه هم دا معلومیږي (چه د هغه نه کله د ضالة الابل په باره کښې تپوس او کړې شی) ابن قدامة د امام احمد او شافعی دواړو مسلک هم دا لیکلې دي خو دا د شافعیه یو قول دی اصح قول د هغوی کما قال النووي في روضة الطالبين وكذا الحافظ العسقلاني في شرح البخاري دا دي چه صحراء او قریه (آبادی) کښې فرق دی د دې قسم حیواناتو التقاط په صحراء کښې جائز نه دی الا للحفظ فقط لا للتملك بعد التعريف. او که آبادی یا هغې ته نژدې هم اوموندلې شی نو په دې صورت کښې بیشکه د هغوی التقاط للتملك به جائز وی تر یو کال پورې به ئې تعریف کوی بیا که مالک رانسی نو خپله مالک جوړیدې شی او هم دا مسلک تقریباً د مالکیانو دی. (کما فی الکافی لابن عبدالبر والسنی) او حیوانات چه داسې وی چه هغه د صغار سباع نه خپل خان خپله نه شی بچ کولې لکه بیزه وغیره نو د هغه التقاط د شافعیه او حنابل په نزد مطلقاً جائز دی که آبادی کښې وی یا په صحرا کښې. په دې کښې د امام مالک اختلاف دی هغه فرمائی چه بیزه که په صحرا کښې ملاؤ شی نو بیا د دې التقاط او تملك جائز دی بلکه تعریف او ضمان هیڅ هم واجب نه دی خو په آبادی کښې ملاؤ شی یا د هغې په خوا کښې ملاؤ شی نو بیا د هغه تعریف ضروری دی او تملك بعد التعريف هم جائز نه دی بلکه همیشه به د هغه تعریف کولې شی تردې چه د هغه مالک راشی دا تفصیل خو وو د جمهورو په مسلک کښې او د احنافو په نزد ابل او بقر او غنم د ټولو حکم یو شان دی، التقاط جائز دی او هم دغه شان د صحراء او قریه هم څه فرق نشته، صاحب بدائع د احنافو دلیل دا بیان کړې دی چه د عمر رضی الله عنه په زمانه کښې یو سړی د اوبښ التقاط او کړو او د هغه تعریف ئې هم او کړو چه کله ئې مالک راغلو نو هغه سړی عمر رضی الله عنه ته راغلو او عرض ئې او کړو نو هغه ورته او فرمائیل چه مزید تعریف ئې او کړه، هغه عرض او کړو چه ماته خو دا ډیره مشکله شوې ده، عمر رضی الله عنه ورته او فرمائیل چه بیا دی هم هلته پرېږده چرته نه چه دی راوستلې وو. الحاصل عمر رضی الله عنه ورته دا او نه فرمائیل چه تا د دې التقاط ولې کړې دی او د حدیث جواب هغه دا ورکړې دی چه دا منع په دې صورت کښې دی چه هر کله د قرائن نه دا معلومیږي چه مالک ئې چرته نژدې دی هغه به خپله راشی او دا به بوخی. بشیر الیه قوله فی الحدیث حتی یاتیها ربه. (بذل) او علامه سرخسی په مبسوط کښې دا جواب کړې دی چه حدیث د صلاح په زمانه باندې محمول دی چه په کوم وخت کښې د اهل صلاح غلبه او د هغوی کثرت وو نو په دې صورت کښې د ضیاع ویره نه وه او اوس دا خبره نشته لکنثرة الغائبین فی هذا الزمان. پس اصل څیز په دې کښې د ضائع کیدو ویره ده، هم په دې وجه شافعیه او مالکیانو هم مغازه او د قریه فرق دی ځکه چه په آبادی کښې د خیانت ویره ده څوک به ئې خپل ګور کښې اوتري مالک ته به معلومات کول ګران شی په خلاف د صحراء. والله تعالی اعلم

لقطة غير حيوان دي، هغه حكم د لقطة حيوان هم دي، دهغوی په نزد په دي کښې ابل او غنم دواړه برابر دي، ليکن د جمهور علماؤ ائمه ثلثة په نزد په دواړو کښې فرق دي، او په ماقبل يعنې بحث ثاني کښې چه کوم حكم بيان شوې دي، هغه عند الجمهور د غير حيوان دي، او په لقطة الحيوان کښې دهغوی په نزد تفصيل دي، هغه دا چه حيوان په دوه قسمه دي. (۱) هغه حيوان چه د خپل قوت د وجې نه د صغار سباغ (يعنې وړوکي درنده گانو) نه حفاظت په خپله کولې شي، او دهغوی د ضائع کيدو خطر نه وي، کالابل والخيال والبعال والحمير، د داسې قسمه خناورو حكم په ائمه ثلثة کښې د امام شافعي رحمته الله عليه په نزد دادي، که هغوی په صحراء کښې اوموندلې شي، نو بيا خو حكم دادي، چه دهغوی التقاط للحفظ جائز دي، لهذا دا حيوان به هغه سره هميشه دپاره امانت وي، چه کله هم دهغې مالک راشي، هغه ته به ورکولې شي، او د تملک دپاره التقاط جائز نه دي، يعنې په دي نيت باندې چه يو کال پورې به ددي لقطې تعريف او کړم، که مالک راغلو، نو هغه ته به ورکړم، گني خپله به ئې مالک شم، په دي طريقې سره التقاط جائز نه دي، او که داسې قسمه خناور په آبادي کښې اوموندلې شي، نو د شافعيه يو قول خو دادي، چه په دي صورت کښې هم التقاط للملك جائز نه دي، کما في الصحراء، ليکن دهغه اصح قول دادي، چه په آبادي کښې دهغې التقاط للملك جائز دي، ځکه چه په آبادي کښې خيانت کونکي ډير وي، هلته کښې د ضائع کيدو خطر ده، په خلاف د ځنگل.

دا خو مسلک د شافعي رحمته الله عليه وو، او د حنابلة په نزد د داسې قسمه خناورو التقاط مطلقا ناجائز دي، که هغه په صحراء کښې اوموندلې شي، يا په آبادي کښې، لکه چه د ظاهر حديث نه معلومېږي، پس په ظاهر حديث باندې عمل صرف د حنابلة دي، د احنافو نه علاوه د نورو ائمه هم د حديث په ظاهر باندې عمل نه دي، د احنافو باره کښې خو ټولو ليکلي دي، چه دا حديث دهغوی خلاف دي.

او د مالکيه نه مختلف روايات منقول دي، يو روايت دهغوی دادي، يجوز الالتقاط في القرية لا في الصحراء، ځکه چه د ضائع کيدو خطر صرف په آبادي کښې ده، (چه څوک ئې خپل کور ته بوځي، او پټ ئې کړي) په صحراء کښې خطر نهشته، دا ټول تفصيل او اختلافات خو دهغې خناورو باره کښې وو، د کومو چه د ضائع کيدو خطر نه وي، او هغوی خپل حفاظت په خپله کولې شي، او کوم خناور چه داسې دي، چه هغوی د صغار سباغ (وهي الثعلب والذئب وولد الاسد) نه خپل حفاظت نشي کولې، مثل الغنم و فصلان الابل و عجاجيل البقر و افلاء الخيل (اولاد خيل) والدجاج و نحوها، نو دهغوی التقاط د جمهورو په نزد مطلقا جائز دي، که په قريه کښې وي، او که په صحراء کښې، په دي کښې د امام مالک رحمته الله عليه اختلاف دي، هغوی فرمائي، بزه وغيره خناور که په صحراء کښې ملاؤ شي، نو بيا خو دهغې التقاط جائز دي، او تملک هم، ليکن که په قريه او آبادي کښې ملاؤ شي، نو التقاط دهغې خو جائز دي، ليکن تملک بعد التعريف جائز نه دي، بلکه هميشه به دهغې حفاظت کولې شي، تردې پورې چه دهغې مالک راشي، دهغوی دپاره دليل دادي، چه په حديث

کښې دا فرمائيلې شوې دي، لک اولاخیک او للذنب، لهذا دا حکم د صحراء دې، د ښهر نه دې، ځکه چې د ثب په مصر کښې نه وي، په صحراء کښې وي، جمهورو ددې جواب دا ورکړې دې، چې په ښهر کښې بل قسم وي، يعنې غله، ډاکوان، شوکمار وغيره.

البحث الرابع: (مدة التعريف)

عند الجمهور منهم الائمة الثلاثة مدة تعريف يو کال دې، او زمونږ په نزد په دې کښې درې روايات دي، (۱) ظاهر الرواية يو کال دې، مثل الجمهور (۲) د لقطې د حيثيت مطابق، که لقطه د لسو درهمو نه کمه ده، نو بيا مدة تعريف څو ورځې دي، او که لس درهم يا دهغې نه زياته ده، نو بيا يو کال دې، (۳) علی راي المبتلى به، تر څو پورې چې دهغه دا گمان وي، چې تلاش کونکې راتلې شي، نو هغه به تعريف کوي، او کله چې ظن غالب دا وي، چې اوس نه راځي، ډير ورځې تيرې شوې، نو تعريف ختم.

البحث الخامس: (التملك بعد التعريف)

د احنافو په نزد د مدة تعريف پوره کيدو نه پس که دهغې مالک رانشي، او لاقط غني وي، نو دهغه دپاره د لقطې نه په خپله منتفع کيدل جائز نه دي، بلکه هغې لره دې صدقه کړي، او که هغه فقير دې، نو دهغه دپاره انتفاع جائز ده، هغه خپله دهغې مالک جوړيدې شي، د مالکيه مسلک هم ددې قريب دې، دهغوی د کتابونو نه معلومېږي، چې دهغوی په نزد د غني دپاره تملك جائز خو دې، ليکن علی کراهه، او د شافعيه او حنابله په نزد تملك مطلقاً جائز دې، که لاقط فقير وي، او که غني وي.

البحث السادس: (وجوب الضمان عند مجئ المالك)

د تعريف نه پس که لاقط په لقطه کښې تصرف کړې وي، بيا وروستو مالک هم راغلو، نو د جمهور علماء او د ائمه اربعه په نزد ضمان واجب دې، په دې کښې د کرابیسی صاحب شافعي رحمته الله او د امام بخاری او داؤد ظاهري اختلاف دې، دهغوی په نزد ضمان واجب نه دي، ليکن د امام مالک رحمته الله په نزد ددې حکم نه ضالة الغنم مستثنی دې، دهغه په نزد د التقاط نه پس نه دهغې تعريف واجب دې، او نه ضمان (۱)، بلکه هغه ته اختيار دې، که غواړي، نو صدقه دې کړي، او که غواړي، نو خپله دې اوخوري.

واستدل بقوله عليه السلام في الحديث: فانما هي لك اولاخیک او للذنب، يعنې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل: چې د ضالة الغنم التقاط کول پکار دي، ځکه چې دا ستا دپاره دې، که ته ئې نه خوري، نو دا ستا د ورور دپاره دې، که هغه هم وانه خستلو، نو بيا د شرمخ دپاره دې، او ظاهر ده، چې په ذنب باندې ضمان نشته، دغه شان په لاقط باندې هم ضمان نشته.

(۱) شروحانو دا مطلقاً ليکلي دي خو الکافي لابن عبدالبير (ص ۱۶۲ ج ۲) کوم چې د فقه مالکيه کتاب دې دا ليکلي دي چې دا دهغوی په نزد په هغه صورت کښې دې کله چې دهغوی ته چيلې په مفازه کښې ملاؤشي او که په قريه (کلي) يا هغې سره خواوشا کښې ملاؤشي نو بيا دهغې تعريف ضروري دې.

البحث السابع: (هل يدفع الى الناشد بمجرد بيان العلامات)

دا مسئله هم اختلافی ده، امام بخاری رحمته الله په دې باندې مستقل باب ترلې دې، باب اذا اخبره رب اللقطة بالعلامة دفع اليه. حضرت شيخ رحمته الله په حاشیه دلامع کښې لیکلې دی، چه د امام مالک او احمد مسلک هم دادې، چه کوم سرې عفاص او وکاء لره او پیژنی، (یعنی علامات اوبښائی، هغه ته ورکول پکار دی، او د امام ابوحنیفه رحمته الله او امام شافعی رحمته الله مسلک دادې، چه د ناشد علامات ښودلو نه پس که د لاقط زړه گواهی ورکړی، نو ورکولې شی، گڼی هغه لره بغیر د گواهانو نه مجبورولې نشی.

البحث الثامن: (الاشهاد عند الالتقاط)

د حنفیه په نزد عند الالتقاط اشهاد واجب دې، د امام شافعی رحمته الله یو روایت هم دادې، لحديث عياض بن حمار قال قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) من وجد لقطة فليشهد ذاعل الحديث، او د امام مالک و احمد و شافعی رحمهم الله فی رواية اشهاد واجب نه دې، صرف مستحب دې، ځکه چه حضور صلی الله علیه و آله د زید بن خالد رضی الله عنه په حديث کښې دې لره بیان کړې نه دې، که واجب وي نو خامخا به ئې بیان فرمایلې وو.

البحث التاسع: (لقطة الحاج ما ذا حكمه)

حضرت امام بخاری رحمته الله په دې باندې مستقل باب قائم کړې دې، باب كيف تعرف لقطة اهل مكة، د کتاب اللقطة په آخر کښې یو حديث مرفوع رراوان دې، نهی عن لقطة الحاج، او په یو حديث کښې دی، ولا تحل لقطتها الا لمعرفة و فی رواية الا لمنشد ددې حديث په بناء باندې امام شافعی رحمته الله او امام احمد رحمته الله په یو روایت کښې دا فرمائی، چه لقطة الحرم یعنی د مکې التقاط صرف د تحفظ او تعریف دپاره کیدې شی، او دا د نورو عامو لقطو پشان نه ده، چه د تعریف نه پس ئې تملک جائز وی، او وجه ددې داده، چه د مکې لقطې لره دهغې مالک ته رسول ممکن او آسان دی، ځکه چه هغه لقطة به د دواؤ حالتونو نه خالی نه وی، یا خوبه د مکې وی، یا به د آفاقی وی، که د مکې وی، نو بیا خو ظاهره ده، او که د آفاقی ده، نو چونکه مکې مکرمې ته هر کال د هر ملک او د هر ښهر نه خلق راځی، ددې وجې نه چه هر کال تعریف کولې شی، نو د مالک پته به اولگی، او دهغه راتلونکې په ذریعې سره به هغه مالک ته رسول آسان وی.

او د حنفیه بلکه د جمهور ائمه په نزد په لقطة الحل والحرم کښې هیڅ فرق نشته، او د حديث جواب دهغوی د طرف نه دادې، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله چه فرمائی چه ددې لقطة صرف د منشد او معرف دپاره جائز ده، دهغې مقصد دادې، چه دهغه ځاني په لقطة کښې مبالغه فی التعریف کول پکار دی، ځکه ممکن ده، چه هغه چرته د حاجی وی، او معلومه نه ده، چه هغه به دوباره دلته راځی او که نه، لهذا په تعریف کښې پوره کوشش کول پکار دی، او یا د مکې تخصیص په تعریف کښې ددې وجې نه کړې شوې دی، چه ممکن ده چه څوک دا اوگنړی، چه ددې لقطې مالک ته رسول ډیر مشکل دی، پته نشته چه د کوم مسافر به وی، د ټولې دنیا نه خلق هلته راځی، رش وی، مالک به کوم ځاني تلاش کوی، لهذا بغیر د

شریک اوم، په دې حدیث کښې مخکښې دادې، چه حضرت ابی بن کعب فرمائي چه یو ځل ماته یوه تهیلئ ملاؤ شوه، چه په هغې کښې سل دینار وو، هغه مې راواخستله او د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم، نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل: عرفه حولا الخ چه ددې یو کال پورې تعریف کوه، هغه وائی، ما دهغې یو کال پورې تعریف اوکړو، لیکن هیڅوک رانغلل، زه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم، نبی کریم ﷺ بیا یو کال پورې د تعریف حکم او فرمائیلو، دغه شان دریو کالو پورې تعریف اوکړې شو. مخکښې په روایت کښې دادې، چه یو سړی په مدة التعریف کښې د شک اظهار اوکړو، چه دا ماته صحیح یاد نه دی، چه نبی کریم ﷺ صرف یو کال پورې د تعریف حکم اوکړو، یا دریو کالو پورې. دا حدیث په صحیحینو کښې هم شته، هلته کښې د دریو کالو تعریف ذکر دې، (بدون شک) لیکن دریو کالو پورې د تعریف جمهور قائل نه دی، البته بعضې صحابه کرام لکه حضرت عمر رضی الله عنه او بعضې نور علماؤ نه تعریف الی ثلثة اعوام منقول دې،

دغه شان د احنافو نه هم یو قول د مبتلی به د رائې په اعتبار سره دې، په دې صورت کښې دریو کالو پورې نوبت راتلې شی، حضرت شیخ په اوجز کښې لیکلې دی: لیکن د زید بن خالد په حدیث کښې (کوم چه په ابوداؤد کښې مخکښې راروان دې) دهغې په ټولو طرقو کښې د یو کال تعریف مذکور دې، چه د جمهورو مسلک دې، لهذا هغې ته به ترجیح ورکولې شی، حتی چه ابن حزم او ابن الجوزی خو په یقین سره دا خبره کړې ده، چه دریو کالو والا روایت د راوی وهم دې.

د شافعیه دلیل او دهغې نه جواب:

والا فاستمع بها: په دې سره شافعیه او حنابلې په خپل مسلک باندې استدلال کړې دې، چه د لقطې د تعریف نه پس لاقط دپاره دهغې نه انتفاع اخستل مطلقا جائز دی، یعنی اگر چه هغه غنی وی، ځکه چه دا خبره مشهوره ده، چه حضرت ابی بن کعب د میاسیر (مالدار) صحابه کرامو نه وو، زمونږ د طرف نه ددې جواب دادې، چه مال تلونکې راتلونکې څیز دې، همیشه سړې په یو حالت باندې نه وی، ممکن ده چه هغه دغه وخت کښې غنی نه وو، او زمونږ دلیل هغه دې، چه مخکښې د عیاض بن حمار نه مرفوعا راروان دې، والا فهو مال الله یؤتیه من یشاء، شوکافی رحمه الله فرمائي چه مال الله هغه مال ته وئیلې شی، چه د صدقې قابل وی.

[۱۷۰۲] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ بْنِ مَعْنَةَ، قَالَ: عَرَفَهَا حَوْلًا، وَقَالَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، قَالَ: فَلَا أَذْرِي قَالَ لَهُ ذَلِكَ فِي سَنَةٍ أَوْ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ.

ترجمه: شعبه د مذکوره بالا حدیث په مثل باندې روایت کړې دې: (په دې کښې دی حضور ﷺ او فرمائیل: یو کاله پورې ددې اعلان اوکړه " حضور ﷺ دې خبرې لره درې پیرې او فرمائیل: - (سلمه بن کهیل) وائی ماته نه ده معلومه چه ددې مفهوم په یو کال کښې درې ځله اعلان کول دی یا تر د دریو کالو پورې اعلان کول -"

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۲۸) (صحیح)

[۱۷۰۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ كَهِيلٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ فِي التَّعْرِيفِ: "قَالَ: عَامِينَ أَوْ ثَلَاثَةً، وَقَالَ: اغْرِفْ عَدَدَهَا وَوَعَاءَهَا وَوُكَاةَهَا"، زَادَ: "فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَعَرَفَ عَدَدَهَا وَوُكَاةَهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَيْسَ يَقُولُ هَذِهِ الْكَلِمَةُ إِلَّا حَمَّادٌ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، يَعْنِي فَعَرَفَ عَدَدَهَا.

ترجمه: سلمه بن كهيل په خپل سند سره ددې په مثل باندې روایت کړې دې او د اعلان په باره کښې نې وئیلې دې: "دوه کاله یا درې کاله -" او فرمائی: ددې شمیر او کره او ددې تیلې او سربند لره ښه یاد ساته - "مزید وائی بیا که چېرې د هغې مالک راغې او د هغې شمیر لره او پیژنی او تیلې او سربند لره هم، نو هغه ته نې حواله کړه -" امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دا الفاظ یعنی که چېرې هغه ددې شمیر او پیژنی "صرف د حماد په روایت کښې دې -

[۱۷۰۴] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَغِثِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اللَّقْطَةِ، قَالَ: "عَرَفَهَا سَنَةً، ثُمَّ اِغْرِفْ وَكَاةَهَا وَعِفَا صَبَا، ثُمَّ اسْتَنْفِقْ بِهَا فَإِنْ جَاءَ رَبُّهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ"، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَضَالَةُ الْغَنَمِ، فَقَالَ: "خُذْهَا فَإِنَّمَا هِيَ لَكَ أَوْ لِأَخِيكَ أَوْ لِلذَّئِبِ"، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَضَالَةُ الْإِبِلِ، فَقَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى احْمَرَّتْ وَجَنَّتَاهُ أَوْ احْمَرَّ وَجْهُهُ، وَقَالَ: "مَالُكَ وَلَهَا مَعَهَا جَذَاؤُهَا وَسِقَاؤُهَا حَتَّى يَأْتِيَهَا رَبُّهَا".

د حضرت زید بن خالد جهنی نه روایت دې چه یو کس د نبی کریم ﷺ نه د لقطې (د پریوتلی څیز) متعلق پوښتنه او کړه نو حضور ﷺ او فرمائیل: یو کاله پورې د هغې اعلان او کړه، بیا د هغې سربند او تیلې (لوبښې وغیره چه په هغې کښې دا څیز وی) ښه یاد کړه - او هغې لره په خپل استعمال کښې راوله - که چېرې د هغې مالک راغې نو هغه ته نې ورکړه - بیا هغه کس اووې ای د الله رسوله! د گم شده چیلې (په باره کښې څه ارشاد دې؟) حضور ﷺ او فرمائیل دې لره بوڅه دا ستا د پاره ده یا ستا د رور د پاره یا د شیر مخ د پاره - "هغه اووې او ای د الله رسوله! ورک شوې اوښ؟ په دې باندې حضور ﷺ په غصه کښې راغې تردې پورې چه د هغوی ﷺ رخسار (مبارک) سور شو یانې اووې چه مخ (مبارک) نې سور شو اووې فرمائیل: ستا ددې سره څه غرض؟ د هغه سره خپل پیزار دې او خپله مشکیزه ده - "د اوښ په خپته کښې د اوښو د ذخیره کولو گنجائش او صلاحیت دې تردې پورې چه د هغې مالک راشی -

تشریح: قوله: قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَضَالَةُ الْإِبِلِ فَقَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دې حدیث باندې په ائمه کښې د امام احمد رحمه الله عمل دې، د شافعیه او مالکیه هم په

(۱) انظر حديث رقم: ۱۷۰۱، (تحفة الأشراف: ۲۸) (صحیح)

(۲) صحیح البخاري/العلم ۲۸ (۹۱)، المساقاة ۱۲ (۲۳۷۲)، اللقطة ۲ (۲۴۲۷)، ۳ (۲۴۲۸)، ۴ (۲۴۲۹)، ۸ (۲۴۳۶)، ۱۱ (۲۴۳۸)، الطلاق ۲۲ (۵۲۹۲ مرسلاً)، الأدب ۷۵ (۶۱۱۲)، صحیح مسلم/اللقطة ۳۱ (۱۷۲۲)، سنن الترمذي/الأحكام ۳۵ (۱۳۷۲)، سنن النسائي/الكبرى/اللقطة (۵۸۱۴، ۵۸۱۵، ۵۸۱۶)، سنن ابن ماجه/اللقطة ۱ (۲۵۰۴)، (تحفة الأشراف: ۳۷۱۳)، وقد أخرجه موطا امام مالك/الأقضية ۳۸ (۴۶، ۴۷)، مسند احمد (۱۱۷، ۱۱۶، ۱۱۵/۴) (صحیح)

څه درجه کښې دې، لیکن د احنافو نه په ظاهر کښې خلاف دې، په دې باندې کلام او ددې نه جواب په بحث ثالث کښې تیر شوی دې.

تشریح: قوله: فقال مالک ولها معها حذائها و سقائها حتی یاتیها ربها:

ستا د اوبښ سره څه مطلب؟ دهغه سره خو دهغه پټې دی، (پښې او قدمونه چه هغې سره هغه کوم ځای ته غواړې تلې شی) او هغه سره دهغه مشکیزه ده، یعنی گیده، چه په هغې کښې د څو څو ورځو اوبه هغه جمع کوی، قال المنذری و اخرجہ البخاری و مسلم و الترمذی و النسائی وابن ماجه (عون)

[۱۷۰۵] (١) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، زَادَ: "سَقَاؤُهَا تَرْدُ الْمَاءِ وَتَأْكُلُ الشَّجَرُ"، وَلَمْ يَقُلْ: خُذْهَا فِي ضَالَّةِ الشَّاءِ، وَقَالَ فِي اللَّقْطَةِ: "عَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَلَا فَشَأْنُكَ بِهَا"، وَلَمْ يَذْكُرْ: اسْتَنْفَقَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ الثَّوْرِيُّ وَسَلِيمَانُ بْنُ بِلَالٍ وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ رِبْعَةَ مِثْلَهُ، لَمْ يَقُولُوا: خُذْهَا.

حضرت مالک دې حدیث لره هم په دې سند سره د مذکوره هم معنی روایت کړې دې - او مزید ئې فرماتیلې دی: "(د هغه سره) خپله مشکیزه ده، هغه اوبو ته اورسی اوبه ځکي او اونې (بوټې) خورې - او د گمشده چیلې په باره کښې ئې د [خُذْهَا] "دې لره واخله" لفظ نه دې ذکر کړې او د لقطې په باره کښې ئې او فرمائیل: یو کاله پورې د هغې اعلان او کړه - بیا که چرې د هغې مالک راشی (نو بهتره ده) ورنه ته پېشه - (یعنی د هغې مالک جوړ شه) او د "خرچ کولو" ذکر ئې نه دې کړې -

امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دې لره ثوری، سلیمان بن بلال، او حماد بن سلمه د ربیعہ نه هم ددې په مثل باندې روایت کړې دي -

[۱۷۰۶] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، وَهَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، عَنْ الضَّحَّاكِ يَعْنِي ابْنَ عُمَانَ، عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَّلَ عَنِ اللَّقْطَةِ، فَقَالَ: "عَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ بِأَغْيَا فَأَذْهَابَهَا إِلَيْهِ، وَإِلَّا فَأَعْرِفْ عِفَاصَهَا وَوَكَّأَهَا ثُمَّ كُلْهَا فَإِنْ جَاءَ بِأَغْيَا فَأَذْهَابَهَا إِلَيْهِ".

د حضرت زید بن خالد جهنی رحمه الله نه رایت دې چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د پریوتلی څیز په باره کښې پوښتنه او کړې شوه نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: یو کاله پورې د هغې اعلان او کړه - " که چرې د هغې طلب کولو والا راغې نو هغه ته ئې ورکړه، ورنه د هغې تیلئ (یا لوبښ) او د هغې سربند یاد ساته، بیا هغې لره خوره (په خپل استعمال کښې ئې راوله، ددې نه پس که چرې د هغې طلب کوونکې راشی نو هغه ته ئې حواله کړه - "

تشریح: قوله: والا فاعرف عفاصها ووكانها:

اوپېژنه دهغې لقطې تهیلئ لره (په کومه کښې چه دراهم وغیره ملاؤ شوي دي، او دهغې غوټې لره) (د کومې په ذریعې سره چه د همیانئ خوله ترلې شی)

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٣٧٦٣) (صحيح)

(٢): صحيح مسلم / اللقطة ١ (١٧٢٢)، سنن الترمذی / الأحكام ٣٥ (١٣٧٣)، سنن النسائي / الكبير (٥٨١١)، سنن ابن ماجه / اللقطة ١ (٥٠٧)، (تحفة الأشراف: ٣٧٤٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٦٧٤، ١٩٣/٥) (صحيح)

[۱۷۰۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنَبِّهَةِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجَنْبِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: سُبُلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَدْ ذُكِرَ مَوْحِدٌ رِبْعَةً، قَالَ: وَسُبُلٌ عَنِ اللَّقْطَةِ، فَقَالَ: "تَعْرِفُهَا حَوْلًا فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ وَلَا عَرَفْتَ وَكَأَنَّهَا وَعِصَاهَا ثُمَّ أَفْضَاهَا فِي مَالِكَ فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ".

د حضرت زید بن خالد جهنی رضی اللہ عنہ نه روایت دی، د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه سوال او کړې شو او د ربیعہ د حدیث په مثل باندې ئې روایت او کړو - فرمائی: د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه د پریوتلی خیز په باره کښې پوښتنه او کړې شوه نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل یو کاله پورې د هغې اعلان او کړه - پس که چېرې د هغې مالک راغې نو هغه ته ئې حواله کړه - که رانغې نو د هغې تیلې او سربند لره ښه یاد ساته - او هغې لره په خپل مال کښې شامل کړه - بیا که چېرې د هغې مالک راغې نو هغه ته ئې ورکړه -

[۱۷۰۸] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، وَرِبْعَةَ، بِإِسْنَادٍ قُتَيْبَةٍ وَمَعْنَاهُ، وَزَادَ فِيهِ: "إِنْ جَاءَ بِأَعْيُنِهَا فَعَرَفَ عِفَاصَهَا وَعَدَّهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ"، وَقَالَ حَمَّادٌ أَيْضًا: عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذِهِ الزِّيَادَةُ الَّتِي زَادَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ فِي حَدِيثِ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ وَعُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَرِبْعَةَ: "إِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَعَرَفَ عِفَاصَهَا وَوَكَّأَهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ" لَيْسَتْ بِمَحْفُوظَةٍ، فَعَرَفَ عِفَاصَهَا وَوَكَّأَهَا، وَحَدِيثُ عَقْبَةَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَيْضًا، قَالَ: "عَرَفَهَا سَنَةً"، وَحَدِيثُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَيْضًا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "عَرَفَهَا سَنَةً".

د يحيى بن سعيد او د ربیعہ نه، د قتیبه په سند سره ددې هم معنی روایت دی - په دې کښې اضافه ده: "که چېرې د هغې تلاش کوونکې راشی او هغه ددې تیلې (یا لوبښې) او د هغې شمیر او ښائی نو هغه خیز هغه ته حواله کړه -" او حماد هم د عبید الله بن عمر نه، هغوی د عمرو بن شعیب نه، هغوی د خپل پلار شعیب نه، هغوی د خپل نیکه (عبد الله بن عمرو بن عاص) نه او هغوی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه ددې په مثل باندې روایت کړې دي - امام ابوداؤد رحمته اللہ علیہ فرمائی: چه د حماد بن سلمه دا اضافه کومه چه هغوی د سلمه بن کهیل، يحيى بن سعيد، عبید الله بن عمرو او د ربیعہ په روایت کښې ذکر کړې ده "که چېرې د هغې مالک راشی او د هغه خیز تیلې (یا لوبښې) او د هغې سربند (او نور علامات وغیره) بیان کړی نو دې لره هغه ته حواله کړه -" (دې سند سره) دا الفاظ محفوظ نه دي - یعنې (فعراف عفاصها ووکائیها) او د عقبه بن سوید حدیث کوم چه د هغوی د والد صاحب نه، د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه مروی دی چی "د یو کاله پورې اعلان او کړه -" ددې نه علاوه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په حدیث کښې هم د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه مروی دی چی د یو کاله پورې اعلان او کړه -

(۱) انظر حديث رقم: (۱۷۰۴)، (تحفة الأشراف: ۳۷۱۳) (صحیح)

(۲) انظر حديث رقم: (۱۷۰۴)، ويأتي هذا الحديث برقم (۱۷۱۳)، (تحفة الأشراف: ۳۷۱۳، ۸۷۵۵، ۸۷۸۴) (صحیح)

[۱۷۰۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ يَعْنِي الطَّحَّانَ. رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهْبُ الْمَغَنِيِّ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّادِ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ مُطَرِّفٍ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عِيَّاضِ بْنِ حِمَارٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ وَجَدَ لَقْطَةً فَلْيَشْهَدْ ذَا عَدْلٍ أَوْ ذَوِي عَدْلٍ وَلَا يَكْتُمُ وَلَا يَقْتَبِ فَإِنْ وَجَدَ صَاحِبَهَا فَلْيَرُدَّهَا عَلَيْهِ وَلَا فُتُورَ مَالِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يُؤْتِيهِ مِنْ يَشَاءُ".

حضرت عیاض بن حمار رضی اللہ عنہ نه رایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: چاته چه لقطه ملاؤ شی نو هغه لره پکار دی چه یو یا دوو عادلانو لره گواه جوړ کړی - او نه دې پتوی او نه دې غائبه وی،، بیا که چرې د هغې مالک لره او مومی نو هغه ته دې واپس کړی، اورنه دا د الله مال دې چاته چه او غواړی نو ورکوی ئې -

تشریح: قوله: من وجد لقطه فليشهد ذا عدل الخ:

په اشهاد عند التقاط كنسي دا د احنافو دليل دې، و قد مر في المباحث.

قوله: والا فهو مال الله يؤتیه من يشاء: د احنافو او مالکيه دليل دې، په هغې مسئله كنسي، كومه چه په بحث خامس كنسي تيره شوې ده.
قال المنذري واخرجه النسائي و ابن ماجه (عون)

[۱۷۱۰] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ سَبَلَ عَنِ الثَّمَرِ الْمُعَلَّقِ؟ فَقَالَ: "مَنْ أَصَابَ بِفِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ غَيْرَ مُتَخِذٍ خُبْنَةً فَلَا شَأْنَ عَلَيْهِ، وَمَنْ خَرَجَ بِشَيْءٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ عَرَامَةٌ مِثْلِيهِ وَالْعُقُوبَةُ، وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئًا بَعْدَ أَنْ يُؤْوِيَهُ الْجَرِينُ قَبْلَهُ ثُمَّ الْمَجْنُوعُ عَلَيْهِ الْقَطْعُ"، وَذَكَرَ فِي ضَالَّةِ الْإِبِلِ وَالْغَنَمِ كَمَا ذَكَرَهُ غَيْرُهُ، قَالَ: وَسَبَلَ عَنِ اللَّقْطَةِ، فَقَالَ: "مَا كَانَ مِنْهَا فِي طَرِيقِ الْبَيْتَاءِ أَوِ الْقَرْيَةِ الْجَامِعَةِ فَعَرَفَهَا سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا فَأَذْفَعَهَا إِلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فَبِي لَكَ، وَمَا كَانَ فِي الْخَرَابِ يَعْنِي فِيهَا وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ".

حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ بیان کوی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړې شو چه په اونو باندې، د رازوړندو میوو خه حکم دې؟ "چا ضرورت مند که په خپلې خولې سره خوړلې وی، خپل پلو د خادر گوټ، طرف و غیره پورې ئې نه وی ترلې نو په هغه باندې هیڅ (خرج او تاوان) نشته دې - او څوک چه د هغې ځانې نه خه واخلې لار شی نو په هغه باندې دوه چنده جرمانه ده او سزا - او څوک چه ددې مخزن ته راغې او د هغې نه پس ئې غلا کړو نو که چرې هغه د مال د قیمت برابر وو نو په دې باندې به د هغه لاس کټ کیرې -" او د ورک شوی بکړی او د اوبس په باره کښې ئې هم داسې بیان او کړو لکه څنگه چه نورو راویانو ذکر کړې دی - او د لقطې (پریوتلی څیز) په باره کښې ترینه پوښتنه او کړې شوه نووې فرمائیل: کوم چه تاسو ته د آباد لارو او کلو نه ملاؤ شی نو د هغې د یو کال پورې اعلان او کړه - پس که چرې د هغه تلاش کوونکې راغې نو ورته ئې حواله کړه او که

(۱): سنن النسائي / الكبرى (۵۸۰۸، ۵۸۰۹)، سنن ابن ماجه لللقطة ۲ (۲۵۰۵)، (تحفة الأشراف: ۱۳/۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۶۲/۴) (صحيح)

(۲): سنن الترمذي للبيوع ۵۴ (۱۲۸۹)، سنن النسائي لقطع السارق ۹ (۴۹۶۱)، (تحفة الأشراف: ۸۷۹۸) ويأتي عند المؤلف برقم (۴۳۹۰) (حسن)

رانغې نو هغه ستا دې - او کوم چه د ويران او شار ځانې نه ملاؤ شی نو په هغې کښې او دارنگه که څه دفينه په زمکه کښې دفن کړې شوي ځين ملاؤ شی، نو په هغې کښې خمس دې - (يعنی پنځمه حصه زکات دې)

تشریح: قوله: سئل عن الثمر المعلق فقال من أصاب فيه من ذي حاجة غير متخذ خبنة فلا شيء عليه ومن خرج بشيء منه فعليه غرامة مثليه والعقوبة

مضمون حدیث:

د نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړې شو دهغې میوؤ متعلق، کومې چه په اونو باندي لگیدلې وې (يعنی هغې لره مسافر راشوکولې شی او که نه)، نو نبی کریم ﷺ په جواب کښې اوفرمائیل: چه کوم ضرورت مند هغې لره راؤشوکوی او په خوله کښې واچوی، (او هلته کښې اوخوری، او د خپل لنگ په جیب کښې ئې وانه چوی، نو هيڅ حرج نشته، او کوم سرې چه راؤشوکوی، او ځان سره ئې یوسی، نو په دې صورت کښې به هغه باندي دوچند جرمانه (ضمان) وې، او سزا هم، یعنی د ضمان نه علاوه هغه ته به تعزیر هم ورکولې شی (يعنی وهلې به هم شی)

مسئله ثابته بالحدیث او په دې کښې اختلاف علماء:

مسئله داده، چه کومې میوې د اونې نه د هوا وغیره په ذریعې سره راپریوځی، نو په لاره تلونکې هغه راؤچتولې شی، د هغې د مالکانو د طرف نه عام طور باندي اجازت وې، لیکن دچا د اونې نه میوه شوکول او اوړل، بغیر د مالک د اجازت نه، بالاتفاق ناجائز دی، لیکن په دې حدیث شریف کښې ددې اجازت مذکور دې، البته دا ده، چه هم دغه ځانې کښې د ضرورت او حاجت مطابق خوړلې شی، خپل ځان سره دې نه اوړی، دې لره یا خو په دې باندي محمولولې شی، چه دا حکم په ابتداء داسلام کښې وو، بیا روستو منسوخ شو، او یا دا وئیلې شی، چه د فلا شی علیه مطلب دادې، چه د ضرورت او مجبوری په حالت کښې شوکولې او خوړلې شی، په دې کښې گناه نشته، اگرچه ضمان به ورکول وې، صرف د گناه نفی مراد ده.

یوه بله اختلافی مسئله:

بیا ددې نه پس چه فرمائیلې شوې دی، (چه څوک ئې ځان سره یوسی، هغه باندي دوچند ضمان دې)، دا خبره د قاعده شرعیه نه خلاف ده، د شیئ متلف تاوان دهغې د قیمت برابر وې، دهغې نه زیات نه وې، قال الله تعالی وان عاقبتم فعاقبوا بمثل عوقبتم به، ددې حدیث په ظاهر باندي د حضرت عمر رضی الله عنه عمل وو، او د ائمه اربعه نه د امام احمد بن حنبل رضی الله عنه هم په دې باندي عمل دې. او د جمهور علماؤ او ائمه ثلاثه په نزد دا یا خو منسوخ دې، یا په زجر او توبیخ باندي محمول دې.

قوله: فَقَالَ مَا كَانَ مِنْهَا فِي طَرِيقِ الْمَيْتَاءِ أَوْ الْقَرْيَةِ الْجَامِعَةِ فَعَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ طَائِفُهَا فَادْفَعَهَا إِلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فَبِئْسَ لَكَ وَمَا كَانَ فِي الْخَرَابِ فَقِيهَا وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ

شرح حدیث :

الطریق المیتاء: روانه لار، چه په هغې باندې خلق تیریری راتیریری. المیتاء د اتیان نه ماخوډ دې، د حدیث مطلب دادې، چه کوم څیز د داسې ځانې نه ملاؤ شی، چه آباد وی، نو ظاهر ده، چه هغه به د چا تلونکې یا راتلونکې نه غورزیدلې وی، لهذا هغه به لقطه گنرلې شی، او د لقطې حکم به په هغې باندې جاری کولې شی، یعنی تعریف سټه. او کوم څیز چه په ویران غیرآباد ځانې کښې اوموندلې شی، چه هلته کښې د خلکو تگ راتگ نه وی، نو ظاهره داده، چه هغه به رکاز (یعنی خځ کړې شوې څیز) وی، چه د هغې نه خاوره بارانونو او هواگانو اورلې وی، لهذا په هغې باندې به د رکاز حکم جاری کولې شی، یعنی تخمیس "ومن سرق منه شیئا بعد ان یوویه الجرین"، دا د کتاب الحدود مسئله ده، (حدسرقه) چه دلته کښې په دې حدیث کښې راغله، جرین هغه ځانې ته وئیلې شی، کوم ځانې چه کهجورې اوچولې شی، هغه ځانې عام طور باندې محفوظ وی، هلته کښې حرز موندلې شی، په خلاف د ثمر معلق نه، چه هغه غیر محرز (یعنی غیر محفوظ) وی، او د سرقې دپاره حرز یعنی مال محرز کیدل ضروری دی، بغیر د دې نه د سرقې تعریف نه صادقیږی، ددې وجې نه هلته کښې قطع ید نه وی، یعنی کوم سرې چه د جرین نه د میوؤ غلا اوکړی، په شرط ددې چه نصاب د سرقې ته رسی، چه ثمن المعن دې، (د هال د قیمت برابر) چه دهغې مصداق د جمهورو په نزد ربع دینار (درې درهمه) دې، او د احنافو په نزد یو دینار (یعنی لس درهمه) دی، نو د هغه لاس به پریکولې شی.

[۱۷۱۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ الْوَلِيدِ يَعْنِي ابْنَ كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، بِإِسْنَادِهِ، بِهَذَا قَالَ فِي ضَالَّةِ الشَّاءِ، قَالَ: "فَاجْمَعَهَا".

عمرو بن شعيب په خپل هم دې سند سره دې حدیث لره روایت کړې دې او د گمشته بکړی په باره کښې د هغه لفظ دادې: [فاجمعها] "یعنی هغې لره د خپلو بکرو سره ملاؤ کړه."

[۱۷۱۲] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَخْنَسِ، عَنْ عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ، بِهَذَا بِإِسْنَادِهِ، وَقَالَ فِي ضَالَّةِ الْغَنَمِ: "لَكَ أَوْلَاخِيكَ أَوْلَدُئِكَ، خُذْهَا قَطْ"، وَكَذَا قَالَ فِيهِ أَيُّوبُ، وَيَعْقُوبُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "فُخِّدْهَا".

حضرت عمرو بن شعيب هم په دې سند سره رایت کړې دې - او د ورک شوې بکړی په سلسله کښې ئې فرمانیلې دی: دا ستا د پاره دی یا ستا د رور د پاره یا د شیر مخ دپاره، دې لره واخله او بس - او دارنگه په دې روایت کښې ایوب او یعقوب بن عطاء د عمرو بن شعيب نه، هغوی د نبی کریم ﷺ نه [فخذها] لفظ بیان کړې دې -

[۱۷۱۳] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا قَالَ فِي ضَالَّةِ الشَّاءِ:

(۱): سنن ابن ماجه/الحدود ۲۸ (۲۵۹۶)، (تحفة الأشراف: ۸۸۱۲) (حسن)
(۲): سنن النسائي/قطع السارق ۸ (۴۹۶۰)، (تحفة الأشراف: ۸۷۵۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۶۷۲) (حسن)
(۳): انظر حديث رقم: (۱۷۰۸)، (تحفة الأشراف: ۸۷۸۴) (حسن)

"فَاجْمَعَهَا حَتَّى يَأْتِيَهَا بَاغِيَهَا".

ابن اسحاق، د عمرو بن شعيب نه هغوی د خپل پلار نه، هغوی د خپل نیکمر عبد الله بن عمرو بن عاص (رضی الله عنه)، هغه د نبی کریم (صلی الله علیه و آله) نه هم دا روایت کوی نو د هغوی لفظ دادی: ۱ فاجمعها حتی یاتیها باغیها [دې لره د خپل مال سره ملاؤ کړه تردې پورې چه د هغې طلب کوونکي راشی -]

[۱۷۱۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِقْسِمٍ حَدَّثَهُ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَجَدَ دِينَارًا فَأَتَى بِهِ فَاطِمَةَ، فَسَأَلَتْ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "هُوَ رِزْقُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ" فَأَكَلَ مِنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَكَلَ عَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ أَتَتْهُ امْرَأَةٌ تَنْشُدُ الدِّينَارَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا عَلِيُّ أَوِّدِ الدِّينَارَ".

د حضرت ابوسعید خدری (رضی الله عنه) نه روایت دې چه حضرت علی (رضی الله عنه) ته یو دینار ملاؤ شو هغې لره ئې حضرت فاطمې (رضی الله عنه) ته راوړو حضرت فاطمې (رضی الله عنه) د هغې په باره کښې د نبی کریم (صلی الله علیه و آله) نه پوښتنه اوکړه نو حضور (صلی الله علیه و آله) او فرمائیل: دا د الله تعالی رزق دې - "چنانچه رسول الله (صلی الله علیه و آله)، حضرت علی (رضی الله عنه) او حضرت فاطمې (رضی الله عنه) هغې لره او خوړلو - ددې نه پس هغوی ته یوه ښځه راغله چه هغې یو دینار لره تلاش کولو رسول الله (صلی الله علیه و آله) او فرمائیل: علی! هغه دینار لره ادا کړه -"

تشریح: قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ..... أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَجَدَ دِينَارًا فَأَتَى بِهِ فَاطِمَةَ (رضی الله عنه)

د حضرت علی (رضی الله عنه) د لقطې موندلو قصه:

د حدیث مضمون دادې، چه یو ځل حضرت علی (رضی الله عنه) خپل کور ته تشریف راوړو، هلته ئې اولیدل چه حضرات حسنین (دواړه ځامن ئې) ژړل، هغوی د حضرت فاطمې (رضی الله عنه) نه تپوس اوکړو، چه دوی ولې ژاړې؟ هغې او فرمائیل چه د اولرې د سختی د وجې نه ژاړې، حضرت علی (رضی الله عنه) په پریشانۍ کښې د کور نه بهر راوتلو، په لاره کښې ئې یو دینار اولیدو چه پروت وو، هغوی هغه دینار اوچت کړو، او هغه ئې خپل کور والا ته راوړو، هغې ورته اوئیل چه په دې باندې لېوښان اوږه راوړه، نو حضرت علی (رضی الله عنه) یو یهودی دوکاندار ته لاړو، او هغه نه ئې اوږه واخستل، یهودی تپوس اوکړو، چه آیا ته دهغه سړی خوم ئې، چه خپل ځان ته نبی وائی، هغوی ورته او فرمائیل: چه او، په دې باندې یهودی اوئیل، چه واخله دا خپل دینار، او دا اوږه هسې کور ته یوسه، (تاته هدیه ده)، علی (رضی الله عنه) هغه اوږه کور ته راوړل، خپل کور والا ته ئې د یهودی خبره بیان کړه، بیا ورته هغې اوئیل چه اوس په دې کښې د یو درهم غوښه راوړه، نو علی (رضی الله عنه) قصاب ته لاړو، او د یو درهم غوښه ئې واخستله، او دهغې یو درهم په بدله کښې ئې هغه دینار گانډه کیخودو، او غوښه ئې راوړه، فاطمې (رضی الله عنه) اوږه واغږل، او غوښه ئې په کتوۍ کښې واچوله، او په نغری ئې کیخودله، او نبی کریم (صلی الله علیه و آله) ئې

هم راوغوختلو، نبی کریم ﷺ چه کله تشریف راوړو، نو فاطمې ﷺ نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو، چه اول تاسو ددې قصه واوړئ، دهغې نه پس که تاسو اجازت راکوئ، نو مونږ به اوخورو، گڼی نه، نبی کریم ﷺ ټوله قصه اوریدلو نه پس وفرمائیل: کلو باسم الله، نو ټول کیناستل، او روتې ئې اوخوره، په دغې دوران کښې یو غلام (هلیک) د خدائې او رسول په نوم باندې سوال کولو دپاره راغلو، چه که چا زما دینار اوچت کړې وی، نو ماته دې راکړی، نبی کریم ﷺ هغه هلیک راوغوختلو، او دهغه نه ئې د دینار متعلق تپوس اوکړو، دهغه خبره اوریدلو نه پس نبی کریم ﷺ علی ته وفرمائیل: ای علی! قصاب ته لار شه، او ورته اوایه، چه هغه دینار چه تاسره د رهن په طور باندې ما اخیودلې دې، هغه راکړه، او ستا هغه درهم زما په ذمه دې، نو حضرت علی رضی الله عنه هغه دینار راوړو، او هغه هلیک ته ئې ورکړو، ددې قصې په یو بل طریق کښې داسې دی، چه څو ورځې پس یوه ښځه خپل دینار تلاش کولو دپاره راغله، نو نبی کریم ﷺ حضرت علی ته حکم ورکړو، چه دې ته خپل دینار ورکړه.

په دې قصه باندې کلام من حیث الفقه او توجیهات:

په دې قصه کښې یو اشکال خو عام دې، د ټولو مذاهبو په اعتبار سره، هغه اشکال دادې، چه دلته کښې ددې لقطې تعریف ولې اونه کړې شو، دویم اشکال د احنافو د مسلک په اعتبار سره دې، هغه دادې، چه د احنافو په نزد د لقطې حکم تصدق دې، د غنی دپاره دهغې نه فائده اخستل جائز نه دی، او د هاشمی دپاره هم جائز نه دی، حالانکه دې لقطې لره هاشمی (علی و فاطمه رضی الله عنهما) بلکه سید الهاشمین ﷺ اوخوړلو، ددې اشکال مختلف جوابونه کړې شوې دی، حضرت په بذل المجهود کښې په دې باندې تفصیلی کلام فرمائیلې دې، مونږ دهغې خلاصه دلته کښې لیکلو.

(۱) حافظ منذری رحمه الله فرماني چه ددې لقطې اطلاع حضرت علی رضی الله عنه نبی کریم ﷺ ته د هغوی په مجلس کښې ورکړې وه، دا فی الجمله تعریف شو، د تعریف دپاره الفاظ متعین نه دی، چه دهغې نه بغیر تعریف معتبر نه وی.

(۲) علامه زیلعی فرماني دا روایت په مصنف عبد الرزاق کښې هم شته، په هغې کښې تعریف مذکور دې، هلته کښې داسې دی، فاتی النبی (صلی الله علیه وسلم) فقال عرفه ثلاثة ايام قال فعرفه ثلاثة ايام فلم يجد من يعرفه الخ.

(۳) امام بیهقی فرماني دا حدیث ضعیف دې، بعضې راویان ددې ضعیف او بعضې مجهول دی، او په دې کښې اضطراب دې، په یو روایت کښې دی چه ناشد (تلاش کونکې) یو غلام وو، او په بل روایت کښې دی، چه هغه یوه زنانه وه، او په یو طریق کښې داسې دی، چه څو ورځې پس ناشد راغلو، او په بعضو کښې دی، چه هم په دغه ورځ په کومه ورځ چه دا واقعه اوشوه، ناشد راغلو، او دا حدیث د احادیث صحیحه سره معارض دې، چه په هغې کښې د تعریف لقطه حکم دې، لهذا ددې حدیث به اعتبار نه وی، یا به داسې وئیلې شی، چه دا په اضطراب باندې محمول دې، د اضطراب د وجې نه وقتی طور باندې

تعریف ساقط شو.

(۴) د علامه سرخسی رحمۃ اللہ علیہ توجیه یوه بله ده، هغه دا، چه دا ملقی الملک وو، (یعنی فرشتې په لاره کښې غورزولې وو) د اهل بیت د اعانت دپاره. (۱)

(۵) د حضرت اقدس گنګوهی رحمۃ اللہ علیہ توجیه داده، چه د لقطي التقاط کله خو د تحفظ دپاره وی، په دې صورت کښې ید د لاقط ید د امانت وی، او کله د لقطي التقاط للانفاق (یعنی د خرچ کولو دپاره) وی، لاجل الاضطرار، هلته کښې د لاقط قبضه په لقطي باندې قبض ضمان وی، یعنی د ناشد په راتلو باندې هغه ته ضمان ورکول واجب وی، او د اضطرار د وجې نه سمدستی دهغې لقطي انفاق جائز وی، حضرت فرمائي چه دلته کښې په دې لقطي کښې دا دویم صورت وو، والله تعالی اعلم،

(۶) حضرت سهارنپوری رحمۃ اللہ علیہ په بذل المجهود کښې خپله رائي دا لیکلې ده، چه زما په نزد دا واقعه د شروع زمانې ده، کوم وخت چه د تعریف لقطي حکم نه وو راغلي، لهذا تعریف خو ددې وجې نه اونه کړې شو، باقی داچه د بنوهاشم دپاره دهغې خوراک څرنګه جائز شو، دهغې خو صدقه کول پکار وو، ددې توجیه داده، چه داسې لاجل الاضطرار اوشو. (ملخصاً من البذل)

[۱۷۱۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِدٍ الْجُهَنِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي، عَنْ بِلَالِ بْنِ يَحْيَى الْعَبْسِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ التَّقَطُ دِينَارًا فَاشْتَرَى بِهِ دَقِيقًا فَعَرَفَهُ صَاحِبُ الدَّقِيقِ فَرَدَّ عَلَيْهِ الدِّينَارَ فَأَخَذَهُ عَلَى وَقْعَةٍ مِنْهُ قِيرَاطَيْنِ فَاشْتَرَى بِهِ لَحْمًا.

بلال بن يحيى عېسی د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه نقل کوی چه هغوی ته یو دینار ملاؤ شو نو هغوی په هغې سره اوږه واخستل، اوږو والا حضرت علی رضی اللہ عنہ لره او پېژندلو نو هغه دوی ته دینار لره واپس کړو. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ هغه واخستو او د هغې نه یې دوه قیراطه کټ کړل په هغې باندې یې غوښه واخسته.

[۱۷۱۶] (۲) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ التَّنِيسِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ يَعْقُوبَ الزَّمْعِيُّ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ دَخَلَ عَلَى فَاطِمَةَ وَحَسَنَ وَحُسَيْنَ يَتَكَيَّانِ، فَقَالَ: مَا يَكُمُ هَاهُنَا؟ قَالَتْ: الْجُوعُ، فَخَرَجَ عَلَيَّ فَوَجَدَ دِينَارًا بِالسُّوقِ فَجَاءَ إِلَى فَاطِمَةَ فَأَخْبَرَهَا، فَقَالَتْ: اذْهَبِي إِلَى فُلَانِ الْيَهُودِيِّ فَخُذِي لَنَا دَقِيقًا فَجَاءَ الْيَهُودِيُّ فَاشْتَرَى بِهِ، فَقَالَ الْيَهُودِيُّ: أَلَيْسَ هَذَا الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَخُذِي دِينَارَكَ وَلَكَ الدَّقِيقُ، فَخَرَجَ عَلَيَّ حَتَّى جَاءَ فَاطِمَةَ فَأَخْبَرَهَا، فَقَالَتْ: اذْهَبِي إِلَى فُلَانِ الْيَهُودِيِّ فَخُذِي لَنَا بَدْرَهُمْ لَحْمًا فَذَهَبَ فَرَهَنَ الدِّينَارَ بِدَرَاهِمِهِمْ لَحْمًا فَجَاءَ بِهِ فَعَجَنْتُ وَنَعَبْتُ وَخَبَرْتُ وَأَرْسَلْتُ إِلَى أَبِيهَا فَجَاءَ هُمْ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَذْكُرُكَ فَإِنْ رَأَيْتَهُ لَنَا حَلَالًا أَكَلْنَاهُ وَأَكَلْتَ مَعَنَا مِنْ شَأْنِهِ كَذَا وَكَذَا، فَقَالَ: كُلُوا بِاسْمِ اللَّهِ، فَأَكَلُوا، فَبَيَّنَّا لَهُمْ

۱، که څوک داسې اوواني چه په روايت کښې خودادی چه دغه دینار د یو غلام یا ښځې وو چه دهغه نه غورزیدلې وو په دې وجه هغه ددې په تلاس کښې راغلي وو، ددې جواب دا کیدې شی چه ممکن ده دغسې هم شوې وی یعنی ددغه هلک نه هم دینار ورک شوې وی خودا څه ضروری ده چه دا دینار هم هغه وی.

۲: تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۲۸) (صحیح)

۳: تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۷۰) (حسن)

مَكَانَهُمْ إِذَا غَلَامٌ يُنْشَدُ اللَّهَ وَالْإِسْلَامَ الدِّينَارَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْعِي لَهُ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: سَقَطَ مِنِّي فِي السُّوقِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا عَلِي، اذْهَبْ إِلَى الْجَزَارِ، فَقُلْ لَهُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَكَ: أَرْسِلْ إِلَيَّ بِالدِّينَارِ وَدِرْهَمِكَ عَلَيَّ"، فَأَرْسَلَ بِهِ فَقَدَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ.

د حضرت سهل بن سعد بیان دی چه حضرت علی رضی الله عنه حضرت فاطمې رضی الله عنها ته راغې نو د وې کتل چه، حضرت حسن او حضرت حسین رضی الله عنهما ژاړې - تپوس ئې او کړو دوی ولې ژاړې؟ پس علی رضی الله عنه (د کور نه) بهر راوتلو نو (اتفاقاً) په بازار کښې هغوی ته یو دینار چه دا پریوتلی وو ملاؤ شو نو هغه حضرت فاطمې رضی الله عنها ته راغې اورته ئې او فرمائیل: (چه دا دینار راته داسې ملاؤ شو) هغې رضی الله عنها اووې: فلاں یهودی ته لاړ شه او زمونږ د پاره اوږه راوړه - چنانچه هغه رضی الله عنه یهودی ته راغې او د هغه نه ئې اوږه واخستل - یهودی اووې: آیا ته د هغه شخص خوم ئې کوم چه خپل خان ته رسول وائی؟ هغوی رضی الله عنه ورته اووې او: ! نو هغه اووې دینار د خپل خان سره کیږده او اوږه یوسه - حضرت علی رضی الله عنه د هغه خائې نه لاړو او حضرت فاطمې رضی الله عنها ته ئې اوږه راوړل او ټوله خبره ئې ورته اوکړه - حضرت فاطمې رضی الله عنها او فرمائیل: فلاں قصاب ته لاړ شه او د یو درهم غوښه راوړه، چنانچه هغوی رضی الله عنه لاړل، خپل دینار ئې د هغه سره گانډه کیخودو او د یو درهم غوښه ئې واخسته حضرت فاطمې رضی الله عنها اوږه واخل - کتوئ ئې په اور باندې کیخوده، روټئ ئې پخه کړه او خپل پلار رضی الله عنه ته ئې استاذې اولیرلو او هغوی ئې راوبللو، هغوی رضی الله عنه دوی کړه تشریف راوړو، نو حضرت فاطمې رضی الله عنها او فرمائیل: ای د الله رسوله! زه تاسو ته ذکر کووم که چرې تاسو دې ته حلال او وائی نو مونږ دې لره خورو او تاسو به هم زمونږ سره خوراک فرمائئ او ددې حال داسې داسې دې - حضور صلی الله علیه و آله واوریدل نو وې فرمائیل: د الله نوم واخلئ او خورئ - " چنانچه ټولو خوراک اوکړو - لا تر اوسه پورې دوی په خپل خائې (درستخوان باندې) ناست وو چه یو هلک، د الله او د اسلام واسطه ورکوله او خپل ورک شوي دینار ئې تلاش کولو - نو رسول الله صلی الله علیه و آله حکم اوکړو او هغه راوبللې شو - حضور صلی الله علیه و آله د هغه نه پوښتنه اوکړه نو هغه اووې زما نه په بازار کښې چرته پریوتې دې - نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: ای علی! هغه قصاب ته لاړ شه او هغه ته اووایه د الله رسول فرمائی: هغه دینار ماته راولېږه او ستا درهم زما په ذمه باندې دې - " چنانچه هغه دینار راولیرلو - بیا رسول الله صلی الله علیه و آله هغې دینار لره دې هلک ته حواله کړو -

[۱۷۱۷] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ الْمَكِّيِّ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "رَخَّصَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْعَصَا وَالسُّوْطِ وَالْحَبْلِ وَأَشْبَاهِهِ يَلْتَقِطُهُ الرَّجُلُ يَنْتَفِعُ بِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ النُّعْمَانُ بْنُ عَبْدِ السَّلَامِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ أَبِي سَلَمَةَ، بِإِسْنَادِهِ، وَرَوَاهُ شَبَابَةُ، عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: كَانُوا الْمَرْبُودَ كُرُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

د حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنه نه روایت دی، فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ ته د امسا،

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۹۶۶) (ضعیف)

رسئ، کورې، او ددې قسم څیزونو د اوچتولو رخصت راکړې وو چه انسان دې ددې نه فائده اوچته کړي.

امام ابوداود رحمه الله فرماني چه دې لره نعمان بن عبد السلام د مغیره (بن مسلم) ابو سلمه نه په خپل سند سره روایت کړې دي. او شبا به د مغیره بن مسلم نه، هغوی د ابو الزبیر نه، هغوی د جابر نه روایت کړې دي. وائی چه دې حضراتو به د امسا، رسئ، کورې (چابک) وغیره څیزونو په اوچتولو کښې څه حرج نه گنړلو. او د نبی کریم صلی الله علیه و آله ذکر ئې نه دې کړې. موقوف ئې بیان کړې دي.

تشریح: قوله: عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ رَخَّصَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْقَصَا وَالسُّوطِ وَالْخَبَلِ وَأَشْبَاهِهِ يُلْقِطُهُ الرَّجُلُ يَنْتَفِعُ بِهِ

شرح حدیث:

مطلب دادې، چه محقرات اشیاء یعنی معمولی څیزونه، چه دهغې باره کښې ظن غالب دا وی، چه هغې لره څوک تلاش کوی نه، د داسې څیزونو التقاط جائز دي، او د تعریف حاجت نشته، بلکه دهغې نه انتفاع جائز ده. (بذل عن مبسوط السرخسی)

[۱۷۱۸] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ أَحْبَبَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "ضَالَّةُ الْإِبِلِ الْمَكْتُومَةُ غَرَامَتُهَا وَمِثْلُهَا مَعَهَا".

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دي چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: د ورک شوی اوبن نیولو والا که پټ کړی نو په هغه باندې جرمانه ده او (مزید) د هغې سره د هغې مثل هم. "ضَالَّةُ الْإِبِلِ الْمَكْتُومَةُ غَرَامَتُهَا وَمِثْلُهَا مَعَهَا"

یعنی کوم سړې چه د چا ورک شوي اوبن اونیسی او پټ ئې کړی، (دهغې تعریف نه کوی) نو د داسې سړی نه به دوچند ضمان اخستلې شی، ددې حدیث نظیر ددې نه مخکښې نزدې تیر شوي دي، دهغې توجیه هم هلته تیره شوي ده،

[۱۷۱۹] (٢) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ مَوْهَبٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَاطِبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُمَانَ التَّيْمِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَهَى عَنْ لُقْطَةِ الْحَاظِرِ". قَالَ أَحْمَدُ: قَالَ ابْنُ وَهَبٍ: يَعْنِي فِي لُقْطَةِ الْحَاظِرِ يَتْرُكُهَا حَتَّى يَجِدَهَا صَاحِبَهَا، قَالَ ابْنُ وَهَبٍ: عَنْ عَمْرُو.

د حضرت عبد الرحمن بن عثمان تیمی رحمه الله بیان دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله د حاجیانو د لقطې (پریوتلی څیز) د اوچتولو نه منع فرمائیلې ده. احمد روایت کړې دي چه ابن وهب وئیلې دي "د حاجی څیز لره دي پریږدی تردې پورې چه د هغې مالک هغې لره بیا مومی." ابن وهب په (خپل سند کښې) عن عمرو وئیلې دي. (اخبړنی عمرو ئې نه دی وئیلې.)

١: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۲۵۱) (صحیح)

٢: م: للقطعة ۱ (۱۷۲۴)، سنن النسائي / الكبرى / اللقطعة (۵۸۰۵)، (تحفة الأشراف: ۹۷۰۵)، وقد أخرجه: مستد احمد (۴۹۹۷۳) (صحیح)

نَهَى عَنْ لُقْطَةِ الْحَاجِّ بِه دې باندې کلام مفصل په ابتدائی مباحثو کښې تیر شوي دي،

[۱۷۲۰] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ أَبِي حَيَّانَ التَّمِيمِيِّ، عَنْ الْمُنْذِرِ بْنِ جَرِيرٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ جَرِيرٍ بِالْبُؤَازِيجِ لِحَاجِّ الرَّاعِي بِالْبَقَرِ وَفِيهَا بَقَرَةٌ لَيْسَتْ مِنْهَا، فَقَالَ لَهُ جَرِيرٌ: مَا هَذِهِ؟ قَالَ: لَحَقْتُ بِالْبَقَرِ لَا تَذَرِي لِي مِنْ هِيَ، فَقَالَ جَرِيرٌ: أَخْرِجُوهَا، فَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يَأْوِي الضَّالَّةُ إِلَّا ضَالًّا".

منذر بن جرير وائی چه زه (د خپل پلار) جریر (بن عبد الله البجلي) سره په مقام بوازیج کښې وم چه یو شپونکی غواگاني راوستلې - او په هغې کښې یوه غوا د هغه نه وه - حضرت جریر (رضی الله عنه) تپوس او کړو دا څه دی؟ هغه اووې: پس د غواگانو سره یو ځاني شوي ده - مونږ ته معلومه نه ده چه د چا ده - نو حضرت جریر (رضی الله عنه) او فرمائیل: دې لره جدا کړه ما د رسول الله (صلی الله علیه و آله) نه اوریدلې دي: "ورک شوي څیز نه اخلی مگر [ضال] "گمراه انسان -"

تشریح: قوله: لَا يَأْوِي الضَّالَّةُ إِلَّا ضَالًّا.

شرح حدیث:

ورک شوي څاروي ته ځاني هغه څوک ورکوي چه خپله ورک شوي وي، دا وعید مطلقانه دي، بلکه مقید دي په ترک دتعريف سره، دا حدیث په صحیح مسلم کښې هم شته، هلته کښې دا زیاتوالي دي، مالم يعرفها په دي زیاتوالي سره اشکال حل کیږي. والله سبحانه و تعالی اعلم بالصواب و هذا آخر کتاب اللقطة فله الحمد.

اللهم تقبل منا كما تقبلت من عبادك الصالحين واجعله خالصا لوجهك الكريم

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب المناسک

د حج اعمال او ذهني احکام او مسائل

ابتدائی مباحث:

دلته کښې څو امور قابل ذکر دي. (۱) ترتیب الکتب، (۲) د لفظ مناسک او حج لغوی تحقیق او شرعی معنی (۳) بدء الحج یعنی د حج د فرضیت کال (۴) د استطاعة الی الحج تفسیر، چه د حج د فرضیت دپاره شرط دي، (۵) د حج وجوب علی الفور دي او که علی التراخي (۶) د حضور اقدس (صلی الله علیه و آله) د حج د تاخیر سبب وهلی وجد التاخير؟ (۷) آیا حج ددې امت په خصائصو کښې دي، یا د امم سابقه په حق کښې هم حج فرض وو (۸) د حضور (صلی الله علیه و آله) د هجرت الی المدینه نه مخکښې د حجونو تعداد

بحث اول: ترتیب الکتب

د صلوٰة او زکوٰة په مینځ کښې ترتیب او په دې کښې د فقهاؤ او محدثینو طرز عمل د کتاب الزکوٰة په شروع کښې بیان شوي دي، اوس دوه باقی دي، یعنی صوم او حج، په دې دواړو کښې ترتیب څرنگه دي؟ اکثر فقهاء صوم لره په حج باندې مقدم کوي، او د محدثینو طرز

(۱) سنن النسائي الكبير (۵۷۹۹)، سنن ابن ماجه لللقطة ۱ (۲۵۰۳)، (تحفة الأشراف: ۳۲۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۰/۴، ۳۶۲) (صحيح)

مختلف دي، بعض بلکه اکثر صوم لره مقدم کوی په حج باندې، لکه مؤطا امام مالک ^(۱) صحیح مسلم او ترمذی، دغه شان په مشکوة او سنن بیهقی کښې صوم مقدم دي په حج باندې، او هم داسې په نسائی او ابن ماجه کښې دي، بلکه په هغې کښې خو صوم په زکوة باندې هم مقدم دي، کما تقدم فی مبداء کتاب الزکوة، البته د صحیح بخاری نسخې مختلفې دي، کما قال الحافظ په بعضو کښې صوم مقدم دي، او په بعضو کښې حج مقدم دي، لیکن د بخاری زموږ په نسخو کښې حج مقدم دي په صوم باندې، او په سنن ابوداؤد کښې هم حج مقدم دي په صوم باندې، ^(۱) او د هریو دپاره یوه وجه ده.

(و لکل وجهه هو مولیها) که تقدیم الحج لره واخستلې شی (کما فی البخاری و سنن ابی داؤد) نو دهغې حکمت ئې دا لیکلې دي، چه چونکه عبادات په درې قسمه دي، ^(۱) صرف بدنیه ^(۲) صرف مالیه ^(۳) بدنیه او مالیه مشترک، پس په دي ترتیب سره مصنف ذکر کړې دي، اول بدنیه (صلوة) بیا مالیه (زکوة) ددې نه پس مشترک (حج) او صوم اگر چه د صلوة پشان عبادت بدنیه دي، لیکن چونکه هغه د تروک نه دي، یعنی دهغې تعریف عدمی دي، د څه افعالو د پریخودلو نوم صوم دي، ^(۲) ددې وجې نه هغه ئې مؤخر کړو.

او که تقدیم د صوم لره واخستلې شی، نو دا به وئیلې شی، چه چونکه صلوة، زکوة او صیام درې واړه د قبیلې د مفرد نه دي، او حج مرکب دي، او د مرکب وجود او تحقق د اجزاؤ د وجود نه پس وی، ددې وجې نه هغه ئې مؤخر کړو، والله تعالی اعلم.

بحث ثانی: (د حج لغوی معنی)

(د حج لغوی معنی) لیکن مصنف عنوان د کتاب الحج وضع کړې نه دي، بلکه کتاب المناسک ئې وضع کړې دي، ددې وجې نه د دواړو معنی لیکلې شی، په صحیح مسلم کښې خو عنوانات شته نه، او د بخاری نسخې مختلفې دي، په هندي نسخو کښې المناسک دي، په نسائی او ابن ماجه کښې هم المناسک دي، البته په ترمذی شریف کښې عنوان کتاب الحج دي.

مناسک:

د منسک (بکسر السین و فتحها) جمع ده، منسک مصدر میمی دي، په معنی د نسک او عبادت، او ظرف زمان او مکان په معنی د متعبد دواړه کیدې شی، د نسک معنی عبادت راځي، او ناسک په معنی د عابد، د مناسک استعمال په امور حج او افعال حج کښې کیږي، نسک ینسک نسکا، (بروزن رشد) ددې معنی ذبح هم راځي، ددې وجې نه منسک بمعنی مذبح او نسیکه بمعنی ذبیحه استعمالیږي.

^(۱) فائده: په سنن ابی داؤد کښې ترتیب داسې دي چه د زکوة نه پس حج، ددې نه پس ددې نه پس النکاح والطلاق، بیا ددې نه پس کتاب الصیام، او په سنن ابن ماجه کښې کتاب المناسک د کتاب الصوم نه پس هم متصلانه دي، بلکه ډیر روسته کتاب البیوع، کتاب الحدود، کتاب الفرائض، کتاب الجهاد، ددې ټولو نه د فارغ کیدو نه پس کتاب المناسک دي.

^(۲) په خلاف د حج چه ددې تعریف وجودی دي او وجود اشرف وی د عدم نه، په دي وجه وجودی مقدم کوی په عدمی باندې.

هج:

بکسر الحاء و فتحها، دواړه لغت دی، «قال الله تعالى و الله على الناس حج البيت، په دې کښې هم دواړه قراعتونه دی. بیا بعضې خو دا وائی، چه بالكسر مصدر دې، او بالفتح اسم مصدر دې، وقيل بعكسه، ددې لغوی معنی قصد ده، او خلیل وائی، هو كثرة القصد الى معظم، د یو عظیم خیز بار بار قصد کول، دغه شان خطابي عليه السلام وائی، هو قصد فيه تكرار، مخکښې هغه لیکلې دی، ددې وجې نه دلته کښې دا سوال پیدا کیږي، چه آیا وجوب د حج مکرر دې، لیکن د علماؤ په دې باندې اجماع ده، چه په دې کښې تکرار نشته. او ددې شرعی معنی ده: د بیت المحرم قصد کول چه اعمال مخصوصه سره.

بحث ثالث: (حج کله فرض شو؟)

د حج د فرضیت په کال کښې یوولس اقوال دی، په هغې کښې دوه شاذ او دوه زیات مشهور دی، قولین شاذین دا دی، قبل الهجرة، سنه ۱۰ هجری، او باقی دوه چه مشهور اقوال دی، هغه دادی، سنه ۶ هجری^۱، وهو قول الجمهور كما قال الحافظ في الفتح و القسطلاني، دویم قول د سنه ۹ هجری دې، دا د بعضو محققینو حافظ ابن قیم او قاضی عیاض قول دې، د علامه شامی رحمته الله هم دا رائې ده، هغوی فرمائي چه غالباً نبی کریم صلی الله علیه و آله په هغه کال حج ددې وجې نه اونه کړو، چه د حج حکم د حج دوخت تیریدو نه پس نازل شوي وو، نو گویا چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په حج کولو کښې تاخیر بالکل نه وو کړې، او هم دا رائې د ابن قیم ده، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د نزول حج نه پس سمدستی حج کړې دې، بغیر د تاخیر او تاخر نه.

بحث رابع: (د استقامت نه څه مراد دی؟)

د حج فرضیت عند الجمهور د والله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً نه ثابت دې، او د بعضو په نزد د واتموا الحج والعمرة لله، نه دې، والاول اظهر (تفسير ابن كثير ج ۱ ص ۳۸۵) په دې خبره پوهیدل پکار دی، چه د استطاعة تفسیر د ډیرو صحابه کرامو نه زاد او راحله سره مروې دې، اگر چه حافظ په فتح الباری کښې د ابن المنذر نه نقل کړې دی، چه دا حدیث ثابت نه دې، هغه فرمائي آیت کریمه (والله على الناس حج البيت) عام دې، مجمل نه دې، لهذا د بیان او تفسیر محتاج نه دې، حافظ وائی، چه د ابن المنذر رحمته الله مراد دادې، چه هر هغه سړې چه قادر بالبدن یا قادر بالمال وی، هغه مستطیع دې، لهذا په هغه باندې حج فرض دې، (قلت) او د حدیث زاد و راحله تقاضه داده، چه د وجوب حج دار و مدار صرف په استطاعة بالمال باندې دې لیکن دا زاد و راحله والا حدیث په صحاح کښې صرف په ترمذی او ابن ماجه کښې دې، دهغې نه علاوه په مستدرک حاکم او مسند احمد کښې هم دې، قال الحاكم صحيح على شرط مسلم، حافظ ابن کثیر فرمائي چه دا حدیث د ډیرو صحابه کرامو حضرت انس رضی الله عنه، ابن عباس رضی الله عنه، ابن مسعود رضی الله عنه، او حضرت عائشه رضی الله عنها نه مرفوعاً

^۱ په دې کښې د ۶ هـ په خاني بعضو ۵ هـ وئیلی دی ځکه چه د حج ذکر د ضمام بن ثعلبه په حدیث کښې هم راغلي دي، وکان قدومه هـ كما قال النووي، والله تعالى اعلم.

روایت دي، لکن فی آسانیدها مقال، امام ترمذی ایجاب الحج بالزاد والراحلة مستقل باب قائم کړې دي، په هغې کښې ئې د ابن عمر رضی الله عنهما هم دا حدیث ذکر کړې دي، وقال هذا حدیث حسن و ابراهیم بن یزید الخوزی قد تکلم فيه بعض اهل العلم من قبل حفظه، حافظ ابن کثیر فرماني چه په دي کښې شک نشته، چه ددي سند ټول راویان ثقات دي، سوا د خوزی نه، لیکن ابن ابی حاتم ددي متابعت ذکر کړې دي، لهذا دا حدیث حسن یقینا دي.

د استطاعت قسمونه چه په هغې باندې د وجوب حج مدار دي:

ددې نه پس په دي پوهه شی، چه فقهاء کرام هم په دي مسئله کښې مختلف دي، علامه آلوسی حنفی رحمته الله د ایت کریمه د لاندې لیکلې دي، چه د قدرت درې قسمونه دي، بالبدن، بالمال، بالبدن والمال، اول لره امام مالک رحمته الله اختیار کړې دي، او ثانی لره امام شافعی رحمته الله او امام احمد رحمته الله، ددي وجې نه د هغوی په نزد په هغې زمن (شل) باندې هم حج فرض دي، چه خپل نائب لره اجرت ورکولو سره لیرلې شی، او ثالث لره اختیار فرمائیلې دي زموږ امام اعظم رحمته الله، (۱) ددي نه پس بیا د حدیث زاد وراحله لاندې هغه لیکلې دي، چه دا حدیث د امام شافعی موافق دي، او د امام مالک بالکل خلاف دي، او امام ابوحنیفه رحمته الله فرماني چه په دي حدیث کښې د بعضې شروط استطاعت بیان دي، که امن د طریق مفقود وی، یعنی په لاره کښې امن نه وی، نو بالاجماع حج واجب نه دي، لهذا دا حدیث د امام صاحب خلاف نه شو.

زه وایم، چه د زاد وراحله والا حدیث د امام شافعی رحمته الله سره هم پوره موافق نه دي، کما قال الحافظ گنی لازم به راشی، چه معضوب سرې به په خپله حج کولو دپاره ځی، اگر که هغه لره په سورلۍ باندې اوترلې شی، حالانکه داسې نه ده، بلکه په دي صورت کښې هغوی د انابت قائل دي، (بل چالره نائب جوړول او لیرل) د حدیث الخشمیه د وجې نه، لهذا د زاد وراحله والا حدیث د حدیث الخشمیه سره د شافعیه دلیل دي، گنی نه دي، والله تعالی اعلم.

بحث خامس: (د حج وجوب علی الفور دي یا علی التراخي؟)

د ائمه ثلثه، امام ابوحنیفه رحمته الله مالک رحمته الله احمد رحمته الله او د امام ابویوسف رحمته الله په نزد حج واجب علی الفور دي، لهذا بعد حصول الاستطاعة په ورمبې کال مکلف باندې حج کول واجب دي، گنی تاخیر کولو سره به گناه گار وی، (فسق و ترد شهادته کما فی الطحطاوی) او د امام شافعی او امام محمد په نزد د حج وجوب علی التراخي دي، په شرط ددي چه مړ نه شی، (ددې ذمه دار به هغه په خپله وی)، لهذا تاخیر سره به گناه گارېږي نه، لیکن که د حج نه مخکښې مړ شو، نو گناه گار به وی، (۲) د جمهورو استدلال د ابن عباس رضی الله عنهما دهغې حدیث

(۱) ویزیده ما أخرجه البيهقي وغيره عن ابن عباس انه قال السيل ان يصبح بدن العبد ويكون له ثمن زاد وراحلة.

(۲) اصولیینو د حج وخت مشکل گرځولې دي یعنی ددي نوم ئې مشکل ایځي دي، ځکه چه نه خودامن کل وجه معیار دي اونه من کل وجه ظرف دي ځکه چه کوم حضرات حج ته واجب علی الفور وائی دهغې تقاضا دا وه چه د حج وخت دهغې دپاره معیار وی چه دهغې نتیجه دا کیدل بکار وو چه د حج په تاخیر سره د ادا کولو په صورت کښې قضاء ورته اوونیلې شی حالانکه داسې نه ده بلکه دي ته.....

مرفوع نه دې، کوم چه مخکښې په متن کښې راروان دې، من اراد الحج فليتعجل، او د دويم فريق دليل د حضور ﷺ فعل دې، نبی کریم ﷺ په تاخير سره په سنه ۱۰ هجري کښې حج فرمائيلې وو، ددې جواب په بحث سادس کښې راروان دې.

بحث سادس: (حضور پاک ﷺ د حج د تاخير سبب)

دا بحث په بحث سابق باندې متفرع دې، ځکه چه هر کله دا ثابته شوه، چه عند الجمهور د حج فرضيت على الفور دې، او دا هم چه د حج فرضيت دهغوی په نزد سنه ۷ هجري کښې شوې وو، نو بيا نبی کریم ﷺ سنه ۱۰ هجري پورې دومره تاخير په څه مصلحت باندې اوفرمائيلو، شيخ ابن الهمام خو ددې وجه دا ليکلې ده، چه د حج فرضيت او په هغې کښې تعجيل د امت په حق کښې ددې وجې نه ضروري گرزولې شوې دې، چه چرته حج فوت نه شی، د مرگ او ژوند او د عوارضو هيڅ پته نه لگي، چه کله څه عذر پيښ شی، ليکن د نبی کریم ﷺ په تاخير کښې د فوات خطره نه وه، ځکه چه نبی کریم ﷺ ته دخپل خان باره کښې دا علم وو، چه هغوی به نور هم ژوندې وی، تردې پورې چه حج اوکړی، په هغې کښې به د تبليغ دين تکميل فرمائي،

او ملا علی قاري رحمه الله وغيره يو بل مصلحت ليکلې دې، هغه دا چه سنه ۷ ه او سنه ۷ ه کښې خو نبی کریم ﷺ ددې وجې نه حج اونه کړې شو، چه تر هغه وخت پورې مکه مکرمه فتح نه وه، او په سنه ۸ ه کښې د نسې په وجه ادا نه کړې شو، البته هغوی عتاب بن اسيد لره د مسلمانانو د حج کولو دپاره امير حج مقرر کړې وو، او په سنه ۹ ه کښې ئې غالبا ددې وجې نه اونه کړو، چه اوسه پورې مشرکينو د بيت الله شريف حج کولو، او هغوی به جامې ويستلې او په بربنده به ئې حج کولو، نبی کریم ﷺ دا خوښ نه کړو، چه په دې حالت کښې د مشرکينو سره يو ځائي حج اوکړی، ددې وجې نه نبی کریم ﷺ په سنه ۹ ه کښې صديق اکبر اوليرلو، دې دپاره چه هغوی هلته کښې لاړ شی، او اعلان اوکړی، چه راتلونکې کال به هيڅ يو مشرک داسې حج نه کوی، دغه شان نور ضروري اعلانات د براءة عن المشركين متعلق نبی کریم ﷺ په حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه باندې اوکړل، او د دغې انتظاماتو پوره کولو دپاره هغه کال نبی کریم ﷺ حج اونه کړو، دې دپاره چه آننده کال مکمل انتظام سره حج اوکړی.

او بعضې حضراتو د نبی کریم ﷺ په سنه ۹ ه کښې حج نه کولو علت نسې ليکلې دې، ليکن ابن رشد په مقدمات کښې ددې تردید کړې دې، (کما فی الاوجز او د بعضو علماؤ

له..... ادا وائي اود واجب على التراخي تقاضا داوه چه ددې وخت ددې دپاره ظرف وی اوبه فوت کيدو سره گناه گار نه وی، حالاتکه داسې نه ده بلکه گناهگارېری په دې وجه وقت الحج ته مشکل ونيلې شوی دی چه ددې وخت نه هلته دې نه دلته، (طحاوي علي المراقي).

د هغه د کلام نه معلوميری چه اگر چه دا صحيح ده چه هغه وخت د مشرکينو نسې روان وو او د صديق اکبر حج فی غير وقت الحج اوشو يعنی په دې قعده کښې خو نسې تر هغه وخته پورې منسوخ شوې نه وو او که نسې هغه وخت منسوخ شوي وو نو صديق اکبر ته دا مشکل وه چه هغه حج په خپل صحيح وخت کښې کړې وي علي هذا القياس، خپله رسول الله ﷺ هم که غوښتلې نو په ۹ هجري.....

رائې داده، چه په هغوی کښې حافظ ابن القيم او علامه شامی هم شامل دی، چه د نبی کریم ﷺ په حج کښې تاخیر مطلقاً موندلې شوې نه دي، کما مر فی البحث الثالث.

البحث السابع: (ایا حج ددې امت د خصوصیاتو نه دي؟)

ملا علی قاری رحمته الله فرماني چه په دې کښې اختلاف دي، چه حج د شرائع قدیمه نه دي، یا ددې امت د خصائصو نه دي، هغه فرماني والظاهر الثانی، (ای الخصوصية) او شیخ ابن حجر مکی قول اول لره اختیار کړې دي، لما ورد ما من نبی الا وحج البیت، (۱)

دغه شان منقول دی، چه حضرت آدم عليه السلام د هندوستان نه پیاده څلویښت حجونه کړې دي، په دې باندې علی قاری رحمته الله فرماني چه دا استدلال قوی نه دي، اول خو ددې وجې نه چه دې حدیث سره خو صرف د حج مشروع کیدل ثابت شو، مفروض کیدل ثابت نه شو، دویمه دا چه خبره په امم سابقه کښې ده، نه چه په انبیاء سابقینو کښې، کیدې شی چه د تیر شوؤ انبیاءو په حق کښې حج مشروع یا فرض وو، او دهغوی د امتونو په حق کښې فرض یا مشروع نه وو، والله تعالی اعلم، (بذل)

البحث الثامن: (د نبی کریم ﷺ د حجونو تعداد)

په دې باندې د ټولو اتفاق دي، چه نبی کریم ﷺ د هجرت نه پس صرف یو حج کړې دي، چه هغې ته حجة الوداع وئیلې شی، چه په سنه ۱۰ هجری کښې شوې وو، د هجرت نه مخکښې نبی کریم ﷺ څومره حجونه کړې دي، په دې کښې اختلاف دي، ابن الاثیر وائي، چه نبی کریم ﷺ به د هجرت نه مخکښې مکه مکرمه کښې د قیام په زمانه کښې هر کال حج کولو، او حاکم په صحیح سند سره د سفیان ثوری رحمته الله نه نقل کړې دي، حج قبل ان یهاجر حججا، چه نبی کریم ﷺ د هجرت نه مخکښې ډیر حجونه کړې دي، لیکن امام ترمذی په خپل سنن کښې د حضرت جابر رضی الله عنه نه نقل کړې دي، انه حج قبل ان یهاجر حجتين، چه نبی

له..... کښې به ئې د حج نسې خلاف په ذی الحجه کښې کړې وې خو اصل خبره دا ده چه په دې کال هغه حج کول نه غوښتل د یو بل مصلحت د وجې نه (اختلاط المشرکین وغیره) لاجل النسې. له اصل کښې دا مسئله د علماء کرامو تر مینځه اختلافی ده چه د صدیق اکبر حج په ذی الحجه کښې شوې وو یا د نسې د وجې نه په ذی قعدة کښې دا مسئله د حدیث شارحینو د دې حدیث د لاندې لیکلې ده چه په هغې کښې دی چه رسول الله ﷺ په یوم النحر کښې خطبه ورکړه چه په هغې کښې ئې وفرمائیل: ان الزمان قد استدار کهیته یوم خلق الله السموات والارض الخ... چه زمانه واپس خپل حالت ته راغله، د دې نه په ظاهره کښې هم دا معلومیږي چه د حجة الوداع والا کال باندې د میاشتو حساب برابر شوې وو د دې نه مخکښې نه وو شوې بلکه نسې روانه وه. د لامع الدراری دریم جلد په شروع کښې ص ۳ باندې دا بحث متصراً موجود دي.

(یعنی هر یو نبی په خپله زمانه کښې حج او کړو تردې چه هود علیه السلام او صالح علیه السلام هم، څنگه چه د مسند احمد په روایت کښې ددې تصریح ده کوم چه حضرت شیخ رحمه الله په جزء حجة الوداع کښې ذکر کړې دي، لیکن د درمنثور په یو روایت کښې دی: ما من نبی الا وقد حج غي. هود و صالح فانهما تشاغلا عنه لقومهما، چه حضرت هود او صالح علیهما السلام حج اونه کړې شو دوی دواړه دخپل قوم په سلسله کښې دومره مصروفه وو چه د حج موقع ورته ملاؤ نه شوه، ددې تعارض جواب دادې چه دا دویم روایت د مسند احمد د روایت مقابله نه شی کولی ضعیف دي.

کریم ﷺ هجرت نه مخکې دوه حجونه کړي دي، او د ابن ماجه په روايت کښې دي، ثلاثاً، ددې جواب دادې، چه حضرت جابر ﷺ د خپل علم په اعتبار سره فرمائي (بدل) زه وايم، چه امام ترمذی ددې حديث په سند باندې کلام کړې دي، او د امام بخاری ﷺ نه نې نقل کړې دي، چه دا حديث دغه رنگې محفوظ نه دي، بلکه دا حديث فی الواقع مرسل دي. ابن الجوزی فرمائي چه دا خبره يقيني ده، چه نبی کریم ﷺ د هجرت نه مخکې ډير حجونه کړي دي، لیکن دهغې تعداد د هیچا په علم کښې نشته، سوا د الله تعالی نه، الحمد لله ابتدائي بحثونه پوره شو، یو بحث دلته کښې بل هم دي، یعنی د حج حکم، او ددې اسرار و مصالح، په دې موضوع باندې حضرت اقدس شاه ولی الله ﷺ کلام کړې دي، چه هغې لره حضرت شیخ ﷺ په اوجز المسالك کښې نقل کړې دي، هغې طرف ته رجوع کول پکار دي. (۱)

باب فَرَضِ الْحَجِّ

باب: ۱- حج فرض دي

[۱۷۲۱] (۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْحَجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ قَالَ: "بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هُوَ أَبُو سِنَانَ الدَّوْلِيُّ، كَذَا قَالَ عَبْدُ الْجَلِيلِ بْنُ حَمِيدٍ، وَسَلِيمَانُ بْنُ كَثِيرٍ جَمِيعًا، عَنْ الزُّهْرِيِّ، وَقَالَ عَقِيلٌ: عَنْ سِنَانَ.

د حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه حضرت اقرع بن حابس ﷺ د نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو اي د الله رسوله آیا حج هر کال فرض دي یا هم یو ځل؟ حضور ﷺ او فرمائیل: نه - صرف یو ځل (فرض) دي او څوک چه ددې نه زیات (حجونه) او کړی نو هغه نفل دي. "امام ابوداود ﷺ فرمائي چه د حديث راوی (ابو سنان) دا ابو سنان الدؤلی دي - عبد الجلیل بن حمید او سلیمان بن کثیر ټول د زهري نه (ابو سنان) ذکر کوی صرف عقیل " سنان " وائی - (ابو سنان نه وائی) -

تشریح: قوله: عن ابن عباس ﷺ ان الاقرع بن حابس ﷺ سأل النبي (صلى الله عليه وسلم) فقال يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) الحج في كل سنة: آیا حج هر کال فرض دي، د سوال منشاء څه ده، بعضې خو دا وائی، چه د سوال منشاء قياس الحج على الزكوة والصوم ده، چه دا دواړه هم هر کال واجب کیږي، زکوة عبادت ماليه دي، او

(۱) وفي حاشية التاج الجامع وحكمة الحج غفران الذنوب ونفي الفقر والتعارف بين الاقاليم الاسلامية والعطف على اهل الحرمين اجابة لدعوة ابراهيم عليه السلام واجعل افئدة من الناس تهوي اليهم وتذكر البعث بالتجرد من ملابسهم وتذاكر الوقوف بين يدي الله تعالى وقوفهم بعرفة يبتهلون الي الله بالتلبية ويرجون عفوه ورضاء قال الله تعالى ان اول بيت وضع للناس للذي ببكة مباركاً وهدي للعالمين فيه آيات بينت مقام ابراهيم ومن دخله كان آمناً والله علي الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً، ومن كفر فان الله غني عن العالمين وقال تعالى فاذا مضى من عرفات فاذكروا الله عند المشعر الحرام واذكروه كما هداكم وان كنتم من قبله لمن الضالين ثم الميضوا من حيث الماض الناس واستغفروا الله ان الله غفور رحيم. (۱) سنن النسائي/المناسك (۲۶۲۱)، سنن ابن ماجه/المناسك (۲۸۸۶)، (تحفة الأشراف: ۶۵۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۵۵، ۲۹۰، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۵۲، ۳۷۰، ۳۷۱)، سنن الدارمي/الحج (۱/۱۸۲۹) (صحيح)

سوم عبادت بدنیه، او حج د دې دواړو نه مرکب دې او بعضو علماؤ د سوال منشاء دا لیکلې ده، چه په اصل کښې د حج په لغوی معنی کښې تکرار موندلې شی، (کما تقدم فی البحث الاول) ددې وجې نه دا سوال اوکړې شو. قال المنذرى والحديث أخرجه النسائي وابن ماجه. ۱ هـ فی نفسه دا سوال او جواب د صحیح مسلم په یو حدیث کښې هم شته، چه دهغې راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې، لیکن په هغې کښې د سائل تعین نشته.

[۱۷۲۲] (۱) حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ ابْنِ أَبِي وَقْدٍ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِأَزْوَاجِهِ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: "هَذِهِ ثُمَّ ظُهُورُ الْحَصْرِ".

د حضرت ابو واقد الليثي رضی الله عنه نه روایت دې چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه واوریدل، هغوی خپلو بیبیانو ته فرمائیل: "حج بس صرف دادې، بیا (د کور) چتایانو لره لازم اونیسئ." عن ابن ابی واقد الليثی عن ابيه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم يقول لازواجه في حجة الوداع هذه ثم ظهور الحصر.

شرح حدیث:

دابو واقد لیثی خوي چه دهغه نوم واقد دې، د خپل پلار نه روایت کوی، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په حجة الوداع کښې خپلو بیبیانو رضی الله عنهن ته وفرمائیل: هذه ثم ظهور الحصر، د هذه اشاره هغه حج طرف ته ده، کوم چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د خپلو بیبیانو سره ادا کړو، او حصر د حصیر جمع ده، یعنی ددې حج نه پس اوس ستاسو دپاره مناسب د بورو شاگانې دی، یعنی سفر پریخودل او په خپلو خپلو کورنو کښې قیام، گویا ددې نه پس نبی کریم صلی الله علیه و آله هغوی لره د نورو حجونو کولو نه منع کول، اوس دا چه ددې نه پس د نبی کریم صلی الله علیه و آله د ازواج مطهرات طرز عمل څه وو، هغوی ددې نه پس حج اوکړو او که نه، نو علماؤ لیکلې دی، چه په دې حدیث باندې حضرت سوداء رضی الله عنها او حضرت زینب رضی الله عنها پوره عمل اوکړو، ددې نه پس هغوی بل حج اونه کړو، بلکه دا ئې فرمائیل، لا تحرکنا دابة بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه پس به مونږ ته هیڅ سورلئ حرکت نه راکوی، لیکن حضرت عائشه رضی الله عنها وغیره نورو ازواجو د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه پس هم حجونه کړی دی، هغوی د دې حدیث ابوداؤد مطلب دا اخستلې دې، چه ددې نه پس په تاسو باندې حج واجب نه دې، او دا مطلب نه دې، چه تاسو ددې نه پس حج مه کوئ، او ددې مطلب تائید هغې حدیث نه کیږي، چه په هغې کښې داسې دی، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په یوه موقع د حضرت عائشه رضی الله عنها د سوال په جواب کښې وفرمائیل لکن افضل الجهاد الحج، چه د زنانو په حق کښې جهاد مشروع نه دې، دهغوی دپاره بهترین جهاد حج دې، خلیفه ثانی حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته په شروع کښې د ازواج مطهراتو په حج کښې تردد وو، چه کول پکار دی، او که نه، بیا وروستو هغوی اجازت ورکړو، او حضرت عثمان رضی الله عنه سره ئې هغوی حج ته اولیرل، کما فی صحیح البخاری، (بذل)

باب فی المرأة تحجر بغير تحریم

باب: ۲- هغه بنخه حکومه چه د محرم نه بغير حج او کړی؟

[۱۷۲۳] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ مُسْلِمَةٍ تُسَافِرُ مَسِيرَةَ لَيْلَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا رَجُلٌ ذُو حُرْمَةٍ مِنْهَا".

حضرت ابوهريره رضي الله عنه بيان کوي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: حلال نه دی د بسخي د پاره چه د خپل محرم د معیت نه بغير د یوې شپې سفر هم او کړی -

[۱۷۲۴] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، وَالثَّقَفِيُّ، عَنْ مَالِكٍ. رَوَاهُ النَّاسُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ الْحَسَنُ فِي حَدِيثِهِ، عَنْ أَبِيهِ، ثُمَّ اتَّفَقُوا، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوَافِرُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ يَوْمًا وَلَيْلَةً"، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَمْ يَذْكُرِ الْقَعْنَبِيُّ وَالثَّقَفِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، رَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ عَمَرَ، عَنْ مَالِكٍ، كَمَا قَالَ الْقَعْنَبِيُّ.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي چه حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "کومه بنخه چه په الله او په ورځ د آخرت باندې ایمان لری، د هغې دپاره حلال نه دی چه د یوې ورځې او یوې شپې سفر او کړی- او د مذکوره بالا هم معنی ئې روایت او کړو- (یعنی د هغې سفر کول بغير د محرم نه حرام دی-) نفیلی د [عن مالک] په ځانې باندې په تحدیث صراحت کولو سره [حدثنا مالک] وئیلې دی- امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه نفیلی او قعنبي (په سند کښې د سعید ابی سعید نه ورستو) "عن ابیه" نه دی وئیلې- ددې نه علاوه ابن وهب او عثمان بن عمر هم د حضرت مالک نه داسې روایت کړې دي لکه څنگه چه قعنبي وئیلې دی- (یعنی د عن ابیه نه بغير) -

تشریح: قوله: ان ابا هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم) لا يحل لامرأة مسلمة تسافر مسيرة ليلة الا و معها رجل ذو حرمة منها:

د احادیث الباب مضمون دادي، چه زنانه دپاره بغير د محرم یا خاوند نه سفر کول جائز نه دی، د څومره مسافت سفر جائز نه دي، په دې کښې روایات مختلف دی، چه دهغې توجیه به مونږ مخکښې بیانوو.

مسئله ثابتة بالحديث:

ائمه فقه هم په دې کښې مختلف دی، د شافعيه او حنابله په نزد خو مطلق سفر جائز نه دي، که فاصله لږه وي، او که ډیره وي، اود احناف او مالکيه په نزد په دې کښې سفر شرعي معتبر دي، چه دهغې مقدار د احنافو په نزد ثلثة أيام دي، او د مالکيه په نزد يوم و ليلة.

۱: صحيح مسلم للحج ۷۴ (۱۳۳۹)، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۳۵، ۱۴۳۱۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/تقصيل الصلاة ۴ (۱۰۸۸)، سنن الترمذي/الرضاع ۱۵ (۱۶۶۹)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷ (۲۸۹۹)، موطا امام مالك/الاستئذان ۱۴ (۳۷)، مسند احمد (۲۳۷۲، ۳۴۰، ۳۴۷، ۴۲۳، ۴۳۷، ۴۴۵، ۴۹۳) صحيح
 ۲: تقرده ابو داود (تحفة الأشراف: ۱۲۹۶۰، ۱۳۰۱۰، ۱۴۳۱۷)، انظر حديث رقم (۱۷۲۳) صحيح

مسئله مترجم بهې او پلا دې کښې مذاهب ائمه:

ددې نه پس پوهه شئ، چه په احاديث الباب کښې مطلق سفر ذکر دې، په دې اطلاق کښې د حج سفر هم شامل دې، ددې وجې ته مصنف په دې احاديثو باندې د حج المرأة ترجمه الباب قائم کړې دې، مسئله مختلف فيه ده، د احنافو او حنابله په نزد زنانه دپاره دوجوب حج دپاره محرم يا خاوند ملگري کيدل شرط دی، گڼي په هغې باندې حج واجب نه دې، او د مالکيه او شافعيه په نزد خاوند يا بل محرم کيدل شرط نه دی، البته امن علی نفسها کيدل شرط دی، که هغه د محرم په ذريعې سره وی، يا د ديانتدارې زنانه په ذريعې سره وی، نو دا دواړه حضرات د زنانه دپاره د حج بالامينات قائل دی، د امام مالک رحمته الله په نزد خود داسې زنانو جماعت کيدل پکار دی، (يعنی چه خو زنانه وی) او د امام شافعي رحمته الله په نزد که صرف يوه زنانه وی، نو هم کافی ده، يعنی په دې صورت کښې هغه د دې سره حج کولې شي، ليکن واجب نه دې، او د جماعة النساء په صورت کښې په دې باندې حج واجب دې. احاديث الباب د احنافو او حنابله سره موافق دی، شافعيه وغيره ددې جواب دا ورکوي، چه ددې احاديثو تعلق د حج تطوع سره دې، د حج فرض سره نه دې.

په مدت مسافت کښې د اختلاف روايات توجيه:

ددې نه پس په دې خبره پوهه شئ، چه په دې احاديثو کښې د سفر د مقدار مسافت په باره کښې سخت اختلاف دې، په بعضو کښې مطلق سفر ذکر دې، او په بعضو کښې د مسيره يومين قيد دې، او په بعضو کښې د ثلثة ايام، او دا ټول روايات مختلفه ددې کتاب نه علاوه په صحيحينو کښې هم دغسې دی، البته د ابوداؤد په يو روايت کښې د بريد لفظ راغلې دې، چه د يو منزل سفر او بريد د نيمې ورځې د مسافت برابر وی، شافعيه خودا وائي، چه ممانعت د مطلق سفر دې، که طويل وی او که قصير، او د رواياتو دا اختلاف هغوی محمول کوي، په اختلاف د سائلينو باندې، نه په تحديد باندې، يعنی دا تحديد د نبی کریم صلی الله علیه و آله د طرف نه ابتداء نه دې، بلکه چا چه څرنگه سوال او کړو، نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته هم هغسې جواب ورکړو، يو سرې د يوې ورځې د سفر باره کښې سوال او کړو، نو نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته او فرمائيل: چه او د يوې ورځې سفر هم نشي کولې، چا د دواؤ ورځو باره کښې تپوس او کړو، چه آيا زنانه د دواؤ ورځو سفر بغير د محرم نه کولې شي، نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل: چه نا، و هکذا، او احناف وائي، چه دا قيد د تحديد په طور باندې دې، اوس هرکله چه د تحديد د مودې په رواياتو کښې اختلاف دې، کم او زيات دی، نو په دې صورت کښې کمه موده مشکوکه شوه، او اکثره موده متيقنه شوه، دهغې تقاضه داده، چه د دريو ورځو سفر خو يقينا ممنوع دې، او دهغې نه په کمه کښې منع غير يقيني ده، لهذا متيقن لره به اختيارولې شي، والله تعالى اعلم.

[۱۷۲۵] (۱) حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى، عَنْ جَرِيرٍ، عَنْ سُكَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ ذُكِرَتْ نَحْوَةُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: "بَرِيدًا".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه مروی دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل : او د مذکورہ بالا حدیث هم معنی ئې ذکر کړو، مگر د "بریدا" لفظ ئې وئیلې دې - (یعنی د هیڅ مسلمان ښځې د پاره د خپل محرم نه بغیر د یو برید سفر هم حلال نه دې -)

[۱۷۲۶] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَنَادٌ، أَنَّ أَبَا مَعَاوِيَةَ، وَوَكِيْعًا حَدَّثَاهُمَا، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوَمِّنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَسَافِرَ سَفَرًا فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا أَبُوهَا أَوْ أَخُوهَا أَوْ زَوْجُهَا أَوْ ابْنُهَا أَوْ ذُو فَحْرٍ مِنْهَا".

د حضرت ابوسعید رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل : "کومه ښځه چه په الله او په ورځ د آخرت باندې ایمان لوی د هغې د پاره حلال نه دی، چه د خپل پلار، رور، خاوند، ځوی یا د بل کوم محرم د معیت نه بغیر درې ورځې یا د هغې نه زیات سفر او کړی"

[۱۷۲۷] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي ثَائِفٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلَاثًا إِلَّا وَمَعَهَا ذُو فَحْرٍ".

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه بیان کوی چه حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل : ښځه دې د خپل محرم نه بغیر د دریو ورځو سفر نه کوی -

[۱۷۲۸] (۴) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ، عَنْ ثَائِفٍ، "أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يُرَدُّ مَوْلَاةً لَهُ، يُقَالُ هَذَا: صَفِيَّةٌ، تُسَافِرُ مَعَهُ إِلَى مَكَّةَ".

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چه هغه به خپله وینځه د خان سره کینوله او سفر به ئې کولو، د هغې نوم صفیه وه، هغې به دده سره د مکې سفر کولو -

تشریح: قوله: ان ابن عمر كان يردف مولاة له،

یعنی حضرت ابن عمر رضي الله عنه به خپل خان سره سفر ته خپله وینزه بوتله، او په خپله سورلۍ باندې به ئې شاته سوره کړه، معلومه شوه، چه د وینزې په حق کښې مولی پشان د خاوند دې، لکه څرنګه چه آزاده ښځه خپل خاوند سره سفر کولې شی، دغه شان وینزه د خپل مولی سره تلې شی، په دې کښې د زوج تخصیص نشته.

^۱: انظر حديث رقم: (۱۷۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۹۶۰) (شاذ)

^۲: صحيح مسلم للحج ۱۳۴۰/۷۴، سنن الترمذي للرضاع ۱۵ (۱۱۶۹)، سنن ابن ماجه للمناسك ۷ (۲۸۹۸)، تحفة الأشراف: ۴۰۰۴، وقد أخرجه: صحيح البخاري لفضل الصلاة في مسجد مكة والمدينة ۶ (۱۱۹۷)، وجزاء الصيد ۲۶ (۱۸۶۴)، والصوم ۶۷ (۱۹۹۵)، مسند احمد (۵۴/۳)، سنن الدارمي للاستئذان ۴۶ (۲۷۲۰) (صحيح)

^۳: صحيح البخاري/تقصير الصلاة ۴ (۱۰۸۶)، صحيح مسلم للحج ۷۴ (۱۳۳۸)، (تحفة الأشراف: ۸۱۴۷) (صحيح)

^۴: تفرد به أبو داود (صحيح)

باب "لَا صُرُورَةَ فِي الْإِسْلَامِ"

باب: ۲- په اسلام کښې [صُرُورَة] نشته دي

دا ترجمه بلفظ الحديث ده، حديث کښې دي: لا صُرُورَة في الاسلام.

[۱۷۲۹] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ يَعْنِي سُلَيْمَانَ بْنَ حَيَّانَ الْأَحْمَرُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا صُرُورَةَ فِي الْإِسْلَامِ".

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي چې رسول الله ﷺ اوفرماييل: په اسلام کښې "صُرُورَة" نشته دي. (چې يو کس باوجود د استطاعت او طاقت نه د حج کولو نه اعراض او کړی.)

شرح حديث:

علماءو ددې دوه بلکه درې تفسیرونه لیکلي دي، (۱) صُرُورَة یعنی الذي لم يتزوج غیر واده کړې سړې، چې هغه قصدا نکاح نه وی کړې، په طریقې د تبطل او انقطاع عن الدنيا، پس د حديث مطلب دا شو، چې په اسلام کښې هيڅ يو سړی لره نکاح پریځودل جائز نه دی، ځکه چې نکاح سنت طریقه ده. او ترک نکاح رهبانیت دي، ځکه چې هر مستطیع نکاح والا کیدل پکار دی، البته که څه مانع یا عذر وی نو هغه امر آخر دي، (۲) صُرُورَة بمعنی الذي لم يحج، یعنی هغه سړې چې هغه اوسه پورې حج نه وی کړې، په دې صورت کښې به د حديث مطلب دا وي، چې په اسلام کښې هيڅ يو سړی داسې پکار نه دي، چې هغه غیر حاجی وي، بلکه هر صاحب استطاعت لره حج کول پکار دی، مصنف هم دا معنی مراد اخستلې ده، ددې وجې نه دا حديث ئې په کتاب الحج کښې راوړې دي، بعضو ددې دریمه معنی هم لیکلې ده، هغه دا چې د صُرُورَة مصداق خو من لم يحج دي، لیکن مقصود دادې، چې په زمانه د جاهلیت کښې دا سې وو، چې که يو سړی به په بل باندې جنایت او کړو، مثلاً هغه به ئې ناحق قتل کړو، نو هغه جانی به حرم ته لاړو او هلته به ئې پناه واخستله، او که ولی الدم (یعنی د مقتول اولیاو کښې به يو سړی) هغه سره تعرض کولو، او د انتقام اراده به ئې کوله، نو خلقو به دا وئیل، چې آي وروره! دا سړې خو صُرُور ده، یعنی ده اوسه پورې يو حج هم نه دي کړې، لهذا ده لره پریږده، چې حج او کړی، او دهغې نه پس به کتلې شی، نو په دې حديث شریف کښې دهغې رسم جاهلیت تردید شوې دي، چې حج نه کول څه عذر معتبر نه دي، چې مانع وی د حدود او قصاص نه، والله تعالی اعلم.

په صُرُورَة کښې چې کومه هاء ده، دا د تانیث دپاره نه ده، بلکه د مبالغې دپاره ده، ددې وجې نه په سړی او ښځه دواړو باندې ددې اطلاق کیږي، يقال رجل صُرُورَة و امرأة صُرُورَة، او په دې کښې يو لغت صُرُورَة هم دي، رجل صُرُورَة کما فی مختار الصحاح.

باب التَّوَدُّ فِي الْحَجِّ

باب: په حج كښې د لارې د توبنې د راخستو تاكيد

[۱۷۳۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْفَرَّاتِ يَعْنِي أَبَا مَسْعُودٍ الرَّازِيَّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمَغْرَمِيُّ وَهَذَا لَفْظُهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "كَانُوا يَحْجُونَ وَلَا يَتَزَوَّدُونَ"، قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: "كَانَ أَهْلُ الْيَمَنِ أَوْ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ يَحْجُونَ وَلَا يَتَزَوَّدُونَ، وَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ آيَةً ۚ" (البقرة: ۱۹۷)

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه خلق خو به حج ته تلل مگر د لارې توبنه به نه دي ځان سره نه اخستله ... ابو مسعود رضی اللہ عنہ فرماني چه اهل يمن، يا خه اهل يمن به حج تل راتلل مگر د لارې توبنه به نه دي ځان سره نه راوړله ... او ونييل به نه دي چه مونږ متوكل خلق يو - پس الله تعالى دا آيت نازل او فرمائيلو: {وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى} (البقرة: ۱۹۷) "زاد راه (يعني اخراجات سفر) د ځان سره اخلي ددې د پاره چه بهترينه توبنه (زاد راه) تقوى (د سوال نه ځان بچ كول) دى -"

يعنى د حج په سفر كښې، په لاره كښې، يا هلته كښې رسيدلو سره كه زاد راه (يعنى د سفر خرچه نه وي، نو دهغې انتظام او بندوبست كول جائز دى، بلكه ضرورى دى، دې دپاره چه د سوال عن الناس نه بچ شى، او ددې نوبت رانشى، د حصول منافع، او د تكثير مال دپاره تجارت كول مراد نه دى، لكه چه د حديث الباب نه معلومېږي، چه دير اهل يمن به د حج دپاره راتلل، او د سفر خرچه به نه ځان سره نه راوړه، چه مونږ د الله تعالى كور ته خو، دهغه ميلمانه يو، هغه به راته په خپله راكوي، د دې سلسلې يو باب راروان دې، باب الكرى، ابن قدامه حنبلي رحمه الله فرماني چه تجارة او صناعة فى الحج بالاتفاق جائز دې، زمونږ په علم كښې په دې كښې هيڅ اختلاف نشته، حضرت شيخ په حاشيه د بډل كښې د سعيد بن جبیر او د ابومسلم خولاني په دې كښې اختلاف د بعضو كتابونو نه نقل فرمائيلې دې، چه دهغوى په نزد جائز نه دى، فانزل الله عزوجل و تزودوا فان خير الزاد التقوى، يعنى حج ته دتللو په وخت كښې توبنه د ځان سره يو سئ، ځكه چه بهترينه توبنه د سوال نه ځان بچ كول دى.

باب التَّجَارَةِ فِي الْحَجِّ

باب: ۴- د حج په دوران كښې تجارت جائز دى-

[۱۷۳۱] (۱) حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مَوْسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ۱۶۸، قَالَ: "كَانُوا لَا يَتَجَرَّوْنَ بِمَيْتَى فَأَمَرُوا بِالْجَارَةِ إِذَا أَفَاضُوا مِنْ عَرَفَاتٍ".

حضرت مجاهد بيان كوي چه حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ دا ايت كريمه تلاوت كړو:

۱: صحيح البخاري للحج ۶ (۱۵۲۳)، سنن النسائي للكبرى للسيوطي (۸۷۹۰)، (تحفة الأشراف: ۶۱۶۶) (صحيح)
 ۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۴۲۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للحج ۱۵۰ (۱۷۷۰) والبيهقي (۲۰۵۰) وتفسير القرآن ۳۴ (۲۰۹۸) (صحيح)

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) "په تاسو باندې هیڅ گناه نشته دې چه د خپل رب فضل تلاش کړئ" اووې فرمائیل چه څه خلقو به په منی کښې تجارت نه کولو نو هغوی ته حکم ورکړې شو چه کله تاسو د عرفات نه واپس شئ نو تجارت کولې شئ."

باب (بِلَا تَرْجَمَةٍ)

بابه — بغیر د ترجمې نه

[۱۷۳۲] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ مُحَمَّدُ بْنُ خَازِمٍ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ مِهْرَانَ أَبِي صَفْوَانَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَّعَجَلْ".

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ بیان کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: څوک چه حج کول غواړی نو پکار دی چه زر تر زره ټپي او کړی."

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) من اراد الحج فليتعجل، په دې باندې کلام د کتاب الحج په ابتدائي مباحثو کښې تیر شوي دي.

باب الْكَرِيِّ

باب: ۶ - (د حج په سفر کښې) په کرائي باندې سورلي چلول

الکري برون الصبي خپلې سورلي لره په کرایه باندې ورکول، بمعنى المکاری، کاری، بکاری، مکاراة، په کرایه باندې ورکول، او کری کله د مکتري په معنى کښې هم راځي، (په کرایه باندې اخستونکي) لیکن دلته کښې اوله معنى مراد ده، په دې باندې کلام من حيث الفقه په مخکښې باب کښې تیر شوي دي،

[۱۷۳۳] (٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، حَدَّثَنَا أَبُو أُمَامَةَ التَّيْمِيُّ، قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا أَكْرَى فِي هَذَا الْوَجْهِ وَكَانَ نَاسٌ يَقُولُونَ لِي: إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ، فَلَقِيتُ ابْنَ عُمَرَ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنِّي رَجُلٌ أَكْرَى فِي هَذَا الْوَجْهِ وَإِنْ نَاسًا يَقُولُونَ لِي إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: أَلَيْسَ تُحْرِمُ مَوْتَلِي وَتَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَتُفِيضُ مِنْ عَرَفَاتٍ وَتَرْمِي الْجِمَارَ، قَالَ: قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: فَإِنْ لَكَ حَجٌّ، جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَنْ مِثْلِ مَا سَأَلْتَنِي عَنْهُ، فَسَكَتَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٢٨٨، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَرَأَ عَلَيْهِ هَذِهِ الْآيَةَ، وَقَالَ: "لَكَ حَجٌّ".

حضرت ابو امامه تيمی بیان کوی چه ما به په سفر کښې د کرائي سورلي چلوله نو بعضي خلقو ماته اووې: "ستا حج نه دي" زه د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ ملاؤ شوم او د هغه نه مي تپوس اوکړو اي ابو عبد الرحمن زه په سفر کښې په کرائي باندې سورلي چلوم او بعضي خلق ماته وائي چه ستا حج نشته دي. نو حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ جواب ورکړو: آيا ته احرام نه ترې؟ آيا د بيت الله طواف نه کوي؟ د عرفات نه افاضه نه کوي؟ او جمرات په

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦٥٠١)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه (٢٨٨٣)، مسند احمد (٢٢٥/١)،

٢٣٣، ٢٥٥، سنن الدارمي للحج (١٨٢٥) (حسن)

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٥٧٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٥/٢) (صحيح)

کنکړو باندې نه اولې؟ ما اووي ولې نه؟ دا ټول کارونه کووم، هغوی او فرمائیل: بې شکه ستا حج (صحیح) دې - یو کس د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې راغلی وو او هغه بالکل هم دا سوال کړې وو کوم چه تا زما نه اوکړو - نو رسول الله ﷺ خاموش وو او د هغې جواب نه و ورکړې تردې پورې چه دا آیت کریمه نازل شو: **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ** "په تاسو باندې هیڅ حرج (گناه) نشته دې چه دخپل رب فضل تلاش کړئ" - نو رسول الله ﷺ هغه ته استاذې اولیرلو او په هغې باندې نه دا آیت اولوستو اووي فرمائیل: ستا حج (صحیح) دې -

تشریح: قوله: کنت رجلا اکری فی هذا الوجه و کان ناس یقولون انه لیس لک حج، د هذا الوجه نه مراد د حج سفر دې، په اصل کښې وجه وئیلې شی کار ته، او دلته کښې ددې نه مراد سفر دې، یعنی زه چه کله په سفر حج کښې یم، نو ورسره دا کار هم کوم، چه خپلې سورلۍ لره په کرایه باندې ورکوم، او په دې طریقې سره گټه کوم، بعضې خلق دا گنړۍ، چه ستا حج نه کیږي، (ځکه چه ته د حج په سفر کښې دا کار کوي) چه د حج سره منافي دې، په دې باندې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما چه څه او فرمائیل هغه ظاهر دې، د تشریح محتاج نه دې، ددې حدیث نه معلومه شوه، چه په سفر حج کښې تجارت او کسب جائز دې، کما تقدم قریباً، انه کان یقرأها فی المصحف، ابن عباس فی مواسم الحج په قرآن مجید کښې لوستلو، یعنی دا خبره هغوی بطور تفسیر نه ده فرمائیلې، بلکه د هغوی په قراءت کښې داسې دی.

[۱۷۳۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذئبٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَافٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّاسَ فِي أَوَّلِ الْحَجِّ كَانُوا يَتَّبِعُونَ بِحِمْنِي وَعَرَفَةَ وَسُوقَ ذِي الْمَجَازِ وَمَوَاسِمَ الْحَجِّ فَخَافُوا الْبَيْعَ وَهُمْ حُرْمٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ۱۹۸ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ" قَالَ: فَحَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُهَا فِي الْمَصْحَفِ.

د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه خلقو به مخکښې (قبل از اسلام) د حج په ورځو کښې په منی، عرفات، سوق ذی المجاز او په ایام حج کښې تجارت کولو - د اسلام راوړو نه پس، هغوی د احرام په حالت کښې په خرید و فروخت کښې حرج او گنړلو نو الله تعالی دې آیت لره نازل کړو: **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ** (فی مواسم الحج) "په تاسو باندې هیڅ گناه نشته دې چه په ایام حج کښې د الله تعالی فضل لره تلاش کړئ" - عبید بن عمیر بیان کوی چه هغوی به د (فی مواسم الحج) د اضافې سره په مصحف کښې تلاوت کولو -

[۱۷۳۵] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي ذئبٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ: كَلَامًا مَعْنَاهُ، أَنَّهُ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّاسَ فِي أَوَّلِ مَا كَانَ الْحَجَّ كَانُوا يَتَّبِعُونَ"، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ إِلَى قَوْلِهِ: "مَوَاسِمَ الْحَجِّ".

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۸۷۲) (صحیح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۸۷۲) (صحیح)

د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه مروی دی چه خلقو به په مخکښې زمانه کښې د حج په دوران کښې اخستل او خرڅول کول - او د مذکوره بالا هم معنی ئې روایت کړو ... [مواسم الحج] پورې -

بَابُ فِي الصَّبِيِّ يَحْجُّ

باب: ۷- وړوکي بچي کوم چه حج کوي -

[۱۷۳۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرُّوحَاءِ فَلَقِيَ رَكْبًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، قَالَ: "مَنْ الْقَوْمُ؟" فَقَالُوا: الْمُسْلِمُونَ، فَقَالُوا: فَمَنْ أَنْتُمْ؟ قَالُوا: "رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"، فَقَزَعَتِ امْرَأَةٌ فَأَخَذَتْ بِعَصِي صَبِيٍّ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ حِجَّتِهَا، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: "نَعَمْ وَلَكَ أَجْرٌ".

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په مقام روحاء باندې وو چه هغه سره یو قافلې والا ملاؤ شو - حضور صلى الله عليه وسلم هغوی ته سلام اوکړو او تپوس ئې ترینه اوکړو تاسو څوک ئی؟ هغوی اووې مونږ مسلمانان یو - هغوی تپوس اوکړو تاسو څوک ئی؟ صحابه کرامو رضي الله عنهم او فرمائیل: دا د الله تعالی رسول دی - نو یوې ښځې زر په جلدی سره خپل بچي د مټ نه اونیولو او د خپل پرونی نه ئې راویستلو اووې وئیل: ای د الله رسوله آیا دده د پاره حج شته دی؟ حضور صلى الله عليه وسلم او فرمائیل: ها - او ستا د پاره اجر دی -

تشریح: قوله: قال كان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بالروحاء فلقى ركبا فسلم عليهم الخ.

شرح حدیث:

د مکې مکرمې او د مدینې منورې په مینځ کښې چه کوم منازل دی، په هغې کښې د یو منزل نوم روحاء دی، (دا د مدینې نه دویم منزل دی) د حدیث مضمون دادی، چه حضور صلى الله عليه وسلم په حجة الوداع کښې کله د سفر حج نه مدینې منورې ته واپس تشریف راوړو، نو په لاره کښې د یوې قافلې سره د نبی کریم صلى الله عليه وسلم ملاقات وشو، نو نبی کریم صلى الله عليه وسلم هغوی ته سلام اوکړو، او تپوس ئې ترې اوکړو، چه تاسو څوک یی؟ هغوی اوئیل چه مونږ مسلمانان یو، فقال من القوم فقالوا المسلمون فقالوا فمن اتم قالوا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بیا دغه شان هغوی هم تپوس اوکړو، چه تاسو څوک ئی؟ په دې باندې صحابه کرامو اوئیل، چه دوی رسول الله صلى الله عليه وسلم دی، مخکښې په حدیث کښې دادی، چه په دغې قافله کښې یوه ښځه چه په خپله ډولې کښې سوره وه، اویریده، (۲) او په تلوار ئې یو ماشوم راوویستو، او د نبی کریم صلى الله عليه وسلم مخکښې ته ئې کړو، او تپوس ئې اوکړو، چه یا رسول الله صلى الله عليه وسلم دده حج کیږی، نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائیل نعم و لک اجر.

دا په لاره کښې د ملاقات قصه د څه وخت ده، حج ته د تللو په وخت کښې ده، یا په واپس

(۱) صحیح مسلم للحج ۷۲ (۱۳۳۶)، سنن النسائي/المناصك ۱۵ (۲۶۴۸)، (تحفة الأشراف: ۶۳۳۶)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للحج ۸۱ (۲۴۴)، مسند احمد (۱/۲۴۴، ۲۸۸، ۳۴۳، ۳۴۴) (صحیح)

(۲) اویریده په دې وجه چه هسې نه حضور صلى الله عليه وسلم لارشی او دا خبره پاتې شی.

کنی؟ د نسانی په روایت کښې لفظ صدر واقع دې، چه دهغې معنی واپسی ده، دغه شان په مسند شافعی کښې لفظ د قفل دې، لیکن د حضرت گنگوھی رحمۃ اللہ علیہ تقریر په نسانی کښې دادې، چه دا حج ته د تللو په وخت کښې قصه ده، لیکن په روایاتو کښې چه د څه تصریح ده، ظاهر خبره ده، چه ترجیح به هغې ته ورکولې شی، یو سوال دلته کښې دا پیدا کیږي، چه هر کله دا قصه د واپسی ده، نو ظاهره ده، چه هغې خلقو به حضور ﷺ لیدلې وو، نو بیا دغه وخت هغوی ولې نبی کریم ﷺ اونه پیژندو، قاضی عیاض ددې جواب دا ورکړې دې، چه ممکن ده، د شپې وخت وی، یا که د ورځې قصه ده، نو کیدې شی، چه ددې وجه دا وی، چه هغوی تر اوسه پورې واقعی نبی کریم ﷺ نه وو لیدلې، بلکه اسلام ته داخلیدو نه پس په خپل وطن کښې مقیم وو، هجرت ئې نه وو کړې، او نن ئې په اول ځل لیدلې وی، (یعنی حج هم هغوی د نبی کریم ﷺ سره نه وی کړې) والله تعالی اعلم بالصواب.

د حج صبی په معتبر کیدو کښې د فقهاء گوام راټي:

ددې حدیث نه معلومه شوه، چه حج الصبی معتبر دې، دهغه احرام او ټول افعال دحج معتبر دی، هغه به خپله دا ټول کارونه کوی، دا مذهب د جمهور علماؤ او د ائمه اربعه دې، لیکن دهغه دا حج به نفلی وی، د بلوغ نه پس که استطاعت ئې اوموندو، نو فرض حج به کوی، د بعضو ظواهرو په نزد بس صرف هم دا حج کافی دې، د صبی نه مراد صبی ممیز دې، که صبی غیر ممیز وی، نو دهغه احرام او افعال معتبر نه دی، بلکه دهغه ولی به دهغه د طرف نه احرام او نور افعال حج ادا کوی، لیکن په حج صبی کښې د جمهورو او د احنافو په مسلک کښې یو فرق دې، هغه دا چه د جمهورو په نزد د محظورات احرام په ارتکاب سره به کفاره او فدیة وغیره واجب وی، او د احنافو په نزد به واجب نه وی، دلته کښې دا سوال پیدا کیږي، چه عام طور باندې د حدیث شارحینو دا لیکلې دی، چه عند الحنفیه حج الصبی معتبر نه دې، آیا دا صحیح دې؟ جواب دادې، چه د هغوی خبره هم په یو اعتبار سره صحیح ده، ځکه چه یو روایت زمونږ په نزد هم دادې، لکه چه حضرت په بذل المجتهد کښې د فقهاء احناف عبارتونه نقل کړې دی.

الحاصل د بعضو فقهاء احناف د کلام نه ددې معتبر کیدل، او د بعضو د کلام نه غیر معتبر کیدل معلومیږي، او د تطبیق شکل حضرت په بذل کښې دا لیکلې دې، چه کومو فقهاؤ دا لیکلې دی، چه احرام الصبی منعقد نه دې، دهغوی مراد د نفس انعقاد نفی نه ده، بلکه د لزوم انعقاد نفی مراد ده، چه د احرام نه پس د افعال حج ادا کول په هغه باندې لازم نه دی، دغه شان د محظورات احرام په ارتکاب سره کفاره او فدیة هم په هغه باندې واجب نه ده، ځکه چه صبی غیر مکلف دې، او دهغه دا حج نفلی دې، صرف د تمرین او اعتیاد دپاره دې، والله سبحانه و تعالی اعلم بالصواب.

فانده: حضرت شیخ رحمۃ اللہ علیہ په جزء حجة الوداع کښې د حج الصبی په باره کښې اووه فقهی او اختلافی مسائل لیکلې دی، په شروع کښې ئې خو هغه په اوجز المسالک کښې لیکلې وې، دهغې نه پس په لامع الدراری کښې، او بیا ئې د هلته نه په جزء الحج کښې نقل کړې،

حضرت شیخ رحمۃ اللہ علیہ به په درس بخاری کښې دا هم فرمائیل، چه بعضې شارحینو چه دا لیکلې دی، چه د احنافو په نزد حج الصبی معتبر نه دې، دا نقل صحیح نه دې، د احنافو په نزد حج الصبی معتبر دې، البته د محظورات احرام نه بچ کیدل زموږ په نزد په هغه باندې ضروری نه دې.

بَابُ فِي الْمَوَاقِيتِ

باب: ۸- د مَوَاقِيتو بیان (یعنی د مکوم ځای نه چه احرام ترلې شی -)

مواقیت د میقات جمع ده، میقات د وقت نه ماخوذ دې، د څه کار دپاره چه کوم وقت متعین کړې شی، هغه دهغې میقات دې، په دې کښې نور هم وسعت او گنجائش راویستلې شو، او د میقات لفظ د هغې ځانې دپاره هم استعمال کړې شو، چه د څه کار دپاره متعین او مقرر کړې شی، لهذا د میقات معنی شوه، زمان معین یا مکان معین، د حج دپاره میقات زمانی هم دې، یعنی اشهر حج، او میقات مکانی هم دې، لیکن دلته کښې دویمه معنی مراد ده، یعنی میقات مکانی، مواقیت الحج وئیلې شی، مواضع احرام ته، د مکې مکرمې نه خلور واره طرفونو ته معین ځایونه دی، په هغې باندې بغیر د احرام نه تیریدل هغه سړی دپاره منع دی، چه دهغه قصد حرم مکه ته د داخلیدو وی.

د احرام حقیقت:

د احرام مطلب دادې، چه یو مخصوص شکل او جامې سره د حج یا عمرې په نیت سره تلبیه وئیل، یا یو داسې عمل کول چه د تلبیې قائم مقام وی، یعنی سوق هدی (په حرم کښې د قربانۍ په نیت خپل ځان سره څاروی بوتلل) د حج په اسرار او حکم کښې لوڼې حکمت د بیت الله شریف تعظیم دې، ددې تعظیم ابتداء د احرام په ذریعې سره د میقات نه شروع کیږي، چه بغیر ددې مخصوص شکل او ارادې نه څوک بیت الله شریف ته داخلیدې نشي، د احرام هیئت د مړي د کفن پشان دې، گویا په دې کښې دې طرف ته اشاره ده، چه دغې سړي خپل ځان او خپل وجود فنا کړو، دهغې مالک دپاره، د چا د در د زیارت دپاره چه روان دې.

[۱۷۳۷] (حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ. وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "وَقَدْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ وَيَلْمُزُ أَنَّهُ وَقْتُ لِأَهْلِ يَمَنٍ يَلْمُزُ."

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ نه مروی دی، فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مدینې والو دپاره "ذوالحلیفه" (موجوده آبار علی)، د اهل شام والو دپاره "جحفه" د اهل نجد والو دپاره "قرن المنازل" مقامات متعین فرمائیلې وو. او ماته دا خبر هم رارسیدلې دې چه هغوی د اهل یمن والو دپاره "یلمزم" متعین کړې وو.

۱: صحیح البخاری للحج ۸ (۱۵۲۵)، صحیح مسلم للحج ۲ (۱۱۸۲)، سنن الترمذی للحج ۱۷ (۸۳۱)، سنن النسائی للمناسک ۱۷ (۲۶۵۲)، سنن ابن ماجه للمناسک ۱۳ (۲۹۱۴)، تحفة الأشراف: ۸۳۲۶، وقد أخرجه: موطا امام مالك للحج ۸ (۲۲)، مسند احمد (۴/۸۷۲، ۵۵، ۶۵)، سنن الدارمی للمناسک ۵ (۱۸۳۱) (صحیح)

[۱۷۳۸] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَنْ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَا: "وَقَتَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "بِمَغْنَاهُ، وَقَالَ أَحَدُهُمَا: "وَلَا أَهْلَ الْيَمَنِ يَلْمَلَمُ"، وَقَالَ أَحَدُهُمَا: "أَلْمَلَمُ"، قَالَ: فَهِنَّ لَهُمْ وَلِمَنْ أَلَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِيٍّ مِمَّنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ. قَالَ ابْنُ طَاوُسٍ: مِنْ حَيْثُ أُنْشِأَ، قَالَ: وَكَذَلِكَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يَهْلُونَ مِنْهَا.

حماد د عمرو بن دينار نه هغوی د طاؤس نه، هغوی د ابن عباس رضی الله عنه نه ... او ابن طاؤس د عبد الله، د خپل پلار طاؤس نه (هغوی د ابن عباس رضی الله عنه نه) روایت کوی دې دواړو (عمرو بن دينار او عبد الله بن طاؤس) وئیلې دی: چه رسول الله صلی الله علیه و سلم میقات (مقامات احرام) مقرر فرمائیلې وو ددې دواړو نه یو کس اووې چه د اهل یمن د پاره یلملم او بل کس اووې العلم. حضور صلی الله علیه و سلم او فرمائیل: دا مقامات ددغه ځایونو د اوسیدونکو والو د پاره دی او د نورو ځایونو د هغه خلقو د پاره هم کوم چه په دې مقاماتو باندې تیریرې کوم چه د حج او د عمرې نیت لری. او کوم چه ددې نه (مکې جانب ته) مقیم وی. "ابن طاؤس اووې هغوی دې هم د دغه ځانې نه احرام اوتړی تردې پورې چه اهل مکه دې دخپل ښار او کور نه احرام اوتړی.

تشریح: قوله: حدثنا سليمان بن حرب نا حماد عن عمرو عن طاؤس عن ابن عباس رضی الله عنه و عن ابن طاؤس عن أبيه قالا وقت رسول الله (صلی الله علیه وسلم)

ددې سند حاصل دادې، چه دې حدیث لره حماد په دواو طریقو سره روایت کوی، (۱) عن عمرو عن طاؤس عن ابن عباس رضی الله عنه، (۲) عن ابن طاؤس عن أبيه، مخکښې د دواړو سندونو متن دادې، وقت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د اول سند په اعتبار سره حدیث مسند دې، او د دویم سند په اعتبار سره مرسل دې، ځکه په دې کښې صحابی ذکر نه دې، بلکه آخري راوی طاؤس دې.

شرح حدیث مع اختلاف ائمه:

قوله: فهن لهم و لمن اتى عليهن من غير اهلن. یعنی دا مواقیت چه د کومو کومو ښهرونو والو دپاره بیان شوې دی، دهغوی دپاره خو دی، او دهغوی نه علاوه هم کوم سرې چه په دې مواقیتو کښې د یو میقات نه تیریرې، هغه به د هغه میقات وی، مثلاً که شامی مدینې ته داخل شی، او د ذوالحلیفې نه تیرې، (لکه چه نن صبا عام طور باندې شامیان داسې کوی، نو هغه به هم د ذوالحلیفې نه احرام تری، دلته کښې دا سوال پیدا کیږی، چه که شامی په ذوالحلیفې باندې تیرې، او په ذوالحلیفه کښې احرام اونه تری، بلکه په خپل اصلی میقات یعنی جحفه باندې احرام اوتړی، نو دا هم جائز دی، او که نه؟

جواب: د شافعیه رضی الله عنه په نزد خو جائز نه دی، (۲) که هغه داسې اوکړی، نو دم پرې

۱: صحیح البخاری/جزء الصيد ۱۸ (۱۸۴۵)، صحیح مسلم/الحج ۲ (۱۱۸۳)، سنن النسائي/الحج ۲۰ (۲۶۵۵)، ۲۳ (۲۶۵۸)، (تحفة الأشراف: ۵۷۳۸، ۱۸۸۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۸/۱، ۲۴۹) (صحیح)

۲: امام نووی خوپه دې باندې د علماؤ اجماع لیکلې ده په دې باندې حفظ ابن حجر وغيره دتعجب اظهار کړې دي چه په دې کښې د مالکیه او حنیفه و اختلاف مشهور دي او دغسې د بعضي شافعيه ابو ثور او ابن المنذر، بیا اجمع څنگه اوشوه.

واجبیری، د مالکیه او احنافو په نزد جائز دی، بلکه د احنافو په نزد خپله د مدنی دپاره هم جائز دی، چه هغه د ذوالحلیفه په خاتې جحفې ته لار شی،^(۱) او هلته نه احرام اوتړی، اگر چه مکروه دی (زلمی) لیکن د نورو ائمه په نزد دا جائز نه دی، بلکه د هغوی په نزد دادی، چه کوم سرې دخپل اصلی میقات نه تیریری، هغه دپاره د هغه خاتې نه احرام تړل ضروری دی، هلته نه بغیر احرام تجاوز نشی کولې،

قوله: ممن كان يريد الحج والعمرة، په دې باندې به کلام راشی.

قوله: و من كان دون ذلك من حيث انشاء یعنی د آفاقی حکم خو دادې، چه د دې مواقیتو نه به احرام تړی، او کوم خلق چه میقات کښې داخل اوسیری، یعنی د میقات او حرم په مینځ کښې (چه هغې ته حل وئیلې شی) نو هغوی چه د کوم خاتې نه سفر شروع کوی، هغه خاتې نه به احرام اوتړی، یعنی د خپل محل اقامت او مسکن نه، او دهغوی دپاره دا ضروری نه ده، چه هغه روستو لار شی، او د میقات نه احرام اوتړی، ددې جملې تشریح خو داده، او د جمهور مسلک هم دادې، لیکن د احنافو په نزد د هغې خلقو دپاره دا ضروری نه ده، چه هغوی دې دخپل محل اقامت نه احرام اوتړی، بلکه د حد و د حرم نه مخکښې آخر حل کښې هم احرام تړلې شی، ځکه چه د میقات نه تر حد و د حرم پورې ټوله حصه د مکان واحد په حکم کښې ده، چه هغې ته حل وئیلې شی.

شرح حدیث مع اختلاف علماء:

حتى اهل مكة يهلون منها، یعنی داخل میقات اوسیدونکې به دخپل محل اقامت نه احرام تړی، تردې پورې چه کوم خلق د حل نه اخوا ته په حرم کښې اوسیری، یا دهغې نه هم مخکښې په خاص مکه مکرمه کښې (ځکه چه حرم په ټوله مکه باندې محیط دې) نو هغوی به دهغه خاتې نه احرام تړی.

دا دې جملې تشریح ده، ددې نه پس په دې خبره پوهه شی، چه په دې باندې خو د ټولو اتفاق دې، چه مکی لره د مکی نه احرام تړل پکار دی، لکه چه په دې حدیث کښې دی، لیکن سوال دادې، چه مکی دپاره داسې کول صرف اولی دی یا ضروری دی؟ جواب: په دې کښې اختلاف دې، د شافعیه په نزد د مکی احرام د مکی نه تړل واجب دی، د مکی نه بهر یعنی د حرم یا حل نه تړل جائز نه دی، گنی دم پرې واجبیری، او د احنافو په نزد مکی د حج احرام په مکه کښې او د مکی نه بهر د حرم په حدودو کښې تړلې شی، او د مالکیه او حنابله په نزد نه د مکی قید شته، نه د حرم، بلکه د حل نه هم تړل جائز دی، کذا فی الاوجز نقلا عن كتب الفروع.

تنبیه: په ظاهر کښې معلومیری چه دا حکم عام دې، د حج او عمرې دواړو دپاره، حالانکه داسې نه ده، بلکه دا بالنسبت الی الحج دې، او په عمره کښې د مکی دپاره ضروری ده، چه هغه احرام د مکی نه بهر په حل کښې اوتړی، کما فعلت عائشة رضی الله عنها فی عمره التعمیم بامر

^(۱) دحضرت عائشه په باره کښې منقول دی چه هغې دحج دپاره خو احرام د ذوالحلیفه نه تړلو اوکله چه د مدینې نه عمرې دپاره تلله نو د ذوالحلیفه په خاتې به ئې د جحفه نه تړلو.

النبي (صلى الله على وسلم) و هذا عند ائمة الاربعة خلافا لبعض العلماء و منهم الحافظ ابن القيم **دخول مكة بغير احرام والا بحث:**

قوله: ممن كان يريد الحج والعمرة: مونږ وعده کړې وه، چه په دې باندې به کلام وروستو کوی، دا حدیث متفق علیه دې، په صحیح بخاری او مسلم دواړو کښې دې، چه دهغې صریح مفهوم چه هغې ته منطوق وئیلې شی، دادې، چه د میقات نه احرام ترلو حکم دهغه سړی دپاره دې، چه مکې مکرمې ته د حج یا عمرې په نیت سره داخلیدل غواړی، لهذا ددې مفهوم مخالف دا شو، چه د کوم سړی اراده د حج یا عمرې نه وی، بلکه هغه مکې ته د خپل څه ضرورت نه تلل غواړی، نو هغه بغير د احرام نه میقات ته تیریدې شی، د حضرت امام شافعی رحمه الله قول راجح دادې، که هغه حاجت متکرر وی یا غیر متکرر، دویم قول دهغوی دادې، چه که هغه حاجت متکرره وی، بار بار پېښیدونکې دې، نو بیا خو تجاوز المیقات بغير احرام جائز دې، او د حاجت غیر متکرره دپاره جائز نه دې، او هم دا مسلک د حنابلة او مالکیه دې، او د احنافو مسلک دادې، چه د احرام نه بغير تیریدل مطلقا ناجائز دې، که هغه حاجت متکرره وی، او که غیر متکرره، البته چه کوم خلق په میقات کښې دننه اوسېږي، دهغوی دپاره جائز دی، چه که هغوی د خپل ضرورت دپاره د مکې ته داخلېږي، نو بغير د احرام نه داخلیدې شی، لکه خپله اهل مکه، چه که هغوی د خپل ضرورت دپاره مکې نه بهر راوځي، نو هغوی باندې مکې ته داخلیدو دپاره احرام ترل ضروری نه دی، حدیث الباب د شافعیه دلیل، او د احنافو خلاف دې.

د فریقینو دلائل

د جمهورو استدلال یو خو ددې حدیث مفهوم مخالف دې، او دویم دلیل د حضور اقدس صلی الله علیه و آله د فتح مکې دپاره په مکه کښې بغير د احرام نه داخلیدل دی، کما فی روایة مسلم والنسائی اله علیه السلام دخل مكة يوم الفتح وعليه عمامة سوداء، او په خپله په سنن ابوداؤد کښې په کتاب الجهاد کښې راروان دی چه: دخل مكة وعلى رأسه مغيرة (بدل ص ۱۸ ج ۲) او دحنفیه دلیل د طبرانی او مصنف ابن ابی شیبه کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما مرفوع حدیث دې: لا يجوز الوقت الا باحرام، او په مسند شافعی کښې د ابوالشعثاء نه روایت دې چه کوم سړی به د میقات نه بغير د احرام نه تیریدلو ابن عباس رضی الله عنه به هغه واپس کولو. او د حدیث الباب جواب دادې چه دا استدلال بالمفهوم دې، او زمونږ استدلال د منطوق نه دې، وهو اولی من المفهوم، او د دویم دلیل جواب دادې چه په خپله هم په دې حدیث کښې مذکور دی نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: انما احلت لی ساعة من نهار، چه په دغه ورځ د نبی کریم صلی الله علیه و آله دپاره لږ وخت دپاره حلال شوې وو، یعنی په هغې کښې قتال او بغير د احرام نه دخول، او یو جواب دا هم ورکړې شوې دې چه ممکن ده چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په دغه وخت هم محرم وی خو ضرورة وقتی طور باندې تغطیه د رأس مباح کړې شوې وی، خو دا لږ بعید معلومېږي ځکه چه که هم دا خبره وه نو بیا تحلل عن الاحرام منقول کید پکار وو، حالانکه

په روایاتو کښې ددې ذکر نشته، والله تعالی اعلم.
حضرت امام بخاری رحمته الله په دې مسئله باندې مستقل باب ترلې دې، هغه په دې مسئله کښې د امام شافعی رحمته الله سره دې، علامه قسطلانی لیکلی دی چه د شوافعو په نزد داسې سړی دپاره دخول مکه بغیر د احرام نه جائز دې: لقوله فی حدیث ابن عباس ممن اراد الحج والعمرة، والمشهور عن الائمة الثلاثة الوجوب... الخ، حاجت متکرره او غیر متکرره سره دوی هیڅ تعرض نه دې کړې.
الحمد لله د حدیث المواقیت ضروری تشریح مع مسائل و اختلاف ائمه په ښه وضاحت سره سرته اورسیده. والله الموفق.

[۱۷۳۹] (۱) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ بِهْرَامٍ الْمَدَائِنِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُعَاوِيُّ بْنُ عَمْرَانَ، عَنْ أَفْلَحَ يَعْنِي ابْنَ حُمَيْدٍ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "وَقَّتَ لِأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتَ عِرْقٍ".

د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دې، چه رسول الله صلی الله علیه و سلم د اهل عراق والود پاره د "ذات عرق" مقام متعین کړې وو. (د احرام ترلو د پاره.)

[۱۷۴۰] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بَزِيدِ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "وَقَّتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَشْرِقِ الْعَقِيقَ".

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه رسول الله صلی الله علیه و سلم د اهل مشرق د پاره مقام "عقیق" مقرر کړې وو.

عن عائشة رضی الله عنها أن رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وقت لاهل العراق ذات عرق عن ابن عباس رضی الله عنه قال وقت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) لاهل المشرق الخ
تیر شوې دواړه احادیث یعنی حدیث ابن عمر رضی الله عنه، او حدیث ابن عباس رضی الله عنه متفق علیه دی، په بخاری او مسلم دواړو کښې شته، په هغې کښې صرف د خلورو مواقیتو ذکر دې، ذوالحلیفه، جحفه، قرن، یلملم.

د ذات عرق توقیت د کوم طرف دپاره دي:

او د ابوداؤد په مذکوره حدیث عائشه رضی الله عنها او حدیث ابن عباس رضی الله عنه کښې د یو پنځم میقات هم ذکر دې، یعنی ذات عرق، د اهل عراق دپاره، دا حدیث چه ذات عرق په کښې مذکور دې، د سنن روایت دې، په دغې دواړو احادیثو کښې د ابن عباس رضی الله عنه حدیث د صحاح سته نه په ابوداؤد او ترمذی کښې دې، او عائشه رضی الله عنها والا حدیث د ابوداؤد او نسائی دې، ددې دواړو احادیثو نه معلومیږي، چه د ذات عرق توقیت خپله رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمائیلي دي، لیکن د صحیح بخاری په حدیث کښې تصریح ده، (۲) چه د ذات عرق توقیت د حضرت

۱: سنن النسائي للحج ۱۹ (۲۶۵۴)، ۲۲ (۲۶۵۷)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۳۸) (صحیح)

۲: سنن الترمذي للحج ۱۷ (۸۳۲)، (تحفة الأشراف: ۶۴۴۳) (ضعیف)

۳: او د صحیح مسلم په یو حدیث کښې (حدیث جابر) د ذات عرق ثبوت مرفوعاً موجود دي.....

عمر رضی اللہ عنہ د طرف نه دې، د هغوی په زمانه کښې چه کله عراق فتح شو، نو کوفې او بصرې والو خليفه ثاني ته عرض اوکړو، چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم د اهل نجد دپاره کوم ميقات مقرر کړې دې، که مونږ هغه لار اختيار کړو (يعنی د مکې په سفر کښې) نو زمونږ دپاره ډيره مشکل ده، لهذا زمونږ دپاره مستقل ميقات مقرر کړئ، په دې باندې حضرت عمر رضی اللہ عنہ او فرمائيل چه کوم لاره ستاسو دپاره آسانه ده، په هغې لاره باندې د قرن المنازل په برابرئ کښې يو ځانې متعين کړئ، نو د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په رائي سره د ذات عرق توقيت په عمل کښې راغلو، بهرحال ددې اختلاف روايات په بناء باندې د علماؤ دوه جماعتونه شول، يو جماعت ومنهم الغزالي والرافعي في شرح المسند والنووي في شرح المسلم و مالک في المدونه د بخاري روايت ته ترجيح ورکوي، او وائي چه د ذات عرق توقيت د خليفه ثاني د طرف نه دې، او دويم جماعت ومنهم الحنفیه والحنبله و جمهور الشافعيه والرافعي في الشرح الصغير والنووي في شرح المذهب د سنن روايات اختيار کړې دي، او ددې نسبت ئې حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته کړې دې، اودانې ونيلې دي، چه ممکن ده، حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د توقيت علم نه وو، ددې وجې نه هغوی اجتهاد اوکړو، او دهغوی اجتهاد د حديث مرفوع موافق شو.

په دوو احاديثو کښې رفع د تعارض :

دلته کښې يو اشکال دادې، چه د اهل عراق ميقات په حديث عائشه رضی اللہ عنہا کښې ذات عرق مقرر کړې شوې دې، او حديث ابن عباس رضی اللہ عنہ کښې عقيق مقرر کړې شوې دې، خطابی وائي، چه حديث عقيق اثبت دې د دويم حديث په مقابله کښې، او يا دې دا ونيلې شی، چه په دې کښې احدهما ميقات الاستحباب دې، او دويم ميقات الوجوب، پس په دې کښې چه کوم ابعد دې، يعنی عقيق هغه ميقات الاستحباب دې، او چه کوم اقرب دې، هغه ميقات الوجوب دې، او يا دا وئيل پکار دی، چه د بعضي اهل عراق او اهل بصرې دپاره ميقات ذات عرق دې، او د بعضي اهل مدائن دپاره عقيق دې. (۱) والله تعالى اعلم.

[۱۷۴۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي سَفْيَانَ الْأَخْنَسِيِّ، عَنْ جَدِّهِ حَكِيمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ

له... لیکن راوی ددې حديث په رفع کښې د تردد اظهار کړې دې راوی وائي: احسبه رفع الي النبي صلی اللہ علیہ وسلم، چه ددې په بناء باندې دا نه شی ونيلې کيدې چه د صحيح مسلم دحديث نه د ذات عرق ثبوت مرفوعاً دې، لیکن بعضو علماؤ ددې اصولو په لحاظ سره چه دحسبان نه مراد ظن غالب دې او ظن غالب شرعاً معتبر دې د ذات عرق مرفوعاً ثبوت د مسلم دحديث طرف ته منسوب کړې دې عنهم صاحب المشكوة.

(۱) يوه توجیه ددې دا کړې شوې ده چه ذات عرق يو کلي او منزل دې چه ددې محل وقوع په شروع کښې وادی عقيق وو، روستو دا آبادی ذات عرق هلته منتقل شوه کومه چه نسبتاً مکې مکرمې ته زیاته نژدې ده، لهذا په کوم روايت کښې چه ذات عرق راغلي دې هغه ددې د قدیم محل په اعتبار سره دې وماشی واحد، خو دا توجیه ځکه صحيح نه ده چه ددې مقتضي داده چه داهل عراق اصل ميقات عقيق وی او دهغوی دپاره د ذات عرق نه احرام ترل صحيح نه وی. حالانکه دا خلاف اجماع دی.

(۲) سنن ابن ماجه للمناسك ۴۹ (۳۰۰۱، ۳۰۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۵۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۹/۶) (ضعيف)

اللّٰهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ أَهْلَ حُجَّةٍ أَوْ عُمْرَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، أَوْ وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ"، شَكَكَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُهُمَا قَالَ: قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَرْحَمُ اللّٰهُ وَكَيْفَا أَحْرَمَ مِنْ بَيْتِ الْمُقَدَّسِ، يَعْنِي إِلَى مَكَّةَ.

ام المؤمنين حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه هغوی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه واوریدل چه هغوی فرمائیل: چاچه د مسجد اقصی نه د مسجد حرام پورې د حج یا د عمرې احرام اوترلو، نو د هغه مخکینی ورستونی تمام گناهونه معاف کولې شی - یانې اوفرمائیل: د هغه د پاره جنت واجب شو - "عبد الله ابن عبد الرحمن بن یحسین ته شک دي چه معلومه نه ده چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د دواړو نه کومه یوه خبره فرمائیلې ده -" امام ابوداؤد رحمہ اللہ فرمائی: الله تعالى دي په وکیع باندې رحم او کړی، هغوی د بیت المقدس نه، بیت الله پورې احرام ترلې وو -"

تشریح: قوله: انها سمعت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) يقول من اهل بحجة او عمرة من المسجد الاقصى الى المسجد الحرام غفر له ما تقدم من ذنبه و ما تاخر.

په تقدیم الاحرام علی المیقات کښې اختلاف د علماء:

ددې حدیث نه دوه خبرې واضح طور باندې معلومیږي، اول داچه تقدیم الاحرام علی المواقیت جائز دي، دویم دا چه افضل هم تقدیم دي، دواړه مسئلې اختلافی دي، په اوله مسئله کښې د ظاهریه او د بعضي علماؤ اختلاف دي، دهغوی په نزد تقدیم الاحرام علی المواقیت جائز نه دي، او هم دا قول د اسحق بن راهویه دي، او هم دا رائي د امام بخاری رحمہ اللہ ده، کما قال الحافظ و غيره.

ددې وجې نه هغوی باب ترلې دي، باب میقات اهل مدينة و لا يهلون قبل ذی الحلیفة، او د جمهور علماء او ائمه اربعه په نزد تقدیم جائز دي، بلکه ابن المنذر خو په جواز باندې اجماع نقل کړې ده، لیکن اجماع نقل کول صحیح نه دي، لوجود الاختلاف فيه، د قیاس تقاضه خو عدم جواز ده، ځکه چه په میقات زمانی باندې د احرام تقدیم بالاتفاق ناجائز دي.

اوس دا چه افضل څه څیز دي، تقدیم، کما فی حدیث الباب یا د میقات نه احرام ترل، په دي کښې اختلاف دي، د احنافو او د بعضي شافعيه په نزد تقدیم اولې دي، (پان یحرم من دویرة امله) او د ډیرو صحابه کرامو نه هم تقدیم منقول دي، او د مذکوره حدیث نه هم دا معلومیږي، اگر چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم احرام همیشه د میقات نه ترلې دي، د ملګرو د سهولت او رعایت دپاره، ددې برخلاف د بعضي صحابه کرامو نه او د اکثر و ائمه نه عدم استحباب تقدیم منقول دي، دي لره ائمه ثلثه مالک و شافعی و احمد اختیار کړې دي، او بعضي علماء دا فرمائي چه نفس تقدیم خو جائز دي، لیکن د مواضع بعیده نه مکروه دي، مخالفة الوقوع فی محظور الاحرام، دا حضرات د حدیث الباب دا جواب ورکوی، چه دا ضعیف دي، لاجل ابن ابی فدیک و محمد بن اسحق

تنبیه: علامه عینی رحمہ اللہ په دي مسئله کښې امام شافعی رحمہ اللہ د امام ابوحنیفه رحمہ اللہ سره ذکر کړې دي، لیکن حافظ ابن حجر رحمہ اللہ استحباب تقدیم صرف بعضي شوافعو ته منسوب کړې

دې، دغه شان امام نووی رحمہ اللہ هم احرام من الميقات لره افضل ليكلي دې، (الحل المفهم) او په كتاب الانوار لاعمال (ص ۱۷۷ ج ۱)، الابراير (في فقه الشافعي) كښې دا تصريح ده، چه مكې دپاره خو احرام من دويړه اهله افضل دې، (په خاني د مسجد حرام) او د آفاقي په حق كښې د علامه رافعي او امام نووی اختلاف دې، د اول الذكر په نزد دهغه په حق كښې هم من دويړه اهله افضل دې، او د ثاني په نزد عدم تقديم اولي دې، وهو المعتمد لان النبي (صلى الله على وسلم) احرم من الميقات. ۱ هـ

[۱۷۴۲] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ أَبِي الْحَجَّاجِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا عُتْبَةُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ السَّهْمِيُّ، حَدَّثَنِي زُرَّارَةُ بْنُ كَرِيمٍ، أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ عَمْرِو السَّهْمِيَّ حَدَّثَهُ، قَالَ: "أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِمَنَى أَوْ بِعَرَقاتٍ وَقَدْ أَطَافَ بِهِ النَّاسُ، قَالَ: فَتَجَى الْأَعْرَابُ فَإِذَا رَأَوْا وَجْهَهُ، قَالُوا: هَذَا وَجْهُ مُبَارَكٍ، قَالَ: وَوَقَّتْ ذَاتُ عِرْقٍ لِأَهْلِ الْعِرَاقِ".

حضرت حارث بن عمرو سهمي رحمہ اللہ بيان کوي چه زه د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شوم او هغوی په عرفات یا په مني کښې وو - خلقو د هغوی نه گیره (حلقه) اچولې وه، بدوی خلق به د هغوی په خدمت کښې حاضریدل، کله چی به ئې د هغوی مخ (مبارک) ته کتل نو وئیل به ئې: "دا خو مبارک مخ دې" - حارث بیان کوي چه هغوی صلی اللہ علیہ وسلم د اهل عراق د پاره مقام ذات عرق میقات مقرر او فرمائیلو -

ان الحارث بن عمرو السهمي حدثه قال اتيت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وهو بمنى او بعرفات و قد اطاف به الناس قال فتجى الاعراب فاذا راو وجهه قالوا هذا وجه مبارك:

صحابه کرامو نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره د خلور وارو طرفونو نه گیر کړې وو، (د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم د زیارت نه مشرف کیدل، مسائل او دیني معلومات ئې حاصلول) د چا چه هم نظر په مخ مبارک باندې پریوته، نو بې اختیاره به د هغه د ژبې نه وتل، چه څومره مبارک مخ دې، ماته په دې باندې د حضرت عبد الله بن سلام رحمہ اللہ حدیث یاد راځي، هغوی فرمائي چه کله نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم هجرت او کړو، او مدینې منورې ته ئې تشریف راوړو، نو خلق د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم د زیارت په شوق کښې هغوی طرف ته منډې کړې، زه هم د زیارت دپاره حاضر شوم، چه کله ما د هغوی د مخ مبارک خلیل اولیدل، نو پوهه شوم، چه دا مخ د دروغژن نشي کیدي، (بلکه د نبي صادق دې) (۲)

باب الحائض تَهْلُ بِالْحَجَّةِ

باب: ۹ - حائضه بشعه، چه د حج دپاره احرام او تری -

په افعال حج کښې د کومو افعالو دپاره طهارت ضروري دی:

د احرام دپاره طهارت بالاتفاق د مستحباتو نه دې، که حدث اصغری او که اکبر، یعنی

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۲۷۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۱۸۵) (حسن)

(۲): لما استنبت وجه رسول الله عرفات ان وجهه ليس بوجه كذاب وكان اول شيء تكلم به ان قال يا ايها الناس افشوا السلام واطعموا الطعام وصدقوا الوعد فدخلوا الجنة بسلام. (ترمذي ص ۷۱ ج ۲)

حيض او نفاس وغيره د صحت احرام نه مانع نه دي، په ارکان حج کښې طهارت صرف د طواف دپاره ضروري دي، د جمهورو په نزد خو شرط دي، بغير د طهارت نه طواف نه صحيح کيږي، او د احنافو په نزد واجب دي، د صحت دپاره شرط نه دي، لهذا ددي په ترک سره به دم واجبيږي، زموږ په نزد مسئله داده، چه که يو سړي طواف زيارت د حدث اصغر په حالت کښې اوکړي، نو په هغه باندې شاة واجب دي، او که د حدث اکبر جنابت، حيض، نفاس، په حالت کښې اوکړي، نو په هغه باندې بدنه واجب ده.

مخکښې په حديث کښې راروان دي، چه حائضه ټول افعال د حج کولې شي، سوا د طواف نه، او په بعضي رواياتو کښې د سعی هم استثناء ده، ليکن د سعی دپاره طهارت نه د احنافو په نزد شرط دي، نه د جمهورو په نزد، ليکن چونکه د سعی د صحت دپاره دا ضروري ده، چه هغه به بعد الطواف وي، ددي وجې نه ددي هم استثناء کړې شوي ده، لهذا که زنانه د طواف نه فارغيدو نه پس حائضه شي، نو اوس چونکه هغې طواف کړې دي، ددي وجې نه دا سعی به هغې دپاره جائز وي، وهذا عند الائمة الاربعة والجمهور، ليکن د حسن بصري رحمته الله او د بعضي حنابلة په نزد د سعی دپاره هم طهارت شرط دي. (بدل و اوجز)

[۱۷۴۳] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدَةُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "نَفَسْتُ أَسْمَاءَ بِنْتُ عَمِيْسٍ بِمَكِّيٍّ ابْنِ أَبِي بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ أَنْ تَغْتَسِلَ فَتُحِلَّ".

حضرت عائشه رضي الله عنها بيان کوي چه اسماء بنت عميس رضي الله عنها (زوجه ابو بکر صديق رضي الله عنه) د شجره په مقام باندې محمد بن ابی بکر رضي الله عنه لره اوزيرولو نو رسول الله صلی الله علیه و آله ابوبکر صديق رضي الله عنه ته او فرمائيل: دي لره پکار دي چه غسل اوکړي، احرام اوتري:-

عن عائشة رضي الله عنها قالت نفست اسماء بنت عميس بمحمد بن ابی بکر بالشجرة، د اسماء بنت عميس رضي الله عنها نه محمد بن ابی بکر پیدا شو په ذی الحلیفه کښې، هلته کښې د بیرې یوه اونه وه، دهغې د وجې نه دغه ځاني ته شجره هم ونيلې شي، حضور صلی الله علیه و آله هغې ته د غسل حکم ورکړو، چه څرنکه نور خلق د احرام نه مخکښې غسل کوي، ته هم دغسې اوکړه، دا غسل عند الجمهور مستحب دي، او عند الظاهريه واجب دي، او ددي نه مقصود تنظیف دي، گني ظاهره خبره ده، چه د حيض او نفاس د زماني غسل د طهارت فائده نه ورکوي، د حيض او نفاس احکام چونکه مشترک دي، ددي وجې نه مصنف د نفاس والا حديث په حيض باندې منطبق کړو.

[۱۷۴۴] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو مَعْمَرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَّاجِ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، وَمُجَاهِدٍ، وَعَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْحَائِضُ

١: صحيح مسلم للحج ١٦ (١٢٠٩)، سنن ابن ماجه/المناصك ١٢ (٢٩١١)، (تحفة الأشراف: ١٧٥٠٢)، وقد أخرجه: سنن النسائي للحيض ٢٤ (٢١٥)، والحج ٥٧ (٢٧٦٢)، موطا امام مالك/الحج ٤١ (١٢٧)، سنن الدارمي/المناصك ١١ (١٨٤٥)، (١٨٩٢) (صحيح)

٢: سنن الترمذي للحج ١٠٠ (٩٤٥)، (تحفة الأشراف: ٥٨٩٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٦٣/١) (صحيح)

وَالنَّفْسَاءُ إِذَا أَتَتْ عَلَى الْوَقْتِ تَغْتَسِلَانِ وَتُحْرَمَانِ وَتَقْضِيَانِ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ". قَالَ أَبُو مَعْبَرٍ فِي حَدِيثِهِ: "حَتَّى تَطْهَرُ"، وَلَمْ يَذْكُرْ ابْنُ عِيسَى عِكْرَمَةَ وَمُجَاهِدًا، قَالَ: عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَلَمْ يَقُلْ: ابْنُ عِيسَى كُلَّهَا، قَالَ: "الْمَنَاسِكَ إِلَّا الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ".

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ مروی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د حیض او د نفاس والا بنحی چه کله میقات ته اورسی نو غسل دی او کړی او احرام دی او تری او د حج تمام افعال دی سرانجام کړی سوا د بیت الله د طواف نه. د ابو معمر په روایت کښی دی "تردی پورې چه هغوی پاک شی" د محمد عیسیٰ په روایت کښی د عکرمة او د مجاهد ذکر نشته دی بلکې (د هغه سند) عطاء عن ابن عباس دی "هم داسی د ابن عیسیٰ په روایت کښی د [کله] لفظ نه دی راغلی بلکې داسی ئې وئیلی دی [المناسک الا الطواف بالبيت]

بَابُ الطَّيِّبِ عِنْدَ الْحَرَامِ

باب: ۱۰- د احرام په وخت کښی خوشبو لگول

[۱۷۴۵] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، وَاحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَطِيبُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِاحْرَامِهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ".

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه ما به په حضور صلی اللہ علیہ وسلم باندې د احرام تړلو په وخت کښی د احرام نه مخکښی خوشبو لگوله او هم داسی د احرام د کولاولو نه پس، د بیت الله شریف د طواف کولو نه مخکښی.

تشریح: قوله: عن عائشة رضی اللہ عنہا قالت كنت اطيب رسول الله (صلى الله عليه وسلم) لاحرامه قبل ان يحرم ولاهلاله قبل ان يطوف.

په مسئله الباب کښی اختلاف ائمة:

د عین احرام په حالت کښی د طیب استعمال بالاتفاق منع دی، او قبل الاحرام داسی خوشبو استعمالول چه دهغې لون او اثر وروستو باقی وی، ددې حدیث نه معلومیږی، چه هغه جائز بلکه مستحب دی، (۲) په دې کښی درې مسلکونه دی،

(۱) د امام شافعی رحمته اللہ علیہ او احمد رحمته اللہ علیہ په نزد مطلقاً فی البدن والثوب، مباح دی، لیکن په

^۱: صحيح البخاري للفصل ۱۲ (۲۶۷)، ۱۴ (۲۷۰)، والهج ۱۸ (۱۵۳۹)، ۱۴۳ (۱۷۵۴)، واللباس ۳ (۵۹۲۲)، ۴ (۵۹۲۳)، ۷۹ (۵۹۲۸)، ۸۱ (۵۹۳۰)، صحيح مسلم للهج ۷ (۱۱۸۹)، سنن النسائي للهج ۴۱ (۲۸۶)، سنن ابن ماجه للمنك ۱۸ (۲۹۲۶)، موطا امام مالك للهج ۷ (۱۷)، مسند احمد ۹۸۶، ۱۰۶، ۱۳۰، ۱۶۲، ۱۸۱، ۱۸۶، ۱۹۲، سنن الدارمي للمنك ۱۰ (۱۸۴۴)، تحفة الاشراف: ۱۷۵۱۸، ۱۷۵۱۸، وقد أخرجه: سنن الترمذي للهج ۷۷ (۹۱۷) صحيح

^۲: مسئله مختلف فيه ده، دامام مالک او محمد په نزد د احرام نه مخکښی داسی خوشبو استعمالول چه دهغې اثر وروسته پورې باقی پاتي شی ممنوع ده، په صحابو کښی د عمرو ابن عمرو وغيره مسلک هم دا دی، دائمه ثلاثه ابو حنیفه، شافعی، احمد او ابو یوسف په نزد مباح دی، علامه عینی وغيره ډیرو شارحینو مذاهب هم دغسې مجملایکلی دی خو حضرت شیخ په اوجز کښی لیکلی دی چه صحیح دادی چه په دې کښی تفصیل دی بیا حضرت دا تفصیل لیکلی دی چه دهغې خلاصه مونږ پورته په متن کښی لیکلی ده.

بدن باندې خو سنت دې، او په ثوب باندې صرف مباح.
(۲) د شیخینو په نزد په بدن باندې مباح بلکه مسنون دې، او په ثوب باندې غیر مباح،^(۱) زمونږ ډیرو فقهاؤ د شیخینو مسلک مطلقاً مباح لیکلې دې، د بدن او ثوب فرق ئې نه دې کړې.
(۳) د امام مالک رحمه الله او امام محمد رحمه الله په نزد مطلقاً ممنوع دې، د امام مالک په نزد حرام دې، او د امام محمد رحمه الله په نزد مکروه، ورجحه الطحاوی، بیا د مالک په وجوب فدیة کښې دواړه قوله دی، نعم او لا.

د شافعیه او حنابله دلیل خو دا حدیث دې، او د امام مالک او امام محمد دلیل د یعلی بن امیه حدیث دې، چه په باب الرجل یحرم فی ثیابه کښې راروان دې، (بذل ص ۱۱۵، ج ۳) په هغې باندې به کلام به هم دلته کښې راشی، د حدیث مضمون دادې، چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي: ما به یو ځل د حضور صلی الله علیه و آله په احرام باندې د احرام ترلو نه مخکښې خوشبو پورې کوله، او دویم ځل د تحلل اصغر په وخت کښې د طواف زیارت نه مخکښې، او د باب په دویم حدیث کښې دادې، چه عائشه رضی الله عنها فرمائي: چه زه د مشک چمک د نبی کریم صلی الله علیه و آله د سر په وینستو کښې گویا اوس وینم. (۱)

(تحلل او ددې اقسام)

د احرام نه بهر راوتلو ته تحلل وئیلې شی، د تحلل دوه قسمه دی، تحلل اصغر، کوم چه په دې حدیث کښې ذکر دې، دویم تحلل اکبر، اوس دلته کښې دوه څیزونه دی، یو دا چه تحلل اصغر په کوم څیز سره حاصلیږي، او اکبر په څه سره حاصلیږي؟ دویمه خبره داده، چه د تحلل اصغر په مصداق کښې څومره څیزونه ددې، او د تحلل اکبر په مصداق کښې څومره شامل دی، تفصیل به انشاء الله تعالی د باب الرمی (بذل ص ۱۸۱ ج ۳) په اخری حدیث اذا رمی احدکم جمرة العقبة فقد حل له کل شی الا النساء لاندې راشی.

[۱۷۴۶] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَرَّازُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبَيْحِ الْبَيْتِ فِي مَفْرَقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحَرَّمٌ".

د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دې، فرمائي گویا چه زه د مشکو هغه چمک ته گورم کوم چی به د رسول الله صلی الله علیه و آله د سر په لاره کښې لگیدلې وه په داسې حال کښې چه هغوی صلی الله علیه و آله به په احرام کښې وو.

^(۱) شیخین فرمائي او گوري: په دې کښې د استعمال الطیب فی البدن مذکور دې په فی الثوب نه دې مذکور.
^(۲) حضرت عائشه اگر چه تیره شوې واقعه بیانوی خود مضارع صیغې سره چه د حال د پاره ده، دې ته حکایت د حال ماضیه وائی، تیره شوې واقعه داسې نقل کول چه گویا دا فی الحال راپیښیږي د قوت استحضار ظاهرولو دپاره یا اظهار دمحببت دپاره چه دا نقشه زما په سترگو کښې اوگرځیده.
^(۳) صحیح مسلم للحج ۷ (۱۱۹۰)، سنن النسائي للحج ۴۱ (۲۶۹۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۶، ۱۸۶، ۲۱۲، ۱۹۱، ۲۲۴، ۲۲۸، ۲۴۵) (صحیح)

باب التَّلْبِيدِ

باب: ۱۱- د احرام دپاره ويښتولره په څه څيز سره د ځم ټولو بيان

د احرام ترلو په وخت كښې د سر په ويښتو كښې د گوند اوبه يا ددې پشان څه بل څيز لگول، دې دپاره چه د احرام په حالت كښې ويښته خواره نه شي، ځكه چه سرې د احرام په حالت كښې خپل سر خو پټولې نشي، نو د كوم سرې چه سترې وي، كه هغه د احرام په وخت كښې د ويښتو راټولو دپاره څه تدبير اونه كړي، نو ظاهره خبره ده، چه هغه به خواره وي، (دې ته تلبید وئيلې شي)

د شافعيه او حنابله په نزد تلبید مطلقا جائز دې، او د احنافو او مالكيه په نزد تلبید يسيير جائز دې، چه په هغې سره تغطيه راس لازم رانشي (جزء الحج)

[۱۷۴۷] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شَكَّابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْلُ مَلْبِدًا".

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه بيان كوي چه ما رسول الله ﷺ نه واوريدل چه هغوی تلبید وئيله، او هغوی د خپل سر ويښته ځم (يو ځاني كړي) وو.

[۱۷۴۸] (۲) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ ثَائِفٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَبَدَّ رَأْسَهُ بِالْعَسَلِ".

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه بيان كوي چه رسول الله ﷺ په غسل سره خپل ويښته ځم كړي وو.

عن ابن عمر رضي الله عنه ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) لبده راسه بالعسل:

شرح حديث:

ددې نه مخكښې حديث هم د ابن عمر رضي الله عنه وو، په هغې كښې دا وو (يهل ملبدا) د صحيحين الفاظ هم دادې، ليكن په دې دويم روايت كښې لبده راسه بالعسل دې، په دې كښې اشكال دادې، چه شهدو لره خو مچ راځي، ددې جواب بعضې شارحينو دا وركړې دې، چه د نبی كريم ﷺ په خصائصو كښې يو خصوصيت دادې، لا ينزل عليه ذباب چه (په نبی كريم ﷺ به مچ نه كيناستلو) او بعضې شارحين دا واني، چه دا لفظ غسل عين مهمله سره نه دې، بلكه غسل بكسر المعجمه و سكون السين دې، غسل وئيلې شي، خطمي وغيره ته، چه هغې سره د سر ويښته وينځلې شي، حضرت سهارنپوري رحمته الله فرماني: كه لفظ غسل بالغين المعجمه دې، نو بيا خو هيڅ اشكال نشته، او كه بالعسل دې، نو بيا به دا وئيلې شي، چه ددې نه مراد معروف معنى يعنى شهد نه دى، بلكه د غسل معنى صَمَغُ الغرط هم راځي، چه يو قسم

۱: صحيح البخاري/الحج ۱۹ (۱۵۴۰)، واللباس ۶۹ (۵۹۱۴)، صحيح مسلم/الحج ۳ (۱۱۸۴)، سنن النسائي/المناسك ۴۰ (۲۶۸۴)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷۲ (۳۰۴۷)، (تحفة الأشراف: ۶۹۷۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۱/۲)، ۱۳۱ (صحيح)

۲: تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۴۱۴) (ضعيف)

ګوند وی، (کما فی القاموس) او شهد مراد اخستلو په صورت کښې شارحینو چه کوم جواب ورکړې دې، چه نبی کریم ﷺ د مچ د نزول نه محفوظ وو، داکه په خپل مقام کښې صحیح وی، لیکن فی نفسه په ویښتو کښې شهد لګول، چه په هغې کښې خوږوالي او سلېخ وی، د نظیف او لطیف الطبع سړی نا خوښه وی، او د نبی کریم ﷺ نه زیات څوک لطیف او نظیف کیدې ش، (بذل المجهود)

باب فی الهدی

باب: ۱۲-۵ "قربانی" بیان

د هدی تعریف:

ما یهدی الی الحرم لیتقرب به فیه:

یعنی هغه مخصوص څاروی چه هغې لره محرم بالحج یا محرم بالعمرة د قربانی په نیت سره حرم ته بوځی، (۱) د الله تعالی تقرب حاصلولو دپاره، احنافو په نزد سوق هدی ډیر زیات اهمیت لری، حتی چه دا څیز د هغوی په نزد د تلبیه قائم مقام کیږی.

[۱۷۴۹] (۲) حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ. ۳ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْهَالِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ الْمَعْنِيِّ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ أَبِي نَجِيحٍ، حَدَّثَنِي مُجَاهِدٌ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَهْدَى عَامَ الْحَدِيثِ فِي هَذَا يَأْتِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَلًا كَانَ لِأَبِي جَهْلٍ فِي رَأْسِهِ بَرَّةٌ فَضِيَّةٌ"، قَالَ ابْنُ مَنِهَالٍ: "بَرَّةٌ مِنْ ذَهَبٍ"، زَادَ النَّفِيلِيُّ: "يَغِيظُ بِذَلِكَ الْمُشْرِكِينَ".

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه رسول الله ﷺ د صلح حدیبیه په کال باندي د قربانی څاروي (د خان سره) لیږلي وو - په دې قربانو کښې یو اوبښ هغه هم وو کوم چه د ابوجهل وو د هغې په پوزه کښې د چاندی واګې وو ابن منهال وائی: چه د سرو زرو واګې وو - نفیلی اضافه کړې ده چه حضور ﷺ دې لره د مشرکینو د سوزیدلو د پاره بوتلې وه - (چه د هغوی د سردار اوبښ د محمد ﷺ په قبضه کښې دې -)

تشریح: قوله: عن ابن عباس ان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) اهدى عام الحديث في هذا ياتي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) جملاً كان لابي جهل: جملاً كان لابي جهل:

فی هدایا رسول الله (صلی الله علیه وسلم): د وضع المظهر موضع المضمرة د قبیلې نه دې، د قیاس تقاضه دا وه، فی هدایا، ددې حدیث تعلق د عمرة الحدیبیه سره دې، چه په هغې کښې احصار واقع شوې وو، چه دهغې قصه مشهوره ده، په دې سفر کښې چه د نبی کریم ﷺ سره کوم د هدی څاروی وو، په هغې کښې د ابوجهل اوبښ هم وو، یغیظ بذلك المشرکین،

۱) هدې هدې، دواړه لغت دی سکون دال او په تخفیف د یاء، وهو الأصح، او په کسره د دال وتشدید یاء، د اول مفرد هدیة لکه جدي وجدي، اود ثانی هدیة لکه مطي ومطیة.

۲) د مالکیه په نزد په هدی کښې جمع بین الحل والحرم هم ضروری دې یعنی چه دحل نه حرم ته پورې شی بیا د حرم نه عرفه ته، ولیس بواجب عند الجمهور. اوجز.

۳) تقدیر په ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۶۰۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للمناسک ۸۸ (۳۱۰۰) مسند احمد (۱/۲۶۱)،

۴) (حسن) بلفظ: "فضة"

یعنی دغه اوبښ نبی کریم ﷺ قصدا ددې وجې نه حلال کړو، چه کافرانو ته په دې باندې تکلیف اورسی، او هغوی اوسوزی، کما فی قوله تعالی: لیهیظ بهم الکفار: د ابو جهل اوبښ خومره خوش قسمته وو، چه د حضور ﷺ په عمره مبارکه کښې په کار راغلو، ملا علی قاری رحمته الله علیه ډیره مزیداره خبره فرمائیلي ده:

خاتمة جملة اجمله منه، د ابو جهل د اوبښ خاتمه خپله د ابو جهل د خاتمې نه ډیره بهتره وه،
تفصیه: د ترمذی شریف ص ۱۰۱ «باب ما جاء کم حج النبی (صلی الله علی وسلم) په روایت کښې من حدیث جابر رضی الله عنه دادی، چه دا اوبښ نبی کریم ﷺ سره په حجة الوداع کښې وو، محدثینو د ابوداؤد دې حدیث ته ترجیح ورکړې ده، د ترمذی په روایت باندې خپله امام ترمذی کلام فرمائیلي دي، او د امام بخاری رحمته الله علیه نه ئې نقل کړې دي، چه دا حدیث باین سند محفوظ نه دي، په کوکب کښې هم دادی، چه حدیث ترمذی صحیح نه دي، منقول دي، چه دا اوبښ د جنگ بدر په غنیمت کښې حاصل شوې وو، او دا اوبښ د حدیثي نه مکې مکرمې ته تښتیدلي وو، د حضور ﷺ جمال هغه لره د هلته نه واپس راوستو، (تاریخ خمس) برة من فضة: په یو روایت کښې دادی، چه دده په پوزه کښې د چاندی یوه کړۍ (پیزوان) وه، په دویم روایت کښې دادی، چه د سرو زرو وه، ملا علی قاری رحمته الله علیه فرمائي چه ممکن ده یو طرف ته د سرو زرو وه، او بل طرف ته د چاندی وه، (بذل)

بَابُ فِي هَذِي الْبَقَرِ

باب: ۱۲- د غوا میښې قربانی

[۱۷۵۰] (حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرِّجِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَحَرَ عَنْ آلِ مُحَمَّدٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بَقْرَةً وَاحِدَةً".

د حضرت عائشې رضی الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ په حجة الوداع کښې د آل محمد د طرف نه یوه غوا ذبح کړې وه -

تشریح: قوله: عن عائشة ان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نحر عن آل محمد (صلی الله علیه وسلم) فی حجة الوداع بقرة واحدة. او ددې نه روستنې حدیث چه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي، دادې (عن اعتمر من لسانه بقرة واحدة)

د ازواج تسعة د طرف نه د بقرة واحدة قربانی څرنگه صحیح شوه:

د حجة الوداع په موقع د نبی کریم ﷺ سره ټولې ازواج مطهراتې وې، او ټولې متمتعاتې (یعنی حج تمتع کونکې) وې، په ټولو باندې هدی متعه واجبه وه، لیکن حضرت عائشه رضی الله عنه ته مکې مکرمې ته رسیدلو نه لږ شان مخکښې حیض راتلل شروع شو، چه دهغې وجې نه دهغې عمره اونه کړې شوه، بهر حال د هغې د طرف نه هم دم ورکول وو، د فسخ د عمرې د

۱: سنن ابن ماجه/الأضاحي ۵ (۳۱۳۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۲۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۱۱۵ (۱۷۰۹)، والأضاحي ۳ (۵۵۴۸)، صحيح مسلم/الحج ۱۲ (۱۳۱۹)، موطا امام مالك/الحج ۵۸ (۱۷۹)، مسند احمد (۲۴۸/۶) صحيح

و چې نه،^(۱) لهذا يوه بقره خو د ټولو د طرف نه کافي کيدې نشي؟

د صحيح بخاری په حديث کښې صرف لفظ د البقره وارد دي، «بغير د تاء نه» او د واحد قید هم نشته، او دلته په ابوداؤد کښې د بقره واحدة تصريح ده، دغه شان په نسائي کښې هم، ددې وجې نه اشکال پيدا کيږي، چه بقره واحده د ازواج تسعة د طرف نه څرنگه کافي کيدې شي؟ دا خو صرف د ابن حزم مسلک دي، چه څرنگه بدنه د لسو کسانو د طرف نه کافي ده (عند البعض) بقره هم کافي ده، لکه هغوی د خپل مسلک تائيد په دې حديث سره کړې دي، د حافظ ابن حجر او علامه عيني رحمهما الله په کلام کښې ما ددې اشکال جواب تلاش کړو، ليکن ملاؤ نشو، په اصل کښې په بخاری کښې ددې سلسلې ډير روايات هم نشته، هسې د حافظ ابن حجر ميلان وحده بقره طرف ته دي، حالانکه په دې کښې اشکال دي، ليکن ددې باوجود حافظ دې طرف ته التفات نه دي کړې، او علامه زرقاني په دې باندې ډير ليکل کړې دي، (کما في الاوجز) زمونږ حضرت شيخ هم په دې باندې خپل تصانيف (اوجز، جزء الحج، لامع) کښې ښه په دلچسپي سره کلام فرمايلي دي، ليکن د نسائي او مسلم په روايتونو سره دا اشکال ختميږي، ځکه چه د مسلم په يو روايت کښې من حديث جابر دادی، ذبح رسول الله (صلى الله عليه وسلم) عن عائشة بقره دي سره اشکال حل شو، هغه داسې چه اوس کم از کم دوه بقرې شوې، د اووه د طرف نه خو يوه شوه، او دويمه چه د حضرت عائشې رضي الله عنها دپاره وه، په هغې کښې اصل خو به عائشه رضي الله عنها وي، باقی يو بله به هم په هغې کښې شامله شوې وي، د حضرت شيخ رحمهما الله رائي داده، چه غالبا حضرت سوده رضي الله عنها به ئې شريکه کړې وي، د حضرت سوده رضي الله عنها د حضرت عائشې رضي الله عنها سره يو خصوصيت وو، ځکه چه هغې حضرت عائشې رضي الله عنها ته خپل نمبر ورکړې وو (لکه چه په رواياتو کښې مشهور دي) او د نسائي په يو روايت کښې داسې دي، عن عائشة رضي الله عنها قالت ذبح رسول الله (صلى الله عليه وسلم) عنا يوم حججنا بقره بقره، ددې نه معلوميږي، چه نبي کریم صلی الله علیه و آله د ټولو ازواج مطهرات د طرف نه يوه يوه بقره ذبح کړې وه، اگر چه حافظ ابن حجر دې روايت لره شاډ ليکلې دي، ليکن علامه زرقاني په دې باندې رد کړې دي، او علامه انور شاه کشميري رحمهما الله دا فرمائي، چه د بخاری په روايت کښې خو بقره (تاء وحدت سره) شته هم نه، او نه پکښې د واحدة تصريح شته، او په کومو رواياتو کښې چه د واحدة تصريح ده، دهغې نه مراد دا نه دي، چه د ټولو ازواج د طرف نه يوه بقره ذبح کړې وه، بلکه تعدد طرف ته اشاره ده، چه يوه غوا ئې د څو ازواجو د طرف نه قرباني کړې. ^(۲)

^(۱) دعائشي د احرام مسئله ډيره معركة الآراء او مختلف فيه ده، ددې بيان انشاء الله روسته په باب في افراد الحج کښې راوان دي.

^(۲) ابن قيم فرمائي که حضور پاک صلی الله علیه و آله د بيبيانو د طرفه د يو بقره نه زيات قرباني کړې وي بيا خو هيڅ اشکال نشته او که يوه ئې کړې وي نو بيا په دې کښې دليل دي د اسحاق بن راهويه: وهو روايه عن احمد ان البئنة تجزيه عن عشرة. اه. (عون وفيه ما فيه). ځکه چه د اسحاق په نزد دادی: بقره عن سبعة وبلدة عن عشرة لعده ابن عباس عند الترمذي فاشتركتنا في البقرة سبعة وفي البعير عشرة. والله اعلم.

[۱۷۵۱] (۱) حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عُثْمَانَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مِهْرَانَ الرَّازِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "ذَبَعَ عَمْرُ بْنُ نَسَابَةٍ بَقْرَةً بَيْنَهُنَّ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپلو بيبيانو د طرف نه، کومو چه عمره کړې وه، يوه غوا ذبح کړې وه.

باب في الإشعار

باب: ۱۴ - د قرباني داوښانو اشعار ڪول.

د اشعار لغوی او اصطلاحی معنی

د اشعار لغوی معنی اعلام ده، (علامت جوړول) شعار بمعنی علامت، او اصطلاحی معنی ټپي داده، د هدی د اوښ په قب باندې په نیزي وغيره سره زخم جوړول، او د هغې په وینې سره قب رنگین کول، دې دپاره چه لیدونکو ته معلومه شی، چه دا هدی ده، چه د ورکیدو په صورت کښې، یا د اختلاط په وخت کښې او پیژندلې شی، او فقیران هم پوهه شی، چه دا هدی ده، که د هلاک کیدو د ویرې په وخت کښې مالک هغه ذبح کړی، او هلته ټپي پریږدی، نو فقیران هغې لره او خوری، او علماؤ دا هم لیکلې دی، چه په دې کښې تعظیم د هدی هم دي، چه د حج او شریعت د شعار نه دي.

د اشعار باره کښې د امام صاحب رائي:

د هدی اشعار د صحیحینو بلکه د صحاح سته د روایات صحیحه نه ثابت دي، جمهور علماء، ائمه ثلثه او صاحبین ددې د سنتیت قائل دي، حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله ددې قائل نه دي، په هدایه کښې لیکلې دي، چه امام صاحب رحمه الله فرمائي چه دا مثله ده، او مثله منسوخ ده، او که نسخ منلو کښې چاته شک وی، نو بیا به تعارض منل ضروری وی، لهذا ترجیح به محرم ته په مبیح باندې ورکولې شی.

(د امام اعظم رحمه الله په مسلک باندې دوه اشکالات او دهغې جوابات

په دې باندې دوه اشکاله شوې دي:

(۱) یو دا چه هر زخم مثله نه وی، مثله هغه زخم ته وئیلې وی، چه په هغې کښې تشویه خلقة (یعنی شکل خرابول) وی، لکه پوزه یا غوږ پریکول، او اشعار خو د حجامت، اختتان، فصد وغيره د قبیلې نه دي،

(۲) دویم اشکال دا چه د مثلي حرمت د هجرت په اول کښې شوې وو، (یعنی د غزوۀ احد پس) او اشعار د نبی کریم صلى الله عليه وسلم نه د هجرت په اخر کښې ثابت دي، د جمهورو دا دواړه اشکالات قوی دي، (۱)

شیخ ابن الهمام په دې کښې د امام طحاوی رحمه الله رائي اختیار کړې ده، هغه داچه امام

(۱) سنن ابن ماجه الاضاحي ۵ (۳۱۳۳)، سنن النسائي الكبرى للمعج (۴۱۲۸)، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۸۶) (صحیح)

(۲) حافظ فرمائي ابن حزم په امام ابوحنیفه رحمه الله باندې سخت تنقید کړې دي او دا چه د امام ابوحنیفه رحمه الله نه مخکښې هیچا داسې نه دي وئیلې، حافظ فرمائي داسې نه ده بلکه ابراهیم نخعی هم به دا مکروه گنول. کما نقل الترمذي فی جامعه.

صاحب عليه السلام مطلقاً اشعار لره ممنوع نه فرمايلو، اما كره اشعار اهل زمانه، يعنى عجمو ته د اشعار صحيح طريقه نه راتله، هغوى به په دې كښې مبالغه كوله، چه هغې سره به څاروى ته تكليف رسيدو، او دهغه د هلاكيدو خطر به وه، اصل خبره خو دا وه، ليكن ممكن ده، چه سدا للباب و ردعا للعوام على الاطلاق ئې دا منع فرمايلي وي، چه صرف د يو امر مستحب په تحصيل كښې ارتكاب محظور او كړې شى، حافظ ابن حجر رحمته الله ته دې الله تعالى جزاء خير وركړى، هغه د ابن الهمام د راښې ليكلو نه پس فرمائي ويتعين الرجوع الى ما قال الطحاوى فانه اعلم من غيره باقوال الصحابة، ۱ هـ

[۱۷۵۲] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّلَيْسِيُّ، وَحَفْصُ بْنُ غُمَرَ الْمَعْنِي، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ أَبُو الْوَلِيدِ: قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَسَّانَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "صَلَّى الظُّهْرَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ ثُمَّ دَعَا بِيَدْنِهِ فَأَشْعَرَهَا مِنْ صَفْحَةِ سَنَامِهَا الْأَيْمَنِ ثُمَّ سَلَتْ عَنْهَا الدَّمَ وَقَلَّدَهَا بِنَعْلَيْنِ ثُمَّ أَتَى بِرَأْسِهَا فَلَمَّا قَعَدَ عَلَيْهَا وَاسْتَوَتْ بِهِ عَلَى الْبَيْدَاءِ أَهْلَ بِالْحَجَمِ".

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د ماسپخين مونځ د ذوالحليفه په مقام كښې او كړو - بيا هغوى د خپلې قربانۍ اوښه طلب او فرمايله او د هغې د قُب په ښى جانب ئې اشعار او كړو (يعنى هغه ئې لږ غوندي زخمى كړو) او د هغې نه ئې وينه راويستله، بيا د هغوى عليه السلام سورلى راوستلې شوه - كله چه حضور عليه السلام په هغې باندي كيناستو او هغې رسول الله صلى الله عليه وسلم لره يوړو او بيداء مقام ته اورسيدل نو هغوى د حج تلبيه او ونيله -

تفسير: قوله: عن ابن عباس رضي الله عنه ثم دعا بيدته فاشعرها من صفحة سنامها الايمن.

د اشعار په باره كښې نور اختلاف:

د اشعار په باره كښې دوه مسئلې نورې هم د ذكر قابلې دي، (۱) يو داچه اشعار د ابل سره خاص دي، يا به د غير ابل هم كولې شى، دويمه دا چه محل اشعار د سنام (قب) جانب ايمن دي، او كه جانب ايسر؟

امام شافعي رحمته الله او امام احمد رحمته الله فرمائي چه اشعار به ابل او بقر دواړو كښې كولې شى، مطلقاً، او د امام مالك په ابل كښې دوه اقوال دي، راجح دادې، چه په ابل كښې خو مطلقاً دي، او په بقر كښې دهغوى درې روايتونه دي، (۱) مطلقاً اثبات، (۲) مطلقاً نفى، (۳) كوم بقر چه ذات سنام (قب والا) وي، دهغه به اشعار كولې شى، او كوم چه نه وي، دهغه به اشعار نه شى كولې، (هاش كركب)

او په مسئله ثانيه كښې هم اختلاف دي، هغه داچه د امام شافعي رحمته الله په نزد جانب ايمن اولى دي، او د امام مالك رحمته الله په نزد جانب ايسر اولى دي، او دا د احنافو په نزد هم دي، د امام احمد رحمته الله نه دواړه روايتونه نقل دي، (هاش كركب ص ۲۹۰) د ابن عباس رضي الله عنه په روايت

۱: صحيح مسلم للحجج ۳۲ (۱۲۴۳)، سنن الترمذي للحجج ۶۷ (۹۰۶)، سنن النسائي للحجج ۶۴ (۲۷۷۶)، ۶۷ (۲۷۸۴)، ۷۰ (۲۷۹۳)، سنن ابن ماجه للمناسك ۹۶ (۳۰۹۷)، تحفة الأشراف: ۶۴۵۹، وقد أخرجه: صحيح البخاري للحجج ۲۳ (۱۵۴۹)، مسند احمد (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹،

کښې الايمن مذکور دي، دغه شان په مسلم کښې دي،^(۱) لیکن د ابن عمر رضی الله عنهما عمل لکه چه په موطا امام مالک رحمه الله کښې دي، جانب ایسر وو، او نه بیته په روایت کښې دادی، چه ابن عمر رضی الله عنهما به اشعار په جانب ایسر کښې کولو، او که په څه وجه به په دې کښې مشکل وو، نو بیا به ئې په ایمن کښې کولو، (فتح الباری)

قوله: ثم سلت عنها الدم: د سلت معنی اوچول او صفا کول دي، لیکن دلته کښې مراد مړل دي، دې دپاره چه ټول قب رنگین شی، گنی اوچولو او صفا کولو سره خو مقصد نه حاصلیږي. (کوکب)

قوله: فلما قعد عليها واستوت به على البیداء اهل بالحج، سورلی باندې سوریږو نه پس چه کله نبی کریم صلی الله علیه و آله بیداء ډیرئ ته اورسیدو، نو د حج احرام ئې اوترو، د احرام تحقق تلبيی سره کیږي، په دې کښې روایات حدیثیه هم مختلف دي، او ائمه فقه هم، چه احرام څه وخت تړل پکار دي، ددې دپاره مخکښې یو مستقل باب راروان دي، باب وقت الاحرام په دې باندې به کلام انشاء الله هم هلته کښې راشی،

قوله: عن عائشة رضی الله عنها ان رسول الله صلی الله علیه و آله اهدى غنما مقلدة:

په تقلید غنم کښې اختلاف:

په دې حدیث کښې د تقلید غنم مسئله ذکر ده، تقلید د اشعار پشان یو څیز دي، د دواړو غرض یو دي، (د هدی کیدو علامت لگول) تقلید د نعلینو هم وی، او د صوف هم، یعنی د مالوچو امیل جوړول، او د بزې په غاړه کښې اچول، مصنف صرف د اشعار باب قائم کړې دي، د تقلید^(۲) هیڅ باب ئې نه دي قائم کړې، حالانکه امام بخاری رحمه الله او نورو صحاح والو ددې متعدد ابواب قائم کړې دي، او د تقلید الغنم مستقل باب ئې تړلې دي، لیکن د تقلید غنم مسئله د فقهاؤ په مینځ کښې اختلافی ده، حضرت امام شافعی او احمد □ ددې قائل دي، او امام اعظم او امام مالک □ ددې قائل نه دي، حالانکه په صحیحینو بلکه صحاح سته کښې د تقلید غنم روایات موجود دي، علامه سندھی هم په حاشیه د نسائی کښې اشکال کړې دي، چه هرکله تقلید غنم د صحیح حدیث نه ثابت دي، نو ددې د انکار هیڅ وجه نشته، زه وایم، د بعضې محدثینو، چه په هغوی کښې ابن عبد البر جلیل القدر محدث هم شامل دي، ددې باره کښې انشراح نشته، بلکه هغوی خو دا وائی، چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ابداء غنم هم ثابت نه دي، (چرته ددې تقلید) علامه سرخسی وائی، چه اثر داسود (په کوم کښې چه تقلید غنم مذکور دي) شاذ دي، اسود په دې سره متفرد دي، حافظ چه په فتح الباری کښې په دې سلسله کښې کوم اعتراضات کړې دي، علامه عینی رحمه الله دهغې جوابات ورکړې دي، په بذل المجهود کښې ټول ذکر دي.

(۱) ولس فی البخاری ذکر الايمن او الايسر.
(۲) تقلید یعنی قلاده (امیل) اچول.

[۱۷۵۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ بِمَعْنَى أَبِي الْوَلِيدِ، قَالَ: "لَمْ سَلْتُ الدَّمَ بِيَدِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ هَمَامٌ، قَالَ: "سَلْتُ الدَّمَ عَنْهَا بِأَصْبُعِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا مِنْ سُنَنِ أَهْلِ الْبَصْرَةِ الَّذِي تَفَرَّدُوا بِهِ.

شعبه دې حديث لره د ابو الوليد هم معنی روایت کړې دې، فرماني چه بيا هغوی وینه په خپل لاس سره اوبهوله - امام ابوداود رحمه الله فرماني: د همام په روایت کښې دی چه هغوی د هغې په خپلې گوتې سره وینه راویسته - امام ابوداود رحمه الله فرماني چه دا روایت د اهل بصره د تفرداتو نه دې -

[۱۷۵۴] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنِ الْبُخَارِيِّ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ، أَنَّهُمَا قَالَا: "خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْخُدَيْبِيَّةِ فَلَمَّا كَانَ بِبَيْتِ الْحَلِيفَةِ قَلْدِ الْهَدْيِ وَأَشْعَرَةَ وَأَحْرَمَ".

مسور بن مخرمه او مروان (بن حکم) بیان کوی چه د حدیبیه په کال باندې رسول الله ﷺ اووتلو کله چه هغوی ﷺ د ذوالحلیفې مقام ته اورسیدل نو هغوی ﷺ قربانی ته قلاده واچوله، د هغې اشعارني اوکړو او احرام ني او ترلو -

[۱۷۵۵] (۳) حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَهْدَى غَنَمًا مَقْلَدَةً".

حضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا بیان کوی چه رسول الله ﷺ بکړو (چیلو) لره په طور د هدیې (حرم طرف ته) اولیږلې او د هغې په خټونو کښې ئې قلادې واچولې -

باب تبديل الهدی

باب: ۱۵ - د قربانی د خاړوی تبدیل کول څنګه وی؟

په کتب احناف کښې دا لیکلې دی، چه د هدی واجب بدلون جائز دې، او د هدی تطوع بدلون جائز نه دې، ځکه چه د هدی واجب تعلق خو د سړی په ذمه دې، چه بهر حال هغه باندې ورکول دی، او هدی تطوع په شراء یا په نیت کولو سره متعین کیږی، ددې وجې نه ددې بدلون جائز نه دې.

[۱۷۵۶] (۴) حَدَّثَنَا النَّفِیْسِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو عَبْدِ الرَّحِيمِ خَالِدُ بْنُ أَبِي يَزِيدَ خَالَ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ رَوَى عَنْهُ حُجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَهْمِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَهْدَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ نَحْبِيًّا فَأَعْطَى بِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۴۵۹) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري / الحج ۱۰۶ (۱۶۹۴)، والمغازي ۳۶ (۱۵۷)، سنن النسائي / الحج ۶۲ (۲۷۷۳)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۵۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۳۲۳، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۳۱) (صحيح)

(۳): صحيح البخاري / الحج ۱۰۶ (۱۷۰۱)، م / الحج ۶۴ (۱۳۲۱)، سنن الترمذي / الحج ۷۰ (۹۰۹)، سنن النسائي / الحج ۶۹ (۲۷۸۹)، سنن ابن ماجه / المناسك ۹۵ (۳۰۹۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۴۴، ۱۵۹۹۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱)، (۲۰۸، ۴۲) (صحيح)

(۴): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۷۴۸)، وقد أخرجه: (حم) (۱۴۵/۲) (ضعيف)

اللَّهُ، إِيَّاهُ هَدَيْتُمْ نَجِيبًا فَأَعْطَيْتُمْ بِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ أَفَأَبِيعُهَا وَأَشْتَرِي بِمَنْحِبَتِهَا بَدْنًا، قَالَ: "لَا أَنْعُرَهَا إِيَّاهَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا لِأَنَّهُ كَانَ أَشْعَرَهَا.

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي چه حضرت عمر رضي الله عنه يو بختی اوبښ لره په طور د هدی (حرم طرف ته) اولیږلو - هغوی رضي الله عنه ته ددې درې سوه دیناره پیش کړې شو ... نو هغوی د حضور صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او تپوس ئې ترینه اوکړو: ای د الله رسوله! ما یو عمده اوبښ هدی په کړې دي او ماته دهغې درې سوره دیناره راکولې شی نو آیا زه دې لره خرڅ کړم او د هغې په قیمت باندې بل اوبښ واخلم؟ حضور صلی الله علیه و آله وفرمائیل: نه - هم دې لره ذبح (قربانی) کړه - "امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی دا ددې وجې نه وو چه د هغې ئې اشعار کړې وو -

تشریح: قوله: اهدى عمر بن الخطاب رضي الله عنه بختيا فاعطى بها ثلث مائة دينار الخ
شرح حدیث:

د بختی جمع بخت راخی، او د مؤنث دپاره بختیه لفظ استعمالیږي، بختی اوبښ هغه اوبښ ته وئیلې شی، چه خالص عربی نه وی، بلکه د عربی او عجمی نسل د اختلاط نه پیدا شوې وی، دا بختنصر طرف ته منسوب دي، دي ته ابل خراسانی هم وئیلې شی، مضمون د حدیث دادي، چه حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه فرمائي چه یو ځل زما پلار حضرت عمر رضي الله عنه یو بختی او ډیر قیمتی اوبښ په هدی کښې لیږلو (یا خپله ئې روان کړې وو) په لاره کښې چه کله خلقو هغه اولیدو، نو بعضې خلقو دهغې ډیر قیمت ورکولو سره اخستلو ته تیار شو، تردې پورې چه یو سړی دهغه درې سوه دیناره قیمت اولگوؤ، (حالانکه عام طور باندې یو اوبښ تقریبا په پنځلس شل دیناره باندې ملاویږي) حضرت عمر رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تپوس اوکړو، چه که اجازت وی، نو زه به دا خرڅ کړم، او ددې په قیمت به ډیر اوبښان واخلم؟ نبی کریم صلی الله علیه و آله د داسې کولو نه منع وفرمائیل، او وې فرمائیل، چه ددې نحر اوکړه، په ظاهر کښې دا اوبښ به د هدی تطوع نه وو، لکه چه مونږ مخکښې مسئله بیان کړې ده، لیکن امام ابوداؤد ددې یوه بله وجه بیان کړې ده، هغه داچه لانه کان اشعرها، چه د دي اوبښ اشعار شوې وو، دا د مصنف خپله رائي ده.

بَابُ مَنْ بَعَثَ بِهَذِيهِ وَأَقَامَ

باب: ۱۶ - کوم کس چه هدی اولیږي او خپله لار نه شی - (نوحه حکم دي؟)

یعنی کوم سړی چه خپله حج ته نه ځي، بلکه نورو خلقو سره چه تلونکې وی، خپله هدی اولیږي، دي دپاره چه هغوی د ده د طرف نه هغه هدی په حرم کښې ذبح کړي، په داسې کولو کښې هیڅ خرج نشته، بلکه مستحب دی، ډیر د ثواب کار دي، د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ثابت دی، نبی کریم صلی الله علیه و آله به کله کله داسې کول، دا خو صرف د فضیلت خبره شوه.

[۱۷۵۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا أَفْلَحُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "قَتَلْتُ قَلَابِدَ بَذْنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي ثُمَّ أَشْعَرَهَا وَقَلَدَهَا ثُمَّ بَعَثْتُ بِهَا إِلَى الْبَيْتِ وَأَقَامَ بِالْمَدِينَةِ فَمَا حَرَّمَ عَلَيْهِ شَيْءٌ كَانَ لَهُ حِلًّا".

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د قربانی د اوبس د هار رسن په خپلو لاسونو سره اودلې دی، بیا هغوی صلی اللہ علیہ وسلم د هغې اشعار اوکړو او د هغې په گردن کښې ئې قلاده واچوله، بیا ئې هغې لره بیت الله طرف ته روان کړو او خپله په مدینه کښې مقیم وو نو کوم خیزونه چه د هغوی دپاره حلال وود هم هغه رنگ حلال پاتې شو، څه هم حرام نه شو.

[۱۷۵۸] (۲) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الرَّمْلِيُّ، وَفَتِيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ اللَّيْثَ بْنَ سَعْدٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعُمَرَةُ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ قَلَابِدَ هَذِيهِ ثُمَّ لَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُ الْمُحَرَّمُ".

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د مدینې نه هدی لیرله، ما به د هغې د قلادو رسن اودل او بیا به هغوی د هیخ خیز نه اجتناب نه کولو، د کومو نه چه محرم اجتناب او پرهیز کوی.

[۱۷۵۹] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَشْرَبُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ، زَعَمَ أَنَّهُ سَمِعَهُ مِنْهُمَا جَمِيعًا وَلَمْ يَخْفُظْ حَدِيثَ هَذَا مِنْ حَدِيثِ هَذَا وَلَا حَدِيثَ هَذَا مِنْ حَدِيثِ هَذَا، قَالَا: قَالَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ: "بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْهَذِي، فَأَنَا قَتَلْتُ قَلَابِدَهَا بِيَدِي مِنْ عَيْنِ كَانَ عِنْدَنَا ثُمَّ أَصْبَحَ فِينَا حَلَالًا يَأْتِي مَا يَأْتِي الرَّجُلَ مِنَ أَهْلِهِ".

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هدی اولیرله او ما د وړې نه کومه چه زما سره وه، د هغې د قلادو رسن جوړې کړې، بیا هغوی زما سره هم هغه شان حلال وو. خپل اهل ته به راتلو لکه څنگه چه څوک عام سړې خپل اهل ته راتلل کوی.

په مسئله مترجم بها کښې اختلاف:

دویمه خبره دلته کښې فقهي مسئله ده، هغه داچه دا لیرونکې دې لیرولو سره د محرم په حکم کښې کیږی، او که نه؟ جمهور علماء او ائمه اربعه فرماني چه محرم کیږی نه، لکه چه په حدیث الباب کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرماني، په دې کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما اختلاف دې، دهغوی په نزد لیرونکې د محرم په حکم کښې کیږی، او د محظورات احرام

۱: صحیح البخاري للحج ۱۰۶ (۱۶۹۶)، ۱۰۷ (۱۶۹۸)، ۱۰۸ (۱۶۹۹)، ۱۰۹ (۱۷۰۰)، ۱۱۰ (۱۷۰۱)، والوکالة ۱۴ (۲۳۱۷)، والأصاحي ۱۵ (۵۵۶۶)، صحیح مسلم للحج ۱۶ (۱۳۲۱)، سنن النسائي للحج ۶۲ (۲۷۷۴)، ۶۸ (۲۷۸۵)، سنن ابن ماجه للمناسك ۹۴ (۳۰۹۴)، ۹۶ (۳۰۹۸)، وانظر أيضا حديث رقم: (۱۷۵۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للحج ۶۹ (۹۰۸)، موطا امام مالك للحج ۱۵ (۵۱)، مسند احمد (۳۵/۶)، ۳۶، ۷۸، ۸۵، ۹۱، ۱۰۲، ۱۲۷، ۱۷۴، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۹۱، ۲۰۰ (صحیح)

۲: صحیح البخاري للحج (۱۶۹۸)، صحیح مسلم للحج ۱۶ (۱۳۲۱)، سنن النسائي للحج ۶۵ (۲۷۷۷)، سنن ابن ماجه للحج ۹۴ (۳۰۹۴)، (تحفة الأشراف: ۱۶۵۸۲، ۱۷۹۲۳)، وقد أخرجه: (صحیح)

۳: صحیح البخاري للحج (۱۷۰۵)، صحیح مسلم للحج ۱۶ (۱۳۲۱)، سنن النسائي للحج ۶۵ (۲۷۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۶۶، ۱۵۹۱۸) (صحیح)

نه د هغه دپاره بچ کيدل واجب شو، او تر څو پورې چه دا هدی هلته کښې رسيدلې او ذبح کړې شوې نه وی، دا سرې به نه حلالیږي، حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په حدیث الباب کښې په دې باندې رد فرمائي، فما حرم علیه شی کان له حلالا، ددې تفصیل او تشریح د بخاری شریف په روایت کښې موجود ده، بهرحال چه کومه مسئله حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائي هغه متفق علیه بین الأئمة ده.

یوه بله اختلافی مسئله :

دا مسئله خو دهغې سرې باره کښې وه، چه خپله حج یا عمرې دپاره نه ځی، دلته کښې یوه مسئله بله ده، چه د کوم سرې د نسک (حج یا عمرې) اراده ده، او خپل ځان سره د هدی لیرلو هم اراده ده، نو هغه د خپلې هدی تقلید او کړو، اوسه پورې هغه نه خو تلبيه وئیلې ده، کومه چه د احرام دپاره وئیلې شی، او نه اوسه پورې ئې هدی روانه کړې ده، نو په دې صورت کښې اکثر علماء و منهم الأئمة الثلاثة (ابوحنیفه، مالک، شافعی) په نزد صرف په تقلید د هدی سره محرم کیږي نه، تر څو پورې چه د نسک په ارادې سره تقلید او سوق د هدی^(۱) اونه کړی، او د امام احمد او اسحق بن راهویه په نزد حج ته تلونکې سرې صرف د تقلید د هدی سره محرم کیږي، دا دواړه مسئلې د ځان ځانله پوهیدلو دی.

تنبیه : د حدیث الباب تعلق د مسئله اولی سره دې، چه په هغې کښې د ائمه اربعه هیڅ اختلاف نشته، صرف د ابن عباس رضی اللہ عنہ اختلاف دې، چه په هغې کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا رد کوی، حضرت اقدس سهارنپوری رحمته اللہ علیہ په بذل المجهود کښې د شرح حدیث په ذیل کښې هم دا تحریر فرمائیلې دی، چه د عائشې رضی اللہ عنہا مقصود په حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ باندې رد کول دی، لیکن بیا وروستو ئې چه د هدائې کوم عبارت نقل کړې دې، دهغې تعلق د مسئلې ثانیه سره دې، په هغې کښې ائمه ثلثه خو یو طرف ته دی، او امام احمد او اسحق بن راهویه بل طرف ته، والله اعلم، نه علی هذا شیخنا فی حاشية البذل.

ددې باب دواړه احادیث متفق علیه دی، شیخینو ددې تخریج کړې دې، دغه شان نسائی او ابن ماجه صرف د اول تخریج کړې دې، (عون عن المنذری)

باب فی رُكُوبِ الْبُذْنِ

باب: ۱۷- د قریانی په اوبښ باندې سورلی کول

بدن په ضم دال او سکون دال دواړو سره وئیلې کیږي، ددې واحد بدنه دې، بدنه د بعضو په نزد ابل سره خاص دې، او بعضې وائی، په اصل کښې خو ابل دې، لیکن ددې اطلاق په بقر باندې هم کیږي، او زیات تر ددې استعمال د هدی په څاروی باندې کیږي. (فستلاهی)

^(۱) یعنی د دریو څیزونو د موجود کیدو نه پس به محرم وی، اراده نسک، تقلید هدی، توجه مع الهدي یعنی سوق الهدي.

[۱۷۶۰] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً، فَقَالَ: "ارْكَبْهَا"، قَالَ: "إِنَّمَا بَدَنَةٌ، فَقَالَ: "ارْكَبْهَا، وَتِلْكَ فِي الثَّانِيَةِ أَوْ فِي الثَّالِثَةِ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان دې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يو کس لره اوليدو چه هغه خپل د قرباني اوبښ لره شړلو او روان وو (او خپله پيدل روان وو) نو حضور صلى الله عليه وسلم هغه ته وفرمائيل: په دې باندي سور شه - هغه اووئيل دا د قرباني د پاره ده - حضور صلى الله عليه وسلم وفرمائيل: په دې باندي سور شه - ... په تا باندي افسوس دې حضور صلى الله عليه وسلم دا (د افسوس لفظ) په دويم يا دريم خل کښي وفرمائيلو -

عن ابی هريرة رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى رجلاً يسوق بدنة فقال اركبها الخ نبی کریم صلى الله عليه وسلم يو سړي اوليدو (دهغه نوم معلوم نه دې) چه بدنه ئي روانه کړې وه، د مسند احمد په روايت کښي دې، قد اجهده المشي، يعنى هغه ته په پيدل تگ کښي جهد او مشقت راتلو، نو نبی کریم صلى الله عليه وسلم هغه ته وفرمائيل چه په دې باندي سور شه، بعضو علماؤ ددې امر بالركوب وجه دا ليکلي ده، چه په دې کښي د اهل جاهليت مخالفت دې، ځکه چه مشرکينو به د سائبې، وصيلي، حام نه فائده نه اخستله، ليکن جمهور شارحينو دې لره نه دې اختيار کړې، گني کم از کم دا امر به د استحباب دپاره وو، خو ددې څوک هم قائل نه دې، الا الظاهرية بلکه هغوى خود وجوب قائل دى، دغه شان خپله د نبی کریم صلى الله عليه وسلم نه هم رکوب د هدى ثابت نه دى، او نه نبی کریم صلى الله عليه وسلم عام طور باندي صحابه کرامو ته د رکوب حکم فرمائيلې دې، بلکه عند الجمهور دا امر امر ارشادى دې، د مصلحت دنيويه د وجې نه دې،
په رکوب د هدى کښي اختلاف دائمه:

بيا مخکښي په دې مسئله کښي د ائمه اختلاف دې، د امام شافعي رحمه الله په نزد رکوب په هدى عند الحاجة مباح دې، او د امام احمد رحمه الله په نزد په يو روايت کښي مطلقاً اباحت دې، او د احنافو او مالکيه په نزد جواز د رکوب عند الاضطرار دې، پس په آئنده روايت کښي دى، اذ الجنة اليها وهى رواية عن احمد الحاصل عند الجمهور والائمة الثلاثة ركوب به هدى بلا حاجت مکروه دې.

[۱۷۶۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزَّيْنِ، سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ رُكُوبِ الْهَدْيِ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ إِذَا الْجِئْتَ إِلَيْهَا حَتَّى تَجِدَ ظَهْرًا".

حضرت ابو الزبير فرمائي چه ما د حضرت جابر بن عبد الله نه د قرباني د خاړوي په باره

۱: صحيح البخاري للحج ۱۰۳ (۱۶۸۹)، والوصايا ۱۲ (۲۷۵۵)، والأدب ۹۵ (۶۱۶۰)، صحيح مسلم للحج ۶۵ (۱۳۲۲)، سنن النسائي للحج ۷۴ (۲۸۰۱)، تحفة الأشراف: ۱۳۸۰۱، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للمعتمد ۱۰۰ (۳۱۰۳)، موطا امام مالك للحج ۴۵ (۱۳۹)، مسند احمد (۲/ ۲۵۴، ۲۷۸، ۳۱۲، ۴۷۴، ۴۷۸) (صحيح)
۲: صحيح مسلم للحج ۶۵ (۱۳۲۴)، سنن النسائي للحج ۷۶ (۲۸۰۴)، تحفة الأشراف: ۲۸۰۸، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/ ۳۱۷، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۴۸) (صحيح)

کښې تپوس او کړو نو هغوی اووې ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دې، هغوی ﷺ فرمائیل: کله چه تاسو مجبور شئ نو د احسان سره او د معروف انداز سره په هغې باندې سورلی کوئ تردې پورې چه تاسو ته بله کومه سورلی ملاؤ شی.

باب فی الهدی اذاعطِبَ قَبْلَ أَنْ يَيْلَمَ

باب: ۱۸- د هدی څاروې کله چه ځانې ته د رسیدو نه مخکښې هلاکشی نو؟

که هدی خپل محل یعنی حرم شریف ته رسیدو نه مخکښې هلاکیرې، نو څه به کولې شی؟

[۱۷۶۲] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ نَاجِيَةِ الْأَسْلَمِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مَعَهُ يَهْدِي، فَقَالَ: "إِنْ عَطِبَ مِنْهَا شَيْءٌ فَأَحْرَقْهُ، ثُمَّ اصْبُغْ بَعْلَهُ فِي دَمِهِ، ثُمَّ خَلِّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ".

د حضرت ناحیه اسلمی رضی الله عنہ بیان دې چه رسول الله ﷺ د هغوی په لاس باندې خپله قربانۍ اولیرله او ورته ئې او فرمائیل: که چرې ددې نه یو څاروې هلاک شی نو د هغې نحر او کړه، او د هغې نوکې د هغې په وینې سره رنگ کړه، بیا دې لره د خلقو د پاره پریرده.

تشریح: قوله: عن ناجية الاسلمی ان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بعث معه بهدی،

دا د باب رومبې حدیث دې، ددې راوی ناحیه بن جندب اسلمی دې، او دویم حدیث چه دهغې راوی حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې، په هغې کښې داسې دی، بعث رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فلانا الاسلمی په دې کښې د فلان نه مراد ناحیه بن جندب دې، دا دویم حدیث په صحیح مسلم کښې هم شته، هلته کښې هم د نوم تصریح نشته، بلکه بعث مع رجل دې، د حدیث خلاصه داده، چه نبی کریم ﷺ هرکله چه هغوی عمرة الحديبيه ته تشریف اوړو، د خپلو هداياؤ نگران او سائق ناحیه بن جندب اسلمی رضی الله عنه لره مقرر کړو، په دې باندې هغوی د نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو، چه که په دې کښې څه هدی ضائع یا هلاکیرې، نو هغې سره به څه کولې شی؟ نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه هغه به حلاله کړې شی، او دهغې په وینو به پښې لوندې کړې شی، او وینه به دهغې په قب باندې اولگولې شی، او بیا به هم هلته کښې پرېخودلې شی، و بعث معه بثمان عشرة بدنة ددې هداياؤ تعداد اتلس وو، د مسلم په یو روایت کښې خو تعداد هم دا ذکر دې، او په یو روایت کښې ست عشرة دې، امام نووی رحمه الله فرمائي چه کیدې شی، چه تعدد واقعي وی، او بیا مخکښې فرمائي چه دا هم ممکن ده، چه داسې اوئیلې شی، چه مفهوم د عدد معتبر نه دې، په ست عشر والا روایت کښې د زائد نفی نشته، دا حدیث او ددې مضمون ترجمة الباب په بخاری شریف کښې نشته، باقی نورو کتب صحاح کښې شته،

ولا تاكل منها انت ولا احد من رفقتك: په ترجمة الباب کښې چه کومه مسئله ذکر ده، د حدیث دا حصه گویا دهغې جواب او حکم دې.

۱: سنن الترمذی للحج ۷۱ (۹۱۰)، سنن النسائي الكبير للأطعمة (۶۶۳۹)، سنن ابن ماجه للمناسك ۱۰۱ (۳۱۰۶)، تحفة الأشراف: (۱۱۵۸۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للحج ۴۷ (۱۴۸)، مسند احمد (۳۳۴/۴)، سنن الدارمي للمناسك ۶۶ (۱۹۵۰) (صحیح)

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه:

هغه دا چه دداسې قسمه هدی غوښه نه خو د مهدی دپاره جائز دي، او نه دهغه د ملګرو دپاره، د امام شافعي رحمه الله او امام احمد رحمه الله مسلک خو مطلقاً هم دادي، او امام مالک رحمه الله فرمائي چه د مهدی دپاره خو مطلقاً جائز نه ده، او د رفقه دپاره مطلقاً جائز دي، او احناف وائي، چه د مهدی حکم خو هم دادي، او د ملګرو دپاره دا نهی په هغه صورت کښې ده، چه کله هغوی غنيان وي، او که هغوی فقراء وي، نو خوړلې شي.

دا حکم او اختلاف مذکور په هدی د تطوع کښې دي،^(۱) او د هدی واجب دا حکم نه دي، بلکه هغې لره مهدی او رفقاء ټول خوړلې شي، ځکه چه د واجب هدی بدل خو په مهدی باندې واجب دي، لهدا په دې کښې (يعني هلاک کيدونکې څاروي) کښې هغه ته اختيار دي، چه څه کول غواړي کولې شي.

تکمیل:

اوس دلته کښې يوه مسئله بله قابل ذکر ده، چه د ترجمه الباب والا مسئلې مقابل ده، هغه داچه کومه هدی خپل محل ته اورسي او ذبح شي، دهغې حکم څه دي؟ هغې لره مهدی خوړلې شي، يا نشي خوړلې؟ جواب دادي، چه په دې کښې تفصيل دي، هغه داچه اما الهدی الذي بلغ محله فيجوز الاكل من دم التمتع والقران والتطوع دون ما سواها اعني دم الجناية عندنا الحنفية والحنابلة و قريب منه مذهب المالكية و عند الشافعي رحمه الله لا يجوز الاكل من الدماء الواجبة حتى دم التمتع والقران بل يجوز التطوع فقط (من الاوجز)

[۱۷۶۳] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، وَهَذَا حَدِيثٌ مُسَدَّدٌ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ، عَنْ مُوسَى بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَانًا أَسْلَمِيًّا وَبَعَثَ مَعَهُ بِمِائَةِ عَشْرَةِ بَدَنَةٍ، فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ أَزْجِفَ عَلَيَّ مِنْهَا شَيْءٌ؟ قَالَ: "تَصْرَهَا، ثُمَّ تَصْنِمُ نَعْلَهَا فِي دَمِهَا، ثُمَّ أَضْرِبُهَا عَلَى صَفْحَتِهَا وَلَا تَأْكُلِ مِنْهَا أَنْتَ وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ، أَوْ قَالَ: مِنْ أَهْلِ رُقَيْتِكَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الَّذِي تَقَرَّرَ بِهِ مِنْ هَذَا الْحَدِيثِ قَوْلُهُ: "وَلَا تَأْكُلِ مِنْهَا أَنْتَ وَلَا أَحَدٌ مِنْ رُقَيْتِكَ"، وَقَالَ فِي حَدِيثِ عَبْدِ الْوَارِثِ: "ثُمَّ اجْعَلْهُ عَلَى صَفْحَتِهَا مَكَانَ أَضْرِبُهَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ يَقُولُ: إِذَا أَقَمْتَ الْإِسْنَادَ وَالْمَعْنَى كَقَاكَ.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مروی دی، چه رسول الله صلی الله علیه و آله فلاں اسلمی لره اولیرلو او د هغه

(۱) تنبيه: امام ترمذی په جامع ترمذی (ص ۱۱۰) کښې ددې تصریح کړې ده اود امام شافعي او احمد دواړو مسلک نهی یو لیکلې دي، هم دغسې قاضي عياض د امام مالک او جمهورو مسلک لیکلې دي او همدغسې ابن قدامه هم، وهكذا مذهب الشافعي في كتاب الأم، لیکن امام نووی په شرح مسلم (ص ۲۶۶) کښې د هدی تطوع په ځای د هدی واجب حکم لیکلې دي (ګویا معامله نهی برعکس کړه) او د هدی تطوع باره کښې نهی دا لیکلې دي چه ددې مهدی ته اختیار دي چه څه غواړي اودې کړي او هم ددې موافق علامه قسطلانی او علامه عینی لیکلې دي حضرت شیخ په اوجز المسالک کښې دي ته ترجیح ورکړې ده کوم چه مونږ په اصل شرح کښې لیکلې دي.

(۲) صحيح مسلم الحج ۶۶ (۱۳۲۵)، سنن النسائي الكبير للحج (۱۳۶)، وانظر أيضا ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۵۰۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/ ۲۱۷، ۲۴۴، ۲۷۹) (صحيح)

سره نبي اتلس (۱۸)، اوبښان د قرباني اوليېل - هغه اووې، او فرمائي كۀ چرې د هغې نه يود خاروې، خپله خپه راكارېي يعنې د تللو نه عاجز شي او سترې شي نو؟ حضور ﷺ او فرمائي: هغې لره نحر (ذبح) كړه، د هغې نو كو لره په وينې سره رنگ كړه او د هغې په قُب باندې نشان اولگوه او ته او ستا د ملگرو نه دې، ددې نه خۀ نه خوري - د حديث لفظ [من اصحابك] وو يا [من اهل رفقتك] وو - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چه په دې حديث كښې دا جمله [ولا تاو كل منها انت ولا احد من اهل رفقتك] منفرد ده او د عبد الوارث په روايت كښې د [ثم اضربها] په ثاني باندې اجعله على صفحتها راغلي دي - امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چه ما د ابو سلمه موسى بن اسماعيل المنقري نه اوريدلي دي هغه وئيل چه كله تاسو د حديث سند او د هغې معنې په صحيح او درست طور باندې بيان كړئ نو كافي ده د الفاظو په بدلولو سره خۀ فرق نه پروځي، يعنې روايت بالمعنى جائز دي

تنبیه: په بعضو نسخو كښې دا باب په حديث ابن عباس رضي الله عنهما باندې ختم شوې دي، او مخكښې چه كوم درې احاديث نور راروان دي، دهغې نه مخكښې په هغې نسخو كښې بسم الله الرحمن الرحيم ليكلي شوې ده، دهغې وجه په ظاهر كښې داده، چه په هغې باندې د سنن ابوداؤد دوه ديرش اجزاؤ كښې لسم جزء ختم شوې دي، او حدثنا هارون بن عبدالله نه الجزء الحادى عشر شروع شوې دي، پس شايد د جزء ابتداء كيدلو د وجې نه بسم الله ليكلي شوې ده، او داسې هم معلومېږي، چه د بسم الله نه پس حديث شروع كيدو نه مخكښې كيدې شي چه ترجمة الباب وي، چه د ناسخينو نه په ليكلو كښې ساقط شوې دي، ځكه چه اوس كوم درې احاديث په دې باب كښې نور راروان دي، دهغې دي موجوده ترجمة الباب سره هيڅ تعلق نشته. (عون المعبود)

تشریح: قوله: عن علي قال لما نحر رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بدنه فنحر ثلاثين بيده و امرني فنحرت سايرها.

[۱۷۶۴] () حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، وَيَعْلَى ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي أَبِي نُجَيْمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلى، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "لَمَّا نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَدَنَهُ فَنَحَرَ ثَلَاثِينَ بِيَدِهِ، وَأَمَرَنِي فَنَحَرْتُ سَائِرَهَا".

د حضرت علي رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ كله خپل اوبښ لره نحر كړو نو ديرش اوبښان نې په خپل لاس سره نحر كړل او د باقى د پاره نې ماته حكم او كړو او ما هغې لره نحر كړل.

فانده: صحيح تر روايت دادې چه نبي كريم ﷺ درې شپيته اوبښان په خپل لاس سره نحر كړې وو او باقى حضرت علي رضي الله عنه (صحيح مسلم، الحج، حديث: ۱۲۱۸) د حديث شرح او د روايات مختلفه توجيه:

په حجة الوداع كښې د نبي كريم ﷺ د هداياؤ تعداد يو سل وو، لكه چه رواياتو كښې

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲۱) (منكر)

مشهور دی، ددې نه پس پوهه شی، چه حدیث جابر رضی الله عنه چه د حجة الوداع په سلسله کښې ډیر طویل حدیث دې، او مخکښې په کتاب کښې مستقل باب راروان دې، په هغې کښې دادی، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په سلو اوبښانو کښې د ثلاث و ستین نحر په خپلو لاسونو مبارک سره اوکړو، او باقی د اووه ډیرشو اوبښانو نحر حضرت علی رضی الله عنه اوکړو، او په دې موجوده روایت کښې دادی، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په خپله صرف ډیرش اوبښان نحر کړل؟ ددې تعارض ډیر جوابات دی.

(۱) تعدد واقعه یعنی کیدې شی، چه دا د حجة الوداع نه علاوه بله څه موقع وی.

(۲) ذکر القلیل لا ینفی الکثیر

(۳) حدیث جابر الطویل ددې حدیث په نسبت اصح دې.

(۴) د یو حدیث نه پس بل حدیث راروان دې، په هغې کښې دادی، چه کله نبی کریم صلی الله علیه و آله د نحر اراده او فرمائیل، نو وې فرمائیل، ابو حسن رضی الله عنه لره راوغواړئ، چه کله هغه راغلو، نو نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته او فرمائیل: خذ باسفل الحربة و اخذ رسول الله صلی الله علیه و آله علیه وسلم باعلاها نو دواړو په یو ځای نحر اوکړو، ددې حدیث د وجې نه دا وئیلې شی، چه په سلو اوبښانو کښې ډیرش اوبښان نبی کریم صلی الله علیه و آله د علی رضی الله عنه د مدد نه بغیر ذبح کړل، او درې ډیرش ئې د علی رضی الله عنه په مدد سره ذبح کړل، دا ټول درې شپيته شول، چه دهغې ذکر په حدیث جابر رضی الله عنه کښې دې، (۱) او باقی اووه ډیرش حضرت علی رضی الله عنه یواځې نحر کړل، الحمد لله په دریو واړو احادیثو کښې تطبیق اوشو.

[۱۷۶۵] (۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ مَرْثُومٍ، أَخْبَرَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا عِيسَى، وَهَذَا لَفْظُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قُرْطٍ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ أَكْثَرَ أَيَّامٍ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَوْمُ النُّحْرِ يَوْمَ الْقَرَةِ"، قَالَ عِيسَى: قَالَ ثَوْرٌ: وَهُوَ الْيَوْمُ الثَّانِي، وَقَالَ: وَقُرْبَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَنَاتٍ خَمْسٍ أَوْ سِتٍّ فَطَفِقَ يَزْدَلِفُنَ إِلَيْهِ بِأَيْتَيْنِ يَبْدَأُ، فَلَمَّا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا، قَالَ: فَتَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ خَفِيَّةٍ لَمْ أَفْهَمْهَا، فَقُلْتُ: مَا قَالَ؟ قَالَ: "مَنْ شَاءَ أَكْثَرَ".

حضرت عبد الله بن قرط رضی الله عنه بیان کوی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: د الله تعالی په نزد باندې د ورځو نه زیاته د عظمت والا ورځ یوم النحر (لسم تاریخ د ذی الحجه) او د هغې نه پس یوم القره (یوولسم تاریخ د ذی الحجه) ده. عیسی د ثوری نه نقل کړې دی چه دا دویمه ورځ وی - او بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته پنځه یا شپږ اوبښان راوستي شو نو هغه حضور صلی الله علیه و آله ته نزدې شو چه حضور صلی الله علیه و آله ددې نه ابتداء (شروع) اوکړی - کله چه هغه ټول نحر کړې شو، او په اړخونو باندې پریوتل نو حضور صلی الله علیه و آله په مزه غوندې څه او فرمائیل چه په هغې باندې زه پوه نه شوم نو ما اووې حضور صلی الله علیه و آله څه او فرمائیل؟ نو وې وئیل: چه څوک

(۱) نو گویا حدیث د جابر کښې چه دادی چه چه حضور په خپله درې شپيته ذبح کړل یعنی مطلقاً که په یواځې وی او که په مدد د علی وی.

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۹۷)، وقد أخرجه: سنن النسائي للكثيري (الحج: ۱۰۹۸)، مسند احمد (۳۵۰/۱) (صحیح)

غواړي نو (غوښه دي) کټ کړي - " (او د ځان سره دې يوسي)

قوله: و قرب لرسول الله (صلى الله على وسلم) بدعات خمس او ست فطفقن يزولفن اليه بايتهن ييدا.
د کومو هداياؤ چه نبی کریم ﷺ په خپل لاس مبارک سره نحر کړې وو، په هغې کښې پنځه يا شپږ داسې وو، چه په خپله نبی کریم ﷺ ته نژدې راتلې، چه اوگوري، چه د کومې نه نبی کریم ﷺ شروع کوي، الله اکبر خومره خوش قسمته وې دا اوښې، چه په هغوی کښې هرې يوې دا غوختل، چه زه د ټولو نه مخکښې د نبی کریم ﷺ په لاس مبارک سره ذبح شم، حضرت شيخ محمد ﷺ به ددې حديث لوستلو په وخت کښې په ژړا شو، او دا شعر به ئې ونيلى:

همه آهوان صحراء سر خود نهاده برکف
باميد آنکه روزے سے بشکار خواهی آمد
نشوو نصيب دشمن که شود هلاک تيغت
سر دوستان سلامت که تو خنجر آزمائی

وايضاً: (۱) داغ جاتے ہیں تو قتل میں پہل سب سے دیکھے دار کرے وہ ستم آرا کس پر

فلما وجبت جنوبها الخ : د وجوب معنی سقوط ده، يعنی چه کله ددې اوښانو اړخونه په زمکه باندي پريوتل، يعنی ذبح کړې شوي، نو نبی کریم ﷺ په مزه آواز سره وفرمائيل: ممکن ده، چه ددې منشاء رقت وي، چه دهغې په داسې وخت کښې راتلل ظاهر دی.

[۱۷۶۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ حُرْمَلَةَ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ الْأَزْدِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُرْفَةَ بْنَ الْحَارِثِ الْكِنْدِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُجَّةِ الْوَدَاعِ وَأَتَمَّ بِالْبَدَنِ، فَقَالَ: "ادْعُوا إِلَى أَبِي حَسَنٍ"، قَدَعِيَ لَهُ عَلَى رَضَى اللَّهِ عَنْهُ، فَقَالَ لَهُ: "خُذْ بِاسْفَلِ الْحَرَبَةِ"، وَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَعْلَاهَا ثُمَّ طَعَنَ بِهَا فِي الْبَدَنِ فَلَمَّا قَرَعَ رَكِبَ بَعْلَتَهُ وَأَرْدَفَ عَلَيْهَا رَضَى اللَّهُ عَنْهُ.

حضرت عرفه بن حارث کندی ﷺ فرمائی چه زه په حجة الوداع کښې د نبی کریم ﷺ سره حاضر وم چه د قربانی اوښان راوستلې شو - حضور ﷺ وفرمائيل: ابو الحسن (علي) لره راوبله - چنانچه علي ﷺ د هغوی ﷺ د پاره راوبللې شو، نو حضور ﷺ ورته وفرمائيل: حربه وړوکي نيزه، د لاندې نه اونيسه، او خپله هغوی ﷺ اعلى طرف د هغې اونيولو، بيا ئې په هغې سره اوښان په نحر کولو کښې، وهل - هرکله چه هغوی فارغ شو نوپه خچر باندي سور شو او حضرت علي ﷺ لره ئې هم د ځان سره کينولو -

بَابُ كَيْفَ تَنَحَّرُ الْبَدَنُ

باب: ۲۰ - اوښان دې څنجه نحر کړې شی -

بدن د بدنه جمع ده، دا مخکښې تير شوې دی، چه په بدنه کښې اصل خو ابل دي، او ددې اطلاق په بقره باندي هم کيږي، ليکن دلته کښې مراد ابل دي.

(۱) دا درې واړه اشعار د حضرت شيخ په تاليف جزء حجة الوداع کښې هم مذکور دی.
(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۱۹) (ضعيف)

[۱۷۶۷] (حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، وَأَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَابِغَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ "كَانُوا يَتَحَرَّوْنَ الْبَدَنَةَ مَعْقُولَةَ الْيَسْرَى قَائِمَةً عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ قَوَائِمِهَا".

حضرت ابو خالد احمر، د ابن جرير نه، هغوی د ابو الزبير نه، او هغوی د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت کوی ... او د ابن جریر وټیلې دی، ماته عبد الرحمن بن ثابت خبر راکړې دې ... چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او د هغوی صحابه کرامو رضی الله عنهم به اوښ لره نحر کولو او هغه اوښ به گسه خپه تړلې شوې وه او په باقی درې خپو باندې به ولاړ وو.

په نحر او ذبح کښې فرق :

نحر وټیلې شی : د سینې سره نزدې رگونه په نیزې وغیره سره کټ کولو ته، په داسې طریقې سره چه په یو ځل ئې کار ختم شی، او ذبح وټیلې شی، د زڼې نه لاندې رگونه کټ کول، (په دې کښې د عادت مطابق بیا بیا لاس راکاږل وی.

الحاصل محل د نحر د خټ نه لاندې ځانې دې، او محل د ذبح اعلى العنق یعنی د خټ نه پر ځانې دې، قال العینی ص ۴۷ ج ۱۰ والذبح هو قطع العروق التي في اعلى العنق تحت اللحيين والنحر يكون في اللبة كما ان الذبح يكون في الحلق،

بیا د نحر دوه صورتونه دی، یو قائمه دویم بارکه، یعنی اوښ لره په ولاړه باندې نحر کول، یا په ناسته باندې، افضل قائما دې، بارکه هم جائز دې، لیکن په قائمه کښې خطر ه کیدې شی، چه اوښ او تښتی، په اوښ کښې مسنون نحر دې، او په غنم او بقر کښې ذبح مسنون ده، لهذا د ذبح په ځانې نحر او د نحر په ځانې ذبح مکروه ده، او په ذبح کښې اصل طریقه مضطجعا ده، او قائما خلاف اولی ده، دا ټول تفصیل چه کوم اولیکلې شو، د ائمه اربعه مسلک دې، د ائمه ثلثه او احنافو په دې کښې هیڅ اختلاف نشته، لیکن عام طور باندې شراح حدیث دا لیکلې دی، چه د حنفیه په نزد په نحر کښې اطلاق دې، قائمه او بارکه دواړه برابر دی، حالانکه داسې نه ده، زموږ په نزد هم نحر کښې اصل طریقه او افضله طریقه قائمه ده، لکه چه په کتب احناف کښې مصرح دی، د شارحینو نه په نقل مذهب کښې غلطی شوې ده، دهغې منشاء په ظاهر کښې هغه قصه ده، کومه چه د امام صاحب نه منقول ده، هغه داچه امام صاحب رحمه الله فرماني چه ما یو ځل د بدنه نحر کولو قائمه، لیکن ما په هغې باندې قابو اونه موندلو، او هغه اوښ او تښتیدو، نزدې وه چه ډیر خلق دهغه د وجې نه هلاک شوې وې، نو په دې باندې ما پخه اراده اوکړه، چه ائنده به همیشه د اوښ نحر بارکه کوم،

د حسن بصری او عطاء په دې کښې اختلاف دې، علامه باجی د حسن بصری او ابن قدامه د عطاء مسلک دا نقل کړې دې، چه ددې دواړو حضراتو په نزد نحر بارکه اولی دې، (بدل و اوجز)

۱: تقریبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۲۸۶۸) (صحیح)

۲: د سکین (چاپه) په ذریعه سره.

هل يجوز نحر ما يذبح و ذبح ما ينحر؟

دلته کښې یوه مسئله بله ده، د نحر په ځانې باندې ذبح او د ذبح په ځانې باندې نحر اختیارول څنگه دی، (۱) جواب دادې، چه داسې کول د داؤد ظاهري په نزد حرام دی، او که وې کړل، نو دهغې خوړل حلال نه دی، او د جمهور علماء او ائمه ثلثه په نزد داسې کول صرف مکروه دی، په امامانو کښې د امام مالک رحمته الله علیه په دې کښې اختلاف دې، دهغوی په نزد ابل کښې نحر او غنم کښې ذبح واجب ده، او که ددې خلاف ئې اوکړل، نو بیا دهغې خوړل حلال نه دی، لیکن دا مسئله دهغوی په نزد په اختیار کښې ده، که مجبوراً ئې داسې اوکړل، نو هیڅ خرج په کښې نشته، او په بقر کښې دهغوی په نزد ذبح اولی ده، واجب نه ده، لهذا که د بقر نحر اوکړې شی، نو جائز دی، (اوجز ج ۳ ص ۵۹۴)

[۱۷۶۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، أَخْبَرَنَا زِيَادُ بْنُ جُبَيْرٍ، قَالَ: "كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ يَمْنَى فَمَرَّ بِرَجُلٍ وَهُوَ يُنَحِّرُ بَدَنَتَهُ وَهِيَ بَارَكَةٌ، فَقَالَ: ابْعَثْهَا قِيَامًا مُقَيَّدَةً سَنَةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

حضرت زیاد بن جبیر رحمته الله علیه فرمائی چه زه په مني کښې د حضرت عبد الله بن عمر رحمته الله علیه سره وم چه هغوی په یو سړی باندې تیر شو او هغه دخپلې اوبښې نحر کول غوښتل په داسې حال کښې چه هغه (اوبښه) ملاسته وه - نو حضرت ابن عمر رحمته الله علیه او فرمائیل: "دې لره اودروه، چه یوه خپه ئې ترلې شوې وی - هم دا د محمد صلی الله علیه و آله وسلم سنت دی -"

شرح حدیث:

(نحوی تحقیق): ابعتها قیاما مقيدة: ابعتها یعنی اقمها او قیاما بمعنی دقائمة حال مؤکده دی، او مقيدة یا خو حال ثانی دې، یا د ماقبل دپاره صفت دې، یعنی د حضرت ابن عمر رحمته الله علیه تیریدل په یو سړی باندې اوشو، چه د خپل اوبښ نحر ئې بارکه (په ناسته) کوو، حضرت ابن عمر رحمته الله علیه او فرمائیل چه ده لره اودروه، په دې حال کښې چه دې مقید وی، یعنی دده گس لاس ترلې شوې وی، لکه چه د نحر په صورت کښې کولې شی، سنة ابی القاسم (صلی الله علیه وسلم) سنة منصوب بنزع الخافض دې، ای علی سنة یا بقدير الزم او یا مرفوع دې، هی سنة محمد (صلی الله علیه وسلم)

[۱۷۶۹] (۲) حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ يَغْنِي ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْحَجَرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقُومَ"

(۱) ولي الأوجز (ص ۵۹۴ ج ۳) قال الحافظ ونحر البقر جائز عند الجمهور والمستحب الذبح لقوله تعالى ان تذبحوا بقره وفيه خلاف الحسن بن صالح. آه، اصل کښې په دې کښې اسهل ته کتلې شوی دی چه دکوم حیوان په حق کښې کوم صورت اسهل وو هغه اختیار کړې شوي دي د اوبښ په حق کښې اسهل نحر دې په دې وجه دې کښې نحر اولی دې اوبه غنم او بقر کښې اسهل ذبح ده په دې وجه دلته ذبح اولی ده.

(۲) صحيح البخاري/الحج ۱۱۸ (۱۷۱۳)، صحيح مسلم/الحج ۶۱۳ (۱۳۲۰)، سنن النسائي/الكبرى/الحج (۴۱۳۴)، (تحفة الأشراف: ۶۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۹، ۸۶، ۳/۲)، سنن الدارمي/المناسك ۷۰ (۱۹۵۵) (صحيح)

(۳) صحيح البخاري/الحج ۱۲۰ (۱۷۱۶)، ۱۲۱ (۱۷۱۷)، صحيح مسلم/الحج ۶۱ (۱۳۱۷)، سنن النسائي/الكبرى/الحج (۴۱۴۶، ۴۱۴۷)، سنن ابن ماجه/المناسك ۹۷ (۳۰۹۹)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷۹/۱)، ۱۲۳، ۱۲۲، ۱۴۳، ۱۵۴، ۱۵۹، سنن الدارمي/المناسك ۸۹ (۱۹۸۳) (صحيح)

عَلَى بُذْنِهِ وَأَقْسَمَ جُلُودَهَا وَجَلَّالَهَا، وَأَمَرَنِي أَنْ لَا أُعْطِيَ الْجَزَارَ مِنْهَا شَيْئًا، وَقَالَ: "نَحْنُ نَقْطِئُهُ مِنْ عِنْدِنَا".

حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته امر اوکړو چه زه د خپلو اوبسانو سره اودرېږم: (چه هغه نحر کولې شو، او د هغې خرمن او جهول لره تقسیم کړم - قصاب ته ددې نه هیڅ خیز ورنه کړم، هغوی او فرمائیل چه د قصاب مزدوری به مونږ د خپل خان نه ورکوله -) "د قربانی د خاړوی نه به مو هیڅ په مزدوری کښې نه ورکول -"

باب فِي وَقْتِ الْإِحْرَامِ

باب: ۲۱ - د احرام تړلو وخت.

دلته کښې دوه خیزونه دي، یو مکان احرام، یعنی محل احرام چه هغې ته میقات وئیلې شی، ددې باب په شروع کښې تیر شوي دي، او دویم خیز زمان او وقت احرام دي، چه هغې لره مصنف دلته کښې بیانوی.

په دې خبره پوهیدل پکار دي، چه د احرام مسنون طریقه داده، چه اول دې سرې گندلې شوې جامې اوباسی، او د احرام په نوم دې دوه خادرونه واغوندی، او دوه رکعت ته تحیه الاحرام دې ادا کړی (د احرام په خادر کښې دې سر پټ کړی، بیا دې سلام اړولو نه پس سر ښکاره کړی، او د حج یا عمرې څه چه هم مقصود وی، دهغې په نیت سره دې تلبیه وائی، بس اوس دې محرم شو، خلاصه دا چه د نسک په ارادې سره تلبیه وئیلو نوم احرام دي، دې حاصل دا شو، چه احرام دي دمانځه په ځانې باندې په ناسته قبلې ته مخامخ اوتري، د احنافو او حنابلو په نزد اولی دادی، او د شافعیه په نزد اولی دادی، چه د مونځ نه فارغیدو نه پس، چه کله په سورلئ باندې سور شی، او د میقات نه روانیږی، هغه وخت کښې دې تلبیه وائی او محرم دي شی، وعن مالک روایتان دا د ترجمه الباب د مسئلې تشریح شوه.

[۱۷۷۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي ابْنَ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي غُصَيْنٌ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِزْرِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: يَا أَبَا الْعَبَّاسِ، عَجِبْتُ لِاخْتِلَافِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبْنَ أَوْجَبَ، فَقَالَ: "إِنِّي لَا أَعْلَمُ النَّاسَ بِذَلِكَ، إِنَّمَا كَانَتْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُجَّةً وَاحِدَةً قَبْلَ هُنَاكَ اخْتَلَفُوا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجًّا، فَلَمَّا صَلَّى فِي مَسْجِدِهِ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رُكْعَتَهُ أَوْجَبَ فِي فُلْجِيهِ، فَأَهْلَ بِالْحَجِّ جِبْنَ فَرَعُ مِنْ رُكْعَتِهِ، فَسَمِعَ ذَلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ فَحَفِظْتُهُ عَنْهُ، ثُمَّ رَكِبَ فَلَمَّا اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ أَهْلًا، وَأَذْرَكَ ذَلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ، وَذَلِكَ أَنَّ النَّاسَ إِذَا كَانُوا يَأْتُونَ أَرْسَالَ فَسَمِعُوا جِبْنَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ يَهْلُ، فَقَالُوا: إِنَّمَا أَهْلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبْنَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ، ثُمَّ مَخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا عَلَا عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ أَهْلًا، وَأَذْرَكَ ذَلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ، فَقَالُوا: إِنَّمَا أَهْلَ جِبْنَ عَلَا عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ، وَإِنَّمَا اللَّهُ، لَقَدْ أَوْجَبَ فِي مُصَلَّاهُ وَأَهْلَ جِبْنَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ وَأَهْلَ جِبْنَ عَلَا عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ". قَالَ سَعِيدٌ: فَمَنْ أَخَذَ يَقُولُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ أَهْلًا فِي مُصَلَّاهُ إِذَا فَرَعُ مِنْ رُكْعَتِهِ.

حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ ته اووئیل ای ابو العباس ماته تعجب دي چه اصحاب رسول د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په احرام کښې اختلاف کوی چه

هغوی په کوم وخت کښې احرام ترلې وو - هغوی او فرمائیل: زه په دې باره کښې د ټولو نه زیات خبردار یم - په اصل کښې حضور ﷺ هم یو حج کړې دې نو په دې وجه سره اختلاف شوې دې - هغوی ﷺ د حج په نیت سره روان شو، کله چه هغوی په خپل جمات ذوالحلیفه کښې دوه رکعتہ ادا کړل نو حضور ﷺ هم په دې مجلس کښې نیت او فرمائیلو او ددې دوو رکعتونو د فارغ کیدو نه پس ئې د حج تلبیہ او وئیله - پس څه خلقو دغه واوریدله او هغې لره ئې یاده کړه - بیا هغوی په خپلې سورلۍ باندې سواره شو، کله چی سورلی اودریدله نو هغوی ﷺ تلبیہ او وئیله - څه خلقو دې لره یاد کړل - په حقیقت کښې خلق به ډلې ډلې حضور ﷺ ته راتلل نو کومو خلقو چه د هغوی نه تلبیہ اوریدله په داسې حال کښې چه هغوی ﷺ په اوښه باندې ناست وو، نو هغوی هم دا اوگنړله چه حضور ﷺ په خپله اوښه باندې د سوریډو نه پس کله چه هغه اودریدله، تلبیہ ئې او فرمائیله - بیا رسول الله ﷺ روان شو او کله چه د مقام بیداء بلندی ته اورسیدو نو هغوی ﷺ تلبیہ او وئیله - څه خلقو دې لره اومندله نو هغوی اووې چه حضور ﷺ د مقام بیداء په بلندی باندې تلبیہ وئیلې ده - (سعید وائی) قسم دې په الله! حضور ﷺ هم په خپل جائې نماز باندې تلبیہ وئیلې وه - بیا چه کله حضور ﷺ په خپله اوښه باندې کیناستو او اوښه پاسیدله نو تلبیہ ئې او وئیله - او کله چه د مقام بیداء بلندی ته اورسیدل نو هغوی تلبیہ او وئیله - سعید بن جبیر وائی چه کوم خلق د حضرت ابن عباس رضی الله عنہ په بیان باندې عمل پیرا دی نو هغوی د خپلو دوو رکعتو کولو نه پس په جائې نماز باندې تلبیہ وائی -

تشریح: قوله: عن سعید بن جبیر قال قلت لعبدالله بن عباس یا ابا العباس عجبت لاختلاف اصحاب رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فی اهلل رسول الله (صلی الله علیه وسلم)

مضمون حدیث:

په دې سلسله کښې روایات حدیثیه هم مختلف دی، په حدیث الباب کښې دادی، چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنہ نه ددې اختلاف روایات تپوس او کړې شو، هغوی چه کوم جواب ارشاد او فرمائیلو، دهغې حاصل دادې، چه نبی کریم ﷺ ته بعد الهجرة چونکه صرف د یو حج موقع ملاؤ شوې وه، ددې وجې نه رش وو، چاچه به اوریدل چه نبی کریم ﷺ حج ته تشریف اوړی، نو هغه به د رسول الله ﷺ په قافله کښې شاملیدو، عرض دا چه ټول خلق په یو ځانې د مدینې منورې نه روان شوې نه وو، پس کوم خلق چه د شروع نه د نبی کریم ﷺ سره وو، هغوی نبی ﷺ ته زیات نزدې وو، دهغوی بیان خو دادې، چه نبی کریم ﷺ د مانځه دځانې نه احرام ترلې وو، او کوم خلق چه دهغوی نه لرې وو، د مسجد ذوالحلیفه نه بهر هغوی ته خبر اونشو، بیا چه د جمات نه بهر دروازي ته نبی کریم ﷺ تشریف راوړو، او په سورلۍ باندې سوریډو په وخت کښې هغوی تلبیہ دوباره وئیله، (۱) نو هغې خلقو دا

(۱) د حاجی دپاره دا مستحب دی چه هغه په ټولو تغیر د احوالو په وخت کښې تلبیہ او وائی، پورته د ختلو په وخت هم، لاتدې د رابښکته کیدو په وخت هم، د قافلي سره د ملاقات په وخت هم وغیره، وغیره.

او ګڼل، چه نبی کریم ﷺ د احرام نیت په دې وخت کېږي کړې دې، او کوم خلق چه دغه وخت هم موجود نه وو، بلکه نور هم روستو د نبی کریم ﷺ په قافله کېږي شامل شوي وو، نو چه کله د نبی کریم ﷺ سورلي په بیداء ډیري باندې ختله، او هغه وخت کېږي نبی کریم ﷺ بیا تلبیه وئيله، نو هغې خلقو دا او ګڼل، چه نبی کریم ﷺ د احرام نیت دې وخت کېږي کړې دې، و ایم الله لقد اوجب فی مصلاه، په خدائي قسم حقیقت دادې، چه نبی کریم ﷺ احرام د خپل مانځه دخاني نه ترلې وو،

تشریح: قوله: بیدائکم هذه التي تكذبون على رسول الله (صلی الله علیه و سلم) فیها الخ: حضرت ابن عمر رضی الله عنهما دهغې حضراتو تردید فرمائي، کوم حضرات چه دا وائي، چه نبی کریم ﷺ احرام په بیداء ډیري دپاسه ترلې وو، ددې روایت د الفاظو متبادره معنی دا په پوهه کېږي راځي، چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما کله د بیداء ډیري په خوا کېږي تیریدو، هغې لره لیدلو سره هغوی او فرمائیل، دا هغه ډیري ده، د کومې باره کېږي چه بعضې خلق دا غلطه خبره کوي، چه نبی کریم ﷺ ددې خاني نه احرام ترلې وو، بیا ئې ددې نه پس او فرمائیل، چه نبی کریم ﷺ خو احرام د مسجد ذوالحلیفه سره نزدې خاني نه ترلې وو (یعنی عند الركوب كما فی رواية الصحيحین) په دې حدیث کېږي ابن عمر رضی الله عنهما بعضې صحابه کرامو طرف ته د کذب نسبت کړې دې، کذب وئيلي شي، خلاف واقع خبر ورکولو ته، که عمدا وی او که سهوا او خطاء وی، والمراد ههنا الثاني.

تشریح: قوله: قال المنذري و أخرجه البخاري و مسلم و الترمذي و النسائي وابن ماجه (عون)

[۱۷۷۱] (١) حَدَّثَنَا الْقُعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "يَبْدَأُكُمْ هَذِهِ الَّتِي تَكْذِبُونَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا مَا أَهْلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مِنْ عِنْدِ الْمَسْجِدِ، يَعْنِي مَسْجِدَ ذِي الْحُلَيْفَةِ."

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما فرمائي: تاسو خلق ددې میدان بیداء په باره کېږي د رسول الله ﷺ متعلق غلطه وائي - هغوی هم د جمات نه تلبیه شروع فرمائيلي وه ... یعنی د ذوالحلیفه د جمات نه -

[۱۷۷۲] (٢) حَدَّثَنَا الْقُعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ عَبْدِ بْنِ جُرَيْجٍ، أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: "يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، رَأَيْتَكَ تَصْنَعُ أَرْبَعًا لَمْ أَرِ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا، قَالَ: مَا هُنَّ يَا ابْنَ جُرَيْجٍ؟ قَالَ: رَأَيْتَكَ لَا تَمْسُ مِنَ الْأَرْكَانِ إِلَّا الْيَمَانِيَّ، وَرَأَيْتَكَ تَلْبَسُ الْبِغَالَ السَّبْتِيَّةَ، وَرَأَيْتَكَ تَصْبِغُ بِالصُّفْرِ، وَرَأَيْتَكَ إِذَا

١: صحيح البخاري/الحج ٢(١٥١٥)، ٢٠(١٥٤١)، والجهاد ٥٣(٢٨٦٥)، صحيح مسلم/الحج ٣، ٤(١١٨٦)، سنن الترمذي/الحج ٨(٨١٨)، سنن النسائي/الحج ٥٦(٢٧٥٨)، وانظر أيضا ما بعده، (تحفة الأشراف: ٧٠٢٠)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المناسك ١٤(٢٩١٦)، موطا امام مالك/الحج ٩(٣٠)، مسند احمد(١٠/٢، ١٧، ١٨، ٢٩، ٣٦، ٣٧، ٦٦، ١٥٤)، سنن الدارمي/المناسك ٨٢(١٩٧٠) (صحيح)

٢: صحيح البخاري/الوضوء ٣٠(١٦٦)، والحج ٢٨(١٥٥٢) (مختصرا) ٥٩(١٦٠٩) (مختصرا)، واللباس ٣٧(٥٨٥١)، صحيح مسلم/الحج ٥(١١٨٧)، سنن الترمذي/الشمائل ١٠(٧٤)، سنن النسائي/الطهارة ٩٥(١١٧)، سنن ابن ماجه/اللباس ٣٤(٣١٦)، (تحفة الأشراف: ٧٣١٦)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ٩(٣١)، مسند احمد(١٠/٢، ١٧، ٢٦، ١١٠) (صحيح)

كُنْتُ بِمَكَّةَ أَهْلَ النَّاسِ إِذَا رَأَوْا الْهَلَالَ، وَلَمْ تَهْلُ أَنْتَ حَتَّى كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: أَمَّا الْاِرْكَانُ، فَإِنِّي لَمْ أَرَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَّ إِلَّا الْيَمَانِينَ، وَأَمَّا النَّعَالُ الْيَتَبَتَّةُ، فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبَسُ النَّعَالَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَعْرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا، فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا، وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْبِغُ بِهَا، فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَصْبِغَ بِهَا، وَأَمَّا الْإِهْلَالُ، فَإِنِّي لَمْ أَرَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْلُ حَتَّى تَتَّبِعَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ".

حضرت عبید بن جریج وائی، چه هغوی حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما ته او وئیل: ای ابو عبد الرحمن زه تالره په څلورو کارونو کولو باندې وینم، ستاسو څوک ملگری دې لره نه کوی. هغوی او فرمائیل: ای ابن جریج هغه څه دی؟ هغوی او وې ما تاسو لره لیدې دې چی تاسو د طواف په دوران کښې، د بیت الله شریف صرف دوه کونې [یمانیان] حجر اسود او رکن یمانی، مسه کوی، او تاسو مې لیدلې ئی چه تاسو د داسې څرمنې پیزار په خپو کوی چه په هغې باندې وینسته نه وی، او تاسو مې لیدلې ئی چه تاسو زرد (زېر) رنگ استعمالوئ. کپرو کښې یا په وینستو کښې په طور د خضاب سره، او ما تاسو لره لیدلې دې چه کله تاسو په مکه کښې ئی نو خلق د میاشتي لیدو سره احرام ترې مگر تاسو په اتم ذی الحجه باندې احرام ترې. حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما جواب ورکړو: تر کومه پورې چه په طواف کښې، د ارکانو د مسه (ښکلولو) تعلق دې نو ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره لیدلې دې چه هغوی به صرف دواړو یمانی ارکانو لره مسه کول. حجر اسود او رکن یمانی لره. او د بې وینستو څرمن د پیزار نو ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره لیدلې دې چه د هغوی پیزار به د داسې څرمنې وو چه په هغې باندې به وینسته نه وو او هغوی صلی اللہ علیہ وسلم به په دې کښې وضوء (اودس) کووله نو زه هم داسې پیزار خوښوم. او پاتې شو زرد (زېر) رنگ نو ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره لیدلې دې چه هغوی به په دې سره رنگ کولو، لهذا زه هم په دې سره رنگ کول خوښوم. پاتې شوه احرام او تلبیه ... نو ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره نه دې لیدلې چه هغوی د سورلئ د پورته کیدو نه مخکښې تلبیه وئیلې وی.

يا ابا عبد الرحمن رايتك تصنع اربعا لم ارا احدا من اصحابك يصنعها الخ

مضمون حدیث:

يو سړی د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما نه تپوس او کړو، چه زه تاسو وینم، چه څلور کارونه داسې کوی، چه هغې لره ستاسو د ملگرو نه بل هیڅوک نه کوی (په دې حصر باندې اشکال دې، هغې لره به هم مخکښې په تشریح کښې بیان کړو) په دې هغوی ترې تپوس او کړو، چه هغه څلور کارونه څه څه دی، هغه سړی اوئیل (۱) زه وینم، چه تاسو د بیت الله شریف به ارکان اربعه کښې صرف د دواړو رکنین یمانیین استلام کوی، یعنی د رکنین شامیین استلام نه کوی، (۲) او بل دا چه تاسو همیشه سبتی پڼرې اچوئ (یعنی د څرمنې صفا پڼرې، چه په هغې باندې وینسته نه وی).

(۳) تاسو د زیر رنگ جامې اغوندئ، یا مطلب دا چه تاسو په خپلو وینستو کښې خضاب اصفر یعنی زیر رنگ پورې کوی (فیه قولان صبح الثوب او صبح الشعر)

(۴) چه کله تاسو په مکه کښې یئ، نو زه وینم چه نور خلق د یکم ذی الحجې نه احرام ترې،^(۱) او تاسو د یوم التروییه نه مخکښې احرام نه ترې، بلکه خاص یوم التروییه یعنی اتم ذی الحجې باندې احرام ترې.

د جواب خلاصه :

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما ددې څلورو وارو خبرو ترتیب وار جواب ورکول شروع کړل، په شروع کښې د دریو باره کښې خو د ټولو یو جواب وو، چه ما حضور صلی الله علیه و آله لره اولیدلو، چه داسې ئې کول، او د څلورم ځیز باره کښې هغوی خو داسې فرمائیلې نه شو، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله داسې کړې وو، ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د ذی قعده په آخره کښ (۲۵ یا ۲۶ ذیقعدہ فیه قولان) د ذوالخليفة نه د تلو په وخت کښې احرام ترلې وو، لیکن بهر حال د سفر په شروع د سوریډو په وخت کښې ئې ترلې وو، او کوم خلق چه مخکښې نه په مکه کښې مقیم وی د کومو باره کښې چه خبره کیږي، دهغوی د سفر ابتداء چونکه د یوم التروییه نه کیږي، چه په دغه ورځ هغوی د مکې نه سور شي، او منی طرف ته ځي، ددې وجې نه ابن عمر رضی الله عنهما به هم دغه وخت کښې احرام ترلو، دې دپاره چه یو لحاظ سره د حضور صلی الله علیه و آله اتباع اوشي، یعنی عند الركوب.

په دې افعال اریعه کښې بعضې داسې دی، چه هغې لره ټول حضرات یا کم از کم اکثر خلق کوی، نو بیا د سائل دا حصر کول، چه ستاسو نه علاوه بل هیڅوک دا نه کوی، څرنگه صحیح ده؟ ددې په جواب کښې یا خو دا وئیلې شي، چه دا خبره سائل د خپل علم په اعتبار سره کړې وه، او یا داسې وئیل پکار دی، چه ددې مراد دادې، چه ددې څلورو مجموعه سوا ستاسو نه بل هیڅوک نه کوی، لهذا د مجموعې په اعتبار سره حصر صحیح شو، (قسطانی اشاره) په دغې څلورو کښې اول او آخر لږ د تشریح کولو قابل دي، د آخر تشریح خو اوشوه، او د اول تشریح داده.

د بیت الله ارکان اریعه :

دا خبره پیژندل پکار دی، چه د بیت الله څلور ارکان دی، چه د طواف د ترتیب په اعتبار سره دا دی، رکن حجر اسود، یعنی هغه گوټ چه په کښې حجر اسود پروت دي، ددې نه د طواف شروع کیږي، رکن عراقی، رکن شامی، دا دواړه د حطیم طرف ته دی، دې دواړو ته تغلیبا رکنین شامیین وئیلې کیږي، او څلورم رکن رکن یمانی دي،^(۲) رکن یمانی او رکن اسود دواړو ته تغلیبا یمانیین وئیلې شي، لکه چه دلته په حدیث کښې دی، په دې څلورو کښې صرف دوه ارکان، یعنی رکن اسود او رکن یمانی ته دا خصوصیت حاصل دي چه دا په قواعد ابراهیمی باندې دی، او باقی دوه یعنی شامیین په قواعد ابراهیمی باندې نه

^(۱) په دې کښې د ائمه و مذاهب دادی، د امام مالک په نزد په یکم ذی الحجې باندې ترل اولی دی، اود شوافعو او حنابلو په نزد په یوم التروییه باندې، اود احنافو په نزد کلهقدر فهو الفضل (حاشیه بلل).
^(۲) ددې ارکانو د جهات تعین داسې دي: الأول فی الجنوب الشرقي والثاني فی الشمال الشرقي والثالث فی الشمال الغربي والرابع فی الجنوب الغربي وباب الکعبة شرقي له، (تکمله منهل).

دی، (۱) ددې وجې نه صرف د یمانین استلام کیږي، او چونکه د رکن اسود یو فضیلت دا هم دي، چه په دې کښې حجر اسود پروت دي، چه د جنت نه راغلې کانړې دي، ددې وجې نه استلام سره ددې تقبیل هم مستحب دي، د جمهور صحابه، تابعین او د ائمه اربعه مشهور مذهب هم دادي، البته بعضي صحابه کرام لکه حضرت معاویه رضی الله عنه او حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه به د څلورو وارو ارکانو استلام کوؤ، کما رواه البخاری (۲) تعلیقا و الترمذی موصولا، د ترمذی شریف په روایت کښې دي، چه ابن عباس رضی الله عنه کله معاویه رضی الله عنه اولیدو، چه هغه د څلورو وارو ارکانو استلام کولو، نو هغوی پرې اعتراض اوکړو، معاویه رضی الله عنه او فرمائیل لیس شی من البیت مهجورا، چه د بیت الله شریف هیڅ یو حصه قابل ترک نه ده، او هم دا خبره د ابن الزبیر رضی الله عنه نه هم منقول ده (کما فی الفتح ج ۳ ص ۱۷۹) په دې ابن عباس رضی الله عنه او فرمائیل لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة، هم داسې حضرت امام شافعی رحمته الله فرمائیلې دي، چه دا ترک استلام هجرا للبيت نه دي، بلکه اتباع رسول صلی الله علیه و آله دي، او هجر څرنګه کیدې شي، هرکله چه هغه د ټول بیت الله شریف طواف کوي.

[۱۷۷۳] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعًا وَصَلَّى الْعَصْرَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ بَاتَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ حَتَّى أَصْبَحَ فَلَمَّا رَكِبَ رَاحِلَتَهُ وَاسْتَوَتْ بِهِ أَهْلٌ".

حضرت انس رضی الله عنه بیان کوي چه رسول الله صلی الله علیه و آله په مدينه کښې د ماسپخين مونځ څلور رکعتہ ادا کړل او په ذوالحلیفه کښې ئې د مازیګر دوه رکعتہ او کړل او هم هلته کښې ئې شپه تیره کړه تردې پورې چه صبا شو، بیا کله چه هغوی په خپله سورلۍ باندې سواره شو او سورلۍ پورته شوه نو هغوی صلی الله علیه و آله تلبیه او فرمائیله:—

تشریح: قوله: عن انس رضی الله عنه قال صلى رسول الله صلی الله علیه و آله (صلى الله عليه وسلم) الظهر بالمدينة اربعاً و صلى العصر بذي الحليفة ركعتين،

نبی کریم صلی الله علیه و آله د حجة الوداع په سفر کښې د مدينې نه د ماسپخين مونځ کولو نه پس روان شو، او ذوالحلیفه چه د مدينې نه شپږ ميله فاصله کښې دي، او د اهل مدينه ميقات دي رسيدلو نه پس ئې د مازیګر دوه رکعت ادا کړل، نبی کریم صلی الله علیه و آله په ذوالحلیفه کښې ټول

(۱) د حضور صلی الله علیه و آله د بعثت نه مخکښې واقعه ده چه د قریش کافرانو د بیت الله شریف سر دوباره تعمیر کړې وو، د تعمیر ابتداء ئې د رکنین یمانین د طرفه کړې وه لیکن موجوده رکنین د شامیین پورې د رسیدو نه پس اندازه اوشوه چه په دې تعمیر باندې دخرج کولو دپاره کوم طیب مال مونږ جمع کړې دي، که دا عمارت مونږ مخکښې پورې اورسولو تر کوم ځای پورې چه مخکښې وو نو دا مال به ناکافی شي په دې وجه هغوی ددې تعمیر صرف دهغه ځای پورې اوساتلو (کوم ځای پورې چه اوس دي) چه ددې په وجه دا دوه رکن په خپل اصلی قدیم ځای باندې نه دي (همدا مطلب دي په قواعد ابراهیمی باندې د نه کیدلو).

(۲) فی باب من لم يستلم الا الركنين الیمانین.

(۳) صحيح البخاري للحج ۲۴ (۱۵۴۶)، صحيح مسلم للمسافرين ۱ (۶۹۰)، سنن النسائي للصلاة ۱۱ (۳۷۸)، (۴۷۰)، سنن الترمذی للصلاة ۲۷۴ (۵۴۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۲۳۷، ۳۷۸) (صحيح)

پنځه مونځونه ادا کړل، مازیگر، مانبام، ماسخوتن، سحر، او بیا د بلې وړځې د ماسپڅین مونځ ادا کولو نه پس ټي احرام اوترو، او روان شو، د مسلم په روایت کښې ددې تصریح ده (بذل) او خپله په دې کتاب کښې راتلونکې روایت کښې هم د ماسپڅین نه پس د روانیدو ذکر دي، لیکن د ابوداؤد ددې روایت نه شبه کیږي، چه نبی کریم ﷺ د ذوالحلیفه نه په بله وړځ علی الصباح روان شو، حالانکه داسې نه ده.

[۱۷۷۴] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ، فَلَمَّا عَلَا عَلَى جَبَلِ الْبَيْدَاءِ أَهْلٌ".

د حضرت انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دي چه نبی کریم ﷺ د ماسپڅین مونځ ادا کړو، بیا په خپله سورلي باندې سور شو او هر کله چه هغوی ﷺ د مقام بیداء بلندی ته اورسیدل نو حضور ﷺ تلبیه او وئيله:-

[۱۷۷۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ يَعْنِي ابْنَ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، قَالَتْ: قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ: "كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَخَذَ طَرِيقَ الْفُرْعِ أَهْلٌ إِذَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ، وَإِذَا أَخَذَ طَرِيقَ أَحَدِ أَهْلِ إِذَا أَشْرَفَ عَلَى جَبَلِ الْبَيْدَاءِ".

حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه بیان کوي چه نبی کریم ﷺ به کله د "فرع" لار اختیار اوفرمائيله نو په دغه وخت کښې به ټي تلبیه شروع کووله او کله چه به سورلي هغوی ﷺ لره پورته کړو او سورلي به قائمه شوه، او کله چه به ټي د احد لاره اختیاروله نو په هغه وخت کښې به ټي تلبیته شروع کووله کله چه به د مقام بیداء په تیلو باندې ختلو:-

قال سعد بن ابی وقاص کان نبی الله (صلی الله علیه و سلم) اذا اخذ طريق الفرع اهل اذا استقلت به راحلته واذا اخذ طريق احد اهل اذا اشرف على جبل البیداء.

د محل احرام باره کښې راوی وائی، چه نبی کریم ﷺ د مدینې نه مکې طرف ته سفر کښې کله طریق الفرع اختیاروله، نو احرام به ټي په سورلي باندې د سوریډو په وخت کښې تړلو، او کله به چه د طریق احد نه نبی کریم ﷺ سفر کولو، نو احرام به ټي جبل بیداء باندې ختلو په وخت کښې تړلو.

د نبی کریم ﷺ دا متعدد سفرونه د حج دپاره خو کیدې نشي، ځکه چه حج خو نبی کریم ﷺ بعد الهجرة صرف یو کړې دي، البته عمرې ټي ډیرې کړې دي.

د مکې نه مدینې دپاره طرق اربعه:

ددې نه پس دا پیژندل پکار دي، چه د مدینې نه مکې ته تللو دپاره څلور لارې کتابونو لیکلې دي، په جزء حجة الوداع کښې هم حضرت شیخ محمد لیکلې دي، هغه دادی:

(۱) الطريق الشرقي (۲) الطريق السلطاني (۳) الطريق الفرعي (۴) طريق الفائر.

^۱ : سنن النسائي للحج ۲۵ (۲۶۶۳)، ۵۶ (۲۷۵۶)، ۱۴۳ (۲۹۳۴)، تحفة الأشراف: ۵۲۴، وقد أخرجه: مستد احمد (۲۰۷/۳)، سنن الدارمي للحج ۱۲ (۱۸۴۸) (صحيح لغيره)

^۲ : تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۳۹۵۶) (ضعيف)

ددې آخری باره کښې ئې لیکلې دی، چه طریق الهجرة هم دا ده، نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته هجرت هم په دې لاره باندې فرمائیلې وو، او نن سبا دا لاره په طریق الهجرة نوم سره مشهوره ده،^(۱)

دلته کښې دا اشکال کیږي، چه په مذکوره حدیث کښې طریق احد ذکر دې، حالانکه په دې طرق اربعه کښې طریق احد نشته، نو بیا دا کومه یوه لاره ده، بله دا چه حضرت په بذل کښې لیکلې دی، چه احد غر خو د مدینې نه شمال طرف ته دې، او مکه مکرمه جنوب طرف ته ده، زموږ حضرت شیخ محمد ﷺ به فرمائیل، چه شاید د طریق احد نه الطريق الشرقي مراد دې (احد د مدینې نه مشرق شمال طرف ته واقع دې، والله تعالی اعلم بالصواب).

بَابُ الْإِشْتِرَاطِ فِي الْحَجِّ

باب ۲۲- په حج کښې شرط لیکول

اشتراط فی الحج مشهوره اختلافی مسئله ده، او حاصل ددې دا دې، چه که یو سړې ته دا خطره وي، چه پته نه لگي، چه زه به احرام ترلو نه پس عافیت سره حج یا عمره اوکړې شم، او که نه؟ مکې مکرمې ته به اورسم، او که نه؟ نو هغه ددې حل داسې کوي، چه د احرام نیت داسې کوي، چه که بالفرض زه مکې مکرمې ته اونه رسیدم، نو په لاره کښې چه کوم خاني کښې راته عذر پېښ شي، حلال به شم.

[۱۷۷۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ الْعَوَامِ، عَنْ هِلَالِ بْنِ خَبَابٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ ضِبَاغَةَ بِنْتَ الزَّبِيرِ بِنْتُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ أَشْتَرِطُ؟ قَالَ: نَعَمْ"، قَالَتْ: فَكَيْفَ أَقُولُ؟ قَالَ: "قُولِي: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، وَفَعَلِي مِنَ الْأَرْضِ حَيْثُ حَبَسْتَنِي".

حضرت ابن عباس رضی الله عنه بیان کوي چه (ام حکیم) ضباغه بنت الزبیر بن عبد المطلب رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغله اووې وئیل: ای د الله رسوله زه د حج اراده لرم، نو د ایا خه، شرط کړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل: او - هغه اووې څنگه اووایم؟ حضور ﷺ ورته او فرمائیل: [لبيک اللهم لبيک زه به په لاره کښې هم په هغه خاني کښې حلالیږم په کوم خاني کښې چه ته مالره منع کوي -

اختلاف ائمه او منشاء د اختلاف:

په دې کښې د ائمه اختلاف دې، شافعيه او حنبله ددې اشتراط قائل دي، احناف او مالکيه قائل نه دي، او دا اختلاف متفرع دې، په یو بل اختلاف باندې، چه دهغې باب مخکښې مستقل راروان دې، یعنی احصار، په احصار کښې د ائمه اختلاف دادې، چه

(۱) دا لاره د ډیر وخت نه غیر آباءه وه اوس د یو څو کالو راسې تقریباً د ۱۴۰۳ هـ نه دا لاره شروع شوې ده دوباره دا سرک جوړ شوي دي.

(۲) سنن الترمذي للحج ۱۷ (۹۴۱)، سنن النسائي للحج ۶۰ (۲۷۶۷)، (تحفة الأشراف: ۵۷۵۴، ۶۲۱۴، ۶۲۳۲)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للحج ۱۵ (۱۲۰۸)، سنن ابن ماجه للمناسك ۲۴ (۲۹۳۶)، مسند احمد (۱/۳۳۷، ۳۵۲)، سنن الدارمي للمناسك ۱۵ (۱۸۵۲) (حسن صحيح)

احنافو خو دا وائی، چه دا د دشمن سره خاص نه دي، بلکه هر عذر او مرض ته شامل دي، لهذا د څه عذر په وجه سره چه محرم حرم شريف ته د تللو نه منع شو، نو گویا هغه ته احصار لاحق شو، او کوم حکم د احصار چه په قرآن مجید کښې مذکور دي، یعنی دم ورکول او حلالیدل، دا حکم ددي هم دي، لهذا د احرام په وخت کښې د هیڅ شرط لگولو ضرورت نشته، بغیر د شرط نه د قاعدې مطابق هدی ذبح کولو سره محرم حلالیدي شی، او ائمه ثلثه دا فرمائي چه احصار او دهغې کوم حکم چه په قرآن مجید کښې مذکور دي، هغه د دشمن سره خاص دي،^(۱) د دشمن نه علاوه که څه بل مانع پېښ شی، نو دهغې دا حکم نه دي، آخر ددي حل څه دي؟ نو شافعيه او حنابله فرمائي چه ددي حل اشتراط عند الاحرام دي، چه په حدیث الباب کښې ذکر دي، یعنی د احرام په وخت کښې به دانیت او کړی، اللهم محلی من الارض حیث حبستی، یا الله، په لاره کښې چه کوم ځائي کښې ته مالره د مخکښې تللو نه منع کړي، نو زما د حلالیدو ځائي به هم هغه وي، د شافعيه او حنابله په نزد د اشتراط دوه فائدي دي، یو دا چه اوس به د هغه دپاره حلالیدل جائز وي، دویم دا چه دم پزي هم واجب نه دي، بغیر د هدی نه حلالیدي شی، او د احنافو په نزد اشتراط مطلقا غیر مفید دي، ځکه چه حلالیدل دهغوی په نزد هسي هم جائز دي، او هدی څرنگه چه بغیر اشتراط واجب کیږي، دغه شان بعد الاشتراط هم واجب کیږي، فلا فائدة فی الاشتراط او د مالکيه په نزد هم اشتراط غیر مفید دي، دهغوی په نزد که حابس او مانع غیر عدو دي، یعنی د دشمن نه علاوه بل څه عذر ورته پېښ دي، نو بیا تحلیل بغیر د طواف نه هیڅ طریقي سره جائز نه دي، که شرط ئي لگولي وي، او که لگولي ئي نه وي.

د احنافو دلیل او د حدیث الباب توجیه:

د احنافو دلیل د حجاج بن عمرو هغه حدیث مرفوع دي، چه مخکښې په باب الاحصار کښې راروان دي، من کسر او عرج فقد حل، او د شافعيه او حنابله استدلال په حدیث الباب یعنی حدیث ضباعه بنت الزبیر بن عبد المطلب باندې دي،

احنافو وائی، چه که ستاسو مراد په دي حدیث کښې دا وي، چه بعد الاشتراط تحلیل جائز کیږي، په داسې طریقي سره چه دم هم ساقطیږي، نو بیا خو دا حدیث او دا حکم صرف دهغوی سره خاص دي، د واقعه حال لا عموم لها د قبیلې نه دي، او که مراد دادي، چه صرف حلال کیدلو دپاره دا شرط لگولي شی، او سقوط دم مراد نه دي، نو بیا په خصوصیت باندې هم د محمولول ضرورت نشته، ځکه چه دا حکم یعنی تحلیل بالهدی د ټولو دپاره دي، پاتې شوه دا خبره، چه د احنافو په نزد تحلیل بغیر اشتراط هم جائز دي، او دلته کښې حضور ﷺ هغوی ته د اشتراط حکم فرمائي؟ جواب دادي، چه ممکن ده، چه دا امر بلاشتراط صرف د هغوی د تسلي او تطیب خاطر دپاره وي، بعضې خبرې ښځو ته لږ وروستو په پوهه کښې راځي، که څوک اوائی، چه ددي تاویل حاجت څه دي؟ جواب دادي،

^(۱) ځکه چه د آیت شان نزول د حدیبیه والاقصه ده او په حدیبیه کښې چه کوم حصر واقع شوي وو هغه بالعدد وو لهذا ددي حصر دا حکم دي چه دم ورکولو سره حلال شی.

دی دپاره چه د من کسر او عرج الحدیث خلاف نه شی، او شافعیه حضرات د من کسر او عرج والا حدیث جواب دا ورکوی، چه دا حدیث مطلقاً نه دي، بلکه محمول عند الاشتراط دي، یعنی د کسر او او عرج واقع کیدو نه پس هغه دپاره تحلل جائز دي، که چرې عند الاحرام هغه د تحلل شرط کړې وي.

باب فی افراد الحج

باب: ۲۲- حج افراد احکام او مسائل

اقسام حج :

د جمهورو په نزد د نسك یعنی د حج درې قسمونه دي، قران، تمتع، او افراد، او د امام احمد رحمته الله په نزد یو څلورم قسم هم دي، فسخ الحج الى العمرة. چه په اصل کښ د تمتع یو خاص قسم دي، امام بخاری رحمته الله څلور واړه قسمونه په یو ترجمه الباب کښ ذکر کړي دي.

(۱) تعریف القرآن: د حج او عمرې دواړو په یو ځایي احرام تړل، بان یقول لیک بحج و عمرة، او که مخکښ صرف د عمرې احرام اوتړی، او بیا روستو د حج نیت هم اوکړی، یعنی ادخال الحج علی العمرة نو دا هم بغیر د کراهت نه جائز دي، او که ددې عکس وي (ادخال العمرة علی الحج) نو بیا به هم قران وي، لیکن داسې کول د احنافو په نزد خو صرف مکروه دي، او د شافعیه په قول راجح کښ جائز هم نه دي، بهر حال په قران کښ جمع بین الحج والعمرة وي، (۱) اول عمره کولې شی، (طواف او سعی) د هغې نه فارغ کیدو نه پس چه کله د حج تاریخونه راشی، نو په هغې کښ حج کولې شی، او په مینځ کښ تحلل یعنی خروج عن الاحرام نه وي، بلکه قارن په حالت احرام کښ اوسیدی.

(۲) تعریف التمتع: په دې کښ هم جمع بین الحج والعمرة فی سفر واحد وي، لیکن اول په اشهر حج کښ صرف د عمرې احرام تړلې شی، دهغې نه فارغیدو نه پس که هغه سائق الهدی نه وو، نو حلالیږی، او چه کله د حج تاریخونه راشی، نو په هغې کښ بیا د احج احرام تړی او حج کوی.

(۳) تعریف الافراد: صرف د حج په نیت سره احرام تړل، او حج کول.

(۴) فسخ الحج الى العمرة: دادي، چه سرې شروع کښ د حج احرام اوتړی، او روستو مکې مکرمې ته رسیدو نه پس د حج احرام فسخ کړی، او هغې لږه د عمرې احرام مقرر کړی، او د عمرې د افعالو نه فارغیدو نه پس حلال شی، دهغې نه پس په ایام حج کښ دوباره د حج احرام اوتړی، او حج ادا کړی، نبی کریم صلی الله علیه و آله د حجة الوداع په کال په صحابه کرامو باندې داسې طریقه کړې وه، چه دهغې خاص مصلحت وو. (۱)

(۱) دا خو زمونږ په نزد ده او د جمهورو په نزد په قران کښي عملاً خو صرف ارکان حج ادا کولې شی، نیت البته د حج او عمرې دواړو وي او گویا د افعال حج په ضمن کښي افعال عمره هم ادا کیږی دا مستقل یوه اختلافی مسئله ده کوم چه به وړاندې په خپل ځایي باندې راشی.
(۲) هغه دا چه د جاهلیت د زمانې د حج په میاشتو کښي به عمرې کولو ته افجر فجور (سخته گناه) گنړلې شوه (و یقولون اذا عفا الوباء وبراء الدبر و دخل صفر فقد حلت العمرة لمن اعمر) نو ۶

د جمهورو په نزد دا صورت د تمتع منسوخ دي، حضرت امام احمد ددي قائل دي، هغه دي لره منسوخ نه مني، دا خو دهغي اقسام حج او انواع نسك تعريف شو، اوس دلته دوه خبرې نورې پاتې شوې، چه نبی کریم ﷺ په دي قسمونو کښ کوم قسم اختيار فرمائيلي وو، دويمه خبره دا چه په دغي انواعو کښ د فضيلت په اعتبار سره ترتيب څه دي، دا دواړه خبرې د حديث الباب لاندې رارواني دي،

[۱۷۷۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَفْرَدَ الْحَجَّ".

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه رسول الله ﷺ حج افراد کړې وو -

تشریح: قوله: عن عائشة رضي الله عنها ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) افرد الحج:

د نبی کریم ﷺ په حجة الوداع کښ کوم احرام وو، په دي حديث کښ دهغي بيان دي، يعنی په امريين مذکورين کښ د امر اول.

د حضور ﷺ په احرام کښ اقوال سته:

په دي کښ د علماؤ شپږ اقوال مشهور دي، چه هغي لره حضرت شيخ په جزء حجة الوداع کښ ليکلي دي،

(۱) نبی کریم ﷺ مفرد وو، د اول نه تر آخر پورې، هم دا رائي د امام مالک هم ده، او هم دا په مذکوره حديث کښ هم دي.

(۲) نبی کریم ﷺ متمتع وو، او بعد الفراع عن العمرة حلال شوې هم وو، ليکن دا قول غلط

له... رسول الله ﷺ او غوښتل په لويه مجمع کښي د دي جاهليت د رسم پر زور ترديد اوشي او د ټولو مخکښي دا خبره راشي چه په اشهر حج کښي عمره جائز ده پس رسول الله ﷺ داسي او کړل چه کومو صحابه گرامو د حج افراد احرام ترلي وو او هغه سائق الهدی هم نه وو (او زيات تر خلق هم داسي وو) دي ټولو ته رسول الله ﷺ او فرمائيل چه تاسو خلق طواف او سعی کولو سره دا عمره اومني يعنی کوم احرام چه تاسو د حج په نيت سره ترلي دي په هغي کښي د حج نيت لره فسخ کولو سره د عمري نيت اوکړي او دا احرام حج احرام عمره کړي او د عمري نه فارغيدو سره حلال شي، خلق راس او گندلي جامي واغوندي او دا څو ورځي حلال اوسيدو سره په مکه کښي تير کړي چه ستاسو د دي حالت مشاهده ټول خلق اوکړي او پوهه شي چه دوی ټول عمره کولو سره حلال شو دي او دا خبره ښکاره مخي ته راشي چه په اشهر حج کښي عمره کول ناجائز او د گناه خبره نه ده او د رسول الله ﷺ فسخ الحج الي العمرة صرف په هغه خلقو باندې کول کوم چه سائق الهدی نه وو هم په دي وجه وو چه مسنله ښکاره مخي ته راشي ځکه چه د سائق الهدی دپاره حلال کيدل جائز نه دي، او دلته په دي فسخ سره چه د رسول الله ﷺ کوم مقصود وو هغه ښکاره په دي صورت کښي زيات ظاهر وه په داسي حال کښي چه خلق عمره کولو سره حلال هم شي ځکه چه که عمره خواوکړي خو حلال نه شي نو کتونکو ته به دا څنگه معلومه شي چه هغوی عمره کړې ده او حلال هم هغه څوک کيدې شي چا چه عمره کړې وي. وهذا غاية توضيح للمقام والله ولي المرام. ۱۲

(۱) صحيح مسلم الحج ۱۷ (۱۲۱۱)، سنن الترمذي للحج ۱۰ (۸۲۰)، سنن النسائي للحج ۴۸ (۲۷۱۶)، سنن ابن ماجه للمناسك ۳۷ (۲۹۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۱۷)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للحج ۱۱ (۳۷)، مسند احمد (۲۴۳/۶)، سنن الدارمي للمناسك ۱۶ (۱۸۵۳) (صحيح الإسناد)

دې، په يوه غلطۍ باندې مېنې دې، چه دهغې تشرېح راروانه ده،^(۱) ځكه چه په كثرت سره احاديثو كښ راغلي دي، لو استقبلت من امرى ما استدبرت لما سقت الهدى و لحلت، ددې نه صفا طور باندې معلومېږي، چه نبى كريم ﷺ د سائق الهدى كيدلو د وجې نه په مينځ كښ حلال شوې نه وو،

(۲) نبى كريم ﷺ متمتع وو، ليكن په مينځ كښ حلال شوې نه وو.

(۳) نبى كريم ﷺ د اول نه آخره پورې قارن وو، ابن قيم رحمه الله فرماني چه د نبى كريم ﷺ قارن كيدل د دولسو صحابه كرامو د رواياتو نه ثابت دى.

(۴) نبى كريم ﷺ ابتداء مفرد وو، انتهاء قارن وو، يعنى په شروع كښ نبى كريم ﷺ صرف د حج د احرام نيت فرمايلې وو، بيا ئې په هغې باندې د عمرې نيت هم او فرمايلو، يعنى نبى كريم ﷺ ادخال العمرة على الحج كړې وو،^(۵)

(۵) نبى كريم ﷺ ابتداء متمتع وو، او انتهاء قارن، اختاره الامام الطحاوى او په دې كښ قول خامس بعضې محققين شافعيه او مالكيه لكه امام نووي رحمه الله او قاضى عياض مالكي رحمه الله اختيار كړې دي.

د نبى كريم ﷺ د قران يو واضح دليل هغه حديث دې، چه مخكښ په باب القران كښ راروان دې، چه هغې لره ابن عباس رضي الله عنهما د عمر بن الخطاب رضي الله عنه نه روايت كړې دې، چه هغوى او فرمايل: اتانى الليلة آت من عند ربي عزوجل قال وهو بالعقيق فقال صل فى هذا الوادى المبارك و قل حجة فى عمرة، دا حديث په بخارى شريف كښ هم شته، ددې نه معلومېږي، چه د نبى كريم ﷺ حج، حج قران وو،^(۶) بلكه نبى كريم ﷺ په دې مامور من الله تعالى وو، بهرحال راجح هم دا دى، چه نبى كريم ﷺ قارن وو، كه په شروع كښ وى او كه انتهاء او مالا.

د نبى كريم ﷺ په احرام كښ د روايات مختلفه توجيه:

او د تعارض بين الروايات المختلفة توجيه يا خو داسې كيدې شي، يعنى د ابتداء او انتهاء فرق، چه ابتداء مفرد يا متمتع وو، او انتهاء قارن، او يا داسې اوئيلى شي، چه اصل دا ده، چه د سرې د كوم قسم هم احرام وو، د هغې اظهار په تلبيه كښ كول پكار دى، مثلاً كه مفرد دې، نو اودې وائى: لبيك اللهم ليك بحج الخ، او كه متمتع وى، نو اودې وائى: لبيك بعمرة الخ، او كه قارن دې، نو دواړه دې جمع كړي، او اودې وائى: لبيك بحج و عمرة، ليكن قارن دپاره ضرورى نه ده، چه هر ځل بحج و عمرة وائى، بلكه كله بحج او كله

^(۱) ددې منشأ هغه حديث دې كوم چه په باب القران كښې راروان دې: عن ابن عباس ان معاوية قال له اما علمت اني قصرت عن رسول الله ﷺ علي المروة، ددې تشرېح به هلته راځي.

^(۲) داسې كول عند الشافعيه خو جائز نه دى اود احنافو په نزد جائز مع الكراهة دى، وقد تقدم هذا الاختلاف في بيان انواع الحج.

^(۳) اگرچه كوم حضرات د حضور پاك ﷺ د قران قائل نه دي هغوى ددې حديث تاويل كړې دي او بل مطلب ئې اخستي دي هغه دا چه تاسو حج سره هم په دغه كال عمره هم او كړي يا دا چه تاسو خلقو ته او فرمايئ چه هغوى غواړي نو حج سره دې عمره هم او كړي.

صرف بعمره وئيلې شي، عرض دا چه د قارن دپاره د دواړو گنجائش شته، ليکن ظاهره خبره ده، چه د تمتع په تلبیه کښ به صرف بعمره وئيلې شي، او په افراد کښ به صرف بحج وئيلې شي، نو کوم سرې چه د نبی کریم ﷺ نه واوړيدل: ليک بعمره، هغه دا او گنړل، چه نبی کریم ﷺ متمتع دې، او چا چه واوړيدل: ليک بحج، نو هغه دا او گنړل، چه نبی کریم ﷺ مفرد دې، او چا چه واوړيدل ليک بحج و عمره، نو هغه دا نقل کړل، چه نبی کریم ﷺ قارن وو کما هو فی الواقع كذلك، ځکه چه د غير قارن دپاره ليک بحج و عمره وئيل صحيح نه دی.

په اقسامو د حج کښ د فضيلت په اعتبار سره ترتيب:

دويمه خبره دلته کښ دا بيانول دی، د کومې ذکر چه مخکښ راغلې دې، چه په دې اقسامو کښ د فضيلت په اعتبار سره ترتيب څه دې؟ نو په دې خبره پوهيدل پکار دی، چه د احنافو په نزد ترتيب داسې دې، القرآن ثم التمتع ثم الافراد، او د شافعيه په نزد بالکل ددې برعکس يعنی الافراد ثم التمتع ثم القرآن. ليکن د افراد افضليت دهغوی په نزد په دې صورت کښ دې، چه هغه سرې په دغه کال د حج نه فارغيدو نه پس عمره هم اوکړې، گنی فضيلت نشته،^(۱) بلکه په دې صورت کښ به افراد مفضل او مکروه وی، کما فی شرح الاقناع وغيره من كتب الشافعيه، او د مالکيه په نزد ترتيب داسې دې، الافراد ثم القرآن ثم التمتع، و عند احمد هكذا التمتع ثم الافراد ثم القرآن، د حنابله دليل دادې، چه نبی کریم ﷺ او فرماييل: لولا اني اهديت لاهللت بعمره، او ددې په شان نور روايات، يعنی دا چه نبی کریم ﷺ د تمتع تمنا فرماييله،^(۲) او ظاهره خبره ده، چه نبی کریم ﷺ د غير افضل تمنا نشوه فرماييلې، او د شافعيه دليل دادې، چه کوم افراد ته هغوی افضل وائی، په هغې کښ اهتمام زيات دې، ځکه په هغې کښ د حج دپاره د ميقات نه مستقل احرام ترلې شي، او بيا بعد الفراغ من الحج د عمرې دپاره خائله مستقل د من ادنی الحل نه احرام ترلې شي، په خلاف د تمتع،^(۳) چه اگر چه په دې کښ هم د دواړو دپاره ځان خائله احرام ترل وی، ليکن په مينځ کښ سرې د محظورات احرام نه فائده اخلي، د احرام تسلسل باقی نه پاتې کيږي، او په خلاف د قرآن چه په هغې کښ د عمرې افعال صرف تبعا او ضمنا موندلې کيږي، کما هو مسلك الجمهور.

^(۱) يعنی د ذی الحجه د ختميدو نه مخکښې گنی د ذی الحجه نه پس به دويم کال شروع شي په کتب شافعيه کښې ددې تصريح شته.

^(۲) ددې جوا دا کيدې شي چه د تمتع تمنا هغوی د يو عارض په وجه کوله هغه دا چه صحابو ته په حلال کيدو کښې تردد کيدلو په دې وجه دهغوی د تسلي دپاره هغوی ﷺ فرماييلی وو چه که زه هم ستاسو په شان سائق الهدی نه ووم نوزه به هم حلال شوې ووم او فسخ الحج الی العمره به مې کړې وه او ښکاره ده چه دغه کال فسخ الحج الی العمره د يو خاص مصلحت په وجه کړې شوې وه. والله تعالی اعلم

^(۳) دا دليل صراحت سره دهغوی په کتابونو کښې ماته ملاؤ نه شو، مستنبط کيږي.

[۱۷۷۸] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ، وَحَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَافِينَ لَيْلَةَ ذِي الْحِجَّةِ، فَلَمَّا كَانَ بِذِي الْحَلِيفَةِ، قَالَ: "مَنْ شَاءَ أَنْ يَهْلَ بِعَمْرٍاءَ فَلْيَهْلْ، وَمَنْ شَاءَ أَنْ يَهْلَ بِعَمْرٍاءَ فَلْيَهْلْ بِعَمْرٍاءَ"، قَالَ مُوسَى فِي حَدِيثٍ وَهَيْبٌ: "فَأَتَى لَوْلَا أَنِّي أَهْدَيْتُ لَأَهْلَلْتُ بِعَمْرٍاءَ، وَقَالَ فِي حَدِيثٍ حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ: وَأَمَّا أَنَا فَأَهْلُ بِالْحَجِّ فَإِنْ مَعِيَ الْهَدْيُ، ثُمَّ اتَّفَقُوا، فَكُنْتُ فِيهِمْ أَهْلُ بِعَمْرٍاءَ، فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ حِضْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، فَقَالَ: مَا يَبْكِيكَ؟ قُلْتُ: وَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ خَرَجْتُ الْعَامَ، قَالَ: ارْجِعِي عُمَرَتُكَ وَانْقُضِي رَأْسَكَ وَامْتَشِطِي، قَالَ مُوسَى: وَأَهْلِي بِالْحَجِّ، وَقَالَ سُلَيْمَانُ: وَأَصْنَعِي مَا يَصْنَعُ الْمُسْلِمُونَ فِي حَجَّتِهِمْ، فَلَمَّا كَانَ لَيْلَةَ الصَّدْرِ أَمَرَ، يَعْنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَذَهَبَ بِهَا إِلَى التَّنْعِيمِ، زَادَ مُوسَى: فَأَهْلَلْتُ بِعَمْرٍاءَ مَكَانَ عُمَرَتِهَا وَطَافْتُ بِالْبَيْتِ فَقَضَى اللَّهُ عُمَرَتَهَا وَحُجَّتَهَا. قَالَ هِشَامٌ: وَلَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ هَدْيٌ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: زَادَ مُوسَى فِي حَدِيثٍ حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ: فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةُ الْبُطْحَاءِ طَهَّرَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا.

حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بیان کوی چہ د ذوالحجہ د میاشتی پہ راتلو باندی مونہ د رسول اللہ ﷺ سرہ اووتلو۔ کله چہ ذوالحلیفہ مقام تہ راغلو نو حضور ﷺ او فرمائیل: خوک چہ د حج احرام تہل غوارپی نو اودی تری او خوک چہ غوارپی نو د عمری نیت دی اوکری۔ ... موسی بن ابراہیم د وہیب پہ روایت کنبی بیان کوی چہ ... (حضور ﷺ او فرمائیل) کہ ما د خان سرہ قربانی نہ وی راخستی نو ما بہ د عمری احرام تہلو۔ "پہ وراندی روایت کولو کنبی راویان متفق دی۔ (حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ) زہ د ہغہ افرادو نہ و مہ چاہہ د عمری دپارہ احرام او تہلو۔ بیا پہ لارہ کنبی پہ یوخانی کنبی زما حیض شروع شو۔ رسول اللہ ﷺ ماتہ تشریف راوړو او ما ژړل۔ هغوی ﷺ تپوس اوکړو ولي ژاری؟ ما اووی زہ غوارم چہ دا کال نہ وی راغلی (نو بنہ بہ وہ) حضور ﷺ او فرمائیل: خپلہ عمرہ پریردہ، خپلو وینستانو لره کولاو کرہ او گومنز اوکرہ۔ "موسی وائی: "او د حج نیت اوکرہ ... " او سلیمان اووی ... " او داسی اوکرہ لکہ څنگہ چہ مسلمان پہ خپل حج کنبی کوی۔ " الغرض کله چہ (د حج نہ) د واپسی ورځ راغله نو رسول اللہ ﷺ حضرت عبد الرحمن (ابن ابی بکر رضی اللہ عنہ) چہ دا د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا رور وو، حکم اوکړو، نو هغہ دی لره تنعیم تہ بوتله ... موسی مزید اووئیل: پس هغی د عمری احرام او تہلو۔ یعنی د خپلی عمری پہ بدله کنبی، بیا ئی د بیت اللہ شریف طواف اوکړو۔ هشام وائی ... پہ دی صورت کنبی خہ هدی (فدیہ وغیرہ) نہ وہ۔ "امام ابوداؤد رحمہ اللہ فرمائی چہ موسی د حماد بن سلمہ پہ روایت کنبی

۱: حدیث سلیمان بن حرب عن حماد بن زید قد أخرجه: سنن النسائي للحج ۱۸۵ (۲۹۹۳)، ۱۸۶ (۲۹۹۴)، تحفة الأشراف: ۱۶۸۶۳، ۱۶۸۸۲، وحدیث موسی بن اسماعیل عن حماد بن سلمة وموسى بن اسماعيل عن وهيب، قد تفرد بهما أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۲۹۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للحیض ۱ (۲۹۹۴)، ۷ (۳۰۵)، ۱۵ (۳۱۶)، ۱۶ (۳۱۷)، ۱۸ (۳۱۹)، الحج ۳۱/ (۱۵۵۶)، ۳۳ (۱۵۶۰)، ۳۴ (۱۵۶۲)، ۷۷ (۱۶۳۸)، ۱۱۵ (۱۷۰۹)، ۱۲۴ (۱۷۲۰)، ۱۴۵ (۱۷۵۷)، العمرة ۱۷۸۶۷، (۱۷۸۸)، ۹ (۱۷۸۸)، الجهاد ۱۰۵ (۲۹۵۲)، المغازی ۷۷ (۴۳۹۵)، صحيح مسلم للحج ۱۷ (۱۲۱۱)، سنن النسائي للطهارة ۱۸۳ (۲۹۱)، سنن ابن ماجه للحج ۳۶ (۲۹۶۳) (صحیح)

مزید او فرمائیل : بیا کله چه د بطحاء ورځ شوه (یعنی په منی کښې د اقامت شپه) نو حضرت عائشه رضی الله عنها پاکه شوې وه -

تشریح: قوله: انها قالت خرجنا مع رسول الله (صلی الله علیه و سلم) موافین هلال ذی الحجة الخ: مونږ د نبی کریم صلی الله علیه و سلم سره د حج دپاره د مدینې منورې نه وتلو، په دې حال کښ چه مونږ موندونکې وو، د ذی الحجة میاشت لره، یعنی د ذی الحجة میاشت شروع کیدونکې وه، د حافظ ابن قیم رحمه الله تحقیق دادي، چه نبی کریم صلی الله علیه و سلم د مدینې منورې نه د خیالې په ورځ ۲۵ ذی قعدة باندې روان شو، او د ابن حزم په رائي کښ په ۲۴ ذی قعدة یوم الخميس باندې، یعنی د زیارت په ورځ، لکه چه وارد دی، چه اکثر د نبی کریم صلی الله علیه و سلم عادت شریف په یوم الخميس باندې د سفر شروع کولو وو، او په دې باندې د ټولو اتفاق دې، او په روایاتو کښ تصریح ده، چه مکې مکرمې ته نبی کریم صلی الله علیه و سلم ۴ ذی الحجة باندې اورسیدو.

قوله: فلما كان بذی الحلیفة قال من شاء ان يهل بحج فليهل و من شاء ان يهل بعمره فليهل بعمره: په شروع کښ (۱) نبی کریم صلی الله علیه و سلم په ذوالحلیفه کښ صحابه کرامو ته اختیار ورکړې وو، چه د چا کوم قسم احرام ته زړه کیږي، هغسې دې اوتړي، بیا مخکښ مکې مکرمې سره نژدې نبی کریم صلی الله علیه و سلم د فسخ الحج الی العمرة اشاره او فرمائیله، چه کله صحابه کرامو داسې اونه کړل، (۲) نو بیا مروه ته رسیدلو سره نبی کریم صلی الله علیه و سلم صحابه کرامو ته د فسخ الحج الی العمرة امر جازم او قطعی ورکړو، نو هغوی د نبی کریم صلی الله علیه و سلم د حکم مطابق دا طواف او سعی لره د عمرې مقرر کړو، او حلال شو.

د احرام عائشه رضی الله عنها تحقیق:

فلما كان فی بعض الطريق حضت: حضرت عائشه رضی الله عنها او ټولې ازواج مطهرات په دې حج کښ متمتعات وې، او په تمتع کښ دا ضروری ده، چه محرم د حج نه مخکښ د عمرې نه فارغ شی، د حضرت عائشې رضی الله عنها دپاره دا ممکن نه وه، ځکه چه دا ټول حضرات مکې مکرمې ته په څلورم ذی الحجة باندې اورسیدل، اوس مخکښ په حج شروع کیدو کښ صرف څلور ورځې باقی وې، او حضرت عائشې رضی الله عنها ته حیض په دریم ذی الحجة باندې راتلل شروع شو، صرف په څلورو پنځو ورځو کښ طهارة عن الحيض او عمره دا ټول کارونه څرنگه کیدې شی، نو بیا عائشې رضی الله عنها څه او کړل؟ په دې سلسله کښ روایات حدیثیه کښ هم اختلاف دې، او د علماؤ او فقهاؤ په مینځ کښ هم اختلاف دې.

(۱) صحیح صورت حال همدغه دې گڼي ددې موجوده حدیث د ظاهر نه خو دا معلومیږي چه حضور صلی الله علیه و سلم صحابو ته د فسخ الحج الی العمرة امر په ذوالحلیفه کښې فرمائیلې وو حالانکه داسې نه ده. (کذا فی البدل)
(۲) اوځکه ئې اونه کړل چه هغوی خو دا غوښتل چه په کوم حال کښې تاسو یې هم په هغه حال کښې هغوی هم وی او هغوی د احرام په حالت کښې وو د سائق الهدی کیدو په وجه حلال کیدې نه شو ځکه هغوی فرمائیلې وو چه: لولا اني اهدیت لأهملت بعمره وحللت، چه که ماسره هدی نه وه نو ما به صرف د عمره احرام ترلې وو همدا وخت به تاسو سره حلال شوې ووم لیکن زه سائق الهدی یم او سوق هدی د تحلل نه مانع کیږي.

د احنافو رائي:

د احنافو په نزد خو ددې صرف يو حل وو، هغه دا چې هغه رفض عمره او کړي، دهغې قضاء به وروستو راوړي، او د حج احرام دې او تړي، ځکه چې حيض د عمرې نه خو مانع دې، د حج نه مانع نه دې، په حالت حيض کښ بنځه وقوف عرفه او رمي وغيره ټول کولې شي، البته طواف زیارت به پاکيدو نه پس او کړي، چې کله هم پاکه شي، احناف خو د عائشې رضي الله عنها په قصه کښ دا صورت اختيار کړې دې، هغوی هم دا وائي، چې عائشه رضي الله عنها عمره پرېخودله او مفرد بالحج شوه، او وروستو بيا هغې ددې عمرې قضا او کړه، چې هغې ته عمره التنعيم وئيلې شي، او په رواياتو کښ مشهوره ده.

د جمهورو رائي:

او د شافعيه وغيره په نزد دهغوی د مسلك مطابق ددې دوه حل دي، يو خو دا چې کوم احناف وائي، او دويم حل دا دې، چې عائشه رضي الله عنها د رفض عمره په ځانې د عمرې په احرام باندې د حج د احرام نيت هم او کړي، او قارنه شي، ځکه چې د جمهورو په نزد په قران کښ صرف افعال حج ادا کولې شي، او د حج نه مخکښ د عمرې افعال مستقل نه شي کولې، کما سبق تفصيله في بيان انواع النسك) جمهور علماؤ په احرام عائشه رضي الله عنها کښ دا دويم شکل اختيار کړې دې، يعنې عائشه رضي الله عنها په شروع کښ متمتع وه، او بيا وروستو قارنه شوه، او هغې رفض عمره نه وه کړې، اوس سوال دا پيدا کيږي، چې په آخره کښ د محصب نه هغې چې کومه عمره کړې وه (عمره التنعيم) هغه څنگه وه؟ ددې باره کښ هغوی دا وائي، چې هغه عمره مستانفه وه، يعنې مستقل عمره (۱)، او د عمره مرفوضه قضاء نه وه، څرنگه چې احناف وائي.

د احنافو او شافعيه په دې اختلاف باندې پوهيدلو نه پس اوس مخکښ تاسو روايات او گوري، تاسو به دواړه قسمه روايات اومومي، د بعضو نه د احنافو تائيد په نظر راځي، او د بعضو نه د شوافعو او جمهورو تائيد بنکاره کيږي، چې کله يو روايت د احنافو خلاف راځي، نو هغوی په هغې کښ تاويل کوي، دغه شان چې کله د شافعيه خلاف روايت راځي، نو هغوی په هغې کښ تاويل کوي.

فانده: دا چې کوم مخکښ مونږ د حضرت عائشه رضي الله عنها په احرام کښ اختلاف او دهغې تفصيل ليکلې دې، د کتاب الحج ډير اهم او مشهور بحث دې، عجيبه اتفاق دې، چې څرنگه د حضور صلی الله علیه و آله په احرام کښ د علماؤ سخت اختلاف دې، دغه شان د نبی کریم صلی الله علیه و آله د زوجه محترمه حضرت عائشه رضي الله عنها په احرام کښ هم د علماؤ اختلاف او طويل بحث دې.

قوله: ارفضى عمرتك وانقضى راسك و امتشطى:

دا ټول الفاظ صريح دي د رفض عمره باره کښ، چې دهغې احنافو قائل دي، شافعيه وغيره ددې تاويل دا کوي، چې مراد دادې، چې د عمرې افعال ترك کړه، د عمرې احرام ترك کول

۱، ځکه چې په قران کښي چې د حج سره کومه عمره کيږي هغه خوضمنا کيږي دهغه زړه او غوښتل چې زه مستقل هم يوه عمره او کړم لکه څنگه چې نورو ازواجو کړې ده.

مراد نه دی، او مطلب دا دی، چه صرف افعال حج ادا کړه، چه دهغي په ضمن کښ به عمره هم ادا شی، لکه چه عند الجمهور په قران کښ کیږی، لیکن په دې باندې اشکال کیږی، چه نبی کریم ﷺ عائشه رضی الله عنها ته د نقض راس (کمسنی پرانستلو) او امتشاط یعنی ږمنز کولو هم حکم فرمایلی دی، دا دواړه خو د احرام سره منافی دي، ددې په جواب کښ هغوی وائی، چه د نبی کریم ﷺ مراد دادې، چه که ضرورت او گنډې، نو په مزه مزه ږمنز وغیره اوکړه، په داسې طریقې سره چه ویښته مات نه شی، والله تعالی اعلم.

قوله: فاهلت بعمره مکان عمرتها: په دې سره هم د احنافو تائید کیږی، کما هو ظاهر.
قوله: قال هشام و لم یکن فی شی من ذلك هدی:

په دې جملې سره هم د احنافو تائید کیږی، ځکه که چرې حضرت عائشه رضی الله عنها قارنه وه کما قالوا، نو بیا د هدی نفی ولې کولې شی، په قارن باندې خو دم قران بالاتفاق واجب دي، جناب قاضی عیاض رضی الله عنه هم ددې اعتراف کړې دي، اگر چه امام نووی رضی الله عنه دې لره رد کړې دي کما فی الحل المفهم، ابن قیم په جواب کښ وئیلی دی، چه دا جمله د هشام د طرف نه مدرج ده، بعضو نورو راویانو دې لره ذکر کړې نه ده.

قوله: فلما كانت ليلة البطحاء طهرت عائشة رضی الله عنها:

ليلة البطحاء، خو ليلة المحصب ته وئیلی شی، کوم ځاني چه هغوی د منی نه د وتلو نه پس په لاره کښ حصار شوې وو، او دا د څوارلسمې ذې الحجې شپه وه (په دیارلسم تاریخ باندې نبی کریم ﷺ د منی نه واپس شوې وو).

په روایت باندې قوی اشکال او جواب:

که مونږ دې روایت لره صحیح اومنو، نو سوال پیدا کیږی، چه حضرت عائشه رضی الله عنها طواف زیارت کله کړې وو؟ ظاهره خبره ده، چه طواف زیارت ئې خو ددې نه ډیر مخکښ کړې وو، او ددې روایت مطابق دهغي مخکښې حالت د حیض وو، او په حیض کښ طواف ممنوع دي، ددې وجې نه ابن حزم دې روایت لره منکر گرزولي دي.

په دې باندې ټول روایات متفق دي، چه حضرت عائشه رضی الله عنها ته حیض د دخول مکه نه مخکښ په مقام سرف کښ شروع شوې وو، بیا طهر ورته کله حاصل شو، په دې کښ دوه روایتونه دي، په یو روایت کښ دی، یوم عرفة، او په دویم روایت کښ دی، یوم النحر، او وئیلی شوې دی، چه د یوم عرفة د غسل نه مراد خو نفس غسل دي، چه د وقوف عرفة دپاره هغي کړې وو (سره د حیض نه) او په یوم النحر کښې فی الواقع هغي ته طهر حاصل شو.

او د حضرت شیخ والد صاحب مولانا محمد یحیی صاحب دا فرمائي، چه ددې روایت په سیاق کښ تقدیم او تاخیر شوې دي، اصل سیاق ددې هغه دي، چه د څو روایاتو نه پس راروان دي، و لفظه: فلما كانت ليلة البطحاء و طهرت عائشة قالت يا رسول الله (صلی الله علیه و سلم) اترجع صواحبی الخ، په دې روایت کښ طهرت عائشة جمله حالیه ده، (۱) ای و قد طهرت عائشة قبلها، سبحان الله څه مزیدار جواب دي.

۱. په خلاف د موجوده روایت چه په دې کښې دا جمله د شرط جزا واقع کیږی فتأمل.

[۱۷۷۹] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ تَوْقَلٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حُجَّةِ الْوُدَّاعِ فَمِنَّا مَنْ أَهْلُ بَعْمُرَةَ وَمِنَّا مَنْ أَهْلُ بَحْتَرٍ وَمِنَّا مَنْ أَهْلُ بِالْحَجَرِ، وَأَهْلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجَرِ، فَأَمَّا مَنْ أَهْلُ بِالْحَجَرِ أَوْ جَمْعَ الْحَجَرِ وَالْعُمَرَةَ فَلَمْ يُحَلِّوا حَتَّى كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ."

ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بیان کوی چه د حجة الوداع په کال مونږ د رسول الله ﷺ سره اووتلو، په مونږ کښې بعضو د عمرې احرام او ترلو، بعضو د حج او د عمرې او بعضو صرف د حج احرام او ترلو. او رسول الله ﷺ د حج احرام ترلې وو، نو کومو خلقو چه د حج يا د حج او د عمرې احرام ترلې وو هغوی د قربانۍ د ورځې (یوم النحر، لسم تاریخ د ذی الحجې) پورې حلال نه شو.

قوله: واما من اهل بالحج (۲) او جمع الحج والعمرة فلم يحل حتى كان يوم النحر:

په دې حديث کښ هغه صحابه کرام چه مفرد او قارن وو، د هغوی باره کښ دا الفاظ راغلي دي، چه هغوی تر هغه وخته پورې حلال شوي نه وو، تر څو پورې چه هغوی د يوم النحر رمي نه وه کړي، دا خبره د قارنين باره کښ خو بالکل صحيح ده، ځکه چه قرآن د تحلل نه مانع وي، د رمي نه پس يو تحلل راځي، او د مفرد باره کښ خو فی نفسه دا خبره صحيح ده، ليکن په دغه کال چه کوم صحابه مفرد وو، هغوی ته نبی کریم ﷺ د فسخ الحج الی العمرة حکم ورکولو سره حلال کړل، کما سبق تفصيله، بيا د دغه صحابه کرامو باره کښ دا وئيل څرنگه صحيح دي، چه هغوی د يوم النحر د رمي نه مخکښ حلال شوي نه وو، لهذا ددې توجيه به دا کولې شي، چه په دې حديث کښ د مفرد نه هغه مفرد مراد دي، چا سره چه هدی وه، او هغوی سائق الهدی وو، نو چه کوم صحابه مفرد وو، او هغوی سره هدی هم وه، هغوی ته نبی کریم ﷺ د فسخ الحج حکم نه وو ورکړي، او هغوی واقعي د يوم النحر د رمي نه مخکښ حلال شوي نه وو. والله اعلم.

[۱۷۸۰] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرَرِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ، بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ. زَادَ: "فَأَمَّا مَنْ أَهْلُ بَعْمُرَةَ فَأَحَلَّ."

مالک د ابوالاسود نه په خپل سند سره ددې په مثل باندې بيان کړې دي او دائي مزید وئيلې دي: او چا چه د عمرې احرام ترلې وو هغوی حلال شول.

[۱۷۸۱] (۳) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُجَّةِ الْوُدَّاعِ فَأَهْلَكُنَا بِعُمَرَةَ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ

۱: صحيح البخاري / البخاري (۱۵۶۲) ۳۴، المغلزي (۴۴۰۸) ۷۸، صحيح مسلم / الحج (۱۲۱۱) ۱۷، سنن النسائي / الحج (۳۷۱۷) ۸۸، سنن ابن ماجه / الحج (۲۹۶۵) ۳۷، تحفة الأشراف: (۱۶۳۸۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۱، ۱۰۴، ۱۰۷، ۲۴۳) (صحيح)

(۲) أي واهدي ولا بد من هذا القيد كما أوضحته في الشرح.

(۳) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: (۱۶۳۸۹) (صحيح)

۱: صحيح البخاري / الحج (۱۵۵۶) ۳۱، (۱۶۳۸) ۷۷، صحيح مسلم / الحج (۱۲۱۱) ۱۷، سنن النسائي / الحج (۳۷۱۷) ۸۸، (تحفة الأشراف: (۱۶۵۹۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك / الحج (۲۲۳) ۷۴، مسند احمد (۱۷، ۳۵، ۶) (صحيح)

اللّٰهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَانَ مَعَهُ هَذِي فَلْيَهْل بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ، ثُمَّ لَا يَهْل حَتَّى يَهْل مِنْهَا جَمِيعًا"، فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ وَلَمْ أَطَفْ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَشَكَّوْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "الْفَضِي رَأْسُكَ وَامْتِشِطِي وَأَهْلِي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ"، قَالَتْ: فَقَعَلْتُ، فَلَمَّا قَضَيْتَا الْحَجَّ، أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَعْتَمَرْتُ، فَقَالَ: "هَذِهِ مَكَانُ عُمَرَتِكَ"، قَالَتْ: فَطَافَ الَّذِينَ أَهْلُوا بِالْعُمْرَةِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلَّوْا طَوَافًا أُخْرَى بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مَنَى لِحَجَّتِهِمْ، وَأَمَّا الَّذِينَ كَانُوا جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، وَمَعْمَرٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ نَحْوَهُ، لَمْ يَذْكُرُوا: طَوَافَ الَّذِينَ أَهْلُوا بِالْعُمْرَةِ وَطَوَافَ الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ.

ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بیان کوی چه مونږ په حجة الوداع کښي د نبي کریم ﷺ سره اووتلو مونږ د عمري احرام او ترلو - بيا حضور ﷺ او فرمائيل : ' د چا سره چه هدي ده هغوی دي د عمري سره د حج تلبیه هم او وائي، او هغوی به نه حلالیږي تردې پوري چه ددې دواړو (حج او عمري) نه فارغ شی، - " لهذا زه مکي ته راغلم نو د حیض په کیفیت کښي ومه - ما د بیت الله طواف او نه کړو او نه مي د صفا او مروه سعی او کړه، ما رسول الله ﷺ ته ددې شکایت او کړو نو هغوی ﷺ او فرمائيل : خپل سر کولای کړه، گومنز او کړه، او د حج احرام او تره او عمره پریږده - " فرمائي : چنانچه ما هم داسې او کړل - بيا هر کله چه مونږ حج پوره کړو نو رسول الله ﷺ مالره (زما د رور) عبد الرحمن بن ابی بکر رضی اللہ عنہ سره تنعیم ته اولیرله او ما عمره او کړه - او هغوی او فرمائيل : دا ستا د هغه عمري په بدل کښي ده - " هغه بیان کوی چه (مکي ته د رسیدو نه پس) کومو خلقو چه د عمري دپاره احرام ترلي وو هغوی د بیت الله طواف او کړو او د صفا، مروه سعی ئي او کړه او بيا حلال شو - دغه خلقو د مني ته د واپسئ نه پس د حج د پاره بل طواف او کړو (طواف افاضه / زیاره) مگر کومو خلقو چه د عمري او د حج د پاره یوځاني احرام ترلي وو (یعنی د حج قرآن) نو هغوی صرف یو طواف او کړو، - امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه دې لره ابراهیم بن سعد او معمر د ابن شهاب نه هم ددې په مثل باندې روایت کړې دي، - او دوی نه دې ذکر کړې طواف د هغه خلقو چه هغوی احرام ترلي وو د عمري او د هغه خلقو د طواف چه هغوی د حج او د عمري جمع کړې وه

ثم قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم) من كان معه هدى فليهل بالحج مع العمرة: ليكون قارنا اقول ففيه تحريض على القران على الظاهر والله تعالى اعلم.
فقال هذه مكان عمرتك : معناه على الظاهر يعنى عمرة التنعيم ستا د عمري مرفوضي قضا ده، فهذا مؤيد للحنفية فى احرام عائشة رضي الله عنها.

و اما الذين كانوا جمعوا الحج والعمرة فانما طافوا طوافا واحدا :

د طواف قارن په باره کښي د جمهورو دليل او د احنافو د طرف نه دهغې توجیه :

دا د جمهورو دليل دي، چه د قارن په ذمه صرف یو طواف او یوه سعی ده، یعنی صرف افعال حج، او گویا ددې په ضمن کښي په خپله عمره هم ادا شوه، په دې کښي شک نشته، چه د بعضو روایاتو نه په ظاهر کښي هم داسې معلومیږي، مسئله مختلف فيه ده، د صحابه

کرامو په مینځ کښ هم دا مسئله اختلافی ده، لکه چه په شروح حدیث کښ لیکلې دی، د احنافو په نزد خو چونکه د قارن دپاره دوه طوافه او دوه سعی ضروری دی، ددې وجې نه هغوی ددې روایت تاویل کوی، چه سیاق حدیث ته ډیر نزدې دې، هغه دا دې، چه ددې روایت حاصل دادې، چه کومو خلقو فسخ الحج الی العمرة کړې وو، هغه دوه ځله حلال شوې وو، یو ځل د طواف عمرة او سعی نه پس، او په دویم ځل د طواف حج نه پس، دا خلق رومبې طواف کولو نه پس حلال شو، او خو ورځې پس ئې د حج احرام اوتړو، او د طواف حج نه د فارغیدو نه پس بیا په دویم ځل حلال شول، دې حضراتو احرام هم دوه ځله تړلې وو، او احلال ئې هم دوه ځله کړې وو، او کوم خلق چه قارنین وو، هغوی اگر چه دوه طوافه او کړل، لیکن د اول طواف نه پس هغوی حلال نه شو، دهغوی تحلل صرف په دویم طواف باندې مرتب شو، لهذا د هغوی احرام هم یو ځل شو او احلال هم،^(۱) و ذلك لان القرآن مانع عن التحلل ولذا لم یومروا بالفسخ ای بفسخ الحج الی العمرة، واللہ سبحانہ تعالی اعلم، فقهاء احناف او شراح احناف د قارن دپاره د تعدد طواف او تعدد سعی ډیر روایات ذکر کړې دی، فلیراجع الی المطولات، په فیض الباری کښ دا مسئله ښه واضحه او مبرهن طریقې سره لیکلې شوې ده.

مخکښ یو مستقل باب راروان دې، باب طواف القارن، هلته کښ مصنف قصدا هم دا مسئله بیان کړې ده، دلته کښ خو دا مسئله ددې حدیث په ذیل کښ ضمنا راغله.

[۱۷۸۲] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ مَوْسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: لَبَّيْنَا بِالْحَجِّ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِسَرَفٍ حِضْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، فَقَالَ: "مَا يَبْكِيكِ يَا عَائِشَةُ؟" فَقُلْتُ: حِضْتُ، لَيْتَنِي لَمْ أَكُنْ حَجَجْتُ، فَقَالَ: "سُبْحَانَ اللَّهِ! إِنَّمَا ذَلِكَ شَرٌّ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ"، فَقَالَ: "الْأَسْكِي الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ"، فَلَمَّا دَخَلْنَا مَكَّةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ شَاءَ أَنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهُدْيُ"، قَالَتْ: وَذَبَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ الْبَقَرِ يَوْمَ النَّحْرِ، فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةُ الْبَطْحَاءِ وَطَهَّرَتْ عَائِشَةُ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَرْجِمُ صَوَاحِبِي بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَرْجِمُ أَنَا بِالْحَجِّ؟ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ فَذَهَبَ بِهِمَا إِلَى التَّنْعِيمِ فَلَبَّيْتُ بِالْعُمْرَةِ.

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه مونږ د حج تلبیه او وئیله تردې پورې چه کله مونږ مقام سرف ته اورسیدو نو په ما باندې حیض راغې - رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته تشریف راوړو نو ما ژړل حضور صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو: "عائشه اولې ژارې؟ ما اووې ماته حیض راغلې دې - کاش! چه زه د حج دپاره نه وې راغلې - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: سبحان الله! دا خو یو داسې څیز دې چه دې لره الله تعالی په بنات آدم د آدم علیه السلام په لونړو باندې لیکلې دی - بیا هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د حج تمام اعمال پوره کړه، صرف د بیت الله طواف مه کوه - "چنانچه کله چه مونږ بیت الله شریف ته داخل شو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: څوک چه د خپل دې احرام نه

^(۱) پس مطلب دا شو قارنینو د احلال دپاره یو طواف او کړو.

^(۲) صحیح مسلم للحج ۱۷ (۱۲۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۹/۶) (صحیح)

د عمرې احرام جوړول غواړي نو جوړ دې کړي، سوا د هغه چا نه چې د هغوی سره قرباني ده. حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني چې رسول الله ﷺ د قرباني په ورځ باندې د خپلو ازواجو مطهراتو د طرف نه غوا ذبح کړه او کله چې د بطحاء شپه راغله او عائشه رضی الله عنها پاکه شوله نو هغې رسول الله ﷺ ته عرض او کړو: ای د الله رسول له آیا زما سره راغلی به په حج او عمرې سره واپس کیږي او زه به صرف د حج سره واپس کیږم؟ نو رسول الله ﷺ عبد الرحمن بن ابی بکر رضی الله عنه ته حکم او کړو هغه دې لږه تنعیم ته بوتله او هغې (عائشې رضی الله عنها) د عمرې تلبيیه او وئیله: "تشریح: قوله: فلما دخلنا مكة قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم) من شاء ان يجعلها عمرة فليجعلها عمرة:

دلته نه نبی کریم ﷺ د فسخ الحج الی العمرة مشوره ورکول شروع کړل، ددې نه پس ټي نور هم زیات تاکید او فرمایه، او بیا مروه ته رسیدلو نه پس، کوم ځانې کښ چې د سعی تکمیل کیږي، نبی کریم ﷺ حکما او فرمائیل چې دې لږه عمره او گرزوئې، (او حلق وغیره کولو نه پس حلال شی)

قوله: و ذبح رسول الله (صلى الله عليه و سلم) عن نسائه البقر:

ددې نه مخکښ باب فی هدی البقر کښ دا حدیث تیر شوې دې، ذبح عن اعتمر من نسائه بقرة، د ازواج مطهرات د طرف نه چې نبی کریم ﷺ کومه قرباني کړې وه، په هغې باندې تفصیلی کلام هلته کښ تیر شوې دې.

قوله: اترجع صواحبي بحج و عمرة و ارجع انا بالحج:

عمرة التنعيم:

دا مخکښ تیر شوې دی، چې ټول ازواج مطهرات متمتعات وې، ټولو مکې مکرمې ته رسیدلو نه پس عمره کړې وه، سوا د حضرت عائشې رضی الله عنها نه، لاجل الحيض، اوس د واپس په ورځ نبی کریم ﷺ ته حضرت عائشه رضی الله عنها عرض کوي، چې ما سره ملگري ټولې زنانه خو حج او عمره کولو سره واپس کیږم، او زه صرف حج کولو سره واپس کیږي، په دې خبره نبی کریم ﷺ هغې لږه دهغې رور حضرت عبد الرحمن رضی الله عنه سره د محصب نه تنعیم ته اولیږله، (دې دپاره چې هلته نه د عمرې احرام اوتړي، او بیا مکې مکرمې کښ د عمرې کولو نه پس دلته محصب ته راشي، دې دپاره چې بیا ټوله قافله د دې ځانې نه مکې مکرمې ته یو ځانې روانه شي، نو حضور ﷺ سره د ټولې قافلې نه دلته کښ حصار وو، (۱) او هغوی دواړو د

(۱) حضور ﷺ بی بی عائشه رضی الله عنها د عمرې د احرام دپاره د محصب نه تنعیم ته ولې اولیږله؟ جواب دادې چې منی او محصب د حرم په حد کښې داخل دی او مسئله داده چې کوم سړي به مکه یا حرم کښې مقیم وي او عمره کول او غواړي نو دهغه دپاره ضروري ده چې د حرم نه بهر یعنی حل ته داخل شي دهغه ځای نه احرام اوتړي مکې ته راشي او د تنعیم تخصیص دې دپاره وو چې هغه ادنی الحل دې یعنی اقرب الحل.

(۲) د حضرت شیخ رحمه الله رائي کومه چې حضرت په حاشیه د لامع او په جزء حجة الوداع کښې اختیار کړې ده همدا ده، د شارحینو په دې کښې دویمه رائي ده، چې دا به مونږ د طواف الوداع په باب کښې ذکر کوو.

شپې شپې عمره کولو نه پس دلته محصب ته راغلل، بیا دغې قافلې مکې ته رسیدلو نه پس طواف وداغ اوکړه، او بیا د سحر مانځه نه پس د مکې نه مدینې منورې ته روان شو. دا عمره د احنافو په نزد د عمره مرفوضه قضاء وه، چه په حضرت عائشه رضی اللہ عنہا باندې واجب وه، او د جمهورو په نزد عمره مستقلة وه، د عائشې رضی اللہ عنہا د خوشالولو دپاره (۱).

یو اشکال مع جواب (۲)

دلته کښ یو اشکال پیدا کیږي، هغه دا چه د احنافو په نزد هرکله چه دا عمره قضاء وه، نو بیا خو دا په هغې باندې هر حال کښ واجب وه، نو بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا عمره په هغې باندې مخکښ ولې اونه کړه، په داسې تنگ وخت کښ، هغه هم د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا په وینا باندې؟ جواب دادې، چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم په دغې ایام حج کښ دومره مشغول او مصروف وو، چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته د عائشې رضی اللہ عنہا د حیض ټوله قصه یاده نه وه، او دا چه هغې په شروع کښ، چه کله د مدینې نه مکې مکرمې ته اورسیده، نو عمره ئې اونه کړه، دلیل ددې دادې، لکه چه د بخاری وغیره په روایت کښ دی، اوما طفت لیالی قدما، یعنی چه کله حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته د عمره نه کولو شکایت اوکړو، نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغې ته اوفرمائیل، چه آیا تا په هغه ورځ، کله چه مونږ مکې ته راغلو، طواف نه وو کړې؟

[۱۷۸۳] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنِ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا نَرَى إِلَّا أَنَّهُ الْحَجُّ، فَلَمَّا قَدِمْنَا تَطَوَّفْنَا بِالْبَيْتِ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ سَاقٍ الْهَدْيِ أَنْ يُحِلَّ، فَأَحَلَّ مَنْ لَمْ يَكُنْ سَاقٍ الْهَدْيِ".

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره اووتلو، مونږ صرف حج گنړلو. مگر کله چه مونږ مکې ته اورسیدو او د بیت الله شریف طواف مو اوکړو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حکم اوکړو چه کوم کس قربانی د ځان سره نه ده راوستې هغوی دې حلال شی. "چنانچه هغه خلق کومو چه قربانی د ځان سره نه وې راوستې، هغوی حلال شو.

په شرح حدیث کښ دوه اقوال :

قوله: لا نرى الا انه الحج: زمونږ مقصد په دې سفر کښ صرف حج کول وو، یعنی اعتمار مو په زړه کښ هم نه وو، ځکه د ډیر پخوا نه د خلقو په زړونو کښ دا وو، چه په اشهر حج کښ عمره کول ناجائز دی، ددې معنی تائید ددې نه کیږي، چه مخکښ حدیث د جابر رضی اللہ عنہ طویل راوان دې، لسنا نوى الا الحج، لسنا نعرف العمرة، او د حضرت گنگوهی رضی اللہ عنہ د تقریر نه معلومیږي، چه دلته کښ حج د عمرې په مقابله کښ نه دې، دا دواړه خو هم جنس دی، ځکه چه عمرې ته حج اصغر وئیلې شی، بلکه مطلب دادې، چه په دې سفر کښ زمونږ مقصد د

(۱) ځکه چه عند الجمهور خو عائشې رضی الله عنها رفض عمره کړې هم نه وه بلکه د عمرې په احرام ئې د احرام حج نیت کړې وو، او قارنه شوې وه.

(۲) دا اشکال او جواب په هیڅ کتاب کښې زما د نظر نه نه دې تیر شوي.

(۳) صحیح البخاری/ الحج ۳۴ (۱۵۶۱)، صحیح مسلم/ الحج ۱۷ (۱۲۱۱)، سنن النسائي/ الکبری، الحج (۳۷۸۵)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۹/۶، ۱۹۱، ۱۹۲، ۲۱۰) (صحیح)

حج او عمرې نه علاوه بل هېڅ نه وو، مثلاً جهاد وغیره، (۱) او دا ددې وجې نه، چه ددې نه مخکښ دا خبره تیره شوه، عائشه رضی الله عنها فرمائي: «فما من اهل بعمره و منا من اهل بحج لهذا که اوله معنی مراد واخستلې شی، نو په روایتینو کښ به تعارض راشی. (والله تعالی اعلم) او صاحب د عون المعبود اوله معنی مراد اخستلې ده، او دې تعارض لره ئې په بله طریقې سره دفع کړې دې، هغه دا چه لاری الا انه الحج نه دهغوی مراد دا دی، چه په شروع کښ کله مونږ د مدینې نه روان شو، نو په ذهن کښ مو دا وو، چه صرف حج کول دی، لیکن بیا مخکښ چه لاړو، او حضور صلی الله علیه و سلم راته د احرام قسمونه بیان کړل، او دا چه څوک کوم قسم اختیارول غواړی، اختیارولې شی، بیا په مونږ کښ بعضو داسې احرام اوتړو، او بعضو هغسې، ۱هـ

[۱۷۸۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِبٍ الدَّهْلِيُّ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ، أَخْبَرَنَا يونس، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لِمَا سَقَتْ الْهُدَى، قَالَ مُحَمَّدٌ: أَحْسَبُهُ قَالَ: وَلَحَلْتُ مَعَ الَّذِينَ أَحَلُّوا مِنَ الْعُمْرَةِ"، قَالَ: أَرَادَ أَنْ يَكُونَ أَمْرُ النَّاسِ وَاحِدًا.

د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و سلم او فرمائل: که چرې ددې خبر ماته د وړاندې نه وې د کومې چه ماته ورستو خبر اوشو نو ما به د خان سره قربانی نه راوستله محمد بن یحیی اووې: زما خیال دې چه شیخ داهم اووئیلې: "او زه به د عمرې نه پس د حلال کیدونکو والا سره حلال شوې وې -" فرمائی: د هغوی اراده وه چه ټول خلق دې په یو حال باندي وی -"

لو استقبلت من امری ما استدبرت لما سقت الهدی و لحلت :

یعنی کومه خبره چه ورستو ماته ظاهره شوه، که هغه مخکښ په ذهن کښ راغلې وه، نو ما به سوق هدی نه وه کړې، او په دې وخت کښ به تاسو ټولو سره زه هم حلال شوې اوم، صحابه کرامو ته چه کله نبی کریم صلی الله علیه و سلم د فسخ الحج الی العمره حکم ورکړو، نو هغوی ته په دې کښ ډیر زیات تردد اوشو، چه که مونږ داسې اوکړل، نو زموږ حج به د حضور صلی الله علیه و سلم د حج موافق نه وی، نبی کریم صلی الله علیه و سلم خو به په حالت احرام کښ وی، او مونږ به حلال شو، یعنی غیر حالت احرام کښ به شو، او د حج وړځې هم بالکل نزدې دی، د حج کارونه شروع کیدو کښ صرف درې څلور وړځې باقی پاتې دی، زموږ به د خپلو بیبیانو سره اختلاط وی، د صحبت کولو موقع به راشی، تقطر ذکونا المنی و نحن نذهب الی عرفات، د صحابه کرامو دا تردد لیدلو نه پس نبی کریم صلی الله علیه و سلم دهغوی د تسلی او تردد ختمولو دپاره هغه جمله ارشاد او فرمائله، کومه چه بره ذکر شوه، اوس دا چه په دې فسخ الحج کښ څه حکمت وو، دهغې ذکر په تفصیل ابتدائی بحثونو کښ تیر شوې دې.

۱) حضرت خو دفع د تعارض د غسې فرمائیلې ده.

۲) تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۷/۸) (صحیح)

[۱۷۸۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "أَقْبَلْنَا مُهْلِينَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجَرِ مُفْرَدًا، وَأَقْبَلْتُ عَائِشَةَ مُهْلَةً بِعُمَرَةَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بِسَرَفٍ عَرَكْتُ حَتَّى إِذَا قَدِمْنَا طُفْنَا بِالْكَعْبَةِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُحِلَّ مِنَّا مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَذِي، قَالَ: فَقُلْنَا: حِلٌّ مَاذَا؟ فَقَالَ: "الْحِلُّ كُلُّهُ"، فَوَاقَعْنَا النِّسَاءَ وَتَطَيَّنَا بِالطَّيِّبِ وَلَيْسْنَا ثِيَابَنَا وَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ عَرَفَةَ إِلَّا أَرْبَعُ لَيَالٍ ثُمَّ أَهْلَلْنَا يَوْمَ التَّوْبَةِ، ثُمَّ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَائِشَةَ فَوَجَدَهَا تَبْكِي، فَقَالَ: "مَا شَأْنُكَ؟" قَالَتْ: شَأْنِي أَنِّي قَدْ حِضْتُ وَقَدْ حَلَّ النَّاسُ وَلَمْ أُحِلِّ وَلَمْ أُطْفِ بِالْبَيْتِ وَالنَّاسُ يَذْهَبُونَ إِلَى الْحَجَرِ الْآنَ، فَقَالَ: "إِنَّ هَذَا أَمْرُكِتَيْهِ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَغْتَسِلِي، ثُمَّ أَهْلِي بِالْحَجَرِ"، فَفَعَلْتُ وَوَقَفْتُ الْمَوَاقِفَ حَتَّى إِذَا طَهَّرْتُ طَافْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ قَالَ: "قَدْ حَلَلْتُ مِنْ حَجِّكَ وَغُمَرَتِكَ جَمِيعًا"، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي أَنِّي لَمْ أُطْفِ بِالْبَيْتِ حِينَ حَجَجْتُ، قَالَ: "فَاذْهَبِي بِهَا يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَأَغْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ وَذَلِكَ لَيْلَةُ الْحَضْبَةِ".

د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دې: مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره صرف د حج (حج افراد) په نیت سره روان شو او حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د عمرې احرام او تړلو تردې پورې کله چه مونږ مقام سرف ته اور سیدو نو هغې ته حیض راغې، بیا هر کله چه مونږ مکې ته راغلو او د کعبې طواف ئې اوکړو او د صفا، مروه سعی ئې اوکړه نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته حکم اوکړو چه په مونږ کښې د چا سره قربانی نشته دې هغوی دې خان حلال کړی، مونږ اووې: حلال کیدل څنگه؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: په پوره طور باندې حلال شی - چنانچه مونږ د خپلو بیبیانو سره کور والې هم اوکړو، خوشبو مو هم اولگوله او خپلې عام کپړې مو واچولې - حالانکه زمونږ او عرفې ته د تللو په درمیان کښې صرف خلور ورځې باقی وې بیا مونږ په اتم تاریخ باندې احرام او تړلو - رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته راغې نووې کتل چه هغې ژړا کوله - نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو چه تالره څه شوې دې؟ هغې او فرمائیل: ماته حیض راغلې دې خلق حلال شول، زه حلاله نه شومه او نه مې د بیت الله طواف اوکړو او اوس د حج د پاره ځی - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: دا معامله خو الله تعالی د آدم علیه السلام په لونړو باندې لیکلې ده - ته غسل اوکړه او د حج دپاره احرام او تړه - چنانچه هغې هم داسې اوکړل او د حج په تمامو مقاماتو باندې ئې وقوف اوکړو تردې پورې چه کله پاکه شوله نو د بیت الله شریف طواف او د صفا، مروه سعی ئې اوکړه - بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل تاسو د حج او د عمرې ټولو نه حلال شوې یئ - فرمائی: ای د الله رسوله ازما په زړه کښې حسرت دې چه ما کله حج اوکړو نو (په ابتداء) کښې مې طواف اونه کړې شو - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "ای عبد الرحمن دې لره بوځه او د تنعیم نه پرې عمره اوکړه -" او دا د حصبه شپه وه - یعنی د ایام تشریق نه پس په کومه شپه چی د مدینې طرف ته د واپسې دپاره ئې

۱: صحیح مسلم/الحج ۱۶ (۱۲۱۰)، ۱۷ (۱۲۱۳)، سنن النسائي/الحج ۵۸ (۲۷۶۴)، سنن ابن ماجه/المناصك ۱۲ (۲۹۱۱)، تحفة الأشراف: ۲۹۰۸، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۴۱ (۱۲۶)، مسند احمد (۳۹۴/۳)، سنن الدارمي/المناصك ۱۱ (۱۸۴۵) (صحیح)

په بطحاء کښې پراؤ اچولې وو.

تشریح: قوله: فقلنا حل ماذا: حل بکسر الحاء بلا تنوين مابعد طرف ته د مضاف کیدلو د وجې نه، او دا ما استفهامیه دې، یعنی ستاسو ددې حلال کیدلو نه مراد کوم حلال کیدل دی، آیا د ټول محظورات احرام نه، یعنی تحلل اکبر، یا د بعضو محظوراتو نه، یعنی تحلل اصغر، نبی کریم ﷺ او فرمائیل، الحل کله، یعنی تحلل اکبر مراد دې، بالکل حلال شی.

(د جمهورو دلیل او دهغې جواب)

قوله: قد حلت من حجتك و عمرتك جميعا: چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها د طواف زیارت وغیره افعال حج نه فارغه شوه، نو نبی کریم ﷺ هغې ته او فرمائیل، اوس ته د خپل حج او عمرې دواړو نه حلاله شوې، په دې سره په ظاهر کښ د جمهورو تائید کیږي، چه عائشه رضی الله عنها مفرده نه وه، بلکه قارنه وه.

ددې دوه جوابونه کیدې شی:

(۱) اول دا چه اوس ته د دواړو نه حلاله شوې، یعنی د عمرې نه خو په شروع کښ حلاله شوې وې، (د رفض د وجې نه) او د حج نه اوس حلاله شوې، طواف زیارت کولو سره.

(۲) دویم جواب دادې، چه د نبی کریم ﷺ په ذهن مبارک کښ د هغې د حیض وغیره قصه نه وه، په دې بنیاد باندې نبی کریم ﷺ هغې ته دا او فرمائیل، بدل علیه قوله او ما طفت لبالي قدمنا، کما فی رواية الصحيحین د قد ذکرناه قریبا.

[۱۷۸۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا، قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَائِشَةَ بِبَعْضِ هَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: عِنْدَ قَوْلِهِ: "وَأَهْلِي بِالْحَجِّ ثُمَّ حَجِّي وَأَصْنَعِي مَا يَصْنَعُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ وَلَا تُصَلِّي".

ابو الزبير وائی چه هغوی د حضرت جابر رضی الله عنه نه واوریدل، فرمائیل ئې چه نبی کریم ﷺ حضرت عائشې رضی الله عنها ته راغې - او ددې قصې ئې څه حصه ذکر کړه ... او د [اهلی بالحج] " د حج د پاره احرام وتره - " نه پس ئې دا او فرمائیل: " بیا حج او کړه او تمام هغه څه او کړه کوم چه حاجی کوی - صرف د بیت الله طواف مه کوه او مونځ مه کوه - "

[۱۷۸۷] (۲) حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ عَطَاءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ، حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "أَهْلَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ خَالِعًا لَا بِمَخَالِطَةٍ شَيْءٍ، فَقَدِمْنَا مَكَّةَ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ فَنُفِطْنَا وَسَعِينَا، ثُمَّ أَمَرَ نَارَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعِيلَ، وَقَالَ: لَوْلَا هَذِهِ لَحَلَّتْ"، ثُمَّ قَامَ سِرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ مُتَعَتْنَا هَذِهِ الْعَايِنَا هَذَا أَمْرٌ لِلْأَبْدَانِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "بَلْ هِيَ لِلْأَبْدَانِ"، قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: سَمِعْتُ عَطَاءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ يُحَدِّثُ بِهَذَا فَلَمْ أَحْفَظْهُ حَتَّى لَقِيتُ ابْنَ جُرَيْجٍ فَأَنْبَتَهُ لِي.

(۱) صحیح مسلم / الحج ۱۷ (۱۲۱۳)، (تحفة الأشراف: ۲۸۱۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۰۹) (صحیح)
(۲) سنن ابن ماجه / الحج ۴۱ (۲۹۸۰)، (تحفة الأشراف: ۲۴۲۶، ۲۴۵۹)، وقد أخرجه: صحیح مسلم / الحج ۱۷ (۱۲۱۶)، سنن النسائي / الحج ۷۷ (۲۸۰۷) (صحیح)

حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه بيان کوي چه مونږ د رسول الله ﷺ سره د خالص حج دپاره احرام اوتړلو، په هغې کښې د هيڅ څيز اختلاط نه وو. بيا د ذولحجې د څلورو شپو د تيريدو نه پس مونږ مکې ته اورسيدو. مونږ طواف او سعی اوکړه، بيا رسول الله ﷺ مونږ ته د حلال کيدو حکم اوکړو اووې فرمائيل: که زما سره قرباني نه وي نو زه به هم حلال شوي وي. بيا حضرت سراقه بن مالک رضي الله عنه اودريدو او تپوس ئې اوکړو اي د الله رسوله! زمونږ دا تمتع (د حج سره عمره کول) ددې کال دپاره دی يا د هميشه هميشه دپاره؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائيل: بلکې د هميشه هميشه دپاره دی. اوزاعی وائی چه ما د عطاء بن ابی رباح نه دا حديث واوريږو چه هغوی دې حديث لره بيانولو، مگر ما ياد اونه ساتلي شو تردې پورې چه د ابن جريج سره ملاؤ شوم نو هغوی ماته ياد کړو.

ارایت متعتنا هذه العامنا هذا ام للابد: يا رسول الله ﷺ دا هم راته او فرمايئ، چه زمونږ د اتمتع صرف زمونږ ددې کال دپاره ده، يا د هميشه دپاره ده، کوم علماء چه د فسخ الحج الى العمره اوس هم قائل دي (مثل احمد) هغوی دې لره هم په دې باندې محمول کوي. او جمهور علماء وائی، چه د متعه نه مراد دلته کښ اعمار في اشهر الحج دي.

[۱۷۸۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رِبَاجٍ، عَنْ جَابِرٍ، (۱) قَالَ: قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، فَلَمَّا طَافُوا بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اجْعَلُوهَا عُمْرَةً، إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْيُ"، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أَهْلُوا بِالْحَجِّ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ قَدِمُوا فَطَافُوا بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَطُفُوا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.

حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه بيان کوي چه رسول الله ﷺ او د هغه اصحاب مکې ته اورسيدل او د ذولحجې څلور شپې تيرې شوې وې کله چه هغوی د بيت الله شريف طواف او د صفا، مروه سعی اوکړه نو رسول الله ﷺ او فرمائيل: دې لره عمره اوگرځوي، سوا د هغه چانه د چا سره چه قرباني وي. "لهذا کله چه اتم تاريخ راغي نو هغه خلقو د حج دپاره احرام اوتړلو او بيا د قرباني په ورځ (په لسم تاريخ د ذولحجې) دا خلق مکې ته راغلل او د بيت الله طواف ئې اوکړو مگر د صفا او مروه سعی ئې اونه کړه."

تشریح: قوله: عن جابر قال قدم رسول الله (صلى الله عليه وسلم) و اصحابه لاربعة خلون من ذى الحجة..... فلما كان يوم النحر قدموا فطافوا بالبيت و لم يطوفوا بين الصفا والمروة.

په روايت باندې يو اشکال او دهغې توجیه:

د دې روايت د سياق نه دا معلومېږي، چه کومو حضراتو فسخ الحج الى العمره کړې وه، هغوی خو د عمرې دپاره طواف او سعی دواړه اوکړل، ددې نه پس ئې چه کله د حج افعال ادا کول، نو په هغې کښ ئې صرف طواف زیارت اوکړو، يعنی دهغې نه پس ئې سعی بين الصفا والمروة اونه کړو، په دې باندې لوڼې قوی اشکال دي، ځکه چه د تمتع دپاره بالاتفاق دوه طواف او دوه سعی واجب دي، يو طواف او يو سعی د عمرې دپاره، او يو

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۴۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۶۲) (صحيح)

طواف او یو سعی د حج دپاره، او په دې حدیث کېږي د دویم طواف نه پس د سعی نفی ده، حالانکه د بخاری شریف په روایت کېږي د طواف ثانی نه پس هم د سعی کولو تصریح موجود ده، اوس یا خو دې روایت ته مونږ و هم وایو، او یا په کېږي تاویل کوو، حضرت په بذل المجهود کېږي متعدد تاویلات کړي دي، (۱)، ددې تعلق د متمتعینو سره یعنی کومو خلکو چه فسخ الحج الی العمره کړې وو، نه دې، بلکه ددې تعلق د قارنینو سره دې، چه هغوی طرف ته اشاره په دې حدیث کېږي حرف استثناء سره شوې ده الا من کان معه الهدی، یعنی کومو خلکو سره چه هدی وه، او هغوی قارن وو، نبی کریم ﷺ هغوی ته د فسخ الحج الی العمره حکم نه وو فرمایلې، او د قارن حکم دادې، چه که هغه د عمرې نه فارغ شي، او طواف قدوم او کړي، چه په هغې کېږي سعی بین الصفا والمروه هم او کړي، نو بیا هغه ته د طواف زیارت نه پس د سعی حاجت نشته، ځکه چه طواف قدوم د متعلقاتو د حج نه دې، او د حج په سعی کېږي تکرار نشته، صرف یو ځل ده، که د طواف قدوم سره کوي، او که د طواف زیارت نه پس کوي، یو تاویل خو دا شو، (۲)، ددې نه مقصود د سعی نفی نه ده، بلکه د ذکر نفی ده، چه راوی د طواف زیارت نه پس د سعی بین الصفا والمروه ذکر نه دې کړې لکن لا بد منه کما لا یخفی، په بذل کېږي حضرت صاحب ددې بعضي نور تاویلونه هم کړي دي.

[۱۷۸۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ يَعْنَى الْمُعَلِّمُ، عَنْ عَطَاءٍ حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَ هُوَ وَأَصْحَابُهُ بِالْحَجِّ وَلَيْسَ مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ هَدًى إِلَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلْحَةُ، وَكَانَ عَلَى رَضَى اللَّهِ عَنْهُ قِدَمٌ مِنَ الْيَمَنِ وَمَعَهُ الْهَدْيُ، فَقَالَ: أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَجْعَلُوا غَمْرَةً يَطُوفُوا ثُمَّ يَقْصِرُوا وَيَحِلُّوا إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَ الْهَدْيِ، فَقَالُوا: أَنْتَ تَطْلُقُ إِلَى مِثْلِي وَذَكَرْنَا نَقْطُرُ؟ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "لَوْ أَنِّي اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا أَهْدَيْتُ، وَلَوْلَا أَنْ مَعِيَ الْهَدْيُ لَأَحْلَلْتُ".

حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنه بیان کوي چه رسول الله ﷺ او د هغه اصحابو د حج احرام او ترلو - په دغه ورځ باندې د نبی کریم ﷺ او د طلحه رضی الله عنه علاوه د بل چا سره قرباني نه وه - او علي رضی الله عنه د یمن نه راغلي وو او هغوی د خپل خان سره قرباني راوستې وه - پس هغوی داسې نیت کړې وو : زه هم هغه شان احرام ترم لکه څنگه چه رسول الله ﷺ احرام ترلې دې - او حضور ﷺ خپلو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته حکم او کړو چه د خپل احرام نه د عمرې احرام جوړ کړي، طواف او کړي (د صفا مروه سعی هم او کړي)، بیا وینستان کتې کړي او حلال شي، سوا د هغه چا نه چه د هغوی سره قرباني وي - څه خلکو او وئیل : آیا مونږ به مني ته په داسې حال کېږي خو چه زمونږ اعضائي تناسل مني لره غورځوي؟ رسول الله ﷺ ته دا خبره اورسیدله نو حضور ﷺ او فرمائیل : که چرې ماته دا خبره د اول نه معلومه وي نو ما به قرباني د خان سره نه راوستله او که زما سره قرباني نه وي نو زه به (هم) حلال شوې وي -

تشریح: قوله: و ليس مع احد منهم هدى الا النبي (صلى الله عليه وسلم) و طلحة الخ

په حجة الوداع كښن هدی د کومو کومو حضراتو سره وه:

په دې حج كښن د ټولې قافلې نه صرف يو څو صحابه كرامو سره هدی وه، باقي ټول غير سائق الهدی وو، د چا سره چه هدی وه، په هغوی كښن يو څو خپله نبی كريم ﷺ وو، نور حضرات طلحه بن عبید الله رضی الله عنه، او علي رضی الله عنه وو، ددوی نه علاوه نور هم بعضې صحابه كرام وو، چه دهغوی نومونه حضرت شيخ رضی الله عنه په جزء حجة الوداع كښن ذكر كړې دي. (۱)

وكان على رضی الله عنه قدم من اليمن و معه الهدى: نبی كريم ﷺ حضرت علي رضی الله عنه لره د حجة الوداع نه مخكښ يمن ته ليرلې وو لاجل السعاية، د صدقې وصولولو دپاره، چه دهغې ذكر امام بخاري رحمه الله په يو مستقل ترجمة الباب كښن كړې دي، باب بعث علي بن ابي طالب و خالد بن الوليد الى اليمن قبل حجة الوداع، نو حضرت علي رضی الله عنه د يمن نه براه راست مكې مكرمې ته اورسيدو، نبی كريم ﷺ دهغه نه تپوس او كړو، چه تا كوم احرام تړلې دي، حضرت علي رضی الله عنه جواب ور كړو، بما اهل به النبي (صلى الله عليه و سلم) يعنى ما خو د احرام په وخت كښن دا نيت كړې وو چه د كوم قسم احرام حضور ﷺ تړلې وي، هم هغسې احرام زه هم تړم، او چونكه هغه سره خپله هدی هم وه، ددې وجې نه نبی كريم ﷺ هغه ته د فسخ الحج الى العمرة حكم انه فرمائيلو، بلكه هغه د نبی كريم ﷺ پشان په حالت احرام كښن وو.

په رواياتو كښن راځي، چه ابو موسی اشعري رضی الله عنه هم دغه شان احرام تړلې وو، ليكن چونكه هغه سائق الهدی نه وو، ددې وجې نه نبی كريم ﷺ هغه ته د حلال كيدو حكم او فرمائيلو، داسې قسمه احرام ته احرام معلق وئيلې شي، او يو وي احرام مبهم، چه سرې په شروع كښن د مطلق احرام نيت او تړي، دهغې تعيين اونه كړي، چه دا احرام د قران دې يا د افراد، بلكه تعيين لره مؤخر كړي، چه روستو به بيا او كړو، د احرام دا دواړه قسمونه د ائمه اربعة په نزد د راجح قول مطابق جائز دي.

او په علامه عيني باندې تعجب دي، چه هغوی ددې جواز صرف د شافعيه مذهب گرزولي دي، و قد نه عليه الشيخ في البذل و شيخنا في حاشية اللامع ايضا.

[۱۷۹۰] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "هَذِهِ عُمْرَةٌ اسْتَمْتَعْنَا بِهَا فَمَنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ هَذِي فَلْيَحِلِّ الْحِلَّ كُلَّهُ، وَقَدْ دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا مِنْكُمْ، إِنَّمَا هُوَ قَوْلُ ابْنِ عَبَّاسٍ.

حضرت ابن عباس رضی الله عنه د نبی كريم ﷺ نه روايت كوي چي دا عمره ده مونږ ددې فائده حاصله كړې ده - لهذا د چا سره چه قرباني نه وي نو هغه دې حلال شي - په كامل طور باندې

۱، ولم يحمل ابوبكر ولا عمر ولا علي ولا طلحة ولا الزبير رضي الله تعالى عنهم من اجل سوق الهدى كذا في الهدى وزاد الطحاوي عثمان و ذا اليسارة وكذا زاد ذوي اليسار الامام مسلم في صحيحه اه، ذوي اليساره، يعنى بعض متمول صحابه رضى الله عنهم.

۲: صحيح مسلم للحج ۳۱ (۱۲۴۱)، سنن النسائي للحج ۷۷ (۲۸۱۷)، (تحفة الأشراف: ۶۲۸۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/تقصيل الصلاة ۳ (۱۰۸۵)، والحج ۲۳ (۱۵۴۵)، (۱۵۶۴)، والشركة ۱۵ (۲۵۰۵)، ومناقب الأنصار ۲۶ (۴۸۳۲)، سنن الترمذي للحج ۸۹ (۹۳۲)، مسند احمد (۲۳۷/۱، ۲۵۳، ۲۵۹، ۳۴۱)، سنن اللطومي/المناسل ۳۸ (۱۸۹۸) (صحيح).

حلال - او تر قیامت په پورې عمره په حج کښې داخله شوې ده - امام ابو داود رحمه الله فرمائی: دا روایت منکر دي - دا صرف د ابن عباس رضی الله عنه قول دي -

تشریح: قوله: عن ابن عباس رضی الله عنه عن النبي (صلى الله عليه وسلم) انه قال هذه عمرة استمتعنا بها الخ قال ابو داود هذا حديث منكر: په دې حديث کښ د دغې فسخ الحج الی العمره ذکر دي، نبی کریم صلی الله علیه و آله صحابه کرامو ته او فرمائیل، چه اوس تاسو کوم طواف او سعی او کړه، هغې لره عمره او گرزوي، او حلال شی، په شرط ددې چه چا سره هدی نه وی، ددې نه پس نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل و قد دخلت العمرة فی الحج الی يوم القيمة، چه په اشهر الحج کښ د عمرې جواز تر قیامت په پورې دي.

د مصنف په قول باندې قوی اشکال او دهغې توجیه:

ددې نه پس په دې خبره پوهه شی، چه دا مشهور حديث دي، په صحیح مسلم کښ هم موجود دي، لیکن ددې باوجود مصنف دي ته حديث منکر ولی وائی؟ ددې جواب او حل دادې، چه دا جمله دلته کښ بې محله نقل شوې ده، ددې تعلق د آئنده حديث سره دي، هغه حديث داسې دي: عن ابن عباس رضی الله عنه عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال اذا اهل الرجل بالحج ثم قدم مكة فطاف بالبيت و بالصفاء والمروة فقد حل وهي عمرة، ددې مطلب دادې: چه کوم سړې د حج احرام اوتري، او مکې مکرمې ته راشي، او طواف او کړي، نو هغه په خپله حلالیږي، یعنی دهغه د قصد او ارادې نه بغیر فسخ الحج الی العمره کیږي، یعنی مفرد بالحج مفرد نه پاتې کیږي، بلکه متمتع کیږي، لهذا که چاته حج افراد کول منظور وی، نو هغه لره پکار دی، چه مکې ته داخلیدو نه پس د حج نه مخکښ د بیت الله شریف طواف اونه کړي، او که هغه طواف او کړو، نو دهغه د حج احرام فسخ شو، او هغه معتمر شو، او دا په صحابه کرامو کښ د هیچا مذهب نه دي، سوا د ابن عباس رضی الله عنه نه، او نه په ائمه اربعه کښ د چا مذهب دي، ددې سلسلې ډیر روایات په صحیح مسلم کښ شته، لیکن هلته کښ دا ټول روایات موقوفا علی ابن عباس رضی الله عنه دي، یعنی خپله د ابن عباس رضی الله عنه رائي او دهغه قول مرفوعا نه دي، او دلته کښ په ابو داود کښ دا روایت مرفوعا روایت دي، مصنف ددې وجې نه دي ته منکر او نیل، چه دا خو قول د ابن عباس رضی الله عنه دي، د راوی دي لره مرفوعا روایت کول غلط دی، د کلام حاصل دا دي، چه مصنف د نکارة حکم په موجوده حديث باندې نه دي لگولي، بلکه په راتلونکې حديث باندې ئې لگولي دي، کوم چه اوس بره ذکر شو، کذا افاد الشيخ قدس سره فی بدل المجهود فله دوه.

[۱۷۹۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا النَّهَّاسُ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا أَهَلَ الرَّجُلُ بِالْحَجِّ ثُمَّ قَدِمَ مَكَّةَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَقَدْ حَلَ، وَهِيَ عُمْرَةٌ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ عَطَاءٍ، دَخَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهَيِّئِينَ بِالْحَجِّ خَالِصًا، فَبَعَثَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمْرَةً.

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه نقل کوی چه هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: کله چه سری د حج احرام او ترلو بیا مکې ته راغې، د بیت الله طواف نی او کړو او د صفا، مروه سعی نی او کړه نو هغه حلال شو او دا به عمره وی. امام ابوداود رحمہ اللہ فرمائی: دې حدیث لره ابن جریج د یو کس په واسطې سره د عطاء نه داسې روایت کړې دې چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اصحابو صرف د حج تلبیه و نیله (مکې ته) داخل شول - پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغې لره عمره او ګرځوله.

[۱۷۹۲] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ شُوكِرٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، قَالَ ابْنُ مَنِيعٍ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ الْمَعْنَى، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَهْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ، فَلَمَّا قَدِمَ طَافَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ"، وَقَالَ ابْنُ شُوكِرٍ: "وَلَمْ يَقْصِرْ"، ثُمَّ اتَّفَقَا، "وَلَمْ يُحِلِّ مِنْ أَجْلِ الْهَدْيِ، وَأَمْرٌ لَمْ يَكُنْ سَاقِ الْهَدْيِ أَنْ يَطُوفَ وَأَنْ يَسْعَى وَيُقْصِرَ ثُمَّ يُحِلَّ"، زَادَ ابْنُ مَنِيعٍ فِي حَدِيثِهِ: "أَوْ يُحِلِّقَ ثُمَّ يُحِلَّ".

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حج تلبیه او نیله - کله چه نی مکې ته تشریف راوړو او د بیت الله طواف او د صفا مروه سعی نی او کړه ... ابن شوکر وائی او هغوی صلی اللہ علیہ وسلم خپل وینسته کم نه کړل ... او بیا ابن شوکر او احمد بن منیع دواړه وائی ... او هغوی د خپلې قربانۍ په وجه سره حلال نه شول، (لیکن) د کومو خلقو سره چه قربانی نه وه، هغوی ته نی حکم او کړو چه د طواف او د سعی نه پس خپل وینسته کټ کړئ او حلال شی. ابن منیع په روایت کښې اضافه ده: یا دې وینسته او خړوی او حلال دې شی. ولم يحل من اجل الهدى: ددې نه معلومیږي، چه سوق د هدی، مانع عن التحلل دې، نور هم ددې سلسلې بعضې روایات مخکښ تیر شوي دي.

ایا سوق د هدی د تحلل نه مانع دي؟

پس د احنافو او حنابله مسلك هم دادې، لیکن د شافعيه او مالکيه مسلك ددې نه خلاف دي، دهغوی په نزد د سوق هدی د تحلل نه مانع نه دي، افاده النووی رحمہ اللہ فی شرح مسلم، لهذا دا حدیث د هغې دواړو خلاف دي، لیکن امام نووی رحمہ اللہ ددې هیڅ جواب نه دي ورکړي.

[۱۷۹۳] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي حَيْوَةُ، أَخْبَرَنِي أَبُو عِيْسَى الْخُرَاسَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمَسْبُوحِ، "أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَشَهِدَ عِنْدَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ يَنْهَى عَنْ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الْحَجِّ".

د سعید بن مسیب نه روایت دې چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه و نه یو کس حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ ته راغې او گواهی نی او کړه چه هغه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د هغوی صلی اللہ علیہ وسلم په مرض الموت کښې اوریدلې دی چه هغوی به د حج نه مخکښې د عمرې کولو نه منع فرمائیل. "تشریح: قوله: ان رجلا من اصحاب النبي (صلى الله عليه وسلم) ... ينهى عن العمرة قبل الحج.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۴۲۹)، وقد أخرجه: (حم ۲۴۱/۱، ۳۳۸) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۸۲) (ضعيف)

د حدیث شرح او د بعضي صحابه کرامو د تمتع نه منع کول:

د حج نه مخکښ د عمرې ممانعت د هیڅا مذهب نه دي، امام خطابی رحمته الله علیه فرماني (۱)، ددي حدیث په شرح کښ مقال دي، ځکه چه په دي کښې عبد الله بن القاسم دي، چه مجهول دي، (۲)، شاید چه د حج د اهمیت د وجې نه نبی کریم صلی الله علیه و آله داسې او فرمائل، اول خو حج فرض دي، دویم د حج وخت مخصوص او متعین دي، چه دهغې په بناء د فوت کیدو خطر ده، په خلاف د عمرې نه، چه اول خو هغه فرض نه ده، دویم هغه هر وخت کیدي شي، ددي جواب خلاصه دا شوه، الهم فالاهم، (۳)، حضرت په بذل کښ لیکلي دي، چه شاید ددي حدیث نه حضرت عمر رضی الله عنه استنباط فرماني، او د تمتع نه ئې منع فرمائيلى ده، لکه چه په روایاتو کښ مشهوره ده، چه د صحابه کرامو یو مختصر شان جماعت چه په هغې کښ عمر فاروق رضی الله عنه، عثمان رضی الله عنه، معاویه رضی الله عنه، زیات مشهور دي، به د تمتع نه منع فرمائيلى، (۴)، ځکه چه د حج نه مخکښ عمره په تمتع کښ وی.

[۱۷۹۴] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي شَيْخٍ اهْتَابِي خِيَوَانَ بْنِ خَلْدَةَ مِمَّنْ قَرَأَ عَلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ، أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ، قَالَ لِأَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كَذَا وَكَذَا وَعَنْ رُكُوبِ جُلُودِ التَّمُورِ؟" قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: فَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ فَقَالُوا: أَمَّا هَذَا، فَلَا، فَقَالَ: أَمَّا إِنَّمَا مَعَهُمْ وَلَكِنَّكُمْ تَسْتُمِرُّونَ.

حضرت معاویه بن سفیان رضی الله عنه د اصحاب نبی صلی الله علیه و آله ته او وئیل: ایا تاسو پوهیږئ چه رسول الله صلی الله علیه و آله د فلاں فلاں کار نه منع فرمائيلى ده او د پرانگ په څرمن باندې ئې د سوریدو کیناستو، نه هم منع فرمائيلى ده؟ هغوی او فرمائل: او - هغه اووې ایا تاسو خلق دا هم پیژنئ چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د حج او د عمرې د یوځاني کولو نه هم منع فرمائيلى ده؟ هغوی اووې نه - دا خبره مونږ نه پیژنو - معاویه اووې: دا خو د هغه (ممنوعه څیزونو) سره دی مگر تاسو خلقو هیر کړې دي -

تشریح: قوله: ان معاویه بن ابی سفیان قال.... فتعلمون انه نهی ان یقرن بن الحج والعمرة.

مشهوره خو دا ده، چه حضرت معاویه و عمر رضی الله عنه، دا حضرات د تمتع نه منع فرماني، کما سبق آنفا، په دي روایت کښ د تمتع په ځاني قران ذکر دي، باقی په دواړو کښ څه خاص فرق نشته، په تمتع او قران دواړو کښ جمع بین الحج والعمرة وی، ددي منع توجیه اوس مخکښ تیره شوي ده، فی الحاشیه، یا داسې وئيلي شي، چه ددي نه مقصود د قران د یو

(۱) ددي منعي یوه توجیه خودا کولې شي چه ددي نه مراد مطلق تمتع نه ده بلکه ددي یوه خاص نوع یعنی فسخ الحج الی العمرة کوم چه عند الجمهور منسوخ ده په دي صورت کښې به دا نهی د تحریم دپاره وی دویمه توجیه دا کړې شوې ده چه دا نهی تنزیهی ده د حج افراد په مقابله کښې، چه دا اختیارول پکار دی ځکه چه دا افضل دي د تمتع نه، او تمتع مفضل دي. فالمقصود ترغیب ما هو الافضل. والله تعالی اعلم.

(۲) سنن النسائي للحج ۵۰ مختصراً (۲۷۳۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۲/۴)، ۹۵، ۹۸، (۹۹)، (ضعيف).

خاص صورت نه منع کول دي، يعنې ادخال العمرة على الحج، چه د احنافو په نزد جائز مع الکراهت دي، او د شافعيه په نزد جائز نه دي، کما سبق في بيان انواع الحج.

باب في الإقْران

د قران بيان

دلته کښ نسخه مختلفې دي، زموږ په نسخه کښ اقران دي. د باب افعال نه، او په بله نسخه کښ قران دي، په صحيح بخاري کښ هم دوه نسخه دي. حافظ ابن حجر رحمته الله اقران والا نسخه په خطا باندې محمول کړې ده، علامه عيني رحمته الله د ابن الاثير رحمته الله نه نقل کړې دي، چه هغه وائي، وروي الاقران ايضا، عيني رحمته الله وائي، هرکله چه منقول دي، نو بيا غلط څرنگه شو، دغه شان حضرت په بذل کښ د قاموس نه هم دواړو طريقو سره ثابتيدل نقل کړې دي.

[۱۷۹۵] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي اسْمَاعِيلَ، وَعَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، وَحُمَيْدُ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُمْ سَمِعُوهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبِي بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ جَمِيعًا، يَقُولُ: "لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجًّا، لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجًّا".

دانس ابن مالک رحمته الله نه روایت دي فرماني چه ما د نبی صلی الله علیه و آله نه اوریدلي دي چه د حج او عمری دپاره يې په يو ځاني باندی تلبييه وئيله ددواړو سره به يې لبيک لبيک وئيل او داسې به يې وئيل «لبيک عمره وحجاً لبيک عمره وحجاً»
تشریح: قوله: عن انس بن مالك يقول سمعت رسول الله (صلى الله عليه و سلم) يلبي بالحج والعمرة جميعا يقول لبيك عمره وحجاً،

دا صريح او قوی دليل دي، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله قارن وو، کما لا يخفى،
بات بها یعنی بلدی الحلیفه حتی اصبح ثم ركب، دامطلب نه دي، چه سحر راختلو سره د ذوالحلیفه نه روان شو، بلکه د ماسپڅین نه پس روان شو، د باب الاشتراط فی الحج نه مخکښ چه کوم حدیث انس رحمته الله تیر شوي دي، په هغې کښ ددې تصریح ده، حضرت شیخ رحمته الله فرماني چه دلته کښ په دي روایت کښ ثم بنه په غنې سره، اوږده او تجوید سره وایه «د امتداد د صوت سره امتداد زمانی طرف ته لطیف اشاره ده»

[۱۷۹۶] (٢) حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ مَوْسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "بَاتَ بِهَا، يَعْنِي بِذِي الْحُلَيْفَةِ، حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ عَلَى الْبَيْدَاءِ حَمِدَ اللَّهَ وَسَبَّحَ وَكَبَّرَ، ثُمَّ أَهَلَ أَهْلَ النَّاسِ بِهِنَّ، فَلَمَّا قَدِمْنَا أَمَرَ النَّاسَ فَحَلُّوا حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ، أَهَلُّوا بِالْحَجِّ وَتَحَرَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِبَيْدَةٍ قِيَامًا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الَّذِي تَقَرَّدَ بِهِ، يَعْنِي أَنَسًا، مِنْ

١: صحيح مسلم/الحج ٣٤ (١٢٥١)، سنن النسائي/الحج ٤٩ (٢٧٣٠)، (تحفة الأشراف: ٧٨١، ١٦٥٣)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الجهاد ١٢٦ (٢٩٨٦)، والمغازي ٦١ (٤٣٥٣)، سنن الترمذي/الحج ١١ (٨٢١)، سنن ابن ماجه/المناسك ١٤ (٢٩١٧)، ٣٨ (٢٩٦٨)، مستند احمد (٢٨٢، ٩٩/٣)، سنن الدارمي/المناسك ٧٨ (١٩٦٤) (صحيح)
٢: صحيح البخاري/الحج ٢٤ (١٥٤٧)، ٢٥ (١٥٤٨)، ٢٧ (١٥٥١)، ١١٩ (١٧١٥)، الجهاد ١٠٤ (٢٩٥١)، ١٢٦ (٢٩٨٦)، صحيح مسلم/صلاة المسافرين ١ (٦٩٠)، سنن النسائي/الضحايا ١٣ (٤٣٩٢)، ويأتي هذا الحديث برقم (٢٧٩٣)، (تحفة الأشراف: ٩٤٧) (صحيح)

هَذَا الْحَدِيثُ أَنَّهُ: بَدَأَ بِالْحَمْدِ وَالتَّسْبِيحِ وَالتَّكْبِيرِ ثُمَّ أَهْلَ بِالْحَجَةِ.

دانس ابن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ذی الحلیفه کښی شپه تیره کړه تردی چه صبا شو او په خپله سورلی باندی سور شو کله چه بیداء مقام ته ورسیدو نو دالله حمد یې بیان کړو او تکبیر او تسبیح یې اووئیل او بیایې په یوځانې دحج او عمری دپاره احرام او ترلو او باقی خلقو هم داسی اوکړل، کله چه مونږ مکي ته راغلو نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم خلقو ته داحرام پرانیستلو حکم او فرمائیلو او کله چه دذی الحجی اتم تاریخ شو نو خلقو دحج دپاره احرامونه وترل او نبی صلی اللہ علیہ وسلم پخپل لاس مبارک باندی اوه اوبښان اودرول او نحر یې کړل، امام ابوداؤد فرمائی چاچه تفرد کړې دې په دی حدیث باندی یعنی انس بن مالک هغه پخپله په حمد او تسبیح او تکبیر باندی شروع کړی ده اوبیایې دحج دپاره احرام وترلو.

[۱۷۹۷] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ حِينَ أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْيَمَنِ، قَالَ: فَأَصَبْتُ مَعَهُ أَوْقِي، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيَّ مِنَ الْيَمَنِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: وَجَدَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَدْ لَبِسَتْ ثِيَابًا صَبِيغًا وَقَدْ نَضَحَتْ الْبَيْتَ بِنُضُوجٍ، فَقَالَتْ: مَا لَكَ؟ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَمَرَ أَصْحَابَهُ فَأَحْلَوْا، قَالَ: قُلْتُ لَهَا: إِنِّي أَهْلَلْتُ بِأَهْلَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لِي: "كَيْفَ صَنَعْتَ؟" قُلْتُ: أَهْلَلْتُ بِأَهْلَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "فَأَتَيْتُ قَدْ سَقَيْتُ الْهَدْيَ وَقَرَأْتُ"، قَالَ: "فَقَالَ لِي: "انْحَرِ مِنَ الْبُذْنِ سَبْعًا وَسِتِّينَ، أَوْ سِتًّا وَسِتِّينَ، وَأَمْسِكْ لِنَفْسِكَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، أَوْ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، وَأَمْسِكْ لِي مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ مِنْهَا بَضْعَةً".

دبراء بن عازب رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی کله چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم لره دحاکم په طور باندی یمن ته ولیږلو په هغه وخت کښی زه دعلی رضی اللہ عنہ سره موجود وم ما هلته یوڅو اوقیی سپین زر جمع کړی وو، کله چه علی رضی اللہ عنہ دیمن نه واپس راغی او دنبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښی حاضر شو نو فاطمه رضی اللہ عنہا یې اولیدله چه رنگینی جامی یې اغوستلی دی او ناسته ده او په کور کښی یې خوشبو یې لگولی ده علی رضی اللہ عنہ ته یې اووئیل په تاباندی څه شوی دی خبره خوپه اصل کښی داسی ده کله چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم صحابه کراموته حکم اوکړو نو هغوی احرامونه پرانیستل علی رضی اللہ عنہ چه دا واوریدل نو جواب یې ورکړو نبی صلی اللہ علیہ وسلم چه کوم نیت کړې دې ما هم هغه نیت کړې دی (یعنی حج قران می کړې دې، نوپه دی وجه باندی احرام نشم پرانیستلی) ددینه پس علی رضی اللہ عنہ دنبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښی حاضر شو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل ای علی تا څنگه اوکړل علی اوئیل ای دالله رسوله ما هغه نیت کړې دې کوم چه تا کړې دې نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل ماڅو دخان سره قربانی راوستلی ده او ماحج قران کړې دې ددینه پس علی رضی اللہ عنہ اوئیل چه ماته نبی صلی اللہ علیہ وسلم د ۶۶ یا ۶۷ اوبښانو نحر کولو حکم اوکړو او دایې هم راته او فرمائیل چه ۳۳ یا ۳۴ اوبښان دخان دپاره هم وساته او دهر اوبښ نه څما دپاره دغوبښی یوه تیکه وساته.

۱: سنن النسائي/الحج ۵۲(۲۷۴۶)، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۲۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/المغازي ۶۱(۴۳۵۴)(صحيح)

عن البراء بن عازب قال كنت مع علي عليه السلام الخ، فقال لي انحر من البدن سبعا و ستين، امام نووي رحمته الله او قرطبي رحمته الله دې لره وهم گرزولې دې، او فرمانيلې دې، چه صحيح هغه دې، چه د مسلم په روايت كښ دې، فنحر ثلاث و ستين و اعطى عليا فنحر ما غير.

[۱۷۹۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَكِيمِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قَالَ الصَّبِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ: "أَهْلَلْتُ بِهِمَا مَعًا"، فَقَالَ عُمَرُ: "هَدَيْتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د ابو وائل نه روايت دې فرمائي چه صبي بن معبد وئيلي دې چه ما د حج او عمرې دپاره احرام وتړلو زما دا عمل چه علي عليه السلام اوليدو نو ويې فرمائيل چه تا د نبی عليه السلام د سنت تابعداری کړې ده يعنی په سنت نبوی دې عمل کړې دې.

[۱۷۹۹] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُدَامَةَ بْنُ أَغِينٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَكِيمِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قَالَ الصَّبِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ: كُنْتُ رَجُلًا أَعْرَابِيًّا نَصْرَانِيًّا فَأَسْلَمْتُ فَأَتَيْتُ رَجُلًا مِنْ عَشِيرَتِي، يُقَالُ لَهُ: هَذِيمُ بْنُ ثُرْمَلَةَ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا هَنَاهُ، إِنِّي حَرِيصٌ عَلَى الْجِهَادِ وَإِنِّي وَجَدْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ مَكْتُوبَيْنِ عَلَيَّ، فَكَيْفَ لِي بِأَنْ أَجْمَعَهُمَا؟ قَالَ: اجْمَعُهُمَا وَأَذْبَحْ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، فَأَهْلَلْتُ بِهِمَا مَعًا، فَلَمَّا أَتَيْتُ الْعَدِيبَ لَقِيتُ سَلِمَانَ بْنَ رَبِيعَةَ وَزَيْدَ بْنَ صُوحَانَ وَأَنَا أَهْلٌ بِهِمَا جَمِيعًا، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ: مَا هَذَا يَا فُقَّةَ مِنْ بَعْضِهِ؟ قَالَ: فَكَاثِمًا الْقَيَّ عَلَى جَبَلٍ حَتَّى أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنِّي كُنْتُ رَجُلًا أَعْرَابِيًّا نَصْرَانِيًّا وَإِنِّي أَسْلَمْتُ وَأَنَا حَرِيصٌ عَلَى الْجِهَادِ وَإِنِّي وَجَدْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ مَكْتُوبَيْنِ عَلَيَّ فَأَتَيْتُ رَجُلًا مِنْ قَوْمِي، فَقَالَ لِي: اجْمَعُهُمَا وَأَذْبَحْ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، وَإِنِّي أَهْلَلْتُ بِهِمَا مَعًا، فَقَالَ لِي عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "هَدَيْتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د ابو وائل نه روايت دې فرمائي چه صبي بن معبد وئيلي دې چه زه يو باندې سړی وم او نصراني هم وم كله چه می اسلام قبول کړو نو خپلی قبیلې يو کس ته راغلم چه هذيم بن ثرمله ورته وئيلي شو، ماورته ووئيل چه دجهاد سره می ډير شوق دې او حج او عمره می اوموندل چه په ماباندې فرض کړی شوی دی نو چه دا دواړه جمع کړم نو زما دپاره څه حکم دی؟ راته ئی اوفرمائيل جمع ئی کړه او کومه قربانی چه درته میسره وی ذبحه ئی کړه نو مادددواړو دپاره په يو ځای احرام اوتړلو نو هر کله چه عذیب ته راتلم نو سليمان بن ربیعہ احرام تړلی وو نو پدوی کښی یو کس بل ته ووئيل پده کښی خو دخپل اوبښ برابر عقل هم نشته راوی وائی چه دعمر بن الخطاب عليه السلام په خدمت کښی حاضر شوم او عرض می ورته وکړو چه ای امیرالمومنین زه يو باندې سړی وم او نصراني هم وم بیامی اسلام قبول کړو او دجهاد سره می ډير شوق دې او حج او عمره می هم اوموندل چه په ماباندې فرض کړی شوی دی نو دخپلی قبیلې يو کس ته راغلم اوورته می ووئيل چه دا دواړه جمع کړم نو زما دپاره څه حکم دی؟ راته ئی اوفرمائيل جمع ئی کړه او کومه قربانی چه درته میسره وی ذبحه ئی کړه نو ما ددواړو دپاره په يو ځای احرام اوتړلو نو، عمر عليه السلام راته او فرمائيل

(۱) سنن النسائي/الحج ۴۹ (۲۷۲۰، ۲۷۲۱، ۲۷۲۲)، سنن ابن ماجه/المناسك ۳۸ (۲۹۷۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۶۶)، وقد أخرج: مسند احمد (۱/۱، ۲۵، ۳۴، ۳۷، ۵۳) (صحيح)
(۲) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۶۶) (صحيح)

د خپل نبی سنت درته خودلی شوی دی.

قوله: قال الصبي بن معبد اهللت بهما معا فقال عمر هديت لسنة نبيك (صلى الله عليه وسلم) دا روایت دلته کښ ډیر مختصر دې، د حاشیې والا نسخه کښ مطول دې، چه دهغې مضمون دادې، صبی بن معبد وائی، زه یو اعرابی نصرانی سرې وو، الله تعالی زه په اسلام سره خائسته کړم، مسلمانیدو نه پس د جهاد شوق او جذبه مې راوچته شوه، بیا راته خیال راغلو، چه ما باندې خو حج هم فرض دې، اول به حج او کړم، پس ما د خپلو رشته دارو او دوستانو په مشورې سره د حج او عمرې دواړو احرام یو ځانې اوترو یعنی حج قران په لاره کښ ماسره سلمان بن ربیع او زید بن صوحان ملاؤ شو، هرکله چه ما د حج او عمرې دواړو تلبیه وئیله، چه کله هغې دواړو زما تلبیه واوریده، نو تنقیداً یو بل ته اوئیل، ما هذا بافقه من بعیر، چه دا سرې خو د خپل اوښ نه هم زیاته پوهه نه لری په اصل کښ دهغوی اشکال په جمع بین الحج والعمره باندې وو، هغه وائی، چه په دې باندې ماته ډیره غصه راغله، فکانما القی علی جبل، گویا په ما باندې غر راو غورزولی شو، (لیکن ما اوریدلو سره برداشت او کړو، څه مې اونه وئیل) وائی، چه زه د حضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کښ حاضر شوم او ټوله خبره مې ورته بیان کړه، هغوی چه واوریده، نو دا ئې اوفرمائیل، کوم چه دلته بره په حدیث کښ ذکر دی، چه تاته الله تعالی دهغه خیز توفیق درکړو، کوم چه سنت دې، ددې نه معلومه شوه چه د حضور صلی الله علیه وسلم حج هم حج قران وو، ددې وجې نه مصنف دې حدیث لره په باب القرآن کښ راوړو.

[۱۸۰۰] (۱) حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا مُسْكِينٌ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتٌ مِنْ عِنْدِ رَبِّي عَزَّوَجَلَّ، قَالَ: وَهُوَ بِالْعَقِيقِ، وَقَالَ: صَلَّى فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ، وَقَالَ: غُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ "وَقُلْ غُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، وَقَالَ: "وَقُلْ غُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ."

دا بن عباس رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه د عمر بن الخطاب رضی الله عنه نه مې اوریدلی دی هغه به وئیل چه د نبی صلی الله علیه وسلم نه مې اوریدلی دی چه فرمائیل یې کله چه نبی صلی الله علیه وسلم ته مقام کښی د شپې په وخت کښی یو راتلونکې کس راغې او ویې وئیل چه په دی مبارک مقام کښی مونځ ادا کړه او راته یې او وئیل چه په حج کښی دننه عمره هم وی، امام ابوداؤد وائی چه ولید بن مسلم او عمرو بن عبدالواحد پخپل روایت کښی دامام اوزاعی نه دا جمله هم بطور اضافه نقل کړی ده «وقل عمره في حجة»، امام ابوداؤد وائی چه همدارنگی علی بن مبارک هم دا جمله «وقل عمره في حجة» دیحی بن ابی کثیر نه نقل کړی ده.

تشریح: قوله: اتاني الليلة آت من عند ربي عز وجل قال وهو بالعقيق:

وادی عقیق ذوالحلیفې سره نزدې دې، هلته کښ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښ یوه

۱: - صحيح البخاري للحج ١٦ (١٥٣٤)، سنن ابن ماجه للعناسك ٤٠ (٢٩٧٦)، تحفة الأشراف: ١٠٥١٣، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٤/١) (صحيح)

فرشته حضرت جبرائیل کما فی الفتح راغلو، هغه عرض اوکړو، چه تاسو په دې وادی مبارکه کښ مونغ ادا کړئ، وقل عمره فی حجة، چه ددې متبادر معنی داده، چه تاسو د حج او عمرې دواړو احرام اوتړئ، گویا نبی کریم ﷺ د الله تعالی د طرف نه په حج قران باندې مامور وو، ددې نه د قران افضلیت معلومیږي.

دلته کښ دا اشکال کړې شوې دې، چه هرکله نبی کریم ﷺ په قرآن مامور وو، نو بیا هغوی لواستقبلت من امری ما استدبرت الخ کښ د تمتع تمنی ولې ظاهره کړې وه، د بنده په نزد ددې آسان جواب دادې، چه د عمره فی حجة نه مقصود جمع بین الحج والعمرة دې، او دا جمع څرنگه چه په قران کښ وی، دغه شان په تمتع کښ هم وی، لهذا تمتع په دې اعتبار سره د قران سره منافی نه ده، والله تعالی اعلم.

ددې اشکال یو جواب حضرت په بذل المجهود کښ هم لیکلې دې، په هغې باندې هم پوهیدل پکار دی.

[۱۸۰۱] حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَابِدَةَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنِي الرَّبِيعُ بْنُ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْضَانِ، قَالَ لَهُ: سِرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ الْمُدَلِّجِي: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اقْضِ لَنَا قِضَاءَ قَوْمٍ كَانُوا يَدُّوهُ الْيَوْمَ، فَقَالَ: "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ فُذِّلَ عَلَيْكُمْ فِي حُجَّتِكُمْ هَذِهِ أَعْمَرَةً فَإِذَا قَدِمْتُمْ فَمَنْ تَطَوَّفَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَقَدْ حَلَّ الْإِمَامُ كَانَ مَعَهُ هَذِي".

ربيع بن سبره دخپل پلار نه روایت کوي فرمائی چه مونږ د نبی ﷺ سره روان شو کله چه عسفان مقام ته ورسیدو نو سراقه بن مالک ﷺ او وئیل ای دالله رسوله نن یو داسی مضمون بیان کړه چه داسی او گنډلې شی لکه دچاچه اوس پیدائش شوې وی مطلب یې دا وو چه په واضحه طریقه باندې مونږ پوهه کړه ددې دپاره چه مونږ ښه پوهه شو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل الله تعالی مونږ دپاره په دې حج کښی عمره شامل کړی ده تاسو چه کله په دې وجه په مکه کښی داخل شئ او دبیت الله طواف اوکړئ اوپه صفا مروه کښی سعی اوکړئ نو تاسو به حلال شئ لیکن که چا دخان سره قربانی راوستلی وی هغه کس به حلال نه وی.

تشریح: قوله: قال له سراقه بن مالک جمعتم یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم) اقض لنا قضاء قوم کانهم ولدوا الیوم.

هسې خو نبی کریم ﷺ به صحابه کرامو ته د دین هره خبره ښه پوره توجه سره همیشه دپاره بیانوله، لیکن په دې سفر حج کښ خو د هغوی دا محنت او سعی خپلې انتهای ته رسیدلې وه، نبی کریم ﷺ به بار بار فرمائیل، خذوا عني مناسککم لعلي لا اراکم بعد عامی هذا، دغه شان الله تعالی نبی کریم ﷺ ته اصحاب او همنشین هم داسې ورکړې وو، چه د نبی کریم ﷺ په دې تعلیماتو باندې ئې ځانونه قربانول، نو په مذکوره حدیث کښ یو صحابی نبی کریم ﷺ ته عرض کوي، یا رسول الله ﷺ، تاسو مونږ ته دا مسائل او نصائح داسې بیان کړئ، لکه چه څه خبره د یوې وړڅې ماشوم ته بیانولې شی، الله اکبر! د دغې حضراتو طلب

۱: تفرد به ابو داود (تحفة الأشراف: ۳۸۱۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۶۰۴)، سنن الدارمی للمناسک (۱۸۹۹) (صحیح)

او رغبت خو مره درجه کښ وو، ولى ذالك فليتافس المتافسون.

[۱۸۰۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ نَجْدَةَ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى الْمَعْنَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَهُ، قَالَ: "قَصُرْتُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَشْقَصٍ عَلَى الْمَرْوَةِ، أَوْ رَأَيْتُهُ يَقْصِرُ عَنْهُ عَلَى الْمَرْوَةِ بِمَشْقَصٍ". قَالَ ابْنُ خَلَّادٍ: إِنَّ مُعَاوِيَةَ لَمْ يَذْكُرْ أَخْبَرَهُ.

دا بن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي چه معاويه بن ابی سفیان او وئیل چه ما دنبي صلی اللہ علیہ وسلم وینسته په مروا غر کښې دغشی په څوکه باندې کتې کړل یا یې داسې او وئیل مانبي صلی اللہ علیہ وسلم په مروه غر کښې دوینستو په کمولو باندې لیدلې وو. تشریح: قوله: عن ابن عباس رضی اللہ عنہ ان معاوية بن ابی سفیان اخبره قال قصرت عن النبي صلی اللہ علیہ وسلم و سلم بمشقص على المروة. مشقص وئیلې شی د غشی پیکان ته (یعنی د غشی تیره اړخ ته) په ظاهر کښ ددې نه قینچی مراد ده.

شرح حدیث:

بعضو دي لره په حجة الوداع باندې محمول کړې ده، او بیا ئې ددې نه استدلال کړې دي، په دې خبره باندې، چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم متمتع وو، او عمره کولو نه پس حلال شوې وو، لکه چه دا یو قول دي د اقوال سته نه، (۱)

لیکن دا قول بالکل غلط دي، د احادیث صحیحې د تصریح نه خلاف دي، او صحیح دا ده، چه دا حدیث د حجة الوداع سره متعلق نه دي، بلکه دا واقعه د عمره الجعرانه ده، چه په سنه ۸هـ کښ پېښه شوې وه، دي لره په عمره القضاء باندې خو ددې وجې نه محمول کولې نه شو، چه تر هغه وخته پورې خو حضرت معاويه رضی اللہ عنہ اسلام راوړې نه وو، ځکه چه د هغوی اسلام د فتح مکه په موقع باندې وو، او په حجة الوداع باندې ددې وجې نه محمول کولې نه شو، چه په هغې کښ خو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حلق په مني کښ کړې وو، لکه چه په روایاتو کښ مشهور دي، نه په مروه کښ. (۲)

دا خبره دي واضحه وی، چه د حج نه فارغیدو نه پس حلق په مني کښ کولې شی، حاجی د مخکښ نه هلته کښ موجود وی، رمی، ذبح، حلق دا ټول کارونه په لسم ذی الحجه په مني کښ کولې شی، (۳) او عمرې والا حلق په مروه کښ کولې شی، ځکه چه سعی په مروه باندې

(۱): صحيح البخاري/الحج ۱۲۷ (۱۷۳۰) (إلى قوله: «بمشقص»)، صحيح مسلم/الحج ۳۳ (۱۲۴۶)، سنن النسائي/الحج ۵۰ (۲۷۳۸)، ۱۸۳ (۲۹۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۲) (صحيح)

(۲): حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د احرام باره کښې د علماؤ اختلاف په تفصیل سره په باب افراد الحج کښې تیر شو. (۳): اگر چه بعضی شارحینو دا احتمال هم جائز کړي دي هغه داسې چه دا خو صحیح ده چه په حج کښې حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم حلق په مني کښې کړې وو خو کیدې شی چه د هغوی صلی اللہ علیہ وسلم په سر باندې څه وینسته باقی پاتې شوی وی چه هغه ئې د طواف زیارت نه پس په سعی کښې صفا کړی وی، والله تعالی اعلم. (۴): په دې حدیث باندې دښه پوهیدلو دپاره دا ټول عبارت لیکلې شوي دي کومو خلکو چه حج او عمره کړې وی د هغوی دپاره خو ددې څه خاص ضرورت نشته لیکن چا چه تر اوسه پورې نه دي کړي د هغوی په رعایت کښې لیکلې شوي دي.

پوره کيږي، عام طور باندې خلق د عمرې نه چه فارغ شي، نو په مروه کښ خلق کوي، او حضور ﷺ اگر چه د حج نه مخکښ عمره کړې وه، ليکن د سوق هدي د وجې نه هغوی دغه وخت کښ خلق نه وو کړې، او حلال شوې نه وو.

[۱۸۰۳] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَفَخْلُدُ بْنُ خَالِدٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْمَعْنَى، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ مُعَاوِيَةَ، قَالَ لَهُ: "أَمَا عَلِمْتَ أَنِّي قَهَرْتُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَشْقَصِ أَعْرَابِي عَلَى الْمَرَّةِ"، زَادَ الْحَسَنُ فِي حَدِيثِهِ: لِحُجَّتِهِ.

د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه معاویه بن ابی سفیان راته او وئیل ایا تاته معلومه نه ده چه ما د نبی ﷺ وینسته دیو باندې چی کس د غشی په خوکه باندې په مروه غرکښی واره کړی وو حسن پخپل حدیث کښی ددی الفاظو اضافہ کړیده چه : د حج په دوران کښی بمشقص اعرابی علی المروة بحجته: بره په تفصیل سره تیر شو، چه دا واقعه د حجة الوداع نه ده، بلکه د عمرې ده، دا روایت دهغي خلاف دې، جواب دادې، چه په نسائی کښ د بحجة په خاتمي بعمره لفظ دې، وهو الصحيح، یا داسي وئیل پکار دی، چه دلته کښ د حج نه مراد حج اصغر یعنی عمره ده.

تشریح: قوله: وبدا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فاهل بالعمرة ثم اهل بالحج: ددې نه معلومیږي، چه په شروع کښ نبی کریم ﷺ متمتع وو، او په آخره کښ قارن شوې وو، کما هو قول من الاقوال الستة وهو الذى اختاره الطحاوى على ما قبل.

[۱۸۰۴] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ مُعَاذٍ، أَخْبَرَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُسْلِمِ الْقُرْتَبِيِّ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: "أَهْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعُمْرَةٍ، وَأَهْلَ أَصْحَابِهِ بِحَجٍّ".

د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ احرام وټرلو د عمرې په نیت او صحابه کرامو د حج په نیت باندې احرام وټرلو.

[۱۸۰۵] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ جَدِّي، عَنْ عَقِيلٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَأَهْدَى وَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْيَ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ، وَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْلَ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهْلَ بِالْحَجِّ، وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى وَسَاقَ الْهَدْيَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يَهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ، قَالَ لِلنَّاسِ: "مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لَهُ مِنْ شَيْءٍ حَرَمٍ مِنْهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيُطْفِئْ بِالْبَيْتِ وَالْبَصْفَا وَالْمَرَّةَ، وَلْيَقْصِرْ وَلْيَحْلِلْ ثُمَّ لِيَهْلِ بِالْحَجِّ وَلِيَهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَذَا فَلْيَعْمُرْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ".

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۲۳) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم/الحج ۳۰ (۱۲۳۹)، سنن النسائي/الحج ۷۷ (۲۸۱۶)، (تحفة الأشراف: ۶۴۶۲)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۲۴۰/۱) (صحيح)

(۳): صحيح البخاري/الحج ۱۰۴ (۱۶۹۱)، صحيح مسلم/الحج ۲۴ (۱۲۲۷)، سنن النسائي/الحج ۵۰ (۲۷۳۳)، (تحفة الأشراف:

۶۸۷۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۱۲ (۸۲۴)، سنن ابن ماجه/المناسك ۱۴ (۲۹۱۶)، مسند احمد (۱۳۹/۲)، سنن

الدارمي/المناسك ۸۴ (۱۹۷۲) (صحيح) وبدا رسول الله صلى الله عليه وسلم فاهل بالعمرة ثم اهل بالحج) به جمله ابن قيم،

ابن حجر، او د الباني په نزد شاذ دې (ملاحظه: فتح الباري، وزاد المعاد، وصحيح ابی داود ۶۸۶)

وَطَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ، فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ أَوَّلَ شَيْءٍ ثُمَّ حَبَّ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ وَمَشَى أَرْبَعَةَ أَطْوَافٍ، ثُمَّ رَكَعَ حِينَ قَضَى طَوَافَهُ بِالْبَيْتِ عِنْدَ الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَأَنْصَرَفَ، فَأَتَى الصَّفَا فَطَافَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعَةَ أَطْوَافٍ ثُمَّ لَمْ يُخَلِّلْ مِنْ شَيْءٍ حَرَمٍ مِنْهُ حَتَّى قَضَى حُجَّهُ وَتَحَرَّ هَذِيحَ يَوْمَ النَّحْرِ وَأَفَاضَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ حَرَمٍ مِنْهُ، وَقَعَلَ النَّاسُ مِثْلَ مَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَنْ أَهْدَى وَسَاقِ الْهَدْيِ مِنَ النَّاسِ.

دا بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله په حجة الوداع کښی حج تمتع کړې وو یعنی دعمری نه پس یې حج کړې وو او دخان سره یې اووه قربانۍ راوستلې وې دذوالحلیفې نه او نبی صلی الله علیه و آله اول دعمری دپاره دلیک اواز اوکړو مطلب دادې چه نبی صلی الله علیه و آله داسی اواز اوکړو لیک بعمرة او بیایې داسی اواز اوکړو لیک بحجة او نورو کسانو هم په دی طریقہ حج اوکړو یعنی تمتع یې اوکړو بعضی کسانو دخان سره قربانۍ راوستې وې او بعضو کسانو دخان سره قربانیانې نه وې راوستلې کله چه نبی صلی الله علیه و آله مکې ته داخل شو نو خلقو اووئیل چه تاسو کښی چه چا دخان سره قربانی راوستلې وې هغه دی احرام نه پرانیزی هغوی دی طواف اوسعی اوکړه او وینسته دی کم کړی او بیادی احرام پرانیزی، اوددینه پس دی هغه کسان دحج احرام وتړی او قربانی دی اوکړی او کچری دقربانۍ طاقت نه لری نودری روژې دی په حج کښی اونیسې او کله چه واپس شی نو اووه روژې دی په کور کښی اونیسې، بیا چه کله نبی صلی الله علیه و آله مکې ته راغې نو اول یې حجرا سود بنسکل کړو بیا په دری چکرونو کښی یې تیز رفتاری اوکړه اوپه څلورو چکرونو کښی په مزه وو، ددینه پس دکعبی دطواف نه فارغ شو، دوه رکعتہ مونځ یې اوکړو دمقام ابراهیم سره او دسلام گرځولو نه پس صفا ته لاړو او دصفا او دمروه په مینځ کښی یې اوه چکرونه اولگول او دخربوری چه د حج نه اورنگار شوي نه وو دهغه وخته پوری په احرام کښی وو اودلویې اختر په ورځ یې قربانی اوکړه یعنی په لسم تاریخ او مکې ته راغې او طواف زیارت یې وکړو او بیا یې احرام پرانیزو اوټول کارونه یې پوره کړل یعنی داحرام په حالت کښی ددینه پس یې احرام ختم کړو او کوم کارونه چه یې داحرام په حالت کښی نه کول هغه یې وکړل او دچا سره چه قربانی وه هغوی هم داسی اوکړل څنگه چه نبی صلی الله علیه و آله کړی وو.

فمن لم يجد هديا فليصم ثلاثة ايام في الحج و سبعة اذا رجع الى اهله: په متمتع باندې دم واجب وې، لیکن که هغه سره ددې گنجائش نه وې، نو بیا به د دم په ځانې لس ورځې روژې اونیسې، په هغې کښ درې روژې د حج نه مخکښ، او اووه روژې د حج نه پس دی، رومبې درې روژې د عمرې د احرام نه پس نیول پکار دی، که هغه وخت پورې ئې عمره کړې وې او که نه وې کړې، دا زمونږ په نزد دی، او د شافعیه په نزد د عمرې نه فارغ کیدو نه پس نیول پکار دی، د هغې نه مخکښ نیول جائز نه دی، او انتها «آخری ورځ» ددې روژو یوم عرفه ده، لیکن که چا د عرفې د ورځې پورې روژې اونه نیولې، نو په ایام تشریق کښ نیولې شی او که نه؟ دا مسئله مختلف فیه ده، د احنافو او امام شافعی رحمهم الله د قول جدید مطابق دا درې روژې په ایام تشریق کښ نیول جائز نه دی، لهذا اوس په هغه باندې هدی متعین شوه، او د امام مالک، امام احمد او د امام شافعی رحمهم الله د قول قدیم مطابق نیول جائز

دی، بیا دویم اختلاف دا دې، چه بیا اووه روژې چه رجوع الی اهله نه پس نیول دی، په دې کښ د رجوع الی اهله نه څه مراد دې؟

عند الشافعی رحمه الله الصحيح المراد به الرجوع الی الوطن والاهل، و عندنا الحنفیه الرجوع من منی الی مکه ای الفراغ عن الحج وهو رواية عن الشافعی رحمه الله،

تشریح: قوله: و افاض فطاف بالبيت ثم حل من كل شيء حرم منه:

په دې حدیث کښ تصریح ده ددې خبرې، چه نبی کریم ﷺ د عمرې نه پس حلال شوې نه وو، بلکه د حج نه فارغیدو نه پس یوم النحر کښ حلال شوې وو، وهذا هو الصحيح بیا ددې حدیث په اخره کښ د نبی کریم ﷺ د طواف افاضه یعنی طواف زیارت ذکر دې، لیکن ددې نه پس هغوی سعی بین الصفا والمروه هم کړې وه او که نه؟ ددې تصریح صفا طور باندې هیڅ یو روایت کښ ماته ملاؤ نشوه، (۱) اگر چه احناف دې لره خامخا ثابتوی. والله تعالی اعلم.

[۱۸۰۶] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ثَابِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُمَا قَالَتَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ قَدْ حَلُّوا وَلَمْ يُحْلِلْ أَنتَ مِنْ عُمْرَتِكَ؟ فَقَالَ: "إِنِّي لَبَدْتُ رَأْسِي وَقَلَدْتُ هَدْيِي فَلَا أَجِلُ حَتَّى أَنْحَرَاهُ دَيَّ".

دام المومنین حفصة رضي الله عنها نه روایت دې فرمائی چه ما عرض وکړو ای دالله رسوله دخلقو څه حالت او کیفیت دی د عمرې د ادا کولو نه پس ئی احرامونه پرانستل او نبی ﷺ احرام نه وو پرانستلی، نبی ﷺ او فرمائیل ما دخپل سر تلبيد کړی دی او د قربانۍ په غاړه کښی می امیل اچولی دی ما چه تر څو قربانۍ نه وی کړی تر هغی نشم حلالیدې.

تشریح: قوله: فقال اني لبدت راسي و قلدت هدي:

نبی کریم ﷺ د خپل عدم تحلل علت بیانوی، لیکن تلبيد خو فی نفسه مانع عن التحلل نه دې، البته د تلبيد راس حاجت هغه وخت کښ وی، چه کله طول احرام وی، دغه شان په قلدت هدی کښ اصل څیز سوق هدی ده، چه په اصل کښ هم هغه د تحلل نه مانع ده، د تقلید ذکر خو صرف دواقعی د بیان واقع دپاره دې. لم یکن ذلك الا للركب الذين الخ: یعنی د فسخ الحج الی العمرة اجازت صرف دهغې صحابه کرامو دپاره وو، چه په حج کښ نبی کریم ﷺ سره وو، روستو خلقو دپاره نشته، د جمهور مسلك هم دا دې، خلافا للامام احمد رحمه الله و بعض الظاهرية.

(۱) د تعدد طواف روایات په کثرت سره موجود نه دی خو د تعدد سعی مسئله مشکل ده، هغوی قارن وو او عند الجمهور خو په قارن باندې صرف یو طواف او سعی ده چه د حج او عمرې دواړو دطرفه کافی ده، ولكن عند الحنفية لابد للقارن من طوافين وسعين كما تقدم قبل ذلك.

(۱) صحيح البخاري للحج ۳۴ (۱۵۶۶)، والمغازي ۷۷ (۴۳۹۸)، واللباس ۶۹ (۵۹۱۶)، صحيح مسلم للحج ۲۵ (۱۲۲۹)، سنن النسائي للحج ۴۰ (۲۶۸۱)، سنن ابن ماجه بالمناسك ۷۲ (۳۰۴۶)، تحفة الأشراف: (۱۵۸۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للحج ۵۸ (۱۸۰)، مسند احمد (۲۸۳/۶، ۲۸۴، ۲۷۵) (صحيح)

باب الرَّجُلُ يُهْلُ بِالْحَجِّ ثُمَّ يَجْعَلُهَا عُمْرَةً

د حج دپاره تړلی احرام د عمرې په احرام باندې بدلول

[۱۸۰۷] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادٌ يَعْنِي ابْنَ السَّرِيِّ، عَنْ ابْنِ أَبِي زَاهِدَةَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ الْأَسْوَدِ، أَنَّ أَبَا ذَرٍّ كَانَ يَقُولُ فِيمَنْ حَجَّ ثُمَّ فَسَخَهَا بِعُمْرَةٍ: "لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ إِلَّا لِلرَّكْبِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د سلیم بن الاسود نه روایت دې فرماظی چه ابوذر رضی الله عنه به دهغه چاپه باره کښی فرمائیل خوګ چه د حج اراده وکړی اوبیائی په عمره باندې بدل کړی نو عمل ئی درست نه دې ځکه چه داده دهغه قافلی خصوصیت وو کوم چه د نبی صلی الله علیه و آله سره تلی وو.

[۱۸۰۸] (۲) حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنِي رَبِيعَةُ بْنُ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ بِلَالٍ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَسَخُ الْحَجِّ لَنَا خَاصَّةً، أَوْ لِمَنْ بَعْدُنَا؟ قَالَ: "بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً".

حارث بن بلال دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی ما عرض وکړو ای دالله رسوله حج په عمره باندې بدلول زمونږ خصوصیت دې او که نه دا حکم زمونږ نه دوروسته خلقو دپاره هم دې؟ رسول پاک صلی الله علیه و آله او فرمائیل بلکه دا حکم ستاسو خصوصیت دې.

باب الرَّجُلُ يَحْجُّ عَنْ غَيْرِهِ

د بل چا د طرفه حج کول (حج بدل)

دلته کښ یوه نوې مسئله شروع کیږی، حج عن الغير، چه هغې ته په عرف کښ حج بدل وئیلې شی، اوس دلته کښ دا مسئله ده، چه په عباداتو کښ استنابة یعنی بل لره دخپل ځان نائب جوړول جائز دی، او که نه؟

په گومو عباداتو کښ نیابة عن الغير جاری کیدې شی؟

په دې خبره پوهیدل پکار دی، چه په عبادات بدنیه محضه کښ استنابة عند الائمة الاربعة مطلقاً جائز نه دې، نه عند القدرة او نه عند العجز، لکه صلوة او صوم، او عبادة مالیه محضه لکه زکوة، په دې کښ مطلقاً جائز دی، که یو سړې خپل زکوة د بل سړې په لاس باندې ادا کړی، نو جائز دې، او ددې دواړو قسمونو بدنیه محضه، مالیه محضه، نه علاوه لکه حج، په دې کښ د ائمه ثلاثه یعنی امام ابوحنیفه رحمته الله، شافعی رحمته الله، او احمد رحمته الله مسلك دادې، چه په دې کښ استنابة عند العجز خو جائز دې، لیکن عند القدرة جائز نه دې، د امام مالک په دې کښ اختلاف دې، د هغوی په نزد حج عن الغير الحی جائز نه دې، لا عند

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۲۰)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحج ۲۳ (۱۲۲۴)، سنن النسائي/الحج ۷۷ (۲۸۱۲)، سنن ابن ماجه/المناسك ۴۲ (۲۹۸۵) (صحيح)

۲: سنن النسائي/الحج ۷۷ (۲۸۱۰)، سنن ابن ماجه/المناسك ۴۲ (۲۹۸۴)، (تحفة الأشراف: ۲۰۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۹۳)، سنن الدارمي/المناسك ۳۷ (۱۸۹۷) (ضعيف)

القدرة و لا عند العجز الا عن ميت اوصى،^(۱) ددې تفصيل تعلق فرض حج سره دي، او د نفل حج مسئله خانله ده، د احنافو په نزد حج نفل عن الغير مطلقا جائز دي، او د شافعيه په نزد صرف عند العجز جائز دي، عند القدرة جائز نه دي، گویا د شافعي رحمه الله په نزد نفل او فرض حج په دې کښ برابر دی.

و عن احمد روايتان (من الاوجز) ليکن په صوم کښ د امام احمد رحمه الله په نزد دا تفصيل دي، چه په واجب اصلي يعنى صوم رمضان کښ نيابة جائز نه دي، او واجب غير اصلي (يعنى صوم مندور وغيره) کښ د مري د طرف نه نيابت جائز دي، که د مري په ذمه صوم مندور وي، نو دهغه د طرف نه ولي قضا کولې شي (د حديث د طالبانو دپاره د مذاهب ائمه دا تفصيل يادول واجب دی).

[۱۸۰۹] (۱) حَدَّثَنَا الْقُعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ خَثْعَمٍ تَسْتَفْتِيهِ، فُجِعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ، فُجِعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَى الشَّقِ الْأَخْرَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ أَذْرَكْتُ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَثْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ أَفَأَحْبَبُ عَنْهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، "وَذَلِكَ فِي حُجَّةِ الْوُدَاعِ."

د عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه فضل بن عباس رضي الله عنه په حجة الوداع کښي په نبي عليه السلام پسې شاته سوړ وو او دخثعم قبيلي يوه زنانه راغله او دنبي عليه السلام نه يې دمسنلي تپوس کول شروع کړل، فضل رضي الله عنه هغې ته وکتل او هغه ښځې فضل ته وکتل نو نبي عليه السلام خپل مخ مبارک بل طرف ته ستون کړو هغه زنانه عرض اوکړو اي دالله رسوله الله تعالی پخپلو بندگانو باندې حج فرض کړې وو او زما په پلار باندې په داسې وخت کښي حج فرض شو چه په اوښ باندې سورلي نه شي کولې ايا زه دهغه دطرفه حج کولې شم نبي عليه السلام او فرمائيل هو، (کولې شو) او دا واقعه په حجة الوداع کښي پيښه شوی وه.

تشریح: قوله: فجاءته امرأة من خثعم تستفتيه..... فقالت يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ان فريضة الله عزوجل على عباده في الحج ادرکت ابی شیخا کبیرا:

د قبيله خثعم يوې زنانه د نبي کریم ﷺ نه ددې مسنلې باره کښ تپوس اوکړو، يا رسول الله ﷺ! د الله تعالی چه يوه اهمه فريضة په خپلو بندگانو باندې ده، هغه زما په پلار راغلې ده، په دې حال کښ چه هغه شيخ فاني دي، په سورلي باندې کيناستې نشي، نو ايا زه دهغه د طرف نه حج کولې شم، نبي کریم ﷺ او فرمائيل او کولې شي.

(۱) يعنى دامام مالک په نزد د ژوندې سري دطرفه مطلقا جائز نه دی صرف دمري دطرفه جائز دی په دې شرط چه وصيت نې کړې وي.

(۲) صحيح البخاري/الحج (۱۵۱۳)، وجزاء الصيد (۱۸۵۴)، (۲۴) (۱۸۵۵)، والمغازي (۷۷) (۴۳۹۹)، والاستبذان (۲) (۱۲۲۸)، صحيح مسلم/الحج (۷۱) (۱۳۳۴)، سنن النسائي/الحج (۸) (۲۶۳۴)، (۹) (۲۶۳۶)، (۱۲) (۲۶۴۲)، تحفة الأشراف: (۵۶۷۰)، (۶۵۲۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج (۸۵) (۹۲۸)، سنن ابن ماجه/المناسك (۱۰) (۲۹۰۹)، موطا امام مالك/الحج (۳۰) (۹۷)، مسند احمد (۱/۲۱۹، ۲۵۱، ۳۲۹، ۳۴۶، ۳۵۹)، سنن الدارمي/الحج (۲۳) (۱۸۷۳) (صحيح).

د حج علی المعضوب مسئله چه د حدیث الباب نه ثابتیږي:

په دې حدیث کښ د حج علی المعضوب مسئله ذکر ده، داسې قسمه ضعیف سړی ته معضوب وئیلې شی، مسئله اختلافی ده، د امام شافعی رحمته الله علیه، احمد رحمته الله علیه، او صاحبینو مسلك دادې، چه که سړې د زاد او راحله مالک په داسې وخت کښ شو، چه په هغه کښ جسمانی طاقت د سفر دپاره بالکل نه وی، په سورلئ باندې سوریږي نه شی، نو ددې حضراتو په نزد په داسې سړې باندې حج واجبیږي، او چونکه هغه په خپله قادر نه دې، ددې وجې نه په هغه باندې حج بدل واجب دې، د امام اعظم رحمته الله علیه او امام مالک رحمته الله علیه په نزد په داسې سړی حج فرض نه دې، لهذا حج بدل هم واجب نه دې، دا حدیث په ظاهر کښ د دغې دواړو امامانو خلاف دې، (۱) د هغوی د طرف نه ددې دوه توجیه شوې ده،

(۱) ادركت ابی شیخ الخ نه دهغه موجوده حالت بیانول مقصود دی، نه دا چه حج په هغه باندې په دغې حالت کښ واجب شوې دې، مطلب دادې، چه دهغه حالت فی الحال دادې، حالانکه حج په هغه باندې ددې نه مخکښ واجب شوې دې، (چه کله په هغه کښ قوت او طاقت وو) لهذا اوس دا حدیث د احنافو او مالکیه خلاف نه شو.

(۲) د حدیث مطلب دادې، چه حج چه د الله تعالی د طرف نه په بندگانو باندې فرض دې، دهغې انتظام یعنی سورلئ وغیره زما پلار ته په داسې حال کښ حاصل شوې دې، چه هغه شیخ کبیر یعنی ډیر بوډا دې، په دې کښ ددې تصریح نشته، چه حج زما په پلار واجب دې، بلکه فريضة الله علی عباده، ئې اوئیل، او په دې کښ څه شک دې، چه حج فريضة الله علی عباده دې، عرض دا چه په دې حدیث کښ د سورلئ د نظم وغیره ذکر دې، چه هغه په دې حالت کښ حاصل شوې دې، په پلار باندې د حج فرض کیدو ذکر نشته، والله تعالی اعلم، او ددې دویمې توجیه په صورت کښ به د حضور صلی الله علیه و آله وسلم د جواب حاصل دا وی، چه که ته د هغه د طرف نه حج کول غواړې، نو کولې شی، په دې کښ څه خرج نشته، او په اوله توجیه کښ به د نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم مراد دا وی، چه او دهغه د طرف نه ته حج اوکړه، دهغې قضاء واجب ده، سبحان الله دواړه توجیه ډیرې بهترین دی.

[۱۸۱۰] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، وَمُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ بِمَعْنَاهُ قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عُمَرَوِ بْنِ أَوْسٍ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، قَالَ حَفْصُ فِي حَدِيثِهِ: رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَامِرٍ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ لَا يَسْتَطِيعُ الْحَجَّ وَلَا الْعُمْرَةَ وَلَا الطَّعْنَ، قَالَ: "أَجْعَلُ عَنْ أَبِيكَ وَأَعْمُرُ".

د ابورزین رضی الله عنه څوک چه د بنوعامر قبیلې والا دې، نه روایت دې فرمائی چه ماعرض اوکړو ای د الله رسوله صلی الله علیه و آله وسلم زما پلار بوډا دې د حج او دعمری کولو دپاره د سفر کولو طاقت نه لری

(۱) دلته دوه مسئلې دی: اول داچه په معضوب باندې حج فرض کیږي که نه؟ دا مسئله خو اوس تیره شوه. دویمه مسئله دا ده چه د معضوب د طرفه بل سړې حج کولې شی او که نه؟ د ائمه ثلاثه په نزد کولې شی دامام مالک په نزد نه شی کولې ځکه چه ددوی په نزد د ژوند د طرفه حج کول جائز نه دی. کما تقدم تقریباً.

(۱) سنن الترمذی للحج ۸۷ (۹۳۰)، سنن النسائي للحج ۲ (۲۶۲۲)، ۱۰ (۲۶۲۸)، سنن ابن ماجه/المناسك ۱۰ (۲۹۰۶)، نسخة الأشرف: (۱۱۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰/۴)، (۱۱، ۱۲) (صحيح)

نبي ﷺ او فرمائيل ته دخپل پلار دطرف نه حج او عمره اوکړه.
ولا الظعن: ظعن راحله ته وئيلي شي، او دلته مراد ددي نه رکوب علی الراحله دي.

[۱۸۱۱] (۱) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّلَقَانِيُّ، وَهَذَا بَنُ السَّرِيِّ الْمَعْنَى وَاحِدٌ، قَالَ إِسْمَاعِيلُ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَزْرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شَبْرَمَةَ، قَالَ: "مَنْ شَبْرَمَةُ؟" قَالَ: أَخْرَجَنِي، أَوْ قَرِيبَ لِي، قَالَ: "مَجَّجْتَ عَنْ نَفْسِكَ"، قَالَ: لَا، قَالَ: "حَجَّ عَنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ حَجَّ عَنْ شَبْرَمَةَ".

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي چه نبي ﷺ ديوکس نه واوريدل چه وئيل يي «البیک عن شبرمة» نبي ﷺ تپوس اوکړو چه شبرمه څوک دي هغه او وئيل زما ورور دي يايي داسي او وئيل چه زما رشته دار دي نبي ﷺ ورته او فرمائيل ايا تا دخپل طرف نه حج کړي دي؟ هغه او وئيل نه نو په دي وخت کښي نبي ﷺ ده ته او فرمائيل اول دخان دطرف حج اوکړه او بيا دشبرمه دطرف نه حج کوه.

تفريح: قوله: لبیک عن شبرمة..... حج عن نفسك ثم حج عن شبرمة.
په حج الصلوة عن الغير کښي اختلاف د علماء:

په دي حديث کښي حج الصلوة (۲) عن الغير مذکور دي، يعنی کوم سړي چه خپله حج نه وي کړي هغه د بل د طرف نه نيابة حج کولې شي او که نه؟ ددي حديث نه معلوم يږي، چه جائز نه دي، د شافعيه او حنابلة مسلك هم دادي، د احنافو او مالکيه په نزد جائز دي، ليکن زمونږ په نزد مکروه دي، او حديث په کراهت باندې محمول دي، يعنی تنزيهاً دويم جواب د حديث نه دادي، چه په دي کښي د راويانو اختلاف دي، بعضي دي لره مرفوعاً او بعضو موقوفاً ذکر کړي دي، ورحح الطحاوي الوقف وقال احمد رفعه خطاء (بذل)

د حديث مضمون دادي، چه يو سړي د خپل يو عزيز د طرف نه چه دهغه نوم شبرمه وو، حج کولو، نو هغه په تلبیه کښي وئيل، لبیک عن شبرمة، نبي کریم ﷺ دهغه نه تپوس اوکړو، شبرمه څوک دي؟ (د چا د طرف نه چه ته تلبیه وائي) او بيا ئي او فرمائيل، اول خپل حج ادا کړه، دهغي نه پس د بل د طرف نه حج کوه په دي حديث کښي يوه دا هم مسئله ده، چه په حج بدل کښي د چا د طرف نه چه سړي حج کوي، دهغه د نوم تصريح کول پکار دي.

بَابُ كَيْفِ التَّلْبِيَةِ

باب: د تلبیه بیان

د مصنف رحمه الله مقصود ددي نه د تلبیې چه کوم الفاظ د نبي کریم ﷺ نه منقول دي، دهغي بيانول دي، او دا چه په هغي کښي کمي زياتي کولې شي، او که نه؟
المذاهب في التلبية:

په تلبیه کښي څلور مذاهب دي (۱) د امام شافعي او امام احمد □ په نزد سنت ده، لهذا ددي

(۱) سنن ابن ماجه/المناصك ۲۹۰۳، تحفة الأشراف: ۵۵۶ (صحیح)

(۲) ضرورة (صاد مهملة سره) هغه سړي چه حج ئي نه وي کړي. کما تقدم في اول كتاب الحج لا ضرورة في الاسلام

په ترك سره به هيڅ نه واجب كيږي، ځكه چه دهغوى په نزد د احرام د تحقق دپاره نطق او تلفظ ضرورى نه دي. صرف په نيت سره هم د احرام انعقاد كيږي، (۲) د امام مالك رحمه الله په نزد واجب ده، ددې په ترك سره به دم واجب كيږي، (۳) د احنافو په نزد په شروع كېنډ يو ځل وئيل ددې فرض دي، ليكن دهغوى په نزد د تلبیې نه علاوه بل ذكر هم ددې قائم مقام كيدې شي، بلكه د قول په ځاى فعل يعنى تقليد و سوق هدى وغيره هم ددې قائم مقام كيږي، (۴) د ظاهريه په نزد تلبیه ركن دي، ددې وجې نه څه بل ذكر ددې قائم مقام نشي كيدې.

[۱۸۱۲] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، "أَنَّ تَلْبِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ"، قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ يَزِيدُ فِي تَلْبِيَّتِهِ: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ بَيْنَيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ.

دعبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه دنبی صلی الله علیه و آله تلبیه داسی وه «لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، ان الحمد والنعمة لك والملك، لا شريك لك» يعنى اى الله زه ستا په خدمت كښى حاضر یم اى الله زه ستا په در كښى حاضر یم، اى الله زه ستا په در كښى حاضر یم، ستا څوك شريك نشته دې ټول تعريفونه او صفتونه خاص ستا دپاره دي ته بادشاه یم ستا څوك شريك نشته دي، ابن عمر رضي الله عنه به په دې الفاظو كښى دا اظافه كوله «لبيك لبيك لبيك وسعديك والخير بينك والرغباء إليك والعمل».

عن عبدالله بن عمر رضي الله عنه ان تلبية رسول الله (صلى الله عليه وسلم) الخ د حضور صلی الله علیه و آله د تلبیې الفاظ خو متعين وو، په هغې كښى حضور صلی الله علیه و آله كمې زياتې نه كولو، لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، ان الحمد والنعمة لك والملك، لا شريك لك، او ابن عمر رضي الله عنه به په دې كښى زياتې كولو، لكه چه په روايت كښى ذكر دي.

د تلبیې په كلماتو كښى زياتې:

په تلبیه كښى زياتې كول مختلف فيده دي، د امام ابوحنيفه رحمه الله، امام احمد رحمه الله او امام محمد رحمه الله په نزد جائز دي، او هم دا قول مشهور دي د امام شافعي رحمه الله، او د امام مالك رحمه الله او امام ابويوسف رحمه الله په نزد زیادة فی التلبیه مكروه دي، وهو قول الشافعي رحمه الله واختاره الطحاوی، او يو روايت د احنافو په نزد دادي، چه زياتوالي مستحب دي، ليكن د حضور صلی الله علیه و آله د تلبیې په مينځ كښى نه، بلكه دهغې نه پس، يعنى كوم الفاظ چه د نبی كريم صلی الله علیه و آله نه منقول دي، هغه به په هغې ترتيب سره اوائى، او دهغې كلماتو نه پس چه كوم زياتوالي په خپل شوق او ذوق سره كول غواړي اوبه كړي.

۱: صحيح البخاري/الحج ۲۶ (۱۵۴۹)، واللباس ۶۹ (۵۹۵۱)، صحيح مسلم/الحج ۳ (۱۱۸۴)، سنن النسائي/الحج ۵۴ (۲۷۴۸، ۲۷۴۹)، (تحفة الأشراف: ۸۳۴۴)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۱۳ (۸۲۵)، سنن ابن ماجه/المناسك ۱۵ (۲۹۱۸)، موطا امام مالك/الحج ۲۸ (۲۸)، مسند احمد (۳/۲، ۲۸، ۲۸، ۳۴، ۴۱، ۴۳، ۴۷، ۴۸، ۵۳، ۵۷، ۵۷، ۷۹، ۱۳۱)، سنن الدارمي/المناسك ۱۳ (۱۸۴۹) (صحيح)

[۱۸۱۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَهْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ التَّلْبِيَةَ مِثْلَ حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: وَالنَّاسُ يَزِيدُونَ ذَا الْمَعَارِجِ وَنَحْوَهُ مِنَ الْكَلَامِ، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمَعُ فَلَا يَقُولُ لَهُمْ شَيْئًا.

د جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم احرام وتړلو بیا جابر رضی اللہ عنہ د ابن عمر رضی اللہ عنہ دروایت پشان تلبیه او وئیله او بیایي او فرمانیل چه خلقوبه دالله په تعریف کښی دا الفاظ زیاتول نبی صلی اللہ علیہ وسلم به اوریدل اوددی په باره کښی به یی څه نه وئیل.

[۱۸۱۴] (۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي وَمَنْ مَعِيَ أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْأَهْلَالِ، أَوْ قَالَ: بِالتَّلْبِيَةِ يُرِيدُ أَحَدَهُمَا".

دخلاد بن السائب انصاري رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمانیل ماته جبرائیل عليه السلام راغي اوماته یی حکم اوکړو چه زه خپلو ملگرو او صحابه کرامو ته حکم اوکړم چه دوی دی لیبیک په تیز اواز سره وائی البته دزنانو دپاره په تیت اواز سره وئیل بهتر دی او دمسنون تلبی الفاظ په پورتنی حدیث کښی تیر شوی دی.

تشریح: قوله: ان يرفعوا اصواتهم بالاھلال: رفع الصوت بالتلبیه عند الظاهرية واجب دي، او عند الجمهور مستحب دي.

بَابُ مَا تَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ

تلبیه کله بندول پکار دی

[۱۸۱۵] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَبَّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ".

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم د جمره عقبه دویشتلو پوری تلبیه وئیله (یعنی ددی دویشتلو نه پس یی بنده کړه).

ددی باب تعلق محرم بالحج سره دي، او د راتلونکې باب تعلق محرم بالعمرة سره دي، دا وئیل غواړی، چه محرم بالحج تر کومې پورې تلبیه وئیلې شی، په حدیث الباب کښ دی، چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم به تلبیه د جمره عقبه درمی پورې وئیله، یعنی د یوم النحر رمی چه صرف د

۱: سنن ابن ماجه/المناسك ۱۵ (۲۹۱۹) كلاهما بدون قوله: والناس يزيدون الخ)، تحفة الأشراف: ۲۶۰۴، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحج ۱۹ (۱۵۴۰) (في سياق حجة النبي صلى الله عليه وسلم الطويل) (صحيح)

۲: سنن الترمذي/الحج ۱۵ (۸۲۹)، سنن النسائي/الحج ۵۵ (۲۷۵۴)، سنن ابن ماجه/المناسك ۱۶ (۲۹۲۲)، تحفة الأشراف: ۳۷۸۸، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۱۰ (۳۴)، مسند احمد (۵۵/۴، ۵۶)، سنن الدارمي/المناسك ۱۴ (۱۸۵۰) (صحيح)

۳: صحيح البخاري/الحج ۲۲ (۱۵۴۳)، ۹۳ (۱۶۷۰)، ۱۰۱ (۱۶۸۵)، صحيح مسلم/الحج ۴۵ (۱۲۸۰)، سنن الترمذي/الحج ۷۸ (۹۱۸)، سنن النسائي/الحج ۲۱۶ (۳۰۵۷)، ۲۲۸ (۳۰۸۱)، ۲۲۹ (۳۰۸۴)، تحفة الأشراف: ۱۱۰۵۰، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المناسك ۶۹ (۳۰۴۰)، مسند احمد (۲۱۰/۱، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴)، سنن الدارمي/المناسك ۶۰ (۱۹۴۳) (صحيح)

جمرة العقبة وی، د یوم النحر نه پس خو باقی وړځو کښ د جمرات ثلثه رمی کیري، (کما سیاتی فی محله) په دې مسئله کښ د ائمه ثلثه ابوحنیفه، شافعی او احمد رحمهم الله هم دا مذهب دي، د اولینو په نزد تلبیه د ابتداء د رمی پورې ده، او د امام احمد رحمته الله په نزد فراغ عن الرمی پورې ده، یعنی د امام احمد رحمته الله په نزد د رمی په دوران کښ هم وئیلی شی، د دې درې واړو په مذهب کښ دا لږ شان فرق دي، او د امام مالک رحمته الله مسلک دا نه دي، دهغوی په نزد محرم بالحج لره پکار دی، چه په ۹ ذی الحجه باندې عند الرواح الی عرفه^(۱) تلبیه منقطع کړی، دهغې نه پس دې نه وائی.

او په محرم بالعمره کښ هم ائمه ثلثه یو طرف ته دی، او امام مالک رحمته الله خانله دي، ائمه ثلثه فرمائي لکه چه په حدیث الباب کښ دی، حتی یستلم الحجر، یعنی د طواف په شروع کښ دې تلبیه ترك کړی، (د طواف ابتداء استلام د حجر اسود نه کیري) ددې نه معلومه شوه، چه د طواف په دوران کښ، بلکه دهغې نه پس به هم تلبیه نشی وئیلی، او د امام مالک رحمته الله مسلک دا دي، یقطع التلبیه حین وقع بصره علی البیت^(۲) (کوم وخت چه د معتمر نظر په بیت الله شریف باندې پریوځی، هغه وخت دې تلبیه منقطع کړی.

[۱۸۱۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَمْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "عَدُونَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَثًى إِلَى عَرَافَاتٍ مِنَ الْمَلَكِيِّ وَمِنَا الْمَكِّيَّ".

د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دي فرمائي چه مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره د عرفات نه منی ته لاړو په دغه وخت کښی په مونږ کښی به بعضو کسانو تلبیه وئيله او بعضو کسانو به تکبیر وئیلو.

بَاب مَثًى يَقْطَعُ الْمُعْتَمِرُ التَّلْبِيَةَ

عمره کونکي به تلبیه کله بنده وی

[۱۸۱۷] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "يَلْبِسُ الْمُعْتَمِرُ حَتَّى يَسْتَلِمَ الْحَجَرَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ، وَهَمَّامٌ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، مَوْقُوفًا.

د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلى دی عمره کونکي به د حجر اسود ښکلولو پورې تلبیه وائی. امام ابوداؤد فرمائي چه ددې حدیث روایت عبدالمطلب بن

^۱، یعنی حاجی چه په ۹ ذی الحجه کله د نمر د زوال نه پس عرفات طرف ته وقوف دپاره لاړ شی دهغه وخت نه واخله تر آخره پورې به تلبیه نه وائی.

^۲، دا دهغوی په نزد هغه معتمر دپاره دی دچا احرام چه د تنعیم یا جعرانه نه وی، (وذلك يكون لمن كان مقيماً بمكة فإنه يحرم للعمرة من الحل) او کوم معتمر چه آفاقی وی، د میقات نه ئی احرام ترلې وی راځی نو دهغه حکم دادي چه هغه د حرم حد ته اورسیري تلبیه دي منقطع کړی. (ذكره الامام مالك في الموطأ).

^۳، صحيح مسلم للحج ۴۶ (۱۲۸۴)، (تحفة الأشراف: ۷۲۷۱)، وقد أخرجه: سنن النسائي للحج ۱۹۱ (۳۰۰۱)، مسند احمد (۲۲/۲)، سنن الدارمي للمناسك ۴۸ (۱۹۱۸)، (صحيح)

^۴، سنن الترمذي للحج ۷۹ (۹۱۹)، (تحفة الأشراف: ۵۹۱۲) موقوفاً، و (۵۹۵۸) (ضعيف)

سليمان او همام په واسطه دعطاء سره د ابن عباس رضي الله عنه نه موقوفا کړې دي.

باب الْمُحْرِمِ يُؤَدِّبُ غُلَامَهُ

د احرام په حالت کښی د ادب د پاره خپل خادم وهل جانزدی

په قرآن مجید کښ دی، فلا رفث و لا فسوق و لا جدال فی الحج، په خپلو کښ ملگرو سره جنگ جگړه کول هسې هم جائز نه دی، او د حج په سفر کښ هم خاص طور سره ددې نه منع فرمائیلې شوې ده، دې باره کښ مصنف رحمه الله فرماني چه آیا تادیبا او تنبیها وهل هم په دې کښ داخل دی؟

[۱۸۱۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رِزْمَةَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُجَّاجًا حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْعَرَجِ نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَزَلْنَا، فَجَلَسَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَلَسْتُ إِلَى جَنْبِ أَبِي وَكَانَتْ زَمَالَةً أَبِي بَكْرٍ وَزَمَالَةً رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً مَعَ غُلَامٍ لِأَبِي بَكْرٍ، فَجَلَسَ أَبُو بَكْرٍ يَنْتَظِرُ أَنْ يَطْلُعَ عَلَيْهِ فَطْلَعَهُ وَلَيْسَ مَعَهُ بَعِيرُهُ، قَالَ: أَبْنِ بَعِيرَكَ؟ قَالَ: أَضَلَّيْتُهُ الْبَارِحَةَ، قَالَ: فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: بَعِيرٌ وَاحِدٌ تُضِلُّهُ؟ قَالَ: فَطَفِقَ يَضْرِبُهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَبَسَّمُ، وَيَقُولُ: "انْظُرُوا إِلَى هَذَا الْمُحْرِمِ مَا يَصْنَعُ"، قَالَ ابْنُ أَبِي رِزْمَةَ: فَمَا يَزِيدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَنْ يَقُولَ: "انْظُرُوا إِلَى هَذَا الْمُحْرِمِ مَا يَصْنَعُ" وَيَتَبَسَّمُ.

د اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنها نه روایت دي فرماني چه مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره حج ته روان شو کله چه مونږ عرج مقام ته داخل شو نو نبی صلی الله علیه و آله هلته کوزشو او مونږ ورسره هم کوز شو عائشه رضي الله عنها خو د نبی صلی الله علیه و آله سره په خوا کښی کښیناسته اوزه دخپل پلار ابوبکر رضي الله عنه سره کښیناستم او د نبی صلی الله علیه و آله او زما د پلار دخوراک سامان شریک وو او په یو اوبښ باندی ترلې شوې وو او هغه اوبښ د ابوبکر ۷ دیو غلام سره وو، ابوبکر رضي الله عنه په دی انتظار کښی کښیناستو چه غلام به راشی کله چه غلام راغې اوبښ ورسره نه وو ابوبکر رضي الله عنه ورنه تپوس اوکړو چه اوبښ دی چرته دي هغه اوونیل پروون ورک شوې دي ابوبکر وونیل چه یو اوبښ ورسره وو او هغه دی هم ورک کړې دي ددی په وئیلو سره ابوبکر رضي الله عنه غلام اووهلو نبی صلی الله علیه و آله ددی منظر په لیدلو سره او فرمائیل چه دی احرام تړونکی ته اوگوره څه کوی یعنی د احرام په حالت کښی غلام وهی اوبیایې وخاندل او د دینه علاوه یې نور څه اونه وئیل.

د حدیث الباب نه معلومېږی، چه یو دوه چاپړق لگول په دې کښ داخل نه دی، کما فعل الصدیق رضي الله عنه لیکن اولی داده، چه ددې نه هم احتیاط اوکړی، کما اشار الیه رسول الله صلی الله علیه و آله

عليه و سلم: انظروا الى هذا المحرم ما يصنع، اوگوره دي حاجی صاحب ته، چه څه کوی؟

د حدیث مضمون دادي، حضرت اسماء رضي الله عنها فرماني د نبی کریم صلی الله علیه و آله سره په سفر کښ کله چه مونږ روان شو، په لاره کښ یو منزل باندې، چه دهغې نوم عرج وو، مونږ راکوز شو، زه د خپل پلار ابوبکر صدیق رضي الله عنه سره خوا کښ ناسته اوم، او زما خور حضرت عائشه رضي الله عنها د

۱: سنن ابن ماجه / المناسك ۲۱ (۲۹۳۳)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۱۵) (حسن)

حضور ﷺ سره نزدې ناسته وه، د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه غلام چه هغه سره زماله وه (۱) هغه تر هغه وخته پورې رارسیدلې نه وو، مونږ دهغه انتظار کولو، ډیر ساعت پس هغه غلام د لرې نه په نظر راغلو، هغه سره هغه زماله نه وه، چه کله هغه نزدې راغلو، نو ابوبکر صدیق رضی الله عنه دهغه نه د زماله باره کښ تپوس او کړو، هغه جواب ورکړو، اضلته البارحة چه هغې لره خو ما تیره شوې شپه اورکه کړې ده، صدیق رضی الله عنه ورته او فرمائیل چه تاسره خو یو اوبښ وو، هغه ستا نه اورک شو، او هغه ئې وهل شروع کړل، په دې حضور ﷺ مسکې شو، او وې فرمائیل، او گوره دې حاجی صاحب ته، چه دې څه کوی، د بنده خیال دادې، چه صدیق اکبر رضی الله عنه چه هغه او هلو، دا د خپلې وجې نه وه، بلکه ددې وجې نه وه، چه په هغې باندې د حضور ﷺ سامان هم بار کړې شوې وو، او هغه اوبښ هغه اورک کړې وو، ففعل الصديق ما كان ينبغي له و ارشده النبي (صلى الله عليه و سلم) الى ما يليق بشانه الكريم.

باب الرَّجُلِ يُحْرِمُ فِي ثِيَابِهِ

د کښله شوو جامو نه د احرام جوړولو بیان

د کتاب په شروع کښ د احرام په بیان کښ تیر شوې دی، چه د احرام نیت کولو نه مخکښ سړی لره پکار دی، چه کومې گڼدلې شوې جامې هغه اغوستي دی، اول هغې لره اوباسی، او غیر مخیط (یعنی ناگڼدلې شوې) جامې اچولو نه پس د احرام نیت او کړی، په دې باب کښ دا مسئله مذکور ده، چه که یو سړی خپلو زړو جامو کښ د احرام نیت او کړی، (چه دهغې تحقیق په تلبیه سره کړی، نو ددې څه حل دي.

[۱۸۱۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ، قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءً، أَخْبَرَنَا صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِالْجَعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ أَثَرُ خُلُقٍ، أَوْ قَالَ: صُفْرَةٌ وَعَلَيْهِ جَبَّةٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ تَأْمُرُنِي أَنْ أَصْنَعَ فِي عُمْرَتِي؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَحْيَ، فَلَمَّا سَمِعَتْ عَنَّهُ، قَالَ: "أَيُّنَ السَّاهِلِ عَنِ الْعُمَرَةِ؟" قَالَ: "أَغْسِلَ عَنْكَ أَثَرُ الْخُلُقِ، أَوْ قَالَ: أَثَرُ الصُّفْرَةِ، وَأَخْلَعْ الْجَبَّةَ عَنْكَ وَأَصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ مَا صَنَعْتَ فِي حَجَّتِكَ".

دبعلاء بن امیه نه روایت دي فرمائی چه یو کس د نبی ﷺ په خدمت کښی حاضر شو او په دی وخت کښی نبی ﷺ په جعرانه مقام کښی موجود وو او ددغه کس په جامو باندی د خوشبو او دزیر رنگ اثر وو او یوه جبه یې اغوستلی وه دغه کس ورنه تپوس او کړو ای دالله رسوله زه عمره څنگه ادا کړم؟ په دی وخت کښی په نبی ﷺ باندی وهی نازلیدل شروع شول نبی ﷺ او فرمائیل د عمری په باره کښی تپوس کونکې چرته دي؟ بیایې هغه ته او فرمائیل چه د خوشبو اثر ووینځه یایې ورته داسی او فرمائیل چه دزیر رنگ داغونه اووینځه اوجه اوباسه او د عمری اعمال د حج د اعمالو په طریقہ باندی کوه.

۱ زماله او زامله د سامان اوبښي ته ونیلې شی، په کومې باندې چه مسافر خپل سامان بار کړي وی.
۲: صحيح البخاري/الحج ۱۷ (۱۵۳۶) والعمرة ۱۰ (۱۷۸۹)، وجزاء الصيد ۱۹ (۱۸۴۷)، والمغازي ۵۶ (۴۳۲۹)، وفضائل القرآن ۲ (۴۹۸۵)، صحيح مسلم/الحج ۱ (۱۱۸۰)، سنن الترمذي/الحج ۲۰ (۸۳۶)، سنن النسائي/الحج ۲۹ (۲۶۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۲/۴، ۲۲۴) (صحيح)

تشریح: قوله: ان رجلا اتى النبی (صلی الله علیه و سلم) و هو بالجعرانة:

شرح حدیث:

دا د یعلی بن امیه روایت دي، هغه ته یعلی بن منیه هم وئیلې شی، امیه ئې د پلار نوم دي، او منیه ئې د مور نوم دي، کوم وخت چه نبی کریم ﷺ په جعرانه کښ وو (د کوم ځانې نه چه هغوی عمره کړې وه په ۸هـ کښ) یو سړي د نبی کریم ﷺ په خدمت کښ حاضر شو، په حالت د احرام کښ، چه دهغه اراده د عمرې کولو وه، لیکن حالت د هغه دا وو، چه په بدن ئې د خلوق اثر هم وو (چه د خوشبو مشهور قسم دي) او هغه جبه (چوغه) هم اغوستې وه، په دي دواړو کښ اول څیز مختلف فیه دي، او ثانی یعنی لبس مخیط، دا بالاتفاق په احرام کښ ممنوع دي، هغه د نبی کریم ﷺ نه سوال اوکړو، چه اوس زه څه اوکړم، په تاسو باندې دي باره کښ څه وحې نازل شوې ده؟ نبی کریم ﷺ هغه ته او فرمائیل چه چوغه سمدستی اوباسه، او د خلوق اثر په ښه طریقې سره اوینځه، ددي حدیث حواله باب الطیب عند الاحرام د لاندې راغلي ده، او په مسئله د طیب کښ د علماؤ مذاهب هم هلته کښ تیر شوې دي، هلته کښ دا هم تیر شوې دي، چه د یعلی حدیث د امام مالک رحمہ اللہ او امام محمد رحمہ اللہ دلیل دي.

حدیث د چا خلاف دي:

ددي متعدد جواباب ورکړي شوي دي، (۱) دا حدیث منسوخ دي، ځکه حدیث عائشه رضی اللہ عنہا چه د جواز دپاره دلیل دي، او په باب الطیب کښ تیر شوې دي، هغه روستو قصه ده، یعنی د حجة الوداع، او حدیث یعلی د جعرانه ۸هـ واقعه ده، (۲) دویم جواب دا ورکړي شوي دي، چه دلته کښ طیب په جامو باندې وو، و به نقول انه لا يجوز على الثوب و يجوز بالبدن (۳) دریم جواب دا ورکړي شوي دي، چه دلته کښ منع د خلوق د وجې نه ده، چه من طیب النساء (د ښځو خوشبوئی) ده، په دي کښ جواب ثانی باندې دا اشکال دي، لو كان الغرض ازالة الطيب عن الثوب لحصل المقصود بخلع الجبة بل الظاهر من لفظ الحديث هو ازالة عن البدن لقوله اغسل عنك الخ، و يؤيد مسلك الشيخين بل الجمهور ما سيأتي في الباب الآتي من حديث عائشة رضي الله عنها فنضمدها جباهنا بالسك المطيب عند الاحرام.

[۱۸۲۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَّانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، وَهَشِيمٍ، عَنْ الْحَجَّاجِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ فِيهِ: فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اخْلَعْ جُبَّتَكَ"، فَخَلَعَهَا مِنْ رَأْسِهِ وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

صفوان بن یعلی دخپل پلاره نه پورتنې روایت ددی اضافی سره نقل کړې دي چه: نبی ﷺ ورته حکم اوکړو چه جبه اوباسه نو هغه اووېستله، او حدیث یې تر اخره پوری بیان کړو. تشریح: قوله: اخلع جبتك فخلعها من راسه: چوغې لره به څرنگه اوباسی، عند الجمهور مطلقا، څرنگه چه اوغواړی، و عند النخعی والشعبي بالشق، یعنی هغه به اوشلوی، ددي

(۱) انظر ما قبله، سنن الترمذي/الحج ۲۰ (۸۳۵) سنن النسائي/الكبرى/فضائل القرآن (۷۹۸۱)، (من ۱۸۲۰ حتي ۱۸۲۲)، تحفة الأشراف: ۱۱۸۳۶، ۱۱۸۴۴، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۴/۴) (صحيح) (په حدیث کښې واقع دا لفظ ۲ من راسه؟ منکر دي) (اوگوری: صحيح ابی داود ۸۴۶۶)

دپاره چه چرته تغطیه راس لازم رانشی.

[۱۸۲۱] (۱) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ الرَّمْلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ ابْنِ يَعْلَى بْنِ مُنِيَّةٍ، عَنْ أَبِيهِ، بِهَذَا الْخَبَرِ، قَالَ فِيهِ: "قَامَرَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْزِعَهَا نَزْعًا وَتَغْتَسِلَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا" وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

دیعلى بن امیه یوخوی دخپل پلار نه پورتنی روایت ددی اضافی سره نقل کړې دې چه: نبی ﷺ ورته حکم اوکړو چه جبه اوباسه او جامی دوه پیری یا دری پیری اووینځه او حدیث یې تر اخره پوری بیان کړو.

[۱۸۲۲] (۲) حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ يُحَدِّثُ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا أَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَعْرَانَةِ، وَقَدْ أَحْرَمَ بَعْمَرَةً وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ وَهُوَ مُصْفِرٌ لِحْيَتَهُ وَرَأْسَهُ، وَسَاقَ هَذَا الْحَدِيثَ.

صفوان بن یعلى دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه یوکس دنبی ﷺ په خدمت کښی په جعرانه مقام کښی حاضر شو اود عمری دپاره یې احرام ترلې وو او یوه جبه یې اغوستلی وه، او ډیره او سړی یې زیز کړې وو، او حدیث یې تر اخره پوری بیان کړو.

بَابُ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ

باب دحالت احرام دلباس بیان

[۱۸۲۳] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يَتْرُكُ الْمُحْرِمُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فَقَالَ: "لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا الْبُرْسَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ وَرَسٌ وَلَا زَعْفَرَانٌ وَلَا الْخَفَيْنِ إِلَّا لِمَنْ لَا يَجِدُ النَّعْلَيْنِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخَفَيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أَقْفَلًا مِنَ الْكَعْبَيْنِ".

سالم ﷺ دخپل پلار ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت کوی فرمائی چه یوکس دنبی ﷺ نه تپوس اوکړو چه محرم به کوم لباس نه استعمالوی؟ نبی ﷺ او فرمایل نه به قمیص اغوندی او نه به توپن پسروی اونه به لنگ او عمامه استعمالوی، اونه به هغه جامی اغوندی کوم چه په ورس (گیا) باندی یا په زعفرانو باندی رنگ شوی وی اونه به موزی اغوندی مگر که دچا سره پیزار نه وی نو موزی اغوندی لیکن دگیتو نه دی ښکته پریردی او بره دی پریکړی. تشریح: قوله: فقال لا یلبس القميص ولا البرس الخ، دلبس مخیط ممانعت دسرو دپاره دې، د ښخو دپاره ممانعت نشته.

(۱): انظر حديث رقم: (۱۸۱۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۳۶) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم: (۱۸۱۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۳۶) (صحيح)

(۳): صحيح البخاري/العلم ۵۳ (۱۳۴)، والصلاة ۹ (۳۶۶)، والحج ۲۱ (۱۵۴۲)، وجزاء الصيد ۱۳ (۱۸۳۸)، ۱۵ (۱۸۴۲)، واللباس ۸ (۵۷۹۴)، ۱۳ (۵۸۰۳)، ۱۵ (۵۸۰۶)، صحيح مسلم/الحج ۱ (۱۱۷۷)، سنن النسائي/الحج ۲۸ (۲۶۶۸)، (تحفة الأشراف: ۶۸۱۷، ۸۳۲۵)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۱۸ (۸۳۳)، سنن ابن ماجه/العناسك ۱۹ (۲۹۲۹)، موطا امام مالك/الحج ۳ (۸)، ۴ (۹)، مسند احمد (۴/۲)، ۸، ۲۲، ۲۹، ۳۲، ۳۴، ۴۱، ۵۴، ۵۶، ۵۹، ۶۳، ۶۵، ۷۷، ۱۱۹، سنن الدارمي/العناسك ۹ (۱۸۳۹) (صحيح)

قوله: ولا ثوبا مسه ورس ولا زعفران، د ثوب مورس او مزعفر ممانعت په حالت احرام كښ عام دي، د سرو او ښخو دواړو دپاره دي عند الانمة الاربعة.

قوله: فمن لم يجد النعلين فليلبس الخفين: د عدم وجدان نعلين قيد د اكثر په نزد باندې احترازی دي، وعند الحنفیه و بعض الشافعية دا قيد اتفاقی دي، لهذا د وجدان نعلين باوجود لبس خفين جائز دي، او د سري دپاره د لبس خفين جواز د ائمه ثلثه په نزد مقيد دي، په هغې قيد سره كوم چه په حديث كښ دلته ذكر دي، يعنى وليقطعهما اسفل من الكعبين و عند احمد لا حاجة الى القطع لحديث ابن عباس رضي الله عنه الآتي قريبا، حاصل دادې، چه د ابن عمر رضي الله عنه په حديث مرفوع كښ د قطع قيد مذکور دي، هغې لره جمهورو اختيار كړې دي، او د ابن عباس رضي الله عنه په حديث مرفوع كښ د قطع قيد مذکور نه دي، هغې لره امام احمد رحمه الله اختيار كړې دي، يو اختلاف دلته كښ دادې، چه د كعبين نه څه مراد دي، فعندنا الحنفية معقد الشراك، وعند الجمهور مثل الوضوء.

[۱۸۲۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: نافع دابن عمر رضي الله عنه نه او هغه دبنی عليه السلام نه دتير شوی روایت پشان هم معنی روایت بیان كړې دي.

[۱۸۲۵] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، وَزَادَ: "وَلَا تَتَّقِبُ الْمَرْأَةُ الْحَرَامَ وَلَا تَلْبَسُ الْقَفَازِينَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ: حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ وَيَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ عَلَى مَا قَالَ اللَّيْثُ، وَرَوَاهُ مُوسَى بْنُ طَارِقٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ مَوْفُوقًا عَلَى ابْنِ عُمَرَ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَمَالِكٌ وَأَيُّوبُ مَوْفُوقًا، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "الْمُحْرَمَةُ لَا تَتَّقِبُ وَلَا تَلْبَسُ الْقَفَازِينَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْمَدِينِيُّ شَيْخٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، لَيْسَ لَهُ كَبِيرٌ حَدِيثٌ.

عبدالله بن عمر رضي الله عنه دبنی عليه السلام نه دتير شوی روایت نقل كړې دي مگر دی اضافی سره چه: احرام تړونكي ښځه به په مخ باندې پرده نه اچوی يعنی ښكاره مخ به وی او دستانی به لاسونو ته نه اغوندي، امام ابوداود فرمائی چه حاکم بن اسماعيل او يحيى بن ايوب هم دنافع نه دمذكوره روایت پشان روایت نقل كړې دي لكه څنگه چه دليث او موسى نه په واسطه دموسی بن عقبه دابن عمر رضي الله عنه نه موقوف روایت نقل كړې دي، او همدارنگی عبیدالله بن عمرو او مالک او ايوب موقوفاً نقل كړې دي، او ابراهيم بن سعيد المديني په واسطه

(۱) د خپې شاته لاندې هغه حصه چرته چه د خپلې تسمه (وندنې) تړلې كيری.

(۲) صحيح البخاري/الحج ۱۸ (۱۵۳۹)، صحيح مسلم/الحج ۱ (۱۱۷۷)، سنن النسائي/الحج ۳۰ (۲۶۷۰)، سنن ابن ماجه/المناسك ۱۹ (۲۹۲۹)، (۲۹۳۲)، تحفة الأشراف: ۸۳۲۵، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۸۳ (۸)، مسند احمد (۶۳/۲)، دي/المناسك ۹ (۱۸۳۹) (صحيح)

(۳) صحيح البخاري/الصعيد ۱۳ (۱۸۳۸)، سنن النسائي/الحج ۳۳ (۲۶۷۴)، سنن الترمذي/الحج ۱۸ (۸۳۳)، تحفة الأشراف: ۸۲۷۵، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۹/۲) (صحيح)

دنافع سره دابن عمر نه مرفوع روایت نقل کړې دې او الفاظ یې داسی دی «الْمُحْرِمَةُ لَا تَنْتَقِبُ وَلَا تَلْبَسُ الْقَفَازِينَ» امام ابوداود فرمائی چه داهل مدینه په مشائخو کښی دهیرو په روایت کښی دا الفاظ نه دی مروی.

قوله: و تنتقب المرأة الحرام: په حالت احرام کښ په ښځه په خپل مخ باندې نقاب نه اچوی، مخکښ یو مستقل باب راروان دې، باب فی المحرمة تغطي و جهها، په هغې باندې به کلام هلته کښ راشی،

قوله: ولا تلبس القفازين، ښځه به دستانې نه اچوی، د ائمه ثلثه مسلک هم دادې، د احنافو په نزد جائز دی، دهغوی په نزد دا نهی تنزیهاده، چه خلاف اولی دی، او د احرام د شان نه خلاف دی، او ددې حدیث په رفع او وقف کښ هم د راویانو اختلاف دې، کما ذکره المصنف، دویمه خبره داده، چه په لبس قفازین کښ تغطية د کفین ده، او تغطية د کفینو د ښځې دپاره د قميص په لستونړی وغیره سره جائز ده، او د حضرت سعد رضی الله عنه نه ثابت دی، چه هغه به خپلو لونړو ته قفازین اچول، (کذا فی هامش الشيخ)

[۱۸۲۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمُحْرِمَةُ لَا تَنْتَقِبُ وَلَا تَلْبَسُ الْقَفَازِينَ".

نافع دابن عمر رضی الله عنه نه دتیر شوی روایت پشان روایت کړې دې لیکن ددومره اضافی سره چه احرام والا زنانه به په مخ باندې پرده نه اچوی یعنی ښکاره مخ به وی اودستانی به نه اغوندي.

[۱۸۲۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: فَإِنَّ نَافِعًا مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ حَدَّثَنِي، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَهَى النِّسَاءَ فِي إِحْرَامِهِنَّ عَنِ الْقَفَازِينَ وَالنَّقَابِ وَمَا مَسَّ الْوَرْسَ وَالزَّعْفَرَانَ مِنَ الثِّيَابِ وَلَتَلْبَسَ بَعْدَ ذَلِكَ مَا أَحَبَّتْ مِنَ الْوَانِ الثِّيَابِ مَعْصَرًا أَوْ خَزًّا أَوْ حُلِيًّا أَوْ سَرَاوِيلَ أَوْ قَبِيصًا أَوْ خُفًّا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ نَافِعٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ وَفُحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، إِلَى قَوْلِهِ: "وَمَا مَسَّ الْوَرْسَ وَالزَّعْفَرَانَ مِنَ الثِّيَابِ" وَلَمْ يَذْكُرْ أَمَّا بَعْدَهُ.

نافع دابن عمر ازاد کړې شوې غلام، دابن عمر رضی الله عنه نه روایت کوی فرمائیلی چه دښی عليه السلام نه می اوریدلی دی چه ښځی داحرام په حالت کښی ددستانو اغوستلو اوپه مخ باندې دپردې اچولونه منع کړی وی او دهغه کپړی داستعمال نه چه په ورس (یو قسم گیا) یا په زعفران رنگ شوی وی اود احرام نه پس به هررنگه جامی اغوندي څنگه چه ددوی زړه غواړی برابره خبره ده چه په زعفران رنگ شوی وی اوکه ریشمی وی اوکه زیور وی لنگ وی اوکه پرتوگ وی اوکه موزی وی اوکه قميص وی (هیڅ پاک یې نشته) امام ابوداود فرمائی ددی حدیث روایت کړې دې محمد بن اسحق او هغه دمحمد بن مسلمه نه او هغه دعبد نه دومره قدری

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۷۴۷۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۱۷۲) (صحيح)

۲: صحيح البخاري/جزاء الصيد ۱۳ (۱۸۳۸ تعلیقا)، (تحفة الأشراف: ۸۴۰۵)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/المعج ۱۸ (۸۳۳) مسند احمد (۲/۲۲، ۳۲، ۱۱۹) (حسن صحيح)

جمله نقل کړی ده چه دا حرام پرانیستلو نه پس دی په زافرانو یا ورس باندی رنگ شوی کپړه استعمالولې شی، البته راوی په دی پسی د دینه ورستنی جمله نه ده نقل کړی. ولتلبس بعد ذلك ما احبت من الوان الثياب معصفرا او خزا. معصفر: په عصفر کښ رنگ کړې شوې جامه، او خز: رینسمینه جامه.

په لبس معصفر کښ اختلاف ائمه:

بنځه په حالت احرام کښ ثوب معصفر اغوستلې شی او که نه؟ دا مسئله مختلف فیه ده، د امام شافعی رحمته الله او امام احمد رحمته الله په نزد جائز ده، د حنفیه په نزد جائز نه ده، و عن مالك الفرق بين المقدم و غير المقدم یعنی که تیز او شوخ رنگ دي، نو بیا خو جائز نه ده، او که سپک او پیکه رنگ دي، نو جائز ده، دا حدیث د احنافو خلاف دي، ددې متعدد جوابات ورکړې شوې دي. (۱) ولتلبس بعد ذلك الخ، دا جمله مدرج ده، ذکرها بعض الرواة دون بعض کما ذکر المصنف (۲) د حضرت عمر رضی الله عنه نه منع ثابته ده (۳) مورس د معصفر نه من حیث الطيب خفیف دي، پس هرکله چه مورس بالاتفاق ممنوع دي، نو معصفر به په طریقه اولی سره منع وی، قاله الشيخ ابن الهمام رحمته الله، او په هدایه کښ ئې لیکلې دی، چه د اختلاف منشاء دا ده، چه عصفر زمونږ په نزد طیب دي، او د امام شافعی رحمته الله په نزد صرف د لون د قبیلې نه دي، طیب نه دي، (بذل)

[۱۸۲۸] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ وَجَدَ الْقُرَّ فَقَالَ: "أَلْقِ عَلَى ثَوْبًا يَا نَافِعُ، فَأَلْقَيْتُ عَلَيْهِ بُرْسًا، فَقَالَ: تُلْقِي عَلَى هَذَا وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَلْبَسَهُ الْمُحْرِمُ".

د عبد الله بن عمر رضی الله عنه نه روایت دي فرمائی چه یوه ورځ دهغه یخنی کیدله نو هغه او وئیل ای نافع څه کپړه راکړه نو نافع ورته د برنس په نوم باندی یوه کپړه ورکړه عبد الله بن عمر رضی الله عنه چه دا ولیدله نو ویې وئیل ته راته برنس راکوی او حالانکه نبی صلی الله علیه و آله د محرم دپاره ددی داغوستلو نه منع فرمائیلی ده.

تشریح: قوله: عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنه انه وجد القر فقال الق على ثوبا: حضرت ابن عمر رضی الله عنه ته یو ځل په حالت احرام کښ یخنی محسوس شوه، نو هغوی خپل خادم نافع ته او فرمائیل چه په ماباندې څه کپړه واچوه، هغه د ابن عمر رضی الله عنه په بدن باندې برنس واچولو یعنې د خادر پشان ئې ورته باقاعدہ واغوستلو، په دې باندې هغوی او فرمائیل: ای! گنډلې شوې جامه راته اچوې، دا خو په احرام کښ منع ده، دا د حضرت ابن عمر رضی الله عنه احتیاط او تورع ده، گنی اصل ممانعت په لبس مخیط کښ په هغه صورت کښ دي، چه هغې لره داسې استعمال کړې شی، څرنگه چه دهغې د استعمال طریقه ده، یعنی کومه جامه چه د بدن د ساخت او جوړځت په اعتبار سره گنډلې شوې وی، هغې لره هغسې واچولې شی، لهذا که محرم مثلا قمیص د اغوستلو په ځانې د خادر پشان واغوندي، نو جائز دی.

۱: تفرده ابو داود، تحفة الأشراف: ۷۵۸۵، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲، ۱۴۸) (صحیح)

[۱۸۲۹] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "السَّارَوِيلُ لِمَنْ لَا يَحِبُّ الْإِزَارَ، وَالْخُفُّ لِمَنْ لَا يَحِبُّ النَّعْلَيْنِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا حَدِيثٌ أَهْلُ مَكَّةَ وَمَرَجَعُهُ إِلَى الْبَصْرَةِ إِلَى جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَالَّذِي تَقَرَّدَ بِهِ مِنْهُ ذِكْرُ السَّارَوِيلِ، وَلَمْ يَذْكُرِ الْقَطْعَ فِي الْخُفِّ.

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه د نبی ﷺ نه می اوریدلی وو چه فرمائیل یی پرتوګ اغوښتل دهغه چا دپاره پکاردی چه لنگ ورته نه ملاویږی او موزی اغوښتل هغه چا لره پکاردی چه پیزار ورته نه ملاویږی.

[۱۸۳۰] (۲) حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْجَنَيْدِ الدَّامِغَانِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُ بْنُ سُوَيْدٍ النَّقَعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَائِشَةُ بِنْتُ طَلْحَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهَا، قَالَتْ: "كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَكَّةَ فَنُضَمُّدُ جِبَاهَنَا بِالسَّكِّ الْمُطِيبِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ فَإِذَا عَرَفَتْ أَحَدًا سَأَلَ عَلَى وَجْهِهَا، فَيَرَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا يَنْهَاهَا".

د عائشه بنت طلحه رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه ام المومنین عائشه رضی اللہ عنہا راته وئیلی دی چه مونږ د نبی ﷺ سره مکی ته دتلو په اراده باندی روان شو کله چه مونږه احرامونه تړل شروع کړل نو پخپو تندو باندی مو خوشبو رانښکله کله چه به په مونږ کښی یوه تنه خوله شوه نو خوشبو به یی په مخ را اوبهیدله او حالانکه نبی ﷺ به دی ته کتل او ددینه به یی منع نه فرمائیل.

شرح حدیث:

تشریح: قوله: كنا نخرج مع النبي (صلى الله عليه وسلم) الى مكة فنضمد جباهنا بالسك المطيب الخ: حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی، چه مونږ به د حضور ﷺ سره د مکی مکرمې سفر کولو(نو) د احرام نیت کولو نه مخکښ، به مو په خپل تندي باندې خوشبو پورې کوله، بیا چه به کله مونږ باندې خوله راغله، نو هغه خوشبو به خولې سره په مخ باندې خوره شوه، د نبی کریم ﷺ به هم په هغې باندې نظر پریوته، لیکن هغوی به ددې نه منع نه فرمائیل. ددې حدیث حواله دلته کښ نږدې تیره شوې ده، او دا چه دا حدیث د امام محمد او امام مالک رحمه الله خلاف دي.

[۱۸۳۱] (۳) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: ذَكَرْتُ لِابْنِ شَهَابٍ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَصْنَعُ ذَلِكَ، يَعْنِي يَقَطَعُ الْخُفَّيْنِ لِلْمَرْأَةِ الْمُحْرَمَةِ، ثُمَّ حَدَّثَتْهُ صَفِيَّةُ بِنْتُ أَبِي عُبَيْدٍ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَانَ "رَخَصَ لِلنِّسَاءِ فِي الْخُفَّيْنِ"، فَتَرَكَ ذَلِكَ.

۱: صحيح البخاري/جزء العبد ۱۵ (۱۸۴۱)، ۱۶ (۱۸۴۳)، واللباس ۱۴ (۵۸۰۴)، ۳۷ (۳۸۵۳)، صحيح مسلم/الحج ۱ (۱۱۷۸)، سنن الترمذي/الحج ۱۹ (۸۳۴)، سنن النسائي/الحج ۳۲ (۲۶۷۲، ۲۶۷۳)، ۳۷ (۲۶۸۰)، والزينة ۱۰۰ (۵۳۲۷)، سنن ابن ماجه/المناسك ۲۰ (۲۹۳۱)، (تحفة الأشراف: ۵۳۷۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۵/۱، ۲۲۱، ۲۲۸، ۲۷۹، ۳۳۷)، سنن الدارمي/المناسك ۹ (۱۸۴۰) (صحيح)

۲: تفرده به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷۹/۶) (صحيح)

۳: تفرده به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹/۲، ۳۵، ۳۵/۶) (حسن)

دمحمد بن اسحق نه روایت دي فرمائي چه ماددي روایت په باره کښي دابن شهاب نه تپوس اوکړو نو هغه راته اووئیل چه سالم بن عبدالله ماته حدیث بیان کړې دي دابن عمر رضی الله عنه نه چه هغه به داسی کول، یعنی احرام والا بنځی موزی به یې پریکولي، ابی اسحق وائی چه بیا صفیه بنت ابی عبید ابن شهاب ته حدیث بیان کړو کوم چه هغی دام المومنین عائشی رضی الله عنها نه اوریدلې دي چه فرمائیل یې یقینا نبی صلی الله علیه و آله بنځوته دموزو اغوستلو اجازت ورکړې وو اوبیایې موزی پریکول پریخودل.

بَابُ الْمُحْرَمِ يَحْمِلُ السِّلَاحَ

باب: دمحرمدپاره داسلحي ترلو بيان

[۱۸۳۲] (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ، يَقُولُ: "لَمَّا صَالَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْلَ الْحُدَيْبِيَّةِ، صَاحَهُمْ عَلَى أَنْ لَا يَدْخُلُوهَا إِلَّا بِجُلْبَانِ السِّلَاحِ"، فَسَأَلَتْهُ: مَا جُلْبَانِ السِّلَاحِ؟ قَالَ: "الْقِرَابُ بِمَافِيهِ".

دابو اسحاق نه روایت دي فرمائي چه دبراء بن عازب رضی الله عنه نه می اوریدلې دي چه فرمائیل ئی هرکله چه نبی صلی الله علیه و آله په حدیبیه کښي صلح وکړله په هغی کښي شرط دا وو چه مسلمانان به کعبی ته پداسی حال کښي داخلېږي چه اسلحي به ئی په غلافونو کښي پټي کړي شوي وي (یعنی دبریندو تورو سره به حرم ته نه داخلېږي).

کوم سرې چه د حج یا عمرې په نیت سره مکې مکرمې ته روان وي (ظاهره خبره ده چه هغه به محرم وي) آیا هغه خپل ځان سره وسله اورلې شي؟ دا خبره خو ظاهره ده، چه په مکه مکرمه کښي قتال خو قطعاً جائز نه دي، نو بیا آیا وسله هم هلته کښي اورلې شي او که نه؟ عند الجمهور جائز دي، د حسن بصری رحمته الله علیه په نزد مکروه دي، دهغوی دلیل په مسلم شریف کښي حدیث جابر رضی الله عنه مرفوعادي، لا یحل لاحدکم ان یحمل بمکة سلاحا، دغه شان په ابوداؤد کښي د کتاب الحج په اخر کښي باب تحریم المدینه کښي راوان دي، ولا یصلح لرجل ان یحمل فیها السلاح لقتال (لیکن ددې حدیث تعلق حرم مدینه سره دي) او د جمهور دلیل حدیث الباب دي، په دې کښي دا دي، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله حدیبیه کښي د مکې کافرانو سره مصالحت اوکړو، نو هغه وخت کښي دا خبر شوې وه، چه آئنده کال چه کله مسلمانان د عمرې کولو دپاره دلته کښي راشي، نو وسلې او بریندو تورو سره به مکه کښي داخلېږي نه، بلکه تورو لره به په غلافونو کښي او یا په تهیلو کښي پټ راوړي، ددې نه معلومه شوه، چه مکې ته وسله اورل جائز دي، (۱) د حدیث مسلم جواب دا کیدې شي، چه مراد دادي، چه د قتال په نیت سره اورل ناجائز دي.

(۱) صحیح البخاري/جزاء الصيد ۱۷ (۱۸۴۴)، والصلح ۶ (۲۶۹۸)، والجزية ۱۹ (۳۱۸۴)، والمغازي ۴۳ (۴۲۵۱)، صحیح مسلم/الجهاد ۳۴ (۱۷۸۳)، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۹، ۴/۲۸۹، ۲۹۱)، سنن الدارمي/السير ۶۴ (۲۵۴۹) (صحیح)

(۲) لیکن په دې استدلال کښي ماته دا اشکال دي چه دا مصالحت دهغه وخت دي ترڅو چه مکه مکرمه نه وه فتح شوې، دارالحرب وو، او ممکن ده چه په حدیث دمسلم کښي منع مذکورده دا دفتح مکې نه پس وی غلطل.

بَابُ فِي الْمَحْرَمَةِ تُغَطِّي وَجْهَهَا

کچری ښځی په حالت احرام کښی پټ مخ وی نوڅه حکم دی؟

یو حدیث کښی دی، احرام الرجل فی راسه و احرام المرأة فی وجهها، ددې تقاضا داده، چه د سړی دپاره تغطية الراس ناجائز دې، (۱) او د ښځې دپاره تغطية الراس خو جائز دی، لیکن تغطية الوجه جائز نه دې، پس د جمهور علماء یعنی انمه ثلثه مذهب هم دادې، چه ښځه د نقاب په ذریعې سره خپل مخ نشی پټولی، البته عند حضور الاجانب، سدل ثوب متجافیا عن الوجه کولی شی، او د امام احمد رحمه الله په نزد د تجافی قید نشته، لاصقا بالوجه هم په مخ باندې نقاب اچولی شی

[۱۸۳۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيَْادٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ الرِّكْبَانُ يَمْرُونَ بِنَا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْرِمَاتٌ، فَإِذَا أَحَادُوا بِنَا سَدَلْتُ إِحْدَانَا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأْسِهَا عَلَى وَجْهِهَا، فَإِذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهَا".

دام المومنین عائشة رضی الله عنها نه روایت دې فرمائی چه په سورلو سواره کسان به زمونږ په خوا کښی تیریدل او مونږ به د احرام په حالت کښی د نبی صلی الله علیه و آله په خوا کښی موجود وو، کله چه به پدی اس سوارانو کښی یوتن زمونږ سره نزدی تیریدو نو مونږ به خپل نقاب په مخ راخوړکړو، کله چه به زمونږ نه تیرشول نو مونږ به بیرته خپل مخونه ښکاره کړل.
عن عائشة قالت كان الركبان يمرون بنا ونحن محرمات الخ:

شرح حدیث:

حضرت عائشة رضی الله عنها فرمائی، چه کله به مونږ د حضور صلی الله علیه و آله سره په سفر کښی په حالت احرام کښی وو، نو د مسافرو قافلې به هم تیریدلې، چه کله به هغه مسافر مونږ ته رانزدې شو، نو مونږ به د خپل سر خادرونه لاندې مخ ته راوځویول، او په مخ باندې به مو واچول، بیا به چه کله هغه قافلې تیرې شوې، نو مونږ په خپل مخونه ښکاره کړل، دا حدیث په ظاهر کښی د مذهب د امام احمد رحمه الله سره موافق دې، ځکه په دې کښی سدل مطلقا ذکر دې، او د تجافی عن الوجه قید په کښی نشته، ددې جواب به دا وی، چه ددې نه مخکښ حدیث کښی تیر شو ولا تنقب المرأة الحرام، چه په هغې کښی مطلقا د ښځې دپاره په مخ باندې د نقاب اچولو مانعت دې، لهذا د جمع بین الروایتین صورت دادې، چه د نقاب یو شکل لره جائز کړې شی، او یو لره ناجائز (بدل) یعنی متجافیا عن الوجه لره جائز، او متلاصقا بالوجه لره ناجائز، نن صبا داسې نقابونه چه د مخ نه جدا وی، ښځې خپله جوړوی.

(۱) اوس سوال دا پاتی کیږی چه دسړی دپاره تغطية الوجه، جائز ده که نه؟ عند الشافعی او احمد جائز دې او عندنا او مالک جائز نه دې.

(۲) سنن ابن ماجه/المناسک ۲۳ (۲۹۳۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۷۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰/۸) (حسن).

باب فی المَحْرَمِ يُظَلَّلُ

محرم لره په حالت احرام کښی په خپل سر یا ندی د سوری کولو بیان

تظليل محرم، یعنی د محرم په خپل خان باندې د څه څیز سوري کول، د نمر وغيره نه د بچ کيدو دپاره، په تظليل کښ چونکه فی الجملة تغطيه راس راځی، ددې وجې نه ددې د بيان ضرورت پېښ شو.

د تظليل صورتونه مع مذاهب ائمه :

په دې خبره پوهيدل پکار دی، چه د تظليل درې قسمونه دی، (۱) بالثوب المتصل مثلاً څه رومال وغيره په سر باندې اچول (۲) تظليل بالسقف و نحوه یعنی د چت لاندې يا خيمه کښ دننه کيناستل، او سوري حاصلول (۳) تظليل بالثوب المنفصل كالشمسية والرحل والهودج یعنی چهترئ يا پالان يا کيجاوه وغيره سره سوري حاصلول، په دې قسمونو کښ قسم اول بالاتفاق ممنوع دي، او قسم ثالث بالاتفاق جائز دي، او درميانه قسم مختلف فيه دي، يجوز عندنا والشافعي ولا يجوز عند مالك واحمد.

[۱۸۳۴] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ حَصِينٍ، عَنْ أَمْرِ الْحَصِينِ حَدَّثَنِي، قَالَتْ: "حَجَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ، قَرَأْتُ أَسَامَةَ وَبِلَالًا وَأَحَدَهُمَا أَخَذَ بِخَطَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْآخَرُ رَافِعٌ تَوْبَهُ لِيَسْتُرَهُ مِنَ الْحَرِّ حَتَّى رَفِيَ جَمْرَةُ الْعَقَبَةِ."

دام الحصين عليه السلام نه روايت دي فرماني چه مونږ د حجة الوداع په كال د نبی عليه السلام سره په حج کښی شريک وو نو اسامه بن زيد او بلال عليه السلام اوليدل چه په دوی کښی يو کس د نبی عليه السلام د سوري واري نيولی وی او په دوی کښی دويم کس د نبی عليه السلام په سر باندی دیوی کپړی سوری کړی وو تردی چه رسول پاک عليه السلام د جمره عقبی دويشتلو نه فارغ شو. فرايت اسامة و بلالا واحدهما آخذ بخطام ناقة رسول الله (صلى الله عليه وسلم) :

حضرت اسامه او بلال عليه السلام په سفر حج کښ د حضور عليه السلام سوري سره وو، په هغوی کښ يو بلال عليه السلام د حضور عليه السلام د سوري مهار نيولی وو، او دويم اسامه عليه السلام د حضور عليه السلام د سر مبارک د پاسه په کپړي سره سوري کړی وو، تر دې پورې چه نبی کریم عليه السلام د جمره عقبه د رمي نه فارغه شو، (صلى الله عليه وسلم شرف و کرم.

دا حديث په مسئله الباب کښ د احناف او شافعيه دپاره دليل دي، او د مالکيه او حنابله استدلال د بيهقي يو روايت سره دي، چه دهغه مضمون دادې، چه يو ځل حضرت ابن عمر عليه السلام يو محرم اوليدلو، چه په اوښ باندې سور وو، او هغه په خپل خان باندې سوري کړی وو، دهغه ليدلو سره حضرت ابن عمر عليه السلام اوفرماييل: اضح لمن احرمت له، د کوم ذات دپاره چه تا احرام ترلې دي، یعنی الله تعالى، دهغه دپاره په نمر کښ شه، یعنی سوري کوه

۱: صحيح مسلم للحج ۵۱ (۱۲۹۸)، سنن النسائي للحج ۲۲۰ (۳۰۶۲)، تحفة الأشراف: (۱۸۳۱۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۲/۱) (صحيح)

مہ، ددی جواب دادی، چہ دا حدیث موقوف دی، او کیدی شی، چہ هغوی د افضلیت پہ اعتبار سرہ فرمائیلی وی، (بدل)

باب الْمُحْرَمِ بِمَخْتَلَمٍ دمحرم دپارہ دبنکر لگولو بیان

[۱۸۳۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَطَاءٍ، وَطَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اُحْتَجِمَ وَهُوَ مُحْرَمٌ".

دابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی فرمائی چہ نبی ﷺ بنکر اولگولو او حال دادی چہ هغه پہ حالت داحرام کنبی وو.

[۱۸۳۶] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اُحْتَجِمَ وَهُوَ مُحْرَمٌ فِي رَأْسِهِ مِنْ دَاءٍ كَانَ بِهِ".

ترجمہ: دابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دیت دی فرمائی چہ نبی ﷺ بنکر اولگولو پہ سر کنبی دهغی بیماری پہ وجہ کومہ چہ پہ هغه باندی وه، او حال دادی چہ هغه پہ حالت داحرام کنبی وو.

پہ حالت احرام کنبن بنکر لگول د ائمہ ثلثہ پہ نزد جائز دی، لیکن دهغی دپارہ ویشتہ پریکول جائز نہ دی، (۳) گنی فدیہ ورکول بہ لازم وی، او د امام مالک رضی اللہ عنہ پہ نزد جائز نہ دی، البتہ کہ ضرورت پینن شی، نو د عذر پہ بناء جائز دی، احتجم وهو محرم فی راسه: دا د نبی کریم ﷺ د حج قصہ ده، او مخکبن چہ کوم راروان دی علی ظهر القدم، چہ نبی کریم ﷺ بنکر د پنبی پہ شا باندی اولگوو، هغه د بل سفر واقعہ ده.

[۱۸۳۷] (۴) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اُحْتَجِمَ وَهُوَ مُحْرَمٌ عَلَى ظَهْرِ الْقَدَمِ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ، قَالَ: ابْنُ أَبِي عَرُوبَةَ أَرْسَلَهُ، يَعْنِي عَنْ قَتَادَةَ.

دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نہ روایت دیت دی فرمائی چہ نبی ﷺ بنکر اولگولو پہ شاه دخپلی خپی باندی دهغی بیماری پہ وجہ کومہ چہ پہ هغه باندی وه، او حال دادی چہ هغه پہ حالت داحرام کنبی وو، امام ابوداؤد فرمائی چہ داحمد نہ نہ می اوریدلی دی چہ دابن ابی عروبه نہ نی نقل کول چہ دا روایت قتاده مرسل بیان کری دی.

(۱): صحيح البخاري/جزاء الصيد ۱۱(۱۸۳۵)، الصوم ۳۲(۱۹۳۸)، الطب ۱۲(۵۶۹۵)، ۱۵(۵۷۰۰)، صحيح مسلم/الحج ۱۱(۱۲۰۲)، سنن الترمذي/الحج ۲۲(۸۳۹)، الصوم ۶۱(۷۷۵)، سنن النسائي/الحج ۹۲(۲۸۴۹)، (تحفة الأشراف: ۵۷۳۷)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المناسك ۱۷(۳۰۸۱)، مسند احمد(۱/۲۱۵، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۳۶، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۶۰، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۹۲، ۳۰۶، ۳۱۵، ۳۳۳، ۳۴۶، ۳۵۱، ۳۷۲، ۳۷۴)، سنن الدارمي/المناسك ۲۰(۱۸۶۰)(صحيح)

(۲): صحيح البخاري/الطب ۱۵(۵۷۰۰)، سنن النسائي/الكبرى/الطب(۷۵۹۹)، (تحفة الأشراف: ۶۲۲۶)، وقد أخرجه: مسند احمد(۱/۲۳۷، ۲۴۹، ۲۵۹، ۲۷۲)(صحيح)

(۳): كرم خاني چہ بنکر لگولی شی اول هلته تیره خیز (چاره وغيره) لگوی اوکده ویشتہ وی نو هغه صفا کوی.
(۴): سنن الترمذي/المنازل ۴۹(۳۴۸)، سنن النسائي/الحج ۹۴(۲۸۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۵)، وقد أخرجه: مسند احمد(۳/۱۶۴، ۲۶۷)(صحيح)

بَابُ يَكْتُمِلُ الْمُحْرَمُ

د محرم دپاره په رنجو باندې دسترگو تورولو بيان

د محرم دپاره اکتحال جائز دې، په شرط ددې چې هغه کحل غیر مطيب وی (يعنی خوشبودار نه وی) اگر چې هغه اکتحال بغير د ضرورت نه وی، لیکن بغير د ضرورت نه رانجه لگول خلاف اولی دی، د محرم د شان نه خلاف دی، او که مطيب وی، نو درې ځله لگولو سره په محرم باندې دم واجب کیږي، او صرف یو ځل یا دوه ځله لگولو سره صدقه واجبه کیږي. (بذل)

[۱۸۳۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى، عَنْ نُبَيْهِ بْنِ وَهَبٍ، قَالَ: "اشْتَكَيْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْمَرٍ عَيْنِيهِ، فَأَرْسَلَ إِلَيَّ أَبَانُ بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ سُفْيَانُ: وَهُوَ أَمِيرُ الْمُؤَسِّمِ مَا يَصْنَعُ بِهِمَا؟ قَالَ: أَضْمِدُهُمَا بِالصَّبْرِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُحَدِّثُ ذَلِكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

دنبیه بن وهب نه روایت دې فرمائی چې د عمر بن عبیدالله بن معمر سترگی خوږ شوی نو هغه ابان بن عثمان ته څوک ولیږلو او ابان پدغه کال د حج امیر وو ددی تپوس کولو دپاره چې زه دسترگو دخوږیدو په تکلیف باندې مبتلی شوی یم زما دپاره څه کول پکار دی، اوددی بیماری څنگه علاج وکړم؟ ابان بن عثمان ورته وویل چې ته صبر (ترخه اوتروشه میوه) استعمال کړه ځکه چې ما د عثمان رضی الله عنه نه اوریدلی وو چې نبی صلی الله علیه وسلم به داسی کول.

د حدیث مضمون دادې، چې ابان بن عثمان، چې امیر المواسم وو، یعنی امیر الحاج، د مواسم نه مراد موسم حج دې، دهغه نه ددې مسئلې باره کښ تپوس اوکړې شو، چې د فلانې سړی په سترگو کښ تکلیف دې، څه کول پکار دی؟ هغوی ورته اوفرمائیل، صبر (ایلو) لره په اوبو کښ واچوه، او په سترگو باندې ئې اولگوه، مصنف ددې نه د جواز اکتحال مسئله مستنبط فرمائیلې ده، چې قرین قیاس ده.

[۱۸۳۹] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ابْنِ عَلِيَّةَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ نُبَيْهِ بْنِ وَهَبٍ بِهَذَا الْحَدِيثِ.

نافع دنبیه بن وهب نه دتیر شوی روایت پشان روایت بیان کړې دې.

بَابُ الْمُحْرَمِ يَغْتَسِلُ

د احرام په حالت کښی د غسل کولو بیان

په حالت احرام کښ سړې د تنظیف (صفائی) دپاره غسل کولې شی او که نه؟ عند الجمهور والائمة الثلاثة لا بأس به، په دې کښ د امام مالک رحمه الله اختلاف دې، دهغوی په نزد مکروه دی، په حدیث الباب کښ د غسل راس ذکر دې، هرکله چې غسل راس جائز دې، نو باقی بدن په طریقه اولی سره جائز شو، ځکه چې خطر خو په اصل کښ غسل راس کښ ده، چې په دې کښ د وینستو ماتیدلو احتمال دې.

۱: صحيح مسلم/الحج ۱۲ (۱۲۰۴)، سنن الترمذي/الحج ۱۰۶ (۹۵۲)، سنن النسائي/الحج ۴۵ (۲۷۱۲)، (تحفة الأشراف:

۹۷۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۹/۱، ۶۸، ۶۹)، سنن اللارمي للعناسك ۸۳ (۱۹۷۱) (صحيح)

۲: انظر ما قبله (تحفة الأشراف: ۹۷۷) (صحيح)

[۱۸۴۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْبَلٍ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ وَالْمُسَوَّرَ بْنَ فَحْرَمَةَ اخْتَلَفَا بِالْأَيُّوَاءِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَغْتَسِلُ الْمُخْرَمُ رَأْسَهُ، وَقَالَ الْمُسَوَّرُ: لَا يَغْتَسِلُ الْمُخْرَمُ رَأْسَهُ، فَأَرْسَلَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ إِلَى أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ فَوَجَدَهُ يَغْتَسِلُ بَيْنَ الْقَرْنَيْنِ وَهُوَ يُسْتَرُّ بِثَوْبٍ، قَالَ: فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ قُلْتُ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَنْبَلٍ، أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ أَسْأَلُكَ: كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُخْرَمٌ؟ قَالَ: فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبَ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَاطَاهُ حَتَّى بَدَأَ إِلَى رَأْسِهِ، ثُمَّ قَالَ: لِإِنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ اضْبُتُّ، قَالَ: فَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ، ثُمَّ حَرَّكَ أَبُو أَيُّوبَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَادْبَرَ، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُهُ يَفْعَلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

د عبد الله بن حنبل رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه د عبد الله بن عباس رضي الله عنه او د مسور بن مخرمه په مینځ کښی په ابواء مقام کښی اختلاف راځی پیدا شو عبد الله ابن عباس رضي الله عنه او وئیل چه محرم په حالت د احرام کښی خپل سر وینځلې شی نو عبد الله ابن عباس رضي الله عنه عبد الله بن حنبل ابو ایوب انصاری ته ولیږل او هغه یې په داسی حال کښی اولیدو چه دوه لرگی یې دیو کوهی خواته ودرولی وو او غسل یې کول او د غسل په وخت کښی یې یو څادر په دغه دوه لرگو باندی اچولی وو د پردی دپاره او په دی حالت کښی یې غسل کولو، عبد الله بن حنبل ورته سلام وکړو ابو ایوب رضي الله عنه تپوس او کړو چه که څوک یې؟ ده ورته او وئیل چه عبد الله بن حنبل یم او زه عبد الله بن عباس تاته ددی دپاره رالیږلې یم چه داتپوس درنه وکړم چه نبی صلی الله علیه و آله به د احرام په حالت کښی څنگه غسل کول؟ ابو ایوب چه دا واوریدل نو په کپړه یې خپل لاس کیخودو او دسر دپاره کپړه یې لری کړه تردی چه سر یې ماته ښکاره شو او بیایې هغه کس ته او وئیل چاچه دهغه په سر باندی اوبه اچولی زما په سر اوبه واچوه، راوی وائی چه دغه کس به دده په سر اوبه اچولی اوده به په خپلو دواړو لاسونو خپل سر مړلو او لاسونه به یې دمخې دطرف نه شاته او دشا دطرف نه مخی ته وړل راوړل او وئیل یې چه ما نبی صلی الله علیه و آله په داسی عمل کولو باندی لیدلې وو.

تشریح: قوله: فوجده یغتسل بین القرنین: د قرنین نه مراد هغه دوه لرگی دی، چه د ښکر په شکل کښ وی، چه د کوهی دپاسه څښولې شی، چه په هغې باندې د اوبو څرخه تاویری. په ظاهر کښ دهغې دپاسه حضرت ابوایوب رضي الله عنه پرده زورنده کړې وه، او د دغې پردې پناه هغه غسل کولو، عبد الله بن حنبل دهغه نه د غسل راس دمستلې په باره کښ تپوس او کړو، او دا چه حضور صلی الله علیه و آله په حالت احرام کښ څرنگه غسل راس کولو؟ نو حضرت ابوایوب رضي الله عنه دهغه ته د مشاهده کولو دپاره، په پردې باندی لاس کیخودو، او پرده ئې ښکته کړه، نو عبد الله بن حنبل ته دهغوی سر ښکاره شو، ابوایوب رضي الله عنه خپل خادم ته اوئیل، چه زما په سر اوبه واچوه، هغه خپل سر مړلو او وینځلو سره هغه ته اوبندولو، په دواړو لاسونو ئې خپل سر او مړلو، فاقبل بهما وادبر، یو ځل ئې لاسونه مخکښ طرف ته یوړل، او یو ځل ئې لاسونه

۱: صحیح البخاری/جزاء العید ۱۴ (۱۸۴۰)، صحیح مسلم/الحج ۱۳ (۱۲۰۵)، سنن النسائي/الحج ۲۷ (۲۶۶۶)، سنن ابن ماجه/المناسک ۲۲ (۲۹۳۴)، موطا امام مالک/الحج ۲ (۴)، (تحفة الأشراف: ۳۴۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۷۵)، سنن الدارمي/المناسک ۶ (۱۸۳۴)، (صحیح)

د مخکښ نه وروستو طرف ته راوړل، بیا هغوی او فرمائیل چه ما حضور ﷺ لره داسې کولو باندې لیدلې وو.

بَابُ الْمُحْرَمِ بِتَزَوُّجٍ

دا حرام په حالت کښی د نکاح کولو د ممانعت بیان

سرې په حالت احرام کښ خپله یا د بل چا د طرف نه د ولی یا وکیل په حیثیت سره نکاح کولې شی او که نه؟ په دې کښ ډیر لوڼې او مشهور اختلاف دې، په هغې باندې محدثین ډیر اوږد بحث کوی، مونږ هغې لره اختصار سره لیکو:

د احنافو په نزد دا نکاح صحیح او منعقد ده (اگر چه د شان دمحرّم نه خلاف ده) د جمهور علماء او ائمه ثلثه په نزد دا نکاح فاسد او غیر منعقد ده، دویمه مسئله د وطی ده، په حالت احرام کښ هغه بالاتفاق حرام ده، دریمه مسئله د خطبې (کويزدن) ده، هغه د محرم دپاره بالاتفاق جائز ده.

[۱۸۴۱] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ثُبَيْهِ بْنِ وَهَبٍ أَخْبَى بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَرْسَلَ إِلَى أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ يَسْأَلُهُ وَأَبَانُ يَوْمَئِذٍ أَمِيرُ الْحَاجَةِ وَهُمَا مُحْرَمَانِ: إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْكِحَ طَلْحَةَ بْنَ عُمَرَ ابْنَةَ شَيْبَةَ بْنِ جُبَيْرٍ، فَأَرَدْتُ أَنْ تَحْضُرَ ذَلِكَ فَأَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ أَبَانُ، وَقَالَ: إِنْ سَمِعْتُ أَبِي عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانٍ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَنْكِحُ الْمُحْرَمُ مَوْلَا يَنْكِحُ".

دنبیه بن وهب د عبد الدار ورور نه روایت دې فرمائی چه عمرو بن عبید الله ابان بن عثمان ته څوک ورور لیرلو او ابان په دی ورځو کښی د حاجیانو امیرو عمرو بن عبید الله دا تپوس کول غوښتل چه زما دا اراده ده چه دشیبه بن جبیر دلور سره نکاح وکړم او دا غواړم چه ته هم په دی نکاح کښی شریک شی ابان بن عثمان دده په نکاح کولو باندی اعتراض وکړو او ویې وئیل چه ما د عثمان بن عفان رضی الله عنه نه اوریدلی دی چه فرمائیل یې یقینا نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی چه محرم په حالت دا حرام کښی نه پخپله نکاح کولې شی او نه بل څوک په نکاح ورکولې شی.

[۱۸۴۲] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ مَطَرٍ، وَيَعْقُبُ بْنُ حَكِيمٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ثُبَيْهِ بْنِ وَهَبٍ، عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عُثْمَانَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ذَكَرَ مِثْلَهُ، زَادَ: "وَلَا يَخْطُبُ".

دنبیه بن وهب د ابان بن عثمان او هغه دخپل پلار عثمان بن عفان رضی الله عنه نه او هغه د نبی صلی الله علیه و آله نه دتیر شوی روایت پشان روایت نقل کړی مگر ددی اضافی سره چه «ولا یخطب» یعنی محرم به چاته د نکاح پیغام هم نه ورکوی.

۱: صحیح مسلم للنکاح ۵ (۱۴۰۹)، سنن الترمذی للحج ۲۳ (۸۴۰)، سنن النسائي للحج ۹۱ (۲۸۴۵)، والنکاح ۳۸ (۳۲۷۷)، سنن ابن ماجه للنکاح ۴۵ (۱۹۶۶)، الحج ۲۲ (۲۹۳۴)، تحفة الأشراف: ۹۷۷۶، وقد أخرجه: موطا امام مالك / الحج ۲۲ (۷۰)، مسند احمد (۵۷/۱، ۶۴، ۶۹، ۷۳)، سنن الدارمي للمناسك ۲۱ (۱۸۶۴) (صحیح) ۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۷۷۶) (صحیح)

د جمهورو دلیل او د احنافو د طرف نه دهغي جواب :

د جمهورو استدلال د منع والا حدیث نه دي، یعنی د حضرت عثمان رضی الله عنه حدیث مرفوع، چه دهغي تخریج امام مسلم رحمه الله، ابوداؤد رحمه الله، ترمذی رحمه الله، او نسائی رحمه الله کړي ده، قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) لا ینکح المحرم ولا ینکح ولا یخطب، قال الترمذی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند بعض اصحاب النبی (صلى الله عليه وسلم) و هو قول بعض الفقهاء التابعین و به يقول مالك والشافعي و احمد قالوا ان نکح فنکاحه باطل.

احناف وائی، چه په دي حدیث کښ نهی للتنزیه ده، للتحريم نه ده، چه دهغي دپاره دوه قریني دي، اول دا چه په دي حدیث کښ دریم جزء دادې ولا یخطب، او د محرم دپاره خطبه (پیغام نکاح) بالاتفاق جائز ده، پس څرنگه چه په دي کښ نهی للتنزیه ده، دغه شان په لا ینکح کښ هم نهی للتنزیه پکار ده، مطلب دا چه نکاح د محرم ټیځه خلاف ده، دویمه قرینه داده، چه خپله حضور صلی الله علیه و آله وسلم د حضرت میمونې رضی الله عنها سره نکاح د عمره القضاء په سفر کښ د احرام په حالت کښ کړي وه، لکه په صحاح سته کښ د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حدیث روایت دي، ان النبی (صلى الله عليه وسلم) تزوج میمونه وهو محرم، او قیاس هم د جواز تقاضا کوي، چه څرنگه نکاح د آزادي ښځي د حل استمتاع سبب دي، دغه شان په وینځه کښ دهغي شراء د جواز استمتاع ذریعه ده، او په دي دواړو کښ ثانی بالاتفاق د محرم دپاره جائز دي، فکذا الاول ای النکاح. او جمهور علماء په دي حدیث کښ نهی للتحريم منی، ددي وجې نه نکاح د محرم لره فاسد او غیر منعقد شماروي.

[۱۸۴۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَصْبَغِ ابْنِ أَخِي مَيْمُونَةَ، عَنْ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: "تَزَوَّجَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ حُلَاالٌ بِسَرِّفٍ".

دام المومنین میمونه رضی الله عنها نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله وسلم زما سره نکاح وکړه په سرف مقام کښی او مونږ دواړه حلال وو.

[۱۸۴۴] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "تَزَوَّجَ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرَمٌ".

د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دي فرمائی چه یقینا نبی صلی الله علیه و آله وسلم دام المومنین میمونه رضی الله عنها سره نکاح وکړه او هغه په حالت د احرام کښی وو.

۱: صحیح مسلم / النکاح ۱۵ (۱۴۱۱)، سنن الترمذی / الحج ۲۴ (۸۴۵)، سنن النسائي / الکبری / النکاح (۵۴۰۴)، سنن ابن ماجه / النکاح ۴۵ (۱۹۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳۲/۱، ۳۳۳، ۳۳۵)، سنن الدارمي / المناسك ۲۱ (۱۸۶۵) (صحیح)

۲: صحیح البخاري / جزاء الصيد ۱۲ (۱۸۳۷)، والمغازي ۴۳ (۴۲۵۸)، والنکاح ۳۰ (۵۱۱۴)، سنن الترمذی / الحج ۲۴ (۸۴۳)، (تحفة الأشراف: ۵۹۹۰)، وقد أخرجه: صحیح مسلم / النکاح ۵ (۱۴۱۰)، سنن النسائي / الحج ۸۰ (۲۸۴۳، ۲۸۴۴)، والنکاح ۳۷ (۳۲۷۳)، سنن ابن ماجه / النکاح ۴۵ (۱۹۶۵)، مسند احمد (۲۲/۱، ۲۴۵، ۳۵۴، ۳۶۰، ۳۸۳)، سنن الدارمي / المناسك ۲۱ (۱۸۶۳) (صحیح)

حديث ابن عباس رضي الله عنه عند الجمهور مرجوح دي او كه مؤول دي:

او حديث ابن عباس رضي الله عنه چه د نکاح میمونہ رضي الله عنه په باره کښ دي، ددې هغوی تاویل کوی، یا هغې لره مرجوح گرزوی، یو تاویل خو دا کړې شوې دي، چه د وهو محرم مطلب دا نه دي، چه په حالت د احرام کښ وو، بلکه د احرام معنی دخول فی الحرم هم راځی، احرم بمعنی دخل فی الحرم، انجد دخل فی النجد، اعرق دخل فی العراق، وقال الشاعر: قتلوا ابن عفان الخليفة محرمًا، قاتلینو خلیفه حضرت عثمان رضي الله عنه قتل کړو، په دې حال کښ چه هغه د حرم په حدودو کښ وو، د حرم نه مراد حرم مدینه دي، د حضرت عثمان د اوسیدو کور د مسجد نبوی صلی الله علیه و آله سره نزدې په حدود حرم کښ وو، او دویم تاویل دا مشهور دي، ای ظهر امر تزویجها وهو محرم یعنی نکاح خو په حالت احلال کښ شوې وه، لیکن ددې نکاح شهرت هغه وخت کښ اوشو، چه کله نبی کریم صلی الله علیه و آله محرم وو.

او ترجیح والا جواب دادې، چه هغوی فرمائي، چه د نکاح میمونہ رضي الله عنه سلسله کښ دوه روایتونه دي، یو د ابن عباس رضي الله عنه روایت وهو محرم، او دویم حديث د یزید بن الاصم او ابورافع، ددې دواړو په حديث کښ دادې، تزویجها وهو حلال، وثیلې شی، چه یزید بن الاصم د حضرت میمونہ رضي الله عنه خورنې وو، او ابورافع چه د حضور صلی الله علیه و آله مولى دي، هغوی فرمائي وکنت الرسول بينهما، یعنی د حضور صلی الله علیه و آله د طرف نه میمونې رضي الله عنه ته، چه هغه وخت کښ په مکه کښ وه، د نکاح پیغام رسونکې هم زه اوم، نو هرکله چه قاصد هغه وو، نو هغه ته به ددې معلومات زیات وی.

د احنافو په نزد د حديث ابن عباس رضي الله عنه وجه د ترجیح:

او د احنافو په نزد ددې برعکس ترجیح حديث ابن عباس رضي الله عنه ته ده، ځکه چه هغه په صحاح سته کښ موجود دي، په خلاف د یزید بن الاصم رضي الله عنه د روایت، چه دهغې تخریج امام بخاری او نسائی نه دي کړي، صرف په احد الصحيحین کښ دي، د افراد دمسلم نه دي، او د ابورافع حديث صرف په سنن کښ دي، اخرجه الترمذی وغیره، ددې نه علاوه په دې دواړو احادیثو کښ اضطراب او اختلاف دي، بعضو راویانو دي لره مسنداً (بذكر الصحابي) او بعضو مرسلأ (بدون ذكر الصحابي) روایت کړې دي، ددې تفصیل امام ترمذی بیان کړې دي، په خلاف د حديث ابن عباس، چه دهغې په سند کښ هیڅ گڼبر او اختلاف رواة نشته، او بیا هغه متفق علیه یعنی د صحیحینو روایت دي، او څرنگه چه یزید بن الاصم د حضرت میمونہ رضي الله عنه خورنې دي، دغه شان ابن عباس رضي الله عنه هم دهغې خورنې دي (کما تقدم فی کتاب الصلوة قول ابن عباس رضي الله عنه بت عند خالتي میمونہ) او هغه چه کوم هغوی وائی، چه ابورافع قاصد وو د نبی کریم صلی الله علیه و آله د طرف نه، ددې جواب دادې، چه دا خو صحیح ده، چه هغه د

۱، لیکن اسمعی رحمه الله کوم چه ډیر لوني لغوی وو په دې باندې رد کول سره اوونیل چه دمحررم معنی ده ذو حرمة یعنی محترم اوبې قصوره، کما فی قوله: ع: قتلوا کسری بلیل محرمًا، فتولي ولم يمتع بالکفن. یعنی کسری شاه فارس د شپې په وخت قتل کړې شو حالانکه هغه بې قصوره وو. (فیض الباری ص ۱۲۸، ج ۳)

نکاح پیغام وړونکې وو، لیکن په روایاتو کېنځ خو دا دی، چه حضرت میمونه ددې نکاح مسئله خپلې خور ام الفضل ته سپارلې وه، ام الفضل خپل خاوند حضرت عباس رضی الله عنه ته اوسپارله، پس د نکاح متولی خو حضرت عباس رضی الله عنه شو، نه ابورافع، او د حضرت عباس رضی الله عنه قصې باندې دهغه ځوې حضرت ابن عباس رضی الله عنه څومره خبر دې، ظاهره خبره ده، چه بل څوک دهغې نه دومره نشی خبریدې.

په تاویل د شافعیه باندې رد:

او دوی چه کوم دا تاویل کوی، ای ظهر امر تزو یجها وهو محرم، چه دهغې تشریح امام ترمذی رحمته الله علیه داسې فرمایلې ده، چه دا نکاح په طریق مکه اوشوه، په حالت د احلال کېنځ، دهغې نه پس نکاح ښکاره شوه (د خلقو په علم کېنځ، هرکله چه نبی کریم صلی الله علیه و آله محرم شوې وو، ددې نه پس په واپسې کېنځ رخصتی اوشوه په مقام سرف کېنځ، ددې باره کېنځ زه وایم، چه ددې شکل سوا ددې نه هیڅ نه جوړیږی، چه دا اومنلې شی، چه دا نکاح په ذوالحلیفه کېنځ اوشوه، د احرام نه مخکېنځ، لیکن دا تاویل د نسائی د روایت نه خلاف دې، په هغې کېنځ دا دی، تزوجها وهو محرم بسرف، مگر دا چه داسې اوئیلې شی، چه د نسائی په روایت کېنځ د تزوج نه مراد بناء ده، نکاح نه ده، لیکن داسې هم چرته کیدې شی، ځکه اگر چه دا صحیح ده، چه بناء په سرف کېنځ شوې ده، لیکن حالت احرام خو د بناء نه مانع دې، لهذا په حدیث نسائی کېنځ د تزوج نه مراد نکاح ده، او ظاهره خبره ده، چه د تللو په وخت کېنځ په مقام سرف کېنځ حضور صلی الله علیه و آله محرم وو، لکه چه په روایت کېنځ ددې تصریح ده.

د امام طحاوی بیان کړې شوې وجه د ترجیح:

دغه شان امام طحاوی په شرح معانی الآثار کېنځ دا حدیث د ابن عباس رضی الله عنه په روایت د مجاهد او عطاء سره د هغوی نه ذکر کړې دې، دهغې مضمون دادې، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د میمونه بنت الحارث سره تزوج اوکړو وهو حرام (په حالت د احرام کېنځ) پس نبی کریم صلی الله علیه و آله په مکه کېنځ درې ورځې مقیم وو، نو هغوی ته بعضې قریش مکه راغلل، او وې وئیل، چه درې ورځې پوره شوې دی (او په صلح حدیبیه کېنځ معاهده د دریو ورځو د قیام وه) لهذا تاسو ددې ځانې نه لار شئ، په دې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: وما علیکم لو ترکتمونی فعرست بین اظهركم الحدیث، په دې کېنځ تاسو ته څه تکلیف دې، چه تاسو ماته دلته کېنځ د قیام نور هم مهلت راکړئ، دې دپاره چه زه دلته کېنځ بناء اوکړم، او بیا تاسو ته د ولیمې دعوت اوکړم، هغوی جواب ورکړو، لا حاجة لنا الی طعامک فاخرج عنا، په دې باندې نبی کریم صلی الله علیه و آله سره د میمونه رضی الله عنها نه روان شو، تردې پورې چه هغوی مقام سرف ته اورسیدل، او هلته ئې بناء اوکړه، په دې باندې حضرت په بذل کېنځ لیکلې دی، چه ددې روایت نه معلومیږی، چه نکاح مکې ته رسیدلو نه مخکېنځ په لاره کېنځ شوې وه، ځکه خو نبی کریم صلی الله علیه و آله په مکه کېنځ د دعوت ولیمه اراده ظاهره کړې وه، (الفراه اراد الولیمة قبل النکاح)

[۱۸۴۵] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: وَهَمَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي تَزْوِيجِ مَيْمُونَةٍ وَهُوَ مُحْرَمٌ.

د سعید بن المسیب نه روایت دې فرمائی چې ابن عباس رضی الله عنه ته وهم شوی دی په باره دنکاح د نبی صلی الله علیه و آله کښی د میمونی سره په حالت د حرام کښی.

تشریح: قوله: عن سعيد بن المسيب قال وهم ابن عباس في تزويج ميمونة وهو محرم:

ابن المسيب رضی الله عنه فرمائی، ابن عباس رضی الله عنه ته په دې روایت کښی وهم شوې دې، زمونږ د طرف نه بعضو خلقو جواب ترکی بترکی ورکړې دي، (۱) چې ابن شهاب د عمرو بن دینار په مخکښ په زیر بحث مسئله کښی د ابن عباس رضی الله عنه په مقابله کښی د یزید بن الاصم روایت پیش کړو، نو هغه او فرمائیل اتجعل اعرايا بولا علی عقبیه الی ابن عباس (بذل)

بَابُ مَا يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ مِنَ الدَّوَابِّ

دمحرم دپاره په احرام کښی دکوم قسم ځناور قتل کول جائز دی؟

دلته کښی دوه مسئلې دي، (۱) الاصطیاد للمحرم یعنی په حالت د احرام کښی ښکار کول (۲) اکل لحم الصيد، د محرم سړی د بل سړی ښکار کړې شوې غوښه خوړل، په دې باب کښی اوله مسئله ذکر ده، او په راتلونکي باب کښی دویمه مسئله ذکر ده.

[۱۸۴۶] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، سَبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ مِنَ الدَّوَابِّ، فَقَالَ: "خَمْسٌ لَا جُنَاحَ فِي قَتْلِهِنَّ عَلَى مَنْ قَتَلَهُنَّ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْعُقْرُبُ وَالْقَارَةُ وَالْحِدَاةُ وَالْغُرَابُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ".

سالم دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چې د نبی صلی الله علیه و آله نه تپوس وکړی شو چې محرم په احرام کښی کوم قسم ځناور وژلي شی؟ نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل پنځه ځناور داسی دی چې دهغی په قتل کولو کښی گناه نشته برابره خبره ده چې د حرم نه بهر وی او که په حرم کښی وی او هغه ځناور دادی: لړم، منبرک، تپوس او کارغه او چیچونکی سپی.

سئل النبي (صلى الله عليه وسلم) عما يقتل من الدواب فقال خمس الخ:

په دې خبره پوهیدل پکار دی، چې محرم دپاره صید البرد او چې ښکار حرام دې، سوا دهغی بعضې حیواناتو نه، د کومو استثناء چې ددې باب په حدیث کښی ذکر ده، او صید البحر (د دریاب ښکار) جائز دې، او دا دواړه احکام د نص قرآن نه ثابت دې، احل لكم صید البحر و طعامه متاعا لكم و للسيارة و حرم عليكم صید البر ما دتمم حرما، دغه شان د حیوان اهلی (پاللي شوې څاروی) باره کښی هم اتفاق دې، چې دهغی حلالول محرم دپاره جائز دی.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۹۹۰) (صحیح)

(۲) اول خو دا روایت ضعیف دې ځکه چې په دې سند کښی یو رجل مبهم دې، هسې هم هغه داسې جرأت نه شی کولی چې د حضرت ابن عباس طرف ته د وهم نسبت اوکړی.

(۳) صحیح مسلم الحج ۹ (۱۱۹۹)، سنن النسائي الحج ۸۸ (۲۸۳۸)، سنن ابن ماجه المناسک ۹۱ (۳۰۸۸)، تحفة الأشراف: ۶۸۲۵، وقد أخرجه: صحيح البخاري/جزاء الصيد (۱۸۲۶)، وبده الخلق (۳۳۱۵)، موطا امام مالك/الحج ۲۸ (۸۹)، مسند احمد (۷۲، ۳۲، ۳۷، ۴۸، ۵۰، ۵۲، ۵۴، ۵۷، ۶۵، ۷۷)، سنن الدارمي/المناسک ۱۹ (۱۸۵۷) (صحیح)

ددې نه پس پوهیدل پکار دی، چه د مذهب احناف تفصیل داسې دې، د صید البر دوه قسمه دی، ماکول، او غیر ماکول، په دې کښ د قسم اول ښکار کول ممنوع دی بغیر د څه استثناء نه، او قسم ثانی یعنی غیر ماکول کښ تفصیل دادې، چه په هغې کښ کوم ځناور داسې دی، چه هغه د انسان په حق کښ ضرری او مبتدی بالاذی دی،^(۱) یعنی ابتداءً بغیر د چیرلو نه، په انسان باندې حمله کوی، او هغه ته نقصان رسوی، مثلاً زمرې او شرمخ، مار، لرم وغیره، محرم دپاره ددې څیزونو قتل جائز دې،^(۲) په حدیث کښ د خمس قید د حصر دپاره نه دې،^(۳) او کوم ځناور چه مبتدی بالاذی نه دی، دهغې قتل کول جائز نه دی، لکه ضبع (لیوة) ثعلب (لومبره) دا ځناور مبتدی بالاذی نه دی، بلکه دا خو سړی لیدلو سره تښتی، تر هغې پورې چه څوک دا اونه چیرې، (بدائع)

العقرب والغراب والفارة والحدأة: برون عنبه، په دې کښ دا تاء د تانیث دپاره نه ده، لکه چه په تمره کښ تاء تانیث دپاره نه ده، و فی رواية الحدیا، تصغیر حدأة، والکلب العقور، او په دویم روایت کښ د الغراب په ځانې الحیه ذکر دې، د غراب نه کوم کارغه مراد دې، په دې کښ اختلاف دې، ځکه چه د غراب ډیر قسمونه دی، په دې کښ فقهاؤ او شراح حدیث تفصیلی کلام کړې دې، د صحیح مسلم په روایت کښ د غراب سره د الابقع قید مذکور دې، ددې وجې نه د اکثر علماؤ په نزد ددې مطلق نه مقید مراد دې، غراب ابقع هغه کارغه دې، چه نجاست او مرداره خوری، دهغه د بدن بعضې حصه سپینه وی، او هغه غراب چه غله دانه وغیره خوری، چه هغه ته غراب الزرع او زاغ هم وئیلی شی، چه ټول په ټوله تور وی، سپین والی په هغه کښ نه وی، د جمهورو په نزد په حدیث کښ هغه مراد نه دې، ځکه چه دا قسم ماکول او حلال دې، د محرم دپاره ددې ښکار جائز نه دې.

الکلب العقور: ددې په تفسیر کښ هم اختلاف دې، بعضې وائی، چه ددې نه معروف معنی مراد ده، او بعضو علماؤ ددې تفسیر په اسد سره کړې دې، او بعضو په ذئب سره، او امام مالک رحمه الله په مؤطا کښ ددې تفسیر فرمائیلې دې: کل ما عقر الناس و عدا علیهم و اخافهم مثل الاسد والنمر والفهد والذئب، ددې حاصل دا دې، چه د کلب عقور نه السبع العادی (هر هغه درنده چه په انسان باندې حمله کوی، مراد دې، دا ټول څلور اقوال شو.

او په هدایه کښ دادی: وئیلی شوې دی، چه د کلب عقور نه مراد ذئب دې، او یا داسې او وائی، چه ذئب هم په دې حکم کښ داخل دې، بیا مخکښ فرمائی، چه د امام ابوحنیفه رحمه الله نه مروی دې، چه کلب عقور او غیر عقور، مستانس او متوحش ټول برابر دی، ځکه چه اعتبار جنس لره دې، او په شرح لباب کښ دا لیکلې دی، چه د کلب عقور په قتل کښ نه خو فدیة شته، او نه گناه شته، او د غیر عقور په قتل کښ فدیة خو نشته، لیکن گناه شته، عقور بمعنی عاقر یعنی جارح، د بعضو فقهاؤ د کلام نه معلومیږی، چه کلاب خو ټول په

^(۱) یعنی السبع العائل المبتدی بالاذی، فقهاؤ دا ټول قیاس کړی دی په کلب عقور باندې.

^(۲) او وئیلی شوی دی چه قید خود قصر په طور وو لیکن بیا روسته حضور صلی الله علیه و آله په دې باندې د بعضو ځناورو اضافه فرمائیلې ده لکه چه په نورو روایاتو کښی دی.

توله عقور او عاقر وی (گویا دا صفت صفت کاشفه دی، او د بعضو د کلام نه فرق معلومیری، د امام شافعی رحمہ اللہ په کتاب کښ دا دی، چه د غیر عقور قتل هم د محرم دپاره جائز دی، او د امام نووی رحمہ اللہ کلام په دې کښ مضطرب دی، په شرح مہذب کښ یو ځانې کښ خو دا لیکلې دی، چه د غیر عقور قتل کول حرام دی، او په بل ځانې کښ لیکلې دی، چه جائز دی، او یو ځانې کښ لیکلې دی، چه جائز خو دی، لیکن مکروه تنزیہی دی (او جن) والفویسقة: دا د فاسقة تصغیر دی، ددې نه مراد فاره (مړه) ده، تصغیر د تحقیر دپاره دی، د فسق اصل معنی خروج ده، فاسق ته فاسق وئیلې شی لخروجه عن طاعة الله تعالى، او فاره ته فاسقه ددې وجې نه اوئیلې شوه، لخروجها عن حجرها على الناس للافساد، او په بذل المجهود کښ لیکلې دی، چه دې دواب خمسہ ته په حدیث کښ فواسق وئیلې شوې دی، ځکه چه دا ځناور د نورو حیواناتو د حکم نه خارج او مستثنی دی په جواز د قتل کښ، یا په اعتبار د فساد او ایذاء سره د نورو حیواناتو نه خارج او ممتاز دی.

[۱۸۴۷] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَجَلَانَ، عَنْ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "خَمْسٌ قَتْلُهُنَّ حَلَالٌ فِي الْحَرَمِ: الْحَيَّةُ وَالْعُقْرَبُ وَالْحِدَاةُ وَالْفَارَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ".

ابوهريرة رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه یقینا نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی: پنځه ځناور داسی دی چه په کوم حرم کښی ئی قتلول جائز دی، مار، لړم، تپوس، مړه، او چیچونکی سپی.

[۱۸۴۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ الْبَجَلِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَلَ عَمَّا يَقْتُلُ الْمُحْرِمَ، قَالَ: "الْحَيَّةُ وَالْعُقْرَبُ وَالْفَوْسِقَةُ وَيَرْمِي الْغُرَابَ وَلَا يَقْتُلُهُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ وَالْحِدَاةُ وَالسَّبُعُ الْعَادِي".

د ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس وکړی شو چه د محرم دپاره دکوم کوم قسم ځناور وژل په حالت د احرام کښی جائز دی؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: مار، لړم، منبرک او کارغه به شری وژنی به ئی نه او همدارنگی چیچونکی سپی او تپوس او هریو حمله کونکی ځناور.

و یرمی الغراب ولا یقتله: د غراب باره کښ مشهور روایاتو کښ جواز د قتل وارد دی، دا روایت دهغې ټولو روایاتو نه خلاف دی، په ظاهر کښ مطلب دادې، چه غراب سره نفس تعرض مثلا تنفیر (یعنی شړل وغیره) خو جائز دی، لیکن د کارغه قتل جائز نه دی، بعضی محدثینو دې زیاتوالی (ولا یقتله) لره منکر گرزولې دې، یا ئې دا تاویل کړې دې، چه ددې نه مراد غراب زرع دې، والله تعالى اعلم.

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۶۶) (حسن صحیح)

(۲): سنن الترمذی بالحج ۲۱ (۸۳۸)، سنن ابن ماجه بالمناسک ۹۱ (۳۰۸۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۰، ۳/۳، ۳۲، ۷۹) (ضعیف) وقوله: «يرمي الغراب ولا يقتله» منكر (يزيد ضعيف هي (۵)

بَابُ الْحِمِّ الصَّيْدِ لِلْمَحْرَمِ

باب: دمحرّم دپاره دښکار دغوښی مسئله

دا هغه دویمه مسئله ده، د کومې ذکر چه مونږ د باب سابق په شروع کښ کړې وو.

په مسئله الباب کښ مذاهب علماء:

په دې خبره پوهیدل پکار دی، چه کوم ښکار محرم په خپله اوکړی، هغه د میت په حکم کښ دې، دهغې اکل حرام دې، د محرم او غیر محرم ټولو دپاره، (۱) او کوم ښکار چه غیر محرم اوکړی، دهغې دوه قسمونه دی، الاول ما صاده لاجل المحرم یعنی ښکار کونکې خو غیر محرم دې، لیکن هغه دا ښکار د محرم په نیت سره کړې دې، والثانی ما صاده لنفسه او لشخص آخر غیر محرم، یعنی یعنی ښکار کونکې هم غیر محرم دې، او د چا دپاره چه نې ښکار کړې دې هغه هم غیر محرم دې، د احنافو په نزد دواړه قسمونه جائز دې، محرم دغې دواړو لره خوړلې شی، د ائمه ثلثه او جمهورو په نزد قسم اول ناجائز او صرف قسم ثانی جائز دې، او بعضې صحابه او تابعین لکه حضرت علی، حضرت ابن عباس، حضرت ابن عمر رضی الله عنہم، او حضرت سفیان ثوری، او حضرت اسحق بن راهویه □ په نزد محرم دپاره د دې دواړو قسمونو خوړل جائز نه دی، ددې تفصیل نه معلومه شوه، چه په دې کښ د علماء درې مذاهب دی.

[۱۸۴۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّوِيلِ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، وَكَانَ الْحَارِثُ خَلِيفَةَ عُثْمَانَ عَلَى الطَّائِفِ فَصَنَعَ لِعُثْمَانَ طَعَامًا فِيهِ مِنَ الْحَجَلِ وَالْبَقَائِبِ وَالْحِمِّ الْوَحْشِ، قَالَ: فَبَعَثَ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَجَاءَهُ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْبِطُ لِأَبَا عِزَّةٍ فَجَاءَهُ وَهُوَ يَنْقُضُ الْخَبْطَ عَنْ يَدِهِ، فَقَالُوا لَهُ: كُلْ، فَقَالَ: "أَطْعِمُوهُ قَوْمًا حَلَالًا قَائِمًا حَرَمًا"، فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَشَدُّ اللَّهُ مَنْ كَانَ هَاهُنَا مِنَ الشَّجْعَةِ، أُنْعَمُونَ أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْدَى إِلَيْهِ رَجُلٌ جَمَارًا وَحْشٍ وَهُوَ مُحَرَّمٌ قَائِمًا أَنْ يَأْكُلَهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ.

اسحاب بن عبد الله بن حارث دخپل پلار نه روایت کوی چه حارث دعثمان رضی الله عنہ دطرف نه دطائف گورنر وو هغه دعثمان دپاره دخوراک انتظام اوکړو او دڅنگلی مرغو اود وحشی غواغوښه یې تیاره کړه او علی رضی الله عنہ ته یې یو قاصد هم اولیرلو قاصد چه دهغه خواته اورسیدو نو هغه دخپول اوبسانو دپاره پانړی رځنډلې او هغه راغلل دلاسونو نه یې گردو غبار څنډلو هغوی ته اووئیل خورئ نو هغه جواب ورکړو دا خوراک داسی خلقو ته ورکړئ کوم چه په احرام کښی نه وی مونږ خوپه احرام کښی یو بیا هغه اوفرمائیل زه قسم درکوم اووایم چه دقبیله اشجع نه څوک دلته شته دې ایا تاسو پوهیږئ چه یوکس رسول الله صلی الله علیه و آله ته دووحشی غوا غوښه په حالت داحرام کښی هدیه کړې وه نونبی کریم صلی الله علیه و آله دهغې دخوړلو نه انکار فرمائیلې وو هغه خلقو اووئیل هو دا خبره ریښتیاده.

۱) لهذا دا نوع خود بحث نه خارج گنرل پکار دی دمصنف مقصد هم دا بیانول نه دی.
۲) تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۶۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۰۰، ۱۰۳) (صحیح)

تشریح: قوله: فقال علي رضي الله عنه انشد الله من كان ههنا من اشجع اتعلمون ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) اهدي اليه رجل حمار وحش و هو محرم فابي ان ياكله قالوا نعم: حضرت علي رضي الله عنه او فرماييل، زه په الله تعالى قسم وركولو سره هغې خلقو ته تپوس كوم، كوم چه دلته د قبيله اشجع نه موجود دى، چه آيا تاسو ته ددې خبرې پته ده، چه د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په خدمت كښ يو سړى حمار وحشى (زيبړا) پيش كړو، په دې حال كښ چه نبى كريم (صلى الله عليه وسلم) محرم وو، نو هغوى د هغې د خوړلو نه انكار او كړو، هغې ټولو خلقو اوئييل، چه او هم داسى ده.

د احاديث الباب تجزيه او تفصيل:

مصنف (رحمه الله) په دې باب كښ څلور احاديث ذكر كړي دي، په هغې كښ حديث علي (صلى الله عليه وسلم) كوم چه بره ذكر دې، او حديث ابن عباس (رضي الله عنه)، دا دواړه دهغه حضراتو دپاره مستدل دي، كوم حضرات چه د محرم دپاره د ښكار د غوښې د مطلقا عدم جواز قائل دي، لكه چه د بعضو صحابه كرامو او تابعينو مسلك دي، دهغوى نومونه بره تير شوي دي، او دريم حديث چه د جابر بن عبد الله (رضي الله عنه) دي، هغه د ائمه ثلثه دليل دي، او څلورم حديث يعنى حديث ابوقتاده (رضي الله عنه)، د احنافو مستدل دي، فلله در المصنف، چه هغوى د ټولو مذاهبو دلائل په يو باب كښ جمع كړي دي.

د حديث اول مضمون دادې، چه د حضرت عثمان (رضي الله عنه) د ضيافت دپاره خوراك تيار كړې شو، په هغې كښ د مرغو غوښه هم وه، (حجل يوه مرغى ده، چه هغې ته چكور (١) وئيلې شي، او يعاقيب، د يعقوب جمع ده، حجل او يعقوب د يوې مرغى دوه نومونه دي، صرف د نر او مادي فرق دي، حجل ماده وي، او يعقوب نر) چه كله دا خوراك د حضرت عثمان (رضي الله عنه) مخښې ته راوړلې شو، نو هغوى حضرت علي (صلى الله عليه وسلم) پسې هم سړى اوليږه، او راوې غوختلو، كوم وخت چه قاصد حضرت علي (صلى الله عليه وسلم) ته لاړو، نو وې ليدل، چه هغه د خپلو اوښانو دپاره د اونې نه پانړى څنډلې (اباعر، د ابعره جمع ده، او ابعره د بعير جمع ده، لهذا اباعر جمع الجمع شوه) چه كله حضرت علي (صلى الله عليه وسلم) تشریف راوړو، او هغه ته اوئييلې شو، چه تاسو هم اوخوړئ، نو هغوى عذر ظاهر كړو، او وې وئيل، چه كوم خلق غير محرم وي، هغوى باندي اوخوړوه، مونږ خو محرم يو، او بيا هغوى د حضور (صلى الله عليه وسلم) دا مذكوره حديث بيان كړو، (چه دهغې ترجمه بره ليكلې شوې ده) ددې حديث نه په ظاهر كښ دا معلومېږي، چه محرم دپاره لحم صيد مطلقا ممنوع دي، حضرت علي (صلى الله عليه وسلم) لره شارحينو په هغې صحابه كرامو كښ شمار كړې دي، چه د مطلقا منع قائل دي.

[۱۸۵۰] (٢) حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ مَوْلَى بَنِي إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَيْسٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: يَا زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ، هَلْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْدَى إِلَيْهِ عَصُوصِيذٍ فَلَمْ يَقْبَلْهُ؟ وَقَالَ: "إِنَّا حَرَمٌ"، قَالَ: نَعَمْ.

(١) چكور د تيتړ پشان يو مارغه دي د تيتړ نه وړوكي دي پښتو كښني ورته زرك وائي. (مترجم)
(٢) سنن النسائي/الحج ۷۹ (۲۸۲۳)، تحفة الأشراف: ۳۱۷۷، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحج ۱۱۹۵)، مسند احمد (۳۶۷/۴، ۳۶۹، ۳۷۱) (صحيح)

د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې هغوی او وئیل ای زید بن ارقم رضی الله عنه ایا تاته معلومه ده چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته د ښکار شوی حیوان یو اندام هدیه کړې شوی وو او نبی صلی الله علیه و آله هغې لره قبول کړې نه وو؟ او فرمائیلې یې وو مونږ په احرام کښی یو، زید رضی الله عنه جواب ورکړو هو.

تشریح: قوله: اهدی الیه عضو صید فلم یقبله: یعنی د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښ د ښکار غوښه پیش کړې شوه، نو هغوی هغه قبوله نه کړه.

د هدیه صید په سلسله کښ د قبول او رد والا روایاتو کښ تطبیق:

په دې سلسله کښ روایات مختلف دی، د بعضو نه د ښکار قبول ثابتیږی، او د بعضو نه رد کول ثابتیږی، په جمع بین الروایات المختلفه کښ علماء مختلف دی، حضرت امام بخاری رحمته الله او بیهقی رحمته الله تطبیق داسې کړې دې، چه د رد روایات ئې په ژوندې ښکار باندې محمول کړې دی، او د قبول روایات ئې په لحم صید باندې محمول کړې دی، ددې وجې نه امام بخاری رحمته الله باب قائم کړې دې، اذا اهدی للمحرم حمارا وحشیا حیا لم یقبل، لیکن امام نووی رحمته الله په شرح مسلم کښ په دې توجیه باندې سخت رد کړې دې، ځکه چه د صحیح مسلم په بعضې روایاتو کښ د لحم صید د تصریح باوجود دا دی، چه نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه رد کړه، دغه شان دلته په ابوداؤد کښ د عضو صید په باره کښ د عدم قبول روایت ذکر دې، لهذا دا توجیه خو واقعی صحیح نه ده، او دویمه توجیه هغه ده، چه ائمه ثلثه او جمهورو د خپل مسلک د وجې نه اختیار کړې ده، چه د رد روایاتو لره ئې په ماصید لاجل المحرم باندې محمول کړې دې، او د قبول روایات ئې دهغې نه علاوه باندې.

[۱۸۵۱] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي الْإِسْكَندَرَانِي الْقَارِيَّ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ الْمُطَّلِبِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "صَيْدُ الْبِرِّ لَكُمْ حَلَالٌ مَا لَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يَصِدْ لَكُمْ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِذَا تَنَازَعَ الْخَبْرَانِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ بِمَا أَخَذَ بِهِ أَصْحَابُهُ.

د جابر بن عبد الله نه روایت دې چه ما درسول الله صلی الله علیه و آله نه واوریدل چه فرمائیل ئې داوچې ښکار ستا سو دپاره حلال دې خو په دی شرط سره چه تاسو هغې لره ښکار کړې نه وی یا ستاسو دپاره ښکار کړې شوې نه وی.

عن جابر بن عبد الله رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله (صلى الله عليه وسلم) ليتول صيد البر لكم حلال ما لم تصيدوه او يصاد لكم الخ:

په اکثرو نسخو کښ داسې دی او یصاد لکم، په نسائی کښ هم داسې دی، لیکن د قواعدو تقاضا داده، چه اویصد لکم پکار وو، ځکه چه ددې عطف په مجزوم باندې دې، او دا د لم لاندې دې، لکه چه په ترمذی شریف کښ اویصد لکم دې.

۱: سنن الترمذی/الحج ۲۵ (۸۴۶)، سنن النسائی/الحج ۸۱ (۲۸۳۰)، تحفة الأشراف: ۳۰۹۸، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳/۳۶۲، ۳۸۷، ۳۸۹) (ضعیف)

د ائمه ثلاثه دليل او د احنافو د طرف نه دهغي جواب :

بهر حال ددې حديث نه ائمه ثلاثه استدلال کړې دي، ځکه چې ددې حديث صريح مفهوم دادې، چې صيد البر ستاسو دپاره يعنې د محرم دپاره حلال دي، ترڅو پورې چې هغه ښکار تاسو خپله اونه کړئ، او نه هغه ستاسو دپاره شوي وي، زموږ د طرف نه ددې دوه جوابه دي: (۱) اول دا چې دا حديث متکلم فيه دي، منقطع دي، د مطلب بن عبد الله بن حنطب سماع د حضرت جابر رضي الله عنه نه ثابت نه ده، کما نقل الترمذی عن شيخه الامام البخاری رحمهما الله تعالى، دغه شان امام شافعي رحمته الله دي لره روايت کړې دي، عن عمرو عن رجل من الانصار عن جابر رضي الله عنه، (۲) ممکن ده چې د لکم مطلب دا وي، بامرکم او باشارتکم (۳) ددې حديث نه استدلال په دې باندې موقوف دي، چې ددې الفاظ داسې وي، او يصد لکم (په دې صورت کښ به دا جمله د نفی لاندې وي) حالانکه په رواياتو کښ اويصادلکم دي، لهذا د اويصادلکم مطلب دادې، الا ان يصاد لکم، يعنې الا دا چې که هغه ښکار ستاسو دپاره اوکړې شي (نو بيا په دې صورت کښ جائز دي) يعنې که تاسو خپله کوئ، نو ناجائز دي، او که بل څوک ستاسو دپاره اوکړي، نو هغه جائز دي، ددې وجې نه بذل کښ ئې ليکلې دي، چې ددې حديث نه خو د احنافو تائيد کيږي.

قال ابو داؤد اذا تنازع الخبران عن النبي (صلى الله عليه وسلم) ينظر الى ما عمل به اصحابه. د مصنف رحمته الله بعينه هم داسې عبارت په کتاب الصلوة کښ ابواب السترة کښ قطع الصلوة بمرور الحمار والمرأة لاندې راغلې دي، مطلب ددې واضح دي، چې هرکله په دې مسئله کښ احاديث مرفوعه خپلو کښ مختلف او متعارض دي، نو په داسې صورت کښ د صحابه کرامو طرز عمل لره کتل پکار دي، چې هغه څه دي.

[۱۸۵۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَبَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ التَّيْمِيِّ، عَنْ ثَابِتٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِبَعْضِ طَرِيقِ مَكَّةَ تَخَلَّفَ مَعَ أَصْحَابٍ لَهُ مَخْرَمِينَ وَهُوَ غَيْرُ مَخْرَمٍ، فَرَأَى حِمَارًا وَحُشْيًا فَاسْتَوَى عَلَى قَرَسِهِ، قَالَ: فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَتَأَوَّلُوا سَوْطَهُ فَأَتَوْا، فَسَأَلَهُمْ فَعَفَوْا، فَأَعْذَهُ ثُمَّ شَدَّ عَلَى الْحِمَارِ فَقَتَلَهُ فَأَكَلَ مِنْهُ بَعْضُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَتَى بَعْضُهُمْ، فَلَمَّا أَدْرَكَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلُوهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "إِنَّمَا هِيَ طُعْمَةٌ أَطْعَمَكُمُوهَا اللَّهُ تَعَالَى".

د ابو قتاده رضي الله عنه انصاري نه روايت دي چې هغه دني کريم عليه السلام سره وو تردې پورې چې دمکې په لاره کښي يو خانې کښي هغه دخپلو ملگرونه روستو پاتې شو په داسې حال کښي چې دوی په احرام کښي وو او دې بغير احرام نه وو ابو قتاده رضي الله عنه يو څنگلي غوا اوليدله او په خپل اس باندې سور شو او ملگرو ته يې اووئيل چې ماته خپله کوراکړي هغوی دکورې

۱: صحيح البخاري/جزء الصيد ۲ (۱۸۲۱)، ۵ (۱۸۲۴)، والهبة ۳ (۲۵۷۰)، والجهاد ۴۶ (۲۸۵۴)، ۸۸ (۲۹۱۴)، والأطعمة ۱۹ (۵۴۰۷)، واللهاثع ۱۰ (۵۴۹۰)، ۱۱ (۵۴۹۱)، صحيح مسلم/الحج ۸ (۱۱۹۶)، سنن الترمذي/الحج ۲۵ (۸۴۷)، سنن النسائي/الحج ۷۸ (۲۸۱۸)، سنن ابن ماجه/المناسك ۹۳ (۳۰۹۳)، تحفة الأشراف: ۱۲۱۳۱، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۲۴ (۷۶)، مسند احمد (۳۰۰/۵، ۳۰۷)، سنن الدارمي/المناسك ۲۲ (۱۸۶۷) (صحيح)

دراخستو نه انکار اوکړو بیا یې نیزه او غوښتله هغوی ددې (دور کولو نه) هم انکار اوکړو
 اخر یې پخپله باندې اوچته کړه او په هغه وحشی غوا پسې ورپسې شو پس هغه یې قتل
 کړه نو بعض اصحاب کرامو دهغې نه خوراک اوکړو او څه اصحابه کرامو انکار اوکړ بیا
 چه هر کله دوی دنب کریم ﷺ سره یوځای شو نو ورنه ئې ددې په باره کښی پوښتنه اوکړه
 نبی کریم ﷺ او فرمائیل دا خو هغه رزق دې کوم چه الله تعالی په تاسو باندې خوړلې دې.
 تشریح: قوله: عن ابی قتاده انه کان مع رسول الله (صلی الله علیه و سلم)..... تخلف مع
 اصحاب له محرمین وهو غیر محرم.

دا د باب هغه خلورم حدیث د ابوقتاده رضی الله عنه دې، چه د احنافو دلیل دې، د حدیث مضمون
 خو واضح دې، د هغې دلیکلو حاجت نشته، دا واقعه د عمره حدیبیه د سفر ده، کما فی
 روایة البخاری زمونږ ددې حدیث نه استدلال په دې طریقې سره دې، چه ظاهره خبره ده، چه
 ابوقتاده رضی الله عنه به د وحشی څر بنکار یواځې د خپل ځان دپاره نه وی کړې، بلکه هغه بنکار
 کولو نه پس سمدستی هغه بنکار خپلو ملگرو ته راوړو، بعضو هغې لږه قبول کړو، او وې
 خوړو، او بعضو هغه وخت کښ اونه خوړو، بیا چه کله حضور ﷺ سره ملاؤ شو، نو
 دهغوی نه ئې تپوس اوکړو، حضور ﷺ د قتاده نه څه تپوس کولو نه بغیر (د هغې د
 خوړولو اجازت ورکړو.

یو مشهور اشکال او جواب:

په دې روایت باندې یو مشهور اشکال دې، هغه دا چه د ابوقتاده رضی الله عنه ملگرو خو احرام ترلې
 وو، خپله هغوی ولې احرام نه وو ترلې؟ ددې متعدد جوابات ورکړې شوې دی، (۱) لم یجاوز
 المیقات، یعنی تر اوسه پورې هغه د میقات نه تجاوز نه وو کړې، (۲) ممکن ده، چه تر دغه
 وخت پورې د حضور ﷺ د طرف نه د مواقیت تعیین نه وو شوې، (۳) دهغوی دا سفر د
 دخول مکه او عمرې په ارادې سره نه وو، بلکه حضور ﷺ هغه لږه څه ځانې ته بل کار دپاره
 لیږلې وو، ففی روایة بعثه فی وجه، و فی روایة بعثه علی الصدقة، او ممکن ده، چه شروع کښ ئې
 ددې وجې نه ترلې نه وی، بیا روستو چه کله ئې د عمرې اراده اوکړه، نو احرام ئې ترلې
 وی، (بذل) الحمد لله باب پوره شو.

باب فی الجَرَادِ لِلْمُحَرَّمِ

باب: دمحرم دپاره دملخانو بنکار څنګه دی

[۱۸۵۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ جَابَانَ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ
 النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْجَرَادُ مِنَ صَيْدِ الْبَحْرِ".

ابوهریره رضی الله عنه دنبی کریم ﷺ نه روایت کوی فرمائی چه ملخ د سمندری بنکار (د اقسامونه یو
 قسم) دې.

(۱) اود ابوقتاده نه ئې دا تپوس اونه کړو چه تا دا په کوم نیت سره بنکار کړې دې.
 (۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۷۵، ۱۹۲۳۸) (ضعیف)

تشریح: قوله: عن ابی هريرة رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الجراد من صید البحر: د ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ او عروة بن الزبیر رضی اللہ عنہ مسلك هم دادې، چه جراد (ملخان) بحری خناور دې، چه د مهیانو نه پیدا کیږي، بیا دریاب هغې لره بهر په غاړه باندې غورزوي، لهذا د محرم دپاره دهغې ښکار جائز دې، فدیہ پرې واجبیږي نه، او د جمهور علماء ومنهم الائمة الاربعة په نزد د اوچې ښکار دې، د محرم دپاره ددې ښکار جائز نه دې، که وي کړو، نو فدیہ پرې واجبیږي، د فدیې مقدار یو تمر دې، لکه چه په مؤطا امام مالک رضی اللہ عنہ کښ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ فیصله مذکوره ده، تمره خیر من جرادة (چه هغې لره تا په شرح جامی کښ غالباً د مبتدا د تعریف او تنکیر په بحث کښ لوستلې دې)

مصنف رضی اللہ عنہ دې حدیث لره په دواؤ طریقو سره ذکر کړې دې، اول طریق د میمون بن جابان دې، میمون غیر معروف راوی دې، او کله هغه دې حدیث لره مرفوعاً روایت کوی او کله موقوفاً علی ابی هريرة رضی اللہ عنہ، په دویم طریق کښ ابو المہزم راوی دې، چه ضعیف بلکه متروک دې، خپله مصنف دواړو احادیثو لره وهم گرزولې دې، کما فی المتن، په دې وجهو سره دا حدیث قابل استدلال نه دې، دویم جواب دادې، چه ددې حدیث نه مقصود تشبیه ده، بیان د خلقت او حقیقت نه دې، او تشبیه په دې امر کښ ده، چه څرنگه میتة البحر حلال دی، هغې لره د حلالولو حاجت نشته، هم دغه حال د جراد هم دې، لقوله رضی اللہ عنہ احلت لنا الميتان السمک والجراد، الحديث.

[۱۸۵۴] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ حَبِيبِ الْمَعْلَمِ، عَنْ أَبِي الْمُهْزَمِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: أَصَبْنَا مِنْ جَرَادٍ، فَكَانَ رَجُلٌ مِّنَّا يَضْرِبُ بِسَوْطِهِ وَهُوَ مُخْرَمٌ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ هَذَا لَا يَصْلَحُ، فذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "إِنَّمَا هُوَ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ". سَمِعْتُ أَبَا دَاوُدَ يَقُولُ: أَبُو الْمُهْزَمِ ضَعِيفٌ وَالْحَدِيثَانِ جَمِيعًا وَهَمٌ.

د ابو هريرة رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه مونږ ته دملخ دل ملاو شو نوزمونږ يو کس کوم چه په احرام کښی وو هغه په خپلی کورې سره اووهلو، او هغه په احرام کښی وو، خلقو ورته ووتیل چه دا عمل جائز نه دې، بیا ددی نه پس دښی رضی اللہ عنہ په وړاندی دا واقعه بیان کړی شوه نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ملخ دسمند دښکار نه دې. امام ابوداود فرمائی چه دحدیث راوی ابو المہزم ضعیف دې او دواړه روایتونه دراوی وهم دې.

[۱۸۵۵] (٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ جَابَانَ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ كَعْبٍ، قَالَ: "الْجَرَادُ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ".

دکعب بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه ملخ دسمندر دښکار نه دې.

١: سنن الترمذي للحج ٢٧ (٨٥٠)، سنن ابن ماجه للصيد ٨ (٣٢٢٢)، تحفة الأشراف: ١٤٨٣٢، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٠٦٧٢، ٣٦٤، ٣٧٤، ٤٠٧) (ضعيف جدا)

٢: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٤٦٧٥، ١٩٢٣٨) (ضعيف)

باب فی الفدیة

د فدیې بیان

[۱۸۵۶] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِیَّةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَدَّ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِ زَمَنَ الْحَدِيثِيَّةِ، فَقَالَ: "قَدْ أَذَاكَ هَوَامُ رَأْسِكَ؟" قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَخْلَقَ ثُمَّ أَذْبَحَ شَاةً نُسْكَاً، أَوْ صُمَّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعَمَ ثَلَاثَةَ أَصْعَمٍ مِنْ تَمْرٍ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينَ".

د کعب بن عجره رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې د حدیبیه په ورځو کښې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په وه باندې تیر شو او وې فرمائیل په تحقیق سره ستا دسر هوامو تاته تکلیف درکړې دې هغه اوویل هو نونبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل سر او خر وه او یایوه چیلئ قربانی کړه یا درې ورځې روژی اونیسې یا درې صاع کجوری په شپږ مسکینانو کښې تقسیم کړه.

تشریح: قوله: عن کعب بن عجرة ان رسول الله (صلی الله علیه و سلم) مر به زمن الحديية فقال قد اذاك هوام راسك:

شرح حدیث او په هغې باندې کلام من حیث الفقه:

هوام د هامة جمع ده (۲)، (لکه په دې حدیث کښ من کل شیطان وهامة، یعنی زهریله شاور، مثلاً مار، لږم وغیره، دلته کښ ددې نه مراد د سر سپګې دی، دا حدیث تقریباً په ټولو صحاح سته کښ شته، د کعب بن عجره په سر کښ تکلیف ورکونکې ځناور (سپګې) شوې وې، دا د عمرة الحدیبیه د سفر قصه ده، هغه اوبه گرمولو دپاره د دیګچې لاندې اور بلولو، او سپګې دهغه د سر نه دوریدې، په روایت کښ راځي، والقمل يتهافت على وجهه وهو يوقد تحت قدر، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چې کله دهغه خوا کښ تیر شو، نو تپوس ئې ترې اوکړو، نو هغه خپل حالت بیان کړو، په دې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: اخلق ثم اذبح شاة نسكا او صم ثلاثة ايام او اطعم ثلاثة اصع من تمر على ستة مساكين، په دې روایت کښ اختصار دې، مخکښ دا راروان دی، فانزل الله عزوجل في فمن كان منكم مريضا او به اذى من راسه ففدية الآية، یعنی زما په باره کښ دا آیت مبارک نازل شو، په دې حضور صلی اللہ علیہ وسلم زه راوغوختلم، او راته ئې او فرمائیل، چې د خپل سر وینسته خلق کړه، او فدیې ورکړه، فدیې چې دلته کښ ذکر ده، هغه درې څیزونه دی، نسك یعنی دم، صوم ثلثة ايام، اطعام ستة مساكين.

۱: صحيح البخاري للمحصر ۵ (۱۸۱۴)، ۶ (۱۸۱۵)، ۷ (۱۸۱۶)، ۸ (۱۸۱۷)، والمغازي ۳۵ (۴۱۵۹)، وتفسير البقرة ۳۲ (۴۵۱۷)، والمرضي ۱۶ (۵۶۶۵)، والطب ۱۶ (۵۷۰۳)، وكفارات الأيمان ۱ (۶۸۰۸)، صحيح مسلم للحج ۱۰ (۱۲۰۱)، سنن الترمذي للحج ۱۰۷ (۹۵۳)، سنن النسائي للحج ۹۶ (۲۸۵۴)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۱۴)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للمناسك ۸۶ (۳۰۷۹)، موطا امام مالك للحج ۷۸ (۲۳۷)، مسند احمد (۴/ ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴) (صحيح)

۲: د هوام مقابل سوام دې هوام او سوام خو دواړه زهریله وې خو فرق ئې دا لیکلې دې چې اول قاتل وې لکه ماران وغیره، او دویم قاتل نه وې لکه مچۍ وغیره.

د فدتي سره متعلق څو مسائل فقهيہ اختلافيہ:

اوس دلته کښ څو مسائل اختلافي دي (۱)، دا دم مطلق نسيکه او ذبيحه دي د امام مالک او امام احمد په نزد، او د احناف او شافعيه په نزد هدي ده، لهذا د رومبو دواؤ امامانو په نزد کوم ځانې چه غواړي دي لره ذبح کولې شي، په خلاف د احنافو او شافعيه، د دوي په نزد ددي محل د ذبح حرم دي، (۲)، د طعام مقدار څه دي؟ د ائمه ثلثه په نزد لکل مسکين نصف صاع من کل شي فالمجموع ثلثة اصع كما في الحديث، (۳) و عندنا لکل مسکين مثل صدقة الفطر فمن التمر والشعير صاع و من البر نصف صاع (۴) ددي اشياء ثلثه په مينځ کښ ترتيب واجب دي او که نه؟ جواب دادي، چه که حلق د ضرورت او عذر د وجي نه وي، نو بيا څو هيڅ ترتيب واجب نه دي باتفاق ائمه اربعه، لهذا په فديہ کښ چه څه ورکول غواړي ورکولې شي، او که حلق بغير د عذر نه وي، په دي صورت کښ اختلاف دي، د احنافو په نزد په دي صورت کښ دم مقدم دي، که په دي باندې قدرت نه وي، نو بيا په باقي دواړو کښ اختيار دي، د احنافو دليل په ورپسې روايت کښ دي، په هغې کښ دادي، امعك دم قال لا، او عند الشافعيه والحنابله روايتان ولا يجب الترتيب عند مالك مطلقاً (تراجم بخاري) دا مسائل ددي مقام سره ډير مناسب دي، ددي وجي نه اوليکلي شو.

[۱۸۵۷] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ: "إِنْ شِئْتَ فَأَتُوكَ نَيْبُكَ، وَإِنْ شِئْتَ فَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، وَإِنْ شِئْتَ فَأُطْعِمْ ثَلَاثَةَ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ لِسِتَّةِ مَسَاكِينٍ".

دکعب بن عجره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ ده ته وفرمائيل که غواړي نو قرباني اوکړه او که غواړي نو دري ورځي روژي اونيسه او که غواړي نو درې صاعه کجورې شپږو مسکينانو ته ورکړه.

[۱۸۵۸] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، وَحَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ الْمُثَنَّى، عِنْدَ دَاوُدَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِ زَمَنَ الْحَدِيثِ، فَقُذِرَ الْقِصَّةُ، فَقَالَ: "أَمْعَكَ دَمٌ؟" قَالَ: لَا، قَالَ: "فَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ تُصَدِّقْ بِثَلَاثَةِ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينٍ بَيْنَ كُلِّ مَسْكِينَيْنِ صَاعٌ".

دکعب بن عجره رضي الله عنه نه روايت دي چه دحديث په دورڅو کښي په ده باندې رسول الله ﷺ تير شو او قصه يې بيان کړه رسول الله ﷺ تپوس اوکړو ايا تاسو سره څاروي شته هغه اوويل نه نبي ﷺ وفرمائيل درې درې ورځي روژي اونيسه يا درې صاعه کجورې په شپږو مسکينانو ته يو صاع ورکړه.

(۱) لهذا حديث الباب د جمهورو دليل شو اود احنافو دليل دادي چه په دي کښي اختلاف د رواياتو دي، كما في البذل (ص ۱۴۵) عن الحافظ ابن حجر ففي رواية للطبراني نصف صاع من تمر وفي رواية نصف صاع طعام وفي رواية نصف صاع حنطة، لهذا احتياط په دي کښي دي کوم چه احنافو اختيار کړي دي والله اعلم.

(۲) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۴) (صحيح)

(۳) تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۱/۴، ۲۴۳) (صحيح)

[۱۸۵۹] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَخْبَرَهُ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، وَكَانَ قَدْ أَصَابَهُ فِي رَأْسِهِ أَذَى لَحَلَقٍ، "فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَهْدِيَ هَذَا يَابِقَرَةَ".

د کعب بن عجرة رضی اللہ عنہ نه روایت دي او دهغوی حالت داوو چه په سر کښی یې اذیت وو (یعنی سپړې په کښی شوی وی، نو هغوی خپل سر خرښلی وو پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته حکم کړې وو چه یوه غوا قربانی کړه.

[۱۸۶۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي أَنَانُ بْنُ يَعْزَى ابْنُ صَالِحٍ، عَنْ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، قَالَ: أَصَابَنِي هَوَامٌ فِي رَأْسِي وَأَنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحَدِيثِيَّةِ حَتَّى تَخَوَّفْتُ عَلَى بَصَرِي، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى فِي: فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذَى مِنْ رَأْسِهِ سَوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةَ ١١٢، فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لِي: "أَحْلِقْ رَأْسَكَ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ فَرَقَامٍ مِنْ زَبِيبٍ، أَوْ انْسُكْ شَاةً"، فَحَلَقْتُ رَأْسِي ثُمَّ نَسَكْتُ.

د کعب بن عجر رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه زما په سر کښی سپړې او شوی اوزه د حدیبیه په کال باندی (په دغه سفر کښی) د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره ووم او (د سرازیت دومره شدید وو) چه ماته دخپل نظر اندیښنه پیدا شوې وه پس الله تعالی زما په باره کښی دا ایت او فرمائیلو: «فمن كان منكم مريضاً أو به أذى من رأسه» پس رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زه رااو بللم او ویې فرمائیل خپل سر او خریه یا دری روژی اونیسو یا شپږ مسکینانو باندی یوه ټوکړی اوڅکي او خوروه یا یوه چیلنی قربانی کړه چانچه ما خپل سر او خرښلو او بیامی قربانی او کړه.

[۱۸۶۱] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ مَالِكِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، زَادَ: "أَيُّ ذَلِكَ فَعَلْتَ أَجْزَأُ عِنْدَكَ".

د کعب بن عجره رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائی ددي نه (دریو کارونو) چه کوم یو هم کوئ نو ستاسو نه به کفایت کوی.

باب الإحصار

باب د حج نه د بندیدلو (منع کولو) بیان.

د احصار تعریف او په دي کښ اختلاف د علماء:

د احصار لغوی معنی حبس او منع ده، چا لره د څه کار نه منع کول، او په کتاب الحج کښ ددي نه مراد محرم لره دهغه د نسک (حج یا عمره، د کوم احرام ئې چه ترلې وی) نه منع کول، که دا منع کونکي څیز دشمن وی، یا مرض وغیره وی، دا مسلك د احنافو دي، وروی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ و ابن مسعود رضی اللہ عنہ و زید بن ثابت رضی اللہ عنہ، او د اکثر علماء ومنهم الائمة الثلاثة په نزد یختص الاحصار بالعدو، دهغوی په نزد د دشمن نه علاوه که بل یو څیز محرم لره حرم ته د رسیدلو نه منع کړی، نو دا احصار شرعی نه دي، او داسې سرې ته به د جمهورو په نزد محصر نشی

۱: انظر حديث رقم: ۱۸۵۶، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۱۴) (ضعيف) (وقوله: «هبة» منكر)

۲: انظر حديث رقم: ۱۸۵۶، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۱۴) (حسن)

۳: انظر حديث رقم: ۱۸۵۶، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۱۴) (صحيح)

ونيلي، او د احصار چه كوم حكم شرعى دي، هغه به په ده باندې نه جارى كيږي، (بذل)

[۱۸۶۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ حَجَّاجِ الصَّوَّافِ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ بْنَ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيَّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَبَّرَ أَوْ عَرَجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ"، قَالَ عِكْرَمَةُ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَا: صَدَقَ.

د حجاج بن عمرو انصاري رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمايل چه د چا هډوکي مات شي ياپه خپو باندې گوډ شي نو هغه حلال شو (يعني دهغه دپاره حلال کيدل مباح دي) اوداننده دپاره په هغه باندې حج دي - عکرمه فرمائي چه مادابن عباس او ابوهريره رضي الله عنه په دې باره کښې تپوس او کړو نودې دواړه (د حجاج دروايت) تصديق او کړو. من کسر او عرج (۱) فقد حل: د کوم محرم چه په لاره کښ يو اندام مات شي، يا هغه گوډ شي، نو د هغه دپاره شرعا حلاليدل جائز دي.

په حديث باندې کلام من حيث الفقه:

د ظاهريه په نزد دا حديث بالکل په خپل ظاهر باندې دي، د هغوی په نزد نفس کسر او عرج سره سرې حلالېږي، عند الجمهور داسې نه ده، بلکه مطلب دادې، جاز له التحلل كما في قوله عليه السلام اذا قبل الليل من ههنا و ادبر النهار من ههنا فقد افطر الصائم، اى حل له الافطار و دخل في وقت الافطار، ليکن په دې جواز تحلل کښ د فقهاؤ په مینځ کښ تفصيل دي، عند الحنفية يحل بالنية والذبح والخلق، يعني د حلاليدو په نيت سره ذبح او خلق اوکړي، نو هله به حلال شي، او د شافعيه او حنابله په نزد دا حديث په اشتراط باندې محمول دي، يعني که هغه د احرام تړلو په وخت کښ د حلاليدو شرط لگولي وو، نو اوس حلاليدې شي، او دم يعني هډې به هم واجب نه وي، او د امام مالک رضي الله عنه په نزد شخص مذکور د طواف نه پس حلاليدې شي، بغير د طواف نه حلاليدې نشي، په دې مسئله باندې به ډير کلام په باب الاشتراط في الحج کښ تير شوي دي، هغې طرف ته رجوع کول پکار دي. په دې حديث کښ احصار بالمرض مذکور دي، چه دهغې احناف قائل دي، لهذا دا حديث د انچه ثلثه خلاف دي، هغوی ددې تاويل کوي، کما تقدم قريبا و فيه تامل کما لا يخفى، وعليه الحج من قابل: دا د محصر بالحج دپاره دي، چه په دې وخت کښ خو بغير د نسك ادا کولو نه حلال شي، او بيا به آننده کال حج کوي، د احنافو په نزد محصر بالحج باندې آننده کال حج او عمره دواړه واجب دي، او عند الجمهور صرف حج پرې واجب دي.

۱: سنن الترمذي/الحج ۹۶ (۹۴۰)، سنن النسائي/الحج ۱۰۲ (۲۸۶۳)، سنن ابن ماجه/المناسك ۸۵ (۳۰۷۸)، تحفة الأشراف: ۳۲۹۴، ۶۲۴۱، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۴۵۰)، سنن الدارمي/المناسك ۵۷ (۱۹۳۶) (صحيح) ۱، عرج که د باب نصر نه وي نو ددې معنی ده دڅه عارض په وجه گوډ کيدل، او که د باب سمع نه وي نو ددې معنی به وي خلقة (پيدانشي) گوډ کيدل، دلته اوله معنی مراد ده لهذا دا په فتحي د راء ونيل پکار دي.

په محصر بالعمره باندې څه واجب دي:

او که یو سړې محرم بالعمره وی، نو دهغه حکم په راتلونکې حدیث کښ ذکر دي، دهغې تفصیل دادې، چه عند الحنفیه په محصر بالعمره باندې هدی او د زوال عذر نه پس د عمرې قضاء دواړه څیزونه واجب دي، وهو المشهور عن احمد، او د مالکیه په نزد دواړه واجب نه دي، نه هدی او نه د عمرې قضاء، او د امام شافعی رحمته الله په نزد هدی خو واجب ده، قضاء واجب نه ده، وهو رواية عن احمد،

د احنافو دلیل د حضور صلی الله علیه و آله عمره القضاء ده، چه هم په دې نوم سره مشهور ده، معلومه شوه چه د عمرې قضاء وی، شافعیه ددې جواب ورکوی، په عمره القضاء کښ د قضاء نه مراد قضیه او فیصله ده، دا هغه قضاء نه ده، کومه چه د اداء مقابل وی،

دا خبره دې هم واضحه وی، چه د شافعیه او حنابله په نزد دا حکم یعنی وجوب د دم په هغې صورت کښ دي، چه کله احصار بالعدو وی، او که احصار بالمرض وی، نو په دې صورت کښ چونکه دهغوی په نزد اشتراط ضروری دي، او اشتراط سره دهغوی په نزد دم هم ساقطیږي. کما تقدم قریبا.

[۱۸۶۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْكَلَانِيُّ، وَسَلَمَةُ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ كَسِرَ أَوْ عَرَجَ أَوْ مَرَضَ"، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ سَلَمَةُ بْنُ شَيْبٍ: قَالَ: أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ.

حجاج بن عمرو دښی کریم صلی الله علیه و آله نه روایت کوی چه هغه او فرمائیل چه دچا هډوکی مات شو یا هغه گود شو یا بیمار شو لود پورته ذکر شوی حدیث په شان ئې روایت کړو. سلمه بن شیب په خپل سند کښې د انبا (یعنی مونږ ته ئې خبر راکړو) کلمه استعمال کړې ده (په دې شان سره هغوی دخپل شیخ نه دسماع کولو تصریح کړې ده.

[۱۸۶۴] (۲) حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَاضِرٍ الْجَمْدَرِيَّ يُحَدِّثُ أَبِي مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ، قَالَ: خَرَجْتُ مُعْتَمِرًا عَامَ حَاصِرِ أَهْلِ الشَّامِ ابْنَ الزُّبَيْرِ بِمَكَّةَ وَبَعَثَ مَعِيَ رَجُلًا مِنْ قَوْمِي بِهَدْيٍ، فَلَمَّا أَتَيْنَا إِلَى أَهْلِ الشَّامِ مَنَعُونَا أَنْ نَدْخُلَ الْحَرَمَ، فَخَرَجْتُ الْهَدْيَ مَكَانِي ثُمَّ أَحْلَلْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَامِ الْمُتَقْبِلِ خَرَجْتُ لِأَقْضِيَ عُمْرَتِي، فَأَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: "أَبْدِلِ الْهَدْيَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يُبْدِلُوا الْهَدْيَ الَّذِي تَحْرُوْا عَامَ الْحَدِيثِ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ".

عمرو بن ميمون وائی. مادابو حاضر حمیری نه واوریدل هغه زما دپلار ميمون بن مهران نه بیان کولو چه په کوم کال اهل شام په مکه کښې ابن زبیر په محاصره کړې وو زه د عمرې په غرض سره روان شوم زما سره د قوم خوا افرادو خپلې قریانې هم لیږلې و کله چه مونږ اهل شام ته اورسیدو نو هغوی مونږ حرم ته د داخلیدونه بند کړو اوزه د عمرې د قضاء دپاره لارم نوابن

(۱) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۲۹۴، ۶۲۴۱) (صحيح)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۸۷۳) (ضعيف)

عباس ته ورغلم اودهغوی نه مې پوښتنه اوکړه نوهغوی اوفرمائیل دخپلې قربانۍ هم بدل ورکړه بې شکه رسول الله ﷺ په عمره قضاء کښې خپلو صحابه کرامو ته فرمائیلې وو چه حدیبیه په کال باندې هغوی کومې قربانۍ کړې وې چه دهغې عوض قربانۍ هم اوکړې

تشریح: قوله: عن عمرو بن ميمون قال سمعت ابا حنبله الحميري يحدث ابی ميمون بن مهران قال خرجت معتمرا عام حاصر اهل الشام ابن الزبير رضي الله عنه بمكة:

شرح حديث:

ميمون لره منصوب لوستل پکار دی، دا په ترکیب کښ د ابی نه بدل واقع دې، عمرو بن ميمون وائی، چه ابو حنبله حمیری یوه ورځ زما پلار یعنی ميمون بن مهران ته واقعه بیانوله، هغې لره ما هم اوریده، (هغه واقعه داده) ابو حنبله وائی، په کوم کال چه اهل الشام د عبدالله بن زبير رضي الله عنه په مکه مکرمه کښ محاصره کړې وه، په هغه کال زه د عمرې په ارادې سره دخپل وطن نه روان شوم، څه خلقو چه زمونږ د قوم نه وو، ماسره خپلې خپلې هدايا اولیرلې، دې دپاره چه زه دهغوی د طرف نه قربانۍ اوکړم، چه کله زمونږ قافله شامی لښکر ته نژدې اورسیده، نو هغوی مونږ لره حرم ته د داخلیدو نه منع کړو (دا احصار عن العمره شو) لهذا ما خپله هدی هم هغه ځانې کښ ذبح کړه، بیا حلال شوم او خپل وطن ته واپس راغلم، بیا آنده کال زه دهغې عمرې د قضاء دپاره روان شوم، او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مې د مسئلې باره کښ تپوس اوکړو، نو هغوی راته اوفرمائیل، چه د مخکښنۍ هدی بدل هم ځان سره بوځه، ځکه چه حضور ﷺ هم هغې صحابه کرامو ته، کومو چه په حدیبیه کښ خپلې هدايا ذبح کړې وې، آنده کال په عمره القضاء کښ د تیر شوې کال هدی بدل ورکولو حکم فرمائیلې وو.

ذكر ما استفاد من الحديث:

ددې حديث نه څو مسائل معلوم شول (۱) د محصر بالعمره په ذمه د عمرې قضاء شته (۲) په هغه باندې دم (هدی) هم واجب ده، په دې دواړو مسئلو کښ دا حديث د احناف او حنابله موافق دې (۳) دم احصار محل ذبح حرم دې، او چونکه ابو حنبله چه اول کال کوم هدی ذبح کړې وه، هغه بې محله ذبح شوې وه، ددې وجې نه ابن عباس رضي الله عنه دهغې اعتبار اونه کړو، او هغه ته ئې حکم ورکړو، چه دوباره هدی بوځه، او هغې لره په حرم کښ ذبح کړه، د احنافو په نزد مسئله هم داده، د جمهورو په دې کښ اختلاف دې، دهغوی په نزد دم احصار محل ذبح خپله محل حصر دې، دهغې په حرم کښ ذبح کول ضروري نه دی، (۴) څلورمه مسئله ددې نه دا معلومېږي، چه حدیبیه خارج حرم ده، ددې وجې نه حضور ﷺ د تیر شوې کال هداياؤ اعتبار اونه فرمائیلو، ځکه چه هغه په حدیبیه کښ ذبح شوې وې، دا مسئله هم اختلافی ده، کوم چه ماته یاد دی،

مذاهب دادی: عند الحنفیه والشافعيه بعض الحديثية من الحرم و بعضها من الحل و عند مالك الكل من الحرم و عند احمد الكل من الحل، والله سبحانه و تعالى اعلم.

په حدیث کښې یو تاریخي واقعي طرف ته اشاره:

دا خو په حدیث باندې کلام شو من حیث الفقه، او ددې حدیث یو بل جزء تاریخي دې، عام حصر اهل الشام، دا واقعه د ۷۳ هـ ده، ددې خلاصه داده، د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه حکومت په حجاز او عراق باندې وو، (۱) او د عبدالملک بن مروان په مصر او شام باندې حکومت وو، عبدالله بن زبیر حکومت نه برداشت کولو، هغه په حجاز او عراق باندې هم خپله غلبه غوځتله، د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه قیام په مکه مکرمه کښې وو، نو هغه یعنی عبد الملک لوڼې لښکر تیار کړو، دهغې امیر ئې حجاج بن یوسف الثقفی جوړ کړو، او په مکې مکرمې باندې د حملې کولو دپاره ئې اولیږلو، یوه میاشت پورې محاصره او زبردسته مقابلې اوشوه، حجاج ته غلبه حاصله شوه، او هغه عبدالله بن زبیر په سولې اوخیژولو، انا لله و انا الیه راجعون، عبدالله بن الزبیر رضی الله عنه د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه نمسې او ډیر زیات عبادت گزار او ډیر لوڼې بهادر او زړور وو، رضی الله عنه، او ددغې محاصرې په وخت کښې چه کله د حج وخت نژدې راغلو، نو عبدالملک خلقو لره د حج کولو نه او مکې مکرمې ته د داخلیدو نه منع کړل، چه هسې نه دا خلق حج ته لار شی، او هلته د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په لاس باندې بیعت اوکړی، لکه چه په حدیث الباب کښې مذکور دی، او ددې وجې نه مصنف دې لره په باب الاحصار کښې ذکر کړې دې.

(۱) اصل کښې عبدالله بن زبیر رضی الله عنه د هغه خلقو نه دې چا چه د یزید د بیعت نه انکار کړې وو او د مدینې منورې نه مکې معظمې ته راغلو او هلته ئې پناه واخستله. (هم په دې وجه هغه ته عائد البیت ونیلې شی) چه په دې باندې یزید د هغه نه سخت خفه شوې وو، د یزید استخلاف په ۶۰ هـ کښې شوې وو او په ۶۴ هـ کښې څلور کلونو پورې هغه خلیفه وو، هم په دې دوران کښې ئې د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه سره د قتال کوشش کولو خو په مقصد کښې کامیاب نه شو تردې چه په ۶۵ هـ کښې وفات شو. علامه زرقانی رحمته الله علیه لیکي چه د یزید د مرګ نه پس د هغه خوڼې معاویه بن یزید بن معاویه خلیفه شو او صرف درې میاشتې پس هغه هم وفات شو، پس هغه څوک هم خپل ولی عهد جوړ نه کړو په دې وجه د هغه د وفات نه پس دوه میاشتو پورې خو خلق هم داسې بغیر د خلیفه نه وو بیا د دې نه پس د مکې مکرمې ارباب حل وعقد د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه سره بیعت اوکړو پس په حجاز او عراق باندې د هغه حکومت وو او اهل مصر او شام د مروان په لاس بیعت اوکړو او د هغه حکومت په مصر او شام باندې شو. اه او په تاریخ الخلفاء للسيوطی کښې دی چه د یزید په وفات باندې اهل حجاز او عراق او خراسان د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په لاس باندې بیعت اوکړو، اهل مصر وشام دې وخته پورې د هغه سره بیعت نه وو کړې مګر د معاویه بن یزید د وفات نه پس هغوی هم دهغه سره بیعت کړې وو لیکن مروان بن الحکم بغاوت اوکړو او شام او مصر ئې گیر کړل او دخپل مرګه پورې په هغې باندې قبضه ساتلې وه. آه، لیکن زه وائم چه عبدالله بن الزبیر سره بیعت په رجب ۶۴ هـ کښې اوشو لکه څنگه چه د تاریخ په کتابونو کښې دی او مروان سره په ذیقعده ۶۴ هـ کښې یعنی د ابن الزبیر نه څلور میاشتې پس، په دې وجه مروان ته باغی ونیلې شوی دی باقی د مروان خلافت زیات اونه چلیدو بلکه هغه د خپل خلافت نه نهه میاشتې پس د دنیا نه رخصت شو دهغه نه پس دهغه ځوې عبدالملک بن مروان په ۶۵ هـ کښې خلیفه شو، دده خلافت تقریباً شل کاله وو د ۶۵ هـ نه ۸۶ هـ پورې، اود عبدالله بن الزبیر خلافت د ۶۴ هـ نه واخله تر ۷۳ هـ پورې یعنی نهه کاله پورې وو. په ۷۳ هـ کښې دده د قتل قصه پېښه شوه چه هغې طرف ته په حدیث الباب کښې اشاره شوې ده. فسبحان من لا فناء لمملکه. ۱۲.

باب دُخول مَكَّةَ

باب په مکه کښې د داخلیدو بیان

[۱۸۶۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، "أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا قَدِمَ مَكَّةَ بَاتَ بِذِي طَوًى حَتَّى يُصْبِحَ وَيَغْتَسِلَ ثُمَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ نَهَارًا، وَيَذْكُرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ فَعَلَهُ."

د ابن عمر نه روایت دې چه هغوی به کله مکه ته راتلل نو په وادی ذی طوی کښې به نې شپه تیروله تردې پورې چه صبا به شو او غسل به نې وکړو بیا به دورخی مکه ته داخلیدو اود نبی کریم ﷺ متعلق به نې بیان کولو چه هغوی به هم داسې کول.

قوله: ان ابن عمر کان اذا قدم مكة بات بذی طوی حتی یصبح و یغتسل ثم یدخل مكة نهار الخ:

د دخول مکه دري آداب مع اختلاف علماء:

مصنف ترجمه الباب مطلقاً دخول مکه قائم کړې دې، بیا نې دهغې لاندې چه کوم احادیث راوړې دې، دهغې نه د دخول مکه دري آداب مستفاد کيږي، د دخول مکه نه مخکښ غسل کول، دخول نهاراً یعنی د ورځې داخلیدل، د ثنیه العلیا نه مکه ته داخلیدل، او د ثنیه السفلی نه خارج کیدل، امام بخاری دې څلورو لره په ځان خائله مستقل بابونو کښ ذکر کړې دې، ددې څلورو وارو تفصیل دادې: (۱) د دخول مکه دپاره غسل کول بالاتفاق مستحب دې، بیا ډیر علماء دا فرمائي چه د غسل په ځانې اودس هم کافی کیدې شي، او شافعيه وائي، که د غسل نه عاجز وی، نو تیمم دې اوکړي، (بذل) دا غسل د مالکيه په نزد لاجل الطواف دې (ځکه چه مکه ته داخلیدو سره سمدستی طواف کولې شي، او دا د مسجد حرام تحیه ده، او د باقی اثمه ثلثه په نزد د دخول مکه دپاره دې.

(۲) په دې کښ د علماء دري اقوال دی، د احناف او مالکيه په نزد دخول مکه نهاراً مستحب دې، وهو اصح الوجهين للشافعية، دویم قول دادې، هما سواء، یعنی دخول لیلا او نهاراً دواړه برابر دی، ددې قائل دی، طاؤس، ثوری، ابوالحسن ماوردی رحمهم الله من

الشافعية واليه ميل الحنابلة، دریم قول دادې، چه دخول لیلا اولی دې، دې لره اختیار کړې دې، حضرت عائشه رضی الله عنها، او عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنهما او سعید بن جبیر رضی الله عنهما، څلورم قول چه د بعضو علماء نه منقول دې، هغه دادې، چه کوم سړې د خپل وخت امام او مقتدی وی، دهغه دپاره دخول نهاراً اولی دې، دې دپاره چه خلق هغه سره ملاقات اوکړي، او دهغه نه مستفید شي.

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلې دی، چه د نبی کریم ﷺ معمول په دې کښ دخول نهاراً وو، او دخول لیلا د هغوی نه صرف یو ځل یعنی عمره الجعرانه کښ ثابت دی، لکه امام نسائي د

(۱) صحيح البخاري/ الصلاة ۸۹ (۴۸۴)، والهج ۳۸ (۱۵۷۳)، ۳۹ (۱۵۷۴)، ۱۴۸ (۱۷۶۷)، ۱۴۹ (۱۷۶۹)، صحيح مسلم/ الحج ۳۸ (۱۲۵۹)، سنن النسائي/ الحج ۱۰۳ (۲۸۶۲)، (تحفة الأشراف: ۷۵۱۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/ الحج ۳۱ (۸۵۴)، سنن ابن ماجه/ المناسك ۲۶ (۲۹۴۰)، موطا امام مالك/ الحج ۲ (۶)، مسند احمد (۲/ ۸۷)، سنن الدارمي/ المناسك ۸۰ (۱۹۶۸) (صحيح)

دخول مکه لپلا مستقل باب ترلې دې، او په هغې کښنې د محرش کعبی حدیث راوړلې دې، د عمره الجعرانه والا (من تراجم البخاری) دریم او څلورم ادب په مخکښ حدیث کښن راروان دې.

[۱۸۶۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْبَرْمَكِيُّ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، عَنْ مَالِكٍ. ۴ وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَابْنُ حَنْبَلٍ، عَنْ يَحْيَى. ۵ وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ جَمِيعًا، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَدْخُلُ مَكَّةَ مِنَ الثَّنِيَةِ الْعُلْيَا"، قَالَا: عَنْ يَحْيَى، إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَدْخُلُ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ مِنَ الثَّنِيَةِ الْبُطْحَاءِ وَخَرُجٌ مِنَ الثَّنِيَةِ السُّفْلَى"، زَادَ الْبَرْمَكِيُّ: "يَعْنِي ثِنْتَيْ مَكَّةَ"، وَحَدِيثُ مُسَدَّدٍ أَتَمُّ.

د ابن عمر نه روایت دې فرمائی چه نبی کریم ﷺ به د غونډی دیورتنی حصی د طرف نه مکې ته تشریف راوړلو مسدد او احمد بن حنبل دیحی نه نقل کوی او وائی چه نبی کریم ﷺ و به د بطحا د غونډی نه د کداء په طرف مکې ته تشریف راوړلو او د غونډی په لاندې طرف به واپس تللو مکې ته (عبد الله بن جعفر) مزید وائی چه دمکې دوه غونډی مراد دی او د مسدد روایت زیات کامل دې.

تشریح: قوله: كان يدخل مكة من الثنية العليا: د ثنية عليا نوم کداء دې (۲)، (بفتح الكاف المد) او د ثنية سفلى نوم کدی دې، (بضم الكاف والقصر) په صحیح بخاری کښن ددې برعکس دې، یعنی کدی لره ئې اعلی مکه او کداء لره ئې اسفل مکه لیکلې دې، علماؤ دهغې تخطیه کړې ده، چه دا سهو ده، مخکښ حدیث عائشة رضی الله عنها راروان دې.

و دخل في العمرة من كدى: د ابوداؤد په دې روایت کښن دادی، چه نبی کریم ﷺ د فتح مکه په موقع مکې ته د کداء نه داخل شوې وو، او په سفر عمره کښن د کدی نه داخل شوې وو، دا دعائشی رضی الله عنها د مشهور حدیث نه خلاف دی، باقی په ټولو کښنې مطلقا دا دی، (۳) چه نبی کریم ﷺ مکې ته د علی مکې نه یعنی بره لارې نه داخل شوې وو، (که سفر د حج وو او که د عمرې) حافظ ابن قیم په زاد المعاد کښن د ابوداؤد ددې روایت لاندې لیکلې دی، چه نبی کریم ﷺ عمره کښن مکې مکرمې ته د کدی نه داخل شوې وو، حالانکه دا خبره د تحقیق نه خلاف ده، حضرت په بذل کښن په دې باندې په تفصیل سره کلام فرمائیلې دې، او د ابوداؤد دې روایت لره ئې غیر معتمد گرزولې دې، او دا ئې هم لیکلې دی، چه د ابوداؤد دا روایت د

(۱): صحیح البخاری/الحج ۴۰ (۱۵۷۶)، ۴۱ (۱۵۷۷)، صحیح مسلم/الحج ۳۷ (۱۲۵۷)، سنن النسائي/الحج ۱۰۵ (۲۸۶۶)، تحفة الأشراف: ۷۸۶۹، ۸۱۴۰، ۸۳۸۰، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۳۰ (۸۵۳)، سنن ابن ماجه/المناسك ۲۶ (۲۹۴۰)، مسند احمد (۱۹، ۱۴/۲)، سنن الدارمي/المناسك ۸۱ (۱۹۶۹) (صحیح)

(۲) هم ددې نوم حجون هم دې او دا په لاره د معلی (کومه چه د مکې والو قبرستان دې) باندې راکوربړی، او نن صبا دا ځانې په معاهده نوم باندې مشهور دې هم دلته قصر الملک هم دې او د رابطه اسلامی مرکز هم (جزء الحج).

(۳) لکه چه په خپله ابوداؤد کښنې ددې نه پس دعائشی رضی الله عنها حدیث راروان دې په هغې کښنې هم مطلق دخول مذکور دې.

بیهقی د روایت نه خلاف دې (۱)، سره ددې نه چه طریق کښن اتحاد دې.

[۱۸۶۷] (۱) حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ثَائِفٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَخْرُجُ مِنْ طَرِيقِ الشَّجَرَةِ وَيَدْخُلُ مِنْ طَرِيقِ الْمَعْرَسِ".

دعبدالله ابن عمر رضی اللہ عنہما نه روایت دې فرمائی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به (مدینې منورې نه وتلو نو د شجره لار به ئې اختیاروله یعنې د ذوالحلیفه په لاره په دغه زمانه کښې د غلته کښې یوه اونه هم نه وه) او د معرس په لاره باندي به داخلیدو مدینې ته.

تشریح: قوله: كان يخرج من طريق الشجرة و يدخل من طريق المعرس: ددې حدیث تعلق د دخول مکه سره نه دې، بلکه د دخول و خروج عن المدينة سره دې، په اصل کښن دا د اول حدیث ټکره ده، مصنف دې لره د هغې نه جدا کړه، په صحیح مسلم کښن دا دواړه مضامین په یو حدیث کښن ذکر دی، فثبت المناسبة بين الحديث والترجمة، (بذل)

شرح حدیث:

دا شجره په ذوالحلیفه کښن ده، او د معرس تفسیر (۲)، بعضو خو په مسجد ذوالحلیفه سره کړې دې، او د بعضو د کلام نه معلومیږي، چه هغه مستقل ځانې دې، مسجد ذوالحلیفه سره نزدې، حافظ رحمته الله علیه وائی، چه شجره او معرس، په دې دواړو کښن هر یو د مدینې نه شپږ میله فاصله کښن دې، زه د شارحینو د کلام نه پوهه شوم، چه ذوالحلیفه یو لوڼې ځانې دې، او هلته کښن څه قدر فاصله سره دا دواړه لارې دې (یعنې طریق الشجرة وطریق المعرس) د یوې لارې نه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم معمول د خروج وو، او بلې لارې باندي معمول د دخول وو، په عون المعبود کښن ئې لیکلې دی، مطلب دادې، چه کله به نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د مدینې نه وتلو، نو په طریق الشجره به وتلو، چه مسجد ذوالحلیفه سره نزدې ده، او چه کله به داخلیدو، نو په طریق المعرس به داخلیدو، او دا لاره د مسجد ذوالحلیفه نه لږه لاندې ده، ابن بطال وائی، او دا هم داسې ده، لکه څرنګه به چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اختر په ورځ عید ګاه ته تلو راتللو کښن لاره بدلوله. (چه دهغې مصلحتونه مشهور دی) قال المنذرى و أخرجه مسلم والبخارى (عون)

[۱۸۶۸] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ مِنْ أُغْلَى مَكَّةَ وَدَخَلَ فِي الْعَمْرَةِ مِنْ كَدَى، قَالَ: وَكَانَ عُرْوَةُ يَدْخُلُ مِنْهُمَا جَمِيعًا، وَكَانَ أَكْثَرُ مَا كَانَ يَدْخُلُ مِنْ كَدَى، وَكَانَ أَقْرَبَهُمَا إِلَى مَنْزِلِهِ."

دعائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د فتح په کال باندي دهغې دپورتني حصي نه د کداء په طرف باندي داخل شوې وو او په عمره کښې په کدئ طرف (یعنې په لاندې طرف

(۱) خو دا خبره صحیح نه ده، په اصل کښن دلته په بذل المجهود کښن د بیهقی روایات نقل کولو کښنې خلط شوې دې ګڼې په واقع کښن د ابوداؤد دا روایت د بیهقی مطابق دې.

(۲) تفرد به ابوداؤد (تحفة الأشراف: ۷۸۷۰)، وقد أخرجه: صحیح مسلم للحج ۳۷ (۱۲۵۷)، مستند احمد (۲۹۷۲-۳۰) صحیح

(۳) په دې باندي نور کلام د کتاب الحج په آخری حدیث کښن هم راوان دې.

(۴) صحیح البخاري للحج ۴۱ (۱۵۷۸)، والمغازي ۴۹ (۴۲۹۰)، صحیح مسلم للحج ۳۷ (۱۲۵۷)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۹۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للحج ۳۰ (۸۵۳)، مستند احمد (۵۸۶، ۲۰۱) صحیح

راغلی وو او عروه به په دواړه لارو باندې راتللو کله په یو طرف او کله په بل طرف، اودا په اکثر وختونو کښې کندی طرف ته (لاندې طرف باندې)، داخلیدو اودا طرف دهغوی منزل ته زیات قریب وو.

[۱۸۶۹] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا سُبَّانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا دَخَلَ مَكَّةَ دَخَلَ مِنْ أَغْلَاهَا وَخَرَجَ مِنْ أَسْفَلِهَا.

عائشې رضی الله عنہا نه روایت دې چې نبی کریم ﷺ به کله مکې ته داخلیدو نو دهغې دپورتني حصې نه به ئې تشریف راوړو په دې لاره کښې دمکې معروف قبرستان دې او په دې طرف باندې راتلو کښې هغوی ته اسانی وه او په واپسې کښې به په لاندې طرف باندې وتلو.

باب فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ إِذَا رَأَى الْبَيْتَ

باب: دبيت الله په ليدو سره د لاسونو پورته کولو بيان

دا ترجمه الباب ماته په صحاح سته کښ صرف په دواؤ کتابونو کښ ملاؤ شوې دې، سنن ابوداؤد او سنن ترمذی، امام ابوداؤد د مطلق رفع اليدين باب قائم کړې دې، او امام ترمذی په کراهه د رفع سره ترجمه الباب قائم کړې دې، باب في كراهية رفع اليد اذا رأى البيت، او بيا ئې تحت الباب صرف حديث د جابر بن عبد الله چې په منع باندې دلالت کوي، راوړې دې، امام ابوداؤد حديث د جابر بن عبد الله نه علاوه يو هغه حديث هم ذکر کړې دې، چې په هغې کښ د رفع اليدين ثبوت دې، يعنی د باب دريم حديث ثم اتى الصفا فعلاه حيث ينظر الى البيت فرفع يديه: ليكن به دې باندې دا اشكال کړې شوې دې، چې دا رفع خو دعاء على الصفا دپاره وه، نه چې عند رؤية البيت دپاره، دا ځانله خبره ده، چې هلته نه بيت الله شريف په نظر راتلو، بعضو وئيلې دي، چې دا خبره نشته، بلکه په دې کښ دواړه طرفونه دي، دا رفع للدعاء هم وه، او عند رؤية البيت هم وه، ځکه چې دعاء په صفا باندې هغه ځانې کښ غوختلې شې، د کوم ځانې نه چې بيت الله شريف په نظر راځي.

[۱۸۷۰] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا قُرَّةَ يُحَدِّثُ، عَنْ الْمُهَاجِرِ الْمَكِّيِّ، قَالَ: سَبَّلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ يَرَى الْبَيْتَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ، فَقَالَ: مَا كُنْتُ أَرَى أَحَدًا يَفْعَلُ هَذَا إِلَّا الْيَهُودَ، وَقَدْ حَجَّ جَنَامُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَكُنْ يَفْعَلُهُ.

دعبدالله بن جابر رضی الله عنہ نه تپوس اوکړې شو چې خلك بيت الله اووینی نولاس دی اوچتوی هغوی اوفرمانیل ما د یهودو نه علاوه په داسې عمل کولو باندې بل څوک نه دی لیدلی (هغه خلق بیت المقدس ته گوری اولاسونه پورته کوی او مونږ د رسول الله ﷺ په موجودگي کښې دهغه سره حج کړې دې نو هغوی داسې نه کول.

۱: صحيح البخاري/الحج ۴۱ (۱۵۷۷)، صحيح مسلم/الحج ۳۷ (۱۲۵۸)، ن الكبرى/الحج ۲۹ (۴۲۴۱)، سنن الترمذي/الحج ۳۰ (۸۵۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۹۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰/۸) (صحيح)
 ۲: سنن الترمذي/الحج ۳۲ (۸۵۵)، سنن النسائي/الحج ۱۲۲ (۲۸۹۸)، سنن الدارمي/المناسك ۷۵ (۱۹۶۱)، (تحفة الأشراف: ۳۱۱۶) (ضعيف)

سنن جابر بن عبدالله عن الرجل يرى البيت يرفع يديه فقال ما كنت ارى احدا يفعل هذا الا اليهود: په دې مسئله كښ د فقهاؤ اختلاف دې، او روايات حدیثیه هم مختلف دي، د حضرت جابر رضی الله عنه په دې حدیث كښ خو نفی مذکور ده، لیکن مثبتین رفع ددې حدیث تضعیف كړې دي، د دواؤ وجهو نه، یو دا چه ددې په سند كښ مهاجر مكې دې، چه مجهول دې، دویم ددې وجې نه، چه په اكثر رواياتو كښ ثبوت د رفع دې، دهغې ټولو نه هغه حدیث چه په كتاب الصلوة كښ د رفع الیدین په مسئله كښ تیر شوې دې، یعنی حدیث ابن عباس رضی الله عنه مرفوع ترفع الایدی فی سبعة مواطن افتتاح الصلوة و استقبال البيت الخ، امام بیهقی په خپل سنن كښ دواړه قسمه روايات ذكر كولو نه پس فرمایلې دي، چه د ثبوت روايات اگر چه مرسل دي، لیکن د اهل علم په نزد هم هغه شهر دي. اه

په مسئله الباب كښ مذاهب ائمه :

او په فقهاؤ كښ حضرت امام احمد ددې قائل دې، یو روايت د احنافو هم داسې دې، لیکن راجع عندنا نفی ده، صرح به الطحاوی، دغه شان مالکیه هم ددې قائل دي، د شافعيه دواړه روايتونه دي، امام نووی رحمته الله او بیهقی رحمته الله ثبوت ته ترجیح ورکړې ده. روايات متعارضه كښ تطبیق په څو طریقو سره كړې شوې دي، (۱) ملا علی قاری رحمته الله فرماني د ثبوت رفع روايات په اول كرت باندې محمول دي، او د نفی په هر كرت باندې محمول دي، یعنی په بیت الله باندې چه كله اول كرت نظر پریوته نو نبی کریم صلی الله علیه و آله رفع یدین او كړل، او بیا هر كرت نظر پریوتلو سره ئې نه دي كړې. (۲) حضرت سهارنبوری رحمته الله فرماني د ثبوت رفع د رواياتو تعلق هغې رفع یدین سره دې، چه د دعا په وخت كښ لاسونه اوچتولې شي، او د نفی تعلق هغې رفع سره دې، چه تعظیما للبيت وی، څرنگه چه په افتتاح الصلوة كښ وی.

تشریح: قوله: ما كنت ارى احدا يفعله الا اليهود:

یعنی مسلمانان بیت الله شریف لیدلو سره چرته رفع الیدین كوی، دا خو د یهودیانو طریقه ده، چه كله هغوی خپله قبله اوینی، چه بیت المقدس ده، نو رفع یدین كوی، او كه مراد دا دې، چه هغوی بیت الله شریف لیدلو سره رفع یدین كوی، نو په دې صورت كښ به په ظاهر كښ مطلب دا وی، چه هغوی تحقیقا داسې كوی، اشاره الی هدمه، نه تعظیما، ځكه چه هغوی خو د مسلمانانو د قبلي مخالف او دشمنان دي، (بدل)

[۱۸۷۱] () حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ مَسْكِينٍ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبَاحٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَمَّا دَخَلَ مَكَّةَ طَافَ بِالْبَيْتِ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ الْمَقَامِ، يُعْنِي يَوْمَ الْفَتْحِ".

د ابوهریره رضی الله عنه نه روايت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله كله مكې ته داخل شو نو د بیت الله طواف ئې اوکړو او دمقام ابراهيم شاته په دوه ركعتو او فرمايل یعنی دفتح مكې په ورځ باندې.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۵۶۲)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الجهاد ۳۱ (۱۷۸۰)، مسند احمد (۵۳۸/۲) (صحيح)

[۱۸۷۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا جَبْرِ بْنُ أَسَدٍ، وَهَاشِمٌ يَعْنِي ابْنَ الْقَاسِمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رِبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ خَلَّ مَكَّةَ، فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحَجَرِ فَاسْتَلَمَهُ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ أَتَى الصَّفَا فَعَلَّاهُ حَيْثُ يَنْظَرُ إِلَى الْبَيْتِ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ لَجَعَلْ يَذْكُرُ اللَّهُ مَا شَاءَ أَنْ يَذْكُرَهُ وَيَدْعُوهُ"، قَالَ: وَالْأَنْصَارُ تَحْتَهُ، قَالَ هَاشِمٌ: قَدْ عَاوَمَ اللَّهُ وَدَعَا بِمَا شَاءَ أَنْ يَدْعُو.

عبدالله بن رباح دابوهریره رضی اللہ عنہ نه روایت کوی فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوړو او مکې ته داخل شو اود حجر اسود طرف ته ورغې هغه ئې ښکل کړو بیاني بیت الله طواف اوکړو بیاصفا طرف ته راغې اوپه هغه باندې بره اوختلو دکوم ځانې نه چه بیت الله شریف په نظر راتلویا هغوی خپل دواړه لاسونه پورته کړل اودالله ذکرئې کولو څومره چه دالله پاک خوښه وه اودعائې کوله اوانصار دهغه سره وو د حدیث راوی هاشم وائی دعائې اوفرمانیله اودالله حمدئې اوکړو اوڅه چه ئې خوښ وو هغه ئې دالله تعالی نه اوغوښتل.

والانصاب تحته : دا د احجار صفت دې، یعنی احجار منصوبه (نصب کړې شوې کانړی) دهغوی لاندې وو، غالباً ددې نه هغه کانړی مراد دې، چه په صفا ډهیرئ باندې ختلو دپاره هلته کښ ایخودلې شوې وو، د پورو پشان، او د حضرت رائي په بذل کښ داده، چه شاید ددې نه مراد اصنام دی (مورتی) چه هلته کښ صفا باندې د مخکښ نه کافرانو ایخودلې وو، او د تحته مطلب دادې، چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په هغې باندې اودریدلو، هغه د پښو لاندې کولو دپاره، او په بعضو نسخو کښ د انصاب په ځانې انصار دې، یعنی حضور صلی اللہ علیہ وسلم خو صفا باندې وو، او بعضې انصاری صحابه کرام د هغوی مخکښي ته د ډهیرئ نه لاندې ولاړ وو، (۱) دا واقعه دفتح مکه د موقع ده.

بَابُ فِي تَقْبِيلِ الْحَجَرِ

باب حجر اسود ښکلول

[۱۸۷۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَائِشِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عُمَرَ، أَنَّهُ جَاءَ إِلَى الْحَجَرِ فَقَبَّلَهُ، فَقَالَ: "إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَنْفَعُ وَلَا تَضُرُّ، وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ".

(۱) انظر حديث رقم (۱۸۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۳۵۶۲) (صحیح)

۱. په دې باندې به سوال کیږي چه دا صحابه کرام د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم سره صفا ته ولې نه اوختل؟ جواب که دا ختل د سعی بین الصفا والمروه دپاره وې نو صحابه به هم پورته ختلې وې لیکن دا ختل خو دبل غرض دپاره وو یعنی دعا او صحابو ته دخطاب وغیره دپاره او ددې نه مخکښي چه کوم طواف حضور صلی اللہ علیہ وسلم کړې وو هغه دعمرې طواف نه وو چه دهغې نه پس حضور صلی اللہ علیہ وسلم سعی کړې وې. والله اعلم (بذل)

۲: صحیح البخاري/الحج ۵۰ (۱۵۹۷)، ۵۷ (۱۶۰۵)، ۶۰ (۱۶۱۰)، صحیح مسلم/الحج ۴۱ (۱۲۷۰)، سنن الترمذي/الحج ۳۷ (۸۶۰)، سنن النسائي/الحج ۱۴۷ (۲۹۴۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۷۳)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المناسك ۲۷ (۲۹۴۳)، موطا امام مالك/الحج ۳۶ (۱۱۵)، مسند احمد (۲/۱، ۲۶، ۳۴، ۳۵، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴)، سنن ترمذي/المناسك ۴۲ (۱۹۰۶) (صحیح)

ترجمه: د عمر رضي الله عنه روايت دې چې هغوی د حجر اسود خواته راغلل او هغه ئې ښکل کړو بیا ئې اوفرمائیل بې شکه زه پوهیږم چې ته صرف یو کانرې ئې نه نفع ورکولې شی او نه نقصان که چېرې ما رسول الله صلی الله علیه و آله لره نه وې لیدلې چې ته ئې ښکل کړې وې نومابه ته نه وې ښکل کړې. عن عمر رضي الله عنه انه جاء الى الحجر فقبله فقال اني اعلم انك حجر لا تنفع ولا تضر الخ:

حضرت عمر رضي الله عنه یو ځل د حجر اسود تقبیل اوکړو، او دهغې نه پس ئې اوفرمائیل، زه پوهیږم، چې ته یو کانرې ئې، نه ته نفع رسولې شی، او نه نقصان رسولې شی، دا حدیث په صحاح سته کښ موجود دې، په صحاح کښ خو بس دومره قدرې دې، حافظ رحمته الله علیه وائی، د حاکم په روايت کښ دا زیاتوالې دې، چې د حضرت عمر رضي الله عنه دې فرمائیلو نه پس حضرت علی رضي الله عنه اوفرمائیل بل یا امیر المؤمنین انه ینفع و یضر، او بیا ئې د حضور صلی الله علیه و آله ارشاد نقل کړو، چې ما دهغوی نه واړیدل، چې حجر اسود لره به د قیامت په ورځ میدان حشر ته راوړلې شی، او ده ته به گویائی ورکړې شی، کومو خلقو چې په ایمان او توحید سره دده استلام کړې وی، دهغوی په حق کښ به دې گواهی ورکوی، علماؤ لیکلې دی، حضرت عمر رضي الله عنه چې څه دې باره کښ اوفرمائیل هغه ددې مصلحت د وجې نه، چې کوم خلق نوې نوې مسلمانان شوې دی، د استلام حجر د وجې نه چرته هغوی په شک او تردد کښ مبتلا نشی، او دې لره د عبادت اصنام د قبیلې نه اونه گنړی.

د حجر اسود په فضائلو کښ روایات په صحیحینو کښ خو نشته، په ابوداؤد کښ هم نشته، البته په ترمذی شریف او نور کتابونو د احادیثو کښ شته، په بذل المجهود کښ حضرت بعضې نقل کړې دی، هلته کښ دې اوکتلې شی، دلته کښ بخوف اطالة مونږ نه لیکلو ولولا انی رایت رسول الله صلی الله علیه و آله یقبلک ما قبلتک:

شارحینو لیکلې دی، چې ددې نه یوه قاعده کلیه معلومه شوه، هغه دا چې په امورو د دین کښ اصل خیز اتباع د شارع ده، که مونږ ته دهغې کار علت او حکمت معلوم وی، او که نه، د شارع مخنې ته سر تیتول پکار دی.

باب استلام الأركان

باب د کعبې د ارکانو استلام (لاس لیکول او ښکلولو) بیان

د بیت الله په ارکان اربعه باندې کلام او دهغې تعارف په باب وقت الاحرام کښ رایتک تصنع اربعاً لم اراحدا من اصحابک یصنعها الخ د لاندې تیر شوې دې، استلام یا خو سلام بمعنی د تحیه نه ماخوژ دې، (گویا کانرې ښکلول، دهغې تعظیم او سلام کول دی، یا سلام بکسر السین بمعنی الحجارة یعنی مس الحجارة، او ونیلې شوې دی، چې دا ماخوژ دې د لاهه نه، بمعنی دوسلې، نو څرنگه چې انسان د دوسلې په ذریعې سره د دشمن نه محفوظ کیږی، دغه شان کوم سرې چې حجر اسود مس کړی، هغه گویا د عذاب نه محفوظ کیږی. (اوچ)

[۱۸۷۴] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الْعَلَيْيُّ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "لَمَّا أَرَسَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسْجِدَ مِنَ الْبَيْتِ إِلَّا الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانِيَيْنِ".

داین عمر نه روایت دی چه ما رسول الله ﷺ لره اولیدلو چه هغوی د بیت الله شریف صرف د دور یمانی ارکانو استلام کولو.

[۱۸۷۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ أَخْبَرَ بِقَوْلِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ الْحِجْرَ بَعْضُهُ مِنَ الْبَيْتِ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَاللَّهِ إِنِّي لَأُظُنُّ عَائِشَةَ إِنْ كَانَتْ سَمِعَتْ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنِّي لَأُظُنُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتْرِكْ اسْتِلَامَهُمَا إِلَّا أَنَّهُمَا لَيْسَا عَلَى قَوَاعِدِ الْبَيْتِ، وَلَا طَافَ النَّاسُ وَرَاءَ الْحِجْرِ إِلَّا لِدَلِكِ".

ابن عمر رضی الله عنهما ته دعائشی ﷺ دایان اوبودلې شو چه د حجر خه حصه دبیت الله نه ده نوهغوی اوفرمائیل قسم په الله باندې زماخیال دی چه عائشې رضی الله عنهما نه که داخبره د رسول الله ﷺ نه اوریدلې ده نوزه پوهیږم چه رسول الله ﷺ هم ددې ارکانو استلام صرف ددې وجې نه ترك فرمائیلې وو چه دادبیت الله شریف په اصل بنیادونو باندې نه دی اوخلق هم د حجر نه بهر په دې بناء باندې طواف کوي.

ان الحجر بعضه من البيت: دا حجر د حاء په کسري سره دی، چه هغې ته حطیم هم وئیلې شی، چه د خانه کعبې شمال طرف ته د نصف دائرې په شکل کښ د احاطې په طور باندې یو دیوال دی، تقریبا د یو سړی د قد برابر اوچت، د بیت الله شریف د عمارت نه لږه فاصله کښ، دا دیوال ددې ظاهرولو دپاره قائم کړې شوې دی، چه ددې دننه حصه هم په خانه کعبه کښ داخل ده، اگر چه د کعبې شریفې عمارت دوی نه مخکښ پوره شوې دی، ددې منشاء مخکښ چرته دیو حدیث دلاندې تیره شوې ده، ددې وجې دی حصې لره هم په طواف کښ شاملولې شی.

[۱۸۷۶] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَاحٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْعُ أَنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ وَالْحِجْرَ فِي كُلِّ طَوَافٍ"، قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ.

داین عمر نه روایت دی چه رسول الله ﷺ به په هېڅ یوچکر کښې درکن یمانی او حجر اسود استلام نه پریخودلو، عبد الله بن عمر به هم داسې کول.

۱: صحيح البخاري/الحج ۵۷ (۱۶۰۶)، ۵۹ (۱۶۱۱)، صحيح مسلم/الحج ۴۰ (۱۲۶۸)، سنن النسائي/الحج ۱۵۷ (۲۹۵۲)، (تحفة الأشراف: ۶۹۸، ۶۹۰۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المناسك ۲۷ (۲۹۴۶)، مسند احمد (۸۶۷۲، ۸۹، ۱۱۴، ۱۲۰) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۹۵۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۵۹ (۱۶۰۸)، صحيح مسلم/الحج ۴۰ (۱۲۳۵)، سنن النسائي/الحج ۱۵۶ (۲۹۵۱)، سنن ابن ماجه/المناسك ۲۷ (۲۹۴۶)، مسند احمد (۸۶۷۲، ۱۱۴، ۱۱۵)، سنن الدارمي/المناسك ۲۵ (۱۸۸۰) (صحيح)

۳: سنن النسائي/الحج ۱۵۶ (۲۹۵۰)، (تحفة الأشراف: ۷۷۶۱) (حسن)

بَابُ الطَّوَافِ الْوَاجِبِ

باب دواجب طواف بیان

د طواف واجب نه مراد طواف زیارت دې، دې ته طواف افاضه هم وئیلې شی، په حج کښ درې طوافونه وی، طواف قدوم، طواف زیارت، طواف وداع.

[۱۸۷۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "طَافَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى بَعْضِ رُكْنَيْ بَيْتِ اللَّهِ".

د عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دې چې رسول الله ﷺ په حجة الوداع کښې په اوښ باندي سور شو او طواف ئې اوکړو هغوی ته به په امسا باندي رکن مسه کولو. عن ابن عباس ان رسول الله (صلى الله عليه و سلم) طاف في حجة الوداع على بعيره:

په حديث کښ امور اربعه وضاحت طلب:

په دې حديث کښ څو امور او مسائل دي، (۱) د طواف ماشيا کيدل ضروري دی او که غير ضروري (۲) نبي کریم ﷺ طواف راکبا ولې کړې وو؟ په دې کښ څه مصلحت وو. (۳) دا طواف چه نبي کریم ﷺ راکبا کړې وو، کوم يو وو، (۴) نبي کریم ﷺ په دې حج کښ ټول څومره طوافونه کړې وو.

بحث اول: (طواف به ماشيا وي)

د طواف ماشيا کول د احنافو او مالکيه په نزد واجب دی، بغیر د عذر نه راکبا جائز نه دې، و يعيد ما دام بمكة والا يجب الدم، او د امام شافعي رحمته الله په نزد مشی صرف مستحب ده، وعن الحنابلة روايتان.

بحث ثاني: (د نبي کریم ﷺ د طواف راکبا مصلحتونه)

په طواف راکبا کښ چه کوم مصلحتونه وو، هغه په رواياتو کښ مصرح دی لبراه الناس و ليشرف و يسالوه، يعنی دې دپاره چه خلق د نبي کریم ﷺ په آسانئ سره زیارت اوکړي، او دې دپاره چه د نبي کریم ﷺ نظر هم په ټولو باندي وی، او په سوال او جواب کښ آسانئ وی، او په یو روایت کښ دی، کراهية ان يضرب عنه الناس، طواف پيدل کولو په صورت کښ د خلقو ټيل وهل، او اخوا ديخوا کول وو، ځکه چه خلق د زیارت په شوق کښ ډير زیات راتلل، د رکوب په صورت کښ دهغې نه امن دې، مخکښ په یو روایت کښ دا راروان دی، انه قدم مكة وهو يشتكى، ددې نه معلومېږي، چه ددې علت د طبیعت ناسازی وه، لیکن دا حديث ضعیف دې.

۱: صحيح البخاري/الحج ۵۸ (۱۶۰۷)، ۶۱ (۱۶۱۲)، ۶۲ (۱۶۱۳)، ۷۴ (۱۶۳۲)، الطلاق ۲۴ (۵۲۹۳)، صحيح مسلم/الحج ۴۲ (۱۲۷۲)، سنن النسائي/المساجد ۲۱ (۷۱۴)، الحج ۱۵۹ (۲۹۵۷)، ۱۶۰ (۲۹۵۸)، سنن ابن ماجه/المناسك ۲۸ (۲۹۴۸)، (تحفة الأشراف: ۵۸۳۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۴۰ (۸۶۵)، مستند احمد (۲۱۴/، ۲۳۷، ۲۴۸، ۳۰۴)، سنن الدارمي/المناسك ۳۰ (۱۸۸۷) (صحيح)

بحث ثالث: (د نبی کریم ﷺ طواف ماشیا کوم طواف وو؟)

ظاهره خبره داده، چه دا طواف زیارت وو، هم دا رائي د حضرت ده په بذل کښ، او هم دا رائي د حافظ ابن قیم هم ده، وبه جزم النووی فی مناسکه، او ددې تائید ددې نه کیږی، چه مخکښ باب طواف الافاضه کښ چه کوم حدیث راروان دې، په هغې کښ ددې خبرې تصریح ده، چه نبی کریم ﷺ په دې طواف کښ رمل نه وو کړې، دهغې وجه داده، چه نبی کریم ﷺ په هغې کښ راکب وو، په خلاف د طواف قدوم، چه په هغې کښ د هغوی رمل کول، په حدیث د جابر رضی الله عنه کښ ذکر دی، او رمل په طواف ماشیا کښ کیدې شی، (بذل و هاشه)

بحث رابع: (په حج کښ د نبی کریم ﷺ ټول طوافونه)

نبی کریم ﷺ خو درې طوافه بالاتفاق کړې وو، د ټولو نه مخکښې مکې مکرمې ته رسیدلو سره نبی کریم ﷺ چه کوم طواف کړې وو، هغه عند الجمهور طواف قدوم وو، او عند الحنفیه طواف عمره وو، ځکه چه هغوی قارن وو، او عند الجمهور په قران کښې طواف عمره مستقل نه وی (کما تقدم الخلاف) او دویم طواف زیارة ئې کړې وو، او دریم طواف وداع، دا درې طوافه د روایات کثیره نه ثابت دی، په دې کښې هیڅ تردد نشته، علی مسلک الجمهور خو خبره صفا او واضحه ده، لیکن علی مسلک الحنفیه څلور طوافه کول پکار دی، د طواف عمره نه پس طواف قدوم هم د ددوی په نزد د قارن دپاره مسنون دې، اوس داچه ددې ثبوت هم شته او که نه، د طحاوی د ظاهر کلام نه خو د ثبوت انکار معلومیږی، لیکن حضرت شیخ په جزء الحج کښې لیکلې دی، چه د حجة الوداع په کال نبی کریم ﷺ مکې ته په څلورم ذی الحجه باندې رسیدلې وو، او د هغه وخت نه تر یوم الترویة پورې تقریبا څلور وړځې دهغوی په مکه مکرمه کښې قیام وو، په یوم الترویة باندې منی ته روان شو، نو د هغوی د احوالو نه دا خبره بعیده معلومیږی، چه په دې څلورو وړځو کښې نبی کریم ﷺ د عمرې نه علاوه بل هیڅ یو طواف نه وی کړې، حالانکه په ایام منی کښې هم (چه په هغې کښې د حاجی قیام په منی کښې وی، د بعضو روایاتو نه معلومیږی، چه نبی کریم ﷺ مکې مکرمې ته تشریف راوړې دې، او طواف ئې کړې دې، فکیف لا هو بمكة والله سبحانه و تعالی اعلم.

[۱۸۷۸] (١) حَدَّثَنَا مُعْرِفُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْيَاسِرِ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ بَكِيْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَوْرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: "لَمَّا أَظْهَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَمَكَةَ عَامَ الْفَتْحِ طَافَ عَلَى بَعِيرٍ يَسْلُمُ الرُّكْنَ بِمَحْجَنِ فِي يَدِهِ، قَالَتْ: وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ."

دصفیه بنت شیبہ رضی الله عنه نه روایت دې چه دفتح مکې په کال هرکله چه رسول الله ﷺ ته اطمینان حاصل شونو نبی ﷺ په خپل اوبښ باندې طواف اوکړو، فرمائی چه ما نبی کریم ﷺ لره لیدلو چه په خپلې عصاسره به ئې درکن استلام کولو.

يستلم الركن بمحجن: محجن هغه لرگی ته وئیلې شی، چه دهغې سر کوږ او تاؤ شوې وی (لکه د کوټنې پشان) په طواف راکبا کښې خو د حجر اسود تقبیل کیدې نشی، استلام بالید هم نشی کیدې، ددې وجې نه نبی کریم ﷺ د استلام بالید په ځانې استلام بالمحجن کولو، یعنی په لرگی سره نې حجر اسود مسه کوو، بیا نې دهغې محجن تقبیل کولو، گویا د حجر اسود تقبیل بالواسطه اوشو، لکه چه مخکښې د ابوالطفیل په حدیث کښې راروان دی، يستلم الركن بمحجنه ثم یقبله، دغه شان طواف ماشیا کښې هم که د رش د وجې نه تقبیل نه شی کولې، نو په استلام بالید باندې دې اکتفا اوکړی، او که دا هم نه کیرې، نو د طواف په دوران کښې چه کله د حجر اسود محاذات ته اورسی، نو دهغې استقبال دې اوکړی، او د تکبیر تحریمې پشان دې رفع یدین اوکړی، (۱) او بسم الله الله اکبر دې اوایی، امام ترمذی رحمه الله فرمائي، والعمل على هذا عند اهل العلم يستحبون تقبيل الحجر فان لم يمكنه ان يصل اليه استلمه بيده و قبل يده، و ان لم يصل اليه استقبله اذا حاذى به و كبر وهو قول الشافعي. ۱هـ

د استلام سره متعلق څو فروع مختلف فیها:

اوس دلته کښې په څو امورو کښې د علماؤ اختلاف دې، (۱) د کوم څیز په ذریعې سره چه د حجر اسود استلام کولې شی، (ید یا محجن) دهغې تقبیل عند الجمهور مستحب دې، او د امام مالک رحمه الله په نزد مستحب نه دې، (۲) په کوم صورت کښې چه دا وئیلې شوې دی، چه استقبال حجر دې اوکړی تکبیر سره، هغه وخت کښې به اشاره بالید هم کوی او که نه، د ائمه ثلثه په نزد اشاره مستحب ده، خلافا لمالك رحمه الله فلا يستحب عنده، او اشاره بالید کولو نه پس تقبیل د ید هم مستحب دې او که نه، د احنافو او شافعیه په نزد مستحب دې، ولا يستحب عند احمد (جزء الحج)

[۱۸۷۹] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ مَعْرُوفٍ يَعْنِي ابْنَ خُرَيْبٍ الْمَكِّيَّ، حَدَّثَنَا أَبُو الطَّفِيلِ، قَالَ: "رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عَلَى رَاحِلَتِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمُحْجَنِهِ ثُمَّ يَقْبِلُهُ"، زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ: "ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَطَافَ سَبْعًا عَلَى رَاحِلَتِهِ".

ابوالطفیل نه وائی چه مانبی ﷺ لره اولیدو چه هغه په خپل اوبښ باندې سور وو اود بیت الله طواف کښې کولو په خپلې عصا سره نې درکن اسلام کولو اوبیابه نې هغې لره ښکلولو محمد بن رافع مزید وائی بیا هغوی صفا مروه طرف ته تشریف یووړو اوپه خپله سورلۍ باندې نې دهنی په مابین کښې اوه چکرې اولگولې.

تشریح: قوله: ثم خرج الى الصفا والمروة فطاف سبعا على راحلته: دا سعی بین الصفا والمروة راکبا ده، په دې کښې هم مذاهب د علما هم هغه دی، کوم چه په طواف بالبيت راکبا کښې دی، د احنافو او مالکیه په نزد بغیر د عذر نه جائز نه دی، د امام شافعی رحمه الله په نزد جائز

(۱) په دې طریقه چه د لاسونو تلی حجر اسود طرف ته وی

(۲) صحیح مسلم الحج ۳۹ (۱۲۷۵)، سنن ابن ماجه/المناک ۲۸ (۲۹۴۹)، تحفة الأشراف: (۵۰۵۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۵۱/۵) (صحیح)

دی، وعن احمد روايتان.

[۱۸۸۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: "طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى رَاحِلَتِهِ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيَرَاهُ النَّاسُ وَلِيَشْرِفَ وَلِيَسْأَلُوهُ فَإِنَّ النَّاسَ غَشَوهُ".

د جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ حجة الوداع کنبی پہ خپله سورلی باندې سورشو دبیت الله طواف ئې اوکړو او د صفا مروه سعی ئې اوکړه ددې دپاره چہ خلق هغوی لره اووینی او هغه دخلقو نه لوړ وی او خلق دهغه نه پوښتنی اوکړی ځکه چہ خلقو هغوی لره په گیره کنبی راوستی وو.

[۱۸۸۱] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ مَكَّةَ وَهُوَ شَتَاكِى فَطَافَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، كُلَّمَا آتَى عَلَى الرُّكْنِ اسْتَلَمَ الرُّكْنَ بِمِجْنَبٍ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوَافِهِ أَنَاخَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ".

د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مکه مکرمې ته تشریف راوړو اودهغه طبیعت برابر نه وو چنانچه هغه په خپلې سورلې باندې طواف اوکړو هغه و چہ به کله هم د حجر اسود خواته تللو نو په خپلې امسار به ئې دهنی استلام کولونو کله چہ هغه دخپل طواف نه فارغ شو نو خپله اوښه ئې کینوله اودوه رکعتی ادا کړل.

[۱۸۸۲] (۳) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ تَوْقَلٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: شَكَوتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي أَشْتَاكِى، فَقَالَ: "طَوِّفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وَأَنْتِ رَاكِبَةٌ"، قَالَتْ: فَطُفْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَئِذٍ يُصَلِّي إِلَى جَنْبِ الْبَيْتِ وَهُوَ يَقْرَأُ: الطُّورُ وَكِتَابُ مَسْطُورٍ.

دام المومنین ام سلمه نه روایت دی فرمائی چہ ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته اووئیل چہ زما طبیعت خراب دی نونبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل په سورلې باندې سورشو اودخلقو شاته طواف اوکړه وائی چہ ما طواف اوکړو او رسول په دغه وخت کنبی دبیت الله شریف په طرف کنبی مونځ کولو او هغه د الطور و کتاب مسطور، قرائت فرمائیلو.

عن ام سلمة انها قالت شكوت الى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قالت فطفت و رسول الله (صلى الله عليه وسلم) حينئذ يصلى الى جنب البيت وهو يقرأ بالطور و كتاب مسطور.

طواف د ام سلمه رضی اللہ عنہا راکبا:

حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا د خپل څه عذر (مرض) وغیره د وجې نه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اجازت

۱: صحيح مسلم/الحج ۴۲ (۱۲۷۳)، سنن النسائي/الحج ۱۷۳ (۲۹۷۸)، تحفة الأشراف: ۲۸۰۳، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۷/۳، ۳۳۴) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۲۴۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۴/۱، ۳۰۴) (ضعيف)

۳: صحيح البخاري/الصلاة ۷۸ (۴۶۴)، الحج ۶۴ (۱۶۱۹)، ۷۱ (۱۶۲۶)، ۷۴ (۱۶۳۳)، تفسير سورة الطور ۱ (۴۸۵۳)، صحيح مسلم/الحج ۴۲ (۱۲۷۶)، سنن النسائي/الحج ۱۳۸ (۲۹۲۸)، سنن ابن ماجه/المناسك ۳۴ (۲۹۶۱)، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۶۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۴۰ (۱۲۳)، مسند احمد (۲۹۰/۶، ۳۱۹) (صحيح)

او غوختلو، او طواف راکبا ئې اوکړو، دا طواف وداع وو، د ۱۴ ذی الحجې واقعده، او د نبی کریم ﷺ دا مونځ د سحر مونځ وو، رسول الله ﷺ د منی نه وتلو نه پس په محصب کښې حصار شو، بیا د هلته نه په آخره شپه کښې ئې د طواف وداع دپاره مکې مکرمې ته تشریف راوړو، او د سحر مونځ ئې هم ادا کړو، کوم وخت چه رسول الله ﷺ د سحر مونځ ادا کولو، عین په دغه وخت کښې ام سلمه رضی الله عنها طواف کولو، (۱) مونځ د بیت الله شریف سره بالکل متصل ادا کیدو، او ام سلمه رضی الله عنها طواف راکبا د خلقو شاته کولو، دې دپاره چه تبعه عن الرجال او تستر حاصل شی، او په سورلئ سره مونځ گزار ته تکلیف اونه رسی.

فانده: په حجة الوداع کښې د حضور ﷺ دمکې مکرمې نه واپسې مدینې منورې ته چه په کومه وړځ اوشوه، دهغې وړځې د نبی کریم ﷺ د سحر د مونځ ذکر په کتب صحاح کښې هیڅ روایت کښې نشته، سوا د ام سلمه رضی الله عنها ددې روایت نه، یا کم از کم ماته نه دې ملاؤ شوي، قال المنذرى والحديث أخرجه البخارى و مسلم و النسائى وابن ماجه (عون)

بَابُ الْإِضْطِبَاعِ فِي الطَّوَافِ

باب په طواف کښې د اضطباع بیان

[۱۸۸۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ ابْنِ يَعْلَى، عَنْ يَعْلَى، قَالَ: "طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُضْطَبِعًا بِرَدِّ أَخْضَرٍ".

د يعلى بن اميه رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ طواف - اوکړو په داسې حال کښې چه هغوی اضطباع کړې وه او څادر دشین رنگ وو.

په اصل کښې په مناسک حج کښې بعضې څيزونه داسې دي، چه د انبياؤ او اولياؤ يادگار دي، مثلا سعی بين الصفا والمروه، دغه شان رمی جمرات على هذا رمل واضطباع، دا دواړه څيزونه هم حضور ﷺ د يو خاص وقتی مصلحت د وجې نه په عمره القضاء کښې اختيار فرمائيلې وو، ليکن ددې سلسله روستو هم شروع شوه، لکه مخکښې د حضرت عمر رضی الله عنه ارشاد دې، فيما الرملان و الكشف عن المناكب الخ، اگر چه په دې زمانه کښې د رمل او اضطباع (چه په هغې کښې کشف مناكب وى) حاجت نشته، ځکه چه الله تعالى اسلام ته مضبوطوالې ورکړې دي، (۲) ليکن کوم کار چه مونږ د حضور ﷺ په زمانه کښې کولو، هغه به نه پريږدو.

(۱) په دې کښې مصلحت هم دا وو چه سړی په خپل کار کښې مشغول اوسى او دوى په خپل کار کښې، اود طواف راکبا په وجه چه کومه بې پردگۍ کيږي هغه نه وو. (نووی).

(۲) سنن الترمذي/الحج ۳۶ (۸۵۹)، سنن ابن ماجه/المناكب ۳۰ (۲۹۵۴)، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۲/۴، ۲۲۳، ۲۲۴)، سنن الدارمي/المناكب ۲۸ (۱۸۸۵) (حسن).

(۳) اودا هم ونيلي شوي دي چه حضور ﷺ په عمره القضاء کښې خو اضطباع د اظهار تشجع دپاره کړې وه او ددې نه پس په حجة الوداع کښې د امن د حصول باوجود اظهار د تشکر يعنى د نعمت د تذکره دپاره لکه څنگه چه په محصب کښې د قيام هم يوه وجه دا بيانولې شى.

[۱۸۸۴] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ مَوْسَى، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ اغْتَمَرُوا مِنَ الْجَمْرَانِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَّتَهُمْ نَحْتًا أَبَاطِلَهُمْ قَدْ قَذَفُوها عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَى".

د عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه رسول الله صلی الله علیه و آله اودهغه صحابو دمقام جعرانه نه عمره اوکړه او د بیت الله کښې هغوی رمل اوکړو او خپل خادرونه ئې دخپلو ترخونو لاندې گرځولې وو او په گسه اوگه باندې ئې اچولې وو.

اضطباع (۱) دې ته وئیلې شی، چه د احرام خادر دهغې د مینځ نه د ښي ترخ لاندې راوېاسی، او دهغې یو سر مخکښې سینې طرف ته او دویم سر شاته ملا طرف ته په گسه اوگه باندې واچوی، چونکه په دې کښې ابداء ضبعین وی، د سړي دواړه لاسونه او یوه اوگه ښکاری، ددې وجې نه دې ته اضطباع وئیلې شی، رمل او اضطباع دواړه د اظهار تشجع (یعنی بهادری ښکاره کولو دپاره) کولې شی، ددې مقصد مخکښې په روایت کښې راروان دي، او بعضو د اضطباع حکمت دا لیکلې دي، چه دا په اسراع د مشی کښې معین دي، په دې حالت کښې تیز تلل آسان وی،

اضطباع عند الأئمة الثلاثة مسنون دي، او امام مالک رحمته الله ددې قائل نه دي، اضطباع د طواف په ټولو شوطونو کښې کولې شی، او رمل صرف د شروع په درې اشواطو کښې، اضطباع د رمل په شان عند الحنفیه والشافعیه علی الراجح صرف په هغه طواف کښې مستحب دي، چه دهغې نه پس سعی وی.

فانده: اضطباع د سنن د روایتو نه ثابت دي، په صحیحین او سنن نسائی کښې ددې حدیث او باب نشته، امام ترمذی رحمته الله د اضطباع حدیث ته حسن صحیح لیکلې دی، په خلاف د رمل چه هغه نه صرف د صحیحینو نه بلکه د صحاح سته نه ثابت دي.

باب فی الرَّمْلِ (۲)

باب په طواف کښې درمل بیان

په دې کښې خو بحثونه دي، معنی الرمل، حکمه، لمن، فی ای طواف، فی کم اشواط، فی کم جواب، حکمة الرمل، دا اووه بحثونه دي،

بحث اول: (د رمل معنی)

هو اسراع المشی مع تقارب الخطی وهز المنکین، اوگې خوزولو سره واره واره قدمونه اخستل، او معمولی شان تیز رفتار سره تلل، څرنگه چه د مقابلې په وخت کښې پهلوانان تلل کوی.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۵۳۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۹۵، ۳۰۶، ۳۷۱) (صحیح)

(۲) الغتال من الضیع يسكون الباطل الموحدة وهو الغضد. (نوي).

(۳) رمل بفتح حين از باب نصر.

بحث ثانی: (د رمل حکم)

د ائمه اربعه په نزد سنت دی، د ابن الماجشون مالکی او ابن حزم په نزد واجب دی، د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه ددې انکار منقول دي، لکه چه د باب په رومبی حدیث کښې راروان دی.

بحث ثالث: (د رمل د چا دپاره دي؟)

د ائمه ثلثه په نزد مکي او آفاقي دواړو دپاره دي، د امام احمد رضی الله عنه په نزد صرف آفاقي دپاره دي. ()

بحث رابع: (د رمل به په کوم طواف کښې وي؟)

د امام احمد رضی الله عنه په نزد صرف طواف قدوم کښې، د احنافو او شافعيه په نزد فی کل طواف بعده سعی، دهر هغه طواف نه پس، چه دهغې نه پس سعی کولې شي. ددې تفصیل دادې، مثلاً په حج افراد کښې صرف یوه سعی وي، که د طواف قدوم نه پس او کړې شي، او که د طواف زیارت نه پس، پس که د چا اراده د طواف قدوم نه پس د سعی کولو وي، نو رمل به په هغه طواف قدوم کښې کوي، او طواف وداع کښې هم رمل نشته، ځکه چه ددې نه پس سعی بین الصفا والمروه نه وي، او د امام مالک رضی الله عنه په نزد په طواف قدوم کښې شته، او که په دې کښې ئې اونه کړه، نو په طواف زیارت کښې به ئې کوي، حضرت شیخ خو داسې لیکلې دي، لیکن د دوی په مسلک کښې ددې نه زیات تفصیل معلومېږي، کما یظهر من الاوجز.

بحث خامس: (د طواف په څومره چکرونو کښې به رمل کولې شي؟)

رمل د ائمه اربعه په نزد د شروع په اشواط ثلثه کښې دي، که په هغې کښې ئې اونه کړو، نو بیا ددې قضا او تلافی په نورو اشواطو کښې نشي کولې، ځکه چه په باقی اشواطو کښې د سکون او وقار هیئت اختیارول مسنون دي، په دې کښې د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اختلاف دي، دهغوی په نزد رمل په ټولو اشواطو کښې سنت دي، (منهل عن النووی)

بحث سادس: (د رمل به د بیت الله د څلورو واړو طرفونو نه کولې شي؟)

رمل عند الائمة الاربعه د بیت الله په جوانب اربعه کښې مسنون دي، خلافا لبعض التابعین، اذ قالوا یمشی فیما بین الرکنین، یعنی د رکن یمانی او رکن حجر اسود په مینځ کښې به رمل نه وي، هلته کښې به خپل معتاد د عادت مطابق تگ سره تگ کوي، ددې منشاء به مخکښې معلومه شي.

بحث سابع: (د رمل بعضي حکمتونه)

د رمل حکمت او مصلحت اظهار د جلادة او قوت (بهادري) دي، ددې منشاء مخکښې په

۱) حضرت شیخ همدا لیکلی دي لیکن زرقانی مالکی د امام مالک مشهور قول هم لیکلې دي، او دویم قول هغه گوم چه جمهورو دي چه د مکې په حق کښې مستحب دي.

روایت کښې راروانه ده، دا خو د ابتداء په اعتبار سره دې، (۱) واما الآن فحکمته تذکر نعمة الامن و حصول الغلبة على الکفار.

[۱۸۸۵] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الْغَنَوِيُّ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: "يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَرَمَلَ بِالْبَيْتِ وَأَنَّ ذَلِكَ سَنَةٌ، قَالَ: صَدَقُوا وَكَذَّبُوا، قُلْتُ: وَمَا صَدَقُوا وَمَا كَذَّبُوا؟ قَالَ: صَدَقُوا، قَدَرَمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَذَّبُوا: لَيْسَ بِسَنَةٍ، إِنَّ قُرَيْشًا قَالَتْ زَمَنَ الْحَدِيثِ: دَعَا مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ حَتَّى يَمُوتُوا مَوْتَ النَّفْعِ، فَلَمَّا صَالَحُوا عَلَى أَنْ يَجِئُوا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَيَقِيمُوا بِمَكَّةَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُشْرِكُونَ مِنْ قَبْلِ قُعَيْقَانَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ: ارْمُلُوا بِالْبَيْتِ ثَلَاثًا وَلَيْسَ بِسَنَةٍ، قُلْتُ: يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ عَلَى بَعِيرِهِ وَأَنَّ ذَلِكَ سَنَةٌ، فَقَالَ: صَدَقُوا وَكَذَّبُوا، قُلْتُ: مَا صَدَقُوا وَمَا كَذَّبُوا؟ قَالَ: صَدَقُوا، قَدَرَمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ عَلَى بَعِيرِهِ، وَكَذَّبُوا: لَيْسَ بِسَنَةٍ كَانَ النَّاسُ لَا يُدْفَعُونَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُصْرَفُونَ عَنْهُ، فَطَافَ عَلَى بَعِيرٍ لِيَسْمَعُوا كَلَامَهُ وَلِيَرَوْا مَكَانَهُ وَلَا تَنَالَهُ أَيْدِيهِمْ".

د ابوطفیل نه روایت دې چه ما عبد الله بن عباس ته او وئیل ستاسو د قوم خیال دې چه رسول الله په طواف کښې رمل کړې دې اودا چه داسنت دی نوهغه او فرمائیل چه هغه رښتیا وئیلی دی اوڅه غلط، ما او وئیل چه څه نې رښتیا وئیلی دی - اوڅه غلط و ئې فرمائیل داخو رښتیا دی چه رسول - الله و رمل کړې وو مگر سنت وئیل غلط دی په و حقیقت کښې قریشو د حدیبیه په زمانه کښې وئیلی ا وو چه محمد اود هغه اصحابو لره پریرېدی تردې پورې چه هغه خپله دڅاروو په مرگ باندې مړه شی بیا چه کله هغوی د نبی ﷺ سره صلح او کړه چه دا خلق به کله راځی او په مکه کښې به درې ورځې مقیم وی چنانچه رسول الله ﷺ تشریف راوړو نو مشرکینو دکوه قعقعان د طرف نه کتل نو په دغه وخت کښې رسول الله ﷺ خپلو صحابو ته او فرمائیل دبیت الله شریف نه په دریو چکرو کښې رمل او کړی یعنی خپلې اوږې وهی او په مزه مزه باندې منډې وهی داخوڅه سنت نه دی ما او وئې ستاسو د قوم خیال دې چه رسول الله ﷺ د صفا اود مروه سعی کړې وه په داسې حال کښې چه هغه په اوبښ باندې سور وو اوداهم سنت دی نوهغه او فرمائیل رښتیا دادی چه رسول الله ﷺ د صفا او مروه سعی په اوبښ باندې سور ور کړې ده اودوی دروغ وئیلی دی چه داسنت دی خلق د رسول الله ﷺ نه نه شولرې کولې اونه ترینه اړولې شوا او خلقو په هغه باندې ازدهام گنړه جوړه کړې وه نوهغه په اوبښ باندې سور شواو سعی ئې کوله ددې دپاره چه دا خلق دهغوی خبره واورې هغه لره او وینی اوددوی لاسونه دهغوی پورې اونه رسی.

تشریح: قوله: عن ابی الطفیل قال قلت لابن عباس..... قال صدقوا و کذبوا.

(۱) یعنی رمل کولو سره دا خبره په ذهن کښې راځی چه یو وخت هغه وو چه دلته په مکه مکرمه کښې د کافرانو او مشرکانو تسلط وو او دهغوی د استهزاء او تمسخر دفعه کولو دپاره مونږ ته د رمل کولو هدایت را کړې شوې وو او یو وخت الحمد لله دادې چه هرڅه مو په خپله قبضه کښې دی.

(۱) صحیح مسلم الحج ۳۹ (۱۲۶۴)، (تحفة الأشراف: ۵۷۷)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المناسلک ۲۹ (۲۹۵۳)، مسند احمد (۱/۲۲۹، ۲۳۲، ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۶۹، ۳۷۲، ۳۷۳) (صحیح)

شرح حدیث :

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه تپوس او کړې شو، چه ډیر خلق دا وائی، چه حضور ﷺ د بیت الله شریف په طواف کښې رمل کړې دې، او دا چه رمل مستقل سنت دې، هغوی په جواب کښې او فرمائیل، په دې کښې یوه خبره رشتیا ده، او یوه خبره دروغ ده، سائل ددې تشریح او غوختله، نو وې فرمائیل، چه دا خو صحیح ده، چه نبی کریم ﷺ رمل کړې دې، لیکن دا خبره چه دا مستقل سنت دې، غلطه ده (بیا ددې نه پس هغوی د رمل ابتداء او دهغې د مشروعیت علت بیان کړو) چه د عمره القضاء په کال کله چه حضور ﷺ د صحابه کرامو یو جماعت سره مکې مکرمې ته د عمرې دپاره تشریف راوړو، نو چونکه د کافرانو په ذهن کښې د مخکښې نه دا خبره وه، چه مدینه یو وبائی ښهر دې، دهغه ځانې تیه ډیره سخته وی، ددې وجې نه هغوی وئیل، چه د مدینې تبه وهونکې طواف دپاره راغلي دي، وهنتهم حمی یثرب، چالره چه د یثرب تبې کمزورې کړې دي (هغوی به څرنگه طواف او کړي) ددې نه علاوه دا ئې هم او کړل، چه حطیم طرف ته چه کومه ډهیرئ ده، چه هغې ته جبل قعقاع وئیلې شی، په هغې باندې دغه کافران کیناستل، چه کله مسلمانان دلته راشی، او طواف کوی، نو مونږ به هغوی پورې توقې کوؤ، الله تعالی حضور ﷺ د کافرانو ددې وینا نه خبردار کړو (دشمن چه کڼد جو مهربان باشد دوست) پس نبی کریم ﷺ دهغوی دې افواه او منصوبې لره ناکامه کولو دپاره صحابه کرامو ته هدایت او فرمائیلو، چه په دې طواف کښې رمل او کړئ، او په توپونو توپونو سره طواف او کړئ، او په روستنې روایت کښې دا هم دی، چه نبی کریم ﷺ ورته د اضبطاع حکم هم او فرمائیلو.

(رمل مستقل سنت دې)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د جواب حاصل دادې، چه رمل نبی کریم ﷺ د یو وقتی ضرورت او مصلحت د وجې نه کړې وو، او هغه علت اوس موجود نه دې، لهذا دا سنت مستقله نه دې، جمهور دا وائی، چه نبی کریم ﷺ رمل دهغې نه پس په حجة الوداع کښې هم کړې دې، ددې وجې نه دا سنت مستقله دې.

قوله: حتی يموتوا موت النصف: تر دې پورې چه هغوی هلاک شی، په دومره کثرت سره، څرنگه چه اوبسان او گډې بزې هلاکېږي د نصف د وجې نه، نصف یو چينجې وې، چه د اوبسانو او بزو په پوزه کښې پیدا کېږي، دهغې د وجې نه په لږ ساعت کښې په سوونو مړه کېږي،

قوله: قلت يزعم قومك ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) طاف بين الصفا والمروة على راحلته وان ذلك سنة: دا دویم سوال دې، چه د سعی سره متعلق دې، ددې باره کښې هم هغوی هم دا او فرمائیل، چه نبی کریم ﷺ سعی راکبا د یوې مجبورې د وجې نه فرمائیلې وه، چه خلق ډیر زیات وو، خلق د هغوی د زیارت د شوق په وجه مخکښې راتلل، او لرې کولو سره لرې کیدل نه، نو نبی کریم ﷺ سعی راکبا او فرمائیل، لیسمعوا کلامه و لیروا مکانه الخ، دې دپاره

چه خلق په آسانۍ سره دهغوی خبره واوری، او دلرې نه دهغوی زیارت هم اوکړې شی، او د خلقو لاسونه هغوی ته اونه رسی، بخلاف سعی ماشیا، چه په دې صورت کښې به لویه پریشانی وه، چا به د نبی کریم ﷺ لاس نیولو، او چا به لمن نیوله، الله اکبر، د صحابه کرامو د شوق او جانثاری عجیبه حالت وو، صلی الله علیه و سلم شرف کرم و ضی عن اصحابه و ارضاهم، قال المنذرى وابوالطفیل هو عامر بن وائلة وهو آخر من مات من الصحابه رضی الله عنهم و قد اخرج هذا الحديث مسلم فی صحیحہ (عون)

[۱۸۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، أَنَّهُ حَدَّثَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ وَقَدَّوْهُمْهُمْ حُمًى يَثْرِبُ، فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ قَوْمٌ قَدَّوْهُمْهُمْ الْحُمًى وَلَقُوا مِنْهَا شَرًّا، فَأَظْلَمَ اللَّهُ سَبْحَانَهُ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَا قَالُوهُ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ، وَأَنْ يَمْشُوا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ، فَلَمَّا رَأَوْهُمْ رَمَلُوا، قَالُوا: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ ذَكَرْتُمْ أَنَّ الْحُمًى قَدَّوْهُمْهُمْ، هَؤُلَاءِ أَجْلَدُ مِنَّا"، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "وَلَمْ يَأْمُرْهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا إِبْقَاءً عَلَيْهِمْ".

د عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ مکې ته تشریف راوړو او دې خلقو لره دیشرب تبې کمزورې کړې وو نومشركينو او وئیل تاسوته یوداسې قوم راغلی دې چه هغوی لره تبې کمزورې کړی دی او هغه ته ددې نه زیات اذیت رسیدلې دې الله تعالی دمشرکینو ددې وینا کومه چه هغه کړې وه خپل پیغمبر ته اطلاع ورکړه پس نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو چه تاسو په دریو چکرو کښې رمل اوکړئ اودرکن یمانی او حجر اسود په مینځ کښې په عام رفتار سره ځئ لهذا هرکله چه دې خلقو هغوی لره په رمل کولوباندې اولیدل نووئې وئیل ددې خلقو په باره کښې تاسو وائی چه دوی لره تبې کمزورې کړی دی داخو زمونږ نه زیات طاقتور دې، ابن عباس نه فرمائی چه نبی ﷺ په خپلو اصحابو کرامو باندې شفقت اوفرمائیلو او په تمامو چکرو کښې ئې درمل حکم اونه فرمائیلو.

عن سعيد بن جبير انه حدث عن ابن عباس..... وان يمشوا بين الركنين،

د رکن یمانی او رکن حجر اسود په مینځ کښې خپل تگ سره تلل، یعنی رمل نه کول، ددې وجه په بل روایت کښې دا راروانه ده، چه کافرانو د کتلو دپاره په کومه ډهیرئ باندې ناست وو، هغه حطیم طرف ته وه، چه د رکنین یمانیین جانب مقابل دې، نو صحابه کرامو به د طواف کولو په وخت کښې چه کله دغه طرف ته راغلل، نو چونکه په مینځ کښې به د بیت الله شریف عمارت حائل وو، نو هغوی به کافرانو ته په نظر نه راتلل، او د رمل نه مقصود هغوی ته بنودل وو، ددې وجې نه په دې طرف کښې رمل اونه کړې شو، ددې وجې نه بعضې علماء دا فرمائی، چه رمل به صرف په جوانب ثلثه کښې وی، کما تقدم فی البحث السادس، جمهور دا وائی، چه نبی کریم ﷺ په حجة الوداع کښې په جوانب اربعه کښې رمل کړې دې، لهذا په هغې باندې به عمل کولې شی.

۱: • تخریج: صحیح البخاری/الحج ۵۵ (۱۶۰۲)، والمغازي ۴۴ (۲۵۶)، صحیح مسلم/الحج ۳۹ (۱۲۶۶)، سنن النسائي/الكبرى/الحج (۳۹۴۲)، (تحفة الأشراف: ۵۴۳۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۳۹ (۸۶۳)، مسند احمد (۲۲۱/۱، ۲۵۵، ۳۰۶، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۷۳) (صحیح)

هؤلاء اجلد منا: دا خو زمونږ نه هم زیات قوی دی، او مخکښې دهغوی مقوله دا راروانه ده، کانهم الغزلان، چه دوی خو د هوسئ د بچو پشان توپونه وهی، (غزلان برون غلمان جمع غزال، د هوسئ بچی)

الا ابقاء عليهم: د ابقاء معنی شفقت ده، یعنی په ټولو اشواطو کښې د رمل حکم شفقت نه دي ورکړې شوي، گنی سترې کیدل لازمی دی. قال المنذري واخرجه البخاري و مسلم والنسائي.

[۱۸۸۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، يَقُولُ: "فِيمَا رَمَلْنَا الْيَوْمَ وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاكِبِ، وَقَدْ أَطَا اللَّهُ الْإِسْلَامَ وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ مَعَ ذَلِكَ، لَأَنْدَعُ شَيْئًا كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

اسلم عدوی ﷺ فرمائی چه ماد عمر بن خطاب بدنه نه واوریدل هغوی فرمائیل نن صبادا اوگي وهل اوددي، بر بندول ولي دي (ددی خوڅه ضرورت نشته دي) و حالانکه الله تعالی دین لره قوی او مضبوط کړې دي او کفر او کفار ولره نې دي ځاني نه ويستلی دی سره ددي نه مونږ هغه عمل نه شو پریخودلي کوم چه مونږ د رسول الله ﷺ په دور کښې کولو.

[۱۸۸۸] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا جَعَلَ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمَى الْجَمَارِ لِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ."

دعائشي ﷺ نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل دبیت الله طواف دصفا مروه سعی اوجمراتو - ولره په گیتوباندې ویشتل داتول دالله دذکر دقائمولو دپاره دی. عن عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) انما جعل الطواف بالبيت و بين الصفا والمروة و رمى الجمار لاقامة ذكر الله.

دبیت الله شریف طواف، سعی بین الصفا والمروة او رمی جمار ددي دپاره مشروع شوي دي، چه دي تاریخی او مقدس مقاماتو کښې الله تعالی یاد کړې شی، لهذا دا ټول کارونه په پوره توجه سره کول پکار دي، نه په غفلت سره، علماؤ لیکلي دي، چه اگر چه د ټولو عباداتو نه مقصود ذکر الله دي، ددي امورو تخصیص ددي وجې نه اوکړې شو، چه دا کارونه په ظاهر کښې عبادت نه معلومیږي.

[۱۸۸۹] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ ابْنِ عُثَيْمٍ، عَنْ أَبِي الطَّغْفِيلِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَضْطَبَّعَ فَاسْتَلَمَ وَكَثَّرَ، ثُمَّ رَمَلَ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ، وَكَانُوا إِذَا بَلَغُوا الرُّكْنَ الْيَمَانِي وَتَغَيَّبُوا مِنْ قُرَيْشٍ مَشَوا ثُمَّ يَطْلَعُونَ عَلَيْهِمْ يَرْمُلُونَ، تَقُولُ قُرَيْشٌ: كَأَنَّهُمْ الْغِزْلَانُ"، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَكَانَتْ سُنَّةً.

۱: سنن ابن ماجه للمناسك ۲۹ (۲۹۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۹۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۵۱) (حسن صحيح)
۲: سنن الترمذي للحج ۶۴ (۹۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۶۴، ۷۵، ۱۳۸)، سنن الدارمي للمناسك ۳۶ (۱۸۹۵) (ضعيف)
۳: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۷۷۷، ۵۷۷۹) (صحيح)

د ابن عباس ته نه روایت دې چه رسول الله ﷺ اضطباع اوکړه خپل څادرني دښی اوگي لاندې کړو اودگسي اوگي دپاسه ئې واچولوبیاني دحجرا سود استلام اوکړو او الله اکبر کښې اووئیل بیا ئې په دریو چکرو کښې رمل اوکړو صحابه کرام چه کله رکن یمانی ته اورسیدل اودقریشو د نظرونونه به غائب شول نوپه عام رفتار سره به تلل بیاچه به کله دهغوی مخې ته راتلل نوپه مزه مزه باندې به ئې منډه وهله قریشو اووئیل داخوگویاچه اوسئ دي. ابن عباس نه او فرمائیل داسنت دي.

[۱۸۹۰] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ اعْتَمَرُوا مِنَ الْجِعْرَانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ ثَلَاثًا وَمَشُوا أَرْبَعًا".

د عبد الله بن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ اودهغه اصحابو د جعرانه نه عمره اوکړه اوهغوی په بیت الله کښې رمل اوکړو اوپه څلورو چکرو کښې په خپل عام رفتار سره تلل.

[۱۸۹۱] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمُ بْنُ أَحْضَرَ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، "أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَمَلَ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ، وَذَكَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ ذَلِكَ".

د نافع نه روایت دې چه ابن عمره دحجر اسود نه ترد حجرا سود پورې رمل اوکړو (یعنی په پوره چکر کښې) او ذکرئې کړل چه رسول الله ﷺ دا عمل کړې وو

بَابُ الدُّعَاءِ فِي الطَّوَافِ

د طواف په دوران کښې دعا کول

باب الدعاء في الطواف په صحاح سته کښې يو کتاب کښې هم ماته ملاؤ نشو، البته باب الكلام في الطواف په بخاری او نسائی کښې موجود دې، او امام ترمذی په باب بلامترجمه کښې د کلام في الطواف حديث ذکر کړې دې، امام بخاری په باب الكلام في الطواف کښې د ابن عباس رضی الله عنه حديث ذکر کړې دې، دهغې مضمون دادې، چه يو ځل دطواف کولو په وخت کښې د حضور ﷺ تیریدنه په يو داسې سړی اوشوه، چه طواف ئې کولو، او هغه خپل لاس د تسمي وغيره په ذریعې سره د بل سړی لاس سره تړلې وو، او هغه دواړو په داسې حالت کښې طواف کولو، نبی کریم ﷺ هغه تسمه په خپل لاس مبارک سره قطع کړه، او په ژبه مبارکه ئې دا او فرمائیل، خذیده، چه د تړلو په ځانې دده لاس اونیسې، ددې حديث نه د کلام في الطواف ثبوت اوشو، ځکه چه نبی کریم ﷺ د طواف کولو په دوران کښې هغه ته او فرمائیل خذیده، او امام ترمذی رحمه الله د ابن عباس رضی الله عنه يو روایت مرفوعه ذکر کړې دې، الطواف حول البيت مثل الصلوة الا انکم تتکلمون فيه فمن تکلم فيه فلا یتکلم الا بخیر، او هم دا

(۱) سنن ابن ماجه / الحج ۲۹ (۲۹۵۳)، (تحفة الأشراف: ۵۷۷۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۷/۱)، ۲۹۵، ۳۰۵، ۳۰۶، (۳۱۴) (صحیح)

(۲) صحیح مسلم / الحج ۳۹ (۱۲۶۲)، (تحفة الأشراف: ۷۹۰۶)، وقد أخرجه: صحیح البخاري / الحج ۶۳ (۱۶۱۶)، سنن النسائي / الحج ۱۵۰ (۲۹۴۳)، سنن الترمذي / الحج ۳۳ (۸۵۶)، سنن ابن ماجه / المناسك ۲۹ (۲۹۵۰)، موطا امام مالك / الحج ۳۴ (۱۰۸)، مسند احمد (۱۰۰/۲، ۱۱۴)، سنن الدارمي / المناسك ۲۷ (۱۸۸۲) (صحیح)

دواړه روايتونه امام نسائي رحمه الله ذکر کړي دي، په هغې کښې داسې دي، الطواف بالبيت صلوة فاقولوا من الکلام، معلومه شوه، چه کلام فی الطواف جائز دي، د جمهور علماء ائمه اربعه هم دا مذهب دي، ددې تمهيد نه پس دا پيژندل پکار دي، چه په طواف کښې څه دعا غوختل پکار دي، په حديث الباب کښې دا دي، چه حضور ﷺ د طواف کولو په وخت کښې کله رکنين يمانين ته اورسيدو، نو هغه وخت ئې رڼا آتيا فی الدنيا حسنة الخ اولوستلو، په دې سلسله کښې د حج چه کوم کتابونه چاپ شوي دي، او د حج په زمانه کښې چه هلته کښې تقسميري، په هغې کښې د طواف د هر هر شوط دپاره ځان ځانله دعا ليکلې دي، ليکن دهغې دعاگانو ثبوت حديث کښې نشته، په قسطلاني شرح بخاري کښې دي، ابن المنذر فرمائي، چه طواف کښې د حضور ﷺ نه هيڅ دعا ثابته نه ده، سوا د رڼا آتيا فی الدنيا حسنة الخ نه بين الركنين يمانين، بيا هغوی مخکښي ليکلې دي، چه د رافعي نه نقل دي، چه په طواف کښې قراة د قران افضل دي، د دعاء غير ماثور نه، او دعاء ماثور افضل ده د تلاوت د قران نه، او صاحب هدايه ليکلې دي، چه په طواف کښې ذکر الله افضل دي، بنسبت د تلاوت، او د مالکيه په نزد طواف کښې قراة مکروه دي. ۱. مختصراً

[۱۸۹۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ: "رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ".

عبد الله بن سائب رحمه الله فرمائي چه ماد رسول الله ﷺ نه واوريدل چه هغه درکن يمانی او د حجر اسود په مينځ کښې دادعا فرمائيله: (ربنا آتينا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار) اي زمونږه ربه مونږ ته په دنيا کښې خير عنايت او فرمائي او په آخرت کښې هم خير راکړي او مونږ لره د اور د عذاب نه محفوظ اوساتي.

[۱۸۹۳] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ إِذَا طَافَ فِي الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أَوَّلَ مَا يَقْدُمُ فَإِنَّهُ يَسْتَعِي ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ وَمَمْشَى أَرْبَعًا ثُمَّ يَصَلِّي سَجْدَتَيْنِ".

ابن عمر رحمه الله نه روايت دي چه رسول الله ﷺ حج او په عمره کښې (مکې ته) تشریف راوړو او کوم اول طواف (طواف قدوم) چه به ئې کولو نو دهغې په دريو چکرو کښې به ئې په مزه مزه باندې منډه وهله او په څلورو کښې به په عام رفتار سره تلو بيا به ئې دوه رکعته ادا کول. ثم يصلي سجدتين: دا هغه دوه رکعته دي، چه د طواف نه پس کولې شي، (تحية الطواف) دا مونځ چونکه د متعلقاتو د طواف نه دي، او مونځ په دعا باندې مشتمل وي، پس گويا په هغې کښې دعا غوختل دعاء فی الطواف ده، (بدل)

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۳۱۶)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / الحج (۳۹۳۴)، مسند احمد (۴۱۱/۳) (حسن)
۲: صحيح البخاري / الحج ۶۳ (۱۶۱۶)، صحيح مسلم / الحج ۳۹ (۱۲۶۱)، سنن النسائي / الحج ۱۵۱ (۲۹۴۴)، تحفة الأشراف: (۸۴۵۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۴/۲) (صحيح)

تحية الطواف د احنافو په نزد واجب دې، او د امام احمد رحمته الله په نزد سنت دې، او د شافعيه نه دواړه اقوال نقل دي، او دريم قول دادې، چه د طواف واجب نه پس واجب دې، او د غير واجب نه پس سنت دې، د مالکيه په نزد دا ټول اقوال دي، (جزء الحج)

بَابُ الطَّوَّافِ بَعْدَ الْعَصْرِ

باب د مازيکر نه پس د طواف کولو بيان

[۱۸۹۴] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، وَالْفَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ وَهَذَا الْفَتْهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَابَانَةَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، يَتْلُمُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا يَطُوفُ بِهَذَا الْبَيْتِ وَيُصَلِّي أَيْ سَاعَةً شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ". قَالَ الْفَضْلُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "يَا أَيُّهَا عَبْدُ مَنْفٍ لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا".

جبیر بن مطعم رضی اللہ عنہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه روایت کوی چه هغه او فرمائیل چالره مه منع کوی په کوم وخت په کښې چه هم څوک ددې کور طواف کول غواړی او که مونځ کول او غواړی (نو اودی کړي) ورځ وی که شپه، خواه که هر وخت وي.

تشریح: قوله: عن جبیر بن مطعم بلغ به النبی (صلی الله علیه وسلم) قال لا تمنعوا احدا يطوف بهذا البيت و یصلی ای ساعة شاء من لیل او نهار:

قوله: د لا تمنعوا خطاب بنو عبدمناف ته دې، لکه چه په بعضو روایاتو کښې دی، یا عبد مناف لا تمنعوا الخ، په دې حدیث کښې بنو عبدمناف ددې خبرې نه منع کړې شوې دی، چه هغوی چالره منع کړی، د بیت الله شریف د طواف کولو نه، یا په مسجد حرام کښې د مونځ کولو نه، په هر وخت کښې، که شپه وی او که ورځ وی.

دا حدیث د سنن اربعه روایت دې، په دې سره شافعيه په دې باندې استدلال کړې دې، چه په مکه مکرمه کښې هیڅ یو وخت وقت مکروهه نه دې، بلکه هلته کښې هر وخت مونځ کولې شی، کما تقدم فی کتاب الصلوة، ددې جواب او مذاهب ائمه هلته کښې تیر شوې دی، علامه سندھی رحمته الله د حدیث مطلب دا لیکلې دې، چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مراد دادې، چه کوم سړې هم مسجد حرام ته د طواف یا مونځ په ارادې سره داخلیدل غواړی، په ورځ کښې یا شپه کښې، هر وخت کښې، نو تاسو لره د هغه د منع کولو حق نشته، او دا مطلب نه دې، چه په مکه کښې که څوک هر وخت مونځ یا طواف کول غواړی، نو کوی دې، او دا مطلب ددې وجې نه اخستلې شوې دې، چه دا حدیث د احادیث النهی خلاف نشی، او د حرم شریف چه کوم دربان وو، هغوی به خپل حکومت چلوو، هر سړی ته به ئې هر وخت د داخلیدو اجازت نه ورکوو، ددې وجې نه هغوی ته تنبیه ورکړې شوه، (كذا سمعت من بعض الاساتذة)

ددې نه پس پوهه شی، چه طواف بعد العصر یا بعد الفجر بالاتفاق جائز دې، البته په تحية الطواف کښې اختلاف دې، د احنافو او مالکيه په نزد مکروه دې، د شافعيه او حنابله په

۱: سنن الترمذي للحج ۴۲ (۸۶۸)، سنن النسائي للمواقيت ۴۱ (۵۸۶)، والحج ۱۳۷ (۲۹۲۷)، سنن ابن ماجه لإقامة الصلاة ۱۴۹ (۱۲۵۶)، (تحفة الأشراف: ۳۱۸۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۰/۴، ۸۱، ۸۴)، سنن الدارمي للمناسك ۷۹ (۱۹۶۷) (صحیح)

نزد هغه هم بلاکراحت جائز دي، دهغوی استدلال دهغه حدیث دجیرین مطعم نه دي، چه دهغي جواب مونږ پره لیکلي دي. والله تعالی اعلم.

باب طَوَافِ الْقَارِنِ

باب دقران کونکي دطواف بیان

دا مشهوره اختلافی مسئله ده، چه مخکښي څو ځایونو کښي تیره شوي ده، (۱) عند الجمهور په قارن باندې صرف یو طواف او یوه سعی ده، او عند الحنفیه لا بد له من طوافین و سعیین.

د طواف قارن په سلسله کښي د فریقینو د استدلال جائزه:

په دي باب کښي مصنف رحمه الله دري احادیث ذکر کړي دي، حدیث جابر بن عبد الله رضي الله عنه، او دوه احادیث د حضرت عائشې رضي الله عنها، په هغي کښي اول حدیث د سنن اربعه او د صحیح مسلم دي، او دویم حدیث د نسائي شریف، او دریم حدیث د صحیح مسلم دي. ددي نه علاوه کوم حدیث په دي سلسله کښي چه متفق عليه دي، د کوم تخریج چه بخاری او مسلم دواړو کړي دي، هغي لره مصنف په باب الافراد کښي راوړي دي، یعنی حدیث عائشې رضي الله عنها چه دهغي په آخر کښي دادي، واما الذين جمعوا بين الحج والعمرة فانما طافوا طوافاً واحداً، امام بخاری رحمه الله په باب طواف القارن کښي اول دا حدیث ذکر کړي دي، ددي حدیث چه کومه توجیه زمونږ د طرف نه کولې شي، هغه مونږ په باب الافراد کښي لیکلي ده، او الحمد لله هغه توجیه د سیاق حدیث سره ډیره نژدې ده، بلکه په فیض الباری کښي د شاه صاحب نه دا نقل شوې دي، چه د بعضو روایاتو الفاظ په دي کښي صریح دي، حضرت امام بخاری رحمه الله په باب مذکور کښي چه کوم دویم حدیث ذکر کړي دي، هغه حدیث د ابن عمر دي، چه هغوی یو ځل حج قران اوکړو، او دهغي دپاره ئي صرف یو طواف او یوه سعی اوکړه، بیا ئي او فرمائیل هکذا فعل رسول الله (صلی الله علیه وسلم).

ددې په جواب کښي شاه صاحب فرمائي (کما فی فیض الباری) چه دي معامله کښي زیات اهمیت د علي رضي الله عنه روایت ته کیدې شي، ځکه چه اول څو حضرت علي رضي الله عنه حضرت علي دي، او حضرت ابن عمر رضي الله عنه ابن عمر دي، دویم دا چه د علي رضي الله عنه احرام هم هغه وو، کوم چه د حضور صلی الله علیه وسلم وو، لکه چه په روایاتو کښي مشهور او معروف دي، او د حضرت علي رضي الله عنه مسلک دادي، القارن يطوف طوافين و سعی سبعين، دغه شان د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه هم دا منقول دي. رواهما الطحاوي باسناد قوية، حتی چه حافظ ابن حجر رحمه الله هم ددي اعتراف کړي دي. او ابن حزم دا وئيلي دي، چه په دي سلسله کښي د حضور صلی الله علیه وسلم او دهغوی د صحابه گرامو نه هیڅ ثابت نه دي، په دي باندې حافظ صاحب فتح الباری کښي فرمائي

(۱) قال الحافظ شمس الدين ابن القيم في تهذيب السنن، اختلف العلماء في طواف القارن والمنتمتع علي ثلاثة مذاهب احدها ان علي كل منهما طوافين وسبعين وروي ذلك عن علي وابن مسعود وهو قول سفیان ثوري وابي حنيفة واهل الكوفة والأوزاعي واحدي الروايات عن الامام احمد الثاني ان عليهما كلهما طوافاً واحداً وسعيًا واحداً نص عليه الامام احمد في رواية ابنه عبدالله وهو ظاهر حدیث جابر هذا الثالث ان علي المنتمتع طوافين وسبعين وعلي القارن سعيًا واحدًا وهذا هو المعروف عن عطاء وطاؤس والحسن وهو مذهب مالك والشافعي وظاهر مذهب احمد.

(قلت) لکن روی الطحاوی وغیره مرفوعاً عن علی و ابن مسعود ذلک باسانید لا بأس بهما، او شیخ ابن الهمام او علامه عینی حدیث علی رضی اللہ عنہ د نسائی د سنن کبری په حوالې سره نقل کړې دي، هکذا عن حماد بن عبد الرحمن الانصاري عن ابراهيم بن محمد بن الحنفية قال طفت مع ابی و قد جمع الحج والعمرة فطاف لهما طوافین و سعی سعین و حدثنی ان علیاً رضی الله عنه فعل ذلک و حدثه ان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فعل ذلک قال العلامة ابن الهمام و حماد هذا و ان ضعفه الازدی فقد ذکره ابن حبان فی الثقات فلا یزال حدیثه عن درجة الحسن مع انه روی عن علی رضی اللہ عنہ بطرق كثيرة مضعفة ترتقی الى الحسن. ۱هـ

علامه قسطلانی په شرح بخاری کښې د شیخ ابن الهمام مذکوره بالا کلام ذکر کولو نه پس فرمائي ولا رب ان العمل بما فی صحیح البخاری.

فلما كان بذی الحلیفة قال من شاء ان یهل بحج فلیهل و من شاء ان یهل بعمرة فلیهل بعمرة: په شروع کښې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په ذوالحلیفه کښې صحابه کرامو ته اختیار ورکړې وو، چه د چا کوم قسم احرام ته زړه کیږي، هم هغسې دي اوتري، بیا وروستو مخکښې تللو نه پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د فسخ الحج الی العمرة اشاره او فرمائیله، چه کله صحابه کرامو داسې اونه کړل، نو بیا مروه ته رسیدلو نه پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صحابه کرامو ته د فسخ الحج الی العمرة امر جازم او قطعی ورکړو، نو هغوی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حکم مطابق دي طواف او سعی لره عمره او گړخوله، او حلال شو،

اولی من حدیث لم یکن علی رسم الصحیح علی مالا یخفی اه لیکن زمونږ علماء دا وائی چې حدیث د بخاری خو مؤول دي او که دا په ظاهر باندې کیخودي شي نو د ټولو به خلاف شي نه صرف د ائمه فقه بلکه د ټولو روایات حدیثیه هم کما تقدم توضیحه فی باب الطواف الواجب

اصل خبره دا ده چې پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم مکي مکرمې ته د رسیدلو په ورځ کوم طواف کړې وو چې هغوی ئې هم مني او مونږ هم دي باره کښې دا وای چې هغه طواف عمره وو او هغوی دا وائی چې هغه طواف قدوم وو (هغوی په خپله رائې باندې قرینه دا حدیث پیش کوي اما الذین جمعوا بین الحج والعمرة طافوا طوافاً واحداً او احناف د خپل رائې په تائید کښې هغه روایات پیش کوي چې په هغې کښې تعدد د طواف او سعی مذکور دي هغه گویا سنداً دومره قوي نه دی څومره چې دا دی لیکن اول خو هغه سمیرح دی مؤول نه دی دویم دا چې د قیاس موافق هم هغه دی والله سبحانه وتعالى اعلم بالصواب

[۱۸۹۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي حُرَيْرَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: "لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلَّا طَوَافًا وَاحِدًا طَوَافَهُ الْأَوَّلُ".

۱) په دي باندې انور شاه فرمائي چه دا اختلاف رائې نه دي بلکه اختلاف د تخريج دي د شافعيه د مشائخو تخريج دادي اود احنافو مشائخو تخريج هغه دي.

۲) صحیح مسلم للحج ۱۷ (۱۲۱۳)، سنن النسائي للحج ۱۸۲ (۲۹۸۹)، (تحفة الأشراف: ۲۸۰۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للحج ۱۰۲ (۹۴۷)، سنن ابن ماجه للعنك ۳۹ (۲۹۷۲)، مسند احمد (۳/۳۱۷) صحیح

د جابر بن عبد الله نه روایت دې چې نبی کریم ﷺ اودهغه صحابه کرامو دصفا اودمروه په مینځ کښې به صرف یو سعی کړې وه یعنې په اول ځل طواف قدوم یا طواف عمرې سره. قَالَ: مَمِغْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: "لَمْ يَطْفُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلَّا طَوَافًا وَاحِدًا طَوَافَهُ الْأَوَّلُ".

دا د باب اولنې حدیث دې چې په دې کښې د طواف ذکر نشته بلکه سعی بین الصفا والمروه مذکور ده چې پیغمبر ﷺ صرف یو سعی او فرمائیله زمونږ له طرفه د دې جواب دا دې چې مراد دا دې چې پیغمبر ﷺ د حج دپاره صرف یو سعی او کړه او دا صحیح ده ځکه چې په حج کښې خو طوافونه ډیر وی (طواف قدوم، طواف زیارت او طواف وداع) لیکن سعی صرف یو ځل وی لیکن که یو سرې حج سره عمره هم کوی کما فی القرآن والتمتع، نو ښکاره خبره ده چې دهغې دپاره به طواف او سعی هم جدا او مستقل کوی د نورو دلائلو په بناء باندې

[۱۸۹۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ لَمْ يَطُفُوا حَتَّى رَمَوْا الْجَمْرَةَ".

دعائشي رحمه الله نه روایت دې چې اصحاب رسول کوم چې دهغه سره وو هغه جمرې لره په گیتو سره دویشتلونه. پس طواف کړې وو.

تشریح: قوله: عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ لَمْ يَطُفُوا حَتَّى رَمَوْا الْجَمْرَةَ". دا دویم حدیث دې، د دې مضمون دا دې چې صحابه کرامو کښې چا هم د بیت الله طواف د جمره عقبه د رمی نه مخکښې نه دې کړې په دې روایت باندې اشکال ظاهر دې ځکه چې د نورو روایتونو نه خو دا معلومېږي چې هغې ټولو حضراتو په څلورمه (۴ ذی الحجه) باندې مکې ته د رسیدلو سره طواف کړې وو بیا دا وئیل څنگه صحیح دی چې د رمی جمره نه مخکښې ئې طواف نه وو کړې لهذا د دې مطلب به دا اخستلې شی چې د دې نه د راوی مقصود د مطلق طواف نفی نه ده بلکه د طواف افاضه نفی مراد ده ځکه چې په یوم النحر کښې چې کوم افعال اربعه کیږي (رمی، ذبح، حلق او طواف) په هغې کښې دا طواف زیارت د رمی نه پس او کړې شو د رمی نه قبل چا هم اونکړو او یا دا اووئیلې شی چې د دې نه مراد هغه صحابه دی چې د هدی بوتلونکي وو او مطلب دا دې چې هغې خلقو طواف للاحلال د رمی نه پس او کړو او د دې نه مخکښې اگرچه هغوی طواف کړې وو لیکن هغه لاجل الاحلال نه وو ځکه چې سوق هدی د تحلل نه مانع ده، یا دا اووئیلې شی چې د دې تعلق هغې صحابو سره دې چې غیر سائق الهدی وو او مطلب دا دې چې هغوی د حج دپاره طواف د رمی نه مخکښې نه وو کړې او د دې نه مخکښې ئې اگرچه طواف کړې وو لیکن هغه د حج دپاره نه وو بلکه د عمرې دپاره وو، (۲) (بدل)

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۶۰۱)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / الحج (۱۷۲، ۱۷۳) (صحیح)
(۲): ځکه چې دا خلق د فسخ الحج الی العمره مامور وو دغې خلقو خو د عمرې طواف او سعی په شروع کښې کړې وه بیا ئې روستو چې کوم طواف زیارت او کړو هغه ئې د رمی جمره نه پس او کړو. والله اعلم.

[۱۸۹۷] (۱) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّنُ، أَخْبَرَنِي الشَّافِعِيُّ، عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهَا: "طَوَّافُكَ بِالْبَيْتِ وَيَبْنَ الْعَصَا وَالْمَرْوَةَ يَكْفِيكَ لِحْجَتِكَ وَعُمْرَتِكَ"، قَالَ الشَّافِعِيُّ: كَانَ سُفْيَانُ رُبَّمَا قَالَ: عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ، وَرُبَّمَا قَالَ: عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا.

دعائشي رحمه الله نه روایت دي چې نبی کریم ﷺ د هغه ته فرمائيلى وو ستادبيت الله طواف او د صفا مروه سعى ستا حج او عمرې لره کافی دي شافعي فرمائي چې سفيان کله سند داسي بيانوي عن عطاء عن عائشة رضي الله عنها او کله داسي وائي قال لعائشة رضي الله عنها.

تشریح: قوله: عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهَا: "طَوَّافُكَ بِالْبَيْتِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا.

د دې حديث نه هم جمهور استدلال کوي چې د قارن دپاره يو طواف او يو سعي ده زمونږ له طرفه د دې جواب دا دي چې دا استدلال خو په دې مبني دي چې حضرت عائشه رضي الله عنها قارنه وه او زمونږ په نزد داسي نه ده بلکه زمونږ تحقيق دا دي چې هغه مفرده وه (کما سبق مفصلاً في احرام عائشة) لهذا مطلب دا دي چې اگرچه تاسو صرف حج کړې دي عمره مو نه ده کړې ليکن شروع کښې اراده خو د دواړو په دې وجه دا طواف او سعي من حيث الاجر والنية دواړو دپاره کافی دي (۱) او يا دا اووييلي شي چې د دوی دا گمان حضرت عائشي رضي الله عنها ته په دې گمان باندې وو چې هغوی په شروع کښې طواف عمره کړې وو او د هغوی د حيض وغيره قصه د پيغمبر ﷺ ذهن کښې نه وه بدل عليه قوله صلى الله عليه وسلم او ما طفت ليالي قدمنا (۲) کما في بعض الروايات والله تعالى اعلم (بذل) قال المنذري واخرجه مسلم في صحيحه (عون)

بَابُ الْمُلْتَزِمِ

باب د ملتزم بيان

دا باب په صحاح سته کښې صرف په دواؤ کتابونو کښې دي دلته په سنن ابوداؤد کښې او سنن ابن ماجه کښې او د ملتزم متعلق حديث هم د صحاح سته صرف په دې دواؤ کتابونو کښې دي هسې بيهقي وغيره کښې هم دي بيهقي کښې د ابن عباس رضي الله عنهما نه روایت دي مابين الركن والباب (۱) ته ملتزم وييلي کيږي چې کوم کس هم دي سره پيوست شي (۲) او دعا غواړي نو هغه قبلېږي (تهذيب السنن لابن القيم) او علامه زرقاني په حواله د ابن عبدالبراس د ابن عباس نه مرفوعاً روایت کړې دي (کما في الاوجز ص ۷۳۵ ج ۳) د مناسک حج په کتابونو کښې امام نووي او ملاعلي قاري ليکلي دي چې د طواف وداع نه فارغ کيدو نه پس حاجي دپاره

(۱): تقرده به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۸۱) (صحيح)

(۲): په دې جواب باندې دا اشکال کيږي چې که داسي وو نو بيا ددې ارشاد گرامی فائده څه ده؟

(۳): وقد تقدم الاستدلال بهذا الحديث في باب الأفراد ذيل عمرة التعميم.

(۴): يعنى د بيت الله د ديوال هغه حصه کومه چې دبيت الله د دروازي اود حجر اسود په مينځ کښې ده.

(۵): د پيوست کيدو صورت په حديث الباب کښې دا مذکور دي چې دغه خای کښې خپل مخ، او سينه او د دواړو لاسونو مړوندونه خواره کړي دغه حصي سره ئي اولگوي او په ژړا ژړا دعا گاني او غواړي.

مستحب دی چې عتبة البيت د بيت الله شريف د دروازي چوکهټ، ښکل کړی او ملتزم شريف سره پيوست شی او دعا او غواړی د حضرت شاه ولي الله صاحب دهلوی قدس سره په المسلسلات کښې هم استجابة الدعاء عند المتلزم په حديث مرفوع په روايت ابن عباس کښې موجود دی چې په هغې کښې دا دی چې هر راوی د روايت په وخت خپل شاگرد ته دا اووي چې ما هلته دعا غوښتلې ده او قبول شوې ده تذکرة الخليل کښې ليکلې دی حضرت سهارنپوری رحمه الله به فرمائيل چې په ملتزم باندې ما د الله تعالی نه درې دعاگانې غوښتلې وې چې په هغې کښې مې د دواؤ (۱) قبلیدل خو اولیدل او د دریمې د الله تعالی د ذات نه توقع ده

[۱۸۹۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَفْوَانَ، قَالَ: "لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ، قُلْتُ: لَأَلْبَسَنَّ ثِيَابِي، وَكَأَنْتَ دَارِي عَلَى الطَّرِيقِ، فَلَا أَنْظُرَنَّ كَيْفَ يَضَعُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْطَلَقْتُ، فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ خَرَجَ مِنَ الْكَعْبَةِ هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَقَدْ اسْتَلَمُوا الْبَيْتَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الْحَطِيمِ، وَقَدْ وَضَعُوا خُدُودَهُمْ عَلَى الْبَيْتِ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطُهُمْ."

عبد الرحمن بن صفوان رضي الله عنه فرمائي چې رسول الله ﷺ كله مکه فتح کړه نو ما او وئيل زه خپلې کړې ضرور اغوندم زما کور هم لاره کښې وو او خامخابه گورم چې رسول الله ﷺ به څنگه کوی چنانچه زه لارم نبی کریم ﷺ ته مې کتل چې نبی ﷺ اودهغه صحابه کرام دبیت الله شريف نه وتلی وو او د دروازي نه تر حطيم پورې ئې دبیت الله شريف استلام کولو هغه خپل مخ دکعبې سره لگولی وو او رسول الله ﷺ دهغه په مینځ کښې وو.

تشریح: قوله: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَفْوَانَ، قَالَ: "لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ، قُلْتُ: لَأَلْبَسَنَّ ثِيَابِي، وَكَأَنْتَ دَارِي عَلَى الطَّرِيقِ، فَلَا أَنْظُرَنَّ كَيْفَ يَضَعُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْطَلَقْتُ، فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ خَرَجَ مِنَ الْكَعْبَةِ هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَقَدْ اسْتَلَمُوا الْبَيْتَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الْحَطِيمِ، وَقَدْ وَضَعُوا خُدُودَهُمْ عَلَى الْبَيْتِ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطُهُمْ."

عبد الرحمن بن صفوان وائی چې په کومه ورځ رسول الله ﷺ مکه مکرمه فتح کړه نو ما خپل زړه کښې سوچ او کړو چې زه به اوس په خوشحالي کښې کپړې واچوم او اوبه گورم چې اوس حضور اکرم ﷺ څه کوی هغوی وائی چې زموږ کور په لار کښې وو

وقد استلموا البيت من الباب الى الحطيم نو ما اولیدل پیغمبر ﷺ او د هغوی صحابه چې د کعبې نه بهر راوتلو نه پس د بیت الله شريف هغې حصې سره پيوست وو چې د باب کعبه او حطيم مینځ کښې دې په دې روايت باندې اشکال دا دې چې ملتزم خو د هغې حصې نوم دې چې من الباب الى الحجر دې نه چې من الباب الى الحطيم؟ د دې جواب بعضې علماؤ دا ورکړې دې چې دا ضروری نه ده چې حضور ﷺ هم په هغې خلعو کښې شامل وو بلکه پیغمبر ﷺ په اصل ملتزم باندې موجود وو، او حضرت سهارنپوی د دې دا

۱، اول دا چې په دغه زمانه کښې په حجاز کښې د شريف حسين د بغاوت په وجه کومه سخته بدآمني وه دهغې امن سره بدلیدل، دویم تصنیف د بذل المجهود تکمیل د مدینې منورې په قیام کښې، دریم د مدینې مرگ ملاویدل، الله تعالی په خپل فضل سره دا دریمه دعا هم قبوله کړه.

۲: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۹۷۰۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۴۳۰، ۴۳۱) (ضعیف)

توجیه کړې ده چې ممکن ده اصل روایت کښې خو من الباب الی الحجر وی لیکن یو راوی ته اشتباه شوې وی چې هغه حجر (بفتح الحاء) لره حجر (بکسر الحاء) گنرلې وی او حجر (بالکسر) حطیم ته ونیلې کیږي بیا ئې دا او کړل چې دا روایت ئې بالمعنی ذکر کړو او وې وئیل چې من الباب الی الحطیم (د کوم ځانې نه کوم ځانې ته خبره اورسیده) (۱) والله تعالی اعلم بالصواب ۱۲

[۱۸۹۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الْمُثَنَّى بْنُ الصَّبَّاحِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "طُفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ، فَلَمَّا جِئْنَا دُبُرَ الْكَعْبَةِ، قُلْتُ: أَلَا تَتَعَوَّذُ؟ قَالَ: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ وَأَقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَّيْهِ هَكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطًا، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ."

عمرو بن شعيب رضي الله عنه د خپل پلار نه روایت کوی چه به ماد عبد الله بن عمرو نه سره طواف او کړو کله چه و مونږ دکعبې په شاطرف باندې راغلونوماو وئیل و آیا تاسو تعوذ نه کوئ هغه اوفرما ئیل مونږ په الله سره و پناه غواړو د دوزخ نه بیاروان شو تردې پورې چه و دحجر اسود استلام ئې او کړو اود حجر اسود او د دروازي په مینځ کښې اودریدو بیاني خپله سینه او مخ په هغې باندې کیخودو او خپلو لاسونو او تلو لره ئې داسې کړل اودې لره ئې ښه خواره کړل بیاني او وئیل ما رسول الله صلی الله علیه و آله لره په داسې کولو سره لیدلې دې،

[۱۹۰۰] (۲) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا السَّائِبُ بْنُ عَمْرٍو الْمَخْزُومِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُودُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَيَقِيْمُهُ عِنْدَ الشَّقَةِ الثَّالِثَةِ وَمَا يَلِي الرُّكْنَ الَّذِي يَلِي الْحَجَرَ وَمَا يَلِي الْبَابَ، فَيَقُولُ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتَيْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّي هَاهُنَا، فَيَقُولُ: نَعَمْ، فَيَقُومُ فَيُصَلِّي."

محمد بن سائب د خپل پلار نه روایت کوی چه هغه د عبد الله بن عباس رضي الله عنه لاس نیولې وو او تلل او هغوی لره ئې د دریم گوټ سره اودرولو کوم چه د حجر اسود سره د دروازي دکعبې سره دې نوابن عباس رضي الله عنه به هغوی ته وئیل آیا خبر درکړې شوې دې تاسوته چه رسول الله صلی الله علیه و آله به دلته کښې مونځ کولو سه نوهغه به وئیل او بیا به هغه اودریدلو او مونځ به ئې و کولو
تشریح: قوله: کان یعقود ابن عباس فیقیمه عند الشقة الثالثة الشقة الثالثة (دریمه ټکره)

(۱) خو بعض نورو شارحینو لیکلې دی چه ملتزم خو ما بین الباب والرکن الاسود ته ونیلې شی دا خبره متعین دې، خو د حطیم په مصداق کښې اختلاف دې یو قول دا دې چه د کعبې شمالي طرف ته چه کوم دیوال دې کوم چه د بیت الله دا حصه گیره کړې ده کوم چه په تعمیر سره وړوکې شوې دې، دویم قول دا دې چه حطیم او حجر د هغه زمکې نوم دې کوم چه دې دیوال راگیر کړې دې، او دریم قول دا دې چه حطیم ما بین الرکن الاسود والباب ته ونیلې شی (کوم ته چه ملتزم ونیلې شی) لهذا په دې اخری قول باندې د ابوداؤد په دې روایت باندې هیڅ اشکال نشته ۱۲

(۲) سنن ابن ماجه / المناسک ۳۵ (۲۹۶۲)، (تحفة الأشراف: ۸۷۷۶) (حسن)

(۳) سنن النسائي / الحج ۱۲۳ (۲۹۲۱)، (تحفة الأشراف: ۵۳۱۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱۰/۳) (ضعيف)

د حديث شرح :

حضرت سهارنپوی په بذل المجهود کښې فرمائی ملتزم د بیت الله د دیوال دریمه ټکره په دې لحاظ سره ده چې د بیت الله په کوم دیوال کښې دروازه ده د هغې درې حصې دغه شان شوې چې یو ټکره خو د هغې دیوال ده چې د رکن عراقی نه تر د بیت الله د دروازې د بازو پورې ده او دویمه ټکره هغه چې په هغې کښې په خپله دروازه ده او دریمه ټکره هغه ده چې د دروازې د دویم بازو نه تر د رکن حجر اسود پورې ده او هم دې ته ملتزم وئیلې شی

قوله: مما يلي الركن الذي يلي الحجر مما يلي الباب

د بیت الله شریف د دیوال هغه حصه چې هغې کونې سره متصل ده چې هغې سره متصل حجر اسود دې (یعنی یو طرف سره او دویم طرف سره متصل دې باب کعبه سره)

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما آخر کښې نابینا شوې وو په دې وجه به عبدالله بن السائب د هغوی لاس نیولو او هغې ځانې ته به ئې راوستلو ابن عباس ترې تیوس او کړو چې تاسو ته پته ده چې نبی صلی الله علیه و آله به دلته مونځ کولو نو بیا به ابن عباس رضی الله عنهما هم هلته مونځ کولو د دې حدیث نه معلومه شوه چې څنگه د ملتزم التزام کولې شی دغه شان د هغې نزدې مونځ کول هم پکار دی.

باب أمر الصفا والمروة

بابه د صفا او مروه بیان

د صفا مروه په مینځ کښې سعی کول دا د حضرت هاجره رضی الله عنها یادگار دې چې د اوبو په تلاش کښې ئې دلته منډه وهلې وه مشهور واقعه ده (۱) په سعی کښې درې بحثونه دی: (۱) حکمه (۲) د صفا نه مروه او بیا د مروه نه صفا دا دواړه یو چکر دې یا دوه چکرونه دی (۳) بین الصفا والمروة سعی یعنی منډه وهل ضروری دی یا پیاده تگ هم جائز دې.

بحث اول :

د صفا او مروه مینځ کښې د سعی په حکم کښې اختلاف دې په دې کښې خلور اقوال دی د امام شافعی (۱) او امام مالک رحمهم الله د مشهور قول مطابق سعی رکن دې لا يتم الحج الا به اصح الروایتین عن احمد هم دا دې او (۲) د احنافو په نزد واجب دې چې د دې په ترک

(۱) چه کله ابراهیم عليه السلام د الله پاک په حکم سره سیده هاجره رضی الله عنها او د هغه وړوکې خونې سیدنا اسماعیل عليه السلام په وادی غیر ذی ذرع (بیابان) کښې چرته چه اوس مسجد حرام دې پرخودلو نو کومې اوبه چه د هغې سره په مشک کښې وې چه کله هغه ختمې شوې نو اوس هغه د اوبو په لتون کښې اوتله مخامخ ورته صفا غونډی وه هغې ته اوختله خو اوبه ورته ملاؤ نه شوې، بیا ئې د ماشوم په فراق کښې لاندې راكوزه شوه او په منډه د خپل ماشوم لیدو لره راغله بیا دوباره مروه غونډی ته هم د دې اوبو په لتون کښې اوختله دغه شان اووه کرته صفا او مروه ته اوختله او په اووم کرت باندې چه هلته راغله نو گوری چه ماشوم چرته خپې وهی هلته د الله پاک په رحمت سره چینه راوتله کومې ته چه زمزم وتیلې شی، الحاصل الله پاک ته د هغې دا ادا خوښه شوه او د همیشه دپاره په حج کښې د سعی سنت جاری شو. ۱۲

سره دم واجب کيږي هم دا د امام مالک رحمه الله هم يو روايت دې (۳) د سفيان ثوري رحمه الله په نزد چې په هيره سره ترک کړې شي نو په دم سره تلافی کيږي شي البته قصداً چې پريخودې شي نو بيا نه کيږي هم دا د عطاء قول دې (۴) د ابن عباس رضي الله عنهما په نزد سنت دې وهو روايه عن احمد (لامع وفتح الباری) د وجوب دليل د مسند احمد روايت دې حبيب بن ابی تجره مرفوعاً روايت کوي ما د پیغمبر ﷺ نه اوریدلې دی چې کله ئې سعی کوله کتب علیکم السعی فاسعوا...، دغه شان حدیث د مسلم دې ما اتم الله الحج امرئ ولا عمرته لم یطف بین الصفا والمروة (عون)

بحث ثانی :

د صفا نه مروه یو چکر شمارلې شي او بیا د مروه نه صفا ته واپسی دا دویم چکر دې هکذا عندالجمهور خلافاً لبعض الشافعية والطحاوی من الحنفیه د هغوی په نزد د صفا نه مروه پورې او بیا د مروه نه صفا پورې دا دواړه یو چکر دې

بحث ثالث :

بطن وادی (۱) کښې سعی کول یعنی منډه وهل مستحب دی که څوک د دې په ځانې تګ اختیار کړي نو بالاتفاق جائز دې لیکن صرف خلاف اولی کار دې

[۱۹۰۱] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ وَحِيدٍ ابْنِ السَّرِّحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّينِ: أَرَأَيْتَ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَى: إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ١٥٨، فَمَا أَرَى عَلَى أَحَدٍ شَيْئاً أَنْ لَا يَطَّوِّفَ بِهِمَا، قَالَتْ عَائِشَةُ: كَلَّا، لَوْ كَانَ كَمَا تَقُولُ، كَانَتْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطَّوِّفَ بِهِمَا، إِنَّمَا أَنْزَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ فِي الْأَنْصَارِ، كَانُوا يَهْلُونَ لِمَنَاةَ وَكَانَتْ مَنَاةَ حَذْوَقْدِيدٍ وَكَانُوا يَتَحَرَّجُونَ أَنْ يَطُوفُوا بَيْنَ الصَّافَا وَالْمَرْوَةِ، فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ، سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ١٥٨.

عروه بن زبیر رضي الله عنه فرمائي چه ما عائشې رضي الله عنها ته او وئيل اوزه په دغه ورځو کښې نوجوان ووم ماته خبر راکړئ دالله تعالی ددې فرمان په باره کښې: «إِنَّ الصفا والمروة من شعائر الله» نه زه دا گنهم که چرې څوک ددې په مینځ کښې سعی اونه کړی چه په هغه باندې څه حرج نشته عائشې رضي الله عنها او فرمائیل بالکل نه لکه چرې دا خبره داسې وه لکه څنگه چه ته وائي نویابه

۱، یعنی ددواړو غرونو د مینځ هغه حصه کومه چه هواره ده چه په هغې کښې ښکته پورته نشته، اود کوم ځای نه چه ښکته راکوزیدل شروع کيږي هلته سعی مستحب نه ده بلکه مشی اگرچه نن صبا تقریباً توه حصه هواره کړې شوې ده په دې وجه بطن وادی کښې دوه ښې لگولې شوی دی کوم ته چه میلین اخضرین وئیلې شي

۲: صحيح البخاري للحج ٧٩ (١٦٤٣)، والعمرة ١٠ (١٧٩٠)، وتفسير البقرة ٢١ (٤٤٩٥)، وتفسير النجم ٣ (٤٨٦١)، سنن النسائي للحج ١٦٨ (٢٩٧١)، تحفة الأشراف: ١٦٨٢٠، ١٧١٥١، وقد أخرجه: صحيح مسلم للحج ٤٣ (١٢٧٧)، سنن الترمذي لتفسير سورة البقرة (٢٩٦٩)، سنن ابن ماجه والمناسك ٤٣ (٢٩٨٦)، موطا امام مالك للحج ٤٢ (١٢٩)، مسند احمد (١٤٤٨، ١٦٢، ٢٢٧) (صحيح)

آیت کریمه داسې وو («فلا جناح علیه ان لا يطوف بهما») که چری دوی ددې سعی اونکړی نو په : دوی باندې څه گناه نشته دې په اصل کښې دا آیت دانصارو په باره کښې نازل شوې وو دې خلقوبه دمنات په اراده سره احرام ترلو او دابت دمقام قدید کښې بالمقابل نصب وو اوبیا به دوی دصفا اودمروه په مینځ کښې په سعی کولو کښې حرج گنړلو کله چه اسلام راغې نوهغوی د رسول الله ﷺ نه ددې په باره کښې تپوس اوکړو نوالله تعالی دایت نازل اوفرمائیلو: «ان الصفا والمروة من شعائر الله».

تشریح: قوله: فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ، سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ سورة البقرة آية ۱۵۸.

د عروه او عائشې رضی الله عنه په مابین کښې سوال و جواب

دا حدیث یعنی د عروه د حضرت عائشې رضی الله عنها نه د دې آیت په باره کښې سوال و جواب مختلف طریقو سره ټولو صحاح سته کښې موجود دې د صحیح مسلم په بعضو طریقو کښې څه گړ بر هم شته عروه د حضرت عائشې رضی الله عنها خوریئ او ډیر محبوب او بی تکلف شاگرد دې د عائشې رضی الله عنها نه کثیر الروایه دې هغوی یو ځل د حضرت عائشې رضی الله عنها نه سوال اوکړو چې په آیت کریمه ان الصفا والمروة من شعائر الله الخ کښې په ظاهر دا معلومیری چې حج کښې سعی بین الصفا والمروة ضروری نه ده دې لره سرې ترک کولې هم شی ځکه چې فرمائی فلا جناح علیه ان يطوف بهما چې څوک حج کښې د دې دواړو مینځ کښې سعی اوکړی نو په هغه باندې هیڅ گناه او حرج نشته حضرت عائشې رضی الله عنها جواب ورکړو چې تا غلطه او گنړله^(۱) که داسې وې څنگه چې ته وائی نو بیا داسې کیدل پکار وو فلا جناح علیه ان لا يطوف بهما چونکه دلته طالب علمانه سوال دا وو چې هرکله سعی ضروری ده نو بیا آیت کښې دا طرز ولې اختیار کړې شو چې سعی کولو کښې صرف د حرج نفی کړې شوې ده په دې وجه حضرت عائشې رضی الله عنها دې وضاحت اوکړو انما انزلت هذه الآية في الانصار كانوا يهلون لمناة الخ چې اصل خبره دا ده چې د جاهلیت په زمانه کښې د انصارو دوه ډلې وې یو ډلې به د منات نومې بت حج کولو او دویمې ډلې به د اساف او نائله حج کولو د مناة محل وقوع مشلل وه څنگه چې د صحیح بخاری شریف په روایت کښې دی، علی شط البحر^(۲) یعنی د سمندر په غاړه د قدید مخامخ او د هغې په محاذات کښې او اساف او نائله په صفا او مروه باندې کیخودلې شوې وو، د اساف او نائله والا به منات ته نزدې نه شو تلې او منات والا به اساف او نائله ته نزدې نشو ورتلې بیا چې کله دا دواړه ډلې اسلام کښې داخل شوې نو دواړو ته د صفا مروه سعی کولو کښې اشکال اوشو چې دا څیز خو د جاهلیت رسم دې نو په دې باندې الله تعالی دا آیت کریمه نازل کړو او د دې حرج نفی ئې اوفرمائیله چې کوم

(۱) ځکه چه فاعل د سعی نه د اثم نفی مستلزم نه ده تارک د سعی نه نفی د اثم لره.

(۲) د صحیح مسلم په یو روایت کښې د اساف او نائله باره کښې دادی چه دا دواړه علی شط البحر وو قاضی عیاض دې لره وهم گړخولې دي (بذل).

د هغوی په ذهن کښې وو الحاصل د قرآن کریم دا طرز بیان او تعبیر د مخاطبینو د مافی الذهن په لحاظ سره دې

تنبیه : دا ټول مضمون دلته د ابوداؤد په روایت کښې نشته مونږ په دې سلسله کښې ټول روایات وړاندې کيځودلو سره لیکلې دي او دې لړه هم دغه شان یادول پکار دی او ځان پرې پوهه کول پکار دی ورنه بعضې روایات مبهم او بعضې مختصر او بعضو کښې وهم واقع شوي دي والله الموفق .

[۱۹۰۲] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَمَرَ قَطَافَ الْبَيْتِ وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ وَمَعَهُ مَن يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ"، فَقِيلَ لِعَبْدِ اللَّهِ: "أَدْخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ؟" قَالَ: لَا.

دعبداللہ بن ابی اوفی رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عمره اوکره اودبیت الله طواف ئې اوکړو او دوه رکعتہ ئې اوکړل اودهغه سره هغه خلق ووچہ هغه نبی صلی اللہ علیہ وسلم لره دخلقونه بچ کړې وو دعبداللہ رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړې شوچه ایارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کښې ته داخل شوې وو هغه اووئیل نه

تشریح : قوله: أَدْخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ؟ قَالَ: لَا.

دا سوال و جواب د عمره القضاء سره متعلق دې چې په دې موقع باندې پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بیت الله شریف ته داخل شو که نه؟

د حجة الوداع په سفر کښې حضور صلی الله علیه وسلم

بیت الله شریف ته داخل شو که نه؟

ځان پوهول پکار دی چې مدینې منورې ته د هجرت کولو نه پس مکې مکرمې ته د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم درې ځله تشریف اوری شوي ده اولاً عمره القضاء دپاره ۷ هـ کښې هغه وخت پورې چونکه مکه مکرمه فتح شوې نه وه او په بیت الله شریف کښې مشرکینو بتان کيځودلي وو په دې وجه ورته هغه وخت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم داخل نه شو څنگه چې دې روایت کښې مذکور دی دویم سفر په اتمه (۸) هـ کښې د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فتح مکه دپاره اوشو هغه وخت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بالاتفاق بیت الله شریف ته داخل شوي وو اول ترې پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم هغه ټول بتان بهر راوغورزول د دې نه پس بیت الله شریف ته داخل شو دریمه حاضری د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم لسمه (۱۰) هـ کښې د حجة الوداع په موقع اوشوه په دې سفر کښې دوی بیت الله شریف ته داخل شوي یا نه؟ په دې کښې د علماؤ اختلاف دې بعضي د دې قائل دي او بعضي منکر د کتاب الحج په آخر کښې یو باب راځي باب الصلوة فی الکعبة هلته په دې سلسله کښې څو روایات دی هغه دې اوکتلې شی هلته یو حدیث د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا راځي ان النبي صلی الله علیه وسلم خرج من عندها وهو مسرور ثم رجع الى وهو كئيب د دې روایت باره کښې د

۱: صحيح البخاري للحج ۵۳ (۱۶۰۰)، سنن ابن ماجه للمناسك ۴۴ (۲۹۹۰)، تحفة الأشراف: ۵۱۵۵، ۵۱۵۶، وقد أخرجه صحيح مسلم للحج ۶۸ (۱۳۳۲)، مسند احمد (۳۵۳/۴، ۳۵۵، ۳۸۱)، سنن الترمذي للمناسك ۷۷ (۱۹۶۳) (صحيح)

شرح حدیث دا اختلاف کیږي چې دا حدیث د پیغمبر ﷺ کوم سفر سره متعلق دي چې کوم حضرات دا وائي چې دا حدیث د فتح مکې والا سفر سره متعلق دي د هغې حضراتو رائي خو دا ده چې پیغمبر ﷺ د حجة الوداع په موقع بیت الله شریف ته نه وو داخل شوي ځکه چې د دې حدیث نه علاوه بل یو حدیث داسې نشته چې د هغې نه د حجة الوداع په کال بیت الله شریف کښې د پیغمبر ﷺ دخول ثابت وي نو هرکله چې دا حدیث د حجة الوداع سره متعلق نه دي نو بیا به هم دا منل ضروري وي چې په دې موقع باندې پیغمبر ﷺ نه وو داخل شوي

او چې کوم شرح دا وائي چې د دې حدیث تعلق هم د حجة الوداع سره دي نو هغوی د دې قائل دي چې په دې سفر کښې پیغمبر ﷺ بیت الله شریف کښې داخل شوي وو او ظاهره هم دا ده چې دا حدیث د حجة الوداع سره متعلق دي چې وجه به نې مونږ هم دلته لیکو

[۱۹۰۳] (۱) حَدَّثَنَا تَمِيمُ بْنُ الْمُنْتَصِرِ، أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُونُسَ، أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى، يَهْدِي الْحَدِيثَ، زَادَ: "ثُمَّ أَتَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ فَسَعَى بَيْنَهُمَا سَبْعًا ثُمَّ حَلَقَ رَأْسَهُ".

اسماعيل بن ابی خالد فرمائي چې ما د عبد الله بن ابی اوفی نه دا روایت واوریدلو او داني مزید او وئیل بیانې ﷺ صفا، مروه طرف ته راغې اودهغې په در میان کښې نې اووه چکرونه اولگول او بیاني خپل سراوخرئیلو.

[۱۹۰۴] (۲) حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ جُمَهَانَ، أَنَّ رَجُلًا، قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنِّي أَرَاكَ تَمْشِي وَالنَّاسُ يَسْعَوْنَ، قَالَ: "إِنْ أَمْشِ، فَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمْشِي، وَإِنْ أَسْعَ، فَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْعَى، وَأَنَا شَيْخٌ كَبِيرٌ".

د کثیر بن جمهان رضی الله عنه نه روایت دي چې په بوکس د عبد الله بن عمر، نه د صفا او د مروه په مینځ کښې د سې په باره کښې تپوس او کړو اي ابو عبد الرحمن زه تاسو ته گورم چې تاسو روان یې او خلق منډی وهی هغه او فرمائیل که زه روان یم نو ما خونې رضی الله عنه لره په تللو باندې لیدلې دي او که چرې زه منډې وهم نوماهغه لره په سعی (منډي) سره لیدلې دي اوزه اوس بودا شوي یم.

د حدیث مبارک تشریح :

قوله: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنِّي أَرَاكَ تَمْشِي وَالنَّاسُ يَسْعَوْنَ.. الخ:
دا مخکښې تیر شو چې د صفا مروه مینځ کښې سعی کول مستحب دی او تگ هم جائز دي په دې کښې څه حرج نشته
یو سړی د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه تپوس او کړو چې تاسو د صفا او مروه در میان کښې تگ کوئ او نور خلق سعی کوی دا ولې؟ نو هغوی جواب ورکړو چې که زه تگ او کړم نو بیا صحیح ده او که سعی او کړم نو بیا هم صحیح ده ځکه چې ما پیغمبر ﷺ په سعی کولو

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۱۵۵، ۵۱۵۶) (صحیح)

(۲): سنن الترمذي/الحج ۳۹ (۸۶۴)، سنن النسائي/الحج ۱۷۴ (۲۹۷۹)، سنن ابن ماجه/المناسك ۴۳ (۲۹۸۸)، (تحفة الأشراف: ۷۳۷۳، ۷۳۷۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۳/۲) (صحیح)

باندې هم ليدلې دې او په تگ باندې مې هم ليدلې دې شارحينو د دې مطلب دا ليکلي دي چې د ابن عمر رضي الله عنهما مراد دا دې چې حضور اکرم صلی الله علیه و آله به مسعی کښې سعی کوله او په ممشي کښې به ئې مشى کوله (۱) او د دې نه پس چې ئې او فرمايل وانا شيخ كبير دې باره کښې ئې دا ليکلي دي چې دا دويم جواب دې هغه دا چې ماته دا عذر دې په دې وجه سعی نه کوم قال المنذرى واخرجه الترمذى والنسائى وابن ماجه قال الترمذى حديث حسن صحيح ولفظ الترمذى رایت ابن عمر یمشى فی المسعى فقلت اتمشى فی المسعى الخ (عون)

باب صِفَةِ حَجَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بابه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د حج کا طریقہ

په دې باب کښې مصنف صرف یو حدیث ذکر کړې دې چې د هغې راوی حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه دې چونکه دا حدیث ډیر اوږد دې په دې کښې د حضور اکرم صلی الله علیه و آله د حج قصه د اول نه آخر پورې پوره تفصیل سره مذکور ده په دې وجه دا حدیث د جابر الطویل په نوم سره مشهور دې. (۱)

دا حدیث د افراد مسلم نه دې امام بخاری صاحب رحمه الله د دې تخریج نه دې کړې (۲) صحاح سته کښې دریو ځایونو کښې صحیح مسلم، سنن ابوداؤد او ابن ماجه کښې دا حدیث د اوږدوالی سره مذکور دې او امام ترمذی او نسائی متعدد مقاماتو او ابوابو کښې د دې قطعات ذکر کړې دي صاحب مشکوٰۃ هم دا حدیث ذکر کړې دې

دا حدیث ډیر جامع دې حضرت جابر رضي الله عنه د حضور صلی الله علیه و آله د حج دا قصه د اهل بیت د یو فرد حضرت امام محمد باقر چې د امام زین العابدین ځوی او د حضرت حسین رضي الله عنه نمسي دې په فرمائش باندې ډیره تفصیل او دلچسپي سره اورولې وه امام نووی شرح مسلم

(۱) خو ماته د دې په مطلب کښې دا اشکال دې چه په دې صورت کښې دا اولنې جواب څنگه شو؟ په دې سره د سائل اشکال حل شو ځکه چه د سائل مقصد هم دا وو چه هغه ته په مسعی کښې سعی او په ممشي کښې مشى کول پکار وو (کما هو مقتضى لفظ الترمذی) حال دا چه هغه به په ټول مسافت کښې مشى کوله په دې وجه زما ناقص خیال دا دې چه ابن عمر رضي الله عنهما دلته په خپل کلام کښې په طریقہ د ظرافت توریه استعمال فرمایلي ده، څه گول مول خبره ئې کړې ده چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه هم دواړه قسم ثابت دي، سعی هم او مشى هم (اشکال ولي کوي) بیا د دې نه پس هغوی چه کوم اصل او تحقیقی جواب وو هغه کړې دې چه (انا شيخ كبير والله تعالى اعلم) په توریه کښې دا وی چه متکلم د خپل کلام ظاهر یو څه اخلی او مراد بل څه اخلی ۱۲

(۲) حدیث جابر الطویل د دې نه علاوه یو بل دې چه په هغې باندې امام نووی رحمته الله علیه باب حدیث جابر الطویل ترجمه ترلې ده د مسلم جلد ثانی بالکل په آخر کښې ۱۲

(۳) په ظاهره کښې ځکه چه د دې حدیث طویل مدار په جعفر بن محمد باندې دې، او د جعفر روایت امام بخاری په صحیح بخاری کښې نه دې اخستلي، دا حدیث د جعفر بن محمد نه علاوه په نورو طرقو سره هم نقل دي، خو نورو راویانو دا مطولا نه دې ذکر کړې بلکه مختصرا، پس امام بخاری رحمته الله علیه دا د امام عطاء بن ابی رباح او د مجاهد په طریق سره ذکر فرمایلي دي، واضحه دې وی چه دا حدیث د جابر رضي الله عنه نه روایت کولو والد محمد باقر نه علاوه شپږ راویان نور دي. ابو الزبير، عطاء، مجاهد، محمد بن المنکدر، ابو صالح ذکوان، ابو سفيان طلحه بن نافع الواسطي (ناصر الدين الباني) په دوی کښې د اکثر روایات په صحاح کښې موجود دی او ټول مختصر دي.

کښي د دې حديث ډير تعريف او اهميت بيان کړې دې چې ډير جامع دې په ډيرو فوائدو او اهم قواعدو باندې مشتمل دې فرمائي چې ډيرو علماء کرامو د دې حديث نه کثرت سره د فقهي مسائل مستنبط کړې دي او ابن المنذر په دې باندې يو مستقل جزء تاليف کړې دې چې په هغې کښي د يو نيم سل نه زيات مسائلو استخراج کړې دې او که د کلام استقصاء ئې کوله نو تقريباً دومره مسائل به ئې نور هم مستنبط کړې وو (نوی)

حضرت شيخ په جزء حجة الوداع کښي ليکي شيخ ابن الهمام په فتح القدير کښي د کتاب الحج په شروع کښي اولاً دا پوره حديث ذکر کړو او وې فرمائيل چې زه د کتاب الحج افتتاح د دې حديث مبارک نه کوم فانه اصل کبير واجمع حديث في الباب اه ډيرو حضرات محدثينو او مؤرخينو چې په حجة الوداع باندې ليکل کړې دي نو اکثره په کښي هم دا حديث د خپل تاليف اساس او بنياد ګرځولي دې

د حجة الوداع اسماء عديده

خان پوهول پکار دی چې د حضور ﷺ د دې حج مشهور نوم حجة الوداع دې د دې نه علاوه نور هم نومونه دی پس ديتته حجة الاسلام هم وئيلې شي د حجة الاسلام اطلاق د فقهاء په نزد په فرضي حج باندې کيږي يعنې هغه حج چې د اسلام يو اهم رکن دې پيغمبر ﷺ چونکه د حج فرض کيدلو نه پس صرف هم دا يو حج کړې دې په دې وجه ورته حجة الاسلام وئيلې کيږي او حجة البلاغ هم ځکه چې په دې کښي پيغمبر ﷺ خلقو ته د احکام شرعيه خصوصاً د حج مسائل رسولې دي قولاً وفعلاً او حجة التمام والکمال هم شايد په دې وجه سره چې آيت کریمه اليوم اکملت لکم دينکم واتممت عليكم نعمتي په دې حج کښي نازل شو ليکن ډير مشهور نوم حجة الوداع دې (د واؤ په فتحه سره او کسره هم جائز ده) د دې نوم وجه تسميه ئې دا ليکلې ده چې په دې حج کښي پيغمبر ﷺ مسلمانانو ته رخصت ورکړې وو نو پيغمبر ﷺ او فرمائيل خذوا عني مناسککم لعلي لا اراکم بعد عامي هذا چې زما نه د حج مناسک ښه طريقي سره ياد کړئ شايد چې د دې نه پس زما تاسو سره ملاقات اونه شي

فانده اولی: صحيح بخاری کښي د ابن عمر رضی الله عنهما مقوله مروی ده کنا نتحدث بحجة الوداع والنبي صلى الله عليه وسلم بين اظهرنا ولا ندرى ما حجة الوداع چې د حضور ﷺ په ژوند کښي مونږ د حجة الوداع تذکره خو به کوله ليکن مونږ ته دا خبر نه وو چې د دوی دا حجة الوداع په کوم لحاظ سره ده او ولې دې ته حجة الوداع وئيلې کيږي حافظ ابن حجر د دې په شرح کښي ليکي يعنې بيا چې کله د دې نه پس قريب د پيغمبر ﷺ وفات او شونو مونږ پوهه شو چې دې ته به دې لحاظ سره حجة الوداع وئيلې کيدو چې پيغمبر ﷺ د دنيا نه رخصتيږي) د حضرت گنگوهي رحمه الله په يو تقرير کښي دی چې حضور اکرم ﷺ د انتهائي محبت او عشق په وجه صحابه کرام رضی الله عنهم په شروع کښي د وداع دا لفظ په معنی باندې محمول کولو ته تيار نه وو ليکن بيا مجبوراً منل وو (۱)

(۱) ولعم ما قال شيخ الهند في مرقية شيخه القطب الكنكوهي رحمه الله.

نه گڼي ته که اس جان جهان سے یوں جدا ہو گئے یہ سننے کو چاہئے آئے تھے اک دن جان ہی جان

دويمه څانده : د ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دی چې هغوی به دا تسميه يعنی حجة الوداع مکروه گنرله دغه شان په نيل المارب (فی فقه الحنابلة) کښې ئې هم دا وجه تسميه مکروه ليکلې ده په ظاهره د دې وجه دا ده چې په وداع کښې د ترک معنی موندې کيږي او ښکاره خبره ده چې د حج په شان عظيم عبادت د رخصت کولو او پريخودلو څيز نه دې بلکه بار بار د نيکي کولو يو څيز دې نه دا چې بس يو ځل او کړې شو او بيا چټي

درېيمه څانده : حضرت امام بخاری صاحب رحمه الله د باب حجة الوداع ترجمه د کتاب المغازی په آخر کښې ذکر کړې ده د مغازی نه پس سرايا او بيا وفود لره ترتيب وار ذکر کولو نه پس ئې اخر کښې حجة الوداع ذکر کړې ده ځکه چې دا د پيغمبر صلی الله علیه و آله په سفرونو کښې آخری سفر دې د پيغمبر صلی الله علیه و آله زيات تر سفرونه به دغزوات يا د حج او عمرې دپاره وو حاصل دا چې د امام بخاری صاحب رحمه الله دې باب لره هلته ذکر فقهي حيثيت سره نه دی بلکه تاريخي حيثيت سره دی والله تعالى اعلم

[۱۹۰۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّقْلِيُّ، وَعُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، وَسَلْيَمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِّمَشْقِيُّانُورُ مَا زَادَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ الْكَلِمَةَ وَالشَّيْءَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "دَخَلْنَا عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَيْهِ سَأَلَ عَنِ الْقَوْمِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيَّ، فَقُلْتُ: أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ، فَأَهْوَى يَدَهُ إِلَى رَأْسِي فَتَزَعَّرَ زَيْرِي الْأَعْلَى ثُمَّ تَزَعَّرَ زَيْرِي الْأَسْفَلُ ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ بَيْنَ ثَدْيَيْ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ غَلَامٌ شَابٌّ، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِكَ وَأَهْلًا يَا ابْنَ أَخِي، سَلْ عَمَّا شِئْتَ فَسَأَلْتُهُ وَهُوَ أَعْمَى،

د محمد بن جعفر نه روايت دې فرمائي چه مونږ بي د جابر بن عبدالله انصاري په خدمت کښې حاضر شو مونږ چه کله دهغه خواته اورسيدو هغه ديو يوکس نه تپوس اوکړو څوک ئې تر دې چه ماته راورسيدو نوزمانه ئې هم تپوس اوکړو ماورته اووئيل - زه محمد بن علي بن حسين يم نوهغه خپل لاس زماپه د سرياندي کيخودو زما مخکښ لمن اوبيا ئې وروستنی و لمن اوچته کړه او بيا ئې زماپه دواړو تشوباندي لاسونه و کيخودل اوزه په دې وخت کښې ځوان هلك وم، او راته ئې اووئيل پخیر راغلي دی وی تاته او خوشحاله اوسی پخپل اهل کښې، ای وراره څه چه دی زړه غواړی تپوس اوکړه مادهغه نه تپوس کول غوښتل او هغه وړوند هم وو.

وَجَاءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ فَقَامَ فِي نَسَاجَةٍ مُلْتَفِعًا بِهَا، يَعْنِي ثَوْبًا مُلَفَّقًا، كَلَّمَا وَضَعَهَا عَلَى مَنْكِبِهِ رَجَعَ طَرَفَا هَا إِلَيْهِ مِنْ صِفَرِهَا فَصَلَّى بِنَاوِرٍ دَاوُءَ إِلَى جَنْبِهِ عَلَى الْبُشَجْبِ، فَقُلْتُ: أَخْبَرْنِي عَنْ حُجَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ يَدِيهِ: فَقَعْدَ تَسْعًا، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَثَ تِسْعَ سِنِينَ لَمْ يَحْجَّ، ثُمَّ أَذِنَ فِي الثَّالِثِ فِي الْعَاشِرَةِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجٌّ، فَقَدِمَ الْمَدِينَةَ بِشَرِّ كَثِيرٍ كُلِّهِمْ يَلْتَمِسُ أَنْ يَأْتِمِرَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَعْمَلَ بِمِثْلِ عَمَلِهِ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى أَتَيْنَا ذَا الْحُلَيْفَةِ، فَوَلَدَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ فَأَرْسَلَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ أَصْنَعُ، فَقَالَ: اغْتَسِلِي وَاسْتَدْفِرِي

۱: صحيح مسلم للحج ۱۹ (۱۲۱۸)، سنن النسائي للحج ۴۶ (۲۷۱۳)، ۵۱ (۲۷۴۱)، ۵۲ (۲۷۴۴)، ۷۳ (۲۸۰۰)، سنن ابن ماجه للمناسك ۸۴ (۳۰۷۴)، (تحفة الأشراف: ۲۵۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/ ۳۲۰، ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۴۰، ۳۷۳، ۳۸۸، ۳۹۴، ۳۹۷)، سنن الدارمي للمناسك ۱۱ (۱۸۴۶) (صحيح)

يُثَوِّبُ وَأُحْرِمِي، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ نَاقَتُهُ عَلَى الْبَيْدَاءِ،

خوپه دی وخت کښې دمونځ وخت راغې دمونځ دپاره نې څادر وغورولو اودومره ورکرتې څادر وو که چرې دا څادر دده په ولو غوریدلې وې نو غورزیدلې به وو بهر حال څادر نې ټول کړو او په یو تیاني باندې نې کیخودو اوبیاني مونځ ورکړو ماورته عرض اوکړو چه ماته دښې ﷺ حج بیان کړه؟ نو پخپل لاس کښې اشاره اوکړه او نهه نې وشمیرل، بیاني اووئیل نې ﷺ په مدینه کښې نهه کاله اوسیدلې وو خو حج نې نه وو کړې ددې نه پس په لسم کال باندې اعلان وکړې شو چه نې ﷺ حج ته تلونکې دې ډیر صحابه کرام په مدینه منوره کښې جمع شول اود هریو دا خواهش وو چه دښې ﷺ اتباع اوکړې اوچه کوم عمل نې ﷺ کوی هغه اختیارکړې بهر حال نې ﷺ حج ته روان شو او نور خلق ورسره هم روان شول تردې چه ذوالحلیفه مقام ته ورسیدل دلته په ذوالحلیفه کښې داسماء بنت عمیس خوی محمد بن ابی بکر پیدا شو اسماء نې ﷺ ته څوک اولیرو چه ماله څه کول پکاردې نې ﷺ په جواب کښې اووئیل غسل اوکړه اویوجانگې واغونده او احرام وتره ددې نه پس نې ﷺ په جومات کښې مونځ اوکړو اوپه قصوی اوبڼه باندې سور شو کله چه اوبڼه په بیداء مقام کښې اودریده.

قَالَ جَابِرٌ: نَظَرْتُ إِلَى مَدْيَنَ بَصَرِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ مِنْ رَاكِبٍ وَمَاشٍ وَعَنْ يَمِينِهِ مِثْلَ ذَلِكَ وَعَنْ شِمَالِهِ مِثْلَ ذَلِكَ وَمِنْ خَلْفِهِ مِثْلَ ذَلِكَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَعَلَيْهِ يَنْزِلُ الْقُرْآنُ وَهُوَ يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ فَمَا عَمِلَ بِهِ مِنْ شَيْءٍ عَمِلْنَا بِهِ، فَأَهْلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتَّوْحِيدِ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنْ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَهْلَ النَّاسِ بِهَذَا الَّذِي يَهْلُونَ بِهِ، فَلَمْ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا مِنْهُ وَلَزِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَلْبِيسَتَهُ، قَالَ جَابِرٌ: لَسْنَا نَعْرِفُ الْعُمْرَةَ حَتَّى إِذَا أَتَيْنَا الْبَيْتَ مَعَهُ اسْتَلَمَ الرُّكْنَ فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا ثُمَّ تَقَدَّمَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ فَقَرَأَ: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةَ ١٢٥ فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ،

نوجابر او وئیل څومره پورې چه زمانظر رسیدو ماد نې ﷺ نښې اوکس مخکښې اوشاته طرفونه اولیدل چه دپیدل خلقونه ډک وو اونې ﷺ زمونږ په مینځ کښې وو او قرآن کریم ورباندې نازلیدو او هغه ددې په مطلب پوهیدو مونږ به صرف هغه کارونه سرته و رسول کوم چه به هغه کول، هغه لبيک په اوچت آواز سره اووئیلوچه اي الله زه ستا په درکښې حاضریم ستا په دربار کښې حاضریم ستاسره څوک. شریک نشته اوزه ستا په حضور کښې حاضریم. تمام تعریفونه اونعمتونه ستا شان دې اوحکومت هم ستادي ستاسره هیڅوک شریک نشته اوخلقوهم په تیز آواز سره لبيک وئیل شروع کړل چاچه به په لا ډیر تیز آواز سره وئیل نې ﷺ به هغوی نه منع کول لیکن پخپله به نې لبيک وئیل، جابر ته وائی چه مونږ صرف دحج نیت کړې وو مونږ عمره نه پیژنده مونږ چه دښې ﷺ سره کله کعبې ته داخل شو نو هغه د اول حجر اسود ښکل کړو اوبیاني په اولنو دری چکرونو کښې تیز رفتاری اوکړله اوباتی څلور چکرونه نې داعبدال په حال کښې الله وکړل بیاد مقام ابراهیم طرف ته روان

شول اودا آیت کریمه ئی تلاوت کړو: (واخذوا من مقام ابراهیم) مقام ابراهیم د نبی ﷺ اود کعبی په مینځ کښې وو.

قَالَ: فَكَانَ أَبِي يَقُولُ: قَالَ ابْنُ تَقِيْلٍ وَعُمَانُ: وَلَا أَعْلَمُهُ ذِكْرُهُ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ سَلَمَانُ: وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ بِ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْبَيْتِ فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا، فَلَمَّا دَنَا مِنَ الصَّفَا قَرَأَ: إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٥٨، نَبَذَ أَيْمَانَهُ إِلَيْهِ، فَبَدَأَ بِالصَّفَا فَزَيَّ عَلَيْهِ حَتَّى رَأَى الْبَيْتَ فَكَبَّرَ لِلَّهِ وَوَحْدَهُ، وَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُخَيِّبُ وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ، ثُمَّ دَعَا بَيْنَ ذَلِكَ وَقَالَ مِثْلَ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ،

نبی ﷺ په دوه رکعتونو کښې (قل هو الله احد) او (قل يا ايها الكافرون) اولوستل او بيا د حجر اسود طرف ته راغي او حجر اسود ئې ښکل کړو بيا د جومات د دروازی د طرف نه د صفا غر طرف ته روان شو کله چه صفا ته نژدې شونودا آیت کریم: (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ) تلاوت و کړو، اوبيا ئې او فرمائیل مونږ به سعی ددې غرنه ذی شروع کوو د کوم چه الله تعالی مخکښې نوم اخستلی ذی دې نو د صفا نه تې شروع او کړله اود صفا ډیر ئې ته وختلو تردې چه بیت الله ورته ښکاره شونود تکبیر آواز ئې وکړو او د الله تعالی توحید ئې بیان کړو، اوبيا ئې به او فرمائیل چه الله یو دې دهغه نه علاوه بل څوک حقدار د بندگي نشته دهغه څوک شریک نشته او هغه د لره بادشاهی ده اود تعریف مستحق هم الله تعالی دې او هم هغه ژوندی کول او مړه کول کوی او هغه په هر څه باندې قادر دې، دهغه نه علاوه څوک رښتونی بل معبود نشته هغه یواځی دې او هغه خپله وعده پوره ئې کړه اود خپل نبی امداد ئې وکړو، او د کفارو د لونه یواځی د الله شکست ورکړو او ددی په مینځ کښې ئې بيا دعا وکړه، او د غسې ئې درې ځله او وښل.

ثُمَّ نَزَلَ إِلَى الْمَرْوَةِ حَتَّى إِذَا انْصَبَتْ قَدَمَاهُ رَمَلَ فِي بَطْنِ الْوَادِي حَتَّى إِذَا صَعَدَ مَشَى حَتَّى أَتَى الْمَرْوَةَ فَصَنَعَ عَلَى الْمَرْوَةِ مِثْلَ مَا صَنَعَ عَلَى الصَّفَا حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ الطَّوَافِ عَلَى الْمَرْوَةِ، قَالَ: إِنِّي لَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِ مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمْ أَسْقِ الْهَدْيَ وَلَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ لَيْسَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُحْلِلْ وَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً، فَحَلَّ النَّاسُ كُلُّهُمْ وَقَصَرُوا إِلَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ، فَقَامَ بِرَأْفَةِ بْنِ جُعْشَمٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِيْعَامَنَا هَذَا أَمْ لِلْأَبَدِ؟ فَشَيَّكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصَابِعَهُ فِي الْأُخْرَى، ثُمَّ قَالَ: دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ هَكَذَا مَرَّتَيْنِ، لَا بَلَّ لِلْأَبَدِ أَبَدٍ، لَا بَلَّ لِلْأَبَدِ أَبَدٍ،

بيا د مروه دتلو دپاره د صفا نه راكوز شو، كله چه د نبی ﷺ قدمونه د مرو په خاوره كښې داخل شول نو په جلتی سره لاړو، كله چه دمخ خكته تلونه فارغ شو او پورته ختل ئې شروع كړل نو په معتدل رفتار سره روان شو تردې چه مروه ته ورسيدو او كوم اعمال چه ئې په صفا كښې كړی وو هغه شان ئې دلته هم وكړل كله چه په مروه كښې آخرنی چكړ ختم شول نو اوئی فرمائیل: كه چرې ماته هغه حال معلوم وی كوم چه راته اوس معلوم شو نو دخان سره به مې قربانی نه وو راوستلی، اود حج په خای به مو عمره كړی وه ليكن په تاسو كښې چه و دچا سره قربانی نه وی هغه گسان دی احرام پرانيزی اوحج دی په عمره بدل كړی چنانچه

تولو خلقو احرامونه لری کړل او وپخته ئې کم کړل مگر علاوه د نبی ﷺ اودهغه چانه چه دچاسره قربانی موجوده وه په دې وخت کښې سراقه بن جعشم پاخیدو او عرض ئې وکړو ای دالله رسوله داعمل (حج ختمول بر او عمره کول) صرف ددې کال دپاره دی او که دهمیشه دپاره دی نو نبی ﷺ دیولاس گوتی دبل لاس په گوتو کښې واچولی او وئی فرمائیل: عمره په حج کښې داخل شوه، یو ځل دوه ځله نه بلکه دهمیشه دپاره.

قَالَ: وَقَدِمَ عَلَيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَنِ بَدْنُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِمَّنْ حَلَّ وَلَبَسَتْ ثِيَابًا صَبِيغًا وَاكْتَحَلَتْ، فَأَنْكَرَ عَلَيَّ ذَلِكَ عَلَيْهَا، وَقَالَ: مَنْ أَمَرَكَ بِهَذَا؟ فَقَالَتْ: أَبِي، فَكَانَ عَلَيَّ، يَقُولُ بِالْعِرَاقِ: ذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحَرِّشًا عَلَى فَاطِمَةَ فِي الْأَمْرِ الَّذِي صَنَعْتَهُ مُسْتَفْتِيًا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِي ذَكَرْتُ عَنْهُ فَأَخْبَرْتُهُ أَنِّي أَنْكَرْتُ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي بِهَذَا، فَقَالَ: صَدَقْتَ صَدَقْتُ، مَاذَا قُلْتَ حِينَ قَرَضْتَ الْحَجَّ؟ قَالَ: قُلْتُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَهْلٌ بِمَا أَهْلُ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَإِنَّ مَعِيَ الْهَدْيَ فَلَا تَحْلِلْ،

راوی وائی چه علی رضی الله عنه دیمن نه د نبی ﷺ اونی راوستلی وی او حج ته راغلی وو نو فاطمه رضی الله عنها ئې اولیدله چه احرام ئې پرانستلی وو اورنگ دار لباس ئې اغوستلی وو او سترگی ئې توری کړی وی علی رضی الله عنه دفاطمې داعمل بنه ښکاره نشونو اوئی وئیل: تاسوته چا وئیلی دی چه داسی وکړئ؟ هغې ووئیل نبی ﷺ، جابر رضی الله عنه ووئیل چه علی رضی الله عنه به په عراق کښې وئیل چه زه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم چه فاطمه داسې وائی اوماته بنه نه ښکاري، اوهغه وائی چه زما پلار وئیلی دی، نبی ﷺ او فرمائیل فاطمې رښتیا وئیلی دی، تاداحرام ترلو په وخت کښې دخه شی نیت کړی وو؟ علی رضی الله عنه ووئیل ماداسې نیت کړی وو چه وای زما دهغه عمل په نیت احرام ترم دکوم عمل دپاره چه نبی ﷺ احرام ترلې دی، نبی ﷺ او فرمائیل چه زما سره خوهديه یعنی قربانی ده ته هم اوس احرام مه ختموه،

قَالَ: وَكَانَ جَمَاعَةُ الْهَدْيِ الَّتِي قَدِمَ بِهَا عَلَيَّ مِنَ الْيَمَنِ وَالَّذِي أَتَى بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ مِائَةً فَحَلَّ النَّاسُ كُلُّهُمْ وَقَصَرُوا إِلَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ وَوَجَّهُوا إِلَى مَنَى أَهْلُوا بِالْحَجِّ، فَكَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِمِنَى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءَ وَالصُّبْحَ ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَأَمَرَ بِقَبَّةٍ لَهُ مِنْ شَعْرِ قُضْرِبَتْ بِبُحَيْرَةِ فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا تُشْكُ قُرَيْشٌ أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَعَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ بِالْمَزْدَلِفَةِ كَمَا كَانَتْ قُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقَبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِبُحَيْرَةِ فَتَزَلَّ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقُضَاءِ فَزَحَلَتْ لَهُ فَكَرِبَ حَتَّى أَتَى بَطْنَ الْوَادِي، فَخَطَبَ النَّاسَ،

جابر رضی الله عنه وئیلی دی چه نبی ﷺ دمديني نه دومره دقربانی څاروی راوستلی وو څومره چه علی رضی الله عنه راوستلی وو، دتولو څاروو تعداد سلوته ورسیدو، تمام صحابه کرام حلال شول او وپخته ئې کم کړل او احرامونه ئې پرانستل، مگر نبی ﷺ اوهغه کسان دچاسره چه قربانیانې موجودی وی هغوی داحرام په حالت کښې پاتی شول، کله چه یوم الترویة تمام عازمین حج منی ته متوجه شول اود ارکان حج دادا کولو دپاره ئې احرامونه وتړل اونی نبی ﷺ په خپله سورلئ سور شو او دماسپڅین اومازیگر اوماښام اوماسخوتن مونځونه ئې

په مني کښې وکړل په ورپسې ورځ ټي دسحر مونځ وکړ او د نمرختوپوري ايسار ووييائي
په نمره مقام کښې دخپلې خيمې لگولو حکم وکړ وکومه چه دورې نه جوړه وه اوبيا و دمنې
نه عرفات ته روان شو او د قريشو خلقوپه دې کښې شک نه کولو چه نبی ﷺ به په مزدلفه،
دمشعرالحرام سره نژدې قيام کوي لکه څنگه چه به د قريشود جاهليت په دور کښې هلته
قيام کولو نبی ﷺ نور هم مخکښې لارو تردې چه عرفات د ته ورسيدونووی ليدل چه په
نمره مقام کښې خيمه « ودرولی شوی ده هغه دلته دمه وکړله کله چه نمر بنه گرم شو
نودقصوی اوبسې د راوستو حکم ټي وکړو چنانچه په هغه اوبښه باندي پالان (زين) ايښودلی
شوی وو، نبی ﷺ ورباندي سور شو تردې چه وادی مقام ته راغی او هلته ټي خطبه ورکړه.

فَقَالَ: إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا إِنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ
أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْضُوعٌ وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ وَأَوَّلُ دِمَاءٍ أَضَعُهُ دِمَاؤُنَا دَمٌ، قَالَ عُمَانُ: دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ،
وَقَالَ سُلَيْمَانُ: دَمُ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَقَالَ بَعْضُ هَؤُلَاءِ: كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَيْتِ سَعْدٍ، فَقَتَلَتْهُ
هَذِهِ بِلِ وَرَبَّ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ رِبَا أَضَعُهُ رِبَا رِبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، اتَّقُوا اللَّهَ فِي النَّسَاءِ
فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةٍ مِنَ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ وَإِنَّ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فَرْشَكُمْ أَحَدًا
تَكْرَهُنَّ فَإِنْ فَعَلْنَ فَأُضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِجٍ وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَإِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا
لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَمَمْتُمْ بِهِ: كِتَابَ اللَّهِ وَأَنْتُمْ مَسْئُولُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟ قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ
وَأَذِيتَ وَنَصَحْتَ، ثُمَّ قَالَ بِأَصْبَحِهِ السَّبَابَةُ يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكِهَهَا إِلَى النَّاسِ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ
اشْهَدْ.

او وني فرماييل اي خلقو ستاسو خانونه او مالونه په تاسو کښې په يوبل باندي حرام دی
لکه څنگه چه نن ورځ ده په دې مياشت کښې او په دې ښار کښې. پوهه شی د جاهليت د دور
هر رسم زما دخپرونه الی لاندې کړې شو او چا چه د جاهليت په دور کښې څومره قتلونه کړي
وی ټول معاف دی او اولني خون کوم خونونه چه په علاقه کښې شوی دی هغه معاف کوم
او هغه خون د ربیعه بن حارث بن عبدالمطلب دې (د نبی ﷺ د تره خوي) بعضو وئیلی دی چه
ربیعه بن حارث د بنی سعد قبیلې پی ځکلی وو لله اود هزیل قبیلې والا کسانو قتل کړې وو،
بله دا خبره سوق ده چه څومره سود د جاهليت د دور د خلقو په ذمه لله د هغه معاف شو،
او اولني سود چه زه ټي معاف کوم هغه خپل سود دې کوم چه د عباس بن عبدالمطلب دې
ځکه چه سود بالکل بند کړې شوې دې بله دا چه اي خلقو تاسو ټول د زنانو په باره کښې
د الله نه ویره وکړئ ځکه چه تاسو دوی لره د الله تعالی په امان سره په قبضه کښې اخستلی
دی (مراد ټي د زنانو د حقوقو د ادا کولو وعده کول دي) اود الله په حکم سره تاسو د دوی
شرم گاهونه حلال کړي دی اوستاسو دپاره په زنانو باندي دا حق دې چه دوی ستاسو
بسترونه داسې څوک نه راوولی دچا راتلل چه تاسو بد گنځئ، او که چرې دوی داسې اوکړي
نو تاسو دوی لره اووهی اوداسې سخت وهل مه ورکوي چه هډوکی یسې مات شی یا ښکاره
زخم جوړ شی، اود زنانو دپاره په تاسو باندي دا حق دې چه دوی ته درواج مطابق خوراک
څښاک اولباس ورکړئ اوزه په تاسو کښې یو داسې شی پرېږدم که چرې تاسو هغه مضبوط
اونیسې نو گمراه به نه شی او هغه د الله تعالی کتاب دې اوستاسونه به د قیامت په ورځ زما

په باره کښې تپوس کيږي بيا به څه جواب ورکوي؟ ټولو خلقو جواب ورکړو يقينا تا دالله تعالی پيغام اورسو او خپل فرض دی ادا کړل اونصیحت دی اوکړو نبی ﷺ د شهادت په گوته باندې اشاره اوکړه اوداسمان طرف ته ئې پورته کړه اوبیاني دخلقو طرف ته رانښکته کړه اوبیاني او فرما ئیل ای الله گواه شه، ای الله گواه شه، ای الله گواه شه،

ثُمَّ أَذَّنَ بِلَالٌ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ فَجَعَلَ بَظَنِّ نَأَقَتِهِ الْقَصْوَاءَ إِلَى الصَّخْرَاتِ وَجَعَلَ حَبْلَ الْمَشَاةِ بَيْنَ يَدَيْهِ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا حِينَ غَابَ الْقَرَصُ، وَأَرْدَفَ أَسَامَةَ خَلْفَهُ فَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ شَقِيَ لِلْقَصْوَاءِ الزَّمَامَ حَتَّى إِنَّ رَأْسَهَا لَيَصِيبُ مَوْرِكَ رَحْلِهِ وَهُوَ يَقُولُ بِيَدِهِ الْيَمْنَى: السَّكِينَةُ أَيُّهَا النَّاسُ، السَّكِينَةُ أَيُّهَا النَّاسُ، كُلُّمَا أَتَى حَبْلًا مِنَ الْجِبَالِ أَرْخَى لَهُ قَلِيلًا حَتَّى تَصْعَدَ حَتَّى أَتَى الْمَزْدَلِفَةَ فَجَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَأَقَامَتَيْنِ، قَالَ عُثْمَانُ: وَلَمْ يُسَمِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ اتَّفَقُوا،

ددې نه پس بلال اذان اوکړو واقامت ئې اوکړو اونبى ﷺ دما سپخين مونځ اوکړو اوبیاني تکبير اوکړو اودمازيگرمونځ ئې اوکړو او په مينځ کښې ئې نوافل اوکړل بيا په قصوى اوښه باندې سور شو اوميدان عرفات ته لاړو دخپلې اوبنې خيټه ئې دکانړو طرف ته کړه اود جبل مشاة طرف ته ئې مخامخ کړه او قبلى ته ئې ورله مخ کړو او اودريدو تردې چه نمرپريوتو اوزيروالې کم شو، کله چه نمر پريوتو نو اسامه ئې په ځان پسې سور کړو اود عرفات نه مزدلفى ته واپس شو او داوبنې واگى ئې سختى کړى تردې چه سر به ئې دزن سره لگيدو او په خپل بنى لاس به ئې خلقوته اشاره کوله چه په مزه مزه ځى کله چه به په کوم لوړ ځانې باندې ختلو نو داوبنې واگى به ئې لږى سستى کړى ددې دپاره چه پورته اوختلې شى بهرحال مزدلفى ته راورسيدو او هلته ئې دماښام او د ماسخوتن مونځ په يواذان اودوه تکبيرونو سره جمع کړو، عثمان وئيلى دى چه د دواړو مونځو په مينځ کښې ئې نفل ياسنت اونکړل، په باقى روايت کښې ټول راويان متفق دى.

ثُمَّ اضْطَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى طَلَمَ الْفَجْرُ، فَصَلَّى الْفَجْرَ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الْعَصِيرُ، قَالَ سُلَيْمَانُ: بِنْدَاءٍ وَإِقَامَةٍ، ثُمَّ اتَّفَقُوا، ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَرَقَى عَلَيْهِ، قَالَ عُثْمَانُ وَسُلَيْمَانُ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ، زَادَ عُثْمَانُ: وَوَحْدَهُ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَصْفَرُ جَدًّا ثُمَّ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ،

چه بيا نبى ﷺ ارام اوکړو تردې چه سهر شو کله چه نمر روښانه شو نو دسحرمونځ ئې اوکړو سليمان وئيلى دى په اذان واقامت سره، او بيا په قصوى اوښه باندې سور شو تردې چه مشعرالحرام ته راورسيدو او په هغې اوختلو سليمان وئيلى دى چه قبيلې ته پر مخ کړو دالله تعالی تعريف ئې اوکړو اوتکبير ئې او وئيلو اوعثمان دا اضافه کړى ده چه توحيد کښې بيان کړو اوبیاني قیام اوکړو تردې چه ښه رنړا شوه بيا دنمرختونه مخکښې ددغه ځانې نه روان شو.

وَأَرْدَفَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ: وَكَانَ رَجُلًا حَسَنَ الشَّعْرِ أَيْضًا وَسِيمًا، فَلَمَّا دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ الطُّغْنُ بَجَرَيْنِ فَطَفِقَ الْفَضْلُ بِنَظَرِ الْيَمَنِ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى وَجْهِ الْفَضْلِ وَصَرَفَ

الْفَضْلُ وَجْهَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخِرِ وَحَوَّلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخِرِ وَصَرَفَ الْفَضْلُ وَجْهَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخِرِ يَنْظُرُ حَتَّى أَتَى مُحْتَبِرًا فَحَرَكَ قَلِيلًا ثُمَّ سَلَكَ الطَّرِيقَ الْوُسْطَى الَّذِي يُخْرِجُكَ إِلَى الْجُمُرَةِ الْكُبْرَى حَتَّى أَتَى الْجُمُرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ يَكْبُرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا بِمِثْلِ حَصَاةٍ الْخَذَفِ فَرَمَى مِنْ بَطْنِ الْوَادِي،

اوفضل بن عباس ئې په ځان پسې سور کړو فضل یو داسې سړې وو چه ډیر ښائسته وپښته ئې وو او تک سپین خوبصورته سړې وو کله چه نبی ﷺ ددغه ځانې نه روان شو نو زنانه دخپلو اوبسانو په کجاوو کښې کیناستی فضل دی زنانونه کتل نبی ﷺ خپل لاس مبارک دفضل په مخ باندې کیخودو په دې سره فضل خپل مخ بل طرف ته ستون کړو بیانیې ﷺ خپل لاس بل طرف ته کیخودو هغه بیابل طرف ته مخ کړو نبی ﷺ هم خپل لاس وروگرځولو تردې چه وادی محسر مقام ته ورسیدو بیانیې خپله سورلئ تیزه کره او په یوه بله مینځنی لار باندې روان شو کومه چه جمراء عقبی ته تلې وه تردې چه هغه جمری ته ورسیدو کومه چه دونې سره نزدې ده بیانیې ﷺ اوه گیتی ورویشتلې اود هری گیتی سره به ئې الله اکبر وئیل اوهره یوه گیتی به داسې وه کومه چه په گوټو کښې دویشتلودپاره اینودلې شی لیکن گیتی ئې په وادی کښې دننه ویشتلې.

ثُمَّ انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَحَرِّ فَخَرَّبَ يَدَهُ ثَلَاثًا وَاسْتَيْنَ، وَأَمَرَ عَلِيًّا فَخَرَّمَ مَا غَبَرَ، يَقُولُ: مَا بَقِيَ وَأَشْرَكَهُ فِي هَذِيهِ، ثُمَّ أَمَرَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ فَجُعِلَتْ فِي قِدْرٍ فَطُجَّتْ فَأَكَلَا مِنْ لَحْمِهَا وَشَرَبَا مِنْ مَرَقِهَا، قَالَ سُلَيْمَانُ: ثُمَّ رَكِبَ، ثُمَّ أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْبَيْتِ فَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ، ثُمَّ أَتَى بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُمْ يَسْقُونَ عَلَى زَمْزَمَ، فَقَالَ: انْزِعُوا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَلَوْلَا أَنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَى سِقَايَتِكُمْ لَنَزَعْتُ مَعَكُمْ قَنَاوَلَهُ دَلُّوْا فَشَرِبَ مِنْهُ."

بیاددغه ځانې نه دقربانئ ځانې ته لاړو او پخپل لاس مبارک ئې ۹۳ اوبسان نحرکړل او علی رضی الله عنه ئې په قربانی کښې شامل کړو اوبیانیې دهر اوبن نه دیوی یوی تیکې دغوبنې اخستلو حکم اوکړو هغه ټولې تیی په یو دیگ کښې پخې کړې شوې، نبی ﷺ او علی رضی الله عنه اوخوړلې او دهغې شوروا ئې وڅکله اوبیا پخپله سورلئ سور شو اوکعبې ته لاړو سلیمان وئیلی دی نبی ﷺ چه مې ته راغې نودماسپڅین مونځ ئې اداکړو اوبیاد عبدالمطلب داولاد طرف ته لاړو وئې فرمائیل ای د عبدالمطلب اولاده اوبه راوباسئ که چرې دا ویره نه وې چه خلق به په تاسو زورور شی په تاسو باندې داوبو په ورکولو کښې نومابه هم ستاسو سره خلقوته اوبه ورکولې او راویستلې به مو هغوی یوه جدا بوکه راوویستله اوبنی ﷺ ته ئې پیش کړه او هغه ددې نه اوبه وڅکلي.

تشریح: قوله: حدثنا عبدالله بن محمد النفيلي وعثمان بن ابي شيبة... الخ :

دا حدیث مصنف رحمه الله ته د متعدد شیوڅو نه رسیدلې دې حتی انتهی الی،، تردې چې زما نمبر راغې ما خپل نوم اووئیلو چې زه محمد بن علی بن حسین یم حضرت جابر رضی الله عنه د هغوی په نوم نسب اوریدلو سره د اهل بیت سره نزدې تعلق او محبت په وجه سره خوشحاله شو او دهغه د گریوان تهرئ ئې خلاصې کړې اوپه سینه ئې ورله لاس د شفقت تیرکړو. حضرت په بذل کښې هم دا لیکلې دی چې دا لاس رابښکل جباواکراما لاهل البيت وو او امام

نوی دا لیکلې دی چې چونکه د عمر په لحاظ سره وړوکې وو په دې وجه ئې تانبسا دغه شان او کړل ورنه د ځوان سړی په سیند باندې دغه شان لاس وهل مناسب نه دی (بدل)

قلت والا ظهر هو الاول فقام فی نساجه،، د نساجه تفسیر کتاب کښې مذکور دی ثوب ملق یعنی ډبل خادر، دوه غبرگې، ممکن ده چې د هغې دواړه سرونه دې دپاره گڼدلې شوي وو چې هغه دریدیده وی د ټولو حاصل دا دې چې هغوی یو معمولی خادر واغستو او مونځ ئې اوکړو چې د وړوکوالی له وجې د هغوی په اوږو باندې قائم نه پاتې کیدو بلکه لاندې به پریوتلو حالانکه یو بل لوی او غټ خادر هغوی سره نژدې په تپائی باندې پروت وو (پته نشته چې داسې کولو کښې څه مصلحت وو) د دې حدیث نه په صلوٰة فی ثواب واحد باندې هم استدلال کړې شوي دي باوجود د دې چې د یو نه زیاته کپړه موجود وی

فقال بیده فعقد تسعاً قال بمعنى اشار یعنی هغوی په خپلو گوتو سره شمار کولو سره اوبښودل او وې وئیل چې پیغمبر ﷺ د هجرت نه پس دومره کالونه یعنی نهو کالو پورې اوسیدلو حج ئې اونکړو بیا چې کله لسم کال شو نو په هغې کښې پیغمبر ﷺ عام اعلان اوکړو چې په دې کال به زه حج کوم نو مدینه منوره کښې به شماره خلق جمع کیدل شروع شو چې د هغوی په تعداد کښې مختلف اقوال دی کم نه کم لس کم یو لاکه او زیات نه زیات یو لاکه دیرش زره خلق وو)

كلهم يلتمس ان ياتم برسول الله صلى الله عليه وسلم الخ هر سړی دا غوښتل چې په دې حج کښې د نبی کریم ﷺ پوره پوره اتباع اوکړي او چې کوم قسم احرام د پیغمبر ﷺ وی نو چې هم هغه قسم زما هم وی فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وخرجنا معه د دې نه مخکښې باب الافراد کښې په حدیث د عائشه رضی الله عنها کښې فخرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم موافقین هلال ذی الحجة دې حدیث کښې د مدینې منورې نه د روانیدو تاریخ بیان شوې دي فولدت اسماء بنت عميس الخ دا مضمون باب الحائض تهل بالحج کښې تیر شوي دي ورسول الله صلى الله عليه وسلم بين اظهرنا وعليه ينزل القرآن

انتهائی بابرکت او مقدس منظر

څلور واړو طرفته د صحابه کرام رضی الله عنهم مجمع او مینځ کښې فخرالانبیاء او سیدالرسل فخرموجوات نبی کریم ﷺ تشریف فرما دي او په دې حال کښې چې قرآن هم نازلېږي جبرائیل امین رضی الله عنه بار بار تشریف راوړي څومره عظیم القدر او بابرکت منظر وو چې د هغې مثال نه تیرو شوو زمانو کښې موندلې شوې دي او نه به آئنده دې دنیا کښې د دې مثال راشی واهل الناس بهذا الذی بهلون به یعنی صحابه کرامو به خپله خپله تلبیه لوستله چې خپل شوق ذوق سره به ئې د تلبیه په الفاظو کښې اضافه کوله، او نبی کریم ﷺ خپله تلبیه لازم نیولې وه یعنی پیغمبر ﷺ په کښې هیڅ قسم کمی زیاتی نه کولو لسا ننوی الا الحج تقدم الکلام علیه فی باب الافراد فی الحج تحت قوله لا نری الا انه الحج قوله: حتی اذا اتينا البيت معه دا حدیث جابر اگرچه ډیر مفصل او جامع دي لیکن دلته په

کښې اختصار شوې دې مدینې منورې نه روانیدو نه پس مکې مکرمې ته رسیدلو کښې اته ورځې صرف کيږي په دې دوران کښې چې کوم واقعات دوی ته پیښ شو په دې حدیث کښې د هغې مطلقاً ذکر نشته البته نورو روایاتو کښې شته چې هغه حضرت شیخ صاحب په جزء حجة الوداع کښې ذکر کړې دي

قوله: استلم الرکن دا د پیغمبر ﷺ په مکه مکرمه کښې داخلیدو سره اولنې طواف دې چې جمهور ورته طواف قدوم وائی او احناف ورته طواف عمره وائی، د طواف ابتدا د حجر اسود د استلام (۱) نه کيږي فرمل ثلثا د دې نه معلومه شوه چې دا طواف ماشیاً یعنی د پیدل وړ ځکه چې رمل صرف په طواف ماشیاً کیدې شی یعنی تګ کولو کښې بعضې طوافونه پیغمبر ﷺ د سورلۍ په حالت کښې هم کړې دي کما تقدم الکلام علیه فی باب الطواف الواجب قال فکان ابی یقول د دې قائل حضرت جعفر بن محمد دې او د ابی نه مراد محمد دې چې دا قصه د حضرت جابر نه روایت کوی شرح السند قال ابن نفیل وعثمان

چونکه د مصنف شیوخ په دې حدیث کښې متعدد دي په دې وجه د کان ابی یقول نه پس چې کوم عبارت دې په هغې کښې د مصنف د شیوخو اختلاف دې مصنف هغه بیانوی هغه دا چې ابن نفیل او عثمان خو دا اووې ولا اعلمه ذکره الا عن النبی صلی الله علیه وسلم او د مصنف دریم استاذ سلیمان اووې ولا اعلمه الا قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم مطلب د دې تولو دا دې چې د جعفر پلار محمد وائی چې وړاندې کومه خبره زه کول غواړم یعنی د تحية الطواف په دواؤ رکعتونو کښې د سورة کافرون او اخلاص قراءت دا جابر (۲) د حضور اکرم ﷺ نه نقل کړې دې چې هغوی به دې دواؤ رکعتونو کښې سورة کافرون او اخلاص لوستلو او د سلیمان د الفاظو نه دا معلومیږي چې په دې رکعتونو کښې د دې دواؤ سورتونو لوستل د پیغمبر ﷺ نه قولاً روایت دې یعنی پیغمبر ﷺ او فرمائیل چې دې دواؤ رکعتونو کښې دې دا دوه سورتونه لوستلې کيږي لیکن د صحیح مسلم په روایت کښې د الا قال قال رسول الله په ځانې الا قال کان رسول الله دې په دې صورت کښې به دا روایت قولی نه وی بلکه فعلی به وی وهو الموافق للسياق کمالاً یخفی

ثم رجع الى البيت فاستلم الرکن د دې نه معلومه شوه چې د سعی ابتداء هم د استلام د حجر نه کول پکار دی زمونږ فقهاء کرامو هم د دې د استحباب تصریح کړې ده بلکه ابن قدامه په دې باندې د ائمه اربعة اتفاق لیکلې دې ثم خرج من الباب الى الصفا د باب نه مراد باب الصفا دې کما فی رواية الطبرانی دا باب د حجر اسود بالکل مخامخ دې او صفا ته د تلو

(۱) دغه شان د طواف اختتام هم په استلام باندې کيږي لهذا په یو طواف کښې اته ځله استلام کيږي، بیا که د طواف نه پس سعی هم کول وی لکه چه دلته په روایت کښې ذکر دی نو د دې په شروع کښې هم چونکه استلام مستحب دې لهذا ټول به نهه ځله شی لیکن په بذل المجهود کښې دې آخری استلام ته نې استلام ثامن لیکلې دې چه دا په ظاهر سبقت د قلم دې د ثامن په ځانې تاسع کیدل پکار دی. دا حصر د حدیث د راوی جابر رضی الله عنه په لحاظ سره دې یعنی محمد د جابر نه د دواړو سورتونو کوم قراة نقل کړې دې هغه د حضور ﷺ د مونځ متعلق دې نه چه د جابر رضی الله عنه د مونځ

دپاره د ټولو نه نژدې هم دا دروازه ده په دې دروازې باندې وتل مستحب دی
قوله: نبدا بما بدالله به د سعی ابتداء د صفا نه کول په نزد د ائمه اربعه واجب ده
 خلافاً لبعض التابعين

قوله: حتی اذا انصبت قدماه رمل فی بطن الوادی په صفا باندې د دعاء نه د فارغیدو
 نه پس پیغمبر ﷺ لاندې تشریف راوړو او بطن وادی کښې نې رمل او فرمائیلو او منډه نې
 او وهله بیا چې کله د مروه چرهای شروعه شوه نو د سعی په ځانې نې مشی او کړه

د طواف او سعی نه پس د پیغمبر ﷺ له طرفه د فسخ الحج امر جازم

قوله: فمن كان منكم ليس معه هدى فليحلل:
 د سعی مکمل کیدو نه پس پیغمبر ﷺ هغې صحابو ته د حلالیدو حکم او فرمائیلو چا چې
 ځان سره څاروې نه وو بوتلې او دا چې دا طواف او سعی عمره او ګرځوی یعنی په ځانې د
 دې چې هغوی نې طواف قدوم او ګرځوی او دې سعی لره د حج سعی او ګرځوی چې د طواف
 قدوم نه پس هم جائز ده څنگه چې د طواف زیارت نه پس هم کولې شی د دې ټولو نوم فسخ
 الحج الی العمره دې او دا زیات تر هغه حضرات وو چې مفرد حج والا وو ومن کان معه هدی د
 دې حضراتو تعیین موند سره مخکښې په باب فی افراد الحج کښې تیر شوې دې دخلت
 العمره فی الحج د دې نه د اکثر و په نزد مراد جواز الاعتماد فی شهر الحج دې چې د هغې د
 ظاهر او ثابت کولو دپاره پیغمبر ﷺ فسخ الحج الی العمره کړې وو د دې نورې معنې هم
 اخستلې شوې دي (۱) کما فی البذل

فوجد فاطمة رضي الله عنها ممن حل..... فانكر على رضي الله عنه ذلك عليها الخ
 حضرت علی رضی الله عنہ چې اول پیغمبر ﷺ یمن ته لیږلې وو د هغه ځانې نه واپسې کښې مکې
 ته راوړسیدل خپلې او د پیغمبر ﷺ هدی راوړلو سره او دلته اکثر صحابه چې په هغې
 ازواج مطهرات او حضرت فاطمه رضی الله عنهن هم شامل وو د پیغمبر ﷺ په حکم سره
 فسخ الحج الی العمره کولو سره حلال شوې وو حضرت علی رضی الله عنہ چونکه د دې نه پس بیا
 راوړسیدلو او د دې واقعي خبر ورته نه وو نو چې څنگه نې حضرت فاطمه رضی الله عنها اولیدله چې
 هغه د خپل احرام نه حلاله شوې ده نو په دې خبره خفه شو او وې فرمائیل چې دا تا څه کړې
 دی؟ نو په دې باندې حضرت فاطمه رضی الله عنها او فرمائیل چې ما د خپل پلار په وینا داسې کړې
 دی حضرت علی رضی الله عنہ فرمائی چې زه د دې په اوریدلو سره ناراض شوم او پیغمبر ﷺ ته

(۱) فقيل معناه جواز القران والمراد بالدخول دخول الميعاد في المعاد الحج كما هو عند الجمهور خلافاً للحنفية وقيل
 معناه جواز فسخ الحج الی العمره الی الأبد كما هو مسلک الحنابلة والطاهرية وضعف هذين المعنيين النووي كما في
 البذل، خو حافظ ابن قيم په زاد المعاد کښې دې لره په فسخ الحج الی العمره باندې محمول کړې دې
 او ډیر په زور او شور سره نې ونیلې دی چه که په موندنې کښې څوک د حج احرام اوتري نو زه په هغه
 باندې فرض او واجب ګرځوم چه هغه دا فسخ کړی او عمره نې او ګنړی، او در رسول الله ﷺ ددې
 ناراضګۍ نه بچ شی کومه چه حضور ﷺ په هغه صحابو باندې ښکاره کړې وه چاته چه په فسخ
 الحج کښې شک وو، الی آخر مقال.

ورغلم او ټوله خبره مې حضور اکرم ﷺ ته عرض کړه نو پیغمبر ﷺ او فرمائیل صدقت صدقت، چې فاطمه رشتیا وائی هغه زما په حکم سره حلال شوې ده قال فکان علی یقول بالعراق راوی وائی چې کله حضرت علی رضی الله عنه په خپله دارالخلافة عراق کښي وو نو هغه وخت به ئې دا خبره بیانوله چې زه د فاطمه نه ناراض شوم او حضور اکرم ﷺ ته ورغلم الخ.

قوله: ماذا قلت حين فرضت الحج پیغمبر ﷺ د حضرت علی رضی الله عنه د جواب ورکولو نه پس او فرمائیل چې ته خپله او وایه! چې تا کله احرام ترلې وو نو څه نیت دې کړې وو یعنې کوم قسم احرام دې ترلې وو هغوی عرض او کړو چې ما د احرام ترلو په وخت دا نیت کړې وو چې یا الله! کوم قسم احرام ستا د نبی ﷺ دې هم د هغې احرام زه هم نیت کوم (دې ته احرام معلق وائی) په احرام معلق او احرام مبهم باندې مونږ خبره کړې ده حضور ﷺ حضرت علی ته او فرمائیل چې چونکه زه او تاسو دواړه سائق الهدی یو لهذا مونږ حلال نه یو او باقی ټول خلق چې غیر سائق الهدی وو نو په عمرې کولو سره حلال شو.

قوله: فلما كان يوم التروية ووجهوا الى منى اهلوا بالحج چې کوم خلق په عمره کولو سره څلورمه ذی الحجه باندې حلال شوې وو هغوی د دریو ورځو تیریدلو نه پس څلورمه ورځ، يوم الترویه یعنې اتمه ذی الحجه باندې چې کله هغوی د منی د تللو اراده او کړه نو دوباره ئې نوې احرام د حج دپاره او ترلو او منی ته چې لارل نو ټولو د ماسپڅین مونږ او بیا د مازیگر په وخت کښي د مازیگر مونږ دغه شان د ماښام، ماسخوتن او بیا د سحر مونږ یې او کړو د دې نه معلومه شوه چې د حج مسنون طریقه دا ده چې د مکې مکرمي نه منی ته په اتمه ذی الحجه د ماسپڅین نه مخکښي اورسی او هلته یو شپه تیره کړی او د ماسپڅین نه سحر پورې پنځه مونږونه هلته او کړي څنگه چې پیغمبر ﷺ او کرل.

قوله: حتی طلعت الشمس بیا په نهمه ۹ ذی الحجه په سحر د طلوع شمس نه پس نبی علیه السلام د دې ځانې نه عرفات ته روان شو.

د حج پنځه ورځې او د هغې ورځو کارونه

د حج پنځه مشهورې ورځې دی چې په هغې کښي د حج ټوله کاروائی شروع شی او پوره شی یعنې د اتمې ذی الحجه نه دولسمې ذی الحجه پورې، حاجی په اتمه ذی الحجه باندې منی ته لار شی هلته یو شپه تیره کړی نو بیا په نهم تاریخ سحر د طلوع آفتاب نه پس د هغه ځانې نه عرفات او بیا د نمر پریوتلو نه پس واپسئ کښي مزدلفه کښي شپه تیروول او بیا په یوم النحر یعنې لسمه ذی الحجه باندې د صبح صادق نه پس د سحر مونږ کولو نه پس مشعر حرام سره نزدې لږ ساعت وقوف کول د دې نه پس د طلوع شمس نه مخکښي د مزدلفي نه منی ته واپس کیدل او منی ته راتللو سره په اوله ورځ (لسمه ذی الحجه) رمی جمره العقبه یعنې صرف د غټ شیطان ویشتل، د دې نه پس ذبح یعنې قربانی کول بیا خلق بیا مکه مکرمه کښي طواف زیارت کول دا څلور کارونه دې ترتیب سره په لسمه ذی الحجه

باندې کولې شی، حاجی په دې ورځ باندې د ټولو نه زیات مشغول وی چې مسلسل څلور کارونه کول وی بیا په یوولسمه او دولسمه ذی الحجه باندې د دریو وارو شیطانانو ویشتل دا ټولې پنځه ورځې شوې اوس حاجی ته اختیار دې که غواړي نو په دیارلسمه ذی الحجه هم پاتې کیدې شی او په هغه ورځ دې رمی او کړی او که غواړي نو په دولسمه ورځ د منی نه مکې مکرمې ته هم واپس راتلې شی قال تعالیٰ فمن تعجل فی يومین فلا اثم علیه ومن تاخر فلا اثم علیه.

دولسمې ذی الحجه ته یوم النفر الاول، دیارلسمې ته یوم النفر الثاني او ۱۱، ۱۲ او ۱۳ دې دریو وارو ورځو ته ایام منی وئیلې شی اوس د حاجی په ذمه صرف یو کار کول دی یعنی د مکې مکرمې نه چې کله وطن ته واپس کیږي نو طواف وداع کول، دا کارونه د حج اجمالی ترتیب دې ()

د حدیث تشریح :

قوله: وامر بقية له من شعر فضربت بنمرة.. الخ:

پیغمبر ﷺ د منی نه د روانیدو نه مخکې دا ترتیب جوړ کړو چې خپل ځان دپاره ئې عرفات ته نزدې په نمره مقام کښي د وینستو نه جوړه شوې یو خیمه اولگوله چې هلته رسیدلو سره آرام او کړی او بیا چې کله د وقوف عرفات وخت راشي نو د دې ځانې نه غسل وغیره او کړی او تیار روان شی نو هلته رسیدلو سره پیغمبر ﷺ هلته پاتې شو زوال شمس پورې، د زوال نه پس پیغمبر ﷺ د دې ځانې نه سور شو او بطن عرنه ته اورسیدل هلته کښي ئې خطبه اولوسته د خطبې نه پس ئې د ماسپڅین او مازیگر دواړه مونځونه په جمع ادا کړل لیکن واضحه دې وی چې اوسه پورې وقوف عرفات شروع شوې نه وو ځکه چې بطن عرنه د جمهورو په نزد د عرفات نه خارج ده په دې وجه په انمه اربعه کښي د چا په نزد هم د دې ځانې وقوف معتبر نه دې کما فی الاوجز، دغه شان نمره هم چرته چې پیغمبر ﷺ قبه قائم کړې وه د جمهورو په نزد د عرفات نه خارج ده البته د احنافو په نزد عرفات کښي داخل ده وقیل عندمالک ایضاً

بهر حال چې پیغمبر ﷺ کله د خطبه او جمع بین الصلوتین نه فارغ شو نو د خپل وقوف ځانې ته ئې تشریف یووړو یعنی د جبل رحمت لمن ته چې د میدان عرفات په مینځ کښي واقع دې نو پیغمبر ﷺ په خپله اوښه باندې د سوریډو په حالت کښي نمر پریوتلو پورې دې ځانې کښي وقوف او کړو د دې ټولو ذکر مخکښي روایت کښي راځي مونږ د مضمون د تکمیل دپاره ټول دلته یوځایي ذکر کړل

ولا تشک قریش ان رسول الله صلى الله عليه وسلم واقف عندالمشعر الحرام ځان پوهول پکار دی چې حاجی اولاً د مکې مکرمې نه منی ته راځي بیا هلته یو شپه کولو نه پس

۱) کومو خلقوچه تر اوسه پورې حج نه وی کړې هغوی ته د کتاب الحج احادیث باندې پوهیدل لږ مشکل وی ځکه چه د حج نقشه ئې مخې ته نه وی دداسې خلقو دپاره مونږ دا اجمالی کیفیت لیکلې دې. والله الموفق

میدان عرفات ته ځی د منی او عرفات مینځ کښې مزدلفه واقع ده څنگه چې منی د مکې مکرّمې نه درې میله فاصله باندې ده دغه شان د منی نه مزدلفه هم درې میله فاصله باندې ده بیا دغه شان د مزدلفې نه وړاندې عرفات هم درې میله فاصله باندې دې

د دې نه پس خان پوهه کړی اچې منی او مزدلفه دا دواړه خو د حرم په حدود کښې داخل دی او عرفات د حرم نه خارج دې د اسلام نه وړاندې دا دستور وو چې عامو خلکو به وقوف هم عرفات کښې کوو لیکن قریشو دې معامله کښې خپل خان سره خصوصی سلوک کولو هغوی به وئیل نحن قطین الله، یعنی دا چې مونږ د بیت الله اوسیدونکی او ګاونډیان یو د حج سره چې څومره متعلق کارونه دی نو هغه ټول به زمونږ دپاره د حرم په حدودو کښې دننه وی نو هغوی به د عرفات وقوف د عرفات په ځانې په مزدلفه کښې کولو او بیا به د دې ځانې نه منی ته واپس تلل، د کفار قریش اسلام راوړلو نه پس پیغمبر ﷺ صرف یو حج کړې دې چې هغې ته حجة الوداع وئیلې شی نو دې حج کښې چې کوم قریش پیغمبر ﷺ سره وو هغوی دا ګنړل چې پیغمبر ﷺ به هم وقوف په مزدلفه کښې کوی لیکن کار داسې اوشو چې کله لار کښې مزدلفه راغله نو پیغمبر ﷺ هغه پریخودله او خپل ټول لښکر او مجمع سره سیده ه عرفات ته اورسیدل ټول قریش حیران پاتې شو دا راوی بیانوی ولا تشک قریش ان رسول الله صلى الله عليه وسلم واقف عند المشعر الحرام د دې باره کښې قرآن کریم فرمائی ثم افیضوا من حیث افاض الناس یعنی ټولو خلکو ته هم دا پکار دی چې هغوی په عرفات کښې وقوف اوکړی او د هغه ځانې نه واپس شی

د عرفات د خطبې د بعضي جملو تشریح

قوله: ان دماکم واماکم علیکم حرام کحرمة یومکم هذا... الخ:

یعنی څنگه چې ستاسو په نزد په دې مخصوص ورځو او د ذی الحجه په میاشت کښې او خاص د حرم شریف په حد کښې د یو بل په مال جان باندې حمله کول حرام دی دغه شان دا کار د الله تعالی په نزد او نورو ورځو او میاشتو کښې هم حرام دې لهذا هر وخت او هر ځانې کښې د یو بل په مال او جان باندې ناحق حمله کول او ناحق قبضه کول حرام ګنړل پکار دی الا ان کل شی من امر الجاهلیة تحت قدمی موضوع پیغمبر ﷺ دې خطبه کښې ډیر طاقت والا او مؤثر جملې ارشاد او فرمائیلي او د اسلام بنیادی تعلیمات ئې واضح کړل

سبحان الله! د رسالت حق ئې ادا کړو ارشاد فرمائی د جاهلیت رسمونه د جاهلیت د زمانې ټول رسمونه او رواجونه او عادات، زه د خپلو قدمونو لاندې چخړی کوم او پامال کوم، دغه شان د جاهلیت په زمانه کښې چې کوم جنگونه اوشو چې د هغې انتقام او قصاص په ذهنونو کښې دې هغه ټول موضوع او ساقط دی مضی ماضی یعنی چې تیر شو نو هغه هیر شو اوس به د هغې بدله نه اخستلې کیږی

قوله: واول دم اضعه من دمانا فرمائی او د دې قصاص او بدلي پريخودلو ابتداء او شروع زه د خپل خان نه کوم لهذا زه د ربيعه بن الحارث^(۱) خوي^(۲) چې نوم ئې اياس دې، د هغه خون معاف کوم چې هغه هذيل قتل کړې وو (لهذا اوس به زه د هذيل نه د هغه قصاص يا ديت نه اخلم)

واول ربا اضع رباناً ربا عباس بن عبدالمطلب فرمائی دغه شان د سودي معاملې په سلسله کښې زما د تره عباس چې کومه پيسه دې مد کښې په دې خلقو ده هغه ساقط ده نه صرف د سود رقم بلکه د هغوی په حق کښې پيغمبر ﷺ دا فيصله اوکړه چې هغوی به راس المال هم نه اخلي کما هو مصرح فی بعض الروایات په خلاف د نورو خلقو چې هغوی به صرف د سود رقم نه اخلي وان لکم ان لا یوطین فرشکم یعنی د سرو حقوق په ښخو باندې دا دی چې هغوی ستاسو بستري داسې خلقو باندې پامال نه کړي چې هغه تاسو نه خوښوي یعنی د خاوندانو په غیر موجودگي کښې به ښخې داسې سرو ته اجازت نه ورکوي چې د هغوی کور کښې داخلیدل خاوند ته ناخوښ وي د جاهليت په زمانه کښې چې هرکله ډیره زیاته بې پردگي وه د خاوند په غیر موجودگي کښې به هم ښخې نور سري کور ته راغوبستل او خپلو کښې به ئې بلا تکلف خبرې اترې کولې پيغمبر ﷺ دې خطبه کښې د دې خراب او بد عادت نه منع فرمائی د ابطاء مجرد وطا دې یعنی پامال کول د ابطاء فرش نه مراد دا دې چې څه مونږ ذکر کړل او دا د زنا نه کنایه نه ده ورنه بیا خو به ئې سزا حد او رجم وو نه چې وهل (بل) دغه شان به دې صورت کښې د تکرهونه قید هم بې حایه شی ځکه چې زنا مطلقاً هر سري باندې حرام ده وانتم مسئولون عنی پيغمبر ﷺ فرمائی چې د قیامت په ورځ باندې به ستاسو نه زما باره کښې سوال کیږي چې ستاسو پيغمبر د الله تعالی احکامات رسولې وو که نه؟ د رسالت حق ئې ادا کړې وو که نه؟ نو تاسو به څه جواب ورکوي؟ ټولو یو ځل باندې اووې چې مونږ به دا گواهي ورکوو چې بیشک تاسو ټول احکامات راؤرسول او امانت مو پوره کړو او امت سره مو پوره پوره خیرخواهي او فرمائيله چې کله پيغمبر ﷺ د صحابه کرامو رضی الله عنهم دا جواب واوریدلو نو په دې ئې الله تعالی گواه جوړ کړو خپلې گوتې مبارکې سره به ئې آسمان طرفته اشاره کوله او بیا به ئې د حاضرینو طرفته ښکته کوله اودا به ئې وثیل اللهم اشهد ای الله ته گواه اوسې د دې ټولو په دې اعتراف باندې کوم چې دوی د رسالت د رسولو باره کښې کوي

طائفة: دا خطبه د عرفات والا خو دلته دې روایت کښې هم دومره ده هسې پيغمبر ﷺ حجة الوداع کښې مختلف مقاماتو باندې مختلف خطبې ارشاد فرمائيلې دي، د مني په ورځو کښې چې پيغمبر ﷺ کومې خطبې ارشاد فرمائيلې دي د هغې ذکر مصنف رحمه الله وړاندې یو څو مستقل بابونو کښې کړې دي، کتب صحاح کښې خو دا جملې مجمل او

^(۱) ربيعه بن الحارث د هغوی د تره خوي دې، د ربيعه خوي اياس په ماشوموالي کښې په قبيله بنو سعد کښې پي ځکلی وو (د یوې داینې) ددغه قبيلې د قبيله هذيل سره جنگ روان وو، اتفاق سره داسې اوسو چه یوه ورځ دا ماشوم په خرپوسو روان وو چه اچانک د هذيل د طرفه یو کانرې راغې هغه پرې اولگیدو او مړ شو.

مختصر دی لیکن د حدیث په نورو کتابونو مسند احمد وغیره کښې قدر تفصیل سره ملاوړې هغې کښې ډیرو خطبو لره حضرت مولنا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله زمونږ د حضرت شیخ صاحب په وینا باندې جمع کړې دی یو مستقل رساله د جزء خطبات النبی ﷺ په نوم سره د جزء حجة الوداع تکمله گرځولې شوې ده

قوله: ثم اذن بلال ثم اقام د دې خطبې نه چې کله فارغ شو نو د ماسپڅین په وخت ئې د ماسپڅین او مازیگر دواړه مونځونه په جمع سره اوکړل

جمع بین الصلوتین بعرفه

دې حدیث کښې دی چې پیغمبر ﷺ دلته دا دواړه مونځونه اذان او اقامت سره ادا کړل د ائمه ثلثه ابوحنیفه، شافعی او احمد رحمهم الله مسلک هم دا دې د امام مالک صاحب په نزد دا جمع باذانین و اقامتین ده د دې جمع دپاره یو شرط هم دې هغه دا چې د جماعت مونځ وی او دې سره سره د امام المسلمین یا د هغه د نائب په اقتداء کښې وی لیکن دا شرط د امام ابوحنیفه، سفیان ثوری او ابراهیم نخعی په نزد دې د ائمه ثلثه او صاحبینو په نزد نه دې د هغوی په نزد منفرد هم جمع کولې دی دلته یو بل اختلاف هم دې هغه دا چې دا جمع د ائمه ثلثه په نزد للنسک ده (د دې تعلق د حج سره دې) لهذا په دې کښې مسافر او مقیم برابر دي او د امام شافعی صاحب په نزد دا جمع للسفر ده لهذا څوک چې د مکې مکرمې مقیم وی نو هغه دپاره به دا جمع بین الصلوتین جائز نه وی

د دې نه پس ځان پوهول پکار دی چې مزدلفه کښې کومه جمع بین الصلوتین کیږي په هغې کښې د ائمه مسلک هم هغه دې چې کوم په جمع بین الصلوتین بعرفه کښې دې یعنی د شافعیه او حنابلې په نزد باذان و اقامتین او د امام مالک صاحب په نزد باذانین و اقامتین لیکن د احنافو په نزد دې دواړو جمعو کښې فرق دې اول ځانې کښې باذان و اقامتین او مزدلفه کښې باذان و اقامت یعنی اذان هم یو او اقامت هم یو په خلاف د عرفات چې هلته اذان یو او اقامت دوه، چې د دې اصل وجه خو د روایاتو اختلاف دې دویمه وجه موافقت د قیاس دې ځکه چې اول ځانې کښې خو مازیگر د خپل وخت نه مخکښې کیږي په دې وجه د هغې دپاره مزید اطلاع ضروری ده په خلاف د مزدلفې چې دلته دویم مونځ په خپل وخت کښې کیږي فلا حاجة الی تکرار الاعلام

قوله: ولم یصل بينهما شيئاً د دواړو مونځونو په مینځ کښې به بالاتفاق څه نفل یا سنت وغیره نشي کولې ثم رکب القصواء حتی اتی الموقف بیا پیغمبر ﷺ د دې ځانې یعنی عرنه نه په قصوی اوبڼه سور شو او موقف یعنی هغه خاص ځانې ته چرته چې پیغمبر ﷺ وقوف کول غوښتل ئې تشریف یووړو فجعل بطن ناقته^۱ القصواء الی الصخرات د دې نه د راوی مقصد دا دې چې پیغمبر ﷺ اوبڼه کوم ځانې او څنگه اودروله؟ هغه دا چې پیغمبر ﷺ خپله اوبڼه (د جبل رحمت لاندې) هغه ځانې کښې اودروله چرته چې کانړی حواره واره وو

^۱ حضور پاک ﷺ د خپلې اوبڼې خپته صخرات طرف ته کړه دهغې خپته به صخرات طرف ته هغه وخت وی کله چه هغه په صخرات باندې ولاړه وی او دهغې لاندې به صخرات وی، کمالا یقي.

وجعل جبل المشاة^(۱) د جبل المشاة نه مراد جبل الرمل دي يعنې شگلونه زمکه د دې نسبت مشاة طرفته ځکه اوکړې شو چې په داسې لار کښې صرف پيدل تلونکي خلق تلې شي د سوارلئ په ذريعې سره په دې باندې تلل ډير مشکل دی د کلام خلاصه دا شوه چې اوبښه داسې ځانې کښې ولاړه وه چرته چې کانړې خواره واره وو او د هغې وړاندې شگلونه زمکه وه او د اوبښې مخ قبلي طرفته وو فلم يزل واقفاً حتى

غربت الشمس په عرفات کښې نمر پريوتلو پورې ايساريدل واجب دی د نمر پريوتلو نه پس د دې ځانې نه روانيدل پکار دی په عرفات کښې د کوم وخت نه کوم وخت پورې ايساريدل ضروري دی او د دې وقوف فرض مقدار څومره دي او واجب مقدار څومره دي؟ د دې تفصيل به د ائمه کرامو د اختلاف سره باب الوقوف بعرفه کښې راشي.

واردف اسامه خلفه پيغمبر ﷺ د عرفات نه مزدلفې ته واپسې کښې خپل رديف (شاته دوئم کس کينول) حضرت اسامه جوړ کړو او د مزدلفې نه مني ته د روانيدو په وخت کښې حضرت فضل بن عباس (کما سيأتي قريباً) وقد شق للقصواء الزمام شق يعنې ضيق يعنې کوم وخت چې د عرفات نه روان شو نو د پيغمبر ﷺ په اوبښه شريفه په ډير زور وه

او ډير قوت او جوش سره روانه وه^(۲) حالانکه پيغمبر ﷺ د هغې واگې وغيره ډير تنگ ساتلې وو او خپل طرفته ئې راښکلې وې، تردې پورې چې د اوبښې سر د کجاوې وړاندې حصي^(۳) سره لگيدو وهو يقول بيده اليمنى السكينة خلقو د عرفات نه د روانيدو په وخت د مزدلفې ته جلدئ سره د رسيدلو په اهتمام کښې، خپلې خپلې سورلئ ښه تيزې کړې وې نو وړاندې روايت کښې رآخى والناس يضربون الابل يميناً وشمالاً.

او دويم روايت کښې دی فقال يا ايهاالناس عليكم بالسكينة فان البر ليس بايجاف الخيل والابل دلتا روايت کښې دی يقول بيده بذل المجهود کښې د يقول تفسير ئې يشير سره کړې دي چې د هغې وجه دا ده چې په روايت کښې د بيده لفظ موجود دي د دې تقاضه خو دا ده ليکن چونکه نورو رواياتو نه معلومېږي څنگه چې مخکښې راروان دي چې دا هدايت پيغمبر ﷺ قولاً او لساناً ورکولو په دې وجه د يقول بيده مطلب دا اخستل پکار دی يقول بلسانه مشيراً بيده يعنې ژبې مبارکې سره ئې فرمايل د لاس په اشارې سره والله تعالى اعلم

كلما اتى جبالا من الجبال چې تللو تللو کښې به کله د شگو ډيرئ راغله نو پيغمبر ﷺ به د سورلئ واگې سست کړې چې په آسانه سره اوخيژي

^(۱) مشاة د ماشي جمع ده لکه څنگه چې قضاة د قاضي جمع ده، او جبل د حاء مهمله په فتحې اود باء موحده په سکون سره په معنی د الرمل المستطيل د شکې اوږده سلسله او دا جبل بالجيم وبفتحتين هم ونيلې شي يعنې لاره.

^(۲) ممکن ده چې د شهبسوار روحانيت په اوبښه کښې اثر انداز شوې وي يا په سبب د افتخار سره چې ددې شهبسوار د دواړو جهانو سردار وو.

^(۳) مورک په فتحه دميم او کسري د راء سره د کجاوې مخکښې هغه حصه په کوم چې شهبسوار د ستري کيدو په وخت خپې ايردي چې دا د څرمني تسمه شان وي.

جمع بين الصلوتين بمزدلفة

حتى اتى المزدلفة فجمع بين المغرب والعشاء باذان واحد واقامتين
د اذان او اقامت باره کښې د ائمه اربعه د جمع بين الصلوتين بعرفة په باب کښې
تير شو يعنى د امام شافعى او احمد په نزد يو اذان او دوه اقامتونه (کما فى هذه الرواية) او د
حنفيه په نزد يو اذان او يو اقامت او د امام مالک په نزد دوه اذانونه او دوه اقامتونه دلته
يعنى په مزدلفه کښې جمع بين الصلوتين کښې درې قولونه نور دى (۱) باقامة فقط به قال
الثورى واحمد فى رواية، (۲) باقامتين فقط به قال اسحاق واحمد فى رواية، (۳) لا اذان ولا اقامة
اختاره بعض السلف

ولم يسبح بينهما شيئاً د دواړو مونځونو په مينځ کښې به بالاتفاق څه سنت يا نفل
مونځ نه شى کولې البته بيا روسته د ماښام او د ماسخوتن سنت او وتر کولې شى
عندالحنفيه والشافعية دون المالكية

ثم اضطجع رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى طلع الفجر يعنى په مزدلفه کښې چې
کله د جمع بين الصلوتين نه فارغ شو نو نبى ﷺ تكيه اولگوله او د سحر د راختلو پورې
ئې ارام اوکړو

ليلة المزدلفة كني نبي عليه السلام تهجد كړي وو يا نه؟

د دې د ظاهر نه دا معلومېږي چې په دې شپه کښې نبى ﷺ قيام اليل نه وو کړې
يعنى د شپې ئې تهجد نه وو کړې د حضرت شاه ولي الله قدس سره هم دا رائي ده شاه
صاحب فرمائي چې نبى ﷺ به بعضي مستحبات په مجامع کښې ترک کول د خلقو د
آسانتيا دپاره ورنه بيا به ټول د نبى ﷺ په اتباع کښې د دې په کولو باندي مجبور وو
اگرچه بعضو ته په کښې عذروي او هم دا خبره علامه قسطلاني په مواهب لدينيه کښې هم
ليکلي ده کما فى البذل د دې نه پس حضرت سهانپوري رحمه الله ليکي په دې روايت کښې خود
سنت او وتر ذکر هم نشته (حالانکه د وتر او د سنت ټول قائل دي) لهذا يا خودې دا توجيه
اوکړې شى چې دا نفى په علم د راوى باندي مبنى ده او ظاهر دا ده چې نبى ﷺ قيام اليل
فرمائيلې وو او يا دې کم از کم دومره تسليم کړې شى چې د راوى مراد دا دې چې نبى ﷺ
د فرض مونځ نه پس سنت او وتر اوکرل او بيا اوډه شو د تهجدو دپاره بيدار نه شول د
مطلق مونځ نفى مراد نه ده والله تعالى اعلم

فصلی الفجر حين تبين له الصبح چې سحر څنگه را اوختلو نو نبى ﷺ د سحر مونځ
اوکړو په دې باندي د ټولو اتفاق دې چې دلته د سحر په مانځه کښې تغليس مسنون دې
حتى اتى المشعر الحرام وړاندي په باب الصلوة بجمع کښې د المشعر الحرام په ځاني
لفظ قرح دې ووقف على قرح فقال هذا قرح معلومه شوه چې مشعر حرام او قرح يو څيز دې
امام نووى صاحب رحمه الله فرمائي چې دا په مزدلفه کښې يو مشهور غر دې
دلته دوه څيزونه دي يو مبيت مزدلفه يعنى په مزدلفه کښې شپه تيرول او دويم

وقوف عرفه یعنی د صبح صادق نه پس د سحر د مونځ نه پس لږ وخت دپاره د مشعر حرام نزدې وقوف کول، د دې دواړو په حکم کښې د ائمه گرامو اختلاف دې چې هغه به مونږ آئنده د دې په مناسب باب کښې ذکر کوو

قوله: ثم دفع قبل ان تطلع الشمس د مزدلفې نه نبی ﷺ د طلوع شمس نه مخکښې روان شو او هغه وخت نبی ﷺ خپل د تره ځوې فضل بن عباس په خپله سورلۍ باندې وروستو کینوو او د عرفات نه د روانیدلو په وخت کښې ئې اسامه په خپله سورلۍ باندې سور کړې وو، کما سبق

یاد ساتل پکار دی چې په باب الصلوة بجمع کښې د حضرت عمر رضی الله عنه حدیث راروان دې کان اهل الجاهلية لا یفیضون حتی یروا الشمس علی ثیر یعنی په زمانه د جاهلیت کښې به چې مشرکینو کله حج کوو نو د مزدلفې نه به هغه وخت پورې نه روانیدل چې ترڅو به طلوع آفتاب نه وو شوې نبی ﷺ د هغوی مخالفت اوکړو او د دې ځانې نه د طلوع آفتاب نه مخکښې روان شو

قوله: من الظعن یجرین: ظعن^(۱) د ظعینه جمع ده دا مضمون د دې نه مخکښې په باب الرجل یحج عن الغیر کښې د ابن عباس رضی الله عنه په روایت سره دغه شان تیر شوې دې فجائته امرأه من خثعم تستفتیه فجعل الفضل ینظر اليها

د حدیث شرح او په نظر الرجل الی المرأة وعکسه کښې مذاهب ائمه

د دې نه معلومېږي چې د فضل بن عباس نظر په ټولو تیریدونکو ښځو باندې نه پریوتلو بلکه صرف په هغه ښځه باندې چې کومه د نبی ﷺ مخې ته راغلې وه د مسئلې د تپوس کولو دپاره نو د دې سوال وجواب په وخت کښې ورته هغوی اوکتل او عادتاً دغه شان کیږي چې کله یو سړي وړاندې یعنی مخامخ راشي او چاسره خبرې اترې کوي نو دې کس سره د ناست سړی نظر هم خامخا په هغې خبرې کوونکي باندې پریوځي او دې وخت کښې عام طور سره په داسې موقع باندې مقصود متکلم ته کتل نه وي بلکه په کتلو سره مقصود هغې متکلم خبرې اوریدل وي لیکن بیا هم احتیاطاً نبی ﷺ دوی لږه هغې طرفته د نظر کولو نه منع کړل لیکن د بعضې روایاتو د سیاق او الفاظو نه معلومېږي چې فضل هم د دې خثعمیه حسن ته کتل^(۲) لیکن دا د راوی خپل گمان دې بهر حال که داسې وي نو بیا هم څه خاص د اشکال خبره نه ده ځکه چې د اکثر ائمه گرامو په نزد نظر الرجل الی المرأة، د مخ او د کفینو په حق کښې جائز دې^(۳) په دې شرط چې د فتنې او فساد ویره نه وي او نه دا کتل د

^(۱) د دې مزید تحقیق په باب الرجل یحج عن الغیر کښې «لا یستطیع الحج والعمرة ولا الظعن» د لاندې تیر شوې دی

^(۲) قال الحافظ (ص ۵۷ ج ۲)، وفي رواية وكان الفضل رجلاً وضيأى جميلاً واقبلت امرأة من خثعم وضينة فطلق الفضل ینظر اليها واعجبه حسنها. اهـ

^(۳) په دې سلسله کښې د مذاهب ائمه تحقیق ان شاء الله دا دې: نظر الرجل الی المرأة، په دې کښې خلاصه المذاهب دې چه په شوافعو کښې د امام نووي رحمه الله په رد مطلقاً حرام او ناجائز دي.....

لذت او شهوت په قصد سره وی وهنا کذلک یعنی دلته هم دغه شان خبره وه لکه د ترمذی شریف په روایت کښې راځي چې کله نبي ﷺ د فضل مخ د هغه طرفه واپړو نو د دوی تره حضرت عباس رضي الله عنه سوال او کړو چې یا رسول الله! تاسو د خپل تره د ځوی مخ واپړو نو نبي ﷺ او فرمائیل رایت شاباً فلم آمن الشيطان عليهما د دې نه معلومه شوه چې دا د مخ اړول صرف د فتنې د ویرې په وجه وو نه چې د فتنې د واقع کیدو په وجه هم دا خبره شارح د مسلم هم فرمائیلې ده او هغوی په امام نووی او قاضی عیاض باندې رد کړې دي چې د هغوی د کلام نه دا وضاحت کیږي چې دلته نبي ﷺ د امر منکر تغییر بالید فرمائیلې دي ابی فرمائی وقوع نه وه بلکه د وقوع خوف وو لکه څنگه چې قرطبی لیکلي دي والله تعالی اعلم (من الاوجز ص ۴۵۴ ج ۳)

شارحینو لیکلي دي چې د سړي په فطرت کښې دا خبره ده د ښائسته او حسین صورت طرفته د کتلو رغبت او دا گناه هم نه ده په دې شرط چې د لذت او د شهوت قصد او اراده نه وي ورنه بیا ناجائز او ممنوع دی

تنبیه: د صحیحین وغیره^(۱) اکثر د احادیث د کتابونو نه معلومیږي چې پیغمبر ﷺ کله د فضل په مخ باندې لاس کیخودلو نو هغوی خپل مخ بل طرفته واپړو او د هغې طرفه ئې کتل نو نبي ﷺ د هغې طرفه هم منع کړو فقط

او دلته د ابوداؤد په روایت کښې مزید دا دی چې کله نبي ﷺ هغوی لره د دویم طرف د کتلو نه هم منع کړل نو بیا هغوی د هغې دویم طرفته کتل شروع کړل دا دریم ځل باندې کتل بنده ته د ابوداؤد د روایت نه بغیر بل ځایي نه دی ملاؤ شوې لهذا زما غالب گمان دا دي چې دا زیادتی شاذ او غیر معتمد ده والله سبحانه وتعالی اعلم او حضرت په بذل المجهود کښې د دې دا توجیه کړې ده چې په دې دریم ځل کښې د ينظر نه مراد نظر الی ذلک الجانب دي^۱ ه

قوله: قلت ولم آل جهداً فی تحقیق هذا المقام وتشریحه ولم اره مجموعاً فی شرح من شروح الحديث فله الحمد والمنه

له.... که د فتنې ویره وی یا نه وی، که شهوة وی او که نه وی، او هم دا د امام احمد رحمه الله رائي ده کما فی المغنی. او په شوافعو کښې د علامه رافعی رائي دا ده چې د سړي نظر د زنانه مخ او لاسونو ته کتل جائز دی بشرط عدم الشهوة واللذة. او هم دا مسلک د احنافو او مالکیانو دي، نظر المرأة الی الرجل، په شوافعو کښې د امام نووی په نزد مطلقاً جائز او حرام دی. (کعمکه) او د احنافو او مالکیانو په نزد زنانه د سړي د بدن هغه حصې ته کتلې شي. څومره چې انسان خپلې محرم زنانه ته کتلې شي (یعنی وجه او کفین کښې انحصار نسته) او د حنابله یو روایت خو هم دا دي او دویم دا دي چې صرف مخ او لاسونه کتلې شي (وهي رواية عن الشافعية (ملخصاً من الاوجز ص ۴۱۳، ج ۴) بزیادة من الروضة المحتاجين).

^(۱) پس هم دا حدیث د جابر طویل کوم چې مونږ سره روان دي په دې کښې د مسلم په روایت کښې داسې دی ﴿فوضع رسول الله صلي الله عليه وسلم يده علي وجه الفضل فحول الفضل وجهه الي الشق الاخر ينظر فحول رسول الله صلي الله عليه وسلم يده من الشق الاخر علي وجه الفضل يصرف وجهه من الشق الاخر ينظر﴾ او په صحیح بخاری کښې د ابن عباس په روایت کښې داسې دی ﴿فجعل الفضل ينظر اليها وتنظر اليه فجعل النبي صلي الله عليه وسلم يصرف وجه الفضل الي شق الاخر﴾ اهـ

د وادی محسر (وجه تسمیه او ددې) نه د تیز تللو وجه

حتی اتي محسراً په وادی محسر کښې نبی ﷺ خپله سورلی لږه تیزه او چلوله د دې په وجه تسمیه کښې مشهور قول دا دې چې په دې ځانې کښې په اصحاب فیل باندې حسر واقع شوې وو یعنی هغوی چې دلته راوړسیدل نو اودریدل او په دې ځانې کښې په هغوی باندې عذاب نازل شوې وو نو د هغوی د محل عذاب کیدلو په وجه نبی ﷺ دې ځانې کښې جلدئ سره تیر شول لکه څنگه چې دیار عاد وشمود سره نبی ﷺ تیز تلې وو لیکن ملاعلی قاری رحمته الله علیه د دې وجه تسمیه تردید کړې دې هغوی فرمائی صحیح دا ده چې اصحاب فیل دحرم شریف حد ته نه وو رسیدلی د دې نه مخکښې په دوی باندې عذاب نازل شوې وو او دا وادی محسر په حرم کښې ده بلکه د دې ځانې ته د دې تیز تللو وجه دا ده چې یو سړی دلته ښکار کړې وو نو په هغه باندې د آسمان نه اور وریدلې وو په دې وجه دې ته وادی نار هم وئیلې شی (بذل)

ثم سلك الطريق الوسطی الذی یخرجک الی الجمرۃ الکبری دلته د رارسیدلو نه پس اوس منی ته دوه لارې تلې دی د یو نوم طریق ضب دې او د دویمې نوم طریق المازمین دې د راتلو په وخت کښې چې کله پیغمبر ﷺ د منی نه عرفات ته راتلل نو هغه وخت کښې نبی ﷺ د ضب لار اختیار کړې وه او په واپسې کښې ئې طریق المازمین چې د دې مصلحت په خپله په روایت کښې موجود دې چې ای مخاطبه هغه لار داسې لار ده چې تالره به نیغ جمره الکبری ته اوسوی زه وایم چې تلل هم هغوی ته په دې لاره وو په دې وجه په دې ورځ باندې صرف د دې جمره رمی وی

بمثل حصی الخذف خذف وئیلې شی کانړې د دواؤ گوتو په مینځ کښې په زور سره (۱) غورزول یعنی ویشتل لکه څنگه چې واره ماشومان په لوبو کښې دغه شان کوی نو مطلب دا شو چې کوم مقدار دغه شان اولی (چې د هغې مقدار د ټولو په ذهنونو کښې دې) هم دغه شان کانړو سره نبی ﷺ رمی اوکړه

فرمی من بطن الوادی یعنی نبی ﷺ وادی ته راګوز شو او رمی ئې اوکړه یعنی د پورته نه ئې اونکړه (د هغې ځانې په زمکه او لارو کښې ښکته پورته والې دې)

د جمره عقبه د رمی کیفیت او په دې کښې اختلاف

ځان پوهول پکار دی چې د جمره عقبه د رمی صحیح صورت چې علماؤ اختیار کړې دې هغه دا دې چې سړې د جمره په طرف مخ کړې داسې ولاړ وی چې د هغه ښی طرفته منی وی او ګس طرفته مکه مکرمه وی کما فی روایت الصحیحین جعل البیت عن یساره ومنی عن یمینه او د سنن ترمذی په روایت کښې دی چې د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چې هغوی رمی مستقبل القبله اوکړه یعنی د رمی په وخت ئې مخ مبارک قبلې طرفته کړو په دې صورت کښې به منی شا طرفته او مکه مکرمه وړاندې طرفته وی نو بعضې شوافعو او

(۱) د گوتې په سر باندې کانړې ایخودل په گوته باندې زور ورکول او لرې غورزول.

حنابله دې لره مستحب گرځولې دي مستدلاً برواية الترمذی لیکن علماؤ د ترمذی دا روایت ضعیف گرځولې دي (لاجل المسعودی وهو عبدالرحمن بن عبدالله بن عتبة بن مسعود) د رمی په وخت کښې تکبیر هم مستحب دي باسم الله الله اکبر رضي للرحمن ورغماً للشیطن.

(دارمي راکبا وه)

په دې حدیث کښې دا نشته چې نبی ﷺ رمی د رکوب په حالت کښې اوکړه یا پیدل لیکن په روایاتو کښې مشهوره دا ده چې نبی ﷺ رمی د رکوب په حالت کښې اوکړه او د بعضو روایاتو نه دا معلومیږي چې د یوم النحر رمی نبی ﷺ د رکوب په حالت کښې کړې وه او د دې نه پس ئې پیدل، د دې تفصیل به په باب الرمی کښې راشی

ثم انصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم الى المنحر د رمی کولو نه پس نبی ﷺ د اوبسانو قربانی اوکړه، نبی ﷺ د سلو اوبسانو قربانی کړې وه د قربانی غوښه خوړل سنت دی او ښکاره خبره ده چې د ټولو نه خوراک کول مشکل وو په دې وجه نبی ﷺ د هغې دپاره دا تدبیر او فرمائیلو چې د هریو نه ئې یو یو بوتی واخسته او هغه ئې په کتوئ کښې پخه کړه بیا د هغې نه څه غوښه او باقی ښوروا او څکله.

ثم افاض رسول الله صلى الله عليه وسلم الى البيت يوم النحر (۱۰ ذی الحجه) کښې څلور مناسک ادا کولې شی چې د هغې ترتیب دا دې اول د جمره عقبه رمی کول، بیا ذبح، بیا حلق او بیا طواف کول (طواف افاضه و زیارت)

په دې حدیث د جابر کښې په دې کښې د دریو څیزونو ذکر دې د حلق ذکر په دې کښې پاتې شوې دې په دې افعالو کښې مذکوره ترتیب سنت دې یا واجب؟ مسئله مختلف فیه ده په باب من قدم شیئاً قبل شیئ کښې راروانه ده

په یوم النحر کښې نبی علیه السلام د ماسپڅین مونځ کوم ځای اوکړو؟

فصلی بمكة الظهر په لسم تاریخ باندې نبی ﷺ مکې ته راغی او اول ئې طواف زیارت اوکړو د دې نه پس ئې د ماسپڅین مونځ چرته اوکړو هم په مکه مکرمه کښې یا واپس راتلو سره په منی کښې؟ په دې کښې روایات مختلف دي په دې حدیث جابر کښې دا دی چې هم په مکه مکرمه کښې ئې اوکړو دغه شان په باب رمی الجمار کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها حدیث راځی په هغې کښې هم دا دی چې په مکه مکرمه کښې ئې اوکړو د دې برخلاف حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما چې په باب الافاضه فی الحج کښې راځی په هغې کښې دا دی فافاض یوم النحر ثم صلى الظهر یعنی راجعاً دا حدیث د ابن عمر د صحیحینو روایت دې او حدیث د جابر د افراد د مسلم نه دې لیکن حدیث د عائشه ئې تاکید کوی اوس خو یا جمع بین الروایتین کول پکار دی چې ممکن ده چې په مکه مکرمه کښې نبی ﷺ کوم تحیه الطواف کړې وو نو هغه راوی د ماسپڅین مونځ گنرلې دې یا دې طریق ترجیح اختیار کړې شی په دې طور سره چې د ابن عمر حدیث متفق علیه دې لهذا هغه راجح دې او یا په دې طور سره چې د حدیث د جابر تاکید کوونکې حدیث عائشه موجود دې بله داچه په مکه

مکرمه کښې مونځ کول د مني نه غوره دی لهذا حدیث د جابر رضی الله عنه راجح دې والله تعالی اعلم
ثم اتی بنی عبدالمطلب وهم یسقون علی زمزم فقهاء کرام فرمائی چې د طواف نه د
فراغت نه پس اول تحية الطواف کول بیا د آب زمزم نه اوبه څکل مستحب او سنت دی
لیکن دلته په دې روایت کښې د طواف کولو نه پس د تحية الطواف ذکر نشته او نه بنده ته
په بل یو حدیث کښې ملاؤ شوې دی «هسې زیات تلاش مې هم نه دې کړې» شارحینو دې
سره هم تعرض نه دې کړې

حضرت شیخ هم په جزء حجة الوداع کښې په دې باندې څه نه دی لیکلې البته د دې
نه وړاندې په شروع کښې چې کوم ځانې د طواف قدوم ذکر راغلې وو هلته تحية الطواف
مذکور دې لیکن هلته د شرب زمزم ذکر نشته

د بنو عبدالمطلب نه مراد اولاد عباس دي چې د سقایة الحاج خدمت به نې کوو نبي
صلی الله علیه و آله چې کله هغوی اولیدل چې په حاجیانو باندې اوبه څکوی نو خوشحاله شو او په دې
کار ئې د هغوی همت افزائی اوکړه چې تکره شی په حاجیانو باندې اوبه اوڅکوی او که
ماته دا ویره نه وې چې خلق به په تاسو باندې غالب راشي «او ستاسو نه به بوقه او رسن په
خپله رابښکی یعنی زما په اتباع کښې» نو زه به هم تاسو سره په رابښکلو کښې شریک شوي
ووم امام نووی رحمته الله علیه د دې جملې دویمه معنی لیکلې ده چې که زه داسې اوکړم نو خلق به دا
په مناسک حج کښې ضروري کار اوگنړی او بیا به نې هر کس د ادا کولو کوشش کوی

په دې باندې دا اشکال دي چې د بعضې روایاتو نه معلومېږي چې نبي صلی الله علیه و آله هم په
خپل لاس مبارک سره رابښکلي وو لکه څنگه چې صاحب هدایه لیکلې دی شیخ ابن الهمام
د دې توجیه کړېده چې ددې حدیث د جابر تعلق د طواف افاضه سره دي او د دویم حدیث
تعلق د طواف وداع سره دي (بدل) نو د اثبات او د نفی د هر یو محمل جدا جدا دي

د الله تعالی په فضل سره د حجة الوداع حدیث پوره شو الله تعالی دې مونږ ته او
تاسو ته د دې په برکت سره حج مبرور نصیب کړي او په دې شرح کښې چې د احقر نه څه
قصور او بی ادبی شوې وی نو هغه دې الله تعالی معاف کړي آمین

[۱۹۰۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ هِلَالٍ، رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ
الْوَهَّابُ الثَّقَفِيُّ الْمَعْنَى وَاحِدٌ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ
بِأَذَانٍ وَاحِدٍ يَعْرِفُهُ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَإِقَامَتَيْنِ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِمَجْمَعٍ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ
بَيْنَهُمَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْحَدِيثُ أَسْنَدُهُ حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ فِي الْحَدِيثِ الطَّوِيلِ، وَوَافَقَ حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ
عَلَى إِسْنَادِهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَعْفِيُّ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، إِلَّا أَنَّهُ، قَالَ: "فَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ
وَإِقَامَةٍ".

جعفر رحمته الله علیه دخپل پلار نه روایت کوی چه نبي کریم صلی الله علیه و آله په عرفات کښې ماسپڅين او د
مازيگر مونځ په یواذان او دوو اقامتونو سره ادا کړې وو او ددې په مینځ کښې نې څه سنت
مونځ نه ورکړې اود ماښام اود ماسخوتن مونځونه نې په مزدلفه کښې په یواذان او دوو

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۳۲۰) (ضعیف)

اقامتونوسره کړې وو او ددې په مینځ کښې : ئې څه سنت نه وو کړې. ابوداود فرمائی چې دی، روایت لره حاتم بن اسماعیل په خپل طویل حدیث و کښې مسند بیان کړې دې (اوداسند مرسل دې حاتم د جابر رضی الله عنه نه مسند روایت کړې دې) اود حاتم د روایت د مسند کیدو موافقت محمد بن علی الجعفی هم کړې دې اود جعفر عن ابیه عن جابر په سند سرا سې روایت کړې دې فرق صرف دومره دې چې جعفی وئیلی دی فصلی المغرب والعتمة باذان واقامة هغه د ما بنام اود ما سخوتن مونځ په یواذان او یواقامت سره ادا کړل.

[۱۹۰۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قَدْ نَحَرْتُ هَاهُنَا وَمِنِّي كُلُّهَا مَنَحَرٌ" وَوَقَفَ بِعَرَفَةَ، فَقَالَ: "قَدْ وَقَفْتُ هَاهُنَا وَعَرَفَةَ كُلُّهَا مَوْقِفٌ" وَوَقَفَ بِالْمُزْدَلِفَةِ، فَقَالَ: "قَدْ وَقَفْتُ هَاهُنَا وَمُزْدَلِفَةَ كُلُّهَا مَوْقِفٌ".

د جابر رضی الله عنه نه روایت دې چې بیانې عليه السلام او فرمائیل مادلته تحرکې دې او منی ټول په ټوله د قربانی ځانې دې هغه په عرفات کښې وقوف او کړو او وئې فرمائیل مادلته کښې وقوف کړې دې او ټول عرفات د وقوف ځانې دې نبی عليه السلام په مزدلفه کښې وقوف او کړو او وئې فرمائیل ما په دې ځانې باندې وقوف کړې دې او تمامه مزدلفه ځانې وقوف دې.

[۱۹۰۸] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ جَعْفَرٍ بِإِسْنَادِهِ، زَادَ: "فَانْحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ".

حفص بن غياث د جعفر صادق نه دهغه په سند سره روایت کړې دې اودا اضافه ئې کړې ده پس تاسو په خپل خپل پړاو باندې نحر او کړئ.

[۱۹۰۹] (۳) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، عَنْ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ جَابِرٍ، قَدْ كَرِهَ هَذَا الْحَدِيثَ وَأَذْرَجَ فِي الْحَدِيثِ عِنْدَ قَوْلِهِ: «وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى» سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ۵۵، قَالَ: "فَقَرَأَ فِيهَا بِالتَّوْحِيدِ وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ"، وَقَالَ فِيهِ: قَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِالْكُوفَةِ: قَالَ أَبِي: هَذَا الْحَرْفُ لَمْ يَذْكُرْهُ جَابِرٌ، قَدْ هَبْتُ مُحَرِّشًا، وَذَكَرْتُ قِصَّةَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا.

د جعفر رضی الله عنه نه روایت دې چې ماته زما پلار جابر بیان کړې دې اودا حدیث ئې بیان کړو او په خپل حدیث باندې ئې د «واتخذوا من مقام إبراهيم مصلی» په ځانې باندې دا خبره دخپل طرف نه زیاته کړې ده چې هغه په دې رکعاتو کښې د توحید قل هو الله احد اود (قل یا ایها الکافرون) تلاوت وکړو او په دې کښې ئې بیان کړې دې چې علي رضی الله عنه دا واقعه په کوفه کښې بیان کړې ده زما پلار وائی جابر رضی الله عنه د اللفظ هم نه وو وئیلی چې زه د غصې په حالت کښې په تیزی سره تلې وم او د فاطمې رضی الله عنها واقعه ئې بیان کړه.

۱: صحیح مسلم/الحج ۱۹ (۱۲۱۸)، سنن النسائي/الحج ۵۱ (۲۷۴۱)، تحفة الأشراف: (۲۵۹۶) (صحیح)

۲: انظر ما قبله، تحفة الأشراف: (۲۵۹۶) (صحیح)

۳: انظر حديث رقم (۱۹۰۵)، تحفة الأشراف: (۲۵۹۳) (صحیح)

بَابُ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ

باب په عرفات کښې د وقوف (ایساریدلو) بیان

[۱۹۱۰] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادٌ عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا يَقِفُونَ بِالْمِزْدَلِفَةِ، وَكَانُوا يُسَمُّونَ الْخُمْسَ، وَكَانَ سَائِرُ الْعَرَبِ يَقِفُونَ بِعَرَفَةَ، قَالَتْ: فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ، أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى نَبِيَّهٗ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَأْتِيَ عَرَفَاتٍ فَيَقِفَ بِهَا ثَلَاثَ أَيَّامٍ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ، سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ١٩٩."

دعائشه رضي الله عنها نه روایت دې چې قریش او دهغوی هم مذهبو به په مزدلفه کښې وقوف کولو او خپل ځان ته به یې، خمس وئیلو او نورو ټولو عربو به په عرفات کښې وقوف کولو بیان کوی چې کله اسلام راغی نو الله تعالی خپل نبي ته حکم او کړو چې عرفات ته راشی او وقوف او کړی بیا دهغه ځای نه واپس شی چنانچه هم دا تفسیر دې دالله تعالی ددې فرمان «ثم أفيضوا من حيث أفاض الناس» بیا واپس شی دهغه ځای نه دکوم ځای نه چې خلق راواچس کيږي. الاية.

تشریح: قوله: کانت قریش ومن دان دینها قریش او کوم خلق چې د هغوی طور طریقې اختیاروونکی وو یعنی د هغوی تابع او هم مسلک وو وکانوا یسمون الخمس، د قریش لقب خمس وو، خمس د احمس جمع ده ماخلو دې د حماسه نه چې د دې معنی ده شجاعت او بهادری د هغوی دا لقب ځکه وو چې هغوی په خپل مذهب او دین کښې متصلب او پاڅه وو د دې روایت مضمون دا دې چې قریشو به د عرفات په ځای په مزدلفه کښې وقوف کولو د دې وضاحت په سابقه باب ولا تشک قریش الخ کښې تیر شوې دې د دې نه پس ځان پوهول پکار دی چې وقوف عرفه بالاتفاق د حج یو رکن دې چې د دې په فوت کیدو سره حج فوت کيږي

د وقوف وقت ابتداء و انتهاء او مقدار د وقوف وجوباً و فرضاً

اوس دا چې د دې وخت د کوم وخت نه کوم وخت پورې دې او د وقوف څومره مقدار فرض دې په دواړو مسئلو کښې اختلاف دې هر چه اولنی مسئله ده یعنی وقت الوقوف ابتداء و انتهاء نو د جمهور او د ائمه ثلاثه په نزد د وقوف وخت د عرفې په ورځ د زوال نه تر د یوم النحر د سحر پورې دې (په نهم تاریخ د زوال نه تر د لسم تاریخ د صبح صادق پورې) او د امام احمد په نزد د یوم عرفه د سحر نه تر د یوم النحر د سحر پورې (یعنی د نهم تاریخ د سحر نه د لسم تاریخ د صبح صادق پورې د وقوف وخت دې)

قوله: واما المسئلة الثانية اعنی مقدار الوقوف نو مقدار د وقوف دوه دی یعنی د دې دوه درجې دی یو فرض او یو واجب چې کوم مقدار فرض دې په هغې کښې کمی کولو سره خو به

۱: صحیح البخاري/الحج ۹۱ (۱۶۶۵)، وتفسیر البقرة ۳۵ (۴۵۲۰)، م/الحج ۲۱ (۱۲۱۹)، سنن النسائي/الحج ۲۰۲ (۳۰۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۱۹۵)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۵۳ (۸۸۴)، سنن ابن ماجه/المناسك ۵۸ (۳۰۱۸) (صحیح)

وقوف نه کېږي او چې کوم مقدار واجب دې نو په هغې کښې کمی کولو سره به وقوف ناقص وي نو مقدار واجب د حنفيه او حنابله په نزد امتداد الوقوف من الزوال الى الغروب دې يعنی د زوال نه تر د نمر پريوتلو پورې مسلسل هلته ایساریدل واجب دی لیکن فرض به د دې نه په کم وقوف سره هم ادا شي لیکن واجب مقدار هم دا دې

او د شافعيه و مالکيه په نزد الجمع بين الليل والنهار فی ای وقت منهما يعنی څه حصه د شپې او څه حصه د ورځې هلته ایساریدل واجب دی (شرعاً د شپې ابتداء د نمر پريوتلو نه کېږي) لیکن د شافعيه په نزد که صرف په ورځ کښې (د زوال نه پس) یا صرف په شپه کښې وقوف او کړی نو فرض وقوف به ادا شي او ترک د واجب به لازم راشي او د مالکيه په نزد صرف په ورځ کښې وقوف سره فرض نه ادا کېږي البته صرف په شپه کښې وقوف کولو سره فرض ادا کېږي

د دې تفصیل نه معلومه شوه چې د نمر پريوتلو نه پس وقوف د ائمه ثلثه په نزد صرف واجب دي او د مالکيه په نزد فرض دي انشاء الله د دې مسئلې تحقیق او تفصیل هم دا دي چې مونږ کوم اولیکه.

باب الْخُرُوجُ إِلَى مَنَى

باب دمکې مکرمې نه د منی طرفته دروانیدو بیان

د دې باب نه تر د باب التعجيل من جميع پورې ټول اته بابونه دی دا ابواب مصنف علیه الرحمة هم په هغه ترتیب سره قائم کړې دي چې په کوم ترتیب سره حج کېږي په دې اتو بابونو کښې هغه ټول افعال او مناسک راغلې دي چې کوم د حج په پنځو ورځو کښې کېږي د اتحې ذې الحجه (۱) نه تر دولسمې یا دیارلسمې ذی الحجه پورې، فله در المصنف، د سنن ابوداؤد ترتیب زما په نزد په صحاح سته کښې د ټولو نه غوره دي.

[۱۹۱۱] (۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا الْأَخْوَصُ بْنُ جَوَّابِ الضَّيِّ، حَدَّثَنَا عَمَّارُ بْنُ رَزَيْقٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِ، عَنْ الْحَكِيمِ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ وَالْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ يَمَنًى".

دا بن عباس رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د تروني په ورځ د ماسپڅین مونه او د عرفې په ورځ د سحر مونه په منی کښې ادا کړي وو.

(۱) په ۸ ذوالحجه د ټولو نه اول دا کار کېږي چې حاجی دمکې نه منی ته راځي دې لره مصنف په دې رومې باب کښې بیانوي، د حج د پنځو ورځو افعال په ترتیب سره مونږ د دې نه مخکښې بیان کړي دی لهذا تاسو هغه ترتیب په ذهن کښې اوساڼي او دا ابواب په هغې باندې منطبق کړي، طالب علم له په خپله هم څه محنت کول پکار دی بغیر د همت او محنت نه هیڅ کار نه کېږي.

(۱) سنن الترمذي بالحج ۵۰ (۸۸۰)، (تحفة الأشراف: ۶۶۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۵۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۳۰۳)، دي للمملك ۴۶ (۱۹۱۳) (صحیح)

[۱۹۱۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ الْأَزْرَقِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رَفِيعٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، قُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِشَيْءٍ عَقَلْتَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظَّهْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ؟ فَقَالَ: بَلَى، قُلْتُ: فَأَيْنَ صَلَّى الْعَصْرَ يَوْمَ النَّفَرِ؟ قَالَ: بِالْأَبْطَحِ، ثُمَّ قَالَ: أَفْعَلْ كَمَا يَفْعَلُ أَمْرَاؤُكَ."

عبدالعزیز بن رفیع وائی چه ما انس نشته او وئیل ماته هغه خبره بیان کړه کومه چه تا د رسول الله ﷺ نه یاده کړی وی دتروثي (اتم تاریخ دذی الحجې) په ورځ باندي رسول الله ﷺ دماسپڅین مونځ کوم ځانې ادا کړې وو، هغوی اوفرمائیل په منی کښې ما او وئیل دنفر په ورځ یعنې دواپسې ورځ دیارلسم ذی الحجې، هغه دمازیگر مونځ کوم ځانې ادا کړې وو ده او وئیل په وادی ابطح کښې بیاني اوفرمائیل هم داسې عمل او کړه لکه څنگه چه ستا امراء کوي.

تشریح: قوله: اخبرني بشي عقلته عن رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت انس رضی الله عنه نه چا سوال او کړو چې تاسو نبی ﷺ سره حج کړې دي لهذا نبی ﷺ سره د حج کولو په دوران کښې چې تاسو څه لیدلې دي او په څه باندي پوهه شوې ئې په هغې کښې د دې سوال جواب راکړئ چې نبی ﷺ په یوم الترویه یعنی په اتمه ذی الحجې باندي د ماسپڅین مونځ چرته کړې وو په مکه مکرمه کښې یا په منی کښې؟ یعنی د ماسپڅین مونځ کولو نه پس منی ته روان شوي وو یا ئې منی ته په رسیدلو سره مونځ کړې وو؟ هغوی جواب ورکړو چې منی ته لاړل او هلته ئې مونځ او کړو (دا مخکښې تیر شوې دي چې منی ته په رسیدلو سره پنځه مونځونه د ماسپڅین نه تر سحر پورې کول مسنون دي).

قوله: قلت اين صلى العصر يوم النفر (دویم سوال ئې دا او کړو چې دا هم او وایی چې د منی نه په واپسې باندي نبی ﷺ د مازیگر مونځ کوم ځانې کړې وو هم په منی کښې یا په محصب کښې په دې دواړو سوالونو کښې مناسبت دا دي چې د یو سوال تعلق د حج پنځو ورځو کښې اولنئ ورځ سره دي او د دویم سوال تعلق د آخری ورځ سره دي نو یو سوال د ابتداء سره متعلق شو او دویم د انتهاء سره.

د دې سوال په جواب کښې هغوی اوفرمائیل چې په دغه ورځ باندي د مازیگر مونځ نبی ﷺ په محصب کښې فرمائیلې وو د دې سوال و جواب نه په ظاهره دا معلومیږي چې هرکله د مازیگر باره کښې دا تردد دي چې دا مونځ ئې کوم ځانې کړې وو په منی کښې یا محصب کښې نو د ماسپڅین باره کښې گویا دا متعین شوه چې هغه ئې په منی کښې لوستلې وو حالانکه داسې نه ده بلکه هغه ورځ د ماسپڅین مونځ هم نبی ﷺ په محصب کښې ادا کړې وو چه د هغې دلیل دا دي چې د باب التحصیب آخری حدیث چې د ابن عمر رضی الله عنهما مروی دي په هغې کښې وضاحت موجود دي چې نبی ﷺ په هغه ورځ د ماسپڅین نه تر ماسخوتن پورې ټول مونځونه په محصب کښې ادا کړې وو ثم قال افعل كما

۱: • تخریج: صحیح البخاري الحج ۸۳ (۱۶۵۳)، ۱۴۶ (۱۷۶۳)، صحیح مسلم الحج ۵۸ (۱۳۰۸)، سنن الترمذي الحج ۱۱۶ (۹۶۴)، سنن النسائي الحج ۱۹۰ (۳۰۰۰)، (تحفة الأشراف: ۹۸۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۰/۳)، سنن الدارمي للمناسك ۴۶ (۱۹۱۴) (صحیح)

يفعل امراؤك مطلب دا دې چې محصب كښې د دې مونځونو كول صرف سنت دې واجب نه دى او د امير اطاعت واجب دې لهذا كه ستاسو د حج امير بالفرض د دې خلاف او كړى نو تاسو ته د هغه اطاعت كول پكار دى د نبى ﷺ مبارك له طرفه مونږ ته دا هدايت دې

باب الخروج إلى عَرَفَةَ

باب (د منى نه) عرفات ته د تلوبيان

يعنى په دويمه ورځ په نهم تاريخ باندې د منى نه عرفات طرفته روانگى، ياد ساتئ چې په دې ورځ باندې د منى نه روانگى نيغ عرفات ته نه وي بلكه په لاره كښې يو بل منزل دې يعنى نمره هلته د ايساريدلو نه پس حاجى بيا وړاندې ځي لهذا دلته په ترجمه الباب كښې د عرفه نه مراد قرب عرفه دې او د دې نه وړاندې ترجمه الباب كښې چې د كومې روانگي ذكر دې نو هغه دلته د نمره نه مراد دې نو په دواړو ترجمو كښې فرق ظاهر شو چې په اولنې باب كښې د روانگي نه مراد د منى نه نمره ته ده چې عرفات ته نژدې مقام دې، او په راتلونكي باب كښې د روانگي نه مراد د نمره نه عرفات ته ده دا خبره هم ياد ساتئ چې دلته هم روانگي د نمره نه براه راست عرفات ته نه وي بلكه حاجى د نمره نه لار شى نو په لار كښې بطن عرنه كښې حصار شى او بيا عرفات ته ځي لكه څنگه چې د حجة الوداع په حديث كښې تير شو دې بطن عرنه ته چې اورسى نو د حج امير اول خطبه وركړي د دې نه پس جمع بين الصلوتين يعنى ماسپخين او مازيگر دواړه د ماسپخين په وخت كښې ادا كړي بيا د دې ځاني نه د وقوف په نيت د عرفات ميدان ته ځي بنه ځان پوهه كړي

[۱۹۱۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "غَدَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مِثَى جَبَلٍ صَبِيحَةَ يَوْمِ عَرَفَةَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَنَزَلَ بِمِهْرَةٍ وَهِيَ مَنْزِلُ الْإِمَامِ الَّذِي يَنْزِلُ بِهِ بِعَرَفَةَ، حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ صَلَاةِ الظُّهْرِ رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَهْجَرًا فَجَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ، ثُمَّ رَأَى قَوْفًا عَلَى الْمَوْقِفِ مِنْ عَرَفَةَ."

دا بن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول اللہ ﷺ د عرفې په ورځ په منى كښې د صبا مونځ ادا كړو بيا عرفات طرف ته ئې تشریف راوړو او په وادى نمره كښې ئې دمه او كړه په هغه مقام كښې په كوم چه په عرفات كښې امام راكوزيږي تردې پورې چه كله د ماسپخين وخت شو نو رسول اللہ ﷺ د ماسپخين په گرمي كښې دهغه ځاني نه روان شو او د ماسپخين او مازيگر مونځونه ئې يوځاني ادا كړل بيا ئې خلقو ته خطبه او فرمائيله بيا دهغه ځاني نه روان شو او په عرفات كښې خپل موقوف ته راغلل او وقوف ئې او كړو.

باب الرجاء إلى عَرَفَةَ

باب (د نمره نه) عرفات دپاره د وتلوبيان

دې باب سره متعلق خبرې اترې مخكښينى باب كښې اوشوې رواح وائى د زوال نه پس تلو ته لكه څنگه چې د نمره مقام نه د زوال نه پس ځي په تير شوې باب كښې كه چرته د خروج

په ځانې باب الغدو الى عرفة وې نو ډير ښکلې او عمدۀ تقابل به وو ځکه چې د مني نه روانگي د سحر په وخت کښې وې

[۱۹۱۴] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "لَمَّا أُنْ قَتَلَ الْحَجَّاجُ ابْنَ الزُّبَيْرِ، أُرْسِلَ إِلَى ابْنِ عُمَرَ آيَةُ سَاعَةِ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرُوحُ فِي هَذَا الْيَوْمِ؟ قَالَ: إِذَا كَانَ ذَلِكَ رَحْنَا فَلَمَّا أَرَادَ ابْنُ عُمَرَ أَنْ يَرُوحَ، قَالُوا: لَمْ تَزِرْ الشَّمْسُ، قَالَ: أَزَاغَتْ؟ قَالُوا: لَمْ تَزِرْ، أَوْ زَاغَتْ، قَالَ: فَلَمَّا قَالُوا: قَدْ زَاغَتْ، ارْتَحَلْ."

دا بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې چه كله حجاج ابن الزبير لره شهيد كړو نو ابن عمر رضي الله عنه ته ئې استاذې اوليرلو چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې ورځ باندې په كوم وخت كښې ددې ځانې نه واپس كيدو هغوى او وئيل چه كله وخت راشي نوموړې به ځنو بيا كله چه ابن عمر رضي الله عنه دتللو اراده او كړه نوملگري او وئيل نمرنه دې زائله شوې بياني تپوس او كړو ايانمرزائله شوې. د هغه او وئيل نه دې زائله شوې يا زائله شوې دې پس كله چه هغوى او وئيل چه زائله شوې دې نوهغوى روان شول.

تشریح: قوله: لمان قتل الحجاج ابن الزبير: د دې واقعي څه قدرې تشریح په باب الاحصار كښې تيره شوې ده

قوله: ارسل الى ابن عمر اية ساعة كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يروح: په دې روايت كښې اختصار دې د نسائي په روايت كښې د دې حديث ابتدائي حصه مذكور ده پوره مضمون دا دې چې كله حجاج بن يوسف ابن زبير رضي الله عنه لره په سولې باندې خيژولو او قتل كولو نه فارغ شو او اوس په حجاز باندې هم د عبد الملك بن مروان حكومت شو نو عبد الملك حجاج بن يوسف ته دا هدايت اوليرلو چې هغه د حج په مسئلو كښې د ابن عمر رضی الله تعالى عنه تابعداري او كړې چې څنگه هغوى فرمائي نو هم هغه شان په خلقو باندې حج او كړئ او په هيڅ مسئله كښې د هغوى مخالفت اونكړئ (۲) نو په نهم تاريخ چې په كوم وخت كښې حجاج په وادي نمره كښې وو نو حجاج بن يوسف د ابن عمر رضي الله عنه نه دا معلوم كړل چې اوس د دې ځانې نه عرفات ته كله تلل دي نو هغوى او فرمايل چې كله د تللو وخت راشي نو مونږ به څو او تاسو ته به د هغې اطلاع دركړو.

(۱) سنن ابن ماجه للمناسك ۵۴ (۳۰۰۹)، (تحفة الأشراف: ۷۰۷۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للحج ۸۷ (۱۶۶۰)، موطا امام مالك للحج ۶۴ (۱۹۵)، مسند احمد (۲۵/۲) (حسن)

(۲) ځكه چه دحكومتونو كوم په خپل مينځ كښې جنگونه كيږي لكه دلته چه د ابن الزبير رضي الله عنه او عبد الملك په مينځ كښې وو په دې كښې به عوامو زيات دخل نه كولو، خو په مسائل شرعيه كښې عوام د علماؤ او مفتيانو خبره مني په دې كښې د حكامو خبره نه چليري، په دې وجه عبد الملك، حجاج بن يوسف ته كوم چه هغه وخت امير الحج وو دتجربي دا خبره اوليكله چه هغه دې دحج په مناسكو كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنه سره مشوره كوي اوهم دهغې مطابق دې په خلقو باندې حج او كړې گڼي خلق به ئې مخالفت كوي او انتشار به پيدا شي. كذا سمعت من شيخي مولانا محمد زكريا رحمه الله تعالى.

بَابُ الْخُطْبَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ بِعَرَفَةِ

په عرفات کښې د خطبې بیان

مشهوره خو دا ده چې د حج په خطباتو کښې یوه خطبه هغه ده چې په عرفات کښې کیږي لکه څنگه چې مصنف دلته په ترجمه الباب کښې فرمائي لیکن دا خطبه په بطن عرنه کښې کیږي چې د جمهورو په نزد د عرفات نه خارج ده لیکن چونکه عرفات ته بالکل قریب ده بلکه د هغې کناره ده نو شاید چې په دې وجه ورته خطبه عرفه وئیلی شی والله تعالی اعلم (ولم ارمن نه علیه)

د حج د خطبو تعداد او تعیین او د امامانو اختلاف

د حج د خطبو په تعداد کښې د فقهاؤ اختلاف دې د حنفیه ومالکیه په نزد درې دی په دې تاریخونو کښې ۹، ۷ او ۱۱ ذی الحجه او د شافعیه په نزد خلور خطبې دی په دې تاریخونو کښې ۷، ۹، ۱۱، او ۱۲ او د امام زفر په نزد درې دی اولنی په اتمه ذی الحجه، دویمه په نهمه او دریمه په لسمه ذی الحجه باندې خطبې سره متعلق دا اولنې باب دې د باقی خطبو ذکر وړاندې مستقل بابونو کښې راروان دي

[۱۹۱۵] (۱) حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي ضَمْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ أَوْ عَمِّهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ بِعَرَفَةِ".

د بنی ضمیره یو کس دخپل پلار یا دخپل تره نه روایت کوي فرمائي چه ما رسول الله ﷺ لره د عرفات په ورځ باندې په منبر باندې ناست لیدلې وو.

قوله: وهو على المنبر بعرفة. الخ: نبی ﷺ خطبه په عرفات کښې په قصواء نومې اوبڼه باندې لوستلې وه لکه څنگه چې د جابر رضی الله عنه په اوږد حدیث کښې تیر شو او دا خبره متعین ده چې د نبی ﷺ په زمانه کښې په عرفات کښې منبر نه وو شارحین فرمائي یا خو دا د راوی وهم دي او یا دا اووایی چې د راوی مراد د منبر نه هم دا اوبڼه ده.

[۱۹۱۶] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ نُبَيْطٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْحَمِي، عَنْ أَبِيهِ نُبَيْطٍ، أَنَّهُ "رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقِفًا بِعَرَفَةِ عَلَى بَعِيرٍ أَحْمَرَ مَخْطُبٌ".

ابن سلمه بن نبیط دخپلې قبیلې دیو کس نه هغه ددوی لظ د پلار نبیط نه روایت کوي چه هغه نبی کریم ﷺ لره په عرفات کښې په وقوف کولو باندې اولیدو هغه په سور اوبڼ باندې وو او خطبه ئې فرمائيله.

قوله: على بعير احمر يخطب. الخ: دا هم خلاف مشهور ده بعیر خو اوبڼ ته وئیلې شی حالانکه نبی ﷺ په اوبڼه باندې وو او د نسائي په روایت کښې چې هم په دې سند سره دې د بعیر په ځانې جمل احمر دي حالانکه امام نسائي په خپله په دې باندې باب خطبة يوم عرفة

(۱): تقدربه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۰۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹۴/۲، ۳۶۹، ۴۳۰) (ضعيف)

(۲): سنن النسائي/الحج ۱۹۸ (۳۰۱۰)، ۱۹۹ (۳۰۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۸۹)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/إقامة الصلاة ۱۵۸ (۱۲۸۶)، مسند احمد (۳۰۶، ۳۰۵/۴) (صحيح)

علی الناقة قائم کړې دې ممکن ده چې د بعیر اطلاق په ناقه یعنی اوښه باندې هم کیدې شي او یا دا چې راوی د لرې نه لیدلې وي او اوښ ئې گنرلې وي والله تعالی اعلم په سند کښې چې کوم راوی دې خالد بن العدا بن هوذة دا په مقلوب الاسماء کښې دې صحیح د دې عکس دې یعنی العدا بن خالد کما فی التقرب

[۱۹۱۷] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْعَدَاءُ بْنُ خَالِدِ بْنِ هُوَذَةَ، قَالَ هَنَادُ: عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ أَبِي عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ الْعَدَاءِ بْنِ هُوَذَةَ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ عَرَفَةَ عَلَى بَعِيرٍ قَائِمٍ فِي الرُّكَابَيْنِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ وَكِيعٍ، كَمَا قَالَ هَنَادُ.

خالد بن عدا رضي الله عنه نه روایت دې چې مادي عرفی په ورځ باندې رسول الله ﷺ لره اولیدو چې هغه په خپل اوښ باندې ناست وو او دهغې په رکابونو کښې ئې خښې پرته وې او خطبه ئې فرمائیده. ابوداود فرمائی چې ابن العلاء دوکیع نه داسې روایت کړې دې لکه څنگه چې هناد وئیلی دي.

[۱۹۱۸] (۲) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، حَدَّثَنَا عُمَرَانُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَجِيدِ أَبُو عَمْرٍو، عَنْ الْعَدَاءِ، بِمَعْنَاهُ.

عبد المجید بن عمرو دعدا بن خالد نه روایت کړې دې او دپورتنی روایت په شان روایت ئې بیان کړې دي.

بَابُ مَوْضِعِ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ

په عرفات کښې د وقوف (یعنی ایساریدلو) ځای

[۱۹۱۹] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ نَعْلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَعْنَى ابْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شَيْبَانَ، قَالَ: "أَنَا ابْنُ مَرْبِعٍ الْأَنْصَارِيُّ وَمَعْنُ بِعَرَفَةَ فِي مَكَانٍ يَبَاغِدُهُ عَمْرٍو عَنْ الْإِمَامِ، فَقَالَ: أَمَا إِي رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْكُمْ، يَقُولُ لَكُمْ: قِفُوا عَلَى مَشَاعِرِكُمْ، فَإِنَّكُمْ عَلَى إِرْثٍ مِنْ إِرْثِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ".

د زید بن شیبان نه روایت دې چې ابن مربعه انصاری و مونږ ته تشریف راوړو او مونږ په عرفات کښې په داسې ځای باندې وقوف کړې وو چې عمرو بن عبدالله هغې لره دامام دموقف نه لری گنډولو (ابن مربعه) او فرمائیل بی شکه زه ستاسو طرف ته در رسول الله ﷺ پیغام رسوونکې راغلې یم هغه تاسو ته فرمائی په خپل مقاماتو باندې وقوف او کړئ بی شکه تاسو د خپل پلار ابراهیم عليه السلام دوراثت نه په یووراثت کښې یئ.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۸۴۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰/۵) (صحیح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۸۴۹) (صحیح)

(۳): سنن الترمذي / الحج ۵۳ (۸۸۳)، سنن ابن ماجه / المناسك ۵۵ (۳۰۱۱) سنن النسائي / الحج ۲۰۲ (۳۰۱۷)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۲۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۷/۴) (صحیح)

د حدیث شرح

اتانا ابن مربع الانصاری ونحن بعرفة فی مکان^(۱) بیاعده عمرو عن الامام

د حدیث شریف مضمون دا دې یزید بن شیبان چې صحابی دې فرمائی چې د حجة الوداع په موقع کوم وخت چه مونږ په عرفات کښې وو نو مونږ ته ابن مربع انصاری (قیل اسمہ زید وقیل یزید وقیل عبدالله) راغې او وې فرمائیل چې زه نبی ﷺ رالیږلې یم او دا پیغام مې د پیغمبر ﷺ راوړې دې فرمائی چې تاسو خلق کوم ځانې موجود ئې نو هم دلته اوسئ ځکه چې تاسو د حضرت ابراهیم ﷺ په میراث باندې ئې یعنی د هغوی په طریقه باندې او ستاسو دا وقوف د هغوی د سنت مطابق دې سوال دا کیږي چې نبی ﷺ دا خبره ولې ارشاد اوفرمائیله؟ د دې د وضاحت دپاره راوی یو جمله په حدیث کښې درج کړه^(۲) فی مکان بیاعده عمرو عن الامام د عمرو نه عمرو بن عبدالله مراد دې مطلب دادې چې عمرو بن عبدالله وائی چې په کوم ځانې کښې دې خلقو په عرفات کښې وقوف کوو نو هغه ځانې د امام د موقف نه لرې وو امام د دوی نه په کافی فاصله باندې وو په دې وجه نبی ﷺ ته د دوی د تسلی دپاره د دې خبرې کولو ضرورت پېښ شو

اصل کښې عرفات ډیر اوږد او پلن میدان دې په دې کښې چې کوم ځانې کښې هم وقوف اوشی نو صحیح دې په عرفات کښې د وقوف دپاره ځیمې د مخکښې نه نصب کولې شی دې حضراتو ځیمې داسې ځانې کښې لگولې وې چې هغه د حضور ﷺ د موقف نه لرې وې او بیا ښکاره خبره ده چې د دې ځانې نه په منتقل کیدو کښې حرج وو په دې وجه نبی ﷺ هغوی ته تسلی ورکړه او دا خبر ئې ورته راوړلې چې تاسو کوم ځانې ئې نو هم هلته اوسئ امام صاحب سره خوا کښې وقوف کول څه ضروری نه دی او اصل خو په دې کښې د حضرت ابراهیم ﷺ اتباع کول دی نو هغه خو بحمدالله حاصل ده په خلاف د قریش چې هغوی به د ابراهیم ﷺ د سنتو خلاف په مزدلفه کښې وقوف کوو چې شرعاً ورله هیڅ اعتبار نشته والله تعالی اعلم

سبحان الله نبی ﷺ به څومره قدرې د خپلو صحابه کرامو زړه ساتلو جزی الله میدنا ومولنا محمداً عنا بما هو اهله قال المنذرى واخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجه (عون)

^(۱) دا د عمرو بن دینار مقوله ده کوم چه هغه د عمرو بن عبدالله نه نقل کوی، ترجمه دا خلق په داسې ځانې کښې وقوف کوی کوم ته چه عمرو بن عبدالله د امام د ځانې نه لرې ښائی، حضرت په بدل کښې د دې جملې په تشریح کښې کلام طویل فرمائیلې دې چه د هغې چه دا ده چه په بعض کتب حدیث کښې دا جمله په نورو الفاظو کښې ده

^(۲) د ابوداؤد د روایت نه هم دا مستفاد کیږي چه دا جمله مدرج ده او د سانی سیاق د دې نه مختلف دې د هغې نه مدرج کیدل نه معلومیږي په هغې کښې داسې دی (ان یزید بن شیبان قال کنا وقوفاً بعرفة مکاناً بعيداً من الموقف الخ) د دې تقاضه دا ده چه دا جمله خپله د اصل راوی یزید بن شیبان ده د لاتدې راوی د طرف نه مدرج نه ده، غالباً صحیح صورت حال هم هغه دې کوم چه د ابوداؤد په روایت کښې دې. والله تعالی اعلم

تفہیم: د بذل المجہود په نسخه کښې داسې دی فانکم علی ارث من ارث ابراهیم،، په دې کښې لفظ د اییکم پاتې شوی دې، من ارث اییکم ابراهیم لکه څنگه چې په نورو نسخو کښې دی او د نسائی په روایت کښې هم

باب الدَّفْعَةِ مِنْ عَرَفَةِ

باب د عرفات د واپس کیدلو بیان

یعنی د عرفات نه مزدلفې طرفته واپس کیدل (مزدلفه د منی او عرفات په مینځ کښې ده) د دې باب د اولنې حدیث شرح د حجة الوداع والا په حدیث کښې تیره شوې ده

[۱۹۲۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ وَهْبِ بْنِ يَبَّانٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ الْأَعْمَشُ الْمَعْنَى، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَقَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةِ وَعَلَيْهِ السَّكِينَةُ وَرَدِيْفُهُ أَسَامَةُ، وَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ، فَإِنَّ الْبَرَّاءَ يَأْجِافُ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ"، قَالَ: فَمَارَ أَيْتَهُارَافِعَةً يَدِيْمَا عَادِيَةً حَتَّى أَتَى جَمْعًا، زَادَ وَهْبٌ: ثُمَّ أَرَدَفَ الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ، وَقَالَ: "أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ الْبَرَّاءَ يَأْجِافُ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ، فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ"، قَالَ: فَمَارَ أَيْتَهُارَافِعَةً يَدِيْمَا حَتَّى أَتَى مَنًى.

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې رسول الله ﷺ د عرفات نه روان شو او په ډیر آرام او سکون سره روان شو اسامه هغه پسي وروستو ناست و و نبي ﷺ او فرمايل اي خلقو په آرام سره ځئ نيکي په اس او اوښ زغلولو کښې نشته او ما او کتل چې خپلي دواړه خپه نه وي او چتي کړي چې منډی ئې وهلی تردې پورې چې نبي ﷺ مزدلفت ته اورسیدل وهب زیاتوی چې بیا هغه فضل بن عباس نه لره ځان پسي وروستو کینولو او وني فرمايل اي خلقو نيکي داس او د اوښ په زغلولو کښې نشته دې په سکون سره ځئ او مانه دی لیدلی چې هیڅ یوې سورلی خپې او چتي کړې وي او تلی وي تردې پورې چې هغه منی ته راغی.

[۱۹۲۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ وَهْبِ بْنِ يَبَّانٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ زُهَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُقْبَةَ، أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، أَنَّهُ سَأَلَ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، قُلْتُ: أَخْبَرَنِي كَيْفَ فَعَلْتُمْ أَوْ صَنَعْتُمْ عَشِيَّةَ رَدَفَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: جِئْنَا الشَّعْبَ الَّذِي يُبَيِّغُ النَّاسَ فِيهِ لِلْبُعْرَسِ فَأَنَاغَرُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَتَهُ ثُمَّ بَالَ، وَمَا قَالَ زُهَيْرٌ: أَهْرَاقَ الْمَاءَ ثُمَّ دَعَا بِالْوَضُوءِ فَتَوَضَّأَ وَضُوءَ الْيَسِّ بِالْبَالِغِ جَدًّا، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الصَّلَاةُ، قَالَ: الصَّلَاةُ أَمَّا مَكَ، قَالَ: رَكِبَ حَتَّى قَدِمْنَا الْمَزْدَلِفَةَ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَنَاغَرُ النَّاسَ فِي مَنَازِلِهِمْ وَلَمْ يَحْلُوا حَتَّى أَقَامَ الْعِشَاءَ وَصَلَّى، ثُمَّ حَلَّ النَّاسُ، ثُمَّ زَادَ مُحَمَّدٌ فِي حَدِيثِهِ، قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ فَعَلْتُمْ حِينَ أَصَبَحْتُمْ؟ قَالَ: رَدَفَهُ الْفَضْلُ وَأَنطَلَقْتُ أَنَا فِي سَبَاقِ قُرَيْشٍ عَلَى رَجُلٍ.

د کرب نه روایت دې چې ما اسامه بن زید ته او فرمايل ماته دا اوبسائی چې په کومه شپه ته

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۴۷۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۲۲ (۱۵۴۴)، صحيح مسلم/الحج ۴۵ (۱۲۸۲)، سنن الترمذي/الحج ۷۸ (۹۱۸)، سنن النسائي/الحج ۲۰۴ (۳۰۲۲)، مسند احمد (۱/۲۳۵، ۲۵۱، ۲۶۹، ۲۷۷، ۳۲۶، ۳۵۳، ۳۷۱) (صحيح)

۲: سنن النسائي/الحج ۲۰۷ (۳۰۳۳)، سنن ابن ماجه/المناسك ۵۹ (۳۰۱۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۳۵ (۱۳۹)، والحج ۹۵ (۱۶۶۶)، صحيح مسلم/الحج ۴۷ (۱۲۸۰)، سنن الترمذي/الحج ۵۴ (۸۸۵)، موطا امام مالك/الحج ۶۵ (۱۹۷)، مسند احمد (۵/۲۰۰، ۲۰۲، ۲۰۸، ۲۱۰)، سنن الدارمي/المناسك ۵۱ (۱۹۲۲) (صحيح)

رسول الله ﷺ پسي وروستو ناست وې نو تاسو خلقو څنگه فعل کولو هغه او فرمائيږي چه مونږ د غوندې ته راغلو په کوم کښې چه خلق سورلي کينه وي هغه ځانې ته معرس وائي رسول الله ﷺ خپله اوبه کينوله بياني بول او کړل اسامه بن داهراق الماء الفاظ نه دي ذکر کړې بيا هغه اوبه طلب کړې او اودس ئې اوکړو اندامونه ئې يوخل دوه او وينخل ماوئيږي اي دالله رسوله مونږ هغه او فرمائيږي مونږ ستاسو مخ ته دې بيا هغه سور شو تردې پورې چه مزدلفې ته اورسيدلو نو بيا هغه هلته د ماښام مونږ اداکړو بيا خلقو خپلو سورلو لره په خپل خپل پړاو کښې کينولي مگر دهغې بوجونه ئې کولانو نه کړل تردې پورې چه د ماسخوتن اقامت او ونيږلي شواو مونږ ئې اداکړو بيا خلقو خپل بوجونه کولانو کړل محمد بن کثير په خپل روايت کښې مزيد وئيلي دي ماتپوس اوکړو کله چه تاسو صبا کړو نو څنگه فعل موکړې وو هغه او ونيږل فضله هغه پسي وروستو سور شو اوزه د قريشو دهغه افرادو سره پيدل لارم کوم چه دنورو خلقونه مخکښې روان شوې وو.

قوله: قلت اخبرني كيف فعلتم عشيّة ردت الخ:

يعني د عرفې په ماښام چې کله تاسو نبي ﷺ پسي شاته سواره شوي او مزدلفې ته روان شوي نو په لاره کښې مو څه اوکړل يعني کوم ځانې کښې حصار شوي يا بس مسلسل روان وي. د دې حال بيان کړي، قال جتنا الشعب الذي يبيع فيه الناس للمعرس يعني په لاره کښې چې کله مونږ هغې گهاټي ته اورسيدو چرته چې نن صبا خلق يعني بنواميه تعريس کوي نو نبي ﷺ هلته کوز شو او بول ئې اوکړل او مختصر شان اودس ئې او فرمائيږي چې په هغې کښې ئې زياتې اوبه استعمال نه کړې، د دې نه پس فوراً د هغې ځانې نه وړاندې لارل (دې دپاره چې جلدئ سره مزدلفې ته اورسي او هلته ماښام او ماسخوتن جمع کړي) په دې کلام کښې تعريض دې دې طرفته چې امراء د بنواميه خلاف سنت دلته تعريس کوي صرف دا نه بلکه هلته د ماښام مونږ هم کوي لکه څنگه چې د مسلم شريف په روايت کښې د دې تصريح موجود ده لکه په يو روايت کښې دي چې کوم ځانې نبي ﷺ د بولو ځانې گرځولي وو نو هغه تاسو د مونږ ځانې گرځوي څومره د تعجب خبره ده قال الصلوة امامك مونږ دلته نه وړاندې کول دي وړاندې په روايت کښې دا دي چې کله بيا نبي ﷺ مزدلفې ته اورسيده نور سيدلو سره ئې د ماښام مونږ اوکړود دې نه پس ئې سورلي کينولي چې تردغه وخت پورې ولاړې وې ليکن د هغې نه ئې سامان کوز نکړو بيا ئې د ماسخوتن مونږ اوکړو او د هغې نه ئې سامان او کجاوې وغيره کوزې کړې د دې نه معلومه شوه چې مزدلفې ته په رسيدلو سره په مونږ کولو کښې لږ شان تاخير هم کول پکار نه دي بلکه د ټولو نه مخکښې دا کار کول پکار دي نن صبا خلق په مونږ کولو کښې ډير تاخير کوي داسې نه دي کول پکار

د ماښام مونږ د مزدلفه په لار کښې او په دې کښې څلور مذهبونه

د ماښام مونږ د مزدلفه په لار کښې کولې شي يا نه؟ دې مسئله کښې هم اختلاف دي د طرفينو: امام ابو حنيفه و امام محمد، په نزد صحيح نه دي او د امام ابويوسف صاحب په نزد جائز دي (فقروي) او د ائمه ثلثه يعني امام شافعي، مالک و احمد په نزد هم جائز دي بلکه د

دې حضراتو په نزد خو جمع بين المغرب والعشاء هم جائز ده د امام شافعي واحمد په نزد خو مطلقاً ولو في وقت المغرب او د امام مالک په نزد مابنهام خو بهر حال صحيح دې او جمع بين المغرب والعشاء هغه وخت صحيح ده چې کله د ماسخوتن وخت شی ورنه صرف مابنهام به صحيح وي او ماسخوتن نه (منهل ونحفة الاحوذی)

قلت كيف فعلتم حين اصبحتم سائل تپوس او کړو بيا چې کله په مزدلفه کښې د شپې تيروولو نه پس سحر شو نو تاسو څه او کړل يعنې اوس د دې نه وړاندې کار گذاري بيان کړئ نو په دې باندې حضرت اسامه رضي الله عنه جواب ورکړو چې د مزدلفې نه وړاندې زه نبی ﷺ سره نه ووم بلکه د دې ځانې نه د نبی ﷺ ردیف فضل بن عباس شو لهذا د دې تفصيل به هغوی بيان کړي، زه خو په هغه نوجوانان قريش کښې ووم چې د مزدلفې نه مني ته په وخت باندې پیدل روان شوي وو لکه وړاندې په باب التعجيل کښې راروان دی ابن عباس رضي الله عنه فرمائي قدمنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة المزدلفة أغلماة بنى عبدالمطلب على جمرات... الخ.

[۱۹۲۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: ثُمَّ أَرْدَفَ أَسَامَةَ فَجَعَلَ يُعْنِقُ عَلَى نَاقَتِهِ وَالنَّاسُ يَهْرَبُونَ إِلَيْهِ يَمِينًا وَشِمَالًا لَا يَلْتَفِتُ إِلَيْهِمْ، وَيَقُولُ: السَّكِينَةُ أَيْهَا النَّاسُ، وَدَفَعَهُ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ.

دعلي رضي الله عنه نه روايت دې هغه او فرمايل بيانې ﷺ اسامه رضي الله عنه دځان پسې ورستو سور کړو بات بيا هغه په خپله اوښه باندې په درمياني تگ سره روان شو او خلقو ښي او گس طرف ته اوبنانو لره وهل هغه به دوی طرف ته نه کتل او فرمايل به يې، اي خلقو په سکون سره تلل کوئ او هغه د عرفات نه د نمر د نمر پريوتلو نه پس روان شول.

فجعل يُعْنِقُ عَلَى نَاقَتِهِ عُنُقَ وَثِيلٍ شَى درميانه رفتار ته يعنې نبی ﷺ خپله اوښه درمياني رفتار سره چلوله او نورو خلقو خپلې سورلۍ وهلې او په وهلو وهلو ټپي په منډه کړې وې نبی ﷺ هغوی ته په سکون سره د تللو ترغيب ورکولو

لَا يَلْتَفِتُ إِلَيْهِمْ نَبِي ﷺ به هغوی ته په شا باندې نه کتل بلکه صرف په ژبې مبارکې سره به ټپي اشاره فرمايله چې جلدې مه کوئ او مسند احمد دغه شان ترمذي شريف کښې د لَا يَلْتَفِتُ په ځانې يلتفت دې دواړو روايتونو ملاؤولو سره دا مطلب راؤڅي چې نبی ﷺ به کله توجه کوله او کله نه والله اعلم

[۱۹۲۳] (۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: سُبِلَ أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَأَنَا جَالِسٌ، كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسِيرُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حِينَ دَفَعَهُ؟ قَالَ: "كَانَ يَسِيرُ الْعُنُقَ، فَإِذَا وَجَدَ فُجُوةً نَصَّ"، قَالَ هِشَامٌ: النَّصُّ فَوْقَ الْعُنُقِ.

(۱) سنن الترمذي/الحج ۵۵۴ (۸۸۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷۲/۱، ۷۵، ۷۶، ۸۱) (حسن)

(۲) صحيح البخاري/الحج ۹۳ (۱۶۶۶)، والجهاد ۱۳۶ (۲۹۹۹)، والمغازي ۷۷ (۴۴۱۳)، صحيح مسلم/الحج ۴۷ (۱۲۸۶)، سنن النسائي/الحج ۲۰۵ (۳۰۲۶)، ۲۱۴ (۳۰۵۴)، سنن ابن ماجه/المناك ۵۸ (۳۰۱۷)، (تحفة الأشراف: ۱۰۴)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۵۷ (۱۷۶)، مسند احمد (۲۰۵/۵، ۲۱۰)، سنن الدارمي/المناك ۵۱ (۱۹۲۲) (صحيح)

د عروه عليه السلام نه روایت دي چې داسامه رضي الله عنه نه تپوس اوکړې شو اوزه ناست وم چې رسول الله ﷺ به په الوداع کښې کله چې هغه دعرفې نه روان شو په کوم و رفتار سره تللو هغه او فرمائیل په درمیانی رفتار سره کله چې به ئې فراخی بیاموندله نوڅه قدرې تیزبه تللو، هشام او وئیل چې دنض والارفتار د تنق نه څه قدرې تیز وي.

تشریح: قوله: النص فوق العنق.. الخ: د فجوه میدان یعنی کوم ځانې کښې چې به رش وو نو هلته به نبی ﷺ لږ په مزه رفتار سره تلو دې ته عنق وئیلې شی، او چې کوم ځانې کښې به کهولاو میدان وو نو هلته به نبی ﷺ رفتار تیزولو.

[۱۹۲۴] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَسَامَةَ، قَالَ: "كُنْتُ رَدَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا وَقَعَتِ الشَّمْسُ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د اسامه رضي الله عنه نه روایت دي چې زه نبی کریم ﷺ و پسې: وروستو سور وم کله چې نمر پریوتونو رسول الله ﷺ دهغه ځانې نه روان شو.

تشریح: قوله: فلما وقعت الشمس دفع رسول الله صلى الله عليه وسلم.. الخ: یعنی د عرفات نه نبی ﷺ د نمر پریوتلو نه پس روان شو د دې نه مخکښې نه، او هم دا واجب دی د حنفيه او حنابله په نزد وقد تقدمت المذاهب في مقدار الوقوف في باب الوقوف بعرفة که یو سړې د نمر پریوتلو نه مخکښې روان شی یصح عندالائمة الثلاثة ويجب الدم وعندالامام مالک لا یصح حجه اذ فرض الوقوف عنده لا يحصل الا بالوقوف بعدالغروب اعني ليلة المزدلفة

[۱۹۲۵] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: "دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةَ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشَّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ قَتَوُضًا، وَلَمْ يُسَبِّحْ الْوُضُوءَ، قُلْتُ لَهُ: الصَّلَاةُ، فَقَالَ: الصَّلَاةُ أَمَامَكَ فَرَكِبَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمَزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ أَقَامَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَنَاخَ كُلُّ الْإِنْسَانِ بِوَعِيرَةٍ فِي مَنْزِلِهِ، ثُمَّ أَقَامَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّاهَا وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا".

کریب چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنه ازاد کرده غلام دي دوی داسامه بن زیدونه واوریدل هغه فرمائیل چې رسول الله ﷺ د عرفات نه روان شو تردې پورې چې هغه دغره غابښی ته اورسیدو نو هغه کوز شو بول ئې اوکړل بیایې اودس اوکړو خوپه هغې کښې څه مبالغه نه وه ماعرض اوکړو مونځ نبی ﷺ او فرمائیل مونځ ستاسو مخکښې دي بیا هغوی سواره به شو کله چې مزدلفه ته اورسیدو نو کوز شو اودس ئې اوکړو کامل اودس بیاد مونځ اقامت او وئیلې شو نود ما بنام مونځ ئې اوکړو بیا هر کس خپل خپل اوبڼ لره په خپل خپل پړاو کښې کینولو بیا د ماسخوتن اقامت او وئیلې شونو هغه مونځ اداکړو اودده په مینځ کښې ئې څه ادا نه کړل.

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۷) (حسن صحيح)

(٢): صحيح البخاري/الوضوء ۳۵ (۱۳۹)، والحج ۹۵ (۱۶۶)، صحيح مسلم/الحج ۴۷ (۱۲۸۰)، سنن النسائي/الحج ۲۰۶ (۳۰۲۷، ۳۰۲۸)، سنن الترمذي/الحج ۵۴ (۸۸۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹۹/۵، ۲۰۸، ۲۱۰)

بَابُ الصَّلَاةِ بِجَمْعٍ

باب: په مزدلفه كښې د مونځ بيان

(د مزدلفه وجه تسميه)

مزدلفه ته جمع ځكه وئيلې شې چې د نزول من السماء نه پس حضرت آدم او حوا عليهما السلام دلته ملاؤ شوي وو او دې ته مزدلفه ځكه وائي د ازدلاف معنی قرب يعنی نږدېكت ده چې حاجيان صاحبان دلته په وقوف كولو او شپې تيرولو سره د الله تعالى قرب او نږدېكت حاصلوي او يا په دې وجه چې هلته په رسيدلو سره حاجيان مني ته نږدې شې په خلاف د عرفات چې كله هلته وو نو د مني نه لرې وو

په دې باب كښې مصنف هغه احاديث بيان كړي دي چې په كومو كښې هغه امور مذكور دي چې كوم په مزدلفه كښې كولې شې يعنی جمع بين الصلوتين نيز د دې دواړو په يو اذان او يو اقامت سره كيدل يا د اذان او اقامت تعدد سره كيدل چې اختلافي مسئله ده مونږ سره د دې نه مخكښې ئې دوه ځله تذكره شوې ده او بيا د صبح صادق نه پس مشعر حرام ته نږدې لږ شان وقوف كول او بيا د دې نه پس د طلوع شمس نه مخكښې د هغه ځايي نه مني ته روانيدل

[۱۹۲۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ جَمِيعًا.

د عبدالله بن عروه رضي الله عنه نه روايت دې چې رسول الله ﷺ په مزدلفه كښې دماښام او د ماسخوتن مونځ يوځايي ادا كړو.

[۱۹۲۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ يَأْسَنَادُهُ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ: "يَأْقَامُهُ إِقَامَةٌ جَمْعٌ بَيْنَهُمَا"، قَالَ أَحْمَدُ: قَالَ وَكَيْفَ: "صَلَّى كُلَّ صَلَاةٍ يَأْقَامُهُ".

زهري په خپل سند سره پورته ذكر شوي حديث روايت كړې دې او فرمائي په يو يو اقامت سره ئې دې دواړو مونځونولره جمع او فرمايل، احمد فرمايلى دى چې وكيه بيان كړې دې چې نبى ﷺ هريو مونځ لره د اقامت سره ادا كړل.

[۱۹۲۸] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا شَبَابَةُ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْمَعْنَى، أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ يَأْسَنَادُهُ حَنْبَلٍ، عَنْ حَمَّادٍ وَمَعْنَاهُ، قَالَ: "يَأْقَامُهُ وَاحِدَةً لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَلَمْ يُنَادِ فِي الْأُولَى وَلَمْ يُسَبِّحْ عَلَى الْوَّاحِدَةِ مِنْهُمَا"، قَالَ مُحَمَّدٌ: "لَمْ يُنَادِ فِي وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا".

۱: صحيح مسلم/الحج ۴۷ (۷۰۳)، سنن النسائي/ الصلاة ۱۸ (۴۸۲)، ۲۰ (۴۸۴، ۴۸۵)، سنن النسائي/ الصلاة ۱۸ (۴۸۲)، ۲۰ (۴۸۴، ۴۸۵)، سنن النسائي/ الصلاة ۱۹ (۶۵۸)، والحج ۲۰۷ (۳۰۳۳)، (تحفة الأشراف: ۶۹۱۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۹۶ (۱۶۷۴)، سنن الترمذي/الحج ۵۶ (۸۸۸)، سنن ابن ماجه/المناسك ۶۰ (۳۰۲۰)، موطا امام مالك/الحج ۶۵ (۱۹۶)، مسند احمد (۲/۳، ۶۲، ۷۹، ۸۱) (صحيح)

۲: صحيح البخاري/الحج ۹۶ (۱۶۷۳)، سنن النسائي/الأذان ۲۰ (۶۶۱)، الحج ۲۰۷ (۳۰۳۱)، (تحفة الأشراف: ۶۹۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۶۷۲، ۱۵۷)، دي/المناسك ۵۲ (۱۹۲۶) (صحيح)

۳: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۹۲۳) (صحيح)

عثمان بن عمر دابن ابی زئب نه هغه دزهری نه یعنی د(عن احمد بن حنبل عن حماد) په سند سره ددې ما حدیث په شان روایت ذکر کړو چه دهریو مونځ دپاره ئې جدا اقامت اووئیلو او په اول کښې ئې اذان اونکړو اونه ئې په کښې دیونه وروستو سنت اولوستل. مخلد فرمائی په دې کښې ئې دیو دپاره اذان اونه کړو.

[۱۹۲۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "صَلَّيْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ الْمَغْرِبَ ثَلَاثًا وَالْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ، فَقَالَ لَهُ مَالِكُ بْنُ الْحَارِثِ: مَا هَذِهِ الصَّلَاةُ؟ قَالَ: صَلَّيْتُهَمَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَكَانِ بِاقَامَةٍ وَاحِدَةٍ."

دعبدالله بن مالک بن حارث نه روایت دی چه بن ماعد عبدالله بن عمر رضی الله عنه سره مونځ وکړو د ماښام درې اودماسخوتن دوه رکعته مالک بن حارث هغه ته و اووئیل داڅنگه مونځ دې هغه اوفرمائیل مادي لره د نبی صلی الله علیه وسلم سره په دې ځای کښې هم په یو تکبیر سره کړی دې.

[۱۹۳۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ يَعْنِي ابْنَ يَوْسَفَ، عَنْ شَرِيكَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَا: "صَلَّيْنَا مَعَ ابْنِ عُمَرَ بِالْمَزْدَلِفَةِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِاقَامَةٍ وَاحِدَةٍ، فَذَكَرَ مَعْنَى حَدِيثِ ابْنِ كَثِيرٍ."

د سعید بن جبیر اودعبدالله بن مالک دواړو نه روایت ابی دې چه مونځ دابن عمر رضی الله عنه سره په مزدلفه کښې لا دماښام اودماسخوتن مونځونه په یو تکبیر سره و ادا کړل اودمحمد بن کثیر دروایت په شان یې بیان اوکړو.

[۱۹۳۱] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: "أَقَضْنَا مَعَ ابْنِ عُمَرَ، فَلَمَّا بَلَّغْنَا جَمْعًا صَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِاقَامَةٍ وَاحِدَةٍ ثَلَاثًا وَاثْنَتَيْنِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ، قَالَ لَنَا ابْنُ عُمَرَ: هَكَذَا صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَكَانِ."

سعید بن جبیر اوفرمائیل مونځ دابن عمر رضی الله عنه په معیت قال کښې واپس شو کله چه مزدلفې ته اورسیدو نو هغه مونځ ته د ماښام اودماسخوتن مونځ درې رکعته اودوه رکعته په یو تکبیر سره ادا کړل کله چه فارغ شو نو ابن عمر رضی الله عنه اووئیل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې ځای کښې مونځ ته داسې مونځ را کړې وو.

[۱۹۳۲] (۴) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ كَهَيْلٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ أَقَامَ بِجَمْعٍ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثَلَاثًا ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: شَهِدْتُ ابْنَ عُمَرَ صَنَعَ فِي هَذَا الْمَكَانِ مِثْلَ هَذَا، وَقَالَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنَعَ مِثْلَ هَذَا فِي هَذَا الْمَكَانِ."

سلمه بن كهیل اووئیل چه ماسعید بن جبیر په مزدلفه کښې اولیدو چه هغه اقامت اووئیلو اودماښام درې رکعته ئې ادا کړل بیاني دماسخوتن دوه رکعته اوکړل بیاني اووئیل

۱: سنن الترمذی/الحج ۵۶ (۸۸۷)، (تحفة الأشراف: ۷۲۸۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۷/۲، ۳۳، ۷۸، ۱۵۲) (صحیح)

۲: صحیح مسلم/الحج ۴۷ (۱۲۸۸)، سنن الترمذی/الحج ۵۶ (۸۸۸)، سنن النسائي/الحج ۲۰۷ (۳۰۲۳)، (تحفة الأشراف: ۷۰۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۸۰، ۲/۲، ۳، ۳۳، ۵۹، ۶۲، ۷۹، ۸۱) (صحیح)

۳: انظر حديث رقم (۱۹۳۰)، (تحفة الأشراف: ۷۰۵۲) (صحیح)

۴: انظر حديث رقم (۱۹۳۰)، (تحفة الأشراف: ۷۰۵۲) (صحیح)

چه زه دابن عمر سره حاضر شوې وم هغه په دې ځاني كښې داسې كړې وو او هغه بيان كړل چه زه د رسول الله ﷺ سره وم او رسول الله ﷺ په دې ځاني كښې داسې كړې وو.

[۱۹۳۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوِسِ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "أَقْبَلْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ مِنْ عَرَفَاتٍ إِلَى الْمَزْدَلِغَةِ فَلَمْ يَكُنْ يَفْتَرِ مِنَ التَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ حَتَّى أَتَيْنَا الْمَزْدَلِغَةَ، فَأَذَنَ وَأَقَامَ، أَوْ أَمَرَ إِنْسَانًا فَأَذَنَ وَأَقَامَ، فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ التَفَتَ إِلَيْنَا، فَقَالَ: الصَّلَاةُ، فَصَلَّى بِنَا الْعِشَاءَ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعِشَائِهِ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِي عَلَا بْنُ عُمَرَ وَمِثْلُ حَدِيثِ أَبِي، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: فَقِيلَ لِابْنِ عُمَرَ فِي ذَلِكَ: فَقَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا".

اشعث بن سليم دخپل پلار نه روایت کوی چه زه دابن عمر سره د عرفات نه مزدلفې ته لارم هغه په دې دوران كښې تكبير او تهليل نه دي پريخودلې تردې پورې چه مونږ مزدلفې ته اورسيدو بياني اذان او اقامت وكړل پائي چاته حكم او كړو چه اذان او اقامت او كړي بياني مونږ ته د ما بنام درې ركعتنه راكړل بيا مونږ ته متوجه شو او وني فرمايل مونږ بياني مونږ ته د ماسخوتن مونږ راكړو بياني دشپې خوراك طلب كړو واني چه زما پلار دابن عمر رضی الله عنه نه روایت كړې دي دابن عمر نه ددې په باره كښې تپوس او كړي شو نو هغه او ونييل ماد رسول الله ﷺ سره هم داسې مونږ كړې وو.

[۱۹۳۴] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَنَّ عَبْدَ الْوَاحِدَ بْنَ زَيْدٍ، وَأَبَا عَوَانَةَ، وَأَبَا مَعَاوِيَةَ حَدَّثُوهُمْ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةً إِلَّا لَوْ قَتَبَهَا، إِلَّا يَجْمَعُ فَإِنَّهُ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ يَجْمَعُ وَصَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ مِنَ الْغَدِ قَبْلَ وَقْتِهَا".

دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دي چه ما رسول الله ﷺ لره هيڅ كله نه دي ليدلي چه هغه كوم مونږ بې وخته كړې وي هغه به هميشه په وخت باندې مونږ كولو مگر په مزدلفه كښې هغه د ما بنام او د ماسخوتن مونږونه يوځاني اداكړل او د راتلونكي صبا مونږ ئې دخپل وخت نه مخكښې اداكړو.

[۱۹۳۵] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: "فَلَمَّا أَصْبَحَ، يَغْنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَوَقَّفَ عَلَى قَرْحٍ، فَقَالَ: هَذَا قَرْحُ وَهُوَ الْمَوْقِفُ وَجَمَعَ كُلُّهَا مَوْقِفٌ، وَتَحَرَّتْ هَا هُنَا وَمِنَى كُلُّهَا مَأْمَرٌ، فَأَتَمَرُوا فِي رَحَالِكُمْ".

دعلي رضی الله عنه نه روایت دي چه كله نبي كريم ﷺ صبا كړو او په جبل قرح باندې ئې وقوف او كړو نو وني فرمايل دا قرح دي او دوقوف ځاني دي او مزدلفه ټول دوقوف ځاني دي ما په دې ځاني كښې قرباني كړې ده او مني ټول قربان گاه ده لهذا په خپل خپل پړاو باندې قرباني او كړي.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۰۹۱) (صحیح)

۲: صحيح البخاري/الحج ۹۹ (۱۶۸۲)، صحيح مسلم/الحج ۴۸ (۱۲۸۹)، سنن النسائي/المواقيت ۴۹ (۶۰۶)، والحج ۲۰۷ (۳۰۳۰)، ۲۱۰ (۳۰۴۱)، (تحفة الأشراف: ۹۳۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۳۸۴، ۴۲۶، ۴۳۴) (صحیح)

۳: سنن الترمذي/الحج ۵۴ (۸۸۵)، سنن ابن ماجه/المناك ۵۵ (۳۰۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲۹) (حسن صحيح)

قوله: هذا قرح وهو الموقف... الخ: قرح ونيلى شى مشعر حرام ته چې په مزدلفه كښې يو غر دې كوم ځانې چې نبى ﷺ وقوف كړې وو د ارشاد عالي مطلب دا دې چې خاص په هغه ځانې كښې چه ما وقوف كړې دې هر سړى ته هلته وقوف كول ضرورى نه دى بلكه پوره مزدلفه محل د وقوف دې چې كوم ځانې كښې ستاسو خوښه شى نو كوئ دغه شان په منى كښې كوم ځانې چې ما قربانى او كړه نو دا ضرورى نه ده چې ټول خلق دغه خاص ځانې كښې قربانى او كړي د صحابه كرام شوق او ذوق چونكه دا وو چې كوم كار نبى ﷺ كوم ځانې كښې او څنگه كړې دې نو چې مونږ ئې هم هغه شان په هغه ځانې كښې او كړو او ښكاره خبره ده چې په دې صورت كښې ټولو ته پريشانى پېښيده په سختي او تنگي كښې به مبتلا كيدل په دې وجه د صحابه كرامو ﷺ د آسانئ دپاره نبى ﷺ دا تعليم او فرمائيلو

[۱۹۳۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "وَقَفْتُ هَاهُنَا بِعَرَفَةَ وَعَرَفَةَ كُلُّهَا مَوْقِفٌ، وَوَقَفْتُ هَاهُنَا بِجَمْعٍ وَجَمْعٌ كُلُّهَا مَوْقِفٌ، وَتَحَرْتُ هَاهُنَا وَمِثِّي كُلُّهَا مَنَحَرٌ، فَأَتَحَرُّوا فِي رَحَالِكُمْ".

د جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل ما په عرفات كښې په دې ځانې باندي وقوف كړې دې او عرفات ټول په ټوله ځانې دووقوف دې ما په مزدلفه كښې په دې ځانې باندي وقوف كړې دې او مزدلفه ټول په ټوله ځای د وقوف دې او ما په دې ځانې باندي قربانى كړي ده او منى ټوله په ټوله قربان گاه ده پس تاسو په خپل خپل پړاو باندي قربانى او كړئ.

[۱۹۳۷] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ، عَنْ أَسَمَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ وَكُلُّ مِثْيٍ مَنَحَرٌ وَكُلُّ الْمُزْدَلِفَةِ مَوْقِفٌ وَكُلُّ فِجَاحٍ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنَحَرٌ".

د جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل عرفات ټول مقام وقوف دې او منى ټوله قربان گاه ده او مزدلفه ټوله دووقوف ځانې دې او دمکې ټولې لارې (دلته كښې دراتلو) لارې هم دې او قربان گاه هم

[۱۹۳۸] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يُفِيضُونَ حَتَّى يَرَوْا الشَّمْسَ عَلَى ثَبِيرٍ، فَخَالَفَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَفَعَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ".

د عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه اهل جاهليت به تر هغه وخته پورې نه روانيدل ترڅو چه به هغه په كوهي ثبير باندي نمرلره اونه ليدلو لهذا نبی نه ددوى مخالفت او كړو اودنمر

^۱: صحيح مسلم / الحج ۱۹ (۱۲۱۸)، سنن النسائي / الحج ۵۱ (۲۷۴۱)، (تحفة الأشراف: ۲۵۹۶)، وقد أخرجه: سنن الدارمي / المناسك ۵۰ (۱۹۲۱) (صحيح)

^۲: سنن ابن ماجه / المناسك ۷۳ (۳۰۴۸)، (تحفة الأشراف: ۲۳۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۲۶۷۳) (حسن صحيح)

^۳: صحيح البخاري / الحج ۱۰۰ (۱۶۸۴)، ومناقب الأنصار ۲۶ (۳۸۳۸)، سنن الترمذي / الحج ۶۰ (۸۹۶)، سنن النسائي / الحج ۲۱۳ (۳۰۵۰)، سنن ابن ماجه / المناسك ۶۱ (۳۰۲۲)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/ ۱۴، ۲۹، ۳۹، ۴۲، ۵۰، ۵۲)، سنن الدارمي / المناسك ۵۵ (۱۹۳۲) (صحيح)

دراختونه وړاندې ددې ځانې نه روان شول.

قوله: قال قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه كان اهل الجاهلية... الخ: د دې حديث مضمون او حواله مونږ سره د حجة الوداع والا په حديث كښې تيره شوې ده. د حضرت عمر رضي الله عنه دا اثر د صحيح مسلم نه سوا په ټولو صحاح سته كښې شته او په ابن ماجه كښې صرف د يو لفظ اضافه ده اشرك ټبر كيما نغير، ټبر مزدلفه كښې يو غر دې د مكې مكرمې په غرونو كښې د ټولو نه لوي هم دا دې دا منصرف دې ليكن دلته په دې باندې تنوين نشته ځكه چې دا منادی مفرد معرفه ده په اصل كښې يا ټبر دې اشرك په معنى د ادخل فى وقت الشروق سره دې يعنى پكار ده چې په تا باندې جلدې سره د نمر رنړا پريوځي دې دپاره چې بيا مونږ د دې ځانې نه تيزي سره روان شو او بعضو د كيما تغيير مطلب دا ليكلي دي چې مونږ تيزي او جلدې سره د قرباني په غوښه باندې لوټ مار او كړو.

باب التَّعْجِيلِ مِنْ جَمْعٍ

باب د مزدلفه نه مني ته د زروايس كيدلو بيان

ليلة المزدلفة: د يوم النحر شپه چې په دې كښې حاجي په مزدلفه كښې وي، دلته دوه څيزونه دي: (۱) مبيت مزدلفه يعنى دا شپه په مزدلفه كښې تيرول (۲) وقوف مزدلفه يعنى د شپې تيرولو نه پس د صبح صادق په وخت كښې دلته لږ وخت دپاره وقوف كول د دې دواړو په حكم كښې اختلاف دي.

په مبيت مزدلفه او وقوف مزدلفه كښې د ائمه كرامو اختلاف

د جمهورو په نزد خو په دې كښې اولني واجب دي (۱) او دويم يعنى وقوف سنت دي او د حنفيه په نزد د دې برعكس دي يعنى وقوف واجب دي او مبيت سنت دي او د ابن حزم په نزد وقوف مزدلفه ركن دي د دې په فوت كيدلو سره حج فوت كيږي بيا د جمهورو په نزد په دې كښې اختلاف دي چې د مبيت څومره مقدار واجب دي د امام شافعي و احمد په نزد الى مابعد نصف الليل وهذا لمن ادركه قبل النصف والا فالحضور ساعة في النصف الاخير كاف، (جزء الحج) او د امام مالك صاحب په نزد مقدار يسير بقدر حط الرحال (چې په څومره وخت كښې انسان د خپلې سورتې نه خپل سامان كوزولي شي).

[۱۹۳۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَزِيدَ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: "أَنَا مِمَّنْ قَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْمَزْدَلِفَةِ فِي ضَعْفَةِ أَهْلِهِ."

دا بن عباس رضي الله عنه نه روايت دي چې زه در رسول الله صلی الله علیه و آله انا په اهل كښې په هغه ضعیف افرادو كښې شاملوم كومولره چه نبی صلی الله علیه و آله د مزدلفې په شپه باندې مخكښې دوخت نه روان كړې وو.

(۱) ابويعضي مالكيه لكه ابن الماجشون او ابن العربي دهغوی په نزد په مزدلفه كښې شپه تيرول فرض دي. (صحيح البخاري/الحج ۹۸ (۱۶۷۸)، وجزاء الصيد ۲۵ (۱۸۵۶)، صحيح مسلم/الحج ۴۹ (۱۲۹۳)، سنن النسائي/الحج ۲۰۸ (۳۰۳۲)، (تحفة الأشراف: ۵۸۶۴)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۵۸ (۲۹۲)، سنن ابن ماجه/المناسك ۲۲ (۳۰۲۵)، مسند احمد (۱/۲۲۱، ۲۲۲، ۲۴۵، ۲۷۲، ۳۳۴، ۳۴۶) (صحيح).

[۱۹۴۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ كَهْمَلٍ، عَنْ الْحَسَنِ الْعُرَيْنِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةُ الْمُزْدَلِفَةِ أَغْلِيْمَةً بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَى حُمَرَاتٍ فَعَجَلَ يُلَطِّعُ أَخْذَانًا، وَيَقُولُ: أَبِينِي لَا تَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: اللَّطُّعُ: الضَّرْبُ اللَّيِّنُ.

د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله د مزدلفې په شپه مونږ د بنی عبدالمطلب ورو هلکانو - لره په خرو باندې سواره کړو اومخکښې ئې اولیرلو په دې موقع باندې هغه مونږ لره په ورون باندې په مزه کښې مزه وهلو اوفرمائیل ئې بچو دنمر دراختونه مخکښې جمرې لره په گیتو باندې مه اولئ. ابوداود فرمائی داللطح معنی ده په نرم اندازه کښې وهل.

تشریح: قوله: عن ابن عباس قال... الخ: (۲) ابن عباس رضي الله عنه فرمائی مونږ یعنی د بنو عبدالمطلب هلکانو لره د مزدلفه په شپه نبی کریم صلی الله علیه و آله د مزدلفه نه منی ته مخکښې روان کړې وو په دې باندې د ټولو اتفاق دې چې په ماشومانو او ښځو باندې هلته شپه تیږول واجب نه دی هغوی هم په شپه کښې د مزدلفه نه منی ته راتلې شی علی حمرات فجعل یلطح افخاذنا نبی صلی الله علیه و آله مونږ په خرو باندې کینولو او د روانولو په وخت کښې به نبی صلی الله علیه و آله زمونږ پندو باندې لاس رانښکلو ویقول ابینی (۳) لا ترموا الجمرة حتى تطلع الشمس د روانولو په وخت کښې نبی صلی الله علیه و آله مونږ ته هدایت کولو زما بچوا چې منی ته اورسئ نو د طلوع شمس نه مخکښې رمی جمره مه کوئ په اوله ورځ یعنی په یوم النحر کښې صرق جمره العقبه وی چې هغې ته جمره الکبری هم وئیلې شی او بیا د دې نه پس ایام تشریق کښې (د یوولسمې نه دیارلسمې پورې) د جمرات ثلثه رمی کیږی

د رمی یوم النحر او رمی ایام التشریق وخت او د امامانو اختلاف

بیا ځان پوهول پکار دی چې د یوم النحر د رمی وخت جدا دې او د ایام تشریق د رمی وخت جدا دې رمی یوم النحر د امام شافعی واحمد رحمهما الله په نزد د نصف لیل نه پس کیدې شی یعنی په لیلۃ المزدلفه کښې او د حنفیه او مالکیه په نزد د شپې تیریدلو نه پس د سحر د راختلو نه پس د دې وخت شروع کیږی د دې نه مخکښې جائز نه دی د ابراهیم نخعی او سفیان ثوری په نزد د طلوع شمس نه پس د دې وخت شروع کیږی او په دې باندې د ټولو اتفاق دې چې غوره د طلوع شمس نه پس ده ځکه چه نبی صلی الله علیه و آله هم داسې کړې وو او د ایام تشریق د رمی وخت بالاتفاق د زوال شمس نه پس وی البته یوم النفر الثاني یعنی ۱۳ ذی الحجه باندې اول خو په منی کښې پاتې کیدل د چا په نزد هم ضروری نه دی لیکن که یو کس حصار شی نو بیا د جمهورو (الائمة الثلاثة والصاحبان) په نزد د دې ورځې رمی هم د

(۱) سنن النسائي/الحج ۲۲۲ (۳۰۶۶)، سنن ابن ماجه/المناسك ۶۲ (۳۰۲۵)، (تحفة الأشراف: ۵۳۹۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۵۸ (۸۹۳)، مسند احمد (۱/۲۳۴، ۳۱۱، ۳۴۳) (صحيح)

(۲) اغلیمه: تصغیر دې د غلیمه، او غلیمه جمع ده د غلام.

(۳) ددې لفظ په تحقیق کښې اختلاف دې (۱) بتشديد الباء: دا تصغیر دې د ابناء جمع د ابن، (۲) د ابن تصغیر ابین دې چه ددې جمع ابیین دې بیا ددې اضافت شوې دې یاء د متکلم ته، نون د جمع ساقط شو ابینی شو.

زوال نه پس کولې شی د دې نه مخکېنې نه لیکن صرف د امام ابوحنیفه په نزد د دې ورځ رمی د زوال نه مخکېنې کولې شی جائز ده لیکن د کراهت سره

[۱۹۴۱] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَةَ، حَدَّثَنَا حَمْزَةُ الرَّيَّاتُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَدِّمُ ضَعْفَاءَ أَهْلِهِ بِغُلَيْسٍ وَيَأْمُرُهُمْ تَعْنِي لَا يَرْمُونَ الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ".

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی ﷺ به دخپل اهل ضعيف افرادو لره په تياره کښې وړاندې و ليرلو او هغه ته به ئې حکم کولو چه دنمر دراختونه مخکېنې جمرې لره په گيتو باندې نه اولی.

[۱۹۴۲] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ الضَّجَّالِ يَعْنِي ابْنَ عُثْمَانَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَمَّا قَالَتْ: "أَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَمْرِ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ فَرَمَتِ الْجَمْرَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأَفَاضَتْ وَكَانَ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي يَكُونُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْنِي عِنْدَهَا".

د عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه رسول الله ﷺ ام سلمه رضی اللہ عنہا لره دنحر والا په شپه دسحر نه مخکېنې اوليرله پس هغې دصبا نه مخکېنې جمرې لره په گيتو باندې او يشتله بيا هغه لارله او طواف افاضه ئې اوکړو د او دا دهغې د نمبر ورځ وه چه نبی ﷺ دهغې سره وو.

تشریح: قوله: ارسل النبي صلى الله عليه وسلم بام سلمة ليلة النحر فرمت الجمرة.. الخ:

نبی ﷺ حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا په شپه کښې د مزدلفه نه منی ته ليرلې وه نو هغوی چې منی ته راغلل نو د سحر نه مخکېنې ئې رمی اوکړه دا حدیث د امام شافعی و احمد موافق او مؤید دې په مذکوره پورته مسئله کښې

د حنفیه له طرفه د حدیث توجیه

د حنفیه و مالکیه په نزد د دې توجیه دا کولې شی چې د قبل الفجر نه مراد قبل صلوٰۃ الفجر دې قبل طلوع الفجر نه دې یا دې داسې او وئیلې شی چې دا د هغوی خپل فعل دې د نبی ﷺ د اجازت نه بغیر لکه پورته هم اوس تیر شوې دی چې نبی ﷺ هغې هلکانو ته دا فرمائیلې وو ایښی لا ترموالجمرة حتى تطلع الشمس چه کوم هلکان ئې وړاندې ليرلې وو په جزء حجة الوداع کښې دی چې دا حدیث صرف په سنن ابوداؤد کښې دې ابوداؤد په دې سره متفرد دې ابن قیم دې لره وهم او منکر گرځولې دې دغه شان امام طحاوی او بیهقی هم د دې حدیث نه انکار کړې دې والله تعالی اعلم فافاضت او طواف افاضه ئې اوکړو

قوله: وكان ذلك اليوم الذي يكون رسول الله صلى الله عليه وسلم تَعْنِي عندها، دې سره راوی اشاره کوی د تعجیل علت طرفته چې دوی لره مخکېنې ليرلو کښې دا مصلحت وو چې دا ورځ د هغوی د نمبر وه دې دپاره چې هغوی زر د رمی وغیره نه فارغ شی نو هغوی د طلوع شمس نه وړاندې منی ته لارل اورمې ئې اوکړه او بیا ئې هم په ورځ کښې طواف افاضه اوکړو په خلاف

۱: سنن النسائي/الحج ۲۲۲ (۳۰۶۷)، (تحفة الأشراف: ۵۸۸۸) (صحیح)

۲: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۹۶۱) (ضعیف)

د باقی ازواج مطهرات چې هغوی طواف افاضه په راتلونکی شپه کښې اوکړو (بدل)

يو اشكال او دهغي جواب

دلته يو سوال دې هغه دا چې دې حديث نه خو دا استفاده کيږي چې يوم النحر د ام سلمه رضي الله عنها د نمبر ورځ وه او په باب الافاضة في الحج کښې يو حديث راوان دې چې په هغې کښې ام سلمه رضي الله عنها په خپله دا فرماني کانت ليلتي التي يصير الي فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم مساء يوم النحر چې د يوم النحر په ماښام باندې يعنې د دې نه پس راتلونکی شپه کښې زما د نمبر شپه وه نو چې هرکله د يوم النحر نه پس راتلونکی شپه کښې د هغوی باري وه نو د دې تقاضه خو دا ده چې د يوم النحر نه پس والا ورځ يعنې يوولسمه د هغوی د باري ورځ وي، اشكال ظاهر دې د دې جواب حضرت شيخ صاحب په لامع او جزء حجة الوداع کښې دا ورکړې دې او په درس بخاري کښې ئې دا هم فرمايلي وو چې فقهاؤ تصريح کړې ده د دې خبرې چې اگرچه شپې د راتلونکي ورځو تابع وي ليکن د حج په زمانه کښې د دې برعکس وي يعنې شپې د ايام ماضيه تابع وي لهذا د يوم النحر نه پس چې کومه شپه راځي هغه به د يوم النحر شپه شمار وي نه چې د راتلونکي ورځې والله تعالى اعلم

[۱۹۴۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَادٍ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَخْبَرَنِي مُخَبَّرٌ عَنْ أَسْمَاءَ، "أَنَّهُ رَمَتِ الْجُمُرَةَ، قُلْتُ: إِنَّا رَمَيْنَا الْجُمُرَةَ بِلَيْلٍ، قَالَتْ: إِنَّا كُنَّا نَصْنَعُ هَذَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

يو خبرور کونکي بيان کړې دې چې اسماء لله ماء د جمرې ري اوکړه نو ما او وئيل مونږ خوپه شپه کښې ئې رمي کړې ده هغې جواب راکړو چې در رسول الله ﷺ په زمانه کښې به مونږ داسې کول.

د حديث شرح

قوله: اخبرني مخبر عن اسماء انها رمت الجمرة قلت.. الخ:

په اولنې حديث کښې چې کومه قصه ذکر وه هغه د ام المؤمنين حضرت ام سلمه رضي الله عنها متعلق وه دا دويمه قصه د حضرت اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنها متعلق ده چې په صحيحينو کښې ډيره په تفصيل سره ده هغه دا چې عبدالله چې د اسماء مولى دې هغه وائى چې کله حضرت اسماء په مزدلفه کښې وه نو د شپې څه وخت پورې ئې نفلونه کول بيا ئې تپوس اوکړو چې هل غاب القمر (سيوږمئ په نظر راځي يا نه) ما اووې اوسه پورې نه ده غائبه شوې، په نظر راځي هغوی بيا د نفلو نيت اوتره د سلام نه پس ئې تپوس اوکړو هل غاب القمر ما اووې چې اوسه پورې نه، نو هغوی بيا د نفلو نيت اوتره

د سلام اړولو نه پس ئې بيا تپوس اوکړو هل غاب القمر نو ما ورته اووې چې غائبه شوه وې فرمايل چې ښه ده ددې مقام نه لارښئ نو د هغه ځانې نه منى ته راغله هلته د رمي جمره نه

۱: سنن النسائي/الحج ۲۱۴ (۳۰۵۳)، تحفة الأشراف: (۱۵۷۳۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۹۸ (۱۶۷۹)، صحيح مسلم/الحج ۴۹ (۱۲۹۱)، موطا امام مالك/الحج ۵۶ (۱۷۲)، مسند احمد (۳۴۷/۶، ۳۵۱) (صحيح)

چې فارغه شوه نو خپلې خیمې ته راغله او د سحر مونځ ئې ادا کړو. فقلت لها يا هنتاه ما ارانا الا قد غلسنا ما ورته اووې داسې معلومېږي چې مونږ په رمي کښې جلدې او کره (په غلس کښې مو اوکره) په دې باندې هغې او فرمائیل چې هیڅ خبره نه ده حضور ﷺ بنځو او ماشومانو ته د دې اجازت ورکړې دې (بخاری)

د شافعيه د استدلال جواب

د دې حديث نه شافعيه وحنابله (فی رواية) په دې باندې استدلال اوکړو چې د يوم النحر رمي د نصف لیل نه پس کولې شی د حنفيه مالکيه او احمد فی رواية په نزد داسې جائز نه دی د دې جواب دا دي د میاشتي لسم تاریخ باندې سپوږمۍ سحر راختلو ته نزدې غائبېږي شی نو چې هرکله د سحر د راختلو نه مخکښې مزدلفې ته روان شو نو بنکاره خبره ده چې د سحر د راختلو نه پس به منی ته رسیدلې وی هغه وخت چې منی ته اورسیدل نو رمي ئې اوکره نو دا رمي د سحر د راختلو نه پس شوه نه چې مخکښې د سحر د راختلو نه، او د دې تائید د لفظ غلسنا نه هم کیږي چې د لیل نه مراد چې د ابوداؤد په روایت کښې دی، غلس دې نه چې حقیقه شپه (افاده ابن القيم رحمه الله تعالى فی تهذیب السنن)

[۱۹۴۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "أَقَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ السَّكِينَةَ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَرْمُوا بِمِثْلِ حَصَى الْخَذْفِ وَأَوْضَعَهُ فِي وَادِي مُحْتَرٍ."

د جابر رضی الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ د مزدلفې نه روان شو او ډیر په سکون او آرام سره تلو او خلقوته ئې حکم اوکړو چه وړی وړی گیتي اولی او دواډی محسنه په تیزی سره وتلي وو.

باب یوم الحج الأكبر باب د حج اکبر ورځ کومه ده؟

[۱۹۴۵] (۲) حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْقَضْلِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَازِ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ الْجَمْرَاتِ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي حَجَّ، فَقَالَ: "أَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟" قَالُوا: "يَوْمُ النَّحْرِ، قَالَ: "هَذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ."

د عبد الله بن عمرو رضی الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ په خپل حج کښې د قربانی په ورځ باندې د جمراتو په - ورځ او دریدو او تپوس ئې اوکړو د اکومه ورځ ده و خلقو او وئیل داد قربانی ورځ ده نبی ﷺ ته او فرمائیل داد حج اکبر ورځ ده. قوله: فقال اي يوم هذا قالوا يوم النحر قال هذا يوم الحج الاكبر الخ: د بنده په خیال کښې دلته دوه څیزونه جدا جدا دی الحج الاکبر دویم يوم الحج الاکبر (۳) اگر چه شارحینو د دې تصریح او وضاحت نه دي کړې بلکه دواړه ئې گډوډ کړي دی په يوم الحج الاکبر کښې درې اقوال

۱: سنن النسائي / الحج ۲۰۴ (۳۰۲۴)، سنن ابن ماجه / المناسك ۶۱ (۳۰۲۳)، تحفة الأشراف: (۲۷۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۱/۳، ۳۳۲، ۳۶۷، ۳۹۱)، سنن الدارمي / المناسك ۵۹ (۱۹۴۰) (صحیح)

۲: صحيح البخاري / الحج ۱۳۲ (۱۷۴۲) (تعلیقاً)، سنن ابن ماجه / المناسك ۷۶ (۳۰۵۸)، تحفة الأشراف: (۸۵۱۴) (صحیح)

۳: د دې تائید د باب دویم حديث نه کیږي په هغې کښې دا دی: يوم الحج الاکبر يوم النحر والحج الاکبر المعج.

دی یوم النحر، یوم عرفه او یوم حج ابی بکر یعنی ابوبکر صدیق رضی الله عنه چې په کومه ورځ باندې حج اوکړو په نهمه (۹) هـ کښې ځکه چې په دې ورځ مسلمانانو، مشرکانو او اهل کتاب یهودیانو او نصاری تولو حج کړې وو د دې نه پس بیا چرته ټول طوائف او اهل ملل یعنی د ټولو ملتونو والا نه دی جمع شوې بلکه د مشرکینو د حج د بندش اعلان کړې شوې وو الا لا یحجن بعدالعام مشرک.

او په الحج الاکبر کښې هم درې اقوال دی قیل هو القران والحج الاصغر الافراد وقیل الحج الاکبر هو الحج والاصغر هو العمرة وقیل الحج الاکبر هو وقفة الجمعة یعنی چې په کوم حج کښې وقوف عرفه د جمعة المبارک ورځ وی چې د دې فضیلت زیات دې په دې وجه ملاعلی قاری رحمته الله په دې باندې مستقل یو تصنیف کړې دې الحظ الاوفر فی الحج الاکبر (۱) چې دهغی ذکر هغوی په شرح لباب کښې کړې دي

[۱۹۴۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، أَنَّ الْحَكَمَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: "بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ فِيمَنْ يُؤْذَنُ يَوْمَ النَّحْرِ بِمَنْ أَنْ لَا يَحْجَرَ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ غُرْيَانٌ، وَيَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَوْمَ النَّحْرِ وَالْحَجِّ الْأَكْبَرِ الْحَجُّ".

د ابوهريره نه روايت دې چې ابوبکر صدیقه زه تې دهغه خلکوسره اولیرلم کوموچه دقربانی په ورځ باندې په مني کښې دا اعلان کړې وو چې ددې کال نه پس دې هېڅ مشرک دحج دپاره نه راځي او هېڅ یوکس دې په برېنده د بیت الله طواف نه کوي اودقربانی ورځ دحج اکبر ورځ ده اودحج اکبر نه مراد حج دي.

بَابُ الْأَشْهُرِ الْحُرْمِ د حرمت والا د میاشتو بیان

[۱۹۴۷] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ فِي حَجَّتِهِ، فَقَالَ: "إِنَّ الزَّمَانَ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ: ثَلَاثُ مَتَوَالِيَّاتٍ: ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمَحَرَّمُ وَرَجَبُ مَضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ".

د ابوبکر رضی الله عنه نه روايت دې چې رسول الله صلی الله علیه و آله په خپل حج کښې خطبه فرمائيله نوارشاد ئې اوفرمائیلو ئې شکه زمانه په خپل دې کیفیت باندې راگرځیدلی ده (په کوم کیفیت باندې چې په اوله ورځ کښې وه) او الله تعالی اسمانونه او زمکې لره پیدا کړې وو په کال کښې

(۱) اود شرح الباب په حاشیه، ارشاد الساری الی مناسک ملا علی قاری،، کښې او پوره رساله ئې نقل کړې ده. بیا حضرت شیخ نورالله مرقدہ په خپل آخری ژوند کښې دا مستقل جدا چاپ کړې وه.

(۲) صحیح البخاری/الصلاة (۳۶۹) ۱۰، والحج (۱۶۲۲) ۶۷، صحیح البخاری/الجزية (۳۱۷۷) ۱۶، والمغازي (۴۳۶۳) ۶۶، وتفسير البرائة (۴۶۵۶) ۲، (۴۶۵۵) ۳، وتفسير البرائة (۴۶۵۷) ۴، صحیح مسلم/الحج (۱۳۴۷) ۷۸، منن النسائي/الحج (۲۹۶۰) ۱۶۱، مسند احمد (۲۹۹/۲)، تحفة الأشراف: (۶۶۲۴) (صحیح)

(۳) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۷۰۰)، وقد أخرجه: صحیح البخاری/الحج (۱۷۴۲) ۱۳۲، ويده الخلق (۳۱۹۷) ۲، والمغازي (۴۴۰۳) ۷۷، وتفسير سورة التوبة (۴۶۶۲) ۸، والأصاحي (۵۵۵۰) ۵، والتوحيد (۷۴۴۷) ۲۴، صحیح مسلم/القسامة (۱۶۷۹) ۱۰، سنن النسائي/الكبرى/المحاربة (۳۵۹۵)، مسند احمد (۳۷/۵)، سنن الدارمي/المناسك (۱۹۵۷) ۷۲ (صحیح)

دولس میاشتی دی او په دې کښې څلور میاشتی دحرمت والادی درې میاشتی متواتر دی، یعنی ذوالقعدة ذوالحجه او محرم او (څلورمه میاشت) مضر رجب دې کومه چه دجمادینو او د شعبان په مینځ کښې وي.

اشهر حرم څلور میاشتی دی رجب، ذی قعدة، ذی الحجه او محرم اهل جاهلیت به د دې میاشتو تعظیم کوو په دې کښې به ئې قتل و قتال ناجائز او حرام گڼلو د اسلام په ابتداء کښې هم د دې رعایت کولې شو پس په دې وجه د جهاد د مشروعیت په ابتدا کښې په دې میاشتو کښې جهاد او قتال ممنوع وو.

لیکن مشرکینو به په دې کښې گډې کوو چې ورته نسئ وثیلې شی یعنی تقدیم و تاخیر قال الله تعالى انما النسئ زیادة فی الکفر وفي الحدیث يجعلون المحرم صفراً چې کله به ئې په محرم کښې د قتال اراده کوله نو دې دپاره به ئې دا حيله کوله داسې به ئې وثیل چې دې کال کښې د صفر میاشت د محرم نه وړاندې راغله لیکلې دی چې دوی به هرکال دغه شان کول تردې چې د محرم میاشت به د کال په ټولو میاشتو کښې گرځیدله او په دې گرځیدلو گرځیدلو کښې به خپل وخت ته هم راغله په دې وجه به حج هم کله کله په خپل وخت کښې اوشو او کله به په غیروخت کښې اوشو لیکن په کوم کال کښې چې نبی ﷺ حج اوکړو نو هغه کال د میاشتو حساب صحیح وو او حج په خپل وخت کښې شوې وو (دې ته دوی فرمائی ان الزمان قد استدار کهیته چې زمانه په گرځیدلو سره خپل اصلی حالت ته راغلې ده ورجب مضر د رجب نسبت قبيله مضر طرفته ځکه کولې شی چې هغوی به د نورو قبیلو په نسبت د دې تعظیم زیات کوو الذی بین جمادی وشعبان دا قید ځکه زیات کړې شوې دې دې دپاره چې معلومه شی چې د رجب نه اصلی رجب مراد دې او نسئ والا رجب مراد نه دې چې د خپل صحیح وخت نه لري شوې وی

[۱۹۴۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَيَّاسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ السَّخْتِيَّانِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمَاءُ ابْنُ عَوْنٍ، فَقَالَ: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ.

محمد بن سيرين د ابن ابی بکر رضی الله عنه هغه دخپل پلار، ابوبکر رضی الله عنه هغه دنبی کریم ﷺ و نه دمذکور بالا حدیث په شان روایت نقل کوي

بَابُ مَنْ لَمْ يُذْرِكْ عَرَفَةَ

باب چاته چه د عرفات وقوف ملاؤ نه شی دهغه د حکم بیان

وقوف عرفه بالاتفاق د حج رکن دې بلکه د حج په ارکانو کښې لوی رکن دې لیکن د دې د وخت ابتداء او انتهاء او د وقوف د مقدار مسئله کښې د امامانو په مینځ کښې اختلاف دې چې دهغې تفصیل په باب الوقوف بعرفه کښې تیر شوې دې

(۱) ددې نه معلومیږي چه ددې نه مخکښې په ۹ هـ کښې حج د ابوبکر په غیر وقت کښې شوې و، په دې باندې څه قدرې کلام زموږ د کتاب الحج په ابتدائی بحثونو کښې شوې دې (تقرده ابو داود، تحفة الأشراف: ۱۱۸۶) (صحیح)

[١٩٤٩] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي يَكُوتُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْمَرَ الدَّيْلِيِّ، قَالَ: "أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَعْرِفُهُ، فَجَاءَ نَاسٌ أَوْ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ تَجْدٍ، فَأَمَرُوا رَجُلًا فَنَادَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَيْفَ الْحَجُّ؟ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا فَنَادَى: الْحَجُّ، الْحَجُّ يَوْمَ عَرَفَةَ، مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حَجَّهُ أَيَّامَ مَنَى ثَلَاثَةً، فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِمَامَ عَلَيْهِ، وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِمَامَ عَلَيْهِ، قَالَ: ثُمَّ أَرَدَفَ رَجُلًا خَلْفَهُ فَجَعَلَ يَنَادِي بِذَلِكَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مِهْرَانُ، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: "الْحَجُّ مَرَّتَيْنِ"، وَرَوَاهُ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: "الْحَجُّ مَرَّةً".

د عبد الرحمن بن يعمر الديلي رضي الله عنه نه روایت دي چه زه ايا د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او هغه په میدان عرفات کښې وو په دې دوران کښې د نجد و د طرف نه څه خلق راغلل او هغه یوکس ته او وئیل او هغه اواز او کړو او وئې وئیل اي دالله رسوله حج څنگه دي؟ نو رسول الله ﷺ هم یوکس ته حکم او کړو او هغه اواز او کړو او وئیل ئې حج د عرفات ورځ ده کوم کس چه دمزدلفی په شپه د سحر دمانځه نه مخکښې مخکښې دلته راغي نو دهغه حج پوره شو، ثم دمنی دری ورځی دی کوم کس چه دوه ورځی پس په تیزی سره واپس شی نو په هغه باندې هیڅ گناه بیان نشته دي او څوک چه تاخیر او کړی نو په هغه باندې هم څه گناه نشته دي بیا هغه خپل ځان پسی ورستو یو کس لره سور کړو کوم چه ددې خبرې اواز کولو، ابوداود فرمائی چه مهران دسفيان نه داسې روایت کړې دي الحج الحج یعنی دوه ځله اویحیی بن سعید القطان دسفيان نه دا لفظ یوځل بیان کړې دي.

من جاء قبل صلاة الصبح من ليلة جمع فتم حجه چې کوم کس د مزدلفه په شپه کښې (٢) د سحر د مانځه نه مخکښې د دې نه مراد د سحر د راختلو نه مخکښې دي (ځکه چې هلته د سحر مونځ بالکل غلس اول وخت کښې وی، چې میدان عرفات ته اورسیده نو داسې اوگنډه چې گویا حج ئې بیا موندنه ایام منی ثلثه درې ورځې یعنی د یوولسمې ذی الحجه نه دیارلسمې ذی الحجه پورې ورځو ته ایام منی وئیلې شی یوم النحر یعنی لسمه ذی الحجه په دې کښې داخل نه ده او ایام النحر هم د جمهورو په نزد درې دی د لسمې ذی الحجه نه دولسمې ذی الحجه پورې او د شافعيه په نزد ایام نحر څلور ورځې دی دیارلسم تاریخ هم په دې کښې شامل دي

[١٩٥٠] (٣) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَامِرٌ، أَخْبَرَنِي عُروَةُ بْنُ مُغَفَّرٍ الطَّائِفِيُّ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَوْقِفِ، يَعْنِي بِجَمْعٍ، قُلْتُ: جِئْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ جَبَلٍ طَوِيلٍ أَكَلَلْتُ مَطِيَّتِي وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي وَاللَّهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ جَبَلٍ إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا.

(١) سنن الترمذي للحج ٥٧ (٨٨٩)، سنن النسائي للحج ٢٠٣ (٣٠١٩)، ٢١١ (٣٠٤٧)، سنن ابن ماجه للمناسك ٥٧ (٣٠١٥)، تحفة الأشراف: ٩٧٣٥، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٠٩٤، ٣١٠، ٣٣٥)، سنن الدارمي للمناسك ٥٤ (١٩٢٩) (صحيح)

(٢) ددې نه په ظاهره دامام مالک د مسلک تائيد کيږي چه دهغه په نزد باندې د فرض وقوف ادا کول په ليلة المزدلفه کښې وقوف سره کيږي او په ورځ کښې وقوف دهغوی په نزد په واجباتو کښې دی فرض نه دی، كما تقدم في باب الوقوف. والله تعالى اعلم.

(٣) سنن الترمذي للحج ٥٧ (٨٩١)، سنن النسائي للحج ٢١١ (٣٠٤٢، ٣٠٤٣، ٣٠٤٤)، سنن ابن ماجه للمناسك ٥٧ (٣٠١٦)، تحفة الأشراف: ٩٩٠٠، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٠٤، ٢٦١، ٢٦٢)، سنن الدارمي للمناسك ٥٤ (١٩٣٠) (صحيح)

وَسَلَّمَ: "مَنْ أَدْرَكَ مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ وَأَتَى عَرَفَاتَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ".

د عروه بن مضرس الطائي نه روایت دي فرمائي چه زه د مزدلفې په ورځ باندې دوقوف په وخت د رسول الله ﷺ په خدمت كښې جاضر شوم او عرض مي او كړو اي دالله رسوله زه دقبيله دوو غرونو نه راغلي يم ماخپه سورلي كلاله كړي ده او خپل ځان مي ډير سترې كړې دي قسم په الله ماهيڅ غوندې نه ده د پريخودلي مگر په هغې باندې مي وقوف كړې دي نو ايا زما حج اوشو؟ رسول الله ﷺ او فرمائيل چاچه زمونږ سره دامونځ اومندلو اوددې نه خپل ميل كچيل (خيرې) لري كړو (هغه مناسك حج ټي پوره كړو اوس دمابعد نور اعمال حج دي او كړي او احرام دي كولاؤ كړي.

د حديث مبارك تشریح:

تشریح: قوله: اخبرني عروة بن مضرس الطائي... الخ:

د حجة الوداع والا په كال چې كله نبي كريم ﷺ د حج دپاره مكې مكرمې ته تشریف اورلي وو نو عروة بن مضرس نومې صحابي ته د دې پته اولگيده نو فوراً د خپل وطن نه د حج دپاره روان شو دي دپاره چې حضور ﷺ سره يوځايي حج او كړي ليكن دوى ته دا معلومه نه وه چې وقوف حج كوم ځائي او په كوم ميدان كښې وي په دې وجه دوى په لاره كښې په هره شگلنه (ريت والا) علاقه كښې ايساريدل په دې خيال سره چې شايد دې مقام كښې به وقوف كيږي او خپله سورلي به ټي ډيره تيزله چلوله حضور اقدس ﷺ ته ټي مزدلفه ته ځان اورسوو رسيدلو سره ټي د نبي ﷺ نه تپوس او كړو يا رسول الله ما خپل ځان او خپله سورلي په منډو باندې سترې كړه او په هر ميدان كښې حصاريدم دي وخت كښې تاسو ته راوړسيدم يا رسول الله دا اووايي چې زما حج اوشو كه نه؟ په دې باندې نبي ﷺ (روحي فداه) ارشاد او فرمائيلو من ادرك معنا هذه الصلوة په دې جمله كښې وقوف مزدلفه ذكر دي چې كوم سړى مونږ سره دا مونځ صلوة الفجر اوموندلو واتى عرفات قبل ذلك په دې جمله كښې وقوف عرفه ذكر دي دا دويم خو بالاتفاق فرض او ركن دي او په وقوف مزدلفه كښې اختلاف دي د ائمه ثلثه په نزد دا وقوف سنت دي د حنفيه په نزد واجب دي د ابن الماجشون، مالكي و ابن العربي مالكي په نزد فرض دي او د ظاهريه په نزد ركن دي (جزء الحج) د شعبى، نخعى، ابن خزيمه، ابن جرير الطبري په نزد هم ركن دي د دې نه بغير حج نه كيږي (عون)

قوله: ليلاً ونهاراً: (۱) د نهار د عموم نه امام احمد استدلال كړې دي چې خواه هغه وقوف قبل الزوال وي نو په دې وجه د هغوى په نزد د وقوف عرفه ابتداء يوم عرفه د صبح صادق نه كيږي او د امام ثلثه په نزد د زوال نه كما تقدم يعنى مخكښې چې څنگه تير شو ځكه چې حضور ﷺ او د هغوى نه پس خلفاء راشدينو ټولو هميشه وقوف د زوال نه پس شروع كړي

(۱) د سحر راختلو نه پس لږ وخت په مزدلفه كښې ايساريدل.

(۲) د دې نه د وقوف عرفه تحقق معلوم شو، دا د وقوف ليلاً او وقوف نهاراً هر يو نه كيدي شي لكه چه د ائمه ثلاثه مسلك دي په خلاف د مالكيانو چه د هغوى په نزد د فرض وقوف تحقق په وقوف ليلاً سره وي كما سبق في محله. ۱۲

دې نه چې د دې نه مخکښې

فقد تم حجه وقضى تفته: (۱) د پوره حديث مطلب دا شو چې کوم کس وقوف عرفه او وقوف مزدلفه دواړه او کړل نو د هغه حج پوره شو او ازاله تفت (خيرې) ميل کچيل، لري کول د غسل وغيره په ذريعه سره، د هغه دپاره جائز شو. د دې جملې تشریح مونږ په حاشيه کښې کړې ده، قال المنذرى والحديث أخرجه الترمذى والنسائى وابن ماجه وقال الترمذى حديث حسن صحيح اهـ

باب النزول بمثي

باب: په مني کښې د پراو کولو بيان

[۱۹۵۱] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ حُمَيْدِ الْأَعْرَجِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُعَاذٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: خَطَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ بِمِثْيٍ وَنَزَلَهُمْ مَنَازِلَهُمْ، فَقَالَ: "لَيُنْزِلَ الْمُهَاجِرُونَ هَاهُنَا، وَأُشَارَ إِلَى مِثْمَنَةِ الْقِبْلَةِ، وَالْأَنْصَارُ هَاهُنَا، وَأُشَارَ إِلَى مِيسْرَةِ الْقِبْلَةِ، ثُمَّ لَيُنْزِلَ النَّاسَ حَوْلَهُمْ".

عبد الرحمن بن معاذ د یو صحابی رضی اللہ عنہ نه روایت کوی هغه وائی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خلقوته په مني کښې خطبه او وئيله او خلقو ته ئې په خپلو نپلو مقاماتو باندې دنازليد و ارشاد او فرمائيلو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائيل مهاجرین دی دلته کښې پراو او اوکړی اوخی طرف ته ئې اشاره او فرمائيل او انصار، دی دلته کښې پراو اوکړی او د قبلي گس طرف ته اشاره او فرمائيل او نور خلق دی ددوی نه گیر چاپیره نازل شي.

تشریح: قوله: ونزلهم منازلهم په مني کښې چونکه د حاجيانو قيام مسلسل درېو ورځو پورې وی په خلاف د عرفه او مزدلفه په دې وجه پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ټول خلق د هغوی په مناسب منزلونو کښې کوز کړل یعنی مختلف ډلو کښې ئې هر یو چې کوم ځانې مناسب او گنړل نو د هغوی د ځانې تعین ئې اوکړو دا اجمال دې وړاندې د دې تفصیل دې هغه دا چې مهاجرینو ته ئې او فرمائيل چې هغوی د قبلي بنی طرفته او درېږی او انصارو ته ئې او فرمائيل چې هغوی د قبلي گس طرفته حصار شی وړاندې باب کښې راخی چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم مهاجرینو لره مقدم مسجد یعنی مسجد ثقیف ته مخامخ طرف کښې کوز کړل او انصار ئې د مسجد نه شاته لهذا حدیث الباب کښې هم د میمنه القبل نه د مقدم مسجد بنی طرف او د میسرة القبلة نه به مراد د مسجد مؤخر گس طرف مراد وی (بدل)

قوله: ثم لينزل الناس حولهم د مهاجرینو او انصارو دپاره د ځانې د متعین کولو نه پس نورو خلقو ته نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائيل چې هغوی د دوی نه گیر چاپیره قیام اوکړی یعنی د باقی خلقو دپاره ئې څه تخصیص اونه فرمائيلو والله اعلم

(۱) والتفت في الاصل بمعنى الوسخ والمحرم ما دام محرما ممنوع عن ازالة التفت، فمعني الكلام كما في حاشية السندي علي النسائي انه قضى مدة ابقاء التفت فقد جاز له ازالة التفت. والله تعالي اعلم. يعني د بدن د خيرو د لري کولو چه کومه موده وه هغه ئې پوره کړو، اوس د هغې دپاره ازاله تفت جائز شوه يعني د احرام نه بهر راتلل جائز شو د تکميل حج د وجې نه.

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۱/۴) (صحيح)

باب آی یوم یخطب بمئی

باب په منی کښې به خطبه په کومه ورځ وانی؟

[۱۹۵۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي بَكْرٍ، قَالَا: "رَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ بَيْنَ أَوْسَطِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ وَبَيْنَ رَاجِلَيْهِ وَهِيَ خُطْبَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي خَطَبَ بِمِئِي."

ابن ابی نجیع دخپل پلار نه هغه د بنو بکر د دوو و کسانو نه روایت کوی هغه بیان کوی چه مونږ نبي ﷺ لره د ایام تشریق په درمیانی ورځ کښې و اولیدو او هغه خطبه فرمائیلې مونږ دهغه د سورلی سره نزدې وو او دا د رسول الله ﷺ هغه خطبه وه کومه چه هغه په منی کښې ارشاد فرمائیلې وه.

یخطب بین اوسط ایام التشریق یعنی دولسمه ذی الحجه د حج خطبې خومره دی او په کوم کوم تاریخ باندې دی په دې کښې د علماء کرامو اختلاف تیر شوی دې په دولسمه ذی الحجه باندې خطبه د امام شافعی و احمد په نزد شته د مالکیه په نزد نشته د دې جواب دا دي چي دا خطبه لغوی وه (۲) یعنی سوال و جواب خطبه عرفی نه وه

[۱۹۵۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حُصَيْنٍ، حَدَّثَنِي جَدَّتِي سَرَاءُ بِنْتُ نُبَّهَانَ وَكَانَتْ رَبَّةً بَيْنَتْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، قَالَتْ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الرُّعُوسِ، فَقَالَ: "أَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟" قُلْنَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: "أَلَيْسَ أَوْسَطُ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ؟" قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ قَالَ عَمْرُو بْنُ حُرَّةٍ الرَّقَاشِيُّ: "إِنَّهُ خَطَبَ أَوْسَطَ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ."

ربيعه بن عبد الرحمن بن حصين نياسراء دخپلي نيا سراء بنت نبهان نه روایت کوی د ابنه مخکښې د اسلام نه د یو کور نگرانې وه هغه بیان کوی چه رسول الله ﷺ درؤوس په ورځ مونږ ته خطبه راکړه هغه او فرمائیل داکومه ورځ ده مونږ او وئیل الله او دهغه رسول ښه پوهیږی نبي ﷺ او فرمائیل ایادا د ایام تشریق درمیانی ورځ نه ده؟ ابو داود وانی چه د ابو حره رقاشی، تره هم داسې روایت کړې دې چه هغه د ایام تشریق په درمیانی ورځ خطبه او فرمائیلې.

تشریح: قوله: حدثني سراء بنت نبهان... الخ

د هديت مبارك تشریح

سراء بنت نبهان صحابیه ده د بیت نه مراد بیت الصنم دې یعنی په زمانه جاهلیت کښې دا د مندر والا وه یعنی د دوی په کور کښې بت کیخودلې شوې وو دا فرمائی چې نبي ﷺ په یوم الرؤس کښې خطبه اولوستله یوم الرؤس (۳) یوولسمې ذی الحجه ته وئیلې شی دا حدیث

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۸۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۰/۵) (صحیح)

(۲) لأنها خوطب بها بعض الناس.

(۳) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۹۱) (ضعیف)

(۴) د سر او خپو (پانچو) ورځ، عام طور په رومي ورځ خلق د قرباني غوښه خوری بیا د شپې سر خپې (پانچې) پخولې شی چه دا بیا په راروانه ورځ په ۱۱ ذی الحجه، خوری، غالباً په دې وجه دې ورځ ته یوم الرؤس وئیلې شی.

مبارک د حنفیه د مسلک مطابق دې هم دا خبره د سنن ابی داؤد په نسخه مطبوعات مجتبیایه په حاشیه کښې لیکلې ده دا حاشیه د حضرت شیخ الهند طرفته منسوب ده په جزء حجة الوداع کښې هم حضرت شیخ صاحب هم دا لیکلې دی لیکن په بذل المجهود کښې د دې مصداق دولسمه ذی الحجه ښودلې ده دا خبره قابل اشکال ده البته د اوسط ایام تشریق نه مراد دولسمه ذی الحجه ده لکه څنگه چې د دې نه وړاندې حدیث کښې ذکر شوې دی

بَابُ مَنْ قَالَ خَطَبَ يَوْمَ النَّحْرِ

بابه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په یوم النحر خطبه ورکړه ددې د قائلینود دلیل بیان

[۱۹۵۴] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ، حَدَّثَنِي هِرْمَاسُ بْنُ زِيَادٍ الْبَاهِلِيُّ، قَالَ: "رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ النَّاسَ عَلَى نَاقَتِهِ الْعُضْبَاءِ يَوْمَ الْأُضْحَى بِمِثْنَى".

هرماس بن زیاد باهلی رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د ما رسول الله صلی الله علیه وسلم لره اولیدو چه هغه په منی کښې - د قربانی په ورځ په خپله عضباء اوښه باندې خطبه ورکوله.

[۱۹۵۵] (۲) حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ يَعْنِي ابْنَ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيَّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا ابْنُ جَابِرٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمُ بْنُ عَامِرٍ الْكَلَاعِيُّ، سَمِعْتُ أَبَا أَمَامَةَ يَقُولُ: "سَمِعْتُ خُطْبَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْنَى يَوْمَ النَّحْرِ".

د ابوامامه رضی الله عنه نه روایت دې چې ما په منی کښې : د قربانی په ورځ د رسول الله صلی الله علیه وسلم خطبه واوریدله.

بَابُ أَى وَقْتٍ يَخْطُبُ يَوْمَ النَّحْرِ

بابه د قربانی په ورځ د خطبې ورکولو وخت

[۱۹۵۶] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَامِرٍ الْمُزْنِيِّ، حَدَّثَنِي رَافِعُ بْنُ عَمْرٍو الْمُزْنِيُّ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ النَّاسَ بِمِثْنَى جِئِنْ أَرْتَفَعَ الضَّحَى عَلَى بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ، وَعَلَى رَضَى اللَّهِ عَنْهُ يُعْبَرُ عَنْهُ وَالنَّاسُ بَيْنَ قَاعِدٍ وَقَائِمٍ".

د رافع بن عمرو نه روایت دې چې ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اولیدو چه هغه په منی کښې په خپلې سپین قچر باندې ناست وو او خلکو ته ئې خطبه ورکوله اوصبا ښه واضح شوې وو او علیه به دهغه خبره مخکښې رسوله، خلق څه ناست وو اوڅه ولاړ وو.

رايت رسول الله صلی الله علیه وسلم یخطب الناس یعنی علی بغلة شهباء شهباء هغه اوښه چې د هغې سپین والې په سیاهن یعنی توروالی باندې غالب وی د دې نه وړاندې حدیث شریف کښې وو علی ناقة العضباء فی نفسه نو د هغې توجیه دا کیدې شی چې په مخکښینې حدیث کښې د یوم الاضحی یعنی د یوم النحر تصریح وه دلته په روایت کښې د ورځ تصریح نشته نو کیدې شی چې دا د بلې ورځې واقع وې لیکن دا توجیه د ترجمه المصنف خلاف ده

^۱ : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۷۲۶)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / الحج (۴۰۹۵)، مسند احمد (۴۸۵/۳) (حسن)

^۲ : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۶۷) (صحيح)

^۳ : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۵۹۷)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / الحج (۴۰۹۴) (صحيح)

هغوی دا هم په یوم النحر باندې محمول کړې ده لهدا اوس د دې توجیه دا کیدې شی چې ممکن ده چې په دې ورځ باندې نبی ﷺ دوه ځله خطبه ورکړې وی یو ځل په عضباء باندې او یو ځل په په بغله شهباء باندې (منهل)

باب مَا يَذْكُرُ الْإِمَامُ فِي خُطْبَتِهِ يَمْنَى

باب: د منی په خطبه کښې به امام څه بیان کوی؟

[۱۹۵۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُعَاذٍ التَّيْمِيِّ، قَالَ: "خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ يَمْنَى فَقَفَحَتْ أَسْمَاعُنَا حَتَّى كُنَّا نَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَنَحْنُ فِي مَنْازِلِنَا، فَطَفِقَ يُعَلِّمُهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتَّى بَلَغَ الْحِمَارَ قَوْضَعَهُ أَصْبَعِيهِ السَّبَابَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: بِحَصَى الْخَذْفِ، ثُمَّ أَمَرَ الْمُهَاجِرِينَ فَتَزَلُّوا فِي مَقَدِّهِ الْمَسْجِدِ وَأَمَرَ الْأَنْصَارَ فَتَزَلُّوا مِنْ وَرَاءِ الْمَسْجِدِ ثُمَّ نَزَلَ النَّاسَ بَعْدَ ذَلِكَ."

عبد الرحمن بن معاذ تیمینه نه روایت دې چې نبی ﷺ مونږ ته خطبه او فرمائیل په داسې حال الله کښې چې مونږ په منی کښې وو او هغه زمونږ غوږونه کولاو کړل مونږ په خپل خپل پړاو باندې وو او هغه هرڅه مو اوریدل کوم چې نبی ﷺ فرمائیل هغه مونږ ته دا اعمال حج تعلیم را کولو تردې پورې چې جمراتو پورې اورسید و نو هغه خپله د شهادت والا وین گوته کیخودله او وئې فرمائیل وړې وړې گیتې اولئ من هغه مهاجرینو ته حکم او فرمائیلو نو هغه دمسجد مخ ته نازل شول او انصارو ته ئې حکم او کړو نو هغه د جومات شاته نازل شو بیانور خلق ددوی نه پس نازل شول.

تشریح: قوله: ففتحت اسماعنا حتی کنا نسمع ما یقول زمونږ غوږونه کهلاؤ شو یعنی د نبی ﷺ د خطبې آواز مونږ ټولو ته په آسانۍ سره رارسیده تردې چې مونږ د نبی ﷺ خبره اوریدله سره د دې چې په خپلو منزلونو کښې وو د منزلونو نه مراد خیمې دی چې په منی کښې د قیام دپاره حاجیان عارضی طور قائموی

قوله: فطفق یعلمهم مناسکهم نبی ﷺ په دې خطبه کښې خلقو ته د حج د مناسک او د مسائلو تعلیم ورکوو تردې چې د رمی جمار تعلیم ته اورسیدو نو د کنکری مقدار باره کښې ئې هدایت بیانولو په وخت کښې اوچت آواز سره په غوږونو کښې گوته ورکړې او وې فرمائیل بمثل حصی الخذف^(۱) چې رمی داسې کنکرو سره اوکړې شی چې د خذف د کنکرو برابر وی الله اکبر! په تعلیم و تفهیم کښې څومره قدرې اهتمام بلیغ اختیار کړې شو چې د هغې نظیر ناممکن دې جزی الله سیدنا ومولنا محمداً عنا بما هو اهله

(۱) سنن النسائي/الحج ۱۸۹ (۲۹۹۹)، (تحفة الأشراف: ۹۷۳۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۱/۴)، سنن الدارمي/المناسك ۵۹ (۱۳۹۳) (صحیح)

(۲) د یوې گوته په سر باندې کانډې ایخودل په گوته باندې نیول او تیز غورزول ښکاره ده چې داسې قسم کانډې وړوکی وی د کرښې (چنرې) برابر

باب يېښت یمکة لیالی منی

باب: د منی شپه په مکه کښې د تیرو لوییان

ایام منی یوولسمه، دولسمه او دیارلسمه ذی الحجه ته وئیلې شی په دې ورځو کښې حاجی په منی کښې وی د رمی کولو په غرض سره په دې وجه دې ته ایام منی وئیلې شی اصل خو دا ده چې څنگه په دې تاریخونو کښې د حاجی ورځ دلته تیرېږي دغه شان مېت یعنی شپه هم دلته تیروول پکار دی اوس دا خبره چې داسې کول ضروری دی یا صرف سنت دی نو په دې کښې اختلاف دي

د منی د مېت په حکم کښې د علما، کرامو اختلاف

د حنفیه په نزد د منی په شپو کښې په منی کښې شپه تیروول سنت مؤکد دی او د جمهورو په نزد واجب دی دغه شان یو روایت د شافعیه و حنابله په نزد د عدم وجوب دي نو چې د چا په نزد په منی کښې شپه تیروول واجب دی د هغوی په نزد به د دې په ترک کولو سره دم واجبیږي او د حنفیه په نزد به نه واجبیږي

[۱۹۵۸] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي حَرِيزٌ، أَبُو حَرِيزٍ الشَّكَّ مِّنْ يَّحْيَى، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ قُرُوحٍ يُسْأَلُ ابْنَ عُمَرَ، قَالَ: "إِنَّا نَتَّبِعُ بِأَمْوَالِ النَّاسِ قِيَاتِي أَحَدَنَا مَكَّةَ فَيَبِيتُ عَلَى الْمَالِ؟ فَقَالَ: أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَاتَ بِمِنًى وَظَلَّ."

عبد الرحمن بن فروخ د ابن عمر رضي الله عنهما نه تپوس او کړو زمونږ د خلقو سره اخستل خرڅول کوو، نو زمونږ چه څوک مې ته راشي او دخپل مال سره شپه تیره کړي نو هغه جواب ورکړو چه نبی صلی الله علیه و آله خوپه منی کښې شپې تیری کړي وی او ورځی هم

د باب په اولنی حدیث کښې دا دی چې یو سړی د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه تپوس او کړو چې مونږ خلق د خرید و فروخت دپاره د ایام منی په دوران کښې مکې مکرمې ته راځو بیا بعضې وخت کښې د اخستلي شوی مال د حفاظت دپاره چې کوم په مکه مکرمه کښې پروت وی هغه شپه په مکه مکرمه کښې تیروو په منی کښې د تیروولو په ځایي (او بیا د ورځې منی ته راشو او رمی کوو) نو ایا داسې کولې شو نو ابن عمر رضي الله عنهما جواب ورکړو اما رسول الله صلی الله علیه وسلم فبات بمنی وظل یعنی حضور صلی الله علیه و آله خو شپه هم دلته په منی کښې تیره کړې ده او ورځ هم نو مطلب دا شو چې ستاسو دا کار او عمل خلاف سنت دي

[۱۹۵۹] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ مُيَنَّرٍ، وَأَبُو أَسَامَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "اسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ لَيَالِي مَنًى مِنْ أَجْلِ سِقَاتِيهِ، فَأُذِنَ لَهُ."

د ابن عمر رضي الله عنهما نه روایت دي چې ابن عباس فقه در رسول الی الله و نه اجازت طلب کړې وو چه خلقو ورباندې - د ابو څښلو په غرض سره د منی شپې په مکه کښې تیری کړي نونبی صلی الله علیه و آله

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۶۸۷) (ضعیف)

(۲): حدیث ابن نمیر أخرجه صحيح البخاري/الحج ۱۳۳ (۱۷۴۵)، صحيح مسلم/الحج ۶۰ (۱۳۱۵)، سنن ابن ماجه/المناسك ۸۰ (۳۰۶۵)، مسند احمد (۲۲/۲)، وحديث أبو أسامة أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۱۳۳ (۱۷۴۵) (تعلیقاً)، صحيح مسلم/الحج ۶۰ (۱۳۱۵)، سنن الدارمي/المناسك ۹۱ (۱۹۸۶)، (تحفة الأشراف: ۷۸۲۴) (صحیح)

هغه ته اجازت ورکړې وو.

استاذن العباس رسول الله صلى الله عليه وسلم د نبی ﷺ تره حضرت عباس رضی الله عنه د نبی ﷺ نه په مکه مکرمه کښې د شپې تیروولو اجازت طلب کړو د سقایۃ الحاج دپاره چې هغوی به حاجیانو باندې اوبه څکولې، نو نبی ﷺ هغوی ته اجازت ورکړو دغه شان په باب رمی الجمار کښې یو حدیث راځي د عاصم بن عدی رضی الله عنه چې د هغې نه معلومېږي چې نبی ﷺ رعاة یعنی شپونکو ته هم د منی نه علاوه د شپې تیروولو اجازت ورکړې وو لهذا د رعاة او سقاۃ دپاره خو بالاتفاق د دې اجازت دې په حدیث شریف کښې د وضاحت راتلو په وجه سره لیکن د دې دواؤ نه علاوه د یو بل غرض دپاره هم د مبيت ترک کول جائز دی یا نه؟

د سقایۃ او رعاۃ نه علاوه بل غرض دپاره ترک مبيت؟

د مالکیه په نزد خو دا اجازت هم دې دواؤ سره خاص دي او د شافعيه و حنابله په نزد د مال د حفاظت او د مرض په وجه باندې هم جائز دي او د حنفيه په نزد خو دا مبيت بالکل واجب نه دي کما سبق اولاً د استیذان عباس والا روایت په باره کښې منذری فرماني واخرجه البخاری ومسلم والنسائي وابن ماجه ۱ هـ

باب الصلاة یجزي

په منی کښې د مونځونو کولو بیان

د ترجمۃ الباب تشریح او د هغې غرض

حاجیان عام طور سره اکثر مسافر وی د هغې ځانې مقامی خلق خو ډیر کم وی لهذا د قصر فی الصلوة د مسئلې د بیانولو ضرورت پېښ شو د حج دوران کښې په عرفات او مزدلفه کښې جمع بین الصلوتین هم کیږي د جمهورو په نزد خو جمع بین الصلوتین په هر سفر کښې کیږي لیکن دلته د احنافو په نزد^۱ هم کیږي ځکه چې دا جمع بین الصلوتین د جمهورو او د ائمه ثلاثه په نزد (ابوحنیفه، مالک، احمد) لاجل النسک ده د سفر په وجه نه ده لهذا دا جمع د ټولو حاجیانو دپاره ده په دې کښې د امام شافعی صاحب رحمه الله اختلاف دي د هغوی په نزد دا جمع د سفر په وجه ده لهذا د دوی په نزد چې کوم حاجی د هغې مقام وی نو د هغه دپاره به دا جمع جائز نه وی بلکه دواړه مونځونه به په خپل خپل وخت کښې کوي

په منی کښې په مانعۃ کښې د قصر باره کښې د امام مالک رحمه الله تحقیق

اوس د قصر مسئله پاتې شوه نو قصر د ائمه اربعه په نزد د سفر په وجه دي په عرفات کښې وی یا په منی کښې مزدلفه وی یا مکه مکرمه که حاجی مسافر دي نو قصر به کوي ورنه پوره کول دي صحیح خبره خو دا ده لیکن د شارحینو په نزد مشهوره دا ده چې دا قصر د امام مالک په نزد د نسک په وجه دي لکه په بذل المجهود کښې هم حضرت هم دا لیکلي دي زمونږ حضرت شیخ په درس کښې او په خپلو تصانیفو کښې په دې باندې تنبیه

^۱چې ددې څه شرطونه دي بغیر د هغې نه د احنافو په نزد دا جمع جائز نه ده.

کړې ده چې داسې نه ده بلکه د امام مالک رحمته الله علیه په نزد هم دا قصر د سفر په وجه دې البته د جمهورو او امام مالک په مسلک کښې فرق دا دې چې د جمهورو په نزد خو حاجی که د مسافت قصر نه راغلې دې نو بیا خو به قصر کوی ورته نه، او د امام مالک صاحب په نزد دا قید ملحوظ نه دې بلکه مطلق سفر کافی دې مسافت د قصر وی یا نه وی په دې وجه د هغوی په نزد چې اهل مکة کله مزدلفه وغیره ته راشي نو په مانځه کښې به قصر کوی لیکن که یو کس هم په منی کښې اوسېږي هلته مقیم دې نو په منی کښې به د حج په زمانه کښې قصر نه کوی دغه شان اهل مکة به هم په مکة مکرمه کښې قصر نه کوی د دې نه معلومه شوه چې د امام مالک په نزد دا قصر دې نو د سفر په وجه باندې لیکن سفر عام دې مختصر وی یا اوږد او که د هغوی په نزد دا قصر د نسک په وجه وي (نو بیا د حج په زمانه کښې اهل مکة ته هم په مکة مکرمه کښې قصر کول پکار وو لکه څنگه چې په منی کښې قصر کوی والله تعالی اعلم افاده الشیخ رحمه الله تعالی

[۱۹۶۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَنَّ أَبَا مُعَاوِيَةَ، وَحَفْصَ بْنَ غِيَاثٍ حَدَّثَاهُ وَحَدِيثُ أَبِي مُعَاوِيَةَ أَثَمٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: "صَلَّى عُثْمَانُ بِمَنْىَ أَرْبَعًا، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: "صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ، وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ رَكْعَتَيْنِ، وَمَعَ عُمَرَ رَكْعَتَيْنِ، زَادَ عَنْ حَفْصٍ، وَمَعَ عُثْمَانَ صَدْرًا مِنْ إِمَارَتِهِ ثُمَّ أَثَمَهَا، زَادَ مِنْ هَاهُنَا عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ: ثُمَّ تَقَرَّرْتُ بِكُمْ الطَّرِيقَ، فَلَوَدِدْتُ أَنْ لِي مِنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ رَكْعَتَيْنِ مُتَقَبِّلَتَيْنِ، قَالَ الْأَعْمَشُ: فَخَذْتُ مِنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةٍ، عَنْ أَشْيَاحِهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ صَلَّى أَرْبَعًا، قَالَ: فَقِيلَ لَهُ: عِبْتَ عَلَى عُثْمَانَ ثُمَّ صَلَّيْتُ أَرْبَعًا، قَالَ: الْخِلَافُ شَرٌّ".

عبدالرحمن بن یزید بیان کړې دې چې عثمان نه بن په منی کښې څلور رکعت ادا کړل نو عبدالله بن ال مسعود او وئیل ماد نبی عليه السلام سره و دابوبکر رضي الله عنه سره اود عمر رضي الله عنه سره دوه دوه رکعتونه د کړې دې دحفص بن غياث نه مزید داهم وئیلی دی د اودعثمان سره هم چې هغه په ابتدائی دوره خلافت ع کښې (قصر کولو) بیا په آخر کښې هغه پوره (مونځ) ن اداکړې وو دلته کښې دابومعاویة نه دااضافه کړې لی ده چې (ابن مسعودنه اوفرمائیل) بیا ستاسو لاری د مختلف شوې اوماته دوه رکعت کوم چې دالله په و نزد باندې، قبول شی دڅلورو رکعتونه و بهتر معلومیږي اعمش وائی چې ماته معاویة بن قره دخپلو مشرانو نه بیان کړې دې چې عبدالله بن مسعوده هم څلور رکعت ادا کړل او هغه ته او وئیلی شو چې تاسو په عثمان باندې عیب لگوي اوبیا هم څلور رکعت کوي هغه اوفرمائیل اختلاف کول بدکار دې.

تشریح: قوله: صلى عثمان بمنى اربعاً فلوددت ان لي من اربع ركعات دا د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه مقوله ده چې کله هغوی حضرت عثمان رضي الله عنه پسې د دواؤ په ځانې څلور رکعت اوکړل

۱، زه وائم، امام مالک خو عام سفرونو کښې د مسافت قصر په اعتبار سره دجمهورو سره دې، صرف دحج په سفر کښې هغوی دا عموم اختیار کړې دې چې مسافت دقصر وی اوکه نه وی قصر په کولې شی، لهذا دا وئیلی شی چې د امام مالک په نزد دا قصر لاجل النسک دې، فتامل.

۲: صحيح البخاري/تقصير الصلاة ۲(۱۰۸۴)، والهج ۸۴(۱۶۵۷)، صحيح مسلم/المسافرين ۲(۶۹۵)، سنن النسائي/تقصير الصلاة ۳(۱۴۵۰)، (تحفة الأشراف: ۹۲۸۳)، وقد أخرجه: مسند احمد(۳۷۸/۱، ۴۱۶، ۴۲۲، ۴۲۵، ۴۶۴)، سنن الدارمي/المناسك ۴۷(۱۹۱۶)(صحيح)

نو هغه وخت هغوی دا جمله فرمائیلې وه چې د دې دوه مطلبه کیدې شی (۱) کاش چې په دې خلورو رکعتونو کښې دوه رکعته قبول کړې شی (چې اصل دی) (۲) کاش چې عثمان د دې خلورو رکعتونو په ځانې دوه رکعته کړې وې چې مقبول وې (د دې خلورو خو خبر نشته چې قبول به وی یا نه ځکه چې خلاف سنت دی) قال الخلاف شر چا حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته عرض او کړو چې تاسو خو به د حضرت عثمان رضی الله عنه په خلورو رکعتونو باندې اعتراض کوو نو اوس مو په خپله هغوی پسې خلور رکعته څنگه او کړل په دې باندې هغوی او فرمائیل الخلاف شر چې د امیر په مخالفت کښې شر او فتنه ده قال المنذری، واخرجه البخاری ومسلم والنسائی مختصراً ومطولاً.

[۱۹۶۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْبَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، "أَنَّ عُثْمَانَ إِتِمَا صَلَّى بِمَنْىَ أَرْبَعًا لِأَنَّهُ أَجَمَهُ عَلَى الْإِقَامَةِ بَعْدَ الْحَجِّ."

دامام زهری رضی الله عنه نه روایت دې چې عثمان په منی ای کښې خلور رکعته ځکه کړې وو چه هغه د حج نه پس هلته کښې د اقامت عزم کړې وو.

حضرت عثمان رضی الله عنه به په منی کښې مونځ ولې پوره کوو؟

قوله: ان عثمان انما صلى بمنى اربعاً لانه اجمع على الإقامة بعد الحج.. الخ:
امام ابوداؤد رحمته الله چې د حضرت عثمان رضی الله عنه د اتمام باره کښې کوم وجوه او اسباب منقول کړې دی په هغې کښې نې بعضې دلته ذکر کړې دی دوه وجوهات خو مصنف د امام زهری نه نقل کړې دی (۱) حضرت عثمان رضی الله عنه په طائف کښې د خپل ځان دپاره څه اموال باغ یا زمکه وغیره پریخودلې وه چې د هغې د نگرانۍ دپاره په مکه مکرمه کښې د قیام کولو نوبت راتلو نو په هغه زمانه کښې به په قیام کښې هغوی اتمام یعنی پوره والې کوو (۲) یو کال داسې اوشو چې په مکه مکرمه کښې اعراب په کثرت سره جمع شو نو د هغې په رعایت کښې نې خلور رکعته او کړل چې چرته دوی په غلط فهمۍ کښې مبتلا نه شی او رباعی مونځونه ثنائی او گنډی (۳) یو وجه ابراهیم نخعی نقل کړې ده لانه اتخذا وطناً چې هغوی مکه مکرمه خپل وطن جوړ کړې وو دا څه مستقل وجه نه ده بلکه دا او اولنۍ وجه یو شان ده دا لږه مجمل ده (۴) یو وجه دا بیانولې شی انه تاهل بمکه چې د حضرت عثمان رضی الله عنه بعضې اهل و عیال هلته وو په دې وجه به چې کله هغوی مکې مکرمې ته راتلل نو پوره والې به نې کوو په دې باندې حافظ منذری دا اشکال کړې دې چې نبی صلی الله علیه و آله هم د خپلو بیبیانو سره سفر کړې دې نو باوجود د خپلو بیبیانو سره د سفر کولو نبی صلی الله علیه و آله هلته پوره والې اونکړو او حافظ ابن قیم رحمته الله په تهذیب السنن کښې دا داسې رد کړې ده چې دا خبره چې د حضرت عثمان رضی الله عنه بعضې اهل و عیال په مکه مکرمه کښې مقیم وو لهدا چې کله به حضرت عثمان مکې مکرمې ته تلو نو هلته به یې د خپل اعیال و عیال کیدو په وجه پوره والې کوو دا خبره خلاف مشهور ده مشهوره خو دا ده چې د حضرت عثمان صاحب په اهل

۱: تفرد به ابوداؤد (ضعیف)

و عيال کنبی هلته یعنی په مکه مکرمه کنبی څوک نه وو او نه ئې هلته څه مال وو ځکه چې په موطا امام مالک کنبی یو روایت دا راغلی دې چې بعضې وختونو کنبی به داسې کیدل چې حضرت عثمان به کله مکی مکرمې ته د عمرې دپاره راتلونو د سورلۍ نه به د کجاوې وغیره کوزولو نوبت هم نه راتلو تردې چې واپس به شو (نو که هلته د دوی بعضې اهل وو نو داسې ئې ولې کول، دغه شان حضرت عثمان په اولنو مهاجرینو کنبی دې هغوی دپاره په مکه مکرمه کنبی قیام اختیارول کله جائز وو (۵) ابن عبدالبر صاحب فرمائی چې صحیح توجیه دا ده چې عثمان رضی الله عنه به په سفر کنبی قصر او اتمام دواړه مباح گنرل (۶) او بعضو دا وئیلې دی چې د عثمان او عائشې رضی الله عنهما اعتقاد د نبی صلی الله علیه و آله د قصر باره کنبی دا وو چې هغه نبی صلی الله علیه و آله د رخصت کیدو په حیثیت سره رفقا بالامة اختیار فرمائیلې وو په دې وجه دې دواړو په خپل حق کنبی عزیمت ته ترجیح ورکړه چې د نبی صلی الله علیه و آله په رخصت باندې عمل کول خو د امت د مصلحت په وجه سره وو نه چې د افضل یا متعین کیدو په وجه

[۱۹۶۲] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ أَبِي الْأَخْوِصِ، عَنْ الْمُغِيرَةِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: "إِنَّ عُثْمَانَ صَلَّى أَرْبَعًا لَنَّهُ اتَّخَذَهَا وَطَنًا".

د ابراهیم نخعی رضی الله عنه نه منقول دی چې د عثمانه ا دخلورو رکعتو کولو وجه داوه چې هغه دې ځای لره وطن گرځولې وو.

[۱۹۶۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: "لَمَّا اتَّخَذَ عُثْمَانُ الْأُمُومَالَ بِالطَّائِفِ وَأَرَادَ أَنْ يَقِيمَ بِهَا صَلَاةً أَرْبَعًا، قَالَ: ثُمَّ أَخَذَ بِهَ الْأَيْمَةِ بَعْدَهُ".

د امام زهري رضی الله عنه نه منقول دی چې عثمان نه کله په وال طائف کنبی خپل جانیداد واخستو اودلته کنبی ئې به د اقامت نیت اوکړو نو څلور رکعتې ئې اداکړل دهغه نه پس نورو ائمه و دا عمل اختیارکړو

[۱۹۶۴] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، "أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ أَتَمَّ الصَّلَاةَ يَمِينِي مِنْ أَجْلِ الْأَغْرَابِ لِأَنَّهُمْ كَثُرُوا عَامَ بَيْدِ فَصَلَّى بِالنَّاسِ أَرْبَعًا لِيَعْلَمَهُمْ أَنَّ الصَّلَاةَ أَرْبَعٌ".

د امام زهري رضی الله عنه نه روایت دې چې عثمان په منی کنبی به دبدوی خلقو په وجه سره پوره مونځ کړې وو ځکه ما چې هغه په دغه کال باندې ډیر زیات په کثیر تعداد کنبی حج ته راغلی وو نو هغه خلقو ته څلور رکعتې مونځ ورکړو ددې دپاره چې دې بدوی خلقو ته معلومه وی چې مونځ څلور رکعتې دي.

باب الْقَصْرِ لِأَهْلِ مَكَّةَ

د اهل مکه والو قصر کول

په ظاهره دا باب تیر شوي باب سره متعلق دې یعنی په منی کنبی مسافر امام چې کله قصر

(۱) قد ذكره مالك في الموطأ انه بلغه ان عثمان بن عفان كان اذا اعتصر ريمالم يحطط راحته حتي رجع.

(۲) تفرد به أبو داود (ضعيف)

(۳) تفرد به أبو داود (ضعيف)

(۴) تفرد به أبو داود (حسن لغيره)

مونځ او کړی نو ایا مکی خلق به ورپسې هم قصر کوی؟ جواب دا دې چې د جمهور علماء ثلثه په نزد خو به هغوی اتمام کوی لیکن د امام مالک په نزد به هغوی هم قصر کوی کما تقدم فی الباب السابق

[۱۹۶۵] (۱) حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي حَارِثَةُ بْنُ وَهَبٍ الْخَزَاعِيُّ وَكَانَتْ أُمُّهُ تَحْتَ عُمَرَ فَوَلَدَتْ لَهُ عَبِيدَ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَنَى وَالنَّاسِ أَكْثَرَ مَا كَانُوا، فَصَلَّى بِنَارِ كَعْتَيْنِ فِي حُجَّةِ الْوُدَاعِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَارِثَةُ بْنُ خُزَاعَةَ وَدَارُهُمْ بِمَكَّةَ.

د حارثه بن وهب الخزاعي رضي الله عنه مورد عمر رضي الله عنه په زوجیت کښې وه اودهغې نه دهغه خوښې عبید الله بن عمر پیدا شوې وو حارثه وائی چې مادر رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په منی کښې مونځ ادا کړو دخلقو تعداد ډیر زیات وو نوهغه مونځ ته په حجة الوداع کښې دوه رکعتې ادا او فرمائیل. ابوداود وائی چې حارثه د قبیلې خزاعه فرد سره په منی کښې مونځ ادا کړو دخلقو تعداد ډیر زیات وو نوهغه مونځ ته په حجة الوداع کښې دوه رکعتې ادا او فرمائیل. ابوداود وائی چې حارثه د قبیلې خزاعه فرد وو اودهغه کور په مکه کښې وو.

د حدیث مبارک تشریح

تشریح: قوله: حدثني حارثة بن وهب الخزاعي:

د حارثه بن وهب مور صاحبې ام کلثوم ده دا اول د وهب په نکاح کښې وه بیا د حضرت عمر رضي الله عنه په نکاح کښې راغله او بیا ترینه عبید الله بن عمر پیدا شو نو گویا حارثه د عبید الله بن عمر اخیافی ورور شو د حارثه کور په مکه مکرمه کښې وو لکه څنگه چې د ابوداود په بعضو نسخو کښې دی نو ظاهره دا ده چې د حارثه پیام به هم په مکه مکرمه کښې وی (اگرچه ضروری نه ده) په دې وجه مصنف دې حدیث لره د ترجمه الباب لاندې راوړو چې حارثه د اهل مکه نه وو والله اعلم

صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم بمني والناس اکثر ما كانوا حارثه دا وائی چې ما د نبی صلی الله علیه وسلم سره په منی کښې قصر مونځ په داسې حالت کښې اوکړو چې د خلقو زیات کثرت هلته د مخکښې نه وو یعنی دومره کثرت د خلقو هلته د دې نه مخکښې چرته نه وو دې کثرت بیانولو سره هغوی دې خبرې طرفته اشاره کول غواړی چې په مانځه کښې قصر کول د خوف (ویرې) سره خاص نه دې لکه څنگه چې د قرآن د ظاهر نه معلومیږي (۱) بلکه په حالت د امن او په کثرت کښې به هم په سفر کښې قصر کولې شی

۱: صحیح البخاري/تقصیر الصلاة (۱۰۸۳)۲، والحج (۱۶۵۶)۸۴، صحیح مسلم/المسافرین (۶۹۶)۲، سنن الترمذي/الحج (۸۸۲)۵۲، سنن النسائي/تقصیر الصلاة (۱۴۴۶)۲، (تحفة الأشراف: ۳۲۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۶۷۴) (صحیح)

۲: «وإذا ضربتم في الأرض فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلاة إن خضتم أن يفتنكم الآية» او گورئ د دې نه په ظاهره کښې هم د معلومیږي چې قصر فی الصلاة د ویرې په صورت کښې دې هسې نشته.

د حديث نه د مالکيه استدلال او د جمهورو له طرفه د هغې جواب

د دې حديث د ترجمه الباب سره مناسبت دا دې چې حارثه مکی وو او بيا هم هغوی د نبی ﷺ سره په مني کښې قصر او کړو لهذا دا حديث د مالکيه دليل شو په بذل کښې د جمهورو له طرفه د دې متعدد جوابات ليکلې شوي دي (١) فصلي بنا رکعتين کښې ضروري نه ده چې اهل مکه هم شامل وي او که وي هم نو بيا هم دا ضروري نه ده چې نبی ﷺ سره ئې دوه رکعتونه کړي وي او باقي دوه رکعتونه ئې د اتمام دپاره نه وي کړي (٢) د هغوی کور په مکه مکرمه کښې وو دې سره دا لازم نه راځي چې هغوی دې په مکه مکرمه کښې مقيم هم وي (بذل) خطابی وائي چې هغوی واقعي دوه رکعتونه او کړل نو کيدې شي دا د هغوی خپل اجتهاد وي د نبی ﷺ نه هغوی چونکه د خپل خان باره کښې څه پوښتنه اونکړه نو په دې وجه به نبی ﷺ هم نه وي فرمائيلې وړاندې فرمائي چې د حضرت عمر رضي الله عنه معمول وو چې کله به هغوی د مني په سفر کښې مونځ ورکو نو قصر به ئې کوو اتموا يا اهل مکة فانما قوم سفر (عون)

باب في رمي الجمار (١)

جمرات په کيټو (کانرو) باندې ويشتل

د رمي ورځې څلور دي او چې د کومو جمارو رمي کيږي هغه درې دي الجمره الاولى، الجمره الوسطى، الجمره الكبرى دې دريم ته جمره العقبه او جمره القصوى والاخرى هم وئيلې شي جمره اولی مسجد خيف او مزدلفه ته نژدې ده او جمره العقبه يعنې دريمه جمره دا مکې مکرمې ته نژدې او د مني نه لرې ده په دې وجه ورته جمره القصوى وئيلې شي يعنې د مني نه لرې د رمي ابتدا د جمره اولی نه کيږي بيا د وسطی او بيا د کبری دا ترتيب د حنفيه په يو قول کښې سنت او په دويم قول کښې واجب دې (شرح لباب) په دې جمراتو کښې اولنئ ورځ (يوم النحر) کښې صرف د جمره العقبه رمي کيږي (حاجيان چې کله د مزدلفه نه مني ته راشي نو په لاره کښې جمره الاولى او وسطی پريږدي او نيغ په دې جمره باندې راوړسي او رمي کوي) او په باقي دريو ورځو کښې د جمرات ثلثه رمي کيږي

بيا خان پوهه کړئ دلته درې مسئلې قابل ذکر دي د رمي حکم، د رمي وخت او رمي راکب غوره ده يا ماشيا يعنې په حالت د سورلي کښې يا پيدل

(١) جمار د جمره جمع ده په معنی د گيتکي (وړوکي کانري) مگر دلته د دې نه مراد د مني هغه خاص مقامات دي د کومو چه رمي کولې شي بيا په دغه مواضع باندې د علاماتو دپاره د انسان د قد برابر ستنې جوړې کړې شوي دي، نو اصل کښې جمار د کومو چه رمي کول مقصود دي هغه دا ستن نه ده لکه چه اکثر عوام خيال کوي بلکه چه په کوم ځانې باندې دا ستن قائم ده هغه او د هغې خواته ځانې مقصود بالرمي دي. د دې رمي مقصود هغه دي کوم چه ابن خزيمه په خپل صحيح کښې د ابن عباس رضي الله عنه په روايت نقل کړې دي چه سيدنا ابراهيم عليه السلام د افعال حج ادا کولو دپاره راغلو نو اولاً جمره العقبه باندې هغه ته شيطان په نظر راغلو نو هغه په اووه کانرو باندې ويشتلو چه هغې سره هغه په زمکه کښې ننوتلو بيا نور وړاندې لاړو نو بيا ورته په نظر راغلو نو بيا ئې هغه په کانرو ويشتلو (دا جمره الوسطی شو) بيا چه وړاندې لاړو نو په دريم کړت ورته په نظر راغلو نو دلته ئې بيا په کانرو باندې ويشتلو. (دا جمره الاولى شو) (معلم الحجاج)

مسئله اولی: (د رمی حکم)

رمی د ائمه ثلثه په نزد واجب ده او د امام مالک په نزد سنت مؤکده او د ابن الماجشون مالکی په نزد د یوم النحر رمی رکن او فرض ده

مسئله ثانیه: (د رمی وخت)

خان پوهول پکار دی چې د یوم النحر د رمی وخت جدا دې او د ایام تشریق^(۱) د رمی وخت جدا دې د دې تفصیل سره د اختلاف ائمه په ائمه باب التعجیل کښې تیر شو

مسئله ثالثه: (د رمی راکبا افضل ده که ماشیا)

د حنفیه په نزد دې کښې درې اقوال دی مطلقاً د سورلۍ په حالت کښې غوره دی، مطلقاً پیدل رمی کول غوره دی کل رمی بعده رمی ماشیاً والا فراکباً لهذا د جمره اولی او وسطی رمی به ماشیاً غوره وی او د جمره العقبه به راکباً

او د شافعیه په نزد په اولنۍ او آخری ورځ راکباً او مینځ کښې دوه ورځې یوولسمه او دولسمه باندې ماشیاً غوره ده د امام احمد په نزد په اولنۍ ورځ باندې راکباً او باقی کښې ماشیاً او د امام مالک په نزد په اولنۍ ورځ علی حاله السابق ان کان راکباً فراکباً وان ماشیاً فماشیاً^(۲) وفي الباقي المشی .

[۱۹۶۶] (۳) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْأَحْوَصِ، عَنْ أُمِّهِ، قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي الْجُمُرَةَ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي وَهُوَ رَاكِبٌ يَكْبُرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ، وَرَجُلٌ مِنْ خَلْفِهِ يَسْتُرُهُ، فَسَأَلْتُ عَنْ الرَّجُلِ: فَقَالُوا: الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ، وَأَزْدَحَمَ النَّاسُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ، لَا يَقْتُلْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا، وَإِذَا رَمَيْتُمُ الْجُمُرَةَ فَأَرْمُوا بِمِثْلِ حَصَى الْخَدْفِ".

د سلیمان بن عمرو الاحوص مور بیان کوی چه ما رسول الله ﷺ لره د وادی په مینځ کښې اولیدو چه هغه په گیتو سره جمرې ویشتلې او هغه په سورلۍ باندې وو هغه به دهرې گیتې سره الله اکبر فرمائیلو یو کس هغه لره د شانه پټ کړې وو - ماد هغه کس په باره تپوس او کړو نو خلقو او وئیل د افضل بن عباس دې خلقو دیرزیات ازدحام جوړ کړې وو نونبی کریم ﷺ وفرمائیل ای خلقو یوبل لره مه وژنئ او کله چه تاسو جمرې په گیتو سره اولئ نو په وړو

(۱) ایام نحر درې دی د ذی الحجه لسم، یولسم او دولسم تاریخ، او ایام تشریق هم درې دی، یولسم، دولسم او دیارلسم، لهذا لسم د ذی الحجه خو صرف یوم النحر دې او دیارلسم ذی الحجه صرف یوم التشریق دې او په مینځ کښې دوه یعنی یولسم، دولسم ذی الحجه یوم النحر هم دې او یوم التشریق هم او دا خلور ورځې د لسم نه دیارلسم پورې ایام رمی دی چه په هغې کښې آخری ورځ اختیاری ده په دې کښې ایساریدل په منی کښې ضروری نه دی خو که ایسار شو نو بیا به رمی واجب وی.
(۲) په اوله ورځ یعنی په یوم النحر کښې که په اوله ورځ باندې سور دې او هم په دې حال کښې جمره ته رسیدلې دې نو په دې صورت کښې د دې جمره رمی هم په سوریدو سره افضل ده او که ماشی وی نو ماشیا افضل دې. ۱۲

(۳) سنن ابن ماجه المناسک ۶۳ (۳۰۲۸)، تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۶، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۰۳/۳، ۲۷۰/۵، ۳۷۹، ۳۷۹/۶) (حسن)

وړو گيتو سره اولی.

یرمی الجمرة من بطن الوادی رمی ئی د وادی یعنی په نشیب کښې په ولاړه کوله ورجل من خلفه یستره چې کوم وخت نبی ﷺ رمی کوله نو هغه وخت فضل بن عباس د نبی ﷺ بچاؤ کوو یعنی د حجاره نه چې کوم خلق کانری اولی نو په هغې باندي چرته پیغمبر ﷺ اونه لگی او د دې نه وړاندي په باب فی المحرم یظلل کښې دا تیر شوې دی چې بچاؤ کوونکې حضرت اسامه وو او حضرت بلال د اوبښې واگې نیولې وې لیکن هلته دا هم تیر شو یستره من الحر یعنی د نمر د دھوپ او د گرمی نه ئې بچ کوو، نو یوځایې کښې د ستر نه ستر من حر الشمس او دویم ځایې کښې د ستر نه ستر من الحجاره مراد دې (بذل)

[۱۹۶۷] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو ثَوْرٍ إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، وَوَهْبُ بْنُ يَيَّانٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْأَخْوَصِ، عَنْ أُمِّهِ، قَالَتْ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ جُمُرَةِ الْعُقْبَةِ رَاكِبًا، وَرَأَيْتُ بَيْنَ أَصَابِعِهِ حَجْرًا فَرَمَى وَرَمَى النَّاسُ".

د سلیمان بن عمرو بن الاحوص مور بیان کوی چه مانبي ﷺ لره د جمره عقبه سره اولیدو هغه په سورلي باندي وومادهغه په گوتو کښې کانری اولیدل چه نبی ﷺ هغې لره اویشتل نوبیا خلقو هم رمی اوکړه

[۱۹۶۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ بِإِسْنَادِهِ فِي مِثْلِ هَذَا الْحَدِيثِ، زَادَ: "وَلَمْ يَقُمْ عِنْدَهَا".

یزید بن زیاد په خپل سند سره ددې په مثل روایت کوی او اضافې ئې کړې ده چه هغه د جمرې سره ولاړ نه وو.

ولم یقم عندها یعنی د جمره عقبه د رمی کولو نه پس پیغمبر ﷺ دعا وغیره دپاره حصار نه شو په خلاف د جمره اولی او وسطی چې هلته نبی ﷺ د رمی نه فارغ شو نو هغې سره لږه شان فاصله باندي اودریدل او په دعا کښې مشغول شو، په دې وجه فقهاء کرامو دا هم لیکلې دی چې د جمره اولی او وسطی سره نزدې په ولاړه دعا غوښتل پکار دی او په جمره عقبه نه دی ایساریدل پکار والله اعلم بحکمه . (۳)

[۱۹۶۹] (۳) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ "كَانَ يَأْتِي الْجِمَارَ فِي الْأَيَّامِ الثَّلَاثَةِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ مَا شَاءَ أَهْبَاءً وَرَاجِعًا، وَخُبِرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ".

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۶) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم: ۱۹۶۶، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۶) (صحيح)

(۳) ددې په حکمت کښې د علماؤ درې اقوال دی. (۱) توسط الدعاء بين العبادتين: او ښکاره ده چه کومه دعا د دوه عبادتونو په مینځ کښې کیږي هغه به اسرغ الي الاجابت وی، (۲) د جمره عقبه محل وقوع تنگه ده او ممر الناس ده، لهذا هلته به ایساریدلو کښې خلقو ته تکلیف وی، (۳) د تغائل په طور دعا پریردی چه د رمی نه فارغ کیدو سره به انشاء الله ټولې دعاګانې قبولې شوې وی والله تعالی اعلم.

(۴): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۷۲۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۶۲ (۸۹۹)، مسند احمد (۱۱۴/۲)، ۱۳۸، (صحيح)

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما نه روایت دی چه هغه د یوم النحر نه پس په دریو ورځو کښې د جمرات د رمی دپاره پیدل راغلي وو او پیدل به واپس تلو او هغه به دا وئیل چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به په خپله داسې کول.

[۱۹۷۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي عَلَى رَأْسِهِ يَوْمَ النَّحْرِ، يَقُولُ: "لِتَأْخُذُوا مِنَّا بِكُمُ فَإِنِّي لَا أَذْرِي لَعَلِّي لَا أَحْبِرُ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ".

د جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه مار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره اولید و چه هغه د قربانی په ورځ په خپلې سورلۍ باندې سور وو اوری نې کوله او فرمائیل به نې زمانه خپل اعمال د حج زده کړې ماته نه ده معلومه شاند چه زه ددې خپل حج نه پس بل حج اونه کړې شم.

[۱۹۷۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي عَلَى رَأْسِهِ يَوْمَ النَّحْرِ ضَعَى، فَأَمَّا بَعْدَ ذَلِكَ فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ".

د جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه مار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره اولید و چه هغه د قربانی په ورځ د خاښت په وخت کښې په خپلې سورلۍ باندې ری کوله مگر ددې نه په وروستو ورځو کښې نې دنمر د زوال نه پس رمی او کړه.

[۱۹۷۲] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الزُّهْرِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ وَبَرَةَ، قَالَ: "سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ: مَتَى أَرْمِي الْجِمَارَ؟ قَالَ: إِذَا رَمَى إِمَامُكَ قَارِمًا، فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ الْمَسْأَلَةَ، فَقَالَ: كُنَّا نَحْتَمِلُ زَوَالَ الشَّمْسِ، فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ رَمَيْنَا".

وبره وائی چه ماد ابن عمر نه تپوس او کړو چه زه په و کوم وخت کښې د جمراتوری کوم هغه او فرمائیل کله چه ستاسو امام ری کوی نوتاسو هم رمی او کړې ماخپل سوال دوباره کړو نو هغه او فرمائیل مونږ به دنمر د زوال انتظار کولو چه کله به نمر زائله شونوری به مو کوله.

[۱۹۷۳] (۴) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمُعَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنًى فَمَكَثَ بِهَا لِيَأْتِيَ أَيَّامَ الشَّرِيقِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، كُلُّ جُمُعَةٍ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ وَيَقِفُ عِنْدَ الْأُولَى وَالثَّانِيَةِ فَيُطِيلُ الْقِيَامَ وَيَتَضَرَّعُ وَيَرْمِي الثَّالِثَةَ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا".

د عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ماسپڅین دمونځ کولو نه پس دورځی په

(۱): صحيح مسلم / الحج ۵۳ (۱۲۹۷)، سنن النسائي / الحج ۲۲۰ (۳۰۶۴)، (تحفة الأشراف: ۲۸۰۴)، وقد أخرجه: سنن الترمذي / الحج ۵۹ (۸۹۴)، سنن ابن ماجه / المناسك ۷۵ (۳۰۵۳)، مسند احمد (۳۱۳/۳، ۳۱۹، ۴۰۰)، سنن الدارمي / المناسك ۵۸ (۱۹۳۷) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم / الحج ۵۳ (۱۲۹۹)، سنن الترمذي / الحج ۵۹ (۸۹۴)، سنن النسائي / الحج ۲۲۱ (۳۰۶۵)، سنن ابن ماجه / المناسك ۷۵ (۳۰۵۳)، (تحفة الأشراف: ۲۷۹۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۲/۳، ۳۹۹)، دي / المناسك ۵۸ (۱۹۳۷) (صحيح)

(۳): صحيح البخاري / الحج ۱۳۴ (۱۷۴۶)، (تحفة الأشراف: ۸۵۵۴) (صحيح)

(۴): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۰/۸) (صحيح)

آخری حصه کښې طواف افاضه او کړو بيا هغه مني ته واپس راغي اودايام تشریق شپې ئې دلته کښې تیرې کړې دنمر دزوال نه پس به ئې الله اکبر فرمائیل داوولې اود دویمې جمرې سره به ئې کافی وخت پورې وقوف کولو اودخپلې عاجزی اوتضرع اظهار به ئې کولو بيا به ئې دریمې جمرې لره په گیتو باندې ویشته مگر دهغې سره به ئې وقوف نه فرمائیلو.

عن عائشه قالت افاض رسول الله صلى الله عليه وسلم من آخر يومه نبي ﷺ طواف افاضه او کړو د يوم النحر په آخری حصه کښې د آخری حصې نه مراد بعد الزوال دې بيا ئې د ماسپڅین مونځ او کړو او مني ته واپس شو په دې ورځ نبي ﷺ د ماسپڅین مونځ چرته کړې وو په مکه مکرمه کښې يا واپس په مني کښې په دې سلسله کښې مختلف روایات دی او په دې باندې کلام د حضرت جابر رضی الله عنه په اوږد حدیث مبارک کښې تیر شو.

په دې روایت کښې د دې خبرې وضاحت دې چې نبي ﷺ طواف زیارة يوم النحر کښې د ماسپڅین په وخت کښې او کړو او د دې نه پس په باب الافاضه کښې یو حدیث راځی چې په هغې کښې دا دی اخر طواف يوم النحر الی الیل په دې باندې په کلام انشاء الله هم دې ځانې کښې راشی.

[۱۹۷۴] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، وَمُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: "لَمَّا أَتَيْتُمُ إِلَى الْجُمُرَةِ الْكُبْرَى جَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ وَمِنَى عَنْ يَمِينِهِ وَرَمَى الْجُمُرَةَ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ"، وَقَالَ: هَكَذَا رَمَى الَّذِي أَنْزَلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ.

دعبدالله بن مسعود نه روایت دې چه کله هغه بن جمرې کبري ته اورسیدل نو هغه بیت الله لره خپل د گسې طرف ته او مني لره ئې بنی طرف ته کړله: اوبیاني جمره په اوه گیتو اویشته ابن مسعود رضی الله عنه او فرمائیل او په دې شان سره ئې رمی او کړه هغه ذات په کوم باندې چه سورة بقره نازل شوې وه.

د جمراتو د رمی کیفیت او د امامانو اختلاف

لما انتهى الى الجمرة الكبرى جعل البيت عن يساره ومنى عن يمينه
په دې حدیث مبارک کښې د رمی جمره کیفیت ذکر دې چې څنگه اودریدل او څنگه رمی کول پکار دی؟ هغه داسې چې د جمره په طرف باندې به مخ کړی او داسې به ولاړ وی چې مکه مکرمه ئې گسې طرفته وی او مني ئې بنی طرفته وی لیکن دا کیفیت د جمره العقبه د رمی دې کما فی الحدیث، او د جمره الاولی او وسطی رمی به مستقبل القبله وی (کما فی العرف الشدی) او د حنبله په نزد کما فی الروض المربع مستحب دا دی چې د ټولو جمراتو رمی دې مستقبل القبله وی او د شافعیه په نزد مستحب دا ده چې په يوم النحر کښې د جمره العقبه رمی خو مستقبل الجمره وی وی او په باقی ورځو کښې د ټولو جمراتو رمی مستقبل القبله وی چې په هغې کښې جمره العقبه هم شامل ده.

(۱) صحیح البخاري للحج ۱۳۵ (۱۷۴۷)، ۱۳۸ (۱۷۵۰)، صحیح مسلم للحج ۵۰ (۱۲۹۶)، سنن الترمذی للحج ۶۴ (۹۰۱)، سنن النسائي للمناسك ۲۲۶ (۳۰۷۳، ۳۰۷۵)، سنن ابن ماجه للمناسك ۶۴ (۳۰۳۰)، تحفة الأشراف: (۹۳۸۲)، وقد أخرجه مستد احمد (۱/۳۷۴، ۴۰۸، ۴۱۵، ۴۲۷، ۴۳۰، ۴۳۲، ۴۳۶، ۴۵۶، ۴۵۸) (صحیح)

د دې نه پس خان پوهول پکار دی چې دا حدیث د ابوداؤد نه علاوه په ترمذی او صحیحینو کښې هم شته په صحیحینو کښې خو دغه شان دې لکه څنگه چې په ابوداؤد کښې دې، لیکن په ترمذی کښې د دې خلاف دې په هغې کښې داسې دې لما اتی عبدالله جمرة العقبة استبطن الوادی واستقبل القبلة الحدیث د استقبال قبله په صورت کښې به منی ښی طرفته نه وی بلکه شا طرفته به وی اگرچه د حنبله او د بعضې شافعیه مسلک هم دا دې کما قال النووی لیکن د ترمذی شریف د روایت الفاظ د مشهور روایت خلاف دی او نه په دې باندې د جمهور فقهاؤ عمل دې د ترمذی په روایت کښې یو راوی دې المسعودی (عبدالرحمن بن عبدالله بن عتبة بن مسعود الکوفی) دا ضعیف دې

[۱۹۷۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ. ۴ وَحَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِي الْبَدَاحِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ، يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَوْمَ الْغَدَاةِ وَمِنْ بَعْدِ الْغَدَاةِ يَوْمَيْنِ وَيَوْمَ النَّفَرِ".

ابوالبдах بن عاصم رضی اللہ عنہ ته د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم داوښانو شپونکو لره په منی کښې در د شپو تیرو لونه رخصت ورکړې وو دوی دې د قربانی ورځ باندې رمی اوکړې بیا په صبانئ ورځ بیا دهغې نه پس صباورځ دې پریرېدی اودر وانگی په ورځ دې د دوو ورځو رمی اوکړې.

تشریح: قوله: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم رخص لرعاء الابل في البيتوتة يوم النحر د دې حدیث حواله مونږ سره دلته نزدې په استاذن العباس رسول الله صلى الله عليه وسلم.... الخ کښې تیره شوې ده او مسئله هم هلته تیره شوې ده هغه دا چې د رعاة او سقاة دپاره ترک مبيت بمنی جائز دې د دې حدیث شریف د مزید وضاحت ضرورت دې هغه دا چې د شپونکو دپاره ښی صلی اللہ علیہ وسلم د دې خبرې اجازت ورکړو چې هغوی د منی په ځانې په مکه مکرمه کښې شپه تیرو لې شی او دغه شان دا هم هغوی ته اجازت دې چې هغوی د دواؤ ورځو رمی په یو ورځ کښې اوکړې هغوی ته روزانه د مکې مکرمې نه منی ته د راتللو ضرورت نشته لهذا هغوی دې یوم النحر باندې رمی اوکړې او بیا دې یوولسمه او دولسمه د دواؤ ورځو رمی په یو ورځ کښې اوکړې چې د دې دوه صورتونه کیدې شی یو تقدیماً او دویم تاخیراً د تقدیم مطلب دا دې چې هغوی د یوولسم او دولسم دواړو تاریخونو رمی په یوولسم باندې اوکړې او د تاخیراً مطلب دا دې چې د دواړو ورځو رمی په دولسم تاریخ باندې اوکړې لیکن مسئله دا ده چې تقدیم د رمی په اتمه اربعه کښې د چا په نزد هم جائز نه دې البته د ابن حزم ظاهري په نزد جائز دې لهذا دلته د تقدیم

۱: سنن الترمذی/الحج ۱۰۸ (۹۵۴ و ۹۵۵)، سنن النسائی/الحج ۲۲۵ (۳۰۷)، سنن ابن ماجه/المناک ۱۷ (۳۰۳)، سنن (تحفة الأشراف: ۵۰۳)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۷۲ (۲۱۸)، مسند احمد (۱۵۰/۵)، سنن الدارمی/المناک ۵۸ (۱۹۳۸) (صحیح)

والا صورت نه شی مراد کیدی (۱)

اوس دلته دا سوال پاتې شو چې تقدیم د رمی خو بالاتفاق ناجائز دي او د تاخیر رمی څه حکم دي؟ جواب دا دي چې په دي مسئله کښې اختلاف دي د امام ابوحنیفه او امام مالک په نزد د هرې ورځ رمی هغه ورځ سره مؤقت ده (۲) چې څنگه تقدیم جائز نه دي نو دغه شان تاخیر هم جائز نه دي (الا لمن رخص) او د امام شافعی و احمد او صاحبینو په نزد د هرې ورځ رمی هغه ورځ سره مؤقت نه ده بلکه يجوز التأخير الى آخر ايام التشريق اليوم الرابع من ايام الرمي اعني ۱۳ ذی الحجه

[۱۹۷۶] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، وَمُحَمَّدُ ابْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِمَا، عَنْ أَبِي الْبَدَا حِبْنٍ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "رَخَّصَ لِلرَّعَاءِ أَنْ يَرْمُوا يَوْمًا وَيَدْعُوا يَوْمًا".

ابوالبداح بن عدی دخپل پلار نه روایت کوی چه بن رسول الله ﷺ شپونکولره رخصت ورکړې وو چه دیوه ورځ دي رمی اوکړی او یوه ورځ دي ترک کړي.

[۱۹۷۷] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَنْزَلٍ، يَقُولُ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْحِمَارِ، قَالَ: "مَا أَذْرِي أَرَمَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسِتٍّ أَوْ بِسَبْعٍ".

د ابو مجلز نه روایت دي چه ماد ابن عباس رضی الله عنه درمي جمار په باره کښې تپوس کړې وو نو هغه او ونييل ماته معلومه نه ده چه رسول الله په شپږو کاترو باندې ري کړې وه يا په اووه سره..
قوله: ما ادرى ارماها رسول الله صلى الله عليه وسلم بست او سبع، دا حضرت ابن عباس رضی الله عنه دخپل علم په اعتبار سره فرمائی ورنه د سبع (اووه) ثبوت خو په روایاتو کښې موجود دي او د جمهورو په نزد استيفاء سبعة واجب ده البته د امام احمد نه مختلف روایتونه نقل دي (۱) د یو یا دواؤ کمی جائز ده (۲) که هیرشی نو جائز دی قصداً نه (۳) دریم قول د جمهور په شان د اوو (۷) پوره کول ضروری دی اذا رمی احدکم جمرة العقبة فقد حل له كل شيء الا النساء

۱) پس امام مالک رحمه الله په موطاء کښې د دي حديث په تشریح کښې هم دا فرمائی چه د یولسم او دولسم دوه ورځو رمی دي په دولسم تاریخ باندې اوکړی. خو په ترمذی شریف کښې داسې دي (قال مالك ظننت انه قال في الاول منها) خو دا تفسیر د موطاء خلاف دي او د مذاهب فقهاء هم، پس یا خوبه و نیلي شي چه په ترمذی کښې چه څه دي هغه وهم دي او یا به دا و نیلي شي چه په ترمذی کښې امام مالک دخپل استاذ قول نقل کوی او په موطاء کښې چه دي هغه د امام مالک خپله رائي ده. والله اعلم (۲) د امام صاحب په نزد د ايام تشریق د رمی وخت د مستحب زوال نه روستو تر غروب پورې دي او بعد الغروب الي طلوع الفجر جائز مع الكراهة دي. او د طلوع نه روستو ناجائز دي، دم به واجبیږی، او د امام مالک په نزد د غروب پورې وقت ادا دي او د هغې نه روستو به قضاء دم واجب شي گویا د شپې شروع کیدو سره د هغه په نزد رمی قضاء کیږی او د امام صاحب په نزد شپه هم وقت ادا دي. (جزء حجة الوداع)

۳) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۰۳۰) (صحیح)

۱) سنن النسائي للحج ۲۲۷ (۳۰۸۰)، (تحفة الأشراف: ۶۵۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۲/۱) (صحیح)

[۱۹۷۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرِوَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا رَمَى أَحَدُكُمْ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ فَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا حَدِيثٌ ضَعِيفٌ، الْحَجَّاجُ لَمْ يَرِ الزُّهْرِيُّ وَلَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ.

دعائشي رحمه الله نه روایت دي چه رسول الله او فرماييل کله چه په تاسو کښې څوک د جمره عقبه رمي او کړي نو دهغه دپاره دښځو يعنې دخپلو بيبيانو نه ماسواهرشې حلال شو. ابوداود وائي دا حديث ضعيف دي حجاج زهري لره نه دي ليدلي اونه ئې دهغه نه څه اوريدلي دي.

په حج کښې دوه تحلل وي تحلل اصغر او اکبر

په حج کښې دوه تحلل وي اصغر او اکبر په اصغر کښې بعضې محظورات احرام حلال وي او په اکبر کښې ټول محظورات تحلل اصغر په کوم څيز سره حاصلېږي په دي کښې اختلاف دي د امام مالک صاحب په نزد صرف رمي د جمره عقبه سره کما في هذا الحديث، ليکن دا حديث ضعيف دي کما قال المصنف او د شافعيه و حنابله په نزد باي اثني من الامور الثلاثة الرمي والحلق والطواف، يعنې په دي دريو کښې صرف د دواؤ په ذريعې سره حاصلېدي شي خواه چې په کښې کوم دوه هم وي او چې کله دريم کار او کړي نو دي سره به تحلل اکبر حاصل شي (د دي دواړو امامانو په نزد نحر ته په تحلل کښې هيڅ دخل نشته دا ټول تفصيل مونږ د ائمه کرامو د کتب فروع نه نقل کړې دي) کتاب الکافي لابن عبدالبر، وروضة المحتاجين ونيل المآرب) او د حنفيه په نزد تحلل اصغر د مفرد په حق کښې رمي او حلق سره حاصلېږي او د متمتع او قارن په حق کښې رمي، ذبح او حلق دريو څيزونو سره حاصلېږي اوس دا چې تحلل اصغر کښې حلال کيدو سره څه څيز باقي پاتې کيږي نو د حنفيه په نزد صرف ښځې يعنې وطی او دواعی د وطی او د شافعيه و حنابله په نزد وطی و داعی د وطی او عقد نکاح هم او د مالکيه په نزد الاالنساء والطيب والصيد (ليکن طيب صرف مکروه دي په دي کښې فديه نشته او په ښکار کښې فديه ده) کذا في الکافي لابن عبدالبر

دا حديث د مالکيه موافق او د جمهور خلاف دي

د تحلل اصغر باره کښې دا حديث الباب د مالکيه موافق دي او د حنفيه بلکه د جمهورو خلاف دي جواب دا دي چې دا حديث په مسند احمد او بيهقي کښې هم شته په هغې کښې هم حلق مذکور دي اذا رميت وحلقتم فقد حل لكم كل شيء الا النساء فزال الاشكال بحمد الله تعالى

باب الحلق والتقصير

باب: (په حج کښې) د سر څړنيلو يا دکمولو بيان

په حج کښې د سر څړنيلو حکم

حلق يا تقصير د شافعيه په نزد د حج په ارکانو کښې دي د هغوی په کتابونو کښې ليکلي شوي دي چې ترڅو محرم حلق نه وي کړي نو د احرام د حکم نه به خارج نه وي هميشه دپاره به محرم وي او د باقي ائمه ثلثه په نزد په واجباتو کښې دي

۱. تفرقه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۲۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۳/۶) (صحیح)

يو بله اختلافی مسئله

دلته يو اختلافی مسئله دا ده چې حلق په مناسكو كښې دې استباحه محظور دې يعنې حلق د يو عبادت او كار ثواب كيدو په حيثيت سره كولې شي يا دا چې يو مباح كار كول دې چې د احرام په وجه سره محظور او ممنوع شوې وو (اظهار تحليل) امام بخاري رحمه الله يو باب قائم كړې دې باب الحلق والتقصير عند الاحلال حافظ ابن حجر صاحب فرماني چې امام بخاري صاحب اشاره او فرمائيله چې حلق نسك دې صرف د تحليل نوم نه دې په دې وجه ئې عند الاحلال او فرمائيلو.

[۱۹۷۹] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اللَّهُمَّ ارْحَمْ الْمُحْلِقِينَ"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالْمُقَصِّرِينَ؟ قَالَ: "اللَّهُمَّ ارْحَمْ الْمُحْلِقِينَ"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالْمُقَصِّرِينَ؟ قَالَ: "وَالْمُقَصِّرِينَ".

د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل اي الله په سر خرښيلو والا باندې رحم او كړې صحابه كرامو او فرمائيل اي د الله رسوله او د سر كمولو والا دپاره هم دعا او فرمائي نبي صلى الله عليه وسلم او فرمائيل اي الله په سر خرښيلو والا باندې رحم او كړې صحابه كرامو او فرمائيل اي د الله رسوله دسر په كمولو والا باندې هم بيا هغه او فرمائيل او دوينستانو په كمولو والا باندې هم رحم او كړې.

بله دا چې حلق غوره دې د تقصير نه په دې وجه نبي صلى الله عليه وسلم د محلقين دپاره بار بار دعا، مغفرت او غوښتنه او د مقصرينو دپاره ئې يو ځل هغه هم د صحابه كرامو په درخواست باندې، او د ښځې په حق كښې خو تقصير متعين دې حلق د هغې دپاره حرام او مسئله ده.

د سر د حلق مقدار

يو مسئله دلته دا ده چې د حلق راس څومره مقدار واجب دې په دې كښې د مذاهب ائمه خلاصه دا ده چې كوم مذهب په اودس كښې د مسح راس دې نو هغه دلته هم دې يعنې د حنفيه په نزد د سر څلورمې حصې حلق كولو سره به واجب ادا شي اگرچه داسې كول مكروه تحريمي دې ځكه چې دا قزع ده چې ممنوع ده لكه څنگه چې په كتاب اللباس كښې راروان دې او د شافعيه په نزد به دريو ويختو كټ كولو سره واجب ادا شي او د امام مالك و احمد په نزد اسيتعاب راس ضروري دې ليكن په دې مسئله كښې ملا علي قاري رحمه الله د حنفيه په مسلك باندې بحث او نقد كړېدې او د مالكيه و حنابله مسلك ته ئې ترجيح وركړې ده ځكه چې د حضور صلى الله عليه وسلم او د صحابه كرامو نه په حلق بعض باندې اکتفا كول ثابت نه دې او نبي صلى الله عليه وسلم فرمائيلي دي خذوا عني مناسككم وهو مختار الشيخ ابن الهمام، واجاب عنه الشيخ في البذل فارجع اليه لو شئت

(۱) صحيح البخاري/الحج ۱۴۷ (۱۷۲۷)، صحيح مسلم/الحج ۵۵ (۱۳۰۱)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷۱ (۳۰۴۳)، تحفة الأشراف: ۷۹۴۷، ۱۸۳۵۴، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الحج ۴۷ (۹۱۳)، موطا امام مالك/الحج ۶۰ (۱۸۴)، مسند احمد (۲/۳۴، ۷۹، ۱۳۸، ۱۵۱)، سنن الدارمي/المناسك ۶۴ (۱۹۴۷) (صحيح)

[١٩٨٠] (١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي الْإِسْكَندَرَانِي، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "حَلَقَ رَأْسَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ".

د ابن عمر نه منقول دي چه رسول الله الوداع په موقع باندې خپل سر خړيلي وو.

[١٩٨١] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "رَمَى جَمْرَةَ الْعُقْبَةِ يَوْمَ النُّحْرِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ بِمَنْىَ فَدَعَا بِذَبِيعٍ قَدِيرَةٍ، ثُمَّ دَعَا بِالْحَلِاقِ فَأَخَذَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْمَنِ فَحَلَقَهُ فَجَعَلَ يَقْسِمُ بَيْنَ مَنْ بَيْنَهُ الشَّعْرَةَ وَالشَّعْرَتَيْنِ، ثُمَّ أَخَذَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْسَرِ فَحَلَقَهُ، ثُمَّ قَالَ: هَاهُنَا أَبُو طَلْحَةَ، فَدَفَعَهُ إِلَى أَبِي طَلْحَةَ".

دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم دلوي اختر په ورځ باندې جمره عقبه وويستله اوبياني عليه السلام په مني کښې خپل قيامگاه ته واپس راغي اوخپله قرباني ئې راوغوښتله اوذبحه ئې کړه اوبياني هغه کسان را اوغوښتل چه سرونه ئې خړيلي وو. اوبياني سرخړيلو والا را اوغوښتو اودخپل سر مخکښ حصه ئې وربادي او خړيله اوبيا موجودوکسانو هغه ويښته په خپل مينځ کښې يو يو او دوه دوه وويشل اوبياني دخپل سر وروستني حصه وخړيله او بياني اوفرمايل چه ايا دلته ابوطلحه موجود دي؟ اوتول ويخته ئې ابوطلحه رضی اللہ عنہ ته ورکړل.

ثم دعا بالحلّاق اسمه معمر بن عبد الله العدوي وقيل خراش بن امية ليكون حافظ عليه السلام قول اول ته صحيح وئيلى دي او د خراش باره کښې وائي چې دوى په حديبيه کښې حلق کړې وو وړاندې په روايت کښې دا دي چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم د سر مبارک د يو طرف ويخته حاضرينو کښې تقسيم کړل او دويم طرف ئې حضرت ابوطلحه رضی اللہ عنہ ته ورکړل او د صحيح مسلم په يو روايت کښې د دوى په ځانې د ام سليم ذکر دي نو کيدې شى چې کله نبی صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوطلحه طلب کړو نو هغه وخت هغوى هلته حاضر نه وو په دې وجه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ام سليم ته ورکړل چې هغوى دا خپل خاوند ته اورسوى بله دا چه د صحيحينو روايات په دې باره کښې هم مختلف دي چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم د کوم طرف والا ويخته مبارک تقسيم کړې وو او دکوم طرف هغه ئې حضرت ابوطلحه رضی اللہ عنہ ته ورکړې وو د حافظ ابن قيم صاحب تحقيق دا دي چې د ښى طرف والا ويخته مبارک ئې خو تقسيم کړل چې په هغې کښې د ابوطلحه حصه هم وه او د گس طرف ويخته ئې خالص ابوطلحه ته ورکړل والله اعلم

د ويختو د تقسيمولو مصلحت

د ويختو د تقسيمولو باره کښې حضرت شيخ صاحب د علامه زرقانى نه نقل کړې دي انما قسم رسول الله صلى الله عليه وسلم شعره في اصحابه ليكون بركة باقية بينهم وتذكرة لهم وكانه اشار بذلك الى اقتراب الاجل وخص اباطلحة بالقسمة التفاتاً الى هذا المعنى لانه هو الذى حفر قبره صلى

١: صحيح البخاري/المغازي ٧٨(٤٤١٠)، صحيح مسلم/الحج ٥٥(١٣٠٤)، (تحفة الأشراف: ٨٤٥٤)، وقد أخرجه: (١٢٨، ٨٧٢)(صحيح)

٢: صحيح مسلم/الحج ٥٦(١٣٠٥)، سنن الترمذي/الحج ٧٣(٤١٢٢)، سنن النسائي/الحج ١١٦(٤١١٦)، (تحفة الأشراف: ١٤٥٦)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٣٣(١٧١)، مسند احمد(١١١/٣، ٢٠٨، ٢١٤، ٢٥٦)(صحيح)

الله عليه وسلم ولحد له وني فيه اللبن يعني ويخته مبارک نبی ﷺ ځکه تقسیم کړل دې دپاره چې د برکت یو څیز صحابه کرامو سره وی او دغه شان د نبی ﷺ یو یادگار دوی سره وی نو په دې کښې د وفات د نزدیکت طرفته هم اشاره اوشوه ځکه چې د یادگار مسئله خو د مرگ نه پس وی په ژوند کښې خو اصل څیز مخامخ وی او د ابوطلحه خصوصیت چې یو طرف والا ټول په ټوله دوی ته ورکړي شو په دې وجه کیدې شی چې نبی ﷺ سره متعلق آخری خدمت دوی او کړو پس د نبی ﷺ دپاره لحد شریف هم دوی جوړ کړې وو (۱) نو کیدې شی چې په نبی ﷺ باندې دا خبره د مخکښې نه په څه طریقي سره منکشف شوې وه.

[۱۹۸۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ هِشَامٍ أَبُو نَعِيمٍ الْحَلَبِيُّ، وَعَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ الْمَعْنِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، بِإِسْنَادِهِ هَذَا، قَالَ فِيهِ: قَالَ لِلْحَالِقِ: "إِبْدَأْ بِشَقِي الْأَيْمَنِ فَأَخْلَقَهُ".

سفیان د هشام بن حسان نه په خپل سند سره مذکوره روایت په شان روایت بیان کړې دي مگر ددې اضافي سره چې: سرخربونکی ته ئې ووئیل: چې په ځي طرف باندې اول شروع وکړه او اونې خړوه.

[۱۹۸۳] (۲) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَالُ يَوْمَ مَيْتِي، فَيَقُولُ: "لَا حَرْجَ، فَسَأَلَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنِّي حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبِعَ، قَالَ: أَذْبِعْ وَلَا حَرْجَ، قَالَ: إِنِّي أَمْسَيْتُ وَلَمْ أَرِ، قَالَ: أَرْمُوهُ لَا حَرْجَ".

دعبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنهما نه روایت دي، فرمائی چې د نبی ﷺ نه به دمنی په ورځ باندې تپوسونه کیدل او هغه به فرمائیل چې هیڅ حرج نشته نو په دې وخت کښې ترې یوکس تپوس وکړو ما د قربانی نه مخکښې سرخربلې دی نبی ﷺ ورته اوفرمائیل قربانی وکړه څه باک نشته، بیاني دوباره عرض وکړو چې مایه داسې حال کښې ورځ تیره کړه چې د جمراتو ری مې نه ده کړي، نبی ﷺ ورته اوفرمائیل اوس رمی وکړه هیڅ باک نشته.

فقال انی حلق قبل ان اذبح: د یوم النحر په څلورو کارونو کښې د ترتیب مسئله نزدې په یو باب کښې راروانه ده. انی امسیت ولم ارم.

په رمی کښې تاخیر کول جائز دی که نه؟

د یوم النحر په رمی کښې غوره دا ده چې د زوال نه مخکښې اوشی او که د نمر پریوتلو نه مخکښې اوشی نو بیا هم څه حرج نشته البته خلاف اولی ده البته که شپه شوه نو بیا

(د حدیث په کتابونو کښې راځي چې د حضور پاک ﷺ د قبر شریف په باره کښې د صحابو اختلاف شو چې څنگه جوړ کړې شی، شق او که لحد، فیصله دا اوشوه چې دواړو سرو ته قاصد اولیرلې شی کوم چې په هغوی کښې مخکښې راشی هغسې به جوړولې شی، ابوطلحه به لحد جوړولو، هغه لحد وو، او ابو عبیده ابن الجراح شقاق وو، هغه به شق جوړولو، نو ابوطلحه مخکښې راوړسیدلو په دې وجه لحد جوړ کړې شو، او همیشې دپاره ددې سعادت سهره د هغوی په سر شوه.

(۱) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۴۵۶) (صحیح)

(۲) صحیح البخاري/العلم ۲۴ (۸۴)، والهج ۱۲۵ (۱۷۲۳)، ۱۳۰ (۱۷۳۵)، والأیمان ۱۵ (۶۶۶)، سنن النسائي/الهج ۲۲۴ (۳۰۶۹)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷۴ (۳۰۵۰)، (تحفة الأشراف: ۶۰۴۷)، وقد أخرجه: صحیح مسلم/الهج ۵۷ (۱۳۰۷)، مسند احمد (۱۶۷، ۲۵۸، ۲۶۹، ۲۹۱، ۳۰۰، ۳۱۱، ۳۲۸) (صحیح)

اختلاف دې د امام مالک يو روايت دا دې چې دم به واجب شی ثوری وائی چې که قصداً نې داسې او کړل نو بیا دم واجب دې ورته نه دې زموږ په نزد صبح صادق پورې کولی شی که د دې نه پس نې او کړه نو د امام صاحب په نزد به دم واجب شی د صاحبینو او د شافعيه و حنابله په نزد دم نه واجبېږي اصل اختلاف په دې کښې دې د امام صاحب او امام مالک صاحب په نزد د هرې ورځ رمی هغې ورځ سره مؤقت یعنی خاص ده د شافعيه و حنابله او صاحبینو په نزد مؤقت نه ده بلکه آخری ورځو پورې رمی کولی شی کما تقدم قریباً

[۱۹۸۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: بَلَغَنِي عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ بْنِ عُمَانَ، قَالَتْ: أَخْبَرَنِي أُمُّ عُمَانَ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلَقٌ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ".

د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روايت دې فرمائی چې نبی ﷺ فرمائیلى دي: لازم نه دی په ښځو باندې سرو نه خریل لیکن لازم دی په دوی باندې ویخته لندول.

[۱۹۸۵] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو يَعْقُوبَ الْبَغْدَادِيُّ ثِقَةً، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَبْرِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: أَخْبَرَنِي أُمُّ عُمَانَ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ الْحَلَقُ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ".

د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روايت دې فرمائی چې نبی ﷺ فرمائیلى دي: لازم نه دی په ښځو باندې سرو نه خریل لیکن لازم دی په دوی باندې ویخته لندول.

بَابُ الْعُمَرَةِ

بابه د عمرې د احکامو بیان

عمرې سره متعلق بعضې فقهي مسائل

دا مخکښي تیر شو چې عمرې ته حج اصغر وئیلې شی د عمرې لغوی معنی ده زیارت کول او شریعت کښې د بیت الحرام زیارت کول د طواف او سعی دپاره په عمره کښې دوه فرض دی او دوه واجب احرام او طواف د بیت الله شریف فرض دی او سعی او حلق واجب دی وهذا عندنا یعنی دا زموږ په نزد او د شافعيه په نزد د عمرې ارکان څلور دی نیت کول، طواف کول، سعی او حلق یا تقصیر کول او احرام په واجباتو کښې دې عمره د شافعيه و حنابله د مشهور قول مطابق فرض عین ده د حج په شان د شافعيه او حنابله په کتابونو کښې د دې خبرې وضاحت او صراحت شته هسې يو روايت د دوی دواړو په نزد د عدم وجوب هم دې د مالکيه په نزد سنت مؤکد ده د حنفیه په نزد دوه اقوال دی د سنت کیدو اود واجب کیدو بعضې فقهاؤ (کصاحب البحر) سنت کیدو ته ترجیح ورکړې ده وقال هو ظاهر الرواية او بعضو (کصاحب البدائع و قاضی خان) وجوب ته ترجیح ورکړې ده لیکن د فرضیت هیڅ يو قول زموږ په نزد نشته چې څوک د فرضیت قائل دی نو د هغوی استدلال د اتموالحج والعمرة

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۵۷۶)، وقد أخرجه: سنن الدارمي، المناسك ۶۳ (۱۹۴۶) (صحیح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۵۷۶) (صحیح)

لله ایت نه دې دې نه علاوه بعضې ضعیف احادیثو نه چې په هغې کښې د فرضیت تصریح ده حالانکه د ضعیف احادیثو نه د فرضیت ثبوت مشکل دې دغه شان استدلال په آیت سره هم مخدوش دې اذ لا يلزم من وجوب الاتمام وجوب الابتداء د سنت قائلین وائی هغه احادیث مشهوره چې په کوم کښې د اسلام فرائض شمار کړې شوې دی مثل بنی الاسلام علی خمس وغیره کښې د حج سره عمره مذکور نه ده (اوجز)

د عمره احرام به د آفاقي دپاره د میقات د حج نه وی او د حلی دپاره به د حل نه وی او چې کوم کس په مکه مکرمه کښې وی یا په حرم کښې داخل وی نو هغه دپاره حل سره نژدې، دې دپاره چې جمع بین الحل والحرم^(۱) او موندلې شی لکه څنگه چې نبی ﷺ بی بی عائشه رضی الله عنها د محصب (چې د حرم شریف په حد کښې دې) نه احرام دپاره تنعیم ته لیرلې وه دغه شان د عمرې دپاره څه وخت هم متعین نه دې پوره کال کښې کیدې شی صرف پنځو ورځو کښې کول مگر وه دی د نهمی ذی الحجه نه د ایام تشریق آخره پورې (یعنی دیارلسمه ذی الحجه)

[۱۹۸۶] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ، وَيَحْيَى بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "اعتمر رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل أن يحج".

ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ د حج نه مخکښې عمره وکړله. اعتمر رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل ان يحج دا حدیث شریف دلته مختصر دې پوره حدیث شریف په مسند احمد کښې دې هغه دا چې یو سړی د ابن عمر رضی الله عنهما نه سوال اوکړو چې ما اوسه پورې حج نه دې کړې نو آیا د حج نه مخکښې عمره کولې شم په دې باندې هغوی دا او فرمائیل چې کوم څه دلته مذکور دی یاد ساتئ چې د باب الاقران نه وړاندې یو حدیث تیر شوې دې چې یو سړی د حضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چې ما د نبی ﷺ نه په مرض الوفات کښې اوریدلې دی ینهی عن العمرة قبل الحج، چې د حج نه مخکښې عمره کولو نه به ئې منع فرمائیل په دې باندې هلته کلام تیر شوې دې

[۱۹۸۷] (۳) حَدَّثَنَا هَذَا بَنُ السَّرِيِّ، عَنْ ابْنِ أَبِي زَابَدَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "وَاللَّهِ مَا اعتمر رسول الله صلى الله عليه وسلم عائشة في ذي الحجة إلا ليقطع بذلك أمر أهل الشرك، فإن هذا الحى من قرين ومن دان دينهم كانوا يقولون: إذا عفا الوير وبرأ الذير ودخل صفر فقد حلت العمرة لمن اعتمر، فكانوا يحرمون العمرة حتى ينسلخ ذو الحجة والمحرّم".

د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې فرمائی چې په الله قسم نبی ﷺ په ذی الحجه کښې په عائشه رضی الله عنها باندې عمره نه وه کړې مگر ددې دپاره چې د مشرکانو رسم مات شی ځکه چې

(۱) اوجح چونکه په عرفات کښې کیږی کوم چې خارج دې دحرم نه او حل دې، په دې وجه مکى دحج احرام دحرم نه تری چې جمع بین الحل والحرم اوشی.

(۲) صحیح البخاری للعمرة ۲ (۱۷۷۴)، (تحفة الأشراف: ۷۳۴۵) (صحیح)

(۳) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۷۲۲)، وقد أخرجه: صحیح البخاری للحج ۳۴ (۱۵۶۴)، ومناقب الأتباع ۲۶ (۳۸۳۲)، صحیح مسلم للحج ۳۱ (۱۲۴۰)، سنن النسائي للحج ۷۷ (۲۸۱۶)، ۱۰۸ (۲۸۷۰)، مسند احمد (۱/۲۵۲/۱)

(۳۶۱) حسن

قریشیان او کوم خلق چه ددوی په طریقه روان وو وئیل به ئې چه عمره کول په هغه وخت کښې درست کوی کله چه داوښ وینسته لوی شی اوداوښ دخیتې و زخم جوړ شی اودصفری میاشت شروع شی (مطلب و دادې چه دحرمت په میاشتو کښې ئې عمره کول ناجائز گنرل اوداچه عمره کول ئې حرام گنرل ترخوچه دذی الحجی اومحرم میاشت نه وی تیره شوي)

كانوا يقولون اذا عفا الوب (۱) وبر (دا مضمون زمونږ په نزد د دې نه مخکښې غالباً د فسخ الحج الى العمرة په بحث کښې تیر شوې دې) د دې جملو ترجمه دا ده چې کله د اوبښانو د شا ویخته غټ شی او د هغوی د شاگانو (ملاگانو) زخمونه صحیح شی (چې د حج په زمانه کښې د سفر د ډیروالی په وجه د هغوی په شاگانو کښې پیدا شوې وو) او د صفر میاشت داخل شی نو اوس د عمره کونکي دپاره عمره کول حلال او جائز کیږي

تنبيه: د صحیحینو په روایت کښې د دخل صفر په ځانې انسلخ صفر دې یعنی چې کله د صفر میاشت تیره شی او دلته دی دخل صفر جواب دا دې چې په ابوداؤد کښې د صفر نه مراد اصلی صفر دې او د صحیحینو په روایت کښې د صفر نه مراد نسئ والا صفر دې لکه څنگه چې راځي يجعلون المحرم صفرأ لهذا هلته د صفر نه مراد محرم دې په دې وجه یوځای کښې او وئیلې شو انسلخ محرم او بل ځانې کښې او وئیلې شو دخول صفر نو د یو بل موافق شو اوس وړاندې مصنف د یو صحابیه قصه نقل کوی چې هغې ته ام معقل وئیلې شی چې په هغې کښې د رمضان المبارک د عمرې فضیلت مذکور دي

[۱۹۸۸] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو كَرِيمٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَّانَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُرَّاجٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَخْبَرَنِي رَسُولُ مَرْوَانَ الَّذِي أَرْسَلَ إِلَى أُمِّ مَعْقِلٍ، قَالَتْ: كَانَ أَبُو مَعْقِلٍ حَاجًّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا قَدِمَ، قَالَتْ أُمُّ مَعْقِلٍ: قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ عَلِيَّ حَجَّةً فَأَتَلَقَّا بِمِثْيَانٍ حَتَّى دَخَلَا عَلَيْهِ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ عَلِيَّ حَجَّةٌ وَإِنَّ لَأَبِي مَعْقِلٍ بَكْرًا، قَالَ أَبُو مَعْقِلٍ: صَدَقْتَ جَعَلْتَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَعْطَاهَا فَلَتَحَجَّ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ"، فَأَعْطَاهَا الْبَكْرَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَمْرَأَةٌ قَدْ كَبُرَتْ وَسَقِمْتُ، قَهْلَ مِنْ عَمَلٍ يُجْزِئُنِي مِنْ حَجَّتِي؟ قَالَ: "عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تُجْزِئُ حَجَّةً".

د ابوبکر بن عبدالرحمن روایت ته دې فرمائی چه ماته دمروان پیغام وړونکی خبر راکړې دې کوم چه دام معقل خواته تلې وو هغه دام معقل نه نقل کړی دی چه ابومعقل دنبی ﷺ سره دحج کولو اراده وکړه هرکله چه کورته راغې ام معقل ورته وئیل چه آیا تاته معلومه ده چه په ما باندې حج فرض شوې دې؟ نودواړه نبی ﷺ ته روان شول تردې چه ورورسیدل ام معقل اوئیل ای دالله رسوله په ما باندې حج فرض شوې به دې اودابومعقل سره صرف یواوښ دې ابومعقل نو اوئیل دی ریښتیا اوئیل او هغه اوښ مې دالله په لار کښې وقف کړې دې نبی ﷺ اوفرمائیل دې ته ئې ورکړه چه داېری حج ته لاره شی ځکه چه

۱) قال النووي وهذه الالفاظ تقرأ ساكنة الراء لا رادة السبع اه.

۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۵۹)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للحج ۹۵ (۹۳۹)، سنن النسائي / الكبرى / الحج (۴۲۲۷)، سنن ابن ماجه / للمناسك ۴۵ (۲۹۹۳)، مسند احمد (۴۰۵/۶، ۴۰۶) (حسن)

هغه فی سبیل الله دې، ابو معقل ورته اوښ ورکړو ام معقل بیا عرض اوکړو ای دالله رسوله زه بودی شوی یم او مریضه هم یم ایا کوم داسې عمل شته زما دپاره دحج بدل جوړ شی؟ نبی ﷺ او فرمائیل په رمضان کښې عمره کول دحج بدل جوړیدلې شي.

اخبرنی رسول مروان الذی ارسل الی ام معقل قالت مروان چې کوم قاصدام معقل ته لیرلې وو د هغوی د حج د قصې د تپوس کولو دپاره، هغه ماته خبر راکړو د هغې مضمون چې وړاندې روایت کښې راځی

تشریح: قوله: قالت کان ابو معقل حاجاً مع رسول الله صلى الله عليه وسلم... الخ:

د رمضان المبارک د عمرې سره متعلق د ام معقل

رضی الله عنها قصه او دغه شان نورې قصې

ام معقل رضی الله عنها خپله قصه داسې بیان کړه چې ماته دا خبره معلومه شوه چې زما د خاوند ابو معقل رضی الله عنه اراده نبی ﷺ سره د حج کولو ده نو کله چې هغوی کور ته راغلل نو ما ورته اووې چې تاسو ته دا خبره معلومه ده چې په ما باندې حج فرض دې (لهذا ما هم خان سره بوځه) بیا د ادواړه (ابو معقل او ام معقل) نبی ﷺ ته ورغلل هلته چې لاړل نو ام معقل نبی ﷺ ته عرض اوکړو چې یا رسول الله! په ما باندې حج واجب دې او ابو معقل سره یو ځوان اوښ دې (چې په هغې باندې زه حج ته تلې شم) په دې باندې ابو معقل اووې بیشکه ام معقل رښتیا وائی لیکن ما خو هغه اوښ د جهاد فی سبیل الله دپاره وقف کړې دې د دې په اوریدلو سره نبی ﷺ او فرمائیل ای ابو معقل! هغه اوښ ته دې ته ورکړه حج هم فی سبیل الله دې نو هغوی هغه اوښ ام معقل ته ورکړو (لیکن کله چې د سورلۍ انتظام اوشو) نو وې وئیل یا رسول الله! زه بودې شوې یم او بیماره هم یم نو آیا یو بل عمل داسې شته چې د حج بدل جوړ شی نبی ﷺ او فرمائیل عمره فی رمضان تعدل حجة یعنی په رمضان المبارک کښې یو عمره کول د حج برابر ده په دې حدیث مبارک کښې په رمضان المبارک کښې د عمرې کولو ډیر لوی فضیلت بیان کړې شوې دې یعنی چې دغه عمره د حج برابر ده او په دویم طریق کښې دا دی چې هغه عمره ماسره د حج کولو برابر ده یعنی د ثواب او فضیلت په لحاظ سره او دا مطلب نه دې چې د رمضان المبارک عمره د فرض حج قائم مقام کیږي په دې وجه د علماؤ په دې باندې اجماع ده چې د رمضان المبارک په عمرې سره حج نه ساقطیږي امام ترمذی صاحب رحمه الله فرمائی دا هم داسې ده لکه څنگه چې په حدیث شریف کښې راځی قل هو الله تعدل ثلث القرآن امام بخاری صاحب په دې حدیث باندې مستقل ترجمة الباب قائم کړې دې باب فی عمره رمضان لیکن چې کومه قصه ئې ذکر کړې ده هغه د دې نه مختلف ده د بخاری په یو روایت کښې خو داسې دی چې نبی ﷺ یو انصاری ښځې ته او فرمائیل او په یو روایت کښې دا دی چې نبی ﷺ ام سنان ته او فرمائیل چې ته مونږ سره حج ته ولې لانه ږې هغوی عرض اوکړو چې مونږ سره دوه اوښان وو په یو باندې خو زما خاوند او ځوی حج ته لاړل او دویم اوښ چې وو نو هغه د پټۍ د اوبه خور دپاره وو په

دې وجه زه تاسو سره حج ته لانه ږم په دې باندې نبی ﷺ او فرمائیل چې کله در رمضان المبارک میاشت راشی نو په هغې کښې عمره او کړه فان عمره فی رمضان حجة ۱ هـ په صحیح مسلم کښې هم دا روایت دغه شان دې امام بخاری دا قصه او حدیث دوه ځایونو کښې ذکر کړېدې یو ځانې کښې خو ټي په دې باندې باب فی عمره رمضان او دویم ځانې کښې باب حج النساء قائم کړې دې گویا په رمضان المبارک کښې عمره کول د ښځو حج کول دی د دې نه پس خان پوهول پکار دی چې امام ابوداؤد اول خو دا قصه په خپله د ام معقل په روایت بیان کړې ده د دې نه پس ټي د ابن عباس رضی الله عنهما په روایت بیان کړېده لیکن په هغې کښې د ام معقل د نوم وضاحت نشته مطلق امرأه یعنی ښځه مذکور ده او په صحیحینو کښې هم دا روایت د ابن عباس په روایت سره دې لیکن د صحیحینو او د ابوداؤد په سیاق کښې فرق دې کما تری دغه شان حافظ په فتح الباری جلد ۳ صفحه ۴۸۰ کښې داسې قسم څو قصې ذکر کړې دي د حدیث د نورو کتابونو نه په بعضو کښې د قصې نسبت ام سلیم طرفته کړې شوي دي او په بعضو کښې د ام طلیق طرفته دغه شان هغوی د ابوداؤد او نسائی حواله ورکولو سره د ام معقل دا قصه هم نقل کړې ده حافظ صاحب فرمائی ظاهره دا ده چې دا قصې جدا جدا او مستقل دي والله تعالی اعلم بله دا چې مصنف د ام معقل قصه د نوم په تصریح او وضاحت سره په دواړو طریقو سره ذکر کړې ده لیکن د دواړو طریقو سیاق بظاهر مختلف دي او د توجیه او د تاویل محتاج دی

[۱۹۸۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْوُهَيْبِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ عِيسَى بْنِ مَعْقِلٍ بْنِ أُمِّ مَعْقِلٍ الْأَسَدِيِّ أَسَدٍ خُزَيْمَةٍ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ، عَنْ جَدِّهِ أُمِّ مَعْقِلٍ، قَالَتْ: "لَمَّا حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوُدَّ، وَكَانَ لَنَا جَمَلٌ فَبَعَلَهُ أَبُو مَعْقِلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَصَابَنَا مَرَضٌ وَهَلَكَ أَبُو مَعْقِلٍ وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا فَرَعْنَا مِنْ حَجَّةِ جَنَّتْهُ، فَقَالَ: يَا أُمِّ مَعْقِلٍ، مَا مَنَعَكَ أَنْ تَخْرُجِي مَعَنَا؟ قَالَتْ: لَقَدْ تَمَيَّأْنَا فَمَلَكَ أَبُو مَعْقِلٍ وَكَانَ لَنَا جَمَلٌ هُوَ الَّذِي نَحُجُّ عَلَيْهِ فَأَوْصَى بِهِ أَبُو مَعْقِلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَالَ: فَهَلَّا خَرَجْتَ عَلَيْهِ، فَإِنَّ الْحَجَّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَأَمَّا إِذَا فَاتَتْكَ هَذِهِ الْحَجَّةُ مَعَنَا فَأَعْتَمِرِي فِي رَمَضَانَ، فَإِنَّهَا كَحَجَّةٍ، فَكَأَنْتَ تَقُولُ: الْحَجَّ حَجَّةً وَالْعُمْرَةَ عُمْرَةً، وَقَدْ قَالَ هَذَا لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَا أَذْرِي إِلَيْ خَاصَّةً."

د ام معقل رضی الله عنها نه روایت دې فرمائی هرکله چه نبی ﷺ حجة الوداع وکړو اوزمونږ یواوښ وو ابو معقل دالله په لار کښې وقف کړې وو او مونږ بیماران شوی وو او مرگ ته نژدې شوی وو په دې وخت کښې ابو معقل وفات شو اونبې ﷺ حج ته لاړو هرکله چه دحج نه واپس راغې ماته ټي او وئیل ای ام معقل زمونږ سره په څه وجه باندې حج ته نه وی تلې؟ ام معقل او وئیل ماخود حج دپاره خان تیار کړې وو خو ابو معقل مړ شو او زمونږ سره صرف یو اوښ وو په کوم باندې چه به مونږه دحج په وخت کښې سورلی کوله ابو معقل دمرکیدو په وخت کښې وصیت او کړو چه دادی دالله په لار کښې وقف شی نبی ﷺ او فرمائیل په دغه اوښ باندې سوره حج ته ولې لانړې؟ ځکه چه حج هم فی سبیل الله دې خیر حج خودرنه فوت شو خو دنورو خلقو سره په رمضان کښې عمره وکړه ځکه چه په رمضان کښې عمره دحج

(۱) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۵۷، ۱۸۳۶۱) صحیح لغيره

برابروي، ام معقل به وښل حج خوج وي او عمره، عمره وي (يعنی په دواړه کښې فرق دي) ليکن نبي ﷺ چه د احکم کړې وو ماته معلومه نه ده چه داصر ف زما دپاره خاص وو او که د ټولو مسلمانانو دپاره عام وو.

[۱۹۹۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ عَامِرِ الْأَخْوَلِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَجَّ، فَقَالَتِ امْرَأَةٌ لِرُؤُوسِهَا: أَجَنِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَمَلِكَ، فَقَالَ: مَا عِنْدِي مَا أَجْجِكَ عَلَيْهِ، قَالَتْ: أَجَنِّي عَلَى جَمَلِكَ فَلَانٍ، قَالَ: ذَلِكَ حَبِيشٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ امْرَأَتِي تَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَرَحْمَةَ اللَّهِ وَإِنَّهَا سَأَلَتْنِي الْحَجَّ مَعَكَ، قَالَتْ: أَجَنِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: مَا عِنْدِي مَا أَجْجِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ: أَجَنِّي عَلَى جَمَلِكَ فَلَانٍ، فَقُلْتُ: ذَلِكَ حَبِيشٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ: أَمَا إِنَّكَ لَوِ أَجْجَجْتَهَا عَلَيْهِ كَانَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَالَ: وَإِنَّهَا أَمَرَتْنِي أَنْ أَسْأَلَكَ مَا يُعْدِلُ حُجَّةَ مَعَكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَقْرَبُهَا السَّلَامَ وَرَحْمَةَ اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ وَأَخْبَرُهَا أَنَّهُ تَعْدِلُ حُجَّةٌ مَعِيَ يَغْنَى عُمرَةً فِي رَمَضَانَ".

دعبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرمائي کله چه نبي ﷺ دحج اراده اوکړه نويوي ښځې خپل خاوند ته اووښل ماهم دښې ﷺ سره حج کولوته پرېږده ستا په هغه اوښ باندي، خاوند ورته اووښل زما سره دسورلي دپاره څه نشته چه ته پري حج اوکړي هغې اووښل ستا په دي اوښ باندي چه فلاني دي، خاوند ئي اووښل هغه دالله په ليه لار کښې بند کړې شوې دي او په دي وخت کښې به دښې ﷺ په خدمت کښې حاضر شو سول اوعرض ئي اوکړو چه زما ښځه په تاباندي سلام وائي او هغې زمانه ستا سره دحج کولو اجازت غوښتلي دي دن ماورته اووښل زما سره دحج دپاره دسورلي انتظام نشته هغې راته اووښل ستا په دي فلاني اوښ باندي ما ورته اووښل هغه دالله په لار کښې بند دي، نبي ﷺ ورته په جواب کښې وفرمائيل که چرې په دي اوښ باندي دي حج کړي وي نو دا به هم في حمة سبيل الله وي ابو معقل اووښل هغې ماته داحکم کړې دي چه دهغې دپاره ستانه تپوس اوکړم چه آيا کوم بل عمل داسې شته چه دحج برابروي نبي ﷺ وفرمائيل زما سلام ورته اووايه اودالله تعالي رحمتونه اوبرکتونه دي وي په هغې باندي اوخير ورته ورکړه چه په رمضان کښې عمره کول زما سره دحج کولو برابر دي.

تشریح: قوله: فقلت ما عندي ما احجک عليه قالت احجني على جملک فلان ما اووي ماسره داسې سورلي نشته چې په تا باندي پري حج اوکړم هغوي اووښل چې په ما باندي په فلاني اوښ باندي حج اوکړه

[۱۹۹۱] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اعْتَمَرَ عُمَرَتَيْنِ: عُمَرَةً فِي ذِي الْقَعْدَةِ، وَعُمَرَةً فِي شَوَّالٍ".

د ام المومنين عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دي يقه فرمائي چه نبي ﷺ دوه عمرې وکړلي يوه عمره

۱: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۵۳۷۴)، وقد أخرجه: (صحيح البخاري/العمرة ۴/۱۷۸۲)، صحيح مسلم/الحج ۳۸/۲۲۱ بدون ذکر: «أن الحج في سبيل الله» (حسن صحيح)
۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۸۹) (صحيح)

په ذی القعدة میاشت کښې اوبله په شوال میاشت کښې.

تشریح: قوله: اعتمر عمرتين عمرة فی ذی قعدة وعمره فی شوال :

په دې روایت کښې دا دی چې نبی ﷺ دوه عمرې اوکړې یو په ذی قعدة کښې او دویمه په شوال کښې.

د نبی علیه السلام د عمرو تعداد او د هغې اجمالی بیان

خان پوهول پکار دی چې په ډیرو او مشهورو روایتونو کښې دا دی چې نبی ﷺ خلور عمرې کړې دي (۱) عمرة الحديبيه ۶ هجری کښې (۲) عمرة القضاء په ۷ هجری کښې (۳) عمرة الجعرانه ۸ هجری کښې (۴) هغه عمره چې نبی ﷺ حج سره اوکړه ځکه چې د نبی ﷺ حج حج قران وو په دې خلورو کښې اولنئ یعنی عمرة الحديبيه عمره حکمی ده حقیقی نه ده ځکه چې په دې کښې نبی ﷺ ته احصار واقع شوې وو د کفار مکه له طرفه چې په هغې کال باندې نبی ﷺ عمره نه وه کړې شوې لیکن چونکه احرام ئې هم ترلې وو او د هدی قربانی هم په حدیبیه کښې ئې کړې وه دویم دا چې د عمرې ئې پخه اراده وه په دې وجه دا هم په عمره کښې شمارلې شی.

په دویمه دې خبره باندې هم خان پوهه کړئ چې د نبی ﷺ دا ټولې عمرې په ذی قعدة کښې شوې دي لیکن په دې حدیث کښې حضرت عائشه رضی الله عنها صرف دوه عمرې بیانوي او دې سره دا هم فرمائی چې په دې کښې یو په شوال کښې او شوه لهذا دلته دوه اشکاله شو یو په تعدا د کښې او دویمه د میاشت باره کښې جواب دا دی چې داسې معلومیږي چې حضرت عائشه رضی الله عنها صرف عمرة القضاء او عمرة الجعرانه اخستلې دي عمرة الحديبيه ئې ځکه پریخودله چې هغه عمره حکمی ده او د حج والا عمره ئې ځکه پریخودله چې هغه د حج په ضمن کښې شوې وه او د عمره شوال نه مراد عمرة الجعرانه ده ځکه چې د دې عمرې صورت دا شوې وو چې د فتح مکه نه پس د شوال په میاشت کښې نبی ﷺ د مکې مکرمې نه روان شو د غزوه حنین دپاره، بیا د دې غزوې نه فراغت نه پس چې کله د جعرانه مقام ته اورسیدل او هلته ئې د حنین غنیمتونه تقسیم کړل.

عمره جعرانه

نو چونکه د هغې ځانې نه مکه مکرمه نژدې ده پیغمبر ﷺ مناسب اونه گنډل چې د عمرې کولو نه بغیر د دې ځانې نه سیده همدینې منورې ته روان شی (۱) په دې وجه د واپسئ نه یو ورځ مخکښې د شپې نبی ﷺ د جعرانه نه د عمرې احرام اوتړلو او مکې مکرمې ته ئې تشریف راوړو په شپه کښې ئې د عمرې افعال ادا کړل د فراغت نه پس هغه وخت جعرانه ته واپس راغلل د سحر مونځ ئې دلته اوکړو چونکه د شپې په شروع کښې هم دوی په جعرانه کښې وو او بیا د سحر کیدو نه مخکښې جعرانې ته راوړسیدل په دې وجه راوی وائی لکه

(۱) یو قول په دې کښې دادې د حضور پاک ﷺ مقصود په اصل کښې عمره کول وو، چونکه اوس نژدې مکه فتح شوې وه په دې وجه هلته رسیدلو سره د فتح نه پس د حالاتو جائزه اخستل وو.

څنگه چې وړاندې راځي فاصبح بالجعرانة کبانت (۱) (سحر نبی ﷺ) په جعرانه کښې په دې طور سره چې گویا شپه ئې هم دلته تیره کړه، حالانکه پوره شپه ئې دلته نه وه تیره کړې بلکه هغه شپه خو په عمره کولو او مکې مکرمې ته په تللو کښې تیره شوه دې تفصیل سره زموږ غرض دا دې چې د کوم سفر په ضمن کښې دا عمره اوشوه یعنې غزوه حنین د هغه سفر ابتداء د شوال په میاشت کښې شوې وه په دې وجه دې عمرې ته د شوال عمره وئیلې شي ورنه حقیقت کښې دا عمره هم د نبی ﷺ د نورو عمرو په شان په ذی قعدة کښې شوې وه

فانده : حضرت شیخ صاحب نورالله مرقده چې څنگه جزء حجة الوداع رساله تصنیف کړه دغه شان ئې د دې تکمله جزء العمرات هم تالیف کړې ده چې په هغې کښې د نبی ﷺ د ټولو عمرو تفصیل مذکور دې په دغه رساله کښې ئې د عمره جعرانه بیان لیکلې دې چې چونکه دا عمره د شپې په وخت کښې شوې وه په دې وجه بعضې صحابه کرام د دې نه بې خبره پاتې شو لکه صحیح مسلم کښې د نافع نه روایت دې ذکر عند ابن عمر رضی الله تعالی عنه عمره رسول الله صلی الله علیه وسلم من الجعرانة، فقال لم یعتمر منها او په صحیح بخاری کښې داسې دی نافع رضی الله عنه فرمائی چې حضور ﷺ هیڅ یو عمره د جعرانه نه نه ده کړې او که دا عمره پیغمبر ﷺ کړې وي نو ابن عمر به ترینه خبر وو

[۱۹۹۲] (۱) حَدَّثَنَا النُّعْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: "سَبَّلَ ابْنُ عُمَرَ كَمَاعِمَرَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: مَرَّتَيْنِ"، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: "لَقَدْ عَلِمَ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اعْتَمَرَ ثَلَاثًا، سِوَى الَّتِي قَرَنَهَا بِحُجَّةِ الْوَدَاعِ".

د مجاهد نه روایت دې فرمائی چې د عبداللہ بن از عمر رضی الله عنه نه تپوس او کړې شو چې نبی ﷺ څو عمرې کړې وې هغه او فرمائیل: درې عمرې علاوه دهغې نه چې په حجة الوداع کښې ئې کړې وه.

[۱۹۹۳] (۲) حَدَّثَنَا النُّعْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَفُتَيْبَةُ، قَالَا: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَقَّارُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عُمَرٍ: عُمَرَةً الْحُدَيْبِيَّةِ، وَالثَّانِيَةَ جِئْنَا تَوَاطُّوْا عَلَيَّ عُمَرَةً مِنْ قَابِلٍ، وَالثَّلَاثَةَ مِنَ الْجَعْرَانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِي قَرَنَ مَعَ حُجَّتِهِ".

د عبداللہ بن عباس رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ څلور عمرې کړې وې د یوه عمره د حدیبی دویمه د قضا عمره دریمه د جعرانه و مقام عمره او څلورمه هغه وه چې دخپل حج سره ئې کړې وه.

(۱) صحیح هم دغه دی، لیکن د ابوداؤد شریف په روایت کښې ددې په ځای فاصبح بمكة کبانت، دې کما سیاتي التنبیه علیه.

(۲) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۷۳۸۴، ۱۷۵۷۴) (ضعیف)

(۳) سنن الترمذی/الحج ۸۱۶۷، سنن ابن ماجه/المناسک ۵۰ (۳۰۰۳)، (تحفة الأشراف: ۶۱۶۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۷۱، ۳۲۱)، سنن الدارمی/المناسک ۳۹ (۱۹۰۰) (صحیح)

[۱۹۹۴] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّلِيبِيُّ، وَهَذِبَةُ بْنُ خَالِبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا هَمَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اعْتَمَرَ أَرْبَعَ عُمَرٍ: كُلُّهُنَّ فِي ذِي الْقَعْدَةِ إِلَّا الَّتِي مَعَ حَجَّتِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَتَقْنَتُ مِنْ هَاهُنَا مِنْ هَذِبَةَ، وَسَمِعْتُهُ مِنْ أَبِي الْوَلِيدِ، وَلَمْ أَضِبطْهُ عُمَرَةً زَمَنَ الْحُدَيْبِيَّةِ أَوْ مِنْ الْحُدَيْبِيَّةِ وَعُمَرَةُ الْقَضَاءِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمَرَةً مِنَ الْجَعْرَانَةِ حَيْثُ قَسَمَ غَنَابِمُ حُنَيْنٍ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمَرَةً مَعَ حَجَّتِهِ.

انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی - چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم څلور عمری کړی وی ټولې په ذی القعدة کې دی مگر علاوه دهغې نه کومه چه نې و دخپل حج سره کړی وه، امام ابوداود فرمائی ددې نه پس ماته دابو الوليد الفاظ یاد نه دی لیکن دخطبه الفاظ محفوظ نه دی چه هغه زمن الحديبية يا من الحديبية، دحديبي عمره اود جعرانی عمره دواړه نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ذی القعدة کښې کړی وی، کله چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم دذی القعدة په میاشت کښې دحنین دغنیمت مال تقسیم کړو نو دنبی صلی اللہ علیہ وسلم دحج سره یوه عمره وه.

باب الْمُهْلَةُ بِالْعُمَرَةِ تَحِيضُ فَيُذَرِكُهَا الْحَجُّ فَتَنْقُضُ عُمَرَتَهَا وَتَهْلُ بِالْحَجِّ هَلْ تَقْضِي عُمَرَتَهَا:

باب: کومه زنا نه چه دعمری دپاره احرام وتړی اوبیماری نې راشی اود حج ورځی شروع شی
نوعمره دی پریږدی اود حج دپاره دی احرام وتړی اوبیادی دعمری قضا راوړی

[۱۹۹۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حُثَيْمٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ: "يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، أَرَدْتُ أَخْتِكَ عَائِشَةَ فَأَعْمَرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ فَإِذَا هَبَطَتْ بِهَا مِنَ الْأَكْمَةِ فَلْتَعْمُرْ فَأَتَمَّهَا عُمَرَةً مُتَقَبَّلَةً".

دحفصة بنت عبد الرحمن رضی اللہ عنہا دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته وویل چه ای عبد الرحمن! ته خپله خور عائشه په خان پسی سوره کړه اوتنعیم ته نې دعمری دپاره بوځه کله چه کوز شی اوتنعیم ته ورسئ نوورته اووايه چه احرام وتړه انشاء الله دا به قبوله کړې شوی عمره وي.

د حدیث الباب تعلق د احرام عائشه رضی اللہ عنہا سره دې چې دهغې تفصیل دلته مونږ سره د کتاب الحج په اوانلو کښې تیر شوې دې چې دهغې خلاصه دا ده چې د حنفيه په نزد هغه مفردة وه او د جمهورو په نزد قارنه وه زمونږ په نزد هغوی رفض عمره کړې وه چې دهغې په قضاء کښې هغوی عمره تنعيم اوکړه

۱: صحيح البخاري/العمرة ۳(۱۷۷۸)، صحيح مسلم/الحج ۳۵(۱۲۵۳)، سنن الترمذي/الحج ۶(۸۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۳۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد(۲۵۶۳)، سنن الدارمي/المناسك ۳(۱۸۲۸)(صحيح)
۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۶۹۱)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/العمرة ۶(۱۷۸۴)، والجهاد ۱۲۵(۲۹۸۵)، صحيح مسلم/الحج ۱۷(۱۲۱۲)، سنن الترمذي/الحج ۹۱(۹۳۴)، سنن ابن ماجه/المناسك ۴۸(۲۹۹۹)، مسند احمد(۱۹۷/۱، ۱۹۸)، سنن الدارمي/المناسك ۴۱(۱۹۰۴)(صحيح)

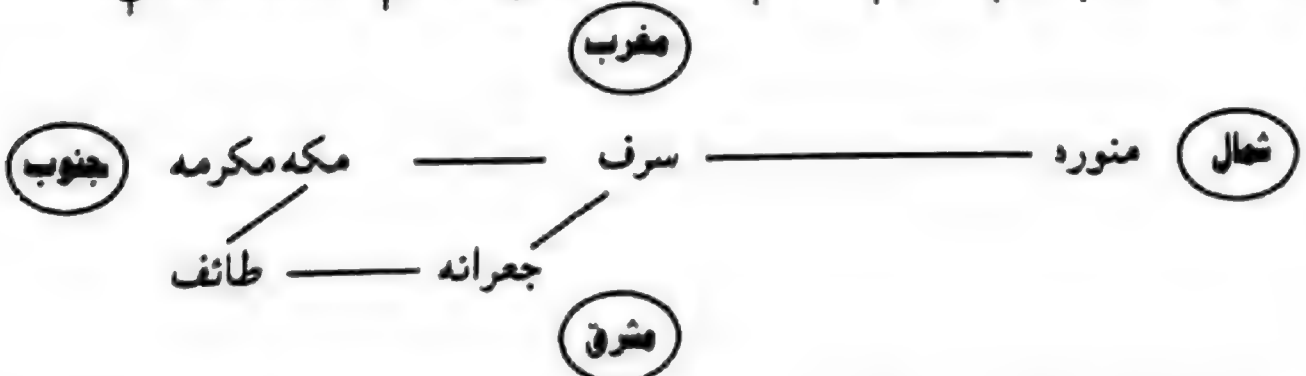
حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا په احرام کښې د مصنف د ائې

امام ابوداؤد رحمه الله چې کوم ترجمه الباب قائم کړو او بیا ئې په دې کښې د حضرت عائشه رضي الله عنها د احرام والا روایت ذکر کړو د دې نه معلومه شوه چې مصنف هم د احرام عائشه باره کښې د حنفیه موافق دې چې هغوی رفض عمره او کړه او بیا ئې د هغې قضا او کړه

[۱۹۹۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُزَاحِمٍ، حَدَّثَنَا أَبِي مُزَاحِمٌ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَيْدٍ، عَنْ مُحَرَّشٍ الْكَعْبِيِّ، قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجِعْرَانَةَ فَجَاءَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَوَكَّعَهُمَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَحْرَمَهُمَا اسْتَوَى عَلَى رَأْسِهِ فَاسْتَقْبَلَ بَطْنَ سَرْفٍ حَتَّى لَقِيَ طَرِيقَ الْمَدِينَةِ فَأَصْبَحَ بِمَكَّةَ كَبَائِبَ^(۲).

د محرش الکعبی رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ چه کله جعرانه مقام ته داخل شو نوجومات ته ورغې او مونځ ئې وکړو څومره چه دالله تعالی خوښه وه اوبیاني احرام وتړلو بیا په خپله سورلئ باندې سور شو اوبطن سرف مقام طرف ته ئې مخ کړو تردې چه دمدينې په لار باندې لاړو بیا په سحر کښې مکې ته روان شو او واپس هم راغې نو په مکه کښې په شان د شپې تیرونکی شو.

عَنْ مُحَرَّشٍ الْكَعْبِيِّ، فَاسْتَقْبَلَ بَطْنَ سَرْفٍ حَتَّى لَقِيَ طَرِيقَ الْمَدِينَةِ فَأَصْبَحَ بِمَكَّةَ كَبَائِبَ^(۲). یعنی د جعرانه نه ئې احرام اوتړلو او په سورلئ باندې سور شو او د بطن سرف طرفته روان شو او مقام سرف ته چې نبی ﷺ اورسیده نو هلته ورته سرک ملاؤ شو چې د مکې مکرمې نه د مدینې منورې لاره ده یعنی په دې سرک باندې د راتلو نه پس د هغې ځانې نه مکې مکرمې ته راغلو او د سحر مونځ ئې اوکړو داسې لکه چې گویا هلته ئې شپه تیره کړې وی. یاد ساتئ چې سرف مقام هم د سرک په غاړه واقع دې هغه سرک چې د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته راغلې دې لهذا اول ئې د جعرانه نه سرف ته تشریف راوړو (د جعرانه نه براه راست مکې مکرمې طرفته نه دې) او د هغې ځانې نه سیده مکې مکرمې ته څی نو نبی ﷺ د هغې ځانې نه مکې مکرمې ته تشریف راوړو، ددغې لارو نقشه داسې ده.

^(۱) سنن ترمذي للحج ۹۲ (۹۳۵)، سنن النسائي للحج ۱۰۴ (۲۸۶۶، ۲۸۶۷)، تحفة الأشراف: ۱۱۲۲۰، وقد أخرجه: مسند

احمد (۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۸۰/۵)، سنن الدارمي بالمناسك ۴۱ (۱۹۰۳) (صحيح) دون ركوعه في المسجد، فإنه منكر

^(۲) د نسائي په يو روایت کښې داسې دی: انه ﷺ خرج من الجعرانة ليلاً كأنه مييكة ففتنه فاعتزم ثم أصبح بها كبائت، یعنی کوم وخت چه حضور ﷺ د شپې په تیاره کښې د جعرانه نه روان شو نو هغوی ﷺ داسې خلیل لکه چه د چاندې (سپینو زرو) بهیدونکی اوبه.

د ابوداؤد په روایت کښې یو وهم

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چې دا حدیث چې د عمره جعرانه سره متعلق دې دلته په ابوداؤد شریف کښې ډیر مختصر دې په دې کښې اختصار مخل واقع دې تفصیلی روایت په ترمذی شریف کښې دې د دې عمرې صورت حال مونږ سره دلته اوس نږدې تیر شوې دې د ابوداؤد شریف په روایت کښې د اختصار نه علاوه یو وهم دې په دې کښې دی فاصح بمکه کبالت حالانکه صحیح دا ده فاصح بالجعرانه کبالت حالانکه په ترمذی او نسائی کښې داسې دی چې د کوم وضاحت او تصریح مونږ سره تیره شوې ده دویمه خبره قابل ذکر دا ده چې دا حدیث دلته بې محله دې د باب اولي حدیث چې په هغې کښې عمره د تنعیم تذکره ده هغه خو عین د ترجمه الباب مطابق دې لیکن د دې حدیث د ترجمه الباب سره هیڅ تعلق نشته بظاهر ناسخینو دلته غلطی سره نقل کړې دې والله تعالی اعلم سوچ کولو سره یو مناسب سمجه ته راغلو هغه دا چې اگرچه د دې عمرې د ترجمه الباب سره څه تعلق نشته لیکن خپل مینځ کښې د دې دواړو عمرو په بعضې وجوهاتو سره مناسبت دې هغه دا چې دا دواړه عمرې د شپې په وخت کښې شوې دی دغه شان دواړه د عجلت په حالت کښې شوې دی دغه شان د یو تعلق په دې کښې د حضور ﷺ سره دې او د دویم تعلق د نبی ﷺ د اهلیه محترمه سره دې چې کومه نبی ﷺ ته زیاته محبوبه او نږدې وه او د مصنف دا عادت دې چې هغوی بعضې علمی فوائد د باب لاندې څه مناسبت سره راوړي والله تعالی اعلم

باب الْمَقَامِ فِي الْعُمْرَةِ

د عمرې په ورځو کښې د قیام کولو بیان

[۱۹۹۷] (۱) حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ رُسَيْدٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكْرِيَّا، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِيَانَ بْنِ صَالِحٍ، وَعَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَقَامَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ ثَلَاثًا".

د عبد الله بن عباس رضی الله عنه نه روایت دې فرماني چې نبی ﷺ په مکه کښې د عمره قضا په وخت کښې درې ورځې قیام کړې وو د عمره د حدیبیه په مکه کښې د کفارو د طرف نه د ایساریدو په وجه قضا شوي وه.

باب الْإِفَاضَةِ فِي الْحَجِّ

باب: د طواف افاضه بیان

یعنی د حج د طواف افاضه بیان، چې ورته طواف زیارت او طواف رکن هم وئیلې شی

[۱۹۹۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ ثَائِفٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ يَمِينِي يَمِينِي رَاجِعًا".

(۱) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۳۷۶) (صحیح)

(۲) صحیح مسلم / الحج ۵۸ (۱۳۰۸)، (تحفة الأشراف: ۸۰۲۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / الحج (۴۱۶۸)، مسند

احمد (۲/۲۴۴) (صحیح)

د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله دلوی اختر په ورځ باندې طواف افاضه وکړو او بیا ئې په واپسې کښې په مني کښې د ماسپڅین مونځ اوکړو. ان النبي صلى الله عليه وسلم افاض يوم النحر ثم صلى الظهر بمنى د دې نه دوه خبرې معلومې شوې اول دا چې نبی صلی الله علیه و آله طواف افاضه په يوم النحر یعنی په لسمه ذی الحجه د ورځې اوکړو د ماسپڅین نه مخکښې دویمه خبره دا چې نبی صلی الله علیه و آله د ماسپڅین مونځ په مني کښې رسیدلو سره اوکړو په دې دویمه خبره کښې روایات مختلف دی کما تقدم فی حدیث جابر الطویل او په اولنی امر کښې صحیح دا ده چې کوم دلته دی او د دې تائید د دې نه مخکښې باب رمی الجمار کښې تیر شوې دې چې د هغې الفاظ دا دی افاض رسول الله صلى الله عليه وسلم من آخر يومه لیکن په دې باب کښې د دې نه وړاندې حدیث کښې دا دی.

[۱۹۹۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَيَحْيَى بْنُ مَعِينٍ الْمَعْنَى وَاحِدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، وَعَنْ أُمِّهِ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ يُحَدِّثَانِهِ جَمِيعًا ذَلِكَ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَتْ لَيْلَتِي الَّتِي يَصِيرُ إِلَيَّ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَاءً يَوْمَ النَّحْرِ، فَصَارَ إِلَيَّ وَدَخَلَ عَلَيَّ وَهَبُ بْنُ زَمْعَةَ وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ آلِ أَبِي أُمَيَّةَ مُتَقَيِّصِينَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْهَبُ: "هَلْ أَفْضَتِ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ؟" قَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "انْزِعْ عَنْكَ الْقَبِيصَ"، قَالَ: فَنَزَعَهُ مِنْ رَأْسِهِ وَنَزَعَ صَاحِبُهُ قَبِيصَهُ مِنْ رَأْسِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَلَمْ يَأْرَسُولُ اللَّهِ؟ قَالَ: "إِنَّ هَذَا يَوْمُ رُخْصَ لَكُمْ إِذَا أَنْتُمْ رَمَيْتُمُ الْجُمُرَةَ أَنْ تَحْمِلُوا، يَعْنِي مِنْ كُلِّ مَا حُرِّمْتُمْ مِنْهُ إِلَّا النِّسَاءَ، فَإِذَا أُمْسَيْتُمْ قَبْلَ أَنْ تَطُوفُوا هَذَا الْبَيْتَ صِرْتُمْ حُرْمًا كَهَيْئَتِكُمْ قَبْلَ أَنْ تَرْمُوا الْجُمُرَةَ حَتَّى تَطُوفُوا بِهِ".

دام سلمه رضي الله عنهما نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله په هغه شپه باندې په کومه کښې چه زما په کور کښې ئې دشپې تیرولو نمبروو اوداده لوبي اختر ورځ وه، دمانښام په وخت کښې نبی صلی الله علیه و آله زما کور ته راغی او یودوه کسان ورسره وویو وهم بن زمعه اودهغه سره یوبل ملګري وو کوم چه دبنو امیه دځاندا نه وو اوقمیصونه ئې اغوستلي وو نبی صلی الله علیه و آله وهب ته او فرمائیل ایا طواف افاضه دي کړې دې؟ هغه عرض اوکړو نه په الله مې دې قسم وي اې دالله رسوله نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل خپل قمیص اوباسه چنانچه هغه خپل قمیص اوویستلو اودهغه ملګري هم خپل قمیص اوویستلو اوعرض ئې اوکړو په څه وجه باندې اې دالله رسوله نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل داهغه ورځ ده په کومه کښې چه تاسو ري کوي اوحلالیرئ اوهغه شیان کوم چه ستاسو دپاره په حالت احرام کښې حرام دي هغه تاسوته حلالیري خو علاوه د یوځانې والې نه دښځوسره ترڅوچه دطواف نه فارغي شوي نه ئې که چرې تاسوپه داسې حال کښې مانښام کړو چه طواف مونه وي کړې نوپه داسې حالت کښې دگیتو دویشتلو نه دمخکنی حالت په شان اوس هم په احرام کښې ئې ترڅوچه تاسو طواف نه وی کړې.

آخر طواف يوم النحر الى الليل باندي تفصيلي كلام

آخر طواف يوم النحر الى الليل د دې روايت حواله مونږ سره دلته په باب رمي الجمار كښې هم تيره شوې ده په دې روايت كښې دا دې چې نبی ﷺ طواف زیارت په شپه كښې او كړو ځكه چې په يوم النحر كښې كوم طواف كيږي هغه هم طواف زیارت دې، حافظ ابن قيم صاحب ﷺ د دې حديث په سختی سره تغليط كړې دې چې دا د ټولو روايتونو خلاف دې د دې په غلط كيدو كښې هيڅ يو عالم شك نه شي كولي دغه شان ابن القطان هم دې ته غير صحيح وئيلي دي ځكه چې نبی ﷺ طواف افاضه بالاتفاق په ورځ كښې كړې وو نه چې په شپه كښې

د عائشي او ابن عباس رضی الله عنهما اثر لره حضرت امام بخاری صاحب ﷺ هم په صحيح بخاری كښې تعليقا ذكر كړې دې ليكن دهغي الفاظ جدا دي اخر النبي صلى الله عليه وسلم الزيارة الى الليل په دې صورت كښې اشكال ډير سپكيږي يعنی طواف زیارت مراد نه دې بلكه نفس زیارت بيت ځكه چې زیارت بيت هم عبادت دې يا نفلي طواف نه چې طواف زیارت بعضي علماؤ فرمائيلي دي چې شايد په تسميه د طواف كښې غلطی اوشوه د شپې چې نبی ﷺ كوم طواف كړې وو يعنی په اخري شپه كښې هغه طواف وداع دې نه چې طواف زیارت يو توجيه دا كړې شوې ده (كما في الكوكب) مراد عملاً تاخير نه دې بلكه تجويز تاخير (تاخير لره جائز گرځول) او دې سره اشاره طواف النساء طرفته ده چې نبی ﷺ خپلو بيبيانو ته د تاخير طواف اجازت وركړو (نو په دې وجه هغوی طواف زیارت د يوم النحر نه پس راتلونكي شپه كښې او كړو يو توجيه دا هم كړې شوې ده چې ممكن ده د ليل نه مراد بعد الغروب نه وي بلكه وقت العشي يعنی بعد الزوال وي چې مجازاً د دې نه تعبير په ليل سره او كړې شو بله داچه په دې حديث كښې سنداً كمزوری دا ده چې ابو الزبير دې لره د عائشه او ابن عباس نه بلفظ عن رواية كوی ابو الزبير مدلس دې بله داچه د دې سماع اگرچه د ابن عباس نه ثابت ده لكن في سماعه عن عائشة نظر كما قال الامام البخاری وحكاه عنه الترمذی في كتاب العلل (ملخص من جزء الحج) په امام ترمذی باندې تعجب دې هغوی خو په دې حديث باندې مستقل ترجمة الباب باب ما جاء في طواف الزيارة الى اليل قائم كړې دې او د حديث باره كښې فرمائي هذا حديث حسن اه حالانكه د دې حديث باره كښې اكثر محدثينو كلام كړې دې يا كم از كم تاويل په كښې كړې شوې دې

۱، پوهيدل پكار دي چه طواف زیارت دامام اعظم ﷺ په نزد ايام النحر سره مؤقت دي كه ددې نه پس ئې او كړو نو دم به واجب وي، دامام شافعی او صاحبينو رحمهم الله په نزد مؤقت نه دي بلكه تاخير عن ايام النحر جائز دي، پس معلومه شوه چه د يوم النحر نه پس والا شپه كښې بالاتفاق جائز دي.

[۲۰۰۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، وَأَبْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَخْرَطَ طَوَافَ يَوْمِ النُّحْرِ إِلَى اللَّيْلِ".

دام المومنين عائشة عليها السلام او عبدالله بن عباس عليهما السلام نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله دلوی اختر په ورځ باندې طواف زیارت کول دشپې پورې موخر کړل. عن ام سلمة قالت كانت ليلتي التي يصير الي فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې جملې تشريح او وضاحت د ماله و ماعليه سره په باب التعجيل کښې د وکان ذلک اليوم الذي يكون رسول الله صلى الله عليه وسلم عندها لاندي تیر شوې دې فارجع اليه لو شت، فدخل على وهب بن زمة ومعه رجل من آل ابی امية متقمصين..

دا حدیث بالاتفاق د تاویل محتاج دې:

د دې حدیث نه دا فائده حاصلیږي چې د رمی وغیره نه پس چې کوم تحلل اصغر حاصلیږي هغه په دې شرط سره مشروط دې چې سړې په یوم النحر کښې د نمر پریوتلو نه مخکښې پورې طواف افاضه اوکړي او که د شپې کیدو نه مخکښې ئې طواف افاضه اونکړه نو هغه حاصل شده تحلل ختمیږي او بیا دوباره دغه سړې هغه شان شی لکه څنگه چې د رمی کولو نه مخکښې وو یعنی لبس د مخیط وغیره د دۀ دپاره ناجائز شی لیکن دا د یو فقیه او د امام مسلک نه دې لهذا دا حدیث بالاتفاق د توجیه او د تاویل محتاج دې تاویل خو دې یا دا اوکړې شی چې مقصود دا دې چې په طواف زیارت کښې تاخیر کول نه دی پکار او تغلیظاً ئې دا هم او فرمائیل چې که تاخیر ئې اوکړو نو بیا چې اول څنگه وو نو بیا هم هغه شان شی دا صرف توییح او تغلیط دې حقیقت د کلام مراد نه دې یا دا داسې اووئیلې شی چې ممکن ده د هغوی هغه قمیص چې کوم ئې اغوستې وو هغه خوشبودار وی او خوشبو چونکه د جماع طرفته دعوت ورکوونکې وی نو په دې ویره سره چې دا قمیص چرته د جماع دپاره سبب جوړ نه شی داسې او فرمائیلې شو یعنی دا چې دا قمیص اوباسه والله سبحانه وتعالى اعلم

[۲۰۰۱] (۲) حَدَّثَنَا سَلْمَانَ بْنُ دَاوُدَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَمْ يَزَلْ فِي السَّبْعِ الَّذِي أَفَاضَ فِيهِ".

د عبدالله بن عباس عليهما السلام نه روایت دې فرمائی چه یقینانې عليه السلام تیزرفتاري نه وه کړي د طواف افاضه وم چکر کښې (کیدې شی چه په طواف قدوم کښې ئې تیز رفتاری کړې وی)

۱: صحیح البخاري/ الحج ۱۲۹ (قیل ۱۷۳۲) تعلیقاً، سنن الترمذي/الحج ۸۰ (۹۲۰)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷۷ (۳۰۵۹)، (تحفة الأشراف: ۶۴۵۲، ۱۷۵۹۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي/ الكبرى/ الحج (۴۱۶۹)، مسند احمد (۲۸۸/۱) (ضعيف)

۲: سنن ابن ماجه/المناسك ۷۷ (۳۰۶۰)، (تحفة الأشراف: ۵۹۱۷)، وقد أخرجه: سنن النسائي/ الكبرى/ الحج (۴۱۷۰) (صحیح)

د حدیث مبارک تشریح:

قوله: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ..... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزْمَلْ فِي السَّجَةِ الَّذِي أَفَاضَ فِيهِ. نَبِيُّ ﷺ چې په دې اوو چکرو کښې کوم طواف افاضه کړې وو رمل نه وو کړې ملا علی قاری رحمته الله علیه د هغې وجه بیان کړې ده لتقدم السعي عليه یعنی چونکه پیغمبر ﷺ طواف قدوم سره په شروع کښې سعی بین الصفا والمروه کړې وه او دغه وخت یعنی د طواف افاضه نه پس سعی کول نه وولکه څنگه چې مسئله هم داسې ده، او رمل په هغې طواف کښې وی چې د هغې نه پس سعی وی، په دې وجه نبي ﷺ په دې طواف کښې رمل اونکړو لیکن په دې باندې زمونږ حضرت په بذل المجهود کښې د حنفيه او شافعيه طرفه د اختلاف اشاره کړې ده چې قابل غور ده (۱) بیا حضرت خپله رائي دا لیکلې ده چې په ظاهره د رمل نه کولو وجه دا ده چې د نبي ﷺ دا طواف راکباً وو او د رکوب په صورت کښې رمل کول ممکن نه دی (بذل) زه وایم چې په باب الطواف الواجب کښې دا بحث تیر شوې دي چې نبي ﷺ کوم طواف راکباً کړې وو نو هغه کوم طواف وو هلته هم تیر شوې دي چې ظاهر دا ده چې هغه هم طواف زیارت وو او دا روایت د دې خبرې تائید کوی قال المنذري واخرجه الترمذی والنسائي وابن ماجه ۱ هـ

باب الوداع

باب: د طواف وداع (رخصتی کونو) بیان

طواف وداع (د رخصتی طواف) د اتمه ثلثه په نزد واجب دي د امام مالک او داؤد ظاهري صاحب په نزد سنت دي دغه شان دا طواف د حج کوونکي په حق کښې دي په معتمر باندې نشته دغه شان په آفاقي باندې دي په مکې باندې نشته بنحیه که حائضه وی نو په هغې باندې هم نشته لکه څنگه چې په آنده باب کښې راځي خلافاً لعمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه فيجب عنده على الحائض ايضاً فتيماً حتى تطهر فتطوف

[۲۰۰۲] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ، عَنْ طَاوَيْسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَتَصَرَّفُونَ فِي كُلِّ وَجْهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَنْفِرُنَ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرَ عَهْدِهِ بِالطَّوَّافِ بِالْبَيْتِ".

۱) د حضرت مقصد دا دي چې د اکثرو په نزد رسول الله ﷺ قارن وو او د احنافو په نزد په قارن باندې دوه طوافونه او دوه سعی دي په خلاف د شوافعو وغيره چې د هغوی په نزد يو طواف او يوه سعی ده، لهذا زمونږ د مسلک تقاضه دا ده چې رسول الله ﷺ د طواف افاضه نه پس سعی اوکړي، دا خو تشریح شوه د حضرت د کلام خو زه وایم چې مسئله د احنافو په نزد هم داسې ده چې که قارن طواف قدوم نه پس سعی اوکړي نو بیا اوس د طواف افاضه نه پس به سعی نه وي، د ملا علی قاری رحمته الله علیه کلام په دې باندې مبنی دي. والله اعلم په بذل المجهود کښې يو مقام باندې خپله حضرت هم دي طرف ته اشاره فرمائيلې ده. ۱۲

۲) صحيح مسلم للحج ۱۷ (۱۳۲۷)، سنن ابن ماجه/المناصك ۸۲ (۳۰۷۰)، سنن النسائي/الكبرى/الحج (۴۱۸۴)، (تحفة الأشراف: ۵۷۰۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۱۴۴ (۱۷۵۵)، مسند احمد (۲۲۲/۱)، سنن الدارمي/المناصك ۸۵ (۱۹۷۱) صحيح

د عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه دمکی مکرې نه به خلق د هر طرف نه بهر ته وتل نبي صلي الله عليه وسلم او فرمائیل چاچه آخری طواف نه وی کړې دهغه دپاره دمکی نه تلل پکار نه دي. **تشریح:** قوله: كان الناس ينصرفون في كل وجه اي جانب وطريق يعنى خلق د حج نه چې فارغ شو نو خپلو خپلو کورونو او وطنونو طرفته روان شو څوک په یو لاره روان دي او څوک په بله لاره باندې (ښکاره خبره ده چې کوم کس په کوم طرف باندې راغلي وو نو په هغې باندې به ځی، يعنى بغير د طواف او بیت الله شريف ته د حاضرئ نه، چې هرکله نبي صلي الله عليه وسلم دا منظر اولیدو نو وي فرمائیل لا ینفرن احد حتى یكون اخر عهده الطواف بالبيت، هيڅکله دي نه واپس کيږي هغه کس خپل وطن طرفته چې ترڅو آخری ملاقات بیت الله سره اونکړي د طواف په طریقي سره، دا حدیث مبارک د جمهورو دلیل دي د طواف په وجوب کښې قال المنذرى اخرجه مسلم والنسائي وابن ماجه (عون)

باب الْحَائِضُ تَخْرُجُ بَعْدَ الْإِفَاضَةِ

په کومه زمانه چه بیماری راغلي وی هغه دطواف افاضه نه پس تللی شی
د ترجمه الباب والا مسئله په تیر شوي باب کښې تیره شوي ده

[۲۰۰۳] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيٍّ، فَقِيلَ: إِنَّهَا قَدْ حَاضَتْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَعَلَّهَا حَاسِتُنَا"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ، فَقَالَ: "فَلَا إِذَا".

دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روایت دي فرمائی چه نبي صلي الله عليه وسلم د صفيه بنت حبي ذکر اوکړو نو عرض وکړې شو چه هغې ته بیماری راغلي ده نبي صلي الله عليه وسلم او فرمائیل شاید هغه مونږ لره ايسارونکي ده، خلقو او وئیل اي دالله رسوله هغه دطواف افاضه نه فارغه شوي ده نبي صلي الله عليه وسلم او فرمائیل بياخه حرج نشته.

د حديث تشریح د اشکال او جواب سره

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيٍّ..... "لَعَلَّهَا حَاسِتُنَا"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ، فَقَالَ: "فَلَا إِذَا".

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چې حضور صلي الله عليه وسلم د واپسې په ورځ د حضرت صفيه ذکر اوکړو او ذکر ئې داسې انداز کښې اوکړو چې په هغې باندې عائشه رضي الله عنها پوهه شوه چې د دوی اراده د وقاع ده، په دې باندې عائشې رضي الله عنها عرض اوکړو چې يا رسول الله هغه خو حائضه ده د دې په اوریدلو سره نبي صلي الله عليه وسلم او فرمائیل چې کيدې شی اوس خو به د دې په وجه مونږ هم حصارېږو (نبي صلي الله عليه وسلم دا اوگنډل چې هرکله حائضه ده نو کيدې شی چې طواف افاضه به ئې هم

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۱۷۲)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للحيفض ۲۷ (۳۲۸)، والحج ۳۴ (۱۵۶۲)، والمغازي ۷۷ (۴۴۰۸)، والطلاق ۴۳ (۵۳۲۹)، والأدب ۹۳ (۶۱۵۷)، صحيح مسلم للحيفض ۶۷ (۱۲۱۱)، سنن الترمذي للحيفض ۹۹ (۹۴۳)، سنن النسائي للحيفض ۲۳ (۳۹۱)، سنن ابن ماجه للمناسك ۸۳ (۳۰۱۲)، موطا امام مالك للحج ۷۵ (۲۲۵)، مسند احمد (۳۸۶، ۳۹، ۸۲، ۹۹، ۱۲۲، ۱۶۴، ۱۷۵، ۱۹۳، ۲۰۲، ۲۰۷)، سنن الدارمي للمناسك ۷۳ (۱۹۵۸X صحيح)

نه وی کړې او طواف وداع خو ئې بالکل نه دې کړې، حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیل یا رسول الله! طواف زیارت خو ئې کړې دی نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چې هیڅ خبره نه ده، یعنی اوس به مونږ صرف د طواف وداع په وجه نه حصار یږي د دې نه معلومه شوه چې د حائضې نه طواف وداع ساقط دی

دلته یو مشهور اشکال او د هغې جواب دې حضرت شیخ په درس بخاری کښې هم ذکر کړې وو هغه دا چې د دې مقام نوعیت د دواړو حالو نه خالی نه دې یا خو به نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته د صفیه طواف افاضه کول معلوم وو یا نه؟ که معلوم وو نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم لعلها حابستا ولې او فرمائیل؟ او که معلوم نه وو نو بیا ورسره نبی صلی اللہ علیہ وسلم ولې د استمتاع اراده او فرمائیل؟ د دې جواب ډیر زیات آسان دې هغه دا چې د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ذهن کښې د مخکښې نه مجموعی طور دا وو چې ټولو ازواج مطهراتو طواف افاضه کړې دې په دې بنیاد باندې ئې د جماع اراده هم او کړه لیکن چې کله ورته د صفیه باره کښې دا اووئیلې شو چې هغه فی الحال په حیض کښې ده چې د دې خبرې نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته د مخکښې نه معلومات نه وو نو په دې باندې نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته دا خیال پیدا شو چې چرته خو داسې نه ده چې د مخکښې نه ورته حیض وی او طواف افاضه ئې هم نه وی کړې په دې وجه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل لعلها حابستا قال المنذری واخرجه البخاری ومسلم والنسائی اه (عون)

[۲۰۰۴] (۱) حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَوْسٍ، قَالَ: "أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْمَرْأَةِ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ يَوْمَ الْفَتْحِ ثُمَّ تَحِيضُ، قَالَ: لَيْسَ أَجْرُ عَهْدِهَا بِالْبَيْتِ، قَالَ: فَقَالَ الْحَارِثُ: كَذَلِكَ أَفْتَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ: أَرَبْتَ عَنْ يَدَيْكَ، سَأَلْتَنِي عَنْ شَيْءٍ سَأَلْتَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَكُمَا مَا أَخَالِفُ."

د حارث بن عبد الله بن اوس نه روایت دې فرمائی چه زه د عمر بن الخطاب په په خدمت کښې حاضر شوم او دهغه زنانه په باره کښې مې ترې تپوس او کړو څوک چه دلوی اختر په ورځ باندې د بیت الله طواف او کړی اوبیاني بیماری راشی (نوهغې لره څه کول پکار دی؟) عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل طواف وداع دی وکړی اولاره دی شی حارث اووئیل چه ماته نبی صلی اللہ علیہ وسلم داسې وئیلې وو عمر رضی اللہ عنہ اووئیل لاسونه دی وغورزیږه تا زمانه دهغې تپوس او کړو کوم چه دی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه کړې وو په دې خیال باندې چه گنی زه خو دهغه نه خلاف نه کوم.

تشریح: قوله: اتیت عمر بن الخطاب فاسلته عن المرأة د دې خلاصه دا ده چې د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه سوال او کړې شو چې که ښځې ته د طواف وداع نه مخکښې حیض راشی نو آیا په دې وجه سره به حصار یږي نو هغوی او فرمائیل چې او حصار یږي به په دې باندې سائل اووې چې تاسو صحیح جواب راکړو ما د دې مسئلې تپوس د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه کړې وو نو هغوی هم دا جواب راکړې وو حضرت عمر رضی اللہ عنہ د دې په اوریدلو سره او فرمائیل اربت عن بدیک تاته دې خدایی د خپل لاسه مصیبت دراورسوی چې هرکله تا د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه معلومه کړې وه

(۱) سنن الترمذی/الحج ۱۰۱ (۹۴۶)، (تحفة الأشراف: ۳۲۷۸)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/الحج (۱۸۵)، مسند احمد (۴۱۶۳) (صحیح)

نو بیا زما نه د تپوس کولو څه ضرورت وو دې دپاره دې تپوس کړې وو چې ممکن ده چې زه د دې خلاف مسئله تاته او وایم (۱) یعنی حضور ﷺ خو تاته دا فرمایشې وو چې حائضه به حصار پورې د دې نه پس تا زما نه تپوس او کړو چې شاید دا به او وائی چې حائضې ته د حصاریدو ضرورت نشته ای بیوقوفه آیا زه د نبی ﷺ خلاف څه وئیلې شم؟

باب طَوَافِ الْوُدَاعِ

باب د طواف وداع بیان

د تیر شوې باب نه مقصود د طواف وداع حکم بیانول وو او په دې باب سره غرض او مقصد د نبی ﷺ طواف وداع بیانول دی چې نبی ﷺ هم طواف وداع کړې وو

[۲۰۰۵] (۲) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: أَهْرَمْتُ مِنَ التَّنْعِيمِ بِعُمْرَةٍ فَدَخَلْتُ فَقَضَيْتُ عُمْرَتِي وَانْتَظَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْأَبْطَحِ حَتَّى فَرَعْتُ وَأَمَرَ النَّاسَ بِالرَّحِيلِ، قَالَتْ: وَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ فَعَطَفَ بِهِ ثُمَّ خَرَجَ.

دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چې د تنعيم نه مي د عمرې دپاره احرام او تر لومې ته لارم او عمره مي وکړله او نبی ﷺ دمکې او مدينې په مينځ کښې په ابطح مقام کښې زما انتظار کولو کله چې زه د عمرې کولونه فارغه شوم نو نبی ﷺ خلکو ته دتلو حکم وکړ او په خپله ملي ته لاړو بېت الله ته چې ورسيدو نو اول ئې طواف وکړو بيا ددې نه پس ووتلو.

تشریح: قوله: وَانْتَظَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْأَبْطَحِ حَتَّى فَرَعْتُ.. الخ:

په دې حديث مبارک کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا خپله عمره بيانوي چې د عمره التنعيم په نوم سره مشهوره ده د دې عمرې بيان مونږ سره د يو حديث لاندې په باب في افراد الحج کښې تير شوې دې دلته بي بي عائشه رضی اللہ عنہا دا فرمائی چې نبی ﷺ په محصب کښې زما انتظار او کړو او ترڅو چې زه د عمرې کولو نه فارغه شوې نه ووم نو هغه وخت پورې نبی ﷺ روان نه شو.

په حديث باندې اشکال او د هغې جواب

په دې باندې اشکال دا دې چې د صحيح بخاری په روايت کښې په دې سلسله کښې داسې دی فلقينی النبی صلی الله عليه وسلم وهو منهبط وانا مصعدة او انا منهبطة وهو مصعد اصل کښې د محصب محل وقوع په بلندی باندې ده او مکه مکرمه او بیت الله شریف په نشیب کښې دې په دې وجه حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د انهباط او صعود لفظ استعمال کړو دلته په روايت کښې اگرچه د راوی شک دې لیکن صحيح په دې کښې شق اول دې یعنی کله چې زه د

(۱) زما په ذهن کښې د دې مطلب دا راځي چې سيدنا عمر رضی اللہ عنہ په دې مسئله کښې د رسول الله ﷺ نه څه اوریدلي وو چې هغه په دې کښې د خپل اجتهاد نه کار اخستلو چې په هغې کښې د خطاء او ثواب دواړو احتمال دې او دلته اگرچه هغه اجتهاد صحيح راوتلو د حديث د موافق کیدو د وجې نه خو فی نفسه د خلاف کیدو احتمال خو ضرور وو او اگرچه د خلاف کیدو د علم نه پس عمر رضی اللہ عنہ د خپل اجتهاد نه رجوع کړې وه خو د لږ ساعته پورې خو مخالفت موندلې شی. والله تعالی اعلم

(۲) صحيح مسلم للحج ۱۷ (۱۲۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۴، ۱۷۴۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۷۴) (صحیح)

عمرې نه فارغه شوم او د نبی ﷺ په خدمت کښې راتلم نو هغه وخت نبی ﷺ ما سره په لاره کښې ملاؤ شو نبی ﷺ د محصب نه راکوزیدو مکې مکرمې ته د راتلو دپاره چې طواف وداع اوکړي، او زه محصب ته د نبی ﷺ خوا ته ورتلم لهذا د ابوداؤد شریف دا روایت د بخاری شریف د روایت خلاف شو د بخاری د روایت نه معلومیږي چې نبی ﷺ انتظار اونکړو او د ابوداؤد په روایت کښې انتظار مذکور دې د حدیث شارحینو د دې اشکال او تعارض جواب دا ورکړې دې چې دواړه روایتونه په خپل خپل ځانې باندې صحیح دي او د جمع بین الروایتین صورت دا دې چې نبی ﷺ د عائشې رضی الله عنها د تلو نه پس کافی وخت پورې د هغې انتظار اوکړو بیا چې کله نبی ﷺ ته اندازه اوشوه چې اوس به هغه راځي نو هغه وخت نبی ﷺ د محصب نه روان شو نو په لاره کښې د محصب په حدودو کښې یو بل سره ملاقات اوشو نو په انتظار او لاره کښې د دواړو ملاقات کیدل دواړه خبرې صادق راغلي

واتي رسول الله صلى الله عليه وسلم البيت فطاف به ثم خرج حاصل دا چې کله حضرت عائشه رضی الله عنها د شپې په آخره کښې محصب ته راوړسیده نو بیا نبی ﷺ خلغو ته د واپسې اعلان اوکړو چې ټول قافلې والا دې ځی یعنی په بیت الله شریف باندې تیریدلو سره د مدینې منورې طرفته او طواف وداع کولو سره کما هو رای شیخنا خلافاً لاكثر الشراح والبسط فی حاشية اللامع (۱).

د نبی ﷺ لاره مدینې منورې ته د بیت الله شریف د طرفه وه ځکه چې د نبی ﷺ واپسې د

(۱) د عمره تنعیم او د رسول الله ﷺ د طواف چه کوم ترتیب مونږ لیکلې دې هغه هم هغه دې کوم چه زمونږ شیخ په خپل تقریر بخاری او تالیفات لامع الدراری وغیره کښې اختیار کړې دي، او دا رانې په دې باندې مېنې ده چه په حدیث کښې (فلقيني وهو منهبط وانا مصعدة) صحیح دې خو عام شارحین بالخصوص امام نووي رحمه الله او د حضرت گنګو هی رحمه الله دا رانې نه ده دا حضرات خو فرماني چه رسول الله ﷺ عائشه رضی الله عنها د هغې د رور عبدالرحمن رضی الله عنه سره د عمرې د احرام دپاره تنعیم ته اولیرله او خپله د محصب نه مکې مکرمې ته د طواف وداع دپاره لاړو ځکه چه هغه خو احرام نه ترلو. د طواف دپاره خو د احرام ضرورت نشته، بیا چه کوم وخت رسول الله ﷺ د مکې نه واپس محصب طرف ته واپس کیدو نو هغه وخت ورته دوی دواړه (عائشه او عبدالرحمن) په لاره کښې ملاؤ شو دې دواړو د تنعیم نه احرام ترلې وو مکې ته د عمرې دپاره داخلیدل، بیا نبی علیه السلام محصب ته اورسیدلو نو د عائشې رضی الله عنها انتظار نې کولو لکه څنگه چه ورسره نبی علیه السلام د انتظار وعده کړې وه، بیا کله چه د شپې په آخره کښې سحر ته نزدې عائشه رضی الله عنها د عمرې نه فارغه شوه او محصب ته اورسیده (کما فی رواية ثم جئته بسحر) نو نبی علیه السلام د محصب نه د تلو اعلان اوکړو. فاذن فی اصحابه بالرحیل، خو ورپسې په روایت کښې دی چه فمر بالبيت قبل صلوة الصبح فطاف به حين خرج، ددې نه معلومیږي چه کله عائشه رضی الله عنها د عمرې نه فارغه شوه محصب ته اورسیده او بیا ټولو دهغه ځانې نه کوچ اوکړو نو دغه وخت نې طواف وداع اوکړه دا د نووي وغیره د مذکوره رانې خلاف دی په دې وجه امام نووي په شرح د مسلم کښې فرمایلي دي چه په دې روایت کښې تقدیم تاخیر دې او قاضی عیاض ددې دا تاویل کړې دې چه ممکن ده نبی علیه السلام دوباره طواف وداع کړي وی، او ددې نه پس قاضی عیاض د مصنف عبدالرزاق د روایت به لحاظ سره یو بل احتمال بیان کړې دې کوم چه حافظ هم خوښ کړې دي، فارجع الي الفتح (ص ۲۸۹ ج ۳)، لیکن حضرت شیخ چه کوم ترتیب اختیار کړې دې په دې کښې دا د طواف د تکرار اشکال نه کیږي. ۱۲.

مکي مکرمې نه مدينې دپاره کدی يعنی اسفل مکه سره طی شوي وه او محصب د دې مخالف طرف يعنی اعلی مکه کښې دې نوبې عليه السلام ته دمکي مکرمې د طرفه تلل وو (بدل) تنبيه: دلته راوی د حضور عليه السلام د سحر د مانځه باره کښې څه نه دی ونيلى حالانکه د سحر مونځ نبی عليه السلام دلته په مکه مکرمه کښې اوکړو د نبی عليه السلام د دې مونځ ذکر د ام سلمه په حديث کښې شته طوفی من وراء الناس وانت راكبة قالت فطقت ورسول الله صلى الله عليه وسلم حينئذ يصلى الى جنب البيت وهو يقرأ بالطور وكتاب مسطور مرالحديث فى باب الطواف الواجب تعجب دې چې عام طور سره د حديث د راويانو نه د نبی عليه السلام د دې مونځ بيان فوت شو او د ذکر کولو نه پاتې شو

[۲۰۰۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ يَعْزِي الْحَنْفِيُّ، حَدَّثَنَا أَفْلَحُ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "خَرَجْتُ مَعَهُ، تَعْنِي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي النَّفَرِ الْآخِرِ، فَتَزَلَّ الْمُحْصَبُ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَمْ يَذْكُرْ ابْنَ بَشَّارٍ قِصَّةَ بَعْثِهَا إِلَى التَّنْعِيمِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: ثُمَّ جِئْتُهُ بِسَحَرٍ، فَأَذَنَ فِي أَصْحَابِهِ بِالرَّحِيلِ، فَأَرْتَحِلَ فَمَرَّ بِالْبَيْتِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ فَطَافَ بِهِ حِينَ خَرَجَ ثُمَّ انْصَرَفَ مُتَوَجِّهًا إِلَى الْمَدِينَةِ.

دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روایت دې فرمائی چه کله نبی عليه السلام دمنی نه واپس راغی نوزه ورسره یوځای ووتلم او په مقام محصب کښې ئې قیام وکړو بیازه په سحر کښې دنبی عليه السلام په خدمت کښې حاضره شوم او نبی عليه السلام تمام کسانوته دتلو حکم وکړو اودسحر دمونځ نه مخکښې بیت الله ته لاړواو طواف ئې وکړو اویا مدينې ته روان شو.

[۲۰۰۷] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَزِيدَ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ طَارِقٍ أَخْبَرَهُ، عَنْ أُمِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا جَازَ مَكَانًا مِنْ دَارِ يَغْلَى نَسِيَهُ عَبْدُ اللَّهِ اسْتَقْبَلَ الْبَيْتَ قَدْعًا".

عبد الرحمن بن طارق دخپلې مورنه روایت کوی فرمائی چه کله نبی عليه السلام د یغلی د کورونونه مخکښې تیر شونو قبلې ته ئې مخ کړو اودعاء ئې اوغوښتله. تشریح: قوله: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا جَازَ مَكَانًا مِنْ دَارِ يَغْلَى نَسِيَهُ عَبْدُ اللَّهِ اسْتَقْبَلَ الْبَيْتَ قَدْعًا".

عبد الرحمن بن طارق د خپلې مور نه روایت کوی چې نبی عليه السلام د مکې مکرمې نه په واپسې باندې په لاره کښې چې کله د یغلی په یو خاص حصه باندې تیریدلو نو هلته حصار شو او بیت الله شریف طرفته ئې مخ کولو سره دعا غوښتله عبید الله د حدیث راوی وائی چې هغه ځانې اوس ماته یاد نه دې چې کوم ځانې دې؟ نبی عليه السلام په لاره کښې دې مقام ته رسیدلو سره حصار شو او دعائې ولې غوښتله؟ دې طرفته امام نسائی صاحب د یو ترجمه الباب (۳) ذریعې سره اشاره کړې ده هغه دا چې د دې ځانې نه بیت الله شریف په نظر راځی په دې وجه نبی عليه السلام هغې ته کتل اود هغې ځانې نه ئې دعا غوښتله کذا قال السندی فی حاشيته فجراه الله

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۳۴، ۱۷۴۴۱) (صحیح)

(۲): سنن النسائي للحجج ۱۲۳ (۲۸۹۹)، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۷۴)، وقد أخرجه: مستد احمد (۴۳۷۶، ۴۳۷) (ضعيف)

(۳): هغوی په دې حدیث باندې ترجمه قائم کړې ده: الدعاء عند رؤية البيت،

تعالی چې هغوی خبره صفا کړه په بذل کښې حضرت سهارنپوری رحمته الله علیه د دې سلسلې روایات نقل کړې دی او لیکي چې ظاهر دا ده چې دا لفظ جاز نه دې بلکه جاء دې په دې کښې د کاتب نه تصحیف شوې دې اهلکه چه په نسائی کښې لفظ د جاء دې باقی که د جاز لفظ هم وی نو هم څه اشکال نشته معنی صحیح ده یعنی چې کله نبی صلی الله علیه و آله هغه مقام سره تیریدلو

باب التحصیب

باب: په محصر مقام کښې د دمي کولو دپاره د کوزیدو بیان

تحصیب یعنی نزول فی المحصب، محصب، حصه، ابطح، بطحاء، خیف بنی کنانه دا ټول د یو مقام نومونه دی دا یو وسیع میدان دې د منی او مکه مکرمه په مینځ کښې او منی ته نژدې دې د مکې مکرمې په نسبت، نفرثانی یعنی په دیار لسمه ذی الحجه باندې د زوال نه پس د رمی نه فارغیدو نه پس چې د منی نه د روانیدو آخری ورځ ده چې په دې کښې حاجی د منی نه مکې مکرمې ته راځي، په دې ورځ باندې نبی صلی الله علیه و آله په ځانې د سیده راتلو د منی نه مکې مکرمې ته په لاره کښې په دې میدان کښې حصار شوې وو او هلته نبی صلی الله علیه و آله د ماسپڅین، مازیگر، مانبام او ماسخوتن څلور مونځونه کړې وو او د شپې اکثره حصه ئې هلته تیره کړې وه او هم د دې ځانې نه نبی صلی الله علیه و آله حضرت عائشه رضی الله عنها د هغې ورور عبدالرحمن بن ابی بکر سره عمره تنعیم دپاره لیږلې وه او فرمایلې ئې وو چې ته زر عمره اوکړه او واپس دلته راشه دې دپاره چې مونږه ټوله قافله یوځای د دې ځانې نه روان شو او په مکه مکرمه کښې طواف وداع کولو سره مدینه منوره ته روان شو

د دې نه پس ځان پوهه کړې چې د محصب د نزول په نوعیت کښې د صحابه کرامو اختلاف دې هغه دا چې د دې نزول شمار په مناسک حج کښې دې یا څه خارجي مصلحت سره وو یا په نورو الفاظو کښې داسې چې دا نزول اتفاقی وو یو جماعت^(۱) دې لره په مناسک حج کښې شماری لیکن واجب نه دې بلکه مسنون او مستحب، ابن عمر هم په دې کښې دې فقی الصحیحین عن نافع ان ابن عمر رضی الله عنهما کان یری التحصیب سنة، او یو جماعت دا وائی چې دا نزول خارجي مصلحت سره وو ابن عباس و عائشه په دې جماعت کښې دی فقی الصحیحین عن ابن عباس انه قال لیس التحصیب بشي انما هو منزل نزل رسول الله صلی الله علیه وسلم

[۲۰۰۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "إِنَّمَا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُحْصَبَ لِيَكُونَ أَسْمَحَ خُرُوجِهِ، وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ فَمَنْ شَاءَ نَزَلَهُ وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَنْزَلْهُ".

دام المومنین عائشة رضی الله عنها نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله په محصب کښې د دې کولو

^(۱) فقی الصحیحین عن ابی هريرة رضي الله عنه ان رسول الله صلي الله عليه وسلم قال حين اراد ان ينفر من مني نحن نازلون غدا ان شاء الله تعالى بخيف بني كنانه حيث تقاسموا علي الكفر. او د دې بالمقابل روایت د ابو رافع رضی الله عنه دې کوم چه د افراد مسلم نه دې او په دې باب کښې هم راروان دې.

^(۲) : تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۶۷۸۵، ۱۷۳۳۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحج ۱۶۷ (۱۷۶۵)، صحيح مسلم/الحج ۵۹ (۱۳۱۱)، سنن الترمذي/الحج ۸۲ (۹۲۳)، سنن ابن ماجه/المناسك ۸۱ (۳۰۶۷)، مستد احمد (۱۹۰/۸) (صحيح)

دپاره کوزشو ددې دپاره چه مدینې ته په تلو کښې سهولت میسر شي، لیکن په محصب کښې دمه کیدل مسنون عمل نه دې که دچازره غواری نوکوزدی شی اوکه دچازره غواری نونه دی کوزېږي.

د اسمح لخروجه شرح

دغه شان د حضرت عائشه رضی الله عنها روایت چې د دې باب اولنې حدیث دې العا نزل رسول الله صلی الله علیه وسلم المحصب لیکون اسمح لخروجه،^(۱)

یعنی نبی صلی الله علیه وسلم دلته په لاره کښې د سفر د سهولت په خاطر حصار شوې وو ددې دپاره چې د منی نه د وتلو نه مخکښې ټول حاجیان او ملگري یوځای جمع شی او بیا ټول د هغې مقام نه یوځای روان شی که څوک سوال اوکړی چې آیا د منی نه ټول ملگری یوځای روانیدې نه شو؟ نو د دې جواب دا دې چې په مجمع کښې داسې کیدل لږ مشکل دی ډیره لویه مجمع ده ټولو سره د ټولو ضروریاتو سامان هم دې څوک ځوان دې او څوک بوډا دې څوک ضعیف دې ماشومان او ښځې هم په کښې دی د چا سورلی تیزرفتار ده او د چا هغه کمزورې ده او د نزول محصب په صورت کښې دا اوشوه چې نبی صلی الله علیه وسلم په منی کښې د روانیدو اعلان اوکړو بیا نبی صلی الله علیه وسلم د منی نه راووتلو او محصب ته راوړسیدو نو دلته ټی آرام اوکړو په دې کښې په قلاز قلاز ټول خلق دلته راوړسیدل بیا په اخری شپه کښې ټوله قافله د هغې ځای نه مکې مکرمې ته راغله هلته ټولو طواف وداع اوکړو^(۲) د سحر مونځ ټی اوکړو د دې نه پس نبی صلی الله علیه وسلم او اهل مدینه مدینې منورې طرفته روان شو او نور خلق خپل خپل وطن طرفته.

اوس پاتې شوه دا خبره چې ائمه فقه د تحصیب باره کښې څه فرمائی؟ نو ائمه اربعه د دې په استحباب باندې متفق دی لیکن د امام مالک په نزد د دې استحباب مقید دې بشرط ان لا یكون متعجلاً وان لا یكون الیوم یوم جمعة چې ورته د تللو جلدی نه وی او دویم دا چې د جمعی ورځ نه وی

[۲۰۰۹] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَعُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى. ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو رَافِعٍ: "لَمَّا أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُنْزِلَهُ وَلَكِنْ ضَرَبْتُ فُتَّتَهُ فَذَرَلَهُ"، قَالَ مُسَدَّدٌ: وَكَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ عُمَانُ: يَعْنِي فِي الْأَبْطَحِ.

دسليمان بن يسار نه روایت دې چه ماته ابو رافع په نا او وئیل ماته نبی صلی الله علیه وسلم حکم نه وو کړې چه په محصب مقام کښې کوزشم لیکن ما هلته خیمه وهلی وه نو نبی صلی الله علیه وسلم ورته ورکوزشو، مسدد وئیلی دی ابو رافع د نبی صلی الله علیه وسلم دسامان محافظ ووپه ابطح مقام کښې.

^۱ قال المنذري وأخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه... (عون)

^۲ په دې ترتیب کښې چه د شارحین حدیث کوم اختلاف دې هغه مونږ نزدې لیکلي دي. ۱۲

^۳: صحيح مسلم / الحج ۵۹ (۱۳۱۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۱۶) (صحيح)

تشریح: قوله: وكان على ثقل النبي صلى الله عليه وسلم ثقل به معنى د سامان او د مسافر سامان قال تعالى وتحمل اثقالكم الى بلد لم تكونوا بالغيه الا بشق الانفس الاية يعنى ابورافع چې د رسول الله مبارک مولی او خادم دې هغه د حج په دې سفر کښې د نبی ﷺ د سامان نگران او محافظ وو

[۲۰۱۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ غَدَا فِي حَجَّتِهِ؟ قَالَ: "هَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلَ مَزَلًا؟" ثُمَّ قَالَ: "نَحْنُ نَأْزِلُونَ بِبَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ قَاسَمَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْكُفْرِ، يَعْنِي الْمَحْصَبَ، وَذَلِكَ أَنَّ بَنِي كِنَانَةَ خَالَفَتْ قُرَيْشًا عَلَى بَنِي هَاشِمٍ أَنْ لَا يَتَاكِحُوهُمْ وَلَا يَبَايَعُوهُمْ وَلَا يُؤْوُوهُمْ". قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَالْحَيْفُ الْوَادِي.

داسامه بن زید رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چې په حج کښې مې نبی ﷺ ته وویل چې سبابه په کوم ځای کښې کوزیرې؟ نبی ﷺ او فرمائیل آیا عقیل په مکه کښې کوم کور زموږ دپاره پرېښودلی دي؟ اوییا فی او فرمائیل مونږ به ۱ د بنو کنانه په خیف ابطح، بطحاء، محصب، کښې، چرته چې قریشو په کفر باندې قسم کړی وو، یعنی و بنی کنانه دا قسم کړی وو او د قریشو سره ئې لوظ کړی و و و چې د بنو هاشم سره به نکاح نه کوو او نه به ورته ځای ورکوو او نه به ورسره دخريد و فرخت معاملات کوو او نه به ورسره بيعت کوو. زهري وئیلی دی چې خیف د ځای نوم دي.

قلت يا رسول الله اين تنزل غدا في حجة دا حديث مصنف په باب التحصيب کښې راوړلې دي د دې مقتضا دا ده چې د دې سوال وجواب تعلق د نزول محصب نه مخکښې د منی نه روانیدو په موقع باندې وو بلکه د ابوهريره حديث چې د دې نه پس راځي په هغې کښې د دې تصريح ده او د صحيح مسلم په يو روایت کښې دغه شان دی وذلك في حجة حين دنونا من مكة د دې روایت تقاضه بظاهر دا ده چې دا سوال اگرچه د حج په موقع باندې وو لیکن د منی نه د روانیدو په وخت نه بلکه د دخول مکه نه مخکښې، او هم د مسلم شریف په يو روایت (۲) کښې د فی حجة په ځانې وذلك زمن الفتح دي د دې اختلاف جواب حافظ په فتح الباری جلد ۳ صفحه ۳۲۰ کښې د علی بن مدینی نه دا نقل کړې دي چې دا د واقعه په تعدد باندې محمول دي

دغه شان د بخاری په يو روایت کښې دی تنزل فی دارک بمکه او په مسلم کښې دی اتنزل فی ادراک بمکه (همزه استفهام سره)

(۱) صحيح البخاري/الحج ۴۴ (۱۵۸۸)، والجهاد ۱۸۰ (۳۰۵۸)، ومناقب الأنصار ۳۹ (۴۲۸۲)، والمغازي ۴۸ (۴۲۸۲)، والتوحيد ۳۱ (۷۴۷۹)، صحيح مسلم/الحج ۸۰ (۱۳۵۱)، سنن ابن ماجه/الفرائض ۶ (۲۷۳۰)، والمناصك ۲۶ (۲۹۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الفرائض ۱۵ (۲۱۰۷)، موطا امام مالك/الفرائض ۱۳ (۱۰)، مسند احمد (۲۳۷/۲)، سنن الدارمي/الفرائض ۲۹ (۳۰۳۶) (صحيح)
(۲) اوردهما مسلم في باب النزول بمكة للحاج وتوريث دورهما.

د حديث تشریح او وضاحت

قوله: هل ترك لنا عقيل منزلاً: وفي رواية البخاري هل ترك عقيل من ربيع^۱، وفي رواية مسلم وهل ترك لنا عقيل من منزل او د غير صحاح په يو روايت كښي دي كما في الفتح وهل ترك لنا عقيل من ربيع، د دې نه پس خان پوهه كړي چې د دې دار نه مراد د حديثو شارحين وائي چې د نبي ﷺ هغه جدی مكان دې چې په هغې كښي د نبي ﷺ ولادت شريفه شوې وو دا مكان د هاشم بن عبد مناف وو چې د هغوی نه پس د هغه ځوی عبدالمطلب ته په تركه كښي پاتې شوې وو اوس وړاندې دا څو نه شي وئيلي چې د عبدالمطلب نه وروستو د هغه ځوی عبد الله ته د هغه حصه په تركه كښي ملاؤ شوه ځكه چې عبد الله خو د عبدالمطلب په ژوند كښي وفات شوې وو بلكه وئيلي شوې دي چې عبدالمطلب په خپل ژوند كښي چې كله بودا شو نو هغه خپل مكان په زامنو كښي تقسيم كړې وو لهذا د عبد الله هغه حق او حصه نبي ﷺ ته منتقل شوه (حكاية الحافظ عن الفاكهي جلد ۳ صفحه ۳۶۰)

دويم قول په دې كښي دا دې چې اصل كښي دا مكان د ابوطالب وو ځكه چې د عبدالمطلب د مرگ نه پس په دې ټول مكان باندې د ابوطالب قبضه وه ځكه چې هغه د عبدالمطلب په زامنو كښي د ټولو نه لوي او مشر وو او په زمانه جاهليت كښي به داسي كيدل چې د مړي په اولاد كښي به څوك مشر وو نو هغه به ټوله تركه اخستله نو د دې قول په بناء باندې د دې كور اضافه نبي ﷺ طرفته په حيثيت د سكني به وي دغه شان د خپل قريب او رسته دار كور هم خصوصاً په سفر كښي هم خپل كور وي

بهر كيفا عقيل چونكه دا كور خرڅ كړې وو كه دا ئي نه وو خرڅ كړې نو بيا د سياق حديث نه معلومېږي چې بيا به نبي ﷺ په دې كښي قيام كړې وو (اوس دلته دا خبره د وضاحت مطالبه كوي چې د ابوطالب څو څلور زامن وو نو بيا صرف عقيل يواځې په دې كښي څنگه تصرف او كړو؟ د دې جواب دا دې چې د ابوطالب د مرگ په وخت كښي د هغه دوه زامن حضرت جعفر او علي ؑ څو مسلمانان وو نو هغه دوه څو ځكه د ابوطالب وارثان نه شو په باقى دواؤ كښي د ابوطالب باره كښي دا وئيلي شي چې هغه په جنگ بدر كښي ورك شوې وو اوس صرف عقيل پاتې شو چې دې وخته پورې ئي اسلام نه وو قبول كړې نو په دې وجه په ټول مكان باندې د هغه قبضه شوه چې كوم هغه خرڅ كړې وو دې ته نبي ﷺ فرمائي وهل ترك لنا عقيلاً منزلاً.

^۱ بكسر الراء جمع ربيع مثل سهم وسهام.

^۲ خان پوهه كړي چې يو قول د دې دار په باره كښي دا دې چې دا عقيل نه وو خرڅ كړې بلكه هغه كور د عقيل د اولاد سره د يوې مودې پورې وو او د هغه اولاد دا د حجاج بن يوسف په رور محمد بن يوسف باندې په گران قيمت باندې خرڅ كړې وو، غالباً هم په دې بنياد باندې شارح حديث خطابي دا خبره كړې ده چې زما راڼي دا ده چې كه هغه كور د عقيل په ملكيت كښي وو نو بيا رسول الله ﷺ هغې ته نزول په دې وجه اونكړو چې هغه هجرت فرمائيلو سره هغه د الله پاك دپاره پريخودلي وو، څو نورو شارحينو د هغه راڼي په دې وينا سره رد كړې ده چې دا خلاف ظاهر ده، سياق حديث د دې مقتضى دې چې كه عقيل هغه كور خرڅ كړې نه وو نو بيا به پكښي رسول الله ﷺ قيام كولو. اهـ

د دې پوره حديث مضمون دا دې چې د پيغمبر ﷺ خادم حضرت اسامه د نبی ﷺ نه په مني کښې سوال او کړو چې صبا ته د دې ځانې نه مکې مکرمې ته زمونږ روانگي ده نو مکې مکرمه کښې به په کوم مکان کښې زمونږ قیام وی تاسو به په خپل مکان کښې قیام کوی؟ په دې باندې نبی ﷺ او فرمايیل چې عقيل زمونږ دپاره د مکان کوم ځانې پریخودلې دې (لهذا چې هرکله په مکې مکرمه کښې د قیام ځانې نشته) نو مونږ به داسې اوکړو چې دمنی نه به لاړ شو او په لاره کښې به محصب کښې شپه تیره کړو او بیا به سحر وختی په مکې مکرمه کښې طواف وداع اوکړو او مدینې منورې ته به روان شو لهدا نه به په مکې مکرمه کښې قیام راشی او نه به هلته د قیام کولو ضرورت پیښ شی دا ډیر د عبرت اود موعظت مقام دې چې هغه سردار دوجهان چې دهغوی پلارنیکه او ټول خاندان به په مکې مکرمه کښې اوسیدو او مکې مکرمه چې د چا وطن اصلی وو هلته د هغوی دپاره د یو شپې تیرولو ځانې نشته دالله تعالی دخپلو مقربینو سره مختلف معاملات دی

فانده: دا حديث امام ابوداؤد په کتاب الفرائض کښې هم ذکر کړې دې د باب هل یث المسلم الکافر لاندې ځکه چې جعفر او علی رضی الله عنهما دواړه د ابوطالب د وفات نه مخکښې مسلمانان شوې وو په دې وجه دا دواړه د پلار په مکان کښې وارثان نه شو ځکه چې د توارث دپاره د مورث دمرگ په وخت کښې د وارث او د مورث درمیان کښې اتحاد د ملت شرط دي

[۲۰۱۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرِو بْنُ أَبِي الْأَفْزَاعِيِّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حِينَ أَرَادَ أَنْ يَنْفِرَ مِنْ مَنًى: "نَحْنُ نَأْزِلُونَ غَدًا"، فَذَكَرَ نَحْوَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ أَوَّلَهُ وَلَا ذَكَرَ الْخَيْفَ الْوَادِي.

د ابو هريره رضی الله عنه نه روایت دي فرمائی چې نبی ﷺ کله دمنی نه دتلواراده وکړه نووې فرمائیل مونږ به صبا هلته یو اوددې نه پس ئې داسې روایت بیان کړو چې په هغې کښې نه خودمخکنی حديث په شان الفاظ شته اونه په کښې دواډی خیف ذکر دي.

[۲۰۱۲] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَأَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ "يَهْجُمُ هَجْعَةً بِالْبَطْحَاءِ، ثُمَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ، وَيَزْعُمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ".

د نافع نه روایت دي فرمائی چې عبد الله بن عمر د ﷺ به په بطحا مقام کښې اوده ته کیدو اوبیا به مې ته داخل شو او وئیل به ئې چې د نبی ﷺ به داسې کول.

[۲۰۱۳] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَفَّانٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، وَأَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ

۱: صحيح البخاري / الحج ۴۵ (۱۵۹۰)، صحيح مسلم / الحج ۵۹ (۱۳۱۴)، سنن النسائي / الكبرى / الحج (۴۲۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۱۹۹)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲/ ۲۳۷، ۵۴۰) (صحيح)

۲: تقدم به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۶۵۸، ۷۵۹۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري / الحج ۱۴۸ (۱۷۶۷)، صحيح مسلم / الحج ۵۹ (۱۲۷۵)، سنن الترمذي / الحج ۹۲۱ (۸۱)، سنن ابن ماجه / المناسك ۸۱ (۳۰۶)، مسند أحمد (۲/ ۱۳۸، ۲۸۷) (صحيح)

۳: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۶۵۸، ۷۵۹۰) (صحيح)

بِالْبَطْحَاءِ، ثُمَّ هَجَمَ هَجْعَةً، ثُمَّ دَخَلَ مَكَّةَ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ.

دنافع نه روایت دي فرماني چه عبدالله بن عمر رضي الله عنه به فرمائيل يقيناني عليه السلام دماسپخين مازيگر اومانام او ماسخوتن مونخ په بطحا مقام کښي کړې وو اوبياني آرام اوکړو اوبيا مکي ته داخل شو او ابن عمر رضي الله عنه به هم داسي کول.

باب فِيمَنْ قَدَّمَ شَيْئًا قَبْلَ شَيْءٍ فِي حَجِّهِ

باب په ارکان حج کښي دقديم تاخير کولو بيان

په يوم النحر کښي چې کوم خلور افعال کيږي په هغې کښي ترتيب دا دي رمي، ذبح، حلق او بيا طواف نبي عليه السلام په دي ترتيب سره دا افعال ادا کړي دي په دي کښي اختلاف دي چې دا ترتيب صرف سنت دي يا واجب دي د شافعيه و حنبله او صاحبينو په نزد سنت دي لهدا د دي خلاف کولو سره به خه فديه وغيره نه واجبيږي د امام ابوحنيفه صاحب او امام مالک صاحب په نزد په دي کښي په بعضي امورو کښي ترتيب سنت دي او په بعضو کښي واجب دي د امام صاحب په نزد په طواف کښي ترتيب واجب نه دي دي لره چې څنگه غواړي نو مؤخر کولي هم او مقدم کولي هم شي باقي د دريو امورو ترتيب دا دي چې که حاجي قارن يا متمتع وي نو په درېو وارو کښي واجب دي او که حاجي مفرد وي نو چونکه په مفرد باندې هدي واجب نه ده په دي وجه د ده دپاره په باقي دواو يعني رمي او حلق کښي ترتيب واجب دي خلاف ترتيب کار کولو سره به دم واجبيږي

د امام مالک صاحب په نزد صرف تقديم الرمي على الاخيرين^(۱) يعني حلق او طواف واجب دي د دي خلاف کولو سره به دم واجبيږي په ذبح کښي د دوي په نزد خه ترتيب نشته چې کله ئي خوبه شي نو او دي کړي دغه شان په حلق او طواف کښي هم خه ترتيب نشته يو لره په بل باندې مقدم کولي او مؤخر کولي شي

[۲۰۱۴] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّهُ قَالَ: وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوُدَّاعِ بِمِنًى يَسْأَلُونَهُ، فَبَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لَمْ أَشْعُرْ فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَذْبَعُوا وَلَا حَرَجَ"، وَجَاءَ رَجُلٌ آخَرُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَمْ أَشْعُرْ فَتَحَرَّتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ، قَالَ: "ارْمُوا وَلَا حَرَجَ"، قَالَ: فَمَا سَأَلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قَدِمَ أَوْ أَخَّرَ إِلَّا قَالَ: "اصْنَعُوا وَلَا حَرَجَ".

عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه نبي عليه السلام په حجة الوداع کښي په مني کښي ودریدلي وو خلقو ترې دحج دمستلو تپوسونه کول شروع کړل یوکس راغي او

(۱) والمعهور عند الشراح في ملهيب مالک له يجب عنده تقديم الرمي على الثلاثة الباقية والصحيح ما ذكرته كما قال الدردير اعني تقديم الرمي على الحلق والطواف والترتيب فيما سواه وهو اربعة صور سنة.

(۲) صحيح البخاري/العلم ۲۳ (۸۳)، الحج ۱۳۱ (۱۷۳۶)، الإيمان والنذور ۱۵ (۶۶۶۵)، صحيح مسلم/الحج ۵۷ (۱۳۰۶)، سنن الترمذي/الحج ۷۶ (۹۱۶)، سنن النسائي/الكبرى/الحج (۴۱۰۶)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷۴ (۳۰۵۱)، تحفة الأشراف: ۸۹۰۶، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الحج ۸۱ (۲۴۲)، مسند احمد (۱۵۹/۲)، سنن ۱۶۰، ۱۹۲، ۲۰۲، ۲۱۰، ۲۱۷، سنن القرني/المناسك ۶۵ (۱۹۴۸) (صحيح)

عرض ئې اوکړو اې دالله رسوله ما په ناخبرئ کښې دذبح کولونه مخکښې سر خړولې دې نبي ﷺ او فرمائيل هيڅ باک نشته، بنابل کس راغې او عرض ئې اوکړو اې دالله رسوله زما نه گيتي ويشتل هيرشو او مخکښې مې سر وخړوو نبي ﷺ ورته وفرمائيل اوس ري وکړه هيڅ باک نشته. امام ابوداود فرمائيل ددې په شان دخومره خيزونوپه باره کښې چه دښې ﷺ نه تپوس شوې دې کوم چه په حج کښې مخکښې وروسته کړې شوي دي ددې ټولو متعلق نبي ﷺ دا فرمايلي دي چه په دې کښې هيڅ حرج نشته.

[۲۰۱۵] (۱) حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنْ أَسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجًّا، فَكَانَ النَّاسُ يَأْتُونَهُ، فَمَنْ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، سَعَيْتُ قَبْلَ أَنْ أَطُوفَ، أَوْ قَدَمْتُ شَيْئًا أَوْ أَخَرْتُ شَيْئًا، فَكَانَ يَقُولُ: "لَا حَرَجَ لَكَ حَرْجٌ إِلَّا عَلَى رَجُلٍ اقْتَرَضَ عَرَضَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ وَهُوَ ظَالِمٌ، فَذَلِكَ الَّذِي حَرَجَ وَهَلَكَ".

داسامه بن شريك رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه د نبي ﷺ سره د حج ادا كولو دپاره لارم خلق به نبي ﷺ ته راتلل چاچه به ورته او وئيل اې دالله رسوله مادطواف نه مخکښې سعی کړی ده اوفلان فلان عمل مې مقدم او موخر کړې دې نبي ﷺ به ورته فرمائيل هيڅ خرج نشته البته دا ښه خبره نه ده څوک چه دکوم مسلمان جان مال يا عزت په ظلم سره برياد کړې وي او تباہ کړې ئې وي او په ظلم کښې واقع شوې وي.

د احاديث الباب نه په ظاهره د شافعيه وحنابله تائيد کيږي جواب دا دې چې په دې احاديثو کښې حرج اخروي يعنې د مؤاخذه او د گناه نفی مراد ده د حرج دنيوی نفی مراد نه ده ځکه چې د باب په آخری حديث کښې راځي انما الحرج على من اقترض عرض رجل مسلم له حرج او گناه خو په هغې سړی باندي ده چې د يو مسلمان پرده دري اوکړي او مسلمان لره رسوا کړي، ښکاره خبره ده چې د مسلمان په بي عزتي کښې حرج اخروي دې نه چې حرج دنيوی کفارو وغيره د دې تقابل نه معلومه شوه چې په جمله اولی کښې د کوم حرج نفی ده نو هغه حرج اخروي دې

دويمه وجه دا ښودلې شی چې د حرج د نفی والا روايت د ابن عباس نه هم منقول دې حالانکه هغوی د کفارې د وجوب قائل دي

باب فی مکة

باب: په مکه کښې د مونځ کولو بيان

د ترجمة الباب غرض

دا ترجمة الباب مبهم دې مقصود ستره بيانول دی چې په مکه مکرمه کښې د مونځ کوونکی وړاندي سترې ته ضرورت شته که نه؟ لهذا ترجمة الباب داسې کيدل پکار وو باب السترة بمكة نو مصنف د حديث الباب نه ثابت کړل چې په مسجد حرام کښې د سترې حاجت نشته د حديث شريف مضمون دا دې مطلب بن ابی وداعه فرمائي چې ما نبي ﷺ د باب بنی سهم نزدي په مسجد حرام کښې په مونځ کولو اولیده هغه وخت چې خلق د نبي

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۸) (صحیح)

عليه السلام مخې ته تيريدل حالانکه هلته ستره قائم نه وه حضرت په بذل المجهود کښې ليکلي دي چې نن صبا دا په باب العمره سره مشهور دي په دې دروازي سره خلق تنعيم ته ځي د عمرې احرام ترلو دپاره

په مکه مکرمة کښې د ستره قائمولو ضرورت شته يا نه؟

د دې نه پس تاسو ځان پوهه کړئ چې امام بخاري باب ترلې دي باب السترة بمکه وغيرها چې دې سره ئې اشاره اوکړه د جمهورو د مسلک طرفته چې د ستري باره کښې مکه او غيرمکه برابر دي () البته په دې کښې د امام احمد اختلاف دي د هغوی په نزد علی الراجح په مکه مکرمة کښې د ستري حاجت نشته بل سائر الحرم عنده کدک د دې باب او حديث حواله مونږ سره په ابواب السترة کښې تيره شوې ده (الدر المنضود جلد ثاني ص ۱۹۶) هلته دي د حنفیه مسلک او کتلې شی چې د هغې حاصل دا دي چې مسجد حرام چونکه مسجد کبير دي په دې کښې د موضع سجود نه علاوه د وړاندې نه تيريدې شی يو قول زمونږ په نزد دا دي طواف حکماً مونځ دي لهذا طواف کوونکی د مونځ کوونکو په وړاندې تيريدې شی لکه څنگه چې د مونځگذارو په وړاندې د نورو مونځگذارو صف ولاړ وي صرح به الشامي کذا فی هامش البذل

[۲۰۱۶] () حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنِیْ کَثِیْرُ بْنُ کَثِیْرٍ، حَدَّثَنِیْ الْمُطَّلِبُ بْنُ أَبِي وَدَاعَةَ، عَنْ بَعْضِ أَهْلِیْهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يُصَلِّي مِمَّا لِي بَابَ بَنِي سَهْمٍ وَالنَّاسُ يَمْشُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا سِتْرَةٌ". قَالَ سُفْيَانُ: لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ سِتْرَةٌ. قَالَ سُفْيَانُ: كَانَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا عَنْهُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا كَثِيرٌ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: لَيْسَ مِنْ أَبِي سَمِعْتُهُ، وَلَكِنْ مِنْ بَعْضِ أَهْلِي، عَنْ جَدِّي.

کثیر بن کثیر دخپلې کورنۍ دیوکس نه او هغه دده دنیکه نه روایت کوی فرمائی چه نبی علیه السلام به په کعبه کښې د بنی سهم د دروازی سره نزدې مونځ کولو او خلق به ئې په مخکښې تیریدل او دده او دخلقو تر مینځ به ستره نه وه، سفیان وائی چه ابن جریج مونږ ته وئیلی دي چه مونږ ته کثیر دخپل پلار په واسطه باندې روایت بیان کړې دي، چنانچه ما دکثیر نه په دې باره کښې تپوس او کړو نو هغه او وئیل زه دا روایت دخپل پلار نه نه بلکه پخپله کورنۍ کښې دیوکس نه نقل کوم چه هغه زمانیکه نه اوریدلی دي.

شرح السند

تشریح: قوله: قال سفیان کان ابن جریج اخبرنا عنه ... الخ:

د دې حاصل دا دي چې پورته سند سفیان داسې بیان کړې وو سفیان عن کثیر عن بعض اهله

۱) حافظ وائی شاید امام بخاري رحمه الله دې عدم الفرق سره اشاره اوکړه دهغه حديث تضعيف طرف ته دکوم تخريج چه اصحاب السنن کړې دي د مطلب بن ابی وداعه رحمه الله حديث، اه، زه وائم امام ابوداؤد هم دهغې په سند باندې کلام کړې دي. کما تري.

۲) سنن النسائي/القبلة ۷۵۹، والحج ۱۶۲ (۲۹۶۲)، سنن ابن ماجه/المناسك ۳۳ (۲۹۵۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۸۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۹/۶) (ضعيف)

عن جده یعنی د کثیر استاذ سفیان د هغوی په کوروالو کښې څوک مبهم کس جوړ کړو او بیاني د هغوی استاذ جد کثیر یعنی مطلب بن ابی وداعه جوړ کړو د دې نه پس سفیان^(۱) دا فرمائی اصل خبره دا ده چې دا حدیث اولاً ماته په واسطه د ابن جریج د کثیر نه رارسیدلې وو نو هغه وخت ابن جریج د کثیر استاذ د هغه پلار گرځولې وو او سند ئې داسې بیان کړې وو اخبرنا کثیر عن ابيه سفیان وائی چې د دې نه پس زه براه راست کثیر سره ملاؤ شوم نو هغوی ماته دا او فرمائیل چې دا حدیث ما د خپل پلار نه نه دې اوریدلې بلکه د خپل بعضې اهل نه مې اوریدلې دې لهذا تحقیقی خبره دا ده چې کثیر دې حدیث لره عن ابيه عن جده نه بیانوی بلکه عن بعض اهله عن جده ئې بیانوی اوس دا معلومه نه ده چې د بعضې اهل مصداق څوک دی؟ البته دومره معلومه ده چې د دې مصداق پلار نه دې

باب تَحْرِيمِ حَرَمِ مَكَّةَ

باب: په مکه کښې د حرم د حرمت بیان

تحریم په معنی د اثبات حرمة و عظمته یعنی د مکې مکرمې دپاره د حرمت او د عظمت اثبات یا تحریم په معنی د جعل الشئ حراماً ممنوعاً نو بعضې هغه افعال چې په غیر مکه کښې حلال دی او په مکه مکرمه کښې هغه حرام دی مثلاً قتال، بنسکار، اونې کت کول وغیره لیکن منشا دلته د دې تحریم هم هغه تعظیم مکه دې نو تحریم و تعظیم دواړه متقارب المعنی او متلازم دی اصل کښې د تعظیم معنی یو څیز لره عظیم او لوې گنړل که من حیث الفضل والثواب او که من حیث الجرم والعقاب نو مصنف په دې کتاب کښې یو باب تړلې دې په ځانې د باب تحریم الزنا باب تعظیم الزنا یعنی زنا لره جرم عظیم گنړل والله تعالی اعلم

[۲۰۱۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ يَحْيَى ابْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ، قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ وَسَلَطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّمَا أَجَلَتْ لِي سَاعَةٌ مِنَ النَّهَارِ ثُمَّ هِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا يُعْصَدُ شَجَرُهَا وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا وَلَا يُجْلَى لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمُسْتَدٍ". فَقَالَ عَبَّاسٌ: أَوْ قَالَ: قَالَ الْعَبَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِلَّا الْإِذْخِرَ، فَإِنَّهُ لَيَقْبُرُنَا وَيُؤْتِنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِلَّا الْإِذْخِرَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَزَادَنَاهُ ابْنُ الْمُصَفَّى، عَنْ الْوَلِيدِ، فَقَامَ أَبُو شَاهٍ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اكْتُبُوا لِي. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اَكْتُبُوا الْإِبِي شَاهٍ". قُلْتُ لِلْأَوْزَاعِيِّ: مَا قَوْلُهُ اَكْتُبُوا الْإِبِي شَاهٍ؟ قَالَ: هَذِهِ الْخُطْبَةُ الَّتِي سَمِعَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

د ابو هريره رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه کله الله تعالی نبی ﷺ ته مکه فتح کړه نو نبی ﷺ

^(۱) ابن جریج روي الحديث عن كثير عن ابيه عن جده، واما سفیان بن عيينة فرواه عن كثير عن بعض اهله عن جده وصرح بان المراد بالاهل غير ابيه فالظاهر ان الصحيح رواية سفیان.

صحيح البخاري للقطعة ۷ (۲۴۳۴)، صحيح مسلم للحج ۸۲ (۱۳۵۵)، سنن الترمذي للديات ۱۳ (۱۴۰۵)، سنن النسائي للقسامة ۲۴ (۴۷۸۹)، سنن ابن ماجه للديات ۳ (۲۶۲۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۸۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۸/۲)، سنن الدارمي للبيوع ۶۰ (۲۶۴۲)، ويأتي هذا الحديث في العلم (۳۶۴۹، ۳۶۵۰) وفي للديات (۴۵۰۵) (صحيح)

خلکو په مینځ ښی ودریدو دالله تعالی حمد اوتعریف ټی بیان کړو اووټی فرمائیل الله تعالی دمکی مکرې نه اصحاب فیل منع کړله او په دې باندې ټی خپل رسول اونور مومنان غالب کړل، اوپه مکه کښې جنگ اوقتل قتال زما دپاره دلې وخت دپاره حلال شوې وو ددې نه پس به دقیامت دورځی پورې حرام وی ددې ځانې ونه به نشی کټ کولې اونه دی ددې ځانې ځناور دښکار دپاره پاڅولې شی اوددی ځانې لقطه (غورزیدلې څین) پورته کولې شی مگرهغه څوک چه ددې ښی بیانولې شی خلکوته، په دې وخت کښې عباس رضی الله عنه پاڅیدو او عرض ټی اوکړو ای دالله رسوله لیکن اذخر(گیا) خو زمونږ په قبرونو او کورونو کښې استعمالیږی نبی صلی الله علیه و آله اوفرمائیل اذخر(په وخت دضرورت ریبیل جائز دی) ابوداود وائی چه ابن المصنفی دولید نه نقل کړی دی چه ابو شاه یمنی پاڅیدو اوعرض یسې اوکړو ای دالله رسوله ماته کښې ولیکه نبی صلی الله علیه و آله اوفرمائیل ابو شاه ته لیکلی ورکړئ ولید وائی ما اوضاعی ته اووټیل ابوشاه ته لیکلی ورکړئ ددې جملی څه مطلب دې؟ هغه جواب راکړو چه ددې نه مراد هغه خطبه ده کومه چه ټی دښی صلی الله علیه و آله نه اوریدلی وه.

د حدیث مبارک شرح:

قوله: ان الله حبس عن مكة الفيل.. الخ: یعنی کوم ذات چې هاتهیان په مکه مکرمه باندې د حملې کولو نه منع کړې وو هغې ذات خپل رسول ته په مکه مکرمه باندې د ورتللو حکم اوکړو لیکن د اصحاب الفیل مقصد په دې حمله باندې د کعبې مبارک شهید کول او وړانول وو او د رسول الله مبارک صلی الله علیه و آله مقصود د بیت الله شریف تعظیم او مکه معظمه د بتانو او د مشرکانو نه خالی کول او د دین د دشمنانو نه خالی کول وو وانما احلت لی ساعة من نهار فرمائی زما دپاره هم احلال مکه صرف د یو ساعت دپاره وو ددې نه پس همیشه دپاره حرمت واپس راغې اوس دوباره قیامت پورې د چا دپاره هم په دې کښې قتال جائز نه دې. (۱)

لا یعضد شجرها ولا ینفر صیدها چې کوم امور خاص په حرم کښې ناجائز دی او د حرم د شان خلاف دی دا د هغې بیان دې چې نه دې د حرم د زمکې اونې کټ کړې شی او نه دې د هغه ځانې ښکار اوچیرلې شی (دا د خپل ځانې نه لرې نه کړې شی) چې هرکله صرف تنفیر حرام دې نو اتلاف و اهلاک به بطریق اولی ناجائز وی

(۱) سوال: آیا جهاد به هم جائز نه وی؟ جواب: نه، ځکه چه ان شاء الله تعالی دې نه پس آنده به کله هم کافرانو ته طاقت او غلبه حاصله نه شی، مکه به دارالحرب نه جوړیږی. فقد روی الترمذی (ص ۱۹۴ ج ۱) عن العارث بن مالک بن برصاء قال سمعت النبی یوم فتح مكة یقول لا تغزى هذه بعد اليوم الى يوم القيامة (قال الترمذی هذا حدیث حسن صحیح) چه بیشکه د نن نه پس به په مکه باندې حمله او ددې د فتح کولو ضرورت نه راځی، باقی دا بله خبره ده چه یومسلمان بادشاه په مکه مکرمه باندې د بل بادشاه حکومت ختمولو دپاره حمله اوکړی او دا واقع شوی دی. په حدیث کښې ددې نفی نشته. لکه عبدالملک بن مروان په ۳۷ هـ کښې حجاج بن یوسف د لښکر امیر جوړ کړو اوپه مکه مکرمه باندې ټی حمله اوکړه، هلته د عبدالله بن الزبیر حکومت وو، هغه ته ټی شکست ورکړو، بهانسی ټی کړو، دا مشهوره قصه ده، دا حمله په اصل کښې په مکه یا بیت الله شریف باندې نه وه بلکه دهغه ځانې په حکومت باندې وه.

د حرم کوم واینه او اونه کټ کول منع دي

د حرم کومه اونه او واینه ممنوع دی په دې کښې تفصیل دې د شافعيه په نزد په دې کښې هیڅ قید نشته هر قسم اونه او واینه منع دی سواء کان مما ینبئ الناس او ینبت بنفسه یعنی خوا داسې وی چې عام طور ئې خلق لگوي او خوا خودرو وی د امام مالک په نزد په دې کښې د جنس اعتبار دي یعنی کوم چې د جنس په لحاظ سره خودرو وی (چې عام طور ئې خلق نه کړی بلکه په خپله راخیژی) د هغې کټ کول ممنوع دی اگرچه فی الحال اوس چا کرلې وی د امام احمد په نزد د جنس اعتبار نشته بلکه دا کتل دی چې بالفعل څنگه دي که په خپله راخیژی نو بیا خو ئې کټ کول منع دی او که چا کرلې وی (خواه د جنس په لحاظ سره خودرو وی) نو بیا د هغې کټ کول جائز دی او د حنفیه په نزد د منع کیدو دپاره د جنس او د فعل دواړو اعتبار دي (۱) لهذا چې کومه اونه د جنس په لحاظ سره خودرو وی او هسې هم خودرو وی چا کرلې نه وی نو بیا به د هغې کټ کول منع وی هکذا استفاد من الاوجز

قوله: قال العباس يا رسول الله صلى الله عليه وسلم الا الاذخر فانه لقبورنا ويوتنا: حضرت عباس عليه السلام ته عرض او کړو چې يا رسول الله! د اذخر استثناء او کړئ یعنی د دې د کټ کولو اجازت او کړئ ځکه چې (دا زموږ د ضرورت او د کار څيز دي) په کورونو کښې هم په کار راځي او په قبرونو کښې، کورونو کښې هم په کار راځي ځکه چې په خپر کښې دا لگوو او د قبر لحد چې کله په کچه ښخو سره بند کړو نو د ښخو مینځ کښې سوري په دې سره بندوو نبي عليه السلام د دوی په ترغيب او تلقين سره د دې استثناء او فرمائيله د دې استثناء نوم استثناء تلقين دي چې د بل په کلام کښې اضافه کولې شی اکتوا لای شاة د دې تشریح د علم حدیث په مقدمه کښې د کتابت حدیث په بحث کښې تیره شوې ده قال المنذري واخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي (عون)

[۲۰۱۸] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: وَلَا يَخْتَلَى خَلَاهَا.

طاوس د ابن عباس عليه السلام نه د تیر شوی روایت په شان روایت نقل کړې دي مگر په دې روایت کښې دا اضافه ده ولا یختلی خلاها «یعنی د دې گیادی نشی ریبلی»

د مقام مناسب بعضي فقهي جزئیات او د امامانو اختلاف

قوله: عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما في هذه القصة ولا يتخلى خلاها.. الخ:

(۱) او که بالفعل خپله راټوکیدونکې دي او چا کرلې نه دي خو د جنس په لحاظ سره داسې نه دي بلکه عام طور خلق دا کړی، او د دې پرې کول د احتافو په نزد ممنوع نه دی بلکه جائز به وی، ځکه چه د منع صرف یو قید موجود دي بل نه ۱۲

(۲) صحيح البخاري / جزاء الصيد (۱۸۳۴)، الجهاد (۲۷۸۳) صحيح مسلم / الحج (۱۳۵۳)، سنن الترمذي / السير (۱۵۹۰)، سنن النسائي / الكبرى / الحج (۳۸۵۷)، تحفة الأشراف: (۵۷۴۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۷۱، ۲۵۹، ۳۱۵، ۳۵۵) ويأتي هذا الحديث في الجهاد (۲۴۸۰) (صحيح)

خلا وائی لمدي (شنه) وښو ته (النبات الرطب) د شنو وښو کټ کول خو بالاتفاق ممنوع دی واما الیابس فکذلک عندمالک او د حنفیه و حنابلہ په نزد د منع تعلق دې سره نه دې د دې دواړو په نزد د دې قطع کول او قلع دواړه جائز دی او د شافعیه په نزد د اوچو وښو کټ کول خو جائز دی لیکن قلع (یعنی د ویخ نه ویستل) جائز نه دی دلته یو مسئله بله ده هغه دا چې دې حدیث نه د وښو کټ کول خو معلوم شو لیکن رعی (خاروی څرول) د دې حکم معلوم نه شو جواب دا دې چې د حنفیه و حنابلہ په نزد دا هم ناجائز دی بلکه بطریق اولی ناجائز دی فانه اشد من الاحتشاش ځکه چې په دې کښې د حرمت هتک او د رعایت ترک کول زیات موندې شی په نسبت د قطع کولو، په خلاف د شافعیه و مالکیه چې د هغوی په نزد رعی یعنی خاروی څرول جائز دی (بلل) یاد ساتئ چې د دې منع نه زروع وبقول واذخر مستثنی دی د دې کټ کول بالاتفاق جائز دی بیا دا هم یاد ساتل پکار دی چې په دې کښې د فقهاء کرامو اختلاف دې چې د حرم شریف د اونیو د کټ کولو جزا او کفارہ څه ده؟ نو د امام مالک په نزد په دې کښې جزا واجب نه ده بس دا کار کول حرام دی او په کښې گناه ده او د امام شافعی و احمد په نزد په لویه اونه کټ کولو کښې غوا ده او په وړه اونه کټ کولو کښې چیلئ واجب ده او په ډیره وړه کښې قیمت واجب دې او زمونږ احنافو په نزد مطلقاً قیمت واجب دې او هم دا جزا ده قال المنذری واخرجه البخاری ومسلم (عون)

[۲۰۱۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تُنَبِّئُ لَكَ بِمَنْ يَنْتَأُؤُنَاءُ يُطْلُكُ مِنَ الشَّمْسِ؟ فَقَالَ: "لَا، إِنَّمَا هُوَ مُنَاخٌ مِّنْ سَبَقِ إِلَيْهِ".

دام المومنین عائشة عليها السلام نه روایت دې فرمائی چه حاضر، او کړو ای دالله رسوله آیا ستا د پاره په منی کښې یو کور جوړ نکړو چه ته په کښې دغرمونه محفوظ نې نبی ﷺ او فرمائیل دادهغه چاخانې دې څوک چه هلته مخکښې ورسیرې، یعنی ددې خانې زمکه دچا دپاره محسوس نه ده بلکه وقف کړې شوی زمکه ده.

الا بنی لک بمنی بیتاً د نبی ﷺ نه اجازت طلب کړې شو چې که اجازت وی نو ستاسو دپاره به باقاعده عمارت (یعنی کچه عمارت چې کوم په هغه زمانه کښې عام وو او رواج نې وو) په منی کښې به جوړ کړې شی چې په هغې کښې به تاسوپه ایام منی کښې اوسیرې نو نبی ﷺ د دې نه منع او فرمائیله منی مناخ من سبق چې منی د هغې سړی قیام گاه ده چې هغې ته مخکښې اورسی گویا نبی ﷺ اشاره او فرمائیله دې خبرې طرفته چې منی مباح زمکه ده د هیچا ملکیت نه دې د ټولو مسلمانانو په دې کښې برابر حق دې که په دې کښې ترجیح کیدې شی نو هغه د تقدم او د سبقت په وجه باندې کیدې شی

۱: سنن الترمذی للحج ۵۱ (۸۸۱)، سنن ابن ماجه للمناسک ۵۲ (۳۰۰۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۷/۸، ۲۰۶)، سنن الدارمی للمناسک ۸۷ (۱۹۸۰) (ضعیف)

د حرم زمکه موقوف ده یا مملوک؟ او په دې کښې څلور مذاهب

علامه طیبی د دې په شرح کښې لیکي یعنی منی د نسک د ادا کولو ځانې دې رمی، نحر او حلق وغیره چې په دې کښې ټول خلق برابر شریک دی هیچا ته اختصاص حاصل نه دې او که د نبی ﷺ دپاره هلته عمارت او آبادی وی نو بیا به د دوی په اتباع کښې جوړولې شو او ځانې به تنگ شوې وو بیا وړاندې علامه طیبی صاحب لیکي او د حرم شریف زمکه د امام اعظم صاحب په نزد موقوف ده د دې تملک جائز نه دې اهزه وایم ټوله مکه مکرمه او منی و مزدلفه دا ټول د حرم شریف په زمکه کښې داخل دی البته عرفات د حرم شریف د زمکې نه خارج دې کما سبق فی محله دغه شان په دې مسئله کښې هم اختلاف دې چې ارض حرم موقوف دې چې د دې تملک ناجائز دې یا غیرموقوف او مملوک ده؟ په دې سلسله کښې امام بخاری صاحب باب قائم کړې دې باب توریث دور مکه وبيعها وشرائها الخ چې هغې سره هغوی ثابت کړې ده چې د مکې مکرمې کورونه د هغې د مشرانو ملکیت دې چې په هغې کښې به د وراثت امور وغیره جاری کیږي لکه څنگه چې د سړي په ملکیتونو وغیره کښې جاری کیږي دغه شان د هغې بیع و شراء، اصل کښې په دې سلسله کښې دلیونه متعارض دی بعضو روایتونو کښې تصریح سره د دې تصرفاتو نه منع کړې شوې ده او د دې بالمقابل د بعضو نه جواز ثابتیږي دا ټول دلیونه د فقه و شروح حدیث په کتابونو کښې موجود دی حضرت شیخ صاحب هم په لامع الدراری صفحه ۱۹۷ ج ۲ کښې کافی تفصیل سره متعدد کتابونو نه نقل کړې دی په هغې کښې ئې لیکلې دی چې امام ابوحنیفه و امام مالک سفیان ثوری، عطاء بن ابی رباح او امام احمد فی روایه د دې خبرې قائل دی چې د حرم شریف زمکه موقوف ده د چا ملک نه دې د ټولو دپاره د دې نه فائده او نفع اخستل مباح دی لهذا د دې بیع و شراء و اجاره وغیره ناجائز دی او څوک چې کوم ځانې او په کومه بناء باندې مقیم دې نو هغه ته هلته د اوسیدو حق حاصل دې هغه په کښې په خپله اوسیدو یا په کښې بل څوک اوسوی نو ورته اختیار حاصل دې او د حضرت امام شافعی و صاحبین او امام احمد فی روایه په نزد ارض حرم و مکه مکرمه موقوف نه دې بلکه څوک چې په کومه زمکه او مکان کښې اوسیدو نو هغه د هغه ملک دې لهذا په هغې کښې به وراثت هم جاری کیږي او بیع و شراء و اجاره وغیره به هم جائز وی د فریب اول حنفیه وغیره، دلیل دا دې چې مکه مکرمه عنوة فتح شوې ده او چې کوم ملک او زمکه عنوة فتح شی نو د هغې اصول دا دی چې که دې لره د غانمینو چه مینځ کښې تقسیم کړې شی نو بیا خو د هغوی ملک وی او که تقسیم نه کړې شی نو بیا هغه وقف کیږي او د مکې مکرمې د زمکې باره کښې ټولو ته معلومه ده چې دا د فتح کولو نه پس تقسیم شوې نه ده لهذا د مکې مکرمې زمکه به موقوفه وی د قیامت پورې راتلونکو ټولو مسلمانانو دپاره.

آیا په ارض حرم او په بناء د حرم کښې فرق شته؟

دا هم یاد ساتئ چې د وقف تعلق د زمکې سره دې آبادی او کورونو سره نه دې د دې بیع و شراء او اجاره هبه وراثت ټول څیزونه به په دې کښې جاری کیږي لیکن که آبادی زائله شی نو

بیا به دا تصرفات په زمکه کښې جائز نه وی البته دوباره آبادی کولې شی او حافظ ابن قیم په دې کښې مسلک خو د امام ابوحنیفه صاحب اختیار کړې دې لیکن هغوی په آبادی او د مکې مکرمې په کورونو کښې د بیع و شراء او اجاره په مینځ کښې فرق او کړو یعنی د مکې مکرمې د کورونو بیع و شراء وغیره خو ئې جائز او ګرځوله لیکن د دې اجارې ته ناجائز وائی البته د مکې په زمکه کښې دواړو ته ناجائز وائی دویم فریق دا وائی (د امام شافعی نه علاوه) چې اگرچه دا خبره بالکل صحیح ده چې مکه مکرمه عنوة فتحه شوې ده او دا هم صحیح ده چې دا تقسیم کړې شوې نه ده لیکن خبره دا ده چې حضور اقدس ﷺ په اهل مکه باندې احسان او کړو او هغوی املاک او زمکې ئې هم هغوی ته پریخودلې لکه څنګه چې بنو هوازن ته ئې د هغوی ښځې اولاد او آبادی پریخودلې وې لهذا اهل مکه د فتح مکه نه پس د خپلو زمکو او کورونو هغه شان مالکان پاتې شو لکه څنګه چې د فتح نه وړاندې وو لهذا د حرم زمکه موقوف نه شوه بلکه مملوک شوه

او په جمهور علماؤ کښې د امام شافعی رائي خو مشهور دا ده چې هغوی دا فرمائی چې مکه مکرمه عنوة نه ده فتح شوې بلکه صلحا فتح شوې ده په دې صورت کښې د اهل مکه په خپل ملکیت باندې قائم پاتې کیدل او د ارض حرم موقوف نه کیدل ظاهر دی والله سبحانه وتعالی اعلم

تفصیه: د بنده په خیال کښې په دې مسئله کښې حافظ وغیره د شارحینو نه د امام صاحب په مسلک نقل کولو کښې تسامح شوې ده زمونږ صحیح مسلک هغه دې چې کوم امام طحاوی ابوبکر جصاص رازی او ملاعلی قاری رحمهم الله نقل کړې دي مونږ پورته هم هغه نقل کړې دي قال المنذری واخرجه الترمذی وابن ماجه (عون)

[۲۰۲۰] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى بْنِ تَوْبَانَ، أَخْبَرَنِي عُمَارَةُ بْنُ تَوْبَانَ، حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ بَازَانَ، قَالَ: "أَتَيْتُ يَعْلَى بْنَ أُمَيَّةَ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اِحْتِكَارُ الطَّعَامِ فِي الْحَرَمِ الْحَادِثُ فِيهِ".

دموسی بن باذان نه روایت دې فرمائی چه زه یعلی بن : امیه ته ورغلم هغه او فرمائیل یقینا نبی ﷺ فرمائیلی دی په حرم باندې غله بندول بی دینی ده:

قوله: احتكار الطعام في الحرم الحادث فيه: (۲) احتکار وائی د تاجر غله د ګرانې او قحط په زمانه کښې بندول او کیخودل د مزید ګرانې په انتظار کښې چې کله نوره هم ګرانه شی نو بیا به ئې خرڅه کړم د دې مزید تفصیل به په کتاب البیوع کښې راشی په مکه مکرمه کښې کر کیله نه کیږی هغه وادی غیر ذی زرع ده هلته د غلې فراوانی نشته نو چې هرکله په عامو ځایونو کښې احتکار یعنی غله جمع کول ممنوع او مکروه دی نو په مکه مکرمه کښې به یقینا سخت مکروه وی چې څنګه په مقدس مقاماتو کښې د نیکو اجر و یرزیات دې نو دغه شان د هغې ځانې د ګناه و بال هم زیات دې په دې وجه ورته الحاد (ظلم او بد دینی) وئیلې شوې ده.

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۴۸) (ضعیف)

(۲) الحاد، الاتعراف عن الحق الي الباطل.

باب فی نبیذ السقایة

باب: (په حاجیانو باندې) د نبیذود څکولوبیان

د سقایة نه مراد سقایة الحاج دې چې د ډیر فضیلت خیز دې چې په قران کریم کښې هم د دې ذکر دې اجمعت سقایة الحاج وعمارۃ المسجد الحرام یعنی په حاجیانو باندې نبیذ څکل اودا خدمت کول، لکه آل عباس به دا خدمت کوو کما تقدم فی باب بیت بمکه لیاالی منی استاذن العباس رسول الله صلى الله عليه وسلم ان یبیت بمکه لیاالی منی من اجل سقایته

[۲۰۲۱] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ: مَا بَالُ أَهْلِ هَذَا الْبَيْتِ يَسْقُونَ النَّبِيذَ وَيَبْنُونَ غَمَرَهُمْ يَسْقُونَ اللَّذِينَ وَالْعَسَلِ وَالسَّوِيقِ، أَمْ بَلَّغَهُمْ أَمْرًا حَاجَةً؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مَا بِنَا مِنْ بَخْلٍ وَلَا بِنَا مِنْ حَاجَةٍ، وَلَكِنْ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَاحِلَتِهِ وَخَلْفَهُ أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، فَقَدَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ، فَأَتَى بِنَبِيذٍ، فَشَرِبَ مِنْهُ وَدَفَعَ فَضْلَهُ إِلَى أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ فَشَرِبَ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَحْسَنُكُمْ وَأَجْمَلُكُمْ"، كَذَلِكَ فَافْعَلُوا، فَتَحْنُ هَكَذَا لَا تُرِيدُ أَنْ نَقُورَ مَا قَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

دېکر بن عبد الله نه روایت دې فرمائی چې یو کس عبد الله بن عباس رضی الله عنه ته اووئیل څه وچه ده چې ستاسو کورنئ والا خلق په نورو خلقو باندې نبیذ (د کجورو شربت) څکوی، اوستاسو تربوران (قریش) په خلقو باندې شوده اوشهد څکوی آیا تاسو بخیلان ئی او که فقیران؟ ابن عباس رضی الله عنه اووئیل مونږ نه بخیلان یو اونه فقیران یو بلکه نبی صلی الله علیه و آله یوه ورځ پخپله اوبه سور وو اوراغي او اسامه بن زید ورپسې شاته ناست وو نبی صلی الله علیه و آله د څکلو اوبه اوغوښتلی نود کجورو شربت ورته پیش کړې شو نبی صلی الله علیه و آله شربت و څکلو اوچه کوم باقی پاتې شو هغه ئی اسامه بن زید ته ورکړو او هغه هم و څکلو ددې نه پس نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل تاسو ډیر به کار اوکړو دا کار هر وخت کوئ، ابن عباس رضی الله عنه اووئیل مونږ نه غواړو چې دا معمول بدل کړو کوم ته چې نبی صلی الله علیه و آله ښه وئیلی دی (یعنی مونږ د نبی صلی الله علیه و آله د تابعدارۍ په وجه باندې خلقو ته د کجورو شربت پیش کوو او کنجوسان او فقیران نه یو).

د حدیث الباب مضمون دا دې چې یو سړی د ابن عباس رضی الله عنه نه سوال اوکړو چې ما بال اهل هذا البيت دې سره اشاره په خپله د ابن عباس د کور والو طرفته ده چې په تاسو خلقو څه اوشو چې تاسو خلق خو حاجیانو باندې صرف نبیذ څکئ (چې معمولی څیز دې) او ستاسو خاندان والا نورو خلقو به د نبیذ په ځانې پی او شهد (لسی) او ستوان څکول (چې ډیر غوره او عمده څیز دې) نو آیا د دې وجه ستاسو بخل دې یا تنگدستی نو په دې باندې ابن عباس رضی الله عنه جواب ورکړو چې نه دا خبره ده او نه هغه بلکه د دې اصل وجه دا ده چې کوم کال باندې نبی صلی الله علیه و آله حج اوکړو نو نبی صلی الله علیه و آله په خپله سورلئ باندې د سوریدو په حالت کښې زمونږ نژدې تشریف راوړو کوم ځانې چې مونږ د سقایة الحاج خدمت کوو (هغه وخت مونږ اتفاقاً په

۱: صحیح مسلم الحج ۱۰ (۱۳۱۶)، (تحفة الأشراف: ۵۳۷۳)، وقد أخرجه: مستند احمد (۲۴۵/۱)، ۲۹۲، ۳۳۶، ۳۶۹، ۳۷۳ (صحیح)

خلقو باندې نبيذ څکړو، نو نبي ﷺ زمونږ نبيذ او څکل او باقی ئې اسامه ته ورکړو او وې فرمائيل احستم واجعلتم کذلک فافعلوا چې دا تاسو ډیر ښه کوئ دغه شان دا کار کوئ لهذا د کوم څيز چې نبي ﷺ تحسین فرمائيلې دې مونږ په هغې کښې څه تغیر کول نه غواړو (ورنه زمونږ دپاره پئ او لسی وغیره څکول څه گران کار نه دې) اصل کښې د صحابه کرامو ﷺ به دا کوشش وو چې ترڅو کیدې شی نو چې مونږ په هغې حال باندې یو چې په کوم حال باندې د نبي ﷺ په زمانه کښې وو اللهم ازقنا اتباعهم وسلوک سیرتهم قال النووی وفيه دلیل علی استحباب الثاء علی اصحاب السقاية وکل صانع جميل قال المنذرى واخرجه مسلم (عون)

باب الإقامة بِمَكَّةَ

باب: په مکه مکرمه کښې د قیام کولو بیان

[۲۰۲۲] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حُمَيْدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ يُسْأَلُ السَّابَّ بْنَ يَزِيدَ: هَلْ سَمِعْتَ فِي الْإِقَامَةِ بِمَكَّةَ شَيْئًا؟ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ الْحَضَرَمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ لِلْمُهَاجِرِينَ: "إِقَامَةُ بَعْدَ الصُّبْرِ ثَلَاثًا فِي الْكُعْبَةِ".

عمر بن عبد العزيز د سائب بن يزيد رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه ایا تا په مکه کښې داوسیدو په حقله څه اوریدلی دی؟ هغه او وئیل ماته ابن الحضرمی وئیلی وی او هغه د نبي ﷺ نه اوریدلی دی چه فرمائيل ئې مهاجرین چه د حج دارانو دادا کولونه فارغ شی نو په مکه مکرمه کښې د دری ورځو پورې قیام کولې شي.

للمهاجرين اقامة بعد الصدر لثلاثا علاء بن الحضرمي رضي الله عنه د نبي ﷺ ارشاد مبارک نقل کوی چې نبي ﷺ او فرمائيل د طواف صدر یعنی طواف وداع نه پس (چې د حج آخری نسک دې) مهاجرین په مکه مکرمه کښې زیات نه زیات درې ورځې حصاریدې شی د دې نه زیات نه د نسائی د روایت الفاظ دا دی یمکث المهاجرين بعد قضاء نسكه ثلاثا په دې حدیث کښې د مهاجرینو نه مراد مطلق مهاجرین نه دی بلکه هغه کسان چې د مکې مکرمې نه ئې مدینې منورې ته هجرت کړې وو د جمهور علماؤ مسلک هم دا دې چې د مهاجرین مکه دپاره دوباره په مکه مکرمه کښې سکونت اختیارول جائز نه دی چې کوم ښار دوی یو ځل د الله تعالی دپاره پریځودلې دې نو اوس دوباره دا اختیارول پکار نه دی په دې کښې د بعضې علماؤ اختلاف دې هغوی دا وائی چې دا حکم د فتح مکه نه قبل وو د فتح مکه نه پس د مهاجرینو دپاره هلته قیام کول جائز شوې وو او د دې حدیث باره کښې دا خلق وائی چې د نبي ﷺ دا ارشاد د هغې وخت او د هغې زمانې دې چې کله د مکې مکرمې نه مدینې منورې طرف ته هجرت کول واجب وو او دا حکم هجرة بعد الفتح منسوخ شوې وو

فانده: په کتاب الصلوة کښې تیر شوې دی چې د جمهورو په نزد د اقامت مده څلور ورځې

(۱) صحيح البخاري/مناقب الأنصار ٤٧ (٣٩٣٣)، صحيح مسلم/الحج ٨١ (١٣٥٢)، سنن الترمذي/الحج ١٠٣ (٩٤٩)، سنن النسائي/تقصير الصلاة ٣ (١٤٥٥)، سنن ابن ماجه/إقامة الصلاة ٧٦ (١٠٧٣)، (تحفة الأشراف: ١١٠٠٨)، وقد أخرجه: مسلم أحمد (٣٣٩/٤، ٥٢/٥)، سنن الدارمي/للصلاة ١٨ (١٢٤٧) (صحيح)

دی که مسافر منزل ته اوری او هلته درې ورځې حصار وی نو بیا به هم مسافر وی او که د خلورو ورځو د قیام نیت او کړی نو د مقیم په حکم کښې به وی په دې مسئله کښې د جمهورو استدلال هم د دې حدیث نه دی

باب الصلاة فی الکعبة

باب: په بیت الله کښې د مونځ کولو بیان

دلته د حدیث الباب پیش نظریو څو امور او مسائل دی (۱) نبی ﷺ د حجة الوداع په موقع باندې بیت الله شریف ته دننه داخل شوې وو که نه؟ (۲) بیت الله شریف ته داخلیدل مستحب و مندوب دی که نه؟ (۳) نبی ﷺ د فتح مکه په ورځ په بیت الله شریف کښې د داخلیدو نه پس مونځ کړې وو که نه؟ (۴) په بیت الله شریف کښې فرض مونځ ادا کول صحیح دی که نه؟

اولني بحث:

دا بحث مونږ سره د باب حجة الوداع نه قبل د یو حدیث لاندې مجملأ تیر شوې دې په جزء حجة الوداع او الابواب والتراجم کښې نې لیکلې دی په دې باندې څو اتفاق دې چې نبی ﷺ د عمرة القضاء په سفر کښې په بیت الله شریف کښې نه وو داخل شوې او په دې باندې هم اجماع ده چې د فتح مکه په موقع باندې نبی ﷺ داخل شوې وو لیکن د حجة الوداع په موقع باندې هم داخل شوې وو که نه؟ نو په دې کښې اختلاف دې ابن قیم، ابن تیمیه او امام نووی صاحب خو ددې نه انکار کړې دې اود ابن سعد، بیهقی او د ابن حبان وغیره راښی دا ده چې داخل شوې وو د سهیلی او ابن الهمام راښی دا ده چې په دې موقع باندې نبی ﷺ بیت الله شریف ته دوه ځله داخل شوې وو یو ځل د داخلیدو نه پس نې په دې کښې مونځ هم او کړو او یو ځل نې مونځ اونکړو اول ځل په یوم النحر کښې داخل شوې وو هغه وخت نې مونځ اونکړو او دویم ځل په صبا داخل شو او مونځ نې هم او کړو

دویم بحث:

د مذاهب اریعه د کتابونو نه دخول بیت او په دې کښې د مونځ مستحب کیدل ثابت دی لیکن حافظ ابن قیم وغیره بعضې علماء د دې د استحباب قائل نه دی په فتح الباری کښې د دې په استحباب کښې نې دا حدیث لیکلې دې عن ابن عباس رضی الله تعالی عنه مرفوعاً من دخل البيت دخل فی حسنة وخرج مغفوراً له رواه ابن خزيمة والبيهقي وهو ضعيف باقی دخول بیت د حج په مناسکو کښې نه دې په دې وجه امام بخاری باب ترلې دې باب من لم يدخل الکعبة او په دې کښې هغوی د ابن عمر رضی الله عنهما فعل ذکر کړې دې چې اگرچه هغوی به کثرت سره حجونه کول لیکن بیت الله شریف ته نه وو داخل شوې دغه شان ابن عباس رضی الله عنهما هم د دخول کعبه قائل نه وو لکه د مسلم شریف په روایت کښې دی هغوی به فرمائیل امرتم بالطواف ولم تؤمروا بدخوله

دریم بحث:

په دې کښې روایات مختلف دی اثباتاً و نفياً حضرت بلال مثبت دې او حضرت ابن عباس

د دې نفی کوي^۱، لیکن حضرت بلال رضی الله عنه خو نبی صلی الله علیه و آله سره بیت الله شریف کښې داخلیدونکو کښې دې لکه څنگه چې په روایاتو کښې د دې صراحت سره ذکر دې او د ابن عباس شمار په داخلیدونکو کښې نه دې په دې وجه ابن عباس د دې نفی نسبت کله خو د اسامه طرفته کوي (چې په داخلیدونکو کښې دې) او کله د خپل رور فضل بن عباس طرفته کوي (حالانکه د فضل دخول په خپله مشکوک دې په مشهور روایتونو کښې نشته) لهذا ترجیح به د حضرت بلال روایت ته وی

څلورم بحث:

امام بخاری هم دا باب ترلې دې باب الصلوة فی الکعبة حضرت شیخ صاحب لیکي مسئله اختلافی ده د ابن عباس نه روایت دې چې په بیت الله شریف کښې مطلقاً مونځ کول صحیح نه دی للزوم الاستدبار وبه جزم بعض اهل الظاهر وابن جریر واصبغ المالکی والجمهور علی الجواز بیا د امامانو په دې کښې اختلاف دې چې هلته صرف نفل مونځ صحیح دې یا نفل او فرض دواړه جائز دی امام مالک و احمد د اول قائل دی او حنفیه و شافعیه د ثانی یعنی د عموم جواز قائل دی

په جوف کعبه او د کعبې په جهت باندې مونځ کله صحیح دي؟

لیکن شافعیه دا وائی چې په بیت الله شریف کښې اگرچه ټولو طرفونو ته مونځ کولې شی لیکن د باب کعبه طرفته مخ کول او مونځ کول هغه وخت صحیح دی چې کله باب کعبه بند وی کهلاؤ نه وی یا کم از کم د هغې چوکېت مخامخ وی چې تقریباً یو گز پورته وی دې دپاره چې د عمارت کعبه استقبال وی صرف فضاء نه وی نوره هم مسئله د هغوی په نزد د کعبې د جهت ده چې په دې باندې به مونځ هغه وخت صحیح وی چې کله د مونځ کوونکي مخامخ د جهت منډیر وی (هغه دیوال چې راوتلې غونډې وی) ورنه نه کیږي.

۱) او دواړه روایتونه د صحیحین دی، د ابن عمر رضی الله عنهما په روایت کښې خو داسې د چه ما د بلال رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه (هل صلي فيها رسول الله صلي الله عليه وسلم قال نعم)، او د ابن عباس رضی الله عنه په یو روایت کښې خو داسې دی (ان رسول الله صلي الله عليه وسلم كبر لي نواحيه ولم يصل فيه)، یعنی هغه داخلیدو سره هلته صرف تکبیر او کړو مونځ نه دې کړي. (صحیح بخاری) او په یو روایت کښې دی (اخبرني اسامة بن زيد ان النبي صلي الله عليه وسلم لما دخل البيت دعا لي نواحيه كلها ولم يصل فيه) (صحیح مسلم) دا ټول روایات د فتح مکه په موقع دی، د رسول الله صلی الله علیه و آله سره په بیت الله شریف کښې، اسامه، بلال، عثمان بن طلحه الجمهیی داخل شوي وو، لکه چه په روایاتو کښې د دې تصریح ده، ابن عمر رضی الله عنهما خو دا فرماني چه ما د بلال نه تپوس او کړو، چه ایا رسول الله صلی الله علیه و آله مونځ او کړو، هغه او فرمانيل او مونځ نه او کړو، او ابن عباس داسې فرماني: ماته اسامه او نبیل چه هغه هلته مونځ اونکړو، حافظ فرماني په دې دواړو کښې امام نووی وغیره داسې جمع فرمانيلې دي چه کله دا حضرات بیت الله ته داخل شو نو په دعا کښې مشغول شو، اسامه رسول الله صلی الله علیه و آله اولیدو چه هغه دعا کوي نو هغه هم په دعا کښې مصروف شو په یو گوټ کښې، او حضور په بل گوټ کښې وو، نبی علیه السلام چه د دعاء نه فارغ شو نو مونځ نه هم او کړو چه دې مونځ لږه بلال رضی الله عنه اولیدل ځکه چه هغه ورته نژدې وو او اسامه رضی الله عنه اونه لیدلو ځکه چه هغه لرې وو او په دعاء کښې مشغول وو، او د دروازي د بندیدلو په وجه هسې هم لږه تیاره وی په دې وجه اسامه رضی الله عنه د مونځ نفی او کړه.

(کذا فی الفتح جلد ۳ ص ۳۷۱)

د بخاری شریف شارحینو دا مسئله په ترجمه البخاری باب اغلاق البيت لاندې لیکلې ده

[۲۰۲۳] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "دَخَلَ الْكَعْبَةَ هُوَ وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ الْحَجَبِيُّ وَبِلَالٌ فَأَغْلَقَهَا عَلَيْهِ فَمَكَثَ فِيهَا"، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: فَسَأَلْتُ بِلَالَ بْنَ الْحَارِثِ خَرَجَ: مَاذَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: جَعَلَ عُمُودًا عَنْ يَسَارِهِ وَعُمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ وَثَلَاثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ، ثُمَّ صَلَّى.

د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي - فرماني چه رسول الله صلی الله علیه و آله بیت الله شریف ته راغی . اودهغه سره اسامه بن زید او بلال بن رباح عثمان بن و طلحه رضی الله عنهم وو هغوی دروازه بنده کړه اوهم دلته اودریدل عبد الله وائی ماد بلال رضي الله عنه نه تپوس او کړو نبی صلی الله علیه و آله چه کله تشریف د یورو نوایا خه عمل ئې کړې وو؟ هغه او فرمائیل چه یوه ستن ئې دخان نه بنی طرف ته کړه او بله ستن ئې م دخان نه گس طرف ته کړه اودری ستنی ئې دخان نه شاته کړی او په دغه وخت کښې بیت الله شریفی په شپږو ستنو ولاړ وو او دوه رکعته مونځ ئې وکړو . ان رسول الله صلی الله علیه وسلم دخل الکعبة نبی صلی الله علیه و آله سره کعبې مبارکې ته دا درې حضرات داخل شو اسامه، بلال، عثمان بن طلحه او د مسلم په روایت کښې دی ولم یدخل معهم احد چې د دې دریو نه علاوه بل څوک نه وو لیکن د نسائی په روایت کښې د فضل بن عباس هم اضافه ده دا عثمان به طلحه حجبی دې کلید بردار د خانه کعبې دا نسبت د حجابة البيت طرفته دې (د بیت الله دربارنی) دا بندول او کهولاول او دوی اهل بیت ته حجه وئیلې شی د مسلم په روایت کښې دی نبی صلی الله علیه و آله د دوی نه د فتح مکه په ورځ د کعبې مبارکې چابی طلب کړه دوی خپلې مور ته ورغلل د چابې اخستلو دپاره (چې نوم ئې سلافه وو) هغوی د ورکولو نه انکار او کړو هغوی اووې چې که خپل خیر غواړی نو چابی دې ورکړی ورنه ماسره دا توره ده هغې فوراً چابی ورکړه دوی هغه راوړه او نبی صلی الله علیه و آله ته ئې ورکړه او د کعبې مبارکې دروازه ئې کهولاول کړه امام نووی په شرح مسلم کښې لیکي عثمان بن طلحه خالد بن الولید سره صلح حدیبیه په زمانه کښې اسلام راوړو او دوی په فتح مکه کښې شریک شو حضور صلی الله علیه و آله دوی ته او شیبه بن عثمان بن ابی طلحه (۲) ته د کعبې چابی ورکړه او وې

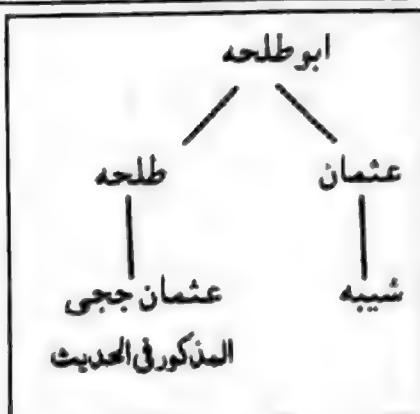
(۱): صحيح البخاري/ الصلاة ۳۰ (۳۹۷)، ۸۱ (۴۸۶)، ۹۶ (۵۰۴)، التهجد ۲۵ (۱۱۶۷)، الحج ۵۱ (۱۵۹۸)، الجهاد ۱۲۷ (۲۹۸۸)، المغازي ۴۹ (۴۲۸۹)، ۷۷ (۴۴۰۰)، صحيح مسلم/ الحج ۶۸ (۱۳۲۹)، سنن النسائي/ المساجد ۵ (۶۹۳)، القبلة ۶ (۷۵۰)، الحج ۱۲۶ (۲۹۰۸)، ۱۲۷ (۲۹۰۹)، سنن ابن ماجه/ المناسك ۷۹ (۳۰۶۳)، (تحفة الأشراف: ۲۰۳۷، ۸۳۳۱)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/ الحج ۴۶ (۸۷۴)، موطا امام مالك/ الحج ۶۳ (۱۹۳)، مسند احمد (۳۳/۲، ۵۵، ۱۱۳، ۱۲۰، ۱۳۸، ۱۲/۶، ۱۳، ۱۴، ۱۵)، سنن الدارمي/ المناسك ۴۳ (۱۹۰۸) (صحيح)

(۲) دا شیبه د عثمان بن طلحه ابن العم (د تره خوي) دې، خپل خوي ئې نه دې، یو د یو رور اولاد دې، دویم د بل رور، افاده الحافظ فی الفتح، ما په بعضې شروحاتو کښې لیکلې دی چه دا عثمان بن طلحه الحجی لاولد وو (خوي ئې نه وو) په دې وجه ددوی نه پس د کعبې چابیاني د شیبه په حصه کښې راغلې وې، په دې وجه اوس دغه کلید برادران ته شیبین وئیلې شی، والله تعالی اعلم.
ددوی سلسله نسب داسي ده: ددې نقشي نه معلومیږي چه شیبه بن عثمان

فرمائیل خذوها یا بنی ابی طلحة خالدة تالدة لا یزعهما منکم الا ظالم (واخلی سنبهال کړی دا چایی ای د ابوطلحه اولاده همیشه دپاره به څوک دا نه اخلی ستاسو نه مگر هغه سرې چې څوک ظالم وی، قاضی عیاض رحمه الله صاحب فرمائی چې علماؤ لیکلې دي چې دا چایی د هغوی حق دي او حصه ده دا د هغوی نه اخستل جائز نه دي دا ولایت د بیت الله شریف د حضور صلی الله علیه و آله له طرفه هغوی ته ملاؤ شوې دي^۱) د دي نه پس به د هغوی په اولاد کښې باقی وی ترڅو چې په دنیا کښې موجود وی او د دي خدمت صلاحیت په کښې موجود وی والله تعالی اعلم

جعل عموداً عن یساره وعمودین عن یمینه په دي سلسله کښې په روایاتو کښې شدید اختلاف دي د صحیحینو روایات او فتح الباری په کتلو سره سمجه ته دا خبره راځي چې زیات ترد صحیحینو په روایاتو کښې بین العمودین الیمانیین یا بین العمودین المقدمین دي او د بخاری په یو روایت کښې عموداً عن یساره و عمودین عن یمینه دي او دغه شان دلته په ابوداؤد کښې دي په دي روایاتو کښې خو څه خاص اشکال نشته په دي وجه مونږ وایو اگرچه ښی طرفته دوه ستنې وې او گس طرفته یوه لیکن د دي باوجود بین العمودین وئیل صحیح دي په دي طور چې ښی طرفته چې یو بله ستن وه د هغې صرف ذکر حذف شوې دي نفی ئې نه ده کړې لیکن د مسلم په یو روایت کښې چې داسې دي جعل عمودین عن یساره وعموداً عن یمینه دا قابل اشکال خامخا دي حافظ په فتح الباری جلد ۱ ص ۴۷۸ کښې امام دارقطنی نه نقل کړې دي چې اکثر روایانو د امام مالک نه عموداً عن یمینه وعموداً عن یساره نقل کړې دي او اسماعیل د امام مالک نه عموداً عن یساره وعمودین عن یمینه نقل کړې دي (کما فی رواية البخاری وابی داؤد) او یحیی بن یحیی نيسابوری د هغوی نه د دي عکس نقل کړې دي عمودین عن یساره وعموداً عن یمینه (کما فی رواية المسلم) لیکن د اسماعیل متابعت کوونکی اکثر دي د یحیی په مقابله کښې په دي وجه امام بیهقی د اسماعیل روایت ته ترجیح ورکړې ده حاصل دا چې د مسلم دا روایت مرجوح دي والله سبحانه وتعالی اعلم

وكان البيت يومئذ على ستة اعمدة د یومئذ نه معلومېږي چې روستو بیا د دي په آبادی کښې

سهم.....د عثمان بن طلحه الحجی د تره څوې دي، دا شيبه هم صحابی دي او دده د پلار عثمان اسلام ثابت نه دي، بلکه هغه په جنگ احد کښې مړ کړې شو. كما في البذل.

^۱ یعنی اگرچه دا عهده او ولایت کوم چه حجابة البيت او سدانة البيت سره تعبیر کولې شی هغه خلکو ته دمخکښې نه حاصل وو لیکن حضور صلی الله علیه و آله دا برقرار اوساتله او مضبوطه نې کړه.

تغیر واقع شوې وو لکه ملاعلی قاری رحمۃ اللہ علیہ لیکي چې اوس په بیت الله شریف کښې دننه صرف درې ستنې دي

[۲۰۲۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ إِسْحَاقَ الْأَذْرَمِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مَالِكٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، لَمْ يَذْكُرِ السَّوَارِي، قَالَ: ثُمَّ صَلَّى وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ ثَلَاثَةُ أَذْرُعٍ.

د مالک په روایت کښې دستنو ذکر نشته اونبې عليه السلام مونځ او کړو دبیت الله شریف نه درې لاسه نه وروسته په مونځ ودریدو،

[۲۰۲۵] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَى حَدِيثِ الْقَعْنَبِيِّ، قَالَ: وَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى.

نافع د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما نه او هغه د نبی عليه السلام نه دقنعي دروایت په شان روایت نقل کښې کړې دي او دا اضافه ئې په کښې کړې ده چې هغه او وئیل زمانه هیر شو چې تپوس ترې او کړم چې خومره مونځ ئې وکړو.

[۲۰۲۶] (۳) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَفْوَانَ، قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: كَيْفَ صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ دَخَلَ الْكَعْبَةَ؟ قَالَ: "رَكْعَتَيْنِ".

د عبد الرحمن بن صفوان نه روایت دي فرمائي چې عمر بن الخطاب رضي الله عنهما ته مې او وئیل نبی عليه السلام چې کله کعبې ته داخل شو نوڅه عمل ئې وکړو؟ هغه او وئیل دوه رکعت ه مونځ ئې وکړو.

[۲۰۲۷] (۴) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ أَبِي الْحَجَّاجِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَمَرَ بِمَا قَدْ خَرَجَتْ، قَالَ: فَأَخْرَجَ صُورَةَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَفِي أَيْدِيهِمَا الْأَزْلَامُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قَاتِلْهُمْ اللَّهُ، وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمُوا مَا اسْتَقْبَلُوا بِمَا قَطُّ"، قَالَ: ثُمَّ دَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِيهِ وَفِي زَوَايَاهُ، ثُمَّ خَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ.

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما نه روایت دي کله چې نبی عليه السلام مکې ته راغې نو کعبې ته د داخلیدلو نه ئې انکار وکړو ځکه چې په هغې کښې دبتانو تصویرونه موجود وو نبی عليه السلام حکم او کړو او هغه تصویرونه بهر او ویستل شول اوبیاد ابراهیم عليه السلام اود اسماعیل عليه السلام تصویرونه هم بهر وویستل شول اود دوی په لاسونو کښې غشی وونبې عليه السلام او فرمائیل الله دی دوی هلاک کړی په الله قسم دوی ښه پوهیدل چې هغوی کله په غشوباندې تقسیم نه دي کړې راوی وائی بیانی کعبې ته داخل شو او د کعبې په گوټونو کښې ئې دالله اکبر اواز وکړو او مونځ ئې وکړو.

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۲۰۳۷، ۸۳۳۱) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم (۲۰۲۳)، (تحفة الأشراف: ۲۰۳۷) (صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۵۹۰)، وقد أخرجه: (حم ۴۳۰/۳، ۴۳۱) (صحيح)

(۴): صحيح البخاري/ الصلاة ۳۰ (۳۹۷)، وأحاديث الأنبياء ۸ (۳۳۵۱)، والحج ۵۴ (۱۶۰۱)، والمغازي ۴۸ (۴۲۸۸)، (تحفة الأشراف: ۵۹۹۵)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/ الحج ۶۸ (۱۳۲۹)، سنن النسائي/ المناسك ۱۳۰ (۲۹۱۶)، مسند أحمد (۱/ ۳۳۴، ۳۶۵) (صحيح)

لما قدم مكة ابي ان يدخل البيت دا د فتح مکه واقعه ده يعنى په دغه ورځ باندې نبي ﷺ هغه وخت پورې بيت الله شريف ته دننه نه وو داخل شوې چې ترڅو د هغې نه بتان نه وو راويستلې شوې پس دغه ټول څيزونه بهر راوغورزولې شو (دغې خبيشانو په دغې بتانو کښې دوه تصويران د حضرت ابراهيم او حضرت اسماعيل عليهما السلام په نوم سره هم جوړ کړې وو) گويا دغه د دې دواړو انبياء کرامو تصويران وو، او د دې دواړو په لاسونو کښې هغوی ازلام (۱) (دا د زلم جمع ده د دې تفسير په اقلام سره کوی يا قداح سره يعنى تراشلې شوې لرگي د غشي د لرگو په شان، ورکړې وو) گويا دې دواړو حضراتو هم د دې قلمونو په ذريعه سره خپل قسمت معلومولو د اهل جاهليت په شان، د دې په ليدلو سره نبي ﷺ او فرماښل الله تعالى دې دوی هلاک کړي په خپله هم دوی ته د دې خبرې يقين دې چې دې دواړو کله هم په دې غشو سره قسمت آزمائي نه ده کړې (ليکن د دې باوجود هم دې خلقو د دوی په لاسونو کښې دا ازلام او اقلام ورکړې دي)

باب الصلاة في الحجرة

باب: په حطيم (کښې د مونځ کولو) بيان

[۲۰۲۸] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ اُمِّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، اَنَّهَا قَالَتْ: كُنْتُ اُحِبُّ اَنْ اَدْخُلَ الْبَيْتَ فَاُصَلِّيَ فِيهِ، فَاَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيَّ فَأَدْخَلَنِي فِي الْحِجْرِ، فَقَالَ: "صَلِّي فِي الْحِجْرِ إِذَا أَرَدْتَ دُخُولَ الْبَيْتِ، فَإِنَّمَا هُوَ قِطْعَةٌ مِنَ الْبَيْتِ، فَإِنْ قَوْمَكَ اقْتَصَرُوا حِينَ بَنَوْا الْكُعْبَةَ فَأَخْرَجُوهُ مِنَ الْبَيْتِ".

دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روایت دې: فرمائي چه زما دا خواهش وو چه بيت الله ته لاړه شم نه اومونځ په کښې او کرم نو يو ځل نبي ﷺ دلاس نه اونيولم او حطيم ته ټي داخل کړم او راته ټي او فرماښل کله چه بيت الله ته داخلیدل او غواړي د نوپه حطيم کښې مونځ او کړه ځکه چه حطيم دبیت الله يوجزه دې اوستا قوم (قریش) دبیت الله په جوړولو کښې کوتاهی کړی ده ته دا کوتاهی دبیت الله نه اوباسه.

(۱) په هغې کښې په يو باندې ليکلي وو (العل) او په يو باندې (لا تفعل) او يو خالي غشي چه په هغې باندې ليکلي شوې نه وو دا ازلام سادن (خادم بيت الله) په لاس کښې وه چه کله به چاته څه حاجت وو سفر وغيره يا واده يا بل څه کار او دا معلومول غوښتل چه ماله دا کار کول پکار دي يا نه؟ نو هغه به دې کاهن ته راغلو او هغه به به ټي ونيل چه ته زما قسمت معلوم که چه ايا ماله دا کار کول پکار دي يا نه؟ دا کار زما په حق کښې بهتر دي يا نه؟ نو په دې باندې به هغه ټوله ورځ قرعه اندازی کوله، که په هغې کښې به (العل) راوتلو نو هغه کار به ټي کولو او که (لا تفعل) به راوتلو نو هغه کار به ټي نه کولو، او که خالي غشي به راوتلو نو بيا به ټي دوباره قرعه اندازی کوله او بيا به ټي هم دغه شان کول، هغه خلقو ډير نامعلوم څيزونو د معرفت ذريعه هم دا طريقه جوړه کړې وه ډير نژاعی مسائل هم دغه شان حل کيږي. لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم.

(۲) سنن النسائي للحج ۱۲۹ (۲۹۱۵)، سنن الترمذي للحج ۴۸ (۸۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۶۱)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للحج ۴۲ (۱۵۸۳)، وأحاديث الأنبياء ۱۰ (۳۳۸)، وتفسير سورة البقرة ۱۰ (۴۴۸۴)، والتمني ۹ (۷۲۴۳)، صحيح مسلم للحج ۶۹ (۳۹۸)، سنن ابن ماجه للمناسك ۳۱ (۲۹۵۵)، موطا امام مالك للحج ۳۳ (۱۰۴)، مسند احمد (۶۷/۶، ۹۲، ۹۳)، سنن الدارمي للمناسك ۴۴ (۱۹۱۱) (حسن صحيح)

باب فی دخول الکعبه

باب: په کعبه کښې د داخلیدو بیان

[۲۰۲۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا وَهُوَ مَسْرُورٌ يُمَدِّجُ إِلَى وَهُوَ كَبِيبٌ، فَقَالَ: "إِنِّي دَخَلْتُ الْكَعْبَةَ، وَلَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا دَخَلْتُهَا، إِنِّي أَخَافُ أَنْ أَكُونَ قَدْ شَقَقْتُ عَلَى أُمَّتِي".

دام المومنین عائشہ رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ زما دځوانه روان شوپه داسې حال کښې چه خوشحاله ووخوچه کله واپس راغی نو غمژن ښکاره کیدو، نو په دې وخت کښې ئې او فرمائیل بیت الله ته داخل شوم که چرې ماته مخکښې ددې خبرې علم وې کوم چه ماته اوس حاصل شونوزه به ورته نه وم داخل شوې زما سره دا اندېښنه ده چه زما امت ته مشکلات پېښ نشی بیت الله ته په داخلیدو کښې.

تشریح: قوله: عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم خرج من عندها وهو مسرور الخ :

د دې حدیث حواله مونږ سره د دې نه قبل چې دا بحث کوم ځانې تیر شوې دې چې حضور ﷺ د حجة الوداع په موقع باندي بیت الله شریف ته داخل شوې وو که نه؟ د دې حدیث مفهوم دا دې حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی نبی ﷺ زما د ځوانه تشریف یووړو په داسې حال کښې چې نبی ﷺ خوشحاله او راضی وو د دې نه پس چې کله واپس شو نو بیا خفه او غمژن وو (او د غم وجه ئې دا بیانکړه) چې زه بیت الله شریف ته داخل شوې ووم لیکن کومه خبره چې زما ذهن ته د دننه تلو نه پس راغله که دا خبره د دننه تلو نه مخکښې زما ذهن ته راغلې وې نو زه به نه ووم داخل شوې او هغه خبره دا ده چې ما په خپلو داخلیدو سره خپل امت په مشقت کښې واچوو (ځکه چې اوس به ټول خلق زما په اتباع کښې د داخلیدو کوشش کوی او په مشقت کښې به پریوځي).

آیا نبی علیه السلام د حجة الوداع په موقع باندي بیت الله شریف ته داخل شوې وو؟

چې کوم خلق د دې خبرې قائل دی چې نبی ﷺ د حجة الوداع په موقع باندي بیت الله شریف ته داخل شوې وو نو هغوی د دې حدیث نه استدلال کوی چې په دې باندي خو د ټولو خلقو اتفاق دې چې نبی ﷺ د هېڅ یو عمرې په سفر کښې بیت الله شریف ته نه وو داخل شوې او په دې باندي هم اتفاق دې چې په فتح مکه کښې داخل شوې وو په روایاتو کښې د دې تصریح موجود ده اوس پاتې شو دا روایت په دې کښې څه تصریح نشته چې دا د کوم وخت واقعه ده د فتح مکه یا د حجة الوداع لیکن په فتح مکه باندي محمول کول خلاف ظاهر دی ځکه چې په دې سفر کښې عائشہ رضی اللہ عنہا د نبی ﷺ سره نه وه او په حجة الوداع کښې ورسره وه باقی دا احتمال کیدې شی چې دا واقعه د فتح مکه وی او مطلب دا دې چې کله نبی ﷺ د سفر نه مدينې منورې ته واپس تشریف راوړو نو هغه وخت حضور

(۱) سنن الترمذي/الحج ۴۵ (۸۷۳)، سنن ابن ماجه/المناسك ۷۹ (۳۰۶۴)، تحفة الأشراف: (۱۶۲۳۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۷/۸) (ضعيف)

ﷺ حضرت عائشه ته دا خبره اوفرمائيله بالکل خلاف ظاهر ده ځکه چې د نبی ﷺ دا سفر مبارک د ډيرو خوشحاليو باعث وو په دې کښې دوه عظيم الشانه فتح او شوي يو فتح مکه او دويمه فتح حنين او تقريباً د نبی ﷺ دوه مياشتې په دې سفر کښې خرچ شوي بيا د دخول کعبه دا غم په دې ټولو خوشحاليو باندې څنگه غالب راغې بلکه صحيح دا ده چې نبی ﷺ په مکه مکرمه کښې د عائشې نه پاسيدلو او حرم ته ئې تشریف يور و او په بيت الله شريف کښې داخل شو بيا چې يو څو گهنتې پس واپس شو او بي بي عائشې ته راغې نو هغه وخت ئې ورته دا خبره اوکړه په دې صورت کښې دا واقعه د حجة الوداع کيدې شې (جزء حجة الوداع وبذل المجهود)

[۲۰۳۰] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، وَسَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورِ الْحَجَبِيِّ، حَدَّثَنِي خَالِي، عَنْ أُمِّ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ الْأَسْلَمِيَّةَ، تَقُولُ: قُلْتُ لِعُثْمَانَ: مَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ دَعَاكَ؟ قَالَ: قَالَ: "إِنِّي نَسِيتُ أَنْ أَمُرَكَ أَنْ تَخْتِمَ الْقُرْنَيْنِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ فِي الْبَيْتِ شَيْءٌ يَشْغَلُ الْمُصَلِّيَ"، قَالَ ابْنُ السَّرْحِ: خَالِي مُسَافِعُ بْنُ شَيْبَةَ.

منصور وائی چه ماته زما ماما زما د مورنه روایت بیان کړې دی هغې وئیل چه داسلمیه رضی الله عنه نه مې اوریدلی دی وئیل ئې چه ما عثمان بن عفان رضی الله عنه ته وئیل نبی ﷺ چه ته غوښتلی وې نوڅه ئې درته وئیل: عثمان رضی الله عنه وئیل نبی ﷺ راته اوفرمائیل چه ماتاته د داخبره کول هیرکړی وو چه دهغه گي ښکرونه پټ کړئ (کوم گډه چه داسماعیل رضی الله عنه د ذبح کیدوپه وخت کښې جبرئیل رضی الله عنه راوړی وو) ددې دپاره چه په کعبه کښې هیڅ یو داسې شی پاتې نشی کوم ته چه دمونځ په وخت کښې توجه ورگرځی ځکه چه په دې سره په خشوع کښې فرق راځي. ابن السرح وئیلی دی چه زما د ماما نوم مسافع بن شیبه وو.

عَنْ مَنْصُورِ الْحَجَبِيِّ.. الخ: دا منصور، شیبه بن عثمان حجبی (کلید بردار) چې د دۀ ذکر پورته شوي دې نمسې دې (په دې وجه دې هم حجبی شو) وائی چې ماته زما ماما بیان اوکړو زما د مور نه نقل کونکې وو د منصور مور صفیه بنت شیبه ده او وړاندې په روایت کښې راځي چې د دوی د ماما نوم مسافع دې په دې کښې اشکال دې هغه دا چې ماما خو د مور رور ته وائی نو مسافع به ئې هغه وخت مامام وې چې کله داد منصور د مور رور وو حالانکه داسې نه ده بلکه مسافع د هغه د مور خورې دې لهذا دۀ ته ماما وئیل مجاز دې (بدل)

قلت لعثمان ما قال لك رسول الله صلى الله عليه وسلم: اسلميه داسې وائی ما د عثمان بن طلحه الحجبی نه دا تپوس اوکړو چې حضور ﷺ د بیت الله شريف نه بهر راتللو سره تاسو ته څه خبره کړې وه هغوی جواب راکړو چې نبی ﷺ ماته دا فرمائیلې وو چې کله زۀ په بیت الله کښې دننه ووم نو دا خیال راته شوې وو چې تاسو به داسې وایم چې دا په بیت الله شريف کښې چې کوم دوه ښکري اویزاند دی نو دا په څۀ څیز سره پټ کړئ لیکن بیا رانه هیر شو او تاسو ته مې اونه وئیل لهذا اوس وایم چې دا پټ کړئ داسې وئیلې شې چې دا دوه ښکري د هغې گډه دی چې کوم د جنت نه د حضرت اسماعیل رضی الله عنه په فدیۀ کښې راوړلې

شوي وو چونکه يو تاريخي څيز وو په دې وجه به دا هغه وخت په بيت الله شريف کښې محفوظ کړې شوي وي والله تعالى اعلم (۱)

باب في مال الكعبة

باب: په کعبه کښې د دفن کړي شوي مال بيان

په بيت الله شريف کښې دننه د صندوق په شکل کښې يو غار وو (بعضو د دې نه تعبير په کوهي سره کړې دې) د اسلام نه مخکښې هميشه چې په بيت الله شريف باندې کوم منځني کړې شوي وي (هدايا) نو هغه به په دې کوهي کښې محفوظ کولې شوي چې د هغې مقدار ښکاره خبره ده چې څومره زيات شوي به وو

[۲۰۳۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَغْدَادِيُّ، عَنْ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ وَاصِلِ الْأَحْدَبِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ شَيْبَةَ يَعْنِي ابْنَ عُثْمَانَ، قَالَ: "قَعَدَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي مَقْعَدِكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ، فَقَالَ: لَا أُخْرِجُ حَتَّى أَقْسِمَ مَالَ الْكَعْبَةِ، قَالَ: قُلْتُ: مَا أَنْتَ بِفَاعِلٍ، قَالَ: لِمَ قُلْتُ؟ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَرَأَى مَكَانَهُ وَأَبُوبَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُمَا أَحْوَجُ مِنْكَ إِلَى الْمَالِ فَلَمْ يُخْرِجَاهُ، فَقَامَ فَخَرَجَ."

شفيق د شيبه يعني ابن عثمان نه روايت کوي فرمائي چې شيبه راته او وئيل ستادناستی په دې ځای باندې عمر بن الخطاب رضي الله عنه ناست وواو وئې فرمائيل ترهغې پورې به اونه اوځم ترڅو پورې چې مې په کعبه کښې دفن شوي مال تقسيم کړي نه وي راوي وائي ماورته وئيل چې داسې به ونکړي هغه وئيل ولي نه خامخابه ئې کوم راوي وائي ماورته بيا وئيل چې داسې به ونکړي هغه وئيل ولي؟ ماورته وئيل چې نبی صلي الله عليه وسلم او ابوبکر رضي الله عنه هم داځای ليدلي وو او هغوی ستانه زيات محتاج وو مال ته او هغوی نه دي راويستلي، راوي وائي چې پاڅيدو او را اوئي ويستلو.

قعد عمر بن الخطاب في مقعدك الذي انت فيه او د صحيح بخاري الفاظ داسې دي قال جلست مع شيبه على الكرسي في الكعبة شفيق وائي زه يو ورځ شيبه (۳) سره په کعبه شريفه کښې په کرسئ باندې ناست ووم نو شيبه ماته بيان اوکړو چې يو ورځ حضرت عمر رضي الله عنه ماسره دلته په کعبه کښې دغه شان ناست وو څنگه چې ته اوس ماسره ناست ئې نو هغوی يعني عمر رضي الله عنه ماته او فرمائيل لا اخرج حتى اقسام مال الكعبة (۴) چې زه به د دې ځانې نه هغه وخت پورې نه اوځم چې ترڅو زه دا مال کعبه په ضرورت مندو کښې تقسيم نه کړم (ځکه چې

(۱) حضرت شيخ رحمه الله په حاشيه د بذل کښې ليکلي دي په حواله د حيوة الحيوان چې دا ښکړې هغه وخت سوزيدلي وي کوم وخت چې حاج په عبد الله بن الزبير رضي الله عنه باندې په مکه حمله کړې وه.

(۲) صحيح البخاري الحج ۴۸ (۱۵۹۴)، والاعتصام ۲ (۷۲۷۵)، سنن ابن ماجه للناسك ۱۰۵ (۳۱۱۶)، تحفة الأشراف: ۴۸۴۹، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱۰/۳) (صحيح)

(۳) دا شيبه، وهي شيبه بن عثمان الحجبي رضي الله عنه دې، دچا ذکر چې اوس نژدې تير شوي دي.

(۴) اود صحيح بخاري الفاظ دادې: فقال لقد هممت ان لا ادع فيهما صفراء ولا بيضاء، د صفراء او بيضاء نه مراد سره زر اوسپين زردی، دراهم او دنانير.

دا مال د ډیر وخت نه دغه شان فضول پروت دې د دې نه ښه خبره دا ده چې دا په مسلمانانو کښې تقسیم کړې شی دې دپاره چې په کار راشي، قلت ما انت بفاعل شیهه وائی چې په دې باندې ما حضرت عمر رضی الله عنه ته اووې چې تاسو دا کار هیڅکله هم نه شئ کولې هغوی اوفرمائیل چې ولې نه ازه به تې خامخا کوم ما بیا دا عرض اوکړو چې تاسو دا کار نه شئ کولې هغوی تپوس اوکړو چې آخر څه وجه ده؟ زه تې ولې نه شم کولې؟ ما ورته عرض اوکړو چې ځکه چې ستاسو نه مخکښې نبی صلی الله علیه و آله او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته هم د دې مال معلومات وو لیکن په هغوی دواړو کښې یو کس هم دې مال ته د دې ځانې نه حرکت ورنکړو حالانکه د هغوی په زمانه کښې د دې مال حاجت د دې وخت نه زیات وو

فقام فخرج شیهه وائی چې عمر رضی الله عنه زما د دې خبرې په اوریدو سره فوراً اودریده او لاړلو د دې نه پس په صحیح بخاری کښې دی عمر اوفرمائیل هما المرآن اقتدی بهما چې دا دواړه واقعی داسې شخصیات دی چې ماته د دوی اقتداء کول دی ابن بطال شارح د بخاری فرمائی چې حضور صلی الله علیه و آله دا مال ځکه اونه چیرلو چې دغه مال گویا د بیت الله دپاره وقف وو چې په هغې کښې څه تغیر او تصرف کول جائز نه وو لیکن حافظ دا تعلیل رد کړې دې او وائی چې ظاهره دا ده چې نبی صلی الله علیه و آله په دې مال کښې تصرف د قریش د دلداري او د رعایت په وجه اونکړو لکه څنگه چې د بیت الله شریف دتعمیر و بناء قواعد ابراهیمی باندې د قریشو رعایت نه وو کړې لکه څنگه چې په حدیث کښې د دې تصریح ده >

قال الحافظ ویؤیده ما وقع عند مسلم فی بعض طرق حدیث عائشة فی بناء الکعبة لولا ان قومک حدیث عهد بکفر لانفقت کنز الکعبة فی سبیل الله

[۲۰۳۲] (۱) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْنِ الطَّائِفِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ الزُّبَيْرِ، قَالَ: لَمَّا أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ لَيْلَةٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا عِنْدَ السِّدْرَةِ وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَرَفِ الْقَرْنِ الْأَسْوَدِ حَدَّوْهَا، فَاسْتَقْبَلَ نَجْبًا بِمَهْرَةٍ، وَقَالَ مَرَّةً: وَإِيَّاهُ، وَوَقَفَ حَتَّى انْقَفَى النَّاسُ كُلُّهُمْ، ثُمَّ قَالَ: "إِنَّ صَيْدَوَ وَوَعِصَاهُ حَرَامٌ مُحَرَّمٌ لِلَّهِ"، وَذَلِكَ قَبْلَ نُزُولِهِ الطَّائِفَ وَجِصَارَةَ لِثَقِيفٍ.

دزبیر بن العوام رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره دلیه مقام نه راغلو، کله چه مونږ دبیری ونې ته راورسیدو نونبې صلی الله علیه و آله دقرن اسود غرسره اودریدو اوخپل نظر ئې نخب مقام ته ورستون کړواو اودریدو اوخلق هم اودریدل او اوئی فرمائیل چه د وج (یوځناوردې) ښکارکول اودده هډوکی حرام دی اوحرام کړی شوی دی دالله تعالی دپاره اوداد دهغه دطائف ته دتلونه اودبنو ثقیف دمحاصره کولونه مخکښې خبره ده.

تشریح: قوله: عن الزبير قال لما اقبلنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من ليل

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۶۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱/۱۶۵) (ضعيف)

د حدیث مبارک شرح:

لیه په طائف کښې یو وادی ده یا غر دې القرن الاسود دا یو غر دې او نخب دا هم په طائف کښې یو وادی ده حضرت زبیر فرمائی چې کله مونږ راتلو د نبی ﷺ سره د مقام لیه نه ده غزوه حنین نه د راتلو او طائف طرفته د تلو د وخت خبره ده، نو چې مونږ کله د بیرې یو اونې سره نژدې وو نو هلته نبی ﷺ اودریدو د قرن اسود په جانب کښې د هغه بیرې د اونې په خوا کښې نو هلته نبی ﷺ حصار شو او وادی نخب ټپي د خپل نظر مخامخ کړه او ټول خلق هم دلته اودریدل د نبی ﷺ په اتباع کښې

غرض دا چې نبی ﷺ دلته حصار شو او دا ارشاد ټپي او فرمائیلو ان صیدوج وعضاهه حرام محرم لله تعالی چې د مقام وج ښکار او د هغې خاردار اونې ټول حرام دی د الله تعالی دپاره، یعنی څنگه چې الله تعالی د حرم مکه ښکار وغیره حرام کړې دې نو دغه شان حال د مقام وج هم دې چې د دې ښکار وغیره هم حرام دې

آیا وج طائف د حرم په حکم کښې دي؟

وج په طائف کښې د یو مقام نوم دې د دې حدیث شریف نه معلومه شوه چې د مقام وج هم هغه حکم دې چې کوم د حرم مکه دې لکه د شافعیه مسلک دا دې لیکن په دې کښې او په حرم مکه کښې فرق دا دې چې د حرم په ښکار کښې جزاء او ضمان واجب دې او په دې کښې جزاء او ضمان واجب نه دې په جمهور علماؤ کښې حنفیه او حنابله هم داخل دی د دې قائل نه دی جمهور دا وائی دا حدیث د دومره درجې قوی او مشهور نه دې چې په دې باندې د حلت او د حرمت دارومدار اوساتلې شی په دې مسئله کښې عموم بلوی ده (که داسې وې نو د دې خبر به ټولو خلقو ته وو او دا حدیث به مشهور شوې وو حالانکه داسې نه ده) او چې په کوم خیز کښې عموم بلوی وی نو هلته خبر مشهور پکار وی په خبر واحد سره کار نه چلیږي اصولی مسئله ده خطابی مشهور شارح حدیث هم د دې قائل نه دې ممکن ده چې د نبی ﷺ دا فرمان بطریق حمی وی (۱) په یو مخصوص وخت کښې نه چې د همیشه دپاره والله تعالی اعلم بالصواب د حدیث د شارحینو د کلام نه معلومه شوه چې د وج د ښکار د حرمت شافعیه قائل دی لکه د فقه شافعی په کتابونو کښې دا مسئله مذکور ده او د دې صراحت مذکور دې فقی شرح الاقناع ج ۲ ص ۳۸۹ ويحرم اخذ نبات حرم المدينة ولا یضمن ويحرم صید وج الطائف ولباته، ولا ضمان فیها قطعاً اه د حرم مدینه بیان وړاندې په کتاب کښې راروان دې دغه شان د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې دی وقال ابن قدامة صیدوج وشجره مباح وقال اصحاب الشافعی حرام اه بعضی علماؤ د امام مالک هم دا مسلک لیکلې دې چې

(۱) او بحیرمی په شرح قناع ص ۳۸۹ په حاشیه کښې د دې یو بل حکمت لیکلې دې هغه دا چه په طائف کښې کفارو رسول الله ﷺ ته سخت تکلیف ورکړو تردې چه د هغه قدمین په وینو ککړي شو نو د دې مصیبت نه پس رسول الله ﷺ دلته ناست وو او دلته راتلو سره ټپي سکون او آرام حاصل کړو، او الله پاک د هغه اکرام فرمائیلې وو نو د رسول الله ﷺ په وجه باندې د هغه مکان هم اکرام او کړې شو چه د دې ښکار او اونې پرې کول منع کړې شو. ۱۲

کوم د امام شافعی دې لیکن دا خبره صحیح نه ده د مالک په کتابونو کښې ماته چرته د دې ذکر نه دې ملاؤ شوې لا فی الکافی لابن عبدالبر ولا فی الدسوقي وغیره

باب فی اثبات المدینه

باب: مدینې منورې ته درسیدو بیان

کتاب الحج ختمیږي په اخره کښې مصنف علیه الرحمة د اتیان مدینه (د مدینې منورې د حاضری) باب قائم کړې دې ځکه چې په حدیث کښې دی من حج البيت ولم یزرني فقد جفانی (رواه ابن عدی بسند حسن کما فی البذل) نبی ﷺ فرماني چې کوم کس حج اوکړي او زما د زیارت دپاره مدینې منورې ته رانه شي نو ده په ما باندې ظلم اوکړو حضرت امام بخاری صاحب هم د کتاب الحج په آخر کښې د حرم مدینه او فضل مدینه په باره کښې متعدد بابونه قائم کړي دي تقریباً یو درځن

[۲۰۳۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تُشَدُّ الرِّجَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِي هَذَا، وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى".

د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دې فرماني چې رسول پاک ﷺ فرمائيلى دي: چه ددری جوماتونونه علاوه نورو جوماتونوته دثواب په نیت باندې بستره ونه تړلى شي (کنایه ده دسفر کولونه) یومسجد حرام اوبل زما داجومات یعنی مسجد نبوی اودریم بیت المقدس ځکه چه باقی جمله مساجد په فضیلت کښې یوبرابردی نو په دې وجه باندې ددې دریونه علاوه بل مسجد ته دسفر کولو څه ضرورت دې؟

د حدیث شرح علی احسن وجه

قوله: قال لا تشد الرجال الا الى ثلاثة مساجد.. الخ: دا حدیث متفق علیه دې امام بخاری و مسلم د دې تخریج کړې دې (۱) رجال د رحل جمع ده په معنی د کجاوه او پالان دا صیغه اگرچه د مضارع منفی ده لیکن مراد د دې نه نهی ده یعنی نه دی تړلې کجاوه په اوبښانو باندې، او دا کنایه ده د سفر نه مطلقاً خواه په سورلئ سره وی یا بغیر یعنی سفر دې نه شي کولې ماسوا د دریو مساجدو نه (چې کوم پورته په حدیث کښې مذکور دی) په دې حدیث کښې دا استثنا، مفرغ ده ځکه چې دلته مستثنی منه مذکور نه ده چې په دې کښې دوه احتمالات دی خاص مقدر او منلې شي یا عام، (۲) په اولنۍ صورت کښې به هغه لفظ

(۱): صحيح البخاري/الفضائل الصلاة ۱ (۱۱۸۹)، صحيح مسلم/الحج ۹۵ (۱۳۹۷)، سنن النسائي/المساجد ۱۰ (۶۹۹)، تحفة الأشراف: ۱۳۱۳۰، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/إقامة الصلاة ۱۹۶ (۱۴۰۹)، موطا امام مالك/الجمعة ۷ (۱۶)، مسند احمد (۲/۲۳۴، ۲۳۸، ۲۷۸)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۳۲ (۱۴۶۱) (صحيح)

(۲) بلکه په صحاح سته کښې دی قال المنذري واخرجه البخاري ومسلم والنسائي وابن ماجه. اهـ دا حدیث په ترمذی ص ۴۴ کښې هم دې خو من حدیث ابی سعید الخدری لا من حدیث ابی هریره، هم په دې وجه منذری د دې حواله نه ده ورکړې.

(۳) د استثنا، د مفرغ کیدو تقاضه هم دا ده چه مستثنی منه عام او مطلق او منلې شي خو دا ضروری نه ده چه د عام نه مراد هم عام وی بلکه کله عام مراد کولو سره خاص مراد کولې شي کما قال الحافظ في الفتح... یعنی د موضع نه مراد هم مسجد کیدی شي. ۱۲

مسجد وی او په دویم صورت کښې به لفظ مکان یا موضع یعنی لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد الا الی الخ یا لا تشد الرحال الی موضع من المواضع الا الی ثلاثة مساجد الخ هسې خو به په دواړو صورتونو کښې دا مستثنی متصل وی ځکه چې مستثنی متصل هغه وی چې هلته مستثنی د مستثنی منه د جنس نه وی او په لفظ مسجد او مکان کښې صرف دا فرق دې چې یو په دې کښې جنس قریب دې او یو جنس بعید لیکن چونکه د مسند احمد په یو روایت کښې د دې وضاحت دې لا تشد الرحال الی مسجد لیصلی فیہ الا الی الخ په دې وجه هم احتمال د خصوص راجح دې واختاره الحافظ العراقي هغوی فرمائی د دې حدیث نه مقصود د مساجدو احکامات بیانول دی بهرکیف! که مستثنی منه مسجد او منلې شی نو بیا خوځه اشکال نشته او مطلب دا دې چې د دریو مساجدو نه علاوه یو بل مسجد ته سفر کول هلته تلل د مونځ کولو دپاره بې فائدې دی په دې کښې هیڅ فضیلت نشته ځکه چې د ټولو مساجدو ثواب برابر دې په خلاف د دې دریو مساجدو غرض دا چې د فضیلت او فائدې نفی ده د جواز نفی نه ده لهذا دا نفی د شفقت دپاره ده د تحریم دپاره نه ده کذا قال النووی وغیره من الشراح وهكذا فی الکوکب الدری

او که مستثنی منه عام لفظ یعنی مکان منلې شی^(۱) نو په دې کښې اشکال ظاهر دې ځکه چې په دې صورت کښې د سفر بالکل سدباب کیږي چې هیڅ یو سفر دې نه شی کولې د مساجد ثلاثه نه علاوه خواه هغه سفر د طلب علم دپاره وی خواه د تجارت دپاره وی یا د جهاد دپاره یا دوستانو سره د ملاقات وغیره دپاره وی حالانکه دا سفرونه بالاتفاق مشروع او جائز دی اوس د دې اشکال نه د بچ کیدو دپاره دوه صورتونه دی یو دا چې دا اوونیلې شی چې دا سفرونه د دلیلونو په ذریعې د دې حکم نه مستثنی دی او یا دې دا توجیه^(۲) اوکړې شی چې په دې حدیث کښې مراد دا دې چې د مساجد ثلاثه نه علاوه د یو مکان طرفته او د سفر مقصود دغه مکان جوړول او ذریعه د تقرب گنډل نو دا سفر دې نشي کولې.

په دې صورت کښې به دا مذکوره سفرونه د نهی نه خارج شی ځکه چې په دې سفرونو کښې ذوات امکانه مقصود نه دی بلکه مقصود د هغې اغراضو حصول دې چې د کومو دپاره سفر کیږي یعنی علم و تجارت و زیارت وغیره

^(۱) چه د کوم تائید د دې حدیث نه کیږي کوم چه په نسائی ص ۲۱۰ کښې دې، حدیث خو اوږد دې د هغې یو جزء دا دې چه ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه یو کړت زه کوه طور ته (د کور طور د زیارت دپاره) لازم، په واپسې مې په بصره کښې د بصره بن ابی بصره الغفاری سره ملاقات اوشو، هغه تپوس اوکړو ته د کوم ځانې نه راروان ئې، قلت من الطور. په دې باندې هغه اووې چه که زما ملاقات تا سره هلته د تلو نه مخکښې شوې وې نو بیا به ته هلته نه تلې (قلت لم قال اني سمعت رسول الله صلي الله عليه وسلم يقول: لا تعمل المطي الا الي ثلاثة مساجد الخ) په دې باندې د ابوهریره رضی الله عنه د سکوت نه معلومه شوه چه هغه هم د دې رانې سره اتفاق اوکړو. ۱۲

^(۲) تقی الدین سبکی په دې حدیث باندې تفصیلی کلام کولو نه پس فرمائی، او خلاصه زمونږ د اوږد بحث دا ده چه د مساجد ثلاثه نه علاوه د بل ځانې سفر هغه وخت ممنوع دې چه کله په دې سفر سره مقصود تعظیم بقعه وی او که مقصود د ساکن بقعه تعظیم وی یا بل څه غرض وی نو بیا ممنوع نه دې. اهـ

او بعضې علماؤ دا حدیث په نذر باندې محمول کړې دې که یو سرې دا نذر او منی چې زه به په فلانی مسجد کښې دوه رکعته مونځ کوم نو د نذر پوره کولو دپاره هغه مسجد ته تلل او مونځ کول ضروری نه دی بلکه چې په کوم مسجد کښې ئې هم اوکړی نو نذر به پوره شی ماسوا د دې دریو مساجدو نه چې که په دې کښې ئې د مونځ کولو نذر منلې وی نو د اکثر و علماؤ په نزد به نذر د دې دریو مساجدو نه علاوه نه پوره کیږي^(۱) بلکه دې مساجدو طرفته به سفر کول ضروری وی لیکن د حنفیه په نزد په دې دریو مساجدو کښې به مونځ کول خو اولی وی لیکن واجب نه دی (کوکب)

او بعضې علماؤ دا حدیث په اعتکاف باندې محمول کړې دې لکه بعضې صحابه کرام لکه د حضرت حذیفه رضی الله عنه په نزد اعتکاف د دې دریو مساجدو نه علاوه په بل یو مسجد کښې نه صحیح کیږي او د بعضو په نزد اعتکاف صرف په مسجد النبی کښې صحیح کیږي

د علماؤ صلاحوا یا د هغوی د قبرونو د زیارت دپاره شد رحل

اوس پاتې شوه مسئله د هغې سفر چې د علماؤ او صلاحوا په حیات د هغوی د زیارت دپاره یا د وفات نه پس د هغوی د قبرونو د زیارت دپاره کولې شی حافظ ابن حجر په فتح الباری کښې لیکي ج ۳ ص ۵۳ شیخ ابو محمد جوینی دا ناجائز او حرام گرځولې دی او قاضی عیاض او یو جماعت هم دا قول اختیار کړې دې^(۲) لیکن د امام الحرمین وغیره علماء شافعیه په نزد صحیح دا ده چې داسې سفر کول جائز دی او د حدیث دې حضراتو مختلف جوابونه ورکړې دی بیا حافظ هغه په تفصیل سره لیکلې دی^(۱) مثلاً یو دا چې په حدیث کښې د فضیلت تامه نفی مراد ده د نفس فضیلت او د جواز نفی مراد نه ده^(۲) حدیث په نذر باندې محمول دې که یو سرې د مساجد ثلاثه نه علاوه په یو بل مسجد کښې د مونځ کولو نذر او منی نو د هغې د پوره کولو دپاره بل مسجد ته د سفر کولو ضرورت نشته په خلاف د دې مساجدو^(۳) د دې حدیث تعلق صرف مساجدو سره دې غیر مساجدو سره د دې هیڅ تعلق نشته وغیره وغیره متعدد توجیهات د حضرت گنګوهی او حضرت شیخ الهند قدس سرهما په تقاریر درسیه کښې دا دی چې د قبرونو د زیارت دپاره سفر کول اگرچه جائز دی په دې حدیث کښې د دې نه منع نه ده کړې شوې لیکن د عوارضو او د بدعاتو د ویرې تقاضه هم دا ده چې دا ممنوع او گرځولې شی او شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمته الله علیه په اشعة اللمعات او لمعات التنقیح کښې په دې باره کښې صرف په اختلاف نقل کولو باندې اکتفاء کړې ده چې په دې کښې د علماؤ دوه جماعتونه دی یو جماعت ورته جائز او دویم ورته ناجائز وائی اهر زمونږ حضرت اقدس شاه ولی الله رحمته الله علیه دا سفر

(۱) امام مالک، امام احمد او امام شافعی فی روایه او بل روایت د امام شافعی نه دا دې کوم چه زیات مشهور دې چه په نذر کښې د مسجد حرام تعیین خو معتبر دې د باقی دوه مسجدونو نه دې. کما فی الفتح ص ۵۳ ج ۲

(۲) امام نووی رحمته الله علیه هم دا قول نقل کولو سره د دې تغلیط کړې دې حیث کتب (ص ۴۳۳ ج ۱) وهو غلط والصحيح عند اصحابنا وهو الذي اختاره امام الحرمین والمحققون انه لا یحرم ولا یکره قالوا والمراد ان الفضيلة التامة لهما هي في شد الرحال في هذه الثلاثة خاصة. والله اعلم

ناجائز گرځولې دې لکه چه هغوی په حجة الله البالغة کښې لیکي چې د اهل جاهلیت دستور وو چې هغوی به په خپل خیال کښې کوم مقامات معظم او مقدس گنړل د هغې په اراده به ئې سفر کوو اود خپل خیال مطابق به ئې د هغې نه تبرک حاصلولو چې په دې کښې ښکاره خبره ده چې تحریف او فساد دې په دې وجه نبی علیه السلام د داسې قسم سفرونو سبب او فرمائیلو الخ وړاندې فرمائی والحق عندی ان القبر ومحل عبادة ولی من اولیاء الله والطور کل ذلک سواء فی النهی اه(عون) مولانا شاه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه هم د دې په جواز کښې د تردد اظهار فرمائیلې دې (کما فی العرف) او جمهور شافعیه خو چونکه د جواز قائل دی په دې وجه حضرت امام غزالی رحمته الله علیه په هغې خلقو باندې رد کړې دې چې کوم خلق د دې حدیث (لا تشد الرحال) نه د عدم جواز استدلال نیسی هغوی فرمائی چې د دې حدیث تعلق خو صرف د مساجدو سره دې ځکه چې د دې دریو مساجدو نه علاوه باقی ټول په خپلو کښې برابر دی او په هر کلی او ښار کښې مسجد وی بیا څه وجه ده د یو مسجد پریخودلو او بل ته د سفر کولو په خلاف د اولیاؤ د قبرونو او دیدار چې د هغوی د برکاتو انکار نه شی کیدې چې په درجه کښې برابر نه دی د هر صاحب قبر برکت د هغه حسب مرتبه دې نو څنگه چې د علماؤ او صلحاؤ زیارت د هغوی په حیات یعنی ژوند کښې په اعلی مقاصدو کښې دې نو دغه شان د هغوی د وفات نه پس د هغوی د قبرونو زیارت په مقاصد رحله کښې دې کذا فی الاحیاء (التعلیق الصبیح) احقر وائی چې ماته شیخ و مرشد حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب مهاجر مدنی قدس سره یو ځل فرمائیلې وو چې کله کله د خپلو اکابرینو مزارونو ته ځئ او د حضرت شیخ صاحب خپل معمول هم دا وو چې د موقع په مناسب به په کال کښې یو ځل نیم یا چې به کله موقع ملاؤ شوه نو خواوښا کښې مزارات گنگوه، دیوبند، رانپور وغیره ته به ئې تشریف اوړلو

شد رحل د روضه شریفه نبویه په اراده

اوس پاتې شوه مسئله د نبی کریم صلی الله علیه و آله د زیارت دپاره شد رحل، نو په دې کښې اگرچه د حدیث الباب پیش نظر بعضې علماؤ اختلاف کړې دې لیکن د جمهور علماؤ او محدثینو په نزد دا عمل من اعظم القربات واجل السعادات دې بلکه بعضې علماؤ لکه تقی الدین سبکی خو د دې په جواز بلکه په استحباب باندې د علماؤ اجماع نقل کړې ده یعنی اجماع عملی (عامل) لکه هغوی فرمائی د همیشه نه په هره زمانه کښې بې شماره حاجیان د حج په موقع باندې مدینه منوره کښې د روضی مبارکې د دیدار او زیارت دپاره حاضرېږي چې په هغې کښې د هر ملک علماء او صلحاء هم وی او ښکاره خبره ده چې کوم کس د علماؤ د دې دومره گنړې تخطیه کوی نو هغه به په خپله په خطا باندې وی اهد د دې خبرې نه د علامه سبکی صاحب اشاره د ابن تیمیه طرفته ده چې د قبر اطهر د زیارت دپاره شد رحل ته ناجائز وائی د هغوی مسلک دا دې چې سړی ته پکار دی چې هغه د مسجد نبوی او په دې کښې د مونځ کولو په نیت سره د مدینې منورې د سفر نیت او کړی بیا چې کله هلته حاضر شی نو بیا دې روضه مبارکه باندې حاضرشی دهغې زیارت دې او کړی او صلوٰة و سلام دې او کړی

په عرف الشذی کښې ئې لیکلې دی چې په دې مسئله کښې د متقدمینو نه د ابن تیمیه سره څلورو علماؤ موافقت کړې دې چې په هغې کښې شیخ ابو محمد جوینی والد د امام الحرمین هم دې او په حاشیه د بذل المجهود کښې حضرت شیخ صاحب قاضی حسین من الشافعیه او قاضی عیاض من المالکیه هم شمار کړې دي. (۱) په فتح الباری ص ۵۳ ج ۲ کښې ئې د علامه کرمانی نه نقل کړې دی هغوی فرمائی چې زمونږ په زمانه کښې د شام په ښارونو کښې په دې مسئله باندې د علماؤ مینځ کښې لوی لوی مناظرې شوې دي او د دواړو طرفو نه لوی رسالې لیکلې شوې دي په دې باندې حافظ ابن حجر لیکي د دې نه اشاره هغه بحث او رد طرفته ده چې کوم تقی الدین سبکی په ابن تیمیه باندې کړې دې او بیا د ابن تیمیه له طرفه شمس الدین ابن عبدالهادی وغیره په سبکی باندې کړې دې (۲) دغه شان حافظ وغیره شارحینو لیکلې دي وهی من البشع المسائل المنقولة عن ابن تیمیه (ابن تیمیه چې په کومو مسئلو کښې د جمهورو مخالفت کړې نو په هغې کښې دامستله د ټولو نه زیاته ترخه او بدذائقه ده) الحمد لله حدیث لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد باندې چې احقر څه لیکل غوښتل نو هغه پوره شو د دې مقام مناسب مې یو بل مضمون زړه لیکل غواړی چې د حدیث د طالبانو د پاره خاص ضرورت لری چې هغه د استدراک په عنوان سره لیکم

استدراک

مصنف رحمه الله د مسجد حرام او مسجد نبوی په فضیلت کښې صرف دا یو حدیث لیکلې دی چې د ترجمة الباب عین مناسب دې حضرت امام بخاری صاحب رحمه الله په کتاب الصلوة کښې باب فضل الصلوة فی مسجد مکه والمدينة قائم کړې دي او د دې لاندې ئې دوه احادیث مبارکه ذکر کړې دي یو خو دا حدیث چې کوم دلته ذکر دې لا تشد الرحال الخ

د مسجد حرام او مسجد نبوی په فضیلت کښې

احادیث او د هغې توضیح او تشریح

دویم حدیث دا دې عن ابی هريرة مرفوعاً صلوة فی مسجدی هذا خير من الف صلوة فيما سواه الا المسجد الحرام دغه شان صاحب د مشکوة په باب المساجد ومواضع الصلوة کښې دا دواړه احادیث مبارکه ذکر کړې دي او د دواړو باره کښې ئې لیکلې دی متفق علیه په دې دواړو کښې په یو باندې خو مونږ کلام او کړو او یو باقی دې چې د هغې مضمون دا دې نبی صلی الله علیه وسلم فرمائی یو مونځ زما په دې مسجد کښې د هغې زرو مونځونو نه غوره او افضل دې چې

(۱) د دې حضراتو نوم امام نووی رحمه الله د مسلم په شرح کښې او حافظ په فتح الباری کښې هم لیکلې دي خو شد رحال الي غير المساجد الثلاثة د لاندې ئې لیکلې دي د روضه شریفه د تخصیص سره ئې نه دی لیکلې. ۱۲
(۲) د سبکی د دې رسالې نوم تشفاء السقام فی زیارة خير الانام؟ دې هغه په شروع کښې د دې نوم تشن الغارة علي من فکر سفر الزیارة؟ کیخودلې وو روستو ئې نوم بدل کړې وو، بیا د دې په تردید کښې ابن عبدالهادی چه کومه رساله لیکلې وه د هغې نوم هغه کیخودلو: الصارم المنکي علي نحر السبكي، بیا ابن علان د دې رد او کړو المبرد المبكي علي الصارم المنکي ... او دا سلسله هم دغه شان روانه وه. (عرف الشذی)

کوم په نورو مساجدو کښې او کړې شی ماسوا د مسجد حرام نه، د دې حدیث په تشریح کښې درې اقوال دی یعنی په دې استثناء کښې چې کومه په دې حدیث کښې ذکر ده (۱) د مسجد نبوی مونځ د باقی ټولو مساجدو نه غوره دې لیکن د مسجد حرام د مونځ نه افضل نه دې بلکه د مسجد حرام مونځ د مسجد نبوی د مونځ نه غوره دې هم دا مطلب جمهور علماؤ اختیار کړې دې او د دې تائید د عبدالله بن الزبیر د حدیث مرفوع نه کیږي چې هغه امام احمد روایت کړې دې چې په هغې کښې د مذکوره حدیث نه پس دا هم زیاتې دې وصلوة فی المسجد الحرام افضل من مائة صلوة فی هذا اوس د پوره حدیث مضمون دا شو چې د مسجد نبوی یو مونځ د باقی مساجدو د زرو مونځونو نه غوره دې او د مسجد حرام یو مونځ د مسجد نبوی د سلو مونځونو نه غوره دې لهذا نتیجه دا شوه چې د مسجد حرام یو مونځ د عامو مساجدو د سلو زرو (یعنی یو لاکه) مونځونو نه غوره دې وعند البزار وقال اسناده حسن والطبرانی من حدیث ابی الدرداء رفعه الصلوة فی المسجد الحرام بمائة الف صلوة والصلوة فی مسجدی بالف صلوة والصلوة فی بیت المقدس بخمسائة صلوة یعنی د مسجد حرام یو مونځ د یو لاکه د مونځونو برابر دې او د مسجد نبوی یو مونځ د زرو مونځونو برابر دې او د بیت المقدس یو مونځ د پنځو سوو مونځونو برابر دې د دې استثناء یو مطلب خو دا شو چونکه د دې مطلب تائید د نورو روایتونو نه هم شوي دې په دې وجه دا راجح او متعین دي.

(۲) دویم قول په دې کښې دا دې چې د مسجد نبوی مونځ افضل خو د مسجد حرام نه هم دا دې لیکن بدون الف یعنی زر درجې غوره نه دې بلکه د دې نه کم او کم واحد ته هم شامل دې لهذا چې په زرو کښې صرف یو کم کړې شی یعنی د مسجد نبوی یو مونځ خو د عامو مساجدو نه زر درجې غوره دې او د مسجد حرام د مونځ نه یو کم زر درجې غوره دې. (۱) قال ابن عبدالبر.

(۳) دریم قول په دې کښې دا دې چې د دې نه مراد مساواة دې یعنی د مسجد نبوی د مونځ چې کوم فضیلت دې نو هغه د نورو مساجدو په لحاظ سره دې د مسجد حرام په لحاظ سره نه دې د مسجد حرام د مونځ برابر دې (۲) دا مطلب ابن بطل المالکی اختیار کړې دې او د ترجیح وجه دا بیانوي چې که اولنې او دویم مطلب واخستلې شی نو په دې صورت کښې به دویم دلیل طرفته د رجوع گولو حاجت وی چې هغې سره د دې تفاوت مقدار معلومیږي په خلاف د مساوات چې په دې مطلب کښې خبره پوره معلومیږي په دې باندې حافظ ابن حجر فرماني چې شاید ابن بطل رحمه الله ته د عبدالله بن الزبیر رحمه الله هغه حدیث نه دې رسیدلي

(۱) لیکن د دې قول په وجه به دا لازمیږي چه د مسجد نبوی او عامو مساجدو په مینځ کښې خود زر مونځونو تفاوت (فرق) دې، اود مسجد حرام او عامو مساجد په مینځ کښې صرف د یو درجې تفاوت وی. وهو کماتري.

(۲) د مسجد حرام مونځ څومره افضل دې د مسجد نبوی نه (في المعني الاول) یا د مسجد نبوی مونځ څومره افضل دې د مسجد حرام نه، (في المعني الثاني)

چې کوم په مسند احمد^(۱) کښې دې ځکه چې د هغې پيش نظر يو بل حديث طرفته د رجوع کولو حاجت نه پېښېږي ا ه د دې نه پس خان پوهول پکار دی چې د صحيحينو کوم حديث پورته تير شو په هغې کښې خو هم دا دی چې د مسجد نبوی د يو مونځ ثواب د زرو مونځونو د ثواب برابر دې او د ابن ماجه په حديث کښې خو داسې دی چې د هغې راوی جابر رضي الله عنه دې^(۲) او د ابن ماجه په يو بل حديث کښې دی چې د هغې راوی انس بن مالک دې او صاحب د مشکوة هم ذکر کړېدې چې د مسجد نبوی يو مونځ د پنځوس زره مونځونو برابر دې ليکن د دې حديث په سند کښې يو راوی ابو الخطاب الدمشقي هم دې چې د هغه باره کښې په بذل المجهود کښې د حافظ ابن حجر نه نقل دی چې وهو مجهول

فانده: د حديث بعضو شارچينو ليکلې دی چې د مسجد حرام د يو مونځ ثواب يولاکه د ځانله کولو په صورت کښې دې او که جماعت سره او کړې شي نو بيا اوويشت لاکه دې^(۳) او په دې صورت کښې به د پنځو مونځونو ثواب د يو گروړ پنځه ديرش لاکه مونځونو برابر وي او چې بيا د يو کس سل کاله عمر وي او هغه په خپل وطن کښې سل کاله ځانله مونځ کوي نو د هغې مونځونو تعداد صرف يو لاکه اتيا زره وي

دويمه فانه: دلته دوه درې خبرې نورې هم داسې پاتې شوې چې د تحقيق احتياج لري اول دا چې په مسجد نبوی کښې د نبی صلی الله علیه و آله نه پس کومه توسيع او شوه خلفاء راشدينو کړې وي يا نورو خلفاءو نو هغه حصه د دې اجر په زياتوالي کښې شامله ده يا صرف دا دومره اجر هغې قديم حصې سره خاص دې د امام نووی رائي دا ده چې کومه حصه د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې وه نو دا اجر د هغې حصې سره خاص دې ځکه چې په حديث شريف کښې فی مسجدی هذا اسم اشاره سره ونيلې شوې دی نبی صلی الله علیه و آله صرف فی مسجدی نه دې فرمائيلې علامه عینی رحمته الله فرمائي چې کله اسم او اشاره دواړه جمع شي نو د کوم يو په مقتضى باندې به عمل کيږي په دې مسئله کښې اختلاف دې د امام نووی هم ميلان دې طرفته دې چې اسم اشاره به غالبه وي او ښکاره خبره ده چې اشاره د يو موجود څيز طرفته کولې شي لهذا د دې نه مراد هغه مسجد شو چې کوم د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې وو او د حنفيه په نزد لکه څنگه چې د دوی د ظاهر کلام نه معلوميږي خبره دا ده چې اسم ته به غلبه ورکولې شي په اشاره باندې ا ه (علق الصبح) د اسم نه مراد مسجد نبوی چې د نبی صلی الله علیه و آله په کلام کښې مذکور دې او د مسجد نبوی اطلاق په مزید او مزید عليه دواړو باندې کيږي لهذا تضعيف يعنی د اجر دا زياتيدل هم عام کيدل پکار دی او شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمته الله په لمعات کښې د امام نووی اختلاف ذکر کړې دې او بيا ئې د جمهور علماءو مسلک د عدم تخصيص

^(۱) دا حديث په شروع کښې تير شوې دې.

^(۲) قال الحافظ (ص ۵۴ ج ۲) وفي ابن ماجه من حديث جابر مرفوعاً صلوة في مسجدی الفضل من الف صلوة فيما سواه الا المسجد الحرام و صلوة في المسجد الحرام للفضل من مائة الف صلوة فيما سواه، اه، لهذا صرف د واحد داستثناء کولو په ځای معتد به مقدار مثلاً يو زره نه د نصف استثناء او کړې شي نو اشکال به نه وي.

^(۳) ليکن په دې کښې بعضې شارچينو ته تأمل دې، قال الحافظ (ص ۵۶ ج ۲) لکن هل يجمع التضعيفان اولاً محل بحث، اه، وهكذا في القسطلاني.

لیکلی دې هغوی فرمائی لکه چه راغلي دي چې نبی ﷺ او فرمائیل لو مد هذا المسجد الى صنعاء اليمن کان مسجدی دغه شان د حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهما قیام په مونځ کښې په هغه حصه کښې چې کومه حصه وروسته زیاته کړې شوې وه دا د دې دلیل دي وړاندې لیکي چې د ابن تیمیه رائي هم دا ده بلکه هغوی په دې باندې د ټولو اتفاق نقل کړې دي ابن تیمیه وائی دا جدا خبره ده چې د نبی ﷺ مقام (د قیام خایي) اعظم او افضل دي د ټولو مقاماتو نه اده یعنی په دې کښې خوشک نشته چې د مسجد قدیم حصه چې په هغې کښې نبی ﷺ موندل شوي دي نو هغه د هغې حصې نه غوره ده چې کومه د هغوی نه وروسته زیاته کړې شوې ده لیکن د اجر دا زیاتوالې د هغې اولنې او قدیم حصې سره خاص نه دي په دې وجه بهتره دا ده چې په هغې کښې د مونځ کولو کوشش او کړې شی صاحب لمعات فرمائی چې محب طبری په دې مسئله کښې د امام نووی رجوع نقل کړې ده یعنی د جمهورو د مسلک طرفته او د مسجد حرام باره کښې په خپله د امام نووی او تقریباً د ټولو علماؤ رائي دا ده چې هغه عام دي د مونځ د خائي سره خاص نه دي د پوره مکې مکرمې بلکه د ټول حرم هم دا حکم دي لهدا د مکې مکرمې کورونه هم د مسجد حرام په حکم کښې دي ځکه چې په ټولو حرم باندې د مسجد حرام اطلاق کیږي (قسط لای)

ثانی: دویمه خبره دا ده چې د دې اجر د زیاتوالی تعلق صرف د فرض مونځ سره دي یا فرض او نفل دواړو سره دي حافظ ابن حجر د جمهورو مسلک عموم لیکلي دي یعنی فرض او نفل دواړه او د امام طحاوی رائي ئې دا لیکلي ده چې د دې نه مراد صرف فرض مونځ دي ځکه چې نفل کول په کور کښې غوره او افضل دي لحدیث افضل الصلوة المرء فی بینه الا المكتوبة په دې باندې حافظ فرمائی چې د امام طحاوی د رائي پیش نظر ساتلو باوجود هم په دې تضعیف یعنی د اجر په دې زیاتوالی کښې عموم کیدې شی د عموم نه هیڅ خیز مانع نشته په دې طریقې چې داسې او وئیلې شی چې د مکې مکرمې او مدینې منورې نفل مونځ یو لاکه یا زر درجې غوره دي د غیر مکه مکرمه او د غیر مدینه منوره نه یعنی نورو مساجدو سره د مسجد مکه مکرمه او مسجد مدینه منوره تقابل او کړئ او د نورو کورونو د مکې مکرمې او مدینې منورې د کورونو سره تقابل او کړئ اده

ثالث: دریمه خبره دلته دا ده چې مسجد حرام او مکه مکرمه افضل دي یا مسجد نبوی او مدینه منوره نو جمهور علماء د مکې مکرمې د فضیلت قائل دي د پورته مذکوره حدیث په وجه سره، (د مکې مکرمې یو مونځ د یو لاکه موندونو برابر دي او د مسجد نبوی د زرو موندونو برابر دي) ځکه چې د مکاناتو شرف د عبادت د شرف تابع دي چې هرکله د مکې مکرمې عبادت د مدینې منورې د عبادت نه غوره او افضل دي نو په خپله به مکه مکرمه هم د مدینې منورې نه غوره وي د امام مالک یو روایت او د هغوی د بعضي ملگرو مسلک هم دا دي لکه ابن وهب او ابن حبیب مالکی. لیکن د امام مالک مشهور قول او د هغوی د اکثر ملگرو مسلک د دې برعکس دي یعنی د مدینې منورې د فضیلت قائل دي ځکه چې نبی ﷺ فرمائی مابین قبری ومنبری روضة من ریاض الجنة چې زما د قبر نه د منبر پورې دا ټوله

حصه د جنت يو حصه او د هغې باغ دې او په دويم حديث كښې دې موضع سوط في الجنة خير من الدنيا و ما فيها ابن عبدالبر دې جواب دا وركړې دې چې دا صرف يو استنباط دې صريح نص نه دې په خلاف د مكه مكرمه چې د هغې په فضيلت باندې صريح نص موجود دې چې د هغې تخريج اصحاب السنن كړې دې وصححه الترمذی^(۱) و ابن خزيمه و ابن حبان چې د هغې الفاظ دا دي عن عبدالله بن عدی بن الحمراء قال رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم واقفاً على الحزوة فقال والله انك لخيرارض الله واحب ارض الله الى الله ولولا اني اخرجت منك ما خرجت، حزوره په مكه مكرمه كښې د يو ځانې نوم دې نبي ﷺ په دې حديث كښې مكې مكرمې ته خيرارض الله او احب ارض الله فرماني دغه شان دا چې كه زه د تانه ويستلي شوي نه وي نوزه به د دې ځانې نه هيڅكله هم نه ووم وتلې حافظ ابن حجر فرماني اكثر منصفين^(۲) مالكيه (انصاف پسند) د دې قول نه رجوع كړې ده او د مكې مكرمې د فضيلت قائل شوې دې قاضي عياض مالكي فرماني ليكن د دې نه هغه بقعه مستثنى ده چې په كومه كښې نبي ﷺ دفن كړې شوې دې د هغې په خيرالبقاع كيدو باندې د ټولو اتفاق دې (تردې چې هغه حصه د عرش نه هم اعلى او غوره ده) په دې باندې حافظ ابن حجر فرماني چې دا خبره د بحث نه خارج ده ځكه چې بحث په دې لحاظ سره كيږي چې كوم ځانې د عبادت دپاره غوره دې (ملخصاً من الفتح) بنده وائي چې مالكيه د مدينې منورې د فضيلت د هغه حديث نه هم استدلال كړې دې چې د هغې مضمون دا دې چې نبي ﷺ يو ځل دا دعا وفرمائيله چې اي الله ابراهيم عليه السلام ستا نبي وو هغوى د اهل مكه دپاره د بركت دعا كړې وه او زه ستا نه د اهل مدينه دپاره دعا غواړم او دوچند او څلور چنده زياته دعا غواړم اه اخرجه الترمذی ايضاً في باب فضل المدينة.

باب في تحريم المدينة

باب: د مدينې د حرمت بيان

په صحيح بخاري شريف كښې دې باب حرم المدينة، په دې كښې خوشك نشته چې حرم دوه دي حرم مكه او حرم مدينه په دې وجه ونيولې شي حرمين شريفين، ليكن د دواړو په نوعيت كښې فرق دې د بهر نه راتلونكي سرې حرم مكه ته د احرام نه بغير داخليدې نه شي په خلاف د حرم مدينه په دې كښې بالاتفاق د احرام نه بغير داخيلدل جائز دي او د بعضې فرقو په كښې اختلاف دې په دې وجه د اكثر و او د ائمه ثلثه په نزد د مدينې منورې اونې بوتې او بنسكار حرام دې يعنې څنگه چې د حرم مكه اونې كت كول حرام دي او د هغې ځانې بنسكار حرام دې نو دغه شان حكم د حرم مدينه هم دې ليكن دومره خبره ده چې په دې كښې به جزا واجب نه وي وهو مذهب مالك واحمد في رواية وقول الشافعي في الجديد او د امام احمد يو روايت او د امام شافعي قديم قول دا دې چې جزا به هم واجبيږي هغه جزا چې كومه په حرم

^(۱) اخرجه الترمذی في اوخر كتاب المناقب في باب فضل مكة. ۱۲.

^(۲) په فتح الباري كښې لفظ مصنفين دې. قسطلاني كښې منصفين دې. وهو الصحيح.

مکه کښې واجبیږي او وئیلې شوې دی چې د دې جزا اخذ السلب دې (د بدن کپړې او ورسره سامان) لکه څنگه چې وړاندې په کتاب کښې د سعد بن ابی وقاص په حدیث کښې راځي د تحریم دلیل روایات الباب دی

د حرم مدینه په حکم کښې د جمهورو او د احنافو اختلاف

او د حنفیه په نزد د حرم مدینه حکم دا نه دی چې د هغې ځانې اونې او ښکار حرام دي بلکه صرف دا دي چې هغه معظم او محترم مقام دي د هغې د شان خلاف چې د هغې د شان سره مناسب نه وي نو داسې کار هلته کول پکار نه دی د هغې ځانې خوشنما منظرونه دي باقی اوساتلې شي او بغير دې ضرورت نه په هغې کښې څه خرابې نه راوړي امام طحاوی په دې باندې د حضرت انس رضي الله عنه د هغې حدیث نه استدلال کړې دي چې په هغې کښې دی یا ابا عمیر مافعل النغیر چې که د مدینې منورې ښکار حرام وي نو د هغې نیول به هم جائز نه وو د دې جواب دا ورکړې شوې دي چې ممکن ده هغه مرغی (نغیر) هغوی د حل (یعنی د حرم نه خارج) څه ځانې کښې نیولې وي لیکن حافظ دا په خپله رد کړې ده حیث قال لکن لا یرد ذلک علی الحنفیة لان صید الحل عندهم اذا دخل الحرم کان کحکم الحرم چې د حل ښکار حرم ته راشي نو هغه هم د حرم د ښکار په حکم کښې شمار شي

دغه شان امام طحاوی د تحریم د روایاتو یو جواب دا ورکړې دي چې ممکن ده چې دا حکم د هغه وخت وي چې کله مدینې منورې ته هجرت واجب وو دې دپاره چې د مدینې منورې زینت باقی وي او دا د زینت بقاء د هجرت طرفته د رغبت او د مدینې منورې د الفت و محبت ذریعه وي نو چې هرکله هجرت منسوخ شو نو دا تحریم هم منسوخ شو لکه د دې تائید د دې نه کیږي چې په بعضې روایتونو کښې راځي ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی عن هدم آطام المدينة فانها من زينة المدينة یعنی نبی صلی الله علیه وسلم د مدینې منورې د اوچتو او قدیم دیوالونو د وړانولو نه منع او فرمائیله ځکه چې د هغې وجود د زینت باعث دي دغه شان د دې تحریم په روایتونو کښې په خپله استثناء موجود ده الا ان یعلف رجل بعیره چې د ضرورت په اندازه سرې د خپلې سورلۍ دپاره وابنه کت کولې شي د دویم روایت الفاظ دا دي الا ما یساق به الجمل او په یو روایت کښې دی ولکن یهش هشار قیقاً یعنی د هغې ځانې پانږې ضرورت په قلاز قلاز شو کولې شي غرض دا چې جمهور د کومو روایتونو نه د تحریم استدلال کوي نو په خپله په هغې کښې د عدم تحریم پهلو موجود ده

[۲۰۳۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: مَا كَتَبْنَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا الْقُرْآنَ وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْمَدِينَةُ حَرَامٌ مَا بَيْنَ عَائِلٍ إِلَى ثَوْرٍ، فَمَنْ أَحْدَثَ حَدَّثًا أَوْ آوَى مُخِدًّا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ"

(۱) صحیح البخاري/العلم ۳۹ (۱۱۱)، وفضائل المدينة ۱ (۱۸۶۷)، والجهاد ۱۷۱ (۳۰۴۷)، والجزية ۱۰ (۳۱۷۲)، (۳۱۷۹)، والفراتض ۲۱ (۶۷۵۵)، والديات ۲۴ (۶۹۰۳)، والاعتصام ۵ (۷۳۰۰)، صحیح مسلم/الحج ۸۵ (۱۳۷۰)، سنن الترمذي/الديات ۱۶ (۱۴۱۲)، والولاء والهبة ۳ (۲۱۲۷)، سنن النسائي/القسمه ۹، ۱۰ (۷۷۴۹)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۱۷)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الديات ۲۱ (۲۶۵۸)، مسند احمد (۸۱/۱، ۱۲۶، ۱۵۱، ۳۹۸/۲)، سنن الدارمي/الديات ۵ (۲۴۰۱) (صحیح)

وَالْمَلَائِكَةُ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ لَا يَقْبَلُ مِنْهُ عَذْلٌ وَلَا صَرْفٌ، وَذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ يَسْعَى بِهَا أَذْنَاهُمْ، فَمَنْ أَخْفَرَ مُسْلِمًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ لَا يَقْبَلُ مِنْهُ عَذْلٌ وَلَا صَرْفٌ، وَمَنْ وَالَى قَوْمًا بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ لَا يَقْبَلُ مِنْهُ عَذْلٌ وَلَا صَرْفٌ."

د علي عليه السلام نه روايت دې فرمائی چې مونږ د نبی صلی الله علیه و آله نه د قران کریم او ددی صحیفی (په کومه کښې چې د دیت احکام لیکلی شوی وو) نه علاوه نور څه نه دی لیکلی او وني ونييل چې نبي صلی الله علیه و آله فرمائيلي دي مدينه منوره دعائر غرنه واخله ترثور غره پورې حرامه ده، څوک چې په مدينه کښې څه قسم نوی خبره پيدا کړي يا کوم نوی خبری پيدا کونکی ته ځانې ورکړي نو په داسې کس باندې دی دالله تعالی اود ملائکو اود تمامو خلقو لعنت وی، ددغه کس به نه فرض عبادت اونه نفل دالله په نزد قبول وي، دتولو مسلمانانو ذمه يوه ده، که چرې په دوی کښې کوم ادنی کس يو مشرک ته پناه ورکړي اوبل کس دهغه پناه ماته کړه نو په داسې کس باندې دی هم دالله تعالی اود فرشتو اود تما موخلاقو لعنت وی اود داسې کس به هم فرائض او نوافل عندالله مقبول نه وي او څوک چې د کوم قوم نه دخپلو دوستانو سره د اجازت نه بغیر دوستی او کړی نو په داسې کس باندې دی هم دالله تعالی اود فرشتو اود تمامو خلقو لعنت وی اود داسې کس به فرائض او نوافل عندالله مقبول نه وي.

د حدیث تفصیلی تشریح

قوله: المدينة حرم ما بين عائر الى ثور... الخ: په دې حدیث مبارک کښې د حرم مدينه حد مذکور دې او وړاندې په روايت کښې راځي حمی^۱ رسول الله صلى الله عليه وسلم کل ناحية من المدينة بریداً بریداً یعنی نبی صلی الله علیه و آله د مدينې منورې څلور واړه طرفونه د يو يو برید په قدر محفوظ کړل برید منزل ته ونييلې شی چې د هغې مسافت دولس ميله وي او د بخاری په يو روايت کښې دی حرم ما بين لابتی المدينة او په بعضې روايتونو کښې مابين حريتها راغلي دي لابه او حره مترادف دی الحجرة اسود (تور کانري) مدينه منوره د حرتين (دواؤ تورو کانريژن زمکو به مينځ کښې واقع ده) او په صحيح مسلم کښې په دې سلسله کښې روايات په مختلف الفاظو سره موجود دي فقی رواية ان ابراهيم حرم مكة والی احرم مابين لابتیها، وفی رواية منه اللهم انی احرم مابين جبلها مثل ما حرم به ابراهيم مكة وفی رواية وانی حرمت المدينة مابين مازميها

د دې نه پس تاسو د حدیث الباب باره کښې ځان پوهه کړئ چې په دې کښې دوه الفاظ مذکور دي عائر (چې غیر ورته هم ونييلې شی) او دویم لفظ ثور دا دواړه د دواؤ غرونو نومونه دي یعنی د دې مينځنئ حصه ټوله په ټوله حرم مدينه دې په صحيح بخاری کښې يو ځانې خو داسې دی من کذا الی کذا او يو بل ځانې کښې دی: ما بين عائر الی کذا،، گویا يو ځای کښې دواړه مبهم دي او په دویم ځانې کښې اولنې معین او دویم مبهم دې غرض

^۱ په دې حدیث کښې راوی د حرم په ځای د حمی لفظ استعمال کړو چې دا زما په خیال کښې د احتافو د مسلک طرف ته راښمائی کوی یعنی لکه څنگه چې حمی (د مخصوص چراگاه یعنی ورشو) تحریم د يو وقتی او دڅه خاص ضرورت او مصلحت په وجه باندې شوې دې دغسې د حرم مدينه هم دې والله تعالی اعلم.

دا چې امام بخاری د ثور لفظ اختیار نه کړو او د صحیح مسلم په روایت کښې من کذا الی کذا دی او په یو روایت کښې مابین الی غیر الی ثور دې حافظ فرمائی د بعضو شارحینو خیال دا دې چې امام بخاری د ثانی تعیین قصداً اونکړو ځکه چې د ثور لفظ د هغوی په نزد صحیح نه وو په دې وجه د الی ثور په ځانې الی کذا نقل کړو ځکه چې د عائر خو په مدینه منوره کښې کیدل معروف او مشهور دی او د ثور هلته کښې کیدل غیر معروف دی بلکه د دې په مکه مکرمه کښې کیدل مشهور و معروف دی^(۱) او دا هغه غر دې چې د دې په غار کښې حضور ﷺ د هجرت په وخت د کفارو نه ځان بچ کړې وو په دې وجه بعضې خو دا وائی چې دا لفظ د راوی وهم دې د دې په ځانې به بل څه وی مثلاً الی احد لکه د مسند احمد په یو روایت کښې داسې دی.

او بعضې شارحینو د دې یو بله توجیه کړې ده هغه دا چې کلام په قیاس او تشبیه باندې محمول دې هغه په دې طور سره چې څنگه د جبل ثور په مکه مکرمه کښې کیدل معروف دی دغه شان هلته یو غر د عائر په نوم سره هم دې لهذا په دې حدیث کښې د جبل غیر و ثور نه مراد دمکې مکرمې دا دوه غرونه دی او مطلب دا دې چې څومره مسافت د دې دواؤ غرونو په مینځ کښې دې (په مکه مکرمه کښې) دومره وسیع ځانې په مدینه منوره کښې د هغې حرم دې.

او د بعضې علماؤ تحقیق دا دې چې په کښې مجدالدین فیروزآبادی صاحب قاموس دې هغه دا چې د بعضې علماؤ نه منقول دی چې مونږ مدینې منورې ته لاړو او مونږ په خپله د دې تحقیق او کړو نو د بعضې مشرانو نه پته اولگیده چې او د احد غر نه شاته یو غر دې چې د هغې نوم ثور دې واللّٰه سبحانه وتعالی اعلم

د صحیح مسلم د بعضې مصری نسخو په حاشیه کښې د تاج العروس نه نقل کړې دی چې د حدیث الجبلین او حدیث اللابتین د مجموعې نه د حرم مدینه د حدود اربعه تعیین اوشو ځکه چې لابتین په شرق او غرب او عیروثور د مدینې په شمال او جنوب کښې واقع دی. په دې کښې اولنې په جنوب کښې او دویم په شمال کښې دې فمّن احدث حدثاً او آوی محدثاً مطلب دا دې چې هرکله معلومه شوه چې د مدینې منورې دپاره حرم شته او د حرم کیدو مطلب دا دې چې دا مقدس ځانې دې نو د دې تقاضه دا ده چې هلته خصوصیت سره انسان د گناه نه ځان بچ کړی او خاص کړ د بدعاتو او احوادث فی الدین^(۲) نه او دغه شان د ایواء محدث نه یعنی د بدعتی د اعانت نه او بدعتی لره په مدینه منوره کښې د ځانې ورکولو نه او دا لفظ محدث هم کیدې شی یعنی امر بدعت چې کوم څیز د بدعت د قبیل نه وی نو د هغې ترویج او اشاعت خو اول په یو ځانې کښې هم پکار نه دې لیکن بیا په مدینه منوره

^(۱) اگرچه مصعب زبیری خو د دواړو انکار کړې دې چه په دې کښې یو غر هم په مدینه کښې نشته، لیکن علماؤ د غیر نفی تسلیم کړې ده.
^(۲) مدینه منوره چونکه د دین اسلام مرکز دې په دې وجه دهغه ځای نه چه څه څیز هم راوځی هغه به دین گنرلي کیږی په دې وجه مدینه د بدعت اود اهل بدعت د هلته د قیام نه د بچ کولو ډیر سخت ضرورت دې.

کښې خو قطعاً کول نه دی پکار ځکه چې په مقدس ځانې کښې څنگه د نیکو اجر و ثواب زیات وی نو دغه شان هلته د گناه کولو وېال هم زیات وی لا یقبل منه عدل ولا صرف^(۱) د دې نه معلومېږي چې بدعت یو داسې منحوس څیز دې چې دې سره نورې نیکې هم تېاه کيږي و دمة المسلمین واحدة که یو مسلمان سرې یو کافر ته پناه او امان ورکړی نو د هغې رعایت په ټولو باندې واجب دې د یو مسلمان پناه ورکول گویا د ټولو پناه ورکول دی او د دې پناه ورکولو کوشش یو ادنی سرې هم کولې شی او دا ادنی کیدل عام دی خواه د عدد په لحاظ سره وی چې پناه ورکوونکې صرف یو سرې وی یا د مرتبې په لحاظ سره وی مثلاً دا چې ښځه وی یا غلام وی آزاد نه وی دغه شان خواه د کمزورې خاندان والا وی یا اوچت او شریف خاندان والا ومن والی قوماً بغیر اذن موالیه چې کوم کس چه عقد موالاة اوکړی پردو (اجنبی) خلقو سره د مولی د اجازت نه بغیر نو په ده باندې لعنت دې د موالاة او د ولاء دوه قسمونه دی ولاء العتاقة او ولاء الموالاة دلته دواړه مراد کیدې شی که اول مراد واخستلې شی نو د دې تشریح دا ده چې په حدیث مبارک کښې دی الولاء لمن اعتق ولاء په اصل کښې د هغې خصوصي تعلق نوم دې چې د اعتاق (آزادیدو) په وجه د معتق او معتق درمیان کښې پیدا کيږي چې د هغې په نتیجه کښې مولی (معتق) د معتق وارث جوړيږي په دې وجه بعضې وخت کښې ولاء او وئیلې شی لیکن مجازاً ترینه مال معتق هم اخستلې شی بهر حال ولاء د معتق دپاره وی ځکه چې په معتق باندې خو د معتق ډیر احسان دې اوس که یو آزاد کړې شوې غلام د خپل آزادولو نسبت د خپل معتق په ځانې بل یو کس طرفته اوکړی او اووانی چې دا زما معتق دې نو دا د ده ډیر زیات ردالت او احسان فراموشی نه ده نو څه دی؟ په پورته مذکوره حدیث شریف کښې په دې حرکت باندې وعید بیان کړې شوې دې او یقیناً دا کار حرام دې او په دې صورت کښې به د بغیر داذن موالیه قید په حدیث کښې احترازی نه وی چې که بغیر د اجازت نه داسې اوکړی نو حرام او ناجائز به وی ورنه جائز به وی ځکه چې دا فعل خو په هر صورت کښې ناجائز دې بلکه د بیان واقع په طور دې ښکاره خبره ده چې غلام به داسې کار د مولی او آقا د اجازت نه بغیر کوی

او دا هم ممکن ده چې دلته د موالاة نه عقد موالاة مراد وی چې هغې ته ولاء الموالاة هم وئیلې شی (د دوستۍ عقد) چې د جاهلیت په زمانه او د اسلام په ابتداء کښې به ډیر زیات وو او په دې وجه به استحقاق د ارث هم کیدو یعنی په میراث کښې به حقدار جوړیدو چې بیا روسته د جمهورو په نزد منسوخ شول لیکن د حنفیه په نزد منسوخ خو نه شو البته په دې کښې فرق راغې^(۲) کما سیاتی فی کتاب الفرائض په دې دویم صورت کښې به د بغیر اذن

^(۱) د صرف او عدل په تعریف او تفسیر کښې مختلف اقوال دی چه د بذل المجهود اود کتاب په جواشی لیکلې دي.

^(۲) هغه داچه په ابتداء کښې خو مولی الموالاة په ذوی الارحامو باندې مقدم وو، روسته چه کله دا آیت: واولوالارحام بعضهم اولی ببعض، نازل شو نو مولی الموالاة د ذوی الارحام نه مؤخر کړې شو، یعنی د ذوی الارحام د نه موجود کیدو په صورت کښې به مولی الموالاة وارث وی، دهغوی په موجودگي کښې به نه وی.

مواليه قيد احترازی وی ځکه چې سړي د خپل مولي الموالاة نه په اجازت اخستلو سره بل سړي سره عقد موالاة کولي شي البته د اجازت نه بغير حرام دی

[۲۰۳۵] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي حَسَّانٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ، فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يُحْتَلَى خَلَاهَا وَلَا يُنْقَرُ صَيْدُهَا وَلَا تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمَنْ أَشَادَ بِهَا، وَلَا يَصْلَحُ لِرَجُلٍ أَنْ يَحْمِلَ فِيهَا السِّلَاحَ لِيُقَاتِلَ وَلَا يَصْلَحُ أَنْ يَقْطَعَ مِنْهَا شَجَرَةً إِلَّا أَنْ يَعْلِفَ رَجُلٌ بَعِيرَهُ".

دعلي بن رضی الله عنه نه روایت دي چې ددې قصې په باره کښې نبي ﷺ فرمانيلى دي چې دمدینې منورې گیابه نشي کټ کولي اونه به دښکار کولو دپاره ددې ځانې څاروي زغلولې شي اونه به ددې ځانې پریوتلي څیز اوچتولي شي لیکن پریوتلي څیز به هغه څوک اوچتوی څوک چې ددې مالک ته اطلاع ورکوي او د هیچا دپاره جائز نه دی چې په مدینه باندې دجنگ دپاره اصلحه اوچته کړي او دهیچا دپاره جائز نه دی چې ددې ځانې ونه پری کړي مگر دخپل اوبښ د انتظام دپاره.

رایت سعد بن ابی وقاص اخذ رجلاً سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه یو سړي اولیده چې په حرم مدینه کښې ئې ښکار کوو نو هغوی هغه اونیوه او کپړې او سامان ئې ترینه واخسته په دې حدیث باندې د ابن حزم ظاهري عمل دي دغه شان د امام شافعی قدیم قول او د امام احمد په یو روایت کښې هم دغه شان دی امام ابوبکر بزار وائی چې دا حدیث د سعد بن ابی وقاص نه علاوه د بل یو صحابی نه مروی نه دي اهد بنده وائی چې په دې حدیث باندې د جمهورو عمل نشته ځکه چې دا په اخبار آحاد کښې دي او د دې طرق هم متعدد نه دی او د بل چا د مال اخستلو مسئله خو ډیره سخته ده د دې دپاره چې څنگه د مشهور او قوی حدیث ضرورت دي نو دا هغه شان نه دي والله اعلم

[۲۰۳۶] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ الْحُبَابِ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَيْثَانَ عَنْ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عُمَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي سَفْيَانَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: "حَمَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ نَاحِيَةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ بَرِيدًا بَرِيدًا، لَا يُحْبَطُ شَجَرَةٌ وَلَا يُعْصَدُ إِلَّا مَا يُسَاقَى بِهِ الْجَمَلُ".

د عدی بن زید نه روایت دي فرماني چې نبي ﷺ مدینه منوره دیویو برید دفاصلی پورې محفوظه کړې ده چې نه دی ددې ځانې ونې کټ کولي شي اونه دی پانړی ماتولي شي مگرداوبښ دشرلودپاره.

[۲۰۳۷] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ يَعْنِي ابْنَ حَازِمٍ، حَدَّثَنِي يَعْقُبُ بْنُ حَكِيمٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: رَأَيْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَاصٍ أَخَذَ رَجُلًا يَصِيدُ فِي حَرَمِ الْمَدِينَةِ الَّذِي حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَلَبَهُ ثِيَابَهُ، فَجَاءَ مَوَالِيَهُ فَكَلَّمُوهُ فِيهِ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّمَ هَذَا الْحَرَمَ، وَقَالَ: "مَنْ وَجَدَ أَحَدًا يَصِيدُ فِيهِ فَلْيَسْلُبْهُ ثِيَابَهُ"، فَلَا أَرُدُّ عَلَيْكُمْ طَعْمَةً أَطْعَمَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنْ إِنْ شِئْتُمْ دَفَعْتُ إِلَيْكُمْ مَمْنَةً.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۱۹) (صحیح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۸۷۹) (حسن)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۸۶۳)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للحج ۸۵ (۶۰۶)، مسند احمد (۱/۱۷۱، ۱۷۰) (صحیح)

د سلیمان بن ابوعبداللہ نه روایت دې فرمائی چه سعد بن ابی وقاص د مې اولیدل چه یوکس ئې و نیور چه ښکار ئې کولو په حرم دمدينه کښې دهغه حدودو په احاطه کښې کوم چه نبی ﷺ حرام کړی دی سعد ﷺ دهغه نه جامې واغستلې، خلق سعد ته دهغه سره دخبرو کولو دپاره راغلل سعد ﷺ او فرمائیل چه نبی ﷺ دا حرم حرام گرځولی دې او فرمائیلې ئې دی څوک چه کوم ښکاری اونیسې نودهغه نه دی دهغه سامان واخلی اوزه تاسوته دده سامان بالکل نه درکوم کوم سامان چه ماته نبی ﷺ را کړې دې لیکن که چرې تاسو خامخا غواړئ نوزه به تاسوته ددې سامان قیمت درکړم د سعد هند د آزاد کړې شوی غلام نه روایت دې فرمائی چه سعد نه په مدينه منوره کښې یو غلام دونې په کټ کولو ولیدو نو سعد دهغه سامان واغستو اودهغه مالکانونه ئې او وئیل چه مادنې ﷺ نه اوریدلی دی چه دمدينې دونو د کټ کولونه سې منع فرمائیلې وه، اودائې هم فرمائیل څوک چه ددې ځانې ونې وغیره پریکوی اوبیائې څوک ونیسې نوڅه سامان چه ورسره وی هغه دی ترې واخلی.

[۲۰۳۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ مَوْلَى التَّوَعْمَةِ، عَنْ مَوْلَى لِسْعِدٍ، أَنَّ سَعْدًا وَجَدَ عَبِيدًا مِنْ عِبِيدِ الْمَدِينَةِ يَقْطَعُونَ مِنْ شَجَرِ الْمَدِينَةِ، فَأَخَذَ مَتَاعَهُمْ، وَقَالَ يَغْنَى لِمَوَالِهِمْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى أَنْ يُقْطَعَ مِنْ شَجَرِ الْمَدِينَةِ شَيْءٌ، وَقَالَ: "مَنْ قَطَعَ مِنْهُ شَيْئًا فَلَيْسَ أَخَذَهُ سَلْبَةً".

د جابر بن عبد الله ﷺ نه روایت دې فرمائی چه رسول الله ﷺ فرمائیلې دی چه دمدينې دحرم نه به نه پانړی ماتولې شی اونه به ونه وهلې شی البته پانړی په مزه مزه څندلې شی په دې کښې څه حرج نشته.

[۲۰۳۹] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَفْصٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَالِيٍّ، أَخْبَرَنِي حَارِجَةُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَنْبِيُّ، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَخْطُ وَلَا يَعْصُدُ جَمَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنْ يُمْشُ هَشَارَ فَيْقًا".

د جابر بن عبد الله ﷺ نه روایت دې فرمائی چه رسول الله ﷺ فرمائیلې دی چه دمدينې دحرم نه به نه پانړی ماتولې شی اونه به ونه وهلې شی البته پانړی په مزه مزه څندلې شی په دې کښې څه حرج نشته.

[۲۰۴۰] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ ابْنِ مُكْرَمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَأْتِي قِبَاءَ مَا شِئَا وَرَأَيْهَا، زَادَ ابْنُ مُكْرَمٍ، وَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ".

د عبد الله بن عمر ﷺ نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ به مسجد قبا ته پیدل او کله په سورلی هم راتلو ابن نمیر دا اضافه کړی ده چه هلته به لاړو نودوه رکعتہ نفل به ئې وکړل.

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۹۵۱) (صحیح)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۲۲۱۸) (صحیح)

(۳): صحیح البخاري/ الصلاة في مسجد مكة والمدينة ۳ (۱۱۹۴) تعلیقاً، والاعتصام ۱۶ (۷۳۲۳)، صحیح مسلم/ الحج ۹۷ (۱۳۹۹)، سنن النسائي/ المساجد ۹ (۶۹۹)، (تحفة الأشراف: ۷۹۴۱، ۸۱۴۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/ قصر الصلاة ۲۳ (۷۱)، مسند احمد (۵/۲، ۳۰، ۵۷، ۵۸، ۶۵) (صحیح)

کان یاتی قباء ماشياً وراكباً مضمون خو روان دې د حرم مدینه او فضیلت مدینه او چونکه د قباء کلي هم د مدینې منورې په اطرافو کښې واقع دې په دې وجه ئې تبعاً د دې فضیلت هم دلته په دې حدیث کښې ذکر کړو

باب زیارة القُبُور باب د قبرونو د زیارت بیان

د دې نه یو باب وړاندې باب اتیان المدینة تیر شوې دې چې په هغې کښې مصنف د شد رحال والا حدیث ذکر کړې دې چې د هغې نه په ظاهره اشاره دې طرفته شوې ده چې د مدینې په حاضری سره مقصود د مسجد نبوی زیارت کول او په هغې کښې مونځ کول دی او په دې سره غالباً دویم مقصد طرفته اشاره کول غواړی یعنی د نبی ﷺ د قبر شریف زیارت او په هغې باندې حاضری، بلکه زمونږ بعضې فقهاء چې ابن الهام په کښې هم دې هغوی خو دا فرمائی چې غوره او اولی دا ده چې د مدینې منورې د حاضری نه مقصود د روضې مبارکې زیارت وی ځکه چې د قبر شریف د زیارت باره کښې په صراحت او وضاحت سره بی شماره احادیث راغلې دی فقی روایة من جاءنی زائراً لم تنزعه حاجة الا زیارتی کان حقا علی ان اکون له شفیعاً یوم القيامة (شفاء السقام) یعنی چې کوم سړې زما د قبر زیارت دپاره راشی او د دې نه سوا ئې بل څه غرض نه وی نو په ما باندې د ده سفارش کول حق دی

[۲۰۴۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا الْمُقَرَّبُ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسَيْطٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَا مِنْ أَحَدٍ يَسْلُمُ عَلَيَّ، إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ".

د ابوهریره رضی الله عنه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ فرمائی دی څوک چه په ما باندې سلام وائی، اورالیرې ئې الله تعالی ماته زما روح راواپس کوی و او زه دهغه کس دسلام جواب ورکوم

ما من احد یسلم علی الا رد الله علی روحی چې کوم کس په ما باندې سلام وائی (د قبر شریف په خوا کښې) کما یشیر الیه ترجمة الباب) نو الله تعالی ماته زما روح واپس کوی تردې چې زه د هغه د سلام جواب په خپله ورکوم څومره لویه خوش قسمتی او سعادت دې نبی ﷺ د سلام کوونکی سلام اوری او بیا د هغې جواب ورکوی (گویا یو لحاظ سره هم کلامی شوه) که دا نعمت په ټوله دنیا خرچ کولو او خرڅولو باندې هم واخستلې شی نو د نبی ﷺ د امتی په حق کښې ارزان دې

د حدیث مبارک تشریح د ماله و ما علیه سره

دلته یو علمی اشکال و جواب دې او اشکال په هغې مطلب او ترجمه باندې دې چې کوم پورته مونږ ذکر کړل اشکال دا دې چې جسم ته روح واپس کیدل دا مستلزم دی مفارقة الروح عن

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۳۹)، وقد أخرجه: مستند احمد (۵۲۷/۲) (حسن)

الجسد ته چې د حیاة الانبیاء^(۱) د مسئلې خلاف دی ددې متعدد توجیهات بیان کړې شوي دي.

د علامه سندی رحمۃ اللہ علیہ توجیه

علامه سندی رحمۃ اللہ علیہ د دې یو توجیه دا کړې ده چې په کلام عرب کښې دا څیز ډیر شائع دې چې اکثر وختونو کښې دا خلق د شرط جزا حذف کړی او د هغې علت د هغې قائم مقام جوړوی کما فی قوله تعالی فان کذبوک فقد کذب رسل من قبلک په دې آیت کریمه کښې اصل جزا حذف کړې شوه یعنی فلا تحزن او د دې علت د دې په ځانې ذکر کړې شوې دې تاسو غم مه کوئ ځکه چې د تیرو شوو انبیاء کرامو خو هم دا تکذیب کړې شوې دې والبله اذا عمت طابت دغه شان په دې آیت کریمه کښې ان الذین آمنوا وعملوا الصالحات انا لا نضیع اجر من احسن عملاً د دې اصل جزا فلا نضیع عملهم وهغه حذف کړې شوې او د هغې علت د هغې قائم مقام او ګرځولې شو د کلام تقدیر داسې دې ان الذین آمنوا وعملوا الصالحات لا نضیع عملهم لانا لا نضیع اجر من احسن عملاً دغه شان په دې حدیث شریف کښې تقدیر د عبارت داسې دې ما من احد یسلم علی الا ارد علیه السلام لان الله تعالی قد رد علی روحی یعنی یو کس داسې نشته چې هغه په ما باندې سلام اولولی مګر دا چې زه د هغه د سلام جواب ورکوم ځکه چې الله تعالی زما روح ماته واپس کړې دې (په عالم برزخ کښې) بیا چې وړاندې په حدیث دی حتی ارد علیه السلام د دې مطلب دا دې پس د دې په سبب زه د هغه د سلام جواب ورکوم او د حدیث ترجمه او مطلب دا نه دې چې کوم د ظاهر نه په سمجه کښې راځی چې نشته یو کس چې په ما باندې سلام لولی مګر دا چې د هغه د سلام نه پس الله تعالی ماته زما روح واپس کوی دې دپاره چې زه د هغه د سلام جواب ورکړم بلکه د حدیث ترجمه او مطلب هغه دې چې کوم مونږ پورته بیان کړو. ^(۲)

د علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ توجیه

دغه شان علامه سیوطی صاحب رحمۃ اللہ علیہ په دې حدیث باندې د مذکوره اشکال نه پس فرمائی چې ما د دې اشکال د جواب دپاره یو مستقل رساله لیکلې ده چې د هغې نوم ما (انباء الاذکیاء بحیاة الانبیاء) کیځودلې دې ^(۳) او په دې کښې ما پنځلس جوابات لیکلي دي چې

^(۱) علامه سیوطی رحمه الله ددې حدیث توجیه او تاویل ضروری ګڼی او فرمائی: ومنها مخالفة الاحادیث المتواترة الدالة على حياة الانبياء وما خالف القرآن والسنة المتواترة يجب تاويله...، صاحب دعون المعبود هم دا دوی نه نقل کړې دي.

^(۲) یعنی نشته دې څوک سرې چه هغه په ما باندې سلام وائی لیکن زه دهغه د سلام جواب ورکوم ځکه چه الله تعالی ماته زما روح (په عالم برزخ) کښې راواپس کړې دي.

^(۳) دا رساله په، الحادي للسيوطي، کښې شامل ده چه ددې نوم: انباء الاذکیاء بحیاة الانبیاء، دې ددې رسالې ابتداء داسې ده: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله وسلام علي عباده الذين اصطفى وقع السؤال، قد اشتهر ان الذي في قبره، ووردها حال ما من احد يسلم علي الارادة علي روي حق ارد عليه السلام، فطاهره مفارقة الروح له في بعض الاوقات فكيف الجمع؟ وهو سوال حسن يحتاج إلي النظر والتأمل، فأقول حياة النبي في قبره هو وسائر الانبياء معلومة عندنا علما قطعيا لما قام عندنا من الأدلة في ذلك وتولدت به الأخبار، وكن الف اليهق جزء في حياة الانبياء في قبورهم ٦٦

په هغې ټولو کښې مضبوط جواب دا دې چې رد الله علی روحی جمله حالیه ده او د جمله حالیه قاعده دا ده چې کله هغه مصدر بفعل ماضی وی نو د هغې په شروع کښې لفظ د قد کیدل ضروری دی خواه لفظاً مذکور وی یا مقدر کما فی قوله تعالی (او جاؤکم حصرت صدورهم) ای وقد حصرت دغه شان دلته هم لفظ د قد مقدر دې. (۱) الا وقد ردالله علی روحی ترجمه به داسې وی چې نشته یو کس چې په ما باندې سلام لولی مگر حال دا دې چې ماته روح واپس کړې شوې وی (د هغه د سلام نه مخکښې) او زه د هغه د سلام جواب ورکوم هغوی فرمائی دا حتی د تعلیل دپاره نه ده بلکه عاطفه ده د واؤ په معنی کښې دلته چې کوم اشکال پیدا کیږي هغه په دې بناء باندې چې الا ردالله علی روحی لره د شرط مذکور (ما من احد یسلم علی) جزا او په حتی ارد کښې حتی تعلیلیه گرځوی والا امر لیس کذلک ځکه چې الا ردالله علی روحی لره جزا گرځولو سره خو دا لازم راځی چې دا د روح رد کول په سلام باندې مرتب وی د مخکښې نه په جسم کښې نه وی (او هم دا څیز موجب د اشکال او د حیات انبیاء خلاف دې) او چې هرکله دا اووئیلې شو چې الا ردالله علی روحی جمله حالیه ماضیه ده چې په جزا باندې دلالت کوی یعنی ارد علیه السلام بیا اشکال ختمیږي (۲) ځکه چې په دې صورت کښې د دې حدیث حاصل مطلب دا راوځی چې د سلام کونکی سلام ما باندې په داسې حال کښې پیش کولی شی چې ماته روح واپس کړې شوې وی او زه هغه ته د هغه د سلام جواب ورکوم یعنی دلته په دنیا کښې خو د وفات په وخت کښې د نبی ﷺ روح قبض کړې شوې وو بیا عالم برزخ ته د تشریف اورلو نه پس نبی ﷺ ته روح واپس کړې شو چې د هغې په وجه سره د سلام کوونکی سلام نبی ﷺ اوری هم او د هغې جواب هم ورکوی دغه شان دا حدیث که په خپل ظاهر باندې کیخودلې شی د څه توجیه او تاویل نه بغیر او هم دا اووئیلې شی چې په نبی ﷺ باندې د روح واپسی د سلام په وخت کښې کیږي د مخکښې نه روح په جسد اطهر کښې موجود نه وی نو قطع نظر د دې نه چې دا د مسلماتو خلاف ده یو لویه خرابی په دې کښې دا ده چې بار بار د روح واپسی او د روح قبض کول راځی ځکه چې په روضه مبارکه باندې د صلوٰه و سلام پیش کولو سلسله خو مختصر شان وقفو سره قائمیږي او ښکاره خبره ده چې په دې بار بار روح قبض کولو کښې د جسمانی تکلیف او

له..... فمن الاخبار الدالة على ذلك ما أخرجه مسلم عن انس ان النبي ﷺ ليلة اسري به مريم علي السلام وهو يصلي في قبره، به دې تالیف کښې سیوطی د احادیث مرفوعه نه علاوه د ډیرو کتابونو په حوالو سره دا روایت هم نقل کړې دې چې سعید بن المسیب فرمائی د وقعة الحرة په زمانه کښې چه کله په مسجد نبوی شریف کښې تر دریو ورځو پورې اذان او اقامت بند شوې وو، (چه کله به هم د فرض مونځ وخت راغی) ما به د قبر شریف نه د اذان او اقامت آواز په خپلو غوږونو باندې اوریدلو. آه، دچا چه زړه غواړی اصل تصنیف طرف ته دې رجوع او کړی

(۱) سیوطی لیکلی دی بلکه د بیهقی په روایت کښې لفظ قد موجود دې یعنی اصل حدیث کښې، فله الحمد والمنة.

(۲) حدیث حل کولو اود اشکال دفع کولو دپاره مونږ دلته څه قدرې اوږدوالی اختیار کړو، انشاء الله تعالی مفید به وی

اذیت نه علاوه تعدد د مرګ او ژوند هم دې چې د عقل و نقل خلاف دې (سوطی)

د علامه خفاجی رحمه الله جواب:

علامه خفاجی په نسیم الریاض (ص ۵۰۰ ج ۲) شرح شفاء للقاضی عیاض کنبی فرمائی د حدیث مطلب چې کوم بلا تکلف په ذهن کنبی راځي هغه دا دې چې نبی ﷺ او نور انبیاء کرام علیهم السلام په خپلو خپلو قبرونو کنبی ژوندی دی او د هغوی حیات د شهیدانو د حیات نه مضبوط او قوی دې دا حضرات په قبرونو کنبی آرام فرمائی په منزله د نائمینو دی او ښکاره خبره ده چې اوده کس د متکلم سلام او د هغه کلام د بیداریدو نه پس اوری هم دغه شان نبی ﷺ د سلام کوونکی سلام اوریدلو نه پس بیداریدو او د هغه د سلام جواب ورکوی اهنو گویا د روح واپس کیدل دا کنایه ده د بیداریدو نه.

او د دې قسم یو جواب هغه دې چې کوم حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل المجهود کنبی نقل کړې دې چې د روح د واپس کیدو نه مطلب دادې چې حضور اقدس ﷺ په عالم برزخ کنبی د نبی ﷺ روح د تجلیات ربانیه او معارف الهیه طرفته متوجه وی چې کله یو امتی په نبی ﷺ باندې درود و سلام پیش کړی نو الله تعالی د نبی ﷺ روح د دې سلام کوونکی طرفته متوجه کړی دې دپاره چې نبی ﷺ ورته جواب ورکړی اهنه زه وایم چې علامه سیوطی هم په اخره کنبی دا توجیه زیاته خوښه کړې ده^(۱) (کما فی رسالته انباء الاذکیاء ص ۱۵۱ ج ۲) چې د هغې حاصل دا دې چې د روح د واپسې نه مراد افاقه عن الاستغراق والمشاهده ده د دوی اولنئ توجیه چې مونږ سره په شروع کنبی نقل کړې شوې ده هغه من حیث العربیه والقواعد النحویه ده او دا توجیه روحانی او معنوی ده لا تجعلوا بیوتکم قبوراً د حدیث دا تکرره په کتاب الصلوة کنبی باب صلوة الرجل التطوع فی بیته کنبی تیره شوې ده ولا تجعلوا قبری عیداً زما قبر د عید (اختر) مظهر مه جوړوئ یعنی د سرور او جشن مناوولو ځانې ئې مه جوړوئ هلته زینت او سرور سره مه جمع کیږئ قبر خو د عبرت څیز دې او بعضو د دې مطلب دا اخستلې دې چې زما د قبر زیارت زر زر او ډیر ډیر کوئ دا نه چې د اختر په شان کله راځئ یعنی اختر په کال کنبی یو ځل راځئ (خصوصاً هغه حضرات چې مدینې منورې سره نزدې اوسیدو) او وئیلې شوې دی چې عید په معنی د اعتیاد (د یو کار عادت جوړول) یعنی زما قبر ته د راتلو بار بار عادت مه جوړوئ ځکه چې په دې کنبی د بې ادبۍ ویره ده دغه شان دې سره دا شبه هم کیدې شی چې د دې سړی په نزد په نبی ﷺ

^(۱) په دې توجیه باندې بعضې خلق دا اعتراض کوی چه د حضور ﷺ په روضه شریفه باندې خو تقریباً هر وخت د سلام وئیلو سلسله قائمه وی نو آیا بار بار دا د استغراق کیفیت او ددې نه افاقه کیږی؟ جواب دادې چه ترڅو پورې د صلوة او سلام سلسله جاری وی توجیه هم دغه طرف ته وی او کله چه په دې کنبی انقطاع کیږی نو په توجیه کنبی هم انقطاع کیږی په دې څه اشکال دې، روح خو ډیر لطیف او سریع السیر دې. دویمه خبره داده چه سلام ویونکی په دې عالم کنبی دی او په چا چه سلام وئیلې شی هغه ذات په بل عالم کنبی دې، په دې دنیا کنبی نه دې هر کله چه په مکان کنبی اختلاف دې نو په ژبه کنبی هم اختلاف کیدې شی، ممکن ده چه دهغه ځانې په ژبه کنبی طول او امتداد زیات وی په نسبت ددې ځای (دنیا) د ژبې نه، کما یظهر بالتأمل فی قصة الاسراء المعراج. والله اعلم.

باندې درود او سلام نه پيش کيږي په دې وجه وړاندې فرمائي وصلوا على فان صلواتکم تبليغي حيث کنتم تاسو چې د کوم ځانې نه هم په ما باندې صلوٰه و سلام لولئ او راليږئ نو د هغې ځانې نه به رارسى اللهم صل على سيدنا ومولانا محمد وعلى آل سيدنا ومولانا محمد وبارک وسلم تسليماً اللهم وآته الوسيلة والفضيلة والمقام المحمود الذى وعدته واجزه عنا ما هو اهله واجزه عنا افضل ماجزيت نبياً عن امته وصل على جميع اخوانه من النبيين والصالحين

[۲۰۴۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَافِعٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا، وَلَا تَجْعَلُوا قُبُورِي عِيدًا، وَصَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنْ صَلَّاتُكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ".

د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه نبی عليه السلام فرمائيلى دى دخپلو کورونو نه قبرونه مه در جوړوئ (يعنى لکه څنگه چه په قبرونو کښې څوک و مونځ نه کوى نو داسې تاسو هم په خپلو کورونو کښې مونځ نه کوئ) اوزما د قبرنه عيدگاه مه جوړوئ البته په ما باندې درود وائى تاسو چه هر چرته ئې ستاسو درود ماته رارسيري.

[۲۰۴۳] (۲) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْنٍ الْمَدَنِيُّ، أَخْبَرَنِي دَاوُدُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ رَبِيعَةَ يَعْنِي ابْنَ الْهَدَيْرِ، قَالَ: مَا سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ يُحَدِّثُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَدِيثًا قَطُّ غَيْرَ حَدِيثِ وَاحِدٍ، قَالَ: قُلْتُ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ قُبُورَ الشَّهَدَاءِ، حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى حَرَّةٍ وَاقِعَةٍ، فَلَمَّا تَدَلَيْنَا مِنْهَا وَإِذَا قُبُورٌ بِمَحْنِيَةٍ، قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَقْبُورُ إِخْوَانِنَا هَذِهِ؟ قَالَ: "قُبُورُ أَصْحَابِنَا" فَلَمَّا جِئْنَا قُبُورَ الشَّهَدَاءِ، قَالَ: "هَذِهِ قُبُورُ إِخْوَانِنَا".

ربيعة بن الحدير وئيلى دى چه ما د طلحه بن عبید الله نه ديو حديث نه علاوه بل حديث نه دې اوريدلى چه هغه د نبی عليه السلام نه روايت کړې وى ربيعة بن عبد الرحمن او وئيل هغه حديث کوم پودې ربيعة بن حدير او وئيل هغه دادې چه طلحه نه وئيلى دى چه ضحابه کرام د نبی عليه السلام په ملگرتيا کښې د شهيدانو د قبرونو طرف ته لاړل مونږ چه کله په حرة واقم غونډئ باندې اوختو اوبيا کوز شو نو هلته يوڅو قبرونه وو مونږ عرض اوکړواى دالله رسوله ايادا زمونږ دورونو قبرونه نه دي. نبی عليه السلام او فرماييل دا قبرونه زمونږه د ملگرو دى کله چه مونږ د شهيدانو قبرونو ته اورسيدو نبی عليه السلام او فرماييل دا قبرونه زمونږه ورونودي. خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد قبور الشهداء مونږ د مدينې منورې نه نبی عليه السلام سره راووتو د شهداو د قبرونو د زيارت دپاره (بنده ته په هيڅ يو شرح کښې دا ملاؤ نه شو چې د دې نه کوم شهيدان مراد دى والله تعالى اعلم)

حتى اذا اشرفنا على حرة واقم فلما تدلينا منها فاذا قبور بمحنة تردى جي کله مونږ په حرة واقم باندې اوختو (مدینه منوره د حرتينو درميان کښې واقع ده لکه څنگه چې مشهوره ده بذل المجهود کښې ئې د معجم البلدان نه نقل کړې دى چې د دې نه حرة شرقيه مراد ده او د واقم باره کښې ئې دواړه قوله نقل کړې دى اسم رجل، او دويم قول دا چې واقم د مدينې

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۷/۲) (صحيح)
۲: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۹۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۱/۱) (صحيح)

منورې په اطم کښې د يو اطم نوم دې (اظم قلعه ته وائی شاید دې حره سره به يو قديمه قلعه وی والله تعالى اعلم) بيا چې مونږ کله دغه حره نه ښکته کوزيدو نو اچانک مونږ ته د دې وادې په موږ باندې يو څو قبرونه په نظر راغلل محنيه او محنوه دواړه لغته دی د وادې موږ ته وئيلې شی قلنا يا رسول الله اقبور اخواننا هذه قال قبور اصحابنا صحابه کرامو د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو چې دا زمونږ د روڼو قبرونه دی نو نبی ﷺ او فرمائيل چې داڅو زمونږ د ملگرو او اصحابو قبرونه دی بيا چې کله مونږ د شهيدانو قبرونو ته اورسيدو کوم ځانې ته چې تلل مقصود وو نو نبی ﷺ او فرمائيل دادی زمونږ د روڼو قبرونه

په دواؤ احاديثو کښې د تعارض دفع کول

په بذل المجهود کښې د حضرت گنگوهی صاحب د تقرير نه دلته يو اشکال و جواب نقل کولې شی چې مونږ ئې دلته خپلې تشریح سره لیکو هغه دا چې تاسو به په مشکوة شریف کښې وئيلې وی چې يو ځل نبی ﷺ او فرمائيل وددت اني^(۱) رایت اخواني، قالوا السنا اخوانک يا رسول الله قال بل انتم اصحابی واخوانی الذين لم ياتوا بعد یعنی يو ځل نبی ﷺ او فرمائيل چې کاش ما خپل روڼه ليدلې وې نو په دې خبره باندې صحابه کرامو عرض اوکړو چې يا رسول الله ! آيا مونږ ستاسو روڼه نه یو نو نبی ﷺ او فرمائيل چې تاسو څو زما اصحاب (ملگری) ئې او زما روڼه څو هغه خلق دی چې اوسه پورې پيدا شوې نه دی روستو به بيا راځی دلته سوال دا کيږي چې نبی ﷺ د ابوداؤد شریف په دې حديث کښې بعضې صحابه کرامو ته خپل اصحاب او بعضو ته خپل روڼه او فرمائيل د دې نه معلومېږي چې وصف د اخوة او د صحبت دواړه جمع کيدې شی حالانکه د مشکوة والا حديث مبارک کښې ئې ټولو صحابو ته صرف خپل اصحاب او روسته راتلونکو خلقو ته خپل روڼه او فرمائيل چې د هغې نه معلومېږي چې په اصحاب او اخوان یعنی ملگرو او روڼو کښې فرق دې، د دې جواب حضرت دا ليکلې دې چې د ابوداؤد په حديث شریف کښې د اخوة نه مراد اخوة نسبی دې چې صحبت سره جمع کيدې شی او د مشکوة شریف په حديث مبارک کښې د اخوة نه مراد اخوة دينيه محضه دې فلا تعارض بينهما

[۲۰۴۴] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَخَا غُرَابًا بَطْحَاءَ الَّتِي يَذِي الْخَلِيفَةُ، فَصَلَّى بِهَا"، فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ يَفْعَلُ ذَلِكَ.

د عبد الله بن عمر رضی الله عنه روايت دې فرمائی چې نبی کریم ﷺ خپله اوښه په بطحاء مقام کښې کښېنوله کوم چې په ذو الخليفة کښې دې ددې نه پس بيانيې ﷺ هلته مونږ اوکړو او عبد الله بن عمر رضی الله عنه به هميشه داسې کول.

(۱) دا حديث شریف ډير دعبرت قابل دې، اوگوري! د حضور پاک ﷺ دخپل امت سره څومره محبت دې هغوی ﷺ ددې خبرې تمنا (آرزو) ښکاره کوی چې په څه طريقه ما خپل امت ليدلې وې (هم په دنيا کښې) کوم چې به زما نه پس پيدا کيږي.

(۲) صحيح البخاري الصلاة ۸۹ (۴۸۴)، والحج ۱۴ (۱۵۳۲)، ۱۵ (۱۵۳۳)، ۱۶ (۱۵۳۵)، والعمرة ۱۴ (۱۷۹۹)، والمزارعة ۱۶ (۲۳۳۶)، صحيح مسلم الحج ۶ (۱۱۸۸)، ۷ (۱۲۷۵)، سنن النسائي المناسك ۲۴ (۲۶۶۰)، (تحفة الأشراف: ۸۳۳۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للحج ۶۹ (۲۰۶)، مسند احمد (۲۸/۲، ۸۷، ۱۱۲، ۱۳۸) (صحيح)

د حديث وضاحت او تشرېح

قوله: عن عبدالله بن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اتاخ بالبطحاء التي بذي الحليفة فصلى بها. الخ: حضرت امام بخاري رحمه الله د كتاب الحج په آخر كښې باب ترلې دې باب النزول بډى طوى قبل ان يدخل مكة والنزول بالبطحاء التي بذي الحليفة او بيا د دې لاندې هغوى د ابن عمر رضي الله عنهما حديث ذكر كړې دې چې د هغې مضمون دا دې چې هغوى په مكه مكرمه كښې د داخلیدو نه مخكښې به يو شپه په ذى طوى كښې تیروله او بيا به سحر د هغې ځانې نه په مكه مكرمه كښې داخلیدو او د مكې مكرمې نه په واپسې باندې مدينه منوره كښې د داخلیدو نه مخكښې بطحاء ذى الحليفة كښې به ئې قیام فرمائیلو د دې نه پس به مدينه منوره كښې داخلیدو. (بطحاء او ابطح وسیع میدان ته وائی بطحاء دوه دی یو هغه چې د منی او مكه مكرمه درمیان كښې ده چې ورته محصب وائی او یو هغه چې په ذى الحليفة كښې ده چې كومه دلته په حديث كښې مذکور ده ذوالحليفة خو یو كلې دې په هغې كښې دا میدان دې كوم ځانې به ئې چې خپله اوښه كینووله او هلته یو جمات هم دې چې هغې ته مسجد ذى الحليفة او مسجد المعرس وئیلې شی

د دې نه پس ځان پوهول پکار دی چې یو معمول خو د نبی ﷺ دا وو چې كوم اوس تیر شو په مكه مكرمه كښې د داخلیدو نه مخكښې په ذى طوى كښې یو شپه تیرول او په مدينه منوره كښې د داخلیدو نه مخكښې په ذوالحليفة كښې ایساریدل

ذوالحليفة نه مدينې منورې ته دوه لارې او د نبی علیه السلام معمول

د دې نه علاوه د نبی ﷺ یو معمول په احادیثو كښې بل راځی چې په سنن ابوداؤد كښې په باب دخول مكه كښې تیر شوې دې عن ابن عمر رضی الله عنهما ان النبی صلى الله عليه وسلم كان يخرج من طريق الشجرة ويدخل من طريق المعرس د نبی ﷺ معمول وو چې كله به د مدينې منورې نه وتلو نو په طريق الشجرة به وتلو او د سفر نه په واپسې كښې به چې كله په مدينه منوره كښې داخلیدو نو په طريق المعرس سره به داخلیدو د ذوالحليفة نه د مدينې منورې طرفته دوه لارې راځی یو ته طريق الشجرة وائی او دویمه طريق المعرس حضرت امام بخاري صاحب رحمه الله په دې باندې مستقل باب قائم كړې دې باب خروج النبی صلى الله عليه وسلم على طريق الشجرة. دغه شان د نبی ﷺ معمول په دخول مكه كښې دا وو چې مكې مكرمې ته به پورته والا لارې سره داخلیدو او خروج به ئې په سفلی یعنی لاندینی طرف سره كولو فقد تقدم فی باب دخول مكة من حديث ابن عمر مرفوعاً كان يدخل من الثنية العليا ويخرج من ثنية السفلى ثنيه عليا ته كداء او ثنيه سفلى ته كدى وئیلې شی لكه څنگه چې په روایاتو كښې مشهوره ده د لارې

(۱) دامام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب او ددې لاندې چه كوم حديث هغوى ذكر كړې دې دهغې نه واضحه شوه چه د ابوداؤد په دې حديث كښې چه دا ذكر دی چه (اتاخ بالبطحاء) دا دمكې نه واپسې او مدينې ته د داخلیدو د وخت خبره ده، هم دغسې ددې نه پس چه دامام مالك رحمه الله كوم قول مصنف نقل كړې دې هغه هم هغې طرف ته اشاره كوی، كما في بدل المجهود، باقی فی نفسه دا خبره هم په خپل ځای صحيح ده چه هغوى ﷺ به د مدينې نه د مكې په طرف د روانیدو په وخت هم ذوالحليفة كښې قیام كولو لكه چه د حجة الوداع په سفر كښې د حضور ﷺ هلته ایساریدل په روایاتو كښې مشهور دي

په دې بدلولو کښې علماؤ څه مصلحتونه هم لیکلې دي لکه څنگه چې به نبی ﷺ په اخترونو کښې لاره بدلوله چې دهغې مصلحتونه هم بعضې شارحینو شلو (۲۰) پورې رسولې دي چې په هغې کښې درې څلور په درالمنضود کښې تیر شوي دي. (۱)

[۲۰۴۵] (۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: قَالَ مَالِكٌ: "لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُجَاوِزَ الْمُعْرَسَ إِذَا قَفَلَ رَاجِعًا إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى يُصَلِّيَ فِيهَا مَا بَدَأَ بِهِ، لِأَنَّهُ بَلَّغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَسَ بِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ الْمَدَنِيَّ، قَالَ: الْمُعْرَسُ عَلَى سِتَّةِ أَمْيَالٍ مِنَ الْمَدِينَةِ.

امام مالک رحمہ اللہ وئیلی دي چه کله یو کس مدينې ته واپس راشي نو دهغه دپاره مناسب نه دي چه دمعرس مقام نه مخکښې تیرشي ترڅو چه ئې هلته دخپلې مرضي مطابق مونځ نه وي کړې ځکه چه ماته معلومه شوي ده چه نبی ﷺ په دغه ځانې کښې تعريس (پرام او خوب) کړې وو. امام ابوداود وائي چه ماد محمد بن اسحق مدني نه اوریدلي دي چه معرس دمدینې نه شپږ ميله لري دي.

قال قال مالک لا ينبغي لاحد ان يجاوز المعرس حضرت امام مالک امام دارالهجرة رحمہ اللہ فرمائي چې کوم کس په مدينه منوره کښې داخلېږي نو هغه ته پکار دي چې کله په مسجد ذوالحليفه باندې تیرېږي نو هلته د کوزیدلو او مونځ کولو نه بغير دې نه تیرېږي ځکه چې د حضور ﷺ معمول شريف ماته هم رارسیدلي دي، د معرس لغوی معنی د نزول ځانې او منزل دې تعريس په معنی د نزول دي په ذوالحليفه کښې چونکه نبی ﷺ (او بيا د دوی په اتباع کښې ټولو) د مدينې منورې نه په روانیدو او واپسئ کښې به دلته ایساریدل په دې وجه ورته معرس وئيلې شي او چونکه د نبی ﷺ نزول به په مسجد ذوالحليفه کښې وو په دې وجه معرس وئيلو سره مسجد ذوالحليفه هم مراد اخستلې شي

د کتاب الحج په آخر کښې دا يو څو ابواب د مدينې منورې د فضائلو سره متعلق دي د حضرت امام مالک رحمہ اللہ چونکه مدينې طبيې سره خصوصيت هميشه دپاره پاتې شوي دي د دې نه هرڅوک باخبر دي د دې بابونو په آخر کښې د امام موصوف د رائي او نصيحت راتلل شايد هم دې خصوصيت ثمره ده د الله تعالی نه دعا ده چې الله تعالی دې ناکاره او د کتاب لوستونکو ته هم په خپل فضل وکرم سره د مدينې منورې او صاحب مدينه منوره (حضرت محمد مصطفی و مجتبی ﷺ) سره خصوصي تعلق و محبت نصيب کړي آمين

وهذا آخر کتاب المناسک فالحمد لله اولاً و آخراً والصلوة والسلام على نبيه سرمداً ودائماً وبه قد تم الجزء الثالث (۳) من الدر المنضود على سنن ابی داؤد فالحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات محمد عاقل عفا الله عنه ۲۳ ربيع الاول ۱۴۱۹ هجري (۴)

(۱) دهغې خلاصه داده: (۱) شهادة الطريقين وسكانها من الثقلين. (۲) د اسلام د شان اوشوکت اظهار. (۳) حصول البركة للطريقين.

(۲) تفرده ابو داود، موطا امام مالك / الحج / عقب حديث (۲۰۶) (صحیح)
(۳) د الدر المنضود په دې جزء کښې د بذل المجهود دريم جلد نصف حصه راغله، حضرت سهارنبوري رحمه الله په طبع اول کښې د بذل دريم جلد دوه حصي فرمائيلې وې، رومبي حصه د کتاب الحج پورې، او د دويمې حصي ابتداء د کتاب النکاح نه وه، لا طبع ثاني په وخت حضرت شيخ دواره حصي يوځای کړې او صفحات ئې مسلسل کړې وو.
(۴) قد شرعت في جمعه وتاليه رمضان المبارك ۱۴۱۷ هـ

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب النکاح

باب: د نکاح د متعلق احکامو بیان

مباحثه اربعه علمیه مفیده

د کتاب په شروع کېنې څو اهم امور قابل ذکر دي:

- ۱: ترتیب الکتب،
- ۲: د نکاح لغوی او اصطلاحی معنی.
- ۳: د نکاح په حکم شرعی کېنې مذاهب ائمه،
- ۴: د نکاح فوائد او مصالح.

البحث الاول: (د کتاب ترتیب)

د کتاب الحج په شروع کېنې تیر شوې دي چه اکثر محدثین صوم لره په حج باندې مقدم کوي او بعض د دې برعکس حج لره په صوم باندې مقدم کوي، مصنف هم د هغوی نه دې، خو مصنف صوم د حج نه روستو هم متصلا نه دي ذکر کړې بلکه د صوم نه مخکېنې نې نکاح ذکر کړې ده، د سنن ابی داود په اکثر نسخو کېنې هم دغه شان ده، البته د خطابی په نسخه کېنې صوم د نکاح نه مخکېنې دې لکه چه کیدل هم پکار دي، په کومو نسخو کېنې چه نکاح د صوم نه مخکېنې دې هغې ته خلاف قیاس د ترتیب د پاره څه نکته کیدل پکار دي. ممکنه ده چه هغه نکته دا وی چه مصنف په دې سره اشاره فرمایلې وی دې طرف ته چه د نکاح شمار هم په عباداتو کېنې دې او دا چه هغه د عام معاملات او مباحات د قبیل نه دې، لکه چه د اکثر علماء کرامو رائي هم دا ده، په خلاف د امام شافعي رحمته الله علیه چه هغه نکاح په مباحات او معاملاتو کېنې شمار کړې ده، پس هم په دې مناسبت سره مصنف صوم د نکاح نه روستو ذکر فرمایلې ده.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه په عباداتو کېنې د اسلام د ارکان اربعه نه روستو دوه نور واضح او ښکاره سرخیانې باقی پاتې کيږي، یو جهاد او بله نکاح، کیدل دا پکار وو چه د دې ارکان اربعه نه پس د معاملاتو نه مخکېنې هغه دوه ذکر کړې شی، پس امام ابو داود او امام نسائی هم دغه شان کړې دي، خو مصنف اول نکاح او بیا جهاد، او امام نسائی اول جهاد او بیا نکاح ذکر کړې ده، او صحیح مسلم، سنن ترمذی او موطاء امام محمد کېنې د کتاب النکاح نه پس خو حج متصلا ذکر دې خو کتاب الجهاد په دې کتابونو کېنې د بیوع او حدود نه روستو دي، الحاصل اکثر د صحاح مصنفین کتاب النکاح د عباداتو نه روستو متصلا د معاملاتو نه مخکېنې ذکر فرمایلې ده، خو امام بخاری رحمته الله علیه د دې ټولو حضراتو خلاف کتاب النکاح لره بیوع وغیره معاملات بلکه مغازی او تفسیر نه هم مؤخر فرمایلې دي.

په دې کېنې عام طور سره فقهاء کرام هم هغه ترتیب اختیار فرمایلې دي کوم چه اکثر محدثین اختیار کړې دي، البته فقهاء شافعيه د امام بخاری په شان نکاح د بیوع وغیره نه مؤخر کړې ده، د دې اختلاف فی الترتیب اصل کېنې وجه دا ده چه د اکثر په نزد نکاح اقرب الی العبادات او د معاملات نه افضل دی په خلاف د اکثر شوافعو چه هغه

نکاح د بیع په مثل د معاملاتو نه منی. کما سیاتی فی البحث الثالث.

البحث الثاني: (د نکاح لغوی او اصطلاحی معنی)

امام نووی رحمته الله فرمائی نکاح فی اللغة الضم...^(۱). بیا وړاندې فرمائی چه د دې اطلاق په عقد او وطی باندې راځي. بیا وړاندې فرمائی او ازهری وائی اصل معنی د دې وطی ده.^(۲) او عقد یعنی تزوج ته چه نکاح وئیلې شی هغه هم په دې وجه باندې چه نکاح سبب د وطی دې او ابو القاسم زجاجی وائی، نکاح فی کلام العرب الوطی والعقد جمیعا، یعنی دا لفظ په دواړو معنو کښې مشترک دې، لهذا دواړه معنی حقیقی شوي. اه حافظ ابن حجر رحمته الله وغیره بعض اهل لغت نه نقل کړې دی چه په اصل کښې «نکح»^(۳) (د نون په ضمي او د کاف په سکون سره) وئیلې شی فرج (شرمگاه) ته، بیا د دې استعمال د وطی په معنی کښې شروع شو.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د نکاح په حقیقت شرعیه کښې د احنافو او شوافعو اختلاف دې، احناف وائی د دې معنی حقیقی "وطی" دې او عقد د دې معنی مجازی دی، او د شوافعو په نزد مسئله د دې برعکس ده، لهذا د احنافو په نزد چه په قران او حدیث کښې په کوم ځانې کښې لفظ نکاح مجردا عن القرائن استعمال شوې دې د هغه ځانې نه مراد به وطی وی، او د شوافعو په نزد به هلته عقد مراد وی.

د زنا نه د حرمة مصاهرة ثبوت:

په دې اختلاف باندې یوه اهم مسئله هم متفرع کیږي کومه چه احناف او شوافعو دواړو ذکر کړې ده هغه دا ده چه «لا تنکحوا ما نکح ابائکم» کښې چونکه د احنافو په نزد د نکاح نه مراد وطی ده عقد مراد نه دې، لهذا وطی به د خپل عموم په وجه باندې حلال او حرام دواړو ته شاملیدو د وجې نه به هغه زنانه هم په دې کښې داخله شی چه پلار ورسره زنا کړې وی، لهذا څنگه چه د پلار دپاره منکوحه الاب حرام ده هم دغه شان به مزنیة الاب هم حرامه وی، په خلاف د شوافعو چه د هغوی په نزد به حرامه نه وی.

پس مسئله مشهوره ده چه د احنافو په نزد زنا سره حرمت مصاهرة ثابتیږي او د شوافعو په نزد به نه وی، دا خبرې خو وې د نکاح په حقیقت شرعیه باندې، او د دې اصطلاحی معنی د فقهاء کرامو په عرف کښې دا ده «هو عقد يفيد ملك المتعة قصدا» یعنی نکاح د هغه خاص عقد نوم دې چه د هغې فائده دا ده چه د سړي دپاره د زنانه د فرج او جمله اعضاء نه د تمتع جواز حاصل شی بالقصد نه تبعاً، په دې اخی قید سره شراء الامة خارج شو ځکه چه اگر چه

^(۱) کما فی قوله: ضمت الي صدری معطر صدرها :: کما نکحت ام العلاء صبيها.

^(۲) ومنه قول الفرزدق: اذا سقي الله قوتا صوب غادية :: فلا سقي الله ارض الكوفة المطرا :: التاركين علي طهر نسانهم :: والناكحين يشطي دجلة البقرا. (من القسطلاني) ترجمه: چه کله الله پاک خروب کوی یو قوم لره د سحر په باران سره، پس خروب دې نه کړی د کوفې زمکه. هغه اهل کوفه چه خپلو بیبیانو لره سره د هغوی د طهر نه د دجله په غاړه باندې د حیواناتو سره وطی کوی.

^(۳) او علامه عینی د «بحکم» نه د نکاح او نکح دواړو هم دا معنی لیکلي ده.

هلته هم بعينه دا فائده حاصليري خو تبعا ځكه چه اصل مقصود خو هلته د ملك رقبه حصول دي بيا هم د دي په ضمن كښي ملك متعه هم حاصليري.

البحث الثالث : (د نكاح شرعي حكم)

د نكاح په حكم كښي درې مذاهب دي. ظاهريه، ائمه ثلاثه، شافعيه.
۱: د ظاهريه په نزد نكاح فرض عين ده، عند القدرة على الوطى والمهر والنفقة.
۲: د ائمه ثلاثه په نزد سنت ده في حال الاعتدال وواجب في حال التوقان اي شدة الاحتياج والاشتياق ان خاف على نفسه الزنا.

۳: د امام شافعي رحمه الله په نزد في حال الاعتدال مباح دي او عند التوقان مندوب دي. هم په دي وجه د هغوي په نزد په اول صورت كښي تخلي للنوافل اولي دي د اشتغال بالنكاح نه، خو واضحه دي وي چه فقهاء احناف وغير احناف ټول د دي خبرې تصريح كړي ده چه د ظلم د ويرې په صورت كښي نكاح كول مكروه او د تيقن جور په صورت كښي حرام دي يعنې د حقوق زوجية ضياع وهذا اجمال المذاهب (۱). د نكاح په حكم كښي راجح او مشهور قول زمونږ په نزد هم دا دي..... چه سنت مؤكده دي ياتم بتركه كما في الدر المختار وغيره. علامه شامي په دي كښي نور هم اقوال ليكلي دي، فرض كفايه، واجب على الكفايه، واجب لعينه، قال الشامي هو افضل من الاشتغال بتعليم وتعليم وافضل من التخلي للنوافل. اه

په دي سلسله كښي د شوافعو يو دليل د الله پاك قول (سيدا وحسورا) هم دي چه الله پاك سيدنا يحيى عليه السلام مدح فرمائيلي دي په ترك وطى باندي، جمهور وائي كيدي شي چه د

(۱) د مذاهب ائمه تفصيل : د احنافو مسلك دا دي چه د نكاح اعتدال په حالت كښي چه كله د زنا ويره نه وي سنت مؤكده دي په دي شرط چه د نفقي او مهر په وركولو باندي ټي قدرت وي، او هغه ته د زنا ويره وي نو واجب دي او تيقن د زنا په صورت كښي كښي فرض دي بالشرط المذكور. (شامي) امام نووي رحمه الله د شوافعو د مسلك دا تفصيل ليكلي دي چه په دي كښي څلور قسم سړي دي.
۱: تائق واجد: يعنې چاته چه د نكاح سخت حاجت وي د غلبه شهوت د وچي نه او هغه مؤن نكاح (مهر او نفقه وغيره) باندي قادر وي.

۲: غير تائق غير واجد چه دواړه خيزونه نه وي.

۳: تائق غير واجد، د توقان كيفيت دي خو وسعت نه.

۴: واجد غير تائق وسعت دي خو غلبه شهوت نشته. د قسم اول دپاره نكاح مستحب ده، د قسم ثاني دپاره مكروه ده، د ثالث دپاره هم مكروه دي خو دا سړي مامور بالصوم دي، د قسم رابع دپاره د اكثر شوافعو په نزد د نكاح ترك اولي دي او تخلي للعبادة افضل دي، او د بعض په نزد نكاح اولي ده. اه امام نووي خو هم دا ليكلي دي چه د نكاح وجوب د چا په حق كښي هم نه دي، خو په شرح اثناع كښي تائق واجد په حق كښي يو روايت دا ليكلي دي كه هغه ته د زنا ويره وي او او تسري وغيره باندي هم قادر نه وي نو بيا په دي باندي نكاح واجب دي او په نيل المارب (في فقه احنابله) كښي دا تفصيل ليكلي دي چه د غير ذي شهوت په حق كښي مباح دي، او ذي شهوت كه داسي وي چه هغه سره د زنا ويره نه نو په دي باندي نكاح واجب ده اگر چه فقير وي او كه د زنا ويره نه وي نو بيا سب ده. اه او دردير مالكي په شرح كبير كښي دا ليكلي دي چه كوم سړي راغب نكاح وي او د هغه د زنا ويره وي نو د هغه په حق كښي نكاح واجب ده. والا فمندوب او د غير راغب په حق كښي مكروه يا مباح دي. اه

هغوی په شریعت کښې هم دغه شان وی زموږ په شریعت کښې خو د نکاح ترغیب او د هغې امر راغلې دې په آیتونو او احادیث کښې.

د صحیحین په حدیث طویل کښې دې (ولکنی اصوم وافر وازوج النساء لمن رغب عن سنتی فلیس منی) امام ترمذی رحمته الله د کتاب النکاح په شروع کښې دا حدیث مرفوع ذکر کړې دې چه د هغې راوی سیدنا ابو ایوب انصاری رضی الله عنه دې : (اربع من سنن المرسلین، الحیاء والتعطر والسواک والنکاح. وقال حدیث حسن غریب اه) او بعض نور احادیث خپله په کتاب کښې راروان دی.

البحث الرابع : (د نکاح فوائد او فضائل)

د نکاح فوائد او فضائل ډیر زیات دی، د ټولو نه لوڼې فضیلت خو دا دې چه نکاح نه صرف د سید المرسلین بلکه د ټولو انبیاء او مرسلین سنت او د هغوی طریق دې، قال الله سبحانه وتعالى : (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً) په التعلیق الصصح کښې د احیاء العلوم نه نقل کړې دی چه وئیلې شوې دی چه الله پاک په خپل کتاب کښې صرف دهغه انبیاء علیهم السلام ذکر فرمائیلې دې کوم چه متاهل او متزوج وو تردې چه یحیی عليه السلام هم اگر چه مجامعت نه دې فرمائیلې خو نکاح ئې کړې وه د فضل د حصول او د سنت د قائمولو دپاره او وئیلې شوې دی چه د غص بصر دپاره هم دغه شان عیسی عليه السلام هم چه کله نزول فرمائی نو هغه وخت به نکاح کوی او د هغه به اولاد هم کیږی. اه

امام ترمذی رحمته الله د کتاب النکاح په شروع کښې د سیدنا ابو ایوب انصاری رضی الله عنه حدیث ذکر فرمائیلې دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل : (اربع من سنن المرسلین الحیاء، والتعطر، والسواک، والنکاح، وقال حدیث غریب)

او د فوائد د لاندې دلته څو فوائد د کتب حدیث او کتب فقه نه لیکلې شی.

۱: **تحصیل فرجه و فرج زوجه...** د خپل خان او د خپلې ښځې د شرمگاه حفاظت، د عفت او پاکدامنی حصول فانه اعض للبصر واحصن للفرج.

وفی المشکاة عن انس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا تزوج العبد فقد استكمل نصف الدين فليتیق الله فی النصف الباقي. **رواه البيهقي في هيب الامان.** امام غزالی رحمته الله فرمائی چه عام طور سره د انسان دین لره خرابونکی دوه څیزونه وی یو فرج او دویم خيټه. نکاح په دې دواړو کښې د یو نه کافی کیږی. په دې وجه دې ته نصف دین وئیلې شوې دې. اه

۲: **قضاء الوطر بنیل اللذة والتمتع بالنعمة،** د حاجت طبعیه پوره کیدل د حصول لذت سره، او شهوت او زنانه کوم چه د الله پاک نعمتونه دی د هغې نه جائز او مناسب طریقې سره فائده اوچتول. علماء کرامو لیکلې دی چه د نکاح په منافع کښې دغه یو منفعت داسې دی کوم چه به په جنت کښې هم موندلې کیږی ځکه چه په جنت کښې به اگر چه نکاح وی خو توالد او تناسل به هلته نه وی بلکه صرف د لذت او آرام د حصول دپاره به وی. زه وائم چه د نکاح د دې فائده حصول اول خو محسوس او مشاهد دې، دویم دا چه په احادیثو کښې هم

دې طرف ته اشاره کړې شوې ده. (۱)

۳: القیام بمصالح المرأة : د زنانه د ضروریاتو تکفل او ذمه داری کوم چه یو ډیر لوڼې خدمت دې بلکه د ژوند تیروولو یو زبردست نظام دې ځکه چه د ښځې د تکفل سره د وړو بچو تکفل هم دې، هم دغه شان د هغوی تعلیم او تربیت او د دې نظم دې په خلاف د اولاد زنا چه نه د هغوی څوک پلار شته او نه مور او نه مربی او معلم.

۴: تحصیل النسل علی الوجه الاكمل : یعنی د بنی نوع انسان تحصیل او بقاء په طریق اکمل د نسب د حفاظت سره بغیر په چا باندې د ظلم کولو او د هغه د عزت اخستلو نه بلکه په کمال محبت او انس سره، قال الله تعالی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾

۵: تکثیر الاسلام والمسلمین وتحقیق مباحة النبی صلی الله علیه وسلم، امت مسلمه لره زیاتولو سره د رسول الله ﷺ دپاره د تفاخر علی الامم زیات نه زیاته موقع ورکول، تناکحوا تکاثروا فانی اباهی بکم الامم يوم القيامة. (شرح اقناع) وفی روایه فانی مکاتر بکم الامم (ابوداؤد) په بهشتی زیور (جنتی کالی) کښې ئې د کتاب النکاح په شروع کښې لیکلې دی چه نکاح هم د الله پاک یو لوڼې نعمت دې، د دین او دنیا دواړو کارونو په دې سره صحیح کیږی او په دې کښې ډیرې فائده او بې انتها مصلحتونه دی، انسان د گناه نه بچ وی زړه ئې په ځانې وی، نیت ئې نه خرابیږی او لویه خبره دا ده چه د فائده فائده ده او د ثواب نه ثوابو ځکه چه د ښځې او خاوند یوځانې کیناستلو سره د مینې او محبت خبرې کول، خدا او د یو بل سره ملاعبه د نفل موندنه غوره ده. اه

فانده : په در مختار کښې لیکلې دی چه الله پاک د انسان دپاره داسې یو عبادت هم نه دې مشروع کړې چه د هغې تسلسل د ادم علیهم السلام د زمانې نه تر قیامته پورې او بیا د هغې نه هم وړاندې په جنت کښې پاتې شی سوا د نکاح او ایمان نه، صرف دا دوه عبادتونه دی کوم چه داسې دی. اه خو په دې باندې علامه شامی رحمه الله نقد کړې دې، هغه دی. ۱. کتلی شی. (۲) الحمد لله ابتدائی مباحث پوره شو.

۱: پس ارشاد دې ﴿فانه احسن للفرج﴾ چه نکاح شرمگاه لره د حرام کاری نه بچ کوی، ووضه امله صدقه قالوا یا رسول الله احذنا بقضي شهوته ويكون له صدقة؟ قال لا رایت لو وضعها في غير محلها الحديث. هم دغه شان هغه قصه کومه چه د حدیث په ډیرو کتابونو کښې ده، صحیح مسلم، ابوداؤد، ترمذی، ان النبی صلی الله علیه وسلم رای امراء الحديث... وفي اخره انه عليه السلام قال اذا رای احدکم امرأة فاعجبته فلیات اهل، فان معها مثل الذي معها. هم دغه شان په آیت کریمه ﴿فلما قضی زید منها وطرا﴾ په تفسیر کښې ابن عباس نه نقل دی چه د وطر نه مراد جماع ده، والمراد لم یبق له بها حاجة الجماع وطلقها. اه (روح المعانی) معلومه شوه چه د نکاح پوه لویه فائده د لذت حصول او حاجت طبعیه لره په جائز او حلال طریقې سره پوره کول دی.

۲: نقد خو ئې اولایه دې وجه کړې دې چه د نکاح عبادت کیدل په دنیا کښې په دې حیثیت باندې دی چه هغه د اسلام او د مسلمانانو په وجود کښې د راتلو سبب دې او هم دغه شان سبب عفت دې او دا حیثیت به ئې په جنت کښې نه وی. دویم په دې وجه چه ذکر او شکر دا دوه عبادتونه داسې دی کوم چه به په دنیا او آخرت دواړو کښې موندلې شی بلکه جنت کښې به د دنیا نه هم زیات وی، بیا حصر څنگه صحیح شو. (شامی)

باب التَّخْرِيسِ عَلَى النِّكَاحِ

باب د نکاح د ترغیب بیان

[۲۰۴۶] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: لَمَّا رَأَى عَبْدُ اللَّهِ أَنْ لَيْسَتْ لَهُ حَاجَةٌ، قَالَ لِي: تَعَالَ يَا عَلْقَمَةُ، فَجِئْتُ، فَقَالَ لِي: أَلَا تَزُوجُكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ بِنِجَارِيَّةَ بِنْتِ بَكْرِ، لَعَلَّهُ يَزُوجُكَ مِنْ نَفْسِكَ مَا كُنْتَ تَعْتَدُ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَيْنَ قُلْتُ ذَلِكَ، لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضَى لِلْبَعْرِ وَأَخْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ فَعَلَيْهِ بِالْضَّوْرِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ".

علقمه نه روایت دې فرمائی چې زه د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه سره روان وم په لاره ورسره و عثمان ملا وشو نو هغه ورسره جدا شو (یعنی په پرده کښې نې خبرې کولې) کله چې عبد الله ولیدل چې نکاح ته مې ضرورت نشته نوماته نې اواز وکړو چې راشه ای علقمه په دې وخت کښې عثمان وویل ای ت ابو عبد الرحمن دیوی پیغلی جینئ سره درله نکاح د ونکړو؟ چې تیره شوی ځوانی دی درباندي بیا دوباره دل راشی ته ابن مسعود او وویل هرکله چې خبره داسې ده د نومادنبی عليه السلام نه اوریدلی دی چې فرمائیل نې و څوک چې دنکاح طاقت لری (خرج خوراک مهر، اونور حقوق زوجیت ادا کولی شی هغه دی نکاح وکړی ځکه چې نکاح دنظر څکته کونکی ده او شرمگاه لره دزنا نه بچ کونکی ده او په تاسو کښې چې څوک دنکاح طاقت نه لری نو هغه دی روژی ونیسی ځکه روژی نیول دده دپاره خصی کونکی دي. روژی دانسان شهوت نفسانی کموي.

مضمون حدیث :

دا د کتاب النکاح اولنې باب او رومبې حدیث دې. د حدیث مضمون دا دې چې علقمه کوم چې د ابن مسعود رضی الله عنه مشهور شاگرد دې هغه فرمائی چې یو ځل زه د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه سره په منی کښې روان اوم، په لاره کښې سیدنا عثمان رضی الله عنه ملاؤ شو، سیدنا عثمان رضی الله عنه د ابن مسعود رضی الله عنه نه تخلیه طلب کړه او په تخلیه کښې نې د هغه مخکښې د نکاح خبره کیخودله. شارحینو لیکلې دی چې په ظاهره عثمان رضی الله عنه د ابن مسعود رضی الله عنه د ظاهری هیئت او بد حالی نه دا اندازه اولگوله چې کیدې شی د هغه به ښځه نه وی چې د هغه هیئت برابر کړی په دې وجه نې هغه ته او فرمائیل چې که ته غواړې نو ستا واده به د یوې پیغلی جینئ سره اوکړو. ﴿فلما رای ابن مسعود ان لیست له حاجة﴾ یعنی عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته چونکه د نکاح حاجت نه وو او بل واده نې کولو نه. (۲) نو بیا د تخلیه حاجت څه پاتې شو لهذا هغه علقمه

(۱) صحیح البخاری للصوم ۱۰ (۱۹۰۵)، النکاح ۲ (۵۰۶۵)، ۳ (۵۰۶۶)، صحیح مسلم للنکاح ۱ (۱۴۰۰)، سنن الترمذی للنکاح ۱ (۱۰۸۱) (تعليقاً)، سنن النسائي للصيام ۴۳ (۲۲۴۱)، والنکاح ۳ (۳۲۰۹)، سنن ابن ماجه للنکاح ۱ (۱۸۴۵)، (تحفة الأشراف: ۹۴۱۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۳۷۸، ۲/۴۲۴، ۳/۴۲۵، ۴/۴۴۷)، سنن الدارمي للنکاح ۲ (۲۲۲۲) (صحیح)

(۲) فلفه: په الحل المفهم ۸۶۲ کښې د (جاریه بکراه) د لاتدي لیکلې دی چې د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه اگر چې زوجه وه خو ځوانه نه وه چې د هغې نوم زینب دې اهر زه وایم چې دهغه د زوجې ذکر په ابوداؤد کښې د باب احیاء الموات په یو روایت کښې راغلې دی فلیراجع الیه، او هم دغه شان په صحیح بخاری کښې په باب الزکاة علی الزوج والایتام په روایت کښې عن زینب امرأة عبدالله صراحة موجود دي.

ته اواز ورکړو چه راشه.

دا د حدیث مضمون چه مونږ لیکلې دې دا د بخاری د سیاق او سباق مطابق دې، دلته د سنن ابی داود سیاق د دې نه مختلف دې چه د هغې نه په ظاهره کښې دا معلومېږي چه د نکاح خبره سیدنا عثمان رضی الله عنه دابن مسعود رضی الله عنه په وړاندې علقمه لره رابللو سره او فرمائیلو او په صحیح مسلم کښې هم د ابوداود په شان دی، کیدل داسې پکار وو څنگه چه دبخاری په روایت کښې دې. (۱) نه علیه الحافظ فی الفتح وحکاه عنه فی بدل المجهود.

شرح حدیث:

قوله: يرجع اليك من نفسك : کیدې شی چه په دې سره ستا سابقه حالت راواپس شی او قوت او نشاط پیدا کیدو سره حالت برابر شی.

قوله : فقال عبدالله لئن قلت ذاك الخ... سیدنا عثمان رضی الله عنه چه عبدالله بن مسعود رضی الله عنه چه د نکاح چه کوم مصلحت او فائده بیان کړه په دې باندې عبدالله بن مسعود رضی الله عنه هغه ته فرمائی چه د نکاح چه کوم مصلحت تاسو بیانوي د دې نه چرته لوڼې مصلحت او فائده خو ما خپله د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې ده. (غض بصر وتحصين فرج)

قوله : من استطاع منكم الباءة فليتزوج : (باءة) کښې دویم لغت (باه) هم دې کوم چه په پښتو کښې هم استعمالېږي (۲) د دې اصل معنی خو د جماع ده او د نکاح په معنی کښې هم مستعمل دې، په حدیث کښې څه مراد دې په دې کښې د شارحینو دواړه اقوال دی یعنی جماع او نکاح، خو بهر صورت د جماع او نکاح نه د هغې لوازم او مؤن (۳) مراد دې (د نکاح نه نه روستو ذمه داری او نفقه وغیره) یعنی د هغوی استطاعت او نفس جماع مراد نه ده ځکه چه وړاندې راځي.

قوله : ومن لم يستطع فعليه بالصوم : ځکه چه په کوم کښې د جماع طاقت نه وی د دې دپاره د دې تدبیر حاجت نشته کوم چه رسول الله صلی الله علیه و آله په حدیث کښې بیان فرمائیلې دې.

وجاء او اخصاء هغې فرق :

قوله : فانه له وجاء... د وجاء معنی رض الخصيتين لیکلې دی یعنی خصيتين ټکول، لاندې کول چه د هغې حاصل د شهوت زور کم کول نه استیصال او بالکلیه قطع کول. (۴) لکه چه په

(۱) وهو طريق حفص بن غياث عن الاعمش واما طريق ابی داود ومسلم فهو جرير عن الاعمش.

(۲) لکه وټیلې شی چه فلانی دوانی مقوی باه ده.

(۳) جمع مؤنثه په معنی د مشقت.

(۴) پس په یو روایت کښې هم د (اخصاء) لفظ چه په هغې کښې استیصال شهوت وی نه دې راغلې، او د ابن حبان په کوم روایت کښې چه د (اخصاء) لفظ راغلې دې، دې ته علامه عینی مدرج منلې دې پس هغه وړاندې لیکي واستدل به الخطابي علي جواز المعالجة لقطع شهوة النكاح بالادوية، وينبغي ان يحمل علي دواء يسكن الشهوة دون ما يسقطها اضمالة لانه قد يقدر بعد فينهدم لقوات ذلك في حقه وقد صرح الشافعية بانه لا يكسرها بالكافور ونحوه، واستدل به بعض المالكية علي تحريم الاستمناء وقد ذكر اصحابنا الحنفية انه مباح عند المعجز لاجل تسكين الشهوة له.

اخصاء کښې وی.

فانده: دلته دا اشکال راځي چه په روژې سره خو ډیر کرته د انسان په شهوت کښې نور هم حرکت پیدا شي، د دې جواب دا ورکړې شوې دې چه دا خبره په شروع کښې او صرف یو یا دوه روژې نیولې شي، خو د روژو که تسلسل وی نو بیا په دې سره شهوت کمېږي، هم دغه شان په حدیث کښې (فعليه بالصوم) فرمائیلې شوې دې چه داسې سرې دې د روژو التزام اوکړي او (فليصم) نې نه دې فرمائیلې.

دا حدیث د سنن ابی داود نه علاوه صحیح بخاری او صحیح مسلم او په نسائی کښې هم دی. قاله المنذري.

بَابُ مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ تَزْوِيجِ ذَاتِ الدِّينِ (۱)

باب: د دینداري په وجه د نکاح کولو بیان

[۲۰۴۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْنَى ابْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "تَنْكَحُوا النِّسَاءَ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَلِجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرُوا بِذَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ".

د ابوهريره رضي الله عنه روايت فرمائي چه نبی عليه السلام فرمائيلي دي چه دښخو سره نکاح کول دخلورم صفاتو په وجه کيدی شي يوددی دمال په وجه دويم ددې دحسب اونسب په وجه دريم دحسن وجمال په وجه خلورم ددينداري په وجه اوتاسوپه نکاح کولو کښې دينداري ته ترجيح ورکړي، لاسونه دي په خاورو ککړشه.

يعنی عام طور سره د خلقو عادت دا دې چه هغه په نکاح کښې د دې خلورو صفاتو لحاظ ساتي، اول مال، دويم حسب يعنی د زنانه خاندانی شرافت، دريم حسن او جمال او خلورم د هغې دينداري. وړاندې هغه فرمائي چه انسان له پکار دی چه د نکاح په وخت په دې صفات اربه کښې صفت دين لره مقدم کړو، يعنی اگر چه نور صفتونه هم فی الجملة قابل لحاظ دی خو ترجيح وصف دين لره کيدل پکار دی، قال تعالى: "ان اکرمکم عند الله اتقاکم"

د دې حدیث تعلق د مسئله کفایت سره دې چه د هغې باب وړاندې مستقل راروان دې. د باب فی الکفاء د مسئلې تفصيل خو به هلته راشي ان شاء الله... دلته دومره ځان پوهه کړئ چه دا حدیث په دې سلسله کښې د مالکیانو مستدل دې چه د هغوی په نزد کفایت کښې صرف د دين اعتبار دې د نورو صفاتو نه. والله تعالى اعلم

قال المنذري: والحديث أخرجه البخاري ومسلم والنسائي وابن ماجة.

(۱) وترجمه عليه الامام البخاري، باب قول النبي من استطاع منكم البائة فليتزوج.. الخ، والنسائي، باب الحث علي النكاح.
(۲) صحيح البخاري للنكاح ۱۵ (۵۰۹۰)، صحيح مسلم للرضاع ۱۵ (۱۴۶۶)، سنن النسائي للنكاح ۱۳ (۳۲۳۲)، سنن ابن ماجة للنكاح ۶ (۱۸۵۸)، مسند احمد (۴۲۸۲)، سنن الدارمي للنكاح ۴ (۲۲۱۶)، تحفة الأشراف: ۱۴۳۰ (صحيح)

باب فِي تَزْوِيجِ الْأَبْكَارِ

باب: د پیغلو جینکو سره د نکاح کولو بیان

[۲۰۴۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَتَزَوَّجُكَ؟" قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: "بِكْرًا أَمْ ثِيْبًا؟" فَقُلْتُ: "ثِيْبًا"، قَالَ: "أَفَلَا بِكَرْتَلَا عِيَهَا وَتَلَا عَيْكَ؟".

د جابر بن عبد الله رضي الله عنه نه روایت دی ان فرمائی نبي صلی الله علیه و آله راته او فرمائیل: ایا واده دی کړی دي؟ ماو وئیل هو، نو تپوس ئې وکړو چه کونډه ده او که پیغله ما ورته و وئیل کونډه ده نوراته ئې او فرمائیل د پیغلی سره دی ولی واده نه کولو چه لوبی به دی ورسره کولی او هغې به ستاسره لوبی کولی.

شرح حدیث:

رسول الله صلی الله علیه و آله د سیدنا جابر رضي الله عنه نه تپوس او کړو چه تا واده کړې دي؟ هغه عرض او کړو چه او کړې مې دي، تپوس ئې او کړو چه د باکړې سره یا د ثیبه سره؟ په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه (افلا بکرا تلاعبها وتلاعبک) چه د باکړې سره دي ولې او کړو چه د واده پوره فائده درته حاصله شوې وي او تا به د هغې سره لوبې کولې او هغې به تا سره کولې.

د بخاری شریف په یو روایت کښې داسې دی (مالک وللعذاری ولعابها) په دې کښې لعاب په کسري د لام او په ضمي د لام دواړو طریقو سره لوستلې شوې دي، د بالکسر په صورت کښې ظاهر دي چه هغه مصدر دي په معنی د ملاعبت او د بالضم په صورت کښې لعاب په معنی دریق ده، قال الحافظ: وفيه إشارة الى مص لسانها ورشف شفيتها وذلك يقع عند الملاعبة والتقبيل وليس هو بعيد كما قال القرطبي، په دې حدیث کښې د تزویج ابکار ترغیب دي لکه چه مصنف ترجمه هم قائم کړې ده.

د دې نه پس خان پوهه کړئ چه په دې طریق کښې خو د سیدنا جابر رضي الله عنه جواب صرف دومره ذکر دي او په بعض نورو طرق کښې کما فی الصحیحین په دې کښې زیادت دي.

(قلت کن لی اخوات فاصبت ان اتزوج امرأة تجمعهن وتمشطهن، وتقووم عليهن) او په یو روایت کښې دی (هلك ابی وترک سبع بنات او تسع بنات فتزوجت ثیبا) فقال بارک الله لک... چه د هغې حاصل دا دي چه هغه د ثیبه نکاح ته د ترجیح ورکولو وجه بیان کړه چه د هغه اووه یا نهه خویندې وي او پلار ئې په غزوه احد کښې شهید شوې وو نو د هغه خویندو د خبر ساتلو ضرورت وو چه د هغې دپاره ظاهره ده چه ثیبه به مناسب وی نه باکره،

(۱): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۲۴۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للبيوع ۳۴ (۲۰۹۷)، الوكالة ۸ (۲۳۰۹)، الجهاد ۱۱۳ (۲۹۶۷)، المغازي ۱۸ (۴۰۵۲)، النكاح ۱۰ (۵۰۷۹)، ۱۲۱ (۵۲۴۵)، ۱۲۲ (۵۲۴۷)، النفقات ۱۲ (۵۳۶۷)، الدعوات ۵۳ (۶۳۸۷)، صحيح مسلم للرضاع ۱۶ (۷۱۵)، سنن الترمذي للنكاح ۱۳ (۱۱۰۰)، سنن النسائي للنكاح ۶ (۳۲۲۱)، ۱۰ (۳۲۳۱)، سنن ابن ماجه للنكاح ۷ (۱۸۶۰)، مسند احمد (۳/ ۲۹۴، ۳۰۲، ۳۰۸، ۳۱۴، ۳۶۲، ۳۶۹، ۳۷۴، ۳۷۶)، سنن الدارمي للنكاح ۳۲ (۲۲۶۲) (صحيح)

د سيدنا جابر رضي الله عنه د هغه خويندو ذکر د ابو داود په يو روايت کښې هم دې کوم چه په کتاب الفرائض کښې راوان دې.

”عن جابر قال اشكت وعندي سبع اخوات“ الحديث . قال المنذرى : والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی من حدیث عمرو بن دينار عن جابر، واخرجه ابن ماجه من حدیث عطاء بن ابی رباح عن جابر.

باب النّهي عن تزويج من لم يلد من النساء

بابه شنډې ښځې سره د واده کولو د ممانعت بيان

[۲۰۴۹] (۱) قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَتَبَ إِلَى حُسَيْنَ بْنِ حُرَيْثِ الْمَوْزِي، حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنْ أَمْرَاتِي لَا تَمْنَعُنَّ يَدَ لَا مِيسٍ، قَالَ: "عَرَبِيَّهَا"، قَالَ: أَخَافُ أَنْ تَتَّبِعَهَا نَفْسِي، قَالَ: "فَأَسْمَتِي بِهَا".

دا بن عباس رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی بن یوکس د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو. او شکایت ئې وکړو چه زمانښخه د پالاس دخپل خان نه نه منع کوي (یعنی په خوشحالی سره زناته اماده کيږي) نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: طلاق ورته ورکړه هغه وویل زه ویريږم چه زما زړه ورپسې لارنشی نبی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل نویاتری فائده اخله. رسول الله صلی الله علیه و آله ته یو سړې راغلو او هغه خبره ئې عرض کړه کومه چه دلته په حدیث کښې ذکر شوې ده.

شرح حدیث :

﴿لا تمنع يد لامس﴾ د دې جملې په شرح کښې شارحینو ډیر اقوال لیکلي دي اول دا چه د دې نه مراد فاحشه ده یعنی زنا، یعنی چه څوک غواړي هغه د لاسه اونیسی او خان ته ئې راکاږي او د هغې نه خپل حاجت پوره کوي، هغه ئې بالکل منع کوي نه، دویم قول دا دې چه د دې نه مراد د هغې بې خایه سخاوت دې چه د خاوند په مال کښې صرف کولو سره صدقه وغیره کوي، او هر ورکونکی ته ورکوي او انکار نه کوي گویا لامس نه مراد سائل دې، په دې معنی باندې دا اشکال کړي شوې دې چه که سائل مراد وې نو په دې صورت کښې د لامس په خانې ملتمس کیدل پکار وو، لهذا دا مطلب صحیح نه دي، دریم قول دا دې چه د لمس نه مراد صرف د خوند دپاره مس کول دي، او حافظ ابن کثیر رحمه الله اول معنی لره بعید منلې ده لهذا اخری معنی راجح ده.

بهر حال رسول الله صلی الله علیه و آله هغه سړی ته د شکایت په وجه باندې د طلاق مشوره ورکړه، په دې باندې هغه سړی عرض اوکړو چه ما کښې د دې طاقت نشته ځکه چه زما هغې سره ډیره مینه ده، که ما هغې ته طلاق ورکړو نو زما نفس به هم د هغې سره لار شی، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه که هم دا خبره وی نو بیا د هغې نه هم د دې موجوده حالت سره فائده اوچتو ده.

(۱) : سنن النسائي للتكا ۱۲ (۳۲۳۱)، والطلاق ۳۴ (۳۴۹۴، ۳۴۹۵)، تحفة الأشراف: ۶۱۶۱ (صحيح)

دلته دا شبه راځي چه رسول الله ﷺ دې مذکوره سړي ته فوري د طلاق مشوره ولي ورکړه حال دا چه هغه شرعا ناخوښه څيز دې، شارحينو خو دا ليکلي دي چه رسول الله ﷺ هغه ته دا مشوره احتياطا ورکړې وه، خو زما په ذهن کښې دا خبره راځي چه دا «خذه بالموت حتى يرضى بالحمى» د قبيل نه دې او دا چه د نعمت قدر هغه وخت ډيرزيات وي کله چه هغه په تلو شي، نو گويا رسول الله ﷺ په حکمت عملی او حسن تدبير سره د خاوند شکايت او غصه ئې پخه کړه کښې د رسول الله ﷺ اراده هم د تعجيل بالطلاق نه وه. هذا ما عندي والله اعلم بالصواب.

تنبيه : د دې حديث په سند کښې د مصنف استاذ حسين بن حريث المروزي دې او مصنف ته دا حديث د هغه نه په طريق د مکاتبت رارسيدلي دي نه مشافهة، په دې وجه مصنف دا طرز اختيار فرمائيلي دي: کتب الی حسين بن حريث... لهذا د سند ابتداء هم د دې ځانې نه ده چه د هغې مقتضى دا ده چه لفظ «کتب» په جلی قلم سره کيدل پکار دی او د هغې نه روستو چه کوم «حدثنا الفضل بن موسى» راځي هغه جلی نه دی کيدل پکار ځکه چه هغه وسط سند دې، داسې معلوميږي چه د مصنف د حسين بن حريث نه روايت صرف مکاتبة دې ځکه چه وړاندې يو بل ځانې کښې په باب الظهار کښې هم مصنف د حسين بن حريث نه د «کتب» لفظ سره روايت کړې دې، او هلته لفظ «کتب» په جلی قلم سره دې، فتدبر وتشکر.

فانده : دا حديث د سنن ابی داود په هغه روايات تسعه کښې دې کوم چه ابن الجوزي په موضوعات کښې شمار کړې دې کما تقدم فی المقدمة... اوس پاتې شوه دا خبره چه دا حديث د کومې درجې دې نو دا جدا خبره ده، علماء کرامو د دې موضوع کيدل نه دی تسليم کړی پس سيوطی په «الآلی مصنوعة» کښې د حافظ ابن حجر رحمته الله عليه نه د دې حديث صحيح کيدل نقل کړې دی، تفصيلی کلام دې هم په دې کښې او کتلې شي دا حديث د ابوداود نه علاوه په سنن نسائي کښې هم دې.

مطابقة الحديث للترجمة :

د دې حديث د ترجمة الباب سره په ظاهره کښې څه مناسبت نشته البته حضرت په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقرير نه نقل فرمائيلي دي لعل الوجه فی ایراد الحديث فی هذا الباب ان الابرار قلما یکن مبتليات بامثال تلك المعاصی لکثرة حیائهن فالتزوج بهن اولی. اه

[۲۰۵۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا مُسْتَلِيمُ بْنُ سَعِيدٍ ابْنُ أَخْتِ مَنْصُورِ بْنِ زَادَانَ، عَنْ مَنْصُورِ يَعْنِي ابْنَ زَادَانَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي أَصَبْتُ امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ وَجَمَالٍ وَأَنْهَا لَا تَلِدُ، أَفَأَتَزَوَّجُهَا؟ قَالَ: "لَا"، ثُمَّ أَتَاهَا الثَّانِيَةَ، فَفَهَا، ثُمَّ أَتَاهَا الثَّالِثَةَ، فَقَالَ: "تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ، فَإِنِّي مُكَاتِبُكُمْ الْأُمَمَ".

د معقل بن يسار رحمته الله عليه نه روايت دې ر فرمائي يو کس د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې وکړوچه اي د الله رسول له يوه داسې ښځه مې پيدا کړې ده چه انتهائی شريفه

(۱): سنن النسائي للنكاح ۱۱ (۳۲۲۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۷۷) (حسن صحيح)

اوښکلی ده او بچی نه راوړی ایانکاح ورسره ونکړم؟ نبی ﷺ او فرمائیل نه نودی دوباره ورغې اوبیائی هم منع کړه، کله چه په دریم ځل ورغې نو ورته ئې او فرمائیل د داسې ښځې سره نکاح کوئ کومه چه محبت کونکې اودهیربچی راوړونکې وی یقیناز به په تاسو کښې د کثرت په لحاظ سره په نورو امتونو باندې فخر کوم. (یعنی په قیامت کښې)

﴿عن معقل بن یسار رضی الله عنه قال جاء رجل الى النبی صلی الله علیه وسلم الخ﴾ د حدیث مضمون دا دې چه یو سړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو چه ماته یوه داسې زنانه ملاؤ شوې ده کومه چه ذی جمال او ذی حسب ده خو بچی نه راوړی نو ایا زه ورسره واده اوکړم؟ رسول الله ﷺ منع کړو، اوس دا خبره چه دا څنگه معلومه شوه چه هغه بچی نه راوړی نو کیدې شی چه هغه د مخکښې نه واده شوې وی او د زوج اول نه ئې بچی نه وی راوړی، یا د دې نه علاوه بل یو علامت موندلې شی، مثلاً انها لا حیض او بانها لم تنهد ثدیاها. (بذل)

قوله: «تزوجوا الودود الولود فانی مکاثر بکم الامم» یعنی د داسې زنانه سره واده کول پکار دی چه په کثرت سره بچی راوړی او د خاوند سره مینه کونکې وی، ځکه چه زه به ستاسو په کثرت باندې د نورو امتونو په مقابله کښې فخر کوم.

د دې حدیث مناسبت هم د ترجمه سره زیات واضح نه دې، پس دا وئیلې کیدې شی چه په باکره کښې د مودت ماده د ثیبه په نسبت زیاته وی. کذا فی المذلل.
قال المنذری: واخرجه النسائی.

باب فی قوله تعالى {الزانی لا ینکح الا زانیة}

باب د آیت کریمه «الزانی لا ینکح الا زانیة» تفسیر

[۲۰۵۱] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَخْنَسِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ مَرْثَدَ بْنَ أَبِي مَرْثَدٍ الْغَنَوِيَّ كَانَ يَحْمِلُ الْأَسَارَى بِمَكَّةَ، وَكَانَ بِمَكَّةَ بَقِيَّ يُقَالُ لَهَا: عَنَاقٌ، وَكَانَتْ صَدِيقَتَهُ، قَالَ: جِئْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُنِيكُمْ عَنَاقٌ؟ قَالَ: فَسَكَتَ عَنِّي، فَتَزَلَّتْ: وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ سُورَةُ النُّورِ آيَةٌ ٣٠، فَقَدْ عَانِي، فَقَرَأَهَا عَلَيَّ، وَقَالَ: "لَا تُنْكِحُهَا".

عمرو بن شعيب دخپل پلار او هغه دده دنيکه عمرو بن العاص رضی الله عنه نه روایت کوی فرمائی تا مرثد بن ابی مرثد غنوی به په مکه کښې قیدیان وړل و هلته په مکه کښې یوه زناکاره ښځه اوسیدله دچاچه عناق نوم وواوهغه دجاهلیت دده محبوبه وه مرثد وائی چه زه دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم ت او عرض مې ورته وکړوچه ای دالله رسوله دعناق سره د نکاح وکړم؟ نبی ﷺ چه دا واوریدل نو خاموش شو په دې وخت کښې دا آیت کریمه نازل شو: «والزانیة لا ینکحها الا زان او مشرک» زه ئې راوغوښتلم اودا آیت کریمه ئې راته واورولو اودهغې سره دنکاح کولونه ئې منع کړم.

مضمون حدیث :

دا روایت دلته مختصراً دې او په ترمذی شریف کښې مطولا دا روایت طویل په بذل کښې ذکر شوې دې چې د هغې مفهوم دا دې چې په مکه مکرمه کښې چې کوم مسلمانان د مشرکانو په قید کښې وو دا مرثد بن ابی مرثد صحابی داسې صحابه کرامو ته ډیر همت او حسن تدبیر سره د مدینې نه مکه مکرمه د شپې په وخت رسیدو سره، اوچتولو سره راوړې دې او صحابی دا خدمت پوره کوی، کیدله به داسې چې د کوم مسلمان قیدی راوستل به منظور وو د هغه نه به نې وعده اخستله چې زه به په فلانې وخت په فلانې ورځ باندې د اخستلو دپاره راځم، هغه قیدی به هم د دې دپاره تیار وو او هغه به په موعود وخت باندې رسیدلو سره په خپله اوږه باندې هغه خو راوړلو، یو ځل داسې اوشو چې هغه د یو قیدی سره وعده اوکړه او دا په دې وعده باندې د شپې په وخت کښې مکې مکرمې ته اورسیدو او د یو دیوال نه پناه کیناستلو، د سپوږمۍ رنځ او، اتفاق ته گوره چې داسې اوشو چې عناق نومي زبانه کومه چې د هغه زمانې د ډمو نه وه او د هغه صحابی د هغې سره د جاهلیت د زمانې یاران وه هغې دا صحابی اولیدو او په لیدو سره نې اوپیژندلو، او د خپل عادت مطابق د بد نیتۍ اظهار نې ورته اوکړو، او هغې سره د شپې تیریولو فرمائش نې اوکړو، دې اویریږدو او وې وئیل یا عناق! حرم الله الزنا... چې کله هغې اولیدل چې دې خو زما خواش نه پوره کوی نو شور نې جوړ کړو چې ټول خلق را بیدار شی او دې په خپل کوشش کښې ناکام شیو پس په روایت کښې دې چې **﴿قالت یا اهل الخيام هذا الرجل یحمل اسراءکم﴾** الغرض دا راز ښکاره شو نو چې کله خلق بیدار شو نو په هغوی کښې اته کسان په مرثد پسې شو، دې وائی چې زه تختیلو سره د یو غر په غار کښې پټ شوم، هغه کفار دې غار ته راورسیدل تردې چې په هغوی کښې یو تن چې هغه ته د اودس ماتې حاجت راغلو هغه هم دې غار خولې ته کیناستلو سره متیازې اوکړې کومې چې د هغه صحابی په سر باندې راپریوتلې خو دا د الله پاک فضل اوشو چې هغه دې غار ته ښکته کیدو سره او نه کتل او واپس شو، مرثد په خپل کار کښې ډیر مضبوط ووو هغه چې د لږ شان توقف نه پس چې کله دا خیال اوکړو چې دا خلق واپس اوده شو دوباره مکې ته راغلو او خپل قیدی نې کوم چې په بیړو کښې اینختلې وو په خپله اوږه باندې کینولو سره مکې ته راوستلو، مرثد مدینې ته رارسیدو سره رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ ایا زه د عناق سره واده کولې شم؟ رسول الله ﷺ خاموش شو تردې چې دا آیت کریمه نازل شو: **﴿الزانی لا ینکح الا زانیة او مشرکة والزانیة لا ینکحها الا زان او مشرک﴾** په دې باندې رسول الله ﷺ هغه د نکاح نه منع کړو.

مسئله نایته من الحدیث:

اوس دلته د یوې مسئلې خبره پیدا شوه چې ایا د زانی نکاح صرف د زانیه سره کیدې شی د پاک دامنې سره نه شی کیدې، او هم دغه شان د زانیه نکاح صرف د زانی سره کیدې شی د پاکدامن سره نه شی کیدې. د آیت کریمه د ظاهر نه خو عدم جواز معلومیږي، پس د بعض علماء کرامو مسلک هم دا دې چې د عقیف نکاح ند زانیه سره صحیح نه ده، خو جمهور

علماء کرام چه په هغوی کښې ائمه اربعه هم دی د هغوی په نزد د زانی نکاح د زانیه سره هم دغه شان د عقیفه سره صحیح دي او هم دغه شان د عقیف نکاح د زانیه سره جائز دي، د جمهورو د طرف نه د دې آیت څو ابواب منقول دي. ۱: قیل الایة منسوخة لقوله تعالی وانکحوا الایامی منکم، په دې آیت کریمه کښې ایامی مطلقا ذکر دي برابر خبره ده که عقیفه وی یا غیر عقیفه. ۲: الایة محمولة علی الذم لا التحريم، یعنی مقصود د دې نکاح مذمت دي نه تحریم او عدم جواز. ۳: بعض مفسرینو دا جواب کړې دي چه مقصود په آیت کریمه سره مقصود د میلان طبعی بیان دي نه جواز او عدم جواز، یعنی د زانیه د نکاح طرف ته د یو عقیف سړی طبیعت نه مائل کیږي هغه صرف زانی لره مائل کولې شی. والله تعالی اعلم قال المنذرى: واخرجه الترمذی والنسائی من حدیث عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه.

[۲۰۵۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو مَعْمَرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ حَبِيبٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَنْكِحُ الزَّانِي الْمَجْلُودَ إِلَّا مِثْلَهُ". وَقَالَ أَبُو مَعْمَرٍ: حَدَّثَنِي حَبِيبُ الْمَعْلَمِ، عَنْ عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ.

د ابوهريره نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلي دي چاچه دزناکارو سره کورۍ - خورلی وی هغوی نکاح نه کوی مگر دخپل خان په شان خلقوسره. ابومعمرونیلي دي دا روایت حبیب معلم د عمرو بن شعیب نه نقل کړې دي.

باب فِي الرَّجُلِ يَعْتِقُ أَمَتَهُ ثُمَّ يَتَزَوَّجُهَا

باب خپله وينزه ازادولو نه پس هغې سره د واده کولو د ثواب بيان

[۲۰۵۳] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ عَزَّزٍ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَعْتَقَ جَارِيَتَهُ وَتَزَوَّجَهَا كَانَ لَهُ أَجْرَانِ".

د ابو موسی رضی الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلي دي چاچه خپله وينځه ازاده کړه: اوبياني ورسره نکاح وکړه نودده دپاره دوچند اجر دي.

(عن ابی موسی رضی الله عنه... قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اعتق جارية وتزوجها كان له اجران) دا حديث دلته مختصر دي، په صحيحين کښې دا حديث مطولا دي،

ولفظه «ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ مَوَالِيهِ وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ { يَطْوُهَا } فَأَذْبَهَا فَأَخْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَعَلَّمَهَا فَأَخْسَنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ» د دې باب سره متعلق د حديث دا اخري جزء دي په دې وجه مصنف په دې باندې اکتفاء اوکړه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۳۲۴) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري/العلم ۳۱ (۹۷)، العتق ۱۴ (۲۵۴۴)، ۱۶ (۲۵۴۷)، الجهاد ۱۵۴ (۳۰۱۱)، أحاديث الأنبياء ۴۷ (۳۴۴۶)، النكاح ۱۳ (۵۰۸۳)، صحيح مسلم/النكاح ۱۴ (۱۵۴)، سنن النسائي/النكاح ۶۵ (۳۳۴۷)، (تحفة الأشراف: ۹۱۰۸، ۹۱۷۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/النكاح ۲۴ (۱۱۱۶)، سنن ابن ماجه/النكاح ۴۲ (۱۹۵۶)، مسند احمد (۴/۳۹۵، ۳۹۸، ۴۱۴، ۴۱۵)، سنن الدارمي/النكاح ۴۶ (۲۲۹۰)، (صحيح)

شرح حدیث :

د حدیث مضمون دا دې چه کوم سرې خپلې وینځې ته تعلیم او تادیب ورکړی بیا هغه ازاده کړی او د ازادیدو نه پس ورسره نکاح او کړی نو د هغه دپاره دوه اجرونه دی. په دې حدیث باندې چه کوم طالب علمانه اشکال راځی هغه ظاهر دې هغه دا چه په دې حدیث کښې دتعدد عمل سره تعدد اجر مذکور دې یعنی څنگه چه عملونه دوه دی په هغې باندې مرتب کیدونکې اجرونه هم دوه دی بیا وجه د تخصیص څه ده؟ یو عمل تعلیم او تربیت دې، دویم عمل اعتاق په دې باندې دوه اجرونه کیدل پکار دی، د دې توجیه په ډیرو طریقو کړې شوې ده.

۱: اول دا چه مراد دا دې چه دې درې واړو کسانو ته به د دوی په عمل باندې دوچند اجر ملاویرې، په دې صورت کښې به هیڅ اشکال نه واقع کیږي.

۲: مراد خو دا دې چه عملین مذکورین باندې دوه ثوابونه ملاویرې او د تخصیص د اشکال جواب دا دې چه چونکه دلته په دې دواړو عملونو کښې تراحم وو. ځکه چه د حقوق مولی د ادا کولو دپاره خو گویا د دې عملین فاعل، فاعل ضدین شو چه په هغې کښې کمال پیدا کیدل ظاهره ده چه مشکل دی چه د هغې تقاضه دا وه چه کامل دوه اجرونه ورته ملاؤ نه شی خوالله پاک ئې په خپل فضل سره ورکوی. دا دویم جواب د علامه کرمانی نه منقول دې زمونږ حضرت شیخ رحمته الله علیه به هم دا په سبق کښې بیانولو. دا توجیه ثانی په درې واړه اشخاص مذکوره فی الحدیث باندې غور کولو نه پس منطبق کیدلې شی. قال المنذری : واخرجه البخاری ومسلم والنسائی مختصرا ومطولا.

[۲۰۵۴] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، وَعَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَعْتَقَ صَفِيَّةً وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا".

د انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله ام المومنین صفیه رضی الله عنها ازاده کړه تل اودهغې دازادول ئې دهغې دپاره مهر وگرځوو.

قوله: «عن انس رضي الله تعالى عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم اعتق صفية وجعل عتقها صداقها» دا روایت دلته مختصر دې پوره حدیث په کتاب الخراجاب ما جاء فی سهم

الصفی (بذل ۱۳۸/۴) کښې متعدد طرق سره راغلې دې چه د هغې حاصل دا دې چه سیده صفیه رضی الله عنها رسول الله صلی الله علیه و آله ته د غنائم خیبر نه حاصله شوې وه، رسول الله صلی الله علیه و آله هغه مخکښې ازاد کړه، د ازادولو نه روستو ئې هغې سره نکاح اوکړه.

۱: صحیح مسلم الحج ۷۶ (۱۳۴۵)، النکاح ۱۴ (۱۳۶۵)، سنن الترمذی النکاح ۲۳ (۱۱۱۵)، والسير ۳ (۱۵۵۰)، سنن النسائي النکاح ۶۴ (۳۳۴۴)، (۴۲۰۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۷)، وقد أخرجه: صحیح البخاری الصلاة ۱۲ (۳۷۱)، صلاة الخوف ۶ (۹۴۷)، البيوع ۱۰۸ (۲۲۲۸)، الجهاد ۷۴ (۲۸۹۳)، المغازي ۳۸ (۴۲۰۰)، النکاح ۱۳ (۵۰۸۶)، الأطعمة ۸ (۵۳۸۷)، ۲۸ (۵۴۲۵)، الدعوات ۳۶ (۶۳۱۳)، سنن ابن ماجه النکاح ۴۲ (۱۹۵۷)، مسند احمد (۹۹/۳)، ۱۳۸، ۱۶۵، ۱۷۰، ۱۸۱، ۱۸۶، ۲۰۳، ۲۳۹، ۲۴۲، سنن الدارمي النکاح ۴۵ (۲۲۸۸) (صحیح)

مسئله ثانیة بالحديث كُتِبَ اختلاف النكاح :

په حدیث الباب راوی وائی چه رسول الله ﷺ عتق صفیه لره د هغه مهر مقرر کړو، د دې نه علاوه یو بل مستقل مهر رسول الله ﷺ هغې ته ورنکړو، دلته د مصنف مقصد هم دا خبره بیانول دی چه ایا عتق امة لره د هغې مهر مقرر کولې شی یا نه، مسئله مختلف فیه ده، د ائمه ثلاث او امام محمد په نزد عتق لره مهر مقرر کول جائز نه دی، او امام احمد، ابویوسف او بعضو نورو علماء کرام لکه اسحاق بن راهویه، حسن بصری، سفیان ثوری په نزد داسې کول جائز نه دی لهذا حدیث الباب په ظاهره کښې د جمهورو خلاف دې چه مهر مال کیدل پکار دی او عتق مال نه دی. قال تعالی ﴿ان تبغوا باموالکم الایة﴾ د جمهورو د طرف نه د دې حدیث مختلف توجیهات کړې شوې دی، اول دا چه دا په تطییب قلب باندې محمول دې، یعنی د صفیه د خوشحالولو دپاره او ثیلې شو چه ستا عتق ستا مهر دې گڼې د رسول الله ﷺ دپاره خو نکاح بغیر د مهر نه هم کول جائز دی او دا د هغه د خصوصیاتو نه ده. ۲: دا روایت د راوی په ظن باندې محمول دې یعنی چونکه په دې نکاح کښې د مهر هیڅ قسم تذکره نه وه نو راوی دا خیال او کړو چه کیدې شی عتق مهر مقرر کړې شوې وی حال دا چه واقعه داسې نه ده چه د هغې تائید د بیهقی د هغه روایت نه کیږی کوم چه د رزینه نه روایت دې چه د هغې په اخر کښې دې ﴿فاعتقها وخطبها وتزوجها وامهرها رزینه﴾ چه د هغې نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ خپله خادمه رزینه په طور د مهر صفیه ﷺ ته ورکړې وه، کذا فی البذل عن العقی، خو حافظ د بیهقی په دې روایت باندې نقد کړې دې. فارجع الیه ان شئت. ۳: که دا تسلیم کړې شی چه دلته عتق مهر مقرر کړې شوې وو نو بیا به دا وئیلې شی چه دا د رسول الله ﷺ د خصائصو نه ده.

د دې نه پس په دې باندې خان پوهه کړئ چه صورت مسئله او د هغې تفصیل داسې دی چه که یو سړې خپله وینزه په دې شرط باندې ازاده کړی چه د ازادیدو نه پس به ورسره نکاح کوی پس هغه ازاده کړه نو اوس په دې کښې تفصیل دې چه دا د دوه حالو نه خالی نه ده یا خو به د ازادیدو نه پس هغه د دې سړې سره نکاح کوی یا نه کوی، پس که نکاح کوی نو په هغې کښې د شوافعو مسلک دا دې چه هغوی دواړه خپل مینځ کښې مهر مقرر کړی او مهر مسمی به واجب وی او هم دا مذهب د احنافو دې، فرق دا دې چه د شوافعو په نزد دلته مهر مسمی او د احنافو په نزد به دلته مهر مثل وی او که د ازادیدو نه وروستو هغه زنانه په تزوج باندې راضی نه شی نو په دې صورت کښې خو د مهر ظاهره ده چه سوال نه پیدا کیږی، البته په زنانه باندې به واجب وی چه هغه خپل قیمت مولی ته ادا کړی ځکه چه مولی ئې په مفت ازادولو باندې راضی نه وو، دا دې هم واضحه وی چه په زنانه باندې د قیمت ادا کول د احنافو په نزد خو صرف د عدم تزوج په صورت کښې دی او د شوافعو په نزد تزوج او عدم تزوج هر دواړو صورتونو کښې په زنانه باندې دومره قیمت ادا کول واجب دی او د مالکیانو په نزد د قیمت د ادا کولو په صورت کښې نه دې او د عتق امة به بهر حال د ټولو ائمه کرامو په نزد صحیح شی.

تنبيه : امام ترمذی رحمہ اللہ په دې حديث باندې کلام کولو سره د امام شافعی او امام احمد دواړو مذهب د دې حديث موافق ليکلي دې حال دا چه داسې نه ده پس حافظ فرمائي «ومن المستغربات قول الترمذی وبه قال الشافعی واحمد» اه
د دې نه علاوه هم يو دوه ځايونو کښې د امام ترمذی رحمہ اللہ نه په مذهب شافعی نقل کولو کښې تسامح شوې ده او حافظ وغيره په هغې باندې تنبيه کړې ده. والله تعالى اعلم
قال المنذرى : واخرجه مسلم والترمذی والنسائي.

باب يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ

د پيو ځکلو په وجه داسې حرمت پيدا کيږي لکه د نسب په وجه چه پيدا کيږي
د دې ځانې نه ابواب الرضاع شروع کيږي پس په بعض نسخو کښې دلته د ابواب الرضاع سرڅي قائم کړې شوې ده.

[۲۰۵۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ الْوِلَادَةِ".

دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روايت دې و فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائي دي حرمته تي پيدا کيږي درضاع (دتي ورکولو) په وجه کوم حرمت و چه د نسب په وجه پيدا کيږي.

مِنْ هَدَايَتِ

د حديث مفهوم واضح دې چه کومې رشتې د نسب د وجې نه حرامې وي هغه ټولې د رضاعت د وجې نه هم حراميږي. (۲) ځکه چه پي ورکولو والا د رضيع رضاعي مور وي او زوج مرضعه د رضيع دپاره په منزله د پلار وي چه هغې سره د رضيع او مرضعه ترمينځه او هم دغه شان رضيع او زوج مرضعه ترمينځه حرمت نکاح ثابتيږي، نو گويا حرمت والا نو په طرفين کښې موندلې شي د هغې نه روستو کوم چه د هريو خپلوان دي چه د هغې نه د نسب د وجې نه حرمت وي د دې تعلق رضيع او رضاعي مور او پلار او د هغې نه اقارب سره وي، د رضيع چه کوم نسبي مور او پلار دي او د هغوی خپلوان د هغوی سره تعلق نه وي، پس رضاعي مورد رضيع نسبي رورباندې به حرام نه وي، وعلى هذا القياس.
د دې نه پس خان پوهه کړئ چه د رضاعت د وجې نه چه کوم حرمت ثابتيږي د دې تعلق د نکاح سره دې د ټولو څيزونو سره نه دې، لهذا د رضاعت د وجې نه توارث او وجوب نفقه او هم دغه شان شهادت وغيره مسئله دا څيزونه د رضاعت نه نه ثابتيږي.

(۱) سنن الترمذی للرضاع ۲ (۱۱۴۷)، سنن النسائي للنکاح ۴۹ (۳۳۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۴۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للشهادات ۷ (۲۶۴۶)، فرض الخمس ۴ (۳۱۰۵)، تفسير سورة السجدة ۹ (۴۷۹۲)، النکاح ۲۲ (۵۱۰۳)، ۱۱۷ (۵۲۳۹)، الأدب ۹۳ (۶۱۵۶)، صحيح مسلم للرضاع ۲ (۱۴۴۴)، سنن ابن ماجه للنکاح ۳۴ (۱۹۳۷)، موطا امام مالك للرضاع ۳ (۱۵)، مسند احمد (۴۴/۸، ۶۶، ۷۲، ۱۰۲)، سنن الدارمي للنکاح ۴۸ (۲۲۹۵) (صحيح)

(۲) قال القاري واستثنى منه بعض المسائل اذ قلت وهي مذكورة في كتب الفقه فارجع اليه ولقي شرح السنة ولا تحرم المرضعة علي اب الرضيع ولا علي اخيه، ولا يحرم عليك ام اختك من الرضاع اذ لم تكن امك ولا زوجة ابك ويتصور هذا في الرضاع ولا يتصور في النسب ام اخت الا وهي ام لك او زوجة لايك الي اخر ما في البدل)

ابن الفحل :

د پورته ذکر شوی بیان نه معلومه شوه چه حرمت رضاعت د رضاعی مور سره خاص نه دي بلکه رضاعی مور او زوج مرضعه یعنی رضاعی پلار دواړو طرف ته خورپېرې لکه چه د جمهور علماء کرامو مسلک دي، په دي کښې د يو جماعت اختلاف دي کوم چه دا حرمت د رضاعی مور سره خاص کوي او هم دا هغه مسئله ده کوم نه چه فقهاء په "ابن الفحل" سره تعبیر کوي کومه چه وړاندې په کتاب کښې هم مستقل راروان دي.

دلته د دي خبرې هم ضرورت دي چه کوم رضاعت موجب تحریم دي د هغې تعریف معلوم کړئ لکه چه فقهاء کرامو لیکلي دي پس په فتح القدیر کښې دي :

وهوفی اللغة مص اللبن من الثدي... وفي الشرع مص الرضيع اللبن من ثدي الادمية فی وقت مخصوص ای مدة الرضاع المختلف فی تقديرها اه لهذا چه کوم رضاعت چه د رضاعت په موده کښې دننه وي، دا مسئله وړاندې په مستقل کتاب کښې "باب رضاعة الكبير" د لاندې راروان دي.

«عن عائشة رضی الله عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم قال : يحرم من الرضاعة ما يحرم من الولادة» په دي باندې کلام پورته راغلې دي، قال المنذري : أخرجه الترمذی والنسائي بمعناه واخرجه البخاری ومسلم والنسائي من حديث عمرة عن عائشة رضی الله تعالى عنها.

[۲۰۵۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لَكَ فِي أُخْتِي؟ قَالَ: "فَأَفْعَلُ مَاذَا؟" قَالَتْ: فَتَنْكِحُهَا، قَالَ: "أَخْتِكَ؟" قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: "أَوْ تُحْيِيَنَّ ذَلِكَ؟" قَالَتْ: لَسْتُ بِمُخْلِيةٍ بِكَ، وَأَحَبُّ مِنِّي شَرِكْنِي فِي خَيْرِ أُخْتِي، قَالَ: "فَأَتَمَّهَا لَا تُحْيِلْ لِي"، قَالَتْ: قَوْلَ اللَّهِ لَقَدْ أَخْبَرْتُ أَنَّكَ تَخْطُبُ دُرَّةَ أَوْ دُرَّةَ شَكَّ زُهَيْرٍ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: "بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ"، قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: "أَمَّا وَاللَّهِ لَوْ لَمْ تُكُنْ رَيْبَتِي فِي جُجْرِي مَا حَلَلْتُ لِي، إِنَّهَا ابْنَةُ أُخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ، أَرْضَعْتَنِي وَأَبَاهَا ثَوْبَةَ، فَلَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِي كُنَّ وَلَا أَخَوَاتِي كُنَّ".

دام سلمه عليها السلام نه روایت دي فرمائی چه ام بی حبیبه رضی الله عنہا نبی صلی الله علیہ وسلم ته عبرض اوکړو چه ایا زما خور ته دی رغبت شته دي؟ نبی صلی الله علیہ وسلم او فرمائیل څنگه او خبره څه ده؟ ام حبیبه او فرمائیل چه نکاح ورسره وکړئ نبی صلی الله علیہ وسلم او فرمائیل ایا ستادخورسره؟ ام حبیبه او وویل : هو، نبی صلی الله علیہ وسلم او فرمائیل که داسې وشي و نوستاخوښه ده ام حبیبه رضی الله عنہا او وویل چه یواځی زه خو ستا په نکاح کښې نه یم (یعنی نوری ښځې هم دی او هغه دی هم وي، داسې نه ده چه زه په راتلو باندې خفه کیږم) زما سره چه څومره زیات لا خلق شریک وی او په هغوی کښې زما سره زما خورهم وی نوزه د اډیر خوښوم نبی صلی الله علیہ وسلم او فرمائیل ته چه ترڅو پورې زما په نکاح کښې بی نوهغه زما دپاره حلاله نه ده ام حبیه چه دا واوریدل نو وني و نیل ماته معلومه ده چه تا دره یا ذره څوک چه د ابو سلمه لورده دنکاح پیغام دی ورته لیرلې دي نبی صلی الله علیہ وسلم په تعجب سره تپوس او کړه چه دام سلمه لور دره یادوی؟ ام حبیبه او وویل هو، نبی صلی الله علیہ وسلم

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۶۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/النكاح ۲۰ (۵۱۰۱)، ۲۵ (۵۱۰۶)، ۲۶ (۵۱۰۷)، ۳۵ (۵۱۲۳)، التفقات ۱۶ (۵۳۷۲)، صحيح مسلم/الرضاع ۴ (۱۴۴۹)، سنن النسائي/النكاح ۴۴ (۳۳۸۶)، سنن ابن ماجه/النكاح ۳۴ (۱۹۳۹)، مسند احمد (۲۹۱/۸، ۳۰۹، ۴۲۸) (صحيح)

او فرمائیل هغه خو زما پرکتی ده که چرې پرکتی هم نه وی نو هغه زما د رضاعی ورور لورده، ما او ابوسلمه ته ثویبه بی بی تی راکړې وو نو په دې وجه باندې ماته دخپلو خویندو اولونرو ذکر مه کوه.

مضمون حدیث :

سیده ام سلمه رضی الله عنہا یو ځل ام المومنین ام حبیبه بنت ابی سفیان رضی الله عنہا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته عرض اوکړو چه ایا ته زما په خور کښې رغبت لرې؟ هغه ترې تپوس اوکړو ستا څه مراد دې؟ هغې عرض اوکړو ته د هغې سره نکاح اوکړه. رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل: ستا د خور سره؟ هغې عرض اوکړو او جی! رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل ایا ستا دا خبره خوښه ده او برداشت کوي ئې؟ په دې باندې هغې اووې چه زه کومه ستاسو په نکاح کښې یواځې یم؟ بلکه نورې هم ازواج او بنې دی نو هر کله چه دا صورت حال دې، نو په دې خیر کښې ما سره شریکیدونکې زما په نزد خپله زما خور زیاته غوره ده، مطلب دا دې چه ستا په نکاح کښې که زه یواځې وې نو بیا خو ظاهره ده چه ما په د بل چا په نکاح کښې راتلل نه خوښول، خو چه هر کله زما نه علاوه نورې هم دی نو بیا دې پکښې زما خور هم وی، نو

په دې باندې ورته رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل: «فانها لا تحل لی» چه زما دپاره هغې سره نکاح جائز نه ده ځکه چه جمع بین الاختین ناجائز ده. «قالت: فوالله لقد اخبرت انک تخطب درة او ذرة شک زهیر بنت ابی سلمه» یعنی ماته دا خبره رارسیدلې ده چه هغه دره بنت ابی سلمه ته د نکاح پیغام لیږل غواړی، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل «بنت ام سلمه؟» ایا د دره بنت ام سلمه په باره کښې فرمائی؟ «قالت نعم! قال: اما والله لو لم تکن ربيتي فی حجری ما حلت لی» رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل چه اول خو هغه زما ربیبه ده

چه هغې سره نکاح زما دپاره ناجائز ده، خو که هغه زما ربیبه هم نه وې نو بیا هم زما دپاره جائز نه وې ځکه چه هغه زما د رضاعی ورور لور ده، ځکه چه ماته او د هغې پلار یعنی ابو سلمه ته یوې زنانه پټ ورکړې دی چه د هغې نوم ثویبه ده، په بذل المجهود کښې د فتح الباری نه دا واقعه نقل کړې ده چه سیدنا عباس رضی الله عنه فرمائی چه د ابو لهب د مرگ نه یو کال پس ما هغه په خوب کښې اولیدو چه هغه ډیر په بد حال کښې دې او هغه مزید اووې چه ما د دنیا نه جدا کیدو نه پس څه راحت دلته نه دې لیدلې، البته دا ده چه د گل په ورځ باندې زما نه عذاب کښې تخفیف کولې شی، چه د هغې وجه دا بیانولې شی چه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم چه کله د گل په ورځ باندې پیدا شو نو هم دې ثویبه خپل مولی ابو لهب ته د هغه د پیدائش زیرې ورکړې وو، او د دې زیرې په خوشحالی کښې ئې هغه ازاده کړې وه. اه د دې نه پس هغې او فرمائیل: «لا تعرضن علی بناتک ولا اخواتک» (چه داسې مه کوئ او په ما باندې زما لونړه او اخوات مه پیش کوئ، دلته لفظ "ثویبه" په ترکیب کښې فاعل واقع شوې دې، «ارضعتی» فعل دپاره.

۱، ظاهره ده چه «لا تعرضن» جمع مؤنث حاضر صیغه ده، بل احتمال دا هم دې چه د واحد مؤنث حاضر صیغه وی بانون ثقیله په دې صورت کښې ضاد مکسوره دې.

د دې حديث نه معلومېږي چه رسول الله ﷺ او ابوسلمه دواړه رضاعي روڼه دي، لهذا دره بنت ابی سلمه د رسول الله ﷺ رضاعي وريره شوه، پس يوه وجه د حرمت نکاح خودا شوه، او دويمه دا چه هغه د رسول الله ﷺ د زوجه محترمي لور ده کومې ته چه ربيبه وئيلي شي چه د هغې حرمت د قران کريم نه ثابت دي. «وَرَبَّالْحَمْدِ لِلَّهِ الَّذِي فِي حُجُورِكُمْ» د ام حبيبۀ رضاعه د کومې خور ذکر چه په دې حديث کښې راغلې دي د هغې په نوم کښې اختلاف دي، قبل اسمها غرة بنت ابی سفيان، (کما في رواية مسلم والنسائي) وقبل حملة بنت ابی سفيان وقبل درة. (عون)

د دې حديث د ترجمه الباب سره مناسبت ظاهر دي ځکه چه د دې نه معلومېږي چه رضاعي وريره سره نکاح ناجائز ده.

قال المنذرى واخرجه البخارى ومسلم والنسائي وابن ماجة.

باب فى لبن الفحل

بابه سړى سره د پليوړشته

دا ترجمه هم په دې الفاظو سره په ټولو کتب صحاح کښې واقع شوې ده.

د لبن الفحل تشریح :

ای اللبن الذى نزل فى ثدى المرأة بسبب الفحل وهو الزوج... د پيو نسبت چه څنگه د زنانه طرف ته کولې شي او کيدل پکار دي، هم دغه شان د دې نسبت د سړي طرفته هم وي د سبب کيدو په حيثيت سره، ځکه چه د زنانه په سينه کښې د پيو تحقق د الله پاک په قدرت سره د ولادت ولد نه پس وي چه په هغې کښې ظاهره ده د سړي دخل دي، او دا هم هغه مسئله ده چه د هغې طرف ته اشاره زمونږ په نزد د باب الرضاع په شروع کښې راغلې دي، جمهور علماء کرام چه په هغوی کښې ائمه اربعة هم شامل دي د لبن الفحل قائل دي پس څنگه چه د رضاعي خوڼي واده د رضاعي مور سره ناجائز دي هم دغه شان د رضاعي لور واده د رضاعي مور د خاوند سره ناجائز دي. گويا پښ ورکونکې زنانه چه څنگه رضاعي مور او منلې شوه هم دغه شان د هغې خاوند د رضيع دپاره پلار منلې شوې دي. وهذا هو معنى لبن الفحل عند الفقهاء. اصل کښې په بادي الراي کښې دا خبره ذهن ته راځي چه د رضيع نکاح د مرضعه سره خو ناجائز کيدل پکار دي خو د هغې د خاوند سره جائز کيدل پکار دي ځکه چه د پيو تعلق په ظاهره باندې صرف د زنانه سره دي پس سيده عائشه رضاعه هم دا اشکال او فرمائيلو لکه په حديث الباب کښې راځي.

په دې مسئله کښې اختلاف بعض صحابه لکه ابن عمر وغيره او بعض تابعين لکه نخعی، شعبی وسعيد بن المسيب او داود ظاهري اختلاف دي، ددې حضراتو په نزد حرمت رضاعت صرف د مور طرف ته منتشر کيږي، رضاعي پلار سره د دې هيڅ تعلق نشته د لبن الفحل ډير صريح او واضح مثال هغه دي کوم چه امام ترمذي رحمه الله د ابن عباس رضاعه نقل فرمائيلې دي هغه دا چه د هغوی نه تپوس او کړې شو چه يو سړي دي چه د هغې دوه وينزې

دی په هغې کښې یوې پردې ماشوم ته پښ ورکړل او دویمې وینځې یو پردې ماشوم ته پښ ورکړل نو اوس د هغه نه تپوس او کړې شو چه ایا د دې جینې واده د هغه هلک سره جائز دي، هغه اوفرماښل (لا اللقاح واحد) اوگورئ په دې مثال کښې دې دواړو ماشومانو دپاره پښ ورکولو والا مرضعه هم یوه نه ده د دې باوجود هغوی رضاعی رور خور منلې شوې دی ځکه چه سرې د دواړو یو دي چه د هغې په سبب پښ راکوزیږي، امام ترمذی رحمه الله فرمائی: وهذا التفسير لبن الفحل: وهذا الاصل في هذا الباب، وهو قول احمد واسحاق. اه

د اختلاف وجه:

کوم حضرات چه د لبن الفحل قائل نه دي د هغه استدلال د آیت کریمه نه دي، (وامهاتکم اللاتی ارضعنکم) او طریق استدلال دا دي چه په آیت کریمه کښې په حرمت نسبیه کښې خو دواړه قسم محارم مذکور دی یعنی من قبل الام ومن قبل الاب، پس ارشاد دي (وعماکم وخالاتکم) عمه د پلار د طرف رسته ده او خاله د مور د طرف، او د حرمت رضاعیه د لاندې په قران کریم کښې صرف محرمات من قبل الام ذکر دي، حیث قال (وامهاتکم اللاتی ارضعنکم) دلته عمه رضاعیه نه ده ذکر کړې شوې، د جمهورو د طرف نه جواب ورکړې شوې دي، تخصیص الشئ بالذکر لا يدل على نفی الحكم عما عداها، او خصوصاً هر کله چه پکښې احادیث صحیحه ثابت دي.

[۲۰۵۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ أَفْلَحُ بْنُ أَبِي الْقَعِيسِ فَاسْتَبْرَأَ مِنِّي، قَالَتْ: قُلْتُ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَرْضَعْتُكَ امْرَأَةً أَخِي قَالَتْ: إِنَّمَا أَرْضَعْتُ امْرَأَةً وَلَمْ يَرْضَعْنِي الرَّجُلُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَحَدَّثَنِي، فَقَالَ: "إِنَّهُ عَمُّكَ فَلْيَبْرَحْ عَلَيْكَ".

د ام المومنین عائشه رضی الله عنها نه وایت دي فرمائی چه افلح بن ابو القعيس زماخواته راغي او هغه دعائشي رضی الله عنه رضاعی تره وو ام المومنین وائی ما ترې پرده اوکړه هغه اووئیل ایاته زمانه پرده کوی زه خوستاتره یم ما ووئیل هغه څنگه؟ نو هغه اووئیل زما ورنندار و تاته تې درکړې دي ما ورته اووئیل چه ماته خو د ښځې تې راکړې دي سړی خوندي راکړې په دي په وخت کښې نبی صلی الله علیه و آله راغي اوددی واقعی ذکر ورته اوشو نبی صلی الله علیه و آله اوفرماښل یقیناً افلح ستاتره دي په بې تکلفی سره ستاخوا ته راتلې شي.

مضمون حدیث:

دا دي چه سیده عائشه رضی الله عنها فرمائی چه یوه ورځ ماته افلح بن القيس راغلو او ما د هغه نه پرده کوله، هغه اووې چه ته زما نه پرده کوي؟ زه خوستاتره یم، ما اووې ته زما تره څنگه ئې؟ هغه اووې تاته زما د رور ښځې پښ درکړې دي، په دي باندې هغې اووې: (انما ارضعتني

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۷۳، ۱۶۹۱۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الشهادات ۷ (۲۶۴۴)، صحيح مسلم/الرضاع ۲ (۱۴۴۵)، سنن النسائي/النكاح ۴۹ (۳۳۰۳)، موطا امام مالك/الرضاع ۱ (۳)، مسند احمد (۱۹۴/۶)، (۲۷۱) صحيح

امراة ولم يرضعني الرجل) د دې نه پس سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه كله رسول الله ﷺ زما خواته راغلو نو هغه او فرمائیل چه او ا هغه ستا تره دې ته بغیر د پردې نه هغه ته تلې راتلې شي، خان پوهه کړئ چه د افلح د عائشې رضي الله عنها د تره کیدو درې صورتونه دي. ۱: افلح د سیده عائشه رضي الله عنها د نسبي پلار رضاعی ورور وی،

۲: افلح د عائشې رضي الله عنها د پلار نسبي ورور وی.

۳: افلح د سیده عائشه رضي الله عنها د رضاعی پلار رضاعی ورور خو دلته دوه صورتونه متحقق وی چه د هغې په روایت کښې تصریح ده «ارضعتک امرؤ اخي»

تنبیه: د ابوداود په دې روایت کښې افلح بن ابی القیس واقع شوې دې او دا صحیح نه دې، صحیح په دې کښې افلح بن القیس اخو ابی القیس دې کما فی رواية الصحيحين والحديث اخرجه مالک والشافعي وباقي الستة. (المنهل)

بَابُ فِي رَضَاعَةِ الْكَبِيرِ

باب: د لوی کس درضاعت بیان

د ابواب رضاع په شروع کښې دا تیر شوې دی چه رضاعت هغه معتبر دې او مؤثر دې کوم چه د رضاعت په موده کښې وی چه په هغې کښې فی الجمله اختلاف دې، د دې مودې د تیریدو نه پس چه کوم رضاعت وی هغه معتبر نه دې په دې سره به حرمت نه ثابتیږي. امام بخاری رحمه الله باب قائم کړې دې «من قال لارضاع بعد حولین» د دې د لاندې شارحینو اختلاف نقل کړې دې چه ائمه ثلاثه او صاحبین مسلک هم دا دې په خلاف د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله چه د هغه په نزد د رضاعت موده دیرش میاشتې دې. (دوه نیم کاله) د دلائلو دپاره دې د کتب فقه طرف ته رجوع او کړې شی.

[۲۰۵۸] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، م وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ الْمَعْنَى وَاحِدَةً، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ، قَالَ حَفْصٌ: فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ وَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ثُمَّ اتَّفَقَا، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهُ أَحْيَى مِنَ الرِّضَاعَةِ، فَقَالَ: "النَّظَرُ مِنْ إِخْوَانِكُنَّ، فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ".

مسروق دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روایت ان کوی فرمائی چه نبی ﷺ زما خواته راغې او یوسرې زما خواته ناست وو حفص وئیلی دی چه دا کار نبی ﷺ بدوگندلو او دغصی په وجه ئې دمخ رنگ بدل شو، عائشه رضي الله عنها عرض او کړو ای دالله رسوله داخو زما رضاعی ورور دې نبی ﷺ او فرمائیل او گورئ او سوچ وکړئ ستاسو اورونه څوک دی؟ دپیورشته صرف دولبرې په ورځو کښې وی (یعنی اوس ترې پرده کول پکار دي).

۱: صحيح البخاري/الشهادات ۷(۲۶۴۷)، والنكاح ۲۲(۵۱۰۲)، صحيح مسلم/الرضاع ۸(۱۴۵۵)، سنن النسائي/النكاح ۵۱(۲۳۱۴)، سنن ابن ماجه/النكاح ۳۷(۱۹۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد(۸/ ۹۴، ۱۲۸، ۱۷۴، ۲۴۱)، سنن الدارمي/النكاح ۵۲(۲۳۰۲)(صحيح)

شرح حدیث :

واضح دي، د حديث په اخر كښې دي چه رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائيل: انما الرضاعة من الجماعة... وفي القاموس الجوع ضد الشبع... وبالفتح مصدر جاع جوعا ومجاعة، يعني جوع بالضم اسم مصدر دي او جوع بالفتح او مجاعة دا دواړه مصدر و نه دي.

د دي مطلب دا دي چه رضاعت هغه معتبر دي كوم چه د لورې د وجې نه وي، يعني په كومه زمانه كښې د لورې حل د پيو نه علاوه بل څيز نه وي شرعا هغه معتبر دي او ظاهره ده چه دا هم هغه رضاعت دي كوم چه د ماشومتوب په مخصوص موده كښې وي، پس ظاهره ده چه د ماشوم د پيدائش نه واخله تر دوه كالو پورې دا داسې زمانه ده چه په دي كښې د ماشوم خوراك فطرة او عادة د پيو نه علاوه بل هيڅ هم نه شي كيدي.

خان پوهه كړه چه د حديث الباب نه دا خبره مستفاد كيږي چه په رضاعت كښې اصل څيز ازاله جوع ده او د دي ازالې تعلق وصول اللبن الى المعدة دي لهذا ثبوت رضاعت دپاره براه راست په سينه باندې خوله لگولو سره ځكل ضروري نه وي بلكه څنگه چه هم د زنانه پي د ماشوم خيتې ته اورسيږي اكلا وشرېا تردې چه په طريق د وجود او سعوط ټول صورتونه په دي كښې داخل دي، البته په دي كښې ليث بن سعد او اهل ظاهر اختلاف دي حيث قالوا ان الرضاعة انما تكون بالتقام الثدي ومص اللبن منه (بذل).

[۲۰۵۹] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامُ بْنُ مُطَهَّرٍ، أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ الْمُغِيرَةِ حَدَّثَهُمْ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ لَيْعْبُدٍ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ، قَالَ: "لَا رِضَاعَ إِلَّا مَا شَدَّ الْعَظْمَ وَأَثْبَتَ اللَّحْمَ". فَقَالَ أَبُو مُوسَى: لَا تَسْأَلُونَا وَهَذَا الْحَبْرُ فِيكُمْ.

د ابن مسعود رضاع نه روايت دي فرمائي چه تي ورکول هغه معتبر دي درضاع په احكامو كښې كوم چه هډوكي له طاقت ورکوي او غوښه زياتوي، په دي وخت كښې ابو موسی اشعري او وټيل ترخوپوري چه دا عالم (عبد الله بن مسعود) په تاسو كښې موجود وي نوزمانه دمسائلو تپوس مه كوي.

(عن ابن مسعود... الخ) يعني رضاعت هغه معتبر دي چه په هغې سره د ماشوم هډوكي سخت او مضبوط وي او انبات لحم وي.

دا حديث مختصر دي :

دا حديث دلته مختصر دي، اصل واقعه هم هغه ده كومه چه حضرت په بذل كښې د بدائع الصنائع نه نقل كړې ده هغه دا دي چه د يو باندي چې په كور كښې پيدائش اوشو، د پيدائش نه څو ورځې پس ماشوم وفات شو، د ماشوم د مور په سينه كښې پي راجمع شو او سينه اوپرسيده، نو د هغه زنانه خاوند د خپلې ښځې تكليف ته كتلو سره داسې او كړل چه د هغې د سينې نه پي خوله كښې واچول او د تيرولو په ځانې ئې بهر او غورځول، يو ځل ئې اتفاق سره څو قطري د حلق نه لاندې تيري شوې، هغه د دي په باره كښې د ابو موسی اشعري رضاع

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۶۳۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱/۴۳۲) (ضعيف)

نه تپوس او کړو، هغه ورته او فرمائیل چه ستا ښځه په تا باندې حرامه شوه، هغه سرې د دې نه روستو عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته راغلو، هغه تپوس او کړو چه ایا تا دا مسئله د بل چا نه هم تپوسلې ده؟ هغه جواب ورکړو چه نه او د ابو موسی اشعري رضی الله عنه نه مې تپوسلې ده او هغه راته او فرمائیل چه ستا ښځه په تا باندې حرامه شوه (د رضاعی مور کیدو د وجې نه) په دې باندې هغه ابو موسی اشعري رضی الله عنه ته لاړو او هغه ته ئې او فرمائیل (لا رضاع الا ما شد العظم)، په دې باندې ابو موسی اشعري رضی الله عنه هغه خبره او کړه کومه چه دلته په کتاب کښې مذکور ده چه ترڅو پورې دا عالم یعنی عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په تاسو کښې موجود دې تر هغه وخته پورې دې زمانه د مسئلې تپوس او نکړې شی.

دا اثر ابن مسعود رضی الله عنه په صحاح سته کښې صرف دلته ابوداود کښې دې، صاحب منهل لیکی واخرجه البیهقی من طریق المصنف، هم دغه شان اصل روایت مختصرا موطاء مالک کښې هم دی.

[۲۰۶۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ أَبِي مُوسَى الْهَلَالِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، وَقَالَ: أَنْشَرَ الْعَظْمَ.

دا بن مسعود نه د تیر شوی روایت په شان روایت نقل شوې دې مگر په دی روایت کښې د دې الفاظو اظافه ده: أَنْشَرَ الْعَظْمَ.

باب فِيمَنْ حَرَّمَ

باب: د بالغ سرې د حرمت احکام

تیر باب کښې او د هغې احادیث خود جمهورو په تائید کښې وو یعنی د رضاعت کبیر نه عدم تحریم او دا باب د هغې مقابل دې چه په دې کښې د قائلین تحریم دلیل بیان کړې شوي دي یعنی ظاهریه، عائشه، عروه، لیث بن سعد، عطاء او ابن تیمیه وغیره.

[۲۰۶۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَنَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنَا عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمْرَسَمَةَ، أَنَّ أَبَا حُدَيْفَةَ بْنَ عَتَبَةَ بْنَ رِبْعَةَ بْنَ عَبْدِ شَمْسٍ كَانَ تَبَنَّى سَالِمًا وَالنَّكَحَ ابْنَةَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عَتَبَةَ بْنِ رِبْعَةَ، وَهُوَ مَوْلَى لَامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْنًا، وَكَانَ مِنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَا النَّاسَ إِلَيْهِ وَفُزَّ مِيرَاثُهُ، حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ سُحُفَاتَهُ وَتَعَالَى فِي ذَلِكَ: اذْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ: فَأَخَوَانُكُمُ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ سَوَاءٌ آيَةُ ه، فَرَدُّوا إِلَى آبَائِهِمْ، فَمَنْ لَمْ يُعْلَمْ لَهُ أَبٌ كَانَ مَوْلَى وَأَخَاهُ فِي الدِّينِ، فَجَاءَتْ سَمْعَةُ بِنْتُ سَهْمِيلِ بْنِ عَمْرِو الْقُرَشِيِّ، ثُمَّ الْعَامِرِيُّ، وَهِيَ امْرَأَةٌ أَبِي حُدَيْفَةَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا نَرَى سَالِمًا وَلَدًا، وَكَانَ يَأْوِي مَعِيَ وَمَعَ أَبِي حُدَيْفَةَ فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ، وَيَرَانِي فَضْلًا، وَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِمْ مَا قَدْ عَلِمْتُ، فَكَيْفَ تَرَى فِيهِ؟ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرْضِعِيهِ"، فَأَرْضَعَتْهُ خَمْسَ رَضَاعَاتٍ، فَكَانَ بِمَنْزِلَةِ وَلَدِهَا مِنَ الرِّضَاعَةِ، فَبِذَلِكَ كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَأْمُرُ

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۶۳۸) (ضعيف) (روستني روایت او گوري).

(۲): سنن النسائي/النكاح ۵۳ (۳۳۲۱)، سنن ابن ماجه/النكاح ۳۶ (۱۹۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۴۰، ۱۸۱۹۷، ۱۸۳۷۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/المغازي ۱۲ (۲۹۶۰)، والنكاح ۱۵ (۵۰۸۸)، صحيح مسلم/الرضاع ۷ (۱۴۵۳)، موطا امام مالك/الرضاع ۲ (۱۲)، مسند احمد (۶/۲۵۵، ۲۷۱)، سنن الدارمي/النكاح ۵۲ (۲۳۰۳) (صحيح).

بَنَاتِ أَخَوَاتِهَا وَيَنَابِ إِخْوَتِهَا أَنْ يُرْضِعْنَ مَنْ أَحَبَّتْ عَائِشَةُ أَنْ يَرَاهَا وَيَدْخُلَ عَلَيْهَا وَإِنْ كَانَ كَبِيرًا خُمُسَ رَضَعَاتٍ، ثُمَّ يَدْخُلَ عَلَيْهَا، وَأَبَتْ أُمُّ سَلَمَةَ وَسَائِرُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَدْخُلْنَ عَلَيْهِنَّ بِتِلْكَ الرِّضَاعَةِ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ حَتَّى يَرْضِعَ فِي الْمَهْدِ، وَقُلْنَ لِعَائِشَةَ: وَاللَّهِ مَا نَذَرِي لَعَلَّهَا كَانَتْ رُخْصَةً مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِسَالِمِ دُونَ النَّاسِ.

د ام المومنين عائشه او ام سلمه رضي الله عنهما نه روايت دې فرمائي چه ابو حذيفه بن عتبة بن ربيعه سالم لره خپل متبني جوړ کړې وو، اوسالم ديوې انصاري زنانه آزاد کړې شوې غلام وو لکه څنگه چه زیده د نبی صلی الله علیه و آله تش په نوم خوی وو اود جاهلیت په زمانه کښې دارواج وو چه چابه چاته خوی اووئیل نوهغه به ئې دهغه په نوم سره، یادولو اوهغه به دمری وارث جوړیدو تردې پورې چه دا آیت کریمه «ادعوه لآبائهم» نازل شو. تر «فإخوانکم فی الدین وموالبکم» نو ددې ورځی نه خلقو به ددوی نسبت ددوی خپلو پلا رانوته کولو اود چاچه به پلار معلوم نه وو نوهغه به ددوی آزاد کړې شوې غلام یادیني ورور حسابیدو، نوسهله بنت سهیل د ابو حذیفه په پنځه د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه اوعرض ئې اوکړو ای دالله رسوله مونږ خوبه سالم خپل خوی گنړلو اوهغه به، زما او د ابو حذیفه رضي الله عنهما سره یوخاني اوسیدلو اوزه به ئې دکور په لباس او یواځی والی کښې لیدلم اوس چه الله پاک ددوی په باره کوم حکم نازل کړې دې ته ددینه خبر ئې اوس زما دپاره څه حکم دې؟ نبی صلی الله علیه و آله اوفرمائیل خپل پی ورتو ورکړه، نوهغې ورته پنځه ځل خپل پی ورکړل ددې نه پس بیا هغه به ددوی خوی گنړلي شو ددې حدیث په وجه به عائشې رضي الله عنها خپلو ورپرو او خورزو ته حکم کولو چه هغه کس ته پی ورکړئ د چاچه عائشه رضي الله عنها لیدل غواړی اودهغې خواته راتلل اوغواړی اگرچه هغه لوی هلك وی لیکن پنځه ځل پی به ورکوی ددې نه پس به بیا هغه کس عائشې رضي الله عنها ته راتلو او ام سلمه اونورو ازواج مطهراتو به ددې نه انکار کولو چه دوی ته دی داسې څوک راشی چه هغه ته پی ورکړی وی ترڅوچه هغه په ماشوم والی کښې پی نه وی خوړلي، اوعائشې رضي الله عنها به وئیل کیدی شی چه نبی صلی الله علیه و آله صرف سالم ته اجازت ورکړې وی نه چه نورو خلقوته.

مضمون حدیث :

روایت خو اوږد دې د دې حاصل دا دې چه یو هلك چه د هغه نوم سالم بن عبید بن ربيعه دې هغه ته ابو حذیفه بن عتبة خپل متبني جوړ کړې وو پس هغه د هغه سره اوسیدو تردې چه هغه لوئې شو او د نکاح قابل شو، حذیفه د هغه واده اوکړو او دا د هغه وخت خبره ده چه کله به د متبني حکم د حقیقی خوئی وو، پس د ابو حذیفه کور والا به د سالم مخې ته راتله او پرده وغیره هیڅ نه وه تردې چه آیت کریمه «ادعوه لآبائهم هو اقسط عند الله» نازل شو او حکم سابق منسوخ کیدو سره د متبني نه د پردې کولو حکم اوکړې شو، په دې باندې د ابو حذیفه رضي الله عنه پنځه سهله بنت سهیل رضي الله عنها د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې کښې تلو سره خپل حال عرض کړو او د خپلې پریشانی اظهار ئې اوکړو چه دا څه اوشو مونږ خو درې واړه په یوخاني کښې اوسیدو هیڅ قسم پرده نه وه. «ویرانی فضلا» «فضل» (بضم الفاء

والضاد) په لغت کښې هه سړی یا زنانه ته وئیلې شی چه کومه په معمی او خراب لباس کښې وی یا هغه سړې کوم چه په پوره جامه کښې نه وی او د بدن بعض حصه ښکاره وی، دسهله مقصد دا ووچه که د دې پریشانی څه حل وی نو هغه راته بیان کړی.

﴿فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْضِعِي﴾ یعنی رسول الله ﷺ هغه ته دا حال بیان کړو چه ته هغه ته خپل پټ وړکړه د دې دپاره چه د رضاعت حرمت ثابتیدو سره د پردې حاجت باقی پاتې نه شی پس هغوی داسې اوکړل، وړاندې روایت کښې دی.

﴿فَبَذَلَكَ كَانَتْ عَائِشَةُ تَامِرَ بَنَاتِ اخَوَاتِهَا وَبَنَاتِ اخَوَاتِهَا ان يَرْضَعْنَ مِنْ احِبَّتِ عَائِشَةُ ان يراها ويدخل عليها﴾ یعنی چونکه د سیده عائشه رضاعیه په علم کښې دا د سهله بنت سهیل والا قصه وه چه هغې سره رضاعت کبیر ثابتیږي نو د کوم سړی په باره کښې چه به عائشې رضاعیه ته منظوره وي چه هغه به هغوی ته بغیر د پردې نه تلې راتلې شو نو خپلو ورپرونو یا خورزو ته به ئې دا وئیلې شو چه هغوی ته پټ وړکړئ نو د دې نه صفا معلومیږي چه عائشه رضاعیه د رضاعت کبیر قائله وه خو نور ازواج مطهرات د هغوی د رائې سره اتفاق نه وو پس وړاندې په روایت کښې دی.

﴿وابت ام سلمة وسائر ازواج النبی صلی الله علیه وسلم ان یدخلن علیهن بتلك الرضاعة احدا من الناس حتی یرضع فی المهد الخ﴾

د جمهورو دلیل :

هم د دې روایت نه د جمهورو دلیل هم معلومیږي چه بقیه ازواج د سیده عائشه رضاعیه دا خبره نه وه تسلیم کړې. کما فی حدیث الباب.

باب هَلْ يُحْرَمُ مَا دُونَ خَمْسِ رَضَعَاتٍ

باب: آیا د پنځه ځلو نه په کمو پیو خورلو رضاعت ثابتیږي؟

د رضاعت په مسائلو کښې دا مسئله هم مختلف فیه ده چه ایا د حرمت رضاعت د ثبوت دپاره مطلق رضاعت کافی دي یا د دې څه خاص مقدار متعین دي، د جمهور علماء کرامو چه په هغوی کښې ائمه ثلاثه هم دی د هغوی په نزد صرف یو ځل ځکل کافی دی او امام شافعی رحمه الله په نزد پنځه کرته، وهو رواية عن احمد. ومذهب لابن حزم، او د داود ظاهري په نزد ثلاث مرات، وهو رواية عن احمد، د سیده عائشه رضاعیه په مسلک کښې مختلف روایات وارد دی په یو روایت کښې په دې کښې د هغه نه عشر مرات منقول دي او یو د سبع او یو خمس.

[۲۰۶۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "كَانَ فِيمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ يُحْرَمُ، ثُمَّ لَيْسَ خَنْ يَحْمِلُ مَعْلُومَاتٍ يُحْرَمُ، فَتَوَفَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهْنٌ مِمَّا يَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ".

۱: صحيح مسلم للرضاع ۱۴۵۲، سنن الترمذي للرضاع ۱۱۵۰، سنن النسائي للنكاح ۵۱ (۳۳۰۹)، سنن ابن ماجه للنكاح ۳۵ (۱۹۴۴، ۱۹۴۲)، تحفة الأشراف: ۱۷۸۹۷، ۱۷۹۱۱، وقد أخرجه: موطا امام مالك للرضاع ۳ (۱۷)، مسند احمد (۲۶۹/۶)، سنن الدارمي للنكاح ۴۹ (۲۲۹۹) (صحيح)

دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه اول په قرآن کریم کښې دا حکم نازل شوی وو چه د سینی نه لس پیری پښ خکل حرمت را ولی بیاد احکم منسوخ شو او صرف پنځه خله پښ رول درضاغت د ثبوت دپاره باقی پاتی شول بیا نبی صلی اللہ علیہ وسلم وفات شو او هغه حکم په قرآن کریم کښې لوستلې کیږي.

قوله: «عن عائشة رضي الله تعالى عنها انها قالت الخ»

په دې مسئله کښې د جمهورو استدلال خو د آیت کریمه د اطلاق نه دې، وامهاتکم اللاتی ارضعنکم... او سیده عائشه رضی اللہ عنہا روایات اول خو اخبار احاد دی، دویم دا چه هغه د عدد رضعات په باره کښې مختلف او مضطرب دی لکه چه دا روایات مختلفه په بذل المجهود کښې مذکور دی، پاتی شوه دا خبره چه سیده عائشه رضی اللہ عنہا خو خپله د قرآن کریم د قراءت حواله ورکوی. پس د دې جواب دا دې چه عائشه رضی اللہ عنہا دا روایت د قرآن کریم په حیثیت نقل کوی او د قرآن کریم ثبوت بغیر د تواتر نه نه شی کیدی، او ا که هغې دا روایت د حدیث په حیثیت باندې پیش کولی نو معتبر کیدی شو. والله تعالى اعلم

[۲۰۶۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُحْرِمُ الْمَصَّةُ وَلَا الْمَصَّتَانِ".

دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلى دی یوخل یادوه خله پښ رول درضاغت حرمت نه واقع کوي.

«عن عائشة رضي الله عنها قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تحرم المصة والمصتان» مص په معنی د رابښکلو او په دې کښې (ة) د مرة دپاره ده یعنی یو خل رابښکل، یعنی د ماشوم یو خل د خپل مور سینه رابښکل د حرمت سبب نه دې، پس د بعض علماء کرامو مذهب هم دا دې، زید بن ثابت، ابو ثور، ابن المنذر، داود ظاهری او احمد فی روایه د دې جواب خو مخکښې راغلو چه د عدد رضعات والا روایاتو کښې اختلاف او اضطراب دې او یو جواب خاص د دې روایت دا ورکړې شوې دې چه «انه محمول علی ما اذا لم يتحقق وصول اللبن الى جوف الصبي» لکه چه دا خبره په مشاهده کښې راغلې ده چه بعض وخت مور ماشوم ته پښ ورکوی او سینه د هغه خوله کښې داخله هم کړی خو هغه ئې خوړل نه غواړی پس د مسلم په روایت کښې دی «لا تحرم الاملاجة والاملاجتان»

۱: صحيح مسلم للرضاع ۵ (۱۴۵۰)، سنن الترمذي للرضاع ۳ (۱۱۵۰)، سنن النسائي للنكاح ۵۱ (۳۳۱۲)، سنن ابن ماجه للنكاح ۳۵ (۱۹۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۸۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱/۶، ۹۶، ۲۱۶، ۲۴۷)، سنن الدارمي للنكاح ۴۹ (۲۲۹۷) (صحيح)

بَاب فِي الرِّضْعِ عِنْدَ الْفِصَالِ

باب: دتی خوړلو نه د پس کولو په وخت کښې ورته د انعام ورکولو بیان

رضع معنی معمولی شان ورکړه او عطیه.

[۲۰۶۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، م وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حُجَّاجِ بْنِ حُجَّاجٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا يَذْهَبُ عَنِّي مَذْمَةُ الرِّضَاعَةِ؟ قَالَ: "الْعُرَّةُ الْعَبْدُ أَوِ الْأَمَةُ". قَالَ النَّفِيلِيُّ: حُجَّاجُ بْنُ حُجَّاجٍ الْأَسْلَمِيُّ، وَهَذَا الْقُطْبَةُ.

د حجاج رضي الله عنه نه روایت دی فرمائی چې ما عرض وکړو ای د الله رسوله کوم داسې عمل وکړم چې د تی ورکونکي د احسان نه آزاد شم؟ نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل غلام یا وینځه یعنی رضاعی مورته غلام یا وینځه خدمت دپاره ورکړه، نفیلی وئیلی دی حجاج بن حجاج اسلمی دی او دا دهغه دروایت الفاظ دي.

نوله: (عن حجاج بن حجاج عن أبيه قال قلت يا رسول الله صلی الله علیه و آله ما يذهب عن مذمة الرضاعة؟ قال المغرة العبد أو الامة)

شرح حدیث :

د مذمت معنی د حق راځی، په ظاهره کښې د دې وجې نه چې په دې اضاعت سره انسان د مذمت مستحق کیږی، او دلته د دې نه هغه حق مراد دې کوم چې مرضعه ته حاصل وی د رضاعت د وجې نه، دلته دوه څیزونه دی یو اجرت رضاعت، کوم چې په تراضی طرفین سره متعین کولې شی، او دویم څیز هغه دې کوم چې مرضعه ته د فصال یعنی د تکمیل رضاعت نه پس په طور د ورکړې او انعام ورکولې شی هم د دې نه په مذمه سره تعبیر کولې شی، پس د هغه خلقو عادت وو چې هغوی به عند الفطام مرضعه ته د انعام په طور څه ورکول، په دې حدیث کښې هغه صحابی د رسول الله صلی الله علیه و آله نه هم دا تپوس او کړو چې هغه ورکړه څه کیدل پکار دی، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل یو غلام یا یوه وینزه.

خان پوهه کړه چې د اعطاء رضح حکم ایجابی نه دي، واجب خو د اصل اجرت ورکول دی، دا حکم استحبابی دي.

امام ترمذی رحمته الله علیه چې په دې حدیث باندې کومه ترجمه قائم کړې ده هغه بلفظ الحدیث دي: «باب ما يذهب مذمة الرضاع» د مصنف په ترجمه کښې د استنباط کولو شان دې پس په شروع کښې د دې کتاب په مقدمه کښې تیر شو چې د سنن ابی داود تراجم د سنن ترمذی د تراجم نه اوچت دی، او داهم په ذهن کښې ساتي چې د لفظ «رضع» ذکر په کتاب الجهاد کښې د مغانم په بیان کښې په کثرت سره راځی، د دې بحث د لاندې چې د غلام او زنانه دپاره باقاعدې د غنیمت حصه نه وی البته هغوی ته رضح ورکولې شی.

والحدیث اخرجه ایضا احمد والنسائی والترمذی وقال هذا حدیث حسن صحیح (المهمل)

(۱) سنن الترمذی/الرضاع ۶(۱۱۵۳)، سنن النسائی/النکاح ۵۶(۳۳۳۱)، (تحفة الأشراف: ۳۲۹۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۰/۳)، سنن الدارمی/النکاح ۵۰(۲۳۰۰) (ضعیف)

باب مَا يُكْرَهُ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ

باب: کومې کومې محرمې زنانه په نکاح کښې نشي جمع کيدې؟

يعني هغه زنانه چه هغې سره في نفسه نکاح خو جائز ده خو په هغوی کښې دوه په نکاح کښې جمع کول جائز نه دی، لکه چه په قران کریم کښې په بیان محرمات کښې دی. (وان تجمعا بين الاختين) په دې آیت کریمه کښې خو تصریح صرف د جمع بین الاختین ده خو احادیث الباب او د صحابه کرام او تابعین او ائمه اربعه په اتفاق سره په دې کښې غیر اختین هم شامل کړې شوې دي چه د هغې ضابطه دا بیان کړې شوې ده چه داسې دوه زنانه چه که په هغوی کښې یو سرې فرض کړې شي نو د هغې نکاح به د بل سره جائز نه وی، فقی تفسیر الجلالین تحت قوله: وان تجمعا بين الاختين ويلحق بهما بالسنة الجمع بينهما وبين عمتها او خالتها. اه

[۲۰۶۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا، وَلَا أَلْعَمَةُ عَلَى بَنَاتِ أَخِيهَا، وَلَا الْمَرْأَةُ عَلَى خَالَتِهَا، وَلَا الْخَالَةُ عَلَى بَنَاتِ أَخِيهَا، وَلَا تُنْكَحُ الْكُبْرَى عَلَى الصَّغْرَى، وَلَا الصَّغْرَى عَلَى الْكُبْرَى".

د ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم فرمائیلي دي په نکاح سره نشي اخستلي یوه ښځه په ترور چه دمورد طرفه وی او که دپلار، دهغې، اونه یوه ښځه دهغې په وریري باندې ځکه چه ددې په سبب دصلحه خمتیدو او په دواړو کورونو کښې د دشمنی پېښیدو اندیښنه ده، از اونه په خورزی باندې اونه دوړوی خاندان والابښځه په لوی خاندان والابښځه باندې اونه دلوی خاندان واله ښځه دوړوی خاندان والاپه ښځه باندې.

قوله: (عن ابی هريرة رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الخ)

يعني که د یو سرې په نکاح کښې د یوې زنانه وریره ده نو اوس دا سرې د هغې د ترور سره نکاح نه شي کولې، وکذا العکس یعنی که د هغه په نکاح کښې د مخکښې نه ترور وی نو اوس هغه د هغې د وریرې سره نکاح نه شي کولې او هم دا حال د خاله او خورزې دې چه د مور د طرف نه وی، امام ترمذی رحمه الله په دې حدیث کښې فرمائی (والامر علی هذا عند عامة اهل العلم لا نعلم بينهم اختلافا انه لا يحل للرجل ان يجمع بين المرأة وعمتها او خالتها اه) خو په دې مسئله کښې د خوارجو اختلاف دې چه هغوی جمع بین المرأة وعمتها و بین المرأة وخالتها ته جائز وئیلې دي.

خان پوهه کړه چه د جمع دوه صورتونه دي. ۱: فی النکاح، ۲: وفي الوطی. پس د جمهور علماء کرامو په نزد څنگه چه جمع بین المحارم بالنکاح ناجائز ده هم دغه شان جمع فی الوطی بملک الیمین هم ناجائز دي، او په دې دویم صورت کښې د شیعہ گانو اختلاف دې د هغوی په نزد جمع فی الوطی بملک الیمین جائز دي.

(۱) صحيح البخاري/النكاح ۲۷ (۵۱۰۹)، سنن الترمذي/النكاح ۳۱ (۱۱۲۶)، سنن النسائي/النكاح ۴۸ (۳۲۹۸)، تحفة الأشراف: (۱۳۵۳)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/النكاح ۴ (۱۴۰۸)، سنن ابن ماجه/النكاح ۳۱ (۱۹۳۰)، ۳۰ (۱۱۲۶) موطن امام مالك/النكاح ۸ (۲۰)، مسند احمد (۲۲۹/۲، ۲۵۵، ۳۹۴، ۴۰۱، ۴۲۳، ۴۲۶، ۴۳۲، ۴۵۲، ۴۶۲، ۴۶۵، ۴۷۴، ۴۸۹، ۵۰۸، ۵۱۶، ۵۱۸، ۵۲۹، ۵۳۲)، سنن الدارمي/النكاح ۸ (۲۲۲۴) (صحيح)

[۲۰۶۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الشَّرْحِ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ زَوْجَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ» سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ٣، قَالَتْ: «يَا ابْنَ أَخْتِي، هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حِجْرٍ وَلَيْتَهَا، فَتَشَارِكُهُ فِي مَالِهِ فَيُعْجِبُهُ مَا لَهَا وَجَمَاهَا فَيُرِيدُ وَلَيْتَهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِغَيْرِ أَنْ يَقْطَعَ فِي صِدَاقِهَا، فَيُعْطِيَهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ، فَهَبُوا أَنْ يَنْكِحُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَقْطِعُوا لَهُنَّ وَيُلْغُوا بِهِنَّ أَعْلَىٰ سُنَّتَيْنِ مِنَ الصَّدَاقِ، وَأَمُرُوا أَنْ يَنْكِحُوا مَا طَابَ لَهُمْ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهُنَّ»، قَالَ عُرْوَةُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: «ثُمَّ إِنَّ النَّاسَ اسْتَفْتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ هَذِهِ الْآيَةِ فِيهِنَّ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يَفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يَتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَىٰ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ٤، قَالَتْ: وَالَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ أَنَّهُ يَتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ الْآيَةُ الْأُولَىٰ الَّتِي قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ فِيهَا وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ٣، قَالَتْ عَائِشَةُ: وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي الْآيَةِ الْآخِرَةِ: وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ٤، هِيَ رَغْبَةُ أَحَدِكُمْ عَنْ يَتِيمَتِهِ الَّتِي تَكُونُ فِي حِجْرِهِ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالَ، فَهَبُوا أَنْ يَنْكِحُوا مَا رَغَبُوا فِي مَا لَهَا وَجَمَاهَا مِنْ يَتَامَىٰ النِّسَاءِ إِلَّا بِالْقِسْطِ مِنْ أَجْلِ رَغْبَتِهِمْ عَنْهُنَّ». قَالَ يُونُسُ: وَقَالَ رُبَيْعَةُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ٣، قَالَ: يَقُولُ: اتْرُكُوهُنَّ إِنْ خِفْتُمْ، فَقَدْ أَخْلَلْتُ لَكُمْ أَرْبَعًا.

دعروة بن الزبير رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه مي دالله تعالى ددي قول: «(وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ سُورَةُ النِّسَاءِ ٣)» په باره كښي تپوس وكړودا حكم دهغه يتيمنې دپاره دي كومه دخپل وارث زير پرورش وي اودهغي مال دخپل مال سره شريكوي اودهغي دمال اودجمال نه متاثره وي اوغواړي چه نكاح ورسره وكړي بغير دانصاف كولونه دهغي سره په مهردهغي كښي اودي ته دومره څه وركوي څومره چه دي بل چاته وركوي نومومنان دداسي نكاح كولونه منع كړي شول مگر داچه ددوي سره انصاف وكړي او پوره مهر ورته وركړي دڅومره مهرچه دا لائق وي اوكه چرې داسي نشي كولي نوالله تعالى حكم كړي دي چه دبلي زنانه سره دي نكاح وكړي كومه چه دده خوښه وي اوديتيمني دنكاح كولونه دي تيرشي، عروه وائي چه بيا عائشي رضي الله عنها ووييل: چه ددي ايت دنازلیدونه پس خلقود نبي صلى الله عليه وسلم ديتيمانانو جينكو په باره كښي تپوس وكړونو په دي وخت كښي دا آيت كريمه: «وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يَفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يَتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَىٰ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ» نازل شو، عروه وائي چه بيا عائشي رضي الله عنها ووييل او كوم آيت چه په قرآن كريم كښي لوستلي شي دهغي نه مراد اولني آيت دي يعنى: «(وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)» ددي جزاء محذوف ده يعنى كه چرې، انصاف نشي كولي ديتيمانانو جينكوسره نوددوي نه م تيرشي اودبل چاسره نكاح وكړئ ځكه چه: دخلوړوښځو پوري تاسونكاح كولي شي.

۱: صحيح البخاري للشركة ٧ (٢٤٩٤)، الوصايا ٢١ (٢٧٦٣)، تفسير سورة النساء ١ (٤٥٧٦)، النكاح ١ (٥٠٦٤)، ١٦ (٥٠٩٢)، ١٩ (٥٠٩٨)، ٣٦ (٥١٢٨)، ٣٧ (٥١٣١)، ٤٣ (٥١٤٠)، الحيل ٨ (٦٩٦٥)، صحيح مسلم للتفسير ١ (٣٠١٨)، سنن النسائي للنكاح ٦٦ (٣٣٤٨)، (تحفة الأشراف: ١٦٦٩٣) (صحيح)

دا حدیث ډیر مشهور دی په صحیحین کښې هم موجود دی چه په هغې کښې حضرت عرو رضی الله عنه د سیده عائشه رضی الله عنها نه یو علمی تپوس کړې وو.

شرح حدیث :

د سوال حاصل دا دي چه دلته صرف د یو مضمون متعلق دوه آیتونه موندلې شوې دي دواړه د سورة النساء آیتونه دي، یو د سورة په ابتداء کښې واقع دي او دویم وړاندې تلو سره د هغې په اخر کښې، رومې آیت دي «وان خفتم ان لا تقسطوا فی الیتامی الایة»، او د دویم آیت کریمه مصداق «ويستفتونک فی النساء الی اخر الایة» دي، عرو رضی الله عنه د خپلې ترور عائشې رضی الله عنها نه د دې مقام تشریح طلب کوی چه د هغې نه د دواړو آیتونو فرق فهم ته راځي، ځکه چه دواړه آیتونه د یو مضمون سره متعلق دي، سیده عائشه رضی الله عنها چه د دې کوم تفسیر او تشریح بیان فرمائیلې ده مونږ هغه دلته په خپلو الفاظو باندې لیکي هغه دا چه یتیمې بچي کوم چه د خپلې ولی ما تحتی او سرپرستی کښې شوې دي نو په بعض صورتونو کښې دا جینی خپله د ولی نکاح هم نکاح جائز وی لکه د تره د خوئی نکاح د تره د لور سره، نو د جاهلیت په زمانه کښې به داسې وه چه که هغه یتیمه ذومال او ذوجمال وی نو هغه ولی په به خپله د هغې سره نکاح اوکړه خو مهر وغیره حقوق پوره نه ادا کول نو په دې باندې قران کریم کښې تنبیه اوکړې شوه او د سورة نساء اول آیت په دې سلسله کښې نازل شوې دي، «وان خفتم ان لا تقسطوا فی الیتامی فانکحوا ما طاب لکم من النساء الایة» که تاسو هغه جینی ته پوره حق نه شی ورکولې نو په دنیا کښې او د نورو جینکو کمې نشته د هغه نه سوا بل چا سره ودونه اوکړه.

بیا څه موده پس بعض صحابه کرامو د رسول الله صلی الله علیه و آله نه په دې سلسله کښې دوباره تپوس اوکړو په دې باندې د سورة نساء بل آیت نازل شو، «ويستفتونک فی النساء قل الله یفتیکم فیهن وما یتلی علیکم فی الکتاب الخ»

په دې آیت کریمه د عائشې رضی الله عنها د تفسیر مطابق دا فرمائیلې شوې دي چه کوم وخت هغه یتیمه قلیل المال والجمال وه نو تاسو دې اولیاء، د هغې سره نکاح کول نه خوښوئ او چه کله هغه کثیر المال والجمال وی نو په دې صورت کښې ورسره نکاح کول غواړئ هغه هم داسې چه هغې ته پوره مهر نه ورکوي، یعنی دا ډیره د خود غرضی او بې انصافی خبره ده. والله اعلم د پورته ذکر شوی تفسیر نه معلومه شوه چه د اول آیت تعلق د یتیمې سره دي کوم چه مرغوب فیها وی، لکنه المال والجمال او د آیت ثانیه تعلق د هغه یتیمې سره دي کومه چه د قلة المال والجمال د وجې نه مرغوب عنها ده^(۱)، هم دغه شان په آیت ثانیه کښې د آیت اولی هم حواله ده، قل الله یفتیکم فیهن وما یتلی علیکم، د دې ما یتلی نه آیت اولی مراد دي، یعنی آیه اولی تاته فتوی بیانوی، اوس لوستلو والا طالبانو لا پکار دی چه زمونږ دې تقریر لره په دې روایت باندې منطبق کړی ان شاء الله تعالی... د غور کولو نه پس په سهولت

(۱) د رغبت صله چه کله فی وی نوددي معنی د طلب وی او کله چه عن وی نو بیاني معنی اعراض وی

انطباق کیدی شی خو دا ټول هر څه هم د هغه دپاره دی کوم چه د کتاب د حل طالب وی. د سهولت خوښونکو طبیعتونو دپاره خوبه د دې څه خاص ضرورت نه وی. والله الموفق

د دې حدیث د ترجمه الباب سره په ظاهره څه مناسبت نشته، اللهم الا ان یقال که د یو سړی نگرانی او ولایت کښې څو یتیمان وی چه هغه سره د هغه نکاح جائز وی نو هغه که د هغوی سره نکاح او کړی نو په داسې طریقه دې نه کوی نو په داسې طریقه دې نه کوی چه هغې سره هغه جمع لازم شی کوم چه جائز نه دې.

والحدیث أخرجه البخاری ومسلم والنسائی، قاله المنذری

[۲۰۶۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ حَلْهَلَةَ الدَّيْلِيُّ، أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُمْ جِئْنَا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ مِنْ عِنْدِ يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ مَقْتَلِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، لَقِيَهُ الْيَسُورُ بْنُ مَخْرَمَةَ فَقَالَ لَهُ: هَلْ لَكَ إِلَيَّ مِنْ حَاجَةٍ تَأْمُرُنِي بِهَا؟ قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: لَا، قَالَ: هَلْ أَنْتَ مُعْطَى سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَغْلِبَكَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ، وَإِنَّمَا اللَّهُ لَنْ أُعْطِيَنِيهِ لَا يَخْلُصُ إِلَيْهِ أَبَدًا حَتَّى يَبْلُغَ إِلَى نَفْسِي، إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَطَبَ بِنْتُ أَبِي جَهْلٍ عَلَى فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ فِي ذَلِكَ عَلَى مِنْبَرٍ هَذَا وَأَنَا يَوْمَئِذٍ مُحْتَلِمٌ، فَقَالَ: "إِنَّ فَاطِمَةَ مِنِّي، وَأَنَا أَتَخَوَّفُ أَنْ تُفْتَنَ فِي دِينِهَا"، قَالَ: ثُمَّ ذَكَرَ صِهْرَ آلِهِ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ فَأَتَانِي عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ إِيَّاهُ فَأَحْسَنَ، قَالَ: "حَدَّثَنِي قَصْدَقْنِي، وَوَعَدَنِي قَوْفِي لِي، وَإِنِّي لَسْتُ أَحَرَمَ حَلَالًا وَلَا أَجِلَ حَرَامًا، وَلَكِنَّ وَاللَّهِ لَا تَجْمَعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ مَكَانًا وَاحِدًا أَبَدًا".

دعلی بن حسین نه روایت دې فرمائی کله چه هغه خلق دیزیدنه واپس مدینې ته راغلل په کوم وخت کښې چه سیدنا حسین خانه شهید شوي وو نوددوی سره مسور بن مخرمه ملاقاته او کړو او ونې وئیل اکه چرې زما سره دی څه کاروی نو اووایه ماورته: اووئیل څه کارخوښته مسور دا خبره دوباره بیا اوکړه ماهغه ته اووئیل دنبی ﷺ توره به رانکړی زما سره دا ویره ده چه چرته خلق ئې درنه وانخلي، په و پله مې دی قسم وی که چرې دغه توره ته ماته راکړی نوزمانه ئې هیڅوک نشته آخستل ترڅوچه زه ژوندې یم، اوعلی نه دفاعنه ﷺ په موجودگي کښې دا بوجهل لور ته دنکاح پیغام لیږلې وو او مادنبی ﷺ نه په دې باره کښې واوریدل کله چه په ممبرئې خلقوته خطبه ورکوله فاطمه زما د جگرتوکره ده اوزما سره دا ویره ده هسی نه چه ددې په دین کښې فساد راشی ددې نه پس نبی ﷺ دخپل بل زوم کوم چه دبنی عبدشمس قبیلې والاوو دهغه حال ئې بیان کړو (یعنی عثمان بن عفان نه) اودهغه ئې ډیر اعلی تعریف اوتوصیف بیان کړو او وې وئیل کله چه هغه ماته څه خبره کړیده نورینښتیا ئې وئیلی دی اوچه کله ئې راسره وعده کړی ده نو هغه ئې پوره کړی ده اوزه حلال نه حراموم اونه حرام حلالوم (یعنی ددویمې نکاح نه منع نه کوم ځکه چه شرعا دخلورو

(۱): صحيح البخاري/الجمعة ۲۹ (۹۲۶)، فرض الخمس ۵ (۳۱۱۰)، المناقب ۱۲ (۳۷۱۴)، ۱۶ (۳۷۲۹)، النکاح ۱۰۹ (۵۲۳۰)، الطلاق ۱۳ (۵۲۷۸)، صحيح مسلم/المصاحبة ۱۴ (۲۴۴۹)، سنن ابن ماجه/النکاح ۵۶ (۱۹۹۹)، سنن النسائي/الكبرى/المناقب (۸۳۷۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۷۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/المناقب ۶۱ (۳۸۶۷)، مسند احمد (۳۲۷۴) (صحيح)

پښخوپوری نکاح درست ده، لیکن په الله مې دی قسم وی داسې هم نشی کیدی چه دالله در رسول لور او دالله دشمن لور په یوځای کښې جمع شی (یعنی دابو جهل لور او د نبی ﷺ لور د علی فله په نکاح کښې جمع کیدل).

د حدیث تشریح :

د دې حدیث راوی علی بن الحسین بن علی یعنی امام زین العابدین دی کوم چه د سیدنا علی رضی الله عنه نمسی وی هغه روایت کوی چه کله مونږ د یزید د خوا یعنی د شام نه مدینې منورې ته را روان وو، د سیدنا حسین رضی الله عنه قصې نه پس (کوم چه په یوم عاشورا ۶۱ هـ کښې راپېښ شوی وو) نو په لاره کښې د هغه د مسور بن مخرمه سره او د هغوی سیدنا علی بن الحسین نه د دلدارۍ په طور عرض او کړو، هل لک الی من حاجة؟ حضرت که څه خدمت وی نوزه حاضریم، حکم او فرمایي. علی وائی چه ما اووې چه نه هیڅ حاجت نشته. ^(۱) (قال هل انت معطي سيف رسول الله صلى الله عليه وسلم فاني اخاف ان يغلبك القوم عليه) سیدنا مسور بن مخرمه رضی الله عنه د مزید زړه ساتلو دپاره او فرمائیل: چه تا سره چه د رسول الله ﷺ کومه مشوره توره ده (چه د هغې نوم ذوالفقار دی) ایا تاسو هغه ماته حواله کولې شی (د حفاظت دپاره) ځکه چه ماته خطر ده چه چرته دا بنو امیه دا ستاسو نه وانخلي، او قسم په الله زما دا حال دی چه که دا تاسو ماته راکړه نو بیا هغې ته د چا رسیدل ممکن نه دی مگر دا چه زه قتل کړې شم. تر اوسه پورې دا مکالمه او خبرې ظاهره ده چه د اهل بیت خدمت او خوا خاطر کښې ده چه دې وخت کښې دا حضرات انتهائی مظلوم او بی وسې حالت کښې وو، خصوصاً چه هر کله دا ملاقات هم په واپسې باندې په لاره کښې کیدلو، وړاندې حضرت مسور رضی الله عنه یوه زړه واقعه بیانوی.

هغه دا چه سیدنا علی رضی الله عنه چه کله د سیده فاطمه رضی الله عنه د هغه په نکاح کښې د کیدو باوجود د ابو جهل لور ^(۲) ته د نکاح پیغام اولیرلو (چه هغې سره ظاهره ده رسول الله ﷺ ته تکلیف اورسیدلو) نو ما د رسول الله ﷺ نه په دې منبر شریف باندې خطاب کولو سره واوریدل چه فاطمه زما نه ده او د دې نکاح ثانی نه (چه د هغې علی اراده فرمائیلې ده) زما ویره ده چه هغه د خپل دین په باره کښې په فتنه کښې اخته نه شی (په ضررین کښې چه کوم یو غیرت وی او بعض نا مناسب خبرې راپېښیږي د هغې طرف ته اشاره ده) هم دغه شان په دې موقع باندې رسول الله ﷺ خپل زوم ابو العاص بن الربیع رضی الله عنه هم ذکر فرمائیلې دې او رسول الله ﷺ ئې تعریف او کړو، د رشته دارۍ د لحاظ نه، او فرمائی (حدثنی فصدقنی ووعدنی

^(۱) زه وایم چه په دې باندې ما هغه قصه رایاده شوه چه کله ابراهیم رضی الله عنه اور ته د غورځولو دپاره بوتلی شو نو هغه وخت د هغه په خدمت کښې سیدنا جبرائیل رضی الله عنه راغلو او هم دا عرض ئې اوکړو چه زه ستا د خدمت دپاره حاضریم که څه حاجت وی نو هغه راته بیان کړی نو په دې باندې ورته هغه او فرمائیل: اما اليك فلا، چه ستا نه مې هیڅ حاجت نشته، الله اکبر څه عجیب شان دی د انبیاء علیهم الصلاۃ والسلام، ^(۲) د هغې په نوم کښې اختلاف دی په بذل کښې مختلف نومونه لیکلې شوي دی. قيل اسمها جويرية، وهو الاشهر، وقيل العوراء، وقيل الحيفاء وقيل جميلة)

فوفانی) د دې يوې خاص واقعي طرف ته هغه اشاره او فرمائيله، وړاندې راځي (وانی لست احرم حلالا ولا اهل حراما ولكن والله لا تجمع بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم وبنت عدو الله مكانا واحدا ابدا) رسول الله ﷺ سيدنا علي رضی اللہ عنہ په دې پیغام نکاح باندې نکیر او فرمائیلو، دې باره کښې مزید وضاحت فرمائی، او د دې جملې تشریح کښې د شارحینو دوه اقوال دی، اول دا چه د دې نکاح ثانی تحریم زما د طرف نه نه دې بلکه د الله پاک د طرف نه دې او دا چه د تحریم او تحلیل مدار په ما باندې نه دي، دویم مطلب دا دي چه اگر چه نکاح ثانی فی حد ذاته جائز او حلال ده خو چونکه زما د تکلیف سبب دي نو د دې عارض د وجې نه د هغه په حق کښې حلال نه دي ځکه چه نبی ته تکلیف ورکول حرام دی، هم دغه شان فرمائی چه دا څنگه کیدې شی چه د رسول الله ﷺ لور او د عدو الله دواړو لورې دې جمع شی.

هغه قصه چه د هغې طرف ته په حدیث کښې اشاره ده

هغه واقعه چه د هغې حواله پورته ورکړې شوې ده لکه چه په کتب حدیث وسیر کښې مشهوره ده چه د رسول الله ﷺ مشره لور سیده زینب رضی اللہ عنہا د ابو العاص بن الربیع رضی اللہ عنہ د اسلام قبلولو نه مخکښې هم د هغه په نکاح کښې وه او دا ابو العاص بن الربیع رضی اللہ عنہ د اسلام قبلولو نه مخکښې د هغه په نکاح کښې وه، او دا ابو العاص د مشرکین مکه سره چونکه په جنگ بدر کښې شریک وو او نور د بدر قیدیان ورسره قید شوې وو، د بدر د قیدیانو په باره کښې فیصله اوشوه چه هغوی کښې به د هر یو نه د هغه د حیثیت مطابق فدیة وصول کولې شی او هغه به پریخودلې شی، په دې فیصله باندې ابو العاص رضی اللہ عنہ خپله فدیة پیش کړې وه او هغه هغه امیل وو کوم چه خدیجة الکبریٰ رضی اللہ عنہا سیده زینب رضی اللہ عنہا ته په جهیز کښې ورکړې وو، چه کله پرې د رسول الله ﷺ نظر پریوتلو نو هغه ډیر زیات خفه شو نو رسول الله ﷺ د خپلو ملگرو سره مشوره کولو نه پس هغه امیل هغه ته واپس کړو او د هغه نه ئې دا وعده واخستله چه هغه به مکې ته تلو سره زینب رضی اللہ عنہا لره مدینې ته لیږي، د بل طرف نه ورپسې رسول الله ﷺ خپل دوه ملگری اولیږل چه هغوی مکې ته نزدې لاړ شی او زینب د خپل خان سره راولی، پس هم دغه شان اوشوه په دې کښې نورې هم څه خبرې راپیښې شوې وې کوم چه د حدیث او سیرت په کتابونو کښې مذکور دی، په دې خطبه کښې رسول الله ﷺ د ابو العاص رضی اللہ عنہ د وعدې وفا کولو تعریف کړي وو هغه هم دا دي.

د دې نه پس خان پوهه کړئ چه سیدنا مسور بن مخرمه رضی اللہ عنہ په دې موقع باندې د سیدنا علی بن الحسین رضی اللہ عنہ په وړاندې دا د پیغام نکاح والا واقعه ولې او په څه مناسبت سره بیان او فرمائیلو په دې کښې د بخاری د شارحینو رائي مختلف منقول دی کومه چه حضرت په بذل المجهود کښې ذکر فرمائیلې ده، د مناسبت یوه وجه چه هغه ډیره ظاهره ده دا بیان کړې شوې ده چه سیدنا مسور بن مخرمه رضی اللہ عنہ دې طرف ته اشاره کول غوښتل چه څنگه د رسول الله ﷺ مقصود د فاطمې رضی اللہ عنہا زړه ساتل او د هغې خاطر کول وو هم دغه شان زه هم دې وخت کښې ستاسو یعنی اهل بیت په خاطر کښې دا هر څه عرض کوم.

والحدیث اخرجه احمد والبخاری ومسلم (المهمل)

[۲۰۷۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، بِهَذَا الْخَبَرِ، قَالَ: فَسَكَتَ عَلِيُّ عَنْ ذَلِكَ النِّكَاحِ.

ایوب د ابن ابی ملیکه نه مذکوره روایت نقل کړې دې مگر دا اضافه نه کړیده، راوی وائی چه علی نه ددې نکاح کولونه تیر شو (یعنی منع شو).

شرح السند :

«وعن ايوب» ددې عطف په زهری باندې دې لهذا د حدیث دوه طریق شو، معمر عن الزهری عن عمرو، او معمر عن ابن ابی ملیکه (اوس دا چه د دې نه وړاندې سند څنگه دې نو ظاهره ده چه دا دواړه (عروه او ابن ابی ملیکه) د مسور بن مخرمه نه روایت کوی، کذا فی المذلل والمنهل

[۲۰۷۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الْمَعْنَى، قَالَ أَحْمَدُ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ الْقُرَشِيُّ التَّيْمِيُّ، أَنَّ الْمُسَوَّرَ بْنَ حَزْمَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ، يَقُولُ: "إِنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُونِي أَنْ يُنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَلَا أَذْنُ، ثُمَّ لَا أَذْنُ، ثُمَّ لَا أَذْنُ، إِلَّا أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيُنْكِحَ ابْنَتَهُمْ، فَإِنَّمَا ابْنَتِي بَعْضَةُ مَنِي يَرْبِيْنِي مَا أَرَاهَا وَيُوْذِنِي مَا آذَاهَا". وَالْإِخْبَارُ فِي حَدِيثِ أَحْمَدَ.

د مسور بن مخرمه نه روایت دې فرمائی چه ماد نبی ﷺ نه اوریدلی وو چه پخپل محمدرني فرمائیل بن هشام بن مغیره زمانه اجازت وغوښتو چه دخپل لورنکاح دعلی نه سره وکړی او زه هغوی ته هیڅ کله ددې اجازت نه ورکوم، ددې اجازت نه ورکوم، ددې اجازت نه ورکوم، مگر دا کیدې شی چه علی ماه مالورته طلاق ورکړی اوددوی دلور سره نکاح وکړی زمالور فاطمه زما د جگرتو کړه ده کومه خبره چه فاطمی ته تکلیف ورکوی هغه ماته هم تکلیف را کوي، اودا الفاظ دا حمد بن یونس دروایت دي.

قوله : «ان بنی هشام بن المغیره استاذنوا ان ینکحوا ابنتهم» دا بنو هشام د ابو جهل رور دې او د ابو جهل د کومې لور د نکاح ذکر چه دلته شروع دې دا د هغې تره دې، هشام د ابو جهل د پلار نوم دې، حافظ لیکلې دی چه د ابو جهل دوه روڼه حارث بن هشام او سلمه بن هشام د فتح مکه په کال باندې اسلام راوړې دې، هم دغه شان حافظ فرمائی چه د دې بنو هشام په مصداق کښې عکرمه بن ابی جهل هم داخل دې، او اگر چه خپله ابو جهل هم په بنو هشام کښې دې خو هغه په دوی کښې داخل په دې وجه نه دې چه هغه د دې واقعي نه مخکښې جنگ بدر کښې هلاک شوې وو.

(۱) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۷۸) (صحيح)

(۲) صحيح البخاري/المناقب ۱۲ (۳۷۱۴)، صحيح مسلم/المناقب ۱۴ (۲۴۴۹)، سنن الترمذي/المناقب ۱۱ (۳۸۶۷)، سنن النسائي/المناقب (۸۳۷۰، ۸۳۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۲۸/۴) (صحيح)

باب فی نكاح الْمُتَعَةِ

باب: د متعې بيان

خان پوهه کړه چه د نکاح بنا او وضع په دوام او بقاء باندې ده، یعنی نکاح او ازدواجی رشته د څه عارضی تعلق نوم نه دې بلکه د ژوند مضبوط تعلق او رشته ده، دا جدا خبره ده چه د ضرورت او مجبوری په وخت انسان دا منقطع کولې شی د طلاق په ذریعې سره، لهذا که د یو نکاح بنیاد په دوام او استقرار باندې نه وی نو دا به شرعی نکاح نه وی او نه د داسې نکاح شریعت مطهره اجازت ورکړې دې هم په دې وجه په شریعت اسلامیة کېنې متعه نکاح موقت دواړو ته حرام او ناجائز کړې شوې دې.

په متعه او نکاح موقت کېنې فرق:

د دې نه پس چه فقهاء کرامو د متعه او نکاح موقت کوم تعریف بیان فرمائیلې دې هغه واورئ! په هدایه کېنې ئې تعریف دا دې: (وهو ان يقول لامرأة اتمتع بك كمذا مدة بكذا من المال) (زه به ستا نه د دومره مال په عوض کېنې دومره موده فائده اوچتوم) او د نکاح موقت تعریف داسې دې (مثل ان يتزوج امرأة بشهادة شاهدين الى عشرة ايام) په دې باندې شارح هدایه بابرته لیکي چه د مصنف د عبارت نه معلومیږي چه په متعه او نکاح موقت کېنې دوه فرقونه دي اول دا چه نکاح متعه لفظ تمتع یا استمتاع سره خاص دې او نکاح موقت لفظ نکاح یا تزوج سره وی، او بل فرق دا چه په نکاح موقت کېنې شهود د شاهدین وی په متعه کېنې نه، بله دا چه په نکاح موقت کېنې موده معین وی په خلاف د متعه چه په هغې کېنې عام دې که معین وی لکه (عشرة ايام) یا غیر معین لکه ایاما، خو په دې ذکر شوی فرق باندې شیخ ابن الهمام رحمته الله بحث کړې دې هغه داسې فرمائي چه متعه عام ده د ماده تمتع کیدل په دې کېنې ضروری نه دی، لهذا نکاح موقت د افراد متعه نه دې، پس حاصل دا چه د نکاح متعه مصداق هغه نکاح دې چه په هغې کېنې تابید مقصود نه وی، که په لفظ د تمتع سره وی یا تزوج او نکاح سره یا بغیر د دې الفاظو نه وی، که احضار شهود وی یا نه وی.

۵. متعه په باره کېنې په روایات مختلفه کېنې توجیه:

خان پوهه کړه چه نکاح متعه د هغه احکاماتو نه ده چه په هې کېنې تعدد نسخ واقع شوې دې، د اسلام په اوله زمانه کېنې دا جائز کړې شوې وه، د مضطر دپاره د اکل میتة په شان بیا دا حرام کړې شوه، او د دې په حرمت باندې اجماع منعقد شوه سواء د یوې طائفې مبتدعې شیعه نه، حضرت په بذل المجهود کېنې لیکي چه د اسلام په ابتداء کېنې دا جائز کړې شوې وه او بیا د خیبر په زمانه کېنې او د هغې نه روښتو منسوخ کړې شو، د دې نه روښتو بیا دوباره دا مباح کړې شو، په غزوه فتح مکه کېنې، بیا دوباره نسخ واقع شوه د همیشه همیشه دپاره، په شروع کېنې بعض صحابه کرام د دې د اباحت قائل وو د عدم بلوغ د وجې نه بیا چه کله هغه ته نسخ اورسیده نو هغه د اباحت نه رجوع اوکړه او د دې په حرمت باندې اجماع منعقد شوه، البته روافض د دې د اباحت قائل پاتې شوې دی، حضرت لیکي

تعجب دې په دې روافضو باندې چه دوی د دې د اباحت څنگه قائل دی حال دا چه هغوی ځان منسوب کوی د سیدنا علی عليه السلام طرف ته او د علی عليه السلام نه د دې حرمت مؤیده ثابت دې، پس دا د نفسانی خواهش او شیطانی د هوکې نه علاوه هیڅ هم نه دی، او دهغوی خوا اکثر مذهبی مسائل هم دغه شان دی او د متعه بحث او مسئله اوږده ده کومه چه په مطولات کښې ذکر شوې ده. اه او حافظ صاحب فرمائی چه د امام شافعی رحمته الله نه منقول دی چه په اسلام کښې یو څیز هم داسې نه دې چه په هغې کښې دوه کرته تحلیل او تحریم واقع شوې وی سوا د متعې نه، (۱) او بعض خو داسې وئیلې دی چه په دې کښې درې کرته نسخ واقع شوې ده او د دې نه زیات هم وئیلې شوې دی او ددې تائید د اختلاف روایات نه کیږی کوم چه د تحریم دوخت په باره کښې راغلې دی، بیا وړاندې حافظ رحمته الله فرمائی چه د ټول نه غوره خبره هغه ده کوم چه بعض محققینو اختیار کړې ده چه د متعه علت چه کله هم راغلې دې د سفر په حالت کښې راغلې دې. د حضر په حالت کښې کله هم د دې اباحت نه دې راغلې، پس د ابن مسعود رضی الله عنه حدیث دې چه «کنا نعزو ولس لنا نساء فرخص لنا ان ننکح» الی اخر ما فی الحل المفهم.

(ولا يخفى عليك ما تقدم في الجزء الاول من الدر المنضود في باب ترك الوضوء مما مست النار ما نقل عن بعضهم من تعدد النسخ في احكام عديدة. ۱۲)
د دې قسم احکام چه په هغې کښې تعدد نسخ دې هغه څلور دی. قبله، متعه، لحوم حمر اهلیه، الوضوء مما مست النار.

مسلك ابن عباس :

هم دغه شان په صحابه کرامو کښې د ابن عباس رضی الله عنه په باره کښې مشهوره ده چه هغه د دې د اباحت قائل وو، امام نووی رحمته الله فرمائی «وروی عنه انه رجع عنه» او په الحل المفهم کښې دې باره کښې لیکلې دی چه بعض علماء کرام د هغه رجوع نه منی بلکه هغوی د هغه مسلک اباحت لیکلې دې، نور تفصیل دې هم هلته اوکتلې شی.
دا دې هم په ذهن کښې وی لکه چه مخکښې تیر شو چه دلته دوه څیزونه دی یو نکاح متعه دویم نکاح موقت کښې وی هغې ته کالعدم منلو سره اصل نکاح جائز کړې ده او دا شرط فاسد نې لغو کړو ځکه چه نکاح په هغه عقود کښې دې کوم چه د شرط فاسد د وجې نه فاسد نه وی بلکه شرط فاسد لغو کیږی.

[۲۰۷۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهَبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: "كُنَّا عِنْدَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ فَتَذَاكَرْنَا مَتْعَةَ النِّسَاءِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَقَالُ لَهُ: رِبِّيْعُ بْنُ سُرَّةَ: أَشْهَدُ عَلَى أَبِي أَنَّهُ حَدَّثَ،

(۱) ولا يخفى عليكم ما تقدم في الجزء الاول من الدر المنضود في باب ترك الوضوء مما مست النار ما نقل عن بعضهم من تعدد النسخ في احكام عديدة، ۱۲، داسې قسم احکام چه په هغې کښې تعدد د نسخ وی هغه څلور دی: قبله، متعه، لحوم حمر اهلیه، الوضوء مما مست النار.

(۲) صحيح مسلم للنكاح ۳ (۱۴۰۶)، سنن النسائي للنكاح ۷۱ (۳۳۷)، سنن ابن ماجه للنكاح ۴۴ (۱۹۶۲)، (تحفة الأشراف: ۳۸۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۴۰۴، ۴۰۵)، سنن الدارمي للنكاح ۱۶ (۲۲۴۲)

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهَا فِي حُجَّةِ الْوَدَاعِ.

امام زهري رحمته الله نه روايت دي فرمائي چه مونږ د عمر بن عبد العزيز سره وو په دې وخت كښې دهغه په وړاندې دمتعي ذكر وشو هلته ربيع بن سبره موجود وو هغه او وئيل مادخپل پلار نه اوريدلى دى چه نبى عليه السلام په حجة الوداع كښې دمتي نه منع فرمائيلې ده.

﴿فقال رجل يقال له ربيع بن سبرة اشهد على ابى انه حدث ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عنها فى حجة الوداع﴾

خان پوهه كړه چه سبره بن معبد الجهني چه دا حديث په صحيح مسلم كښې هم دي او په هغې كښې په ثاني د حجة الوداع، غزوة الفتح دي لهذا صحيح هم هغه ده او د ابوداود دا روايت مرجوح دي او كه بالفرض حديث صحيح اومنلې شي نو بيا به د هغې تاويل داسې كولې شي چه د ت حريم نه مراد اعلان تحريم دي نه نفس تحريم څنگه رسول الله عليه السلام د حجة الوداع په خطبو كښې د نورو احكام شرعيه اعلان او اظهار فرمائيلې وو، هم دغه شان د دي متعه حرمت هم اعلان فرمائيلې دي.

والحديث اخرجه مسلم والنسائي وابن ماجة بنحوه اتم منه.

[۲۰۷۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "حَرَّمَ مَتْعَةَ النِّسَاءِ".

ربيع بن سبره دخپل پلار نه روايت كوي فرمائي چه رسول پاك ق متعه بالكل حرامه گرځولې ده.

بَابُ فِي الشِّغَارِ

باب د شغار نكاح بيان

[۲۰۷۴] (٢) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ. م وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، كِلَاهُمَا عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَهَى عَنِ الشِّغَارِ". زَادَ مُسَدَّدٌ فِي حَدِيثِهِ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: مَا الشِّغَارُ؟ قَالَ: يَنْكِحُ ابْنَةُ الرَّجُلِ وَيُنْكِحُهُ ابْنَتُهُ بَغَيْرِ صَدَاقٍ، وَيَنْكِحُ أختَ الرَّجُلِ وَيُنْكِحُهَا أختُهُ بَغَيْرِ صَدَاقٍ.

د عبد الله بن عمر رحمته الله نه روايت دي فرمائي چه نبى عليه السلام د شغار دنكاح نه منع فرمائيلې ده، دمسدد په روايت كښې دا اضافه ده چه مادنافع نه تپوس او كړو شغارخه شي وي هغه او وئيل شغار دادي چه يو كس بل كس ته خپله لور په دې شرط وركړې چه هغه بل كس به هم خپله لور ده ته به طور دعوض سره وركوي يا په دې طريقې سره دخور وركول او بيا د دواړو په مينځ كښې مهر مقرر نكړې شي

شغار د هغه نكاحونو نه دي كومه چه د جاهليت په زمانه كښې رواج وه او د شغار

(١) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۸۰۹) (صحيح)

(٢) صحيح البخاري/النكاح ۲۸ (۵۱۰۹)، والحيلى ۴ (۶۹۶۰)، صحيح مسلم/النكاح ۷ (۱۴۱۵)، سنن الترمذي/النكاح ۳۰ (۱۱۲۴)، سنن النسائي/النكاح ۶۰ (۳۳۳۶)، ۶۱ (۳۳۳۹)، سنن ابن ماجة/النكاح ۱۶ (۱۸۸۳)، (تحفة الأشراف: ۸۱۴۱، ۸۲۲۳)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/النكاح ۱۱ (۲۴)، مسند احمد (۷/۲، ۱۹، ۶۲)، سنن الدارمي/النكاح ۹ (۲۲۲۶) (صحيح)

صورت به دا وو چه يو سړی به اوئیل چه زه د خپلې لور نکاح تاسره کوم په دې شرط چه ته به د خپلې لور نکاح ما سره کوي په داسې طريقه چه دا خپل مینځ کښې لین دین به د نکاح عوض او مهر شی او د دې نه علاوه به بل مستقل مهر نه وی.

د شغار لغوی معنی د رفع ده، وئیلې شی شغر الکلب چه کله هغه د متیازو دپاره خپله خپه اوچته کړی. نو گویا په نکاح شغار کښې د متعاقدین نه هر سړی بل ته وئیل چه ته زما د لور خپه نه شی اوچتولې، تردې چه زه ستا د لور خپه اوچته نه کړم، او وئیلې شوې دی چه دا ماخوځ دې د «شغر البلد» نه چه کله هغه خالی او خراب شی. د مناسبت وجه ئې ظاهره ده چه دا نکاح هم د مهر نه خالی وی.

د شغار په باره کښې مذاهب ائمه :

د دې نکاح په احادیثو کښې نهی راغلې ده خو په دې کښې اختلاف دې چه که يو سړی نکاح شغار اوکړی نو د هغې د برابریدو څه شکل دې یا نه؟ د امام شافعی رحمه الله په نزد دا نکاح باطل دې او د احنافو په نزد خو به نکاح صحیح شی خو مهر مثل به واجب وی. وعن احمد روایتان مثل الشافعية والحنفية، او د امام مالک رحمه الله نه په دې کښې دوه روایتونه دی يو دا چه مطلقا واجب الفسخ ده او دویم روایت دا چه صرف قبل الدخول واجب الفسخ دې.

[۲۰۷۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ هُرْمَزٍ الْأَعْرَجُ، أَنَّ الْعَبَّاسَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ أُنْكَمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَكَمِ ابْنَتَهُ وَالْكَحْه عَبْدَ الرَّحْمَنِ ابْنَتَهُ وَكَانَا جَعَلَا صَدَاقًا، فَكُتِبَ مُعَاوِيَةَ إِلَى مَرْوَانَ يَأْمُرُهُ بِالتَّفْرِيقِ بَيْنَهُمَا، وَقَالَ فِي كِتَابِهِ: "هَذَا الشِّغَارُ الَّذِي نَهَى عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د عبد الرحمن بن هرمز اعرج نه روایت دې فرمائی چه عباس بن عبد الله بن عباس رضي الله عنه خپله لور عبد الرحمن بن حکم ته په نکاح ورکړه او عبد الرحمن خپله لور عباس ته په نکاح ورکړه او همدغه نکاح ورکول مهر وگنرلې شول، معاویه چه مروان ته اولیکل چه ددې دواړو نکاح ختم کړه او ورته ئې اولیکل دا هغه شغار دې د کوم نه چه نبی صلی الله علیه و آله ممانعت فرمائیلې دې. یعنی عباس بن عبد الله د عبد الرحمن بن الحکم نکاح اوکړه د خپلې لور سره او عبد الرحمن خپله نکاح اوکړه د عباس بن عبد الله سره او حال دا چه هغه مهر هم مقرر کړې دې، چه کله د دې خبر سیدنا معاویه رضي الله عنه ته اوشو نو هغه مروان ته خط اولیکلو چه د دې دواړو تر مینځه جدائی راوله ځکه چه هم دا شغار دې د کوم نه چه رسول الله صلی الله علیه و آله منع فرمائیلې ده.

تنبیه : دا خو د هغه حدیث تشریح ده خو خبره ظاهره ده چه پورته ذکر شوې د شغار صورت اصطلاحی نه دې کوم چه ممنوع دې، ممنوع هغه وخت وی چه کله په دې کښې صداق نه شی متعین کولې حال دا چه دلته تصریح ده «وکانا جعلاً صداقاً واذ لیس فلیس» لهذا دا به وئیلې شی چه دا د معاویه رضي الله عنه خپل اجتهد دې، والله تعالی اعلم (بذل).

او صاحب منهل په مضمون سابق باندې دا اضافه کړې ده او ممکنه ده چه داسې اوئیلې

شی چه د (جعلاً) مفعول اول محذوف دي او (صداقاً) مفعول ثانی دي تقدیر کلام داسې دي، ای کانا جعلاً نکاح کل واحد منهما الاخرابته صداقا. په دي صورت کښې د صداق مصداق نفس نکاح دي لکه چه په شغار کښې وي. والاثر اخرجه ایضا احمد والبيهقي، کذا فی المنهل.

باب فی التحلیل

باب: د حلالې بیان

یعنی کوم سرې چه د مطلقه ثلاث سره په دي وجه نکاح کوی د دي دپاره چه هغه ته طلاق ورکړی او هغه زنانه د زوج اول دپاره حلاله شی.

[۲۰۷۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ إِسْمَاعِيلُ: وَارَأَا قَدْ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَعَنَ اللَّهُ الْمُحْلِلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ".

دعلی رضی الله عنه نه روایت دي (اسماعیل وئیلی دی زما خیال دي چه شابی دا حدیث مرفوع بیان کړې دي، فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی الله تعالی په حلاله کونکی کس او دچا دپاره چه حلاله کیږي په دواړو باندې لعنت وئيلي دي.

په دي حدیث کښې په محلل او محلل له باندې لعنت کړې شوې دي، د تحلیل معنی مونږ پورته لیکلي ده.

خان پوهه کړه چه د نکاح محلل دوه صورتونه دي، یو نکاح بنیة التحلیل، دویم نکاح بشرط التحلیل، د دي نه پس پوهه شی، د لعنت مقتضی په ظاهره کښې حرمت او عدم جواز دي لهذا داسې نه دی کول پکار، اوس دا چه که چا باوجود د نهی نه اوکړل نو دا نکاح به معتبر وی یا نه؟

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :

په دي کښې مذاهب ائمه مختلف دي، د امام مالک او احمد په نزد نکاح محلل مطلقاً باطل ده یعنی د دي دواړه صورتونه، او د امام شافعی رحمه الله په نزد بنیة التحلیل جائز او بشرط التحلیل فاسد ده، او د امام ابوحنیفه رحمه الله نه په دي کښې درې روایات دي یو د امام مالک او احمد په شان مطلقاً باطل او هم دا مسلک دي د صاحبینو، او دویم روایت هغه دي کوم چه د امام شافعی رحمه الله د مسلک مطابق دي او دریم دا دي چه مطلقاً جائز دي البته شرط باطل دي لهذا د هغه دپاره جائز ده چه هغه په خپله نکاح کښې باقی اوساتی، او که طلاق ئې ورکړو نو د اول دپاره به حلاله شی (کذا فی هامش الکوکب عن العثی).

والحدیث اخرجه الترمذی وابن ماجه (المنذوی)

(۱) سنن الترمذی للنکاح ۲۷ (۱۱۱۹)، سنن ابن ماجه للنکاح ۳۳ (۱۹۳۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۳۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۷/۱، ۱۰۷، ۱۲۱، ۱۵۰، ۱۵۸) (صحیح)

[۲۰۷۷] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنِ الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: قَرَأْنَا أَنَّهُ عَلَىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَمْعُهُ.

حارث بن اعور هم دیو صحابی نه ددې روایت په شان روایت نقل کوی امام شایب او فرمائیل ددې صحابی نه مراد علی رضی الله عنه نه دي.

تنبیه: د امام ترمذی رحمته الله د کلام نه معلومیږي چه په دې مسئله کښې امام شافعی د امام احمد سره دي، حال دا چه داسې نه ده لکه چه د مخکښې مذاهبو نه معلومیږي، د دې نه پس خان پوهه کړه چه صاحب هدایه د دې حدیث نه د نکاح بشرط التحلیل په کراهت باندي استدلال کړې دي، په دې باندي علامه زیلعی رحمته الله فرمائی خو د ظاهر حدیث مقتضی تحریم دي کما هو مذهب احمد. بیا هغه وړاندي دا خبره بیان فرمائیلي ده چه د صاحب هدایه خبره هم صحیح کیدې شي ځکه چه په حدیث کښې دغه شان نکاح گونکي ته محلل وئیلې شوي دي او ظاهره ده چه محلل به هغه داسې وخت کښې وي چه کله نکاح صحیح او منلې شي او هم دا خبره حضرت گنگوهی په الکوکب الدوی کښې لیکلې ده، خو فریق مخالف دا حدیث د خپل مذهب موافق گنړلو سره دا وائی چه په حدیث شریف کښې محلل هغه سړی ته د گمان په لحاظ سره وئیلې شوي دي ځکه چه هغه دا نکاح صحیح گنړي. والله تعالی اعلم. خو دا دي هم واضح وي چه دا حدیث په خپل عموم باندي بالکل هم نه شي کیدې او نه هریو محلل مستحق د لعنت دي لکه چه علامه شوکانی هم دا مضمون واضح کړې دي کوم چه حضرت شیخ په هامش کوکب کښې نقل کړې دي لهذا مستحق د لعن به هم هغه محلل وي چه د هغه مقصود په دې نکاح سره صرف قضاء شهوت وي د څو ورځو دپاره، او کوم سړی چه دا نکاح د الله پاک د رضا دپاره د خپل مسلمان رور د اعانت په طور اوکړه نو د هغه په باره کښې حضرت گنگوهی فرمائی چه مونږ د الله پاک نه امید لرو چه هغه به په دې وعید کښې داخل نه وي. اه بلکه صاحب لمعات خو د بعض علماء نه د هغه د ماجور کیدو امکان لیکلې دي د خلوص نیت په وخت باندي لاجل اعانة المسلم.

بَابُ فِي نِكَاحِ الْعَبْدِ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ

باب: بغیر رضا د مالک نه د غلام د نکاح کولو بیان

[۲۰۷۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَذَا لَفْظُ إِسْنَادِهِ، وَكِلَاهُمَا عَنْ وَكِيعٍ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ فَهُوَ عَاهِرٌ".

د جابر رضی الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلي دي هریو غلام چه دخپل مالک د اجازت نه بغیر نکاح وکړي نو دې زنا کار دي یعنې د مالک د اجازت نه بغیر د غلامانو دپاره

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۳۴) (صحیح)

(۲): سنن الترمذی/النکاح ۲۰ (۱۱۱)، (تحفة الأشراف: ۲۳۶۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/النکاح ۴۳ (۱۹۵۹)، مسند احمد (۳/۳۰۱، ۳۷۷، ۳۸۲)، سنن الدارمي/النکاح ۴۰ (۲۲۷۹) (حسن)

نکاح کول درست نه دی او همداحکم دوينځی دپاره هم دي.

«وهذا لفظ اسناده وكلامه» دا جمله تشریح ته محتاج ده د مصنف په دې سند كښې دوه استاذان دی احمد بن حنبل او عثمان بن ابی شيبه، نو د دې په باره كښې مصنف فرمائی چه دا حديث ماته رارسيدلې خو دې د دې دواړو استاذانو په ذريعه خو دلته چه ما كوم د سند اومتن الفاظ راوړې دی هغه د عثمان دی د احمد نه دی، ډیر كړته مضمون متحد وی خو په الفاظو كښې فرق كمې زياتې وی په دې وجه مصنف ته د دې تصريح ضرورت راپېښ شو، او په بعض نسخو كښې په ځانې د «وكلامه»، «وكلامهما» دې په دې صورت كښې مطلب ظاهر دي هغه دا چه احمد او عثمان دواړه روايت كوی د وكيع نه.

«ايما تزوج بغير اذن موالیه فهو عاهر» ... عاهر په معنی د زانی، دا خو ظاهره ده چه غلام لره بغير د نکاح د اذن نه دی کول پکار خو که هغه اوکړی نو بیا مسئله اختلافی ده، د امام شافعی او احمد په نزد نکاح فاسد ده او زموږ په نزد موقوفا علی اجازه المولی صحیح ده، اودامام مالک په نزد يجوز لکن للمولی فسخه، اود داود ظاهري په نزد جائز او صحیح دي. اذا النکاح عنده من القروض، هغه وائی چه کوم خیز فرض عين وی هغه محتاج اذن نه وی.

[۲۰۷۹] (۱) حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا أَبُو قَتَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا نَكَحَ الْعَبْدُ بَغَيْرِ إِذْنِ مُوَلَّاهُ فَنِكَاحُهُ بَاطِلٌ" قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْحَدِيثُ ضَعِيفٌ، وَهُوَ مُوَقُوفٌ، وَهُوَ قَوْلُ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا.

عبد الله بن عمر فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی چه کله یو غلام دخپل مالک داجازت نه بغير نکاح وکړی نو داسې نکاح جائز نه ده. امام ابوداود فرمائی داروايت ضعيف دي البته موقوفا درست دي اودادابن عمر فرمایي.

«اذا نکح العبد بغير اذن مولاہ فنکاحه باطل» دا د شوافعو او حنابلہ په نزد خو په خپل ظاهر باندي دي او د احنافو په نزد مؤول دي يعنی فی الحال غير معتبر او غير نافذ ده بلکه د مولى په اجازت باندي موقوف دي، او دویم جواب دا دي چه دا حديث ضعيف دي، کما قال المصنف، والحديث اخرجه احمد وكذا الترمذی والبيهقي وابن حبان والحاكم (المثله).

باب فِي كَرَاهِيَةِ أَنْ يَخْطُبَ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ

باب: ديوکس دبل کس په رشته باندي درشتي ليرلو د کراهيت بيان

د خطبه علی الخطبة ممانعت دي خو دا منع هغه وخت ده چه کله د ولی رضامندی او رکون الی الخاطب الاول معلوم وی او د رکون او میلان علم نه وی یا تي رد کول معلوم وی نو بیا په دې صورت كښې خطبه جائز ده، خو په کوم صورت كښې چه منع راغلي ده او بیا هم د دویم دپاره عقد واقع شی نو بیا به نکاح صحیح وی یا نه په دې كښې اختلاف دي، د جمهورو په نزد خو به اوشی او د داود ظاهري په نزد ناجائز او واجب الفسخ ده مطلقا قبل الدخول وبعده، او د امام مالک نه هم یو روايت د فسخ دي، دا چه موږ پورته بیان کړه چه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۷۲۸) (ضعيف)

منع مطلقاً نه ده بلکه رکون او عدم رکون باندې د دې مدار دې د دې دليل او ثبوت کښې امام ترمذی رحمته الله علیه د فاطمه بنت قيس واقعہ ليکلي ده، لهذا د امام ترمذی رحمته الله علیه کلام په جامع ترمذی کښې په دې محل کښې او کتلي شی.

[۲۰۸۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْمِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ".

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله وسلم فرمائيلى دی هيڅ يو مسلمان دی دخپل ورور په رسته باندې څوک رشتی ته نه ورليږي.

﴿قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا يخطب الرجل على خطبة اخيه﴾ لا يخطب کښې دواړه احتمالات دی که ماضی منفي وی نو په ﴿با﴾ باندې به رفع لوستلې شی او که د نهی صیغه اومنلې شی نو ﴿ب﴾ باندې کسره اولوستلې شی، په قاعده ده ﴿الساکن اذا حرک حرک بالکسر﴾

[۲۰۸۱] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَخْطُبُ أَحَدُكُمْ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ، وَلَا يَبِيعُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ، إِلَّا بِإِذْنِهِ". قَالَ سُفْيَانُ: لَا يَبِيعُ عَلَى بَيْعِ صَاحِبِهِ يَقُولُ عِنْدِي خَيْرٌ مِنْهَا.

د ابن عمر نه روايت دې فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله وسلم فرمائيلى دی هيڅ يو مسلمان دی دخپل ورور په رسته باندې څوک رشتی ته نه ورليږي، اونه دی څوک ديو مسلمان په سودا باندې سوداګوی مګر دهغه په اجازت باندې (يعنی د کوم څيز خريدار چه کله مقرر شی نو هغه وزغلوې او خپل سامان ورباندې خرڅ کړي).

شرح الحديث على اتم وجه

﴿قوله : ولا بيع على بيع اخيه الا باذنه﴾ د حديث دا دويم جزء د کتاب البيوع سره متعلق دې چه د هغې بيان به هلته مستقلاً راځي.

د بيع على بيع اخيه صورت دا دې چه يو سړی يو څيز واخستلو د يو خیار سره نو اوس دويم سړی په زمن خیار کښې مشتری ته دا وائی چه ته دا بيع فسخ کړه او زه به تاته هم دا څيز د دې نه په کم قیمت باندې درکوم او هم دا حکم د شراء على الشراء هم دې هغه هم ممنوع دې چه د هغې صورت به دا وی چه يو سړی خپله يو څيز د بل چا په لاس باندې خرڅ کړو على الخيار (حاشیه: د دې نه معلومه شوه چه د بيع على بيع اخيه تحقق وی، شراء بشرط

^۱: صحيح البخاري/البيوع ۵۸ (۲۱۴۰)، الشروط ۸ (۲۷۲۳)، النكاح ۴۵ (۵۱۴۴)، صحيح مسلم/النكاح ۶ (۱۴۱۲)، سنن الترمذي/النكاح ۳۸ (۱۱۳۴)، سنن النسائي/النكاح ۲۰ (۳۲۴۱)، سنن ابن ماجه/النكاح ۱۰ (۱۸۶۷)، (تحفة الأشراف: ۱۳۱۲۳)، وقد أخرج: موطا امام مالك/النكاح ۱ (۱)، مسند احمد (۲۳/۲۷۴، ۳۱۱، ۳۱۸، ۳۹۴، ۴۱۱، ۴۲۷، ۴۵۷، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۸۷، ۴۸۹، ۵۵۸)، سنن الدارمي/النكاح ۷ (۲۲۲۱) (صحيح).

^۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۰۰۹، ۸۱۸۵)، وقد أخرج: صحيح البخاري/البيوع ۵۸ (۲۱۴۰)، النكاح ۴۵ (۵۱۴۲)، صحيح مسلم/النكاح ۶ (۱۴۱۲)، البيوع ۸ (۱۴۱۲)، سنن الترمذي/البيوع ۵۷ (۱۱۳۴)، سنن النسائي/النكاح ۲۰ (۳۲۴۰)، سنن ابن ماجه/النكاح ۱۰ (۱۸۶۸)، موطا امام مالك/النكاح ۱ (۲)، والبيوع ۴۵ (۹۵)، مسند احمد (۲۲/۲، ۱۲۴، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۴۲، ۱۵۳)، سنن الدارمي/النكاح ۷ (۲۲۲۲)، البيوع ۳۳ (۲۶۰۹) (صحيح).

الخيار كسبي او شراء على شراء اخيه تحقق به وي، په بيع بشرط الخيار كسبي، يعني داسې چه بائع ته به اختيار وي د بيع د باقى ساتلو او نه ساتلو، اوس يو دريم سرې اودريزې او بائع ته د فسخ بيع ترغيث ورکوي او وائي چه دا خيز به زه ستا نه د ثمن سابق نه په زائد سمن باندې واخلم، دلته يو دريم خيز هم دې يعني سوم على سوم اخيه په دې باندې هم نهى راغلې ده کما سياتي في البيوع، چه د هغې صورت دا دې چه يو سرې د بل نه څه خيز واخلي د دې دپاره چه په خوښيدو باندې نې واخلي نو اوس يو بل سرې هغه ته دا وائي چه ته نې هغه ته واپس کړه چه زه ستا په لاس باندې د دې نه غوره خيز هم په دې قيمت باندې خرڅ کړم يا ددې په شان خيز خو په کم قيمت باندې، يا دا چه بل يو سرې بائع ته دا وائي چه ته دا خيز د هغه نه واپس واخله د دې دپاره چه زه نې ستا نه د دې نه په زائد قيمت باندې واخلم، په دې ټولو صورتونو باندې ښه ځان پوهه کړه د دې دپاره چه کتاب البيوع ته رسيدو سره دې په کار راشي. والحديث اخرجه ايضا باقى الجماعة (المنهل)

باب فِي الرَّجُلِ يَنْظُرُ إِلَى الْمَرْأَةِ وَهُوَ يُرِيدُ تَزْوِجَهَا

باب: د چا چې د کومې ښځې سره د نکاح اراده وي دهغې د ليدلو بيان

هم دې ته نزدې ترجمه د امام بخاري رحمه الله ترجمه ده او د ترمذی ترجمه ده، باب ما جاء في النظر الى المخطوبة، يعني د کومې زنانه چه انسان رشته غواړي نو هغه له پکار دی چه د پيغام نه مخکېنې په هغې باندې نظر واچوي چه د هغې حکمت او مصلحت ظاهر دي، پټ نه دي، ځکه چه گټلې کيدونکې خيز غوره وي چه په هغې کسبې د حسن معاشرت او بقاء زوجيت زياته توقع ده، او د واده رشته د ټول ژوند ملگري وي.

[۲۰۸۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ وَاكِدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ، عَنْ مُعَاذٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمْ الْمَرْأَةَ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَا يَدْعُوهُ إِلَى نِكَاحِهَا فَلْيَفْعَلْ"، قَالَ: فَخَطَبْتُ جَارِيَةً، فَكُنْتُ أَتَخَبَّأُ لَهَا حَتَّى رَأَيْتُ مِنْهَا مَا دَعَانِي إِلَى نِكَاحِهَا وَتَزَوُّجِهَا فَتَزَوَّجْتُهَا.

د جابر بن عبد الله رحمه الله نه روايت دي فرماني چه نبي ﷺ فرمايلي دي كله چه يو كس دخپلې نكاح پيغام يکومي زنانه ته ليرل غواړي نو هغه دی وويني اوبيادي ورسره نكاح وكړي جابره وئيلي دي مايوی جينئ ته دنكاح پيغام ليرلي وو ماهغه په خفيه طريقي اوليدله تردې، پورې چه ما په هغه جينئ كسبې هغه خبره كوم چه دښې ښځې صفات وي وليدل اودهغې په وجه مې ورسره نكاح كولو ته رغبت پيدا شو اوبيامي ورسره نكاح وكړه قوله: فكنتم اتخبا لها يعني ما د هغې په پټه پټه باندې د ليدو كوشش كولو.

د نظر الى المخطوبة امر په ډيرو احاديثو كسبې راغلې دي، په دې وجه جمهور علماء كرام د دې د جواز قائل دي، امام نووي رحمه الله هم دې ته د ائمه اربعة مذهب وئيلي دي، بيا وړاندې هغه ليكي چه قاضى عياض په دې كسبې د يو جماعت نه كراهه النظر لره نقل

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۲۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۳۴) (حسن)

کړې دې کوم چه د احاديثو صراحة خلاف دې، اوس دا خبره چه د مخطوبه د بدن په کوممه حصه باندې نظر جائز دې؟ دا د علماء کرامو تر مينځه مختلف فيہ مسئله ده، د جمهورو په نزد د هغه مخ او لاسونو ته، او د داود ظاهري په نزد د ټول بدن حکم هم دا دې، بله دا چه دا کتل د جمهورو په نزد مطلقا دی وعند مالک بشرط الاذان.

قال ابن قدامه ولا يجوز له الخلوة بها لانها محرومة ولم يرد الشرع بغير النظر فبقيت على التحريم، ولا ينظر اليها نظر تلذذ وشهوة وله ان يردد النظر اليها ويتأمل محاسنها لان المقصود لا يحصل الا بذلك اهـ

باب في الولي

باب: دولي بيان

ولي په لغت کښې د عدو ضد دې يعنی دوست، او د ولي تعريف چه کوم فقهاء کرامو ليکلي دي «هو العاقل البالغ الوارث» دغه شان د ولايت اسباب څلور دي، قرابت، ملک، ولاء، امامت. بيا پوهه شه چه د ولايت في النکاح دوه قسمونه دي، ولايت ندب او استحباب، د دې تحقق په عاقله او بالغه کښې وي، يعنی اگر چه هغه خپله نکاح زمونږ په نزد خپله هم کولې شي خو د ولي په ذريعې سره که وي نو ډيره غوره ده، او قسم ثاني ولايت اجبار، د دې تحقق په صغيره کښې وي او هم دغه شان کبيره معتوه کښې، ځکه چه نابالغه او معتوه اجازت خو غير معتبر دې. اوس چه کله ولي د هغې نکاح کوي نو بغير د اجازت نه ئې کوي هم دا معنی ده د ولايت اجبار.

د دې مقام پوره وضاحت

د دې نه پس د الله پاک په توفيق سره ځان پوهه کول پکار دی چه دلته دوه مسئلې دي يوه مسئله د ولايت النکاح يعنی زنانه ته په خپل نفس باندې ولايت حاصل دې يا نه، هغه به خپله نکاح په څه صورتونو کښې خپله کولې شي يا نه، وبخاړه اخري عبارة النساء سره نکاح منعقد کيږي يا نه؟ او بله مسئله د مسئله الاستيمار دې او يا داسې اوايي مسئله ولايت الاجبار، په دې باب سره د مصنف غرض مسئله اولي بيانول دی، او په مسئله ثانيه باندې مصنف وړاندې تلو سره باب قائم کړې دې، باب في الاستيمار او دا دواړه مسئلې اختلافي دي، د اولي مسئلې بيان دا دې چه د امام شافعي او امام احمد په نزد زنانه په هيڅ حال کښې هم په خپل ځان باندې ولايت نکاح حاصل نه دې، د هغوی په نزد دا مسئله مقرر ده چه په عبارة النساء سره نکاح مطلقا نه منعقد کيږي. ثيبه او باکره يا صغيره وکبيره هيڅ فرق په دې کښې نشته، او د امام مالک په نزد دا دې چه زنانه که شريفه وي نو هغه خپله نکاح خپله نه شي کولې او که دنيثه وي نو کولې شي، هغه په شريفه کښې د اشتراط ولي قائل دې په وضعه کښې نه دې، او د ظاهريه مسلک دا دې د ولي اعتبار في حق البکر دې په ثيب کښې نشته لحدیث الايم احق بنفسها من وليها... او ابو ثور دا فرمائي چه زنانه خپله نکاح خپله کولې شي د ولي په اجازت باندې د ولي د اجازت نه بغير ئې نه شي کولې، او

احناف دا وائی چه حره بالغه خپله د خان ولی ده هغه خپله نکاح کولې شی او مملوکه او صغیره دې دواړو ته په خپل نفس باندې ولایت حاصل نه دې دا دواړه په خپله نکاح کښې د ولی محتاج دی، او مسئله ثانیه یعنی د ولایت اجبار تشریح دا ده ایا ولی ته دا اختیار شته چه هغه د زنانه د اجازت نه بغیر د هغې نکاح او کړی که وی نو په کوم صورت کښې پس په دې کښې هم اختلاف دې هغه دا چه د امام شافعی رحمہ اللہ په نزد د اجبار مدار په بکارت باندې دې یعنی د باکره نکاح د دې د ولی د اجازت نه بغیر کولې شی، د ثیب نکاح د هغه د اجازت نه بغیر نه شی کولې، او د احنافو په نزد د دې علت صغر او عدم بلوغ دې چه د صغیره نکاح د هغې ولی د هغې د اجازت نه بغیر کولې شی او د بالغې بغیر د هغې د اجازت نه نه شی کولې، او د امام مالک رحمہ اللہ په نزد د اجبار علت په بکارت او صغر هر دواړو باندې دې. (۱)

وجوه اربعه وفاقیه خلافیه

د دې اختلاف د وجې نه دلته خلور صورتونه پیدا کیږي دوه اتفاقی او دوه اختلافی. ۱: صغیره باکره، ۲: بالغه ثیبه، دا دواړه صورتونه اتفاقی دی په اول صورت کښې د حق اجبار په سبب نزدې وی، او په دویم صورت کښې به د چا په نزد هم نه وی. ۳: صغیره ثیبه، ۴: بالغه باکره، دا دواړه صورتونه اختلافی دی، په اول صورت کښې به ولایت اجبار د احنافو په نزد وی هم دغه شان د مالکیانو په نزد به هم وی، او د شوافعو او حنابلہ په نزد نه وی، (۲) او په دویم صورت کښې د احنافو په نزد ولایت اجبار نه وی د ائمه ثلاث په نزد به وی د دې مسئله ثانیه ضرورت به په راروان باب کښې راپیښ شی. باب فی الاستیمار، یوه دریمه مسئله دلته دا ده چه ولایت اجبار د امام مالک او احمد په نزد صرف د اب او وصی الاب دپاره دې، د امام شافعی رحمہ اللہ په نزد جد فی حکم الاب دې، د نورو اولیاء دپاره حق اجبار نه دې، هم دغه شان د ائمه ثلاثه په نزد تزویج الیتیمه یعنی صغیره چه د هغې پلار نه وی صحیح نه دې ترخو چه بالغه شوې نه وی او د احنافو په نزد حق اجبار د ټولو اولیاء نه دې، فرق دا دې چه د اب او جد په صورت کښې بعد البلوغ جینی ته خیار حاصل نه وی او د نورو اولیاء په صورت کښې خیار حاصل وی. والله تعالی اعلم بالصواب. د دې تفصیل د پیژندلو نه پس تاسو حدیث الباب ته او گوری.

[۲۰۸۳] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنْ دَخَلَ بِهَا، فَالْمَهْرُ لَهَا بِمِائَةِ أَصَابٍ مِنْهَا، فَإِنْ تَشَاجَرُوا قَالَ السُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَأَوَّلَى لَهُ".

۱: ابن رشد په بداية المجتهد کښې د دې تصریح کړې ده، هغه په دې کښې د امام احمد مسلک نه دې لیکلې، زه وایم، د امام احمد مسلک په دې کښې د مالکیانو مسلک ته نزدې دې لکه چه ثیبه صغیره کښې د هغه د مسلک نه ظاهر ده. (اه)

۲: د حنابلہ و په نزد دې کښې روایات مختلف دی چه د دې تفصیل په باب تزوج الصغار کښې راروان دې. ۳: سنن الترمذی/النکاح ۱۴ (۱۱۰۲)، سنن ابن ماجه/النکاح ۱۵ (۱۸۷۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۴۶۲)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الکبری/النکاح (۵۳۹۴)، مسند احمد (۶۶۶، ۱۶۶، ۲۶۰)، سنن الدارمی/النکاح ۱۱ (۲۲۳۰) (صحیح)

دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دي: فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی هره یوه و زنانه چه بغیرد خپل ولی دا جازت نه نکاح و کړی نو ددی نکاح باطل ده اودا الفاظ ئې دری ځل اوفرمائیل که چرې کوروالی ئې ورسره کړی وی نومهر به ورته ورکوی په وجه دهغې فاندی کومه چه ده ترې اخستلی ده که چرې په دواړو کښې جگړه پېښه شی نو بادشاه او حاکم ولی دی دهغه دچاچه ولی نه وي.

د اخري جملې مطلب دا دي چه د اولياء مراة کښې د نکاح په باره کښې اختلاف شی نو په دي صورت کښې ولایت نکاح د وخت بادشاه وی ځکه چه هغه د اولياء د اختلاف د وجې نه ساقط او کالعدم شی او قاعده دا ده چه د کومې زنانه یو ولی نه وی نو د وخت بادشاه د هغه ولی وی، دا حدیث په ظاهره د جمهورو صریح دلیل دي چه کومه زنانه خپل نکاح په خپله کوی هغه باطل دي، معلومه شوه چه زنانه ته په خپل نفس باندې ولایت نه دي حاصل او په عبارت النساء سره نکاح نه منعقد کیږي.

[۲۰۸۴] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَيْبَعَةَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: جَعْفَرُ لَمْ يَسْمَعْ مِنَ الزَّهْرِيِّ، كَتَبَ إِلَيْهِ.

عروه دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه او هغه: د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه ددی روایت په شان روایت ئې بیان کړې دي، ابوداود وئیلی دی دجعفر اوریدل دزهري نه ثابت نه دی بلکه زهري داروایت جعفر ته لیکلې وو.

خان پوهه کړه چه په دي باب کښې مصنف دوه احادیث راوړې دي دواړه د سنن په روایاتو کښې دي اول حدیث عائشه، دویم حدیث ابی موسی اشعری چه د هغې الفاظ دا دي «لا نکاح الا بولی» د دواړو احادیثو مضمون یو دي او دواړه د جمهورو دلیل دي، امام ترمذی رحمہ اللہ هم په دي سلسله کښې هم دا دواړه احادیث ذکر فرمائیلې دي خو اول حدیث ابی موسی او دویم حدیث عائشه رضی اللہ عنہا د احنافو دلیل په باب فی الثیب کښې راروان دي چه د هغې په صحت باندې د محدثینو اتفاق دي یعنی حدیث ابن عباس «الايم احق بنفسها من وليها الخ» دا حدیث د افراد مسلم نه دي یعنی صرف په صحیح مسلم کښې دي په صحیح بخاری کښې نشته، په دي باندې تفصیلی کلام په باب مذکور کښې راروان دي اوس تاسو د حدیث الباب جوابات واورئ.

د حدیث عائشه د احنافو د طرف نه جواب

د حدیث عائشه رضی اللہ عنہا زمونږ د طرف نه ډیر جوابات ورکړې شوي دي.

۱: دا حدیث ضعیف دي د دي په سند کښې سلیمان بن موسی دي او هغه ضعیف دي «ضعفه البخاری وقال النسائي في حديثه شئ» دویمه وجه د ضعف هغه ده کومه چه امام ترمذی رحمہ اللہ هم ذکر فرمائیلې ده هغه دا چه اول دا حدیث ابن جریج د زهري نه په واسطه د سلیمان راغلي وو، ابن جریج فرمائی چه زه روستو براه راست د زهري سره ملاؤ شوم او د

۱: (انظر ما قبله، تحفة الأشراف: ۱۶۶۲) (صحیح)

هغه په وړاندې مې ددې حدیث ذکر او کړو، فانکره (۱)

۲: د حدیث راوی یعنی سیده عائشه رضی الله عنها خپل عمل د دې حدیث خلاف دې، چه د هغې دلیل دا دې چه په روایت کښې راځي چه عائشې رضی الله عنها د خپلې وریرې حفصه بنت عبد الرحمن نکاح د منذر بن الزبیر سره کړې وه او حال دا چه عبد الرحمن موجود نه وو د ملک شام په سفر باندې وو. معلومه شوه چه د هغې په نزد زنانه ته د نکاح په باب کښې حق ولایت حاصل دې.

۳: دا حدیث په «امة» باندې محمول دې ځکه چه د «حرة» دپاره د ولایت ثبوت د بل صحیح حدیث نه ثابت دې، کوم چه نزدې راران دې «الایم احق بنفسها من ولیها» او د دې من وجه تائید د دې نه هم کیږي چه په حدیث کښې «مولی» لفظ دې، د «ولی» لفظ نشته، «بغیر اذن موالیه».

۴: یا به دا محمول کړې شی په غیر کفو باندې، او د باطل نه علی شرف البطلان مراد واخستلې شی ځکه چه بالغه اگر چه خپله نکاح کولې شی خو که په غیر کفو کښې اوکړي نو ولی ته به حق اعتراض حاصل وی.

۵: دا چه دا په صغیره باندې محمول کړې شی ځکه چه هم دا نکاح بلا ولی ده، کبیره خو د خپل نفس ولی خپله ده، دا جواب القول بموجب العلة د قبیل نه دې (۱) چه مونږ هم منو چه د زنانه نکاح بغیر د ولی نه صحیح نه ده، ځکه چه نکاح په صغیره باندې صادق راځي نکاح بلا ولی، او نکاح کبیره نکاح بلا ولی نه ده.

۶: دا حدیث ستاسو هم خلاف دې ځکه چه د دې مفهوم مخالف دا دې چه کومه زنانه د خپل مولی په اجازت سره نکاح اوکړي هغه صحیح ده لکه چه د ابو ثور مسلک دې چه که زنانه د ولی د اجازت نه بغیر خپله نکاح په خپله اوکړي نو هغه صحیح ده، والحديث اخرجه الترمذی وابن ماجه (قاله المنذرى).

[۲۰۸۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُدَامَةَ بْنِ أَعْيَنَ، حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ الْحَدَّادُ، عَنْ يُونُسَ، وَإِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي بَرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلَى". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ يُونُسُ، عَنْ أَبِي بَرْدَةَ وَإِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي بَرْدَةَ.

د ابو موسی رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه اق نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه دولی د اجازت نه بغیر

۱: د دې تنقید جواب امام ترمذی د یحیی بن معین نه دا نقل کړې دې چه دې جرح لره د ابن جریج نه نقل کونکې د هغه په شاگردانو کښې صرف اسماعیل بن ابراهیم دې (المعروف بابن علیة) د اسماعیل نه علاوه دا خبره د ابن جریج نه چا هم نه ده نقل کړې حال دا چه د اسماعیل سماع د ابن جریج نه زیاته قوی نه ده، امام ترمذی رحمه الله چونکه د دې حدیث د معتبر کیدو قایا دې په دې وجه هغه د دې دا توجیه کړې ده، خو مونږ خو د دې حدیث نور هم ډیر جوابونه کړې دي.

۲: د القول بموجب العلة مطلب دا وی چه خصم داسې اوانی چه مونږ د استدلال کونکې دلیل منو ځکه چه هغه زموږ خلاف نه دې.

۴: سنن الترمذی للنکاح ۱۴ (۱۱۰۱)، سنن ابن ماجه للنکاح ۱۵ (۱۸۸۱)، تحفة الأشراف: ۹۱۱۵، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۴/۴، ۴۱۳، ۴۱۸)، سنن الدارمی للنکاح ۱۱ (۲۲۲۹) (صحیح)

به نکاح کول درست نه دي. امام ابو داود فرمائی چه. د حدیث سند داسې دی یونس د ابو برده نه او هغه د اسرائیل نه او هغه د ابو اسحاق نه او هغه د ابی برده نه.

شرح السند :

مصنف د سند تشریح فرمائی، د سند د ظاهر سیاق نه معلومېږي چه ابو عبیده چه څنگه د یونس او اسرائیل دواړو نه روایت کوی هم دغه شان دا دواړه هم د اسحاق نه روایت کوی، مصنف فرمائی چه داسې نه ده «عن ابی اسحاق» تعلق صرف د اسرائیل سره دي د یونس سره نه دي، بلکه یونس براه راست د ابو برده نه روایت کوی، لهذا د سند ترجمه داسې اوکړي: "ابو عبیده روایت کوی د یونس نه او اسرائیل د ابو اسحاق نه، او دا دواړه یعنی یونس او اسرائیل د ابو اسحاق نه روایت کوی د ابو برده نه.

د حدیث ابو موسی جواب

په دي حدیث کښې بعض جوابات خو هم هغه دی کوم چه په حدیث عائشه رضی الله عنها کښې اولیکلې شو، او خاص جواب د دي حدیث دا دي چه امام ترمذی رحمته الله علیه سره د دي چه دا حدیث د هغوی مستدل دي خو هغوی خپله په دي باندې کلام کړې دي او د دي حدیث په ارسال او اسناد کښې د راویانو اختلاف او اضطراب بیان کړې دي. اگر چه روستو هغه د دي اضطراب د فیهه هم فرمائیلي ده او طریق مسند ته ئې ترجیح ورکړې ده، چه د هغې خلاصه مونږ په حاشیه کښې ذکر کړې ده. (١)

والحدیث اخرجه الترمذی وابن ماجة قاله المنذری.

[٢٠٨٦] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ ابْنِ جُمَيْشٍ فَبَلَكَ عَنْهَا وَكَانَ فِي مَنِّهَا جَرَأٌ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ، فَزَوَّجَهَا النَّجَاشِيُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ عِنْدَهُمْ.

١، د امام ترمذی د کلام تشریح: چه د هغې خلاصه دا ده چه دا حدیث یو لوڼي جماعت د ابو اسحاق نه مسندا ذکر کړې دي، او شعبه او سفیان ثوري دا د ابو اسحاق نه مرسله ذکر کړې دي، او د فیهه د دي امام ترمذی داسې کړې ده هغه فرمائی چه زما په نزد په دي کښې طریق سند اصح دي د طریق مرسل نه اگر چه مرسله نقل کونکي (شعبه او سفیان ثوري) اثبت او احفظ دي خو د دي باوجود اولاً خو به دي وجه چه مسندا روایت کولو والا کثیر دي، په نسبت د مرسله روایت کونکو او بل دا چه د ابو اسحاق نه مسندا نقل کونکو د هغوی نه په مختلف اوقات او مختلف مجالس کښې نقل کړې دي، په خلاف د ثوري او شعبه چه هغوی په یو مجلس کښې دا حدیث د ابو اسحاق نه اوریدلې دي نو گویا د اتحاد مجلس د وجې نه دا دوه هم دوه پاتې نه شو صرف یو راوی پاتې شو او که شعبه او ثوري د هغه نه په جدا جدا مجلس کښې اوریدلې وي نو جدا خبره وه، دریم دا چه په دي جماعت کښې چه کوم سند روایت کونکي دي، یو راوی اسرائیل هم دي چه د هغه په باره کښې دا مسلم ده چه اسرائیل د ابو اسحاق نه په روایت کولو کښې اثبت دي (اگر چه شعبه او ثوري فی نفسه د اسرائیل نه اقوی دي، گویا د درې وجو نه د دي مسند کیدل راجح شو د مرسل کیدو نه، واخلې: د ترمذی دا مقام هم الحمد لله حل شو کوم چه د یو اونیار طالب علم دپاره کوم چه واقعی کتاب حل کول غواړي د هغه په حق کښې ډیر قیمتي خیز دي) والله الموفق،

٢: سنن النسائي للنكاح ٦٦ (٣٣٥٢)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٥٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٢٧/٨) (صحيح)

دام حبیبه رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه بیرزه دا بن جحش په نکاح کښې وم او هغه وفات شو بی اودی په هغه کسانو کښې وو چا چه حبشی ته هجرت د کړی وو نوداییا نجاشی (د حبشی بادشاه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته په نکاح ورکړه او حالانکه په دې وخت کښې ام حبیبه په حبشو کښې اوسیدله.

د ام حبیبه رضی اللہ عنہا سره د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د نکاح قصه :

دا ام حبیبه بنت ابی سفیان رضی اللہ عنہ ده چه اول د عبیدالله بن جحش په نکاح کښې وه، چه په شروع کښې په مکه مکرمه کښې اسلام قبول کړو او بیا دواړه هجرت کولو سره حبشی ته لاړل او هلته تلو سره دا عبیدالله مرتد شو او د نصاری دین نې اختیار کړو لکه چه شارحینو لیکلي دی چه «ثم ارتد عن الاسلام وتنصر» او هم په دې حال کښې هغه هلته وفات شو، دا ام حبیبه رضی اللہ عنہا په خپل اسلام باندې قائمه وه، هغه فرمائی چه ما یوه ورځ په خوب کښې اولیدل چه یو ویونکې وائی : یا ام المومنین! چه په هغې باندې زه فوری متوجه شوم، ما د دې دا تعبیر واخستلو چه زه به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په بیبیانو کښې شاملیرم، پس د عدت د تیریدو نه روستو د نجاشی د طرف نه د قاصد په حیثیت سره د هغه یوه وینزه ماته راغله او هغې ماته دا اووې چه شاه حبشه فرمائی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د طرف نه ماته یو خط راغلې دې «کتب الی ان ازوجک منه» بیا وړاندې دا چه د نکاح وکیل څوک جوړ شو په دې کښې روایات مختلف دی د بعض نه معلومیرې چه خپله نجاشی جوړ شو او وئیلې شوې دی چه سیدنا عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ، وقیل خالد بن سعید بن العاص وکان ولیا لها، په دې اقوالو کښې د یو قول مطابق د نجاشی خطبه داسې منقول ده : الحمد لله الملك القدوس السلام المومن المهيمن العزيز الجبار واشهد ان لا اله الا الله وحده وان محمدا عبده ورسوله وانه الذي بشر به عيسى بن مريم، اما بعد الى اخر ما في البذل. دا واقعه د ۷ هجری ده، په دې نکاح کښې د ام حبیبه مهر خپله شاه حبشه هم په دې مجلس کښې پیش کړو چه د هغې مقدار څلور سوه دیناره او په یو روایت کښې څلور زره درهم راغلې دې، د نکاح نه پس نجاشی ام حبیبه مدينې منورې ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې اولیرله د شرحبیل بن حسنه رضی اللہ عنہ سره لکه چه وړاندې په کتاب کښې په باب الصداق کښې دا روایت راروان دي، دا نکاح دا احنافو دلیل کیدې شی د ولایت فی النکاح په باره کښې چه حره بالغه خپله نکاح خپله کولې شی، ځکه چه د ام حبیبه رضی اللہ عنہا هلته یو ولی هم نه وو، او د روایت الفاظ اگر چه دا دی «زوجها النجاشی» چه د هغې نه په ظاهره کښې معلومیرې چه متولی نې خپله نجاشی وو، په بذل کښې لیکي چه : والنجاشی لیس بولی لها فلا یثبت اشتراط الولی فی النکاح او یقال ان النجاشی کان سلطانا والسلطان ولی من لا ولی له فعقده عقد الولی (خو په دې دویم صورت کښې به دا واقعه د احنافو دلیل نه وی) بیا وړاندې په بذل کښې دا دی چه بعض خلق چه دا وائی چه خالد بن سعید بن العاص د نکاح متولی جوړ شوې وو او هغه فی الواقع د ام حبیبه ولی وو نو فلم یثبت بطریق صحیح. والله اعلم.

اخرجه النسائی نحوه قاله المنذرى.

باب فی العَضَل

باب: بنځې د نکاح نه د منع کولو بیان

العَضَلُ المنع والمراد منع اولیاء المراءة اياها عن التزوج... چونکه د مخکښې نه د ولی بیان شروع دې په دې وجه اوس مصنف په قران کریم کښې چه د اولیاء متعلق کوم بعض هدايات او ارشادات راغلي دي هغه بیان فرماني پس په دې باب کښې ئې دا بیان کړې ده چه که د مطلقه خاوند د طلاق ورکولو نه پس د انقضاء عدت نه پس دوباره نکاح کول غواړي او هغه زنانه هم راضي وي نو د زنانه اولیاء لره جائز نه دي چه هغه د نکاح نه منع کړي.

[٢٠٨٧] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ رَاشِدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ، قَالَ: "كَانَتْ لِي أُخْتُ تُحْطَبُ إِلَيَّ، فَاتَانِي ابْنُ عَمَلِي فَأَنكَحْتَهَا إِيَّاهُ، ثُمَّ طَلَقَهَا طَلَاً قَالَهُ رَجْعَةً، ثُمَّ تَزَوَّجَهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا، فَلَمَّا خُطِبْتُ إِلَيَّ أَتَانِي يَخْطُبُنِي، فَقُلْتُ: لَا وَاللَّهِ لَا أَتُكِّحُهَا أَبَدًا، قَالَ: فَفِي نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٢٢٢ الْآيَةُ، قَالَ: فَكَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِي، فَأَنكَحْتَهَا إِيَّاهُ".

دمعقل بن یسار رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرماني چه زما یوه خور وه اورشتی به ورپسې تلی اوراتی یوخل زما دتره دخوی رشته راغله ما داخپله خورهغه ته په نکاح ورکړه هغه ورته یو رجعی طلاق ورکړ او دا ئې پرېښودله (د نکاح نه ئې خارج کړه) تردې پورې چه عدت ئې پوره شو نو په هغې پسې بیا رشتی راتلل شروع شول نو دې بیا دوباره راغی اودرشتی مطالبه ئې وکړله ما ورته وویل په الله قییم چه زه به دخپلې خور نکاح هیڅکله دوباره دده سره ونکړم نو ددې متعلق دا آیت: «وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ» (الآیة) نازل شومعقل وائی چه ما دخپل قسم کفاره ورکړله او هغه ته مې په نکاح ورکړله «عَنِ الْحَسَنِ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ قَالَ كَانَتْ لِي أُخْتُ تَخْطُبُ إِلَيَّ فَاتَانِي ابْنُ عَمَلِي فَأَنكَحْتَهَا إِيَّاهُ ثُمَّ طَلَقَهَا الْخ» د حدیث مضمون دا دې چه سیدنا معقل بن یسار رضی اللہ عنہ فرماني چه زما یوه خور وه د نکاح قابله، پس ماته د هغې په باره کښې د نکاح پیغامات راغلل هم په دې وخت کښې ماته زما د تره خو ئې راغلو یعنی د نکاح په ارادې سره، پس ما دخپلې خور نکاح د هغه سره اوکړه، بیا داسې اوشو چه خو ورځې پس هغه هغې ته طلاق رجعی ورکړو خو رجعت ئې اونکړو تردې چه عدت تیر شو، معقل فرماني چه د عدت تیریدو نه پس ماته بیا د نکاح پیغامونه راتلل شروع شو او هغه زما د تره خو ئې هم راغلو، «زه چونکه هغه ته د مخکښې نه غصه اوم، په دې وجه ورته ما اووې چه والله تا سره خو ئې نکاح نه کوم نو په دې باندې دا آیت کریمه نازل شو «وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ»

١: صحیح البخاري/التفسیر ٤٠ (٤٥٢٩)، النکاح ٦٠ (٥١٣٠)، الطلاق ٤٤ (٥٣٣٠، ٥٣٣١)، سنن الترمذی/التفسیر ٣ (٢٩٨١)، (تحفة الأشراف: ١١٤٦٥)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/النکاح (١١٠٤١) (صحیح)

د آيت كريمه نه په ولايه النكاح كښي د فرقيښو استدلال

فانده : د دې آيت كريمه نه شوافعو په دې خبره استدلال كړې دې چه د زنانه به نكاح كښي د ولي كيدل ضروري دي بغير د ولي نه زنانه خپله نكاح نه شي كولې ځكه چه كه هغه پخپله باندې په نكاح كولو قادره وي نو بيا د چا په منع كولو باندې څه كيږي، او احناف هم د دې آيت كريمه نه په خپل مسلك باندې استدلال كوي چه بالغه خپله نكاح خپله كولې شي ځكه چه په دې آيت كريمه كښي د نكاح نسبت د زنانه طرف ته كړې شوې دې، «ان ينكحن ازواجهن» چه د هغې نه معلومېږي چه زنانه خپله نكاح خپله كولې شي او ولي چه د عضل نه منع كړې شوې دې د هغې نه دا نه لازميږي چه زنانه په نكاح باندې قادره نه ده بلكه مطلب ئي دا دې چه تاسو هم په خوشحالي سره د دې اجازت وركړئ او په دې باندې د خفگان اظهار مه كوئ، يعني شرعي او قانوني ركاوت مراد نه دې بلكه اخلاقي او معاشرتي دباؤ مراد دې. والله تعالى اعلم، والحديث اخراجه البخاري والترمذي والنسائي قاله المنذري.

باب إِذَا أَنْكَحَ الْوَلِيَّانِ

بابه كله چه دوه وليان د يوې ښځې نكاح او كړي نو د دې د حكم بيان

[۲۰۸۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَمْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا هَمَّامُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ الْمَعْنَى، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّمَا امْرَأَةٌ زَوْجَاهَا وَلِيَّانِ فِيهِ لِلْأَوَّلِ مِنْهُمَا، وَإِنَّمَا رَجُلٌ بَاعَ يَتِيمًا مِنْ رَجُلَيْنِ فَهُوَ لِلْأَوَّلِ مِنْهُمَا".

د سمره رضي الله عنها نه روايت دې فرمائي چه نبي ﷺ فرمائيلى دي چه يوه ښځه دوه وليان چاته په نكاح وركړي (يو ولي يوته په نكاح وركړي او بل ولي ئي بل چاته په نكاح وركړي نو د دې ښځې حقدار به هغه كس وي د كوم نضاج چه د دې سره مخكښي شوى وي او څوك چه يوشمې په دوه كسانو خرڅ كړي نو چه اول ئي په چا خرڅ كړې وي د دې حقدار هم هغه دې - قوله: «عن الحسن عن سمره رضى الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ايما امرأة زوجها وليان فهي للأول منهما»

يعنى كه د يوې زنانه د يوې درجې دوه وليان وي مثلاً عمين يا اخوين او پرلپسې دواړه وليان د هغه زنانه جدا جدا خايونو كښي واده او كړي نو په دې دواړو كښي به اوله نكاح صحيح وي او دويمه نكاح به فاسد وي، او كه دواړه ولي يوخاني مختلف خايونو كښي نكاح او كړي نو دواړه نكاحونه به مفسوخ وي، د احنافو او د جمهورو هم دا مسلك دې په دې كښي د امام مالک اختلاف دې هغه فرمائي چه د نكاح د صحت دپاره د اولياء اتفاق ضروري دې لهذا په دې صورت كښي به يوه نكاح هم صحيح نه وي. كذا في المذلل عن المدايم، خو د منهل نه چه د هغې مصنف مالكي دې د مالكيانو مسلك دا نه معلومېږي بلكه د هغوى په مسلك كښي په دې مسئله كښي تفصيل دې په بعض صورتونو كښي اوله

(۱) سنن الترمذي للنكاح ۲۰ (۱۱۱۰)، سنن النسائي للبيوع ۹۴ (۶۸۶)، سنن ابن ماجه للتجارات ۲۱ (۲۱۹۰)، تحفة الأشراف: ۵۸۲، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱/۸۷، ۱۲، ۱۸، ۲۲)، سنن الدارمي للنكاح ۱۵ (۲۲۳۹) (ضعيف)

نکاح صحیح کیری او په بعض صورتونو کښې دویمه. فارجع الیه لوست.

بَابُ قَوْلِهِ تَعَالَى:

{لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ}

باب: د آیت کریمه «لا یحل لکم ان ترثوا النساء کرها ولا تعضلوهن» تفسیر

د دې نه مخکښې چه کوم باب تیر شو په هغې کښې هم اگر چه عضل ذکر وو خو په دواړو بابونو کښې فرق دې، د دې باب تعلق د متوفی عنها زوجها سره دې، او د تیر باب تعلق د مطلقه سره وو، په اول باب کښې د عضل مخاطب د زنانه اولیاء وو او په دې باب کښې د عضل مخاطب اولیاء الزوج دی، د جاهلیت په زمانه کښې داسې شوې وه چه د زنانه د خاوند د وفات نه پس به اولیاء زوج ته دا اختیار وو چه که غواړی نو خپله دې د هغه زنانه سره نکاح اوکړی او که غواړی نو د بل سره دې اوکړی او که نه غواړی نو د چا سره دې هم نه کوی پوره اختیار به هم هغه ته حاصل وو نو په دې باندې په قران کریم کښې تنبیه راغله «لا یحل لکم ان ترثوا النساء کرها» یعنی د کومو زنانو چه خاوندان وفات شی نو اوس د خاوند د اولیاء په هغې هیڅ اختیار نشته بلکه خپله هغه زنانه ته او د هغې اولیاء ته اختیار دې چه هغه چرته غواړی واده کولې شی، هم دغه شان دا اختیار چه کوی یا نه کوی.

[٢٠٨٩] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا أَبِي سَاطِئُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ الشَّيْبَانِيُّ وَذَكَرَهُ عَطَاءُ أَبُو الْحَسَنِ السَّوَابِيُّ، وَلَا أَظُنُّهُ إِلَّا عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي هَذِهِ الْآيَةِ: لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ١١، قَالَ: «كَانَ الرَّجُلُ إِذَا مَاتَ كَانَ أَوْلِيَاؤُهُ أَحَقُّ بِأَمْرَاتِهِ مِنْ وَلِيِّ نَفْسِهَا، إِنْ شَاءَ بَعْضُهُمْ زَوْجَهَا أَوْ زَوْجَهَا، وَإِنْ شَاءَ وَالِدُهَا أَوْ وَالِدَتُهَا، فَتَزَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي ذَلِكَ».

د عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ روايت دې چه هغه د دې آیت کریمه «لا یحل لکم ان ترثوا النساء کرها ولا تعضلوهن» متعلق و نیلی وی کله چه به خاوند وفات کیدو نودده وارثانو به دده دښخی ډیر خیال ساتلو په نسبت دنورو ښځو د وارثانو بعضی وارثانو به دا زنانه پخپله نکاح کولی اویا به ئې بل چاته په نکاح ورکړی او که زړه به ئې وغوښتل نودغه کونده به ئې هیچاته په نکاح نه ورکوله خو په دې وخت کښې دا آیت کریمه نازل شو.

[٢٠٩٠] (٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ ثَابِتٍ الْمَرْزُوقِيُّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّخَعِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ سُورَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ١١، وَذَلِكَ أَنْ الرَّجُلَ كَانَ يَرِثُ امْرَأَةً ذِي قَرَابَةٍ فَيَعْضُلُهَا حَتَّى تَمُوتَ، أَوْ تَرُدَّ إِلَيْهِ صَدَاقَهَا، فَأَحْكَمَ اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ، وَنَهَى عَنْ ذَلِكَ».

د عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ روايت دې چه دایت: «لا یحل لکم ان ترثوا النساء کرها ولا تعضلوهن لتذهبوا ببعض ما آتیتموهن الا ان یأتین بفاحشة مبینه» شان نزول دادنې چه یوکس

(١): صحيح البخاري/ تفسير النساء ٦ (٤٥٧٩)، الإكراه ٦ (٦٩٤٨)، سنن النسائي/ الكبرى/ التفسير (١١٠٩٤)، (تحفة الأشراف: ٦١٠٠، ٦٢٥٦)

(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٦٢٥٦) (حسن صحيح)

به دخپل رشته دار دښځی وارث شونودبل چاسره به ټي دنکاح نه منع کوله تردې چه هغه زنانه به په دې حال کښې وفات شوه ياداچه کوم مهر به ټي وصول کړو نوده ته به ټي ورکولو الله تعالی ددې نه منع اوفرمائيله.

[۲۰۹۱] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شَبُوبَةَ الْمَرْوَزِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ مَوْلَى عُمَرَ، عَنْ الضَّحَّاكِ بِمَعْنَاهُ، قَالَ: قَوَّعَ اللَّهُ ذَلِكَ.

دعبید الله څوک چه د عمر رضی الله عنه ازاد کړې شوې غلام دې، نه روایت دې اودضحاک نه هم داسې روایت نقل شوې دې البته په دې روایت کښې دلفظ فوق الله ذلك زیات دې (یعنی الله تعالی ددې نه منع اوفرمائيله).

باب فی الإستیمار

باب د نکاح په وخت د جینی نه د اجازت اخستلو بیان

په باب فی الولی کښې مونږ دا خبره بیان کړې وه چه دلته دوه مسئلې دی ولایت النکاح، ولایت الاجبار، په دې باب کښې دا دویمه مسئله ذکر شوې ده چه په هغې کښې اختلاف او دهغې متعلق تشریح هلته ذکر شوي دي.

[۲۰۹۲] (۲) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تُنْكَحُ الثَّيْبُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ، وَلَا الْبُكَرُ إِلَّا بِإِذْنِهَا"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا إِذْنُهَا؟ قَالَ: "أَنْ تُسَكَّتَ".

دابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمائیلی دي: دكونډی سره به دهغه وخته پورې نکاح نشی کولی ترخوچه دهغې نه منظوری وانخستل شی او د پیغلو جینکو سره دهغه وخته پورې نکاح نشی کیدی ترخوچه ترې اجازت و اخستلی شی په دې وخت کښې خلقو عرض اوکړو چه دجینکونه به څرنگه اجازت اخستلی شی (یعنی دحیاء په وجه هغوی داجازت اظهار نشی کولی نواجازات به څنگه ورکوي) نبی صلی الله علیه و آله وسلم اوفرمائیل ددې خاموش کیدل اجازت دي.

د حدیث نه د جمهورو استدلال او د احنافو د طرف نه د هغې جواب

تشریح: قوله: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تُنْكَحُ الثَّيْبُ (۱) حَتَّى تُسْتَأْمَرَ، وَلَا الْبُكَرُ إِلَّا بِإِذْنِهَا": د دې حدیث تعلق لکه چه ظاهره ده د ولایة الاجبار سره دې چه دهغې مدار د جمهورو په نزد په ثبوت او بکاره باندي دې او دلته په حدیث کښې هم دا دواړه

(۱): تفرد به ابو داود (صحیح)

(۲): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۵۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/النكاح ۴۱ (۵۱۳۶)، والحيل ۱۱ (۶۹۷۰)، صحيح مسلم/النكاح ۹ (۱۴۱۹)، سنن الترمذي/النكاح ۱۸ (۱۱۰۷، ۱۱۰۸)، سنن النسائي/النكاح ۳۴ (۳۲۶۹)، سنن ابن ماجه/النكاح ۱۱ (۱۸۷۱)، مسند احمد (۲/۲۲۹، ۲۵۰، ۴۲۵، ۴۳۴)، سنن الدارمي/النكاح ۱۳ (۲۲۳۲) (صحیح)

(۳): وهي من زالت بكارتها بوطي بعقد صحيح او فاسد او وطئ شبهة (المنهل) قلت وما في البذل في تفسير الثيب وهي التي فارقت زوجها بموت او طلاق اهـ ففيه نظر، بل هو تفسير الايم كما سيأتي في حديث "الايم احق بنفسها من وليها" واهـ تعالي اعلم

وصفونه ذکر شوې دي، لهذا دا حديث د جمهورو دليل او د احنافو خلاف شو. احناف وائي چه په حديث کښې ثيب او بکر دواړو نه ظاهره ده چه ثيبه بالغه او باکره بالغه مراد ده ځکه چه د صغيره اجازت خو د چا په نزد هم معتبر نه دي پس صغيره د مصداق حديث نه عقلا خارج ده، لهذا د حديث مطلب دا شو چه د بالغې نکاح که هغه ثيبه وي يا باکره وي د هغې د اجازت نه بغير جائز نه ده کما هو مسلک الحنفية... پاتې شوه دا خبره چه بيا وصف ثيوبه او بکاره ولې ذکر کړې شوې دي، د دې جواب دا دي چه طريق اجازت چونکه د دواړو مختلف دي په ثيب کښې اذن صريح ضروري دي او په بکر کښې سکوت هم کافي دي د هغې د بيان دپاره دا تعبير اختيار کړې شوې دي البته په جمهور باندې به دا اشکال راځي^(۱) چه ستاسو په نزد خو باکره باندې ولې ته ولايت اجبار حاصل وي او دلته حديث کښې دواړو په باره کښې نفی راغلې ده چه نه په ثيب باندې ولايت اجبار حاصل دي او نه په بکر باندې بيا دا حديث ستاسو موافق څنگه شو؟ هغه حضرات د دې جواب دا کوي چه دا حکم په ثيبه کښې وجوبا دي او په باکره کښې استحبابا، يعنی اگر چه باکره باندې ولې ته ولايت اجبار حاصل دي چه د هغې د رضامندی نه بغير هغه د هغې نکاح کولې شي خو اولی هم دا ده چه د هغې نکاح هم بغير د اجازت نه اونکړی خو دا توجيه کمزوري او د سياق خلاف ده. والله سبحانه وتعالى اعلم. والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجة قاله المنذري.

[۲۰۹۳] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زُرَيْعٍ، وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ الْمَعْفِيِّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تُسْتَأْمَرُ الْيَتِيمَةُ فِي نَفْسِهَا، فَإِنْ سَكَتَتْ فَهُوَ إِذْنُهَا، وَإِنْ أَبَتْ فَلَا جَوَازَ عَلَيْهَا". وَالْإِخْبَارُ فِي حَدِيثِ يَزِيدَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ أَبُو خَالِدٍ سُلَيْمَانُ بْنُ حَيَّانَ وَمُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو.

د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائيلى دي چه د پيغلو جينگونه دنکاح په وخت کښې اجازت واخستلې شي که چرې اجازت غوښتلوپه د وخت کښې خاموشی اختيارکړی نو همدا ددوی اجازت دي او که چرې انکار وکړی نو په دوی باندې زبردستی کول نه دي پکار، دا الفاظ ديزيد دروايت دي. امام ابوداود فرمائي چه همدارنگی روايت ابو خالد سليمان بن حيان نه هغه د معاذ بن معاذ نه او هغه د محمد بن عمرو نه نقل کړې دي.

تشریح: قوله: «تستامر اليتيمة في نفسها فان سكنت فهو اذنها» دي حديث کښې يتيمه بالاتفاق په خپل ظاهر باندې محمول نه ده ځکه چه يتيمه خو په ظاهره کښې هغه وړه جينئ ده چه د هغې پلار نه وي پاتې شوې، او ظاهره ده چه د صغيره اجازت د يو فقيه په نزد هم معتبر نه

(۱) په اصل کښې د جمهورو استدلال (لا تنكح الشيب حتي تستامر) د مفهوم مخالف نه دي ځکه چه ددې مفهوم مخالف دا راوځي چه د باکره نکاح دهغې د اجازت نه بغير کولې شي، احناف وائي دا مفهوم د حديث د جزء ثاني د منطوق نه خلاف دي لهذا معتبر نه دي.

(۲) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۱۴، ۱۵۱۱۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للنكاح ۱۹ (۱۱۰۹)، سنن النسائي/النكاح ۳۶ (۲۷۷۲)، مسند احمد (۲۵۹/۲، ۲۸۴) (حسن صحيح)

دې، لهدا د دې نه بکر بالغ مراد دې چه هغې ته د ما کان په اعتبار سره شفقه یتیمه وئیلې شوې ده کما فی قوله تعالی ﴿واتوا الیتامی اموالهم﴾ او په دې باندې قرینه چه مراد ترې باکره ده دا ده چه وړاندې په حدیث کښې فرمائی ﴿فان سکت فهو اذنہا﴾ یعنی د هغې سکوت ته اذن وئیلې شوې دې او د نورو احادیثو نه صراحة ثابته ده چه د سکوت اذن کیدل د باکره په حق کښې دی. ثبت بالامرین ان المراد بالیتمة البکر البالغ. والحديث اخرجه الترمذی والنسائی قاله المنذری.

[٢٠٩٤] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بِهَذَا الْحَدِيثِ بِإِسْنَادِهِ، زَادَ فِيهِ: قَالَ: "فَإِنْ بَكَتْ أَوْ سَكَتَتْ"، زَادَ: بَكَتْ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَيْسَ بِكَتٍ بِمَحْفُوظٍ، وَهُوَ هَمَزٌ فِي الْحَدِيثِ، الْوَهْمُ مِنْ ابْنِ إِدْرِيسَ أَوْ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَلَاءِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ أَبُو عَمْرٍو ذَكَوَانُ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْبَكْرَ تَسْمِي أَنْ تَتَكَلَّمَ قَالَ: "سُكَّاتُهَا أَقْرَارُهَا".

محمد بن عمرو نه هم داسې روایت نقل شوې دې مگر په دې روایت کښې دا اضافه ده چه که چرې ښځه خاموشه پاتې شي يا وژاري نو داهم دهغې دطرف نه اجازت دې امام ابوداود فرمائی په دې روایت کښې .. بکت،، لفظ دابن ادريس وهم دې اودا اضافه محفوظ نه ده. (زاد فيه : فان بکت او سکت) د باکره په حق کښې سکوت اذن کیدل خو اتفاقی مسئله ده خو د بکاء اذن کیدل مختلف فیه دی، د احنافو او شوافعو په نزد خو بکاء هم د اذن په حکم کښې دې او په دې کښې د مالکیانو اختلاف دې د هغوی په نزد بکاء اذن نه دې، او د شوافعو په نزد نفس بکاء خو اذن دې خو که بکاء په چغو او اوچت اواز سره وی نو اذن نه دې، او د بعض علماء کرامو رائي دا ده چه په بکاء کښې تفصیل دې چه که اوبسکې گرمې وی نو اجازت نشته او که یخې وی نو بیا اجازت شته، وقد اخرجه البخاری ومسلم والنسائی مسندا بمعناه قاله المنذری.

[٢٠٩٥] (٢) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، حَدَّثَنِی الثَّقَفَةُ، عَنْ ابْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمْرُ الْبَيْتِ بَيْنَايَتُهُ".

د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې فرمائی چه د نبی ﷺ فرمائیلی دی: د ښځو سره ددوی و دلونرو د نکاح په معامله کښې مشورې کوئ اوددوی نه مشورې اخلئ. اولیاء ته حکم دې چه د جینکو سره د نکاح وغیره معاملاتو کښې د هغوی د میانو سره مشوره کوئ ځکه چه د جینکو د حالاتو نه د پلارانو په نسبت میانې زیاتې خبر وی، وفي المنهل، والامر للاستحباب، قال الشافعی: لا خلاف انه ليس للام امر لكنه على معنى استطابة النفس. اه

(١): حدیث محمد بن العلاء قد تغرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٠٣٥)، وحدیث أبو عمر وذکوان عن عائشة، قد رواه صحيح البخاري/النكاح ٤١ (٥١٣٧)، صحيح مسلم/النكاح ٨ (١٤٢٠)، سنن النسائي/النكاح ٣٤ (٣٣٦٨)، (تحفة الأشراف: ١٦٧٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٥/٦، ١٦٥، ٢٠٣) (صحيح)

(٢): تغرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٥٩٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٤/٢) (ضعيف)

بَابُ فِي الْبِكْرِ زَوْجَهَا أَبُوهَا وَلَا يَسْتَأْمِرُهَا

باب: پیغله جینی چه خپل پلارلی په نکاح چاته ورکړی او اجازت ترې وانخلي دهغې بیان دا مسئله مخکښې تیره شوه چه ولایه اجبار د امام شافعی رحمته الله علیه په نزد صرف د پلار او نیکه دپاره دې، په خلاف د احنافو چه د هغوی په نزد د ټولو اولیاء دپاره دې خو فرق دا دې چه جینی ته بعد البلوغ د پلار او نیکه په صورت کښې خیار حاصل نه وی او د نورو اولیاء په صورت کښې حاصل وی.

[۲۰۹۶] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَارِثٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ جَارِيَةَ بَكْرًا أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَدَرَتْ أَنْ أَبَاهَا زَوْجَهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ، فَخَبَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

د ابن عباس رضی الله عنہما نه روایت دې فرمائی: چه یوه پیغله جینی د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او عرض ئې وکړو چه پلار چاته په نکاح ورکړی یم او زه ددې نکاح نه انکار کوم نو نبی صلی الله علیه و آله دهغې ته اختیار ورکړو.

یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې یوه باکره بالغه راغله او هغې شکایت اوکړو چه د هغې پلار د هغې نکاح د هغې د اجازت نه بغیر کړې ده، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله هغه زنانه ته اختیار ورکړو دا حدیث د مسلک احناف عین مطابق دې چه په بالغې باندې چاته هم حق اجبار نشته اگر چه هغه باکره ولې نه وی. لهذا دا حدیث د جمهورو خلاف شو خو مصنف د دې حدیث په سند باندې کلام کړې دې او په دې کښې ئې د ارسال او اسناد په اعتبار سره د راویانو اختلاف بیان کړې دې او دا چه اکثر راویانو دا مرسل روایت کړې دې بغیر د ابن عباس د ذکر نه، په بذل المجهود کښې ئې د علامه عینی نه نقل کړې دی. ولاحظنا هذا الحديث الذي أخرجه ابوداود والنسائي وابن ماجه واحمد، او بيا وړاندې حضرت په دې باندې تفصیلی کلام فرمائیلي دي، فليراجع... والحديث أخرجه ابن ماجه قاله المنذرى.

[۲۰۹۷] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَذْكُرْ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ النَّاسُ مُرْسَلًا مَعْرُوفًا.

عکرمه هم د نبی صلی الله علیه و آله نه داسې روایت نقل به کړې دې، ابوداود فرمائی چه ابن عباس ئې پکښې نه دی ذکر کړی او همدارنگی دا روایت ډیر وخلقو داسې نقل کړی دی او مرسل مشهور دي.

(۱): سنن ابن ماجه/النکاح ۱۲ (۱۸۷۵)، (تحفة الأشراف: ۶۰۰۱، ۱۹۱۰۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۷۳) (صحیح)

(۲): لتظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۰۰۱، ۱۹۱۰۳) (صحیح)

باب فی الثیب

باب: د کونډې نه د اجازت اخستلو بیان

[٢٠٩٨] (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، قَالَا: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقُضَيْلِ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْأَيُّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا، وَالْبَكْرُ نُسْتَاذُنُ فِي نَفْسِهَا، وَأَذْنُهَا صَمَاتُهَا". وَهَذَا الْفُطْرُ الْقَعْنَبِيُّ.

د عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلي دي: چې کونډه يا مطلقه بخه د کومې سره چې يو ځل خلوت شوي وي په خپله معامله دولي په نسبت باندې خود مختاره ده او د پيغلي نه به دهغې دنفس باره کښې اجازت اخستلي شي، او ددې خاموشه کيدل اجازت دي. او دا د قعنبی دروایت الفاظ دي.

د هديت په تشریح کښې د احنافو او شوافعو اختلاف

دا حديث د احنافو صريح او صحيح دليل دي د ولایة النکاح په مسئله کښې چې حره عاقله بالغه ته په خپله نکاح باندې ولایت حاصل دي د دې حديث حواله په باب فی الولی کښې تیره شوې ده، په فتح القدیر کښې په دې مسئله باندې تفصیلی کلام دي کوم چې په بذل المجهود کښې هم نقل کړې شوې دي، ځکه چې «احق» د اسم تفضیل صیغه ده کومه چې شرکت لره مقتضی ده مع شی زائد للمفضل... نو چې کله ولی ته ولایت نکاح حاصل دي نو خپله به زنانه ته په طریق اولی حاصل وي، لهذا د دې حديث نه دوه خبرې معلومې شوې، بالغه زنانه خپله نکاح کښې خود مختاره ده او دویم دا چې ولی د هغې نکاح بغیر د هغې د رائي نه نه شي کولی. وعبارة اخرى د بالغې ولی د هغې په تزویج کښې د هغې د اذن محتاج دي او بالغه په خپل تزویج کښې د ولی اذن ته محتاجه نه ده، حضرات شوافع فرمائی چې د زنانه د احق کیدو مطلب دا دي چې ولی د هغې نکاح د هغې د اجازت او رضامندی نه بغیر نه شي کولی نه دا چې هغه خپله نکاح کولی شي، پس امام ترمذی په جامع ترمذی کښې د دې حديث د تخریج نه پس فرمائی: «هذا حديث حسن صحيح واحتج بعض الناس في اجازة النکاح بغیر ولی بهذا الحديث وليس في هذا الحديث ما احتجوا به وانما معنى قول النبی صلی الله علیه وسلم الايم احق بنفسها من ولیها عند اکثر اهل العلم ان الولی لا یزوجها الا برضاها مختصرا» گویا د شوافعو په نزد د دې حديث تعلق صرف د ولایة الاجبار سره دي د ولایة النکاح سره نه دي او چونکه د ولایة الاجبار مدار د هغوی په نزد په ثیوبه او بکاره باندې دي ځکه چې هغه فرمائی چې د «الايم» نه مراد ثیب دي (وقد اشار الیه المصنف ایضا بترجمة الباب) لهذا دا حديث ابن عباس د هغوی په نزد د دې حديث ابوهریره رضي الله عنه په معنی دي کوم چې په باب الاستیمار کښې تیر شوې دي «لا تنکح الثیب حتی تستامر» بلکه بعض روایاتو کښې «الايم»

^١: صحيح مسلم للنکاح ١٩ (١٤٢١)، سنن الترمذی للنکاح ١٧ (١١٠٨)، سنن النسائي للنکاح ٣١ (٣٢٦٢)، سنن ابن ماجه للنکاح ١١ (١٨٧٠)، (تحفة الأشراف: ٦٥١٧)، وقد أخرجه: موطا امام مالک للنکاح ٢ (٤)، مسند احمد (٢١٩/١)، ٢٤٣، ٢٧٤، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٦٢، سنن الدارمي للنکاح ١٣ (٢٢٣٤) (صحيح)

په ځانې (التيب) راغلې دې لهدا د (الایم) نه مراد ثیب دې او حافظ ابن حجر خو دا هم وئیلې دی چه ایم په اصل لغت کښې ثیب ته وئیلې شی اگر چه د دې اطلاق مطلقا په هغه زنانه باندې هم کیږي چه خاوند ئې نه وی که ثیب وی یا بکرو وی.

خو د حافظ صاحب دا خبره د تحقیق خلاف ده حمله علی ذلک نصرة مذهبه، حضرت په بذل کښې د قاموس عبارت نقل کړې دې (الایم ککیس من لا زوج لها بکرا کانت او ثیبا) علامه تورپشتی (چا چه په دې حدیث ښه وضاحت کړې دې) هم دا ثابت کړې ده چه (الایم) عام دې د ثیب سره خاص نه دې، هغه فرمائی دا ټول حضرات لیکي چه د (ایم) معنی د ثیب ده ځکه چه په حدیث کښې د هغې مد مقابل مذکور دې. هغه فرمائی (واراهم انما ذهبوا الی ذلک فرارا من القول بولاية المرأة علی نفسها)، بیا وړاندې تلو سره فرمائی چه په دې حدیث کښې چه دا بکر جدا ذکر کړې شوي دي. د استیذان په باره کښې پس د دې وجه دا ده چه اگر چه ثیب او بکر په مسئله ولایة النکاح کښې متفق دی خو په حکم استیذان کښې مختلف دی. اه مختصرا من التعليق الصبیح ۱۶/۴ هم دغه شان تورپشتی فرمائی چه په کوم روایت په ځانې د (الایم) (التيب) راغلې دې، په ظاهره کښې هغه روایت بالمعنی ده، راوی دا خیال اوکړو چه دا دواړه الفاظ د معنی په لحاظ یو شان دی د یو بل قائم مقام کیدې شی. (قلت) که دا هم تسلیم کړې شی چه د ایم معنی ثیب ده نو بیا هم زمونږ د مطلوب منافی نه دې ځکه چه زمونږ استدلال خو د لفظ احق نه دې، هغه په حدیث کښې په هر صورت کښې مذکور دې، باقی د ثیب د تخصیص په بناء عادت کیدې شی چه په خپله د نکاح اقدام هم د هغې نه متوقع دې د بکر نه دې، دا مقام کافی دقیق دې دا ئې په غور او گنړلو او اولوستلي شی. والحديث اخرجه مسلم والترمذی والنسائی وابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۰۹۹] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ زَيَْادِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ: "الثَّيْبُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا، وَالْبَكْرُ سَتَامُهَا أَبُوهَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو هَالِيسٍ بِمَحْفُوظٍ.

عبدالله بن الفضل په خپل سند سره د نافع بن جبیر دروایت په شان روایت نقل کړې دې مگر ددې اضافي سره چه کونډه یا مطلقه ښځه دکومي سره چه یو ځل خلوت شوي وي په خپله معامله دولی به نسبت باندې خود مختاره ده اود پیغلی نه به دهغې دنفس باره کښې ددې پلار اجازت اخلي.

[۲۱۰۰] (٢) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَيْسَ لِلْوَلِيِّ مَعَ الثَّيْبِ أَمْرٌ، وَالْيَتِيمَةُ تُسَامَرُ، وَصَمْتُهَا أَقْرَارُهَا".

د عبدالله بن عباس نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی: چه دکونډي سره دولي څه کارنشته اودیتیمي نه به اجازت غوښتلي شي او ددې خاموش کیدل د اقرار قائم مقام دي.

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۵۱۷) (صحیح)

(٢): انظر حديث رقم (۲۰۹۸)، (تحفة الأشراف: ۶۵۱۷) (صحیح)

[۲۱۰۱] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَفَجَّعِ ابْنُ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيُّ، عَنْ خُنْسَاءَ بِنْتِ خَدَّامِ الْأَنْصَارِيَّةِ، أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ ثَيِّبٌ فَكَرِهَتْ ذَلِكَ، فَجَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ "فَرَدَّ بِكَاحِهَا".

دخنساء بنت خدام انصاریه ^(۱) نه روایت دی فرمانی چه زه خپل پلاژبه نکاح ورکړم اوزه ثیبیه (خلوت شده) وم نوما دارشته بده وگندله اونبی ^(۲) ته ورغلم او دا واقعہ می ورته ذکر کړه نونبی ^(۳) نکاح واپس ماته کړه.

عَنْ خُنْسَاءَ بِنْتِ (۱) خَدَّامِ الْأَنْصَارِيَّةِ، أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ ثَيِّبٌ فَكَرِهَتْ ذَلِكَ، فَجَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ "فَرَدَّ بِكَاحِهَا".

دا حدیث په احنافو او شوافعو کښې د چا خلاف هم نه ده ځکه چه په صورت مذکوره فی الحدیث کښې دواړو په نزد دا نکاح منسوخ ده خو په تعلیل کښې اختلاف دی، د شوافعو په نزد د رد نکاح علت د دې ثیب کیدل دی او د احنافو په نزد بالغ کیدل دی، په منهل کښې د دې حدیث د لاندې د دې مسئلې تفصیلات ذکر کړې دی، په دې کښې لیکلې دی چه په کوم صورت کښې د ولی دپاره د زنانه نکاح بغیر د هغې د اجازت نه جائز نه ده که ولی د هغې نکاح بغیر د اجازت او اطلاع نه او کړې بیا هغه زنانه د دې په خبر کیدو باندې دا نکاح جائز کړی په دې صورت کښې احناف خو دا وائی چه هغه نکاح به صحیح وی او که هغه ئې جائز نه گنړی نو نکاح به صحیح نه وی باطله به وی، او د امام احمد او امام شافعی مسلک دا دی چه په دې صورت هغه نکاح به هر صورت کښې باطله ده، په خبر کیدو باندې که هغه زنانه راضی وی یا نه وی، او د مالکیانو په نزد په دې کښې تفصیل دی کما ذکر فی المنهل. والحدیث أخرجه البخاری والنسائی وابن ماجه قاله المنذرى. وفي المنهل والحدیث أخرجه ایضا الشافعی واحمد والبخاری وباقي الاربعة والبيهقی والدارقطنی. اه

باب فی الکفَاء

باب: دکفود احکامو بیان

د کفأة متعلق مباحث اربعه

دلته خو څیزونه د تپوسلو قابل دی اول د کفأة معنی، دویم د هغې شرعی حکم، دریم هغه اوصاف چه په هغې کښې کفأة معتبر دي، څلورم کفأء د چا حق دي؟... ایا د سړی یا د زنانه یا د دواړو.

بحث اول: (کفو معنی)

لفظ الکفء کوم چه په ترجمه الباب کښې مذکور دي دا د کفو بضم اوله وسکون الفاء بعدها همزة جمع ده، د کفأة معنی ده برابری، کفو په معنی د المثل والنظیر، والمراد بالكفء ههنا الزوج نظیر الزوجة فی النسب ونحوه کما فی المنهل یعنی د سړی د زنانه سره برابریدل د هغې نه په درجه کښې ښکته نه کیدل.

(۱) صحیح البخاری/النکاح ۴۲ (۵۱۳۸)، الإکراه ۳ (۶۹۴۵)، الحیل ۱۱ (۶۹۶۹)، سنن النسائی/النکاح ۳۵ (۳۲۷۰)، سنن ابن ماجه/النکاح ۱۲ (۱۸۷۳)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۴)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/النکاح ۱۴ (۲۵)، مسند احمد (۳۲۸/۶)، سنن الدارمي/النکاح ۱۴ (۲۲۳۸) (صحیح)

(۲) خنسَاء بنت خدام علي وزن حمراء وخدام بكسر الخاء المعجمة بعدها دال مهملة وفي بعض النسخ بنت خدام بالذال المعجمة، ورجح الحافظ الاول وهي صحابية مشهورة. المنهل)

بحث نانی : (د کفو، حکم)

د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد د زوجین ترمینځه کفاهه موندلې کیدل د نکاح د صحت دپاره شرط نه دي، د امام احمد رحمه الله نه په دې کښې دوه روایتونه دي، ابن قدامه فرمائي (روى عنه انها شرط له، والرواية الثانية عن احمد انها ليست بشرط وهذا قول اكثر اهل العلم، كذا في الاوجز ۴/۴۱۵)،

بهر حال د جمهورو په نزد کفاهت شرط صحت خو نه دي خو شرعا معتبر ضرور دي پس په هدايه کښې دي چه کفاهت په نکاح کښې معتبر دي پس که يوه زنانه خپله نکاح د غير کفو سره اوکړي نو په دې صورت کښې اولياء لره د زوجین ترمینځه د تفريق کولو حق دي دفا لضرر العار عن انفسهم، ابن قدامه رحمه الله فرمائي چه د روایاتو نه د کفاهت فی الجملة معتبر کیدل ثابت دی خو د دې نه د دې اشتراط نه لازميږي.

بحث ثالث : کفاهت په کومو کومو اوصافو کښې معتبر دي؟

مسئله مختلف فیه ده، د احنافو په نزد په درې څیزونو کښې بالاتفاق معتبر ده، نسب، حریت، مال، د دې درې وارو نه علاوه دوه وصفونه مختلف فیه دي یعنی دین، صنعت او کسب، د شیخین په نزد کفاهت فی الدین معتبر دي، د امام محمد په نزد معتبر نه دي، هغه فرمائي دین د امور اخرت نه دي، او د کار کسب اعتبار د امام ابویوسف په نزد دي خلافا لابی حنیفة علی عادة العرب، ځکه چه د اهل عرب په نزد کار کسب د عار یا افتخار باعث نه دي، او د امام ابویوسف رحمه الله په نزد دي لره اعتبار دي علی عادة العجم لان العجم يعيرون بالذنى من الحرقة... چه د عجمیانو په نزد کمزوري کسب د شرم باعث دي. د حضرت گنگوهی د تقریر نه معلومیږي چه امام صاحب په دې کښې د عربو د حال لحاظ فرمائي دي چه چونکه هغوی سره خپل نسبونه محفوظ دي په دې وجه هغوی د کار کسب پرواه نه کوي، او امام ابویوسف رحمه الله د عجمیانو حالت ته گتلو سره حرقه لره اعتبار ورکړي دي ځکه چه عجمیانو خپل نسب محفوظ نه دي ساتلي. پس د هغوي نظر په ظاهري حرقه او کسب باندې وي. بهر حال دا کل پنځه اوصاف شو، د امام احمد رحمه الله په نزد هم کفاهت هم په دې اوصاف خمسه کښې معتبر دي او بل روایت د هغوی نه دا دي چه د کفاهت اعتبار صرف په دین او نسب کښې دي او هم دغه شان د شوافعو په نزد فی المشهور عنهم کفاهت په دې اوصاف خمسه کښې معتبر دي. التقوى، الحرية، النسب، الحرقة، السلامة من العيوب المنفرة مثل الجنون والجذام والبرص. د دې نه علاوه شپږم څیز مال دي يعني (يسار) چه په هغې کښې روایات مختلف دي، او د امام مالک رحمه الله مسلک دا دي چه کفاهت صرف په دین کښې معتبر دي، لقوله تعالى ان اکرمکم عند الله اتقاکم ولقوله عليه الصلاة والسلام فاطفر بذات الدین.

بحث رابع : کفاهت دا د زنانه حق دي د سړي حق نه دي:

ففي المنهل : وتعتبر في جانب الرجال للنساء ولا تعتبر في جانب النساء للرجال لان النصوص وردت بهذا. لهذا د کفاهت حاصل دا دي چه په څو مخصوص اوصاف حسنه کښې د سړي د زنانه سره برابر کیدل (۱) او د زنانه د سړي برابر کیدل دا کفاهت نه دي ځکه چه د عدم کفاهت په صورت کښې چه کوم عار لاحق کیږي هغه زنانه ته لاحق کیږي سړي ته په هیڅ صورت کښې

(۱) یعنی که هغه اوصاف په ښځه کښې بیا موندلې شي نو په سړي کښې هم کیدل پکار دي او د دې عکس معتبر نه دي (چه که هغه اوصاف په سړي کښې وي نو په زنانه کښې دي هم وي)

نه لاحق کيږي ځکه زنانه د خاوند ماتحت وي او د اعلي د ادني ماتحت کيدل دا موجب عار دي نه ددي عکس، لهدا د زنانه د سري نه کم درجه کيدل مضر نه دي.

[۲۱۰۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدُ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ أَبَا هِنْدٍ حَجَرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْيَأْفُوحِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا بَنِي يَمَاضَةَ، أَلَيْكُمُ الْهِنْدُ وَآلَيْكُمُ الْإِيه" وَقَالَ: "وَأَنْ كَانَ فِي شَيْءٍ مِمَّا تَدَّأُونُ بِهِ خَيْرٌ، فَالْحِجَامَةُ".

د ابو هريرة رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه ابو هند نبی عليه السلام ته ښکړولگولو، په دي وخت کښي نبی عليه السلام اوفرمايل اي بني بياضه قبيلي والا ابو هند ته څوک زنانه په نکاح ورکړي اود نکاح پيغام ورته وليږي ځکه چه ستاسو دپاره چه په دوا گانو کښي کومه بهتره دوا ده هغه حجامت دي يعني ښکړلگول.

د حديث مضمون دا دي چه ابو هند حجام عليه السلام (ښکړلگولو والا) د رسول الله عليه السلام د سر مبارک په کپړه باندې ښکړ اولگولو، په دي باندې رسول الله عليه السلام د هغه د خاندان خلکو ته خطاب کولو سره اوفرمايل چه اي بنو بياضه د خپلو جينکو هغه کره ودونه اوکړي او د هغه د لونړو رشتي او غواړي، يعني خپل مينځ کښي د ابو هند سره ودونه اوکړي، شارحينو ليکلي دي چه رسول الله عليه السلام دا خبره يا خو په دي وجه اوفرمايله چه ابو هند د موالی نه وو يا د هغه د کسب حجامت د وجې نه. والحديث اخرجه مختصرا البيهقي والحاكم وقال هذا حديث صحيح على شرط مسلم اه قاله في المنهل.

فانده: امام بخاري د کفائت په سلسله کښي دوه بابونه قائم کړي دي، باب الاكفاء في الدين، د دي نه روستو ئي باب الاكفاء في المالوتزويج المقل المثري، حافظ فرمائي چه د کفائت په معتبر کيدلو کښي د ټولو علماء گرامو اتفاق دي (فلا تحل المسلمة للكافر اصلا) (۲) د دي نه روستو ليکي چه د امام مالک رائي بالجزم دا ده چه کفائت د دين سره مختص دي ونقل عن ابن عمرو وابن مسعود، ومن التابعين عن ابن سيرين وعمرو بن عبدالعزيز.

ايا په کفائت بالنسب کښي يو حديث شته؟

د دي نه روستو حافظ فرمائي چه جمهور علماء گرامو د کفائت في النسب اعتبار کړي دي، بيا ليکي چه: ولم يثبت في اعتبار الكفاءة بالنسب حديث... او د بخاري د دويم باب د لاندې حافظ ليکي چه کفائت بالمال معتبر کيدو کښي اختلاف دي والاشهر عند الشافعية انه لا يعتبر ونقل عن الشافعي انه قال الكفاءة في الدين والمال والنسب الى اخر ما قال الحافظ، زه وايم چه غالبا امام بخاري په دويم باب کښي وتزويج المقل المثري نه د کفائت في المال عدم اعتبار طرف ته اشاره کړي ده لکه چه د شوافعو مشهور مذهب دي.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۱۹)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطلب ۲۰ (۳۴۷۶)، مسند احمد (۳۴۲/۲)، (۴۲۳) (حسن)

(۲) تنبيه: او هغه چه په شروع کښي مونږ سره د مذاهبو د اختلاف د لاندې تير شو چه د امام محمد په نزد د کفائت في الدين اعتبار نشته نو د هغه تعارض دفيعه دا ده چه د حافظ مراد د دين نه دين اسلام دي او هلته د دين نه مراد دين اسلام نه دي بلکه ديانت او تقوى مراد ده.

باب فی تزویج من لم یولد

باب: د پیدائش نه مخکښې په نکاح ورکول

یعنی د جینې د پیدائش نه مخکښې د هغې نکاح کول لکه چه د جاهلیت په زمانه کښې به داسې کیدل کما فی حدیث الباب... خو په مذهب اسلام کښې دا تزویج باطل او غیر معتبر دې. او دخطابی په نسخه کښې باب فی تزویج من لم تولد د مؤنث په صیغې سره واقع دې، صاحب منهل لیکي چه بیهقی ترجمه قائم کړې ده: لا نکاح لمن لم یولد.

[۲۱۰۳] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى الْمَعْنِي، قَالَا: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدِ بْنِ مِقْسَمٍ الثَّقَفِيُّ مِنْ أَهْلِ الطَّائِفِ، حَدَّثَنَا بِسَارَةٍ بَيْتٍ مَقْسَمٍ، أَنَّهُ سَمِعَتْ مَيْمُونَةَ بَيْتَ كَرْدَمَ، قَالَتْ: خَرَجْتُ مَعَ أَبِي فِي حُجَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَدْ نَازَلَ إِلَيْهِ أَبِي وَهُوَ عَلَى نَاقَةٍ لَهُ، فَوَقَفَ لَهُ وَاسْتَمَعَ مِنْهُ وَمَعَهُ دُرَّةٌ كَبِيرَةٌ الْكِتَابِ، فَسَمِعَتْ الْأَعْرَابَ وَالنَّاسَ وَهُمْ يَقُولُونَ: الطَّبْطَبَةُ الطَّبْطَبَةُ، قَدْ نَازَلَ إِلَيْهِ أَبِي فَأَخَذَ بِقَدَمِهِ فَأَقْرَبَهُ وَوَقَفَ عَلَيْهِ وَاسْتَمَعَ مِنْهُ، فَقَالَ: إِنِّي حَضَرْتُ جَيْشَ عِثْرَانَ، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: جَيْشَ عِثْرَانَ، فَقَالَ طَارِقُ بْنُ الْبَرْقِ: مَنْ يُعْطِينِي رَحْمَةً بِأَوَابِهِ؟ قُلْتُ: وَمَا أَوَابُهُ؟ قَالَ: أَزَوْجُهُ أَوَّلَ بَيْتٍ تَكُونُ لِي، فَأَعْطَيْتُهُ رَحْمَةً ثُمَّ غَبِثَ عَنْهُ حَتَّى عَلِمْتُ أَنَّهُ قَدْ وَلِدَ لَهُ جَارِيَةً وَبَلَغَتْ ثَمَرُ جَنَّتِهِ، فَقُلْتُ لَهُ: أَهْلِي جَهَنَّمُ إِلَيَّ، فَخَلَفَ أَنْ لَا يَفْعَلَ حَتَّى أَصْدَقَهُ صَدَاقًا جَدِيدًا غَيْرَ الَّذِي كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، وَخَلَفْتُ لَا أَصْدُقُ غَيْرَ الَّذِي أُعْطَيْتُهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَيَقْرَنُ أَيُّ النِّسَاءِ هِيَ الْيَوْمَ؟" قَالَ: قَدَرَاتُ الْقَتِيرِ، قُلْتُ: أَرَأَيْتَ أَنْ تَتْرُكَهَا، قَالَ: فَرَأَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ مِنِّي، قَالَ: "لَا تَأْتُمْ وَلَا يَأْتُمْ صَاحِبُكَ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْقَتِيرُ الشَّيْبُ.

د ميمونه بنت كردم دې فرمائي چه زه دخپل پلار سره در رسول الله د حجة الوداع په سفر كښې روانه شوم زما پلار نبی ﷺ ته نژدې ورغې او هغه په دې وخت كښې په يواوېن باندې سور وو او په لاس كښې ئې يوه داسې لخته (چوكه) وه لكه څنگه چه دمكتب دمعلمينو سره وې په كومي سره چه ماشومانو ته تعليم اودب وركوي ما واوريدل چه هغه او نورو كسانو الطيبة الطيبة ونييل په دې وخت كښې زما پلار نبی ﷺ ته ورنژدې شو اودهغه لاس ئې ونيوو اودهغه د پيغمبر كيد و اقرار ئې وكړو او په هم هغه ځانې ولاړ وو اودنبی ﷺ نه ئې ډير فائده مند نصيحتونه واوريدل اوددې نه پس ئې ورته عرض وكړو چه زه د حبشو په عثران لښكر كښې شريك وم دادجاهليت د زمانې لښكروو طارق بن مرقع رانه تپوس وكړو داسې به څوك وې چه ماته يوه نيزه راكړې ددې په عوض كښې ما ورته اووئيل دكوم شې په عوض كښې؟ طارق اووئيل ددې په عوض كښې چه كله زما اولنئ لور پيداشي هغه به ورته زه په سنتتاج وركوم چنانچه ما ورته خپله نيزه وركړه اولارم تردې چه يوه ورځ ما واوريدل چه د طارق لور پيداشوې ده او هغه اوس پيغله شوې ده زه ورته ورغلم چه اوس ماته زما ښځه راوسپاره هغه قسم وكړو چه زه به هيڅ كله تاته خپله لوردركم يعنې په نکاح ترخوچه تاماته ددې نه علاوه نوې مېرغه وې راكړې اوماهم دا قسم وكړو چه زه به ورته ددې نه علاوه هيڅ يوشې ورنكړم، په دې وخت كښې نبی ﷺ او فرمائيل اوس جينئ دخومره عمرده؟ زما پلار اووئيل هغه اوس بودئ شوې ده نبی ﷺ او فرمائيل هغه پريږده چه لاره شې زه ددې خبرې نه اويريدم اوما نبی ﷺ وليدو. هغه و چه كله زما حالت اوليدونو وئې فرمائيل نه ته گنهار كيرې اونه ستا ملكرت طارق گنهار كيرې. ابوداود فرمائي چه قتيير

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۹۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۷۸)، ويأتي هذا الحديث في الأيمان (۳۳۱۴) (ضعيف)

بودا والی ته وئیلې شي

شرح الحديث بتمامه

د حديث مضمون دا دي چې ميمونه بنت كردم رضي الله عنها فرمائي چې زه د خپل والد محترم سره د حجة الوداع دپاره لاړم نو رسول الله ﷺ مې اوليدو هم په دې وخت كښې زما والد صاحب وروړاندې شو په داسې حال كښې چې رسول الله ﷺ په خپله اوښه باندي سور وو هغه سره يوه دره وه څنگه چې د ماشومانو د معلمينو سره وي (وراندې ميمونه د هغه وخت يو خاص منظر بيان فرمائي چې) ما د خلقو نه واوريدل (د خلقو نه مراد هغه صحابه دي كوم چې د هغوی نه چاپيره راجمع وو) چې هغوی داسې وئيل (الطبية الطبية) د دې جملې په شرح كښې د شارحينو دوه اقوال دي يو دا چې طبپيه كنايه ده (دره نه ځكه چې كله هغه وهلي شي نو د طب طب په شان اواز پيدا كيږي او دا منصوب دي په تحذير باندي يعنې ځان بچ كړئ د كورې نه، په ظاهره كښې ئې مطلب دا دي چې خلقو به د رسول الله ﷺ د ډير زيارت كولو په شوق كښې د هغه خواته راجمع كيدل چې د هغې په وجه باندي به د سورلي په وړاندې تلو كښې زكاوت پيدا كيدو نو په دې وجه باندي ورته وئيلې شي چې رش مه جوړوئ گيڼې كور به باندي به اولگئ، او دويم احتمال دا دي چې المراد به حكاية وقع الاقدام،^(١) اي الناس يسعون ولاقدامهم صوت طب طب، يعنې خلق په تيزي سره روان وو او د هغوی د تلو اواز طب طب اوريدلې كيدو، د دې معنی ثاني نه دا خبره معلومېږي چې د صحابه كرام باوجود د كثرت نه دومره خاموش وو او دوی ډير په خاموشي سره روان وو بالكل څه شور نه وو، ځكه چې راوی وائي چې دې وخت كښې په زمكه باندي صرف د قدمونو د پريوتلو اواز اوريدلې كيدو، زه وائم چې هم دا حال د صحابه كرامو د رسول الله ﷺ په مجلس كښې هم وو. كان على رؤسهم الطير، صلى الله على سيدنا محمد واله واصحابه وسلم.

(فلما اليه ابي فاخذ بقدم فاقر له ووقف عليه واستمع منه) ميمونه رضي الله عنها فرمائي چې كله زما والد صاحب رسول الله ﷺ ته نژدې شو نو هغه د رسول الله ﷺ قدم مبارك او نيولو، رسول الله ﷺ د هغه دا فعل برقرار اوساتلو يعنې هغه ئې د خپې نيولو نه منع نه كړو (او هغه ايسار شو او د هغه خبره ئې اوريدله، وړاندې په روايت كښې دي چې هغه سړي رسول الله ﷺ ته دا عرض او كړو چې په تيره زمانه كښې په جيش عشرين كښې موجود وو، نو يو سړي چې د هغه نوم طارق بن المرقع دي دا اعلان او كړو چې (من يعطيني ومحابثوا به) چې څوك دي چې خپله نيزه د دې په بدله كښې راكړي، هغه سړي وائي ما تپوس او كړو چې هغه بدله به څه وي نو هغه جواب ور كړو چې ما كره چې كومه جينې پيدا كيږي زه به د هغې سره د هغه واده كوم، د بنت كردم والد فرمائي چې په دې باندي ما خپله نيزه هغه ته ور كړه بيا زه د هغه نه غائب شوم څه موده پس زما په علم كښې دا خبره راغله چې د هغه سړي كره لور پيدا شوې ده كومه چې بالغه شوې هم ده، په دې خبر اوريدلو سره زه طارق بن المرقع ته لاړم او هغه ته مې اووې چې هغه

(١) وفي هذا المعنى الثاني دلالة على سكوتهم وسكونهم بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم مع كثرة الازدحام تعظيما لرسول الله صلى الله عليه وسلم حيث يقول الراوي لا يسمع منهم الا صوت وقع الاقدام

(٢) به بذل المجهود كښې ليكلی دي چې بعضو شارحينو د فاقر له تشریح په اعتراف رسالت سره كړې ده يعنې دغه سړي د نبی عليه السلام خپې او نيولې اودهغوی ﷺ د رسالت اقرار ئې او كړو، حضرت دا مطلب رد كړې دي ځكه چې د مسند احمد په روايت كښې د فاقر له رسول الله صلى الله عليه وسلم لفظ دي، ددې نه معلومه شوه چې د فاقر فاعل رسول الله ﷺ دي او ددې دويمې معنی تقاضا داده چې د فاعل دغه سړي وي.

ستا لور زما زوجه ده لهذا هغه ماته حواله کړه په دې باندې طارق حلقه دا خبره اوکړه چه ترڅو پورې ته ماته نوې مهر رانکړې زه به هغه تاته نه حواله کوم، کردم وائی چه ما په دې قسم اوکړو چه د هغه خیزنه علاوه چه کوم مې تاته درکړې دې زه به تاته نور هیڅ هم درنکړم، رسول الله ﷺ د کردم نه په دې پوره قصه اوریدلو سره وفرمائیل: (وبقرن ای النساء هی الیوم) چه د هغه جینئ عمر اوس څومره دې؟ هغه جواب ورکړو چه (قد رات القیر) چه اوس خو هغه بوډی کیدو والاده، وړاندې په کتاب کښې راځی (القیر الشیب)

مطابقة الحديث للترجمة :

په دې باندې رسول الله ﷺ کردم ته وفرمائیل (اری ان ترکها) زما رانې دا ده چه ته هغه پرېږده. هم د دې نه د ترجمه الباب حکم لفظ معلوم شو چه دا نکاح صحیح نه وه، ځکه چه نکاح که صحیح وه نو رسول الله ﷺ به هغه ته د طلاق حکم فرمائیلې وې او داسې نه ده بلکه رسول الله ﷺ ورته د ترک حکم اوکړو، وړاندې په روایت کښې دی چه کردم فرمائی چه د رسول الله ﷺ په دې ارشاد سره زما فکر پیدا شو او ما په ویره باندې هغه ته کتل اصل کښې د کردم دا خیال راغلو چه اوس به زه حانت شم چه د هغې په وجه باندې فکرمند شو، رسول الله ﷺ د کردم په دې فکر باندې پوهه شو نو هغه وفرمائیل چه نه هیڅ باک نشته، په دې صورت کښې به نه ته حانت کیږي او نه ستا ملگرې، د عدم حنث وجه ظاهره ده په دې وجه د خپل حلف خلاف نه هغه څه اوکړل او نه دې بل.

[۲۱۰۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي إِبرَاهِيمُ بْنُ مَيْسَرَةَ، أَنَّ خَالَتَهُ أَخْبَرَتْهُ، عَنَ امْرَأَةٍ، قَالَتْ: هِيَ مُصَدِّقَةٌ امْرَأَةً صِدْقٍ، قَالَتْ: بَيْنَا أَيْ فِي غَزَاةٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذْ رَمَضُوا، فَقَالَ رَجُلٌ: مَنْ يُعْطِينِي نَعْلَيْهِ وَأَنْكِحَهُ أَوَّلَ بَنَاتٍ تُوَلَّدُنِي؟ فَخَلَعَ أَيْ نَعْلَيْهِ، فَالْقَاهُمَا إِلَيْهِ، فَوَلَدَتْ لَهُ جَارِيَةٌ قَبْلَتْ، وَذَكَرَتْهُ، لَمْ يَذْكُرْ قِصَّةَ الْقَتِيرِ.

ابراهيم بن ميسره ته خپلې ترور دداسې نسخې نه روایت بیان کړې دي د چاچه درښتیاوالی هر څوک تصدیق کوی فرمائیل ئې چه د جاهلیت په زمانه کښې زما پلار په یوه غزوه کښې شریک وو نو یکدم دگر مې دشدت په وجه باندې دخلقوڅپې سوزیدلی په دې وخت کښې یوکس ووئیل چه داسې به څوک وی چه ماته خپل پیزار راکړی اوزه به ورته خپله اولنې پیدا کیدونکې لور په نکاح ورکړم، چنانچه زما والد خپل پیزار وځکل اوده ته ئې ورکړل بیا دده لور پیدا شوه او هغه اوس پیغلبه شوی ده اوباقی روایت ئې دتیر روایت په شان بیان کړو، لیکن په دې روایت کښې دبوداوالی دحال بیان نشته.

مصنف دا واقعه د دې نه روستو په یو بل طریق سره هم ذکر کړې ده چه په هغې کښې لږ شان فرق دې په هغې کښې دا دی، میمونه فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کښې یو جنگ شوې وو (هم هغه جیش عثران) کوم چه د ډیرې سختې گرمۍ په زمانه کښې وو نو یو سړي چه دهغه سره پیزار نه وو هغه دا اعلان اوکړو چه (من یعطینی نعلیه) باقی حصه ئې د محکښې په شان ده. دا حدیث لږ شان اوږد هم دې او تشریح ته هم محتاج دې په دې وجه مونږ د دې تشریح اوکړه، زمونږ په کلیزی امتحان کښې هم دا حدیث راغلې وو، حضرت مولانا امیر احمد صاحب صدر مدرس مظاہر العلوم وو. رحمه الله تعالی.

والحدیث اخرجه احمد والبیہقی قاله فی المنہل.
(الحد لله ۱ څلورم جلد ختم شو.)